Mufassal Medenî Ahlâk

İSMAİL ÇETİN

DİLÂRÂ YAYINLARI

Mufassal Medenî Ahlâk

İSMAİL ÇETİN

DİLÂRÂ YAYINLARI

BİRİNCİ KISIM
ENE

BEN KELİMESİNİN MANASI

Bütün hâvas ve âvâmın fikrinden zâtı, sıfatı ve fiili münezzeh olan Bâri Teâlâ'nın adıyla başlayarak بِسْمِ اللهِ ismini okuyorum, zikrederim. Zira O, اَلرَّحْمٰنِ Errahman sıfatıyla kulunu ebedi saadete ve selâmete davet eder. Yine اَلرَّحِيمِ Errahim sıfatıyla da kulunu dünyada temkin ve tevhide muvaffak kılar, isimlerinin esrarını onlara bildirir, sonra birinci sıfatla dünyada onları rızklandırdığı gibi, ikinci sıfatıyla da yalnız mü'min kullarını merhametiyle afuv eder, mağfiretini onlara tahsis eder. İşte besmelede benliğini ortaya koyan ve Zatı Şerifini, Rahman ve Rahim sıfatlarıyla öven Rabbim Teâlâ'ya hamdederim ki mutlak benlik, ululuk ve azamet O'na mahsustur. O'nun birliğini ve varlığını bildiren elçilerin Reisi olan Hazreti Ahmed'in üzerine selâtu selâm okuyarak âlini, ashabını ve onların ardınca gidenleri hayrla yâd ederim.

Hakiki benlik O'na mahsustur. Bahsimiz O'ndan değil. Mevzuu bahsimiz mecâzi benliktendir.

اللهم صل على سيدنا محمد النبى المليح صاحب المقام الأعلى واللسان الفصيح وعلى آله وصحبه

İnsanın ruhunu, bedenini, ahlâk ve karakterini bildiren, ben kelimesidir. Bu kelime, birçok akıllıları hayret ve fikir denizine sevketmiştir. Bu denize girenler, yani kendi hakikatini araştıranlar üç kısma ayrılmışlardır:

1- Bir parça ilim okumuş, lâkin peygamberlere uymadığından ve sıfır inkarda olduğundan dolayı kendini yani benliğini tamamen hayvan görmüş, ruhunun hakikatinden habersiz kalmış ve nefsine düşman olmuş, kısım insanlardır. Bunların çoğu inkarda kalmaktadırlar. Böylelerini şöylece temsil ederiz: Bir aslan, susamış, suyu ararken bir kuyunun üstüne varır, kuyunun dibinde suyu görür, nasıl bu sudan içerim diye düşünür iken ne baksın ki aslanlara çokca benzer, suyun içinde hareketli ve kendisini taklit eden bir hayvan görür. Kendisinin aksi olduğunu idrak etmediği için, zavallı aslan derhal susuzluğunu ve ihtiyacını unutmuş, suda gördüğü aksine hücum eder. Aksinin üzerine bir hamle yapar yapmaz kuyuya düşer, nihayet boğulur. Kuyudan maksat ilim, ihtiyaç ve susuzluktan maksat imandır. Aslan ise insan, su ise dünya hayatıdır.

نَسُوا اللهَ فَاَنْسَاهُمْ اَنْفُسَهُمْ İmansızlıktan dolayı "Allah'ı unuttular, Allah'da onlara kendi nefslerini (hakiki varlıklarını) unutturdu. "mealindeki ayeti kerime bu tabaka insanı böyle beyan etmiştir.

2- Mücerret taklidde bulunan ve kendi benliğini, hakikatini araştırmaya güçlü olma-

yan, gayri mükellef, akılsız veyahut tebliğ kendisine ulaşmayan insan tabakasıdır.

Bu iki tabaka da, hüsrana uğrayanlardır. Çünkü birinci tabaka ahirette, ikinci tabakada dünyada ziyandan kurtulmamaktadırlar.

3- Allah ve O'nun Resûlune inanmış, benliğini araştırmaya güçlü, peygamberlerin yoluna girmiş ve Hâlık'ına inanmış insanlardır. Bu tabaka da araştırma esnasında çalışmakla akislerini görürler, aksin hayâli olduğunu idrak ederler, dünya hayatı onlara akislerini gösterirken onlar vehim, hayal, cehalet ve sair fenalıklardan benliklerini akslerinin ızdırabından temizlerler. Yani küfür necasetini imanla, beden ve libaş necasetini su ile, kalblerini ibadet ve güzel ahlakla temizlerler. Bu temizlik sayesinde kendi hakikatini müşâhade ederler. Bu tabakada olan insanlar imanla şereflendikleri için ahirette ebedi azabtan kurtulurlar. Ahlâk ve ibadette tekâmül ederlerse cehennemi görmeden cennete girerler, dünyada iken tam tasfiyeye gayret gösterip muvaffak olmayanlar ise, sekârette, olmadıysa kabirde, olmadıysa haşirde, olmadıysa cehennem ateşiyle ruhları beşeriyet ve hayvâniyet kirinden temizlenir, saflaşır. Bundan sonra cennete girerler. Mutlu o insandır ki, henüz dünyada iken beden ve ruhunu temizlemiş, kemâle erdirmiş, ruh ve bedenine, nefsine işaret olan " Ben " "ben" kelimesinin manasını idrak ederek, mecâzi benliğini, Allah'ın hakiki benliğinde yok eden insan. İşte hakiki insan bu insan.

BEN NEYİM-NEREDEN GELİP NEREYE GİDİYORUM?

Ben neyim, ahlâken vazifem nedir, nerden gelip nereye gidiyorum, şeklinde soruları her insanın ruhu, onun nefsinden sorar. Öyle ise her insan bu soruların cevabını araştırmaya mecburdur. Ben neyim?.. Cevabını bulmak çok rahat olmakla beraber hem de zordur. Yani iman yoluyla bunu bilmek kolay , küfür ve inkar yoluyla da çok zordur.

Evvelce ne idim, şimdi neyim, nereye gidiyorum?

Gerçek şudur ki, ruhum dört yaşımdan itibaren her an her lahza bu soruları benden sorar, ben de aynı soruları anamdan babamdan sorardım. Onsekiz yaşıma vardım. Ruhumun dimağıma vurduğu bu balyozla, her gördüğüm hocalardan aynı sorular sorarım. Herbirisi öyle bir cevab verir ki, onun cevabı beni bin sene mesafelik asli yatanımdan uzaklaştırır, hakikatimi benden gizler. Kanaat ettim ki, onlar da benim gibi bu soruların cevabında âciz, araştırmalarda yorgun ve bitkin insanlardır. İki hastalığa yakalandım: a) Dünya hayatına dalayım, halkın yaptığını yapayım, sonra ne olursa olsun. Allah Teâlâ Kerimdir, cennet cehennem O'nun mülküdür. Nereye atarsa atsın beni. b) Hadi iman kurtarmazsam halim ne olur?... Ya ebedi şekavet olursa kim beni kurtarır? Bir taraf günah arzuları, bir taraf amelde gevşeklik, diğer taraftan evvelce ne idim, şimdi neyim, nereye gidiyorum, ne yapayım?.. Bu sorular balyoz gibi dimağıma gelir, günlerce uykusuz kalırım. Cemiyet içerisinde kederli, tek başıma kaldığımda da ağlar, feryat ederim, cevab bulamam. Kitablarımı bitirdim. Ondokuz yaşımda iken Üstad Molla Yâsin Patnoslu ve üstad aslen Şirvanlı Van'da ikamet eden Şeyh Muhammed Kâsım Efendi Hazretlerinden ilim icazesini aldım. Onlardan da defalarca bu soruları sorardım. Ancak ikisi de, Evlâdım mutlaka kâmil bir insanı bulursun, ondan sor, derlerdi. Bu arada asrın müced-

didi ve zamanın bedii Isparta'dadır, diye bir fısıltı kulağıma geldi. Bir zâtın vasıtasıyla ziyaretine gittim. O zât beni huzuruna götürdü ve ona şöyle dedi: Bu genç kardeşin müşkülleri varmış, çoklardan sorar, der ki: Ben neyim, nereye gidiyorum, nasıl kendimi tanıyacağım?... Bediizaman kafasını eğdi, derin düşünceye daldı. Zannettim ki kafası göğsünden kayboldu. Sonra kafasını kaldırdı; Bu iş zor, ara bul erbâbını, ne fayda ki ömrümün sonunda bana geldin. Yaralı olduğunu bildim, bu soruların cevabı nazari değil amelidir. Zaman ister. Ara bul erbâbını, dedi. Ve muazzam bir bakışla: Eğer doğru diyorsan, doğruları bulursun, hadi git ara bul erbâbını.

Ağlayarak ayrıldım. Gece gündüz aradım. 1960'da Diyarbakırdan Van' a giderken yolda buldum bir Hakimi Hâzık, bir tabibi ilâhi. O bana bakar, sükut. Ben O'na bakar, soru sorar. Yine O sükut. Şu sohbeti yaptı:

Herşey nasiptir. Herkes nasibini aramak mecburiyetindedir. Bir hikâye zımnunda yedi yaşımdan itibaren ondokuz yaşıma kadar tüm hayatımı bana bildirdi. Bu arada O'nun gözlerinden göğsüme ateş gibi kıvılcımlar gelmeye başladı, herşeyi unuttum, kendimi de unuttum, hatta sorularımı dahi unuttum. Bir deli divâne yahut tor bir dana gibi vakitlerimi geçiriyorum. Ne diyeyim, sorusuz ve cevabsız her bir bakışı binlerce müşkülleri halleder bir hakim olduğuna inandım. Sohbetine devam ettim. O ise benden yüz çevirdi. Yirmiiki yaşıma vardım. Bir gün yine yanında otururum. Ne bakayım ki, sorularım aklıma geldi. Derhal, ruhum kurban olsun sana, tevbemi tazelerim, dedim ve tevbemi tazelerken: Beni Bana bildir, ben neyim?.. Nerden geliyorum?.. Nereye gidiyorum?.. Ne yapmalıyım?.. O ise kelâm etmeksizin elimi sıktı, yüzüme baktı, yine büyük bir dalgıçla daldım, ağladım. Şu cevabı aldım: Sen topraktan hülâsalaştırılmış bir kan pıhtısından bir çömlek, bir de ulvi bir ruhtan ibaret bir insansın. Bir Fâtırı Hakim Celle Celâluhu tarafından yaratılmış bir insansın. Asli vatanından ayrılan bir keklik, şu anda çömlek kafesi içerisinde hapsolmuş bir insansın. Bu kafes içinde kalman muvakkat. El Bâsit, El Bâri, El Hâlik sıfatlarıyla seni yaratan ve bu kafeste hapseden Allah Teâlâ vakti gelince tekrar seni kafesinden çıkarır, huzuruna davet eder. Sen de huzuruna gidersin. Şu dünya hayatında seni yaratan, yap, yapma emrini de vermiştir. Yap dediğini yapsan, yapma dediğini terketsen maksadına ulaşır, kafesten çıktıktan sonra da geldiğin yaylaya gidersin. Mânâyla sorularıma cevab verdi.

Doğrusu Rabbimin emriyle ve iradesiyle en güzel bir yayladan sevk edilmiş bir güvercin gibi ruhum bu cismâni heykelde ikâmet etmektedir. Hâlen dârı dünyada vazifeli bir asker ve memurum. Ahlaken kendimi fenalıklardan temizlemek mükellefiyetindeyim. Sonra miâd tamam olunca ruhum içinde bulunduğu kafes; darmadağınık olur, aslı olan toprağa dönüşecektir. Keklik gibi olan ruhum ise ölmez, ebedi bir varlıktır. Bedenim çömlek gibi yıkılıp dağıldıktan sonra, zerreler, gezegenler de bedenim gibi yıkılacak sonra varolacak, işte o kıyamet. Bedenimin yıkılması küçük, maddelerin tümünün yok olması da büyük kıyamet. Bu oluştan sonra, tekrar Allah Teâlâ yeni bir oluşla âlemi yaratacak, bu arada dağılmış, cesedimin cüzleri de tekrar bina olacaktır. Yine keklik

gibi olan ruhum aynı kafes içine girecektir. Şimdi imtihan günü ve hesab. Bu hesabta ruhum saîd ise cennetle dilşâd, şakî ise vay halime. Ey ulûların Ulusu, ey Rahman ve Rahim ismiyle tecelli eden Allah'ım!... Senden Sana sığınırım. Beni de Hazreti Ahmed'in (aleyhisselâtu vesselâm) ümmetinden sevdiklerinin topuğuyla şereflenmiş, dostlarının eteğine yapışmış zümreye ilhak buyur. Anamı babamı ve tüm dostlarımı da.

Hülâsa, bundan sonra söyleyeceğim tüm sözlerim, özümdür. Herkesin de öyledir. O hakim olan Hazret'den öğrendiğim ahlâkı, terbiye ve âdâbı, hatırımda zabtettim. Kırkiki yaşıma varınca, teker teker gözden geçirdim. Kelâm, fıkıh, ahlâk ve tasavvuf ilimlerinde yazılan kitablara müracaat ettim. Ayet ve hadislerle, özümde yerleşmiş sözlerime delil getirdim. Umulur ki, gençliğimde çatallanmış aklımın görüşüne ve nefsimin tuzağına düşen bir genç içini dinler de bu sorulara sözümden cevab bulur. Yolunu görür ve gördüğü yolda yürür. Tüm ümidim bu. Hased edicilerin şerrinden Allah'a sığınırım. Bu eserimi okuyanlara da Allah'tan hidayet dilerim. Umulur ki bir ehli insaf bu eserimi açar, benim ve üstadlarımın ruhlarına fatiha ve ihlas hediye ederse ümidim şu ki, onun da benliği yok olacak, Allah'ın benliği ile var olacak. Allah, okuyanları üstadlarımın denizinden Feyzyâb eylesin, hidayete erdirsin. Amin.

BENLİĞİNİ YOK ETMEK İSTEYENLER İNSAN HAKİKATİNİ BULURKEN YİNE ÜÇ KISIM OLURLAR

1- Enel Hak, demekle tamamen yok olduktan sonra tekrar benliğiyle meydana çıkanlardır. Ehli imandan bu tabaka kâmil olsalar bile, İslâm dininin Kanunu bu tabakayı suçlamıştır. Nitekim, meşhur Mansuri Hallaç kendi hakikatini bulurken, ene ile kendini bildirdiği için öldürüldü. Onu öldüren de elbette sevab kazandı. Şu kadar ki Mansur hakikatini bulduğu için âsi değildir ama nihayetini ene ile bildirmişti. Böyle bir bildiriş, enesinin tamamen yok olmamasına alâmettir. Dolayısıyla mutlak Vücuda karşı benliğini gören öldürülür. Bu hikmete binaendir ki, enbiya ve evliya, ben demekten çekinmişlerdir. Nitekim, İmamı Şafii de kapısını çalan kimseye, kimdir o demiş. Kapıyı çalan, benim deyince, İmam: Andolsun Allah'a, benim diyene kapı açmam demiş ve onu kovmuştur. Halbuki Allah Teâlâ çokca gayretlidir. Enel Hak diyene dünyada ceza verdiği gibi, enel bâtıl diyene de ahirette ceza verir. Şu kadar ki, enel bâtıl diyenler küfürde kalırlar. Arada fark budur.

2- Araştırma neticesinde ameli olarak vicdanla vücudu birbirinden tefrik etmeyen, kemâli hayretle şuhuda varıp, هُوَ yani "O" diyen kısımlardır. Bunlar her ne kadar kemâl bulsa da lâkin taklidden kurtulmamışlardır ve tahkike yani hakikate varmamışlardır. Fakat ene demedikler içinde cezadan kurtulmuşlardır. Çünkü bu taifenin vuslat halinde benlikleri tamamen yok olmuştur. Bununla beraber mutlak Vücudu yani Varı itiraf etmişlerdir. Bunlar لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ "O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur" dediler. Elbette hakiki tesiri O'na tahsis ettiler. Hayretten kurtulmadıkları için meczub kaldılar.

3- Benliğinden tamamen sıyrılmış, hiç ender hiçlikte kendini ayrı,O'nu da ayrı müşahade eden taifedir. Asıl maksada kavuşanlar da bunlardır. Bunlar bütün menhiyatlarda ölü, bütün emirlerde var, bütün mübahlarda da itidal üzere hareket eden taifedir. Zikirlerinde لاإِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ "Senden başka ilah yoktur." itiraf ederler. Müşahade anında ayrılıkta,ayrılık anında da müşahade halindedirler. Deniz gibi dalgalanır, kimse farkına varmaz, ehli temkin, ârif olan tabakadır. Bu yolu tamamiyle Edeble Varış, Lutufla Dönüş adlı eserimizde beyan etmişizdir. İsteyenler okusun.

BEN BENİ ARARKEN ÜÇ HAKİKATE İNANDIM

Arabçada أَنَا yani ben, kelimesi insanın hakikatine işaret eden bir zamirdir. Ondan maksat insanın hakikatidir. Ben kelimesini mecazi olarak kullanıyoruz. Hiçbir nisbeti izafesi olmaksızın, "ben" in manası ruh ve bedenden ibaret insandır. Demek istiyoruz ki insan kendi hakikatini ararken üç hakikate inanmak mecburiyetindedir.

1- İnsan umum mahluktan efdal, üstün, seçkin olarak ve müstakil yaratılmış bir varlıktır. Ben kelimesiyle ifade edilen bu insan ezeli değil amma ebedidir diye inandım. مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ "Kim kendi nefsini bilirse muhakkak ki Rabbini bilmiştir." mealinde Hazreti Ali'nin sözü bu mânâyı ifâde etmektedir. Şu halde insanın kendi nefsini bilmesi ebedi bir varlık olduğuna inanması demektir.

2- İnsan, cinsi itibariyle bilvasıta topraktan, mastar ve kesret itibariyle, ilk insan olan Hazreti Adem'den türemiştir. Yani Allah Teâlâ, Adem Peygamberi bizzat topraktan, neslini de bil vasıta topraktan yaratmıştır, diye inandım.

3- İnsan evvelâ bitkisel bir hayatla,sonradan maymundan tekâmül etmiş fikrini inkâr ederim. Böyle bir şey olmamıştır, diye inanırım. Allah Teâlâ insanı yarattığı zaman en güzel bir surette yaratmıştır. Nitekim bir hadisi şerifte: إِنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ "Muhakkaktır ki Allah Teâlâ Ademi insan sureti üzerine yaratmıştır." buyurulmuştur. Yani, Cenabı Hak Teâlâ, Ademi herhangi bir hayvan sureti üzere değil, bilâkis onu mükemmel bir suret üzere yaratmıştır, demektir. Şu halde insanı ilk yaratılışta, boyu bükük, göril gibi maymun sureti üzere yaratmamıştır. Şu halde insan,diğer bir noksanlıktan tekâmül etmemiştir. Kur'an-ı Hakim de de : لَقَدْ خَلَقْنَ الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ "Biz hakikaten insanı en güzel bir biçimde yarattık." buyurulmuştur. Yani bütün insanları boyu posu yerinde, sureti güzel, kâinatın bütün hassalarını ve özelliklerini kuşatıcı olduğu halde yarattık demektir. Secde suresinde de :

اَلَّذِى اَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهَ وَ بَدَأَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ

"Ki O yarattığı herşeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayandır. Sonra O, bunun zürriyetini hakir bir sudan meydana gelen (müteselsel) nutfeden yapmıştır. Sonra onu düzeltip tamamladı. İçine (kendi kudretinden ve) ruhundan üfürdü. Sizin için kulaklar, gözler, gönüller yarattı. Ne az şükür edersiniz." buyurulmuştur. Demek o-

luyor ki, Adem aleyhisselâmın çamuru içinde topraktan tekâmül etmiş bir ruhi hayvâni olduğu gibi, hâli hazırda insanın menisinin içinde de bir ruhî hayvani veyahut da nefsâni bir hayat mevcuttur. Bununla insan, hayvanla eşittir. Bundan başka ayrıca Allah Teâlâ, kablolar gibi damarları, makineler gibi cihazları tamamen halk edince; cenine, yani beden kafesine ayrıca kendi kudretinden bir ruh bahşetmiştir. Bu ruhla insan seçkin bir mahluk olmuştur ve ebediliğe kabiliyet kazanmıştır, diye inandım. Bununla beraber Ademden evvel insanlara benzeyen birçok mükellef veya gayri mükellef mahlukun var olup tükendiğini de inkar etmem. Nitekim, Şeyhul Ekber de, Fütühâtı Mekkiye adlı eserinde bu manayı açıklamıştır. Fakat davamız şuki Adem Peygamber ve evlâdı önceki mahlukdan değil, müstakil olarak yaratılmıştır. İman yolunun dışında insanın hakikatini arayanlar bunu idrak etmemektedirler. Yerinde beyan olunacaktır.

MADEMKİ İNSAN MEMURDUR-VAZİFESİ NEDİR AHLÂKI NASIL OLMALIDIR

İnsanın vazifesi fenalıkları terk ve iyilikleri yapmaktır.

a) Fenalıklar; nefsin hevâsına uymak, Allah'tan başkasına tapmak, kibirlilikten dolayı hak ve hakikatten yüz çevirmek, ruhi ve kalbi hastalıklardır. Ayrıca maddi olarak da içki, kumar, zina, yalan, başkasını tahkir etmek, kötü zan, tecessüs, gıybet, gazablanmak başı boşluk ve sair fenalıklardır. Özet olarak, Allah'ın yasakladığı herşey fenalıkdır.

b) İyilikler de ehli sünnete göre tashihi itikad, islâm dinine göre istikâmet ve nefsi fenalıklardan arındırmak, faziletli ahlâklarla ahlâklandırmaktır. Doğrusu, Kur'an ve hadisin, inan, yap dediği herşey güzelliktir. Ruhu galib kıldırmaya çalışmak ve nefsi kötülüklerden arındırmak insana emredilen vazifelerdir.

Vazifeler de; bedenî, ruhî, ferdî, içtimâî kısımlara bölünür. Ahlâk veyahut insaniyet kelimesi bunların hepsini kuşatır, onun için bu eserin ismini, "Mufassal Medeni Ahlâk" diye tayin ettik. Mufassal Medeni Ahlâk eserini yazmakta Allah'tan tevfik dilerim. O beni, bu eserin yazılmasına muvaffak ettiği için sonsuz hamd ve senâlar ederim.

İKİNCİ KISIM

İLM-Î AHLÂK

İLMİ AHLÂKIN TARİFİ

İlmi ahlâk hakkında birçok tarifler yapılmıştır. Ahlâk ilmiyle iştigâl eden ulemâ herbiri bir mânâyı nazarı itibare alarak ilmi ahlâkı kendi nazariyesine göre veyahut dini bir hükme göre tarif etmiştir. Biz ilmi ahlâkın tarifinden evvel hayâtı ele alalım. Hayâtın iki noktai nazarından ahlâkı nazarı itibare alıyoruz. Binaenaleyh ahlâkın tarifi, hayâtın bilinmesine bağlıdır.

1- Birinci hayat, hayâtı bedeniyyedir. Hayat; ruh ve bedenin irtibâtı, nefsi insaniyenin his, hareket gibi fiili çoğalmasından ibarettir.

Allahu Teâlâ, bedenin hayatını iki şeye bağlamıştır. Birincisi teneffüs cihazı, ikincisi mide cihazı: His, hareket ve çoğalma bu iki cihazdan başlar. Allahu Teâlâ, birinci cihazın rızkını Ehadiyet sıfatıyla verir. Çünkü akciğerin ve kalbin çalışmasında hava ve benzerlerini, meselâ oksijen ve hidrojeni bedene almakta insanın rolü yoktur.

İkinci cihaza bağlı olan rızkı, insanın iradesine bağlatmış, vahidiyet tecelliyesiyle bedeni rızklandırır. Bu iki cihazın iki çeşit rızkını da Allan Teâlâ verir. İşte bu rızkın semeresine hayat deriz.

Buna hayâtı hayvâniye denilir. Bütün canlıların asli unsurlarına özellikle D.N.A ve R.N.A şeritlerinde başlayan his, hareket ve çoğalmanın şimdiki hayata kadar beden cihetine bağlı hayata nefsi insânî ve ruhi hayvâni denilir. Bu itibarla insan, bedeni hayâtı ile hayvan gibi yemeye içmeye, ayrıca giymeye muhtaçdır. Cüzi iradesiyle veyahut iradesiz olarak, havanın tesirinden illet ve sıhhat yolunu bulmaya muheyyâdır. Kendisine verilmiş olan kuvvet, sıhhat ve cüzi irade ile illet, hastalık hatta âfâtı bedeniyyeden korunmakla mükelleftir. İnsan çocuk iken de bu hayatın idâme etmesinde ana ve baba mükelleftir.

2- Hayâtı insâniyedir. Buna hayâtı ruhiye de denilir. Her iki hayatı celb etmekte de insanın rolü yoktur. Ancak Allah Teâlâ insana ruhi hayâtı verdiği zaman bilfiil insan, hayatın devam etmesine cüzi iradesini sarfetmeye mükelleftir. Bu mükelleftiyet de akla, ferde, ana babaya, devlet ve millete yüklenilir. Rızkının celb etmesine iradesini harcar. Avam tabakası bu iki hayatı birbirinden tefrik etmedikleri için ruhla hayat arasında fark edememektedirler. Halbuki إِنَّ اللهَ رَزَّاقُ ذُوالْقُوَّةِ الْمَتِينِ "Muhakkak ki Allah rızk vericidir. Son derece kuvvet ve metanete sahiptir." mealindeki ayeti kerime bu iki hayâtın rızkının sebebsiz veya sebebli olarak Allah tarafından sevkedildiğine açık bir delildir. Bunun

için rızkını kendinden bilip, Allah'tan geldiğine inanmayan kâfir olur. Her iki hayâtı nazarı itibâre alarak şimdi ilmî ahlâkı tarif ederiz.

a) İlmi ahlâk; beden ve ruh cihetiyle insanın hakiki mesleklerini tâyin eden kuvvetlerinin sıhhat, salâh ve fesat cihetlerini tesbit eden bilgilerdir. Bu tarife göre ilmi ahlak, ruhun sıhhat ve salâhını beyan eden ruhâni ve rahmâni bir tıpdır. Nitekim böylece de tarif edenler olmuştur.

b) İlmi ahlâk; itikâdi, ameli olarak insanı kemâlâta erdirecek, hasletlerin sebeb ve temellerini ve hislerin istek ve arzularını tayin eden bir ilimdir. Bu tarife göre, nazari olarak ilmi ahlâk, diye birşey yoktur.

c) Ahlâktan bahseden ilim, ameli olarak insanların saadet ve refahlarına sebeb olan, ayrıca amel ve hareketlerinden bahseden ilimdir.

d) İlmi ahlâk; insanların vazifelerini tesbit eden ve vazifelerin kemiyyet ve keyfiyyetlerini beyan eden özelliklerdir.

e) Nefsi nâtıkanın sıhhatini bildiren bir ilimdir. Bu tarif ise son felsefecilerin tarifidir. Bu tarife göre ahlâksızlık da ahlâk imiş. Çünkü nefsi nâtıka, nefsi emmâre ile eşittir.

f) İnsan başıboş olarak değil, ancak insan; bir gaye-i kemâl için yaratılmış, demekten bahseden ve kemâle ermek için fazilete alışmayı, amelî tesbit ve tayin eden bir ilimdir. Doğrusu, ilmi ahlâk; insanların faziletli, amelî kazanmak vesilesini ve fenalıklardan sakınmayı tarif eden dîni düsturlardır. Bu tarif bizce en doğru tariftir. Çünkü bu tarif Kur'anı Hakim'in nazmı şerifine muvafıktır. اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا "Siz zanneder misiniz ki ancak biz sizi başıboş yarattık" mealindeki ayeti kerime bu tarifi teyid etmektedir. Binaenaleyh, ilmi ahlâkın menşei dindir. Önderi, Hazreti Mustafa'dır. (aleyhissalâtu vesselâm) Kanuni düsturları Kur'anı Kerim ve hadisi şeriflerdir. Tefsir ve hadisin şerhleri, selefi salihin, meşayıh ve ulemânın izah ettikleri hikmetli söz ve ameldir. Bu hikmetli söz ve amel, aslı ayet ve hadisten olan ahlâkı beyan etmektedirler. Şu halde, Kant gibi ahlakçıların ve müslümanlardan da onu taklid ederek, ahlâk; vicdâni kanunlardır, diye tarif etmeleri son derece eksiktir. Onların tarifine göre, ahlâk kanundur, kanun ahlâktır. Bu ise eksik bir tariftir. Hayrete şâyan ki bir çok Müslüman âlimleri de bu tarifi tercih etmişlerdir.

Ahlâkın tekili olan hulk, insanın bâtınî olan şahsiyetinin zâhiri suretidir. Aynı zamanda, ahlâk, hal ve âdetlerden ayrı birşeydir. Şu halde ahlâk; zevk demek veyahut zevkten bahseden bir ilim değildir. Bilâkis ilmi ahlâk, insanların iç his ve duygularının gizli ve açık amelini tayin eden ve insanı tatbikiyle ebedi saadete sevk eden, nefsini fenalıklardan sakındıran bir tıbbi Rahmânîdir. Öyle ise ahlâkın vazii Şârıî Hakîm'dir. Bu tıbbı tatbik eden insanlar, halk ve Hak defterinde bahtiyar ve said olurlar. Bu tarifden başka diğer tarifleri nazarı itibare almadım.

NAZARÎ VE AMELÎ OLMAK ÜZERE İLMİ AHLAK İKİ KISIMDIR

Ahlâk ilmiyle iştigâl eden ulemâ, madde ve sıfat olarak ahlâkı nazarı itibare alarak, hasene ve seyyie olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.

İlmi ahlâkın nazari ve ilmi kısmı, iyi veya fena hislerin temelini tayin ve tesbit etmekle gizli duyularımızdan açıkta meydana gelen iş ve hareketimizi tahlil ve tahrir eder. Rûhi ve nefsâni, insanın meyillerini, his ve duyularını tavsif eden kısımdır. İşte buna nazari olarak ilmi ahlâk denilir. Kısacası ilmi nazari, diğer ifade ile ahlâkı nazari denilir.

Cenabı Vacibul Vücud, insanı yaratırken ruh ve bedenin birleşmelerinde nefs ve aklı da beraberce yaratmış. İnsan, doğduğu zaman bedeninde nefs, ruhunda akıl vardır. Herbirine asabi damarlardan askerler yaratmıştır. Burada mevzuu bahsimiz olan, bedendeki nefsin üç askeri vardır. Bu askerlerden herbiri sanki bir komutan, emirleri altında nice asabi damarlar bulunmaktadır.

1- Nefsin müdrike kuvvetidir. Nefsi emmâre veya nâtıka, askerleriyle gördüğü, duyduğu, işittiği, tuttuğu veya kokladığı eşyayı tahlil eder. Düşünür ve düşündüğü eşyayı iyi veya kötü tarafını, faideli veya zararlı tarafını birbirinden ayırd eder. Dimağın içinde müdrike kuvvetinin laboratuvarında çalışan, bir milyon küsur hücrelerde askeri vardır. Çoğu zaman zahiri duyularla his olunmayanları da tahlil ve tahrir eder. Müdrike kuvvetinin nazarında görünen ve görünmeyen eşittir. Çünkü müdrike kuvveti, dimağdaki şubesiyle maddeyi, kalbdeki şubesiyle de mânâyı görür.

Kamera gibi olan müdrike kuvveti, ahlâk ilminin mütehassısları yanında kuvvei melekiye, âkile ve hafize diye adlandırılır. Kafatası ne kadar büyük ise o kadar bu kuvvet de idrakli olur. Merkezi dimağın ortasıdır. Dairesi dimağın son beyinciğindedir. En kuvvetli memuru ve tahlilcisi mutasarrıfa kuvvetidir. Mutasarrıfa kuvveti, hareket verici bir kuvvettir. Asabi damarların hepsi bu kuvvete bağlıdır. Müdrike kuvveti; şuur, şuurüstü, şuuraltı makamlarında bulunabilir. Şuuraltında bulunduğu zaman hissine, hissi kablel vuku' denilir. Meselâ, şimdi aklına gelen veyahut şimdi rüyada gördüğü birşeyi yarın bilfiil olarak görür. Eğer, vehmin müdahalesi de olursa onun bu hali yani sezgisi şuuraltıdır. Meselâ, süratli bir anda ani olaylarda hiç evvelden bilmediği bir tedbire muvaffak olması müdrike kuvvetinin tesiridir. Rüyada görülen bir olayın sonradan meydana gelmesi, habersiz olduğu halde sonra hissetmesi, bu kuvvetin varlığına delildir. Tifo hastalığında, ateşin yükselmesinde gördüğü ve sezdiği herşey şuuraltıdır.

Müdrikenin normal akıl derecesinde maddeyi tahlil etmesi, mânâyı sezmesi, normal ortalama şuurdur. Demek şuur; kalbe hak ilham geldikten sonraki sezgidir. İster maddi sezgi olsun ister manevi eşittir. Bunda bir çok hükemâ ve bir çok ülemâ, imanlı olsun olmasın maddenin tahlilinde bu doğru ilhamdan hisse alabilirler ama imanlı olmayanın sezgisi gelip geçici bir şey olur.

Müdrike kuvveti, şuurüstüne yükseldiği zaman, iman, mahabbet, ihlas, ihsan ve islama

teslim oluşu sebebiyle tam bir keşifle önünü gördüğü gibi arkasını da görür. Diyebiliriz ki müdrike kuvveti şuurüstüne çıkarsa eliyle görür, gözüyle tutar. Doğrusu, her cüziyle görür, her cüziyle tutar. İşte onun bu haline keşif denilir. Ama bu keşfin şartı, kemâli iman ve takva sayesiyle ruhun, nefsi nâtıka veya emmarenin esaretinden çıkması ve lâtifelerinin de aslı aslına kavuşması şarttır. İlerde bu yol izah olunacaktır.

2- Nefsin ikinci kuvveti, selbiye yahut sübuiye kuvvetidir. Nefs, bu kuvvetle zararlıları defeder. Hayvan olsun insan olsun aleyhinde idrak ettiği yahut vehim ettiği herhangi bir zararlının zararını defeder ve ondan korunur. Ancak hayvanda müdrike kuvveti değil vehmi kuvvet galibtir. İnsanda ise galib müdrike kuvvetidir, ancak şuuraltına düştüğü zaman vehmi kuvvet nefsin behime kuvvetini istilâ eder ve kendi hesabına çalıştırır. Meselâ göze, kulağa yahut bedene gelen darbe anında bedenin içindeki refleksin hareket etmesi, elin imdâda koşması bu sübuiye kuvvetinin varlığının delilidir. Subuiye kuvvetinin mahalli yürekdir, hüküm yeri dimağdır, sıfatı gazabtır, askerleri dimağın içinde ve bedenin bir çok asabi damarlarıdır. Bu kuvvet, müdrikenin emri altında çalışırsa sıfatı şecaat, vehmi kuvvetin emri altında çalışırsa sıfatı gazab ve öfkelenmedir. Hissettiği zararları şuuraltında veya üstünde defetmeye çalışır.

3- Nefsin üçüncü kuvveti, menfeati celbeden behime kuvvetidir. Buna hayvâniye kuvvet de denilir. Sıfatı şehvettir. İnsan müdrike kuvvetiyle, hayvan vehmiye kuvvetiyle bunu kendi emri altında çalıştırır. Bu kuvvetle insan veya hayvan lehindeki bütün menfeatleri sezer ve celb eder. Yemeyi, içmeyi, gıdayı temin eder, beşeri münasebetlerini tahsil eder. Bunun da mahalli akciğerdir. Ne kadar akciğer sağlamsa okadar gazabikuvvetin mahalli olan yürek de sağlam olur. Çünkü aslında kalbi de çalıştıran akciğerdir. Behime ve gazabiyenin daireleri veya mahalleleri olan akciğer ve kalb ne kadar sağlamsa, âmirleri olan dimağdaki müdrike kuvveti o kadar sağlam olur. Hadisi şerif bu kuvvetin beslenmesi için şu işareti vermektedir. اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ

"Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden daha hayırlıdır." buyurulmuştur. Yani mü'min kalb ve akciğerini takviye ederek, subuiye ve behime kuvvetlerini müdrikenin emri altında çalıştırıp beslerse hayırlı olur. Çünkü bu iki kuvveti beslemeyen bir mü'min gazabi kuvvetinin çalıştırılmaması ile günahı terkedemez ve behime kuvvetinin çalıştırılmamasıyla da emirleri yerine getiremez. Bu takdirde hem bedeni, hem ruhu zayıf olur. Ne nefsini kahredip günahı terkedebilir, nedeonu dizginleyip ibadet edebilir. Bilâkis zayif düştükçe daha fazla günah işlemeye devam eder ve vehmi kuvvetinin emri altında bu iki, kuvvet çalışmaya başlar. Nitekim bu mânâya işareten de;

اَلشَّبَابَةُ شُعْبَةٌ مِنَ الْجُنُونِ "Gençlik sar'a hastalığının bir şubesidir" buyurulmuştur. Yani ondörtle yirmialtı yaş arasında gazab ve şehvet gençlerde galibtir. Bu gençlik enerjisi vehmi kuvvetinin istek ve emri altında sarf olunursa, gençlik tıbkı bir cünnet olur. Nitekim dilimizde gençlerin bu iki kuvvetinin gayri meşru çalıştırılmasına işaret olarak delikanlılık denilir. Allah'ın Resûlu, nefsin bu üç kuvvetinin şerrinden Allah'a sığınmayı ümmetine öğreterek şu duayı tavsiye etmiştir:

اَللّٰهُمَّ كَمَا حَسَّنْتَ خَلْقِى فَاَحْسِنْ خُلُقِى

"Ey Allah'ım! Yaratmakta beni güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzelleştir." Yani,

ey Rabbim! Beni ahseni takvimde bir insan olarak yarattığın gibi, behime ve sübuiye kuvvetini, müdrike kuvvetimin istilasına teslim et ki yerli yerinde müdrike kuvvetim sübuiye ve behime kuvvetlerini emir ve yasaklarında rahatlıkla çalıştırsın, onlar da faziletli ahlâka alışsınlar. Hülâsa, enbiya ve evliya nefsin, bu üç kuvvetiyle birlikte terbiye edilmesine gayret göstermişlerdir. Şu kadar ki enbiya, evliya ve islâm âlimleri, ahlâk konusunda ilmi ahlâkın nazari kısmına bakmamışlardır ve üzerinde durmamışlardır. İlmi ahlâkın ameli kısmına önem vermişlerdir. Felsefeciler ise kendi nefsleri hakkında nazari olarak ilmi ahlakı tarif etmişler, gayrileri hakkında da ilmi ahlâkın ameli kısmını tatbik etmeye çalışmışlardır. Meselâ, kendi vicdanının istek ve arzusu üzerine kanun çıkaran insanlar; kendileri çıkarttıkları kanunlarına muhalif olarak hareket ettikleri halde, kanunlarına muhalif hareket eden avam tabakasını suçlayıp cezalandırmışlardır. Ne imiş bu mücerret nazari ahlâk?.. Hatta çıkarttıkları kanunlarına muhalif bir suç işledikleri zamanda da nefslerini temize çekmek için, afuv kelimesini istismar ederek, yeni bir kanun yapıp, kendilerini temize çıkarırlar. Ama İslâm Dini böyle bir şeye yol bırakmadan herkesin hakkında adâleti ve ilâhi kanunu icra etmekten asla geri kalmamıştır. İşte vaz'i kanunla ilahi kanun arasında fark budur. Demek ki felsefe ile tasavvuf birbirinin zıddıdır. Asrı saadette tasavvuf var ismi yok, şimdi ise tasavvufi ahlâkın ismi var kendisi yok. İşte zillet...

ASLÎ GAYE İLMİ AHLÂKIN, İKİNCİ KISMI AMELİ AHLÂKTIR

İlmi ahlâkın nazari olan kısmından şu mânâları anladık: Nazari ahlâk, nefs ve hislerinin hakikatini bilmek, aleyhte ve lehte zarar ve menfeat noktalarını anlamak yapılması veya terkedilmesi gerekli maksatları da tahlil ve tesbit etmekdir. İradenin sevki ve idaresini bilmek, zararları defetmek, faideleri celb etmek yollarının öğrenilmesi de ilmi ahlâkın nazari kısmına dahildir. Diğer ifade ile nazari ahlâk; niyet, his, maksat ve fiillerin sevki idare ve irade merkezini bilmektir. İşte bu bilgiyi fiilen de tatbik etmek ilmi ahlâkın ameli kısmıdır. Şu halde biz insanlar bilgimiz nisbetinde tesbit ettiğimiz maksat ve hedefe amelen irademizi kullanırsak, buna ameli ahlâk denilir. Yani iradenin kendisi nazari, fiile geçmesi amelidir. Asıl gaye, ilmi ahlâktan ne yalnız bilmek ne de bilgisiz yapmaktır. Bilâkis İslâm Dininde ilmi ahlâktan murat meseleyi hem bilmek hem de yapmaktır.

Herbir şahıs sebebler vastasıyla ilmi kuvvetini iyi bir şekilde kullanır. Sahih ve doğruluğu tesbit ettikten sonra bilfiil nefsin kuvvetlerini, his maksat ve niyetlerini icra eder. Bu icra ile fiilini kemiyyetten keyfiyyete çıkarır ve binaenaleyh yapma gücünü harcar. Bu işe ameli ahlâk denilir. Sonra icra ettiği ameli ahlâkı, İslâm Dininin nazarında fenalık ise cezaya, iyilik ise mükafata hak kazanır. Tabi ki bu hakkın kazanılması kulun nazarına göredir. Hülâsa iyiliği fenalıklardan ayırmak ve fenalıklardan arınmak, bilfiil olursa ameli ahlâk olur. İlmi ahlâk, amelsiz olursa ruhsuz bir beden gibi olur. Demek oluyorki ameli ahlakta iki büyük vazife var:

a) Evvela her şahıs kendisindeki müdrike kuvvetinin güzel gösterdiği niyet ve arzusunu fiile geçirmekle iyi olmasına çalışmalıdır.

b) Bilfiil iyiliğe önder olmaya çalışıp mükafatını Allah'tan alacağına inanmalıdır. İşte evvelâ iyi adam olmak, iyilere önder olabilmek için çalışmanın adı, ameli ahlaktır. Şu kadar ki nazari ve ilmi ahlâk, ameli ahlâktan daha evvel önceliği kazanmıştır. Şu hadisi şeriflerde Allah'ın Resûlu ameli ahlâkı şöyle beyan etmektedir:

مَنْ سَنَّ فِى الْاِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلَ اَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يُنْقَصُ مِنْ اُجُورِهِمْ شَىْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِى الْاِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلَ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يُنْقَصُ مِنْ اَوْزَارِهِمْ شَىْءٌ

"Bir kimse İslâm'da güzel bir hareket ve ahlâk icad eder de, kendinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye bu hareket ve ahlâkla amel edenlerin ecri kadar sevab yazılır Amel edenlerin ecirlerinde de bir şey eksilmez. Ve her kim İslâm'da kötü bir çığır açar da kendinden sonra onunla amel olunursa, o kimsenin aleyhine bu çığırla amel edenlerin günahı kadar günah yazılır. Amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez."

مَنْ دَعَى اِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْاَجْرِ مِثْلُ اُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَالِكَ مِنْ اُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ دَعَا اِلَى ضَلَالَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْاِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنِ اتَّبَعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَالِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا

"Bir kimse doğru bir yola (halkı) davet ederse ona tâbi olanların mükafatları kadar kendisi içinde ecir verilir. Bu tâbi' olanların ecrinden de bir şey eksiltmez. Ve her kim bir sapkınlığa davet ederse ona tâbi' olanların günahları kadar, kendisine de günah yazılır. Bu tâbi' olanların günahlarından da bir şey eksiltmez."

Bu iki hadisi şerifte, ameli olarak başkaya, yaptığı hayrı yaptırmaya çalışmak ve hayra önder olmanın fazileti beyan olunmakla beraber, fenalıklardan arınmak da emredilmiştir. Binaenaleyh her şahıs nefsinde merkezlenmiş müdrike kuvvetini bütün askerleriyle Allah'ın yolunda haddi vasat üzere çalıştırmalıdır. Zira insan yaratıcısına mülk ve köledir. Sadece köleliğini bilmesi elbette kâfi gelmez, aynı zamanda köle efendisinin emri dışında çalışırsa, çalışması efendisinin gazaba gelmesine de sebeb olabilir. Şu halde yukardaki iki vazifeyi iyice yerine getirmek şarttır. Meselâ; alışverişte doğruluk ve insafın iyi bir ahlâk olduğunu bilmek nazaridir. Bilfiil doğru ve insafla amel etmek ameli ahlâktır. Herbir insanın kendisine mahsus, canı, malı, mülkü, haysiyeti, namus ve nesebi vardır. Bunlar o şahsa mülktür. Kendisinin bunların kendine mülk olduğunu bilmesi gerekli olduğu gibi, bilfiil bunları korumak da ameli vazifesidir, yani hakkıdır. Hem şahısın hem de başkasının mahsus mülkünü, hukukunu korumak için, din, kanun, devlet emri ne ise öylece kullanması lâzımdır. Bu bakımdan insana, tevdi' edilecek ameli ahlâkın vazifeleri çoktur.

1- Şahsa sabit olan mülk ve menfaatde tasarruf hakkını sahibine vermek hukuktur. Mülkünü elinden almak hakkına tecavüzdür. Çünkü beşerin, din ve vicdanın ittifakıyla,

her hakkı hak sahibine vermek ameli ahlâkın en güzelidir. Ancak din olmaksızın beşer akıl ve vicdanı ile ameli ve güzel ahlâkı tayin edemez. Bunun için, İslâm Dini her hakkı hak sahibine tevdi' ederek hakka tecavüzü yasaklamıştır. Eğer bu hak korunmaz, fertler biribirine tecavüz ederse mazlumu korumak için ve hakları hak sahibine vermek için emirler tayin edilir.

2- Fertler hepsi bir meslekte bir muhitte kalmaları ve çalışmaları mümkün olmadığından içtimai vazife tevdi' edilir. İçtimai vazife de, tanışma, yardımlaşma ve dayanışma yollarını bilmek ve bilfiil de ameli olarak tatbik etmek gerekir. Demek oluyor ki, ameli ahlâkın bir ismi de vazife ve hukukdur. Bu da çok kısımlara bölünmüştür:

a) Allah Teâlâ'ya ve Peygamberine gösterilecek itaat,

b) Ana babaya hürmet ve onların da evlâtlarına şefkati,

c) Her ferdinin devlet, millet ve vatanına karşı vazifeleri ve müdâfaası, Bunlar ferdi vazifelerdir. Ayrıca içtimai olarak da:

d) Toplumların ittifak, birlik ve beraberlikle vatan ve milletinin haysiyet ve şerefini korumak,

e) Devletin de fert ve toplumların meşreb ve mezheblerinin haklarına riayet etmesi vazifeleridir. Bunları her fert gücü nisbetinde öğrenir. Onun öğrenmesi ilmi ahlâk ve bilfiil tatbik etmesi de ameli ahlâk olur. Eğer bu beş vazife ve hukuku ameli ve ilmi olarak fert ve topluma taksim edersek, yirmi çeşit asli vazifeler olur. Doğrusu bu vazifeleri idrak etmek ve amelen de icra etmek, fert ve toplumları refaha sevk eder. Neticei meram, nazari ahlâk insanı ilim ve marifetin kazancına, ameli ahlâk da insanı kuvvet ve şevkete sevk eder. Bilfiil tatbik edilmesi hâkimiyetle semerelenir.

AHLÂK VE İNSANİYETİN TARİFİ

Ahlâk: Hulk kelimesinin çoğuludur. Hulk, tabiat ve seciye demektir. Buna huy da denilmiştir. Bir ağaç bir çekirdeğin içerisinde, bir insan bir meni hayvancığın içerisinde ve bir tavuk yumurtanın içinde gizlenip sonra da tezahür ettiği gibi, insanın da bedeni içerisinde gizli ve yerleşmiş hakiki bir heyet vardır. Bu gizli heyet meleke, seciye hulk kelimeleriyle adlandırılır. Bu hislerin bir çok gizli faaliyetleri vardır. İşte bu gizli fiillerin adı ahlâktır. Bu hisler, kemiyyet itibariyle her insanın içinde sakin ve sabittir. Artık iyi veya fena iş, amel, hareket ve bütün fiiller o gizli melekenin vasıtasıyla kolayca nefsten tezahür eder ve meydana gelir.

Tarif ettiğimiz gizli meleke veya hulk ya da seciye, asabi damarların fikri yormaksızın, hatta güçlük de çekmeksizin insanı iyi veya kötü fiillere sevkeder. Binaenaleyh, maddecilerin, ahlâk; maddenin veya asabi damarların kendisidir yahut sıfatıdır, diye tarif etmeleri son derece yanlış ve ilmi bir hatadır. Nitekim, tavuk yumurtanın kendisi değil, ağaç da çekirdeğin kendisi değil, Bilâkis, meleke veya hulk, ruhi veya nefsâni, bâtını ve manevi olarak asabi damarların kabuğu içinde gizlenmiş melekelerdir. Bina-

enaleyh herkesin tavrı, fiili ve sözü, o kimsenin dimağ, asabi damarlar ve kalbi içinde gizli olan nefsâni ve ruhâni seciyenin suretidir. Meselâ; bir insanın sözü onun gizli ahlâkının özüdür, özünün dış kabuğu yani fiil ve hareketi ise asabi damarlarında gizlenmiş niyetinin sureti, resmi ve karikatürüdür. Demek, güzel söz bardağa, gizli olan hulk ise o bardağın içindeki şerbete benzer. Şerbetle bardak birbirinden ayrıdır. Şerbet, bardağın kendisi veyahut sıfatı değildir. Şu halde huy, adet ve hal arasında bir çok farklar vardır. Bunlar hepsi nefsâni keyfiyetlerden ibarettir.

Her mü'min ferasetiyle diğer insanın ahlâkını, dış hareket ve fiiliyle tesbit eder, ama imanla şereflenmeyen elbette bardakla şerbet arasında fark edemez, ikisini bir görür. Eğer bu kimsede vehmi kuvvet hâkim olursa, bir de bardağı iki görür. Çünkü vehim şaşı göz gibidir. Allahu Teâlâ, Kur'anı Hakim'de şöyle buyurmuştur.

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهِ "Habibim, de ki: Herkes kendi aslı (nda merkezlenmiş, gizli) ahlâkı (ve tabiatı)na göre amel ve hareket eder." Yani, insandaki gizli meleke ne ise o insanın dış hareketi de odur, demektir. Binaenaleyh, ahlâk ve insaniyetin en güzel tarifi şudur:Ahlâki ruhâni ve nefsâni olarak insanın dimağ ve kalbinde merkezlenmiş o gizli melekelerinin dış hareketleridir.

Seyyid Şerif kuddise sirruh; insanın içinde ve özünde olan ahlâkın heyeti güzelse bedeninden kolaylıkla güzel hareketler, çirkinse fena hareketler tezâhür eder, demiştir. Binaenaleyh, bir adam içinde sinirli, öfkeli olup, dışında halim ve yumuşak görülürse ona güzel ahlâklı ve halimdir, denilemez. Aynı zamanda ârızi bir halden dolayı malını infak edene de, cömert denilemez. Demek oluyor ki, hulk ve tabiat bizzat fiilden ibaret değildir. Zira çok cömert vardır ki, fakir olduğundan infak edemez. Öyle ise o cimri değildir. Hem de çok cimri vardır ki, riya olarak malını harcar, buna da cömert denilemez.

İmam Gazâli de ahlâkı şöyle tarif eder: Hulk, insanın nefsinde gizlenmiş, kolaylıkla işlerin meydana gelmesine sebeb olan bir meleke heyetidir. Bu heyetin güzelliğine alâmet, halktan eziyeti def etmek, işçi ve zayıflara yardımda bulunmak, gizlide Allah'ın rızasını, aşikârede halkın rızasını kazanmaktır. İşte güzel ahlâkın semereleri bunlardır.

AHLÂK, ADET VE HAL ARASINDAKİ FARK

Bir insanın ahlâkının hakikatini tayin eden nedir, sorusunun cevabında; onun zahiri hal ve hareketidir, denilmiştir. Bu cümlenin mânâsı çoktur. En başta nefsâni keyfiyet; ya çabuk gelip geçicidir yahut değildir.

1- Eğer nefsâni keyfiyyet sabit olmayıp gelip geçici ise ona hal denilir. İster o hal insanda tabiat olsun veya olmasın eşittir. Meselâ; utanmaktan dolayı bir insanın yüzünün kızarması, korku zamanında benzinin sararması gibi âdet olarak meydana gelip geçici hasletlere hal denilir, ahlâk denilmez. Aynı zamanda en ufak bir sebebten dolayı iki de bir gülmek gibi keyfiyet de yine haldir. Demek hal, seriüzzeval olan hasletlerdir.

2- Seriüzzeval değil, nefsin asabi damarları içerisinde, dimağda kökleşip yerleşen ve sabit olan nefsâni keyfiyetler, ahlâktır. Cömertlik, cesaret, iffet, haya gibi ahlâklar nefste daimi olup yerleşirse ona meleke denilir. Yani insanda nadiren ayrılan ve mülk gibi sabit olan nefsâni keyfiyetler ahlâktır. Artık herbir insan içindeki his ve cüzi iradesine göre bu melekeyi kullanır. Demek his ve fikir, ahlâkın dışında kalan ayrı hasletlerdir. Nefse mülk haline gelmemiş ve henüz nefste kökleşmemiş olan bazı fiil, hal ve hareketler ahlâk olmadığı için onlarla kişinin karakteri,huyu ve ahlâkı tesbit edilemez. Zira bunlar cismaniyete ait olan hareketler ve fiillerdir. Halbuki ahlâk, nefsâni keyfiyetlerdir. Cismâni keyfiyetler ise âdettir, ahlâk değildir.

Zekâ, ilim, ahlâkın şartı olsa bile bunlar da ahlâktan başkadır. Çünkü bilmüşahade görülüyor ki çok zeki var, ahlâkta sıfırdır; çok güzel ahlâk sahibi vardır ama zeki veya âlim değillerdir. Bunun için hükemâ, kendinize üstad veya rehber tayin edeceğiniz kimse, hem zeki,hem âlim hem de güzel ahlâk sahibi olmalıdır, dediler. Meselâ; şehvet kuvveti her insanda zaruridir, gazab kuvveti de mevcuttur. Bu iki kuvvet bir âlime veya zeki bir insana galebe çalarsa, ilim ve zekâyı yok eder. Hele gençlik zamanında ifratla galib olursa aklı yok ederler. Evvelden yazdığımız, "delikanlılık sar'âdan bir şubedir" hadisini hatırlayalım. İmam Menâvi, bu hadisin şerhinde diyor ki; mademki delikanlılık sar'âdır, o halde henüz taze ve gençlerin bazı hatalarının affına, işareten emrolunmaktadır. Bu iki kuvvetin terbiye edilmesinin bahsi ilerde gelir. Burada iki noktayı beyan edelim:

a) Şehvet ve gazab kuvvetleri ifrat haline girmişse riyâzet ve kesbi kemâl etmekle vasat haline dönüşür.

b) Doğuşta kemâli hikmetle her iki kuvvetin daimi olarak şeriat ve akla itaat ederlerse bu güzel fıtrata alâmettir. Onu fıtrattan uzaklaştırmamaya çalışmak gerekir. Neticeyi meram, kâmil insanlarda şehvet ve gazab kuvvetleri mutedil olduğundan kemâliyettir. Şu halde, gazab ve şehvetin maddeleri değişmese bile terbiye ile kemâl bulması ve başkalaşması mümkündür.

FITRİ VE İKTİSABİ AHLÂK BAŞKALAŞTIRILABİLİR

Ahlâk, zat ve maddesi itibâriyle, fıtri, yani tabii ve iktisâbi olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısma nazaran insan sorumlu değildir. İkinci kısma nazaran insanda bir irade cüzi olduğu için sorumludur. Her iki kısma işareten şu hadisi şerif vârid olmuştur:

إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي عَمَّا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ بِهِ "Muhakkak ki Allahu Teâla, onunla amel etmedikleri müddetçe, ümmetimin nefslerindeki (gizli) konuşmalarını lütfuyla afuv etti." Yani, azim derecesine varıp yerleşmeyen hayâli konuşmalarını lütfuyla afuv etti. Çünkü, bu konuşma insanın fıtratında mevcuttur. Herbir saniyede kalbin üzerine ister istemez, gayri ihtiyari yağmur gibi damlayan bir çok vesveseler gelir. Ancak, kalbe gelen azmi musammem derecesine varıp ve amelen de kazanılan ve kisb edilen hareketlerde sorumluluk olur. Hadisin birinci şıkkı iktisabi, ikinci şıkkı fıtri ahlâ-

ka işaret buyurmaktadır.

Tabii ve fıtri olan ahlâk; meselâ, kızmak ve öfkelenmek, şehvet insan doğarken nefsinde merkezlenmiş ve mecuttur. Bunlar insanın fıtratı icabınca her doğan çocukların bedeninde gizli olduğundan kemiyyetten keyfiyete geçmediği müddetçe medârı mesuliyet olamaz. Çünkü bunlar keyfiyeti nefsâni olan melekelerdendir. Ancak mesuliyet insanda mevcut olan bu gibi meleke kuvvetlerin dinin yasakladığı yerlerde faaliyete geçmesinde veyahut kalbde yerleşmesinde tahakkuk eder. Meselâ; şehvetin galebe çalması anında tenâsül âzâsının faaliyete geçmesinde sorumluluk yoktur, ama bununla beraber nazar ederse yahut eliyle müdahale edip, kendini boşaltırsa bu takdirde sorumluluk sözkonusudur. Aynı zamanda insanın kolundaki asabi damarlar şekil itibâriyle aslanın koluna benzer. Kol kuvvetiyle başkasına eziyet vermediği müddetçe fıtratı icabınca adalelerin hareketinden sorumlu değil, lâkin bu insan asabi damarların basıncıyla kol kuvvetini bir insan veya bir hayvana darbe vurmakta kullanırsa sorumlu olur. Demek oluyor ki, insan kendisindeki fıtri olan kuvvetlerin, meleke ve huylarının varlığında sorumlu değildir. Ancak haksız yerde bunları kullanırsa sorumlu olur. Yani, kullanmakta Allah'ın izni olmadığı yerlerde sorumluluğu icab ettirir. Nitekim, kâfirle savaşmakta kol kuvveti kullanmak, nikâhlı olduğu halde şehvet kuvvetini kullanmakta sevab vardır. Bir de Allah'ın yasak ettiği yerlerde, gazab ve şehvet kuvvetlerinin tahrik ve hareketlenme zamanında; Gayri meşruda kullanmak azmi de sorumluluğa sebebtir. Ancak, fiili kadar mesuliyeti icab ettirmez.

Meselâ; görmek insanın fıtratında mevcut bir kâbiliyettir. Bu kâbiliyetten insan sorumlu değildir. Binaenaleyh, haramı görebilir. Gördükten sonra bir de bakarsa, yani nazar ederse sorumlu olur. Halbuki görmek helâl, bakmak haramdır. Bu kuvvetlerin varlığı itibâriyle ahlâkın değişmesi gayri mümkündür. Atasözünde, "huy değişmez" denilmiştir. Bu hadisi şerife de muvafık bir hükümdür.

إِذَا سَمِعْتُمْ بِجَبَلٍ زَالَ عَنْ مَكَانِهِ فَصَدِّقُوا وَإِذَا سَمِعْتُمْ بِرَجُلٍ زَالَ عَنْ خُلُقِهِ فَلاَ تُصَدِّقُوا فَإِنَّهُ يَصِيرُ إِلَى مَا جُبِلَ عَلَيْهِ

"Sizler bir dağın yerinden zevâle uğradığını işittiğiniz zaman tasdik ediniz. Lâkin bir adamın huyundan zail olduğunu işitirseniz asla inanmayınız. Çünkü o üzerinde yaratılmış olduğu cibilliyete dönüverir." buyurulmuştur. Yani, insanın fıtratında mevcut olan öfke ve şehvet değişmez, ne ise odur. Nefs ölmez, ancak sıfat itibâriyle nefs değişebilir. Bir ağaç aşılanılırsa bile aşı yapıldığı yerden tekrar kesilirse aslı ne ise kökünün aynı fidanı meydana çıkar. Nefsin de kökünde ne varsa onunla gizlenilir, ama fıtratından ayrılmaz. Onun için evliya ve ulemâ kısmı onun gizli hilelerinden Allah'a sığınmışlardır. Şu kadar ki, aşılanan ağaç güzel fidan verdiği gibi, şeriatle ve faziletli ahlâklarla terbiye edilmiş bir nefs sıfat itibariyle değişir ve güzel semere verir, demektir. Hükemâ ve bir çok feylosoflar dahi nefste garizi ve merkezlenmiş kuvvet değişmez, diye hüküm ettiler. İslâm hükemâsı da bunu güzel görmüştür. Nitekim, İmam Menâvi'nin de yukarıdaki hadisin şerhinde tasrih ettiği gibi, nefsin aslı değişmez.

Her nasıl olursa olsun, iktisâbi ahlâkın noktai nazarında nefs sıfat itibâriyle değişir ve başkalaşır. Bundan dolayı ilâhi teklifler nefse yönelmiştir. Demek, terbiye sayesinde nefsin kazandığı fazilet tezahür ettiği anda sıfatı değişmiş olur. Şu halde, ahlâk değişir diyenlerin sözü de doğrudur. Demek değişiklik, başkalaşmak, dahili olan huyda değildir. Bilâkis hariçten nefse gelip, onu istilâ eden kuvvettendir. Çünkü ruh, kalb, sır, hafa ve ehfa askerleriyle nefsi esir ettiği andan itibaren, nefs başkalaşır. Nefs; henüz daha, D.N.A. ve R.N.A. aslındaki mevcut olan toprak unsurunun tembelliğini ve su unsurunun nifaklığını, ateş unsurunun tecebbürünü, öfke ve sinirlenmesini ve hava unsurunun yükseklik taslamasını unutur, başkalaşır. Ruhun emrinde çalışmaya ister istemez devam eder. Nefs değişir, başkalaşır, diyen ulemânın da, hükümleri doğrudur. Binaenaleyh, yukarıdaki hadis ile اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ "İşte bugün her nefs kazandığı şeyle mükafat veya cezalandırılacaktır." mealindeki ayeti kerime arasında ve nefs değişir mânâsını bildiren diğer hadisler arasında hiçbir tezat sözkonusu değildir. Maateessüf, bir çok müslüman ahlâkçıları bu mânâyı idrak edemediklerinden dolayı, nefs değişmez, hükmünü tamim etmeleri isabetli olmamıştır. Aksi takdirde ilâhi teklifler boşa olması gerekirdi. Neticei meram, huy maddesi iki kısımdır:

a) Nefsin özelliklerinden olan fıtri ahlâk kısmıdır. Kibritin içindeki ateş, ateşin içindeki hararet, suyun içindeki bürudet (soğukluk), insanın içindeki gazab ve şehvet gibi.

b) İktisabi ahlâka nazaran suyun taşlaşması, cam olması gibi, insanın da nefsinin gazab ve şehveti, ruhtan kisb ettiği saflaşmak gibi özelliklerle nefs değişir. Nitekim, usulcüler; bir maddenin diğer bir maddeye kalb olmasında, sıfatı da kalb olunur, dediler. Fukaha, dediler ki, domuz haram ve necistir, fakat tuz gölüne düşerse ve kendisi de tuz olursa artık o dumuz değil tuzdur. Helal ve mübah olur. Ehli tasavvufun bir çoğu nefsi emmâre veya nâtıka ölür, demeleri bu istihâle kaidesine binâendir.

İKTİSÂBÎ AHLÂK DA ZATI İTİBARİYLE İKİ KISIMDIR

İktisâbi ahlâkın zâtı itibâriyle, iki kısmı vardır. Önce iktisâbi ahlâkın ne olduğunu bilelim. Bunu bilmekle, ahlâk nedir, sorusuna cevab bulmuş oluruz. Hisler zâtı itibâriyle; çevre, muhit, terbiye ve telkinden fiile geçip kemâl bulursa, ona müktesibe ve meleke denilir. Yani, nefsin aslındaki cüzi irade sebebiyle ahlâk ve iç duyularda gizli olan kâbiliyet melekesinin hariçten kazanabileceği fiil ve hareketlerine ahlâkı müktesibe denilmiştir. Bu bakımdan nefs, iradeli olduğundan sorumluluğu vardır. Dolayısıyla, Allah'ın bütün emr ve yasakları bilumum nefsin içindeki gizli kâbiliyetlere tevcih edilmiştir. Hayr veya şer sebebleriyle nefs hareket ederse, iyiliklerde sevab, kötülüklerde azab hak eder. Demek, nefs kendi zâtından sorumlu değil, fiil ve hareketinden sorumludur. Zira fiil ve hareketinin değişmesi, başkalaşması mümkündür. Huy değişebilir, diyenlerin sözünü burada tekrar hatırlıyoruz. Nefsin gizli kâbiliyetleri, taşınan silah gibidir. Silahın taşınmasında dinen sorumluluk yoktur. Mal, can, namus müdafaası ve cihadın dışında kullanılması sorumluluğu tahakkuk ettirir. Nefsin gizli kâbiliyetleri, hârici ve iktisabi hareket ve ahlâktan sorumlu olduğu için, sıfat ve zatla başkalaşması mümkündür. İşte bu

imkândan dolayı sorumludur. Bu başkalaşma ve sorumluluğunu tasrih eden حسنوا اخلاقكم "Ahlâkınızı güzelleştirin." mealindeki hadisi şerif ve daha bir çok hadisler kâfi delildir.Aksi takdirde bu emrin mânâsı kalmayacaktı.Bazı ulemâ da,"Sizler bir dağın yerinden zevale uğradığını işittiğiniz zaman tasdik ediniz, lâkin bir adamın huyundan geçtiğini işittiğiniz zaman asla inanmayın." mealindeki hadisi, tabii ve fıtri ahlâka; "Ahlâkınızı güzelleştirin." mealindeki hadisi de, müktesibe olan ahlâka hamletmiştir.

Güzellerin en güzeli ahlâktır, ahlâktan da en âlâsı müktesibe ahlâktır. Müktesibe ahlâkda güzel olabilmesi için Allah'ın emrine teslim bir zâtın karakterinden kazanılması gerekir. Onun için salihlerin meclislerine devam etmek emredilmiştir. Şimdi yeri gelmişken şunu da söyleyelim. "Canım güzel ahlâk ne imiş, huy değişmediğine göre terbiyenin ne faydası vardır. İnsan mutfakla abdest yeri arasında uzanan bir borudur." fikrini ortaya koyup, halkı idare edecek kimselerin sözüne bakılsın ki ne büyük canavarlık. Böyle bir sözün söylenmesi, cinayetlerin en büyüğüdür. Bundan da daha büyük cinayet, yukarıda beyan ettiğimiz iki hadis arasındaki, güyâ münâfâtı sözkonusu etmiş garb mütefekkirlerinin cinayetidir. Şayânı hayret ki, asrımızın bazı mütefekkirleri onlara cevab veremediklerinden bu iki hadisten biri mevzu'dur demişlerdir. Ayaa! Ne bu şaşkınlık? Eğer bu şaşkın zevatlar; tabii ve fıtri ahlâkı nazarı itibâre alıp, ahlâkın izalesi mümkündür, kendiliğinden zevali mümkün değildir, deselerdi ve ahlâkı müktesibeyi de nazarı itibâre alıp; tebdili ahlâk mümkündür., deselerdi fikirleri isabetli olurdu. Çünkü hadisi şerifte, "zâle" buyurulmuş. Eğer müktesibe ahlâka nazaran tebdili ahlâk mümkün olmasaydı, "zâle" yerinde, "uzile" veyahut başka bir ifade ile beyan buyuralacaktı ve "ahlâkınızı güzelleştirin" buyurulmaz idi.

Ne güzel demiş Hafız Şirâzi: مٰایَهٔ دَوْلَهٔ اَبَدْ اَدَبَسْت = بٰایَهٔ رِفْعَتْ خِرَدْ اَدَبَسْت "Ebedi olarak devletin mayası, güzel ahlâk ve edebtir. Zekilerin yükselmesinin ayagı edebtir." Ahlâkı Nasırîda da; ahlâk, kuvvet halinden izale edilmez ise de fiil ve hareket halinde izale olur, başkalaşır, değişir, denilmiştir. Bu mânâ, yani müktesibe olarak ahlâkın değişmesi şu hadisi şeriften de anlaşılmaktadır: اَدَّبَنِی رَبِّی فَاَحْسَنَ تَأْدِیبِی "Rabbim beni edeblendirdi ve güzelce edeblendirdi." Hülâsa, kesbi kemâl eden nefsin, ahlâken değişmesi mümkündür. Sıfatının değişmesi muhakkaktır. Lâkin edeb ve edeblendirmek gerekir. Bugün vahiy yok ise de peygamberlerin mirascılarından kesbi kemal etmek mümkündür. Buna edeblendirilmek ve güzel ahlâkla ahlâklandırılmak denilir. Mevlâna Celâleddini Rumi de ahlâkın değiştirilmesi ve iyilerin ahlâkıyla ahlâklanmayı yahut edeblendirilmeyi şöyle beyan eder:

اَزْخُدَا جویم تُرا توفیق ادب .	بی ادب محروم کشت از لطف رب
بی أدب تنهانه خودرا داشت بد	لکه اتش برهمه افاق زد
بد کمانی کردن وحرص آوری	کفر باشدبیش خوان مهتری
ابربر ناید بی منع زکاة	وززنا افتد وبا اندر جهاة
چه برتو آید از ظلمات غم	آن زبی باکی وکستا خست هم

Hakk'ın bize ihsan etmesini isteyelim
Zira terbiyeden noksan olan O'nun lütfuna layık değildir.
Edebsizin kötülüğü yalnız kendisine değildir.
Bilâkis bütün dünyaya karışıklık, ateş verir.

Hırstan kör olan o dilenci huyluların fitnesinden lütuf kapısı kapandı.
Halbuki güneşin yüzünü tutan ve örten hırs oldu.

Zekâtın verilmemesi yağmura engel olur.
Zinadan da etrafa kolera yayılır, vebâ olur.

Gam, keder sana yine senden gelir.
Şübhesiz nefsinin küstahca işlerindendir. (Yani müktesibe ahlâktan mahrum olmaktandır. Zira, müktesibe ahlâkla küstahlık yok olur.)

Hak korkusundan kayıtsız olan, başkalarının da yolunu keser. (Yani huyunu nazarı itibare alıp, ehli kemâlden uzaklaşan huysuz olur.)

Bu yolda kim küstah olursa, (yani ehli kemâlden uzaklaşırsa)
Muhakkak ki o hasret vâdisinde boğulur. (Yani kesbi kemalden mahrum kalır.)

Bilki gezegenler edeb ve Allah'ın emrine boyun eğmekten dolayı nurlandı.
Melekler de bu yüzden günahsız ve tertemiz mâsum oldular.

Güneşin tutulması, azâzilin Hakk'ın kapısından sürülmesi
cüretleri ve küstahlıkları yüzünden olmuştur. (Yani, insanın ruhu bir güneş, nefsi veyahut şeytani bir ay küresi, kalbide yer küresi gibidir. Nefs veya şeytan insanın ruhu ve kalbi arasına girdiği için, kalb ruhun feyzinden mahrum oldu. Aksi takdirde nefs, ruha teslim olup, iyilerden kesbi kemâl etseydi, nefs melekler gibi günahsız ve tertemiz olurdu, başkalaşırdı, demektir.)

GÜZEL VE FENA OLMAK ÜZERE MÜKTESİBE AHLÂK İKİ KISIMDIR

İnsanda fıtri ve iktisâbi meleke, kâbiliyetine göre sıfat itibâriyle üç kısımdır. Lâkin konumuza girebilecek iki kısım olduğundan müktesibe ahlâkı iki kısım olarak saymamızı uygun görüyoruz.

1- Fıtrat ve tabiatte güzel ve gizli kâbiliyet, netice itibâriyle yapmaya sirâyet eder. Eğer yapabilme gücü kemâliyetlere sirâyet ederse ona âdab, güzel ahlâk ve fazilet denilir. Meselâ; cömertlik, cesaret, hilm gibi iç duyular kemâliyete sirâyet eder. Ve bu sayede akrabaya, yoksula, miskinlere karşılıksız infak, israftan sakınmak şartıyla misafire ikram, Allah için kâfirlerle savaşmaktaki cesaret, faziletli ahlâklara girer. Eğer bu duyular, yani yapabilme gücü gayri meşru' yerlerde kullanılırsa buna da ahlâkı seyyie, fena huy, fenalık denilir. Güzelin en güzeli, nefsin ruha ve aklı selime itaat etmek suretiyle ehli kemâlden kazanabildiği faziletli ahlâklardır.

2- İnsanın fıtratında gizli, yani beden ve nefs cihetinde merkezlenmiş güçler, duyu, istek ve arzular bir noksanlığa sebebiyet verirse ona rezilet ve ahlâkı seyyie denilir. Ba-

hillik, korkaklık, vakarsızlık gibiler. Meselâ; hayrda malı harcamamak buhl, düşman cephesinden firar etmek cübün, zayıf ve düşüklere musallat olmak zulüm ve ahlâkı seyyi-edir. Gerek seyyie ve gerek faziletli ahlâk, fert ve topluma tevzi' edilirse bir çok bölümlere taksim olunur. Ki bu eserde konumuz bu iki kısım iyi ve kötü duyguları yani his ve yapabilme güçleri tespit etmek, herbir hisse düşecek faziletli veya seyyie ahlâkı beyan etmektir. Bundan da ferde veya aileye, topluma, millet veya devlete düşecek vazifeleri beyan ediyoruz. Meselâ; bir genç kız veya oğlana, hislerini dinlettirir, hislerin fenalık yollarından çevirir, faziletli ve müktesibe ahlâklarda çalıştırmaya yol gösteririz. Sonra onlar da, ana baba devlet ve millet, âmir, memur, işçi veya patron, öğrenci veya öğretici gibi mertebelerin neresinde bulunursa bulunsun, faziletli ahlâkla nasıl yaşayacağını fenalıklardan nasıl sakınacağını beyan ediyoruz.

3- Bu kitabta mevzuubahsimiz olmayacak, ahirette veya dünyada mükâfat ve cezaya medar olabilecek, ticaret, ziraat, sanat, ekonomi kısmıdır; Bu kısım hakkında şu hadisi şeriflerle iktifâ ediyoruz:

1- خَادِمُ الْقَوْمِ رَئِيسُهُمْ "Kavmin hizmetçisi onların reisidir."

2- خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ "İnsanların en hayırlısı insanlara (sanat ve hizmet kâbiliyeti ile) en çok faide verendir." buyurulmuştur.

AHLÂKIN KONUSU VE GAYESİ NEDİR

Allahu Teâlâ herşeyi zıddıyla beraber yaratmıştır. Elbette insanı da yarattığı zaman onu içindeki birbirine zıd nefs ve ruhuyla beraber yaratmıştır. İnsan ruhuyla terakki ederse faziletli ahlâkıyla âlâyi illiyyine yükselir, nefsiyle düşerse esfeli sâfiline yuvarlanır. Binaenaleyh, burada: Müktesibe ahlâk; ruhumuzun ulviyyetinden doğan birtakım âli düsturlardır. Bu düsturlarla kemâlâtı kazanmaktır, diye tarif ediyoruz.

Bu tarife göre ahlâk; insanın yaratılışının gayesini bilmek sorusunun cevabıdır. وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونَ "Ancak Ben insan ve cinleri, Beni tanıyıp ibadet etsinler diye yarattım." mealindeki ayeti kerimeden ahlâkın bütün düsturları faziletli ahlâkın kazanılması kast olunmuştur. Eğer meşhur Alman feylesofu Kant, İslâm'dan haberdar olsaydı, yalnız ve yalnız bu ayeti kerimede düşünmüş olsaydı, meşhur üç sorusuna cevab bulacaktı. Ne yazık ki, ahlâk ilminde çok mükemmel olmasına rağmen şu üç sorularının çözümünü bulamamıştır.

1- Ne yapabilirim?

2- Ne gibi ümitli amel işlerim?

3- Acaba emellerimi neye bağlarım? Diye kendi kendinden sorar. Bu üç sorusuyla, "inkâdu aklil mahz" adlı eserin sayfalarında satırları doldurur. Deriz ki, şu hadisi şerif, yukarıdaki ayetin şerhinde yazılırsa, bu üç sorunun içindeki bütün müşküller hallolunur: "Ey Üveymir, aklı çoğalt ki, Rabbine yakın olasın." diye Resûlu Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem buyurunca Üveymir sordu: Anam babam fedâ olsun, aklımı nasıl ço-

ğaltırım? Rasûlu Ekrem:(1-)"Allah Teâlâ'nın haramlarından sakın, farzlarını öde, akıllı olursun, (2-) Sonra nafile ve salih amellerle çalış, dünya aklını çoğaltırsın, (3-) Ve Rabbine yakınlık kazanırsın. Bununla aziz olursun." buyurdular.

Yani, gayei hilkât olan güzel ahlâkları kazanmak ve Allah'a ibadet etmek, haramdan sakınmak, "ne yapabilirim" sorusunun cevabı olur. Nafile ve salih amellerle çalış, dünya aklını çoğaltırsın cümlesi, "ne gibi amel işlerim" sorusunun cevabı olur. Dünya ve ahirette aziz olursun cümlesi de "ümitli olarak emellerimi neye bağlarım" sorusunun cevabı olur.

İlmi ahlâkın yahut ahlâkı müktesibenin mevzuubahsi; bir tek Allah'a inanmak, O'nun emrlerini yapmak, yasaklarından sakınmak, bütün emelleri Allah'ın nezdindeki izzet ve şerefe bağlamaktır. Ahlâkın konusu bu olduğu gibi gayesi de halk ve Hakk defterinde şeref almaktır. Ancak, gayri müslim olan tüm ahlâkçılar bu gayeyi ve ahlâkın şartı olan ihlâsı nazarı itibâre alamamışlardır. Binaenaleyh ilmi ahlâk; beşeri kuvvetlerin kâbiliyet ve özelliklerinden ve her insanda sudur eden fiil ve hareketten bahseder. İnsanın içinde ne gibi duyular vardır. Herbir duyunun güzel veya fena sıfatları nedir, bilmeliyiz ki kesbi kemal edebilelim. İlmi ahlâk, örf ve âdetten de bahseder. Bu konusu olduğu gibi gayesi de şekâvetten saadete sığınmak, ebedi şekâvet yolunun vesilelerini terketmek, cennet vesilelerini kazanmak ve ebedi saadete ulaşmaktır. Fukaha, bu gayenin kazanılması için, "Kitâbul Hazri vel ibâha" başlığı altında beyan etmektedirler. Ahlâkçı ulemâ ise, her konusunda bu gayeyi izah ederler ve ilmi ahlâkın mevzu ve gayesini dinden alırlar.

BÜTÜN PEYGAMBERLER GÜZEL AHLÂKI TAMAMLAMAK İÇİN GÖNDERİLDİLER

Ahlâkın menşei dindir. Çünkü, Allah Teâlâ, insanları yaratmış, peygamberler vasıtasıyla; kendisine, halka ve her şahsın kendi nefsine karşı yapacağı faziletli ahlâkları bildirmiştir. İnsan bunun tahlilinden aciz olduğu için elçileri göndermiştir. Öyle ise faziletli ahlâkın menşei dindir. Onu tarif eden yol gösteren, Allah'ın vahyiyle şereflenmiş olan elçileridir. Bu hikmete binâendir ki, Allah Teâlâ'nın gönderdiği elçilerin yolundan ayrılan son felsefeciler, ahlâkın menşei hakkında çokca ihtilâfa düştüler. Araştırmamda, ahlâkın menşei hakkında onların yetmişaltı görüşlerine rastladım. Bazı insaflıların, güzel ahlâkın menşei din olduğunu ve fena ahlâkın menşei de dinsizlik olduğunu söylediklerine rastladım. Bu görüş, İslâm hükemâsının kitablarından onların kulağına girse gerektir. Nitekim, İbnü Sina felsefesinde nübüvvet ve vahy meselesini ele almıştır. Ahlâk kısmında faziletli ahlâkın menşei din olduğunu ortaya koymuştur.

İnsan; hayra ve şerre kâbiliyetli olarak doğar. Eğer hayrlılara arkadaş olursa, hayrlılar onun faziletli ahlâka meyilli hislerini tahrik ederler. Kuvvet halindeki gizli kâbiliyeti, güzel hareket ve faziletli ahlâkla tezahür eder. Eğer, kalbinde ihlâs da varsa, fiil ve hareketleri şer'an ve aklen makbul olur. O da bununla övülür. Aksi takdirde içindeki his ve irade

kâbiliyeti şerlilerin telkini altında kalırsa, hayra olan kâbiliyeti zaman zaman sönüp yok olur, aksi de öyledir.

Peygamberler insanın fıtratında hayra meyilli olan hislerini uyarıp hayra iletilmesi için gönderildiler. Nitekim, إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ "Ancak Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim." mealindeki hadisi şerif bu mânâyı açıklamakta dır. Demek oluyor ki, peygamberlerin gönderilmesinin hikmetlerinden birisi de insanın içindeki iradeyi, hissi ve duyguyu hayra ve faziletli ahlâka sevk etmektir. Şu halde, faziletli ahlâka insanı sevk eden ve sevki idare merkezini uyaran dindir. Binâenaleyh, güzel ahlâk; kanunun emrine, menfeat, elem ve lezzete ve sair şeylere dayandırılamaz. Bunlardan hiçbiri ahlâkın menşei de olamaz. Denilebilir ki, Kant adlı feylesofdan başka bütün felsefecilerin görüşleri ahlâkın menşei hakkında isabetli değildir. Ahmet Hamdi Aksekili merhum dediği gibi, Kant da ahlâkın hakiki menşeini bulamamıştır. Çünkü ahlâkın menşei hakkında o da tastam bir esas tayin edememiştir. Buna ilâveten diyebiliriz ki, Garb feylesoflarının içerisinde Kant'ın fikri, ihlâs ve gayei hilkât noktasına eremediği için kendisi bu hususta bocalamıştır.

İslâm ulemâsının ahlâkçıları ise, bazı ehli tasavvuf gibi faziletli ahlâkın menşei dindir,diye kesin hüküm vermişlerdir.Şu noktada da tüm İslâm uleması ittifak halinde dirler: Allah Teâlâ insanı yaratmıştır, elçileri göndermiştir. Hak ve bâtıl yolları beyan etmiştir.Hakk'a ittibâ farzdır,bâtıldan ictinab da şarttır.tüm ahlâkın menşei bu kaide olunca, bunun da asıl menşei dindir. Bazı ahlâkçılar, ahlâki düsturları Kant'ın görüşleri üzere tesis etmeye çalışmışlarsa da, biz ehli tasavvuftan meşayıhın kaideleri üzere devam edeceğiz. En başta düsturumuz şu hadisi şeriftir:

إِنَّ اللهَ تَعَالَىٰ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذَٰلِكَ النُّورِ إِهْتَدَىٰ وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ

"Muhakkak ki Allah Teâlâ insan ve cinleri karanlık gibi bir cehalet içinde yaratmıştır. Sonra üzerlerine (delil dikmiş, peygamberler ve kitablar göndermiş, bununla) bir nur atmış, serpmiştir. (Gerek içte ve gerek dışta serpilmiş nurla hak ve bâtıl arasını tefrik edecek ayrıca akıl nurunu vermiştir.) Kime o nur isabet etti ise, o hidayet yolunu kabul eder.Kime isabet etmeyip geçmişse o da cehalet sapıklığında kalmıştır." Bu hadisi şerifte, İmam Menâvi ve Şeyh Ahmet Gümüşhânevi kuddise sirruhuma şöylece izah vermişlerdir:

Allah Teâlâ insanı yaratmadan evvel ruhları yaratmıştır. Ruhlar âleminde, ruhları Adem aleyhisselâmın sulbundan çıkarmıştır. Sonra kendi lütfundan inâyetini üzerlerine serpmiş. O zamanda nur ile tâbir buyurulan Allah Teâlâ'nın inâyeti kimisine isabet etmiş kimisine etmemiştir. İnsanın hidayetine ilk sebeb bu inâyettir. İnsan, doğup cismâniyet âlemine gelirken de Hâlık Teâlâ'ın varlığına ve birliğine delil olabilecek kâinattan ibret almayı ve akıl nuru vermiştir. Aynı zamanda elçilerine kitab indirmekle akla yol göstermek için kitablarında hak ve batıl olmak üzere iki yolu da beyan buyurmuştur. Bununla beraber, insanın iki yoldan herhangibirisine sülük edip gitmesi için

cüzi irade vermiştir. Artık kulunun dünyaya gelip, hangi yoldan sülük edeceğini ezelden bilmiştir. Kulunun hangi yolda sülük edeceğini bildiği için ilminde onun hal ve hareketini tesbit etmiştir. Ruh âleminde, inâyetinden mahrum olanlar, cehalet yani küfür zulmetinde kalmışlardır.

Demek oluyor ki, ruh âleminde Allah Teâlâ'nın serptiği nurdan mahrum, cismâniyet âleminde de kitab ve peygamberlerin vahyine dayanmayan akıl sahibleri, asla doğru ve güzel ahlâka sevk olunamaz. Zira akıl tek başına ubûdiyyet yani kulluk ve rububiyyeti yani Hâlıkın uluhiyetini bilmeye kâfi gelmez. Eğer akıl tek başına kafi gelmiş olsaydı, putperestlik meydana gelmezdi. Akıl, kulluğu idrak etmek için müdrik olduğu takdirde de bu sefer kime nasıl kulluk edeceğinin yollarını sezemez. Onun için Allah Teâlâ'yı bırakıp envâi çeşit putlara tapar. Put bulamayan kendi nefsine tapmaya başlar.

Herbir peygamberin zamanında onun sohbetiyle şereflenen insanlar,onların hayatından sonra da fiili, özü, sözü birleşmiş ulemâ ve sâlihlerin nefesiyle, yahut nazarıyla yahut sohbetiyle şereflenen akıl, putperest ve hotperestliği derhal bırakıp, bir tek Allah' a inanır, O'na ibadet eder, bütün tesirleri O'ndan bilir ve yalnız O'na yalvarır, bütün emellerini de O'nun rahmetine bağlar.

Aslında insan, müdrike kuvvetini vahyin tesbit ve tâyin ettiği yolda ilim,zikir ve faziletli ahlâk vasıtasıyla saflaştırırsa, o da ilham ile şereflendirilir. Bu ilhama mecâzen vahy denilmiştir. Nübüvvet, risâlet ve vahy; Hazreti Peygamber aleyhisselâtu vesselâmın vefatıyla hitam bulmuştur. Son zamanda Mehdi aleyhisselâmın vefatıyla da hak ilham kapısı kapanacaktır. O zamana kadar kapı açıktır. Binâenaleyh, o zamana kadar herhangi bir mü'min müdrike kuvvetini çalıştırırsa Hakk'tan ilham alır yahut melekten ilham alır yahut ruhundan ilham alır. Bu ilhamla da mü'min; Kur'an, hadis hülâsa fıkıh, tevhid ve ulemânın sözlerini güzelce anlar, anladıkça amel eder. Bu ilham, felsefi hissin çok fevkindedir. Felsefecilerin hiçbirisi bu ilhâmı almak makamına ulaşamaz. Binâenaleyh biz bu eserimizde, felsefecilerin görüşlerini tesbit ve tenkid itibâriyle ele alırsak bile ahlâkın menşeinde ve tatbikâtında yollarını kendimize yol edinemeyiz. İleride görüleceği üzere onların da bir çok sözlerini alırız. Denilmiştir ki, مَالاَ يُدرَكُ كُلُّهُ لاَ يُتْرَكُ كُلُّهُ "Tastam kulliyetiyle idrak olunmayan bir meselenin her ciheti terk edilemez." Bu mâkul söze göre insaflı felsefecilerden bazılarının düstur ve görüşlerini muteber olarak alırız. Ama en çok itibâr edeceğimiz, müktesibe ahlâkın hakkında ayet, hadis, fıkıh, tasavvuf, ilmi kelâm ve bu ilimlerde tekâmül etmiş ehli sünnetin âlimlerinin görüşleridir. Çünkü faziletli ahlâkın menşei din olduğu gibi, aynı ahlâkın tatbikatında da dindarların tatbikatı esastır. Tevfik, inâyet Allah Teâlâ'dandır. Nefsimizin şerrinden O' na sığınırız.

DİN AHLÂKIN MENŞEİDİR

Birçok felsefeciler ahlâkın menşei hakkında ihtilâf ettiler. Herbirisi kendi hissine göre ahlâka bir menşe' tâyin etmiştir. Görüşleri takriben otuzaltı görüşe varmıştır. Onların görüşlerinin içinde kabul edilebilecek şudur: "Güzel ahlâkın menşei din, fena

huyların esası dinsizliktir." demeleridir.

Bizce insan hayra ve şerre kabiliyetli olduğu halde doğar, eğer buluğ çağına kadar hayırlıların içinde, buluğdan sonra da onlara arkadaş olursa içindeki fıtri iradesi hayra meyleder. Gizli hislerinin kabiliyeti güzel ahlâk ve hareketlerle tezahür eder. Bu takdirde böyle bir insanın fiili, aklen övülür, şer'an da makbul olur. Bu noktaya nazaran ahlâk: Ruhumuzun ulviyyetinden doğan güzel hareketlerdir, diye tarif ederiz.

Eğer insan, şerliler içerisinde olur, erginlik çağından sonra da onlara arkadaşlık yaparsa içindeki gizli kabiliyeti aklen çirkin ve şer'an da kınanır olduğu halde tezahür eder Bu kabiliyet evvel ki kabiliyete galebe çalarsa, sahibi âsi, fâsık, münafık veya kâfir olur. Bu takdirde fena ahlâkı şöyle tarif ederiz: Fena ahlâk, nefsten ruhu istilâ etmiş kötü hislerdir. Peygamberler, insanı ruhunun fıtratına uygun mutluluk ve saadete davet etmek için gönderilmişlerdir. Demek, Peygamberler ve mirascıları insanı esfeli sâfilinden âlâi illiyyindeki ruhlarının makamına davet ederler ve onun ulvi ruhunun hislerini fiile geçirip, kemâlâta erdirirler. إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ "Ancak Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim." mealindeki hadisi şerif bu mânâya işaret etmektedir.

Peygamberlerin gönderilmesinin hikmetlerinden birisi de insanın içindeki iradesini hayra sevketmeleridir. Binâenaleyh, güzel ahlâkın menşei din, mürşidi ise peygamberlerdir. Bundan dolayı güzel ahlâkın menşei dinden başkası olamaz. Şu halde his, emr, menfeat, lezzet ve sair şeylere ahlâkın dayandırılması doğru değildir ki, bir çok feylesoflar bunları ahlâka menşe' kılmışlardır. Kant adlı feylesofun fikri müstesna olmak üzere. Denilebilir ki, ahlâkın menşei hakkında hiçbir felsefecinin fikri isabetli olmamıştır.

Ahmet Hamdi Aksekili'nin dediği gibi, Kant da gerçekte ahlâkın menşeini bulamamıştır ve ahlâkın menşei ve esası din olduğunu bilememiştir. İlâveten şunu deriz. Kant bu gerçeği tastam teşhis edemediği için inkâdu aklil mahz adlı eserinde durmadan zıt fikirleri ortaya koyup, çok soruları sormakla sahifelerini doldurmuştur.Onun hakkında Aksekili merhum şöyle der. İnsanı yaratan ahlâkın kökünü de insanın nefsinde dikmiştir. Vicdan diye tâbir olunan bu kök, Hâlık'ın varlığına en kuvvetli delillerden biridir. Bunu tesbit etmekle beraber peygamberlerin yolunda olmadığından dolayı izahta aciz kalmıştır Kant...

Merhum Aksekili de ahlâk kitabında kaidelerinin çoğunu Kant'ın mezhebi üzerine bina etmektedir. Lâkin biz, o yoldan ayrı, müslüman Hükemâsının ve ehli tasavvufun meşâyıh ve ulemâsının kaideleri üzere devam edeceğiz. Böylelikle felsefe ve tasavvuf arasına, doğrusu felsefe ve islâm âleminin arasına bir köprü kurmaksızın ahlâki düsturları ayet ve hadislerden alacağız. Sonra bu düsturları da fukaha, hadis şârihleri ve tasavvuf âlimlerinin görüşleriyle açıklamaya çalışacağız. Tevfik ve hidayet Allah'tandır.

إِنَّ اللهَ تَعَالَىٰ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ ثُمَّ أَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذَٰلِكَ النُّورِ اِهْتَدَى وَمَنْ أَخْطَأَهُ فَقَدْ ضَلَّ وَفِي رِوَايَةٍ رَشَّ عَلَيْهِمْ الخ.

"Muhakkak ki Allah Teâlâ insan ve cinleri karanlık gibi bir cehalet içinde yaratmıştır. Sonra üzerlerine bir nur serpmiş (delilleri dikmiş, peygamber ve kitabları göndermiş, hak ve bâtıl arasını tefrik edecek bir akıl vermiş)dir. Kime o nur isabet ettiyse, o hidayete ermiştir, kime de isabet etmeyip geçmişse, o da sapkınlıkta kalmıştır." mealindeki hadisi şerifin şerhinde İmam Menâvi ve Şeyh Ahmet Gümüşhânevi kuddise sirruhuma insanın içindeki gizli kâbiliyet ve nuru şöylece ifade ederler:

Allah Teâlâ insanı yaratmadan evvel ruh âleminde ruhları Adem Peygamberin sulbünden çıkarmış, sonra üzerlerine kendi lütfundan inâyetini ilkâ etmiştir. O zamandaki nur, Allah'ın inâyeti ile adlandırılır. İnsan dünyaya geldikten sonra da cismâniyet âleminde Hâlık'a delil olan kainattan ibret almak gücünü vermiştir. Bu gücün adı da nurdur. Peygamberler vasıtasıyla kitablarında delilleri beyan etmiştir. Bu beyanın adı da nurdur. Binâenaleyh, yukarıdaki hadisi şerifin beyan ettiği nurdan murat ruhâniyete nazaran ezeli inâyet, cismâniyete nazaran kainattan ibret alabilecek dimağ ve kalbte olan akıldır. Bu nur dâhilidir. Harici olarak da akıl ve vicdanı tenvir edecek kitab ve peygamberler de nurdur. Bu iki nurun birbirin rastlamasında insan Hakk'a iletilmiş olur. Bu nurdan mahrum olanlar ise cehalet ve küfür zulmetinde kalırlar, demişlerdir.

Demek, kitab ve peygamberlerin vahyine dayanmayan akıl, sahibini aslâ doğru ahlâka sevkedemez. Zira ubûdiyyet yani kulluk, rubûbiyyeti ve ulûhiyyeti bilmeye kâfi gelmez. Eğer böyle bir imkân olsaydı, putperestlik meydana gelmezdi. Halbuki insandaki akıl, kulluğu idrak etmek için kâfidir. Ancak bu idraktan sonra vahye dayalı bir sisteme rastlarsa aklın nuru Allah'ın rubûbiyyetini de idrak eder. Peygamberlerin sistemine rastlamaz ise zâhiri duyularıyla kimde şöhret, servet, riyâset ve şehveti görürse rubûbiyyet sıfatını ona isnâd eder, artık fıtratından uzaklaşmış olur. Rahatlıkla diyebiliriz ki, kendi nefsinde bu gücü bulan rubûbiyyeti kendi nefsine isnâd eder. Hatta Hegel'de bu his hâkim olduğu münasebetiyle ulûhiyyeti kendi nefsine isnâd etmektedir. Bundan dolayı arkadaşlarının çoğu onu sağcı saymışlardır. Eğer insan aynı gücü kendinde hissederse kendi nefsine tapmış olur. Firavunun hayatı da buna misaldir.

İnsan içindeki gizlenen güzel hislerin kâbiliyeti ile dindar bir insana rastlarsa ondan ilim öğrenir, zikir yoluyla da aklını saflaştırır ve böylece dini, içindeki vicdan duygusunu şuurunu uyarır, dinin uyarmış olduğu vicdanı ve şuuru onu güzel ahlâka sevkeder. Demek ki, din güzel ahlâka menşe' olduğu gibi hisleri de güzel ahlâka sevkeder. Şu kadar ki son Peygamberin vefatı ile vahyin kapısı kapandığından dindar bir insan ne kadar yükselirse yükselsin kendisine vahy gelmez, ancak ilham gelir. Binâenaleyh her kim hayrlıları görür, telkinlerini dinler, dinlerini kabul ederse, önceden hayrlılardan ilham alır, sonradan dininin kuvvetleşmesinden dolayı da kendi ruhundan hayra teşvîk edici ilhamlar alır. Bu ilhama vasıtalık yapan yine melekler olur. Normal aklın çok üstündedir bu seviye. Felsefi hislerin hiçbirisi, hatta isyanı terketmemiş ve fasıklıktan arınmamış bir mü'minin idrâkı da buna kâfi gelmemektedir. Bundan dolayı ahlâkın menşei hakkında hiçbir felsefecinin görüşlerini nazarı itibâre alamıyoruz. İlham bir mü'minin istikâmetinin tamamlanmasından sonra nur şeklinde kalbe iniş yapar. Bununla mü'min hak ve bâtıl

arasını tefrik eder. Hakk'a ittiba', batıldan ictinap eder. Yerinde birçok felsefecilerin ahlâkın menşei hakkındaki görüşlerini tesbit ve tenkid ederiz. İnandığımız gibi ahlâkın menşei hakkındaki görüşlerini tesbit ve tenkid ederiz. İnandığımız gibi ahlâkın menşei din olduğunu da ispatlayarak delillerimizi ortaya koyar ve vicdana havale ederiz. Şüphesiz ki, insanın hislerinin kelepçesine İslâm Dininin esasından başka hiçbirşey kâfi gelmez. İnâyet ve tevfik Allah'tandır. Eğer akıl tarif ettiğimiz ilhama kâfi gelmiyorsa da, مالا يدرك كله لا يترك كله "Birşeyin hepsi idrak edilmezse o şey kökten terkedilemez." büyüklerin sözü ve kaidesi ile iktifa edelim.

MENŞEİ DİN OLAN GÜZEL AHLÂKIN TAHSİL EDİLMESİNDE İKİ YOL VARDIR

Menşei din olan güzel ahlâkın tahsil edilmesi ve fenalıklardan sakınılmasında iki yol vardır. Başta insanın içinde ruhun isteği olan ne kadar güzellikler varsa İslâm Hukuku onu beyan etmiştir. Sonra yapılmasını da emretmiştir. Aklı selimin de kabul ettiği şey odur. İslâm Hukuku neyi yasaklamışsa o da nefsin arzusudur. Aklı selimin çirkin gördüğü şey de odur. İyilikleri öğrenmek ve yapmakta, kötülükleri de bilip terketmekte temel olarak iki yol vardır. Bu yolla sülük eden rahatlıkla iyilikleri yapar, fenalıklardan sakınır.

1- İktisâbi yoldur. Her insan doğuştan yazı yazmaya kâbiliyetli olduğu halde başlangıçta yazıyı bilmeyen, yazıyı bilen adam gibi devamlı yazar, doğru olsun yanlış olsun düşünmez. Ancak güzel bir yazıcı olmak için yazı yazmaya devam eder. Fakat, bu işe devam etmek esnasında gayrine muhtaç olur. Gayri ona zaman zaman şurayı doğrult, burası yanlış, şöyle yaz, der. Böylece içindeki fıtri kâbiliyeti, gayrinin telkinine itaat eder. Binnetice kendisi de gayrine teslim olmak semeresini alarak yazar. Yazısının fiilen eseri görülür. Bu fiilin tekrarından dolayı dimağ ve kalbindeki kâbiliyet, parmakların ucuna sirâyet eder. Bu böyle olduğu gibi, hiç güzel ahlâk bilmeyen başlangıçta güzel ahlâklının yanına gider, güzel ahlâk sahibi olmaya çalışır. Meselâ, hiç cömertlik ve cesaret bilmeyen cömert ve cesaretliyi taklid eder, sadaka verir, döğüşür, işin tekrar tekrar vuku' olmasıyla kendisi de cömertlik ve cesareti öğrenir. Şöyle ki, teslim olduğu zât ona: تفقه توقه تنقه "Helal haramı öğren, korun ve temizlik yap" der. Yani, helal haramı öğrendikten sonra şerli fikirden, histen, şerlilerden, hülâsa yola engel olan herşeyden sakın. Ruhâni, cismâni temizlik yap, denilir. Tâlib evvelâ taklid ederek bir gün taklidi tahkik olur. Binâenaleyh cüzi iradesini -her meslekte olduğu gibi- gayrinin eline vermekle insan, gayrinden kesbi kemal eder. Gayrinin emr ve işaretleriyle çalışır ve güzel ahlâk sahibi olur. Bu çalışmaya riyâzet denilir. Binâenaleyh faziletli ahlâkın kazanılmasının birinci yolu riyâzettir. Ahlâkta da insan tek başına bu riyâzete muvaffak olamaz. اَلاَوَّلُ الرَّفِيقُ ثُمَّ الطَّرِيقُ اَلْاَوَّلُ الزَّادُ ثُمَّ الرَّحِيلُ "Önce arkadaş sonra yol, önce zahire sonra göç" denilmiştir. Bazılar bunu hadistir, demişler. Mevlânâ da buraya işareten, دَرِينْ دَرْيَا بِى يَارْ مَرَوْ "O deryaya yarsız yürüme" yani arkadaşsız riyâzete girme demiştir.

Hayrete şâyandır ki, her meslekte yol gösterene ihtiyaç duyulur, lâkin tasavvuf ve tehzibi ahlâkta inkâr ediliyor. Her işte devamlı çalışmak o işin başarılı olmasından ibarettir denilir, fakat dini mesleklerde bu kaidelere riayet edilmiyor. Halbuki tehzibi ahlâkta özellikle dini mesleklerde de özü, sözü, fiili birleşmiş, sadık kimselerle kesbi kemal etmek, Kur'an-ı Hakim'in emridir. يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ "Ey iman eden kimseler, Allah'tan korkun. (emirleri yapın, yasakları terkedin ve bu çalışmada) Sadıklarla beraber olun." mealindeki ayeti kerimede sadıklarla beraberliğin mânâsı; onlardan kesbi kemal etmekten başkası değildir. Nitekim, İmam Gazali ve bir çok islâm büyükleri, rehbersiz yola çıkan ender muvaffak olur, demişlerdir. İmam Şa'râni de şöyle der: Çekirdekte hurma ağacı vardır, ondan ağaç çıkar, cümlesinin mânâsı mâlumdur. Faka herkesce mâlum olduğu gibi bir çekirdeğin ağaç olması için bir terbiye, meyve tutması için ikinci terbiye, meyvenin de güzel olabilmesi için üçüncü bir terbiyeye ihtiyaç vardır. Böylece, güzel ahlâkın tahsilinde önce ilim terbiyesine, sonra zikir terbiyesine ve amel terbiyesine son derece ihtiyaç vardır. Evet, herkes âlim olabilir, fakat ihlâsla amel eden bambaşka... Binâenaleyh, insan ilim ihlâsla amel ve zikir yoluyla insanlık makamına kavuşur. Denilmiştir ki, azim, ikdam ve devam etmekle zikir ve ihlâs bulunursa güzel ahlâk hislerini uyarıcı, kalbe bir nur gelir. Bu nur insanın fıtratına uygun telkinleri yapar. Bazan bu telkin kâmil insanın kalbinden, bazan Cebrâil'in yardımcılarından, yukarıdaki vasıflara hâiz insanın kalbine gelir.

Hülâsa, fıtratının aslını kaybeden bir insan özü sözü ve fiili birleşmiş zâtın emri altında ya *olurum* ya ölürüm diye olmayı azmler. Azmlediği işe başlar ve başladığı işine devam eder. Muvaffakiyet burda olur. Nitekim hükemâ da başlamak başarmaktır, demişlerdir. Boşlamakla başlamak, boşa geçer demektir. Hadisi şerifte de, خَيْرُ الْعِبَادَةِ اَدْوَمُهَا وَاِنْ قَلَّ "İbadetin en hayırlısı az da olsa en devamlı olandır." Diğer rivâyette de, خير العبادة احمزها "İbadetin en hayırlısı en zor olanıdır, az dahi olsa." buyurulmuştur.

2- İkinci yol, fıtrî ve vehbî olan yoldur. Doğuşta bu yolda olanlar, kâmil akıl sahibi olduğu halde doğarlar. Bunlarda akıl, hem şehvet kuvvetine hem de gazab kuvvetine hâkimdir. Bunların riyâzete ve uzun terbiyeye ihtiyaçları yoktur. Çünkü bunlarda şehvet ve gazab kuvvetleri itidal suretindedir. İfrat ve tefritten hâlidir. Bu sayede zikir ve ilim kendilerinde mevcuttur. Umum peygamberler bu yolda doğmuşlardır. Bazı kâmil evliya da bu yolda doğmuşlardır. Nitekim, اَدَّبَنِى رَبِّى فَاَحْسَنَ تَاْدِيبِى "Rabbim Beni terbiye etti ve güzelce Beni edeblendirdi." mealindeki hadisi şerifle وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ "Habibim Sen muhakkak yüce ve büyük bir ahlâk üzerindesin." mealindeki ayeti kerime, fıtrî güzel ahlâk, ve vehbî kemâlâtı tasrih buyurmaktadırlar.

Şeyh Abdülkâdir Geylâni'nin menkibesinde şu söz meşhurdur. Muşarunileyh süt emerken ramazan-ı şerifte komşular iftar açmak zamanında annesinden sorarlar. Abdülkâdir süt emiyor mu? Annesi hayır, derse iftar etmezler, evet derse iftar ederlerdi. Demek ki kendisi fıtratından hiç ayrılmamıştır. Sebebi şu idi ki, annesi ve babası hiçbir

zaman haramlar şöyle dursun da şübhelilere bile bakmazlar ve yemezlerdi.

Şemsi Tibrizi'ye birisi şeyhin kimdir, diye sorar. O da, hemen derhal شَيْخِي مَنْ خُدَاءِ مَنْ "Benim şeyhim benim Rabbimdir" cevabını vermiştir. Demek bunlar fıtratından ayrılmayan zevatlardır. Yeri gelmişken şunu da söyleyelim.Bazı sapık tasavvufcular, Şemsi Tibrizi'nin bu sözünü kendilerine delil ederek, benim şeyhim benim Rab bimdir, derler. Rubûbiyyet ve Ulûhiyyeti şeyhlerine isnâd ederek, şeyhim beni hidayet etti, derler. Bu bahane ile, şeyhime taparım, taşa da taparım. Çünkü onlarda Allah'ın güzelliğini müşahade ediyorum, derler. Bu iddiaların hepsi şirktir, putperestliktir. Tevhid ve İslâm değildir, dikkat buyurulsun.... Bir insan; لَاإِلٰهَ إِلَّا اللهُ kelime-i tevhidi ikrar ettiği zaman, "Allah'tan başka hiçbir tapınak yoktur." cümlesinde, söyleyen de şeyhi de dahildr. Bu inançtan ayrılan, şirktedir. Çünkü ilim, zikir, şeyh ve bütün liderler vesiledir, maksat değildir. Maksat Allah'tır.

GÜZEL AHLÂKIN TAHSİLİNDE İRADENİN KULLANILMASI

Güzel ahlâkın tahsil edilmesinde azimli iradenin kullanılması üç şekildedir. Yerine göre azimle iradenin kullanılması güzel semere verir.

1- Melekiyye kuvvetiyle azim derecesindeki iradeyi kullanmakla güzel ahlâk tahsil edilir. Melekiyye kuvvet, nefsi nâtıkanın kuvvetlerinden bir askerdir. Yerine göre nefsi nâtıka en evvelâ bu kuvvetle düşünür, işini yapmakta veya terketmekte iki taraftan birisini tercih eder. Melekiyye kuvvetin uygun gördüğüne derhal başlamakla azim değerlendirilir. Azmi fiile geçirmekle iradenin neticesi elde edilir. Eğer terki gerekliyse o fiilin terki için subuiye yani gazab kuvvetini tahrik etmekle nefs fiili terk eder. Fiili gerekli ise behime kuvvetinin tahrik etmesiyle işe başlanılır. Binâenaleyh, riyâzetten dolayı subuiye ve behime kuvvetini yok etmek, hatta yerinde kullanmamak noksanlıktır. Bundan dolayı Seyyid Sıbgatullah Arvâsi Hazretleri; zina, içki ve sair büyük günahların terk edilmesinde en büyük çare; gazab kuvvetini tahrik etmektir. Yani, müdrike kuvvetini kullanmakla insan nefret arzusunu tahsil etmek için gazabiyye kuvvetini tahrik ederek günahları terkeder. Namaz ve oruç gibi büyük ibadetlerde tembelliği gidermekte en büyük çare de, ahiret inancıdır. Ahiret inancının semeresi olan sevab, cennet ve nimetleri nazarı itibare alarak mü'min bir insan behime kuvvetinin istek ve arzusundan faydalanarak kemâlâtı kazanmaya çalışır, buyurmuştur. Görülmez mi ki, ayeti kerimede,

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

"Hem sabır (ve sebat) ile hem namazla Hak'dan yardım isteyin. (Gerçi) bu, elbette büyük (ağır ve çetin bir şey) dir. Ancak, (Allah'a karşı) yüksek saygı gösterenlere göre öyle değildir. O (yüksek saygı gösteren)nler ki onlar hakikaten Rablerine kavuşucu ve hakikaten ancak O'na dönücü olduklarını bilirler (de namazlarını o vech ile kılarlar)." buyurulmuştur. Yani, gerek günahları terketmekte, gerek ibadeti yapmada gazabiyye ve behime kuvvetini kullanarak namazla Allah'tan yardımı dileyiniz. Demek, azmin fiile

geçmesi için ve kötülükleri terk, faideleri celbetmekte, sabır ve namazla güzel ahlâk tahsil edilir. Doğrusu sabırla günah terkedilir. Namazla da iyiliklerin yapılması kolaylaşır. Rasûlu Muhterem de başına bir iş geldi mi, namazı kılmakla Allah Teâlâ'ya sığınırdı. Ancak gazab ve şehvet kuvvetleri birbirine zıttır. Hangisi harekete geçerse diğeri durur. Binâenaleyh, şehvet ve gazabın dizginlenmesi için namaz ve sabır, azmin kullanılması için en büyük vesilelerdir. Fahretdini Râzi Rahimehullah şöyle demiştir: Bu babta azmin kullanılması için iki yol vardır.

a) Müdrike kuvvetini çalıştırıp işin âkibetini düşünmekle işin âkibeti fenalık ise gazabiyye kuvvetinin çalıştırılmasıyla iradeyi fiilin terkinde kullanmak, yok eğer işin akibeti güzellik ise behime kuvvetinin tahrikiyle azimli iradeyi fiile geçirmek gerekir.

b) Gazabiyye veya şehvet kuvvetleri fiile geçip ruhun dizginini ele almak isterlerse, mü'min bütün dikkati nazarını bir tek noktaya toplayarak gazab ve şehvet kuvvetlerinin arzularını hayâlinde kendi nefsi aleyhinde kullanır. Şöyle düşünülür: Eğer birisi bana zulüm ederek zarar vermek isterse, anneme, bacıma veya herhangi bir yakınıma kötü hislerini kullanıp tecavüzde bulunsa kabul edecekmiyim... Böylece bir muhasebe neticesinde insan günahlarda gazabi kuvvetini kendi aleyhinde kullanır, benime kuvvetini de lehinde kullanmaya çalışır. Muhasebe mutlaka insanı güzel ahlâka sevkeder.

2- Eğer nefsi sıhhatli ise, yani fıtratından ayrılmamış ise onu korumaya çalışır. Yok nefsi hastalanmış ise tedavisinin hal çaresine bakılır. Burada iradenin kullanılması, hastalığı defetmek için yine gazabiyye kuvveti, menfeatleri celbetmek için behime kuvvetinin çalıştırılması şarttır. Mühim olarak ilk önce bir muhasebe ile insan hislerini teşhis eder, sonra tedavi eder. İhyaul ulum ve Sirâcut-tâlibin adlı eserlerinde İmam Gazâli şöyle demiştir: İnsanın nefsi bedeninden daha fazla terbiyeye muhtaçdır. Meselâ nefsin sıhhati, nefsi nâtıkanın mutedil olmasına bağlıdır. İtidalden ayrılması onun hastalığıdır. Binâenaleyh nefs,güzel ahlâkı terk, fena ahlâkları yapmakla hastalanır. Normal bir beden zaman zaman yemekten içmekten, soğuktan zedelenip, mide, ciğer, böbrek gibi cihazların dengesi bozulduğu gibi, nefs de kâmil bir fıtrat üzerinde doğsa bile zaman zaman ana baba, çevre ve kötü hislerden dolayı zedelenir. Şehvet kuvveti menfeatleri celb, gazab kuvveti de zararları defeder. Bu itiş çekiş insanı fıtratından uzaklaştırır. Binâenaleyh, eğer nefs sıhhatli ise fıtratını korumaya, zedelendi ise kemâlâtı elde etmeye çalışılır. Bedeni terbiye etmekte havaya, suya, libas ve meskene ihtiyaç olduğu gibi, nefsinin terbiyesinde de insan hikmete, iffete, cesaret ve adalete muhtaçdır. Her nasıl olursa olsun, insan bu dârı dünyaya geldikten sonra zayıf olarak doğar. Nitekim,

وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا "Şübhesiz insan (terbiyeye muhtaç olduğu bakımdan) zayıf olarak yaratılmıştır."buyurulmuştur.Bu ayeti kerimeye binaen bu zâfiyeti bertaraf etmek için beden ve nefsin terbiyesinde,evde anne baba,okulda muallim ve terbiyeciler hem nefsin kemâliyetine hem bedenin sıhhatine uğraşmak mükellefiyetindedirler.Her iki sini de sıhhata ulaştırmaya çalışmak mecburiyetindedirler.Tedavi sureti de"Herşey zıddıyla tedavi olunur"düsturuna riayet etmekledir.Hem meselâ, beden sıhhate kâbiliyetli, nefs de normal mizaca muvafıksa, bedenin gürbüzlüğü korunur, nefsi de mizacından u-

zaklaştırmamaya çalışılır. Yok ikisinden birisi zedelenmiş ise ilaçları kullanmakla tekrar sıhhate kavuşturulması için çalışılır. Bu takdirde cehaleti ilimle, gazabı hilm ile, cimriliği cömertlikle, kibirliliği tevazu' ve oburluğu da kanaatle tedâvi edilir. İnsan, gayrindeki iradeyi kemiyyetten keyfiyyete geçirmek için şu iki yolu tatbik eder:

a) Bedeni hastalık ölümle biter. Nefsin hastalığı ise ölümden sonra daha artar, diye bildiği gibi bildirmelidir. İnsan bunu idrak etti mi, nefsin zararlarını nazarı itibâre alır, bedeni tedâvide doktorun verdiği reçete ile zorluğa katlanarak, sabreder, acı dermanlara tahammül gösterir. İşte bu tahammül gücü ile şehvet ve gazab kuvvetini tedavi etmekte aynı zorluğa katlanmalıdır. Fakat unutulmasın ki herbir hastalığı zıddıyla tedâvi etmek lâzımdır. Böylece insan fıtratını kaybetmişse de, iradenin kullanılması ile de hakikate kavuşur.

b) Kendisindeki veya gayrindeki azim ve iradeyi fiile geçirmek için insan kendine güzel ahlâk sahibi olan birisini seçer. Onu ruhuna ve kalbine yardımcı kılar ve bu vesileyle içteki güzel arzularını, iradesini ve azmini kullanır. Şayet, samimi ve güzel ahlâk sahibi bulamaz ise, kendisini, sevmeyenlerin sözleriyle tedavi etmesi lâzımdır. Yani, kınayıcıların sözlerini hasede değil, nasihate çevirmeye çalışır. Böylece iradesini fiile geçirir.

وَأَمَّامَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى

"Ama kim Rabbinin makamından korktu ve nefsini heva (ve hevesin) dan alıkoyduysa işte muhakkak o cennet, onun varacağı yerin ta kendisidir." mealindeki ayeti kerime de yukarıdaki mânâya işaret etmektedir. Neticei meram, insan ya samimi arkadaşıyla yahut da sevmeyenlerin kınamasıyla içindeki güzel arzularını fiile geçirmekle güzel ve müktesibe ahlâkı tahsil eder. Çünkü herbir insanın içinde yani dimağında biri güzel öbürü kötü arkadaşı vardır. Eğer insan iyi arkadaş bulursa biri içte diğeri dışarda olmak üzere iki hayırlı arkadaşı bulmuş olur. Hayrlı arkadaşı bulmakla hayra muvaffak olunur. Zıddı da öyledir. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

مَا بَعَثَ اللهُ مِنْ نَبِيٍّ وَلَا اسْتَخْلَفَ مِنْ خَلِيفَةٍ إِلَّا كَانَتْ لَهُ بِطَانَتَانِ بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ وَبِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالشَّرِّ وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ فَالْمَعْصُومُ مَنْ عَصَمَهُ اللهُ تَعَالَى

"Allah'ın göndermiş olduğu hiçbir nebi veya halife yoktur ki, onun iki gizli sırdaşı olmasın. Biri ona ma'rufu (aklı selime ve şer'i şerife uygun işleri) emreder ve onun üzerine teşvik eder. Öbürü de ona şerri emreder ve onu ona tahrik eder. Ancak ma'sum odur ki, Allah Teâlâ onu korumuştur." Yani, nefsi nâtıkanın da gizlide hayra teşvikcisi ve sırdaşı mutmainne, şerre teşvikçisi emmâredir. Yahut, aklın melekiyye ve behime kuvvetleridir. Aklın melekiyye kuvveti onun hayırlı arkadaşı yani müdrike kuvvetidir. Şerli arkadaşı da vehmiyye kuvvetidir. Artık, behime ve subuiye kuvvetleri akla itaat ederlerse insanın aklının güzel arkadaşları olurlar. Yok vehmi kuvvetine itaat ederlerse şerli arkadaşları olurlar. Bir insan kendine güzel arkadaş bulup, cismâniyette o güzel ahlâk sahibini arkadaş edinirse, mânâ âleminde de melekler mutmainne nefsini yahut müdrike kuvvetini tedavi ede ede vicdanını saflaştırırlar. Aksi takdirde fena kimselerle

arkadaş olanın dışta onun telkini içte vehmi kuvvet, hisleriyle birleşirler, şeytan da gizli de vehmi kuvvetine müdahale eder, nefsi esfeli sâfiline indirirler. Bu hikmete binâendir ki Rasûlu Muhterem, اَلْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ اِلَى مَنْ يُخَالِلُ "Kişi kendine dost edindiği kimsenin dini ve ahlâkı üzerindedir. Sizden biriniz iyice düşünsün ki, kiminle sırdaş olup, dostlaşıyor." buyurmuştur. Yani insan cismâniyet âleminde hayırlıyı sırdaş ederse hayra, şerliyi sırdaş ederse şerre meyleder, herbir arkadaş kendi hissine göre irâdesini tahrik eder. Hatta Hazreti Fahri âlemden sonra Hazreti Ömer kendisine Huzeyfe adlı sahabeyi sırdaş kabul etmişti. Ona: Ey Huzeyfe, sen Rasûlu Ekrem'in sır arkadaşı idin, münafıkları güzelce tanıyordun, Allah için de, Ben de nifak var mıdır? O da, Hayır vallahi, Rasûlu Muhterem seni emin bilirdi, cevabını verdi. Şeyh Cüneyd Bağdâdi de, ben edebi edebsizlerden öğrendim, derdi. Hülâsa, Hazreti Ömer Radıyallahu anhu dostu ile, şeyh Cüneyd de (kuddise sirruh) düşmanıyla, irâdesini güzel ahlâkın tahsiline tahrik etmiştir.

3- Bir insan hangi fenalığı terketmek isterse o fenalığı işleyenden kaçmakla güzel ahlâkı tahsil eder ve o güzel ahlâk ile ahlâklanarı bulup, sırdaş olmazsa bile onunla fenalıkları terkeder. Doğrusu, insan ahlâksızdan, ahlâklıya sığınmakla faideliyi celb ve zararlıyı da defeder. Nitekim, كُنْ تُوسَنَكَ صَخْرَةً مَرْمَرْ شَوِى جُونْ بِصَاحِبْ دِلْ رَبِى جَوْهَرْ شَوِى "Eğer sen mermer taşı veya bir kaya parçası olsan bile Kalb erbâbına arkadaş olup ona ulaştın mı cevher olursun" denilmiştir.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ اُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَ اَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِىَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ اُولٰئِكَ حِزْبُ اللهِ اِلَا اِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlunun emrine muhalefet eden (mü'minlerin) babaları, oğulları, biraderleri yahut soy sopları da olsa, Allah ve kıyamet gününe (hakkıyla) iman edip de onlarla sevişip dostlaşanı göremez (bulamaz)sın. Onlar (öyle hakiki iman eden kimseler) dir ki Allah Teâlâ imanı kalblerine yazmış da ve ayrıca onları kendinden bir ruhla desteklemiştir. Bunları altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bunlar orada ebedi kalacaklardır. Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da Rablerinden râzıdırlar. İşte onlar Allah fırkasıdır. Gözünüzü açın ki Allah fırkası umduklarına erenlerin ta kendileridir." mealindeki ayeti kerimeden şunu anlıyoruz. Cidden Allahu Teâlâ'ya iman eden -içindeki burhan tezahür etsin etmesin- hakiki bir samimiyetle, fâsık ve kâfir akrabasını sevemez. Tabii olarak imana dayalı olan güzel ahlâkı onları sevmeye müsâit değildir. Çünkü kalb ayna gibidir. İki cisim bir anda onda görülmez. Binâenaleyh, yukarıdaki ayetin hükmünce hakiki bir mü'min Allah ve O'nun Rasûlunun emri için her muhalif olanı terkeder, aksi takdirde imanı keml bulamaz.

Soru: Bir mü'minin babası, annesi, kardaşı yahut soysopu kumar, içki zina veya başka günahlara dalarlarsa nasıl hareket etmelidir?

Cevab: Bunlar müşrik de olsalar bile, yine onlara sılai rahim yapar. Hüsnü muaşeretle

iyilikte bulunur, ancak kalben onlara samimi olamaz ve onların günah işlemesini malıyla, gücüyle, fikriyle yardım edemez. Günahlarında hiçbir surette onlara hizmet edemez, günah işlemeleri halinde kaçar. Sair vakitlerde onlara döner ve üç şekilde muamele eder.

a) Nasihatı dinlemedikleri takdirde ve günahlara teşebbüs ederken hareketlerinden kaçar, meclislerini terkeder.

b) Günahlara dalmazdan evvel onları vazgeçirmeye, hikmetli sözlerle terkettirmeye çalışır. Kâr etmezse,

c) Günahlarını işlemlerinde onlara hiçbir yardımda bulunmaz. Meselâ, oğlum bana şu içki şişesini getir, diyen babaya oğlu şöyle cevab verir: Babacığım, ne olur onu içme. Ben sana o zehiri vermem. Babası ısrar ederse, sükutla meclisinden kaçar. Bilâhare babası ne harekette bulunursa bulunsun kendisi gayet şuur içinde bir nezâketle babasına döner ve tebliğde kusur etmez, sövmez, dövmez ve sövmelerini sarfı nazar eder. Burada düstur şu hadisi şeriftir:

لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ

"Allah'a isyan olacak hususlarda hiçbir mahluka itaat yoktur." Hazreti Esma da Rasûlu Muhterem'e gelerek; Ey Allah'ın Rasûlu, benim annem müşriklerdendir. Bazan benden yardım ister, ben ona yardım edebilir miyim? diye sordu. Bunun üzerine O da ona: صِلِي أُمَّكِ "Annene sılada bulun." buyurmuştur. Yani, günahların dışında ona yardım et, demektir.

Şihâbi Haffâci şöyle der: Sakın, cahilin cehaleti, sefihin sefâhati senin gazab kuvvetini tahrik etmesin. Bilâkis seni yok edecek yumuşaklığın, göğsüne şifa verecek gazab ve sefâhatten daha güzeldir. Şu halde kalbî muhabbet ve samimiyet ayrıdır, yardım da ayrıdır. Binâenaleyh, günah hususunda yardım etmekten kaç, onlar günahlarından boşaldıktan sonra, yumuşaklık ve nasihatle onlara yardım et. Sakın ruhunu zedeleme haa.

ÜÇÜNCÜ KISIM

DİN FELSEFE DEĞİLDİR

DİN İNSANI GÜZEL AHLÂKA SAHİP KILAR FELSEFE KÂFİ GELMEZ

İnsanı güzel ahlâka sevkeden din olduğu gibi, ahlâkın temel ve esasını da beyan eden dindir. Bu beyanda felsefi görüşlerin tümü kâfi gelmemektedir. Binâenaleyh, ilm-i ahlâkın sevki idâre merkezi akıl, his, lezzet, menfeat, elem ve beşeri kanun değildir. Filhakika, din beşeri bir sistem değildir. İlahi bir nizamdır. Vahye dayalı bir emrdir. O dini esasları, Allah Teâlâ elçilerine gönderdiği kitablarda beyan etmiştir. Kendisi seçmiş olduğu kâmil ve mümtaz olan peygamberler vasıtasıyla diğer insanlara bildirmiştir.

Cenabı Hak Teâlâ insanı yaratmıştır. O insanları yaratmış olduğu için dünya ve hayatlarıyla ilgili itikad, ibadet, ahlâk, muamele, iyilere mükâfat, kötü huylulara cezayı tayin etmekten ibaret dini esasları beyan etmiştir. Bu beyan muayyen bir nizam ve intizamlara seçkin bir kanuna tâbi' tutulmuştur. Doğrusu, Allah Teâlâ hayr ve şerri yarattığı gibi hayrlıları ve şerlileri de yaratmıştır. İnsanlara verdiği iradeden dolayı, hayra mukabil mükâfat, şerre mukâbil mücâzâtı tâyin etmiştir. Sonra peygamberleri göndermekle insanları hayra teşvik etmiş, peygamberler de iyi ahlâkla ahlâklanan zevatlara O'nun vahyetmiş olduğu mükâfat ve mücâzâtı bildirmişlerdir. Dahili ve iç mahkemeye ان الله كان عليكم رقيبا "Muhakkak Allah Teâlâ sizi murakabe edicidir." mealindeki hükmünü her ruhta, her kalbte yazmıştır. Bir insan iç mahkemesiyle Azim olan Allah'ın bu hükmünü tatbik etti mi, kendi nefsi hakkında Allah'ın ahkâmını icra etmiş, O'nun emriyle hareket eder ve mükâfâtını kazanmış olur. Her mü'min göğsünde bu ayet hâkim olduğu gibi, her yerde onun ruhundaki müddei umumi vazifesini gören ان الله عليم بذات الصدور "Muhakkak ki Allah Teâlâ sizin göğsünüzü(n içindeki iyi ve kötü his ve niyetleri) bilip durur." mealindeki ayeti kerime de kalbin iç muhasebesinde sabitleşti mi, kendisi gizli ve âşikârede nefsine hâkim ve bekçi olur. Bu inançtan başka, beşeri şaşkınlıktan kurtaracak hiçbir imkân yoktur.

Hiçbir dine tâbi' olmayan bir kimsede güzel ahlâk bulunuyorsa yine menşe' ve esas itibâriyle daha evvelki zamanlarda herhangi bir peygamber vasıtasıyla o memlekete vaktiyle yerleşmiştir. Binâenaleyh, insaf, doğruluk, insan sevgisi, hülâsâ herhangi güzel bir cibilliyet hissi bulunursa yine bir peygamberden miras olarak kalmaktadır. Bilhusus Allah Teâlâ'nın varlığına inanan feylesofların ahlâktaki keşif ve tâyinleri nerede olursa olsun, yine bir dine dayanılır.

Zaman zaman feylesoflar nübüvvet meselesini -hristiyanlarda olduğu gibi- uluhiyyet meselesinde derc etmişlerdir. Bilâhare din konusunu kendi his ve akıllarına uydurmaya çalışmışlardır. Derken, nübüvvet meselesi yerinde kendi benliklerini ve şahsi görüşlerini ortaya koymuşlardır. Daha sonra feylesoflar, uluhiyyet meselesini de ortadan kaldırmak için çalışmışlardır. Ne fayda ki, uluhiyyetin isbâtına vesile olabilecek felsefe uluhiyyetin inkârına sirâyet etmiştir. Her asırda İslâm ulemâsı bu yüzden onları tenkid etmiştir ve çıralarını söndürmüşlerdir. Maateessüf bazı muasır kimseler, İslâmda felsefe felsefede İslâm adlarıyla küstahca eser yazmaktadırlar. Halbuki böyleler din ile felsefe arasında fark görmemekten kendileri de felsefeci olmuşlardır. Nerde ise onlar da nübüvvetin alâmeti olan mucizeyi ve vilâyetin isbâtı olan kerâmeti ortadan kaldırmak istiyorlar. Felsefenin temeli halkı kendi nefsine fedâ etmektir. Buna misâl faizdir. İslâmın temeli kendini gayrine fedâ etmektir. Misali karşılıksız borç vermek, zekât, sadaka, vakıf müesseseleridir.

Her nasılsa nübüvvet meselesini ortadan kaldıranlar, güzel ahlâka bir menşe' bulamamışlardır. Bu eserde felsefeden ahlâk kısmı konumuz olduğu için, ancak ahlâkın temel ve esasını dine dayandırmayan felsefecilerden en meşhur olanların görüşlerini nazarı itibâre alarak ilerde tesbit, tahlil ve tenkid edeceğiz. Bundan evvel birkaç düsturları okumamız gerekir ki sonra da tesbit, tahlil ve tenkidlerde zihnimiz şaşırmasın. Zira, aşağıdaki düsturları bilmeyen, felsefe ile tasavvuf ve kelâm arasında hiçbir fark görmez.

1- İnsan; sıhhat, hastalık, keyf ve keder halinde hislerini bir an düşünürse kendisi hakkında din ve diyânetin sevgisinden nefsini alıkoyamaz. Meselâ, insan içiçe dalarak, tek başına oturup kendisini ve bütün zerreleri düşünürse, görür gibi hisseder ki, hepsi teker teker ve birlikte muayyen bir cihete celb olunmaktadır. Bunca zerreler gibi insanın umum vicdanı din denilen ilahi kanunlara tâbi' ve ona çekilmektedir. Özellikle insanda din arzusu ve iştiyâki doğuşta mevcuttur. Hatta Vilson gibi bir din münkiri bile yazdığı umumi tarihin baştaraflarında şöyle der:

Benim de küçüklük halimde içimde bir din hissi ve dinin efsânesi vardı. Özellikle tek başıma kaldığım zamanlarda kendimi din hislerinden men edemez oldum. Erginlik çağından sonra biraz daha devam etti. Aklım tekâmül edince o his kayboluverdi.

Onun gibi bir çok zavallı insanlar, doğuştaki fıtratlarını kaybettiklerinin farkında bile değillerdir. Telkin, çevre, fısk ve şehvetlere dalmak gibi fenalıklar, Vilson gibi bir çok insanları fıtratından uzaklaştırıyor. Özellikle tahrife uğramış bâtıl dinlerin telkini tesiri altında iken aklın tekâmülü halinde insan; fıtratının icâbınca o bâtıl dinden nefret eder ve ayrılır, eğer hak din sahibine yani bir dindara rastlamazsa, balıkın ağzından çıkar ahtapot veya timsahın ağzına girer gibi bir bâtıl dinden diğer bir bâtıl dine girer. Eğer böyleler İslâm Diniyle şereflenmedilerse, başıboşluk denizinde boğulur, farkedemez. Nitekim, ayeti kerimede bu mesele en üstün izahla beyan olunmaktadır:

فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذالك الدين القيم ولكن اكثر الناس لا يعلمون

"Allah'ın, fıtratı (hilkat ve yaratılışı)na (sarılıp, icâbını yerine getirin). Çünkü O, insanları bu (fıtri olan kâbiliyeti) nun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışına (hiçbir şey) be-

del olmaz. Bu dimdik ayakta duran bir dindir, fakat insanların çoğu bilmezler." buyurulmuştur. Yani insanlar üzerinde yaratılmış olduğu dini sevgisini ve kâbiliyetini cehaletinden dolayı unutur, demektir. Binâenaleyh bir insan yaratıldığı fıtrat üzerinde kalırsa İslâmdan başka din kabul etmez. Amma velâkin insan kendi hilkatini yaratılış ve kâbiliyetini nerede ne zaman ve hangi sebebten dolayı kaybettiğini unutuyor. Hele bir müslüman çocuğu, oniki-ondört yaşlarındaki fıtri imanını düşünürse kaybettiği sermayesini daha erken bulur. O sermaye ise İslâm nimetidir. Şu hadisi şerifin sırrını düşünmek gerekir: كل مولود يولد على الفطرة ثم ابواه يهودانه او ينصرانه

"Şübhesiz her doğan çocuk İslâmiyeti kabul edebilecek kâbiliyetinde(n ibaret fıtrat üzere) doğar, yaratılır. Sonra, anne ve babası onu yahudileştirirler yahud hristiyan yaparlar." Yine bir hadisi kudside de

كلّ عبادى خلقت حنفاءَ فاجتالهم الشيطان عن دينهم و امرهم ان يشركوا بي غيرى

"Her kulumu dimdik, tertemiz yarattım, ancak (insi ve cinni) şeytanlar onları yoldan çevirirler ve onlara Ben'den başkayı Bana eş etmelerini emrederler." buyurulmuştur. Demek güzel ahlâk duygusu, lezzet ve his gibi şeylere dayandırılamaz,ancak güzel ahlâk, fıtri bir kâbiliyet, ruhâni ve vicdâni bir iştiyaktan çıkan ruhun ulvi kemâliyetleridir. İşte fıtrat ve ruhun kâbiliyeti İslâm'a âşık iken bu gurbet diyarına gelirken asli vatanını unutur, nefs ona Hâlıkı unutturur, dünyayı sevdirir. Düşün!.. Kendini dinle... Cidden dinlersen bulursun sen seni.

2- Umum fazilet ve bütün güzelliğin esası yukarıda anlaşıldığı gibi dindir. Din olmayınca güzel ahlâkta bulunamaz. Güzel ahlâktan mahrum, dünya ve ahirette saadete kavuşamaz. Eğer dünyada hâkimiyeti elde etse de, fena ahlâktan dolayı ergeç hâkimiyyetini kaybeder. Eğer, tarihe göz gezdirirsek, Yunanlılar gibi bir çok milletin fenâ ahlâk yüzünden perişen olduklarını görürüz. Amma büyük bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Demek, güzel ahlâk hâkimiyetle semerelenir. Nitekim.

قد خلت من قبلكم سنن فسيروا فى الارض فانظروا كيف كان عاقبة المكذبين "Gerçek sizden evvel bir çok vâkıâlar şeriat (ve peygamberlerin bildirdikleri kanun) ler gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin, dolaşın da (kazın, araştırın, bakınız peygamberleri) yalancı sayanların âkibetleri nice oldu, görün." mealindeki ayeti kerimeye ilmî bir gözle bakılırsa bir çok kavmin ahlâksızlıklarından dolayı helâk oldukları bulunacaktır. Demek insanları zulümden, yalandan alıkoyan akıl da değildir. Çünkü, bir çok yerlerde, ilâhi vahiyle şereflenen peygamberlerin bildirisi olmazsa akıl tek başına dini hakikatleri tahlil edemez. Eğer akıl, dinin tahliline kâfi gelseydi, fen ve sanatta tekâmül eden insanlar dinde de tekâmül edeceklerdi. Eğer, İslâm Dininde tekâmül eden güzel ahlâklı müslüman milletin hâkimiyyetini nazarı itibâre alırsak İslâm Dininin insana verdiği şeref ve haysiyyeti idrak ederiz. Araştırın, toprak altında kalan dünya servetini bulun, ama ilmî araştırmayla. Bu araştırma, İslâmi bir araştırma olmalıdır. İstersen, Custeu gibi deniz altında gez, ya intihar ile kendini yok edersin, ya da iftiharla İslâmiyeti kabul edersin.

3- Güzel ahlâkın menşei ve sevki idare merkezi vicdan da değildir. Zira gazab, şehvet hırs ve hased, hatta sanattaki şöhret arzusu bir çok fıtri vicdanları yıkmıştır ve bir sürü

feylesofları intihara götürmüştür. Eğer insanın kâlbinde Allah korkusu, İslâm'a teslimiyet, Allah'a ve kula karşı samimiyet olmazsa, vicdanlıyım diye iddia eden bir mütefekkir cemiyeti kendi nefsine fedâ eder. Fakat dindarın vicdânı Allah Teâlâ'nın azametinden korkarak tüm varlığını cemiyete, millete, vatan ve devlete fedâ eder. Bununla ancak insan, gâzilik ve şehitlik mertebesini kazanabilir. İslâm Dininin tasfiye ettiği vicdan, evham, hayal ve putperestlikten temizlenir. Canlı misâl şudur; Hazreti Ömer cahiliyyet devrinin âdetinden kızını dibdiri olarak gömdürmüştür. İşte, İslâmla şereflenmeden evvelki vicdânı bu idi. Ama aynı ruh, aynı beden peygamberin güneş gibi nübüvvet ve risâletinden feyz alınca ölünceye kadar olayı hatırladıkça ağlar, ben miydim kızımı gömdüren, derdi. İkinci halife olduğu zamanlarda da, kendisi emiril mü'minin olduğu halde un çuvalını sırtında taşıyarak, fakir ve yetimlerin kapısına kadar götürür, arkadaşlarına, bana yükleyin, bana yükleyin, diye ısrar ederek, köle ve hizmetçilerine bile çuvalı yüklemez hatta kudsi şerife gelişinde kölesini deveye bindirir, makam, şöhret, riyâset, gururunu ayağının altında çiğneyerek devenin dizginini çeker. kölesi feryat ederken kendisi, kardaşım binmek nöbeti sendedir, derdi. İşte, dinle tasfiye edilmiş olan vicdan budur. Öyle ise adaleti icra eden vicdan değil, dindir. Deriz ki, kanun ve hükümler yüktür. O yükü taşıyan vicdan deve gibidir. Deveci ise dindir. Binâenaleyh, akıl ve vicdan güzel ahlâka temel olamaz.

4- İnsanı güzel ahlâka sahib kılan dünya ve ahiret saadetine kavuşturan vaz'î kanunlar da değildir. Zira vaz'î kanunlar suç işlenmesin, diyemez, suç görülmesin, der. Birçok hafif suçlara ağır ceza tâyin ettiği halde, bir çok güzel ahlâka mukabil en ufak bir mükâfâtı tâyin edemez. Bununla beraber, hiçbir kanun insanı güzel ahlâkın icrâsına icbar edemez. Herkesce mâlumdur ki, âdilâne, hakimâne bir surette memleketin âsâyişine tâyin olan kanunlar icrâ olunursa, icrâ olunan memleketde refah ve saadeti meydana getirebilir, fakat hangi bir kuvvet sahibi başa gelirse, muhalifleri hakkında yeni bir kanun çıkarmakla bir çok mâsumları mahkum eder, kendisine taraftar canileri serbest bırakır. Binâenaleyh, bu da ahlâkın menşei ve sevki idare merkezi olamaz. Herhalde İslâm Dini tam bunun aksindedir. Meselâ, İslâm hâkimiyetinde İslâm Hukuku hiçbir zaman gayri müslimleri müslüman olmaya icbar etmemiştir. İstersen, Fâtih İstanbul'u feth ettikten sonra hristiyanlara yaptığı muamele hakkındaki tarihi oku, asrı saadeti de oku.

Batıl din mensubları bilâ istisnâ, felsefe ve ahlâkın bidâyetini, tarifini, menşe' ve merkez cihetini tâyin etmekten âciz kalmışlardır. Kanun çıkaranlar bile, bir çok yerlerde çıkarttıkları kanuni yasaklarını irtikâb etmişlerdir ve hiçbir vicdan azâbı duymazlar. Rüşvet yiyen hâkim buna misâldir. Kendisi işlerken vicdan azâbı duymadığı halde, başkasının hakkında o kanunu icra ederken de vicdan azâbı duymazlar. Doğrusu, bu mesele kâbili kıyas değildir.

Müslüman bir hâkim, Kaadi Şureyh gibi bir zât deveye binerken bastonu elinden düşer, vatandaştan birisi ona hürmeten bastonunu alır, eline verir, derhal hâkim cebinden bir dirhem çıkarıp eline verir. Bastonu eline veren imtinâ ettiyse de O ısrarla bir dirhemi ona temlik eder: Olur ki birgün mahkemeye düşersen senin bu iyiliğin aklıma gelir de

ben de Allah'ın hükmünü değiştirmiş olabilirim der. Adam ben buralı değilim, demesine rağmen, hâkim şiddetle redderek: Ya ben senin memleketine tâyin olsam, ne dersin demiş ve bir dirhemi ona vermiştir.

Doğrusu, her mü'mü'minin dimağında ve kâlbinde şu iki madde yazılıdır:

a) رئس كل حكمة مخافة الله "Her hikmetin başı Allah korkusudur." mealindeki hadisi şerif veya kelâmı kibar ameli hikmet ve ilmi hikmetin başının Allah korkusu olduğunu beyan etmiştir.

b) إذا لم تستح من الله فاصنع ماشئت "Sen Allah'tan hayâ etmediğin takdirde, istediğini yap." mealindeki hadisi şerif, hayâ ve vekârı mü'minin kalbinde yerleştirir ve ona her kötülükleri terkettirir, her iyilikleri yaptırır. Demek ki mü'min Allah'tan korktuğu için azametinden utanır ve utandığı için de kendi nefsi hakkında dinin icablarını icra eder.

Bu vicdâna sahip olmayan ve peygamber yolundan ayrılan insanlar ise kendi hevâ ve hevesini istek ve arzularını maksat edinir, artık onun taptığı şey hevâ ve hevesidir. Hevâ ve heves onu puta, taşa taptırmazsa kendi kendine taptırır. Böyle bir çukura düşen insanın hak ve hakikati kabul etmesi de zorlaşır. Nitekim, böylelerinin hâli şu ayeti kerimede beyan olunmuştur: أرأيت من اتخذ إلهه هواه افأنت تكون عليه وكيلا "Gördün mü o hevâ (ve heves) ini Tanrı edinen kimseyi? (Habibim) şimdi onun üzerine sen mi koruyucu olacaksın." buyurulmuştur.

TEKAMÜLÜYE MEZHEBİNİN TAHLİL TESBİT VE TENKİDİ

Allah Teâlâ insanı yaratmıştır, ilk yarattığı insan Adem Peygamberle beraber tevhid dinini de bildirmiş, dinin icab ettiği ahlâkı, amel ve ibadeti ve itikâdı sınırlandırmıştır. Ancak herbir peygamberin zamanında muayyen şeriatleri bildirmiştir. Tevhid müstesnâ olmak üzere zaman zaman peygamberlere şer'î ahkâmı değişik suretlerde bildirmiştir. Son peygambere mükemmel bir din bildirmekle vahye son vermiştir. Artık son peygambere göndermiş olduğu dinin hükümleri hakkında bugün, yarın ve dün mefhumunu kaldırmıştır. Demek, din birdir, o da İslâm Dinidir, başkası hiç. ان الدين عند الله الاسلام "Muhakkak Allah nezdinde din İslâmdır"

Bazı felsefi münkirler şöyle derler: İnsanın aslı maymundur, Adem değildir. Sonra bir çok asıldan tekâmülü olmuştur, en nihayet bu mükemmel surete varmıştır. Dahaileriye gidenler de şöyle derler: Taş devrinin başında insanın içinde korku, hayal, bir öcü efsanesini çıkarmışlar. Sonra o efsânevi ve hayâli belirsiz ismi ve mânâyı kendilerine ma'bud etmişlerdir. Herbir kavm kendi efsânesinden mütevellit bu mânâyı hayâlinde canlandırdığı gibi kendine bir ma'bud edinmiş ve ona tapmışlardır.Sonra tevhid meselesini çıkarmışlardır. Derler.

Önce bu görüşü ele alalım. Bu mezheb veya fikrin aslı İngiltere'de tezâhür etmişse de daha evvelden Lamark, Mayyh, Veiten ve emsalleri Fransa'da bu meseleyi ele almışlardır, fakat umuma intikal edememişlerdir. Bilâhare 1882 civarında İngiltere'de Darvin,

Charl, Rupert cesaretlenerek, insan maymundan türemedir demişlerdir. Ancak bunların içerisinde bu görüşle Darvin meşhur olmuştur. Onun aleyhinde ve lehinde bir çok deliller irad edilmiştir. Hatta müslümanlardan dahi, Ferid Vecdi gibi zevatlar bile Darvin'in fikrine meyletmişlerdir.

Özellikle Lamark, kainattan hiçbir nev veya cins kendi hâli üzerinde bâki değildir. Zamana, mekan ve imkana göre sürekli olarak halden hâle âdetten diğer âdete naklonurlar. İş böyle olunca hayatın rengi hâliyle değişir. Şübhesiz insan da bu değişmenin içindedir ve istihâlâta mâruzdur. Binâenaleyh, zaman, mekan ve imkanların devamı, çeşitli ahlâkı ve ameli meydana getirir. Bu ihtilaflardan dolayı insandaki ahlâk da hâliyle amel ve âdet gibi değişir.Çünkü herbir fert veya nev, tabiatın ona verdiği imkânla başkasından nefsini korur. Yararlıyı avlar, yaramayanı bırakır. Böylelikle her fert kendi hayatını devam ettirir. Çünkü hayatın aslı maddedir. Maddenin değişmesiyle hayat, hayatın değişmesiyle de ahlâk,tabiat ve âdetler değişir. demektedirler.

Bunlara göre ahlâk diye bir şey yoktur, demektir. Ancak her ferd kendi hayatını devam ettirmek için gayrini avlar. Şu halde insan hem avcı hem avdır. Acaba, maddenin aslı hayattır, deseydi, tabii kanuna verdiği hükmü Allah Teâlâ'ya isnâd etseydi, av zaruri birşeydir, deseydi, sonra avın kötü ve iyi taraflarını bildirseydi iyi olmaz mıydı? Halbuki, istisnâsız her ilim Hâlıkın varlığına ve birliğine delildir. Uluhiyyet-i mutlakayı inkar etmesine ilmi âlet etmeseydi, daha iyi olmaz mıydı?.. Şimdi, onların ortaya koymuş oldukları tabii kanunlarını tahlil edelim, sonra da hatalı taraflarını isbat etmekle vicdan sahiblerine havale edelim.

Son felsefeciler dinin ne olduğunu bilmemişlerdir. Onun için fikirleri isbât-ı Hâlık'a sirâyet edeceği yerde hevâ ve heveslerinden dolayı inkâr-ı Hâlık'a sirâyet etmiştir. Onlara göre din; herbir milletin kendilerine tahsis ve tâyin ettikleri kanundur. Bundan dolayıdır ki, herbiri kendi hislerine göre bir din çıkarmaya çalışmıştır. Önceki fikirleri tenkid etmiştir. Nihayet tenkidleri ilâhi dininin inkârına da vesile olmuştur. İnkâra en kuvvetli buldukları delil, insanın ebedi bir varlık olmadığını ileriye sürdükleri, görüşleridir. Onun için tüm bataryalarını insanın hayatına yöneltmişlerdir. Şu halde onların fikirlerini tesbit ve tahlilden evvel dinin hakikatini ve insanın ebediyetini beyan edelim ki, aşağıdaki fikirleri zihnimizi kaydırmasın. İnsan ebedi bir varlıktır. Din; -Seyyid Şerif'in tarif ettiği gibi- akıl sahiblerine kendi ihtiyarlarıyla tatbik etmeleri için Allah Teâlâ'nın sevk etmiş olduğu kanundur. Beşerin bu kanunda hiçbir müdahalesi yoktur. Bu kanun da itikad, ibadet, ahlâk ve muamele kısımlarında toplanılır. Diğer ulemâya göre din sâbit kanundan ibâret olduğu için şeriat; onunla yaşamak mecburiyeti olduğundan amel, ibâdet, ahlâk; insanlar ihtiyârî ile onu inanıp kabul ettiği için İslâm; kâlben ve ruhen inanılması farz olduğu için de iman kelimeleriyle ifâde olunur. Demek ki bu kelimelerin hepsi eş anlamlarda kullanılmaktadır. Avamın rahatlıkla öğrenmesi için bu kanunun hükmünü Allah Teâlâ'ya nisbetle din, Peygamberin beyanına nisbetle millet, tefsir ve izah bakımından müçtehitlere nisbetle mezheb kelimeleriyle ifâde olunmaktadır. Maamâfih felsefecilerin tarif ettiğimiz dinden haberleri olmamıştır. Şimdi tekrar onların mezhebine dönelim

Darvin, Lamark ve benzerlerinin, fikirlerini üzerine tesbit ettikleri dört kaideyi tesbit ve tâyin edelim. Bunların ileriye sürmüş oldukları bir çok kitablarının özeti, Bekânın tenâzuu, intihâbi tabii veya istifâ, mutabakat ve muvafakat ile birlikte virâset kelimelerinde toplanmaktadır.

a) Bekânın tenazuu; tabii kanunla her ferd, hatta her nev ve cinsler yeryüzünde kendi cinsini çoğaltmak ve hayatını devam etmek için kuvvet harcamasıdır. Bu gücün harcaması ile her ferd başkasına zarar verse bile, tabii kanunlar onu niza' ve keşmekeşe mecbur kılar. Bundan dolayı cinsler varlığını devam etmek için gayrine tecavüz etmek mecburiyetindedir.

Demek oluyorki, dünya hayatı mücerret bir anarşiden avcılık ve zulümden ibârettir. Kendileri de zulümden nefret ettikleri halde böyle demekle dünyanın avcılık ve zulümden ibâret olduğunu itiraf etmektedirler. Hem insanı sevmek iddiasında, hem de öldürmek iddiasındadırlar. Bu tenâkuz onlara kâfi gelmez mi?.. Aklı selime havale.

b) İntihâbi tabii veya istifâ kanununu ortaya koymaktadırlar. Yani, tenâzu' kanunu neticesi ve semeresi olan kapmak, yakalamak, avlamak ve seçmek, yararlıyı almaktan ibarettir. Her ferd bu kanunla en yararlıyı, kapar, seçer, avlar, yaramayanı yahut en kuvvetliyi bırakır. Diğer ifâde ile her ferd kendisinden zayıf ve daha kuvvetsizi helâk eder. Yaramayanı ve kuvvetliyi bırakır. Bundan dolayı cins ve fertler terakki eder, demektedirler.

Bunlar, Allah'ın kudretinden habersizdirler. Allah'ın kudretinden icad ve idam hatlarından mahluka uzanan iki hükmü vardır. El Bâsit ismiyle tecelli ederken mahlukunu var eder ve yaşatır. El Kâbıt ismiyle tecelli ettiği zamanda mahlukunu hasta kılar ve yok eder. İcad hattında olan kudretin sebeblerinin adı tevâfuk, idam hattındaki sebeblerin adı tehâluf'dur. Gül ile diken aynı kökte olduğu gibi, tevâfuk ve tehâluf'un sevk-i merkezi olan kudret de birdir. Tabii kanun dedikleri ise, Allah'ın kudretinin icrasından ibârettir. Hayret!... Hâkimsiz bir kanunun icrasına nasıl inanıyorlar?!.

c) Mutabakat kanunudur. Yani, her ferdin gıdayı temin etmekte ve ona ulaşmakta kendisinde bulunan sebeblerdir. Bu sebeblerle her ferd, gıdayı ve hayatın devamını temin eder. Şübhesiz bu kanunun icra edilmesinde ferdler arasında bir çok ihtilâfa yol açar. Meselâ, arslan tırnağı ile ve köpek dişiyle kendisine yem olanı parçalar, bu parçalamak onların ahlâkıdır. Parçalamak imkânı, yani tırnak ve diş olmasaydı, parçalayamazdı. Binâenaleyh, aslan tabiat kanunun ona vermiş olduğu imkânıyla hayatının devam etmesine muvafık olur. Çünkü keskin diş ve tırnağı otu yemesine muhaliftir. Farazâ bir aslan uzun bir müddetde tırnak ve dişini kullanmaktan men olunursa, hayatının devamı için, dişi ve tırnağı küçülecek, bağırsakları uzanacak. Tabiat kanunu bunu ona yaptırır ki, hayatının devamında en yararlıyı kapmaya ve seçmeye muvaffak olsun. Binâenaleyh ahlâk, sinir damarlarının bir nevi çalışmasının keyfiyyetinden ibârettir.

Bu imkân nereden aslana geliyor? Aslan kendi hayatına devam etmek için doğduğu andan itibaren imkânları nasıl seçiyor? Kendisine yem veya gıda olabilecek hakkında il-

hâmı nereden alıyor? Düşünülmez mi?.. Eğer ezeli inâyet olmasa ve ona havadan, oksijenden kuvveti veren olmasa, kendisi nasıl hayatını devam ettirebiliyor? Eğer Allah Teâlâ mahlûkunun havadan veya yer küresindeki olan rızkdan El Kâbıd ismiyle, imdat hattını keserse, bağırsakları uzun olsa bile ne fayda. Et yemek kâbiliyetinden ot yemek kâbiliyetine nasıl muvaffak olur? Ya insanda ne pençe ne de köpek dişi var. Hangi imkânla hem otu yer, hem de eti yer? Sonra sinir damarlarına gelen kuvvet, kendisinde mevcut ise nasıl zeval buluyor? Ayaa!.. İnsan kendi varlığını idare etmekten âciz iken şuursuz hayvan nasıl hayatına devam edebilir? Görülmez mi, Allah Teâlâ akciğerin rızkını kestiği zaman bin babası tabib olsa bir şahıs hayatının devamına muvaffak olabilir mi? Eğer intihabi tabii kanunu müsbet bir şey olsaydı hiçbir gencin ölmemesi gerekirdi. ان الله رزاق ذوا القوة المتين "Muhakkak ki Allah Teâlâ rızk vericidir. Çok metin bir kuvvete sahibtir." mealindeki ayeti kerimede düşünülsün.

d) Virâset kanunu, diye bir fikir ortaya koymaktadırlar. Yani ecdaddan torunlara intikal eden sıfatlar kastedilmektedir. Derler ki, katır kısrakla hımar arasından doğmasıyla sıfaten ana ve babasına benzer. Onun bu benzeyişi virâset kanununun semeresidir. Demek, hal ve vesâit sebebiyle sıfatlar ecdaddaki arazi âdetler, maişet suretiyle ahfat ve torunlara geçer. Zaman zaman bu arazi sıfatlar cevherin maddesinin de ihtilâfına sebeb olur. Şübhesiz ihtilâf ve istihâle tamamlamakla hâliyle insan da o nevlerin cinslerine muhalif olur, diye zannederler. Ihtilâf ve istihâlelerin devamıyla fer'i ve dallar asıllarından uzaklaşır. Nevler ayrıdır, cinsler ayrıdır, ikisinden meydana gelen dallar da ayrıdır. Böylece dört kanunla uzaklaşmaktan dolayı ilk bakışta insan kendini müstakil bir varlık görür, halbuki insan ilkçağda böyle bir insan değildi, demektedirler. Hülâsâ, demek istiyorlar ki insan maymundan, gorilden, bilmem ve neyden meydana gelmiştir.

Bir çok cihetle bu görüşde olan feylesoflar yanılmışlardır. Önce felsefecilerden bu tekâmülüye mezhebine yazmış oldukları reddiyelerini yazalım. Bunlar tekâmülüye mezhebini tesbit ve teşhir etmeye çalışırken, başta Lamark, Darvin, Vatson ve benzerlerinin fikirlerini teşhir etmek istemişlerdir. Fakat kendi ilimlerinde tekâmül edince, Lamark, Darvin ve benzerlerine büyük darbeler indirmişlerdir. Artık, şöylece sıralayalım:

1- Bir asıldan diğer asla geçiş aslâ müşahade edilmemektedir. Eğer, istihâle ve terakkiye mevcut olsaydı, mutlaka görülecekti.

2- Cinsi âlâ ile faslı âlâ arasında, meselâ, insanla goril arasında veya maymun arasında bir nev' yoktur. Çünkü, cinsi âlâ ile faslı âlâ arasında bir nev' bulunsaydı tüm hayvanat özelliklerini taşıyan insan ile suri benzerlikten dolayı maymun arasında orta nevi' bulunacaktı. Faslı âlâ olan insanın cinsi âlâ olan goril veya maynuna suri benzerliği kâfi gelmemektedir.

3- Yer küresinin ömrü bile bu istihâlete müsâit değildir.

Darvinin taraftarları ise; yukarıda sayılan dört kanuna binâen bir asıldan diğer asla geçmesinin müşahade olunması gerekmez. Aslâh kaidesince cinsi âlâ ile faslı âlâ arasında bir nev'in olmaması insanın maymundan meydana gelmemesine bir engel teşki etmez.

Çünkü tabii kanun aslâhı bırakır, gayrı aslâhı helâk eder. Bugün fil gibi münkariz olmaya mahkum cinsler bu fikri tesbit etmektedir. Eğer, tenazu' kanunu yoksa nedir bu kadar tarihi olaylar, harbler ve sâire, şeklinde cevab vermişlerdir. Daha ileriye giden ve bu nazariyeyi tesbit etmeye çalışan Hegel gibiler de şöyle derler: İnsandan kör, topal, sakat olarak doğmalar da insanın yaratılışının müstakil ve mükemmel olmadığını gösterir. Dedikleri gibi eğer kâinat bir Hâlık tarafından yaratılmış ve insan da müstakil olmuş olsaydı, elbette çokca kâmil doğacaktı. Halbuki iş böyle değil. Çünkü doğuşta bazı âzâ eksi veya artıda bulunmaktadır.

Evet, Darvin ve tâbi'lerinin tenazu', intihab, muvafakat ve virâset kanunları hakkındaki serdetmiş oldukları herbir görüş altı cihetten hatalıdır. Evet, tekâmül diye bir mesele vardır. Fakat insan cinsinin kendi cinsine mahsus bir tekâmüldür. Başka bir şeyden ona geçmek değildir.

Şimdi cins-i insan arasındaki tenazu', nebat, hayvan ve sair cinslerin suri ihtilâfları, cinslerin birbirinden değil, bilâkis herbir cinsin müstakil oluşunu göstermektedir. Aksi takdirde, hurma yiyen bir memleket murûri zamanla hurmalaşması, domuz yiyen bir memleket murûri zamanla domuzlaşması gerekirdi. Çünkü, virâset kanunlarına binâen suretin geçmesi de gerekir. Demek ki, tüm hayvanatların özelliklerini taşıyan insan sadece hissi müşterek ve bazı âzâların keyfiyyetiyle gayrine benzer. Halbuki, insan nutkuyla, idrak ve ruhuyla hiçbir hayvana benzemez. Meselâ, yirmiyedi veya yirmidokuz harfi bilen bir insan, o harflerden bir milyar kelimeleri kullanabilir, terkib eder, tahlil eder, onunla nazmen veya nesren merâmını bildirebilir. Hiçbir hayvanda bu özellik yoktur.

İnsanın bazı âzâlarının diğer bazı hayvanlara benzemesi, mücerret bir suretle benzeyişdir. Halbuki, boyu posu yerinde dimdik insanın yürümesi, elinden çıkan maharet, sanat, dimağında tezahür eden ilim, idrak ve irfan hiçbir hayvanda bulunamaz. Bütün bunlar insanın müstakil oluşunu isbat etmektedir. Evet insanın kolu, pazusu arslana benzemesi, arslanın insana bir aslı karib ve baid olmasını yahut kurt, köpek, arslan ve insan arasında bir akrabalığı göstermez.

Bugün yeraltında birçok ceset, eser, binâ gibilerin bulunması da ayrıca bir çok cinslerin müstakil olarak yaratılmasını göstermektedir. Diyebiliriz ki, bunlardan herbiri inkâr-ı Hâlık'a değil, isbât-ı Hâlık'a delildir. Çünkü bu kadar niza'larla beraber muhalefet kanununa rağmen insan, hayvan, nebat, ağaç ve sair cinslerin arasında bir ülfet, tesânüd ve yardımlaşma mevcut ve müşahade olunmaktadır. Tenazu' kanununa binâen dedikleri görüş doğru olsaydı, zayıf, amip gibi bir hayvanın yaşamaması gerekirdi. Çünkü, muvafakat kanununun ortaya koymuş olduğu şartlardan hiçbiri onda bulunmamaktadır.

Muhalif zerrelerin birleşmesi, muvafık zerrelerin birbirinden ayrılması, tevâfuk kanunundan tehâiuf kanununa, yahut tehâluf kanunundan tevâfuk kanununa tabi' olması Hâlık'ın adedliğine değil, birliğine delildir.

Hegel'in ortaya koymuş olduğu tecrübe ve müşahade kanununa binâen insanın beden cihetindeki su ve toprağa meylettiği gibi, maymuna da aynı temâyülü hissetmesi gerekirdi. Çünkü, her fasıl cinsine cezb olunmakla ona meyleder. Halbuki bu da müşahade olunmamaktadır. Binâenaleyh, insan maymuna değil köpeğe daha fazla meyleder. Halbuki köpeğin insana aslı karib veya baid olmasına kâil hiçbir kimse yoktur. Bu hususta konuyu Ömer Nasuh Rahimehullah'ın ilmi kelâm dersleri adlı kitabında okumayı tavsiye ederiz. İleride insanın yaratılışı bahsinde bu mezhebin kâmilen reddiyesi gelecektir. Şimdi ise şu hadisi şerifle iktifâ edelim.

Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem' in zevcesi Ümmü Habibe:

—Allah'ım! Bana zevcim Rasûlullah (sallalahu aleyhi ve sellem) babam Ebu Süfyan ve kardeşim Muaviye ile fayda ver, dedi. Bunun üzerine Rasûllullah sallalahu aleyhi ve sellem ona:

أنكِ سئلتِ الله لآجالٍ مَضْرُوبَة و آثَارٍ مَوْطُوئَةٍ وَأَرْزَاقٍ مَقْسُومَةٍ لاَ يُعَجِّلُ شَيئًا منها قبل حِلِّهِ ولا يؤخر منها شيئًا بعد حِلِّه ولو سَئَلْتِ الله ان يُعافِيكِ من عذابٍ في النار وعذابٍ في القبر لكان خيرًا لكِ

"Sen Allah'tan muayyen ecellere, basılmış izlere ve taksim edilmiş rızıklara dair bir şey istedin. O, zamanı gelmeden ne bunlardan birini halkeder, ne de birini zamanı geldikten sonra geriye bırakır. Allah'tan kendini cehennemdeki bir azabtan ve kabirdeki azabtan kurtarmasını isteseydin senin için daha hayırlı olurdu." buyurdular, derken bir adam:

-Ya Rasûlallah! Maymunlarla domuzlar, sureti değiştirilen insanlardan mıdır? diye sordu. Bunun üzerine Peygamber sallâllahu aleyhi ve sellem:

ان الله عز وجل لم يُهْلِكْ قوما او يُعَذِّبْ قوما فَيَجْعَلُ لهم نَسْلاً وان القردة والخنازير كانوا قبل ذالك

"Şübhesiz Allah Azze ve Celle bir kavmi helâk etti, yahut bir kavmi azab ettiyse, onlar için nesil yaratmamıştır. Maymunlar ve domuzlar bundan önce de vardı." buyurdu. Eğer, insanın aslı maymun olsaydı, bu cümle yerinde Rasûlu Muhterem, insanın aslı maymun olduğundan gazab-i İlâhiye'ye uğrayanlar aslına rücu ettiler, diyecekti.

Mâzarı şöyle diyor: Kat'î delillerle sabit olmuştur ki, ecelleri, rızıkları ve sâireyi Allah bilir, bu hususta o hükmeder. Bilmenin hakikati, bilinen şeyi bulunduğu hal üzere anlamaktır. Allah Teâlâ, Zeyd'in beşyüz tarihinde öleceğini bildi mi, artık onun bu tarihten önce veya sonra ölmesi imkânsızdır. Çünkü aksi taktirde ilim cehle münkalib olur. Binâenaleyh, Allah'ın bildiği ecellerin artıp eksilmesi imkânsızdır. Şu halde, artma meselesini ölüm melâikesine yahut ruhları kabz için vekil kıldığı başka bir meleğe nisbetledir, diye hüküm etmek gerekir. Meleğe uzun eceller yazmasını emir buyurduktan veya bunu Levhi-i Mahfuz'a yazdırdıktan sonra, ezeli ilmi gereğince bu yazılana ziyâde ve noksan yapabilir. İşte, bekânın tenazuu, intihâbı tabii, mutabakat veya muvafakat ve virâsetin tabii kanunlarıyla ölmek ve dirilmek olmaz. Bilâkis,

يَمْحُوا اللهُ ما يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الكِتَابِ "Allah dilediğini mahveder, dilediğini sâbit bırakır ve yanında ummul kitab vardır." mealindeki Allah'ın bildirdiği hükmüdür. Bu

hükümden gâfil felsefecilerin bir kısmı, insan maymundan yahut maymun insandandır, diyerek sapık görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Şu halde, ölmek ve kalmak Allah'ın takdiriyledir. Şübhesiz insanın müstakil olarak yaratılması, yaşaması, ölmesi ve öldürülmesi her neisebeble olursa olsun, sebeblerin kendi tesirleriyle değil Allah'ın hükmüyle dir.

FELSEFECİLER DE TEKAMÜLÜYE MEZHEBİNİ ALTI CİHETLE TENKİD EDERLER

1- Aristo ve tâbi'leri bilumum ittifakla dediler ki, insan müstakil bir mahluktur. Her ne kadar bazı hayvanlarla suri benzerliği varsa da iki cihetle bütün hayvanlardan ayrı ve seçkindir. (a) Dini ile, (b) ahlâk ve tabiatı ile. Bu iki cihetle insanın hiçbir mahluka benzerliği yoktur.

2- Et-târihut-tabii adlı kitabın müellifi Bofos şöyle der; Avrupa'da beyaz, Afrika'da siyah, Amerika'da kırmızı veya sarışın bir çok toprak rengini veren insanlar bulunmaktadır. Şu kadar ki hepsi müstakil bir varlıktır. Bir kısmı ikliminin boyasıyla boyanmıştır. İlm-i tabakâtul ardın bize gösterdiği keşifle şu kanaata varıyoruz. Eski insanlar şimdiki insanlardan daha çirkinlerse de, asılları birdir. İnsanla maymun veya başka bir hayvan arasında hiçbir münasebet yoktur. Fransalı Florans da şöyle der: İnsanın aslı maymundan gelmiş olsaydı, şimdi de birçok maymunların insanlaşması gerekirdi. En geride kalan vahşi insanlar bile tabiat, ahlâk, sanat ve maharetiyle maymundan çok üstündür.

3- Larit de şöyle der. Angeles gibi Avrupa'nın en eski iklimlerinin mağaralarında ilmi araştırmalarla en son keşfolunan insanların kalıntılarıyla, şimdiki insanların bedenleri arasında hiçbir fark yoktur. Yalnız onların göz çukurları şekil itibâriyle cüz'en maymunun gözüne benzer, lâkin bu benzeyiş asla maymunun insana bir asıl olmasına delil teşkil etmez. Şayet onların da asılları maymundur, diye hükmedilirse, yerküresinin ömrü maymunların o halden bu hale gelmesine yetmez. Goril adlı hayvanla şimdiki ve o zamandaki insanların arasında bir çok fark vardır. En azından insanın beyninin en az miktârı dokuzyüzaltmış ile dokuzyüzdoksan gram arasındadır. Halbuki goril adlı hayvanın beyni ise, en ağırı dokuzyüzyirmi gram civarındadır. Sonra insanın beyin tası meselâ, en az muakkeb şekille dairesi yüzondört, gorilin ise 32 bustur. Bununla birlikte gorilin bedeni -en az orta boylu- bir kadının iki misli ağırlığındadır. Binâenaleyh, beyin bakımından insan hayvandan çok farklıdır. Zooloji âlimlerinin ortaya koymuş oldukları şekil benzeyişiyle insan maymundan, gorilden meydana gelmiş yahut maymun insanın düşüşünden meydana gelmiş diye hükmetmek büyük bir hatadır.

4- Tenâzu' kanunun; insan, hayvan ve nebat âleminde var olduğunu inkar etmiyoruz. Binâenaleyh, tenâzu' birinin diğerinden çıkmasına delil değildir.

5- Nebat, hayvan ve insanın zuhuru ve varlığı devam eder, müteselsil olarak biri diğerinden çıkmış ise nasıl oluyor ki bu çıkış yani bir nev'in diğer nev'e inkilâbı görülmüyor. Halbuki terakki ve istihâle kanunu herşey hakkında câri değildir. Ayaa!.. Tecrübe ve

müşahade olmaksızın insan maymundandır demek büyük cesaret değil midir? Terakki ve istihâle kanunu herşey hakkında câri olmadığından bazı hayvan ve insanların kusurlu olarak doğmaları henüz keşfedilmemiş meselelerdendir. Ayaa! Azânın kusurlu olması, insanın kusurlu olmasına, ruhun ve ahlâkın eksikliğine nasıl delil olabilir. İnsanın ihtiyarlaması, zayıflaması, ölmesi vakidir. Fakat bu vâkıa da ne ölüm zayıfları seçmiş, ne de kurtuluş kuvvetlileri seçmiştir. Çünkü kurtuluş ve ölüm ikisi de cevher değillerdir, yani madde değillerdir. Bittecrübe ve bilmüşahade görüyoruz ki, bir çok zayıf, hasta ve sakat çok geç ölür, bir çok kuvvetli ve sağlam erken ölür. İntihab, istifa yani tabiat kanununun aslahı bırakması nerde kaldı. Sonra iş böyle olunca ortaya koymuş oldukları dört kanun ruhun ve ahlâkın yokluğuna neden delil olsun.

6- Bir çok otlar diğerlere benzer. Fakat şu ot, diğer şu ottan çıkmıştır, denilemez. Sarı üşne ve beyaz üşneler buna misaldir. Sonra hayvandaki kanla insandaki kan arasında ve nebatlardaki su arasında çok farklar vardır. Spencer'in görüşlerine göre güzel ahlâk diye birşey yoktur. İnsan kendini ve Hâlık'ını bilemez, bu evhamdır. Aslında insan nerede menfeat görürse, o menfeatde güzelliği görür. Bu gibi görüşlerin ilme dayandırılması gülünç birşeydir. Hatta nerdeyse üzerinde çalışmış olduğu tekâmülüye mezhebini tesbit etmek esnasında, tekâmülün de bir evham olduğunu zannederek, tekâmülün isbat ile inkârı arasında kalmıştır. İleride açıklayacağımız maddeciler ondokuz vecihle hataya düşmüşlerdir, başlığı altında tekâmülüye mezhebinin ayrıca reddi gelecektir.

NEF'İYE MEZHEBİNİN GÖRÜŞLERİ AHLÂKIN MENŞEİNİ TAYİN EDEMEZ

Bazı felsefeciler, Jul Simon gibiler; menfeat ahlâkın esasıdır, diye hükmetmişlerdir. Bunlara göre, ahlâk lezzetten ibâret ise o lezzeti tâyin eden menfeattir. Bu mesleke göre herkes kendisinin aleyhinde yahut lehinde olan menfeati tâyin eder. En yararlıyı alır, zararlıdan kaçar. İçtimâi hayatta da her fert faideli ve yararlıyı hayr bilir. O hayrı kendi nefsine celbetmeye çalışır. Şu halde ahlâk denilen şey, bu çalışmaktır. Fedâkârlık efsânesi kusurdur. İyilik ve fenalık, hak ve bâtılın milyarıda menfeatdir. Hülâsâ bu mezheb, menfeatden başka hiçbir şeyi nazarı itibâre alamaz. Bu da tekâmülüye mezhebinin esasları gibi altı cihetle batıldır.

1- Herşey menfeate dayalı ise, herkes kendi menfeatine çalışırsa insanlar arasında, hukuk, şefkat, bağlılık bağı koparılır, samimiyet ortadan kalkar. Bu takdirde, dünya hayatı bir keşmekeşden ve menfeatden ibâret olması lâzım gelir ki bu beşeriyete bir felâkettir. Çünkü bu hal ya anarşi ya nifakla ifade edilir.

2- Menfeat hayra denk olursa, hayırlı olan birşeyin şerre inkilâb etmesi lâzımdır. Meselâ, başkasının malını çalmak menfeattir, aldatmakla alışveriş menfeatdir. Bunlar külli menfeat olmalarına rağmen, külli şerdir. Eğer güzel ahlâkın menşei menfeat olursa, hayrın ortadan kalkması gerekir. Bu ise vahşetden ibâret bir şeydir. Halbuki insan medenidir, vahşi değil.

3- Şahsi menfeat ve umum menfeat çarpıştığı zaman, şahsın bilgisi ve menfeati miyar ise, umum insanları kendisine fedâ etmek gerekir. Çünkü nef'iye mezhebine göre fedâkârlık menfi bir şeydir. Halbuki, başkasını kendi nefsine feda etmek görüşüyle tekâmül mezhebinin ortaya koymuş olduğu aslah kanununun görüşünden daha beter bir nazariye tesbit edilmiş olur. Bu ise bütün menfeatin zararlara çevrilmesini gerektirir. Meselâ, bu mezhebe göre, bir nefer asker nöbeti bırakıp kaçarsa, böylece şahsi menfeatini düşünüp kendini kurtarır, bölüğünü de yok ederse menfeatçi olur. Kaçma esnasında hadi muvaffak olmadıysa, bölüğüyle beraber yok olursa, bu takdirde külli menfeati külli zarara kalb olmuş olur. Binâenaleyh, menfeatin zarara kalb olması, beşer için en zararlı konudur.

4- İçtimâi heyetin faidesini temin etmekle beraber, kendi şahsının faidesini de nazarı itibâre alan ferd, hırsızlığı güzel ahlâk zannetmekle, cinayeti işlemezse kendisinin menfeati şerre kalb olur. Zira ona göre, menfeat hırsızlık ve cinayettir. İşlerse-ki bu ona göre hayrdır- bilmecburiye beşerin ittifak ettiği en ayıplı ve en şerliyi işlemiş oluyor. Hırsızlık sanatını cinayet seviyesinden, diyanet seviyesine çıkarması lâzımdır ki bu muhaldir.

5- Ferd kendi menfeatini nazarı itibâre alıp, kendi zevkine göre hareket ederse, -ki mezhebi menfeatdir- devletin umum hukuki meselelerini çiğnemiş olur. Toplumun lehinde hüküm ederek, katl ve hıyaneti terkederse, reddetmiş olduğu fedâkârlığı işlemiş olur. Demek, şahsi menfeat yoktur, fedâkârlık vardır. Nef'iye mezhebi zarar mezhebidir

6- Jul Simon'un temel ve esas tuttuğu düsturların birisi de şudur: "Gaye vesileyi meşru' kılar." buna göre, devletin müsaade etmediği katli yahut mal çalmayı, gasbetmeyi vesile ederek gayeye ulaşmak meşru'dur. Servet gaye olduğu takdirde, gasbsız ve öldürmeksiz ele geçirilmezse, gasb ve öldürmenin meşru' olması gerekir. Artık, yeryüzünde tüm devletlerin nizamının yıkılması gerekir. Hele nef'iye mezhebinde Jul Simon ortaya çıkınca, nef'iye mezhebini altüst ederek, nifakı helal görmüş, Halbuki nifakı helal görmek insan ruhuna muhalif bir şeydir. Jul Simon, Darvin'in mezhebini ortadan kaldırmak için çaba harcarken, diğer bir şekle sokmuş, tabii intihab, muvafakat, istifa, kapmak, avlamak kelimeleri yerinde menfeat kelimesini kullanmıştır. Buna göre de gayeye yönelmek güzel ahlâktır. Gaye ne ise kişinin ahlâkı da odur. Şu halde gaye nasıl benim tekâmülüme hizmet edebiliyor ve aleyhimde olmazsa öyle çalışmam gerekir. Meselâ, tabiat kanunu olan, kapmak ve istifa hayatta mağlup veya mahkum olmamı gerektirirse tenazu' kanununa göre kendimi nasıl fedâ edebilirim ki hakkımda bu tekâmül sözkonusu oluna. Buna göre tekâmül kanundur, ahlâk gayedir. Gaye her çeşit vesileyi meşru' kılar. Vesile ahlâktır, çünkü menfeatdir. Tekâmül ahlâktır, çünkü menfeatdir. Binâenaleyh, kati, mal çalmak, vatanhizmetini terketmek gibi vesileler güzel ahlâk olur. Demek şer yoktur. Burada tekâmülüye mezhebine yazmış olduğumuz altı reddiyeyi hatırla. Demek istiyoruz ki, nef'iye tekâmülüye, tekâmülüye de nef'iyenin diğer suretidir. Amma nef'iye mesleği tekâmülüye mezhebinden daha beterdir. Hissiye mesleği ikisinin ortasından çıkmıştır ki, ikisinden daha batıldır.

AHLÂK HİSSE, LEZZETE ASLA BİNA EDİLEMEZ

Ahlâka, lezzet, vicdâni his, aslâ temel ve esas olamaz. Çünkü lezzet, seyyal ve akıcı olduğundan gelip geçicidir. Vicdan ise tasfiyesi olsa bile yine kendisi ruhî ve bedenî ihtiyaçlarını teşhis ve tedâvi etmekten âcizdir. Şu halde, ahlâkın temelini, lezzet ve vicdan üzerine atanlar; nef'iye ve tekâmülüye mezheblerinin aslından akseden mesleklerdir. Çünkü, güzel ahlâk, hisse ve lezzete bina edilir, diyenlere göre yaşadığımız hayatın gayesi lezzet olur. İnsan bu lezzeti nerede bilirse oraya meyleder. Allah Teâlâ insanı umum lezzetleri hissetmeye kâbiliyetli olarak yaratmıştır. Binâenaleyh, her lezzet hayrdır ve hayırlıdır. Çünkü lezzet, hislerimizi okşar, okşadığı içinde hayrdır. Her hayr güzel ahlâktır. Hislerimizi okşamayan elemdir. Elem de şerdir. Her şer çirkin ahlâktır. Binâenaleyh, hislerimizi okşayıp, nefsimize lezzet vereni celbederiz. Bize elem, keder veren herşeyi reddederiz, demektedirler. Bu mesleğin ilk kurucularının maksatlarının ne olduğu belli olunmamaktadır. Ancak, zâhiri suretiyle bu meslek, nef'iye ve tekâmülüye mesleklerinin kökü olabildiği gibi dalı da olabilir.

Aristip bu mesleğin müdâfisi olsa bile, gerçekte lezzeti ahlâka temel etmesi kötü bir görüştür. Çünkü kendisi şöyle der: Hakîm, zevkler arasında dahili hürriyetini korumalıdır lezzetleri celbetmelidir ve her lezzete sahip olmalıdır.

Aristip, lezzeti tâyin etmek için, eminlik verebilecek bir düsturu göstermediği için olsa olsa onun mesleği de menfeate dayalı olan ahlâkın diğer bir suretidir. Bu ise kendi nefsine tapmaktan başka bir şeyle tarif edilemez. Bu mesleğe göre şehvet, doğuşta insanda mevcuttur. Onun için insan ona meyli tamme ile yönelir. Hatta daha ileriye gidenler insan şehvetten ibâret bir şeydir, demişlerdir. Dört vecihle bu meslek de yanlışdır.

1- Hayrlı olan herşey lezzettir. Diğer ifade ile her lezzet hayrlıdır. Binâenaleyh, kişi kendi nefsi hakkında hayrı ve lezzeti tâyin eder, diyorlar. Şehvet lezzettir, binâenaleyh, lezzet olduğu için meşru'dur. İnsandaki şehvet arzularını yerine getirmek hayrdır. Getirmek de hayrdır. İnsanı şehvetin ifâsından menetmek elemdir. Elem verici herşey şerdir, kötü ahlâktır. Açıkcası şu; Bu mezhebde olan bir erkek eşini tatmin etmezse başkaya peşkeş etmesi güzel ahlâktır, hayrdır. İnsanlığın en güzeli de bu hayrdır. Çünkü insanlık şehvet demektir. Kısa ifade ile bu batıl görüş domuzdan başka hiçbir hayvanda yoktur.

2- Bu meslekte olanlar, herkes elemden sakınmakla lezzete meyyaldir. Çocuk bile bu meyl ile süt emer. Çocuktaki bu meyli tamme; şehvetindendir, hayrdır. Tekâmülüye mezhebinde olduğu gibi, intihab ve kapma kanunu ile her şahısda kendisine mahsus bir kapmak usulü vardır. Lezzetleri kapar. Kapması hayr, kapmaması şer olur. Aristip'e göre başkasının malına, ırzına göz diken, göz diktiği şeyi almakla lezzetlenir. Çünkü lezzetlenmek hayrdır. Bu takdirde namusu pâyımal etmek hayrlı olur. Demek ki, kapmak usulü şer değilse dünyada şer yoktur.

3- İnsana elem verici herşey şerdir, derler. Bu takdirde insanın en kıymetli malı hayattır. Hayatından nefret edenin intihar etmesi hayrlı olması lâzımdır. Bu ise bütün şeriat ve kanunları iptal etmekten ibârettir. Şayanı hayrettir ki, bu mesleğin taraftarlarından Ejis Pas, o kadar intiharı methetmiştir ki, ona ölüm hatibi denilmiştir.

4- Lezzet de his gibi gelip geçici olduğu için insanın hayatına veya ahlâkına bir esas teşkil etmez. Ahlâksa; meleke ve sabit olan bir şeydir. Hatta Bagon ve benzerleri hislerine kapıla kapıla, kainat da hissi bir şeydir, demişlerdir. Dairetul meârif kitabında denildiği gibi bunlar his ve lezzetlerine kapıla kapıla kendilerini de kainatı da, intiharı da his ve lezzet sandılar. Sebeb oldular ki, birisi diğerini tenkid ederken hissine kapıldı, derler. Aslında ahlâk ne hisse ne lezzete ne de menfeate dayalıdır. İşte maddecilik mezhebinin terakkisine sebeb de, nef'iye, hissiye mezheblerine kapılmış olanların görüşleridir. Neticei meram güzel ahlâk; hisse, lezzete, menfeate ve tekâmülüye mezhebinin kanunlarına göre binâ edilemez.

AHLÂKIN MENŞEİNİ AKIL, DÜSTURUNU VİCDAN GÖRENLERİN REDDİYESİ

Felsefecilerin içerisinde en mükemmel görüşleri ortaya koyan Kant diyor ki; vazife veya vicdâni mesuliyet ahlâktır. Bunun menşei akıl, düsturu emr ve vicdandır. Bu görüş, diğer felsefecilere nazaran birçok mesleklerden üstündür. Lâkin Kant'ın ortaya koymuş olduğu "ahlâk; vicdâni mesuliyet, menşei akıl, düsturu emrdir." tarifi birçok cihetlerden isabetli değildir. Kant'a göre bile akıl ve vicdânın hakikaten ahlâka kâfi bir temel olması naklolunmuştur. Fakat, Kant'ın mücerret akıl ve vicdânı, ahlâki kanunlara hâkim kılması doğru değildir. Çünkü, eğer Kant yukarıdaki tarifiyle birlikte, vahye teslim bir akıl ve vahye dayalı bir vicdânı kastetmiş olsaydı, ahlâkın temel ve menşei hakkındaki görüşleri isabetli olurdu. Haydi biz de Spencer gibi, bir gayeye yönelmek ahlâktır, dersek, şöyle itiraz olunabilir. Hiçbir gaye menfeatden hâli olmadığına göre toplumun hayatı sözkonusu olur. Binâenaleyh, toplumun hayat ve refahı aleyhinde olduğu takdirde gayemi icra etmek istersem, diğer ifâde ile gayeme yönelirsem topluma zulmetmiş olurum. Yönelmez isem, ahlâksız olurum, denilir. Hissi insâniyeyi ahlâka temel etsek bile yine Rousseau gibi bir felsefeci bize şöyle itiraz edebilir: İnsanın doğuştan itibâren fıtri olan hissiyle hayrı ve şerri ayırd edeceğine kâniyim, lakin hissin, gayenin, emrin ahlâka menşe' olacağına yahut sevki idare merkezi olmasına kafi düstur olacağına kâni değilim. Zira insan nerede olursa olsun çocukluğundan itibâren, belli başlı terbiyelere tâbi' tutuluyor. Meselâ, cehalet, nefsi arzular, batıl zanlar, hatalı tâlimler, bozuk terbiyeler, fâsit kıyaslar, muhit, çevre ve telkinin tesirleri fıtri olan hâlis vicdânın hislerini öldürür. Binâenaleyh, böyle bir felâkete mahkum vicdan, his aslâ ahlâkın sevki idaresini tâyin edemez ve rehber de olamaz.

Rousseau'nun sözünü takdir etmekle birlikte ilâveten ahlâkın menşeini tâyin edecek

böyle bir vicdânı tesbit etmek için ayrıca saf bir vicdâna ihtiyaç vardır. Binâenaleyh, ahlâkı düsturların vicdâni kanunları, özellikle güzel ahlâkların menşeini tâyin edecek bir vicdanın da çevre, cehalet, nefsâni arzular, hayâlî ve vehmi tuzaklardan tamamen kurtulmuş olması gerekir ki, artık ondan sonra ikinci bir vicdana ihtiyaç kalmasın. Bu takdirde ancak ve ancak Allah'ın seçmiş olduğu kulları olan Peygamberlerin vicdanları kâfi olur. Peygamberlerin vicdânı çevre ve nefsin tesirinden kurtulması bakımından özellikle vahiyle şereflenip, saflaştırılması hususunda ayrıca mucize ile teyid olunmaktan dolayı beşer hayatının saadetine hukuki, itikâdî, amelî ve ahlâkî olarak kâfî bir düsturdur. Binâenaleyh, ahlâkın menşei akıl, düsturu emirdir, sözündeki emri tahsis etmek gerekir. Yani Allah Teâlâ'dan gelen emre binâen olan vicdan, mesuliyeti tâyin eder, ahlâka düstur olur, denilirse Kant'ın tarifi tamamlanmış olabilir.

Her ne kadar zamanımızda peygamber yoksa da, tarih, siyer âlimleri, vahyi müşahade edenler, mucizeleri görüp bize naklettiler. Şöyleki, yalanlamaya imkan yoktur. En başta Kur'an-ı Kerim'in her asırda mucizesi tekrarlanmaktadır. Çünkü asır da ayrıca ayetleri tefsir eder. Binâenaleyh, ahlâkın tüm düsturlarını, vicdanın saflaştırılmasını umumi bir emre yahut vahiyden mahrum olan hislere değil, ancak ve ancak ayet ve hadis temellerine dayandırmalıyız.

Kant, ahlâk, vazife yahut vicdânen mesuliyet, diye fikirlerini ortaya koymuştur. Avrupa felsefesini altüst ederek, yeni bir mezhebi ortaya koymakla bir çok hakikatlere muvafakat etmişse de, ahlâkın kanuni düsturlarına fikirleri aslâ kâfi gelmemektedir. Çünkü kendisi nübüvvet meselesini ele almamakla bir türlü kendi hisleriyle ahlâki kanunların düsturunu, menşe' ve sevki idare merkezini tâyin edememiştir. Nitekim, şöyle demiştir:

Bütün maddeler ikiye ayrılır:

a) Tecrübe ile varlığı bilinen maddelerdir.

b) Akıl ve his ile varlığı tesbit olunan maddelerdir. Bu kısım ise, mücerret hayalden ibâret bir şeydir, dediği halde ahlâk bahsinde hissi vicdâniyeye büyük bir ehemmiyet vermiştir. Sanki kendisi böyle bir yolu tâkib etmekle, Epikorya medresesinin mensublar ve revâkıye mezheblerini reddetmek istemiştir. Kant; insanda hayrı âlâ faziletdir, o fazileti bilfiil meydana çıkarmak ise vecibe ve vazifeden ibârettir, demiştir. Bunu demekle Kant, üç görüşü ortaya koyuyor:

1- İnsanda cüzi irade vardır. Bu cüzi iradenin adı hayrı âlâdır. Onu fiile geçirmemiz vazifedir. Bunu demekle,

2- Akıl kuvvetiyle iradeyi fiile geçirmek arzu ve isteği, vazife ve vicdânın icab ettiği şeydir. Doğrusu, fiilin icra edilmesi akli kuvvetin eseridir. Demek insanda idrakli ve iradeli bir akıl vardır.

3- Her akıl ve vicdan sahibi bir gayeye sahibtir. Yani insan kendisi bizzat şahsiyetini şunun bunun keyfiyle değil, ancak hem kendisinin hakkında hem de başkasının hakkında bir kanunu icra eder. Şahsiyetin emrettiği kanun ise yine akıl ve vicdanın emrettiği

fiildir. İşte ahlâk denilen şey bilfiil emri yerine getirmekten ibarettir. Öyle ise sen başkasının hukukuna, şerefine riayet etmelisin, çünkü o da senin gibi bir insandır. Binâenaleyh, senin ona riayet etmen bir menfeat için olmamalıdır. Çünkü, insanın maddesinde bir kıymet, manevi bir değer vardır. Kant'ın hoşuma giden en isabetli görüşü budur. Kant'a göre aklın iki türlü emri vardır. İnsan hangisinin emrinden çıkarsa öbürünün dairesi altına girer. Hangi dairenin emirlerini tatbik ederse, onun tatbik ettiği; fiili, ahlâkı ve vazifesidir. Meselâ, "sıhhat istersen perhiz tut" aklın şartlı olan emridir. Çünkü sıhhat bir gayedir. Bu emrin icabı olan perhiz sıhhate kavuşmanın gaye ve vesilesidir, demiştir. Çünkü Kanta'a göre böylece tarif etmiş olduğu çalışmak, ahlâkı icâb etmeyen birşeydir. Çünkü bundan ferâgat etmek mümkündür. Öyle ise şartlı olan emir ahlâka temel olamaz, çünkü aklın vermiş olduğu, şartlı ve maksatlı emrin tatbik edilmesi, şart değildir. Halbuki, iş tam aksidir. Yani, şartlı emir de tatbik edilir.

Aklın ikinci emri mutlak emirdir. Vicdâna bina edilir. Bu akıl vazifeyi tâyin eder. İşte vazifenin adı ahlâktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu aklın emri, gaye ve maksada dayalı değildir. İşte bu aklın, insan insan olduğu için ona hürmet etmek, haysiyet ve şerefini korumak gereklidir. Şeklindeki mutlak emridir. İşte vazifeyi tâyin edecek emir bu emirdir. İşte vazifeyi tâyin eden ahlâkın temeli olan akıl budur. Tüm kanunlar, vazifeler bu akla yönelir, demiştir. Halbuki, kayıtlı ve kayıtsız her ikisi de emrdir. Arada fark yoktur.

Bu kadar sözü uzatmamız, Kant'ın, Epikorya, revâkiye meşreblerini reddederek ortaya koymuş olduğu görüşünü beyan etmek içindir. Kant, İslâm Dininden haberdar olsaydı elbette burada fikri çok isabetli olacaktı. İnkâdu aklil mahz, adlı eserinin ahlâk bölümündeki fikrinin özeti şudur: "Kul cüzi iradesiyle fiilini kisbeder. Aynı akıl ve vicdan iradenin neticesi olduğundan onu sorumlu kılar," der ve bu hususta çokca bocalar. Gerçek şu ki, kul cüzi iradesiyle fiilini kisbeder, yaratmaz, Allah yaratır. Kant, bunun üzerinde çok durmakla beraber bir türlü yaratma sıfatını, kisb sıfatından ayıramamıştır. Gerek kendisi ve gerek reddetmiş olduğu fikirler, onüç vecihle hataya düşmüşlerdir:

1- Kant ve benzerlerinin "akıl ve his ile varlığı bilinen maddelerin bir kısmı mücerret hayalden ibârettir" şeklindeki fikirleri cidden insanı inkâra sevkedicidir. Çünkü, melek, cin, insanın ruhu, aklı ve hissi bilinir, hayâli birşey değildir. Hayal sahasına bunları saymak büyük bir hatadır. Zira bunlar tecrübe ve hayâlin hatta maddenin ötesinde kalırlar.

2- Ahlâkın menşeinin tâyininde "aklı-ameli (yani his) kuvvetli bir menşe'dir." demekle hissi, ameli ahlâk olarak göstermesinde büyük bir tenakuz vardır. Yani aklı Cenabı Vacibul Vücudun varlığına kâfi görmediği halde, Vacibul Vücudun hükmü olan ahlâk hakkında kâfi görüp, hükmü ona vermesi arasında tenâkuz vardır. Yani, hâkimi tanımayan aklı, hâkimin hükmünün icad edilmesinde hükme menşe' kılması arasında tenakuz vardır.

3- Kant, insanda olan fıtri imanı isbat ederek, fıtri iman Vacibul vücudun varlığını isbat eder., demiştir. Demek kendisi uluhiyyeti Mutlakayı inkar etmiyor. Fakat, ahlâk ve vazifeyi tâyin ederken aklını, Uluhiyyeti Mutlaka'nın hükmüne hâkim kılmaktadır.

Yani diyorki; ilâh vardır, lâkin vazife ve ahlâkı tâyin etmekte vicdan hâkimdir, akıl hâkimdir. Ona göre, sümme hâşâ Allah hâkim değildir. Bu da kendisinden sonraki gelenlerin Mutlak inkârına sebebiyet vermiştir. Nitekim devâmen şöyle der,

4- "Vicdan şunun bunun keyfiyle değil, bilâkis kendisi bizzat ahlâki vecibeleri ve vazifeleritesbit ve tâyin eder." Yani vicdan, kanunu icâd eder, vicdan kanuna mahkum olamaz, demek istiyor. Kant'a göre hiçbir kanun kendisine hâkim değil, lâkin kendisinin ortaya koymuş olduğu vicdânın semeresi olan ahlâki kanunları tüm insanlara hâkimdir. Onun bu sözü evvelden nakletmiş olduğumuz, "insanın hakkına riayet etmelisin" demesine muhaliftir. Çünkü Kant'ın tâyin ettiği hayr, başkasının vicdânına göre şer olabilir. Başkasının vicdânının hükmü olan şerri kaldırması, başkasının hakkına tecavüzdür. Kaldırmaz ise kendi vicdânına göre hükmetmemiş olur, vicdânı hükümsüz kalmış olur. Bu takdirde hükümsüz bir vicdânı ortaya koymuş oluyor.

5- Aklın hükmünde iki türlü emr vardır.

a) Şartlı ve kayıtlı emirdir.
b) Mutlak emirdir.

Kayıtlı ve şartlı emrin yerine getirilmesinde, meselâ, sıhhat için perhiz tut, gibi emirleri yerine getirmek şart değildir. Çünkü insan fedâkârlık yapabilir, der. Bu takdirde Kant, bu maddeyle hayrın mükâfâtını kaldırıyor. Böylece dini ve dünyevi gayeleri ortadan kaldırıyor. Meselâ, "Korunmak istersen doğruyu söyle" cümlesindeki, doğruyu söyle, emri şartlı emirdir. Şartlı emrin yerine getirilmesi şart değildir. Çünkü, vesiledir. Binâenaleyh, doğruluktan ferâgat icab eder. Böyle bir ferâgat -yani yalan- akıl ve bütün vicdanlara muhaliftir. Hatta kendisine göre de cinayettir.

6- Mutlak emrin tatbiki yani insanın insâniyetine riayet et, emrini yerine getirmek mecburidir. Fakat, Kant'ın dediği gibi, bu mutlak emrin tatbiki çok yerlerde mümkün değildir. Meselâ, aynı mektebde aynı profesörde tahsil eden iki insanın hisleri, akılları ve aynı aklın mutlak emirleri bir değildir. Nasıl ki ceryandan enerji, buzdolabında dondurucu, fırında kızartıcıdır, öylece aklın mutlak emri de aynı mektebde okuyan bir talebenin dimağında gazab ve cimrilik, diğerinde yumuşaklık ve cömertlik, öbüründe korkaklık veya cesareti emreder. Bu takdirde aklın mutlak emri iki talebeyi tenâzu' kanununa sevkeder. İntihab ve mutabakat kanunlarının icra edilmesine sebeb olur. Bu da nizâm-ı âleme mahaliftir. Öyle ise ahlâkı düsturların hükmüne hâkim, Allah'ın bildirisidir, akıl değildir.

Kant'ın yukarıdaki, aklı hâkim kılmasından dolayı büyük bir çılgına yol açılmış, ondan sonraki, Bochner, Hegel, Kari Marks gibi bir çok felsefeciler, Kant'ın saltanat-ı fikriyyesinden yükselip, materyalist fikri bir çılgın olarak meydana getirmişlerdir. Bunların yapmış oldukları anarşi, meydana getirdikleri tahakkümlerin yegâne sebebi Kant' dır. Çünkü Kant, mutlak hükmü vicdâna, akla havale eder. Herkesin aklı bir olmadığına göre tekâmülüye mezhebinin ortaya koymuş olduğu tenâzu', intihab, mutabakat, virâset kanunlarının tatbikatları mecburi oluyor. Demek istiyorum ki, Kant, felsefede ger-

çekte büyük bir mesâfeyi aşmıştır Uluhiyyeti Mutlakayı da kabul etmiştir. Fakat nübüvvet meselesini ve Allah'ın hükmünün ahlâkın temeli hakkında kâfi olmasını ihmal etmiştir veya inkâr etmiştir. İşte onun bu ihmalkârlığı veya inkârı materyalizm'in temel taşı olmuştur ve sonraki felsefecilerin inkârına sebeb olmuştur.

7- Kant'ın bütün maddeleri ikiye ayırıp, birinci kısmı, tecrübe sahasına dahil etmek istediği maddeyi; hangi tecrübe yoluyla tesbit edebilmiştir ki, diğer kısmı da akıl ve hisle tesbit olunabilsin ve ona hayâlî şekil isnad edilsin. Hayâle girmeyen ve sığmayan maddeyi hangi kaideye binâen keyfiyetsiz, suretsiz bir âleme yani ruhâniyete dahil ediyor. Şöyle bir soru sorulabilir. Madde var mıdır, yok mudur? Şüphesiz vardır, denilir. O halde şekil ve suretsiz maddenin tasavvuru nasıl mümkündür. Hayâle gelince, hayal bir maddenin şeklinin karikatürünü veya resmini çeker. Halbuki, Kant'ın kastetmiş olduğu ruhâniyette hayal yoktur. İşte bu noktayı tesbit eden Bochner ve emsâli, maddeye Hasrı nazar ettikleri için tamamen inkâra gitmişlerdir. Görülüyor ki Kant'ın felsefesi tamamen ruhâniyete dönüşmesi gerekir iken, aksine tamamen maddeye kalbolunmaktadır. Buna sebeb de yine Kant'ın maddeleri ikiye ayırıp, birine hayâli şekil vererek ruhâniyet meselesine sokmasıdır.

8- Kant'ın tesbit etmiş olduğu vicdânı, fıtri imanı ve aklın tahlil edici olması hakkında biz de müttefikiz, bunlar vardır. Ancak, aklı, vicdânı; hayra ve şerre miyarı kılması doğru değildir. Yani çok cüzi yerlerde miyardır. Yukarıda dedidiğimiz gibi iki kişinin akılları, vicdan ve ruhları değişik sıfatlardadır. Hatta bir vicdan, dâimi olarak bir halde kalmaz değişir. Şimdi gazab halinde iken biraz sonra yumuşak olabilir. Şu halde vicdân, ahlâkın menşei olamadığı gibi, akıl da ahlâkın düsturu olamaz. Çünkü gözün görmesi mahdut olduğu gibi, normal vicdan ve aklın hükmü de mahduttur. Bugün, yarın ve dünü bir anda göremez. Binâenaleyh, ahlâkın temel düsturları ayet ve hadis olmalıdır. Akıl ve vicdan da miyar olmamalıdır, âlet olmalıdırlar. Allah'ın hükmü, yani, Peygamberlerin bildirisi bugün, yarın ve dünü bir gördüğünden, neden, nasıl, ne kadar, niçin, kelimelerine de sığmadığı için mutlak hâkimdir, işte değişmeyen hüküm budur. Aksi takdirde, bir vicdânın tahakkümü altından çıksak, öbür vicdânın tahakkümü altına girmiş oluruz. İnsanın hayatı, beşer sistemiyle sınırlandırılmadığı gibi şartlandırılamaz da, çünkü bu esârettir.

9- Buraya kadar sıraladığımız izahtan anlaşılıyor ki, Kant, aklın emirlerini ve hissi, vazifeye temel kılmakla vazifenin temelini kaybediyor. Nitekim, kendisi de inkâdu aklil mahz adlı eserinde ahlâki vazifeleri budağa benzetir ve över, sonra feryat ediyor.

"Ey vazife! Acaba sana lâyık olan menşe' nedir, senin kökünü nerede bulabilirim" der. Bu feryatla kendisi de akıl ve vicdânın , güzel ahlâkın ulviyyetine kâfi gelmediğini itiraf eder.

10- Vicdanın tâyin ettiği kanunun, mutlak hâkimiyetini itiraf etmekle dostluk ve beşeri kardaşlığı samimiyeti ortadan kaldırıyor. Kant'ın ahlâki kanuna mutlak emrini hâkim kılmasını, çok garib gören Schiller adlı filozof, onu reddetmek maksadıyla şöyle der: Ben dostlarıma hizmet ederim, fakat ne fayda ki bu hizmeti nefsâni meylimden

dolayı yapıyorum. Dolayısıyla faziletli olmadığıma kanaat ederim. Vicdânın mutlak hâkimiyetinden çokca muzdaribim. Schiller demek istiyor ki, bir çok kimseler masum oldukları halde kanunun tahakkümü altında ezilirler, vicdan bunlara yardımcı olmayı ister, lâkin aynı vicdânın daha önce çıkarmış olduğu kanun buna engel olur. Demek vicdan bu noktada, kula merhamet ve şefkati ortadan kaldırıyor. İlâveten şöyle deriz: Bu felsefeciler, hükmü akla vermekle aklı mahkum kılmaktadırlar.

11- Kant, emirler bir kemâliyet olduğu için değil, bir ahlâk olduğu için ona ittiba' lâzımdır, der, Bu takdirde Kant'a göre meselâ, "ibadet edin" emrine itaat etmek de bir kemâliyet sözkonusu olmuyor. Bilâkis zannettiği gibi değil, emr kemâliyeti elde etmek için meşrudur. Çünkü, "ibadet et" emri büyük bir saadeti taşıyor ki, o saadet dünyada şöhret, ahirette şereftir. Şu halde kemâliyetten tecrit edilen emr, güzel ahlâktan da tecrit edilmiştir. Çünkü ahlâk, kemâliyetle üstünlüğü kazanır.

12- Kant'ın, ahlâk ve felsefe yolundaki tekâmül sûrî ve nazarîdir. Başkası icrâsına mecbur ise de kanunu çıkaranın hakkında bir serbestiyeti ifade eder. Binâenaleyh, kanunu çıkaran kimse kılıfı kuzu, ruhu kurt gibidir. Bu ise İslâm Dininde nifakla tâbir edilir.

13- Vicdan ve aklın ortaya koymuş olduğu umum cinayetlerde cezayı icrâ eder amma Kant hayrı işleyene hiçbir mükâfat vermez. Bu ise hayrlılara set çekmektir. Hülâsâ, kendi hayatından ilham alan tüm beşeri kanunlar mutlak ceza vermek yolunu tercih eder. Bu ise insanı ıslâha değil, anarşiye sevkeder. Birkaç cihetle beşeri kanun, İslâm Kanununa muhaliftir.

a) Beşeri kanunun hâkimi istediği kimseyi cezadan kurtarır. Çünkü kendisinin vicdânı da kanunu iptal veya ihlal edecek bir kanundur.

b) Beşeri kanun mutlak cezayı vermek yolunu tercih eder. İslâm Kanunu ıslâha çalışır.

c) Beşeri kanun suç işlenmesin diyemez, suç görülmesin, der. İslâm Kanunu ise suç işlenmesin, der. Yani tenha bir yerde, bir adamı öldürmek suç değildir. Hiç adam öldürmeyen bir kimse, adam öldürmüş gibi görülürse beşer kanununa göre ceza alır.

d) İslâm Hukukunun tâyin ettiği cezalarda afuv sözkonusu değildir. Beşer kanunda ise cânileri afuv etmekle cinâyetin çoğalması usulü vardır. Neticei meram, , gerek Kant ve gerek herhangi bir indî kanun beşerin saadet ve refaha kavuşmasına kâfi gelmemektedir. Çünkü, akıl, vicdan ve indî kanunlar çoğu zaman şeytânî hislere nefsânî arzulara çevre telkinlerine bina edilir. Bunlar hepsi insanı yoldan çeviren nefsânî arzulardır. O halde akıl ve vicdan altın ise, özellikle ahlâki kanunların çıkarılmasında mihenk taşı lazımdır. Mihenk taşı ise asrı saadete göre vahyi ilâhiye, asrı saadetten sonra kıyamete kadar ise o vahyin tesbit etmiş olduğu ve bildirdiği Kur'an ve hadistir. Kur'an ve Hadisi, akıl ve vicdânı miyar kılmayan insanlar, kıyamet gününde, nedâmet ve hasret çekerek şöyle diyeceklerdir:

إِنَّ اللهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لاَ يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَالَيْتَنَا أَطَعْنَا اللهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولاَ وَقَالُو رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَاتَنَا وَكُبَرَائَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلاَ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا

"Şu muhakkak ki Allah kâfirleri rahmetinden koğmuş, onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır. Kendileri orada ebedi kalıcı olarak. Onlar ne bir yâr, ne de bir yardımcı bulmayacaklardır. O gün yüzleri ateş evrilip çevrilirken: Eyvah bize! Keşki (İslâm Hukukunu icrâ etmekle) Allah'a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik, diyeceklerdir. (Onlara tâbi olanlar da o gün): Ey Rabbimiz, hakikat biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk. Onlar da bizi yoldan sapdırdılar, demişlerdir (diyeceklerdir). Ey Rabbimiz, onlara azâbtan iki katını ver. Onları büyük bir lânetle rahmetinden koğ."

DÖRDÜNCÜ KISIM
NEFSİN SORUMLULUĞU

NEFS AZİMLİ ARZULARINDAN SORUMLUDUR

Ahlâk ilmine göre, akıllı insanların tümü, fıtri kâbiliyet ve akıl bulunduğu müddetçe azimli arzularından sorumludur. Ancak, biz hangi dereceden itibâren istek ve arzularımızdan sorumlu olduğumuzu bilmeliyiz.

إِنَّ اللهَ تَعَالىٰ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي عَمَّا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسُهَا مَا لَمْ تَتَكَلَّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ بِهِ

"Muhakkak Allah Teâlâ ümmetimin onunla amel etmediği veyahut konuşmadığı müddetçe nefslerinin onlara yapmış olduğu hayâli konuşmalarını afuv etmiştir." Diğer bir rivâyette, "Muhakkak ki Allah Teâlâ benim için, ümmetimin unutkanlık, hata ve hatta kerih gördükleri vesveseyi de afuv etti." mealindeki hadislerin izahı şöyledir:

Dimağ ve kalbi meşgul eden vesvese ve hayâli konuşmalar, ister gıybet, kelime-i küfür, karıyı boşamak, namazdaki hayâli konuşmalar olsun veya olmasın azim derecesine varmadığı müddetçe kul bunlardan sorumlu değildir. Yani afuv olunur. Ancak İmam Nevevi, küfür gibi herhangi bir günahın arzusu kalbe gelirken, gelir gelmez sarfı nazar eden kimse kâfir veya günahkâr olmaz, demiştir. Alkamî de şöyle diyor: Kalbe gelen vesvese ve hayâli konuşmak, kavlen veya fiilen açıkta işlenmediği takdirde onun sorumluluğu yoktur. Ancak azim derecesine varırsa zarar verir, demiştir. İmam Mâlik ve Gazâlî müstesnâ olmak üzere, diğer ulemâ, kalbin konuşması ile talak vuku bulmaz dediler. Bununla beraber birçok ehli tasavvuf, İmam Mâlik ve İmam Gazâli'yi tercih ettiler. İnsan cüz'i iradesiyle azim ettiği bir fiille, vicdan ve hissi değişir. Öyle ise cüz'i irade bahsine girmeden evvel, hislerin mesuliyet derecesini bilmek mecburiyetindeyiz. Tâ ki, vicdan ve akla zarar verecek hislerinden korunmak kolaylaşsın.

مَرَاتِبُ الْقَصْدِ خَمْسٌ هَاجِسٌ ذَكَرُوا فَخَاطِرٌ وَحَدِيثُ النَّفْسِ فَاسْتَمِعَا . يَلِيهِ هَمٌّ فَعَزْمٌ كُلُّهَا رُفِعَتْ سِوَى الْأَخِيرِ فَفِيهَا الْأَخْذُ قَدْ وَقَعَا

"Bir işde cüzi irademizi kullanmak istediğimiz ve fiile geçmeden, niyet ve kastetmenın beş mertebesi vardır, dediler.

HÂCİS, HATIR, HADÎSÜN-NEFS, HEM VE AZM mertebeleridir. Azim derecesine varmayan herhangi bir vesvesede kul sorumlu değildir. Ancak azimde sorumluluk olur." Bütün beşer kanunları, bunda sorumluluk olmaz, diye ittifak ettiler.

1- HÂCİS: Hâcis, kalbde ilk olarak damlayan âni hisdir. Meselâ, oturduğum yerde ansız kalbe gelen, "hava al" cümlesi gibi.

2- Aynı cümle kalbe geldikten sonra dolaşırsa, ona HATARA denilir. Nitekim dilimizde de hayâlinde birşey araştırırken ansız kalbe gelmesinde dolaşıyorsa, dolaşan meseleye işareten, hatırladım, denilir. Şu kadar ki, hâcis derecesinde iken, ha-va-al cümlesi kesik kesik gelir, hatara derecesine gelince zıddı olmaksızın tam cümle olarak gelir.

3- Üçüncü derece kalbin içine gelen, "hava al" cümlesi, zıddıyla birlikte gelirse ona HADÎSÜN-NEFS yani nefsin konuşması, denilir. Bu derecede, müsbet gelen bir cümle zıddıyla birlikte gelir. Ancak iki taraftan bir tarafı tercih edilmek derecesine varmaz. Eğer,

4- Dördüncü devreye girer, müsbet ve menfi olan iki taraftan bir tarafı tercih olunursa meselâ, "hava al ki istirahat edesin", "güzel abdest al ki namazda vesvese gelmesin" şeklinde gelen iki taraftan bir tarafı tercih edilirse, ona HEM denilir. Türkçesi, mühimsemekle kuvvet alan duygu demektir. Buraya kadar sorumluluk olmadığına dair bir çok hadisler vardır. İlerde beyan edilir.

5- Kalbe gelen mühimsenen duygu, istek ve arzunun yerine getirilmesi için çare de aranılırsa, yani yapmak azmi olursa, -ki buna azm-i musammem, ani, zıddını susturan iştiyak ve arzu denilir-sorumluluk sözkonusu olur. Çünkü, maksad bu azim derecesine geldi mi iradeyi tahrik etmekte çok tesirli olur. Felsefeciler bu son derecede bile sorumluluk yoktur, dediler. Yukarıdaki hadisi şerifte, dördüncü dereceye varıncaya kadar, vesveselerin sorumluluğu olmadığı beyan buyurulmuştur. Ancak beşinci mertebede olan, azim ve irade haline gelirse, artık iradeyi zabtetmek son derece zorlaşır. Hatta o kadar iradeyi tahrik eder ki, vicdâna basınç yapar, bazan vicdânı yok eder, bazan söndürür. Akla da galebe çalar, bazan da onu aldatır. Onun için azm-i musammem derecesinde kötü his ve niyetlerde tevbe ve sitiğfar gerekir dediler. Her ne kadar bu hususta rasyonalistlerin görüşleri varsa da, o mezhebi nazarı itibâre almaksızın şu hadisi şeriflerle hislerin mesuliyet derecesini anlamaya çalışalım. Daha evvelden ahlâkın menşei dindir, demiştik.

إِنَّ اللهَ كَتَبَ عَلَىٰ ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أَدْرَكَ ذٰلِكَ لَامَحَالَةَ فَزِنَا الْعَيْنِ اَلنَّظَرُ وَزِنَا اللِّسَانِ اَلْمَنْطِقُ وَالنَّفْسُ تَمَنَّى وَتَشْتَهِي وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذٰلِكَ اَوْ يُكَذِّبُهُ

"Şübhesiz Allah Teâlâ benî Ademi, içinde zinâdan bir pay olduğu halde yaratmıştır. Adem oğlu ona ulaşacaktır. Bunda şübhe bile yoktur." mealindeki hadisi şerifin sonuna kadar birkaç mesele vardır:

a) "Şübhesiz Allah Teâlâ benî Ademi, içinde zinâdan bir pâyı olduğu halde de yaratmıştır, yazmıştır. " Yani kulun zinâ edebilecek duyuları ve yapabilme kuvveti yaratılmıştır. Bu duyularla kul meyleder, iştiyakla arzular ve sever. Hislerine hâkim olmadığı takdirde, yani birinci dereceden beşinci dereceye varıncaya kadar istiğfar, zikir veyahut başka birşeyle engellemese,

b) "Ona ulaşacaktır, bunda şübhe bile yoktur." yani imkanları kullanmaz ise şübhesiz, işleyecektir. Çünkü, menfi, müsbet olarak kalbe gelen istek ve arzunun iştiyak tara-

fı iradeyi tahrik etmiştir. Tahrik ettikten sonra şübhesiz kul yapmamaya kâbiliyetli olsa bile, yapmaya çalışacaktır, diye Kâzi Beyzâvi mânâ etmiştir. Öyle ise azim derecesinde, yapmasa bile sorumluluk vardır. Ancak bu sorumluluk istiğfarla afuv olunur, cezayı kabul etmez. İbnü Rıslan diyor ki, insan fiilini terkedebilmek imkânına sahib olduğu için yapması halinde ya kınanır, ya cezalanır. Ya da mükâfatlandırılır. Binâenaleyh, rasyonalistlere yahut cebriye ve kaderiye mezheblerine hadisi şerifte bir delil yoktur. Çünkü, "kulun aleyhinde yazmıştır" demek, kuluna yaptırmıştır, demek değildir. Şu ki yazmıştır'ın mânâsı, tesbit etmiştir, demektir. Doğrusu, Allah Teâlâ mukadderâtı yani olacak olayların plânını, olduğu üzere ilminde tesbit etmiştir. Binâenaleyh, "ona ulaşacaktır, bunda şübhe bile yoktur" mealindeki cümlenin mânâsı, kul terkedebilme imkânına sahib ise bile, yapabilme kâbiliyet ve gücü, iradeyi tahrik edince, azmi ile "ona" yani kastettiği fiile ulaşacaktır, demektir. Nitekim, ifade ettiğimiz mânâ, hadisin şu son kısmından tamamen anlaşılmaktadır: "Şu halde gözün zinâsı bakmak, dilin zinâsı konuşmaktır. Nefs de temenni ediyor ve şiddetle arzuluyor, hayâ yeri de bunu (duyuların arzusunu) bazan tasdik eder, bazan da yalanlar"

İmam Gazâli de şöyle buyurur: Duyularla âzâ ve kalbin aralarında hayret verici irtibatlar vardır. Meselâ kalbe arzu gelmekle göz veya diğer âzâlar fiile geçmek üzere hazırlanırlar. Aksi de öyledir. Nitekim, gözün bakması anında kalb temenni eder, nefs de şiddetle arzular. Artık aklın sultanı hangi tarafa engellerse öbürü de susar ve vazgeçer. Mâlum olduğu üzere, göz, dil ve hayâ yeri zinânın mastarı oldukları için zinâ onlara isnad edilmiştir. Bununla beraber, çoğu zaman bunlar hepsi zinâyı azimlerler. "Fakat hayâ yeri onlara itaat etmez, yani onları yalanlar" mealindeki cümle şunu ifade eder: İç lâtifeler, doğrusu ruhun âletleri çalışırlarsa bu gibi günahları kula işletmezler, aksi takdirde kul iradesine hâkim olamaz.

İmam Kurtubi diyor ki, yukarıdaki hadisi şeriften şu mânâyı anlıyorum:

a) Allah Teâlâ'nın ilm-i ezeliyesinde herşey tesbit edilmiştir. Herşeyi O yaratır. İster kulun iradesi ile yaratsın ve ister yalnız kendi iradesi ile yaratsın.

b) Kulda bir cüzi ihtiyâri var, şiddetli arzu ile ifade edilir, ona kisb denilir. Demek ki kul cüzi iradesiyle fiilini yaratmadığı halde kisbeder. Demiştir.

Nefsi nâtıka veya emmâre, vehmiyye kuvvetiyle bedene hâkim olduğu müddetçe, göz, el, kulak duyuları, vicdânın yolunu şaşırttırırlar. Onun içinde daima iki ruh çarpışır. Yani, nefs kendisinde mevcut olan özellikleriyle şerri arzular, ruh da âlâyı illiyyinden olduğu münâsebetiyle hayrı arzular. Allah Teâlâ da, her iki arzunun fiile geçmesi anında şerri veya hayrı yaratır. Demek, herbir duyunun mukâbilinde ayrıca o duyuyla yapılacak hayr ve şer de vardır. Allah Teâlâ, duyuları yaratmış olduğu gibi dördüncü derecedeki olan hayrlı arzuya mükâfat vermiş, şerli arzuyu da afuv etmiştir. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

ان الله تعالى كتب الحسنات والسيئات ثم بين ذالك فمن هم بحسنة فلم يعملها كتبها الله تعالى عنده

حسنة كاملة وان هم بها فعملها كتبها الله تعالى عنده عشر حسنات الى سبع مأة ضعف الى اضعاف كثيرة وان هم سيئة فلم يعملها كسبت الله تعالى عنده حسنة كاملة وان هم بها فعملها كتبها الله تعالى سيئة واحدة

"Muhakkak Allah Teâlâ (kulun her âzâ ve duyusunun arzusuna mukâbil) iyilik ve fenalıkları yazmıştır. Sonra onu beyan etmiştir. Her kim iyiliği şiddetle arzularsa (hem derecesinde) ve işlemezse nezdinde o kula bir mükâfâtı yazar ve tesbit eder. Şayet arzular ve işlerse, nezdinde bire mukabil (en az) on, yediyüz kat ve daha çok katlarla mükâfatlandırır. Kul bir fenalığı şiddetle arzular (azim derecesine gelince) terkederse, yine Allah ona bir hasene yazar. Şayet ihtimam eder, o fenâlığı işlerse Allah Teâlâ mukâbilinde bir günah yazar."

Zümahşerî, Keşşaf kitabında şöyle demiştir: Hayr mukâbilinde Allah Teâlâ'nın bir çok sevabı yazması, onun fazi ve keremidir. Fenalıklara mukâbil bir cezayı tesbit etmesi, adaletidir. Demek insanda hem hayr, hem şer arzusu mevcuttur.

Yukarıdaki hadisi şeriften anlaşılıyor ki, Sigmund adlı feylesofun zannettiği gibi, insan şehvetten ibâret değildir. Bilâkis, bu noktaya fıtrî meyi ve muhabbet diyeceğine, şehvet demiştir. Halbuki şehvet, yalnız celbedilecek şeylerde mevcuttur. Amma tam zıddı olan nefretde ise -ki bu da insan da mevcuttur- yalnız şehvetden ibâret değildir. Herbir duyunun içinde bir iyilik veya fenalık sıfatı vardır, bu meyl ile tâbir edilir, şehvetle tâbir edilmez. Bu meyl ile insan veya hayvan, hayatının idâmesine sevk olunur. Ne faydaki bu hissin tesbitinde, Sigmund Freud, nefsi nâtıkanın tek tarafını, yani meyl tarafını görmüş, nefret tarafını görmemiştir. Onun için, hayrlı ve şerli arzuyu şehvetle târif etmiştir. Adı geçen feylesof bu noktada dört cihetle hataya düşmüştür. Hem ve azm arasında fark görmemiştir. Sevgi meylini, şehvet meylini veyahut da meylin terkedilmesini birbirinden tefrik etmemiştir. Burada şu kadar deriz ki, canlıların birbirine temâyülü şehvetten değildir. Bazan muhabbetle bazan da nefretle tâbir edilir. Her nasıl olursa olsun, yapmak veya yapmamak arzusu, dördüncü dereceden beşinciye varırsa mesuliyet vardır. İster kişi fiilinde muvaffak olsun ve ister olmasın. Ancak istiğfarla bu şer afuv olunur. Nefsler arasında câzibeler olduğu gibi, ruhlar arasında da temâyüller vardır. Buna meyli külli denilir. İzâfe hasebiyle meyli külli dört kısımdır:

a) Aslın fer'ini çekmesinden ibâret meyli külli.

b) Fer'in aslına cezbolunmasından ibâret meyli cüzi. Bu ikisine misâl, insanın suya, toprağa meyledip sevmesi gibi. İnsanlar arasında bu bazan merhamet bazan da şefkatle ifade edilir. Baba ile evlâdın arasındaki sevgi gibi.

c) Lezzeti celbetmek gayrinden faideyi temin etmekle, diğer ifade ile menfeati kendi şahsına tahsis etmekle ifade edilen meyli külli. İşte bu şehvetle tâbir edilir ki, Sigmund Freud yalnız bunu görmüştür.

d) Külli veya cüzi de olsa ruhun diğer ruha meyl etmesi. Buna aşk denilir. Aşkın

tarifi aşkla ifade edilir. Meselâ, mâşuk âşıkı öldürse bile âşık bu öldürmeyi de kendine mükâfat bilir. Nitekim, pervâne ateşte aşktan dolayı bir nuru müşahade eder, kendini yakmış olur. Ateşin ızdırâbını hissetmez. Ayaa! Bu şehvetle veya şehvet bununla nasıl ifâde edilebilir.

Hülâsâ-i kelâm, azim derecesinde kalbe gelen arzu, küfür ve nifak olursa tamamen vicdânı tahrib eder. Su içindeki düz bir tahtayı eğik ve hareketli gösterdiği gibi nefsin arzusu da burada hak ve hakikatleri eğik ve canlı gösterir. Vicdânı tahrib ettiği için bunda sorumluluk vardır. Nitekim İmam Kurtubi,

ولكن يؤاخذكم بما كسبت قلوبكم "Ancak kalbinizin kazandıkları günahla sizi muaheze eder." mealindeki ayeti kerimeden buna delil göstermiş. Yani Kurtubi de, azim derecesindeki arzunun sorumluluğunu ifade eder, demek istiyorum. İmam Mâlik'ten başka bir çok ulemâ küfür ve nifakın dışında olan günahların azminde mesuliyet vardır, dediler. Ancak, bu mesuliyet ahirete nazarandır, dünyada değil. Bu hikmete binâen, hadisi şerifte, نحن نحكم بالظاهر والله يتولى السرائر "Biz zâhire hüküm ederiz, Allah ise gizliyi istilâ eder ve ona göre hükmeder." buyurulmuştur. İmam Ayni şöyle diyor : Namaz içinde, namazı terketmeye azmedenin namazı bozulduğu gibi, yirmi sene evvel keşki filan fiili işleseydim, diye azmeden kimse filhal günah işlemiş olur. Günahlar vicdânı değiştirdiği gibi, vicdan ve şuur da kalbde günah arzusunu yok eder. İşte bu vicdânın varlığına işâreten, günah nedir, diye soran sahabeye Rasûlu Ekrem şu cevabı vermiştir:

الا ثم ماحاك في صدرك "Günah, kalbinde gıcırtı yapandır" Yani, nefsin arzularıyla bulandırılmayan vicdan, kalbi uyarır, nasıl ki pirinç yemek esnasında bir taş dişleri gıcırdatır, bedeni tiksindiriyorsa, öylece vicdan kalbe günah arzusu geldiği anda göğsü gıcırdatır. Yani, sır lâtifesinin refleksini tahrik etmekle dalağı ve akciğerin sol kısmının içindeki sırrı, yürek içindeki kalbi, mide üstündeki ruhu, akciğerin sağ iç kısmındaki hafayı, akciğer ve ödün üstündeki ahfayı yerinden oynattırır. Artık, ölüm derecesine giren günaha meyledebilir mi... Eğer, tahrimen mekruh ve haram fiili şöyle dursun da, arzusu bile yukarıdaki cihazları yerinden oynatmıyorsa, göğüste vicdan yoktur, demektir. İşte vicdansızlık....

NEFSİN ÜÇ KUVVETİNE MUKABİL ÜÇ FAZİLET VAR

Nefs-i nâtıkanın üç kuvveti vardır. Kök olarak herbir kuvvete mukâbil birer fazilet de vardır. Nitekim, bundan önceki konuda hislerin sevk-i idare merkezine işaret edilmişti. Feylesofların bir çoğu nefsi nâtıka ile ruhi insâniyeyi birbirinden tefrik etmemişlerdir. Böylece nefsle ruhu bir saydıkları gibi, vücudla vicdânı da birbirinden ayırdetmemişledir. Şu halde ruh meselesini değil, nefs-i nâtıka ve kuvvetlerinden bahsedelim.

Ahlâk-ı âlâî'de nefs-i nâtıka şöyle tarif olunmaktadır. Ruh veya nefs-i nâtıka; cisim ve cismâniyetten mücerret basit bir cevherdir. Bâtını hisleriyle düşünür, sezer, hisseder. Sezip hissetdiği için işlerinde âlet ve kuvvetleriyle bedende tasarruf eder. Zâtıyla mechul, eseriyle mâlumdur. Bizce, ahlâk-ı âlâî'deki bu tarif dahi felsefîdir. Bize göre nefs-i nâtıkanın tarifi şudur:

Nefs-i nâtıka; su, toprak, ateş ve havadan terkiblenmiş bir cism-i buhâridir. Makamı da süflidir. Şekil itibâriyle kırkayak gibidir. Üst makâmı dimağ, alt makâmı kalb ve akciğerdir. Vehm hissiyle düşünür, zâhiri âzâlarla tasarruf eder. Şu halde kâfire nazaran sıfatı emmâredir. Buna nefs-i emmâre denilmiştir. İman etmek şartıyla, fısk ve isyâna nazaran kınayıcı ve levvâmedir. Kendisine mahsus bir çok âlet ve kuvvetleri vardır. Zâtıyla hissi,tasarrufuyla belli bir maddedir.

Kayyumu Rabbâni de bu tarifi uygun görmüştür. Özellikle tarif ettiğimiz nefsin, fikret, his ve irade olmak üzere nefs-i nâtıkanın belli başlı üç kuvveti vardır.

Kınalı Zâde ve İbnü Miskevi de, nefs-i nâtıkanın bu üç kuvvet üzere çalışması hakkında uzun uzadıya bilgi vermişlerdir.

a) Nefs-i nâtıkanın müdrike kuvvetidir. Bu kuvvetle nefs, düşünür, işlerin hakikatlerinde tefekkür eder. Faideliyi bilir ve celbeder, zararlıyı bilir ve defeder.

b) Müdrike kuvveti ile nefs, lehinde hissettiğini, behime kuvvetiyle kendi nefsine tahsis eder. Buna şehvet denilir. Nefs-i nâtıka birleşmek, yemek, içmek ve giyinmek gibi ihtiyaçlarını temin edeceği faideliyi, behime kuvvetiyle tahsil etmeye çalışır.

c) Nefs-i nâtıka müdrike veya vehmi kuvvetiyle, aleyhinde inandığı zararlıyı subuiye kuvvetiyle defeder. Kendini yahut zâtını yükseltmeye çalışır. Birinci kuvvetin mahalli dimağdır. Beyincik diye tarif ettiğimiz zarın alt kısmında vehmi kuvvetle, üst kısmında müdrike kuvvetle vasıflanır. Bir çok asabi damarlar ve hücreler emrinde çalışır. Diyebiliriz ki, mefkeret kuvvetinin telsizi, telefonu, kamerası vardır. Çok pratik çok sür'atli çalışır. Eğer, vehmî kuvvet onagalebeçalmazsa yani küfür, nifak gibi hastalıklara yakalanmazsa ismi kuvve-i melekedir. Sıfatı ferâset, fiili keşif, duygusu mutmainne, hareketl basirettir. İlerde buna dair izah geliyor. Şu kadar deriz ki, nefs-i nâtıkanın sıfatı emmâre olursa fikret veya mefkeret kuvvetinin terbiyeye ihtiyâcı vardır. Yok şuur altına düşmez ise, adı akl ı selim olduğundan terbiyeye ihtiyâcı yoktur. Tefsir-i Kebir'de Fahri Râzi'nin beyânı da budur.

İkinci kuvvetin yani behime kuvvetinin mahalli, akciğerin damarlarıdır.

Üçüncü kuvvetin yani subuiye kuvvetin mahalli yürektir. Buradaki yürekten maksadımız, kalb-i hayvâniyedir. Kalb-i hayâniyenin iki türlü çalışması vardır. Biri kendine mahsus ve zâtını idare edecek asabi damarlarla çalışmasıdır. İkincisi bedeni çalıştıracak, bedene mahsus olan asabi damarlarıdır. İmam Gazâli'nin beyânına göre takriben kalbin emrinde çalışan bir milyon küsur asabi damarları vardır. Bu üç kuvvetin hangisi galebe çalarsa, öbürüne zarar verebilir. Bugünkü tıbta da müsbettir ki, bunların herbirisinin ilacı diğerine zarar verir. Sözkonusu olan nefs-i nâtıka, fikret kuvvetiyle çalışır, idrakli olursa makamı ahseni takvîm aksi takdirde esfeli sâfilindir.

Nefs-i nâtıka, müdrike ve melekiyye kuvvetiyle çalışıp mutedil olursa, mearife ve faziletlilere meyleder. Bu meyl şehvetten ârî, ilmî ve amelî hikmet ile tarif edilir. Bu hikmete binâendir ki, ayet-i kerimede, ومن يؤت الحكمة فقد اوتى خيرًا كثيرًا

"Kime de hikmet verilirse, muhakkak ki ona bir çok hayrlar verilmiştir." buyurulmuştur. Gerek ilmi hikmet ve gerekse ameli hikmet ancak nefse sıfat olur. Eğer, nefs küfür nifak, fısk ve isyan gibi huylardan paklanır, arınırsa ona bu hikmet verilir. Gerçek ilim de bu ilimdir. Nitekim ayetin devamında, ameli gerektiren bu ilme işaret olunmuştur. وما يذكر الا أولوا الالباب "Tertemiz akıl sahibinden başkası bu (amelî ve ilmî hikmeti) nu bilemez." buyurulmuştur. İşte, küfür ve nifaktan arınan faziletli fikret kuvveti; ayet ve hadisin mânâsını tastam idrak eder. Onun için dedik ki, nefs-i nâtıkanın mertebesi emmâredir. Yani kötülüklere meyletmek ve emretmektir. Binâenaleyh, nefs-i nâtıka yerinde nefs-i kudsi diye tarif edeceğimiz bu nefs, itidal haddini bilir, marifeti arzular, ilmi ve ameli hikmeti tahsil ederse fazileti kazanır ve güzel ahlâka sahib olur.

Nefs-i nâtıka, subuiyeyi itidal üzere çalıştırır, yani gazab kuvvetini şuur içerisinde kullanabilirse, Cenâb-ı Hak Teâlâ ona hilmi ve yumuşaklığı ihsan eder. Akabinde cesaret gelir. Demek ki, fikret kuvvetinin fazileti hikmet, subuiye kuvvetinin fazileti de cesarettir.

Behime kuvvetinin itidal üzere hareket etmesi ve fazileti, iffetdir. İffet; şeriatın müsaade ettiği helallerden faydalanmaktır. Eğer behime kuvveti iffet faziletiyle akla itaat ederse, Cenâb-ı Hak Teâlâ ona da cömertliği ihsan eder. Neticei meram, nefsin fikret kuvvetinin fazileti hikmet, subuiye kuvvetinin fazileti hilm ve cesaret, behime kuvvetinin fazileti iffet ve şecaatden ibârettir. Bu üç faziletin imtizâcından ve birleşmesinden adâlet meydana gelir. Demek ki nefs-i nâtıkanın fikret, his, irade; diğer tâbirle, müdrike, subuiye ve behime kuvvetlerinin imtizâcından üç büyük fazilet; hikmet, iffet ve şecaat meydana gelir. Bu üçünün imtizâcından da adâlet meydana gelir. Bütün hükemânın ittifâkıyla da, bütün faziletlerin aslı, hikmet, iffet, şecaat ve adâlet olmak üzere dört kısımdır. Bunların herbiri, bedenî, ruhî yahut ferdî ve içtimaî vazifeler itibâriyle ayrı ayrı kısımlara bölünür. Herbiri yerinde zikir olunacaktır. Özeti şudur: Behime, subuiye kuvvetleri, aklın emri ile nefsde bulunursa nefs berrak su gibi temiz; aklın emrinden çıkar nefsin vehmi kuvvetinin emri altında çalışırlarsa toprakla bulanıklaşmış su gibi olur. Bu kadar anlattığımız, nefsin üç kuvvetinin kazanacağı dört faziletli ahlâka işâreten hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه تَبعا لما جئت به "Sizden biriniz hevâsı (behime, subuiye, mefkeret kuvvetlerinin his ve irdî olarak istek ve arzusu) onunla gelmiş olduğum dine tâbi' oluncaya kadar mü'min olamaz." Demek Allah Teâlâ, akl-ı selime adaleti, iyiliği, özellikle akrabaya yardımı emrettiği gibi, nefs-i nâtıkanın behime kuvvetine nazaran fuhuşu, subuiye kuvvetine nazaran aşırı öfke ve münkeri, vehmiyye kuvvetine nazaran kibirlilik taslamayı yasaklamıştır. Bunların mefkeret kuvvetinin, yani akl-ı selimin emri altında çalışmasını emretmiştir. Akl-ı selim ise, nefsin tüm hevâ ve heveslerini, hissini, iradesini, idrâkini, mücerret Peygamberin getirmiş olduğu dinin emri altında çalıştırmayı ister. Akl-ı selimin bu hükmüne, akl-ı selim denildiği gibi nefsin böylece çalışmasına da tab-i müstakim denilir. İlerde yani iyâlin terbiyesi bahsinde buradaki dört faziletin semereleri anlaşılacaktır.

NEFS-İ NATIKADA DÖRT FAZİLETİN SEMERELERİ

Hâfız Şirâzi şöyle der:

كوهرباك نيابدكه شَوَدْ قابل فيض ورنه سنك كل لؤلؤ مرجان نشود

Cevherin temizlenmesi lâzımdır, tâ ki feyzi kabul etmeye kâbiliyet bulsun.

Aksi takdirde,inci,mercan her taş ve topraktan çıkmaz.

İnsanın nefs-i nâtıkası, his, hareket ve iradeyi taşıyan bir cevherdir. Ruh-i insâni değildir. Zira ruh-i insâni, madde âleminin dışında olduğundan burada mevzuu bahsimiz değildir. Nefs-i insâni ise, madde âleminden olduğu için birçok mâdenler gibidir. Mâdenler tasfiyeye, temizlemeye elverişli olduğu gibi insanın nefsi de altın, bakır, gümüş ve sair mâdenler gibi tasfiye olunur. Meselâ, altın mâdeni eritilme ve terbiye edilmekle toprak ve diğer cinslerinden ayrıldığı gibi, insanın nefsi de terbiye, edeb ve güzel ahlâkla madde âleminden ayrılır, saflaşır. Bu saflaşmasından sonra Allah'tan feyz almaya ve ruhâni arzularını yerine getirmeye kâbiliyet bulur. Nitekim bir haberde şöyle buyurulmuştur:

الناس معادن والعرق دَسّاس وادب السؤ كعرق اسؤء

"İnsanlar çeşit çeşit madenlerdir (içinde birçok özellikler mevcuttur). Irk ise birçok (iyi ve fena tabiat ve) ahlâkı gizleyicidir. Fena edeb fena ırk gibi (bulaşıcı) dır." buyurulmuştur. Binâenaleyh, eğer nefs iyi kimselerle buluşup, güzel ahlâk ve edeble terbiye edilmezse aslında mevcut olan hayvâni özelliklerine meyledecek, aksi takdirde kendisinde mevcut olan fenalıkları, terbiye ve telkinle terkedip saflaşacaktır. Onun saflaşması toprağın özellikleri olan aşağılıklardan ayrılmasıdır. Nitekim, ayeti kerimede de bu hakikate işaret edilmiştir:

وقد خاب من دَسّيها

"Kendini fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır." buyurulmuştur. Yani nefsini aslından ayırttırıp terbiye etmeyen, ruhun faziletlerinden mahrum olduğu münasebetle ebedi ayrılıkta kalacaktır, demektir. Şu halde nefsin faziletleri olan, hikmet, iffet, şecaat ve adâletin semerelerini bilmeliyiz ki, nefsin aslî aşağılıklarından ayrılması kolaylaşsın. Elbette bu dört, asli olan faziletlerin semereleri çoktur. Fakat ilm-i ahlâkta nazarı itibâre alınan en mühimlerini şöylece beyan edeceğiz:

1- Mahalli dimağ olan, nefsin müdrike kuvveti; mu'tedil olup, ilm-i mâarife meylederse, kalbin âkile kuvveti çalışır, onda ilim tezahür eder. Nazari ve ameli ilimlerin birleşmesiyle, hikmet fazileti başgösterir. Hikmet fazileti başgösetirken de müdrike kuvveti, hem varlıkların hakikatlerini hem de kendi hakikatini görür. Kalbdeki gözün açılmasıyla bâtılı bâtıl olarak görür, ondan içtinab eder. Hakkı da hak olarak görür, ona ittibâ eder. Müdrike kuvvetinin bu keyfiyyeti tekâmül ettiği anda herşeyden birer ibret alır. Bu ibret almakla hürriyetine kavuşur nefs. Meselâ kendini bir mahluk ve Hâlık'ını da bir tek mâbud bilip inanır. Abdin âcizliğini mâbudun da güçlü olmasını müşahade eder,

düşünür. Öyle ise ben kulum O'na karşı vazifem nedir? Ebnâ-i cinsime karşı vazifem nedir? Diye teker teker öğrenmeye başlar. Nefsin tefarruatı ile bu hakikati öğrenmesi hikmet ve ibret almakla tâbir olunur. Hikmetlerin çoğalması ile ibretler çoğalır. İbret alıcı olunca nefs kendisi bir köle de olsa, padişahların yerine oturmuş olur. Bunun için ayeti kerimede,

için ayeti kerimede, ومن اوت الحكمة فقد اوتى خيرًا كثير "Kime hikmet verilirse gerçekte ona birçok hayrlar verilmiştir." buyurulmuştur. Ve yine bu hikmete binâendir ki, Hazreti Ali nereden sana hikmet gelirse onu al, zira münafığın kalbinde bile hikmet anlamı çırpına çırpına çıkar. Artık o mü'mini bulunca hikmet de kalbinde yerleşir, buyurmuştur. Demek, hikmet mü'minin kaybettiği malıdır. Nerede bulursa derhal onu alır. Nitekim, İbnü Ebi Ca'd şöyle anlatıyor : Ben köle idim, efendim beni üçyüz dirheme alıp âzat etti. Ona Ey velini'metim, bundan sonra ben ne ile iştigâl edeyim, diye sordum. O da bana, ilme çalış, diye cevab verdi. Ben de ilme başladım. Kısa bir zamandan sonra padişah ziyaretime geldi. Ben onu meclisime almadım. Hükmüm padişahın hükmünden daha geçerli oldu Demiştir. فاعتبر وايا اولى الابصار "Ey basiret sahibleri! İbret alınız" mealindeki ayeti kerimeyi gözönünde tutmakla hikmet ilmine çalışan zevat köle de olsa padişah olur. Demek ki, ilm-i hikmet en üstün servetdir.

Hikmet; güç yettiği kadar beşer kuvvetiyle ilmî ve nazarî meselelerde çalışmaktır, faziletli işleri kazanmaktır. Diye felsefeciler târif etmişlerse de, târifleri noksandır. Ancak bu târif, gerçek ilimleri bilmek ve onunla amel etmektir, şeklinde olursa noksan olmaz. الحكمة عشرة اجزاء تسعة منها في العزلة و واحدة في الصحة "Hikmet on cüzdür. Ondan dokuzu uzlette, biri de sükutdadır." buyurulmuştur. Bu haberden anlaşılıyor ki, hikmetli ilmin kazanılması, işret meclislerinden sakınmakla ve sohbet erinin meclislerinde sükut etmekle husul bulur. Bundan dolayıdır ki, Fudayl bin İyaz, sen bir aslanı gördüğün zamanda ondan nefret etme ve kaçma. Ama ilimden ve amelden seni uzaklaştıran adamlardan nefret et ve kaç, demiştir. İmam Nevevi de şöyle demiştir Müdrike kuvveti mu'tedil halinde ilimle iştigal ederse, kalbe hikmet gelir. Hikmetin gelişiyle de nefs fenalıklardan arınır. Bu sayede basiret açılır. Allah Teâlâ'nın mârifetini kuşatan ve şeriatle amel etmekten ibâret hikmet, beşeriyet şehrinde hükmünü icrâ eder. Ne zamanki nefs böyle olursa perdeler ortadan kalkar ve kendisi hürriyete kavuşur.

İmam Nevevi diyor ki, şu aşağıdaki sıfatlar kimde bulunursa nefsi hikmet ilmi ile şereflenmiştir. من اخلص لله اربعين يوما طهرت ينابع الحكمة من قلبه (على لسانه) "Her kim kırk gün (ibadetini riyâdan) saflık ederse hikmet çeşmeleri kalbinde tezâhür eder ve dili üzerinden akar." mealindeki hadisi şerife binâen nefsi arzularından arındırmak, gerçek ilim öğrenip onunla amel etmek, kalbi saflaştırdığı gibi, nefsi de asli tinetinden ayırttırır ve hikmet tezâhür eder. Konevî ise bunu da taleb etmek ihlâs değildir, demiştir. Şu halde, illet ve gayesiz olarak Allah, Allah olduğu için O'na ibadet edenin kalbinde hikmet çeşmeleri açılır. Bunun âlâmeti, zekânın açılması, tefekkür, sür'ati intikal, saf ve berrak zihin, maddi ilimlerde san'atın tezâhürü gibi hasletlerdir. Eğer bunlar varsa nefs artık hikmetle şereflenmiş demektir. Binâenaleyh hikmet, müdrike kuvveti ifrat ve tefritden ârî olduğu halde ilimle amel etmekten ibarettir. Hikmetin se-

meresi de şunlardır. Zekâ, tefekkür, sür'ati fehm, kolayca öğrenmek, rahatlıkla zikir yapmaktır. Bu altı haslet, hikmetin varlığıyla var olurlar. Bu semereler hepsi varsa müdrike kuvveti eşyanın zâhirinden mânâlarını çıkarır, vehim ve hayal tuzağından kurtulur. Tecrübelerle de zâkire kuvveti çalışır. Unutkanlıktan kurtuluş burada tahakkuk eder. اتقوا فرسة المؤمن "Mü'minin ferâsetinden korunun" hadisi bu mânâya işarettir.

2- Mahalli akciğer olan behime kuvvetinin itidâli, müdrike kuvvetine itaat etmesidir. Nutfeyi haram yere atmayanın nefsi mu'tedil çalıştığı için iffetle vasıflanır. Eğer nefsde iffet de varsa akabinde sehâvet, cömertlik, semerelenir. Hiçbir fena sebebe bağlamaksızın müdrikenin emirlerini nefs dinleye dinleye dünya ve ahiret azablarından mahfuz olur. Hayâ, huzur ve rahatlıktan ibâret Di'at, Sabır, Hürriyyet, Kanaat, Yumuşaklık, Hayra koşmak ve âsanlıktan ibâret Dimâset, İntizam gibi güzel şeylerle nefs zinetlenir. İş böyle olunca yalnız zaruri şeylerin tahsilinden ibâret Müsâlemet, hareketler zamanında ve maksadlara kavuşmak anlarında çalışmakta sebat etmekten ibâret Vakar ve Vera' gibi faziletler, hepsi iffet ve sehâvetden doğarlar. Demek, nefs iffet sahibi olursa, hayâ, Dimâset, Di'at, Sabır, Hürriyyet, Kanaat, İntizam, Müsâlemet, Vakar ve Vera' olmak üzere on fazilet meydana gelir. Buraya işâreten hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur :

من استعف اعفه الله ومن استغنى اغناه الله ومن سئل الناس وله عدل خمس أوق فقد سئل الناس الحافا

"Her kim (haramdan sakınmakla) iffeti taleb ederse Allah Teâlâ da onu birçok günahlardan temiz kılar. Ve her kim kendini (halkdan) ihtiyaçsız kılarsa, Allah Teâlâ da onu başkasına muhtaç etmez. Kimin yanında beş okka gümüş miktarı olduğu halde gayrinden bir dilekte bulunursa, muhakkakki o ilhahla istemiştir." Yani sanki zorla gayrinden menfeati almıştır. Bu hevâ-i nefsle tâbir edilir ki, nefsi aslına döndürüp, fenalıklara gömmekle ifade edilir. Bu çirkin bir haslettir. Nitekim, bir hadisi şerifte,

إيّاكم والهوى فان الهوى يُعمي وَيُصِمُ "Sizi (Her alabildiğine yönelmekten ibâret) hevâ-i nefsden sakındırırım. Zira hevâ-i nefs insanı (hakkı işitmekten) sağır ve (görmekten) kör kılar." buyurulmuştur. Buna binâen birçok ehli hikmet hatta felsefeciler bile şehvet kuvvetinden nefret ederler. Fakat gerçek şudur ki, imandan başka insanın nefsini iffetli kılacak hiçbirşey bulunmuyor. Onun için Rasûlu Muhterem şu hadisi şerifte imanı nefsin iffeti ile tefsir buyurmuştur : الايمان عفيف عن الحرام عفيفُ عن المطامع "İman; haram olan nefsâni temayüllerden meneder, oburluk gibi hasletlerden alıkoyar." Diğer bir hadisi şerifte لا عقل كالتدبير ولا ورع كالكف ولا حسب كحسن الخلق "İnsan-i memleketi idare eden (ve behime kuvvetine hâkim olan) tedbir gibi hiçbir akıl yoktur. Haramdan sakınmak gibi hiçbir vera' yoktur. Güzel ahlâk gibi hiçbir şeref yoktur." buyurmuştur. Ahlâkın en güzeli de hikmet ve altı semeresi, iffet ve onbir semeresidir. Eğer bir nefsde hikmet, iffet ve semereleri bulunursa, kendi bedenine hâkim olduğu için bir memlekete de hâkim olabilir. İşte fazilet budur.

3- Nefsin üçüncü fazileti, subuiye kuvvetine nazaran Hilm ve Şecaatdir. Eğer nefs, subuiye kuvvetiyle de müdrikenin emri altında mu'tedil çalışırsa Allah Teâlâ ona Hilm

ve Şecaati verir. Hilm ve Şecaat kökündenKibru-n nefs doğar.Yani, büyük işleri halletmekte kolaylık ile Necdet ve Ulu himmetliği bahşeder. Necdet, korkudan arınmaktır, heyecanı da yok etmektir. Ulu himmetli belâ ve musibet anlarında sebat etmektir. Bunlar oldu mu, akabinde Sabır gelir. Burada sabırdan maksad, sükunetle tedbir almaktır. Akabinde Hilm doğar. Hilm, sık sık değil bilâkis yerindegazablanmakanında öfkeyi yutmak, doğrusu iradeye hâkim olmakla târif edilir. Bunların akabinde Şehâmet ve Tahammül nefse gelir. Şehâmet, güzel eserleri meydana getirmek için çalışmaktır. Tahammül, meşakkatli işleriyüklenmekdemektir. Demek istiyoruz ki, nefs subuiye kuvvetiyle mu'tedil çalıştığı anda Hilm ve Şecaat faziletiyle vasıflanır. Bu iki haslet, Kibru-n nefs Necdet, Ulu himmet, Sebat, Sabır, Hilm, Şehâmet ve Tahammül olmak üzere sekiz güzel haslet ve ahlâk ile semerelenir. İş böyle olunca nefs âcizliğini idrak eder, iyiliklerini görmez, kötülüklerden arınır. Buraya işâreten Rasûlu Muhterem bize öğretmek bakımından şöyle dua ederdi:

اللهم اجعلنى فِي عينى صغيرًا وفى اعين الناس كبيرًا ولا تكلنى الى نفسى طَرْفَة عينى ولا الى احد من خلقك

"Ey Rabbim, Beni kendi gözümde küçült, gayrin gözünde büyüt. Ey Rabbim, bir anda olsa Beni Bana bırakma ve başkasına da muhtaç etme" buyururlardı.

Sehâvet bazan behime kuvvetine, bazan da subuiye kuvvetine sıfat olarak isnad edilir. Her ikisinde de sehâvet fazilettir. Hatta sehâvet de tek başına birçok semerelerle tahakkuk eder. Ezcümle bu kökten İsar, yani diğergamlık, Neyi, yani hayrı bulmak, seçmek ve yapmak, Muvâsat, yani dost ve ahbablara yardımda bulunmak, Semâhat, yani mecburiyet olmadığı halde kolaylıkla malı infak etmek, umum ihvanın -itikâdi meselenin dışında- küçük hatalarından göz kapatmak, yani kusur görmemekten ibâret Müsâmaha ve Kerem gibi hasletler meydana gelir. Kerem, kişi ihtiyacını arzetmediği halde, onun ihtiyacını gidermektir. Şu halde hikmet, iffet ve cesaretle hilmin birleşmesinden dördüncü bir haslet meydana gelir ki, dâlettir. Eğer dâletle, saymış olduğumuz temel faziletler birleşirse dâlet vardır. Birisi eksikse dâlet ile hüküm etme imkânı güçleşir.

ADALET VE SEMERESİ

Bundan evvelki konudan anlaşılmışdı ki, nefs aslından arınarak Hikmet, İffet ve Şecaatle vasıflanır ve fazileti kesbetmiş olur. Bu faziletlerin kemiyyetleşmesine Adâlet denilir. Bir kelime; ism, fiil ve harfi anlamca kuşattığı gibi, Adâlet kelimesi de bütün faziletlerin anneleri olan Hikmet, İffet, Şecaat ve semerelerini kuşatmaktadır. Felsefecilerin, adâlet mefhumunu müstakil ve bunlardan ayrı saymaları hatadır. Çünkü nefs-i nâtıkanın kemâliyeti müdrikeye nisbet edilirse Hikmet, behime kuvvetine nisbet edilirse İffet, subuiye kuvvetine nisbet edilirse Şecaatle ifade edilir. Bunlardan birisi yoksa Adâlet meydana gelmez. Meselâ, kendi namusunu koruyup da gayrinin namusuna veya

malına göz diken Adâletle hareket etmemiş olur. Binâenaleyh, İffeti ihlâl etmiştir. İffetsiz bir Adâlet tasavvur olunamaz. Lügatda Adâlet, dosdoğru olmaktan ibâretse de, ahlâk ilmince -Seyyid Şerif'in de târif ettiği gibi- İslâm Dininde, mahzurlulardan kaçınmak şartıyla, hukukda birlik, itikadda doğruyu seçmek, ahlâkta ifrat ve tefritden arınmakla vasat hal üzerinde hareket etmektir. Bu takdirde Adâlet de birçok faziletlere kök olmuş oluyor.

Adâlet öyle bir sıfattır ki, nefs-i nâtıkanın herşeyi hakikati üzere görmesinden ibâret Hikmet, kendi iradesiyle faidelileri celbetmesinden ve şehvâni isteklerini yerine getirmesinden ibâret İffet ile beraber, şahsının aleyhinde olan zararı defetmek esnasında gayet şuur içinde olmak şartıyla ani olaylarda korkusuz bir sıfatla güç harcamaktan ibâret Şecaatin birleşmelerinden meydana gelir. Bu takdirde nefsin nazarında övmek ve sövmek bir. Ne övmek zamanında nefs kabarır, ne de sövmek zamanında buruşur. Böyle bir nefs sahibi kendisi bir fenalığı işlerse kendi nefsinden, gayri işlerse ondan intikam alır. Kınalı Zâde, nefsin böylece hareket etmesini insaf ve intisafla beyan etmiştir. Demek, bir kimsenin kendi nefsini zulmetmekten alıkoymasına insaf, başkasını da menetmesine intisaf denilir. Meselâ, bir bedbaht, namusunu koruyor başkasının namusuna bakıyorsa ne kadar insaflı olursa olsun intisaflı değildir. Öyle ise Adil değildir, bilâkis zâlimdir. Demek, Adaletin zıddı zulümdür. Zulüm, gücü yersiz olarak harcamaktır. Diğer ifade ile Allah'ın veyahut bir mahlukun hakkına tecâvüzdür. Nitekim, bir hadisi şerifte, اظلم الناس من يظلم نفسه "Zalimin en zâlimi kendi nefsine zulmedendir." Diğer bir hadisi şerifte, مطل الغنى ظلم "Borçlunun borcunu (fırsat zamanından) tehir etmesi zulümdür." Başka bir hadisi şerifte, ان ابغض الناس الى الله تعالى اَلْأَلَدُّ الْخَصِمُ "Allah Teâlâ'nın nazarında en çok gazaba uğrayan çokca dil münakaşasını yapandır." buyurulmuştur. Artık zulmün birçok çeşitleri vardır. Eğer herşey zıddıyla biliniyorsa, Adâlet de zıddı olan zulümle bilinir. İlerde sayacağımız günahların çeşitlerinde izah olunacaktır.

İnsaf ve intisafdan ibâret Adâletin de semereleri şunlardır: Doğruluktan ibâret Sadâkat, sevgi ile kaynaşmak ve birleşmek, doğru bir dostluktan ibâret Ülfet, beraber olarak vazifeleri ifâ etmek ve karşılıklı hizmet etmekten ibâret Mükâfat, hoş görmek ve hoş görünmek ve mükâfatlarda güzel davranmaktan ibâret Hüsn-i şirket, insaf ve intisafla hareket etmekten ibâret Hüsn-i kadâ yani güzel ve yerli yerinde hükmetmek, insanı insan olduğu için sevmekten ibâret Teveddüd, Allah'a olan ibadetleri yerli yerinde zamanında yapmak, hasedi terketmek, şerre hayrla mukâbele etmek, Nezâket, Lâtâfet, Haysiyet ve Vakarla azimli arzularda devam etmek, faidesiz hikâye ve hurâfelerden yüz çevirmektir. Demek, Âdil kimselerden nakletmek, onları takdir etmek, sefihlerin meclislerini bırakmak, ehli kemalle buluşup görüşmek, küfür, fısk, nifak ve isyandan sakınmak, Adâletin semereleridir. Bunlar hepsi varsa, Adâlet var, birisi yoksa Adâlet yoktur. Bir insanın bir taraftan zâlim, diğer taraftan da Adil olmasını inkâr etmiyoruz. Davamız şu ki, şu adam adâletlidir, demekteki şart, önceden beyan ettiğimiz Hikmet, İffet, şecaat ve semereleriyle birlikte Adâlet ve burada yazmış olduğumuz semerelerin hepsi varsa Âdildir. Özellikle semerelerden kaç tane eksikse bu nefsde o kadar zulüm mevcuttur. Neticei

meram, müdrike, behime ve subuiye kuvvetlerinin faziletleri olan, Hikmet, İffet ve Şecaatle birlikte Adâlet ve semereleri asabi damarlarda hâkim olursa bu nefs Âdildir. Bunların tümüne nefsâni melekeler denilir. Bu melekeyi terbiye etmeyi, İslâm Dini şöylece târif etmiştir: Haramı bilmek ondan sakınmak, farz, vacibleri bilmek yerine getirmek, helâllerde de vasat halle hareket etmek Adâlettir. Bu Adâlet ibadetle kuvvet bulur, zikirle de kemiyyetten keyfiyyete geçer. Aksi takdirde zikir ve ibadet semere vermez. Beyhâki diyor ki, Fuzayl'dan şöyle anlattığını işittim: Nezdimizde imanın dalı, iç ve dışın birleşmesinden ibaret ihlâs, Allah Teâlâ'nın birliğine ve varlığına, Hazreti Peygamberin de O nunelçisi olduğuna kanaat etmektir. Farzları yapmak, sözde doğruluk emâneti muhafaza etmek, hıyâneti terketmek, ahde vefa, sıla-i rahm, müslümanlara nasihat etmek Adâletle ifade edilir. Zıddı zulümdür. Böyle inanıyorum, böyle bildiriyorum böyle yaşıyorum.

NEFS-İ NATIKA; AKIL, HİS VE İRADEDEN KEMİYYETLEŞİR

İnsanın şahsiyetini ifade eden nefs-i nâtıka: akıl, his ve irade kuvvetlerinin birleşmesinden meydana gelen bir cevherdir. Ancak bu cevher, maddenin zirvesinde olan zübdesidir. Yani, nefs-i nâtıka insanın bedenini idare eden akıl, his ve iradeden ibârettir. Burada tekrar nefs-i nâtıkayı tarif edersek, su, toprak, ateş ve havadan terkiblenmiş bir cism-i buhâridir. Yani buhar şeklinde bir cisimdir. Akıl, his ve irade ile kemiyyetleşir ve keyfiyyetleşir. Zâtıyla çok gizli, fikir, his ve irâdesiyle çok âşikârdır. Doğrusu şu ki, Allah Teâlâ Adem Peygamberin çamuru içerisinde hatta bütün insanların ve hayvanların tohumu içinde R.N.A ve D.N.A şeritlerine bahşetmiş olduğu, bilmek, hissetmek ve iradeyle hareket etmekten ibâret hayattır. Bu hayâtın insana nazaran akıl özelliği de mevcuttur. Hayvan da ise yalnız vehmi kuvvet mevcuttur. İnsandaki akıl ise ruhundan ona akis etmiş özelliktir. Hikmet , yahut yeni ilimlerin sahasına ruh girmemektedir. Akıl da ruhun askeri olduğundan, yapmış olduğumuz tarifin dışında kalır. Demek istiyoruz ki, insanların menisi içinde olan hayat, nefs veya ruhi hayvâniye ile tarif edilir ki, toprak, su,hava ve ateşin hareket ve harâretinden semerelenir. İşte nefs-i nâtıka budur.

Nefs-i nâtıkanın fikret kuvvetine misâl şöyledir: Fikret kuvvetiyle insan düşünür, fiilinin hislerini kuvvetten fiile geçirir, mânâdan maddeye çıkarır, kemiyyetten keyfiyyete nakleder. Hem meselâ, şu anda fikren şu eseri yazmakla düşünüyorum. Mânâyı tasavvur eder, ona mukâbil kalıp gibi lâfızları tâyin ederim. Zincir halkası gibi olan harf ve kelimeleri birbirine bağlar, kelimelerin mânâlarına münasip olup olmadığını kontrol ederim. İşte fiilimi şekillendirir, nasıl yazdığımı ve ifade tarzımı bilirim. Bundan evvel de bu keyfiyyet benden vuku' bulmuştu. İşte yaptığım bu iş tefekkürdür. Bu keyfiyyeti bana işleten nefs-i nâtıkanın fikret kuvvetidir. Buna kuvve-i meleke ve akl-ı kuvvet de denilir.

Nefs-i nâtıkanın his kuvvetine misâl de şöyledir: Düşünüp, ipe takılı inci gibi olan, yazdığım yazıya bakıyorum, bakarken yazıyı üç şekilde görüp, mütâlaa ederim:

a) Muhatabımın ruhuna hitab eder, kendimdeki ve ondaki hastalığı giderir, lâfz ve mânâsı kalbe lezzet verir cümleleri bulurken bana zevk verdiği gibi başkasına da zevk vereceğine inanıyorum.

b) Bir de kalbime nefret verir, yazmaktan beni usandırır, envâi çeşit kederlerde bulunurum. Filân lâfzı silerim, filân kelimeye virgül tâyin ederim, bir taraf nefretimi gideren lâfzları yazmakla mânâyı düzeltirim.

c) Ne usanç ne de sevgi veren cümleleri de görürüm. Birdenbire ne bakayım ki, muazzam bir tembellik bana geliyor. Cismâni ve ruhâni birçok zıt duyuların çatışmasını hissediyorum. İşte nefs-i nâtıkanın bu keyfiyyetine his ismini veriyorum. Hissi kuvvet bundan ibârettir.

Nefs-i nâtıkanın üçüncü kuvveti olan irâdeye misâl: Yukarıdaki tatbikat içerisinde dilimi susturup sükut ederim, elimdeki kalemi bırakıp istirahat ederim, yahut elime kalem alıp çalışmaya devam ederim. İşte bu keyfiyyete de cüz'i irade denilir. Herhangi bir nefsi nâtıkada bu üç kuvvet muntazam çalışırsa sahibi mükelleftir. Birisi olmazsa mükellefiyet söz konusu olmaz. Felsefeciler, birinciye kuvve-i fikriyye, ikinciye kuvve-i ihtisâsiyye, üçüncüye kuvve-i irâdiyye ismini vermişlerdir. Bu kuvve-i ihtisâsiyye de dahili ve harici olmak üzere iki kısımdır:

1) Göz, kulak, dil, burun ve elin hususiyyetini toplayan hissi müşterektir. Hissi müşterek şu'besi de dimağın ön kısmındadır, nefs-i nâtıka bu âletlerle maddenin dış tarafını tahlil eder, duyar, tutar, koklar, işitir. Aletlerinin birisinin zedelenmesiyle nefs-i nâtıka maddenin o cihetdeki tahlilinden âciz kalır. Buraya kadar felsefecilerin sözleri doğrudur. Lâkin kalbdeki âkile kuvveti de ayrıca mevcuttur. Bu ise felsefe ve kelâmcıların tecrübe sahasının ötesindedir. Bundan bahsetmeleri hatâdır.

2) Nefs-i nâtıkanın bâtını hisleridir. Bu his ise nefs-i nâtıkaya, maddenin iç kısmını ve hârici şeyleri tahlil eder. Demek, her insanda dört göz, dört el, iki dil, iki burun vardır. Bir kısmı cismâni, bir kısmı da mânâ âlemine aittir. Toz, toprak, maddi göz ve kulakları zedelediği gibi küfür, nifak, riyâ, fısk ve isyanda insanın bâtını duyularını, göz ve kulaklarını kamaştırır. İş böyle olunca nefs maddenin suretlerine bakar ve aldanır. Nitekim, لا تعمى الا بصار ولكن تعمى القلوب التى فى الصدور "Fakat hakikat şudur ki, (Yalnız maddi) gözler kör olmaz, fakat (asıl) göğüslerin içindeki kalbler kör olur." mealindeki ayet-i kerimede yukarıdaki mânâya işaret etmektedir. Hadisi şerifte de, yine bu mânâya işâreten, ليس خيركم من ترك دنياه لآخرته ولا آخرته لدنياه "Ahiretinden dolayı dünyasını, dünyasından dolayı da ahiretini terkeden sizin en hayrlılarınızdan değildirler." buyurulmuştur. Neticei meram, nefs-i nâtıka, zâhiri ve bâtını kuvvetleriyle dünya hayatını anlamaya muktedirdir. Hayvandan üstün idraklidir. Zira insanda fikret kuvveti daha mükemmeldir. Ayrıca ruhâniyet tarafından insanın kalbinde bir idrak kuvveti vardır ki, onunla melekut ve ahiret âlemini idrak eder. Şu kadar ki, bu idrak da mü'minde kuvvetli, mü'min olmayanda zayıftır.

DÜŞÜNÜLEN VE HİSSEDİLEN MADDELER NEFS-İ NATIKADA RESİMLENİLİR

Hükemâ ve feylesoflar nefs-i nâtıkanın zâhiri duygularından başka, bâtını beş duyguları da tespit ederler. Kelâm ulemâsı ise bunu inkar etmektedirler.

Felsefeciler "insanın nefs-i nâtıkası bizzat maddenin cüzlerini idrak edemez ve bir şey iki muhtelif eserlere başlangıç olamaz" demişlerdir. Onlara göre hissi ve maddi suretlerin cüzleri insanın nefs-i nâtıkasında suretlenmediği için bâtını hislerin isbâtında ayrıca birçok kâidelere ihtiyaç görülür. Diyorlar ki, bir tek nefs-i nâtıka iki muhtelif esere başlangıç değildir. Onların bu hükmü pek doğru değildir, çünkü Cenâb-ı Vâcibul Vücud yani Allah Teâlâ bir tekdir. القابض "El Kâbid" ve الباسط "El Bâsit" isimleriyle dâimi tecelli eder. Elbette nefs-i nâtıkada bir şey olmakla beraber muhtelif eserlere, meselâ gülmek ve ağlamaya aynı anda veyahut değişik anlarında mastar olabilir. Şu kadar ki nefs-i nâtıka fiilini kesbeder. Yaratmak bakımından iki muhtelif şeyin eseri değil, mastar olarak iki muhtelif esere mastar olabiliyor. Çünkü hakiki fail Allah'tan başkası yoktur.

Bazı kelâmcı, muhakkikini sofiyye ve müslüman felsefecilerin ittifâkıyla, "nefs-i nâtıka bir çok külliyâtı ve birçok cüzlerin hepsini idrak eder. Ateş yakıcı, bıçakta kesici olduğu gibi nefs-i nâtıkada mefkeret kuvvetiyle müdrik, ihtisas kuvvetiyle hassas ve irade kuvvetiyle de faaldır." diye hüküm etmektedirler. Şu kadar ki, maddelerin cüzleri bizzat nefs-i nâtıkada mı yahut aletlerinde mi resimlenir, diye ihtilaf ettiler ise de biz muhakkikini sofiyyeyi tercih ederiz ve şöyle deriz: Maddelerin külli ve cüz'i suretleri yalnız nefs-i nâtıkada resimlenilir, fakat nefs-i nâtıka maddelerin cüzlerini bizzat değil, bilvâsıta havas ve duyularla idrak eder. Demek, havas vâsıtasıyla maddenin nefs-i nâtıkada resimlenmesine engel bir şey yoktur. Binâenaleyh, gözlerin sâlim görmesiyle, görülen madde nefs-i nâtıkanın aynasında tıpkı bir resim gibi suretlenir. Göz kapansa yani görmezse, suretlenmediği gibi, nefs-i nâtıkada da bâtınî olan hissi müşterek, hayal, mutasarrıfa, vâhime ve hâfize kuvvetler duygusuyla maddeler resim gibi suretlenilir, fakat resimlenen suretlerin birçok çeşitleri vardır. Meselâ, hastalık zâhiri duyuları bozduğu gibi, küfür, fıskı da bâtınî bazı duyuları zedeler. Ezcümle, madde âleminde şaşı bir göz, biri iki görür. İşte bunun gibi küfür ve nifak da, hak olan bir meseleyi çatallı olarak müdrikenin vâsıtasıyla nefs-i nâtıkada resimlendirir. Böyle bir idrak sahibi fâsit kıyaslarla yolunu şaşırır, kasabın elindeki bıçak ile doktorun elindeki bıçak arasında fark görmediği gibi doktorla kasab arasında da fark göremez. Bu takdirde, felsefi bir his ile velinin kerâmeti arasında, yahut da istidraç ile yüksek mucize arasında fark göremez olur. Ancak, kalbî bir zikir yahut da ilmî bir tedavi olursa, nefsi nâtıkada resimlenen çatallı ve bâtıl taraflar yok olur. Nitekim hadisi şerifte, bu çatallı olarak eşyayı gösteren müdrikenin tedavisine işareten şöyle buyurulur:

اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه

rak göster ve ondan sakınmayı da nasib et." Demek, insanın müdrike kuvveti, sıhhatden ayrıldığı an, hakkı bâtıl, bâtılı da hak görebilir. Kalbin âkile kuvveti zikirle, dimağın âkile kuvveti doğru bir fikirle tedâvi olundumu artık müdrike net görmeye başlar. Yani insanın müdrike kuvveti ayna misâlidir. Ayna eşyayı net veya bir çok çeşitli ve gayri hakikide gösterdiği gibi müdrike de öyledir.

Hissi niyetler, azimli fikirlerin cümlesi buhar şeklinde nefs-i nâtıkanın içinde resimlendiği gibi, fiile geçmesi anında da amel ve hareketler ve sözler de resimlenilir. Madde gibi görünmez suretlerde bulunur. Meselâ, salih amel güzel, çirkin amel de fenâ surete girer. Sözler ise, birer maddi cisim gibi kalıblaşır. Eğer bu sözler güzel ise salih amel de onu arş-ı âlâ'ya kadar yükseltiyor. Ayet-i Kerimede şöyle buyurulmuştur.

من كان يريد العزة فلله العزة جميعا اليه يصعد الطيب والعمل الصالح يرفعه والذين يمكرون السيئات لهم عذاب شديد ومكر اوليك هو يبور

"Kim ululanmak hevesine düşerse (bilsin ki) bütün izzet (ve ululuk) Allah'ındır. Güzel kelimeler ancak O'na yükselir. İyi amel de onu (güzel sözü) yükselttirir. Fenalıkları tuzak yapanlara gelince, onlar için çetin bir azab vardır. Onların tuzakları bizzat kendilerini mahveder." Bu ayet-i Kerimeden şunu anlıyoruz: Evhamına kapılıp hislerine aldanarak hayâlinde kendini büyük zanneder. Bu zan kendisi için büyük bir tuzak olduğu gibi, evhamın tuzağından kurtulmuş, güzel kelimelerle konuşanın da konuşması bir cisim olarak Allah'ın kabul dergâhına irsâliye gibi yükselir gider. Meselâ, tesbihler ve şahadet kelimesi gibi zikirler, insanın ağzından birer kalıb olarak çıkarlar. Güzel bir suretle resimlenirler. Bununla birlikte salih amel varsa, ayrıca o güzel suretleri Allah'ın kabul dergâhına yükseltip kavuşturur. Burada salih amelden kastımız, farzları edâ etmek ve güzel ahlâkta bulunmaktır. Nitekim, bilmece olarak da soruluyor. Kökü kalbimde, dalı arş-ı âlâ'da olan nedir? Cevab: Kelime-i şehadet, Subhânellah gibi zikirlerdir, denilir. Fakat şu gerçektir ki, salih ameli olmayan bir kimsenin güzel kelimeleri yükselir, kabul dergâhına varınca tekrar yerküresine dönüp düşer ve boşa gider. Mevlâna Hazretleri şöyle buyurmuştur:

هرخیال کو کند دردل وطن
روز محشر صورتی خواهد شدن
سیرة کان دروجود غالبست
هم برآن تصویر حشرة واجست

"Herhangi bir hayal ki, gönlü vatan kılar
Mahşer gününde elbet bir suret ister (resimlenilir)
Kimde hangi ahlâk ve cibilliyet gâlib ise
Artık o suretle haşr gerekir."

Demek oluyor ki ehli kemal güzel sözleri, hareket ve amelleri güzel suretde görürler ve

çirkin amelden veya sözden müdrike ve kalbin aynasının yüzüne gelen lekeleri müşahade ederler. Şeyh İsmail Bursevi de şöyle buyurur: Günahların birikimi kalbin üzerine geldiği zaman, kalb asli fıtratından uzaklaşır, nefsin kuvvetleri güç bulur. Bu takdirde nefs-i nâtıkanın müdrike kuvveti Kur'an'ın ve hadislerin mânâsını idrak edemez. Meğer ki, kuvvetli bir fıkıh ilmi veya kalbî zikirle o lekeler siline. Neticei meram şu ki, idrak, his, nefs-i nâtıkanın kendisi değil âletleridirler. His ve akıl çok ise, nefs kâmil, az ise nefs noksandır. Kuvve-i bâise bedenin dışındadır, fakat hükemâ, asabi damarların içinde zannettiler. Ama faile kuvveti, hâfize, vâhime, mefkeret hissi kuvvetlerin askerleridir. Cisim ve dimağın içindedirler. Faile kuvveti azmin nihayetinde, bedenin dışındaki bâise kuvvetinden aksederek var olur. Akile kuvveti ise, dimağın dışındadır, ruhâni bir cevher olduğundan mefkeret kuvvetine akseder. Şu halde mefkeret kuvveti olmazsa, akıl nurâni bir cevher olduğundan beden ve dimağın diğer cüzlerine aksedemez. Mefkeret kuvveti varsa akseder. Hatta düzgün çalışırsa, yani vehmin tuzağından kurtulursa, müdrikeye o kadar akseder ki, müdrike kuvveti kamera, dürbün, ayna ve telsizlerin vazifesini görür. İnsan, nefs-i emmârenin tuzağından kurtulmadığı müddetçe bu âkile kuvvetinden aks alamaz. Neticei meram, iki âkile kuvveti vardır:

a) Dimağın içindeki müdrike kuvvetine akseden,

b)Kalbin içindeki hayvâni yüreğe akseden âkile kuvveti vardır. Her iki itibarla da âkile kuvveti insanın cismâni heykelini kuşatmış, nurâni bir cevher ve çadır gibidir. Hayvan bundan mahrumdur. Şu iki hadisi şerif her iki âkile kuvvetine işaret etmektedir.

لا مال اعون من العقل "Akıldan daha fazla yardımcı hiçbir mal yoktur."

ما من زينة تزين بها العباد افضل من العقل "Akıldan daha efdal ve üstün hiçbir zinetle kullar süslenmemişler."

NEFS-İ NATIKA İÇİNDEKİ RESİMLENEN SURETLERLE HAREKET EDER

Felsefeciler, nefs-i nâtıkanın bedene son derece bağlı olduğunu görünce, hayatı ona atfettiler. Fakat evvelden dediğimiz gibi, insanın hayatı hayvandaki hayat gibi mücerret nefs-i nâtıkayla değil,bilâkis ruhun da irtibat kurmasıyladır. Binâenaleyh,insandakihayat hem ruh hem de nefs-i nâtıkanın birleşmesinden ibârettir. Bundan dolayı insan sorumlu oluyor. Demek, nefs-i nâtıka ruhtan kesb-i kemal etmekle iradeli ve müdrik olmuş oluyor. Bundan dolayı da sorumlu olur. Hayvanda ruh ve akıl olmadığı için, onlar hayatlarında sorumlu değillerdir. Fakat, hükemâ ve ehli hakikatin ittifâkıyla insanda ebedi kalmaya elverişli bir şey vardır. Felsefeciler, Vücudla mevcudu, veyahut vicdanla vücudu birbirinden tefrik etmemişlerdir. Bundan böyle nefs-i nâtıka ve ruhu bir saymışlardır. Nitekim, Eflâtun ve tâbi'leri şöyle demişlerdir: "Nefs, her hayat sahibi olanın içinde bulunur, bilinir. Kendisi pâk bir cevherdir. Zâtiyle hareket eder. Hayat onunla kâimdir, ölümle yok olmaz. Beden de onun vasıtasıyla ikmal olunur, tamamlanır. Şu halde, nefs yokluğu kabul etmez, bâkidir. Çünkü kendisi bir cevherdir. Cevherin yokluğu yoktur." Demek hayat ölümün zıddıdır ve nefsin daimi kalmasının adıdır. Nefs-i nâtıkanın kendi-

si değildir. Şu halde hayat maddenin hâricinde ve nefs-i nâtıkanın özel bir sıfatıdır.

İmam Râgıb Esfehâni ve Seyyid Şerif, hayatı beş kısma taksim ettikten sonra şöyle demektedirler:

a) Nefs-i nebâtiyenin sıfatıdır, eseri çoğalmaktır.

b) Nefs-i hayvâniyenin sıfatıdır, eseri histir. Umum hayvanda his ve hareketin eseri şehvet ve gazab kuvvetleridir. Nefs-i nâtıkada bir fiilin hakikati ve plân olarak maddesi suretlendi mi, derhal nefs-i nâtıka harekete geçer. Suretlenen iş de kendisine zararlı ise, hayvâni ruh nefretle ondan kaçar, faideli ise lezzetle onu celbetmeye çalışır. Meyi ve celb kuvvetine şehvet denilmiştir. Demek burada insan ve hayvan eşittir.

c) Hayvanda mevcut olmayan, insana mahsus âkile ve âmile olan hayattır. Âkil ve âmil olan hayat cüz'i irade ile târif edilir. Bu kuvvetin eseri hikmet, iffet, cesaret ve üçünden meydana gelen adalettir. Bunların hiçbiri hayvanda bulunmamaktadır. İnsanın hayvandan ayrılış noktasının başlangıcı budur.

d) İnsanın aslında yani toprağın içindeki mevcut olan, bizzat veya bilvâsıta insana geçen keder ve üzüntünün kaldırılmasından ibâret hayattır. Bu hayat dahi hayvanda yoktur. Bu hayat sahibi ölümle kederlenmez, hatta ölümle iftihar ederler. Bu intihar değil. Şehitlerin hayatı gibi bir hayat demek istiyoruz.

e) Ölüm ve keder de olmaksızın ebedi hayattır. İşte hakiki hayat bu hayattır ki, ruhun bedenden irtibâtımn kesilmesiyle başlanır. Buna ebedi hayat denilir. Buraya kadar anlattığımız hayat, Hâlık'ın hayatının dışındadır. Zira O, hayatı bahşedendir. Ezeli ve ebedidir. Hayat sıfatıyla vasıflanır, ama O'nun Hayatı, nerde, nasıl, ne kadar, neden kelimelerine sığmaz.

Hayvanlarda ve nebatda âkile ve âmile kuvvetleri yani cüz'i irade olmadığı için hakiki hayat da yoktur. Onun için insanın ondan faydalanması câizdir. Hayvanın his ve hareketleri tabiidir. Onlara nazaran, ölüm yokluktur Neticei meram, ölüm hayvan ve nebata nazaran yokluk, insana nazaran ise hakiki hayâtın başlangıcıdır. Neticei meram şudur ki, insandaki nefs-i nâtıka saflaşırsa umum elem ve kederlerden kurtulur. Saflaşmazsa, ebedi kederde kalır. Ebedi hayatın kazanılmasının vesilelerini, ruh ve nefsi yaratıp birleştiren Allah Teâlâ beyan etmiştir. وان ليس للانسان الاماسعى "İnsana iradesiyle çalışıp kazandığından başkası yoktur." وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون "Ben insan ve cinleri ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım." buyurulmuştur.

İNSAN, RUHU İLE BÜTÜN KÂİNATIN CİNSLERİNDEN AYRILIR

İnsanın nefs-i nâtıkası,ruh ve aklın varlığıyla bütün cinslerden farklı olmuştur. Bu kâinatda cemad, nebat, hayvan ve insan olmak üzere dört cins vardır. İnsandan başkasının hareket ve hayâtı zaruri ve mecburidir. Cenâb-ı Vâcibul Vücud bunları yaratırken, onları muayyen hareket ve hayâtın celbedilmesine sevkeder. Binâenaleyh, onların do-

laşmalarında iradeleri yoktur. İnsan, bedenin asli cüzlerinin cihetiyle cemad gibi hareket eder, tüyleri nebat gibi olur, nefsâni istek ve arzuları hayvandan farksızdır. Nitekim, bedenin büyük veya küçük, kuvvetli veya zayıf olmasında insanın bir kuvveti olmadığı gibi tüylerinin de gelmesinde, azalmak ve çoğalmasında hiçbir iradesi yoktur. Hayvan nefsini sevk-i tabii ile beslediği gibi insan da, yemek, içmek, giymek ve mesken tutmakta onlarla eşittir. Nebat çoğalmakla cemaddan ayrılır, hayvan his ve hareketleriyle nebatdan ayrılır. İnsan ise, akıl, fikir, nutk, irade ve sair sıfatlarıyla özellikle ruhu ve aklıyla ayrılır. Bundan böyle insan cinsine İlâhi teklifler yönelmiştir. Bu teklifler de iki noktada toplanmaktadır:

1) Allah'ın tekliflerini bildiren Peygamberlerini müdrike kuvvetiyle tanımak ve ortaya koymuş oldukları dini tasdik etmektir. Dolayısıyla bâise, fâile ve âmile kuvvetleriyle de Peygambere muazzam ittibâ etmek ve onu tasdik etmekdir. Bu onu sevmekle ifade edilir

2) Peygamberlerin vâsıtasıyla Allah Teâlâ'nın bildirmiş olduğu emirlerini bilmek ve yerine getirmek, yasaklarını bilmek ve ondan sakınmakla ifade olunur. İnsan cinsinde, akıl ve irade olduğu için diğer üç cinsten daha faza üstünlüğü kazanmıştır. İlâhi teklifleri kendi ihtiyâriyle kabul etmek sayesinde de insan yeryüzünde hâkimiyet ve siyâdeti haketmiştir.

Allah Teâlâ akıl ve iradeyi diğer üç cinse vermediği için onları muhtar ve mükellef kılmamıştır. Binâenaleyh insan, aklının varlığıyla ebedi hayâta, cüz'i iradesinin varlığıyla da saadet veya şekâveti kazanmaya kâbiliyetli olarak yaratılmıştır. İşte bu kâbiliyetle insan insandır. Cemad, nebat ve hayvan Cenâb-ı Hakk'ın onları mecbur kılmış olduğu emirlerini yerine getirmektedirler. İnsan ise, bir taraftan onlar gibi ise de diğer taraftan iradeli ve akıllı olduğu için me'murdur. Meselâ insanın kalbinin çalışması cemad, nebat ve hayvan hakkında icra olunan tabii kanuna tâbi'dir. Felç olmamış bir el, dil veya sağlam göz hareketlerinde insan muhtardır, yani kendi keyfine bırakılmış irade sahibidir. İşte bu irade tahakkuk ettiği yerlerde insan me'mur, tahakkuk etmediği yerde mecburdur. Mecburiyet ve me'muriyet, diğer ifade ile hâkimiyet ve mahkumiyet arasında ne kadar fark varsa, insanla diğer cinsler arasında o kadar fark vardır. İşte bu farkı görmeyen felsefeciler insanla hayvan arasındaki farkı görmemişlerdir. İnsan ve diğer cinslerin hakkındaki olan, SÜNNETULLAH ile tâbir edilen tabii kanunları görmeyen, insanla hayvanı bir tutmuştur. Halbuki, üç cins mecbur, insan ise bir taraftan mecbur, diğer taraftan me'murdur. Me'murluğundan farkı görülmektedir. Ayet-i Kerimede şöyle buyurulmuştur:

الم تر ان الله يسجد له من في السموات ومن فى الارض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب وكثير من الناس وكثير حق عليه العذاب ومن يهن الله فما له من مكرم ان الله على كل شيء شهيد

"Görmedin mi, (Habibim bilmüşahade gördün ki) gökte olan herkes ve yerde bulunan herkes (özellikle) güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve birçok insanlar haki-

katen Allah'a secde ediyor. Ve birçok (insan) ların üzerine azab hak olmuştur. Allah kimi hor kılarsa onu saadete kavuşturacak hiçbir kimse yoktur. Şübhesiz Allah herşeyin fevkinde hazırdır." Yani, semâdaki cisimler, yerküresi ve içindeki dağlar gibi cemadlar, ağaçlar ve otlar gibi nebatlar, his ve hareket gibi bütün hayvanlar olmak üzere bu üç cins ister istemez Allah'ın kudretine boyun eğmiş, SÜNNETULLAH ile ifade edilen tabii kuvvete tâbi' tutularak Yüce Kudretine boyun eğmiş, O'nun tedbir ve iradesinden zerre miktar çıkmıyorlar, hepsi O'na boyun eğiyorlar. Birçok insanlar da öbür cinslerle birlikte secde ediyor. Diğer taraftan birsürü insanlar da fıtratından ve diğer cinslerden ayrılıyor, O'na boyun eğmeyi kabul etmiyor ve O'nun emirlerini reddediyor. Hatta tedbirini ve takdirini, hükmünü inkar ediyor. Bu sebebden cins-i âlâ olan insandan ayrılıp, esfeli sâfilinden daha aşağı mertebeye düşüyor. İşte bu hikmete binâendir ki, bazı ayetlerde kâfirler hayvana, bazı ayetlerde cemada benzetilmiştir. Nitekim, ondokuz ayetlerde kâfirler cemada benzetilmiştir. Bu düşüş mertebelerine göre ifade edilir.

ولله يسجد من فى السموات والارض طوعا وكرها وظلالهم بالغدو والاصال

"Göklerde ve yerde kim varsa ister istemez onlarda, gölgeleri de sabah ve akşam secde ederler." mealindeki ayetde de ayrıca Allah'a boyun eğmek ister istemez O'nun iradesi altında icra olunan tabii kanunlara tâbi' olmak tasrih olunmaktadır. İnsan ise kendisinde irade olduğu için akıl ve iradesiyle onlar gibi secde etmeye emrolunmaktadır. Emre mahal olduğu münasebetiyle de diğer cinslerden ayrılır. Dünyada kabul etmese bile insan, Allah'ın azâbını görünce şu ayetin ifadesiyle şöyle temenni edecektir:

يوم ينظر المرأ ما قدمت يداه ويقول الكافر ياليتنى كنت ترابا

"O gün herkes elinin önden yolladığı (hayr, şer ve dünyada yaptığı) ne ise ona bakar ve kâfirler (büyük bir nedâmetle) aah! ne olurdu ben bir toprak olaydım, diyecekler." buyurulmuştur. Demek, hayvanın toprak olan aslına dönüşüp, toprak olduğunu görünce insan, keşki ben de bir cemad yahut bir hayvan gibi olaydım, diye temenni eder.

Evet gâfil insanın zihnini şaşırttıran birşey varsa o da nefs-i nâtıka veya ruhi hayvâniye ile tâbir olunan mecâzi hayat kelimesidir. Yani, cemad, nebat, hayvan ve insandaki hareket,hararet kanunudur.Bunda bütün cisimler birleşir.Ayrım noktaları da ayrıca vardır. Nitekim cemadda yalnız hareket ve hararet, nebatda bir de çoğalmak vardır, hayvan cinsinde ayrıca his vardır. Yani, hayvanda his ve elektron, proton, nötron hareketiyle birlikte ayrıca tabii bir hareket vardır. O halde iki hareket vardır. Bu iki hareketle his sahibi olmuştur. Neticei meram, nebat çoğalma kanunuyla cemaddan, hayvan his ve tabii hareketiyle nebatdan ayrılır. Buraya kadar bütün beşer müttefiktir. Ancak, mü'minler bu kanunu icra eden ve bunca kâinatı kervan gibi yola sevkeden ve muayyen bir nizâma tâbi' tutan bir Allah vardır. Tabii kanun ise O'nun kudretinin icra edilmesinin eseridir, diyorlar. Hazreti Ali şöyle buyurmuştur : الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا "İnsanlar hep uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar." Demek ölüm, bu hayâtın vermiş olduğu uykudan uyanmaktan ibarettir. Ama bu uykudan uyanmak faide vermez. Evet şimdi hayat... İnsan hayâtı çok farklı bir hayatdır. Çünkü kendisinde his ve hareketten

fazla ayrıca ruh, akıl, irade, şuur gibi meziyetler vardır. Hakiki hayat bu hayattır. İnsan ve hayvanın müşterek olduğu hayat, "insan yalnız değildir" adlı eserde şöyle anlatılmıştır:

Dişi, erkek bütün hücrelerde kromozomlar ve genler bulunur. Kromozomun içinde geni kapsayan küçük bir çekirdek vardır. Genler her canlı varlığın ve bu arada insanın özelliklerine etki yapan baş faktördür. Üreme hücresindeki stoplazma ise kromozomu da geni de çevreleyen ve çeşitli kimyevi bileşiklerden meydana gelen fevkalâde bir maddedir. Yeryüzünde yaşıyan bütün insanların ferdi özellikleri, psikolojileri, renkleri, ırklarından sorumlu olan bu genlerin tümü o kadar küçüktür ki bir araya getirilse bir yüzüğü bile dolduramaz.

Genler, o son derece küçük, mikroskopik varlık bütün insan, hayvan ve bitkilere ait özelliklerin rakipsiz anahtarlarıdır. İki milyardan fazla insanın bütün ferdi özelliklerini kapsayan yüzük büyüklüğündeki hacim, şüphe yok ki çok küçük bir hacimdir. Fakat bu üzerinde söz edilemeyecek bir gerçektir. Acaba genler ve onların etrafını saran stoplazmalar, geçmiş atalardan insanlığa intikal eden soyaçekim özelliklerini kendilerinde saklıyorlar mı? Yine bunlar pek minicik bir alan içinde her ferdin psikolojisini gizliyorlar mı? Ve burada saklananın, gizlenenin içyüzü nedir? Bir talimat kitabı veya atomlar dizisi mi? Yoksa her şey tesadüfe mi bırakılmış?

Döl yatağındaki çocuk (cenin, embriyon) protoplazma halinden ırki özelliklerine doğru gelişirken adım adım izlenebilen bir evrim geçirir. "Genlerde ve stoplazmadaki düzen" diye ifade edebileceğimiz bir gelişme kaydeder.

Yukarıda söylediğimiz gibi genler, bütün canlılardaki cinsiyet hücrelerinde bulunan atomların ültramikroskopik bir şekilde düzenlenmiş olmasından ibarettir. Yaratılış projesini, geçmişlerin sicilini ve her canlının kendisine has özelliklerini genler muhafaza etmektedir. Genler, bitkilerin herşeyine: köküne, dalına, yaprağına, çiçeğine, gövdesine ve meyvasına, bütün ayrıntılarıyla hâkimdir. Yine onlar, insan da dahil olmak üzere bütün hayvanların şeklini, iskeletini, kıllarını, saçını... Ve kanatlarını tespit eder.

Buraya kadar insan ve hayvanın hayâtı eşittir. Nitekim, şu ayet-i Kerimede bu mânâya işaret olunmaktadır: وهو الذي خلق من الماء بشرًا فجعله نسبا وصهرًا وكان ربك قديرًا "O'dur insanı sudan yaratarak ona soy sop veren. Ve Rabbin her şeye kâdirdir." Fakat insanda yukarıda anlatılan hayattan daha fazla ayrı bir hayat daha vardır ki, ruh ve akılla tâbir edilir. Nitekim, bu başka hayata işareten, ثم انشأناه خلقا آخر "Sonra biz onu başka bir yaratılışla yarattık." mealindeki ayet-i Kerimede insanın hayvandan başka üstün bir hayata sahib olduğunu tasrih etmiştir. Hatta insandaki ahlâk hiçbir hayvanda bulunmamaktadır. Demek oluyor ki, insan altı hasletle hayvandan ayrılıyor. Meselâ, ruh, akıl, -ahlâken- aklî kuvvetine nazaran hikmet, behime kuvvetine nazaran iffet, subuiye kuvvetine nazaran şecaat ve hepsini birleştiren adalet ile cüz'i iradesi vardır. Bunların hiçbiri hiçbir hayvanda bulunmamaktadır.

BEŞİNCİ KISIM

İRADE VE AKIL

İNSANDA RUH,AKLIN İRADE KABİLİYETİ OLDUĞU İÇİN SORUMLUDUR

Buraya kadar nefs-i nâtıkanın ve hislerinin ne olduğu bilinmiştir. Şimdi ise insandaki akıl, ruh, cüz'i irade gibi bulunan kuvvetlerden bahsedilecektir. Fiile geçebilecek kuvvetden ve o kuvvetle cüz'i iradenin neler yapabileceği hakkında mâlumat verilecektir.

Seyyid Şerif şöyle demiştir: Herhangi meşakkatli bir fiilde insan veya hayvan onunla imkan bulabildiği kâbiliyete irade denilir. Türkçesi yapabilmek gücü demektir. Bu kuvvetle insan mefkeret ve his kuvvetlerini çalıştırdığı anda hissi olan cüz'i irade, fiilin teşebbüsü anında yaratılır. İnsan bu kuvvetle iradesini kullanır.

Yani terk edebilir veyahut işler, demektir. Kelâmcılar buna istitâat kudret ve kuvvet isimlerini vermişlerdir. Müşarunileyh'in târifine göre, insan bir şeye azimli olduğu an ve fiile başlar başlamaz derhal Allah Teâlâ istitâat yani yapabilmek gücünü asabi damarlarda yaratıyor, demektir. İşte cüz'i irade denilen şey budur. İzafe hasebiyle çok bölünür ve tafsile ihtiyaç vardır. İnsan onunla meşakkatli bir işi yapabildiği veyahut terkedebildiği kuvvet; nebat nefsine nazaran tabii kanun, nefs-i hayvâniyeye nazaran nefsâni kuvvet, -ki bunlarda cüz'i ihtiyâri yoktur- insana nazaran akli kuvvet diye adlandırılır. Bir evvelki bahiste beyan ettiğimiz gibi, hayvanda akli kuvvet olmadığı için hayvan gayri mükellef olmuştur.

İnsanın akli kuvveti birçok eşyanın hakikatini idrak etmesi itibâriyle ilmi veyahut nazari kuvvet; delil ve görüşle fikren kaptığı san'at olarak icra edebildiği cihetle muhtardır. Fiile geçirdiği takdirde onun hissi olan kuvveti, ameli kuvvet diye tâbir olunur. Evvelden de demiştik ki, azim derecesine varan niyet ve maksatda sorumluluk vardır. Sözkonusu olan sorumluluğun ve iradenin misâli şöyle tasvir olunur:

Hiçbirşey aklımda kalbimde yokken, âniden ezan sesi kulağıma gelir. Kulağın duymasıyla ruh ve nefs-i nâtıkadan mürekkeb insan nefsi işitirken derhal kesik kesik harflerle, namaz kıl, diye hâcis kalbime gelir. Sonra tam cümle olarak ve zıddı olmaksızın kâlbimde ve dimağımda hatara olarak dolaşmasını hissediyorum. Namaz kıl, cümlesi dimağıma yükselmekle hayâli kuvvetimin vâsıtasıyla namaz kılmanın zevki nefs-i nâtıkanın aynasında resimlenilir. Ne bakayım ki, nefsimde tam zıddı olan, şimdi bırak, yazmaya okumaya devam et, diye hâdîsün-nefsin istek ve arzularını da hissediyorum. Her iki arzu ve istek kendilerine göre içimde delil toplarlar. Şer'i Şerifin,

أقيموالصلواة "Namazı dosdoğru kılınız" emrinden kuvvet alır. Kalb de namaz kılmayı mühimser, ihtimamla arzu gelir ki, bu bedende hissin dolaşmasının dördüncü devresidir. Namaz kılmak azmi kuvvetlenir. Kuvvetlendikçe nefs-i nâtıkanın içinde namaz sureti parlar. Çadır ve buhar şeklinde olan, kalbimin alt tarafını kuşatan ruhi revâni, asabi damarlarımı namaz kılmaya sevkeder. İçte kablo gibi insanın bedeninin her tarafını kuşatan revan kuvvetine, kuvve-i bâise denilir. Kuvve-i bâise; asabi damarları fiilin yapılmasına veya terkedilmesine sevkeder. Bu kuvvet müdrikenin me'murudur. Müdrike kuvvet ona meyledip, lezzetli gördüğü şeylere bu kuvveti celbetmeye sevkeder. Bu kuvvetin tahsil edeceği fiil, şehvet, meyli külli veya hayr, diye tâbir edilir. Bunlar bâise kuvvetinin semeresidir. Aynı müdrike kuvveti, nefret ederse, bu takdirde yine bâise kuvvetinin vâsıtasıyla asabi damarları işin defedilmesine sevkeder ve nefret hissini verir. Müdrike veya mefkeret kuvveti diye adlandırdığımız kuvvet, dimağın içinde bir zar gibidir. İnsan tüm hislerini kestirirse, hayâli olarak onu görür. Bedenin hâricinde eseri gökkuşağı gibidir. Bu kuvvet bilfiil çalışırsa ona kuvve-i fâile denilir. İşte bir fiili yapmakta veyahut terketmekte keyfiyle, serbest çalışan bu kuvvet, hayrda sevâbı, isyanda cezâyı hakeder. İşte istitâat veya cüz'i irade bâise ve fâile kuvvetlerinin fiilinden meydana gelir. Bu iki kuvvetin serbestçe çalışması cüz'i iradeyle târif olunur. Hülâsa, buhar buluttan geçmekle yağmura kalb olunduğu gibi, nefs-i nâtıkanın içinde resimlenen hayâli suret de bâise ve fâile kuvvetleriyle kemiyyetden keyfiyyete, enerjilikten madde hâline geçiverir. Hülâsa, azimler hayalden fiile geçip başkalaşır. İşte bu geçiş var ya, nebat ve hayvan nefslerinde yoktur. Nazari ve ameli olarak müdrike ve akli kuvvetinin bâise ve fâile kuvvetleriyle tezâhür eder. Bu zuhurâta cüz'i irade ismini veriyoruz.

Felçli elle sağlam elin hareketleri bu misâli bâriz olarak göstermektedir ki, felçli elin hareketinden insan sorumlu değildir. Çünkü felçli elin hareketi nebat ve hayvan mertebesinde olan hareket gibidir. Sağlam elin hareketi insanın iradesini gösterecek bâriz bir misâldir. Şu kadar ki, yaratmak Allah'a aittir. Nitekim, avam da bunun farkına varmış, kul azdı Allah yazdı, diye ifade etmişlerdir. والله خلقكم وما تعملون "Allah sizi de yapageldiğiniz şeyleri de yaratmıştır." mealindeki ayete binâen ehli Sünnet velcemaat fiilin kisb ve kazanmak tarafını kula, icad ve yaratmak tarafını Allah'a isnad ederler. Nitekim, birçok ayeti kerimelerde ve hadisi şeriflerde kulun failinin ne şekilde kesbettiği tasrih olunmuştur.

Mefkeret kuvveti cismâni bir kuvvet olduğundan nefs-i nâtıkanın şehvet ve gazab arzularına göre çalışır. Âkile kuvvetinin zuhur edilmesine engel oluyor. Demek, âkile kuvvetinin inkişâfına takvâ lâzımdır. واتقوا الله ويعلمكم الله "Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor." mealindeki ayeti kerimede âkile kuvvetinin kemal bulmasının takvâ ile olduğunu tasrih etmiştir. Şu halde nefs-i nâtıka Allah'ın emirlerini, yasaklarını doğrusu İslâm Dininin temelini inkâr ederse kâfir, inkâr ettiği halde inanır gibi görünürse münafık, inandığı halde Allah'ın emirlerini terkederse fâsık, yasaklarını işlerse âsi olur.

Âkile kuvvetinin nurunun ışığını gizleyen, küfür, fısk ve isyandır. Bunlar ne kadar olur-

sa o nisbette müdrike kuvvetiyle âkile kuvveti arasına bulut gibi perdeler girer. Bulut veya lekeyle tâbir olunan engeller kalınlaştıkça nefs-i nâtıka dinden uzaklaşır, nefret eder. Gazab kuvveti ile nefs dine karşı gelir. Şehvet kuvvetini de dinsizlikte kullanır. Bu takdirde nasihati dinlemez. Hak ve hakikatleri kabul etmekte imtinâ eder. Doğrusu, dini meselelerde sağır ve görgüsüz olur. Allah Teâlâ böylelerinin kıyametteki nedâmetlerini şöyle beyan eder : ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا نعمل صالحا "Ey Rabbimiz, bize görgü ver, işitici kıl ve bizi dünyaya döndür ki salih amel işleyelim." diyecekler. Ama bu nedâmet faidesiz olur.

Daha evvelden dediğimiz gibi bâise ve fâile kuvvetlerinin azim derecesinde çalışmalarında mes'uliyet tahakkuk eder. Bilfiil vuku' bulmasıyla nefs ceza ve mükâfâtı hak eder. Bâise ve fâlie kuvvetlerinin birleşik çalışmalarında âkile kuvveti yardımlarına koşar. Onun yardıma koşması anında Allah Teâlâ kulda yapmak veya terketmek kuvvetini yaratıyor. Kul da o anda Allah Teâlâ'nın bâise ve fâile kuvvetlerin vermiş olduğu istitâatle isteklerini yaratıyor veyahut terketmeye muvaffak ettiriyor. Kelâmcılardan ehli sünnet, bâise ve fâile kuvvetlerinin istitâatlerini nazarı itibâre alarak, kul fiilini kesbeder, Allah da onun fiilini yaratıyor, dediler,

Allah Teâlâ'nın kudretle yaratma gücü, heryerde hazır bir baraj gibidir. Bâise ve fâile kuvvetleri o barajdan insanın bedenine uzayan iki toprak ve ceryan hatları gibidir. Müdrike kuvveti düğme, asabi damarlar da birer âlet ve edavatlar gibidir. İnsanın bedenindeki herbir âzâsı bir fabrikanın levâzımları gibidir. Bunlarn yanında âkile kuvveti şalter gibidir. Müdrike ve mefkeret kuvveti bunlarla beraber çalışan, arzulayan olur. İşte beden içinde çalışmanın adı cüz'i irade, yapabilmek gücüyle ifade edilen istitâatdır. Eğer külli enerjiyi taşıyıp, dağıtan yani Allah Teâla'nın yaratması kesilirse kul istek ve arzularında muvaffak olamaz, kesilmezse muvaffak olur.Nitekim,barajdan su kesilirse baraj faydasız kalır. Yok barajdan fabrikaya ceryan kesilirse fabrika âlet ve edavatlarıyla beraber muattal kalır. Allah Teâlâ devamlı ve sürekli gelen enerjinin kullanma hakkını kula vermiştir. Enerji kulun kendisinden değildir. Bu kullanma hakkını verdiği için Allah Teâlâ kulunun cüz'i iradesini ceza veya mükâfâta sebeb kılmıştır. Bu mânâyı ifade etmek itibâriyle ehli sünnet ulemâsı şöyle demektedirler: Azimli olan kul kâbiliyetini kullanıp, hareket ederken Allah Teâlâ onun arzuladığı ve istediği bir şekilde fiilini yaratıyor.

Cebriyye mezhebinde olanlar, külli enerjiyi nazarı itibâre aldıklarından kulun elinde hiçbirşey yoktur, dediler. Mütezilede, kablo, âlet ve edavat gibi çalışan kulun istek ve arzularını nazarı itibâre alarak, kul kendi fiilini yaratıyor, demektedirler. Kimisi ifrâta kimisi tefrite girdiler. Ehli sünnet alimleri ise, her iki itibarla kul fiilini kesbeder, Hâlık Teâlâ da yaratır, derler. Kulun müdrike kuvveti ve âkile kuvvetiyle birlikte işin teskinini isterse, Hâlık sükuneti yaratır. Hareketi isterse, Hâlık Teâlâ hareket fiilini yaratır. O'nun yaratması, ceryanın yetişmesinden daha erkendir. Ma'lum, Allah Teâlâ'nın Zât-ı Şerifi, fiili ve sıfatları benzersizdir. Enerji ve ceryanla vermiş olduğumuz misâl aklın seviyesine

göre konuşmaktır. O sonsuzdur, benzersizdir, Nitekim, ونحن اقرب اليه من حبل الوريد "Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız." mealindeki ayeti kerimede, icad ve imdad bakımından yahut i'dam bakımından Allah kulun şah damarlarından daha fazla kuluna yakındır. Binâenaleyh, O külli kuvveti bahşedendir. Eğer kul, O' nun bahşetmiş olduğu iradenin cüz'ünü iyiliklerde kullanırsa mükâfat, kötülüklerde kullanırsa cezayı haketmiş olur. Fakat bununla beraber, akibet olarak kul aleyhinde ve lehinde ne olacağını bilemez. Yine O kendi fazlı keremiyle peygamberlere göndermiş olduğu kitablarda, kulunun aleyhinde ve lehinde olan herşeyi belli etmiştir. Artık müdrike kuvvetiyle beraber dünya ve ahiret hayatında gücümüzü ayet ve hadisde belirtilmiş ölçü ile harcamak mecburiyetindeyiz. Şüphesiz, insanın nefs-i nâtıkası birçok âlet ve edevatlara sahibtir. Cüz'i iradesiyle işin yapılmasına veya terkedilmesine birçok âlet, edavatlarla çalışır. Nefs müdrik olduğu andan ölünceye kadar tüm plân ve programlarda ayet ve hadislere, eğer bilmezse onları bilenlere tâbi' olmalıdır.

NEFS-İ NATIKA 19 ALETLE GÜCÜNÜ KULLANIR

Bu muamma insanın dimağına bağlı bedeninde nazari ve ameli olarak iki kuvvet vardır. Birisi hayvâni, diğeri tabiidir. Tabii kuvvetine nazaran insan mecbur, hayvâni kuvvetine nazaran insan iradeli ve güçlüdür. Eğer nefs hayvâni gücüyle âkile kuvvetine itaat etmezse esfeli sâfiline düşer, ederse ruh onu âlâ-i illiyyine cezbeder. Burada bahsedeceğimiz, nefs-i nâtıkanın ondokuz âlet ve edavatıdır, ilerde vazifelerin tatbikâtı ve tedavi edilmesinin yolları ayrıca izah olunacaktır. Binâenaleyh, aşağıda nefs-i nâtıkanın cüz'i iradesini kullanmakta ondokuz âletlerinin teker teker beyanı yazılmaktadır. Herbiri de ayrı vazife görür.

A- İnsandaki bâise ve fâile kuvvetlerinin hayvâni cihetiyle beş zâhiri beş de bâtını duygu, şehvet ve gazab olmak üzere oniki,

B- Yine insanın nefs-i nâtıkasının nazari ve ameli olarak tabii kuvveti olan câzibe, mâsike, hâzime, dâfia, gâziye, nâmiye ve müvellidenin kuvvetlerinden ibâret âletlerdir. Mecmuu ondokuz adet kuvvetdir. Bunların herbiri birer asker gibi çalışır. Binâenaleyh insanın nefs-i nâtıkası ondokuz kuvvetle çalışır.

Nefs insandaki müdrike ve hâfize kuvvetini ele geçirirse, hayvâni ve tabii kuvvetin tesirinde kalır. Bu takdirde insan da vehmin çoğalmasıyla hayvan ve hayvandan daha sapkın olur. بل هم كالأنعام او أضَلُ سبيلا "Bilâkis onlar hayvan gibidirler yahut daha sapkındırlar." Diğer bir ayeti kerimede de, halleri şöyle beyan olunmuştur.

والذين كفروا يتمتعون ويأكلون كما تأكل الانعام والنار مثوًا لهم

"Küfredenler (e gelince:-ki) onlar (dünyada sâde) zevku sefâ ederler. Davarların yediği gibi yerler. (Ahirette ise) onların yeri de ateştir." buyurulmuştur. Yani küfürden dolayı gâfil insanlar bütün ihtimamlarını karınlarına ve şehvetlerine harcarlar. Ahiret onlara tıpkı bir hayal gelir. Artık küfürden dolayı vehmi kuvvet kâfirlere dünyayı ebedi gösterir, demektir.

Şayet nefs ruha itaat eder, müdrike ve hâfize kuvvetiyle çalışırsa ruh onu âlâ-i illiyyine yükseltir. Zaten İlm-i ahlâktan gaye de, nefsi bilmek, arzularından arınmak, ruhu bilmek, arzularıyla süslenmektir. Kısacası şu ki nefs ondokuz askeriyle birlikte ruha itaat etmekle mânâ âlemini idrak eder ve o da ruh gibi çalışır, fakat nefsi askerleryle birlikte böylece esir edebilmek için kâmil bir insanın nezâretinde lâtifelerinin çalıştırılması gerekir. Lâtifeler; ruhun askerleri olup, emir âleminden ruhla birlikte bedene ve iç cihazlara irtibatlı duyulardır. Lâtifeler, çalışmadığı müddetçe insanın nefsi kendisinin ebediliğini idrak etmekten âciz kalır. Bunları hislendirmek için tashih-i itikad, fiili tatbik, yüce Peygambere ittiba' ve kâmil bir insanın irşâdıyla zikir etmek gerekir. Nefs ondokuz kuvvetiyle susuzluğu, açlığı hissettiği gibi, lâtifelerin de çalıştırılması anında ruh nefse, ebedi varlığı, Allah'ın azametini, ahiret âleminin olaylarını öğretir. Artık nefs ruhtan kesb-i kemâl etmekle maddenin ötesindeki melekutu müşahade eder. Bu müşahadeye imânı tahkiki denilir. Tasavvuf kitablarında tahliye yani nefsin arzularından arınmak ve tehliye yani şeriatın emirleriyle süslenmek, diye târif olunur. Burada açıklayacağımız nefsin askerlerini saymak ve susturulmasına işaret etmektir.

1- Nefs-i nâtıka gözdeki resimlenen cismi göz sinirlerinin vasıtasıyla hisseder. Gözde görülenin resimlenmesi anında Allah Teâlâ gözün asabı damarlarında bir hissi yaratır. Hava vasıtasıyla müdrike kuvvetine intikal olunan cismi anlar. Şu kadar ki, ahlâki ve ilmi tekâmülle hava ve göz vasıtası olmaksızın da müdrike kuvveti görebilir. Sûni uyutmalarda vasıtasız nefs-i nâtıka birşeyleri görüp ondan haber verebildiği gibi, ilmi ve ahlâki tekâmülle de müdrike kuvveti mânâ âlemini hisseder, görür ve bilir. Her iki itibarla eğer Allah Teâlâ görülen şeyin resimlenmesi anında idrak kuvvetini yaratmazsa, göz göremez, müdrike de zayıflanır, idrak edemez. Zira gören, göz değildir. Demek, Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla göz bebeğinde resimlenen suretler asabi damarlar vasıtasıyla deliklerden müdrike kuvvetine ulaşır. Ancak ulaşmadan sonra ruh ve nefs birlikte her iki itibarla sezerler. Nitekim, uykuda gerçek olarak görülen rüya bu mânâyı açıkca ifâde etmektedir. Hadisi şerifte, رؤيا المؤمن جزأ من اربعينى جزا من النبوة "Mü'minin gerçek rüyası nübüvvetin kırk cüz'ünden bir cüzdür." buyurulmuştur. Artık gözler ne kadar haramdan sakınsa ve dünyanın nakışlarından uzaklaşırsa o kadar idrak kuvveti çoğalır. Demek, nefs-i nâtıkanın göz tabakasına ait olan askerlerini ıslah etmek, gözlerin haramdan sakınmasıyladır. Gözü yaratan, gözlerin haramdan sakınması anında da ruhâni ve zevki sezgilerini yaratır.

Yeri gelmişken, Allah'ın yaratmasını inkar edenlerden şunu sorarız: Göz küresi kendisi görmeye kâbiliyetli olamıyor. Eğer gözde resimlenen cismi bizzat idrak etmiyorsa gözlerin sağ arka kısmındaki deliklerde olan asabi damarlar nasıl cisimleri idrak eder. Maddecilerce de mâlumdur ki, delikler içinde asabi damarlar diğer damarlardan farklı değildir. Delikler içindeki asabi damarlar ve hatta alnın sağ önünün deliklerinde olan zar bozulmadığı halde niçin bazı gözler göremiyor. Eğer sadece tesâdüfi veya tabii kanunla gözler çalışıyorlarsa ne için bazılarında gözler zayıf bazılarında kuvvetli görür? Acaba iç ve dış idrak ve sezgiyi neye isnad etmeliyiz?

2- Nefs-i nâtıka kulak vasıtasıyla havanın dalgalarından intikal suretiyle gelen sesleri hisseder. Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu insandaki kulak ve âletleri hayret verecek kadar çoktur. İnsan kulağının cüzleri ve âletleri diğer bütün hayvanlardan çok farklı olduğu gibi idrakleri de çoktur. İnkar etmiyoruz, hayvanların hissi insandan daha fazla olabilir, ama fazla hassas olmasına rağmen hayvanda idrak çok cüz'idir. Hayvanla insanı histe ve idrakde eşit tutanlardan sorarız: Şimdiye kadar sizce tekâmül etmiş hayvanların bir baltayı olsun yaptıkları vâki' midir?

Havanın titreşmesi zamanında kulağın ikinci ve üçüncü hücrelerindeki yağ tabakaları ve asabi damarlar vasıtasıyla damarların deliklerinden, sesler beyaz kemiğe ulaşır. Ulaşma anında Allah Teâlâ sezgi kâbiliyetini yaratır, fakat gelen bütün seslerin tahlilini yine ruh yapar ve idrak eder. Şeffaf gözün perdeleri gibi kulağında perdeleri vardır. Artık kulaktaki bu acaibleri İlâhi kuvvetden başka ne ile ta'lil edebiliriz. Demek, Hâlık-ı kâinat vardır ve kulağı da O yaratmıştır. Binâenaleyh, gözleri harama bakmaktan sakındırma farz olduğu gibi, kulağımızı da haramı işitmekten alıkoymamız farzdır. Aslında göz ve kulağın kalbe yaptığı te'sir diğer âzâların te'sirinden çok farklıdır. Mânâ âlemini idrak edebilmek için haram olan tüm seslerden kulağı menetmek farzdır.

ان السمع والبصر الفؤاد كل اولئك كان عنه مسئولا

"Muhakkak ki, kulak ve göz ile kalblerden sorulur (Bunlar sorumludur)."

3- Nefs-i nâtıkaya zâideteyn (dimağın içinde biten iki çıkıntı) vasıtasıyla havadan naklolunan kokuyu yine ruh hisseder. Bu his hayvanda var ise de çok cüz'idir. Yani demek istiyoruz ki hayvanda his vardır, idrak yoktur.

4- Nefs-i nâtıka dilde yayılmış asabi damarların ve salyaya karışık rutubet vasıtasıyla yemeğin tadını hisseder. Asabi damarlar birdir. Lâkin Allah Teâlâ herbir parçasında ayrı ayrı özellikleri yaratmıştır. Eğer dil de yalan, iftira ve haram lokmadan sakındırılırsa, kalben gelen hikmetli sözlerle konuşacaktır.

5- Nefs-i nâtıka, dimağ ve kalbden ele yayılmış asabi damarlarla sert ve yumuşak gibi şeyleri hisseder.Elin tutması ve değmesi anında Allah Teâlâ ona bir his verir ki,ruh o hisle yumuşak ve serti, okşamak ve vurmayı idrak eder. Binâenaleyh, bu beş duyunun meşru' olmayan yerlerden sakındırılmasıyla ruhâniyet ve melekut âlemleri sezilir. Bu duyulara neyin haram neyin helal olduğunu fıkıh kitablarından aramalıyız.

Bu beş âletle dimağın ön kısmındaki hissi müştereke naklonulan eşyayı Allah'ın ona bahşetmiş olduğu kuvvetle nefs-i nâtıka tahlil eder. Bu özelliklerin bazıları hayvanlarda daha fazladır. Ama hâfize, zâkire, müdrikekuvveti,hayvanlarda yoktur. Bu hikmete binâen ulemâ hayvanda müdrik akıl yoktur, dediler.

6- Dimağın ön kısmında hissi müşterek vasıtasıyla resimlenen suretlerin keyfiyyeti insanın nefs-i nâtıkasında kemiyyetleşir. Hissi müşterek, Allah Teâlâ ona bahşetmiş olduğu güçle harici eşyayı tahlil eder, hayâli kuvvete nakleder. O da mutasarrıfa ve müdrikeye bildirir. Yukarda saymış olduğumuz beş duyular hissi müşterekin casuslarıdır. Hissi müşterek zâhiri suret ve madde âlemiyle uğraşıyor, kendisi bir yayın merkezi

gibidir. Eğer bu hissi müşterek casus veya askerleriyle terbiye olunmazsa ruhun bütün dikkatlerini maddeye celbetmekle ona asli vatanını, melekut âlemini, ahiret sezgisini unutturur. Ahireti inkar etmenin yegâne sebebleri hissi müşterekin terbiye edilmemesidir. Zira terbiye edilmeyen bir hissi müşterek, maddenin bir tarafını çizip, diğer taraflarını ona kıyas eden ressama benzer. Beş zâhiri duyuları haramdan sakındırıp, terbiye edilmiş hissi müşterekin sezgisi dürbün, kamera, telsiz, laboratuvar vazifelerini görür. Ârife târif gerekmez, sözü buraya işârettir. Meselâ, terbiye edilmemiş hissi müşterek iskelede bindiği vapurun hareket etmesi anında, vapuru sabit, iskeleyi seyyar ve hareketli görür. İstasyondaki tren de böyle. Bu hikmete binâendir ki maddeciler maddeyi sonsuz görmektedirler. Hülâsa, madde ile mânâ hisleri birbirinden çok farklıdır. Mevlâna Celâleddin şöyle diyor:

حسی دنیا نردبانی این جهان

حسی عقبی (دینی) نربانی آسمان

Dünya ve maddi his bu cihanın merdivenidir.
Dini his ise göğe yükselen merdivendir.

Yani, mevzu-u bahs olan hissi müşterek madde âlemine ait hislerdir. Hudutludur, gökten yere indirici merdivendir. Ama terbiye edilmiş his, dini his olunca, firâset, ilham, keşif ve mârifetden daha üstün his olur. Bu hissin açılmasına yegâne vasıta İslâm'a teslim, muhabbet ve Rasûlu Ekrem'e ittiba'dır. İçtimâi vazifeler bahsinde bu hislerin terbiye edilmesi bahsi gelir.

7- Nefsin büyük askerlerinden birisi de dimağın ön tarafında büyük hanenin arka kısmında merkezi olan hayâli kuvvetdir. Hissi müşterek zâhiri duyularla aldıklarını hayâli kuvvete bildirir. Hayâli kuvvet aldığı şeyin karikatürünü çizer, suretlendirir. Çizdiği karikatür ve fotoğrafları mutasarrıfa kuvvetine teslim eder. Fakat bu hayâli kuvvet denilen şey hak olanı bâtıl, bâtılı da hak, büyüğü küçük, küçüğü büyük, inceyi kalın, kalını ince olarak çizebilir. Tıpkı net göstermeyen aynaya benzer. Nitekim rüyâ âleminde hayâlin fazla çalışmasından dolayı ihtilâm meydana gelir. Demek, hayal ihtilâmı hakikat gösteriyor. Hayâlin terbiye edilmesi gerçek ve doğru itikad ile efsanevi hikâyelerden sakınıp, gerçek ilmi meselelerle iştigal etmekle mümkündür. İlm-i ahlâkın temel gayelerinden birisi de bu çalışmadır.

8- Nefs-i nâtıkanın sekizinci askeri ikinci hanenin birinci kısmında olan mutasarrıfa kuvvetidir. Bu kuvvet hayalden aldığı şeyleri tashih eder, ilâvelerini siler, eksiklerini tamamlar, kapalı kısmını açıklar, laboratuar gibi tahlil eder, matbaacılık vazifesini görür. Bunun terbiye edilmesi de doğru telkinlerle olur. İrşad edilmek mutasarrıfa kuvvetinin tekâmulu içindir. Onun için irşad ve doğru tebliğ şart koşulmuştur.

9- Nefs-i nâtıkanın dokuzuncu kuvveti vâhime kuvvetidir. Mutasarrıfadan almış olduğu lafz ve suretlerinin mânâlarını idrak eder. Heds, yani sezmek, anlamak sür'ati intikal gibi birçok şu'beleri vardır. İnsanın bedeninden herhangi bir âzânın hissettiğini an-

lar. Bu hayvanda daha kuvvetlidir. Bu kuvvet zihnî, aklî ve kalbî maneviyatları nâdiren idrak edebilir. İnsanda bundan fazla ayrıca idrak kuvveti var. İdrak kuvvetinden hayvan mahrumdur. Vâhime ve müdrike kuvvetlerin ikisi de eşit olarak asabi damarlarda hâkimdirler. Ancak iman ve salih amel vasıtasıyla mü'mindeki idrak kuvveti vehmi kuvvetinden fazla hükümran olur.

10- Dimağın son kısmında yerleşen hâfize kuvveti vardır. Gerek aklî, kalbî ve gerekse birçok zahiri ve manevi şeyleri hıfzeden kuvvettir. Müdrike, hâfize kuvvetinin en kuvvetli me'murudur. Bu, almış olduğu kelimeleri gizler, lâzım olduğu an hatırlatır.

İnsanda mevcut olan bunca âlet ve edvatların hepsi bir anda beraberce çalıştıkları gibi ayrı ayrı da çalışıyorlar. Meselâ, doğan çocukların yedi yaşlarına kadar mefkeret kuvveti zayıf olduğu için hayâli kuvvet fazla çalışır. Hissi müşterekin vasıtasıyla çocukların nefs-i nâtıkalarındaki aynaya tekâbül eden suretler resimlendiği gibi, beş duyuyla hissedilen umum suretler de hayâlinde resimlenilir. Yedi yaşdan itibâren ondört yaşlarına kadar gittikçe hayâli kuvvet zayıflar ve zayıflaştıkça sezgi, zâkire ve hâfize kuvvetleri canlanmaya başlar. Bu devrede aklın mefkeret, hâfize ve zâkire kuvvetleri çalışıyor. Yani ondört yaştan itibâren bunlar gâlib gelir. Akıl sebebleri, delilleri toplar. Heyecan ve hayâli kuvvet sönmeye başlar. Doğrusu akıl kuvveti yedi yaştan ondört yaşına kadar kemiyyetten keyfiyyete geçer. Ondört yaştan itibâren zâkire ve hâfize kuvvetleri çalışır, yirmibir yaşından itibâren zayıflamaya başlar. Artık dimağ me'murluktan âmirliğe geçer. Delilsiz hiçbir şeyi kabul etmez. Hürriyet ister. Çünkü kendisi âmirdir. Akli kuvvet yirmi beş yaşta ne ise tekâmülü odur. Ancak tecrübe ve tatbik sayesinde hakikatler aynasına akseder. Binâenaleyh, yedi yaşından itibâren yirmibeş yaşa kadar ilmi çalşmalar son derece faideiidir. Ondan sonra tatbikat ve tecrübe gerek.

AKIL VAZİFEYİ, VİCDAN MES'ULİYETİ TA'YİN EDER

İmam Mâverdinin buyurduğu gibi her faziletin bir esası var, her edebin bir menbaı var her güzelliğin bir kaynağı vardır. Öyle ise faziletin de esası ve edebin temeli de akıldır Allah Teâlâ din ve dünya işlerinde aklı insana bahşetmiş, ona tahsis etmiş ve onu esas olarak ta'yin etmiştir. Tekliflerin yönelmesine sebeb de akıldır. Öyle ise Allah'ın bildirmiş olduğu vazifeleri akıl idrak eder. Vazifeleri tatbik etmekde tedbirci yine akıldır. Meselâ, mahlukun niyet maksad ve zamanları muhtelif olmalarına rağmen onların bağdaşmalarına, buluşmak ve görüşmelerine Allah Teâlâ aklı bir bağ yapmıştır. İbadet, ahlâk ve muamelelerde güzellikleri, faziletleri bildiren şeriat, te'yid eden akıldır. Demek aklın uygun gördüğü ve vicdânın güzel bulduğu vazifeyi de İslâm Hukuku tesbit eder, akıl onu tatbik eder. Şeriatı da anlamak için akıl mi'yardır. Hülâsa akıl bütün ilimlere menşe'dir. Şeriatın bütün teklifleri akla yönelir. Şu kadar ki, aklın elini tutacak ilâhi vahiydir. O müstesnâ akıl herşeyin başıdır. Demek, asli akıl İslâm Hukukundan aydınlanmış ve Peygambere uymuş akıldır. Hadisi şerifde, İslâm dininden kazanılmış akla

şöylece işâret olunmuştur: ما اكتسب المرأ مثل عقلٍ يهدى صاحبه الى هدًى أو يَرُدُّهُ عن رَدًى "Hiçbir kimse sahibini hidayet yoluna iletecek, fenalıklardan alıkoyacak, aklın benzeri gibi birşeyi kazanmamıştır." buyurulmuştur. Herbir şeyin dayanağı veya yardımcısı vardır. Kişinin amelinin dayanağı ve sığınağı da onun aklıdır. Herkesin ibâdeti aklının miktarıncadır. Demek insanın en büyük dostu akıldır. Bu hikmete binâendir ki, Hazreti Ömer radıyallahu anhu, kişinin aslı aklı, nesebi dini, şeref ve haysiyeti de onun ahlâkıdır buyurmuştur. Şeyh Hasan Basri de, Allah Teâlâ kime akıl ni'metini bağışlamış ise şübhesiz birgün onu aklıyla kurtaracaktır, buyurmuş.

İnsanda akıl ve irade olduğu için her azimli niyet, hareket ve amelinden sorumludur. Bu sorumluluğu yine akıl Şer-i Şeriften ilham alarak ta'yin ve tesbit eder. Demek insanın sorumluluğuna yegâne sebeb akıl ve cüz'i iradedir. Meselâ bir doktor ameliyat esnasında -kasdi ve hatta fiili hayatı kurtarmak olduğundan- hataen hastayı öldürürse mes'ul değildir. Doktor olmayan bir kimse, -kasdı hayatı kurtarmak olsa bile- bir adamı öldürürse kâtil ve mes'uldür. Hata ettim, diyemez. Çünkü aklı ve iradesi vardır. Doktor, ikinci birisini öldürürse kâtildir, yine câni değildir. Çünkü aklı ve iradesi vardır. Ama doktordan başkası kâtil ve cânidir.

Vicdanı da meydana getiren akıldır. Zira vicdan, imanlı bir aklın özünün muhakemesinden sonraki ortaya koyduğu hükmüdür. Şu halde aklın hissi ve dahili hükmü vicdan, hârici ve müsbet hükmü de şuurdur. Kâmil aklın hükmü vicdan, şuurun temelidir. Zira gerçek şuur, kalbe hak ilhâmın gelişinden sonraki sezgi ve o sezginin de ta'yin ettiği hüküm ve vicdandır.Demek vicdan kâmil bir aklın buluşu ve hükmüdür.Ancak ve ancak tastam kâmil imana sahib zevatlarda bu buluş bulunur. Nitekim, cehennemlilerin ruhları ateşle azabtan sonra saflaşırken, ahirette şöyle diyeceklerdir.
وقالوا لوكنا نسمع او نعقل ما كنا فى اصحاب السعير "Eğer bizler Allah'ın hükmünü kabulle işitseydik ve aklımızı kullansaydık, cehennem yâranlarından olmazdık, diyeceklerdir." diye ayeti kerime ile ifade edilmektedir. Demek hakiki akıl ahiret gününe inanıp, Allah Teâlâ'nın emirlerini kabul kasdıyla dinleyendir. Buna şuur da denilir. Bu itibarla ahiret âleminin idrâkinden âciz kimseleri hükemâ, dirilerin içinde dolaşan ölü, diye ifade ederler. Nitekim, birçok müfessirler de, لينذر من كان حيا "ta ki diri olan kimselere haber versin..." mealindeki ayeti kerimenin " hayyen" kelimesini -kâfir kelimesine tekâbül ettiği için- akıl ve şuurlu olarak tefsir ettiler. Demek, basiret sezgisinden âciz bir akıl, suda hareketli görülen tahta parçası gibi kupkuru bir heykelden ibârettir. Ne faydaki hareketlidir.

Aklın birçok târifleri vardır. Artık aklı da târif etmek için bir akıl gerek. En uygun târifleri şöyledir:

1- Akıl; sezgi veyahut zâhiri duygularla nefs-i nâtıkada resimlenen mâlumâtı bilmektir, diye İmam Mâverdi târif etti ise de, İmam Râgıb şöyle der:

2- Akıl, herhangi bir bilgiyi kabullenmeye istidatlı kuvvettir. Aynı kuvvetle insanın istifâde edebileceği ilimdir. Birinci târif şu hadisi şerife uygundur.

ما خلق الله خلقا اكرم عليه من العقل

"Allah nezdinde, akıldan daha şerefli bir mahluk yaratmamıştır."

İkinci târif ise evvelden nakletmiş olduğumuz, "sahibini doğru yola iletecek ve fenalıklardan alıkoyacak aklın benzeri gibi bir şeyi bir kimse kazanmamıştır." meâlindeki hadisi şerife uygundur. Demek, asli akıl odur ki, sahibini Allah'ın yasaklarından uzaklaştırır. Bu hikmete binâendir ki, sahibini küfür ve isyandan menetmeyen kâfirlerin aklı birçok ayetlerde tenkid edilmiştir. Binâenaleyh, akılsızlıklarını bildirilen ayet ve hadisler bu mânâya hamlolunur.

3- Seyyid Şerif de târifâtında şöyle der: Akıl onunla eşya bilinen melekedir. Bundan başka da birçok târifler vardır.

Aklın mahalli dimağ mı, kalb mi, diye ihtilâf ettiler. En doğrusu hisle bilinen sezgi ve idrake göre aklın mahalli dimağdır. Firâset, keşif, gerçek ilhamla bilinen melekeye nazaran aklın mahalli kalbdir, denilmektedir.

Fıtri ve iktisâbi meleke, akl-ı bilfiil ve akl-ı müstefad olmak üzere dört kısım akıl vardır. Târiflerin değişikliği bu taksimden olsa gerektir.

4- Akıl, suretlerden hâli melekedir. Eski felsefecilerce bu târif meşhurdur. Bu akla, akl-ı heyulâni dediler.

5- Meleki ve iktisâbi vasıtasıyla ve hisle ilmi kesbetmeye istidatlı kuvvet akıldır. Doğrusu, bilgisini tatbik etmeye kâbiliyetli akıllıdır.

6- Bilfiil müşahade olunmayıp, mücerred düşünce ile yahut tekrar tekrar kazançla -meselâ, tecrübe ile- meydana gelen, bilmek melekesidir.

7- Akl-ı müstefad, nazari ve ameli meseleleri -müdrike kuvvetinden kaybolmaksızın- tatbikde müşahade olunan akl-ı melekedir.

İmam Mâverdî de, fıtraten insanda bir akıl mevcuttur, der. Hadisi şerifte de,

العقل نور فى القلب يفرق بين الحق والباطل

"Akıl kalbde bir nurdur, hak ve bâtıl arasını farkeder." buyurulmuştur. Bu takdirde akıl kalbde bir ilâhi nurdur. Bu kalbdeki olan nurâni akıl şu ayeti kerimede tasrih olunmuştur: افلم يسيروا فى الارض فتكون لهم قلوب يعقلون بها

"Yerde yürümediler mi? Ki onlarda düşünüp bilir bir kalb olsaydı." Demek, hakiki aklın mahalli kalbdir. Aslında fıtri akıldan murat, hem mücerret bilmek hem de bildiklerinden ibret almaktır. Nitekim, Kibriti Ahmer'de, Şeyhul Ekber de şöyle demiştir: Akılla bilinen mâlumat iki kısımdır: (a) Zatı idrakle eşyayı bilmesidir. Göz, kulak, kendi zatlarıyla eşyayı hissettiği gibi, akıl da bizzat kendisine mahsus kuvvetle müdrikdir. Bu akıl yanılmaz bir akıldır. Hatadan âridir. (b) His, mefkeret, hayal, mutasarrıfa ve sair âletlerle eşyayı sezen akıldır. Bu akıl hayalden üstündür. Düşünülebilinen meseleyi suretlendirir, lâkin bir kısmını unutur. Burada akıl, müdrike ve hâfize âletleri gibi vasıtalarla hayalin unuttuğunu da hatırlar. Bundan dolayı ehli hakikat bu akla önem vermediler. Ancak, ehli hakikat firâset duygusundan doğan akla önem verdiler.

AKLIN DEVRELERİ VE TEKLİFLER

Akla göre sezilmesi mümkün olan nefsin iki kuvveti vardır. Birincisi, zâtında kâmil, eşyayı bizzat veyahut bilvâsıta içinde suretlendirdiği ve idrak edebilme gücüne sahib nazari akıldır. Bu akıl her ne kadar zâtında güçlü ise de, kendisinden daha üstün akla muhtaç ve hayâli kuvvetle de müteessir olduğu için mahalli teklif olmamıştır. Her doğan insanın yedi yaşından ondört yaşına kadar olan devrinin aklıdır. Bu devrin idrâki hayâlidir. İllet ile ma'lulda delil araştırmaktan âcizdir akıl. Zira mütehayyile kuvveti bu devrede çok faaldir. Hâfize kuvveti ise, henüz daha yeni yeni canlanmaya başlıyor. Zira mefkeret kuvvetinin çalışması ondört yaşından itibârendir. Binâenaleyh bu akıl mahalli teklif olamamıştır. İkinci akıl, ameli ve mahalli teklif olan akıldır. Ondört, onbeş yaşdan itibâren eşyanın özelliklerini sezen, hayâlin tesirinden kurtulan, illet ve ma'lulda güçlü olan akıldır. Zira ondört onbeş yaşından itibâren hâfize, zâkire mefkeret kuvvetleri kemiyyetleşirler. Artık bu devrede akıl, ufak tefek işlerde heyecanlanmaz. Takriben bu idrak yirmibir yaşta tekâmül eder. Bu devrede akıl, yapabilmek kuvvetinden geçer, bizzat ve bilfiil yapma gücüne sahib olur. Doğrusu, fıtri akılla insanın hürriyeti olmadığı için mükellef değildir. Çünkü, bir yaşdan ondört yaşına kadarki devrede dimağ tıpkı bir ayna gibidir. Taklidden başka çaresi yoktur.Dimağın karşısına ne gelirse o müessir olur. Bu akıl bu devrede karşısına gelen her sureti hıfzeder. Ondört yaştan sonra ancak resimlenen suretleri akıl, kabul veya reddettiği gibi, fikir, düşünce, delil aramak, kâr ve zararı nazarı itibâre almak da güç kazanır ki, buna irade denilir. Akıl iradeli olduğu için mükellef oluyor. Buna akl-ı bilmeleke denildi. Demek, hürriyyet ve sorumluluk bu devreden itibâren başlar. Bu devrede bir çocuk tek başına namaz kılar, tek başına çirkinliği terkeder, yazar, mükâfat alır, cezayı hakeder. Terbiye vâsıtasıyla dördüncü devre başlıyor ki, bu devredeki akla, akl-ı müstefad denilir. Doğrusu, akl-ı bilfiil akl-ı müstefada dönüşür. İşte terbiye yedi yaşta başlar, ondört yaşında biter. Burada iki devre var. Her iki itibarla ana baba mükelleftir. Ancak, ondört yaş veya onbeş yaştan itibâren şahsi irâdeyle indi aklıyla insan hareket eder. Eğer ana baba kusur etmişse bile, ondört yaştan sonra her zat kendisinden sorumlu olur.

Üçüncü, yani ondört yaş, dördüncü, yirmibirden sonraki yaş devirlerinden itibâren bir insan ne miktar küfür, nifak, fısk ve isyânı terkederse o nisbette kalbdeki âkile kuvvet, güç alır, çoğalır. Buna akl-ı iktisâbi denilmiştir. Eğer iktisâbi bilgilerde akıl şehvet ve münkeret tarafına koyarsa, nefs galebe çalar, hayvanlaşır, aksi takdirde şehvet ve gazab kuvvetleri akla itaatkâr olursa gittikçe vücud dinçleşir, dimağ gençleşir, şehvetin de irâdi olduğundan ihtiyarlık geç başlar. Denilebilir ki, isyan olmazsa, cinsi arzularda onsekiz yaşla seksen yaş arasında fark görülmez. Tuhaf ve utanç olmasaydı bunu, iyice açıklardım. Lâkinşu ayeti kerimeden ilham alınsın:

افمن كان ميتا فأحييناه وجعلنا له نورًا يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها

كذالك زين للكافرين ماكانوا يعملون

"Biz ölü iken kendisini dirilttiğimiz, ona insanların arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamadığı halde karanlıklarda kalan kişi gibi olur mu hiç? Kâfirlerin yapmakta oldukları şeyler kendilerine öylece süslü göründü." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimedeki, ölü kelimesi cehil, diri kelimesi ise imanla tefsir olunmuştur. Nitekim, İbni Abbas da böylece mânâ etmiştir. Kurtubi tefsirinde birçok vecihler varsa da Kibriti Ahmer ve Fütuhat'da Şeyhül Ekber, İbni Abbas'ın sözlerini tercih ederek şöyle demektedir: İlim nuruyla şereflenen bir mü'min dimağ ve akla sahibdir, diridir. Böyle bir zat cahile benzer mi? Elbette benzemez. Akıl ve nurundan mahrum, tıpkı hareketli bir ölü gibidir. Binâenaleyh, nurdan maksad ilim ile iman ve o imandan sonra da hikmet muratdır. Şehvet ve gazab gibi hikmeti öldüren hiçbir zehir yoktur.

Hikmetle dolu bir iktisâbi akıl ve hürriyyetten dolayı akıllıların sorumluluğunu şu hadisi şeriflerden anlamak mümkündür. Yani fıtri akıl sarsılmadan kazanılan iktisâbi ve ameli aklı kastediyorum.

يا عويمر اذدد عقلا تزدد من ربك قربا واجتنب محارم الله وادِّ فرائض الله تكن عاقلا ثم تنفل بصالحات الاعمال تزدد فى الدنيا عقلا وتزدد من ربك قربا وبه عزًا

"Ey Üveymir, aklını çoğalt ki, Rabbi'ne yakınlığın ziyâdelensin." Üveymir'in: Anam babam Sana feda olsun, aklımı nasıl çoğaltabilirim, demesi üzerine, Rasûlu Muhterem şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ'nın yasaklarından sakın, farzları öde, akıllı olursun. Sonra nafile olarak salih amel işle, dünya aklını çoğaltırsın, hem de Rabbi'ne yakın olursun. Ve azizlik bununladır." buyurdu. Akl-ı bilfiil derecesindeki idrak herhangi bir semâvi âfatla mutazarrır olmadığı müddetçe teklif ve sorumluluğu kalkmaz. Asıl olarak da dört ni'metden sorulur ki şu hadisi şerifte beyan olunmaktadır:

لا تزال قد ما ابن آدم يوم القيامة حتى يسئل عن خمس عن عمره فيما افناه وعن شبابه فيما ابلاه وعن ماله فيما اكتسبه وفيما انفقه وعن علمه بما عَمِل به

"Adem oğulları beş şeyden sorulmadıkça Rablerinin Huzurundan bir adım atamazlar: Ömrünü ne ile yok ettiğinden, gençliğini ne ile çürüttüğünden, malını nereden KAZANIP ne gibi yerlerde HARCADIĞINDAN, bildiğiyle ne amel ettiğinden, " buyurulmuştur. Her ferd bundan sorulur. Artık aklı buna göre kullanmalıyız.

NEFSÎ ARZULAR AKLI AZALTIR

Allah Teâlâ herşeyi zıddıyla beraber yarattığı gibi aklın da zıddı olarak heva-i nefsi yaratmıştır. Her zaman tekrarladığımız nefs-i nâtıkanın hevâsı; lezzet, sevgi ve meyli itibâriyle şehvettir, itelemek cihetiyle de gazabtır, ki hayvânî kuvvetle târif edilir. Hayvâni kuvvet akla galebe çaldı mı, insanı hayvandan daha beter mertebeye düşürür. Bu hikmete binâendir ki hadisi şerifte, طاعة الشهوة داء وعصيانها دواء "Şehvete itaat illet, isyânı da ilaçtır." buyurulmuştur. Artık nefs-i nâtıkanın mertebesi süfli olduğun-

dan, aklı hayvâni arzularına celbeder. Akıl, aslında hürriyyeti, kainat ve ağyarın hepsinden âlâkayı kesmek ister. Avama göre bu aklın mertebesi şehvetten âlâkayı kesmektir. Yani âzami tedbir almakla Allah'a tevekkül etmek makamına akl-ı müdebbire itaat etmek, nefsi arzularından arınmak, demektir. Eğer akıl, ağyardan yani Allah' tan uzaklaştırıcı herşeyden âlâkayı kesmezse nefsin hevâsına mağlub olur ve tedbirden âciz kalır. Birçok avamın aklının mertebesi budur. Havasa göre ise, kendi cüz'i iradesini Cenab-ı Hakk'ın külli iradesinde ifnâ etmektir. Burada aklın mertebesi teslimdir. Eğer akıl, dinin emirlerine teslim olduktan sonra nefsin hevâsına itaat ederse, sukunetten ayrıldığı için işine riyâ ve hile karışır. Binâenaleyh, orta akıl odur ki, Allah'ın emirlerini nefsin arzularından daha fazla tercih eder. Eğer akıl burada da muvaffak olursa, has-ulhavâsının mertebesine yükselir. Burada akıl hürriyetine kavuşur. Zâti tecellileri müşahade etmekten dolayı umum resim ve eserlerden yüz çevirir. Bu makama tefviz makamı denilir. Kul ikinci mertebeye ulaşmadığı müddetçe buradaki hürriyyetten mahrumdur. Demek, asli hürriyyet gaflete sebeb olabilecek herşeyden kurtulmaktır. Binâenaleyh, hürriyyet için akıl ve cüz'i iradenin tastam selâmetli olması şarttır. Eğer tasavvuf kelimesini burada tahlil edersek şöyle deriz: تصوف

ت T-harfi teslim, takva, tevekkülden ibarettir.

ص S-harfi sabır, sıdk ve safâdan ibarettir.

و V- harfi vird, vüd (Allah'ı sevmek ve Allah için kulunu sevmek), vefadan ibarettir.

ف F-harfi, fert, (yani Allahtan uzaklaştırıcı herşeyden yüz çevirmek) fakr ve fenâdan ibarettir. Şu kadar ki fakr demek fakirliği kabul etmek demek değil, Fakrden murat, kalbi zikirle doldururken, cebi de helal kazançla doldurmaktır. Bu oniki haslet bilfiil insanda bulunursa kendisi hürdür. İki tane eksik olursa o nisbette esir ve akılsızdır. Binâenaleyh, nefsin hevâsına esir olabilir, demektir.

Akl-ı selim tevhid ister. Çünkü tevhid asıldır. İnsan yaratıldığı gün, tevhid de tebliğ edilmiştir. Hevâ-i nefs ise şirk ister. Aklın dengesini bozan da şirktir. İbni Abbas tefsirinde, hevâ-i nefsden daha ziyade bâtıl bir mâbud yaratılmamıştır, demektedir. Şu ayeti kerimede dikkatle düşünülsün; أفرأيت من اتخذ إلهه هواه "Habibim, hevâ ve hevesini tapınak tutanı görüp, bildin mi?" buyurulmuştur. İşte bu ayeti kerime hevâ-i nefsin akla ne kadar zararlı olduğunu göstermektedir. Hatta hükemâ da, hevâ-i nefsine itaat eden aklının dizginini düşmanının eline vermiştir. Aslında akıl sultandır. Hevâ-i nefs bir neferdir. Şehvet ve gazab aklı esir ederler. Sultanı bir gedaya esir etmek revâ mıdır, demektedirler. Bazı haberlerde de şu vârid olunmuştur. Melekler mücerred akıldan şehvetsiz olarak yaratılmışlardır. Hayvanlar akılsız mücerred şehvetten tertiblenmişlerdir. İnsan da hem akıl hem de şehvetden tertiblenmişdir. Aklı şehvetine galebe çalan melekten üstün, şehveti aklına galebe çalan da hayvandan aşağıdır. Hevâ-i nefs, Hakk'ın emrine muhalif herşeydir. Ondan sakınmayan sağlam kalmaz.

Akıl edeb ister, ihlas ister, takva ile çoğalır. Çoğaldıkça Hâlık'ın varlığını idrak eder. İnsan bir an aklına arkadaş olursa nefsin hevâsından uzaklaşırsa şu sorular derhal aklına gelir:

Ne için yaratıldım?

Yaratılışımda gaye nedir?

Umum felsefecileri tefekküre sevkeden bu sorulardır. Fakat onların hevâ-i nefsleri fikirlerini bir ittifak haline getirmemiştir. Hatta meşhur Alman feylesofu Kant, inkâdu aklil mahz adlı eserinde durmadan şu soruları soruyor:

Gücümle ne yapabiliyorum?

Ne gibi amel işlerim?

Ümit ederek emelimi nereye bağlarım?

Durmadan kendi kendinden sorar. Fakat maalesef o da kesin bir kanaate varamamıştır. İslâm hükemâsı ise,

وما خلقت الجن والانس إلا ليعبدون

"Ben ancak insan ve cinleri Beni tanıyıp, Bana ibadet etsinler diye yarattım."

وان ليس للانسان الا ما سعى "İnsana çalıştığından başkası yoktur." mealindeki ayeti kerimelerden ilham aldılar. O halde ben Rabbime iman eder ve O'na ibadet ederim. Bütün emel ve maksadlarımı O'nun Peygamberinin sözlerine bağlarım. Ölümden endişe etmeksizin imanın gerekirdiği nefsânî temâyülâtımı O'nun emriyle tahrik ederim. Doğrusu, O'nun için kendimi terkederim. İşte akıl bu akıldır. Özellikle şu hadisle amel ederim, ümidi bağlarım:

اَضْمِنُوا لى ستا اضمن لكم الجنة اُصدقوا اذا حدّثتم و اوفوا اذا وعدتم وادّوُا اذا استمنتم واحفظوا فروحكم وغضوا ابصاركم وكفو ايديكم

"Bana altı şey tekeffül edin, Ben de size cennete girmenize tekeffül edeyim: Konuştuğunuz zaman doğru söyleyin, söz verdiğiniz zamanlarda da yerine getirin, size bir emanet teslim olundu mu (hıyanetsiz olarak onu) ödeyin. (Mutlak suretde) ırz ve namus mahallini koruyun, harama bakmaktan gözlerinizi kapatın, elinizi de menedin." Diğer rivâyette, "mirasınız taksim olunduğu zaman birbirinize zulüm etmeyin, başkalarının size yapmasını sevdiğiniz bir şeyin aynısını siz yapınız (insaf edin). Düşmanlarınızla kital anında korkmayın, ganimet aldığımızda hıyanet etmeyin. Zâlimlerinizi mazlumlarınızdan vazgeçirin." buyurulmuştur. Gücümüzle bunları yaparız. Allah'ın afvına emelimizi bağlar, rahmetini umar ve Rasûlullah'ın buyurmuş olduğu ameli işleriz. Bunu idrak etmeyen akıl, sahibinin kelepçesidir.

ALTINCI KISIM

İNSANIN ŞEKİLLENMESİ

İNSAN,NEFS AKIL VE BEDENİN KEMİYYETLEŞMESİYLE ŞEKİLLENİR

Bâri Teâlâ, evvelden yaratmış olduğu yeryüzünü tâmir etmeyi murad ederken bunca insanları ahsen-i takvimde yaratmıştır. Tâ ki insanlar cemad, nebat ve hayvan cinslerinden ayrılıp, kendi ihtiyarlarıyla O'nu tanısınlar ve O'na ibadet etsinler. Bu tanımak ve O'na ibadet etmek yegâne insanların O'nun rahmetine mazhar olmaları içindir. Söz dinlemez, doğru olan yolu yol edinmez, diğer insan da kahrına mazhar olmaları içindir. İnsan, nefs ve akılla şereflenmiştir. Ruhun özelliğiyle şereflendiği için sâir mahlukâta reislik yapar ve hâkimdir. Demek, kâinâtın ruhu insandır. İnsanın ruhu ise kâinattan üstün ebedi bir varlıktır. Allah Teâlâ herşeyi insan için, insanı da Kendisi için yaratmıştır. Bunun için ona hilâfeti tahsis etmiştir. Bütün canlıları hücrelerden, kromozomlardan stoplazmalardan yarattığı gibi, insanın bedenini de aynı hücrelerden yaratmıştır. Şübhesiz, her hayvan da olduğu gibi, insanın aslı olan gende de özellikler mevcuttur. Bugün ve daha ilerde ilmin keşfedip, birçok isim ona takacağı nice cüzlerden insan ve hayvan meydana geliyor. Ancak insanın beden kısmı cemad, nebat ve hayvan cinsleriyle eşittir, ama ruh cihetiyle insan üstün, ulvi ve ebedidir.

Adem Peygamberin bedenini de aynı cüzlerden yani yerküresinin içindeki toprak, su, hava ve hararetin özünden yaratmıştır. Bu yaratılış insanın hayatının ilk neşesidir. Gerek hayvan ve gerekse insanın bedeni hayatları arasında çok cüz'i farklar vardır. İkisinin aslındaki genler birdir. Hayvanda nefsin levâzımı olan yemek, içmek, birleşmek ve buluşmak olduğu gibi, insanda da aynısı vardır.

وما من دابة فى الارض ولا طائر يطير بجناحيه الا امم امثالكم "Yeryüzünde hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi bir millet olmasın." mealindeki ayeti kerimede dört mânâya işâret etmektedir

1- Birçok muhtelif cins ve renklerde,

2- Allah Teâlâ'yı bir bilmek ve O'na boyun eğmekde,

3- Gıdalanmak ve rızkını aramakda, seçmek ve almakta,

4- Tehlikelerden korumakda, ölüm ve haşre gönderilmekde, aynı sizin gibidirler demektir. İnsanla hayvan arasındaki iştirak ve sûri benzerlik bu kadardır. الدابة "Eddâbbeti" kelimesinde bütün böcekler, zâhifeler, omurga kemiği olsun olmasın her canlı, الطير "Ettayri" kelimesinde de pervâne, sinek ve bütün kuşlar çeşitleriyle dahildir. İnsan câmi' olduğu münasebetiyle herbir âzâsı ve nefsin temâyülü bakımından

sureten hepsine benzerdir. Ama bu benzeyiş onların insana yahut insanın onlara asıl olmasını göstermemektedir. Şübhesiz, insan birçok hususlarda, özellikle nefsâni temâyüllerinde onlar gibi veyahut onlar insan gibidirler. Bu benzeyiş her cihetle birleşmelerini ifade etmemektedir. Binâenaleyh, bu ayeti kerimede Darvin nazariyesine kayan zavallılara delil yoktur.

İnsan da beden cihetiyle hayvanlar gibi toprak, su ve havanın özü olan R.N.A ve D.N. A. silsilesinin cüzlerinden, hidrojen vasıtasıyla terkiblenmiştir. Binâenaleyh, bu cihetle insanın beden ve nefsi protein cüzlerinin özelliklerini taşımaktadır. Çünkü ondan semerelenmiştir. Allah Teâlâ'nın protein ve bunca unsurlara bahşetmiş olduğu hayatla insan varolmaktadır. Ama insan bu kadar değildir. Çünkü insanda ziyadesiyle ilim, irade akıl, ahlâk fazileti ve ebediliğe kâbiliyet bulunmaktadır. Ancak bu hakikati bulabilmek için Allah Teâlâ'nın yaratma sıfatını bilmek ve inanmak gerekir. Nitekim ayeti kerimede

قل سيروا في الارض فانظروا كيف بدأ الخلق

"De ki: (Habibim) yeryüzünde gezip dolaşın (kazın) da, (Bâri Teâlâ'nın)yaratmaya nasıl başladığını görün." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimede Cenab-ı Hak Teâlâ insana, yaratmanın, hayâtın nasıl başlamış olduğunun bilinmesini emretmektedir. Şübhesiz, canlıların içinde insan da vardır. Fakat Allah Teâlâ, البديع "El Bedi" ismiyle tecelli ederek, insanı müstakil bir cins olarak yaratmıştır. Onu böylece yarattığı için de nebat ve hayvandan kendisine rızk olabilecek kısmı yemesini helâl kılmıştır. Ve bu sayede Allah'a hizmet etsin çalışsın diye yaratmıştır.

ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين ثم جعلناه نطفة في قرار متين

"Andolsun Biz insanı (Adem'i bizzat, neslini bilvâsıta) topraktan süzülmüş bir silsileden yarattık. Sonra onu (zürriyyetini) sarp ve metin bir karargâhda nutfe yaptık." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimede şu iki mânâ tasrih olunmaktadır:

a) Adem Peygamberin bizzat topraktan süzülmüş bir silsilenin hülâsasından yaratılmasıdır. Bu silsilenin nasıl bir silsile oluşu hakkında bilgisi ilme havale edilmektedir. İnsan tahsil ettiği ilimle bunu bilebilir.

b) Sonra Allah Teâlâ kanunu değiştirip, Adem'in zürriyetini bütün özelliği ile nutfeden bizzat, topraktan bilvâsıta yaratmıştır. İnsan ruhu ile bütün kâinâtın cinslerinden ayrılır, konusuna bakın. Orada nutfenin bütün özelliği beyan olunmuştur. Gerek bu ayetde ve gerekse ولقد خلقنا الانسان من صلصال من حمأ مسنون "Andolsun Biz insanı kuru bir çamurdan; suretlenmiş bir balçıktan yarattık." mealindeki ayeti kerime ve benzerlerinde, toprakla insanın arasında bir hayvanın mevcudiyeti men olunmaktadır. Binâenaleyh, bu ayetlerin te'vili lüzumsuzdur. Hadisi şerifte de bu ayetler ve benzerleri şöylece tefsir olunmaktadır :

ان الله عز وجل خلق آدم من قبضة قبضها من جميع الارمن فجاء بنو آدم على قدر الارض فجاء منه الاحمر والاسود وبين ذلك والسهل والحزن والطيب والخبيث

"Allahu Azze ve Celle Adem'i yerin tümünden kabzettiği bir avuç topraktan yaratmış-

tır. Binâenaleyh, âdemoğulları (renk olarak) yerin benzeri olarak geldiler. Nitekim bazıları kırmızı, bazıları siyah, bazıları da ikisinin arasında geldiler. Kimisinin çehresi yumuşak, hoşnud, kimisinin de mahzun, kimisi güzel kimisi de çirkin oldular." buyurulmuştur. Bu hadisi şerifte de insanın müstakil olarak yaratıldığı beyan buyurulmuştur. Bir mucize olarak da; nefsi arzular, yumuşaklık, cismâni ve ahlâki olarak iyi ve kötülerin hal ve hareketlerine de işaret olunmaktadır, ki bunlar toprağın özelliği olarak insanlara geçmektedir. Nitekim, bütün özelliğiyle bir nutfe, bu gibi mânâları kuşatmaktadır.

Tıbi diyor ki, hadisi şerifte olan ilk iki sıfatın zâhiri murad ise de, son dört sıfat yumuşaklık, hoşnudluk mânâsını ifade eden "sehl", kin ve sertlik mânâsını ifade eden "hazen, tayyib" yani güzel ahlâklı ve "habis" yani çirkin huylardan murad ise toprağın tabiatıdır. Binâenaleyh, tayyib ve temiz topraktan mü'min, habis ve çirkin topraktan ise kâfirler çıkmıştır. Bu hikmete binâendir ki, mü'minin tabiat ve ahlâkı, cibilliyet ve tıyneti güzel, kâfirin de çirkindir. Ehli fen de, R.N.A. ve D.N.A.'nın özellikleri, meselâ çeviklik ve gevşeklik insan ve hayvanda tezahür etmektedir, derler. Nitekim, Kâdi Beydâvi, والبلد الطيب يخرج نباته باذن ربه والذى خبث لا يخرج الانكدًا

"Güzel beldenin (toprağı verimli olması bakımından) Rabbinin izniyle nebâtı (bol ve temiz) çıkar. Fena olandan ise faidesi pek az birşeyden başkası çıkmaz." mealindeki ayeti kerimenin tefsirinde; toprak, güzel memleket ve belde mü'minin misâlidir ki o hak sözü işitince kalbi ona inanır, kendisi faidelenir. Fena topraklı yer de münafıkın benzeridir, ki o da hak sözü işittiği halde kalbi onu kabul etmez ve onunla faidelenmez, demiştir. Binâenaleyh diyebilir ki, nefs-i emmârenin istek ve arzusu çirkin toprağın, levvâmenin orta toprağın, mutmainnenin de tertemiz toprağın özünden kemiyyetleşip insanın bedeninde canlanmaktadır. Demek, D.N.A. ve R.N.A. şeritlerinden ve protein cüzlerinden mevcut hızlılık, çabukluk ve gevşeklik, hatta birleşmelerindeki özellikler insanın bedeninde neticelenmektedir. Nefsâni bütün ahlâk buna kıyas olunur. İşte insandaki bu ciheti keşfeden birçok bilginler ruhu inkâr ettiler. Ruh tarafını idrak edenler le bunca maddeden insana geçmiş özellikleri inkâr ettiler. İkisinin arasında hüküm etmeye kalkışan feylesoflarsa tenâsuh görüşünü ortaya koydular. Halbuki evvelden dediğimiz gibi insan beden cihetiyle cemada, nebata ve hayvana benzer ise de, ruhuyla ayrıdır, seçkin ve ebedidir.

Nefs, tâbir-i diğerle ruh-i hayvâni; ruh-i insâniye ve akla itaat edecek olursa, mâarifi kazanacak, aslı olan uluyyetine kavuşacaktır. Ne faydaki birçokların nefsleri ruhlarına galebe çalar, yeryüzünde daimi kalacak gibi isyan eder. Bu ise vehim ve müdrike kuvvetinin çarpışmasından meydana gelir. Çünkü iki kuvvet de bedene hâkimdirler. Zira vehm şirki, idrak tevhidi gerektirir. Kim Allah'tan başkasına tapmışsa vehminden dolayı tapmıştır. Kim de Allah'ı bir bilip O'na itaat etmişse ruhun ve aklın idrakinden dolayı tapmıştır.

Şeytan âdem oğullarının bedeninde toprağın R.N.A ve D.N.A hulâsa protein cüzlerindeki özelliklerinin bulunduğunu bilip ve şehvet ile gazâbın galeyânında kendisine mâlik olamayacağına inandığı için ona vesvese vermekle musallat olur. Nitekim hadisi

şerifte de şöyle buyurulmuştur:

لما صور الله آدم فى الجنة تركه ماشاء الله ان يتركه فجعل ابليس يطوف به ينظر ما هو فلما راه اجوف عرف انه خلق خلقا لا يتمالك

"Allah Teâlâ Ademe suret verdiği vakit onu dilediği kadar (kendi haline) bıraktı. Onun ne olduğunu bilmek için iblis etrafında (çokça) dolaştı. Onu içi boş ve kof doğrusu karınlı görünce bildi ki, o kendisine mâlik olamayacak bir yaratılış üzere yaratılmıştır. " Bu hadis-i şeriften şu mânâları anlıyorum :

a) Şeytan nefsâni arzuların topraktan âdem oğullarına geçeceğini bilmiştir. Şimdiki birçok fenciler de bunu bilirler.

b) Aklın az olması takdirinde, insanın karnındaki ciğerler, kalb, böbrek ve midenin asabi damarlarının, vehmi kuvvete ve nefse boyun eğeceğini anlamıştır. Çünki asabi damarların istekleri çoktur.

c) İnsanın tek başına kalması takdirinde, yani dizginini sâdık bir kimsenin eline vermezse, mutlaka onu aldatabileceğini ve insanın da onun vesvesesini defedemeyeceğini zannetmiştir.

d) Kendisi Adem Peygamberin içine girememiştir. Ama oğullarının içine girebileceğini, kanın deverân ettiği yerlerde kendisi de dolaşacağını tâ o zamandan planlamıştır.

ان الشيطان ليجرى من ابن آدم مجرى الدم

"Muhakkak Adem oğullarının kanı dolaştığı damarlarda şeytan da dolaşıyor." mealindeki hadisi şerifte bu mânâ tasrih olunmaktadır.

e) Ruhun üfürülmesinden evvel de Adem'de bir hayat vardı. Çünkü hadisin içindeki, "kendine mâlik olamayacak" cümlesi kendisinde özel bir hareket olduğunu tasrih etmiştir. Nitekim, nutfenin yani meninin içindeki hayvanların hareket, mesken ve rızk aramak hayatı vardır.

f) İnsanlar, bir hayvandan değil, Adem bizzat, evladı bilvasıta topraktan yaratılmıştır. Bilâhere insana ayrı ruh üfürülmüştür. Bu ruhla insan âhiret hayatının ebediliğine kâbiliyet kazanmıştır. Nitekim şu âyet-i kerimelerde bu mânâ anlaşılıyor.

واذ قال ربك للملائكة انى خالق بشرًا من صلصال من حمأ مسنون فاذا سويته ونفخت فيه من روحى فقعوا له ساجدين

"Ve hatırla o vakti ki Rabbin meleklere: Ben, demiştim; kuru bir çamurdan suretlenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım. Binâenaleyh Ben onun yaratılışını bitirdiğim ve ona kudretimden ruh üflediğim zaman derhal siz de onun için secdeye kapanın. " buyurulmuştur. Demek, insanda iki ruh vardır. Birisi mecâzi ve madde âleminden yani toprak, su,hava ve maddenin hareketinden meydana gelen mevcut hararet ve maddenin ateşindendir. Adı nefstir. Yahut ruh-i hayvânidir.Kimisi de buna ruh-i tabii, dedi. Diğeri ise madde âlemi ile hiç âlâkası olmayan ve filhakika emir âlemindendir. Buna ruh-i insâni

denilir. İşte insan, bununla insandır. قل الروح من امر ربی "De ki (Habibim) ancak ruh Rabbimin emrindendir." buyurulan âyet-i kerimede ruh-i insâninin aslı madde âleminden değil, melekut ve emir âleminden olduğunu beyan etmiştir.

Nefsin baş askeri vehmi kuvvet olduğu gibi, ruhun da baş askeri akıldır. Birincisi eşek arısı, ikincisi bal arısı gibidir. Allah Teâlâ bal arısının vehmi kuvvetine ilham buyurmuştur. Bu ilhamla eczacılık, hendeseli bir inşâ', siyâsi bir hareket, iktisatlı bir çalışma, planlı bir harb sanatına muvaffak olmuştur. İnsan da aynı ilhamla şereflenebilir. Nitekim o ilhamla bunca san'atlara mâliktir, muvaffak olur. Şu kadar ki imansız bir insanda hayvan gibi akıl nuru yoktur. Halbuki hayvanda müdrike kuvveti yoktur. Eğer insan iman etmezse onun da müdrikesi zayıflar. Meselâ, yerküresinde su veya cam gibi şeffaf maddeler güneşten aksettiği gibi, mü'min insanın dimağındaki müdrike kuvveti de ruhtan ve aklın nurundan ilhamları akseder, alır. Bu gibi ilhamlarda insan ve hayvan eşittir. Ancak mü'min insan ayrıca âhiret âlemine âit ilhamları da alır. Netice-i meram şudur: Nefs ve ruh birleşince ikisinin çarpışmasından, imtizac ve karışımından, buluşmak ve birleşmelerinden iki şey daha meydana gelir. Birisi vehmi kuvvettir-ki, bununla insan ve hayvan eşittir- öbürü de akıl ve idrak kuvvetidir. Yani âkile ve müdrikedir. Alâmeti irâdedir. Fazileti güzel ahlaktır. İşte bunlar hayvanda yoktur.

Beden ve madde âlemi nefsin vatanı olduğundan, garip ruhu ve aklı esir tutmak ister. Artık bazan ruh galip gelir, bazen nefs galip olur, bazen de ikisinin galibiyet ve mağlubiyyeti aynı seviyede olur. Ancak mağlup olanların kalblerinde aklın nuru sönüp gider. Dolayısıyle kendisi meyyit-i müteharrek gibi olur. Ahireti idrak etmek bakımından, ya kupkuru bir cemad gibi bir heykel, yahut hayvan gibi sevk-i tabii ile hayatına devam eder ve yaşar.

Konuyu Mevlâna Celâleddin-i Rumi'den dinliyoruz.

MEVLÂNÂ'NIN TASAVVURUNDA RUH, NEFS, AKIL VE DÜNYA HAYATI

Mevlâna Celâleddin-i Rumi kaddesallâhussırahussâmi âlâ-i illiyyinden gelen ruhu sultana, maddeden tekâmül etmiş nefsi de câriyeye, bu dâr-i dünyayı ve beşeriyet âlemini de pazar meydanına benzetir. Mesnevinin hemen ilk hikâyesi bundan ibârettir. Der ki: Dünya ve din mülküne sahip bir padişah gibi ruh vardı. Bir gün, Allah'ın sevk-i irâdesiyle melekin eline binip, ata binmiş gibi bedene girip, nefsi avlamak maksadıyla hayli yol mesafesini kasr ettikten sonra -yani melekut âleminden mülk ve madde âlemine- inîş yaptı. Padişah yolda yani bedende, bir câriye gibi nefsi gördü. Elinde olmayarak ona gönül verip ve ona esir oldu. Bilâhere ruhun beraberinde akıl da gönül kuşu çırpındı. Çırpınmaya başlayınca acele etti. Câriye gibi nefsi satın aldı. Dünyadaki lezzetleri görünce asli vatanını ve gayesini unutuverdi. Ona aldandı. İradesini nefsin eline verdi. Bu birleşmede nefs ona dünyayı süslü gösterdi. Fakat büluğ çağına varınca, günah işlemekten

dolayı ansız câriye hastalandı. Mevlânâ'nın bu sözleri şu âyet-i kerimeye işarettir: زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحرث ذلك متاع الحيواة الدنيا والله عنده حسن المآب

"Kadınlara, oğullara yığın yığın birikilmiş altun ve gümüşe, salma güzel atlara (her bineğe ve fâidelenecek) her hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne meyli ve sevgisi (gâfil) insanlar için bezenip süslenmiştir. Bunlar dünya hayatının birer fâidesidir. Allah ise nezdinde en güzel yer vardır." Buyurmuştur. Mevlânâ şöyle devam eder: Birisi bir eşek bulur, palan bulamaz. Palanı bulunca da eşek kurdun nasibi olur. Testi olsa, su elin zineti olmaz (su bulunmaz). Su bulununca da testi kırılır. Padişah doktorları topladı ve: "Bu iki cânın korunması gerektir. " "Ben dertliyim, canımın canı, derdimin çaresi ve ilâcı odur. Kim benim canımı, sevgilimi tedavi ederse, yani günahların bunalımından kurtarırsa, o hazinelerime nail olur, dedi. Hepsi şaha, gayret edeceğiz, buna söz veriyoruz, dediler. Çağımızda hepimiz bu dünyanın bir Mesih'iyiz. Derde derman ve gönül yarasına merhemiz. İlâhi iradeden tamamen gâfil oldular.İnşâallah,Allah izin verirse demediler. Hak da onları tam bir acz ile kahreyledi. Hidâyetten uzaklaştırdı.inşâallahı terk, acze sebeb olur. Güzel huyun nağmesi Allah'ı zikirdir. Gâfilin işi makbul değildir. Devânın sırrı Hakk'a yakın olandadır. Türlü tedavi tedbirinde bulundular ama hiçbiri maksadı sağlamadı. Cariye hastalıktan kıl gibi olunca, şahın gözyaşları ırmağa döndü. Sirkencübin safrayı artırdı. Bademyağı kuruluğa sebeb oldu, karahalile ile kabız oldu, sıkıntı geldi. Su, ateşe neft gibi tesir etti. Hülâsa herbir günah ruhu aslından daha fazla uzaklaştırdı ve tüm sığınaklar aleyhine döndü. Padişah bu işte hekimlerin aczini görünce yalınayak mescide koştu. Mescidde mihrâbın önüne geldi. Secde yeri gözyaşlarıyla doldu. Yani imanla tevbe, dua ve yalvarışa döndü. İbret nuru gözönü aydınlatınca Allah'a hamdu senâ eyledi : Ey en küçük ihsânı dünya mülküne bedel olan Rabbim açık ve gizli herşey sana mâlumdur. Bütün ihtiyaçlarımızı gideren Sensin. Fakat ben istek yolunda yanıldım. Sen gerçi, kul hata eyler buyurdun ve açık, gizli ne varsa bağışladım, dedin. Padişah cânı gönülden coşunca ilâhi lütuflar denizi de coştu. Tevbeden dolayı Allah'ın lütuf kapıları açıldı. Ağlayıp dururken uyuya kaldı. Rüyâsında bir pir görüp, gelecekten haberdar oldu. Yani bir mürşidin gelmesinden... O, yani kalbindeki ilham dedi ki, ey padişah dileğin kabul oldu, yarın sana bir yabancı gelecek. O yabancı hem iyi bir hekim, hem de doğru ve emin bir kişidir. Tedavisinde kerâmet vardır. Onun kemâli Hakk'ın kudretiyledir. Şah uyanarak kendine gelince, gaybdan gelen va'd ile neşelendi. Padişah bu gizli sırrın zuhuru için pencere önünde beklemeye koyuldu, mürşidin emrine teslim olmaya hazırlandı. Gördü ki, Fâzıl, âlim birisi; gölge içinden güneş gibi belirmiş gelmektedir. Uzaktan hilâl gibi parlamakta (erişmekte), hayal gibi kâh görünmekte kâh kaybolmaktadır. Ruh gibi hayal de gizlidir. Bu dünya da o hayallerden biridir. Dünya halkının cengi de, sulhu da, övünmesi, utanması da hep bir hayalden ibârettir. Velilere tuzak olan hayaller, Tanrı Teâlâ bahçelerinin ay yüzlü güzellerinin bir akisleridir. Padişah rüyasında görmüş olduğu hayâli, misafirin yüzünde temâşâ etti. Kalbindeki ilhamları mürşidin sözünde müşahade etti. Onu kendisi bir yâvermiş gibi karşıladı. Gayb âleminden gelen bu

misafiri övdü. İki aşk denizinin birleştiği görüldü. Misafir ve ev sahibi dost oldu. Padişah, asıl sevgilim sendin o cariye değil. Fakat dünyada daima iş işi gösterir. Ey pir, sen bana Mustafa Sallallahu aleyhi ve Sellem gibisin. Ben de senin hizmetine kemer bağlamış Ömer gibiyim, dedi. Hakkın bize edeb ihsan etmesini isteyelim, zira terbiyeden noksan olan O'nun lutfuna lâyık değildir. Edebsizin kötülüğü yalnız kendisine değildir. Belki bütün dünyaya karışıklık, ateş verir. Alış-veriş zahmeti olmadan gökten sofra iniyordu. Musâ kavminden birkaç haddini bilmez de sarımsak ve mercimek istedi. Bunun üzerine gökten ekmek ve sofra inmesi kesildi. Onlara ekin ekip biçme zamanının meşakkati kaldı. İsa dahi Hakk'a yalvarınca Allah'ın Fazlı, lütfu ve cömertliği ona sığınak oldu. Ey Rabbim, gökten bize sofra indir, dedi ve semâdan onlara sofra gönderildi. Küstahlar ise terbiyesizlik edip, sofra artıklarını da istediler. İsa onlara bu cömertlik sofrasıdır. O Hakk'ın ihsânı olarak dâimidir, dedi. Bunda kötü zan ve hırs göstermek, rızk verene karşı küfrânı ni'mettir. Hırstan kör olan o dilenci huyluların fitnesinden lutuf kapısı kapandı. Zekâtın verilmemesi yağmura mâni olur, zinâdan da etrafa vebâ yayılır. Gam, keder sana yine senden; şübhesiz senin küstahca işlerindendir. Hak korkusundan kayıtsız olan, başkalarının da yolunu keser. Bu yolda kim küstah olursa o, hasret vâdisinde boğulur. Bil ki felek edebinden dolayı nurlu, melekler de bu yüzden mâsum ve temizdir. Güneşin tutulması, azâzil'in Hakk'ın kapısından sürülmesi, cüretleri, küstahlıkları yüzünden olduğu gibi, nefsâni arzularda aklın ve ruhun aksedilmemesine sebeb olurlar. Mevzu şahın ve misafirin durumuna gelsin. Zira söz uzadı maksada yaklaşmak gerektir. Şah elini açarak piri kucakladı. Aşk gibi gönlünü ve canını ona makâm etti. Alnını ve elini öperek geldiği yolu, oturduğu yeri sordu. Piri hürmetle bağrına basıp, sabırla hazineye kavuştum. Sabır, acı oldu ama nihayet onun meyvasında şifâ ve âfiyet vardır. Sen Hakk'ın zahmet giderici bir hediyesi ve, الصبر مفتاح الفرج "sabır sıkıntının anahtarıdır" sözünün mânâsısın. Senin güzel yüzün, her sualin cevabı oldu. Şübhesiz müşküller seninle hallolur. Sen bizim gönlümüzde olanın tercümanısın ve düşkünlerin elinden tutansın. Ey seçkin ve Hakk'ın senden râzı olduğu kişi, hoş geldin. Sen kaybolursan kazâ gelir, fezâ daralır. Sen kavmin efendisi, büyüğüsün. Senden hoşlanmayan helâk olur, dedi. O muhterem ihtiyarı, ağırlamadan sonra elinden tutup içeriye götürdü. Yani rehberiyle sır arkadaşı oldu. Padişah hastanın halini başından sonuna kadar anlatıp, sonra hekimi onun yanına götürdü. Hekim hastanın yüzünün rengine baktı, nabzını saydı ve hastalığın sebeb ve işaretlerine dikkat etti. Dedi ki: Diğer hekimlerin tedavilerinden bir iyileşme yok, belki daha çok harâb etmişler. Onlar gönül halinden haberdar olmamışlar, İftirâlarından (bilir görünme dâvâsından) Allah'a sığınırım. Pir hastanın halini hastalığın sebeblerni açıkca anladı, fakat bunu padişahtan gizledi. Safra ve sevdâ illeti bellidir. Odununun dumanı olunca bu, kokusundan belli olur. Onun vücudunda değil, gönlünde bir hastalık olduğunu anladı. Gönül iniltisi aşkın şahididir. Gönül hastalığından beter bir hastalık yoktur. Aşk bütün hastalıklardan ayrıdır. O Hak sırlarının usturlabı oldu. Hekim, lâtifelerin aslını anlatmakla şöylece ruhu tedavi eder ve nefsi de arzularından sakındırır. Aşk her iki taraftan da yücedir. Neticede O, âşıka rehber olur. Aşkı,her ne şekilde açıklasam da, anlatsam da onu târifde dil(insan) dilsiz kalır. Ger-

çi dil tefsire âşinâdır. Lâkin dilsiz aşk daha aydınlık (daha güzel) dir. Kalem gerçi herşeyi yazar ama aşka gelince başı döner. Aşkı anlatmak için akla izin yoktur. (Akıl aşkı anlatmada çamurda yatan eşek gibidir).Onu, yine aşk kendisi anlatır. Güneşe delil yine güneş oldu. Sana ondan başka aydınlık bir yol yoktur. Gerçi gölge de onun nurundan bir delilse de, can Tûru o parlak güneşden görülür. Gölge de masal gibi uyku getirici olur. Fakat güneş ayın yarılmasını tefsir eder. Bu söz batan güneşin sırrı olur. Ebedi can güneşinin gurubu yoktur. (Güneş İslâm Dinidir) Gerçi gökteki güneş bir tanedir ama onun benzerini tasvir etmek mümkündür. Makbul olan can güneşi (Allah) ki, O'nun bir benzeri tasavvur dahi edilemez. Ruhu, canı tasavvura imkân var mı? Tâ ki şekiller şekliyle hallolabilsin. Demek ki, Allah Teâlâ bütün duyuların ve aklın ötesindedir. Görülmesi mümkün değildir. Bahis, Tebrizli Şemseddin (dinin güneşi)'in yüzüne gelince güneş, dördüncü göğü kendine makam edindi. Şems'in adı dilin süsü olunca O'nun ni'metlerini remzle de olsa anlatmak lâzımdır. Yusuf'un gömleğinin kokusu gibi bu an cana hal zevkinin kokusu geldi. Bunca yıllık sohbet hakkını hatırla da, devamlı olarak kavuşma gününün halini söyle. Tâ ki yer ve gök gülsün. Akıl, ruh ve göz yüz kere daha fazla gülsün (sevinsin). (Mürşidinin sohbetiyle, dinleyenlerin kalb ve ruhlarının uyanmasına işaret ediyor.) Şemsi anlatmayı bana teklif etme.Zira şimdi ben yokluktayım.Anlayışım azaldı onu (lâyıkıyla) övemem. Aklı başında olandan başkasının söylediği her söz, tekellüflü, aşırı zarif ve güzel de olsa doğru olmaz. Ben sözü uzatsam doğru değildir. Zira dost ile dost olmayan ne anlar. Bu hicranı bu ayrılığı anlatmayı bir başka zamana bırakalım. Dedi ki, beni doyur zira açım. Çabuk ol, zaman keskin bir kılıçtır. Ey arkadaş, sofi zamanın çocuğu olmalıdır. Yarına demek tarikat icabı dışındadır. Hakiki sofi ince görüşlüdür. Veresiyeden varlık üzre yokluk ârız olur. Dostun sırrını kapalı tutmak gerektir. Gerisini hikâyeden (anlamak) uygun olur. Güzellere ait sırların, suretâ başkalarının sözünde gizlenmiş olması daha (hoştur). Sırları keşfe meyleden fodul kimse, sonunda kendi halinden üzüntü duyar. De ki, sevgiliye gömleksiz kavuşmak lâzım. Böylece ağlayan can arzuya doysun. Ben dedim ki cânan eğer üryan olursa vücudun kucağın baştan başa mahvolur. Arzu edilen şey ölçüyü aşmasın. Zira bir saman çöpünün dağa gücü yetmez. Güneşin nuru âlemi aydınlatır. O biraz daha yakın olsaydı halkı kebab gibi yakardı. Ey gönül, sözü bu kadar uzatman, Şemsi Tebrizi'den bahsetmen kâfidir. Onu anlatmanın hududu ve sonu yok. Sen eski hikâyeden söz aç... Hekim vaziyeti anladı ve yüce taht sahibi şahın sırdaşı oldu. Ey şah evi boşalt. Dost ve yabancı, kimseyi içeriye alma. Hak'tan uzaklaştırıcı herşeyi terket. Kapı ardında kimse kalmasın. Bu bitab hastadan soracaklarım var, dedi. Dost, düşman, evden herkes uzaklaştı. İçeride yalnız hasta ile hekim kaldı. Hekim, ey güzel huylu, (nâzik bir şekilde) memleketin neresidir? Zira her şehrin başka bir tedavi usulü vardır. Memleketinde akraban, sevdiğin, komşun var mı söyle? diyerek. Başından geçenleri birer birer sorarken onun nabzını tutuyordu. Kimin ayağı dikenden incinirse o gayri ihtiyârî ayağını dizinin süsü eder. (Ayağını dizi üzerine kor). İğne ucu işe yaramazsa dişi ve dudağı ona yardımcı olur. Kişinin ayağındaki diken yarası bir keder verirse, diken, gönülde olunca hiç karar kalmaz. Her rastgelen gönül dikenini görseydi, sinek gibi yara sahibine el uzatmazdı. Eşeğin kuyruğu (altı-

na) bir diken konulursa o, çıkarmak zannıyla boyuna bağırır, durur. (Rehbersiz yol bulamayacağına işarettir). Eşek ızdırabından bağırmaya, çifte atmaya devam eder. Onu dikenden kurtarmak için akıllı birisi lâzımdır. Dikenden kurtulabilmek için ızdırabından o, her tarafa koşar, bağırır durur. O, diken çıkarmada usta olan kişi güzel davranışıyla zavallıyı gamdan emin eyler... O hünerli tabib cariyeden dostları hakkında mâlumat aldı Dostça ona, hâlini, memleketindeki sevdğini, akranlarını sordu. Her sualde hekim susar, hastanın nabzına akıl kulağını tutardı. Tâ ki, nabza âşinâ kâmil hekim hangi ismin sualini aydınlatacağını anlayabilsin. Cariye, memleketindeki tanıdıklarını saydıktan sonra başka bir şehir adı (söyledi). Hekim, memleketinden çıkınca ilkin hangi şehirde eylendin, dedi. Aynı şekilde sual devam ettikçe nabzın atmasında bir değişiklik olmadı. Cariye şehrin ileri gelenlerini birer birer saydı. Görüştüklerini, ekmek, tuz yediklerini anlattı. Şehirden, evden bir hayli bahsettiyse de bu hikâyeden nabızda bir değişme olmadı. Hekim, Semerkand şehrini soruncaya kadar onun halinde diğer şeylerden bir değişme olmadı. (Semerkand sorulunca) nabız hızlandı, yanağı kızardı, (sonra) sarardı; çünkü derdi Semerkandlı bir kuyumcudandı. Hekim hastanın vaziyetini öğrendi. O pir ustalıkla bu sırrın vâkıfı oldu. Dedi ki, kuyumcunun semtini söyle! Köprü yakınında Gafter mahallesi, dedi. Hekim, üzülme ben senin hastalığını anladım, tedavi için tedbir aldım, dedi. Sen hasta gönlünü sevindir. Feyz yağmurum senin bahçene yağacaktır. Gam yeme sen, ben senin derdini çekmekteyim ve bu derde (yüz babadan daha) müşfik bir ortağım. Sırrını sakın hiç kimseye duyurma, Padişaha dahi halini sorarsa söyleme. Sevgilinin sırrı gönülde gizli olursa bil ki, muradın çabuk olur. Peygamber, "sırrını gizleyen muradına tez kavuşur," dedi. Tohum toprak altında gizlenince, mesut, yeşermiş ve tertemiz olur. Altın ve gümüş mâdende gizli olmasalardı, nasıl dünyanın her tarafında makbul olurlardı. O mâhir hekimin lutf (ve) vaidleri gönül hastasını gamdan kederden kurtardı. Hakiki vaidlerden kalbe sevinç gelir. Yalan vaidler ise insana üzüntü verir. Kerem sahibinin va'di hazine gibidir. Cimrinin yalan va'di eziyet olur. O mâhir, müşfik hekim cariyenin derdini öğrendi. (Sonra) şahın odasına giderek, vaziyetten onu haberdar eyledi. Şah, tedavi için fikrin nedir? Bu müşkülü geciktirmekte tehlike vardır, dedi. Hekim, bu işin çaresi şudur: O şahsı biz hususi bir dâvet ile getirtelim. Kuyumcu bu dâveti ile sevinir. Altın ve gümüşle süslü elbiseden gurur duyar, dedi. (Kuyumcudan maksad vehmi kuvvettir).. Şah hekimin tedbirini işitince onun nasihatini gönlüne küpe etti. Padişah, dürüst, işten anlar, becerikli birkaç kişiyi kuyumcuya elçi olarak gönderdi. Onlar Semerkand'a varınca kuyumcuya şahın sözünü ilettiler. Dediler ki,ey işi temiz, hünerli kişi,senin adın heryerde meşhurdur. Padişahımız kuyumculuk işinde tam bir istekle sana rağbet ediyor. Senin için elbise, altın ve gümüş gönderdi. Onun yanında itibârın olacaktır. Kuyumcu kıymetli elbiseyi, altını ve gümüşü görünce, çocuğundan; memleketinden ayrıldı. Sevinerek, gülerek yola koyuldu. Fakat ömrünün mahvolduğundan haberi yoktu. Elbisesinin hayat karşılığı olduğunu bilmeyen o sevgili, kırmızı hil'ati ile ata bindi. Nice kimseler kazâ elinin onu çektiğini (kendi ayağıyla kötülüğe gittiğini) bilmeden razılık yolcusu olurlar. Kuyumcu, zenginliği tahayyül ediyor, Azrâil ise (Azrâilden murad hak ilham ve ferâset), git belki kemâle kavuşursun, (öteki tarafa birşeyler götürürsün) diyordu. O ga-

rib kişi yoldan gelince, hekim, onu padişahın meclisine götürdü. Padişahın meclisine o, izzet, naz, yücelik, ikbal ve ikrâm ile vardı. Padişah kuyumcuyu görerek ağırladı. Hazinelerini ona teslim etti. Hekim padişaha, ey devletlim, cariye ile bu şahsı murada erdir. Tâ ki cariye, kavuşma suyu ile ateşini, hasretini teskin etsin, iyileşsin, dedi. Padişah, o ay yüzlüyü ona bağışladı. O biçareyi meclise mahrem etti. Altı ay kadar safâ sürdüler. Kız iyileşerek güzelleşti. Hekim kuyumcu için bir şerbet yaptı ve hastalandırmak için ona bunu içirdi. Hastalıktan onda hal, (güzellik) kalmadı. Kızın da aşkı böylece azaldı, yok oldu. Yani dünyanın ve günahların ızdırâbını anlattı, uyardı. Onun güzel çehresi sarardıkça, o güzel kızın da gönlü ondan soğudu. Dünyanın fâni lezzetlerini idrak etti. Bu fâni lezzetler ve aşk renge ve kokuya bağlı (zahiri) olursa o aşk değildir, kişiye bir utançdır. Kız kendinden utanır oldu. Zira o, süsün, rengin esiri olmuştu. Gözlerinden kan ırmağı aktı, o garibe yüzünün rengi can düşmanı kesildi. Tavus kuşunun süslü kanadı onun düşmanıdır. Padişahların hasmı mülk ve cengleridir. Kuyumcu,ahu gibi miskim dağıldı ve bu yüzden avcı, temiz kanımı akıttı. Tilki (nifak) dolaşıp dururken, postu yüzünden başından olur. Kemik (diş) için filcinin öldürdüğü file benzedim. Beni öldürmeye cüret eden makam, kuvvet sahibi, günahsızın kanını uykuda (intikâmı alınmayacağını) zannetmesin. Eğer bugün banaysa yarın da sanadır. Bu zavallının kanı hâşâ senden sorulmayacak mı? Gerçi duvarın gölgesi kendinden uzun olsa da, neticede gölge yine aslına döner. Bu cihan dağ oldu. Bizim işlerimiz, arzularımız ses. Geri dönen sadâ yine bize seslenir. Kuyumcu en son bunları söyleyip ruhunu teslim etti. Cariye aşk ızdırâbından kurtuldu. Fâniye olan aşk ebedi değildir. Zira insan bu düzenin hükmüne (ebediliğe) müsâit değildir. Her an gönüle feyzler veren (goncadan daha taze olan) gözün, ruhun safâşı olan ilâhi aşk bâkidir. Daima, Diri ve Bâki olana âşık ol, sırrını o nura kavuştur, O'nun aşkını iste, Zira bütün peygamberler, veliler bu aşkı iksirin ta kendisi bilirler. Bu aşka bende kâbiliyet yok deme. Kerem sahibinin ihsan etmediği bir nesne yoktur. Hekimin kuyumcuyu öldürmesini ümit veya korku yüzünden zannetme. Allah'ın emri olmadan bu işi o, padişahın hatırı için yapmaz. Hızır aleyhisselâmın o çocuğu öldürmesindeki sırrın hakikati herkese açık değildir. Allah'ın ilhâmına nâil olan kimse, her ne yaparsa o, kesin olarak doğrudur. Zira hayat ve ölüm Hak'tandır. Kâinatda herşey O'nun hükmündedir. O'nun emrine sen de İsmail gibi teslim ol. Böylece kendini ihsâna lâyık kıl. O tertemiz, Ahmet sallallahu aleyhi ve sellemin Ruhu, Ehad (bir tek olan) ile nasıl beraberse,senin ruhunda ebediyen öyle şâd olsun. Sevgili, kendi eliyle âşıkı kurban edince âşık, o an mes'ut olur. Padişahı kendi arzusu için kan döktü sanma. Sen kendini yanlış düşünmekten gözet. Bu hoş bir iş değil diye sen düşündün. Böylece, gönlün gam ateşine üzerlik tohumu oldu.Bu riyâzetler, bu yalvarmalar kötü ile iyinin, güzelin ayrılması içindir. İyi ile kötünün imtihan edilmesi, Samed (yüce ve dâimi) olan Tanrının hikmeti icabıdır. Padişah, Hak'kın emri olmadan bu işi yapsaydı o, yırtıcı bir köpek gibi olurdu. Onda şehvet, hırs ve kötü arzular yoktu. Zâhiri bâtıl görünüyorsa da içi doğruydu. Gerçi Hızır gemiyi parçaladıysa da bundan yüzlerce doğruluk ve sağlamlık vardı. Musa'(akıl kastediliyor) da hesapsız faziletler olduğu halde vehmi ona perde oldu. Kırmızı güldü o, kan sanma. Akıl sarhoşu idi, buna delilik işi deme. Padişahın muradı

bir günahsızın kanı olsaydı, onun adını anmak küfrolurdu. Bir şâki'nin birkötü kişinin övülmesinden gökler titrer. Allah'tan korkan bu işe cüret etmez. O öyle uyanık bir padişahdı ki, Hak'kın bendesi ve has bir kulu idi. O kimseyi, öyle bir şah öldürürse onun temiz kanının karşılığı iyi bir tâlih, yüce bir makam olur. Padişah, kuyumcunun ölümünde yine kendisi için bir fayda görmeseydi onu öldürmezdi. Çocuk hacamatçının bıçağından korkar, şefkatli anne ve babası ise sevinç içindedir. Yani kaderi bilmeyen kaderden şikâyet eder. Hüdâ yarım can alır, yüz can verir. Hatıra gelmez lutuf ve ihsanlarda bulunur. Bir belâ gönderirse mutlaka mükâfâtını verir. Sen kendi nefsine göre mukayese ediyorsun, hakikatten uzaksın, ona yaklaşmayı iste."

İMANINI TAKVİYE ETMEK İÇİN İNSAN HANGİ ŞEYDEN YARATILDIĞINA BAKSIN

İnsan birçok merhalelerden geçmiş, kendisi ruhuyla yaratıcının kudretine son derece delil olduğu gibi, bedeni cihetiyle de delildir. İnsan maddesinin yüzondört cihetinden sadece on iki cihetini bilmek de kâfi gelebilir. فلينظر الانسان مِمَّ خلق "İnsan neden yaratıldığına baksın." mealindeki ayeti kerime kat'i bir delil olarak insanın kendi varlığında düşnmesini emretmektedir. Halihazırdaki insanın birinci merhalesi meni ve nutfe hâlidir. Şübhesiz ki, bu devrede nutfe hücrenin stoplazmasından oluşup, birçok iplerden müteşekkildir. Meninin hücreleri içerisinde stoplâzma ve gen olarak tâbir olunan nutfe, hayvâni ve nefsâni hayâta sahibtir. Ancak ilk teşekkülatda insanın bedeni bir kısım erkeğin, diğer kısmı da dişinin suyundan oluşmuştur. Gen veya genes adlı fertlere dağılır. Bunun içinde insan olabilecek ferdin şekli, rengi, boyu,gözü, hissi, zekâsı, harekat kâbiliyeti ve birçok özellikleri bulunmaktadır, demiştik ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين "Andolsun Biz insanı çamurdan süzülmüş bir sülâleden yarattık." mealindeki ayeti kerime, nutfenin bütün özelliklerine işaret etmektedir. Adem aleyhisselâm'dan sonra kanun-i ilâhiye'nin değişmesi neticesinde Allah Teâlâ bir kısmı erkeğin, diğer kısmı da dişinin menisinin içinde muazzam bir taksimden sonra insanı yaratıyor. Lâkin dişi tarafından gizli olan nutfe nâdiren müşahade olunabilir. Onun için birçok ayetlerde erkeğin nutfesinden bahsedilmektedir.Bir gözyaşı gözden ayrılınca sureti nasılsa nutfenin şekli de öyledir. Meselâ ön kısmı yarım daire, biraz şişkin ve çıkıktır. Ortası ön kısmından dar, gerisi daha dar, kuyruk şeklindedir.İşte bu insan oluyor. قتل الانسان ما اكفره من اى شيء خلقه من نطفة خلقه فقدره ثم السبيل يسره "O kahrolası insan (gafletinden dolayı) ne kadar nankördür. O, onu hangi şeyden yaratmıştır. Dikkatle baksın. (Allah onu) Bir tek nutfeden yarattı da (ona muayyen) bir biçim verdi. Sonra onun yolunu kolaylaştırdı." mealindeki ayeti kerimede ayrıca atılıp döl hânesine dökülen ve orada hayâtı için yol arayıp, muvaffak olan nutfeye işaret buyurulmakla, sonradan rahmin açılması ve yolun kolaylaşmasından insanın nasıl dünyaya geldiği beyan buyurulmaktadır. Fakat bunca işaretleri ayetin arabi olanlarında aramalıyız. Meselâ, insanın meninin hepsinden değil, ancak bir cüz'i olan bir tek nutfeden yaratılmasına, o nutfe de muayyen biçim ve şekilde olmasına ve ayrıca rahmin de kapılarının açılıp kapanmasına dikkati celbetmektedir. Halbuki asrı saadetde bu hakikati bilen

yeryüzünde yoktu. O zamanda kim bilirdi ki, altmış veya yüz milyon adet nutfelerden insan ancak bir tek nutfeden meydana geliyor. Şübhesiz Kur an'ı inzal eden seçtiği kuluna ve elçisine bu hakikati buyurmuştur. اَلَمْ يَكُ نطفة من منى يحنى "İnsan meninin içindeki bir tek nutfeden değilmiydi?" mealindeki ayeti kerimenin arabi nazmı şerifine bak. "min" harfi teb'iz yani ba'ziyet ve cüz'iyet bildiren bir harftir. "nutfetin"'in tenvini teklik gösteren bir işarettir. Bu takdirde hiç te'vil olmaksızın türkçe mânâsı şöyle olur: "İnsan meninin cüzleri içerisinden bir tek nutfe olandan yaratılmıştır." demektir. Bu ayeti kerime tek başına Allah'ın varlığına, birliğine ve Hazreti Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ın da O'nun gerçek elçisi olduğuna delil olduğu gibi, insanın da birçok vazifelere mükellef olduğunu beyan buyurmaktadır. Demek insanın Allah'a karşı, Rasûlüne karşı ve kendi nefsine karşı birçok vazifeleri vardır. Şu halde insan o hakir nutfeden yaratılmışsa da birçok meziyetleri, şeref ve haysiyeti taşımaktadır. Bunca milyon meninin fertlerinden bir fertdir insan. Allah onu muayyen bir biçim, muayyen bir hareket, güzel bir suret, hareketli, rızkını celb, zararları defetmek kâbiliyetine sahib olarak yaratmış. Bu sayede o da bilgin oluverdi. Ama bu dünyada asli maksadını unutmuş tuğyan eder. Hangi şeyden yaratılmışsın. Kim sana muayyen miktarda biçim ve şekil verdi? Düşün.. Bugünkü ilmin keşiflerine göre de bu hakikat tüm bilginlere meydan okumaktadır. فقدره "Allah insana muayyen bir biçim verdi, şimdiki hayâta sahib kıldı ve ebedi hayâta kâbiliyetli olarak yarattı. Ecelini rızkını hudutlandırdı." Kur'an-ı Hakim'in mânâsı mucize olduğu gibi lâfzı da mucizedir. "Fekaddere-hu" cümlesi içinde takdir,erzak ve ebedilik mânâları vardır. Ama dile getirmekten âciz kalıyorum. Elbette bir avamın bu ayetden aldığı haz, sezdiği mânâ ayrı, bir ilim adamının da sıhhatli ruh, selim kalb, sağlam aklıyla, gördüğü ihtisâsa göre alacağı haz da ayrıdır.

انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج

"Muhakkak ki Biz insanı bibiriyle karışık nutfeden yarattık." mealindeki ayeti kerime ise insan, erkek ve dişinin birbirine karışık-ikisinin- sularından meydana gelmesini tasrih buyurmaktadır. Binâenaleyh insan yalnız erkeğin nutfesinden değil, demektir. Çünkü erkek ve dişinin suları içerisinde birçok hücreler, bir çok kromozom ve genler vardır. Herbir gen ayrıca çekirdeklerle kuşatılır, stoplâzmalar da çekirdeğin etrafını kuşatır. Artık dile getiremeyeceğimiz tüm hakikatleri ve hücrelerin özelliklerini الامشاج "El Emşâci" "birbirine karışık" demek olan kelimesi taşımakta ve ilmi birçok hakikatleri kuşatmaktadır. Meselâ, erkekteki XY, dişideki XX cüzlerine ve bunların özelliklerine de işaret etmektedir. 1875 tarihine kadar Avrupa âlimleri, insan yalnız kadından veyahut yalnız erkektendir, diye münakaşa etmekte idiler. O civarda Amerikalı Hirtoviç'in, civciv horozun tohumu ve tavuğun yumurtasından oluşuyor, demesi üzerine bu fikir ortaya koyuldu. Halbuki Kur'an-ı Hakim asrı saadetden şimdiye kadar, yani 1405 sene evvel bu hakikati açıklamıştır. Hatta her mü'min namazında zammı sure olarak, Eddehr suresinde bu âyeti sürekli tekrar etmektedir. Bununla mü'min "Allah Teâlâ insanı erkek ve kadının birbiriyle karışık nutfesinden yaratmıştır." diye bildirir. Nitekim, İmam Ahmed bin Hanbel'in rivâyet ettiği bir hadisi şerif de şöyledir: Peygamber aleyhisselâm as-

habına sohbet ederken bir yahudi oralardan geçmiş. Kureyş'den bazıları ona, ey yahudi! Şu diyor ki, Ben Peygamberim, demişler. Bunun üzerine yahudi, öyle ise ben ondan bir soru sorarım. Peygamber olmayan herhangi bir insan benim bu sorumun cevabını bilemez, demiş. Sonra, Peygamberin yanına gelerek oturmuş ve Ey Muhammed insan hangi şeyden yaratılıyor? Diye sormuştur. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem :

من كل يخلق من نطفة الرجل ومن نطفة المرئة فنطفة الرجل غليظة منها العظم والعصب و اما نطفة المرئة فنطفة رقيقة منها اللحم والدَم

"İnsan bir külden yaratılıyor. Erkek ve kadının nutfesindendir. Lâkin erkeğin nutfesi sert ve kalındır, ondan kemik ve gövde (nin bütün hususiyetleriyle) sınırları yaratılır. Kadının nutfesi ise ince, nârin ve yumuşaktır. Ondan kan ve et (adaleler) yaratılıyor." diye cevab vermiştir. Yahudi, vallâhi peygamber olmayan bunu bilemez, demiştir.

فلينظر الانسان مم خلق خلق من ماء دافق يخرج من بين الصلب و الترائب

"İnsan hangi şeyden yaratıldı, düşünüp baksın. O atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. Ki (erkeğin) arka kemiğiyle, (kadının da) göğüs kemiği arasından çıkıyor o." mealindeki ayeti kerimeyle de İmam Ahmed'in rivâyet ettiği hadis takviye olunmaktadır. Ayrıca bu ayeti kerimede meninin menşei de beyan olunmuştur. Yani insan erkeğin arka kemiği ile, kadının göğüs kemikleri arasından çıkma bir sudan yaratılmıştır. Erkeğin sulbü ile kadının göğüs kemiklerinde birleşip oluşan bir sudan yaratılmıştır o. Bu gerçek Allah'ın (Celle Celaluhu) ilminde mahfuz olup, insanlarca bilinmiyordu. Nihayet son asrın yarısı olunca yeni ilim, kendine mahsus ile bu gerçeğe ulaştı ve bildi ki erkeğin suyu belindeki omurgada, kadının suyu ise göğsünün üst kısmındaki kemiklerde tekevvün etmektedir. Ve bu iki su, muhkem bir karargâhta birleşiyor ve bundan da insan meydana geliyor.

Erkeğin sulbü ve kadının göğüs kemiğinin arasından çıkıp fırlayan bu su ile, müdrik, akıllı, organik, asabi, akli ve ruhi terkibi girift olan insan arasındaki... Bu atılgan suyun uğrayıp geçerek konuşan bir insan oluşunu, bu safhaya kadar geçirdiği merhaleler ve katettiği mesafeyi düşünmek, insan varlığının hâricinde bir el'in mevcudiyetini ve bu el'in, aslı, irade ve kudreti olmayan bu sıvı şeyi tutup bu uzun, bu hayret ve dehşet verici seyahata sevkettiğini ve nihayet gözler önünde duran hâle getirdiğini ihsas ediyor. Allah'ın emriyle, şekil ve suretten, akıl ve idrakden, irade ve kudretden mücerret olan bu nutfeyi, bu uzun ve enteresan yolculuğunda yönetip gözeten bir muhafızın var oluşuna da işaret ediyor. Doğrusu insanın doğumundan ölümüne kadar geçirdiği merhalelerdeki hayret verici durumlar, bilinenlerin çok üstünde ve ötesindedir.

Şu meninin içindeki spermatozoitler mikroskopla görülemeyecek kadar küçüktür. Dökülen bir damla menide hayat fonemisi denilen bu spermatozoitlerden milyonlarca vardır. Bir varlığı, bir aklı, fikri, kudret ve iradesi olmayan bu küçük canlı, rahime yerleşir yerleşmez gıda arama işine koyuluyor. Derken koruyucu kudret eli hemen yetişip, etrafındaki rahim cidarını taze gıda almaya elverişli bir "akar kan havuzuna" na çevi-

rip özel besi unsurunu ona sunuyor... Gıdasının sağlandığından emin olur olmaz yeni bir işe başlıyor: Doku ve organları oluşturma ameliyesine... Bunun için iş bölümleri yapılıyor. Bir tutar tarafı, bir akıl, bir kudret ve iradesi olmayan bu basit mahluk ne yaptığını ve ne yapmak istediğini biliyor. Çünkü esirgeyici kudret eli onu ışıkla, bilgi, kudret ve irade ile donatmıştır ki, gideceği yolu bilsin... İşte bu mahluk, şu müthiş insan yapısının sütunlarını tesis etmesi için bu hücrelerin her bölüğünü vazifelendirmekle mükelleftir. Şu grup kalkıp kemikleri inşa' edecek, öteki tutup adeleleri yapacak,diğer bir bölük sinir sistemlerini tanzim edecek, bir başkası da kendine tahsis edilen cihazı oluşturacak... Ve nihayet insan binasının belli başlı temelleri böylece atılmış ve tamamlanmış olacak.

Fakat bu iş göründüğü kadar kolay ve basit değildir. Gayet ince bir ihtisas işidir. Bir kere kemiklerden hiçbiri, adelelerden hiçbir adele ve damarlardan hiçbir damar ötekine benzemez. Çünkü vücuda gelecek bina, ince ve üstün bir san'atın, eşsiz bir yaratış gücünün eseri olacak ve türlü vazifeler görecektir.Bunun için insan yapısının inşâsına kıyâm eden bu hücreler mecmuasından herbiri, ihtisâsı dahilindeki yerini almayı biliyor. Bunlardan herbiri, büyük yapının kendisine mahsus köşesinde ve muayyen işte vazifesini yapıyor. Bu işi yapmaya kalkarken de bu küçük spermatozoitler herbiri yolunu biliyor, hedefini biliyor ve kendisinden beklenilen şeyin ne olduğunu biliyor. Demek o andaki nutfe hâl-i hazırda canlı bir hayvandan daha kuvvetli ve daha kurnazdır. Kendisi bir balık gibi bir havzın içinde yüzer, işitir, görür, rızkını bilir ve taleb eder. Artık orası kendisine bir mesken olur. Ki Cenâb-ı Vâcib-ul Vücud onu, ثم جعلناه نطفة فى قرار متين "Sonra Biz onu, sarp ve metin bir karargâhta bir nutfe yaptık" mealindeki âyet-i kerimede târif buyurmuştur.

İNSAN GEÇİRMİŞ OLDUĞU MERHALELERİNİ BİLMELİDİR

Evvelki konularda bütün özelliğiyle vasıflanan nutfenin ikinci merhalesi "alâka" merhalesidir. Nutfe, zekasıyla yumurtaya doğru yürür, en kurnaz bir hayvan gibi onu deler. İncitmeden deldiği delikten içeri girer. Ağacı delen bir kurttan daha kuvvetli yumurtayı deler ve bir sülükten daha güzel kanı emer. O "sarp ve metin karargâhta yumurtaya asılır, emer" Sanki kendisinde şimdiki göz, kulak ve nefsin bütün levâzımları vardır. Erkeğin spermatozoiti rahmin içinde yumurtayı deler, içine girer, asılır ve emer. Şekil olarak bir kan pıhtısı etrafında görülür. Kendisi ise kayıp. Gördünüz mü hiç, bir sülük âzânın herhangi bir yerine koyulduğu zaman nasıl emer? Asılır ve asılırken de nasıl kamburlaşıyor? Nutfe de aynı öylece rahmin bir kenarına asılıyor, emiyor. Çünki Allah onu bütün emellerine muvaffak ediyor. Çünki O, onun yaratılmasını dilemiştir.

هو الذى يصوركم فى الارحام كيف يشاء لااله الا هو العزيز الحكيم

"Döl yatağında size nasıl dilerse O öylece sizi suretlendirir (şekilden şekle nakleder). O'ndan başka (hakikaten suret yapan) hiçbir Tanrı yoktur. (O) mutlak gâlibtir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir." mealindeki ayeti kerime rahmin cidarına asılan nutfe ve spermatozoitin şekilden şekle girmesine mucize olarak işaret etmektedir. İmam Kurtubi

bu ayetin tefsirinde diyor ki,

ان الله تعالى يخلق عظام الجنين وغضا ريفه من منى الرجل ولحمه وشحمه من منى المرأة

"Muhakkak Allah Teâlâ ceninin kemiklerini ve kıkırdaklarını erkeğin suyundan yaratır. Yağını ve etini de kadının suyundan yaratır." mealindeki hadis ve yukarıdaki ayeti kerime tabiatçıların reddine kâfi bir delildir. Bu ayetin üzerinde aynı zamanda İmam Fahrettin Râzi de çok durmuştur.

خلق الانسان من علق "İnsanı (rahmin kenarına yapışmış, asılarak emer) bir kan pıhtısından yaratmıştır." mealindeki ayeti kerimesinde de Hâlık Teâlâ ilk olarak Nebisine gönderdiği vahiyde okumayı emretmiş ve insanın dikkatini de "alâka'ya çekmek için işaret etmiştir. Nutfeye "âlâka" ismini vermekte birçok hikmetler vardır. Şöyleki

1- Normal bir hayvan gibi, nutfe de rızkını arar. Demek içinde ruh-i hayvâni vardır, ki buna nefs denilir.

2- Allah Teâlâ El Hâdi ismiyle ona tecelli eder, onu yoluna iletir, maksadına kavuşturmak için de rahmin yedi kapısını ona açar.

3- Yumurtayı ona yumuşatır, üzerine rahmin kapılarını kapatır, ona rızk verir. Nitekim eski müfessirler, bundan önceki başlıkta açıklamış olduğumuz mânâyı müşahade etmişlerdir. Fakat delil bulmakta zorluk çekmişlerdir. Şöyleki, "alâk" kelimesi, sülük gibi asılır, bükülür, emer mânâsındadır. Zamanımızda ise ilmî keşiflerin sayesinde, "alâk" kelimesini şöyle mânâ ederiz: "Alâk" aslen emen, yapışan ve bükülen demektir. Özellikle İmam Kurtubi ve Fahri Râzi bu kelime üzerinde çok acâib bilgiler vermektedirler. Fakat Kur'an'ın mucizesi bu asırda ilmin erbâbına birçok mucizeleri gösterir Arabi olarak nazmı şerifinden ilim erbâbı mânâyı çıkarıp, bilmelidirler.

Nutfenin üçüncü devresi "mudga" devresidir. Yani parçalanıp, bölünüp, şekil alarak yeni bir hayâta hazırlanma devresidir. Bu üçüncü devreye işaret olarak

فانا خلقناكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقه وغير مخلقة لنبين لكم

"Şu muhakkaktır ki, Biz sizi (bilvâsıta) topraktan, sonra insanın ba'zı suyundan, sonra pıhtılaşmış bir kandan (alâkadan) daha sonra da hilkâti belli ve belirsiz bir çiğnem etden yarattık. Size apaçık beyan edelim, diye." buyurulmuştur. Mevzuubahsimiz olan burada, "hilkâti belli belirsiz bir çiğnem etden yarattık" cümlesidir. Bu cümlede birçok mânâlar vardır:

a) İmam Fahrettin Râzi'nin buyurduğu gibi mudga, çiğnenmiş et parçasına benzer. Bu devrede mudga bölünmeye kâbiliyet kazanır. Bir kısmı belli âzâlar olur, diğer kısmı da kendi haline kalır.

b) Kendi hâline kalan kısım da hücre olarak bedenin herhangi âzâsında gizlenilir. Yedek parçalar, diye târif ederiz. Doğduktan sonra yaratılışı belli kemiklerin kırmak, çıkmak, kesmek anlarında devresini tamamlayan ve âzâları kaynaştıran hücrelerdir. Bu gizli hücreler musibet anlarında devresini tamamlar. Kaynaşmak, yenilemek vazifesini

görür. Demek oluyor ki, Allah Teâlâ nutfenin üçüncü devresi olan mudga halinde iken hücre olarak insanın yedek parçalarını hazırlıyor. Mudga başta iki parçaya bölünür. Bir kısmı zamanında devresini tamamlar, sapasağlam devam eder. Diğer kısmı ise sağlam âzâların kırılıp dökülenlerinin kaynaşması için zamanında devreye geçen yedek parçalardır. İşte burada mucize...

c) Bu devrede yaramayan yedek parçaların bir kısmı, önceki devrelerde olduğu gibi doğum esnasında dışarıya çıkar.

d) Devresini tamamlayıp, şekillenmiş ve şekillenmemiş parçalar hücre halinde bedenin hazinesinde gizli olarak hazır bulunmaktadır. Beden kendisi lâzım olduğu zaman onu kullanır, işte ayeti kerime bu mânâlara işareten, "...sonra da yaratılışı belli veyahut belirsiz bir çiğnem etden yarattık ki, kudretimizin şânını apaçık size beyan edelim, diye." buyurulmuştur. Bundan başka da birçok mânâlar vardır. Fakat aklımın ve ilmimin kifâyetsizliğinden dile getiremiyorum, ama inanıyorum.

e) Cenin bir çiğnem et parçası hâline geldiği zamanda, önce kemik ve kıkırdakları yaratılır, sonra o bir çiğnem et parçasından kablolar gibi asabi damarlara su mecrâları gibi kan damarlarına, motor gibi cihazlara taksim olunur. Bu mudga... Bir taraftan kemik ve kıkırdaklara et giydirilir. Bu da Kur'an'ın bir mucizesidir. Nitekim ayeti kerimede buraya işareten, فخلقنا المضغة عظاما فكسونا العظام لحما ثم انشنأه خلقا آخر "Derken bir çiğnem eti de kemiklere kalbettik. Ve (akabinde) o kemiklere de et giydirdik. Bilâhare onu başka bir yaratılışla da inşa' ettik (ona can verdik, nutuk ve idrâke sahib ayrı bir hayata kâbiliyetli kıldık). Suret yapanların en güzeli olan Allah'ın şânına (bak) ne Yücedir." buyurulmuştur. İnsanın geçirdiği devrelerin içinde en muazzamı budur. Çünkü bu devrede insan, cemad, nebat ve hayvan âleminden ayrılır, kuyruğu kesilir. Ruhun üfürülmesine kâbiliyet kazanır ki bu mânâya işâreten, "... Ve akabinde o kemiklere et giydirdik. Bilâhare onu başka bir yaratılışla inşa' ettik." buyurulur. Ey arabi belâgat bilen! "sümme" ve "fa" harflerine bak... Bakıp düşündüğün anda insanın hayvandan ayrılış noktasını görürsün. ثم انشنأه خلقا آخر..."...Bilâhare onu başka bir yaratılışla inşa ettik." buyurulur. Bu başka yaratılış nedir?... Mükemmel can, mükemmel idrak, mükemmel akıl ve sâirdir... Meselâ, insana nutuk verilmiştir. İnsan bildiği birkaç harften nice milyon cümleleri terkib etmek kabiliyetindedir. Allah insana beyânı ve nutku vermiştir. Henüz daha insan annesinin rahminde iken nice merhaleleri geçiriyor.Dünyaya gelip,kıyamete kadar uzun sefere nice kâbiliyetler kazanıyor. يخلقكم فى بطون امهاتكم خلقا من بعد خلق فى ظلمات ثلاث "Sizi annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra (özel) diğer bir yaratılışla halk ediyor O." mealindeki ayeti kerimeye de bakalım. Üç karanlıktan bahseder. Birincisi, rahim bütün özelliğiyle üterus karanlığı, ikincisi eş torbası, plasenta ve içindeki levâzımların karanlığı, üçüncü amniyon sıvısının meydana getirdiği karanlıklardır. Bu üç karanlıkların içerisinde cenin, yer, teneffüs eder, hareket eder. Orada nasıl yaşar?... Yaşar. Çünkü Hâlık'ı ona büyük kâbiliyetler vermiştir. Orada şekillenir. Kim onu şekillendirir, suretlendirir?... Şübhesizki bir tek olan Allah... Acaba asrı saadetde

kim bu merhaleleri bilirdi. Şübhesiz, vahyin muhatabı olan ezel ve ebed aynası Hazreti Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem. Nitekim bir hadisi şerifte şöyle buyurur:

العينان دليلان والاذنان قمع واللسان ترجمان واليدان جناحان والكبد رحمة والطحال ضحك والرئة نفس والكليتان مكر والقلب ملك فاذا صلح الملك صلحت رعيته واذ قسد الملك قسدت رعيته

"Gözler rehberdir, kulaklar HUNİ, dil tercüman, eller kanat, karaciğer rahmet, dalak havz, akciğer nefes, iki böbrek süzek (yahut süzgeç) ve kalb de sultandır. Sultan iyi olursa emri altındakiler de iyi olurlar. Bozulduğunda emri altındakilerin hepsi bozulurlar." Bu hadisi şerif ve şu ayeti kerimeye bakalım küfür etmeye sebeb var mı?.. İnsan vazifesini bilmeye ihtiyaç yok mu? Şükür etmeye mecbur değil mi?..

هو الذي انشأكم وجعل لكم السمع والابصار والافئدة قليلا ما تشكرون

"De ki, O'dur sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler verendir. Ne de az şükür ediyorsunuz." buyurulur. Yukarıdaki hadis ve ayeti kerimede beyan olunan yalnız göz ve kulak mucizeleri ne hayret vericidir! Ki bugün ehli ilim onu keşfetmiştir.

Allah ve Modern ilim kitabında beyan olduğu vech üzere, işitme duyusu dış kulak ile başlar. Fakat nerede bittiğini sadece Allah bilir. İlim isbat ediyor ki, sesin havada meydana getirdiği titreşimler, dış kulak kepçesine, buradan da iç kulak boşluğuna geçer. Korty denilen iç kulak dünyası insanı hayrettten hayrete sevk etmektedir. İç kulakta burgu ile yarım daire arasında bir çok kanal bulunuyor. Sadece burguya mahsus, beyindeki işitme sinirlerine bağlı dört bin küçük yay vardır. Bu yayların uzunluğu ve hacmi ne kadardır? Sayıları binlere ulaşan ve herbirinin hususi bir terkibi bulunan bu yaylar nasıl terekküb etmiştir? Konuldukları yer nedir?İnsanı hayrette bırakacak ve başka bir şeye mürâcâat etmeye mahal bırakmayacak olan bu incelikler, görülmeyen iç kulak boşluğundadır ve "kulaklar HUNİ "dir ve salyangozlar...

Kulakta yüz bin işitme hücresi bulunur. Sinirler, insan aklının alamayacağı incelik ve azamet dolu sinirciklerle sona erer.

Görme duyusunun merkezi, içinde görme sinirlerinin uçlarından teşekkül eden 130 milyon ışık alıcı proses bulunan gözdür. Gözleri gece gündüz kirpiklerin bağlı bulunduğu göz kapakları korur. Bunların hareketleri irade dışıdır. Gözü her türlü toz ve yabancı zararlı zerreciklerden korurlar. Fazla ışığa karşı gözleri muhafaza ederler. Göz yaşı olarak isimlendirdiğimiz sıvı ise en kuvvetli bir temizleyicidir. Bu vaziyette göz, kendisini koruyan ve temizleyen tam bir cihaz ile çevrilmiş bulunuyor.

Gözünüzdeki mercek (göz billuru) cismin görüntüsünü ağ tabakaya (Retina) düşürür. Merceğe bağlı olan kas, cismin uzaklığına göre, otomatik olarak merceği ve dolayısıyla odak noktasını ayarlar. Ağ tabaka dokuz ayrı kattan oluşur ki bunların hepsi ince bir kâğıttan daha kalın değildir. En içteki tabaka görme duyusunu alan "çubuklar" ve "koniler" hücrelerinden oluşmuştur. Çubukların 30 milyon, konilerin de 3 milyon kadar olduğu söylenir. Bütün bu hücreler gerek kendi aralarında, gerek mercekle tam bir ahenk içinde bulunurlar. Göz merceğinin yapısı yoğunluk bakımından farklılık arzeder. Bu sayededir ki, bütün ışınları odak noktasında toplayabilir. Böyle bir özelliğe aynı cinsten

(homojen) olan tek bir maddede -meselâ cam gibi- hiçbir zaman tesâdüf edilemez. Konuya dönelim. Hadisi şerifte,

ان احدكم يُجمع خَلْقه فى بطن امه اربعين يوما ثم يكون فى ذالك علقة مثل ذالك ثم يكون فى ذالك مضغة مثل ذالك ثم يُرْسَلُ الملك فَيَنْفخُ فيه الروحَ ويؤمر باربع كلمات بِكَتْب رزقه واجله وعمله وشقى او سعيدٌ فوالذى لا اله غيره ان أحدكم ليعمل بعمل اهل الجنة حتى ما يكون بينه وبينها الازراع فَيَسْبِقُ عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل النار فيدخلها وان احدكم ليعمل بعمل اهل النار حيث ما يكون بينه وبينها الازراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل الجنة فيدخلها

"Şübhesiz sizden birinizin teşekkülâtı annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra orada o kadar bir müddetde bir pıhtı olur. Sonra o kadar müddetde orada bir parça et hâline gelir. Sonra melek gönderilir ve kendisine ruh üfürülür. Meleğe dört kelime emrolunur: Rızkını, ecelini,amelini veşâki yâhut saîd olacağını yazması. Kendinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki: Sizden biriniz cennetliklerin yaptığını yapar, hattâ cennetle kendisi arasında bir arşından başka mesâfe kalmaz, fakat kitab onu geçmiş bulunur da, cehennemliklerin yaptığını yapar ve cehenneme girer. Ve yine muhakkak ki, sizden biriniz cehennemliklerin yaptığını yapar, hatta cehennemle kendisi arasında bir arşından fazla mesâfe kalmaz. Fakat kitap onu geçmiş olur da, cennetliklerin yaptığını yapar ve cennete girer." buyurulmuştur. Bu ve aynı konudaki diğer hadis ve ayetlerden şunu anlıyoruz:

İnsan, ruh ve beden olmak üzere iki şeyden mürekkebdir. Herbirisine ayrı tecelliler olur. Şöyleki, Allah Teâlâ her zerreye bir veya üç melek vazifelendirdiği gibi, insan olabilecek nutfeye de bir veya birkaç melekleri vazifelendirir. Çünkü Adetullah öyle olagelmektedir. Melek nutfeye vazifelendirildikten sonra, insan bedeni olacak inşaatına başlar. Herbir devrede Rabbine müracaat eder. Üç veya üçbuçuk aya kadar insan bedeni tamamlanmış oluyor. Tekrar Rabbine müracaat eder. Allah Teâlâ Kendisi Kendi kudretinden ona ruh üfürür, verir. Demek ki, o zamana kadar beden üzerine yapılan tecelliler birçok sebebler arkasında kudretini icra eder. Çünkü madde âlemini zâhiri sebeblere bağlatmıştır. Ama insanın bedenine ruhu üfürmesi ise, Ehadiyet tecelliyesine bağlı olup, sebebsiz olarak yaratmayı tamamlar. İnsanın akıl erdiremediği burada iki nokta var:

a) Madde âlemine ait olan yaratma sebeblere bağlıdır. Sebebin içindeki kudretten gâfil insanlar şu şundandır, bu bundandır demekle inkâra kapılır.

b) Sebebsiz yaratma... İşte bunu idrak edemeyen gâfil insanlar, ya tesâdüf kelimesiyle yâhut da sebebleri iptal eden sebebler diye bu yaratmayı ifade ederler. Ruhun inkâr edilmesi bu noktadandır. İşte münkirler, nakşı bilir, Nakkaşı bilmez, mahluku bilir, Hâlık'ı bilmez, sebebi bilir müsebbibul esbâbı bilmez.

İNSANIN BEDENİNDE NEFS VE RUHDAN HERBİRİ KENDİ ASLINA MEYLEDER

İnsanın ondan terkiblenmiş olduğu nefs ve ruhun âlemleri ayrı ayrı olduğundan do-

layı herbiri kendi aslına dönmek ister ve kendi arzularını icrâ etmek ister. Nefs, insanın tüm dikkatini toprağa, ateşe, suya, havaya celbetmek ister. Ruh ise nefsin dikkatini arşın üstündeki kalb makâmına, ondan üstün sır makâmına,doğrusu emir ve melekut âlemine döndürmek ister. Böylece ikisi çarpışırlar. Sebebi şudur: Nefsin makâmı arşın altında madde âlemidir. Dâimâ aşağı bakar. Ruhun makâmı ise arşdan üstün,emir âlemidîr. O da dâimâ yukarıya bakar.

Nefsin aslı D.N.A. ve R.N.A. diğer tâbirle protein cüzlerinden, eskilerin târifiyle toprak, su, ateş ve havadan semerelenip tekâmül etmiştîr. Bu da hep madde... O kadar kendisi meçhuldur ki, sanki bir hayaldir.

Nefs kendisinin maddesinde hareket, hararet olduğu için, gazab kuvvetiyle ruha karşı gelmesi şöyle dursun, Yaratıcıya karşı bile gelmek ister. Dünya lezzetlerini kendi zâtına tahsis etmek ister. Bu şehvetle ifade edilir.

Emir âleminden olan ruhda cezbe vardır mânâ ve emir âlemine meyli çoktur. Doğrusu Allah sevgisi tiynetinde mevcuddur. Dünya hayâtına gelip, nefsle birleşince nefs kendi memleketinden olduğu için garib olan ruhu cezbe ve mehabbetinden alıkor, aslından uzaklaştırır, mağlub etmek ister. Artık kimisinde ruh, kimisinde nefs gâlibtir, kimisinde ikisi eşittir.

Nefs, birinci aslı toprak ve çamurun özü olan tembellik ve şehvet aslına meyletmesi sebebiyle, ruhu, birinci aslı olan kalb lâtifesinden uzaklaştırmak ister. Kısacası, nefs özündeki toprakla kalb latifesiyle çarpışır. Kalb lâtifesinin aslında huzur ve ilâhi tecilliler var. İsteği de huzur ve tecellidir. Galebe çalarsa insanda miskâli zerre keder, bunalım, ve cefâ aslâ kalmaz. Kalb lâtifesinin çalışmasına alâmet de budur. Ne faydaki nefs, kalbin nefis huzurunu yıkar, topraktan özüne bulaşmış olan özelliği yani tembellik ve ibadetdeki gevşekliği ona bulaştırır. Galebe çalarsa, ruh da tembelliğe alışır. Nefsin tiynetindeki olan bu gevşeklik aşırı derecesine varırsa, ruhu küfre, şirke dâvet ettiği gibi, fısk ve isyanı da işletir. Allah korusun, burada ruhun mağlubiyeti olursa aşırı bunalım, hatta aşırı inkârdan intihar meydana gelir. Öyle ise buradaki ruha yapılacak yardım kalbî zikirdir. Nitekim, birisi Rasûlu Muhterem'e gelerek; Ey Allah'ın Rasûlu, gökten düşmeyi isterim de kalbime geleni istemiyorum. Ne buyurursun? Diye sormuş. Bunun üzerine O da قل امنت بالله ثم استقم "Allah'a iman ettim (dilinle) de ve dosdoğru ol. buyurmuştur. Yani dilinle âmentübillâh diyerek hâlinle de ahlâkta ve ibadetde dosdoğru olsan, ruhun özündeki olan güzellikler nefsine galebe çalacaktır. Doğrusu böyle yapmakla dışın içine inkilâb edecek ve nefs mağlub olacaktır, demektir.

Nefs, suyun özüne yani su aslına meyletmekle de ruhu sır lâtifesinden uzaklaşterır,ki sır lâtifesi ruhun ikinci aslıdır. Ruh bu asla meyletmekle vahdeti ister. Yani, madde âleminden ayrılıp, Cenâb-ı Hakk'ın Zâti tecellilerine sokulmak ister. Çünkü sır lâtifesi, nefsin asli unsurundaki suyun özüne galebe ederse, kul Allah'ın Zâti tecellilerinin denizinde oluverir. Sanki kendisi bütün âlemlerle birlikte o denizdedir. Eğer kalble birlikte sır da çalışırsa o anda Allah Teâlâ'nın tecellisinden başkasını göremez. O halde iken tüm sebebler tesirsiz olur. Nitekim Hazreti Ömer radıyallahu anhu böyle bir anda, Bis-

millâh, deyip zehir içerken, zehir ona tesir etmemiştir. Kulun hâline lâyık, kendisini ayrı, Hâlık'ını da ayrı görmesidir. Doğrusu bütün gaye ve maksadı yalnız Allah olmalıdır. Bu lâtife kemâl-i ihlâsla çalışır. Nefs, su aslına meylettiğinden dolayı ruha galebe ederse, onu bu maksadından çevirir, suyun özelliği olan nifaka alıştırır. Eğer nefs burada galebe çalarsa âlâmeti şudur: Su, kabının rengini verdiği gibi o da yanında bulunduğu arkadaşının ahlâkıyla görünür. Sonra bu nifak iman konusunda olursa küfürle, amelde olursa fıskla birleşir. Adı riyâ ve gösteriştir. Demek, sır lâtifesinin çalışmasının en bâriz alâmeti ihlâstır. Hadisi şerifte, اعبد ربك كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك "Öylece Rabbine ibadet et ki, sanki sen O'nu görüyorsun. Şayetki sen O'nu görmezsen şübhesiz O seni görür." buyurulur.

Nefs üçüncü aslına yani protein cüzlerindeki hararet ve ateşe meyilli olduğu için, ruhu üçüncü aslı olan hafâdan ayırır. Onu asli maksadından uzaklaştırmak ister. Halbuki ruh hafâ aslına meyletmesiyle istiğrak ister. Yani ârifâne bir suretle bir tek Hâlık'ının emir ve istekleri için medhuşluk isterdi. Bu kemâl-i teslimiyetle ifade edilir. Kul Allah'ın Zâtı için kendi nefsini terkeder ve lâyıkıyla nefsi Allah'ın emrinde çalıştırırsa ayne-l yakin derecesinde istiğrâkı bulur, müşahade eder. Hatta kendini bilmeyecek kadar dalgınlığa girer, herşeyi unutur. Herşeyi unuttuktan sonra yeniden herşeyi hatırlar. Nefs ruhun bu nefâsetini gazabi kuvvetiyle yıkmak ister. Gazablanır. Ateş aslına meylettiği için Allah'a karşı bile gelir. Öfkeyi yenememek, nefsin bu aşağılığına alâmet olduğu gibi, gayret de hafâ lâtıfesinin çalışmasına alâmetdir. Gayret; Allah'ın emri dışındaki olan herşeyden kızmakdır ve Allah'ın emirlerini kemâl-i tahammülle yüklenip yasaklarını bilfiil terketmekdir. Hafâ lâtifesinin çalışması helâl ve haramı bilmek ve bilgiyle amel etmekledir.

Nefs, dördüncü aslı olan hava unsuruna meyletmekle de, ruhu ehfâ lâtifesinden çevirtmek ister. Ruh dördüncü aslı olan ehfâya meylettiği için izmihlâl ister. İzmihlâl, kemâl-i tevâzu' ile ifade edilir. Maateessüf nefs onu bu asıl ve isteğinden çevirip, tekebbür ve yüksenmeyi taslamaya alıştırır. Şeytan bununla secdeden imtinâ etmişti. Kibirliliğe girdi de, kendinden bir meziyeti zannetti. Hem cebrî oldu, hem mutezilî.

Burada nefsin hava aslına meyletmesine alâmet kibirliliktir. Bunun içindir ki Rasulu Muhterem لا يدخل الجنة من كان فى قلبه مثقال ذرة من كبر "Kâlbinde miskâli zerre kibir olan kimse cennete girmez." buyurmuştur. Demek, nefs, ruhu en yüksek mertebesinden ve aslından, hatta gayesinden kibirlilikle çevirir. Kibirliliğin alâmeti de hakkı kabul etmemektir.

Neticei meram, nefs dört aslıyla ruh ve asıllarıyla çarpışır. Fakat ruhun kalb lâtifesiyle gâlib olmasının alâmeti, tam huzurlu olmakdır. Yani müşahadedir. Zâhirde alâmeti tam mânâsıyla büyük günahlardan arınmaktır. Eğer bir kul, günahlardan arınıyorsa, müşahade etsin etmesin kalb lâtifesi çalışıyor demektir. Ruhun bizzat nefse gâlib olmasının alâmeti kemâl-i cezbedir. Zâhirde alâmeti, dinin hilâfı olarak birşey vuku' buldu - ğunda gayrettir. Ruhun sır lâtifesinin gâlib olmasına alâmet, vahdetdir. Zâhirde alâmeti çok zikir etmek ve bir nev'i sarhoşluktur. Ruhun hafâ aslıyla gâlib olmasına alâmet is-

tiğrakdır. Zâhirde alâmeti çok yalvarış ve dua etmektir. Bir balık suyun kokusunu duyarsa nasıl çırpınır, gördünüz mü? İstiğrâkın da öylece zâhiri alâmeti, Allah'ın rızasını taleb etmek için yalvarıştır. Ruhun hafâ aslıyla gâlib olmasına alâmet de istiğrakdır. Hülâsa, ehfânın gâlib olmasına alâmet, kemâl-i istikâmet üzere devam ve tevbede sebat etmektir. Demek, teslim, ihlâs, mehabbet, yalvarış, kadere rıza göstermek istikâmetle ifade edilir. Bu varsa ruhun galebe çalmasına alâmet vardır. Keşif ve kerâmet nazarı itibâre alınmadığı gibi birçok rüyâlar da nazarı itibâre alınmamaktadır. Tatminkârlık bundadır. Nitekim ayeti kerimede de, böyle gâlib olan ruha çok müjdeler verilmektedir. Şübhesiz bir insanın ruhu böyle olduğundan Allah'ın kulları içine girmiştir. Şöyleki,

يا ايتها النفس المطمأنة ارجعى الى ربك راضية مرضية فادخلى فى عبادى وادخلى جنتى

"Ey itminâna ermiş ruh, dön Rabbine. Sen O'ndan râzı, O senden râzı olarak. Hadi gir kullarımın içine. Gir cennetime." buyurulmuştur. Bu ayeti kerime böyle bir ruha büyük bir eminlik vermektedir. Nitekim, emin ve mutmain olan ruh; kalb ve ruhâni tatminkârlıkla nurlanan, bütün kötülüklerden arınıp saflanan ve beşeri tuzaklardan kurtulandır. Güzel ahlâkla ahlâklanan ruh demektir. İşte itminan veya nefsi mutmainne budur. Nitekim Seyyid Şerif de şöyle demiştir:"Bu ayetten Zikrullah ile itminâna ermiş ruh muraddır. Zira nefs, sebebler ve müsebbebler silsilesi içinde ilerleye ilerleye Vâcib-ul vücuda yükselip, O'nun mârifeti önündekarar kılar ve O'ndan gayriden artık ihtiyaçsız olur." Hülâsa, nefsi mutmainne hakikate ermiş, istek ve arzularından sıyrılmış, ruhun ve aklın emri altında çalışandır. Bu hususta daha fazla bilgi isteyen, Edeble Varış Lutufla Dönüş adlı eserimden okusun. Orada çok geniş izahat verilmiş, zaten eser bu hususta yazılmıştır.

İNSANIN HAKİKATİNİ BİLMEKTE ALTI FAYDA VARDIR

Bütün akıllıların ittifâkıyla, Allah'ın varlığını ve birliğini bilmek farzdır. Bazı hükemâ ve ehli tasavvuf, insana, Hâlık'ını bilmek için en evvelâ kendi nefsini bilmesi farzdır, dediler. Ehli kelâm ve diğer bazı hükemâya göre, en evvelâ vâcib Hâlık'ın varlığını bilmektir. İhtilâfları lâfzi bir nizâdan ibârettir. Çünkü mârifetullah en şerefli bir ilimdir. İttifakla, Allah'ı bilmek farzdır. Ha müessiri bilmiş, sonra esere inmiş, ha eseri bilmiş, sonra müessire yükselmiş. İki yoldan hangisiyle insan tefekküre başlarsa başlasın, maksad müessiri bilmektir. Biz bu eserde hükemâ ve ehli tasavvufun yolunu tâkib etmekteyiz.Çünkü ilm-i ahlâkın konusuna en uygun yol eserden müessire yükseliş yoludur. Binâenaleyh, insan kelimesinin mânâ cihetiyle altı tarafına bakarsak, altı cihetle Allah'ın varlığını bildirir. Herbir cihet âzami bir faidedir. En azında insanın tüm vücudunu idare edecek beyin içindeki zar korkunç bir zekâya sahibtir. Bu üstün zekâyı yaratan daha üstün ilme sahib olması lâzımdır. İnsanın bu sırrına vakıf olan aslâ Hâlık'ı inkâr edemez.

1- İnsan iç organlarına dikkatle bakarsa, meselâ, kalb, ciğerler, böbrekler gibi, evvel-

den târif etmiş olduğumuz göz ve kulak cihazlarının asabi damarları gibi, herbiri bir fabrikadır. Bunların kendiliğinden varolmasına ve hâli hazırda muntazam çalışmasına aslâ imkân yoktur. Bunların hakikatine vakıf olan bir şahıs kendisinin başıboş olmadığını sezer. Bilmecburiye Hâlık'ına inanır. Bu inanç ona iki hakikati emreder. Birinci emirle Hâlık'ına yönelir, O'na ibadet eder. İkinci emirle nefsine döner, ebnâ-i cinsine yine Hâlık'ın emriyle muamele eder. Demek, insanın kendi hakikatini bilmesindeki birinci faide budur. واللّٰه يعلم ما فى انفسكم فاحذروه

"Bilin ki, Allah kalblerinizdeki olanı muhakkak bilir. Artık O'n(un azabın)dan sakının." mealindeki ayeti kerimede bu iki emir anlaşılmaktadır. Kul kendi nefsinin âcizliğini bilmekle ebân-i cinsine güzel muamele ettiği gibi Rabbine de inanır, azametini düşünür ve yüceliğini bilmekle de fenalıklardan arınır. Bundan daha güzel bir faide ne olabilir? ..

2- İnsan ruh cihetiyle en ulvi, beden cihetiyle süfli olduğundan tıbkı bütün kâinâtı içinde taşıyor, demektir. Kendi varlığını ve ruhâni cevherliğinin ebediliğini bilen ve kendini tanıyan elbette Hâlık'ını bilir. Bu bilgi ona kulluk vazifesini yaptırır. Bunun içindir ki, bilgiye sahib olup, bilgisiyle amel etmeyen şu ayeti kerimede şiddetle tenkid olunmuştur.

اولم يتفكروا فى انفسهم ما خلق اللّٰه السموات والارض وما بينهما الا بالحق واجل مسمى وان كثيرًا من الناس بلقاء ربهم لكافرون

"Nefsleri hakkında iyiden iyi düşünmediler mi? Allah, o gökleri, o yeri ve aralarında bulunan şeyleri hak ve muayyen bir ecele (va'deye) sebeb olmaktan başka yaratmamıştır. Hakikaten insanlardan çoğu Rablerine kavuşmayı cidden inkâr edicidirler." buyurulmuştur. Gâfil insanlar kendi beden ve ruhâni cihetlerini, yaratılışını ve herbir nefsdeki hususiyetleri, hatta herbir nefsin de muhtelif hallerini cidden bilmedikleri için, Allah Teâlâ'yı ve ahiret gününü, -ruhu gibi- inkâr ederler. Demek cidden düşünselerdi inkâr yoluna gitmezlerdi. Bilginin alâmeti şübhesiz amelî tatbikatdır, demektir. Bu itibarla ehli tasavvuf, kendini bilen Rabbini bilir, dediler.

سنريهم آياتنا فى الافاق وفى انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق

"Elbette onlara ufuklarda ve kendi nefslerinde ayetlerimizi göstereceğiz. Tâ ki, (Kur'an ve tevhid yollarından ibâret) hak beyan olunsun." mealindeki ayeti kerimeye binâen, insan âfâkî mahlûkatda ve kendi varlığındaki hikmetli organlarına bakar, yeryüzünde câri olagelen hâdiselere dikkat edip düşünürse, Kur'an'ın ve Peygamberlerin yüceliğine inanacaktır. Bu inanç, İslâmın emretmiş olduğu hükümleri icrâ ettirecektir. Çünkü ilim ameli gerektirir. Bu ayette de birçok mucizeler vardır. Bir kısmı asrımızda tezâhür etmiş, bir kısmı da ilerde tezâhür edecektir.

3- Mârifetin semeresi olan nur-i ilâhiye kalbe geldikten sonra âfâki ve enfüsi deliller müşahade olunur. Müşahade hâline yükseldi mi insan, nefsindeki küfür yokolur. Doğrusu kalbdeki olan iman, ameli tatbikle kemiyyetleşir. Güneş gibi güzel ahlâkla görünür. İşte faidenin kemâli burada tahakkuk eder. Demek, buhar tebahhur edip bulut içinde

yağmura kalb olduğu gibi insanın imanı da ameli tatbikle maddeleşir ve güzel ahlâkın nuruyla da güneş gibi tezâhür eder. İmanın bu zuhur eden nurunu müşahade edemeyen ehli küfür şu ayeti kerimede de tenkid olunmuştur.

ما اشهدتهم خلق السموات والارض ولا خلق انفسهم وما كنت متخذ المضلين عضدًا

"Ben ne göklerin ve yerin yaratılışında, ne de kendi (nefs ve ruh)lerinin yaratılışında onları şahid etmedim. (Hak ve hakikat yolundan) saptıranları da yardımcı etmiş değilim." buyurulmuştur. Küfürden ayrılmayan insan, kendi yaratılışını ararken ya uluhiyyeti kendi nefsine isnâd eder, ya da nefsini O'na ortak eder. Sapkınlık da budur. Böylelerin bigileri sadece vehm ve hayalden ibârettir. Onun için ibretleri almaktan âciz kalırlar. Ama kalbinde iman nuru tecelli etmiş mü'minlerse tefekküre daldı mı, yerküresinin üzerindeki mâden, nebat, hayvan ve saireleri, hatta kendi varlığındaki Allah Teâlâ'nın kudretinin yaratmak sikkesini okur, müşahade eder ve bu sayede bilgisi ona yakîn derecede amel işlettirir. Herbir zerrede binlerce ibretleri görür ve binâenaleyh ebediliğine ister istemez inanır. Nitekim, وفى الارض ايات للموقنين افلا تبصرون

"Yer (küresin) de kâmil iman ve yakîn sahibleri için ayetler vardır. Kendi nefslerinde de (nice ayetler var). Görmez misiniz." buyurulmuştur. Demek Ehli küfür kâinat içindeki bunca hayret verici âlâmetleri görmezler. Kaptan Coustou gibi bir ehli ilim, Kudretin bir tek mucizesini görünce müslüman olur. Demek, bir insanın iman etmesine birçok sikkeleri değil, bir tek ibret kâfi gelir. İşte faide budur. Herbir insan kendi nefsindeki bir hikmeti müşahade ederse, ilmi onu İslâm denizinin içerisine sevkeder.

4- Ruhânî, nefsî ve aklî cihetleriyle beraber kendi varlığını düşünen şübhesiz âlemin maddî cihetini ve fâniliğini sezer. Kendisinde ruhu ve istiklâli ve ruhunun ebediliğini müşahade eder. Bu müşahadeden dolayı ahirete göre faidesiz olan dünyanın herşeyini terkeder. Ahiret yurduna döner. Orada şerefi kazanmaya çalışır. Binâenaleyh hakiki insan olur.

5- Bir insan, hayvânî kalbini, bedenini ve ruhun hakikatini müşahade ederse, kendisinde gizlenmiş en büyük düşmanını da müşahade eder. Yani nefsini görür, onu Rabbine şikayet eder, şerrinden Rabbine sığınır. İşte ilim, yani insanın kendini bilmesine işâret şu hadisi şerif, ne güzel irşâd etmiş: اعدى عدوك نفسك التى بين جنبيك

"Senin en büyük düşmanın iki kürek arasındaki nefsindir." buyurulmuştur. Artık, bu yetmiş başlı ahtapotun şerrinden sakındırmak için irşâd bâbından Rasûlu Muhterem şöyle dua ederdi: اللهم الهمن رشدى واعذنى من شر نفسى

"Ey Allah'ım! Bana (akıl ve ruhuma) rüşdümü ilham et ve Beni nefsimin şerrinden uzaklaştır." Demek, insanın güneş gibi olan ruhu ile yerküresi gibi olan kalbi arasına, ay küresi gibi nefs girdimi, kalb ruhdan feyz-i ilâhiyeyi kesbedemez olur. Çekilirse de ruh kalbe akseder. Artık bütün kemâlâtları kalbde bittirir, yani ihyâ eder. Buna rüşd denilir. Artık nefsin iki küre arasından çekilmesiyle akıl, nefsini, kâinâtı güzelce anlar. Anlayışlı olur, şuurlanır insan. Bu şübhesiz ki en büyük faidedir. Bunun için insan kendini bilmelidir.

6- Nefsin desiselerini öğrenen ve onu idare eden bir insan, bir memleketi rahatlıkla idare eder. Bu bilgi sayesinde iktisâdi, siyâsi bilgilerini de tekmil ettirir. Çünkü, kendi nefsinin ayıplarını idrak eden ayıplardan arınır. Gayrinin ayıplarını gizleyerek onu irşad eder, arındırır. Tabiiki bu en büyük siyâsetdir. Nefsini terbiye ettiği gibi, gayrini de kemâlâta erdirir. İşte bu adâlet ve iktisatdır. Bu iki dişli anahtar, Allah'ın rahmet kapılarını açar. Nitekim, رحم الله امرًا شغله عيبه عن عيوب غيره

"Allah Teâlâ başkasının ayıbından yüz çevirip, kendi ayıplarıyla meşgul olan kişiye merhamet etsin." mealindeki hadisi şerif bu anahtar ve kapıların açılmasına işâret etmektedir. Demektir ki, kendi nefsinin desiselerini öğrenen, yeryüzündeki hâkimiyet makâmına ve halifeliğe lâyık olur. Nitekim, buraya işâret de, و يستخلفكم فى الارض

Umulur ki Rabbiniz düşmanlarınızı helâk ettikten"... sonra sizi yeryüzünün halifesi yapacaktır." buyurulan ayettir. Gerçek şu ki, insanın içindeki şehvet kuvveti menfeati celbetmek hususunda devletin ziraat, ticaret, yerden kanal açmak ve mâdenleri çıkarmak, sanayiden mahsulu almak müesseselerine benzer. Aralarındaki fark, bu müesseseler bedenin takviyesi için gıdayı toplamaya çalışırlar. Şehvet kuvveti ise toplanan o gıdâlardan faidelenir. Hem meselâ, gazab kuvveti, toplanan veyahut istihsal olunan malları korumak bakımından görevli, askeriye ve mülkiye müesseselerine benzer. Bunlar fertlerin zulmünü kaldırıp, mazlumu zulümden kurtardıkları gibi, insanın gazabi kuvveti de aynı vazifeyi görür. Hem meselâ, beden içindeki akıl ve tâbi'leri büyük millet meclisi müessesesine benzer. Bir cumhurbaşkanı bakanlarıyla birlikte bir memleketi idare etmeye kâbiliyetli olduğu gibi, müdrike kuvveti de bir insanın bütün beden şehrine hâkimdir. Eğer cumhurbaşkanında bu hâkimiyet yıkılırsa kendisinde nefs hâkim olmuş olur. Binâenaleyh, tüm memlekete nefs hâkim olmuş oluyor. Roma İmparatorluğunu yıkan İşte bu hâkimiyetdir. Demek istiyorum ki, nefsin desiselerini bilen, ondan sakınan, aklın emriyle hareket eden bir insan bir memlekete de hâkim olabilir. Bu yıkılmaz bir hâkimiyettir. "... Sizi yeryüzünün halifesi yapacaktır." mealindeki ayetin hükmüne binâen, Allah Teâlâ, bir kavmi yeryüzünde hâkim kılarsa artık o yıkılamaz, demektir.

Bedenin içindeki şehvet, gazab ve müdrikesinin varlığından haberdar olan, şehvet ve gazab kuvvetini de müdrikesinin emri altında çalıştıran bir şahsiyet, devletin herhangi bir dairesine tayin olunursa rahatlıkla vazifesini bilir ve yapar. Şu halde, nefsini ve nefsinin kuvvetlerini bilen bir zat, her hususta üstünlüğü kazanmıştır. İşte bu faide için insan kendini bilmelidir. Rahatlıkla şunu derim: Ashâbı Kiram, nefs ve nefsin kuvvetlerini öğrendiler. Kur'an ve hadisten aldıkları ilhamla akıllarını çalıştırdılar. Ve nefslerini mahkum kıldılar. Çok az bir toplum olmalarına rağmen çok az bir müddet de Roma ve Pers devletlerini yıktılar. Ve hâkimiyetlerini asırlarca sürdürdüler. Ne yazık ki, son asırlarda müstahlefler asıllarının izlerini bıraktılar. Nefsin desiselerini bilmekten sakındılar. Nefs kendilerine hâkim oluverdi. Desiselerini bilmedikleri için kendileri tüm dünyaya mahkum oldular. Musa aleyhisselâmın kavmi de öyle oldu. Bunun için küçük ve büyük müslümanlara düşecek en mühim vazife kendilerini bilmek, nefslerinin istek ve arzularını öğrenmek, desiselerinden sakınmaktır.

وجعلكم ملوكًا "... Ve sizi yeryüzünün hâkimi kıldık." mealindeki ayetde Musa

Peygamberin ümmetinin hâlini bildirmiştir. Neticei meram, eğer bu ümmet ecdadlarının yoluna döner, nefsin desiselerini bilip, ondan sakınır ve akl-ı selimin emriyle hareket ederlerse cedleri Fatih İstanbul'u fethettiği gibi onlar da Paris'i fethedeceklerdir. Andolsun Allah'a İslâm tüm dünyaya hâkimdir. Ne mutlu hâkimiyetten evvel ve feth anında İslâma asker olan müslümana...

RUH VE BEDENDEN İBARET İNSAN, ŞEREFLİ BİR HAKİKATTİR

İmam Fahreddin-Râzi, insanın hakikatinde olan ihtilaf insanın ruhundaki olan ihtilafın aynısıdır. Kelamcıların cumhurunun; insan, ben kelimesiyle ona işaret edilen hissi bedeni ve görülen şu heykeli cismani'den ibârettir, şeklindeki târifleri 17 hüccetle merdut olunmaktadır, demiştir.

Bunlardan bir kısmını burada yazmaşı münasip gördüm. Çünkü kelamcıların târifleri bugünkü maddecilerin târifine son derece yakındır.

1- Bedenin heykeli cismâniyesi durmadan değişir, bir taraf çoğalmakla diğer taraftan yok olmakla devam etmektedir. Bu ise insanın ebedi olmasını gerektirmiyor, halbuki insanın hakikati ve ruhu değişmez ve ebedidir.Bedenin değişmesi ise onun değişmesini gerektirmemektedir.

2- İnsan kendisi madde ve halk âlemine ait olan bedenin bazı cüz'ünden gâfil olur. Halbuki böyle bir insan kendi nefsinden ve hakikatinden bir an olsa bile gâfil kalmamaktadır. Şu halde insan bedeninin cüzlerinden ibâret değildir. Bilâkis bedenin cüzleri meselâ dimağ hücreleri gibiler, bütün cüzler ve cihazlar ruhun âletleridir, Binâenaleyh ruhun kemâliyle çalışması âletlerinin kemâliyle sağlam olmasına bağlanmaktadır.

3- Cebrail aleyhisselâm, Dihye adlı sahabinin şeklinde görülürken cem'iyyeti ve hakikati değişmemiştir. Şeytan da Necid'li ihtiyar şeyhin suretinde görünürdü. Ama hakikati değişmemiştir. Demektir ki, cismin değişmesi halinde insanın hakikati bâkidir. Hem meselâ gazaba uğrayıp maymun ve domuzlaşan kavmin insanlıklarının hakikatleri değişmemiştir. Heykeli cismâni olan suretleri değişmiştir. Çünki değişmesi halinde ölümden sonra dirilmeye hiç bir mânâ kalmaz. Halbuki bütün dinlerin ittifakı ve bütün akıllıların hükmünce ruh ebedidir. Binâenaleyh insanın hakikati değişmeyi kabul etmez, seçkin ve ebedi bir varlıktır. Bugün dahi televizyonlarda görünen bir insan veya cisim değişir fakat onun değişmesi için hakikatinin değişmesi icab etmemektedir. Televizyonda görünen sahibinin bedeninin bir temsili ve suretlenmesi olduğu gibi, insanın da heykeli cismâniyesi, değişmesi halinde ruhunun hakikatının değişmesini gerektirmemektedir. Bundan da anlaşılır ki, insan cismâni heykel değil, bilâkis beden, onun hakikatının suretlenmesinden ibarettir.

4- Sahih hadislerde rivâyet olduğu üzere ölümden sonra, "Muhakkak ölenin cesedi

teneşire konulduğu zaman naaşının fevkinde ruhu çırpınır ve etrafında dönüp dolaşır. Şöyle der: Ey ehlim, evlâdım! Dünya benimle oynadığı gibi sizinle de oynamasın. Ben helâl ve haram demeden kazandım, sonra sizlere bırakıp gidiyorum. Mal, mülk gayrime, vebali de banadır, Başıma gelen bu felâketten sakının." mealindeki hadisi şerifte Rasûlu Muhterem; bedenden başka bir şey vardır, cesetten ayrılmıştır. Nedâmet ve pişmanlıkla ehline feryat eder işte bu ayrılıp feryat eden insanın hakikatidir, diye beyan etmiştir.

Özeti şudur ki, suretlenen bedenin yok olmasıyla suret sahibi olan ruh bâki kalmaktadır. Demek, insan ve hakikati, hayvâni yürek, hayvâni ruh yahut dimağ hücreleri yahut atom cüzleri yahut garizi hararet ve kan değildir. Bunlar hepsi nefs-i nâtıkanın, diğer tâbirle ruh-i hayvâninin âletleridir. Ruh-i hayvâni kendisi de ruh-i insâniye denk ve benzeridir. Eğer ruh galebe çalarsa nefs de onun memuru olur. Ne kadar bunca âlet ve edevatlar, sağlam, nizam ve intizamlı olursa, o kadar insan ruhu onlara kuvvetce irtibat kurar ve tasarruf eder. Aletlerin bozulması halinde ruh alâkasını keser, onun alâkasının kesilmesinin adı ölüm, irtibat kurmasının adı da hayatla tâbir olunur. Bu gerçek, selim akıllıların nazarında açık ve bâriz bir hakikattir. Ancak bu hakikatin bilgisinden çok az bir bilgi insanlara verilmiştir. Nitekim ayeti kerimede de bu hüküm anlaşılmaktadır.

ويسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربى وما أوتيتم من العلم الا قليلا

Habibim "Sana ruhu sorarlar deki ruh Rabbimin emrindendir. (Zaten onun hakkında) size az bir bilgiden başkası verilmemiştir." buyrulmaktadır. İnsanın hakikati ve bedenin hayat sebebi olan ruh hakkında herkes bir bilgiyi elde etmek ister. Lâkin bu bilgiden çok az bir miktar insana verilmiştir.Bu ise ruhun hakikatinin inkâr edilmesine bir delil teşkil etmemektedir. Ruh maddeden başkadır, Allah Teâlâ'nın buyruğundan ibarettir ki: "Kün" yani ol emriyle ebediyet için var olmuştur. Demek ruh da mahluktur, ezelî değil lâkin ebedidir. Aslında bizi bizden gizleyen yine biziz. Yani nefsin istek ve arzuları ve beşeriyet ruhumuzu gözümüzden gizlemiştir. Nitekim madde âleminde de bulut veya herhangi bir kürrenin araya girmesiyle güneşi gözümüzden gizler. Güneşi görmememiz güneşin yokluğuna asla delil teşkil etmez. Lâkin insan nefsini zikir, fikir, tevhid ve ibadetin suyu ile temizlerse, güneşten daha bariz ruhunu görür..Bir tekâmüle ihtiyaç var ama insanın kendisine mahsus tekâmül, başkası değil.....Mevlâna Rumi diyor ki:

تن زجان جان زتن مستور نست

ليك كسرا ديدى جان دستور نست

Can bedenden ve beden de candan gizli değil,
Ancak can ve ruhun görülmesine izin verilmemektedir.

Demek tekâmülden sonra insan kendi hakikatini görür, mademki ruh vardır öyle ise görülmesi de mümkündür.

İNSANIN HAKİKATİNİN TARİFİ

İnsanın hakikatini ülemâ şöylece târif etmişlerdir.

İnsan, haraketli, diri, ulvi ve nurâni bir cisimden ibârettir. Görülen bu bedenin heykelinden muhaliftir. Su gülde, yağ zeytinde, ateş tuğlada nüfuz ettiği gibi ruh da bu cesette sereyan ve cevlan eder. Kendisi değişmeye tefessüh etmeye salahiyetli değildir. Mutlak surette cismâni heykelde tasarruf eder. Alet ve edevatlarının tefessüh etmesi halinde bedenden ayrılır, işte bu ayrılış ölümdür. Demek, ölüm insan için asli ve ebedi hayatının başlangıcıdır. İmam Râzi ve İbnü Kayyım bu tarifi tercih etmişlerdir. Binâenaleyh, ruh o nurâni cevherdir.

İnsanın hakikati ruhtur, madde âleminden hariç veya dahil olmayan nurâni bir cisimdir. Maddi cisim değildir.Bedene bitişik veya ayrı da değildir.Ancak tasarruf ve tedbiri ile bedeni idare ederse insan bu idare sayesinde diridir irtibatını keserse ölüdür.Binâenaleyh ruh kendisi güneş, beden yer küresi, nefs aralarına girmiş kesafetli bir bulud gibidir Kesafetin zeval bulması ile ruh güneşten daha parlak görünür. Bu târif daha meşhurdur. Nitekim İmam Gazâli başta olmak üzere bir çok ehli tasavvuf, felsefeciler, Keramiye'den bir çoğu, ehli mukâşefe ve İmam Ragıb Esfehâni'nin kabul ettikleri târif de budur. İmam Ragıb Esfehâni şöyle demektedir.

İnsan ins kelimesinden müştak, cin ve meleğe muhalif birbiriyle kaynaşıp buluşan, görüşen ve tabiatıyla medeni bir varlıktır. Şerefli ve idraklı olduğu için ona ins denilmiştir. Şu halde insan beden ve ruhtan mürekkeb, ruh ve bedenden ibâret müstakil bir hakikattir. İnsanlar birbirine muhtaçtırlar. Hayvanlar gibi tek başına yaşayamadığı için de kendisi belâlara maruz, gayet nazik ve gayet zayıftır.

وخلق الانسان ضعيفا "İnsan son derece zayıf olarak yaratılmıştır" mealindeki ayeti kerimeye binaen insan ağır belâlara düçar olurken aciz kalır ve kendisi ebnâi-cinsine muhtaçtır denilmiştir.Bununla beraber kendisinde bir ilim, bir fikir, zenginlik ve güç bulduğu zamanda da haddini aşan ve Cenab-ı Hak kın hukukuna tecavüz edendir insan ان الانسان ليطغى ان راه استغنى "Şübhesiz insan kendini ihtiyaçsız gördüğü zamanda tuğyan eder." mealindeki ayeti kerimede bu hakikati tasrih etmektedir.

İmam Mâverdi diyor ki: İnsan beden ve nefs cihetiyle şerre, ruhu cihetiyle de hayra meyl edicidir. Cüz'i iradesini şerre uzatırsa Allah onu şer işlemesine, hayra uzatırsa hayr işlemesine sevk eder. Demek insan nefsi cihetinden şerli, ruhi cihetinden hayırlıdır. Onun hayr ve şer iradelerine göre Allah Teâlâ da iki yol ona açmıştır. Artık وهديناه النجدين "Biz onu (hayr ve şer olmak üzere) iki yola da ilettik. "mealindeki ayeti kerîme bu hakikatı tasrih etmiştir.

Her şey kendi suretiyle diğer cinslerden ayrıldığı gibi insan da hissi olan bedeniyle diğer hayvanlardan, akıl ve ruhuyla da şeytandan,nefsi itibariyle de meleklerden ayrılır. Nitekim şekil itibariyle bir bıçak, kavun ve karpuzdan ayrılır,cam da sertliğiyle sudan ayrılır. Demek insan herhangi bir hayvandan tekâmül etmiş değildir. Bir cihetten bir

çok mahlukla ortak ve müşterek olsa da, diğer taraftan bir çok özellikleri ile hepsinden ayrıdır. Her ne kadar insan da hayvan gibi beden cihetiyle toprak, su, ateş ve havanın özlerinden yaratılmış ise de, insan, ruhu cihetiyle üstün ve seçkindir, ayrı ve ebedidir. Çünkü insanın bedeni cemada, tüyleri nebâta, nefsi hayvana, ruhu meleğe benzeyişi insanın bunlardan birisinden oluşunu ve bunlar gibi olmasını göstermemektedir. Demek insan yalnız bunlardan birisi değil, bilâkis hepsidir. İşte bu özellikle insan, yeryüzünün hâkimiyetini kazanmaktadır. Demek insan hepsiyle beraber olduğu için hâkimiyeti kazanmıştır. Hepsinden ayrı olduğu için de yeryüzünde halifelik makamına lâyık olmuştur Nitekim bu mânâya işareten ayeti kerimede şöyle buyrulmuştur.

انى خالق بشرًا من طين فاذا سويته ونفخت فيه فقعوا له ساجدين

"Muhakkak ki ben çamurdan bir insan yaratacağım. Artık onun hilkatini tamamlayıp içerisine ruhumdan üfürdüğüm zaman kendisi için derhal secdeye kapanın. " mealindeki ayette beyan olduğu vecih üzere insanların aslı olan Adem peygamberin bedeni topraktan tamamlandıktan sonra Cenab-ı Hak ona kendi kudretinden yaratmış olduğu ruhu da içerisine üflemiştir. Ona can vermiştir. Adem ve evlâdı bu ruhla, akılla, idrak ve irade ile bütün mahluktan ayrılmıştır. İşte bu hayat hayvanda olmadığı için İmam Fahreddin Râzi de bir çok felsefeciler gibi, hayvanda hayat yoktur, demektedir. Bu hikmete binâendir ki, insanın beden ve ruhuna zarar vermeyen hayvanların eti, nebat gibi insanlara helâl ve meşru olmuştur. Bundan dolayı insan, hayvandan gıdayı almaya cevaz bulmuştur. Eğer hayvanın hayatı da insan hayatı gibi olsaydı ondan gıda alması caiz olmayacaktı. Mantıkçıların, insan , hayvanı nâtıktır, yani düşünen ve konuşandır, demelerinde iki mânâ kast olunmaktadır. Bu mânâyı bilmeyenler, insanı hayvan sandılar.

a) Mantıkçılar bu târifte hissi ve bedeni cihetiyle boyu posu dimdik, tırnakları enli, derisi açık, güler yüzlü gibi mânâları kastetmişler.

b) Mantıkçılar, akli ve mânevi olan ruh cihetiyle de idrak, fikir, rivâyet, konuşkanlık vesair manâları kastetmişlerdir.

Ne faydaki son zamanda insanın içindeki ruh-i hayvâni ve ruh-i insâniyi birbirinden tefrik edemeyen bazı ehli ilmi tabakat-ül ard meseleyi karıştırmışlardır. Mantıkçıların târifinin mücerret suretini almışlardır. İnsan ve hayvan arasındaki suri benzerliği ele alarak, insan maymundan terakki veyahut maymun insandan tedenni etmiştir demektedirler. Ve buna ait hayli deliller serdetmişlerdir. Halbuki görüşleri insanın hakikatını bilmekten âciz kalmıştır. Demek insan müstakil yaratılmıştır. Beden cihetiyle de, his, iradi hareket, gazab ve şehvet kuvvetinden ibâret hayatı, yükleyicidir. Nefs bakımından hayvanla beraberdir. Nitekim hekimlerde buna ruh-i hayvâni demişlerdir. Bu ruh, bedeni aydınlatan ve enerjinin kemiyyetleşmesinden ibaret bir cevherdir. Uyku zamanında bedenin zahirinden, ölüm zamanında da bedenin batınından dahi alâkasını keser. Bu bakımdan ona nefs denilmiştir.

Şeyh İsmail Bursevinin, tasrih ettiğine göre bu nefs-i nâtıkadan başkasıdır. Ruhun hakikatini idrak edemeyenler buna nefs-i nâtıka demişlerdir. Halbuki nefs-i nâtıka niha-

yet nefsdir, ruh değildir. Eski felsefeciler de, ruh-i insani zâtı itibariyle maddeden mücerred, bedene muğayir, cesetde mutasarrıf bir cevherdir. Beden onun zuhuruna alet ve vasıtadır, kendisi usta beden onun aletleridir. Bu ruh ancak ene ile tabir olunur, demişlerdir.

Ruhaniler de buna ruh-i meleki ve ulvi, öbürüne de nefs-i süfli ve ruh-i süfli, demişlerdir. Kanaatım şu ki: Bu iki ruh çay ve su yahut süt ve yağ gibi birbirine mündemiç ve çokça irtibatlı ve bitişik olduğundan birbirinden tefrik edilmiyor. Fakat gerçek şu ki, insanda iki ruh vardır. Birisi ruh-i insanidir, ötekisi ruh-i hayvâni, yani nefsdir. Nitekim, İmami Rabbani'nin buyurduğu gibi, latifeler aslına kavuşmadığı müddetçe ruh-i insani ondan fark edilmiyor. Nefs-i nâtıkanın ise makamı süflidir. Melek mertebesinden üstün olan ruh-i insaniyi idrakten aciz kalmaktadır. İnsan latifeleri henüz yerinden kıpırdanmadan evvel bu hakikati idrak edemiyor.

Allah Teâlâ bir kısım mahlukunu dünya hayatı için yaratmıştır, hayvanlar bu kabildendir.Bir kısmı yalnız ahiret için yaratmıştır, melekler bu kabildendir. Bir kısmı daher ikisine yararlı olarak yaratmıştır insanlar bu kısımdandır. Tenazu', tenasul, bedeni şehvet vesair kuvvetlerle insan hayvanla eşit,melekden ayrıdır. Akıl, ilim, idrak, sıdk, vefâdarlık ve bir tek Allah Teâlâ'ya ibadet etmekle insan meleklerle eşittir,bunlarla hayvandan ayrılır. Nefsin hilesi ve isyan etmek arzusunda insan, şeytanla eşittir. Enerji harcamakla da cinle eşittir. Bu gibi itibarlarla insan dünyada yeryüzünün hâkimiyetine, hilâfetine, ahirette de cennet veya cehenneme girmesine selâhiyetlidir.Nitekim ayeti kerimede bu hakikate işaret olarak şöyle ihtar olunmaktadır. افحسبتم انا خلقناكم عبثا

"Sizi başı boş yarattığımı sanıyorsunuz?" Ey insan sen başıboş bir hayvan değilsin, mükellef ve vazifeli bir memursun, demektir.

Hayrete şâyandır ki, Ferit Vecdi gibi bir çok Arab âlimleri ve birçok Türk âlimleri de Darvin'in nazariyesine aldanarak ayet ve hadisleri te'vil etmişlerdir. İnsanın hayvandan tekâmül ettiğini ileriye sürmüşlerdir. Hatta bu fikri Mevlâna Celâleddin Rumi'ye isnad ederler. Halbuki Mevlâna'nın ve Erzurumlu İbrahim Hakkı efendinin ibârelerinde bunların anladıkları gibi bir mânâ yoktur. Mevlâna'nın ibârelerinde bunların anladıkları gibi bir mânâ yoktur. Mevlâna'nın ibâresinde, insan nefs-i nebati, nefs-i hayvani, ahlâk, huy ve manevi suretler cihetiyle maymuna benzer, denilmektedir. İbrahim Hakkı'nın ibâresinde ise, nebattan insana cinsi yakın hurma ağacı, madenden insana yakın mercan cinsi, hayvandan insana yakın maymun cinsidir denilmektedir. Nitekim "Cins-i karib" yani yakın cins diye tabir etmektedirler. Cinsi karib asli cins demek değildir. Darvin ve Lamark'ın görüşlerini Mevlâna Celâleddin Rumi'ye ve İbrahim Hakkı Efendi hazretlerine dayandırmak korkunç bir hatadır. İşte dehşet! Nitekim ان الله خلق آدم على صورته "Muhakkak Allah Teâlâ Ademi on (Ademi) un sureti üzerine yaratmıştır." mealindeki hadisi şerifteki zamir Adem Aleyhisselâma râci'dir. Bu takdirde hadisin mânası şöyledir: "Allah Tealâ Ademi herhangibir mahlukun suretinde değil, bilâkis Ademi, insan sureti üzere yaratmıştır." Goril suretinde değil ha... Aynı hadisin diğer rivayetinde ise,

ان الله خلق آدم على صورة الرحمن "Muhakkak Allah Tealâ Ademi Rahman'ın sıfatı üzerine yaratmıştır." mealindeki hadiste ise suret sıfat mânâsındadır. Binâenaleyh insan başka bir hayvan suretinde olmadığı gibi, -sümme hâşâ- Allah suretinde de değildir demektir. Burada yanılmış mutasavvufların görüşleri de reddolunmaktadır. Ayaa!.. Mahluk Hâlık'a benzer mi? Şimdi, Zeyd âlimdir, cümlesinde zeydin ilmi Allah'ın ilmine benzer mi? Sermedi bir varlık mümkün bir varlığa benzer mi ki, suretten zâhiri mânâsı kastolunsun? Hayret! İnsan diğer hayvana benzemediği gibi Hâlık da ona benzemez vesselâm. Her iki hadisin mânâsı şöyledir. Allah Teâlâ Adem ve oğullarını ahsen-i takvim olan insan suretinde yaratmıştır. Sonra kendi sıfatı olan ilminden, kudretinden, iradesinden, görme ve işitmesinden bir cüz insana vermiştir. İnsanın hayatı boyu, ömrü, hududlu olduğu gibi, ilmi, kudreti, hülâsa bütün sıfatları da hududludur, Allah ise hududsuzdur. Öyle ise Hâlık ile mahluk birbirinden ayrıdır. Seyyid Şerif Kuddisesirruh ne güzel demiş:

İnsan-ı Kâmil, cüz'i, külli, kevni ve ilâhi âlemleri kendi zâtında toplayan bir hakikattir. İnsan, ruhu ve aklı itibâriyle tüm kitabları kuşatan "Ummul Kitab" kalbi itibâriyle Levhi mahfuz, nefsi itibâriyle yazar, siler, tertemiz, yüksek ve şerefli bir sahifedir. Bedeni, ruhi, itikâdi taharete muvaffak olmayan onun sırrını bilemez. Yüce âlemleri kuşatan bir varlıktır insan.... Diye tarif etmiştir. Bu târife binâen deriz ki, müdrike, ferâsetli, mülhem kuvvetleriyle insan nefs-i nâtıkası cihetiyle de şerefli olarak yaratılmıştır. Binâenaleyh insandaki ruh-i hayvâni ve nefsi, hayvan aleminden yine çok üstündür. Yani insanda iki üstünlük var, Nefs itibâriyle hayvana benzer ama insanın nefsi hayvanın ruhundan üstündür, şereflidir. Ruhi cihetiyle ise aslâ hayvana benzemez, meleklere benzer ve onlardanda üstündür. Nitekim ayeti kerimede şöyle buyrulmuştur.

ولقد كرمنا بنى آدم وحملناهم فى البر والبحر ورزقناهم من الطيبات وفضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا

"Biz Adem oğullarını üstün bir izzet ve şerefe ulaşmış olarak yarattık. Onlara karada, denizde taşıtlar verdik. Onlara güzel güzel rızklar verdik ve onları yarattığımızın bir çoğundan cidden üstün ve şerefli kıldık." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimede, Adem oğullarının güzel bir surette, nefs cihetiyle de olsa çok olgun bir mizâca mu'tedil bir kâmete malik olarak yaratılmasına tasrih vardır. İnsan aklıyle, nutkuyla, okuyup yazmasıyla temâyüz etmektedir. Geçim vasıflarını bulabilmelerinden , san'atlara kabiliyetlerinden vesaireden munbais kılınmıştır insan... İbni Abbas Radiyallahu Anhu diyor ki, insan yemeğini eliyle alır, ağzına yükseltir. Bu sezgi ve seçkinlik insanlara yeterlidir. Ayaa! İnsandan başkası şimdiye kadar bir baltayı yapabilmiş mi?..

İNSANIN CİSMANÎ VE RUHANÎ HALİNE CANLI MİSAL

İnsan mahiyeti ve zâtı hakkında hükemâ bir çok misaller vermişlerdir. Çünkü insanın zâtı ve hakikati; aklı, ruhu, cismani, maddi ve maneviyi birleştiren bir hakikattir. Burada o hakikati bilmek, iç hisleri bilmek ve herbir hissinin mukâbilinde -ilerde beyan edeceğimiz- güzel ahlâkı bilmek için bu temsili yazıyoruz. Nitekim İmam Rağıb

Esfehâni'nin eserlerinde insanın hakikatini bildirmik için vermiş olduğu bir temsildir.

İnsan; Büyük âlemi kuşatan küçük bir âlem olduğu için beden cihetiyle kendisi bir şehir gibidir. Öyle bir şehirki, surları güzel bina edilmiş, binaları muhkem, sokakları plânlı ve muntazamdır. Mahalleleri taksimli, farklı bir çok süslerle ziynetlenmiş ve yapılmıştır. Bu nizam ve intizamlı olan şehirde iskân edilmiş vatandaşlar vardır. Meskenler, evler, mahalleler onlara taksim edilmiştir. Oralarda su mecrâları nice çeşmeler vardır, sokaklarında kanallar ve nehirler vardır. Sokakları muntazam, ayrıca mahallelerinde sanayii çarşısı yapılmıştır. Envai çeşit san atçılara dükkânlar tevzi' edilmiştir. Bunlardan bir kısmı çalışmakla öğrenmiş, iş veren ustalardır. Diğer bir kısmı da yeni öğrenim çağında şâkirdlerdir. Öbür tarafında birçok işçiler ayrı ayrı meslekleriyle, çalışırlar. Herbirinin vazifesi ayrı ayrıdır. Kimisi memur, kimisi âmirdir. Bunlardan bazıları doğru olarak namus dairesinde, diğer bazıları da hiyanetle çalışıp vakti geçirirler. O şehre bir idareci vali tayin edilmiştir ki, bu yürektir. Valinin de ayrıca vezirleri, yardımcıları postacıları, muhabirleri, hazinedarları, tercümanları ve kâtibleri vardır. Bunlar hepsi dimağdadır. Valinin tayin olunduğu şehirde, bedende sair vatandaşlar da vardır. Bazıları hayırlı, diğer bazıları şerlilerdir. Aralarında bir çok muhalefetler muvafakatlar vardır, davalar, niza'lar, cinsi temâyüller ve sair istekleri vardır.Bunlar asabi damar ve hücrelerden ibârettir. Böylece ruh ve bedenden ibâret herbir insan şehrinde; san'atçılar, menfaatları celbedip kendine çeken cazibe, cezb olunan gıdayı toplayan ve zabt eden mâsike onu da hazm eden hâzime, yaramayanı ifraz edip dışarıya atan dâfia, bedeni besleyecek gâziye ve çoğaltacak nâmiye kuvvetlerinden ibâret nefs vardır. Bunlardan herbiri birer fabrika gibi muayyen nizam ve intizamla çalışıyor. İçlerinde gazab kuvveti vardır, ayrıca herbirinde musavvire kuvveti, yani plân yazan ve tatbikata hazırlık yapan bir kuvvet vardır. En büyük fizik, kimya, hendese ilmi kemâliyle musavvire kuvvetinde fıtraten mevcuttur.

Vali akıldır, menbaı ve dairesi kalb, tatbik yeri ve âmirlik dairesi de dimağdır. Sağ veziri mefkeret kuvvetidir, postacısı muhayyile kuvvetidir, meskeni dimağın ön kısmıdır. Muhayyile korkunç bir kuvvetdir, telsizdir, telefondur, radyodur, laboratuvarcıdır, siyasetcidir, iktisatcıdır ve daha neler, neler.

Aklın muhabirleri beş duyulardır. Bunların daireleri göz, kulak, el, dil ve burun duyularıdır. Doğrusu bunların asabi damarlarını birleştiren ve merkezleştiren hissi müşterektir. Hissi müşterek, muhayyileden daha az vazife görmüyor. Aklın hazinedarı dimağın son köşesinde yani beyincik içerisinde hafıza kuvvetidir. Tercümanı nâtıka kuvveti olan dildir. Kâtibe kuvvetinin âleti eldir. Bu şehirde ikamet eden vatandaşlar bir milyondan geçkin asabi damarlardır. Üçyüzbini hayrı, üçyüzbini şerri emrederler ve isterler. Diğer kısımları bazen şerre bazen de hayra meylederler. Bazen de diğerleri ile âmir ve yardımcı olurlar. Bunlar hazır kıt'a gibidir.

السلطان ظل الله فى ارضه

"Sultan yer yüzünde Allah Tealâ'nın gölgesidir." diğer rivayette "Sultan yer yüzünde Allah'ın kamçısıdır. Onunla kullarını edeblendirir." mealindeki hadisi şeriflerin işaretine binâen, vali kendini helâk edici ahlâktan temizlerse, rahatlıkla insan şehrinde hükmünü

icra eder. Milleti de ona itaat eder. Aksi takdirde, büyük âmir olan vali Allah'a itaat etmediği takdirde, beden şehrinin içerisindeki olan raiye de ona isyan ederler. Yani akıl kendini küfür, fısk, isyan ve nifak gibi hastalıklardan temizlediği zaman kendisi Allah Tealâ'nın gölgesi olur. Nefsin onları kuşatmış olduğu asabi damarlar ve beden hücrelerinin akla itaat etmeleri mecburidir. Çünkü melek dimağın içindeki beynin zarlarına أطيعوا الله واطيعوا الرسول وأولى الامر منكم "Allah Tealâ'ya ve O'nun Rasûlu'ne itaat edin ve sizden olan âmirlere de itaat edin." mealindeki ayetin emirlerini yazar. Nitekim bir devlet idarecisi de Allah'a itaat ederse, melekler milletinin kalblerinde aynı emri yazarlar. Aksi takdirde anarşi ve isyan başlar. Nitekim bu mânâya işareten الناس على دين ملوكهم "İnsanlar meliklerinin dini üzerindedirler." hadisi şerifinde, hüküm buyrulmuştur. Yani bir devlet adamı Allah'a âsi olursa milleti de ona isyankârlık yapar. Bir beden şehrindeki akıl da Allah'a isyan ettimi beden içindeki umum damarlar ona isyan ederler. Bunalımın kaynağı budur. Demek ki, insanlar melikinin dini üzerindedir, âsi ise âsiler veli ise veliler olurlar.

İç duyuların hepsi aslını unutmuş veyahut fıtratı üzerine kalan aklın dini üzerindedirler. Gölge, sahibini güneşin afatlarından koruduğu gibi, sultan da milletini, akıl da beden şehrini âfatlardan korurlar. Tabiidir ki, akıl şuurlu, sultan adaletli olduğu zaman böyledir. Aksi takdirde sultan bir gedâye, akıl da nefse esir olursa, şehir harab olur. Kan hücreleri ve cihaz âletleri birbirine girer, mikroplar çiftleşir, hastalıklar galebe çalar ve sıhhat elden gider. İntihar bundan meydana gelir. Soralım: Müslüman bir âlim hiç intihar etmiş mi?.. Sonra küfür diyarına bakalım. Gayrimüslimlerden âlimler ya vahşet halinde dağ başında, ya da intihar etmiş ipte buluruz. Nedir intihara götüren onları? Allah akla ve bütün âmirlere, Davut aleyhisselâma ve ondan sonraki tüm hükümdarlara şu emri vermektedir: يادواود انا جعلناك خليفة فى الارض فاحكم بين الناس بالحق ولا تتبع الهوى "Ey Dâvud biz seni yeryüzünün halifesi kıldık. O halde sen de (Allah Teâlâ'nın tayin buyurmuş olduğu hüküm ve) hakla insanlar arasında hüküm et. Sakın ha! nefsin hevasına uyma." Bu ayetin hükmü ve emri tüm amirleredir. Ve bu ayette iki büyük faide vardır.

a) Allah Teâlâ'nın beyan etmiş olduğu kanunla hükmetmek yani iyilik yapanı mükâfatlandırmak, kötülük yapanı da susturmak zalimlere ceza vermekten ibâret adâlet faidesidir. Adâletle yer gök devam etmektedir.

b) Hiçbir surette nefsin hevâsına uymamak, faidesidir. Eğer bir âmire nefsin hevâsı hâkim olursa, âmirin memleketinde nefs hâkimdir demektir. Binâenaleyh Allah'ın (Celle Celâluhu) tayin etmiş olduğu hükümden başkasıyla hükmeden, inkâra binâen-yani Allah'ın hükmünü kifayetsiz görüp- nefsin hevâsıyla hüküm ederse âmir kâfirdir, akıl da öyledir. Yok, Allah'ın hükmünü kifayetsiz görmez ve görmediği halde Allah'ın hükmünü icra etmezse âmir, fâsık ve zalimdir. Milleti, hükmüne râzı değilse böyledir, râzı ise milleti de onun gibidir. Şimdi biraz evvel nakil etmiş olduğumuz, " İnsanlar meliklerinin dini üzerindedirler." mealindeki hadisi şerifin mânâsı anlaşılmıştır.

Akli müstakim de beden şehrinde bir padişahtır. Allah Teâlâ'nın tayin etmiş olduğu

hak ve adâletle hükmeder, hevâ-i nefsine uymazsa mutlak huzura sahib olur. Hâkim ve vali gibi zulmetmekle de Allah Teâlâ'nın gölgesinde yani emir ve itaatinden çıkarsa huzuru kaybediverir ve birçok belâlara duçar olur. İnsanların bir kısmı âmir ve işveren diğer bir kısmı memur ve işçi muti olduğu gibi beden şehrinde de azalar ve duyular bir kısmı âmir, diğer kısmı da memurdurlar. Her iki grubtan bazısı diğerine denk yahut daha üstün veyahut daha aşağıda olduğu gibi, Allah Teâlâ nefsi memurlarını da öylece yaratmıştır. Allah, aklı nefsin emri altında çalışmaktan korusun. Demek eşitlik yoktur. Bazı insanlar memur, bazıları da âmirdirler. Kimi fakir kimisi zengindirler. Her nerde olursa olsun Allah'a itaat etmeye mecburdur insan. Nitekim:
ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضا سُخريا "Kimi derece derece diğer kiminden üstün kıldık ki, bir kısmı diğer bir kısmını iş adamı etsin." mealindeki ayeti kerimede bu mânâ tasrih olunmaktadır. Bazısı amir ve iş verici bazısı memur ve işçi olmak suretiyle kaynaşmak ve birleşmek meydana geldiği gibi nefs-i nâtıkanın da beden şehrindeki misâli öyledir. Her zayıf her kuvvetlinin emri altına girmesi ve emrine itaat etmesi gerekir, fakat hıyanetsiz. Her âmir yahut işveren de Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu ölçü ile hareket etmesi gerekir, yani her hakkı hak sahibine vermekle zulmü terk etmesi lâzımdır. Meselâ, şehvet kuvvetinin ve gazab kuvvetinin aklî kuvvete teslim olmaları şarttır. Akli kuvvetin de her hal ve kârda İslâm Dini'nin hukukundan faidelenmesi ve onun nuruyla nurlanması mecburidir. Böylece olursa beden şehrinde sıhhat ve adâlet tezahür eder. Zulm, cefa, keder ve huzursuzluk ortadan kayboluverir. Fertlerin göğüslerinde bu hal daimi olursa her ferdin kalbi diğerine meyleder. Kalbler birleşirler, haliyle toplum yekpare haline gelir. Nefret yerini sevgi işgal eder, sevgi de yardımlaşmayı, dayanışmayı, tanışmayı meydana getirir ve akıl topluma hâkim olur. İyilik yapanlar çoğalır.

Ashab-ı Kiram tek tek nefslerini islâh ederek kalblerini birleştirdiler. Az bir toplum olmalarına rağmen kalblerindeki sevgi sayesinde tüm dünyaya hâkim oldular. Şahitleri şu ayeti kerimedir: ونزعنا ما فى صدورهم من غل اخوانا على سرر متقابلين
Dünyada akli selime itaat ettikleri için ahirette "Biz onların göğüslerindeki kini söküp attık (Ahirette de öylece yapacağız. Onlar) kardeşler halinde karşı karşıya tahtları üzerindedirler." buyurulmuştur. Demek takvâ üzerinde kalbleri birleşenlerin hâli böyledir. Allah Teâlâ kalblerindeki nefreti söküp atıverir. Beldelerde, yukarıda beyan olunan hayırlı ve ehli takvâ olduğu gibi, diğer taraftan da şehirlerde yaramazlık yapan fitne ve fesat ehlinden de meydan boş kalmaz. Gerek insi ve gerekse cinni şeytanlar takvâ sahiplerine saldırdığı gibi beden şehrinde de nefsin behime kuvvetinin hevâsı, hırs, hased ve sair istekleri, akıl ve mefkeret kuvvetini bozarlar, fitneye düşürürler. Adetullah böyle olagelmiştir, her şeyi zıddıyla yaratmıştır, nefs ve ruhu da birbirine zıd olarak yaratmıştır. وكذالك جعلنا لكل نبى عدوًا شياطين الانس والجن يوحى بعضهم إلى بعض زخرف القول غروزا "Biz her peygambere de (sana olduğu gibi) insan ve cinn şeytanlarını böylece düşman yarattık. Onlardan kimi kimine bir takım yaldızlı aldatıcı telkinde bulunurlar." وكذالك جعلنا فى كل قرية اكابر مجرميها ليمكروا فيها "Her şehir ve kasabada da oraların âsilerini, günahkârlarını o yerlerde hilekârlık yapsınlar diye büyük (tanınmış) adamlar yarattık ki

fitneyi çıkarsınlar." mealindeki ayeti kerimelerde beyan olduğu üzere her şehirde fitne çıkarıcı âsiler vardır. Onun gibi insan şehrinde de gizli nefsin gizli hileleri vardır. Elbette aklı selime düşecek büyük vazife, Allah'ın emirlerini bilmek ve tatbik etmektir. Zira şeytanlar, asabi damarların kötü hislerini tahrik etmek için nefsle irtibatlıdırlar. Böylece yoldançıkarmaya çalışırlar. Nitekim melek de akli selim ile irtibat kurar o da hayırlı asabi damarları hayra tahrik eder. En akıllı insan odur ki, Allah'ın indirmiş olduğu hükümle hükmeder. Ve nefsin hevâsından sakınır.

وان احكم بينهم بما أنزل الله ولا تتبع اهوائهم واحذرهم ان يفتنوك "Allah Teâlâ'nın indirdiği (hüküm) ile aralarında hükmet. (Habibim şerlilerin) heva ve heveslerine uyma,seni de fitneye düşüreceklerinden korun." mealindeki ayeti kerimedeki hükm yalnız peygambere mahsus değildir. Bu emr her akla ve akıl sahibine,her valiye,her ferde şâmildir. Demek tüm şerlilerin şerrinden korumak farzdır. İşte cihad budur. Zavallı zayıf bazı mü'minler, cihadı yalnız kılıç sallamaktan ibâret biliyorlar. Halbuki en büyük cihad nefsin hevâsından sakınmaktır, onun beden şehrinde ve umum şehirlerde hükümran olmasına engel olmaktır. افرئيت من اتخذ الهه هواه "Habibim hevâ ve hevesini kendine tapınak olarak tutanı görüp bildin mi? "mealindeki ayeti kerimeyi Peygamberimiz okuduktan sonra, "Gerçekte Allah Teâlâ yer yüzünde ona tapınacak hevâi nefsten daha fazla gazaba uğramış bir tapınağı yaratmamıştır." buyurmuştur. İnsi ve cinni şeytanlar birisinin kalbini istilâ ettikleri zaman, derhal kalbi istilâ edilmiş kimse, gaflete düşüp Allah Teâlâ'nın zikrini unuttuğu gibi, hevâi nefs de akli selimin beden şehrini istilâ ederse ona Allah Teâlâ'nın hükmünü, ahiret âlemini unutturur. Bir valiye düşmanların tecavüzü anlarında müsâlemet, sulh ve barışı temin etmek vacib olduğu gibi, akli selimin de kötü arzuların hakkından gelemediği zaman barışı temin etmesi vacibdir, farzdır. İşte cihadın başlangıcı bu noktadandır. Müsâlemet ve sulh zamanlarında meyl ve muhabbet etmekten sakınmak gerekir. Valinin hıyanet edenlere karşı ahdini bozması ve zalimlerin kafalarını ezmesi vacib olduğu gibi, akli selimin de, nefs başkaldırdığı zaman sulhu bozması ve nefsinin arzularını kesmesi farzdır. Böyle zamanlarda padişahların müsamaha göstermeleri layık olmadığı gibi, nefsin şiddetli olarak hırsı, hasedi, tûli emeli vesair fena huyları arzuladığı takdirde kuvvetini kestirmesi ve onu susturması farzdır, şarttır, yani iman şartıdır. Neticei meram akli selimin ondokuz düsturu vardır, herbir düsturu ile nefsin ondokuz arzusunu keser. Tamamen muvaffak olursa bir milyonu geçkin asabi damarlar, müdrike kuvvetinin emri altına girer. Onun için özellikle bu iki kuvveti beyan edelim. Tevfik Allah'tandır.

AKLİ SELİMİN BEDEN ŞEHRİNE HÜKÜMRAN OLABİLMESİ İÇİN ONDOKUZ DÜSTURA RİAYET ETMEK ŞARTTIR

Malum olduğu vecih üzere daha evvel de nefs-i nâtıkanın kök itibâriyle ondokuz kuvvetinden bahsetmiştik. Nefs-i nâtıka, ondokuz kuvvetiyle hareket eder, rızkını temin eder, diye yazmıştık. Bunlar, Bâise ve Fâileden mürekkeb, beş bâtını, beş zâhiri

duyular, Şehvet, Gazab, Câzibe, Mâsike, Hâzime, Dâfia, Gâziye, Nâmiye ve Müvellede kuvvetleri olmak üzere, mecmuu ondokuz kuvvetdir. Aklı selim bunların sultanıdır. Bu dünya hayâtında insan hernekadar bal arısı gibi âlim olsa yahut örümcek kadar ince zarif san'atkâr olsa, hatta karınca kadar maharetli olursa da, ahirete nazaran bu maharetlerin hepsi boşa çıkar. Faideli olabilecek şey, ancak kalbi selim ve akl-ı müstakimdir. Bu ikisi dünyada kimde varsa, kendisi saadeti ebediyeye kavuşmuştur. Demek, bunlarsız maharet hiç ender hiçtir. Nitekim يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم "O günde (kıyametde) ne mal, ne de evlâd faide verir. Meğer ki, Allah'a tamamen selâmetli bir kalb ile gelenler ola." mealindeki ayeti kerimede bu hüküm anlaşılmıştır. Selâmetli kalb, şek, şübhe ve şirkten pâk, bıdatlerden ârî, Peygamberin tarafından tesbit edilmiş olan hüküm ve sünnetle mutmain mü'minin kalbidir. Böyle bir kalbin içindeki akli selimdir, selâmetlidir. Tab-i müstakimin de menşeidir. Aslında bu akıl, kâmildir, terbiyeye muhtaç değildir. Ondokuz istek ve arzusu vardır. Arzularını yerine getirmezse nefse mahkum olur. Nefs vehmi kuvvetiyle onu yanıltır. Ya korktuğu kimseye taptırır ya da sevdiği kimseye. Ama zorluğa katlanarak bir insan aklını nefsine aşağıda beyan edeceğimiz ondokuz düsturla gâlib kılarsa, aklı beden şehrine hâkim oluverir. Nefs de gafletden uyanır, akla itaat eder, cidden Allah'a inanır, Allah da ona firâset, basiret, keşif verir. Hâliyle ruh huzura kavuşur. Bu çalışmak ölüm gibidr. Bu ölümü tercih eden bir zâtın kalbi, aklı ve nefsi, ölmeden evvel uyanırlar. Binâenaleyh saadete kavuşurlar. Aksi takdirde uykuda kalır, gaflete dalarlar Tabii ölümle uyanırlar, ama bu uyanış insana faide vermez. Meselâ, ölüm anında kâfirin imanı kabul olmadığı gibi gargaradan sonra mü'minin tevbesi de kabul olmaz. Nitekim, hükemâ şöyle demişlerdir:

الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا "İnsanlar uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanırlar." Bazıları, bu hadistir, bazıları da Hazreti Ali'nin sözüdür, dediler. Her nasıl olursa olsun, mevzuubahsimiz aklın isteği olan düsturlardır.

BİRİNCİ DÜSTUR, BİR TEK OLAN ALLAH'A İMAN ETMEKTİR

يا ايها الذين آمنوا آمنوا بالله ورسوله "Ey iman edenler! (Dilinizle inandığınız gibi kalblerinizle de kemâl-i ihlâsla) Allah Teâlâ'ya ve O'nun Rasulüne cidden iman ediniz." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimede ilmen ve amelen tevbede sebat etmek üzere ciddi iman etmek ve imanda devam etmek, aklın birinci arzusu ve isteğidir. Aynı zamanda Allah Teâlâ'nın akla yol göstermiş olduğu birinci düsturdur. Yani ey zâhirde iman edenler! Ayetlerin bir kısmını isbat, diğer kısmını inkâr etmeyin. Hatta sizi şübhelere düşürecek umum sebeblerden sakının. İmanda yakîni çoğaltın. Namazla da yakîninizi takviye edin. Tâ ki, bâise ve fâile kuvvetleri dosdoğru olan İslâm yolundan sapmasınlar.

Burada, ayeti Celilenin emretmiş olduğu imanın üç mertebesi vardır. Özeti şöyledir: Birinci mertebe avamın imanıdır. Bu mertebede gaybe iman eder, âmentünün mânâsını öğrenir. Cibril hadisinde beyan olduğu üzere "Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine, meleklere, Allah tarafından inen kitablara ve O'nun göndermiş olduğu Peygamberlere,

ölümden sonra dirilmeye, cennet ve cehennemin varlığına, hayr ve şerrin Allah Teâlâ' nın takdiriyle olduğuna inanmaktır."diye inanmaktır. Buna imanı gaybî denilir.

İkinci mertebe; imanın altı rükünlerine alâkalı birçok delilleri toplamak mertebesidir. Buna da, imanı istidlâli denilir. Bu orta mertebedir.

Üçüncü mertebede; imanı şuhûdî, zevki, tahkiki mertebesidir. Bu mertebede insan, kelime-i tevhidin icâbı olan ibadeti yerine getirmiş, zikirle kalbini temizlemiş, güzel ahlâkla ahlâklanmış yüksek mertebededir. Birinci ve ikinci mertebede hernekadar kalb iman ederse de arasıra nefs saldırır, inkâr eder.

Bir taraftan mü'min olduğu için Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirirse de, diğer taraftan bazı ufak tefek yasakları da işler, yahut emirleri terkeder. Bu iki mertebede mü' minler kalblerini küfürden, nifak ve riyâdan temizlemişlerdir. Bununla birlikte nefs, arasıra küfrân-ı ni'met ederek günah da işletir ki bunların nâli şu ayeti kerimede beyan olunmuştur.

وآخرون اعترفوا بذنوبهم خلطو عملا صالحا وآخر سيئا عسى الله ان يتوب عليهم ان الله عفور رحيم

"....Diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler. Onlar iyi bir ameli, kötü bir amelle karıştırmışlardır. Olur ki, Allah onların tevbelerini kabul eder. Çünkü şübhesiz Allah yarlığayıcıdır, çok esirgeyicidir." buyurulmuştur. Asrı saadetde birçok sahabî, günahların iç huzursuzluğundan kendilerini direğe bağlayıp, afuvlarını dilemişlerdir. Bunlar da az idiler. Şimdi ise insanların çoğunu teşkil eden bu kâbil mü'minler tevbeyi de terkederler. Yani asrı saadetde günahkarlar pek az idiler, şimdi çoktur. Ama Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez.

Üçüncü kısım böyle değildirler. Bilâkis, ibadet ve güzel amel sayesinde kalbleri gibi nefsleri de iman etmiştir. Hatta böyle mü'minler birtakım ibadet ve güzel ahlâkın semerelerini, hatta zikrin hakikatini kendi vücud ve bedenlerinde görmüşlerdir. Şimdiki zamanımızda bunlar çok azdır. Asrı saadetde ise, teba-i tâbiinlerin zamanlarına kadar mü' minlerin kısm-i âzamisi böyle idi.

انما المؤمنون الذين اذا ذكر الله وجلت قلوبهم واذا تليت عليهم آياته زادتهم ايمانا وعلى ربهم يتوكلون

"Mü'minler ancak onlardır ki, Allah (ın ismi) anıldığı zaman yürekleri titrer, karşılarında (ibadet, güzel ahlâk ve ahkâm) ayetleri okununca onların imanını arttırır. Onlar ancak Rab'lerine dayanıp, güvenenlerdir." mealindeki ayeti kerimede böylece iman sahibleri övülmüştür. Zamanımızda böyleler Kibriti Ahmer'den daha enderdirler. Tekâmül davasını yapanların kulakları çınlasın.... Kastettiğimiz tekâmül nedir?.. Hakiki tekâmülün işâreti şudur: Kalb iman ettiği gibi nefs-i nâtıka da ruhun câzibesi altına girer, günah arzusu dimağa gelir gelmez kalbin korkmasıyla bâise ve fâile kuvvetleri, refleksi hareketle geçirirler. Bu haraket kimisinde ağlayışla, kimisinde titreyişle, kimisinde göğsündeki serinlik ve eziklikle semerelenir, tezâhür eder. İşte cezbe dedikleri budur. Bu hareketle veya cezbeyle bâise ve fâile kuvvetlerinin beş zâhiri, beş bâtını duyuları nefsin o arzusu peşine düşmekten âciz bırakırlar. Binâenaleyh, kaplumbağa kılıfına çekilip hareketsiz

görüldüğü gibi, nefs de gazab ve şehvet kuvvetiyle birlikte kılıflarına çekilirler. Artık nefs-i nâtıkanın ondokuz kuvvetleri gizlenir. Bazan da nefsin çekilişi, kirpinin çekilişi gibi olur. Yani, akla asılır ve kapanır. Beden şehvet ve gazab ateşleri içerisinde kıvranır. Böyle bir hal oldu mu, zikrullah, abdest, gusül ve yer değiştirmekle tedavi olunur. Cezbe ve aklın nuru burada ender mağlub olurlar. Mağlub oldukları vakitte de derhal tevbe ile Allah'a sığınırlar. Vilâyet-i suğrâ budur... Şeyh Cüneyd Bağdâdi'ye birisi gelmiş, veli günah işler mi? Diye sormuştur. Muşârunileyh de وكان امرالله قدرًا مقدورًا "Şübhesiz Allah'ın emri, tesbit olmuş muayyen kaderledir." mealindeki ayetle cevab vermiştir. Bu vilâyet-i suğrâda olabilecek haldir. Eğer vilâyet-i kübrâda olursa mü'min bakışlarıyla gayrinin de asabi damarlarının içindeki fena istek ve arzuları söküp atar.

من نظر الى وجه اخيه وليس فى قلبه احينة محى الله عنه ذنوبه

"Bir mü'min kalbinde bir leke olmadığı halde diğer mü'minin yüzüne (sevgiyle) bakarsa, Allah Teâlâ da onun günahlarını imha eder." mealindeki hadisi şerif vilâyet-i kübrâya hamlolunur.

İKİNCİ DÜSTUR BİR TEK ALLAH'A İBADET ETMEKTİR

Akıl, nefs gibi mülevves olmadığından bütün şirkleri bırakıp kemâli samimiyetle Allah'a teslim olmak ister, O'na tapmak ister. Allah da onun bu isteğini emretmiştir.

يا ايها الناس اعبدوا ربكم الذى خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون

"Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin tâ ki takvâ sahibi olasınız." mealindeki ayeti kerimede aklın ikinci düsturu beyan buyurulmuştur. Takvâdan başkasıyla ne kadar zikir ve fikir çok olsa da kalb cilâlanmaz. Takvâ sahibi olabilmenin şartı da bir tek olan Allah Teâlâ'ya ibadet etmektir.

Takvâ Allah Teâlâ'nın emretmiş olduğu emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmaktır. Binâenaleyh, bir kimse Allah'ın emirlerini terkederse fâsık, yasaklarını işlerse asi, inkâr ederse kâfirdir. İnanır gibi görünürse münâfık, tenhada düşvar, zâhirde mülâyim görünürse mürâidir. Yani gösteriş yapar. Demek oluyor ki, ibadet, Allah'ın azâbından korkmak ve O'ndan sakınmak, emirlerini yerine getirmek ve sevâbını ummaktan ibârettir.

Akıl, ibadet ister, güzel ahlâk ister. Öyle ise, ibadet etmenin mânâsı kâfire nazaran bir tek olan Allah Teâlâ'ya inanmak, gerçek mü'mine nazaran Allah'ın yasaklarından sakınmakla namaz, oruç, hac, zekat ve cihad gibi emirleri yerine getirmektir. Münâfıka nazaran ibadet, ihlâsla bunları yapmaktır. Takvâ sahibine nazaran ibadete sebatla devam etmektir. İş böyle olmadığı müddetçe muhayyele kuvveti şirkten arınamaz. Akıl da beden şehrine hükümran olamaz. Diyebiliriz ki, dini çalışmalar bile semere vermez. Bunun için tamamen küfür, fısk ve isyandan arınmak şarttır. İman, taati, ihlâsı, zikir ve bütün ibadeti kuşatır. İbadetsiz mü'min bir kâlb, bakır kaplarına benzer. Bakır kaplar zaman zaman paslandığı gibi, kalb de muhayyele ve hissi müşterekin işledikleri veya işlettikleri günahlardan dolayı paslanır. Nitekim bir hadisi şerifte,

ان هذه القلوب تصدأ كما تصدأ الحديد ـ قيل وما جلائوها ـ

"Şübhesiz demir paslandığı gibi, kalbler de paslanır." buyurulması üzerine ashabtan bazıları, cilâsı nedir, ey Allah'ın Rasûlu? diye sormuşlar. Bunun üzerine,

قال ـ تلاوة القرآن وكثرة ذكرالله وكثرة ذكر الموت

"Kur'an-ı tilâvet etmek, çokca Allah Teâlâ'nın ismini anmak ve çokca ölümü hatırlamaktır." diye buyurmuştur. Nitekim hükemâ da, insandan en üstün odur ki, kalbinden şehveti çıkarır. Zira şehvetini öldüren şeref ve haysiyetini diriltmiştir, demişlerdir. Burada şehvetden maksad, her menfeati yalnız ve yalnız kendi nefsine tahsis etmektir. Bir hadisi şerifte de, روحوا القلوب ساعة فساعة

"Arasıra kalbinize istirahat verin." buyurulmuştur. Yani helâl ve faideli şeylerle oyalanın ki, ibâdetin meşakkati size galebe çalmasın. Ne güzel bir hükümdür.

ÜÇÜNCÜ DÜSTUR HİSSİ MELEKÎYİ FİİLE GEÇİRMEK VE ŞERLİLERİ TERKETMEKTİR

Bu düstur çokca mühimdir. Bu düstur, imanın ve ibadetin şartıdır. İnsanın içinde iki his vardır. Biri melekî, diğeri şeytânîdir. Melekî his hayrlılarla, şeytânî his de şerlilerle fiile geçer. Akıl ister ki, hayrlılarla beraber olsun ve şerlilerden uzak kalsın. Nefs ise bunun tam zıddını ister. Bunun için Allah'u Teâlâ bu hususta akla yol göstermek için şu hükmünü beyan etmiştir.

يا ايها الذين امنوا لا تتخذوا بطانة من دونكم لا يألونكم خبالا وَدُّوا ما عنتم قد بدت البغضاء من افواههم وما تخفى صدورهم اكبر قد بينا الايات ان كنتم تعقلون

"Ey iman edenler! Kendi (din kardeş)lerinizden başkasını (dost ve) sırdaş edinmeyin. (Çünkü) Onlar size şer ve fesâdı yapmakta hiç kusur etmezler. Size sıkıntılı (şey)ları arzu ederler. Hakikaten onların (kin ve) buğzları ağızlarından (taşıp) meydana vurmuştur. Göğüslerinde gizlemekte oldukları (düşmanlık) ise daha büyüktür. Size âyetlerimizi açıkladık. Eğer düşünürseniz." mealindeki ayeti kerime, aklın en büyük düsturu olmalıdır. Şayet nefs bu hükmü unutturursa bu âyetin hükmünü şu hadisle birlikte levhada yazıp karşıda tutmak gerekir. Tâ ki nefs gizli desiseleriyle aklı yanıltmasın.

ما بعث الله من نبى ولا استخلف من خليفة الاكانت له بطانتان بطانة تأمره بالخير وتحضه عليه وبطانة تامره بالشر وتحضه عليه فالمعصوم من عصمه الله

"Onunla beraber iki dost ve sırdaş olmaksızın Allah Teâlâ hiçbir nebiyyi yahut emirlerden hiçbir âmiri göndermemiştir. Bunların bir dost ve sırdaşı ona hayrı emreder ve ona teşvik ve tahrik eder. Diğeri de ona fenalığı emreder ve ona teşvik eder. Ama tertemiz odur ki, Allah'u Azze ve Celle onu (fenalıklardan) korumuştur." buyurulmuştur. İki şeyin birleşmesinde cinsiyet şart olduğu gibi, iki insanın birleşmesine de üç şart vardır. Bir din birliği, iki ibadet birliği, üç ahlâk birliğidir. Binâenaleyh, aklımızı hayra

yöneltmek ve hayrlı istek ve arzularımızı fiile geçirmek için onunla dost ve sırdaş olacağımız kimsede, tecrübe, sadâkat, izhar gibi şartları aramak gerek. Binâenaleyh, aklımızı bu düsturla beden şehrine hükümran edebilmek için aşağıdaki şartları bilmeliyiz:

1- Küfür, nifak ve fısktan pak kimseyi, dost ve sırdaş edinmek gerekir. Aksi takdirde hissimize şeytanın müdahalesi olur.

2- Tecrübeden sonra, sır saklar, ayıp görmez kimseyi sırdaş edinmek lâzımdır. Aksi takdirde dostluk ve sırdaşlık, düşmanlığa dönebilir. Nitekim, bir adam Hazreti Ömer'in huzuruna gelmiş, ben filanı seviyorum, demiştir. O da ona: Onunla akraba mısın yahut onunla hısım mısın, acaba onunla alışveriş yaptın mı yahut onunla yolculuk yaptın mı? Diye sormuş. Adam, hayır deyince Muşârunileyh adama bağırarak: Yoksa sadece câmide kalkıp oturup, yalnız namaz kıldığını mı gördün? demiştir. Ne güzel hikmet ve irşad...

3- Neseb, alışveriş, dünya menfeatini sarfı nazar etmek şartıyla, kişi dost ve sırdaş edinir. Çünkü bunlardan birisi de olsa dostluğu bozar.

4- Az konuşur, öz söyler ve sık sık öfkelenmez kimseyi sırdaş edinmek gerekir.

5- İtikad, ibadet ve İslâm ahlâkını, dünyasından daha fazla tercih edeni sırdaş edinmek şarttır.

6- Bâise ve fâile kuvvetlerini şerden alıkoyacak ve hayra teşvik edebilecek kimseyi sırdaş edinmek gerekir.

7- Tenhada sana nasihat eder, halk içinde ayıbını gizler, gıyabında da sana dua eden kimseyi sırdaş et. Aksi takdirde dostun düşmanlık yapabilir. İmam Gazâli ve Şeyh İsmail Bursevi derler ki, bu şartların dışında hiçbir kimseyi dost edinme. Herkesle beraber ol, ama sırdaş olma. Bu şartların dahilinde hoşuna giden büyük kimseyi baba, küçüğü evlad, emsâlini de ikiz kardeş gibi kabul et. Böyle olursa hak yolunda yürümen ve aklın da beden şehrine hâkim olması gerçekleşir. "Ey iman edenler! Kendilerinizden başkasını dost ve sırdaş edinmeyin." mealindeki âyeti unutma. Aksi takdirde dost ve sırdaşın seni maksadından uzaklaştırırlar.

اتقوا مجالس العشيرة "İşret meclislerinden sakının." mealindeki hadisi şerif, burada akla güzel rehberlik yapar. Dünya ve ahiretde faidesi olmayan konuşmalarıyla sadece seninle vakit geçirmek isteyenin arkadaşlığı işret meclisi gibidir. Olur ki, saçma sapan konuşan arkadaşın aklında olmayan bir kötü arzuyu veya vesveseyi yerleştirir. Sözü kalbini istilâ ederse asabi damarlarının kötü hisleri elinden cüz'i iradeyi alırlar. Bu takdirde aklın da nefsine esir olur. Nice büyük pâdişahlar, pehlivan ve zekiler hatta birçok ehli tasavvuf ve mantıkçılar işret meclislerine gitmek veyahut kötü arkadaşı sebebiyle büyük belâlara giriftâr olmuşlardır.

AKLIN DÖRDÜNCÜ DÜSTURU
TAKVA BİNASININ HAYA KAPISINI İHLAL ETMEMEKTİR

Aklın hayatı hayâdır. Hayâyı prensip eden bir akıl, hayâ düsturu ile dininin ve bede-

ninin etrafına bir sur çevirmiş demektir. Görülmez mi,

استحيوا من الله حق الحياء من استحى من الله فلحفظ الرئس وما وعى وليحفظ البطن وما حوى وليذكر الموت والبلى ومن اراد الاخرة ترك زينة الحيّاة الدنيا فمن فعل ذالك فقد استحيى من الله حق الحياء

"Hakiki utancı Allah'tan dileyin. Her kim hayânın hakikatini Allah Teâlâ'dan taleb ederse, başını ve başının kuşatıp topladığı (beş zahiri duyularını birleştiren müşterek hissi ile, beş bâtını duyularını ve şehvet ile gazab kuvvetinden mürekkeb, nefs-i nâtıkasının on iki kuvvetleri)nı korusun(haramdan). Karnını ve onun da kuşattığı (câzibe, mâsike, hâzime, dâfia, gâziye, nâmiye ve müvellede cihazlarından ibâret tabii kuvveti)nı korusun (Buna muvaffak olabilmek için de) ölümü ve cesedin çürümesini hatırlasın. Her kim ahireti (lezzetlerini) dilerse, dünya hayatının zinetlerini terkeder (yani gayri meşruu). Her kim bunu işlerse şübhesiz gereğince Allah Teâlâ'dan hayâ etmiş olur." mealindeki hadisi şerif aklın bu düsturunu nasıl açıklamıştır.

İmam Menâvi, bu hadisin şerhinde şöyle demektedir: Bir post, tabaklamakla temizlenip, birçok terbiyeden sonra parladığı gibi, hayâ sıfatıyla da nefs terbiye olunup temizlenir. Demek, nefs birçok terbiyelerden geçtikten sonra akıl, kalb, ruh ve ruhânilerin nurlarıyla nurlanılır. Artık nurlanmakla parladı mı, hem kendini bilir, hem de Allah Teâlâ'nın mârifet denizine girer. Dünyadaki hayâsı ahiretde saadet hayâtına kalbolunur.

Binâenaleyh, akıl ve kalbin hayatları hayâdır. Hayâ etmek düsturuyla akıl yukarıdaki hadisi şerifte beyan olunan nefs-i nâtıkanın ondokuz kuvvetini esir alır. Artık beden şehrine hükümran olur. Yine görülmez mi ki, hayâ imandan sayılmıştır.

AKLIN BEŞİNCİ DÜSTURU MUAMELEDE VEFADARLIKLA SEBAT ETMEKTİR

Aklın beden şehrine hükümran olabilmesi için, bütün akd ve alışveriş ve hülâsa bütün uhdelerde, sözleşmelerde vefadarlıkla hareket etmek ve o harakette sebatla devam etmek, ahlâk olarak İslâmın en mühim şartlarından birisidir. Maatessüf müslümanım deyipde ihmal etmiş olduğumuz bir şey varsa bu ahlâki düsturdur. Hepimiz iman ve ibadette müslümanız, lâkin akd ve alış verişlerimizde gayri müslimler gibi hareket ediyoruz. Mevlâna'nın tâbiriyle ey kardeş! her gün ambara bir tane atıyorsun veya bir avuç biriktiriyorsun, nice amel, zikir ve ibadet ediyorsun, eğer ambarın altında bir fare, taneleri çalmıyorsa ambara atıp toplamış olduğun taneler nerede? Neden semere vermiyor? Ne için, bir tane bir başak olarak görülmüyor, demek ki fare çalıyormuş. Farenin çalmaması için şu ayeti kerimenin emrine uymak mecburiyetindeyiz.

يا ايها الذين آمَنُوا اوفوا بالعقود "Ey iman edenler bağlandığınız ve sözleştiğiniz akidleri yerine getirin" buyurulmuştur. Gerek sizinle Cenâb-ı Hak ve gerekse sizin kendi aralarınızdaki sözleşmekte bulunduğunuz sözleri ve ahidleri yerine getirin, hıyânet et-

meyin. Çünkü Allah ve O'nun Rasûlü tarafından beyan olan hükümler din, o hükme inanmak imân, aynı hükümleri icra etmekde İslâm'dır. İş böyle olunca her insan ahlâken kendisiyle Allah arasındaki muameleyi, kendisiyle halk arasındaki muameleyi, ruhu ile nefsi arasındaki muameleyi bilmelidir, inanmalıdır ve icra etmelidir. İşte İslâm kelimesi bu mânâyı kuşatan zarfdır. Eğer içindeki dışına taşkınlık yaparsa akıl ve kalb, nefsin pençesinden kurtulamaz. Bu takdirde fare gibi, şeytan hayırlı amelleri çalar. Vefadarlığın manâsı Allah Teâlâ'nın ve kulunun haklarını yerine getirmek için cefâya tahammül ve maksada kavuşmak için de var olanı harcamaktır. Meşru' kazanmak için de, aza kanaat, helâl lokmayı talep etmektir. Bunlar varsa vefadarlık vardır, yoksa yoktur. Hadisi şerifte de şöyle buyrulmuştur. استرشد وا العاقل ترشدوا ولا تعصوه فتندموا

"Akıllı kimseden hidâyet yolunu talep edin, ona isyân etmeyin aksi takdirde pişman olursunuz." Yani her kiminle bir kardeşlik bey'ati veyahut alışverişte akd, almak ve satmakda sözleşme olursa mutlaka onu yerine getirmek mecburiyeti vardır. Öyle ise akıllılarla bir işte danışılırsa fikrine riayet etmek gerekir, fikrine riayet edilmediği takdirde bildirmek gerekir. Her iş böyle. Meselâ bir yerden on lira borç aldık, aybaşında vereceğimize söz verdik, fakat bir saat veya bir gün sonra vermeye güç bulduksa aybaşını beklemek vefâsızlıkdır. İlk fırsatta borcu vermemiz vefâdarlıkdır. Sözleşme zamânından tehir etmek hıyânet ve haramdır, böylece kıyas olunur. Şübhesiz ahid ve muamelede vefâdarlık dediğimiz zaman, haram olmayan yerlerde kastediyoruz. Nitekim hadisi şerifte de من عمل عملا ليس عليه امرنا فهو ردٌّ

"Üzerinde emrimiz olmayan bir ameli işleyenin ameli merduttur." buyurulmuştur. Binaenaleyh sünnetle sâbit olmayan veyâhut yasak olunan her ahlâk vefâsızlık ve hıyânetten sayılmaktadır. Ki ruhi vazifelerde bunun izahı gelmektedir.

6, 7, 8 NCİ DÜSTUR HİSSİ MELEKİYİ TAHRİK ETMEK VE AHİRET VE EHLİNİ TERCİH ETMEKDİR

Dini dünyadan tercih ve Allah dostlarının yoluna uymak, hayrlıları seçmek ve onlarla beraber olmak, gerek ruhâni gerekse bedeni güzel ahlâkın tahsili için en kuvvetli düsturdur. Cenab-ı Hâlık Teâlâ da Kur'an-ı Hâkim de ashaba emirlerini bu hususta şöyle beyan etmektedir.

قل ان كان أباؤكم و ابناؤكم واخوانكم وازواجكم وعشيرتكم واموال اقترفتموها وتجارة تخشون كسادها ومساكن ترضونها احب اليكم من الله ورسوله وجهاد فى سبيله فتربصوا حتى يأتي الله بامره والله لا يهدى القوم الفاسقين

"Habibim de ki, eğer babanız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar kesad (a uğramasın) dan korka geldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun Peygamberinden ve O'nun yolundaki cihaddan daha sevimli ise artık onun emri (azabı)gelinceye kadar bekleyedurun. Allah Fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimede aklı selim ve kalbin ne şekilde nefse galip gelmesini ve beden şehrine nasıl hükümran olabileceğini fevkalâde beyan etmektedir. Nefsin arzusunu dinin maslahatı üzerine tercih edenlerin hakkında

âcilen veya peşinen azabın görülmesini de tasrih etmektedir. O halde ruhu nefse galebe kılmak için bu ayetin emrine uymak şarttır.

Bulut güneşin görülmesine engel olduğu gibi mal, soy, sop ve evlât da hafize, müdrike mutasarrife ve kalbin mânevi gözlerini, ruhun görülmesinden kamaştırabilirler. Şöyleki: mâziye nazaran babalarla öğünmek, istikbale nazaran oğullardan medet beklemek, hâlihazırda-gazab kuvvetinin tahrikine kardeş ve -biraderleri âlet edinmek, şehvet kuvvetini de eşlerle takviye etmek arzusu ve temâyülü insanda fıtri birer duygulardır. Zâhirde karşıdakinin kalbini korkutmak için kabile ve mal ile güvenmek de yine doğuşta mevcut duygulardır. Onların zevâlinden korkmak şeytan ve nefsin desiselerindendir. Binenaleyh bir insan kendini karşı tarafa beğendirmek için babalarıyla öğünür, zayıf ve düçar düşmek anında da Allah'ı unutup oğullarından medet bekler. Karşısındaki olanları bunlarla korkutur. İç hisler böyle olduğu gibi dışarıda da insi ve cinni şeytanlar bunlarla kalbi istilâ edib, akli selimin şuur hükmünü yani vicdanı bozarlar. Artık müdrike, mutasarrife ve kalb kuvvetleri zilletden korktuğu için ve fakirlik yahut gözden düşmek endişesinden dolayı korkmaya başlar. Bu korkuyu izale etmek için insan bunları sevmeye başlar, Haliyle kul korkusu, Allah korkusunun yerini işgal eder. Dünya sevgisi âhiret sevgisinin yerini istilâ eder. Derken aklı selim bir aklı sekim olur, hastalanır, bozulur. Hastanın yoğurdu acı hissettiği gibi, müdrike de hakikati bâtıl zanneder. Ve binaenaleyh yolda kalır, geri geriye çekilir, cihadı terkeder. İbadette gevşeklik yapar, bu iş ilerleyince Hâlık'ı unutur, halk defterinde kendine bir şeref yeri aramaya başlar. Pervane ateşe kendini yakmakla sevindiği gibi artık akıl da vehmin tesirinde kendini günahlarda yok eder. Bu takdirde bir taraftan korktuğu şeye veya sevdiği şeye tapar. Şey diyoruz, umumlaştırmak için. Evlât olabilir, mal olabilir, reis olabilir, Allah'tan başka her şey. Nihayet tapa tapa veya seve seve azâbı ilâhiyeye müstahak olur. Yukarıdaki ayeti kerimede birçok hikmetler vardır.

1- İnsanın vâhime kuvvetinde, babalarla öğünmek, aslıyla kibirlenmek doğuştan büluğa kadar resimlenir. Tıpkı bunlar nefs-i nâtıkanın içinde bir put gibi durur, musavvire kuvveti bununla daima uğraşır meşgul olur. Bu putun yıkılması için Allah'u Teâlâ zikri emretmiştir. فاذكروني كذكركم آبائكم

"Babanızı hatırlayıp andığınız gibi Allah Teâlâ'yı da anınız." buyrulmuştur. Demek vehmi kuvvetin bu putunun zikirden başka birşeyle yıkılması mümkün değildir. Bunun için Cenâb-ı Hak Teâlâ "Babanızı hatırlayıp andığınız gibi Allah Teâlâ'yı da anınız." buyurmuştur.

2- Evlât emelin medarıdır, ümidin bağlanacağı yerdir. Ne diyelim yüreğin parçası, ciğerin filizi gibidir. Baba ve anneler bunları kendilerine bir ümit bilirler, tüm ümidi evlâda bağlamakla gâfil insan Rabb'ini unutur, gaflete girer. Onların isyanlarından göz kapatır, sevdikçe sevgileri nefs-i nâtıkanın duyguları içerisinde resimlenir. Bunlar nâmiye kuvvetinin semereleri oldukları için, insanoğlu Allah'tan medet bekleyeceği yerde bunlardan medet bekler. Kardeşlerse tıpkı birer kanat gibidirler. Sanki onlar harici, hayâli bir kuvvettirler. Vehmi ve hayâli kuvvetler bu iki sevgi ile aklı aldatır. Akıl da Allah'ı bıra-

âcilen veya peşinen azabın görülmesini de tasrih etmektedir. *O halde ruhu nefse galebe* kılmak için bu ayetin emrine uymak şarttır.

Bulut güneşin görülmesine engel olduğu gibi mal, soy, sop ve evlât da hafize, müdrike mutasarrife ve kalbin mânevi gözlerini, ruhun görülmesinden kamaştırabilirler. Şöyleki: mâziye nazaran babalarla öğünmek, istikbale nazaran oğullardan medet beklemek, hâlihazırda-gazab kuvvetinin tahrikine kardeş ve -biraderleri âlet edinmek, şehvet kuvvetini de eşlerle takviye etmek arzusu ve temâyülü insanda fıtri birer duygulardır. Zâhirde karşıdakinin kalbini korkutmak için kabile ve mal ile güvenmek de yine doğuşta mevcut duygulardır. Onların zevâlinden korkmak şeytan ve nefsin desiselerindendir. Binenaleyh bir insan kendini karşı tarafa beğendirmek için babalarıyla öğünür, zayıf ve düçar düşmek anında da Allah'ı unutup oğullarından medet bekler. Karşısındaki olanları bunlarla korkutur. İç hisler böyle olduğu gibi dışarıda da insi ve cinni şeytanlar bunlarla kalbi istilâ edib, akli selimin şuur hükmünü yani vicdanı bozarlar. Artık müdrike, mutasarrife ve kalb kuvvetleri zilletden korktuğu için ve fakirlik yahut gözden düşmek endişesinden dolayı korkmaya başlar. Bu korkuyu izale etmek için insan bunları sevmeye başlar, Haliyle kul korkusu, Allah korkusunun yerini işgal eder. Dünya sevgisi âhiret sevgisinin yerini istilâ eder. Derken aklı selim bir aklı sekim olur, hastalanır, bozulur. Hastanın yoğurdu acı hissettiği gibi, müdrike de hakikati bâtıl zanneder. Ve binaenaleyh yolda kalır, geri geriye çekilir, cihadı terkeder. İbadette gevşeklik yapar, bu iş ilerleyince Hâlık'ı unutur, halk defterinde kendine bir şeref yeri aramaya başlar. Pervane ateşe kendini yakmakla sevindiği gibi artık akıl da vehmin tesirinde kendini günahlarda yok eder. Bu takdirde bir taraftan korktuğu şeye veya sevdiği şeye tapar. Şey diyoruz, umumlaştırmak için. Evlât olabilir, mal olabilir, reis olabilir, Allah'tan başka her şey. Nihayet tapa tapa veya seve seve azâbı ilâhiyeye müstahak olur. Yukarıdaki ayeti kerimede birçok hikmetler vardır.

1- İnsanın vâhime kuvvetinde, babalarla öğünmek, aslıyla kibirlenmek doğuştan büluğa kadar resimlenir. Tıpkı bunlar nefs-i nâtıkanın içinde bir put gibi durur, musavvire kuvveti bununla daima uğraşır meşgul olur. Bu putun yıkılması için Allah'u Teâlâ zikri emretmiştir. فاذكرونى كذكركم آبائكم

"Babanızı hatırlayıp andığınız gibi Allah Teâlâ'yı da anınız." buyrulmuştur. Demek vehmi kuvvetin bu putunun zikirden başka birşeyle yıkılması mümkün değildir. Bunun için Cenâb-ı Hak Teâlâ "Babanızı hatırlayıp andığınız gibi Allah Teâlâ'yı da anınız." buyurmuştur.

2- Evlât emelin medarıdır, ümidin bağlanacağı yerdir. Ne diyelim yüreğin parçası, ciğerin filizi gibidir. Baba ve anneler bunları kendilerine bir ümit bilirler, tüm ümidi evlâda bağlamakla gâfil insan Rabb'ini unutur, gaflete girer. Onların isyanlarından göz kapatır, sevdikçe sevgileri nefs-i nâtıkanın duyguları içerisinde resimlenir. Bunlar nâmiye kuvvetinin semereleri oldukları için, insanoğlu Allah'tan medet bekleyeceği yerde bunlardan medet bekler. Kardeşlerse tıpkı birer kanat gibidirler. Sanki onlar harici, hayâli bir kuvvettirler. Vehmi ve hayâli kuvvetler bu iki sevgi ile aklı aldatır. Akıl da Allah'ı bıra-

kır, bunların endişesinden dolayı cihadı terk eder, terbiyelerini de ihmal eder. İşte felâket burada başlar. Vehmî ve hayâli kuvvetlerin yaralarını tedavi etmek için, onların sevgilerini Allah, din ve ahiret sevgisinden üstün tutmamak için, Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قوا انفسكم واهليكم نارًا

"Kendinizi ve ehlinizi ateşten koruyunuz. "Bu ayeti kerîmeden anlaşılıyor ki, eğer bir insan İslâmî terbiyelerle yani emirleri yerine getirmek ve yasaklarını terketmek suretiyle nefsini ve ehlini, iyâlini, maiyetindeki işçilerini, emri altındaki memurlarını yetiştirmezse ilâhi emirleri bildirmezse Allah'ın emrini kırmış olur. Kendisi Allah'a karşı, âsi ve anarşist olur, dolayısıyla azabı hak etmiş olur. Dikkat buyurulsun ki, İslâm dîni kalbde ve dimağda yaşanılacak bir fikirden ibâret değildir. Bilâkis kalbde ve dimağda inanmaktır, beden ve ruhla onunla yaşanmaktır ve yaşatmaktır. Öyle ise Allah'ın emrine dikkat buyrulsun.

3– Mânevî mesken eşler, maddî mesken evlerdir. Bu ikisi bâise ve faile kuvvetlerini maişete sevk ettirir. Menfeati celb etmeye tahrik edip çalıştırır. Beşer âleminde nefs bunlarla meşguldur. Bu meşguliyet esnasında her iki mesken arzusu müdrike ve mutasarrıfa kuvvetlerinin yüzlerini ahiretten dünya lezzetlerine döndürür. Kalb bundan müteessir olsa da, kifâyetsiz olur. Nefs ve şeytan her iki mesken sevgisini göz önüne getirerek insanı türlü türlü haramlara sevk eder ki, bu iki meskene sahib olunsun. Böylece aklı esir alırlar ve kendi hesaplarına göre çalıştırırlar. Şöyle derler, aldatmasan, hırsızlık yapmasan, faiz almasan evsiz kalırsın, eşsiz kalırsın. Bunları kazan, bilâhare tevbe edersin veyahut da Allah Gafûr-ur Rahim'dir. Böylece ahireti unutturur, dinden uzaklaştırır, cihadı terk etririr ve nihayet iki mesken arzusu dimağda bir put olur, aklı da ona taptırır. Böylelerin hali şu ayeti kerîmede beyan olunmaktadır.

الشيطان يعدكم الفقر ويأمركم بالفحشاء "Şeytan sizi fakir (ve zelil) olacaksınız diye kor kutur. Ve size cimriliği emreder."buyrulmuştur. Şeyhzâde tefsirine göre ayeti kerimedeki "fahşâ" dan maksat cimriliktir. Bu arzu tıpkı bir put gibi iki kaşlar arasına gelir, orayı mesken kılar, dışardaki şeytanla irtibat kurar, iki mesken hakkında endişe verir, derken kalbin ve aklın yüzünü Allah sevgisinden çevirir. Bu putun yıkılması Allah'ın Rasûlu'nun sevgisiyledir. Nitekim, Rasûlu Muhterem ashab ına :

والله لايؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من نفسه "Andolsun Allah'a sizden birinize ben nefsinden daha fazla sevimli olmadığım müddetçe mü'min olamaz." buyurunca Hz.Ömer Radıyallahu Anh başını eğip düşünceye dalmış. Bu çok ağrına gelmiş, biraz muhasebe ettikten sonra nefsinde karar vererek her iki mesken ve evlât putlarını yıkarak başını kaldırıp; Ey Allah'ın Rasûlu Andolsun O'na ki nefsim O'nun kudretiyle yaşıyor; ben seni her şeyden hatta kendi nefsimden daha fazla seviyorum, demiş. Demek insanın dimağının içerisine birkaç tane putlar dikilir. Meselâ : Asıl sevgisi yani baba sevgisinin putu zikrullah ile, evlât sevgisi günahları terk ve Allah'a tevekkül etmekle, kardeşler ve eşlerin sevgisi Rasûlu Muhterem i sevmek ve ona ittiba' etmekle yıkılır. Bununla dört put yıkılmış olur. Beşinci put aşiret sevgisi, ırkçılıktır. Bu put takvâ ile yıkılır.ان اكرمكم عند الله اتقاكم "Muhakkak sizin en hayırlınız en çok Allah Teâlâ'dan korkanınızdır." mealin-

deki ayeti kerîme bu putun yıkılmasına işaret etmektedir. Altıncı put, gayri meşru' kazanç, yedinci put gayri meşru' ticaret, sekizinci put mesken sevgisidir. Bunlar ise ihlâs, teslim ve mehabbetle yıkılır. Eğer bir insan kemâli samimiyetle İslâm'a teslim olmazsa, dînî ve ahireti bu sekiz putun sevgisinden daha üstün tutmazsa, kalbinde zikri hafi yerini, şirki hafi istilâ etmiştir. Bu gizli şirkten kendini kurtarmayan dünya ve ahiret azâblarına müstahak olmuştur. Allah Teâlâ kıtlık, deprem, ihtilâf, tefrika gibi azâbları gönderir ki, mü'minler dinlerine dönsünler, bu putları yıksınlar. Eğer azab ile birlikte dönmezlerse Allah korusun insanoğlu büyük azaba duçar olur. Nitekim bu mânâ ولنذيقنهم من العذاب الادنى دون عذاب الاكبر لعلهم يرجعون

"Biz onlara (kâfir ve âsilere) en büyük azabdan önce de mutlaka yakın azabdan tatdıracağız. Tâ ki dönsünler." mealindeki ayeti kerîmeden anlaşılmıştır. Elhâsıl ahirete imân Allah ve O'nun Rasûlu'nu sevmek, Allah yolunda cihad, daha fazla tercih olunmadığı müddetçe, aklın beden şehrine hükümran olması mümkün değildir. Şeyh İsmail Bursevî diyor ki : Zamanımızda zühd ve takvâ sahiplerinin birçoğunu görüyorum ki, çok kıymetsiz bir emtia için senelerce birbirinden küs kalırlar. Hatta birbirinden nefret eder, birbirine kin beslerler. Bu nasıl zühd'dür nasıl takvadır?!.. Onların birçok yakınları dinde zayıf hatta günah da işlerler, fakat onları severler, acaba bu takvâ sahiplerine yakışır mı?.. Buna ilâveten derim ki, dünya alışverişinin hilesinden dolayı dînî bir konuyu alet ederek binbir türlü ayıblarını araştırıp senelerce birbirine düşmanlık dahi ederler, Sözde bunlar ehli takvâ imiş. Ekmel-ul Ulemâ Bediüzzaman da şöyle demiştir : Ey şâkirdler, birbirinizle alışveriş yapmayın, zira madde o kadar hâkim olmuştur ki, dünya alışverişi kalbdeki samimiyet ve ihlâsı bile bozuyor. Şu hadîsi şerife de dikkat buyrulsun.

خمس بخمس مانقص قوم العهد الاسلط عليهم عدوهم وما حكموا بغير ما انزل الله الافشا فيهم الفقر ولا ظهرت فيهم الفاحشة الافشا فيهم الموة ولا طففوا المكيال الا منعوا النبات واخذ بالسنينى ولا منعوا الزكاة الاجس عنهم المطر

"Beş şey (azab) beş şeyle (haslet mukabilinde) dir. Bir kavm (gerek kendi aralarında ve gerekse kendileriyle Allah Teâlâ'nın arasındaki) ahid'leri bozdular mı muhakkak düşmanları onlara musallat olurlar. Allah Teâlâ'nın hükmünden başkasıyla hüküm ettilermi şübhesiz aralarında fakirlik ifşaa olunur. Onlardan zina zahir oldumu elbette içlerinde ölüm çoğalır. Ölçek ve tartılarını eksilttilermi mallarında bereket azalır, kıtlık ve kuraklığa yakalanırlar. Zekâtlarını müstehaklarından başkasına verdilermi şübhesiz kuraklığa yakalanırlar, yağmurları habs olunur." buyrulmuştur.

DOKUZUNCU DÜSTUR – ALLAH İÇİN BUĞZLAŞMAK VE SEVİŞMEK DÜSTURUDUR

Selmân-i Pâk Fârisi, acem oğullarından idi. Fakat cahiliye devrinde de, anasını, babasını ve vatanını bıraktı. Allah için bir dostu aradı. Muhacir oldu, köle oldu. Allah

Teâlâ da onu mükafatlandırdı. Şöyleki,İsa Peygamberin ümmetinde tâbiin, bu ümmetde de sahabilikle mükâfatlandırıldı. Gerçek şu ki, Allah için insan, en yakınını terketmelidir, Selman gibi. En uzağı sevmelidir, ahiret için. Öyle ya, bir kâmil mü'minin etrafı, yakınları cehennemde kalırlarsa, kendisi tek başına cennetde kiminle beraber olacaktır? Düşünmelidir.

لا يطعم احدكم طعم الايمان حتى يحب فى الله ويبغض فى الله سبحانه وحتى يحب فى الله ابعد الناس ويبغض فى الله اقرب الناس

"Sizden biriniz Allah için sevinceye kadar ve Allah için buğz edinceye kadar (meselâ, neseb, ırk ve kabile olarak) en uzağı sevinceye kadar (nesebden en yakın âsi oldukları takdirde) ve en yakınından buğz edinceye kadar imanın lezzetini tadamaz." meâlindeki hadisi şerifte kastettiğimiz mânâ tasrih olunmuştur. Şeyh Mahmut El Alûsi diyor ki: Allah Teâlâ'nın lutf ve inâyeti ona ulaşan müstesna, çok kimse bu lezzeti bilemez. Rabbimiz bize yardım etsin... Bu hadise binâen, şu hüküm çıkarılmaktadır. Namazı terkeden bir evlâd terkedilmezse iman noksanlaşır. Onda küfür âlâmeti bâriz görülmüş evlâd terkedilmezse iman gider. Çünkü, fâsıkı sevmek fısk, kâfiri sevmek küfre sirâyet eder. Maalesef zamanımızda böyleler çok enderdir.

Buna ilâveten derim ki, bizim zamanımızdaki ana babalardan çoğu fâsık ve kâfir evladlarını severler. Günah işlemez, uslu ve takvâ evladlarını reddederler. Dehşet!..

Bu düstur, zikir ve râbıtadan daha mühim bir düsturdur. Çok mühim... Şu dua ile iktifâ edelim :

اللهم انى اعوذ بك من الهم والحزن والعجز والكسل والبخل و الجبن وضلع الدين وقهر الرجال

"Ey Allah'ım! (bâise ve fâile kuvvetimi hırsa, hasede, zâhiri beden ve duygularıma, ona mağlub olacak) insanların kahr ve tasallutundan, (dimağımdaki müdrike ve âkile kuvvetimi kedere, şaşkınlığa sevk edecek) borcun ağırlığından, (cesaretimi kıracak gazabi kuvvetimin) korkaklığından, (ilim ve malı hak yolunda harcamaktan beni menedecek) cimrilikten, (bedenimin sıhhatini bozacak) tembellik ve gevşeklikten, (mânevi kuvvetimi kıracak) (acizlikten, şuurumu bozacak yahut aklımı elimden alacak,vehmiye, mütehayyile kuvvetlerime zarar getirecek) bütün üzüntü ve kederden sana sığınırım."

ONBİR VE ONİKİNCİ DÜSTUR, ÇOK YALVARIŞLA KAMİL İNSANI VESİLE EDİNMEK DÜSTURUDUR

Asabi damarların Şeytânî hislerini söküp atacak en kuvvetli sebeb, salevâtı şerifeler, bolca dua etmek ve cüz'i iradeyi kâmil bir insanın eline vermek düsturu, aklı beden şehrine hükümran kılar.

Mâlum olduğu üzere büyük ruhların küçük ruhlar üzerine büyük tesirleri vardır. Büyük ruhlar bazan rüyada bazan âlem-i misâlde, küçük ruhlara görünüp, ruhâniyetleriyle çok tesirli irşad ederler. Hiçbir ruh aslı suretiyle görünemez. Göründüğü zaman, bazan sahibinin kalıbında bazan da herhangi güzel bir suretle cisimlenir ve görünür,

gören zâtın üzerine büyük tesirler bırakır. Nitekim, فتمثل لها بشرًا سويا "Cibril Meryem'e kâmil ve güzel bir beşer suretiyle suretlendi." mealindeki ayetden bu hüküm anlaşılmıştır. Ruhuyla tasarruf edebilecek zatları, hayâlinde kendine arkadaş eden bir insan, îman şartıyla ibadet etmeye muvaffak olduğu gibi, rahatlıkla günahları da terkedebilir. İşte vesile budur. Kâmil insanları kendine vesile etmeyen çok ender insanlar maksadına kavuşur.Ama kendine kâmil bir insanı vesile edip, maksadına kavuşanlar sayılmayacak kadar çoktur. يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغو اليه الوسيلة "Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve (takvâ makâmına ulaşmak için de) vesileyi taleb edin." buyurulmuştur. İmam Menâvî der ki, Allah Teâlâ kulunu vasıtasız olarak şerre muvaffak etmez, ama kendi lutfuyla, vasıtasız olarak kulunu hayra muvaffak kılar.

İmam Şâ'rânî, hayrda mutlaka vesileyi taleb et, demiştir.

Kâmil insanı vesile edinmenin iki sureti var :

a) Cismânî sohbetle dinlemek ve dinlediği sözleri kabul etmek, sonra bilfiil tatbik etmektir. Bu şekilde vesile edinmek tehlikesizdir.

b) Önce hayâlî, sonra aklî, sonra kalbî rabıta ile kâmil insanı vesile edinmek usulüdür. Bu usul çok faideli olmasına rağmen, bazı zamanda tehlikeli olur. Tehlikesi şu ki, az bilgi sahibi, mücerret râbıta ile çalışırsa, vehmin tesiri altına girebilir. Onun için denilmiştir ki, ölü bir aslana râbıta kurmaktan ise, diri bir tilkiye râbıta kurmak daha evlâdır. Çünkü diri kâmil insan, cismânî sohbet ve telkinleriyle tâbi'lerini, vehmî, hayâlî ve efsânevî tehlikelerden alıkoyar.Bu hikmete binâendir ki,Beyazıdi Bestâmî, من لم يكن له شيخ فشيخه شيطان "Rehberi olmayanın şeyhi şeytandır." demiştir. Bazılar, bunu hadis sanmışlar, fakat hadis değildir.

ان الله تعالى جعل للمعروف وجوها من خلقه حبب اليهم المعروف وحبب اليهم فعاله ووجه اليهم طلاب المعروف ويسر لهم اعطائه كما يسر الغيث الى الارض الجَدْبة ليحيها ويحيى بها اهلها وان الله جعل للمعروف اعداء من خلقه وبغض اليهم المعروف وبغض اليهم فعاله وحظر عليهم اعطائه كما يحظر الغيث عن الارض الجدبة ليهلكها ويهلك اهلها وما يعفو أكثر

"Muhakkaktır ki, Allah Teâlâ bir iyiliği kuluna ulaştırmak için bazı zevatları yaratmıştır. İyiliği onlara sevdirmiştir ve iyilik yapmayı da onlara sevdirmiştir. Sonra iyilik yapmayı dileyenleri de onlara yöneltmiştir. O zevatların ellerindeki ni'metden harcamayı da kendilerine kolaylaştırmıştır. Nitekim, kuru bir yerin dirilmesi için yağmuru kolayca gönderir. Aynı zamanda Allah'u Teâlâ, mârufa düşmanları da yaratmıştır. İyilik yapmayı onlara (zorlaştırıp) buğzlandırmıştır. Onu yapmasının nefretini vermiştir. Nitekim, kuru bir yeri ve ehlini yağmurdan menedip helâk ettiği gibi. Lâkin afuv ettiği de fazladır." meâlindeki hadîsi şerifte, bir hayr yapmak için hayrlıları aramak ve bizzat onları vesile edinmeye teşvik buyurulmuştur.

İmam Menâvî diyor ki, Allah Teâlâ insanların kalblerini kablar gibi yapmıştır. Kimisi hayra, kimisinin kalbi de şerre kabdır. Kalbi hayra kab olanlar emin insanlardır.

Sözü, özü ve fiili birleşmiş insanlardır.

Nitekim, bir hadısi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

ان لله تعالى عبادًا اختصهم بحوائج الناس يغزع الناس اليهم فى حوائجهم أولئك الامنون من عذاب الله

"Muhakkak Allah Teâlâ'nın bazı kulları vardır. Özellikle onları insanların ihtiyaçlarını gidermek için tâyin etmiştir. Sair insanlar da ihtiyaçlarında onlara sığınırlar. Onlar Allah Teâlâ'nın azâbından emin kimselerdir."

Şeyh Ahmed Gümüşhânevî diyor ki; Bu emin zevatlar dînî veyahut dünyevî işlerde ni'metin kullara ulaşmasına bulut gibi vesiledirler. Ni'metin çoğalması için Allah Teâlâ'-ya ni'meti verdiği, bunlara da, ni'metin ulaşmasına vasıta kıldığı için şükr vâcibtir. Kimisi dünya malına, kimisi ilme, kimisi tevhid ve maneviyâtı başkalarına ulaştırmaya vesiledirler. Kıyametde de Allah Teâlâ vesile kılmış olduğu zevatları nurdan minberler üzerinde oturtturacaktır.

Burada "istiğâse"nin meşruiyeti anlaşılmıştır. Rahatlıkla deriz ki, Vahhabîler vesi-leyi tanımadıkları için, "medet Ya Şeyh Abdülkâdir." yahut "medet ya Rasûlallah" sözlerini küfür saymışlardır. Cahil tasavvufçular da, fail-i Hakıkiyi bilmedikleri için,her tesiri hatta hidâyeti bizzat şeyhlerinden inanmışlardır. Bu evvelki fikirden daha beter bir tehlikedir. En doğrusu şudur : Hidâyeti Allah Teâlâ'ya isnad ettikten sonra O'na şükür ederiz. Veliyi, nebiyyi de vasıta kıldığı için onu da severiz, vesilelik şükrünü de yaparız. Doğru ifade ile, üstâdı üstâdiyet için severiz. Çünkü üstadlık sıfatı Allah'ın verdiği ni'metdir. Binâenaleyh, bu takdirde de Allah'ı sevmiş oluyoruz.

ONÜÇÜNCÜ DÜSTUR İKTİSATLA HAREKET ETMEKTİR.

İlerde beyan edeceğimiz üzere iktisat; yapacağımız bir hareketin eksi ve artı tarafını tesbit ettikten sonra orta halini seçip onunla hareket etmektir.

اياكم والسرف فى المال والنفقة وعليكم بالاقتصاد فما قوم افتقروا قط اقتصدوا

"Sizi malı harcamak ve infakda, israftan sakındırırım. Size iktisatla hareket et-mek gerektir. Zira hiçbir zaman iktisatla hareket eden bir kavm fakir olma-mıştır. " mealindeki hadîsi şerifte, iktisâdın zıddı olan israf da beyan buyurulmuş-tur. İsraf, şer'an tutulması gerekli olduğu yerlerde bir kuruş da olsa harcamaktır.Zekât, hac, fitre, adak gibi yerlerde malı tutmak cimriliktir. İktisatsa, israfla cimrilik arasında olan bir haldir. Şer'ı ihtiyaçdan fazla libas giymek, mideyi bozacak kadar yemek ve içmek israftır. Farz, vacib ve mübahın dışında malı harcamak israf ve tebzirdir. Haram-dır veya tahrimen mekruhtur.

Ahiretde faide verecek hac, zekat, vergi vermek gibi yerlerde sakınmak cimriliktir. Helâl veya emredilmiş yerlerde vermek, bunun dışında malı biriktirmek iktisatdır.Allah Teâlâ da iktisatla hareket edenleri övmüştür.

والذين اذا انفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا وكان بين ذالك قوامًا

"Onlar ki, harcadıkları zaman ne israf, ne de sıkılık yaparlar (infak ettikleri zaman) ikisi arasında olurlar. " Bu ayeti kerîme, gerek itikadda, gerek ahlâkta,

gerek ibadetde en büyük düsturdur. Böyleleri Rahman'ın kullarıdır. Rahman'ın kulları oldukları için de, onlara şeytanın tasallutu yoktur. Demek israf ve cimrilik ikisi de şeytanın tasallutuna işarettir. Ezcümle,

انما سلطانه على الذين يتولونه والذين هم به مشروكون

"Ancak onun kahr ve icbârı onu (insî ve cinnî şeytanı) kendilerine (hırs, cimrilik yahut israfla) dost edenlerdir. Ve onlardır ki, kendilerini onunla eş tutucudurlar." mealindeki ayeti kerîmede, Rahman'ın kulu olmayanın hâli açıklanmıştır. Demek şeytan âkile ve kuvvetlerini istilâ ederse, dimağa hırs, oburluk, cimrilik, tul-i emel yahut israf yerleşir. Binâenaleyh, hiçbir zaman iktisat düsturundan başka hareket etmemek gerekir.

ONDÖRDÜNCÜ DÜSTUR İYİLER HAKKINDA KÖTÜ ZANDAN SAKINMAKTIR

Zanna kapılmak kadar aklı bozan, huzuru kaçıran, ailelerin fertlerini dağıtan ve kalbin âkile kuvvetini öldüren hiçbir şey yoktur. Onun için. "Zannın birçoğundan sakının. Zira zannın azı da günahtır. Birbirinizin ayıplarını araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın." mealindeki ayeti kerîmede Allah Teâlâ kulunu zan ve semerelerinden sakındırmıştır. İlerde bu düsturun kâmilen izahı gelmektedir. Burada bu kadarla iktifâ ediyoruz. Bir insanın kalbinde zan veya semereleri bulunduğu halde, aklı beden şehrine hâkim olamaz. Akıl beden şehrine hâkim olamadığı müddetçe iyal veya toplum fertlerinin nefslerindeki nefret ve buğzlaşma, hatta rekâbet çoğalır. "Zannın birçoğundan sakının. Zira zannın azı da günahtır. Birbirinizin ayıplarını araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın."

ONBEŞİNCİ DÜSTUR YARDIMLAŞMAYI ADET EDİNMEK DÜSTURUDUR

Yardımlaşmakta tembellik, İslâm dinine aykırı düşen bir haslettir. Evvelden demiştik ki, insanlar birbirine muhtaç, tek başına yaşayamaz, bir haklkattir.

الله فى عون المسلم مادام العبد فى عون اخيه "Bir kul müslüman kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da onun yardımındadır." mealindeki hadisi şerife binâen,ilimle, mal ile, güç ile, bir müslüman müslüman kardeşinin yardımında bulunursa, şübhesiz Allah'da ona yardım eder. Hayrda birleşmek, yardımlaşmak emr-i Kur'an-îdir. Nitekim ayeti kerîmede de bu yardımlaşma emr olunmuştur.

وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الاثم والعدوان

"Halka şefkat, hizmet ve merhametten ibâret takvâ üzere birleşip, yardımlaşın. Göğsünüzü gıcırdatan günahlarda ve başkasının hakkına tecavüz etmekte yardımlaşmayın." Bu ayeti kerîmede Allah'ın emrlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmak, emrleri yerine getirtmek ve sakındırmak üzere müslümanların birleşip yardımlaşmaları tasrih olunmuştur. Binâenaleyh takvânın zıddı olan fısk ve isyan yolunda yardımlaşmak

yasaklanmıştır. İlimle, malla, güç kuvvetiyle yardımlaşmak olunabilir.

Merhum Ahmed Nâim : İslâm dîni tek başına beşer sistemine kâfi gelmektedir. Yukarıdaki ayeti kerimenın emri tatbik edilirse, huzursuzluk ve zulm ortadan kalkar. Çünkü yardımlaşma, her tabakadan insanları bir araya getirecek, herbirini diğerine sevdirecek kuvvetli bir düsturdur. Hiç bir zaman İslâm dîninin hiçbir prensibi ilme muhalif olamamaktadır. Şu halde bu düstura riayet etmek, hayat-ı içtimâiyenin dengesidir. Avrupa'da hasbeten lillâh için böyle bir yardımlaşma görülmemektedir. Zamanında onlara vermiş olduğum konferanslarda bu hususu beyan etmiştim, kitablarımda da yazmışımdır. Avrupa'lı feylesof Kant da; İhtiyar, hayr, hasen ve vazife ile Hak, insaniyetin tekâmülüne medar umum esasları kuşatmıştır. Şu halde insanları bir tek kucakta toplayan hayr ve hasenattır. Demişlerdir. Bütün akıllıların ittifakıyle yardımlaşmak, güzel ve iyi bir şeydir.

ONALTINCI DÜSTUR AKILLA AZAMÎ TEDBİR ALMAK DÜSTURUDUR.

Gerçek mü'min odur ki, hiçbir zaman akîl tedbirleri terketmez. A'zam-i tedbirden kastetmiş olduğumuz mânâ - İmam Râgıb'ın dediği gibi- her bir işe başlamadan evvel o işin âkibetini iyiden iyiye düşünmektir. Hayr olsun, şer olsun bir işi yapmak istediğimiz zaman, onun âkibeti aleyhimizde ve lehimizde olduğunu iyiden iyiye düşündükten sonra o işi yapmak veya terk etmek gerekmektedir. Ayeti kerîmede de bu düstur emredilmiştir.

يا ايها الذين آمنوا خذوا حذركم "Ey iman edenler, korunma tedbirinizi alınız." buyrulmuştur. Yani gerek nefs-i emmâre, gerek şeytan yahut kâfir yahut nifak hastalığına yakalanmış düşmanlara karşı, ihtiyatlı davranmak, tedbirli olmak ve onlara karşı güç hazırlamak son derece mühimdir. Buna ihtimam verildiği gibi hiçbir şeye ihtimam verilmemektedir. Çünkü tedbirin iki büyük faidesi vardır :

a) Düşmanların şerrinden korunmak, onlara karşı güç hazırlamak, gâlib olmaya sebebiyet verir. İşi mağlubiyete çevirmez.

b) Tedbirle hareket eden, ebnâ-i cinsinin doğrusu râkiblerinin hırs ve hased damarlarını uyarmamış olur. Tedbirsiz olan bir kimse ebnâ-i cinsinin hatta kendi meşrebinde olanların hırs ve hased damarlarını uyandırmış olur. Bu takdirde tedbirsizlikten dolayı dostunu bile düşman yapar.

Bu hikmete binâendir ki hadîsi şerifte,

دين المرأ عقله ومن لا عقل له لا دين له

"Kişinin dını, onun aklıdır. Aklı olmayanın dîni de yoktur." buyurulmuştur. Kurtubî diyor ki : Yukarıda târif ettiğimiz tedbir, kaderi geriye çevirmek için değildir. Bilâkis tedbir de Allah'ın emr etmiş olduğu bir haslettir. Doğrusu, kadere sığınmaktır. Nitekim Hz. Ömer de "tedbir almakla kaderden kadere sığınıyoruz", demektedir. Rabbimiz de: ولا تلقوا بايديكم الى التهلكة "Kendi elinizle nefsinizi tehlikeye atmayın." buyurmuştur. Nitekim, bir hadîsi şerifte de Rasûl'u Muhterem

Öyle ise ilmı ile amel etmeyen bir âlim putlara tapandan evvel azaba müstahak olur. Nitekim, bilgisiz olarak amel edenin amelide merduttur, kabul olmaz.

Hülasa ilim ameli gerektirir, ameli gerektirmeyen bir ilim hiç sayılmaktadır. Bu hususta bir çok ayet ve hadîs de vardır.

ONSEKİZİNCİ DÜSTUR, MUHKEM KARARDAN SONRA AZMİ FİİLE GEÇİRMEK DÜSTURUDUR.

İnsanın akli seliminin semeresi tab-i müstakîmdir. Yani güzel hisler kalbe geldiği an derhal onu fiile geçirmekle, vakti değerlendirmek, güzel ahlâk ve hareketde bulunmak düsturuna riayet etmek de çokca mühimdir. Nitekim ayeti kerîmede فاذا عزمت فتوكل على الله Din ve dünya işlerinde bilhusus zâhiri cihaddan ibâret harb, bâtını cihaddan ibâret nefs terbiyesinde, ibadetler de akl-ı selime ve sadık sırdaşla istişâreden sonra bir hayırlı işi "Azm ettiğin zaman artık Allah Teâlâ'ya tevekkül et ve hemen işe başla. "buyrulmuştur. Demişlerdir ki, insanı maksadına kavuşturan azmle ikdam, yani işe başlamak ve devam etmektir. Nitekim, خيرالعبادة ادومها وان قل "İbadetin en hayrlısı (az da olsa) en devamlısı olandır." mealindeki hadısi şerifde bu mânâyı ifade etmiştir. İşte hakiki irşad...

Peygambere vahy geldiği için kendileri müşteşarın fikrine riayet etmeleri lâzım değildi. Çünkü O'nlar iç ilhamlarına aklı selimlerine ve kendilerine gelen vahye göre hareket ederlerdi. Bundan dolayı azmlerini fiile geçirmekte gayrlerine muhtaç olmazlardı. Peygamber olmayanlar ise velevki ilhâm ve firâset sahibleri olsun, yine bir işe başlamak istediklerinde o işin erbâbı ile istişâre etmeleri ve müsteşarlarının fikirlerine de riayet etmeleri zaruridir. Nitekim استعينوا على كل صنعة بصالح أهلها "Herbir san'at üzerinde, yararlı erbablariyle yardımı taleb edin." mealindeki hadisin emri şerifine binâen her insanın yapacağı işde o işin erbâbiyle istişâre etmesi ve fikirlerine riayet etmesi zaruridir.

İrâdî tecellîye diye adlandırılan hayra teşvikçi iç his, kalbe geldiği an onu fiile geçirmek gerekir. Fakat fiile geçirmeden evvel o işin erbabıyla istişare etmek ve fiile geçirirken tatbikatında, yol öğrenmek hüsusunda temkinli davranmak tab-i müstakim diye adlandırılır. Bu yola Sırâtı Müstakîm de denilmektedir. Nitekim İbn Kesîr rivayet ettiği bir haberde : Bir adam Peygamber aleyhisselâm'a gelerek, azm nedir? Diye sormuş. Bunun üzerine O da مشاورة اهل الرأى ثم اتباعهم "Görüş sahibleriyle danışmak ve onlar (ın fikirlerin)e uymaktır." cevabını vermiştir. İşte azm budur. Nitekim İmam Menâvî'de اذ استشار احدكم اخاه فَلْيُشِرْ "Sizden biriniz kardeşine istişare ettiği zaman (kardeşi de) ona doğru yol göstersin." mealinde, rivâyet ettiği hadîsin şerhinde farzlar mutlak hayr olduğu için onda müsteşarının fikrine riayet şart değildir. Onun dışında bütün zikr ve ibadetlerde, hukuki mes'elelerde, örf ve âdetlerde müsteşarın görüşüne uymak mecburdur. Aksi takdirde istişârenin bir mânâsı kalmaz, demiştir.

اعقلها وتوكل "Onu (yani deveyi) bağla ve tevekkül et." buyurmuştur. Binâenaleyh, kul Rabbinin bu emrini yerine getirmekle mükelleftir, demektir.

Şeyh İsmail Bursevî : En-Nisa suresinin 73. ncü ayeti harb hakkında nazil oldu ise de hükmü umumidir. Binâenaleyh fırsatların değerlendirilmesi için bir basiret üzetedbir almak, namaz gibi farzlardandır. Şu halde kuvvet alıncaya kadar vakitleri tedbirlerle ta'mir etmek şarttır, demiştir. Nitekim bazı kübbar, tasavvufu tarif ederken, tasavvuf, vakitleri en mühim tedbirlerle ta'mir etmekten ibarettir, demişlerdir. Sa'di Şirâzi de şöyle der :

مكن عمر ضايع بافسوس حيف

كه فرصة عزيز ست والوقت سيف

Hasret, zulm, cefa ile ömrünü zayii etme, yazıktır. Fırsat çok kıymetlidir, vakit keskin kılıç gibidir, tedbirli ol, kılıç ömrünü keser. Müşarunileyh vakti keskin bir kılıca benzetmiştir.

ONYEDİNCİ DÜSTUR, AMEL TERAZİSİ OLAN İLİMLERİ TAHSİL ETMEKTİR.

Her mü'min her namazda اهدنا الصراط المستقيم "Ey Rabbim beni dosdoğru olan yola ilet." demektedir. Sırât-ı Mustakîm- İbn Kesir'de târif ettiği üzere öğrenmek ve öğrendiği ilim ile amel etmektir. Hristiyanlar, bilgisiz amelden dolayı dalâlete girdiler, Yahudi bilginleri de amelsiz ilimden dolayı gazaba uğradılar, müslüman ise her ikisinden âri olarak hem ilim öğrenir, hem de öğrendiği ilim ile amel eder. Bu hususta İmam-ı Şafii ne güzel söylemiş:

فقيها وصوفيا فكن ليس واحدًا — فاني وحق الله اياك أنصح

فذالك قاس قلبه لم يذق تقى — وهذا جهول كيف ذوالجهل يصلح

"Ne yalnız soft ol, ne de yanlız bir fıkıhçı, Şübhesiz ki ben Allah için yeminle sana nasihat ederim. (Hem fıkıhçı ol hem soft), Şunun kalbı sert, takvâdan birşey tadmamış, bu da cahil, nasıl cehalet sahibini ıslâh eder."

Demek akli selîmin beden şehrine hükümran olabilmesi için, ilmı öğrenmek ve ilmî ile amel etmesi gerekmektedir. Nitekim Allâme Ahmed Bin Rislan da şöyle demiştir.

فعالم يعلمه لم يعملن — معذب من قبل عباد الوثن

وكل من بغير علم يعمل — اعماله مر دودة لا تقبل

Muhkem karardan sonra azmi fiile geçirmekden kasd ettiğimiz mâna budur. Nitekim Hazreti Ali Radıyallahu Anh de bu mânâya işareten; Din ve dünya işlerinde istişareden sonra işine başla ve devam et. Böyle yapan dünyada pişmanlıktan korunur ve kıyâmet gününde de azabdan emin olur. Buyurmuştur. خير الامور ادومها "İşlerin en hayrlısı (az da olsa) en devamlı olanıdır." mealindeki hadîsi şerife binâen İmam Gazâlî : İstişâre ve muhkem karardan sonra işe başlamak, teenni ve metanetle devam etmek, tab-i müstakım ile ifade olunmaktadır, demiştir. Nitekim sürekli ve devamlı yağışlar da araziye çok fayda verir. İmam Şa'rânî · Size kolay olan dünya işlerinde sebat ve devam edin. En çok bildiğiniz meslekden ayrılmayın. Çünkü yeni bir mesleğe girmek, yeni bir işe azm etmek de yeni bir bilgiye ihtiyaç vardır. Binâenaleyh mesleği değiştirmek istediğinizde o meslekte ehil kimselerden bilgi alın, sonra işe başlayın. Eğer kuvvetiniz varsa, her işe başladığınızda Kur'an ve Hadîse müracaat edin. Buna gücünüz yetmezse örfle hükm edin, buna da gücünüz yetmezse başlayacağınız meslekde erbabıyla istişare edin. Bu yol islâm büyüklerinin yoludur demiştir.

Büyüklerin tatbik ettiği tevakkuf diye bir usul var. Tevakkuf; kuvvetli olanların ayet ve hadisden hüküm çıkarmaları demektir. Dördüncü asırdan itibâren bunlar azalmıştır, bunlara mezheb imamları denilir. Diğer ifade ile müctehid-i mutlak... usul ilminde ictihad edenlerin şartı ve usulu beyan olunmuştur. Bu mevzuu bahsimiz değildir. Şu kadar ki, zamanımızda ictihad etmeye güçlü kalmamaktadır. Yani ictihad eden yoktur. Zayıf olanlar, doğrusu beşinci asırdan buyana olanlar, mezheb müctehidleri, ehli tercihin; onlarda müctehid-i mutlak'ın sözlerinden hükm çıkarırlar. Doğrusu hükmleri naklederler. İctihad derecesindeki zevatın sözlerinden hükm çıkaramayan, dine muhalif olmayan örf ile hükmeder. Örfle hükmetmek de emr-i Kur'an'î'dir. Nitekim ayeti kerimede Allah Teâlâ Hâbibine Mekârim-i Ahlâk'ından haber verirken وخذ العفو وامر بالعرف "Habibim sen (güçlüğü değil) kolaylığı tut. (Dine ve akla uygun) örfle de emr et." buyurmuştur. Bu âyete binaen ulemâ örfle hükmetmeyi uygun görmektedirler. Büyükler, söz,amel ve hareketlerde kitab ve sünnete muhalif olmayan örfe bakarlar, yapacakları iş de kitaba, sünnete ve müctehidlerin sözlerine, bir de örfe muvafık olanla hareket ederler. Demek şeriate muğayir olmayan örfle de amel edilir. Örfle amel etmeyi ayrıca yerinde izah edeceğiz.

ONDOKUZUNCU DÜSTUR, ÖĞRENMEK VE TATBİKATTA AKLİ SELİMİN EMRİNE RİAYET ETMEK DÜSTURUDUR.

İlmin tahsil ve tatbikinde âkile kuvvetini çalıştırmak, akli selimi beden şehrine hükümran ettiği gibi, toplumu da diğer toplumlara gâlib kılar. Bunun için İslâmiyet,ilimle âkile kuvvetinin çalıştırılmasını emretmiştir. Kur'an-ı Hakimde,

ان فى ذالك لايات لقوم يعقلون "İşte bunlar (yer, gök ve araların) da da aklını kullanacak bir zümre için şüphesiz âyetler vardır." demekle, müdrike kuvvetini çalıştıran, ibret alıcı akıl sahibleri övülmektedir. Ayrıca, ilimle aklını kullanmayan cehennem yâranları da birçok âyetlerde tenkid edilmektedir. Nitekim,

لو كنا نسمع اونعقل ما كنا فى اصحاب السعير "Eğer biz dinleyenler yahut aklımızı kullanır (insan) lardan olsaydık, şu çılgın cehennem yâranı içinde bulunmazdık." demekle ahiretde böylelerin böylece hasret çekeceklerini beyan buyurmaktadır. Hatta, diğer bir ayeti kerîmede,

اولم يسيروا فى الارض فتكون لهم قلوب يعقلون بها او آذان يسمعون بها فانها لاتعمى الا بصار ولكن تعمى القلوب التى فى الصدور

"Yer (küresin) de gezip, dolaşmadılar mı ki: Bu sebeble akıllanacak kalblere, bu suretle işitecek kulaklara sahib olsunlar. Fakat hakikat şudur ki, (maddi) gözler kör olmaz, ancak göğüslerin içindeki kalbler kör olur." buyurulmuştur. Bu ve bunun gibi ayeti kerimelerden üç hakikatleri anlıyoruz.

a) İnsan maddi gözle hakikati göremez. Nitekim, maddi göz su içindeki düz bir tahtayı kırık ve hareketli görür. Kalb gözü öyle değil.. Kalb gözü tahtanın hareketsiz olduğunu bilir. Eğer zikir merhemiyle kalb gözü açılmış olursa yanılmaz. Kulak da öyledir.

b) Necmeddini Kübrâ işaret ettiği gibi, kalb gözü gaflete dalmak ve günahların şiddetli arzularıyla kamaşır. Takvâ ile de temizlenir, açılır. Herşeyin hakikatini görür. Eğer tam saflaşırsa bir cam gibi altı tarafını müşahade eder. İşte buna basiret denilir. Bu kör olur

c) Sehl Tüstüri tasrih ettiği gibi, hevâ-i nefs ve şehvet kalbin müdrike gözünün sıhhatini bozar. İnsanda ne kadar bu iki kuvvet mütedil olursa, o kadar kalb gözü açık olur. Şu halde kalbin âkile kuvvetini iman, takvâ, zikir ve rabıta ile çalıştırmayan maddenin suretine aldanır, Ressamların inkârına sebeb yalnız gözlerini çalıştırmalarıdır.İşte bu hikmete binâendir ki, akıl kalbe izâfe edilir, dimağa izâfe edilmez. Çünkü dimağa izâfe olunan akılda, insan ve hayvanlar eşittirler. Ruh-i insaninin idrak kuvveti ise dimağda değil kalbdedir. Bu sırra binâendir ki, hadisi şerifte aklın mahalli kalb olduğu beyan olunmaktadır. Nitekim,

العقل نور فى القلب يفرق بين الحق والباطل

"Akıl kalbde bir nurdur. Hak ile bâtılı birbirinden tefrik eder." buyurulmuştur. Bu akıl iman, takvâ, zikir ve kâmil insanların bakışıyla inkişaf eder.

İNSAN AKİLE VE MEFKERET KUVVETLERİNİN ÇALIŞTIRILMASI İLE TEKAMÜL EDER

Her insanda iki âkile kuvveti vardır. Birisi dimağda, diğeri de kalbdedir. Demek ulemânın, akıl dimağdadır, yok efendim, akıl kalbdedir, şeklindeki ihtilâfları mücerret suret ve lâfzı nizâdan ibârettir. Demek iki görüş de haktır.

1) İnsan ve hayvanlarda olan nefs-i nâtıkanın göz, kulak, burun, el gibi âletleri vasıtasıyla, görmek, işitmek, koklamak ve tutmaktan ibâret akıl, dimağdadır. Dimağa

aksedip suretlenen nakışlar ve ilmî mes'elelere his ve hareket cihetiyle ilm-i muamele denilir. Bu ilim, beden ve âzâlara ait bölümse ona ilm-i zâhir denilir. Eğer aynı ilim aynı hislerle ve idrakle kalbe, ruha ait ise ona da ilm-i bâtın denilir. Kalb-i insâniyenin âkile kuvvetinin aynasında, her iki cihetle ilim suretlenirse yahut ilham olarak bilinirse, ona da ilm-i mukâşefe ve ilm-i hakikat denilir.

Nefs-i nâtıka, maddenin dış tarafını zâhiri duyuları ile hissettiği gibi, hissi müşterek, vehmiyye, mutasarrıfa, hayâliye yahut musavvire ve hâfize kuvvetlerinin vasıtasıyla maddenin iç tarafını idrak eder. Ancak insanın bâtını duyuları daha mükemmeldir. Bu duyularla nefs hissedip idrak ettiği eşyanın aleyhinde olduğuna inanırsa, onu defeder. Lehinde olduğuna inanırsa onu celbeder. Defetmek gazab kuvvetiyle, celbetmek şehvet kuvvetiyledir. Bu kuvvetler fen, matematik, fizik, tarih gibi ilimlerin tekrarlanması yahut tecrübe, çevre ve muhit vasıtasıyla çalışıp kemi bulur. Ciddi çalışmak, yani muharrike kuvvetini müdrike kuvvetinin emri altında çalıştırmak suretiyle insan maksadlarına kavuşur. Tavuk, bâtını hisleriyle çaylak ve doğan kuşundan, kuzu kurtdan korktuğu gibi, insan da, yalnız kaldığı zaman cinden, şeytandan, vehmi kuvvetinde resimlenmiş efsânevi cisimlerden korkar. Suçlu olduğu vakitde polis ve bekçiden korkar. Bu korku, mutasarrıfa kuvvetinin yahut vehmi kuvvetinin ters çalışmalarıyla meydana gelir. Bu korkuyu yenebilmek için, âkile kuvvetini çalıştırmak isteyen, istiâze ve dualara çok önem vermek şartıyla, kâmil insanın eli altında olması lâzımdır. Çünkü insan yalnız kaldığı zaman hissettiği korku, vehmden mi, yoksa cin ve şeytanlardan mı olduğunu ayırdedemez. Ancak, kalbdeki âkile kuvvet çalışırsa insan bu tuzaklardan kurtulmuş olur. اللهم انى اعوذ بك من الجبن والبخل "Ey Rabbim! Korkaklık ve cimrilikten sana sığınırım." şeklinde istiâzeler hadisi şeriflerle emrolunmuştur. Korku ve cimrilik olduğu müddetçe insan hak ve harikatleri göremez. Dolayısıyla vehmin tuzağında kalır. Ebu Cehil gibiler vehmin zehirinden dolayı, Habibi Azam'ın azametini ve yüce ahlâkını, risâletini görmediler. Nitekim,

وتراهم ينظرون اليك وهم لا يبصرون

"Habibim, onları sana bakar gibi görürsün. Halbuki, onlar (seni) görmezler." mealindeki ayeti kerime bu hakikati tasrih etmiştir.

2) Kâlbdeki olan ruhâni âkile kuvvetidir. Bu kuvvetin mahalli kalbdir. Yukarıda târif ettiğimiz zâhiri ve bâtını duyularla bunun alâkası da yoktur. Zira kalbdeki âkile kuvvet müstakil olarak yaratılmıştır. Doğrusu, dimağdaki akıl yahut nefs, nefs-i nâtıkanın kızı olduğu gibi, bu da ruhun oğludur. Bu kuvvet maddenin ötesini idrak etmeye kâbiliyetlidir. Bu kuvvet merhamet sıfatıyla karaciğerde, şefkat sıfatıyla dalakda, muhabbet ve aşkıyla da akciğerdedir. Nitekim, İmam Buhari'nin rivâyet ettiği hadisi şerifte de, ان العقل فى القلب والرحمة فى الكبد والرأفة فى الطحال والنفس فى الرئة "Şübhesiz akıl kalbdedir, merhamet karaciğerde, şefkat ve esirgeyiş dalakda, nefâset (nefsin aşk ve mehabbeti) akciğerdedir." buyurulmuştur. Hazreti Ömer ve emsâli gibi zevat bu aklın kuvvetiyle Peygambere baktılar. Risâletini sezdiler, O'na iman ettiler. Hatta siyer kitabında meşhurdur ki, Hazreti Ömer'in akciğerlerindeki aşk ve mehabbetden dolayı yanıklık kokusu ağzından hissedilirdi.

Beyazıdi Bestâmi, birgün cemaatine, kim beni görürse dünyada kalb gözüyle, ahiretde de maddi gözüyle Allah'ı görecektir, demiştir. Kendini bilmez bir âlim, itiraz bâbından, Ebu Cehl Peygamberi gördü, lâkin kendisi ne dünyada kalbiyle, ne de ahirette gözüyle Allah'ı görmeyecektir deyince, derhal Beyazid: "Habibim, onları sana bakar gibi görürsün. Halbuki onlar (seni)görmezler." mealindeki ayeti okumakla onu susturmuştur.

Birinci aklın târifi : Akıl; insanın dimağında fıtraten mevcud bir melekedir. Allah Teâlâ onu her insana emanet olarak vermiştir. Ki insanda onunla nazari ve ilmî mes'eleleri idrak etsin. Aslında bu idrakle insan hayvandan ayrılır. Çünkü hayvandaki sevk-i tabii ile adlandırılan idrak, kâmil değildir ve akıl da değildir. Vehmdir. Fakat sureten vehmi kuvvetleri insanın müdrike kuvvetine benzerdir. Evvelden de demiştik ki, insanın dimağında idrak âleti olarak şerbet gibi mündemic vehm ve idrak vardır. İnsanın bu idrâkine işareten." الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت "Akıllı odur ki, tevazu' ile nefsini alçalır. Ve ölümden sonraki (azabtan sakınmak, cennet ni'metlerini kazanmak) için çalışır." buyurulmuştur

İkinci aklın târifi de şöyledir. Akıl; bedenin hâricinde dimağa akseden bir cevher-i nurânidir. İnsanın nefsinin aynasına, yani müdrikesine aksederse, insan gerekli ilimleri, fen ve san'atın inceliklerini kavrar. Kalbe aksederse, mezkur sezgiyle birlikte herbir zerreden ayrı ayrı ibretler alır. Şu halde, لا تعجبوا باسلام امرأ حتى تعرفوا عقدة عقله "Sizler birisinin aklının ukdesini bilmeden, onun müslümanlığını tastam beğenmeyin." mealindeki hadisi şerif de aklın bu mertebesine işaret etmiştir. Aslında bu aklın kemli, latifelerin yükselip kalb makamına ulaştıkları zaman tezahür eder. Bu aklın oluşunun alâmeti de, özü konuşmak ve sözün birleşmesidir. Bu akıl sahibi ümmi de olsa âlim de olsa yüzdedoksandokuz sözü gayrine tesir eder. Hatta kalbinden çıkan şimşekler, nefsin tüm arzularını yakıp yok eder. لا عقل كالتدبير ولا ورع كالكف ولا حسب كحسن الخلق "Tedbir gibi akıl yoktur. Haramdan sakınmak gibi vera' yoktur. Güzel ahlâk gibi haysiyet ve şeref yoktur." buyurulmuştur. Tîbi, tedbirden maksad akl-ı matbu'; Kayserî ise, ruhâni hataradır, dediler. Yani hadis şârihleri, bu tedbirden maksad, beden şehrine tam hâkim olan akıldır, demek istiyorlar. Nitekim, bu hüküm şu hadisi şeriften anlaşılmıştır.

الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت والعاجز من اتبع نفسه هواها وتمنى على الله الا مانى

"Tam akıllı odur ki, tevâzu' ile nefsini alçalır. Ve ölümden sonraki (azabtan sakınmak, cennet ni'metlerini kazanmak) için çalışır. Aciz de odur ki, nefsini, hevâsına tâbi' kıldığı halde, Allah'tan iyi maksadları arzular." buyurulmuştur. Bu hadisi şeriften tedbirin önemi, âcizlik ve tembelliğin zararları da anlaşılmaktadır.

DİMAĞ VE KALBİN MÜDRİKELERİNDE İLMİ MES'ELELER SURETLENİR

Çalışmak, tecrübe, tekrarla, dimağ ve kalbin âkile ve müdrike kuvvetlerinde ilmi

mes'eleler suretlenilir. Tıpkı bir aynada insanın aksi suretlendiği gibi. Herkes, bir ikinin yarısı, bir şeyin varlığı ve yokluğu, var ise var olanın kadim veya hâdis olmasını her iki itibarla garizî aklıyla bilir. Zâhiri veya batını duyularıyla, zarurî olarak sezilenleri idrak eden bir insan akıl sahibidir, demektir. Bu akıl, -kayd deveyi kaçmaktan menettiği gibi- sahibini şer ve fenalıklardan meneder. Demek akıl nefsin kelepçesidir. Herşey akla muhtaç ise, akıl da tecrübeye muhtaçdır. Onunla çoğalır. Tecrübeler veya tekrarlar azalırsa akıl da azalır. Bu suretle çoğalan akla, akl-i iktisâbi denilir. Binâenaleyh, tecrübe aklın aynasıdır, mümâreset kurucusudur, zaman ve imkan ise, onun değerlendiricisidirler.

Tecrübeye binâen kazanılan iktisâbi aklın semeresi fikirdir. Zâhiri ve bâtınî duygular haricinde nefs-i nâtıkada suretlenen ilmi mes'eleler fikirdir, akıl değildir. Zira akıl; dimağa nazaran nefsin, kalbe nazaran da ruhun ilmi kazanmasına âletdir. Fikirse, aklın ayırdedici mümeyyize kuvvetidir. Şu halde akıl yalnız hissedilenleri zorluksuz, fikir ise hem hissedilenleri hem de meşhudâtı zorluğa katlanarak tertib ve tedricle idrak eder. Bu izahtan, fikirle akıl arasındaki fark anlaşılmıştır. İster mahalli dimağ ve ister mahalli kalb olan âkile kuvvetinin çalıştırılmasında birçok usuller vardır. En mühimlerini aşağıda beyan ediyoruz. Bu usullerin tatbik edilmesiyle fen, san'at ve ilmi mes'eleler dimağda suretlenir.

1) Aklın birinci tavrında, yani birden yedi yaşa kadar iradesi olmadığından idrâki zayıftır. Dolayısıyla her gördüğü suretten müteessir olur. Bu devrede vehmi ve hayâli sözlerle çocukları korkutmamak şarttır. En doğru mukaddimelerle gücüne göre çok az tek tek cümlelerin telkiniyle dimağ çalışır ve telkin edilen kelimeler, bir karikatür olarak çocukların dimağında resimlenir. Öyle ise çok faideli sözleri telkin etmek lâzım. Özellikle korkutmamak, vesvese verici her olaydan korumak şarttır. Aksi takdirde vehmi ve hayâli suretler, efsânevi hikâyeler dimağda yerleşir, insan büyüdükten sonra da onun tesirinden kurtulamaz. Bu hikmete binâendir ki, Rasûlu Muhterem,

علموا اولادكم لااله الا الله

"İlk olarak yavrularınıza, lâilâheillâllah öğretin." buyurmuştur. Bunda iki hikmet var:

a) Bu mübarek kelime ile şeytan vesvese verici hisleri istilâ edemez. Dolayısıyla çocuk büyüdükten sonra ya kalbinde hiç vesvese ve korkaklık yoktur ya da hasbel beşer olsa da azdır.

b) Bu kelimenin mânâsı Allah'tan başka tesir verici, öldürücü, korkutucu, kurtarıcı, maksad, gaye, tapınak yoktur. Öyle ise izni olmaksızın hiçbir şey aleyhte veya lehte tesir edemez. Bu mânâ, çocuğun dimağında yerleştimi, korkaklık onda tesir etmez, zihni saf kalır, ilerde günah işlemez. İşte bu hikmete binâendir ki, hatta gayri müslim bile doğan çocuklarını salih bir zâtın yanına götürerek sağ kulaklarında ezanı, sol kulaklarında ikâmeti okuttururlar. Umulur ki, çocuklara musallat olacak cinler, şeytanlar kaçar ve vehmi kuvvetleri de bilâhare akla galebe çalmaz.

2) Herşeyden müteessir olan akıl, yedi yaşdan itibâren ondört veyahut onbeş yani erginlik yaşına kadar, kendisindeki mevcut nizâ'kuvvetine binâen his ve müşahade

ettiği herşeyde sebeb ve hikmetleri, işin neticesini anlamak ister. Hâfize kuvveti yavaş yavaş çalışır. Bu sırra binâendir ki, çocuklar, baya büyük adam kadar itirazda bulunurlar. Bu devrede dimağın çalışması için çocuklara her bir ilmin başlangıcı, az öz konuları telkin edilir. Kur'an'ın kısa sureleri, ayetleri ve en mühim ilmi mes'elelerini hâfızalarına nakşetmekle hâfızaları çalışır. Bu ilk öğretimde, hayalleri zayıflatmak ve hâfize kuvvetlerini çalıştırmaya önem vermek lâzımdır. Aksi takdirde hayâli kuvvet güçlenir, iradelerini zayıflatır. Bu takdirde idrak ve sezgi kâbiliyetleri ölüverir. Bu iki devrede bedeni eğitimlerinde, oyun meydanlarında onları serbest bırakmak gerekir. Çünkü beden bununla kemi buluyor. Ancak, fıtratlarındaki kâbiliyetlerinin hangi mesleğe daha fazla meyilli veyahut hangi ilme kâbiliyetli olduklarını kontrol ve teşhis etmek lâzımdır. İlm-i terbiyetül etfalde bu konu çok mühimdir. İlerde bu hususta az geniş mâlumat verilecektir. Bu devrede şunları öğretmek lâzım:

a) Kelime-i şehadet, amentü mânâsı, çok az ve öz itikâdi mes'eleler, çocuk ilmihâli öğretilir. Zemahşerî diyor ki, bir gün babasını döven birisini gördüm. Kınadım ve ona bağırdım. O da şöyle dedi : Bırak üstad, küçüklüğümde o beni edeblendirmedi, bunun için onu büyüklüğünde ben edeblendireceğim, buna mecburum.

b) Kur'an'ı öğretmek... Fransalı Levy diyor ki: Kur'an'ı arapça olarak okumakta göz merceğinin tedavisi olduğu gibi layıkıyla telâffuz edilmesi de dildeki peltekliği gideriyor. Bu meziyet hiçbir dilde yoktur.

c) Ahlâk, İslâmı edeb ve siyer ilimlerini kısaca öğretmek lâzımdır.

d) Vatan ve muallimlerin sevgisine sebeb olabilecek tarihten kısa maceraları öğretmek,

e) Devlet ricâlinin sevgisini de öğretmek gerek. Bu esnâda ayrıca çocuğun kâbiliyeti, neye meyilli olduğu kontrol edilir. Artık en çok meyli neye ise onunla dimağının açılması şübhesizdir.

3) Ondört onbeş yaşlarından itibâren, çocuklardaki şehvet ve gazab kuvvetleri kemiyyetten keyfiyyete geçer. Hayal zayıflar, müdrike ve âkile kuvvetleri, hatta muharrike kuvveti fiile geçer. Yirmibir yaşına kadar bunlar tastam tekâmül eder. Bu devrede gittikçe hafize zayıflar. İrade kuvveti ve muharrike fiile geçmekle, akıl, hârici müessirlerin tesirinden kendini kurtarmak ister. Evvelki devrelerde terbiye ne kadar kuvvetli ise burada o kadar güzel semereler verir.

4) Daimi bir işde veya ilimde çalıştırmak kaydıyla hâfize ve zâkire, musavvire ve hads kuvvetlerinden faidelenerek bu devrede çocuklara birçok şeyleri ezberletmek lâzımdır. Burada dimağın çalıştırılmasında en büyük vesile, yumurta, kuru üzüm gibi gıdalarla bedeni beslemek ve birçok ilmi mes'eleleri tekrar tekrar ezberlemek şartıdır. San'atda ise tecrübe, ilimde ise tatbikat da şart koşulmuştur. Yani işi nazaride bırakmayıp, fiilen, öğrenilen mes'eleleri tatbik etmek gerekir. Arap şairi şöyle der :

اذا طال عمر المرأ من غير آفة افادت له الا يام فى كرها عقلا

Afatsız olarak kişinin ömrü uzarsa,
Günler onu tekrarlamakta akla faide verir.

Demek istiyor ki, herhangi bir hastalık veya sakatlık olmaksızın ömür uzadıkça, ilmî mes'elelerin tekrarında zaman akla değer kazandırır.

5) Fiili tatbikatlarla bilgiyi arttırmak için tecrübelere başvurmak lâzımdır. Arapçadan bir şiir :

الم تران العقل زين لأهله

ولكن تمام العقل طول التجارب

Görmez misin, ehline akıl ne büyük ziynettir.
Ama ve lâkin aklın tamamı uzun tecrübelerledir.

Yani, tecübelerle tatbik, aklı çoğaltır, demek istiyor.

6) Ondört onbeş yaşlardan itibâren hatta oniki yaşdan itibâren çocukların, tecrübeli ihtiyarların ilmiyle amel edip, âlimin sohbetini dinlemeleriyle dimağları çalışır. Aslında bunun gibi dimağ çalıştıracak hiçbir vesile yoktur. Nitekim bir hadisi şerifte de, şöyle buyurulmuştur :

سائلوا العلماء وجالسوا الكبراء وشاور وا الحكماء "Alimlerden sorun, büyüklerle oturun. Hikmeti bilenlerle de istişare ederek, danışın."

7) Ondört onbeş yaşdan yirmibir yaşına kadar, gazab ve şehvet kuvvetlerini terbiye ile dizginlemek şartıyla dimağ çalışır. Hükemâ demişlerdir ki, en zeki insanda bu iki kuvvet en fazladır. Öyle ise insanı en yüksek yerden en aşağı mertebeye düşüren gazab ve şehvet kuvvetidir. Öyle ya, gazabın aşırısı kan dökmektir. Bu hapiste çürüttürür. Şehvetin aşırısı nefsi alabildiğine salıvermektir. Bu da ya tımarhanede ya da hastahanede öldürttürür.

8) Keskin aklın yuvası sıhhatli bedendir. Öyle ise sıhhati korumak da ayrı olarak dimağı çalıştırır.

9) Müzakere, mütâlaa ile dimağı çalıştırmak gerekir. Müzakere, samimi arkadaş bulup, onunla kitabı sahife sahife, ikişer üçer kere dinlemek ve dinletmektir. Müzakere, ezberlemek ve mütâlaadan daha güzeldir.

10) Tembellik, usanç ve bunalım zamanlarında başkalarıyla konuşmak ve iradeyi tahrik etmek lâzımdır. Bununla dimağın güzelce çalışmasında hükemâ ittifak ettiler. Zinhâr! Müzakereciler biri erkek biri dişi olmasın. Bu belâdır.

11) Açık hava, vakti muayyen programla değerlendirmek, müzik ve edebiyat da aşırı olmamak şartıyla dimağı çalıştırır.

12) Ana baba, muallim ve üstadların nasihat ve telkinlerinden öfkelenmek, dimağın çalışmasına engeldir.

13) Lezzetlere dalmamak, yemek içmek ve havalanmakta vasat hâle riayet etmekle

dimağ çalışır.

Buraya kadar anlatılan şartlar, dimağdaki âkile kuvvetinin çalışması için lüzumlu şartlardır. Bu şartlara ne kadar riayet edilirse, o kadar dimağ çalışır. Bundan sonra anlatacağımız şartlar ise, kalbdeki âkile kuvvetinin çalıştırılmasının şartlarıdır. Aslî maksad, ilim de değil, dimağı çalıştırmak da değil. Bunlar hep vesilelerdir. Aslî maksad, kalb aynasının yüzündeki lekeleri silmekle hak ve hakikatleri müşahade etmektir.

14) Büyük ve küçük günahlardan ibâret fısk ve isyanı terketmektir. Bunların arzusu bile yüreğin içerisinde dolaşırken, kalb-i insâniyenin âkile kuvveti müteessir olur. Toprak maddi göze girmekle ne kadar tesir ediyorsa, fısk ve isyan da o kadar kalbin âkile kuvvetini mutazarrır kılar. Aslında ilm-i nâfi' kalb-i insâniyenin âkile kuvvetinde resimlenir. Onun için Rasûlu Muhterem, bizlere öğretmek bâbında şöyle dua ederdi :

اللهم انى اعوذ بك من علم لا ينفع ومن قلب لا يخشع ومن بطن لا يشبع ومن عين لا تدمع اللهم آتِ نفسى تقويها وزكها انت حير من زكيها انت وليها ومولاها

"Ey Allah'ım! Yaşarmaz gözden, doymaz mideden, korkmaz kâlbden, faidesiz ilimden sana sığınırım. Allah'ım, nefsime takvâsını ve onu temizle. Sen temizleyicilerin en hayırlısısın. Sen velisi ve Mevlâsısın" buyurmuştur. Ayrıca, şöyle buyurur :

العلم علمان فعلم فى القلب فذالك العلم النافع وعلم على اللسان فذالك حجة الله على الانسان

"İlim ikidir: Kalbde bir ilim vardır. İşte ilm-i nâfi' (en faide verici) de bu ilimdir. Öbür ilim de dil üzerindedir. İşte bu da Allah Teâlâ'nın Adem oğulları üzerindeki hüccetidir."

Bu hadisi şerifteki faideli ilimden maksad, kalb-i insâniyenin içinde yani âkilesinin aynasında resimlenen suretlerdir. Bu suretlenen ilim, kimisine yazı satırları gibi, yahut karikatür gibi şekil olarak görülür. Bazılarına her iki suretde de görülür. Ancak bu ilim satırlardan değil, göğüslerden göğüslere, kalbden kalblere naklolunur. Nitekim, birçok zevat العلم فى الصدور لا فى السطور "İlim göğüsde olandır. Satırlardan olan ilim, ilim değildir." demişlerdir. Bir hadisi şerifte de bu ilme işâreten, ماصب الله فى قلبى الا وقد صببته فى قلب ابابكر "Allah Teâlâ göğsüme neleri akıtıp döktüyse, şüphesiz ki, Ben de onu, Ebâ-Bekr'in göğsüne akıtıp döktüm." buyurulmuştur. Buna ilm-i mükâşafe denilir. Takvâdan başkasıyla müşahade edilmez. Demek, birinci şartı takvâdır. Takvâ büyük ve küçük günahları terketmekten ibârettir.

15) Zikir, salavat, dua ve istiâzelere sarılmakla kalb çalışır. Nitekim, ayeti kerimede, فاذكرونى أذكركم "Beni anın ki, Ben de sizi rahmetimiç anayım." buyurulmuştur. En çok kalbî zikir faide verir.

16) Sırrı muhafaza etmekle kalb çalışır. Yani olur ki, insan zikir ettiği zaman, Muhabbet, Şevk, Rızâ, Kabz, Bast, Mahuv, Sahuv, Heybet, Öns, Fena, İntifâ, Levâmi', Tavâli', Levâih, Revâih, İstinar ve İstitar gibi haller nasib olur. İşte bunları gizlemek şartıyla, terakki olunur. Bunlar, beşâret içerisinde ehli olmayandan gizlemek şartıyla, işaretle ifade olunurlar. Okuyucu bu kelimelerin mânâlarını bizden isteyebilir. Bu tak-

dirde Mâsum-i Rabbâni'nin diliyle, "SER BİDEHEM, SIR NEDEHEM" kelle veririm, şır vermem. Denmiştir ki, sâlik ya mahremdir ya mahrumdur vesselâm. Ashab da bu ilmi sarahaten rivâyet etmediler. Evvelden beyan etmiş olduğumuz zâhir ve bâtın ilimlerinden ibâret ilm-i muamelenin içinde gizlediler bunu... Fakat var olmasına şu hadisi şerif de işaret etmektedir :

اذا دخل النور فى القلب انشرح "Nur kalbe girdiği zaman kalb genişler."

17) Şeriat ilimlerinin tayin ettiği ameli işlemekle kalb çalışır.

من عمل بما علم ورثه الله علما مالم يعلم "Her kim öğrendiği ilmiyle amel ederse, Allah Teâlâ onu bilinmeyen ilminin mirasçısı kılar." buyurulmuştur.

18) Kula ve Allah'a karşı kemâli samimiyetle riyâzet etmekle kalb çalışır.

من اخلص لله اربعين يوما فتح الله ينابع الحكمة من قلبه على لسانه

"Her kim kırk gün samimiyetle saflık ederse, Allah Teâlâ da kalbinde hikmet çeşmelerini fışkırttırır. Dili üzerinde akar." buyurulmuştur.

19) *Münkirlerin telkinlerinden dahili ve harici vesvese ve efsânevi şeylerden sakınmakla* kalb çalışır. Hadisi şerifte de, دع ما يريبك الى مالا يريبك "Sana şübhe vereni terket, şübhe vermeyene yönel" buyurulmuştur.

Neticei meram, dimağ ve kalbdeki âkile kuvvetlerinin çalıştırılması için ehli tasavvuf, fıkıhçılar, tefsirci ve hadisciler muayyen yollar, usuller, ortaya koymuşlardır. Bu yolların bir kısmının özetlerini, insan ve vazifesi adlı eserimizde beyan etmişizdir. Bu eserde ise, apayrı bir yol tâkib ediyoruz. Şöyleki, bir genç buraya kadar bu eseri okur, nefsânı, aklı ve kalbî hislerini çalıştırır, dinî mes'elelerini araştırır. Burada Allah'tan umarım ki, kat'i bir suretle okuyucu, yazarından daha fazla kendini tanımış olur. Öyle ise aklına şu soru gelir. Bedeni, ruhi, ferdi ve içtimâi vazifelerim nedir? Tatbikatım nasıl olmalıdır? İşte bundan sonra eserin sonuna kadar bu vazifeler beyan olunur. Tevfik ve inayet Allah'tandır.

YEDİNCİ KISIM

BEDENÎ VAZİFELER

MUTEDİL OLARAK "ÖĞREN, KORUN, TEMİZLEN."

Bu eserde evvelden demiştik ki, bedenle alâkalı ilim, ruha alâkalı olan ilimden öncedir. Şu halde, bedenimize ait olan vazifeleri beyan edelim. İnsan maddi asabi damarlar ve cihazlardan mürekkeb, et ve kandan ibârettir. Allah Teâlâ, cisim heykelinin beslenmesini bize emretmiştir. Meselâ, ömür Allah nezdinde mâlum ise de, ömrün bir an evvel bitmesi için gayret göstermek, doğrusu bedeni veya herhangi bir cihazı bozmak yasaklanmıştır. O halde beden ve sıhhatimizi korumak mecburiyetindeyiz. Öyle ise bize elem verecek herşeyden sakınmalıyız.

İnsan ruhtan ibâret birşeydir. Beden arazidir. Elem verici en ufak bir sözden ruh üzülür, en ufak bir darbeden beden veya herhangi bir cihaz ezildiği gibi ezilir denmiş ise de, gerçek şu ki, beden var görülen bir yokluk, ruh ise yok görülen bir varlıktır. Öyle ise her ikisinin korunması farzdır. Ruh ve beden hakkında hükemânın birçok sözleri vardır. Kimisi beden cevher, ruh âraz; kimisi ruh âraz, beden cevherdir, derler. Yani kimisi, insan bedendir, kimisi de insan ruhtur, dediler. Fakat tüm mezhebleri, list-pist'le kapanmaktadır. Fikri karıştırmamak için nakletmiyoruz.

Bir kelime, lâfz ve mânâdan ibâret olduğu gibi, insan da beden ve ruhtan ibârettir. Gerçek söz de budur. İster beden, ister ruh, tek tek ve ister ikisi birlikte cevher veya âraz olsun veya olmasın; ehli hakkın ittifâkıyla insanın benliğini bildiren ruh ve beden ezeli değildir. Ama ruh cihetiyle tastam, beden cihetiyle de aslî cüzler olarak ebedîdir. Aslî cüz olmayan ise, insan haşre kalkarken, bedene bitiştirildiği halde haşrolunur. Aslî olmayan cüzler ayrılır. Bedenin aslî cüzleriyle ruh ebedî kalırlar.

Bu dünya hayâtında insan gerek beden ve gerek ruhunu tüm belâlardan korumak mecburiyetindedir. Gerek beden ve gerek ruhun hakkını da vermek mecburiyetindedir. Buna da sıhhat denilir. Hıfz-i sıhhat dînî farzlardan birisidir. Bu da üç kelimede toplanılır : تفقه توقه تنقه "Öğren, korun (seç) ve temizlik yap." mealindeki temel kaide cümlesine riayet farzdır. İbnü Asâkir ve bazıları, bu üç kelimenin hadis olduğunu söylemişlerdir. "Korun." Küfürden korun, şirkten korun, necasetten korun, mikroblardan korun, sıhhatini bozmaktan korun, aklına zarar verecek herşeyden korun, Allah'ın yasak ettiği herşeyden korun. تفقه

"Seç." İyilikleri seç, sıhhati seç, huzur ve refahı seç, hülâsa seçkinliği seç. تنقه

"Temizlik yap." Hasbel beşer, ondan korunmak farz olduğu yerde korunamadınsa, bulaştıktan sonra temizlik yap. Günahtan temizlen, namaz kılmak için temizlen, mikrob bulaştıysa temizlen, hülâsa her bulaşıcılardan temizlen. Ne güzel bir söz. "Korun. Seç. Temizlik yap."

Hâkim Tantavi el Cevheri diyor ki : Beden nefse ve ruha gemi gibidir. Nefs ve ruh ona binerler. Şu hayatın denizinin dalgalarında yüzerler. Yahut beden, bir at gibidir. Dünya saadeti, sıhhat ve afiyet de av gibidirler. Harabe bir gemi batmaya, zayıf bir at düşmeye mahkumdur. İşte bunun için hadisi şerifte, "öğren ve korun" buyurulmuştur. Sıhhatsiz bir bedenin aklının muvâzenesi ve ahlâkı yoktur. Sıhhati koru. Görülmez mi ki, hastalar nasıl söverler. O halde yemekte, içmekte, giymekte, uyumakta, meskende, uyanıklık hallerinde adâletle hükmet, İslâm dinini öğren, nizam ve intizamlı olarak hareket et. Gerek faidelileri celbetmekte ve gerekse zararlıları defetmekte adâletle hükmet. Her yirmidört saatin plânlı, programlı, taksimli olsun. Allah ne yasak ettiyse o, bedene zararlıdır. Ondan korun. Behime ve şehvâniye kuvvetini bertaraf etmek için iradeni kullan. Muvakkat bir lezzet için bedenini tahrib etme. Gazabiyeyi de, şehveti de aklı selimin emri altında ve şeriat dairesinde kullan. Bunun aksi akli selime yakışmaz. Cismi takviye etmek ve ilmin çoğalması için Rabbimiz de, mal beden ve güçlü olanı övmüştür. وزاده بسطة فى العلم والجسم والله يؤتى ملكه من يشاء "ona bilgice, vücutca (Cismânı kuvvetçe) da bir üstünlük vermiştir. Allah mülkünü kime dilerse ona verir." buyurulmuştur. Bu ayeti kerimede Allah Teâlâ, Tâlut'u birkaç şeyle övmüştür.

a) Müdrike kuvvetinin aynasında güzel nakışlanmış ilimle,

b) Bedeninde kökleşmiş cismânî kuvvetle,

c) Bu ikisinin gerektirmiş olduğu hâkimiyetle,

d) Bunları koruyanı meliklikle övmüştür.

Demek insan bunlarla faideleri celb, zararları defeder. Her mes'elenin tahlili için bu kuvvetler şarttır. Bunun için hadısi şerifte, "öğren, korun, temizlik yap." buyurulmuştur.

İnsanın gazabî kuvveti ateşe benzer, şehvânî kuvveti suya benzer. Aklımızda üç katlı bir apartmanı düşünelim. En alt katında ameleler, çiftçiler, san'atçılar, manavlar ve sair çalışanlar vardır.

Orta katında silahlı askerler, levazımcılar adâletle hükmedenler vardır. Alt katta oturanlar onlara teslim ettikleri malı, emtiayı o kasırda ikâmet edenlere tevzi' ederler.

Üçüncü katında padişahlar, vezirleri, kâtibleri, mütercimleri ve sair devlet ricalleri vardır. Bu katta oturanların hikmetli sözleri, muhkem hükümleri, muayyen makamları, üstün güçleri vardır. Artık bu bedeni yapan ve ona ruh üfüren Allah Teâlâ ne lâzımsa, yararlıysa, ne yasaksa, zararlıysa bilmiş ve bildirmiştir. Bunu bilmeye işâreten, "öğren, korun, temizlik yap." buyurulmuştur.

İnsan bedeninin alt katında oturan mide, bağırsaklar, ciğerlerdir. Bunlar aldıkları gıdayı pişirirler, hazırlarlar. Bunlar şehvet mahalleleridir. Bedenin göğüs kısmı orta katı-

dır. Orada da kanı bedene tevzi' edip her cüz'üne yetiştiren yürek vardır. Onun da muayyen nizam ve intizâmı vardır. İçinde gazab kuvveti oturur, gizlenir. Heyecan ve öfkelenmek zamanında kanın içinde beyine hücum eder, kaynar. Nitekim, gözlerin kızarması ondan olur. Şekil ve sıfat olarak da aslana benzer. Nitekim, şehvet kuvveti maymuna benzer. Bedenin üst katı baştır. Padişah akıldır. Vezir ve tüm memurlarıyla orada otururlar. Bunların herbirinin teker teker hakları vardır. Herbir hakkı sahibine vermekle sıhhati korumuş olursun. Herkesin anlayabileceği şekilde ve herbir ilmin mütehassısı kendi seviyesinde ondan haz almak şartıyla, Allah'ın Rasûlu şöyle buyurmuştur :

اغتنم خمسا قبل خمس حياتك قبل موتك وصحتك قبل سقمك وفراغك قبل شغلك وشبابك قبل هرمك وغناك قبل فقرك

"Beş şey (belâ gelmez) den evvel beş şey (ni'met)i ganimet bil. (fırsatı kaçırma). Ölmeden evvel hayâtının, hastalanmadan evvel sıhhatinin, meşguliyetten evvel boş vaktinin, ihtiyarlamadan evvel gençliğin, fakir olmadan evvel zenginliğin..." kadrini bil. Fırsat elde iken korunun.

İslâm Dininin burada emri, "tahaffuz ve tekemmüldür." Yani, zarar vericilerden korunmakla beraber dimağ ve bedeni helalden beslemektir. Bunun için, "tahaffuz ve tekemmülü" iman konusuna dahil ederek, Rasûlu Muhterem buyurur ki;

سلوا الله العافية فان احدكم لم يعط بعد اليقين خيرا من العافية "Allah Teâlâ'dan afvi ve afiyeti dileyin. Zira sizden birinize yakinden sonra afiyetten daha hayırlı verilmemiştir. "Yani, dünya ve ahirette günahtan size gelip çarpacak belânın kaldırılmasını ve özellikle beden sıhhatini Cenab-ı Hakk'tan taleb edin. Zira bunlar büyük ni'metlerdir.

تداووا عباد الله فان الله تعالى لم يصنع داءً الا وضع له دواءً غير داءٍ واحد وهو الهرم

"Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz. Zira Allah Teâlâ suret-i kat'iyede ilaçsız bir hastalık yaratmamıştır. Bir hastalık müstesna, o da ihtiyarlıktır" buyurulmuştur. Bu hadısi şerif bize tedaviyi emretmektedir. Burada sabr da akla geliyor. Burada sabr; tedaviye tedbir aramaktır. Kâr etmedi ise tahammül etmektir. Yani sabr, bu hususta hem âzamî tedbir almak, hem de büyük tahammülle tevekkül etmektir.

اذ سمعتم بارض بالطاعون فلا تدخلوا عليها واذا وقع وانتم بارض فلا تخرجوا منها فرارًا

"Bir yerde veba hastalığı olduğunu işittiğiniz zaman oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde vuku' bulursa, firar etmek suretiyle ordan kaçmayın." mealindeki hadisi şerifin içinde, sabrın kuşatmış olduğu, âzamî tedbir almak, belâyı yüklenmek ve tevekkül etmek mânâsı vardır. Nitekim, Hazreti Ömer Şam seferinde, tâundan haberdar olunca dönmek istemiştir. Ebu Ubeyd de O'na . Sen Allah Teâlâ'nın kaderinden mi kaçıyorsun? Demiş. O da O'na : Evet. Allah Teâlâ'nın kaderinden kazasına sığınıyoruz. Cevabını vermiştir. Demek tedbir almak kaderden kadere sığınmaktır. Bir hadisi şerifte de şöyle buyurulmuştur : اول ما يسئل عنه العبد يوم القيامة ان يقال له الم نصح جسمك "Kul ni'metlerden sorulunca ilk olarak : Bedenine sıhhat vermedik mi? denilecektir." Demek sıhhat-i beden çok mühim ve çok büyük ni'metdir. Bunun kısm-ı âzamîsini tıb âlimlerine bırakarak, şu kadarla iktifa edelim.

a) Bedenin hararetini koruyacak mu'tad gıdaların -karbonlu- helal kısmından faidelenmek gerekir.

b) Bedenin kaybettiği cüzleri iade ettirebilmek için bedeni -azotlu maddelerle- beslemek gerekir. Zaten helal haramı bilen bu iki gıdadan günlük ne kadar alacağını kendisi bilir.

İlerde izah edeceğimiz, nezâfet yani temizlik, hayat ve sıhhatimizin korunmasında iktisat, İslâm Dininin emretmiş olduğu iktisat şartıyla beş duyunun temizliği, helalden yemek içmek, giymek, sıhhat-i umumi, riyâzet, izdivac muamelesi, hatadan korunmak, kemiyyet ve keyfiyyet şartıyla hareket etmek gibi bedenî sekiz vazifeleri beyan edeceğiz. Bunun ötesindeki olanı hıfz-i sıhhat kanununca tıb ilmine bırakıyoruz. Tevfik Allah'tandır.

BEDENİ BİRİNCİ VAZİFE TEMİZLİKTİR

Allah Teâlâ, ruhun bedende tasarruf etmesi için havayı teneffüs etmek, suyu içmek, yemeği yemek, elbiseyi giymek, bir meskende oturmak ve iktisatla hareket etmeyi vasıta ve sebeb kılmıştır. Bunlardan birisinin yokluğu anında ruh bedenden tasarrufunu ve irtibâtını keser. Beden de irtibâtının kesilmesiyle, tefessuh edip dağılır. Ruhun bedenden irtibâtının kesilmesine sirâyet edebilecek umum vesilelerden korunmak farzdır. Nitekim, ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة "Nefsinizi elinizle tehlikeye atmayın." mealindeki ayeti kerîme bu farziyyeti beyan etmiştir. Öyle ise yememek, içmemek, güzel havayı teneffüs etmemek, adaleleri tahrik etmemek, iktidâra göre geniş evde, doğrusu müsaid yerde uyumamak, tahammül edilmez soğuk ve sıcak, tehlikelerdir. Aynı zamanda izdivac muamelesinde israf, yani kuvvetden fazla iki eş muamelesinde bulunmak, geceleyin erken uyumamak, sabahleyin erken kalkmamak gibi şeylerde, tehlikelerdir. Bunlar yerine göre şartlarına binâen haram veya tahrimen mekruh olabilir. Özeti şudur: İktisatla hareket etmemek, helal haramı öğrenmemek tehlikelidir.Meselâ, cihaddan kaçmak da ayrı bir tehlikedir. ماعال من اقتصد "İktisatla hareket eden fakir olmamıştır." mealindeki hadisi şerifin emriyle yaşanılırsa haliyle insan nefsini tehlikeden korumuş oluyor. Ama mevzuu bahsimiz olan nezâfet; az yemek, az içmek, az uyumak ve mikroblardan sakınmak şartıyla tertemiz gusül etmek ve abdest almaktır.

Pastör'ün talebesi Metchnikov da, az yemek ve en çok da ot yemek, süt içmek midenin temizliğidir, bağırsakların takviyesidir. Fazla et yemek, don yağlar insanın cismini zayıflatır. Bazan ölüme de sebebiyet verir. Süt, yoğurt bolca içmek, mide ve bağırsağa çok faidelidir. Bağırsaktaki kurtlara mukavemet ederler. Bizim sülâlemizde sıtma hastalığı vardı. Ben de genç yaşta ona yakalandım. Bu hastalık kalbimi son derece zayıflatmasına rağmen, et yemedim. Süt ve yoğurda devam ettim. Şimdilik yetmiş yaşın üstündeyim. Ama kuvvetimden bir şey kaybetmedim, demiştir.

Bu hususta, dairetül maarif adlı eserin müellifi Ferid Vecdi eserinde, ekele ve sıhhat maddesinde birçok izahatda bulunmuştur. Arapça bilenlere oranın okunmasını

tavsiye ederim. Çok güzel faideler vardır. Oradan nakletmekle eserin büyümesinden korktum, yazamadım.

ومن يعمل سوء يجزبه "Kim bir kötülük yaparsa (dünyada iken) onunla cezalanır." mealindeki ayeti kerîmeye binâen temizliğe riayet etmeyen bir mü'min mutlaka dünyada cezalandırılır. Nitekim bir hadîsi şerifte de, "Allah Teâlâ kime hayr dilerse ona musibet verir." buyurulmuş. Yani cezası ahirete tecil edilmez. Bu hikmete binâendir ki, "Temizlik îmanın yarısıdır." mealindeki hadîsi şerifte de temizlik îmanın yarısı sayılmıştır. Meselâ, küfür ve şirkten temizlik, isyan ve fısktan temizlik ruhânî temizliklerden sayıldığı gibi, abdest ve gusül de beden temizlikten sayılmaktadır. Temizliğin en güzeli, helal ve haram mes'elelerini öğrenmektir.

Helal ve haram şeyleri bilen, kendini tehlikelerden korumuştur. Şeriatin müsaade etmiş olduğu helalden istifade etmek, -ifrat ve tefritden sakınmak şartıyla- dînî bir emirdir. Nitekim, şu ayeti kerîme bu hükmü beyan eder.

قل من حرم زينة الله التى اخرج لعباده والطيبات من الرزق قل هي للذين آمنوا فى الحيوة الدنيا خالصة يوم القيامة كذالك نفصل الا يات لقوم يعلمون

"De ki: Allah Teâlâ'nın kullarına çıkardığı ziyneti temiz ve hoş rızkları kim haram etmiş. De ki: O(nlar) dünya hayâtında îman edenlere mahsustur. Kıyamet günü ise yalnız on(un hükmüne îman eden) lara mahsustur. İşte biz ayetleri bilirler için böylece izah ediyoruz." buyurulmuştur.Ayeti kerîmedeki ziynet ve rızk kelimeleri çok şumullü mânâdadır. Meselâ, hava, yemek, içmek, giymek, mesken ve bunlara hizmet eden ziraat, ticaret, san'at ve daha nice meslekler insanın meşru' haklarıdır, rızktır ve ziynettir.Bunlar aslında mü'minler için yaratılmıştır. Kâfirler ise bilittiba' bunlardan faidelenirler. Ahirette ise, ni'metler yalnız ve yalnız mü'minlere mahsustur, demektir. Orada kâfirler ni'metlerden büsbütün mahrumdurlar. Sonra bu ayeti kerimenin hükmü şu hadısi şerifden anlaşılır.

كلوا واشربوا وتصدقوا فى غير مخيلة ولا سرف فان الله يحب ان يرى اثر نعمته على عبده

"Yiyin, için, sadaka verin, giyin. Kibirlilik ve israfta bulunmaksızın (faidelenin). Çünkü muhakkak Allah Teââ ni'metinin eserini kulları üzerinde görmesini sever." Yani bedenin isteği olan yemek, içmek, giymek, cinsî münasebetlerde bulunmak bedenin-tâkati vegücü nisbetinde olursa temizliktir. Tâkatin dışında ve iktisat kanununun haricinde olursa külli zarardır. Allah Teâlâ insan bedenini toprağın özünden yaratmıştır, hayatının idamesi için de onun rızkını onda takdir ve tayin etmiştir. Sonra nefse rızkının alınmasının yollarını belirtmiş ve emretmiştir. Meşru' rızk ve ziynetini sevmesi için bir meyl-i küllî vermiştir. Ama her yerde her anda temizlik şartıyla hareket etmeyi de emreder. Tüm insan hayâtını kuşatan iki kelimedir. Nezâfet ve iktisat... Demek Islâm-Dîni bu iki hususu emreder. Şöyle sıralayalım :

1) المؤمن القوى خير من المؤمن الضعيف "Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden hayırlıdır." Bu hadısi şerifte kuvvetden bahsedilir. Kuvvet temizlikle elde edilir.

2) المعدة بيت الداء والحمية رئس كل دواء واعط كل بدن ما عودته "Mide bütün

illetlerin yuvasıdır. Perhiz, her ilâcın başıdır. Bedene her âdet ettiğinizi verin." Diğer rivâyetde,

المعدة حوض البدن والعروق اليها واردة فاذا صحت المعدة صارت العروق بالصحة واذا فسدت معدة صارت العروق بالسقم

"Mide, bedenin havuzudur. Damarlarsa ona uzanıp gelişir. (onda toplanırlar). Mide sıhhat bulduğu vakit, damarlar da sıhhat bulurlar. Bozulduğu zaman da bozulur, hastalanırlar." buyurulmuştur. Bu iki hadîsi şerifte, mide ve asabî damarların temizliği, sıhhati ve hastalıklardan korunma ve mikroblardan sakınma beyan olunmuştur. Hadısi şeriften anlaşılıyor ki, asabî hastalıkların yüzde sekseni midedendir. İşte bu hastalıklardan korunmak için nezâfet, yani temizlik her yerde ve her hususta emredilmiştir. Tabii ki, buralarda da iktisat şarttır. Çoğu zamanda midenin rahatsızlığından dolayı kalb çarpıntı yapar, insan evhamlanır. Birçok belâlara giriftâr olunur. O belâlardan kurtuluş için iktisat ve nezâfet şarttır.

3) Ebu Nuaym, Hazreti Ömer'den rivâyetle şöyle der : Yemek ve içmek zamanında oburluktan sakının, zira çok yemek ve içmekten mide bozulur,ceset hastalanır. Namazda da gevşeklik yapar. Onun için temizlik edin, iktisatla hareket edin.

4) من الاسراف ان تأكل كل ما اشتهيت "Her iştihalandığını yemen, şüphesiz israftandır." mealindeki hadısi şerif de ahlâken yemek ve içmek zamanında oburluktan temizlenmeyi de emreder. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, helal ve meşru' olarak bedenin haklarını vermek temizlik ve ibadettir. Bunlarda ihmalkârlık, zühd ve takvânın dışındadır.

Terbiyetül Islâm adlı mecmuadan şuna rastladım. Mısırlı yazarlardan birisi Almanyayı ziyaret ederken, Alman bir arkadaşla sohbet etmiş. Alman ona, şu şark ne için geri kalmıştır, sebebini bilir misiniz? Diye sormuş. Cevabında Mısırlı :

– Hep dînî telkinlerdir, demiş. Bunun üzerine Alman ona, gel seni biraz gezdireyim, diyerek, Mısırlı'yı alıp hastahanenin bir ameliyat odasına götürmüştür. Kapının üstünde bir levha gösterir ve der ki:

– Sen Almanca biliyorsun, şu levhayı oku.

Levhada şu yazılar var idi: "Adem oğulları karnından daha şerli bir kab doldurmamıştır. Halbuki Adem oğullarının sırtını dimdik tutabilecek kadar birkaç lokma kâfiydi. Ey insan, şayet ki yemeye mecbur olursan midenin üçte birini yemeğe, üçte birini suya üçte birini de nefesine bırak." Levhanın altında : 571 Mekke doğumlu Abdullah oğlu Muhammed, ibaresi yazılı idi. Alman : Ey Mısırlı kardeş sen bunu tanıyor musun? Diye sorunca, Mısırlı :

– Evet, bizim Peygamberimizdir. Cevabını vermiştir. Alman ona:

– Sözün önemini bildin mi? deyince, Mısırlı : Evet, karşılığını vermiş. Bunun üzerine Alman:

– Ey Mısırlı kardeş, yazıklar olsun! Biz İslâmı bölüştük, yardık. İslâm Dîninin ruhu bizde, cesedi sizde. Bu hal beni çok üzüyor. Demiş.

Keyfe eslemtü kitabının müellifi Fransalı Muhammed Vecih adlı Zat da şunu söyler: İslâm ne güzel!... Tüm insan hayâtını içine almış bir dindir. Tıp, felsefe ve herşeydir. Bak : "nezâfet îmanın yarısıdır."

ما ملأ ابن آدم وعاء شراً من بطنه بحسب ابن آدم لقيمات يقمن به ظهره فان كان له لا محالة فثلث لطعامه وثلث لشرابه وثلث لنفسه

"Adem oğulları karnından daha şerli bir kab doldurmamıştır. Halbuki, Adem oğullarının sırtını (omurga, omurilik, kıkırdak) dimdik tutabilecek kadar birkaç lokma kâfiydi. Şayet yemeye mecbur olursa, midenin üçten birini yemeye, üçten birini suya, üçten birini de nefesine bıraksın." اذا وقع الذباب فى اناء احدكم فغمسوها واطرحوها

"Birinizin kabına karasinek düştü mü, batırın. Sonra çıkarıp atın."

طلب العلم فريضة على كل مسلم

"İlmi taleb etmek her müslümana farzdır." gibi seksen altı tane hadisleri inceledim. Cezayire giderek arapçayı öğrendim. Tekrar hadislere döndüm, inceledim. Öyle bir inançla inandım ki, İslâm tek başına tüm ilimleri bildirir. Hele nezâfet, iktisat... İlmî bir dille nezâfeti okusan îmanına kâfi gelecek. Ey ilim kardesim! İnkarınıza ne sebeb?.

BEDENİ İKİNCİ VAZİFE
NECASET VE MİKROPTAN KORUNMAKTIR?

Beden ve heykel-i cismâniyeye ait birçok vazifeler vardır. Fakat konumuza en yakın ve en mühim cismânî vazifelerin tümü iki noktada toplanır :

a) Cismânî heykeli umum zararlılardan korumaktır.

b) Bedeni takviye edecek ve hayâtının, sıhhatinin devamını sağlayacak, özellikle beş zahiri duyularına gelebilecek darbelerden korumaktır. Zira beş duyudan biri zedelenirse beden ondan son derece kederlenir ve zarar görür. Binnetice zarar ruha da sirayet eder. Evvelden izah ettiğimiz gibi bedenin tümü ve her cihazını korumak farzdır. Nitekim hadisi şerifte de, buraya işâreten, لا صحة للعافية "Sıhhat ve afiyet için değer biçilmez." Diğer rivayetde, توقه وتنقه "Korun ve temizlik yap." buyurulmuştur. Demek, korunmak ve temizlik hastalıkların gelmelerini engeller. Birçok ehli ilim, korunma ve temizlikle tedaviyi, ilaçla tedaviden daha üstün tutmaktadırlar. تداووا ولا تداووا بحرام " Tedavi olunuz, ama haramla değil" Diğer rivayette de لكل داء دواء فاذا اصيب الداء الدواء برئى باذن الله "Her bir hastalığa bir ilaç vardır. İlaç hastalığa isabet ederse hasta Allah Teâlâ'nın izniyle şifâyap olur." buyurulmaktadır. Bu hadisi şeriflerden şu mânâları anlıyoruz .

a) Tedaviye başvurmak, tevekküle engel değildir.

b) İlaç tesir edici değil, bilâkis ilaç Allah Teâlâ'nın şifa vermek kapısının açılmasına anahtardır. Demek tedbir ve takdirin, çarpışacağı noktaları yoktur.

c) En güzel tedavi temizliktir. Temizlikle insan bedenini umum zararlardan korumuş oluyor. Demek, her hastalığı yalnız ilaçlarla tedavi etmek doğru bir yol değildir. En doğru tedavi, "korun ve temizlik yap" kaidesidir.

d) Necasetlerin bulaşması yahut mikropların bulunması takdirinde, izâle etmek kaidesidir. Tırnak kesmek, saç tıraşı, alt ve koltuk tüylerinin izâle edilmesi hep buna dahildir. Zaten özet olarak iki temizlik var. Biri bedenidir, diğeri ruhi ve nefsîdir. Mal temizliği de buna dahildir. Bu hikmete binâendir ki, hadîsi şerifte, النظافة من الايمان "Temizlik îmandandır." buyurulmuştur. Burada son zamanda tıbbın ortaya koymuş olduğu korunma kaidesi rahatlıkla anlaşılmıştır.

İslâm Dîni bulaşıcı olsun olmasın, insana zarar verici umum mikroplara necaset ismini vermiştir. İttifak-ı ümmetle necasetleri izâle etmek farzdır. Cife, kan, irin,kusuntu, insanın ifraz ettiği küçük ve büyük şey necislerdir. Bedeni ve libası bunlardan korumak farzdır. Nitekim, وثيابك فطهر "Ve elbiseni temizle." buyurulan ayeti kerîme necasetden korunmayı ve izâle edilmesini emretmiştir. Bu ayeti kerîmedeki temizlikten maksad, kalbi küfür ve şirkten, dimağı bâtıl fikirden, nefsi fena huylardan, beden ve libası da maddî necasetlerden temizlemektir. Zira, ثيابه "Siyab" kelimesi bunların hepsini içinde taşıyor. Nitekim arablar, temiz huyluya, ثيابه طاهر "Siyâbuhu tâhirun" elbisesi temizdir, derler.

اذا شرب احدكم فلا يتنفس فى الاينماء واذا اتى الخلاء فلايس ذكره ولا يتمسح بيمينه

"Sizden biriniz (su, helal meşrubatı) içtiği zaman kabın içine nefesini bırakmasın. Sizden biriniz helâya girdiği zaman sağ eliyle âletini tutmasın ve sağ eliyle silmesin." Yani yıkamasın, demektir. Bu hadısi şerifte birçok mucizeler de vardır.

Allah Teâlâ insanın bedenini havaya, suya muhtaç olarak yaratmıştır. Azot ve oksijenden mürekkeb ve yerküresini kuşatan hava bir cism-i lâtifdir. İnsan, hayvan ve nebatın hayâtını ona bağlamıştır. Özellikle insanın kalbi ve hatta ciğeri onunla çalışıyor. Ruh da ciğer ve kalbin içine akseder. Gerek insânı kalb ve gerek hayvânı kalbin ruha bağlı kalmasına sebeb de havadır. Bu sayede kalb daimi ve sürekli çalışır.Şöyleki;

Dahili ve boş dört kısımdan ibâret, kozalak şeklindeki kalb-i hayvanî kapanmasıyla kanı, içindeki hanelerine bağlı damarlarına fışkırır. Bu hayat hareketiyle bedende birçok cüzler ölüverir. Aynı inkibazla damarlara fışkıran kan, bedenin her cüz'üne ulaşıyor. Herbir cüz'e yararlı neyse onu onlara veriyor. Damarlarda ölmüş cüzleri alıyor. Bulanık bir halle ölmüş cüzleri asabî damarlar, kalbe teslim ediyor. Kalb de kanın toplayıp getirmiş olduğunu alıyor. Diğer vuruşuyla kalb onu elek vazifesini gören temizleyici akciğerin süngerine teslim ediyor. Sünger gibi akciğer de kalbden aldığı kanı derhal tasfiye eder. Ölü cüzleri, teneffüs ettiği hava içerisinde ağızdan dışarıya atar. Temizlemiş olduğu kanın özünü tekrar kalbe verir. Kalb de, dört vuruştan birisiyle tekrar onu damarların vasıtasıyla bedenin her cüz'üne gönderiyor. Bu kadar târif, nefesin adedine binâen takriben her dakikada onaltı kere veriyor ve alıyor kalb. Unutmuyoruz ki, onun bu

alışverişinde pompalaması adedi çift sayılırsa, her dakikada takrîben otuzdört kere devri tamamlıyor. İşte mucize yeri burası. "Sizden biriniz içtiği zaman nefesini kabın içine bırakmasın." buyurmasıdır. Ehli teslim, mücerret emre inanmakla bunu tatbik eder. Kalb ve ciğeri zedeleyecek tüm mikroblardan korunur. Ehli ilim burada nedenini, nasılını ararsa ancak laboratuvar ve aletlerle bunu bulabilir. Bulduktan sonra şunu demek mecburiyetindedir. Ağız vasıtasıyla temiz ve saf oksijen, azot, akciğere nefesle girip dönüştüğü zaman evvelde içinde bulunmayan birçok zerre halinde cisimlerle dopdolu dönüyor. Giriş anında ismi oksijen ve azot iken bulandığı için dönüşünde ismi asit, karbon ve daha neler olmuştur, diye kanaat eder. Her nasıl olursa olsun, Peygamber aleyhissalâtu vesselâm nefesin içinde bunca mikropları müşahade etmiştir ve ondan sakınmayı emretmiştir. "Sizden biriniz içtiği zaman nefesini kabın içine bırakmasın." Ayrıca bir cife üzerinde geçen rüzgârın taşıdığı zarar verici mikrobları müşahade ederken de şöyle buyurur: الايمان بضع وسبعون شعبة اعلا ها لااله الا الله ادناها إماطة الاذى عن الطريق "İman yetmiş küsur şubedir. En üstünü lâilaheillâllah'tır. En azı yolda eziyet vericileri yoldan temizlemektir." Bu hadislerden anlaşılıyor ki, yolda cife, balgam ve sair bulunduğu zaman içindeki mikroblar hava ve nefes vasıtasıyla insanın akciğerine hücum eder. Girdiği zaman beden onu tasfiye edemeyebilir. Bu takdirde hayâta zarar verecektir. Bundan korunmayı îmânın yarısı saymıştır. الطهور شطر الايمان "Temizlik îmanın yarısıdır." Öyle ya! Bu îmanı da zedeliyor, demektir. İstersen "keyfe eslemtu" nasıl müslüman oldum, adlı eseri oku. Çok hayret verici,takriben onaltı sahifede izahlanmış bu üç hadisler... Bu zat, büyük ilmî araştırmadan sonra bunları tahlil ediyor, ona inanıyor. Müslümanların serveti ne büyük servet! İlk anda teslim...

Ehli basîret bütün bunları iman-ı tahkikinin keşfiyle müşahade eder. Diliyle ifade edemezse bile görüyor ya havanın içindeki mikrobları... Meselâ, ağzı açık misk kokusu, kabına yanaşıp kokladığın zaman, bundan dolayı miskin ağırlığı azalır. Zıddı olan çirkin kokular da böyle. Miskin içinden, nefesle burundan dimağa yükselen cüzleri dimağı tedavi eder. Akciğere girerse onu da temizler. İşte hikmet şu hadisi şerifte: نَحِّ الاذى عن طريق المسلمين "Müslümanların yolundan eziyet vericileri temizle." Diğer rivayetde, لا يبو لن احدكم فى الماء الراكد الذى لا يجرى ثم يغتسل فيه "Sakın sizden biriniz durgun ve akmaz suda bevletmesin. Sonra da onunla yıkanmasın," buyurulur. Bu hadislerde böbrekden ve idrar yolundan bedenin ifraz ettiği mikrobların müşahadesi var. Ondan korunmazsa beden gider. Hatta bedenin uç kısımları havanın içindeki aldığı mikrobu derhal öldürür. Herbir uç, öldürücü bir mıknatıs, diye ifade edeceğim. Bak Habîb-i âzam nasıl ifade etmiş:

خللو الحاكم وقصوا اظفاركم فان الشيطان يجرى بين اللحم والظفر

"Sakalınızı tahlil edin, tırnaklarınızı makaslayın. Çünkü muhakkak şeytan etle tırnak arasında dolaşır." Bu hadisi şerifte mikrob şeytanla isimlendirilmiştir. Zira tırnak altındaki mikroblar ruha da ayrıca zarar verir. Diğer hadisi şerifte:

تحت كل شعره جنابة

"Herbir kılın altında bir cünüblük vardır." buyurur. Allâh'u Ekber! Allah'u Ekber!... Bu mes'ele henüz otuz küsur sene evvel keşfedildi. Onun asrında kim bilirdi ki, cinsi

münasebetlerde bedenden bir kemiyyet kılların altından çıkar ve ten üzerine ölür kalır? Sadece Allah bilirdi. Habibine bildirdi. وان كنتم جنبا فاطهروا "Eğer siz cünüb oldunuzsa (boy abdesti alarak) temizlik yapın" mealindeki ayeti kerimede Allah emretti. Yıkanın, oğuşturun, cildin havalanmasını ve teneffüsünü engelleyen ölü cüzleri bedeninizden temizleyin, demektir. Ne güzel tıb!... Fukaha bu mes'elede ittifak ettikleri gibi hiçbir mes'elede ittifak etmediler. Dediler ki; Farz olan gusülde bedenden bir kıl kadar kuru yer kalırsa gusul yerine gelmemiştir. "Herbir kılın altında bir cünüblük vardır." Hatta İmam Malik gusülde oğuşturmak da farzdır. Hanefiler, ağız ve burunun yıkanması da vacibtir dediler. Yine ittifakla abdest ve gusülde misvak kullanmak matlubdur. Nitekim bir hadisi şerifte de, لولا ان اشق على امتى لامرتهم بالسواك "Eğer ümmetime misvakla diş temizlemelerinde zorluk olmasaydı onlara (farziyyeti ifade ederek) emredecektim." buyurulmuştur. Yani emrim farz değil faziletdir, demektir.

Mâlum olduğu üzere, diş temizlemek sert olan herşeyle mümkündür. Nitekim fukaha da, sert olan herşey misvak yerini tutar, dediler. Lâkin, misvak hakkındaki emirde de ayrı bir mucize vardır. Çünkü o misvak ağacında klor, sodyum, potasyum gibi kimyevî maddeler vardır, ki bunlar dişleri tutan ete, mideye birçok faideler verir. Mideyi besleyecek, hazmı kolaylaştıracak, takriben otuzaltı faidesi vardır. İşte o, bunları müşahade etmiştir. Onun için özellikle misvak ağacını diş temizlemesine tayin etmiştir.

خمس من الفطر الاستحداد والختان وقص الشارب ونتف الابط وتقليم الاظفار

"Fıtratdan beş haslet vardır. Tenâsül âzâsının etrafından kılları izâle etmek, onun ucundaki kılıfı kesmek, bıyıkları makaslamak, koltuk altlarının kıllarını temizlemek (yahut yolmak) ve tırnakları kesmek." buyurulmuştur. Fıtratdan maksad, özellikle -bu hadisdeki- bütün peygamberlerin ittifakla emrettikleri şeriatdır.

Arabdan birisi, huzuru saadete gelerek, şu meni nedir ki, gelişinde bütün bedenin yıkanması farz oluyor? Başka şeyler daha fazladır, onda gusül yoktur, demiş. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem : ان هو الا نور عينيك ومخ ساقيك "Gözünün nuru ve bacaklarının iliklerinden başkası değildir." cevabını vermiştir. Yani gözün aslı olan baştan, beyinden, bacaklara kadar bedenin her cüz'ünden çıktığı için, çıkmasıyla beden gevşer, ölü cüzler bedenin dış kısmını kaplar. Ancak o yük su ile hafiflenir, demektir. Nitekim bu mânâda Ebu Zer Gaffâri : Ben cünüblükten yıkandığım zaman üzerimden büyük bir ağırlığın gittiğini farkediyorum, buyurmuştur. Buraya kadar abdest ve guslün yüzondört hikmetinden kırkı anlaşılmıştır.

TEMİZLİK HAKKINDA HADİSİ ŞERİFLER

Bütün âzâların mikroplardan temizlenmesi ve korunması İslâm Dininin insanlara gerekli kıldığı bedenî yahut da ruhî veya her ikisine de ait vazifelerdir. Ezcümle tırnak kesilmesine, kasıkların hatta dübürün etrafının temizlenmesine daha fazla önem vermiştir. Nitekim, مَنْ لَمْ يحْلِقْ عانته وَيُقلِّمْ اظْفارَهُ وَيجُزَّ شَاربه فليس منا "Kim kasıkların kıllarını

tıraş etmezse, tırnaklarını kesmezse, bıyıklarını makaslamazsa o bizim yolumuzda değildir." buyurulmuştur. Binâenaleyh, âletin etrafını, dübürün etrafını ustura veya jiletle tıraş etmek bu hadîsi şerifte tasrih olunmuşsa da, maksad herhangi bir şeyle oralardaki kıl ve mikropları temizlemektir. Kıl döken herhangi bir ilaçla temizlemek de meşru'dur. Nitekim, İmam Ahmed'in Mesned'ini tertibleyen, Fethul Rabbânî'nin müellifi Saâti diyor ki : Kılları temizleyen ilaçla kasıkları temizlemek ittifakla sünnetdir. Bazı hadislerde, günler tayin edilmişse de gaye daimi olarak temiz tutmaktır. Nitekim, Ümmü Seleme buyurur ki : Peygamber "Bir şey sürmek istediği zaman avret mahalline kılı izâle edecek otu (veya hamam tozu) sürmeye başlardı. Sair cesedine de onun ehli sürerdi." كان اذا طلى بدا بعورته فطلاها بنوره وسائر جسده اهله Bu hadîsi şerifte de temizliğin faidesi, mak'at, tırnak altı ve kasıklarda toplanan mikropların zararı anlaşılmıştır.

الطهور شطر الايمان والحمد لله تملأ الميزان وسبحان الله والحمد لله تملأ مابين السموات والارض والصلاة نور و الصدقة برهان والصبر ضياء والقرآن حجة لك اوعليك كل الناس يغدو فبائع نفسه فمعتقها او موبقها

"Temizlik îmanın yarısıdır. Elhamdülillah (demek) mîzanı doldurur. Subbanellah ve elhamdülillah (beraberce zikretmek) göklerle yer arasını doldurur. Namaz bir nurdur, sadaka bir burhandır (dünyada îmanın alâmeti, ahiretde de cennete girmeye vesiledir). Sabr bir aydınlıktır. Kur'an da senin ya lehine ya aleyhine bir hüccetdir. Bütün insanlar sabahleyin kalkarlar. Kimisi nefsini satar, kimisi de onu ya azad eder yahut helâk." buyurulan hadîsi şerifte, kalb temizliği, ruh temizliği, mal temizliği, nefs temizliği beyan olunmuştur.

عَشْرٌ من الفطرة قص الشارب واعفاء اللحية والسواك واستنشاق الماء وقص الاظفار وغسل البراجم ونتق الابط وحلق العانة وانتقاص الماء

"On şey (vardır ki bunlar) fıtratdandır : Bıyığı kesmek, sakalı uzatmak, misvak tutunmak, buruna su çekmek, tırnak kesmek, parmak mafsallarını yıkamak, koltuk altını yolmak, kasıkları tıraş etmek ve suyla taharetlenmek." buyurulan hadısi şerifte râviler, onuncu, mazmaza mı, diye tereddüt ettiler. İstinca'nın keyfiyyeti şöyledir : Hazreti Ayşe Radıyallahu anha'dan gelen bir rivâyete göre,

كان يجعل يمينه لطعامه وشرابه وثيابه ويجعل شماله لما سوى ذالك"Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'in sağ eli yiyeceğine, içeceğine sol elini de bundan başkasına (helâsına ve pislikleri temizlemeye) tahsis buyurulmuştu." Hatta sadaka ve güzel hediyeler gibi şeyleri de sağ eliyle alıp verirdi, diye bazı rivayetlerde hadisin sonuna eklenilmiştir. Özellikle alt kısmın temizlenmesinde suyla olursa, sağ elle avretin üst kısmından döküljr. Sol elle de temizlik yapılır, diye bu hadisi şerhedenler ittifak ettiler. Aynı târif, Ahmed Davudoğlu'nun Sahih-i Müslimin tercüme ve şerhi adlı eserinin 2 inci cildi. 881 inci sahife ve İbni Abidin 1 inci cild 596 ıncı sahifesinde yer almaktadır.

Burada kaynak vermemizin sebebi bazı İlahiyat'daki doçent ve bazı vaiz kardeşlerimizin tesettür ve âdab adlı eserimizde yer alan taharetlenme keyfiyetinin üzerindeki itirazlarıdır. Zavallılar, taharetlenmenin keyfiyyetini bilemediklerinden dolayı zamanında itiraz etmişlerdi.

Konumuza dönelim. İstinca'nın suyla yapılmasının keyfiyyetinden bahsettik.Taşla yapılırsa arkadaki temizlik sol elle, öndeki ise mümkün olduğu takdirde taşı yere yahut ayakların arasına koyarak silinmekle, bu mümkün değil de taşı kaldırmak zarureti varsa sağ eline alıp, sol elle âletini tutarak, sağ eli hareket ettirmeksizin silmekle olur.

Selman-i Fârisî Hazretleri şöyle anlatıyor :

Bize müşrikler (den biri) : Görüyorum ki, sahibiniz size herşeyi öğretiyor. Hatta kaza-i haceti bile öğretiyor. Dedi. Ben de ona :

"Evet. Hakikaten o bizden birimizin sağ elle temizlenmesini ve kıbleye karşı kaza-i hacet etmesini menetti. Üçten az taşla, hayvan tersi ve kemiklerle temizlenmekten de menetti" Dedim.

Kaza-i hacet anında bevlden korunmak gerekir. Zira bevl gibi diğer necasetlerden de sakınmamanın kabir azâbına sebeb olacak kadar büyük günah olması, namazın ifsâdını icab ettiği içindir. Zira namazın sahih olabilmesi için necasetden temizlenmek şarttır. Bevlden korunmayan özellikle necasetle namaz kılmış olabilir.

Hazreti Osman Radıyallahu anh kölesinden suyu isteyerek abdest almış. Abdest alırken de üç defa ellerini yıkamış, sonra ağzında su çalkalamış, sonra burnuna su vererek temizlemiş, sonra yüzünü üç defa yıkamış, sonra sağ kolunu dirsekleri ile beraber üç defa, sonra sol kolunu aynı şekilde üç defa yıkamış, sonra başına mesh etmiş, sonra sağ ayağını topuklarıyla beraber üç defa, sonra sol ayağını aynı şekilde üç defa yıkamış ve şöyle buyurmuş :
"Ben Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, şu benim abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Sonra Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem :

من توضا نحو وضوئى هذا ثم قام فركع ركعتين لا يحدث فيهما نفسه غفر له ما تقدم من ذنبه

"Her kim Benim şu abdestim gibi abdest alır da kalkar ve akabinde nefsinde bir şey geçirmeyerek iki rekat namaz kılarsa geçmiş günahları afuv olunur." buyurmuştur. Bu hadîsi şerif abdest almanın keyfiyyetini en güzel şekilde açıklamıştır. Bu hadîsi şerifte, ağız ve burunu üçer kere yıkama ve kulağın mesh edilmesi zikredilmediyse de, diğer hadislerde tasrih olunmuştur. Nitekim bir hadisi şerifte,

"اذا استيقظ احدكم من منامه فلينشر فان الشيطا بيت عند خياشمه"Biriniz uykusundan uyandığı vakit hemen üç defa burnunun içini temizlesin. Çünkü şeytan onun genizinde gecelenir." buyurulmuştur. Bu hadisi şerifte de büyük mucizeler vardır. Bir önceki konuda buna işaret edilmişti.

Helâya girmeden evvel : "Bismillah Allahumme innî euzu bike minel hubsi vel habâisi"; çıktıktan sonra : "Elhamdulillahillezi ezhebe annil eza," duaları okunur. Bu duaları okuyana kaza-i hacet yerlerinde şeytan ve cinler müdahalede bulunamazlar. Abdestden sonra da : Eşhedu ellâ ilâhe illallah vahdehu lâ şerîke lehu ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve Resûluhu. Allâhummecalnî minettevvâbîne vecalnî minel mutatahhirîne." Hatta bazı rivayetlerde : "Subhânekellâhumme ve bihamdike eşhedu ellâ ilâhe illâ ente vahdeke lâ şerîke leke estağfiruke ve etubu ileyk." duaları okunur. Duaların arabça okunması -mânâsı bilinsin bilinmesin- ervâh-i habîseye karşı kalıblaşır ve mukâvemet eder. Onun için arapça okunması tavsiye olunur. Böyle duaların okunmasının küçük günahları döktürüceği hakkında bir çok hadisler vârid olmuştur.

Necitei meram, fıkıh kitablarında târif olunduğu üzere taharetlenmek, abdest, gusül yapılırsa hem vesveseler azalır, hem ibadet kabul olur ve hem de kulluk vazifesi yerine gelir. Artık abdest ve guslün hikmetlerini fıkıh kitablarına bırakalım. Faziletleri hakkında şu hadislerle iktifa edelim.

من توضا فاحسن الوضوء خرج خطاياه من جسده حتى تخرج من تحت اظفاره

"Her kim abdest alır da onu tertemiz yaparsa; vücudundan günahları çıkar. Hatta tırnaklarının altından bile."

ان امتى ياتون يوم القيامة غرًا محجلين من اثر الوضوء فمن استطاع منكم ان يطيل غرته فليفعل

"Ümmetim kıyamet gününde abdest eserinden yüzleri sakar, ayakları sekir olarak gelecekler. Binâenaleyh, sizden hanginiz sakarlığını uzatabilirse bunu hemen yapsın."

Ebu Hureyre diyor ki; Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Baki'ye gelerek:

"Selâm size ey mü'minler diyârı! İnşaallah biz de size katılacağız, din kardeşlerimizi görmüş olmayı çok arzu ederdim." buyurmuş, Ashab:

"Biz Senin din kardeşlerin değil miyiz ya Rasûlullah?" demişler. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem :

"Siz Benim ashabımsınız,kardeşlerimizse henüz gelmeyenlerdir." buyurmuşlar. Bunun üzerine ashab:

"Ümmetinden henüz (saha-i cihana) gelmeyenleri nasıl tanıyacaksın ya Rasûlullah?" demişler. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem :

"Ne dersin, bir adamın yağız ve doru at sürüsü içinde sakar ve sekir bir takım atları olsa, o adam atlarını tanımaz mı?" buyurmuş. Ashab:

"Hay hay tanır ya Rasûlullah." demişler.

"İşte onlar da abdestden dolayı böyle sakar ve sekir gelecekler. Ben havuza onlardan önce varacağım. Dikkat edin ki, bir takım adamlar Benim havuzumun başından kayıp develerin kovulduğu gibi kovulacaklar. Ben onlara : Hey, beri gelin! Diye nidâ edeceğim. Bunun üzerine Bana, onlar Senden sonra hakikaten (dinde) tebdîlat yaptılar, denilecek. Ben de (öyle ise) uzak olsunlar! Diyeceğim." buyurmuşlar.

Bu hadisin şerhinde İmam Bâci diyor ki; Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yanındakilere: "Siz Benim ashabımsınız." buyurması onların kardeşliğini nefy değildir. Lâkin sohbet sebebiyle hâsıl olan üstün mertebelerini zikretmiştir. Yani bunlar sahabe

olan din kardeşleri, ilerde gelecek olanlar da sahabe olmak saadetine eremeyen din kardeşleridir, demek istemiştir.

Hadîsi şerif aynı zamanda, bilhassa hayırlı işleri temenninin, ehli salah ulemâ ve fudelâyı görmek istemenin ve kabir ziyaretinin caiz olduğuna delildir. Yine bu hadis, bu ümmet için pek büyük bir müjdeyi tazammun etmektedir. Ne mutlu Havz-i Kevser' den içmek saadetine erenlere!..

BEDENİ ÜÇÜNCÜ VAZİFE
HELÂL VE TEMİZDEN YEMEK VE İÇMEKTİR

Allah Teâlâ insanın, bedenini topraktan yaratmıştır. Herşey aslıyla beslenildiği gibi, insanın bedenini de besleyecek topraktır. Zira âdetullah öyle olagelmiştir. İnsanı topraktan yaratmış, rızkını da aynı toprak içerisinde tayin ve takdir etmiştir. Nitekim, وقدر فيها اقواتها "Ve Allah yerde rızkları tesbit ve tayin etmiştir." mealindeki ayeti kerime bu mânâyı tasrih etmektedir. Demek, insanı besleyecek ve toprakta gizli olan rızk iki kısımdır.

a) İnsanın bedeni daimi bir değişmede; bu değişmeyle bedeninden büyük bir kemiyyet cüzleri kaybolmaktadır. Kemiği ve etinden kaybolan cüzler ancak topraktan çıkan mahsullerden midesine ulaşmakla, bedenin suretini muhafaza eder. Bu Allah'ın bir kanunudur. Beden kaybetmiş olduğu cüzlerini topraktan aldığı gıdadan tekrar kazanıyor. İşte bu devri daim hayat ve hareketinin devamına, yani ruhun beden heykelinde suretlenmesi, şekillenmesi ve görünmesine sebeb olur. Cenâb-ı Hak hikmetiyle dünya hayâtını özellikle nefs-i nâtıkanın yaşamasını bu sebebe bağlamıştır. Sonra nefs-i nâtıkaya rızk peşine koşmayı, almayı ve bilmeyi de ilham etmiştir. Bu ilhamla her canlı rızkını alır. Aldığı rızkla çoğu azotdan terkiblenmiş gıdalar bedeninden yok olan cüzler miktarında tekrar iade olunur. Demek, insanın bedeni var ve sabit görülüp, subutsuz bir varlıktır.

b) Bedenin hayâtı hareketlerinden ayrıca bir de hararete sahibtir. Beden içinde birçok çeşitli hararetler bulunur. En çoğu karbon maddesi bulunan gıdalar bu hararetı söndürür. Binâenaleyh, hararetı söndürecek ve mu'tad hâline iade edecek miktarda bedenin gıdalanması lâzımdır. Bu gıda rızkla ifade olunur. Allah Teâlâ insana, bu gıdanın -ifrat ve tefritden ârî olmak şartıyla- helalden ve temizden talebini farz kılmıştır. Her yirmidört saatde insanın cismi, takrîben kırk dirhem azot, yüz dirhem karbona muhtaçtır. Allah'u Teâlâ insanın ihtiyacını giderecek bu iki türlü maddeden mürekkeb rızkı helal ve temiz olan nebat ve hayvanda yaratmıştır. İnsanın bedenine hiç zarar vermeyen hayvan ve nebatdan rızkın teminini emretmiştir. Allah rızkı tayin ve temin ettiği için, O'nun helal olarak belirttiğinden başkasına göz dikmek, ona el uzatmak oburluk, hırs, aç gözlülük ve haddi aşmaktan ibârettir. İnsan mevcut gücüyle, kendi aklı ve iradesiyle azot ve karbon gibi unsurların bedene ne kadar alınacağını, yahut ne miktar yiyeceğini, hatta ne miktar bulacağını bilemez. Bu hususta bu mes'eleye lâzım olabilecek ilmin en

bilgini, en az bir bilgiyle sezer, idrak eder. Nitekim, وما اوتيتم من العلم الا قليلا "Zaten size az bir bilgiden başka verilmemiştir." ve وكل شيىء فعلنا بقدر "Ancak biz herşeyi muayyen bir miktarla yarattık." mealindeki ayeti kerîmeler insanın burdaki âcizliğini ve yüce kudretin hükmünü ortaya koymuş, beyan etmiştir. Binâenaleyh, insanı yaratan Allah, insanın dünya ve ahiret ihtiyacını, rızkını tayin etmiştir, ona helâl ismini vermiştir. Sonra ona helâl ve temizden rızkını ara, diye emretmiştir. Bedenin, ruhun, aklın ve kalbin dengesini bozacak zararlıların, hayâtı bertaraf edecek yemek ve içmenin ismini haram koymuştur. İnsanın da haramdan helâle sığınması farz kılınmıştır.

يا ايها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم واشكروا لله ان كنتم ايان تعبدون

"Ey iman edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerin (zat ve maddesinde, sıfat ve mânâsında) en temiz olanlarından yiyin. Ve Allah'a şükredin. Eğer gerçek O'nu bir bilip, O'na ibadet ediyorsanız." buyurulan ayeti kerîmede buraya kadar açıkladığımız mânâ izâh olunmaktadır. Temiz ve helâl olmak şartıyla kazanç, ribâdan temiz ticaret, israftan ârî ve faideli ev eşyası, bedene ruha zarar vermez; nebat, bitkiler ve hayvanların eti, hoş ve lezzetli umum gıdaların yenilmesi ve içilmesi helâldir. Bunlar birer ni'metlerdir. Herbir nefesde teneffüs ettiğimiz oksijen ve ifraz ettiğimiz karbonun fiiliyâtı da ayrı ni'metlerdir. Elbette bu ni'metlerin mukâbilinde zikir, şükür ve bir tek olan Allah'a ibadet etmek vâcibtir.Şükrün en azı,O'nun ni'metini itiraf etmektir.Şükrün kemâl derecesi ise,Allah'ın bize verdiği ni'metle beslenmiş olan âzâlarımızla O'na isyan etmemek ve ni'metleri O'nun hesabına kullanmaktır.Bu da O'nu bir bilip, O'na secde etmekle ifade edilir. İşte şükrün bu son tarafı ibadetdir. O'nun bize helâl kılmış olduğu ni'metler sayısız, yasakladığı şeyler ise hudutludur. Öyle ise herhangi bir âzâ ile günah işleniliyorsa, o âzâyı o günahtan alıkoymak şükürdür. Aynı âzâyı veya verdiği ni'meti O'nun emriyle kullanmak da ibadetdir. Meselâ, gözü harama bakmaktan menetmek, dili gıybetden sakındırmak şükür, Kur'an'a bakıp okumak ibadetdir. Şu halde helâl, hoş ve temiz rızkı kazanmak, emrine uygun hareket etmek, namaz gibi ibadetdir. Helâli bırakıp harama dalmak, namazı terketmek gibi nankörlük ve isyandır.

Ashab-ı Kiramdan bazıları nefsine et yemeyi, bazısı gündüz yemeyi, diğer bazısı eşiyle temas etmeyi haram ettiler. Allah'ın Rasûlu durumlarından haberdar olunca : لكنى اصوم وافطر واصلى وانام وانكح النساء فمن اخذ بسنتى فهو منى ومن لم ياخذ بسنتى فليس منى

"Ama ben oruç tutarım, iftar da ederim. Namaz kılarım, uyurum da. Ve kadınlarla da evlenirim. Artık bu Benim sünnetimdir. Kim Benim bu âdetimden yüz çevirirse o Benim ahlâkımda değildir." buyurmuştur. Nitekim bir âyeti kerîmede de şöyle buyurulmuştur : يا ايها الذين آمنوا لا تحرموا طيبات ما احل الله لكم ولا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين

"Ey îman edenler: Allah size temiz, hoş ve helâl ettiği rızkları kendilerinize haram etmeyin. Haddinizi aşmayın. Zira Allah haddini aşanları aslâ sevmez." Bu âyet ve hadise binâen ayet, hadis ve fıkıh kitablarında haram olanları zabtettikten sonra, dışında kalan helal olur. Haramdan sakınıldıktan sonra hâliyle insan helal bir işi işlemiş olur. Bu helal de farz olabilir, vâcib olabilir, sünnet olabilir, mübah olabilir. Bunlara meşru' denilir. Helâlin dışında olan gayri meşru'dur. İnsanoğlunun bedenî olarak üçüncü vazi-

fesi haramdan bilfiil sakınmak ve helali kazanmaktır. Haram olanın bir kısmını burada açıklayalım. Bâki kalan kısmı ise fıkıh kitablarına bırakalım.

1) انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل به لغير الله "Ancak O, size ölüyü (şer'i olarak boğazlanmaksızın ölen murdar hayvanı), kanı, domuzu, bir de başkası için boğazlananı kat'iyyetle haram kılmıştır." buyurulmuştur. Ebu Hayyam diyor ki; وخلق لكم ما فى الارض جميعا "Yerde olan herşeyi sizin için yarattım." buyurunca, helal ve temiz rızklar hudutsuz oldu. Onun için bu külden bir cüz'ü istisna edilmesi gerekti. Onun için bu ayetden önceki ayetle bazı haramlar istisnâ edildi.

Helal ve haram konusunu öğrenmek için, arapça bilenlere en çok hoşuma giden, Mekke'li Ali essâbuni'nin yazmış olduğu Revâih-ul-beyan Tefsîr-u âyat-il Ahkâm minel Kur'an, adlı eseri, türkçe olarak da, Celal Yıldırım'ın yazmış olduğu, Kur'an ahkâmı ve mezheb imamlarının görüş farkları adlı eseri tavsiye ederek konumuza dönelim.

Birinci ayetin işaret ettiği haramlığın nedeni şöyledir : El İslâm vet-tıbbul hadis adlı eserde beyan olduğu gibi, boğazlamaksızın ölen hayvan eğer hastalıktan ölmüş ise ondaki hastalığın insana sirayet etmesinde şübhe yoktur. Nitekim çoğu zamanda sirâyet eder. Yok eğer o ölü hayvan zehirli bir ot yeyip de ölmüşse bu takdirde murdarın eti kâtil bir zehirdir. Şayet ihtiyarlıktan dolayı ölmüşse midede hazmedilmesinin zorluğu şöyle dursun, ayrıca bağırsakları da tahrib eder. Hayır, tedrici bir hastalıktan ölmüşse, ondaki kaçak hastalık bir cem'iyyeti bile öldürebilir. Her nasıl olursa olsun, şer'an haram olduğu gibi, aklen de, ilmen de boğazlamaksızın ölen bir hayvanın zararı muhakkaktır.

2) Kan ise her ne kadar boğazlanan hayvandan, yani eti yenen hayvandan olsa bile selim akıl ve müstakim tabiat onu içmekten nefret eder, bir de kanın içindeki birçok mikroblar insana da geçebilir. Her nasıl olursa olsun, onda dokuz zehirli olması muhtemeldir. Ancak iki ölü ve iki kan müstesnâdır ki,

حلت لنا ميتتان السمك والجراد وحلت لنا دمان الكبد والطحال

"İki ölü bize helâldir : Balık ve çekirge. İki kan bize helâldir : Karaciğer ve dalak." mealindeki hadîsi şerifte tasrih olunmuştur. Tabii ki, deniz hayvanları bu mes'elenin dışındadır. Onlar helâldir.

3) Domuzun haramlığının hikmetleri çoktur. Kırktan fazla, insana bulaştırıcı hastalıkları vardır. Bunların en ehveni ruhi olarak kıskançlık hasletini yok eder, bedeni olarak da erkekliği yok eder. Tıbben de tesbit olmuştur ki, etinin ve kanının içinde olan bir kurtdan, beşyüz tohumcuklardan fazla mikrobu üretir. Eğer haramlığına hiçbir delil olmasaydı bile bu üçü kâfi gelirdi. Ne lâzım ki, domuzun haramlığında ayetin mücerred yasaklığı sikkesi kâfidir. Binâenaleyh, müslümanların ondan sakınmaları farzdır.

4) اجتنبوا الخمر فانها مفتاح كل شر "Hamrdan sakının, zira o her şerrin anahtarıdır." mealindeki hadısi şerif bize sekir verici herşeyin en azının en büyük şerrin anahtarı olduğunu beyan etmektedir. Sunî alkoller sekir vermezse bile dimağın müdrikesini, bedenin irade kuvvetlerini tahrib eder. Bir de kanı tabiatı dışında hızlandırmak suretiyle

damarlarda tahribat yapar. Yüzde iki ihtimalle ilaç zannedilen müskirat, yüzde doksan-sekiz zararları da tıbben tesbit olunmaktadır. Bugün müsteşrikler bile İslâm Dininin haram kıldığı şeylerin zararlarının farkına varmaktadırlar. Kitâbu usul-uşşerâi' adlı eserin müellifi Bentham diyor ki:

Muhammed'in dîni sekir veren umum meşrubatları yasaklamıştır. Onun bunları yasaklaması en büyük hukukçuluk ve insanlıktır. İşte bu inkar edilemez bir noktadadır. Zira nebiz gibi müskiratlar şimal iklimlerdeki insanları ebleh, cenub iklimlerdekileri de baya deli kılmıştır. İnsan üzerinde bu âfâtın hukuk ve insanlık olarak yasaklanması şarttır. Görülmez mi, en âlimi en cahil kılar. En zengini en fakir kılar. En sıhhatliyi en hasta kılar. Hele ehli ilmin de buna tenezzül etmeleri korkunçtur.

Asrı saadetde târik-ul Cu'fî adlı sahabe hamrın haram olduğunu işitince, Rasûlu Mükerrem'e gelip şöyle demiş : Ben onu tedavi için içip, içiriyorum. Buna cevaben Allah'ın Rasûlu انه ليس بدواء ولكنه داء "Muhakkak o deva değil, şübhesiz illet ve hastalıktır." buyurmuştur.

Bazı serseriler diyorlar ki, ayeti kerimede, şarab ve kumarda menfeat de vardır, buyurulur. Öyle ise hastalık için likör ve şarabın kullanılmasında zarar yoktur.

Deriz ki; Hey serkeş canavarlar! Mücerret ayetin mealini ele alıp böyle bir fetvayı nerden çıkarıyorsunuz?قل فيهما إثم كبير ومنافع للناس واثمها اكبر من نفعهما"Deki(Habîbim): Onlarda büyük günah da vardır. İnsanlara menfeat de vardır. Günahları menfeatlerinden daha büyüktür." mealinde ayeti kerîmedeki menfeatlerden maksad ticaret faideleridir. Yani alım satımında bir faide varsa da, içilmelerindeki ve alışverişlerindeki günah ve zararları menfeatlerinden daha büyüktür. Câmiu ahkâmil Kur'an adlı eserin müellifi Allâme Kurtubî de, dediğimiz mânâyı tasrih etmiştir. Muşârunileyh diyor ki: Asrı saadetde bazıları, Şam'dan hamrı alıp Hicaz'a götürerek satarlardı. Bunda birçok kâr ediyorlardı. Menfeat bu idi. Yoksa zannedildiği gibi, içilmesindeki menfeat sözkonusu değildir.

Ey fetva alıcılar! Ayetin nazm-i şerîfine dikkat edilsin ki, ayeti kerimede, faideler vardır, denilmiyor, menfeatler var, deniliyor. İki kelime arasında birçok farklar vardır. Binâenaleyh, az konyak içmek, yüzde iki faiz almak, helâldir, diyenler, İslâm Dinini değiştirmek istiyorlar, demektir. Dikkat edilsin ki, bu, Allah'ın hükmünü beşerin sistemine uydurmaktan başka birşeyle ifade edilmemektedir.

Tecrübe ve tıb tarafından zararları tesbit olsun veya olmasın kendiliğinden ölmüş hayvan, hayvandan akan kan, domuz gibi leş yiyen canavar, yırtıcı kuşlar, içilmesinde çoğu sekir verenin en azı bile ve bedenin cihazlarına zarar veren herşey suret-i kat'iyyede haramdır. Özellikle ayet, hadis ve dört mezhebin müctehidlerinin, haramlığı hususunda tasrih etmiş oldukları şeylerden bedenimizi korumak mecburidir. Bir şeyin helal olmasında kaide şudur : Kazanç itibâriyle meşru', zat ve maddesinde temiz, beden ve ruha zarar vermez olmak şartıyla bir şey helal olur. Binâenaleyh, dünya veyahut ahire-

timize zarar veren şey haramdır. Bu kaide olmasıyla beraber, herkes helal ve haram hakkında aklına göre hüküm çıkaramaz. Şu halde, hasta olduğumuzda en iyi doktora müracaat etmek mecburiyetinde olduğumuz gibi, helal ve haram konusunda da en iyi fıkıh bilen ve bilgisiyle amel eden âlimlere müracaat etmek mecburiyetindeyiz. Ve bedenî vazife olarak haramdan tamamen sakınmak, helâlde de kemiyyet ve keyfiyyet itıbâriyle iktişat kanunlarına riayet etmek mecburiyetindeyiz.

BEDENİ DÖRDÜNCÜ VAZİFE GENİŞ EVDE OTURMAKTIR

Beşer cinsi, sair hayvanlar gibi bir deliğe yahut bir taşa dayanıp barınamayacağı bir halde yaratılmıştır. Ancak geniş bir eve havalı, pencereli yere muhtaçtır. İnsan, şuuru celbeder, nefsine sükunet verir, umum haşaratlardan koruyacak bir yere muhtaç olunca, ihtiyaç kadar geniş bir evde oturulması meşru' kılınmıştır. Bununla hem kendini düşük huylu insanların şerrinden muhafaza eder, hem de ciğerlerini güzel havayla yaşatır. Zira insan niza; husumet ve şekavet gibi fena ahlâka yararlı değildir. Uykuya, istirahate muhtaçtır. Birçok kusur içindedir. Onun için ihtiyacını temin edecek, kusurlarını gizleyecek, şahsiyetine yararlı bir ev sahibi olması zaruridir. Sonra evinin de onu soğuk sıcak gibi tehlikelerden koruyacak olması şarttır. Zaten Allah Teâlâ da tüm ihtiyaçları giderecek bir evde olmasının ilhamını ihsan etmiştir. Binâenaleyh, ev aramakta, yapmak ve oturmakta, israftan sakınmak şartıyla insanın azmini fiile geçirmesi hırs değildir. Meşru' ve yerindedir.

والله جعل لكم من بيوتكم سكنا وجعل لكم من جلود الانعام بيوتا تستخفونها يوم ظعنكم ويوم اقامتكم ومن اصوافها واوبارها أثاثا ومتاعا الى حين

"Allah evlerinizden size huzur ve sükunet (yer olarak) yaptı. Sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikâmet etmek gününde hafifçe taşıyacağınız evler; yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zaman kadar giyimlik (ev eşyası olarak) ve ticaret kumaşı verdi." mealindeki ayeti kerîmede ev ve ev eşyasının -israfsız olarak- meşruiyetini beyan etmiştir. Özellikle "... hafifçe taşıyacağınız..." cümlesi bugün portatif evlere de işaret etmektedir. Binâenaleyh, lüks ve israftan berî, her neden olursa olsun, istirahat ve rahatlığı temin etmek için ev yapmak ve evin içerisinde eşyayı döşemek, özellikle güzel perdeler takmak, elverişli emtialarını kullanmak için, izin verilmiştir. Bu gibi ni'metlerden faidelenmek beşeri ihtiyaçtır. Binâenaleyh, bu ihtiyacı temin etmek için yorgunluk ve bitkinlik meşru' olduğundan mukabilinde ayrıca birçok sevablar da vardır.

Şeyh İsmail Bursevî diyor ki :

من بنى بيتا فى غير ظلم ولا اعتداد او غرس عرسا فى غير ظلم ولا اعتداد كان له اجرًا جاريا ما انتفع به احد من خلق الرحمن

"Kim zulm ve teaddî olmaksızın bir ev yaparsa, yahut zulm ve aşırılık olmaksızın bir

fidan dikerse, Rahman'ın kulları ondan faidelendikleri müddetçe ona (yapana ve dikene) daimi sevab olur." mealindeki hadis ve

تلك الدار الاخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا فى الارض ولا فسادا والعاقبة للمتقين

"İşte ahiret yurdu : Biz onu yerde ne tegallüb ne de fesat arzusuna düşeceklere veririz. Güzel sonuç, fısk ve isyandan sakınanlarındır" mealindeki ayeti kerîmede fitne, fesad ve kibirlilik dışında yalnız ihtiyaç miktarında olan evlerin hiçbir vebali olmadığı ifade edilmektedir.

Şeyhin sözüne binâen lüks ve israfın dışında muhkem ev yapmak, düzgün ve geniş evde oturmak, zühd ve takvâ yollarına bir engel teşkil etmez. Nitekim sahih gelen bir hadiste de dünya saadetine dört şey alâmet kılınmıştır :

من سعادة المرء المراة المسلمة والمسكن الواسع والجار الصالح و المركب الهنيئى "Müslime kadın, zahmetsiz binek, salih komşu, geniş ev müslüman kişinin (dünyadaki) saadetindendir." buyurulmuştur. İmam Menâvi, dünya saadeti çoğu zaman ahiret saadetine de vesile olur. Nitekim saadet dünya ve ahireti kuşatmaktadır. Nuh ve Lut alehimesselâm'ların hanımları salih değil idiler. İnsanlardan en şakî olan Firavun'un hanımı ise saliha idi. Binâenaleyh, saadet umum olarak değil, eğlabi bir kaidedir. Onun için, yararlı binek, yararlı komşu, saliha kadın dünya saadetine hamledilmiştir. Ama yine dediğimiz gibi bu saadet ahiret saadetine de vesile olabilir, diye şerh etmiştir. Binâenaleyh, saadet kelimesi, şekâvet kelimesinin zıddıdır. O halde her yerde şekâvet, ahiret şekâveti demek değildir.

Tahavi de, komşu sana eziyet vermiyor ve şerefini koruyorsa saadettir. Bedenin istirahati de saadetdir. Sıhhat de ayrı bir saadettir. Şübhesiz içinde ikâmet edip şükür ve ibadet ettiğin ev de ayrı bir saadettir. Bu saadetler kalbi zikirden alıkoymadığı yahut en azından onunla fazla meşgul etmediği içindir. Eğer bineğin de seni Allah'ın zikrinden uzaklaştırmazsa, dünyadaki saadetin ahirette de saadet olacaktır, demiştir. Binaenaleyh, dünyadaki saadet böyle olursa, ahiretin de saadetinin tohumu olur. Nitekim, الدنيا مزرعة الاخرة "Dünya ahiretin tarlasıdır." mealindeki hadisi şerîfin mânâsı burada anlaşılmıştır. Ebu Abbas El Kurtubî'nin rivayet ettiği hadiste, "ev" yerinde yani ربع الدار "Ribi" kelimesi rivayet olunmuştur. Bu takdirde geniş ev, geniş mahalle, geniş dükkan, geniş otel de, ev kelimesine dahil olur. Bunların geniş olması, ibadet ve şükür etmeye engel değilse, iki cihanın saadetidir demektir. Hattâbî de diyor ki : Geniş ev havadar ev demektir. Zira havanın bedenin sıhhatiyle çokca alâkası vardır. Nitekim, bozuk havanın da sıhhatin bozulmasına sebeb olması âşikârdır.

Nitekim, Hazreti Enes de şöyle rivayet eder : Bir adam Peygambere gelip : Ey Allah'ın Rasûlu, bundan evvel biz bir evde idik. Nüfusumuz ve malımız çoktu. Şimdi başka bir eve taşındık, nüfusumuz da malımız da azalıyor. Bunun üzerine O da: ذروها مذمومة "Onu terkedin. Çünkü o zem edilmiştir." buyurmuştur. Yani kötü sayılmış ve kınanmıştır. Bu hadîsi şerifte iki mâna vardır. Birincisi : Hava alır, uyku zamanında havası tamamen kullanılmaz bir eve nakl olun, taşının. Çünkü yararlı havayı teneffüs etmek insanın sıhhatine elverişlidir ve ciğerlerin en üstün tedavisidir. Zira hava, hayâtının büyük hizmetçisidir. Bunun için Peygamber, onların taşınmasını emretmiştir. Şübhesiz bu tıbbî bir tedavı demektir. İkinci mânâ ise : Cahiliyye devrinden kalan teşâum

yani şundan bundan dolayı hayırsızlığı inanmak vehmini, soranın aklından sildirmek için, "Onu terkedin, çünkü o zem edilmiştir." buyurmuştur. Nitekim,
لاشوم وقد يكون اليمن فى الدار والمراة والفرس "Hayrsızlık inancı yoktur. Muhakkak bereket ve hayr evde, kadında ve atda vardır." buyurulan hadîsi şerif de yukarıdaki hadîsin iki mânâsını izah etmiştir. Bu hadisi şerhedenlerden Hattâbî de böylece mânâ etmektedir. Sonra geniş evin birçok şartları vardır. Lüks, bin metrekarede oturulan ev değil. Kastetmiş olduğumuz geniş evin şartları şöyledir

1) Ev en az üç veya dört odadan ibâret, banyolu, ayakkabıların bulunacağı salon, bir matbah ve iki abdesthâneli olmalıdır.

2) Dört odadan birincisi, misafir erkek, ikincisi bayan misafir, üçüncüsü, yedi yaşdan yukarı çocuk yatak odası, dördüncüsü iki eşin yatak odası, iki yatak odasının da birbirine yakın, havadar ve nüfusa göre geniş, olmasıdır.

واسئل الله السعة ارفع البنيان الى السماء

"Binaları havaya doğru yükselt ve genişliğimde Allah'tan taleb et." mealindeki hadîsi şerifin mânâsında bugün ki apartmanlara da işaret olunmaktadır. Fakat her zaman dediğimiz gibi lüks ve ihtiyaçdan fazla vebaldir.

3) Yatak odaları da büyük pencereli, kapılı ve evin engüzel yerinde olmalıdır. Buradaki şart havanın ceryanından korunmaktır. Soğuk zamanlarda şiddetli soğuk müstesnâ olmak üzere pencerelerinin açık bulundurulması güzeldir. Baliğ bir insan takriben bir saatde geometri olarak yirmibeş metreküb hacmindeki havayı kullanır. Bu takdirde pencere ve kapıdan gelen havanın teneffüs edilmesinde sıhhat, habsedilmesinde de zarar meydana gelir. Sabahleyin gevşekliğin, uyku ağırlığının, cismânî rehâvetin oluşu havanın azalmasından dolayıdır. Çoğu zaman havasız odalar sabah namazının geçirilmesine de sebeb olur. İşte felâket burada.

4) En az ikibuçuk metre, damın yüksek olmasıdır. Üç metre murabba' olmasında da çok faide vardır. Odanın dikdörtgen şeklinde olması murabba' olmasından daha güzeldir, denilmiştir.

5) Durulucak katın yerden daha aşağı olmaması lâzımdır. Çünkü yeraltındaki bodrumlarda oturmak rutubetden dolayı çok zararlıdır.

6) Muntazam ve çok plânlı olması lâzımdır. Şöyleki, aynı anda bir erkek ve bir kadın sıkışırlarsa, her biri bir helâya koşması mümkün olmalıdır.

7) Evin etrafı da içi gibi temiz olması, haşarat,sinek ve rutubetten, fazla ağaçtan uzak olmasıdır. Zira evin etrafında evi kapayacak şekilde yeşillik, romatizma, nezle ve bronşit hastalıklarını hatta kalb romatizmasını meydana getirir.

8) Sıcak memleketde olsa bile tabanda tahta olması veya toprak olması gerekir.

9) Evin etrafında, ihtiyaç kadar pencerelerde yeşilliğin olmasıdır. Yani çiçekler. Zira ağaçlar geceleyin zarar verir. Evle ağaçlar arasında biraz mesafe olmalıdır. Farabi ve bazı tabiblerin beyanına göre, ağaçların pencerelere yakın olması gecelerde romatizma yapar ve kemikleri eritir.

10) Evlerin iki tarafı da açık olmasıdır. Çünkü dar sokakların da birçok zararları vardır. Kat kat binanın yapılması kıyametin alâmetlerinden sayılmış ise de, önce nakletmiş olduğumuz, "Binaları havaya doğru yükselt ve genişliğini Allah'tan taleb et." mealindeki hadise binâen mahzurlu değildir. Bilâkis ma'zurludur.

11) Enes'e ait cumba üzerindeki köşede Enes'le beraber bulunan Sabit (İbni Kays İbni Şemmas) şöyle anlatmıştır :

– Enes ezanı işitti de evden aşağı indi, Ben de indim. Adımları kısa atmaya başladı ve dedi ki. Ben Zeyd İbni Sâbit ile beraberdim. O Benimle bu şekilde yürüdü ve şöyle dedi :

– Biliyor musun, niçin seninle böyle yürüdüm? Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem benimle bu şekilde yürüdü ve şöyle buyurdu :

– "Biliyor musun, seninle niçin böyle yürüdüm?" Ben :

– Allah ve O'nun Rasûlu daha iyi bilir, dedim. Buyurdu ki :

"Böyle kısa adımlarla yürümemin sebebi namaza gidişte, adımlarımızın sayısı çok olsun diyedir."

"Enes'e ait cumba..." ifadesinden anlaşılıyor ki, evlerin üst veya yan kısımlarında çıkıntı, balkon ve cumba gibi bölme ve ilâvelerin yapılmasında din yönünden bir engel yoktur. Hazreti Enes'in böyle bir yere sahib bulunması için cevâzına delil teşkil etmektedir.

Bıçakcı İbrahim Hakkı Efendi diyor ki: Ev aile saadetinin cilvegâhıdır. Ev küçük bir medeniyetgâhtır. Ev kadın demektir. Ev insanın iyi veya fena ilk mektebi, terakki veya tedenninin ilk ocağıdır. Milletin ıslâhı evlerin ıslâhıyla olur. Millet, evlerden çıkar. İyi ise iyi, kötü ise kötü. İyi evleri çoğaltınız. İnsan evine göre insan olur. Bir evdeki ailenin intizam hâli, intizam fikri kapısının önünden belli olur. Medeniyetin mânâsı ne kadar yüksek ise, evin mânâsı da o kadar yüksektir. Ev insanın içinde oturacağı mahaldir, fakat rahatla, huzur-u kalble...

LÜKS YAHUT İHTİYAÇTAN FAZLA EV YAPMAK DİNİN FITRATINA MUHALİFTİR

Mesken, insanın zaruri ihtiyâcıdır. Gerçekte ihtiyaç kadar olan ev, geçiminin yarısını temin eder. Bundan dolayı bu kadarla yapılan evde sevab vardır. Nitekim bir önceki konuda vakıf kadar sevablı olduğunu beyan etmiştik. Şimdi ise sıra ihtiyaçtan fazla, lüks ve tantanalı evlere gelmektedir.

ان المسلم يؤجر فى كل شيىء ينفقه الا فى شيىء يجعله فى التراب

"Müslüman her harcadığının sevabını alır. Ancak inşaatda harcadığını değil." mealindeki hadisi şerif evlerin lüzumsuz lüksünü, nakış ve tezyinâtını menetmektedir. O halde gerek evde oturup, yatmalarının istirahatini temin edecek ve gerekse misafirleri karşılayacak tarzda müsait bulunan ev, beşerin aslî ihtiyâcıdır. Böyle bir ev, sahibinin dünyadaki saadetine vesiledir. Böyle bir ev sahibi, dahilî ve haricîlere karşı mahcubiyetten

kurtulduğu için bahtiyardır. Elbette bundan fazla ev yapmak şeytanın tuzağıdır. Şeytanın tuzağı olduğundan dolayı da bedbahtlıktır. Onun için sahibini sevabtan mahrum bırakır. Çoğu zaman lüks bir ev sahibini dünyada borç altına, gam ve kedere, ağır külfete koyduğu gibi, ahirette de sahibini ateşe sokar. Çünkü, fuzulî inşaatlarda harcanan paralarla iktisâdî durumlar sarsıldığı gibi, övünmeye, kibirliliğe, tezyinat ve fazla masrafa parayı lüzumsuz bağlamaya vesile olur. Bunlar hepsi şekâvete sebeb olurlar. Nitekim Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah radıyallahu anhuma, kendisine ait bir barakayı tamir ederken, Peygamber aleyhissalâtu vesselâm onu görünce; "Nedir bu ey Abdullah?" Diye sormuş, o da : Ya Rasûlallah, şu barakamızı tamir ediyorum, demiştir. Bunun üzerine Peygamber, onu ihtiyaçtan fazla bina yapmaktan sakındırmak -her işte olduğu gibi başlarken- ve Allah'ın emrine uygun olmasını kastetmeye teşvik için şöyle buyurmuştur : الامر اسرع من ذالك "Ecelin gelmesi bunun yıkılmasından daha erkendir." Yani Allah'ın emrine uygun olsun, yapılan bina da ihtiyaç dışında olmasın. Tantanalı olmasın. Nakışlı, süslü ve fazla yüksek olmasın. Çünkü böyle binalar ekseriyet itibâriyle hayrsızlığa vesiledir. Öyle ya, birçok insanlar yaptıkları binada oturmadan veyahut da oturup da çok az müddetten sonra ölürler. Süslü evleri kalır, borcu kalır. Bu yetmez, mirasçılar ondan faydalanır. Kendisi ise kabrinde onun kamçısını yer. İstersen tarihlerde, Şeddad'ın yapmış olduğu cennetinin kıssasını oku ve istersen arkeoloji ilmiyle yerküresinin bugün insana gösterdiği ibretleri gör.

Peygamberin, Hazreti Abdullah'ı nehyetmesi barakasının tamirinden dolayı değil, veyahut ev yapmasını durdurmak için değil, bilâkis inşaatda olduğu gibi, diğer işlerde de ölümü unutturacak kadar süsten vazgeçirmek içindir. Daima insan ihtiyaçlarını gücü nisbetine uydurmalıdır. Nitekim İmam Buhari'nin Edebül Müfred adlı eserinde rivâyet ettiği şu hadîsi şerifle yukarıdaki hadîsi şerif tefsir olunmaktadır :

لا تقوم الساعة حتى يبنى الناس بيوتا يشبهونها بالمراجل "İnsanlar evleri yapıp onları kumaş (gibi çok çeşitli süs) lara benzetmedikçe kıyamet kopmaz." O gün böyle bir imkân hiç tahmin edilmezdi. Ama Allah'ın Rasûlü bugünkü süslü evleri görmüş, irşad bakımından ümmetini uyararak onları israf, süs ve aşırı tezyinatlardan vazgeçirmek istemiştir. Cidden insan birçok evlere girerken ölümü unutur. Demek ölümü unutturacak kadar süslü evlerin yapılması İslâm Dininin ruhuna uymayan bir hasletdir. İşte felâketin belâsı...

فاعتبروا يا أولى الابصار "Ey basîret sahibleri, akıllılar, ibret alın." mealindeki ayeti kerimeyi gözönüne alarak Rasûlu Muhterem'in şu tavsiyelerini tutalım :

لا تقوم الساعة حتى يتطاول الناس فى البنيان "İnsanlar bina inşaatında birbirleriyle yükseklik yarışında bulunmadıkça kıyamet kopmaz." buyurulan hadisi şerifte kıyametin yakınlığının alâmetlerinden birisi beyan olunmaktadır. Bu da tabii ki O'nun mucizelerinden biridir. Maksad-ı şerifi ihtiyaçtan fazla ev yapmak yarışından sakındırmaktır.

Davud İbni Kays diyor ki :

"(Peygambere ait) hücreleri, kıllarla örülmüş çullarla dıştan kaplanmış halde, hurma dallarından yapılmış gördüm. Zannediyorum ki evin genişliği hücre kapısından evin kapısına kadar altı veya yedi zira' (4,5-5 metre) vardı. Evin iç kısmını da on zira' (6-

6,5 metre) tahmin ediyorum. Tavanı ise yedi ve sekiz zira' arasında, buna yakın zannediyorum. Hazreti Ayşe'nin kapısında durdum. O kapı batıya dönüktü."

BEDENİ BEŞİNCİ VAZİFE KEMİYYET VE KEYFİYYET ŞARTIYLA, RİYAZETLE ZAMANI DEĞERLENDİRMEKTİR

Bedenin kuvvetlenmesi, nüşu'u ve numâ vermesi için, Yunanlılar cimnastik ilmini icad etmişlerdir. Bu ilim ile uğraşanlar, bedenin takviyesine, akıl ve fikrin çoğalmasına cimnastik ilminin büyük bir vesile olduğunu söylemişlerdir. İngilizler ve Almanlar, bilâhare bunu terakki safhasına çıkarmışlardır. Biz riyâzet kelimesinden bunu kastetmiyoruz. Çünkü bu ilmin bazı bölümleri faideli olduğu kadar, zararlı tarafları da vardır. Ferid Vecdi diyor ki: Müslümanların cimnastik ilmi ve top oyunlarıyla vakit geçirmeleri felâket bir şeydir. Kimisini sövdürür, kimisini dövdürür. Külli bir serveti de boşa sarfettirir. Bunun dışında sabahleyin uykudan kalkarken birkaç dakikada kol ve bacakları tahrik etmek, sağa sola oynatmak gibi hareketlerde bulunmanın faidesi çoktur. Cimnastik ilminden bu kadarı güzeldir.

Bedenin takviyesi, kanın hareket etmesine bir vesiledir. İslâm Dîni bu vesileye son derece önem vermiştir. Kanın bedenin her cüz'ünde dolaşması için, hatta kalb, akıl ve ruhun tedavisi için namazı farz kılmıştır. Bedenin takviyesine en büyük vesile namazdır. Zira secdeye gidildiği zaman üç kere "Sübhâne Rabbiyel a'lâ" deyinceye kadar, bilmem kaç kere beyin kanla yıkanıyor. Diz çöktüğü zaman, belden aşağı inmiş temiz olmayan kan bedenin sair cüzlerine yükselir, ciğerlerden geçmesiyle temizlenir. İşte en güzel spor... Her mü'min günde beş vakit namazla emredilmiştir. Eğer bu farzın dışında bir mü'min nafile namaz da kılarsa bedeninin spor ihtiyâcı tamamlanmış oluyor. Bundan fazla sporun, kârı kadar zararı da vardır. Öyle ise kastetmiş olduğumuz kemiyyet ve keyfiyyet itibâriyle riyâzet ve riyâzetle zamanı değerlendirmek mes'elesini aşağıdaki rakamlarla beyan edelim.

1) En başta gelen riyâzet bedenin ihtiyacını giderecek namaz hareketleridir.Namaz bedenin, akıl ve ruhun, kalb ve ciğerlerin sporu ve dinin direğidir. Namaz, İslâm ve İman mes'elesinin fiilî ikrârı, akciğerin de süngerini sıkıştıran, beyinde kanı dolaştırıp temizleyen mukaddes, âli ve dînî bir vazifedir. Ancak namaz kılmak yalnız değil, namaz kılarken kemâl-i ihlâs, huşu'dan ibâret tâdil-i erkânla bu gaye yerine gelir. Çünkü namazda kemiyyet, namazdan önce şartlarını, rükünlerini, vâcib, sünnet ve müstehablarını bilmek, namazda keyfiyyet ise bildiği gibi tâdil-i erkânla o vazifeyi ifâ etmektir. Aksi takdirde namaz kabul olmadığı gibi riyâzet de olamaz.

2) Oruç tutmakla açlığa tahammül etmekten ibâret olan riyâzettir. Nefsi, arzularından alıkoymakla açlığa tahammül edenin mefkeret kuvveti tasfiye edilir. Firâset ve basîret fiile geçebilir. Aynı zamanda açlığa tahammül etmek böbrekleri de çalıştırır. Hülâsa açlıkta çok tıbbî faideler vardır. Hükemâ demiştir ki, kalb tok olduğu zaman

mide acıkır, mide de tok olduğu zaman kalb acıkır ve zayıflar. Ehli tavassuf da şöyle demişler :

Sehl bin Abdullah Tüstüri, onbeş günde bir yerim, ramazanda bolca su içerim. İmam Kuşeyri de, bütün isyan ve cehalet midenin tokluğundan bütün hikmetler de onun açlığından meydana gelir. Yahya bin Muaz ise, açlık müridlere riyâzet, tevbe edenlere tecrübe, zâhid ve ârîflere ise şeref ve kerâmetdir. Ebu Osman Mağrabi, aşırı açlık yeni seyr-i sülûke başlayanlara tavsiye edilmez, orta hallilere iyidir. Nihayet de ise Rabbânî bir makam olanlara kırk günde bir lokma, Samedâniyyul makamlılara göre bir lokma altmış gün kâfi gelir. Ebu Süleymâni Dârâni de, dünya hayatının anahtarı tokluk, ahiretin anahtarı ise açlıktır. Demişlerdir. Her nasıl olursa olsun herşeyde iktisat, keyfiyyet ve kemiyyet şart olduğu gibi, açlık ve toklukta da iktisat, kemiyyet ve keyfiyyet şartları vardır. Özet olarak, nasıl ki bir hasta doktorun tavsiyesi üzere yemeyi ve içmesini tayin ediyorsa, tasavvufî riyâzetlerde de kâmil bir mürşidin açık emriyle bunu ta'yin eder. Ama umum olarak vasat hal üzere devam etmek en üstün riyâzettir. Nitekim, hadisi şerifte, خير الأمور اوسطها "İşlerin en hayrlısı ifrat ve tefritden ârî, işin ortasıdır." buyurulmuştur.

3) Haramdan değil, helal izdivaçda baliğ insanın, cinsî münasebetle meninin ifrâzâtını temin etmekle riyâzetdir. Bu da kanı tasfiye eder. Hele bunalım devrelerinin üzüntüsünü dağıtır, bedendeki ağırlığı giderir. Ve birçok faidesi vardır. İstimnâ ile meniyi ifraz etmekten son derece sakınmak lâzımdır. Çünkü istimnâ ilerde, çaputlaşmayı meydana getirir. Aşırı korkaklık, heyecan ve gözlerin erken zedelenmesine sebebiyet verir. Nitekim bir hadîsi şerifte, ناكح اليد ملعون "Eliyle temas eden mel'undur." buyurulmuştur. Bu mel'unluk hem dünyada ve hem de ahiretdedir. Dünyadaki la'netlenmesinden murat, ilerde beyan edeceğimiz üzere otuziki hastalıktır. Bunun en azı erkenden erkekliğinin gitmesidir.

Onaltıyla otuzbeş yaş arasında evlilikte -istimnâya alışkın olmayanlara göre- en çok iki günde bir orta kuvvetlilere, yirmidört saatte bir kuvvetlilere, üç günde bir zayıflara göre, meninin ifrâzâtında çok büyük faideler vardır. En azından dimağın çalışması ve bedenin içindeki kanın tasfiye edilmesidir. Allah korusun evlilikten evvel istimnâya mübtelâ olmuş ise, ona göre en kuvvetliye dört günde bir hatta haftada bir, zayıflara ise en azından on gün arayla ifrâzat lâzımdır. Bu işin mütehassısları bu şekilde târif etmektedirler. Ancak bu mütehassıslar ve ehli tasavvufun ittifâkıyla, târif ettiğimiz ölçünün dışında temasa oburluk zarar verir, aşırısı da felâkettir. Özellikle -af buyurun- âlet sertleşmeden evvel temasta bulunmak, hem kadının rahim hastalığına yakalanmasına ve yumurtalarının şişmesine,hem de erkeğin yumurtasının ve hormon zarının mutazarrır olmasına sebebiyet verir. Böyle bir durumda tabiblere müracaat etmekte çok faide vardır.

4) Abdest ve gusülle riyâzet etmektir. İlerde inşaallah bunu açıklayacağız.

5) Hayâtın hareketinden bedenin kaybettiği cüzleri tekrar iade edebilmek için, ortalama yemek içmek, faile ve bâise kuvvetlerini de çalıştırmaktan ibâret riyâzettir.

Yani helal yolunda çalışmak ve rızk peşine koşmak. Eğer rızk sahibinin peşinde koşuyorsa bile, hiç değilse cemaate gidip gelmekle yürümek, çalımlı hareket etmek lâzımdır. طلب الكسب الحلال فريضة بعد الفريضة "Helâlden kazancı taleb etmek, farzlardan sonra farzdır." mealindeki hadisi şerifle amel etmek en üstün riyâzettir. Yani gündüz çalışmak, geceleyin ve hatta gündüzün muayyen saatlerinde istirahat etmek güzel bir riyâzettir. Demek, i'tidal üzere hareket ve sükun şartıyla çalışmak, namaz gibi farzlardan sonra farzdır. Allah geceyi istirahat, gündüzü de iâşeye zarf kılmıştır.

6) Sükunet ve uyku ile vakitleri tâmir etmek, tembellikten çalışmaya sığınmak, hayvâni kuvvetinin hayâtını kazanmak da ayrı bir riyâzettir.

وجعلنا نومكم سباتا وجعلنا الليل لباسا وجعلنا النهار معاشا "Biz uykuyu size istirahat kıldık. Geceyi de size libas kıldık. Gündüzü de iâşenize mahal kıldık." mealindeki ayeti kerimeye binâen beden ve maddî yahut hayvânî kuvvetin istirahati için vakti taksim edip, ten ve hayvânî kuvveti beslemek vazifesine önem vermeliyiz. "Uykunuzu size dinlenme yaptık." Libas bedeni örttüğü gibi şahsınızı ve maddeyi örtmek için, "Geceyi örtü kıldık. Gündüzü de maişet (ve hareket) vakti yaptık." demektir. Bütün bunlardan nizam ve intizamlı olarak hareket etmekle adalelerin kuvvetlerini temin etmek için çalışmak ve yine bedene istirahat etmek için sükunetde bulunmak, bedenî ihtiyaç olduğu gibi ayrıca riyâzettir. Bu riyâzetlerde umum âdetleri samimi niyetle ibadete çevirmek de mümkündür. Demek devamlı hareketde bulunmak hayâtı zedelediği gibi, devamlı uyku ve istirahat da bedenin hakkını vermemekten ibârettir. Nitekim, وان لنفسك عليك حقا..... "Muhakkak nefsinin de üzerinde hakkı vardır.... Öyle ise her hakkı hak sahibine ver." mealindeki hadisi şerif hakların hak sahiblerine verilmesini emrederken, söz konusu olan beden riyâzetini de açıklamıştır. Binâenaleyh, kemiyyet ve keyfiyyete riayet etmekle hatadan korunmak da ibadetten sayılmaktadır.

7) كل شيىء ليس من ذكر الله فهو لهو الا اربع خصال مشيى الرجل بين الغرضين وتأديبه فرسه وملا عتبه أهله وتعليمه السباحة

"Bir adamın nişan alacağı yerle hedef arasındaki koşması, atını ta'lim etmesi, kendi helâliyle oynaşması, bir de yüzmeyi ta'lim etmesi. Bu dört haslet müstesna olmak üzere ve Allah'ın zikri dışında herşey oyun ve gafletdir." mealindeki hadîsi şerife binâen bütün oyunlar -yukarıdaki oyunlar müstesnâ- dünyadır, gafletdir. Gaflet halinde riyâzet sözkonusu değildir.

Askerî eğitimler, silah öğrenmek yahut yüzmek yahut da atı terbiye etmek, nişanla hedef arasında koşmak mânâsında olduğu münasebetiyle beş vakit namaz kılmak şartıyla ibadettir. Farz için farz terkedilmediğinden dolayı, bunlar da namazsız ibadet sayılamaz. Evet askeri eğitim ibâdettir. Namaz şartıyla. Bu askerî riyâzet hakkında, Châd-ı Ekber adlı eserimizde çok geniş mâlumat verilmiştir. Burada şunu diyeceğiz :

Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, Habeşistanlıların kendi mescidinde kılıç ve kal-

kanla oynamalarına müsaade etmişti. Bu arada Hazreti Ömer'in izinden haberi yoktu. Onları menetmek istedi. Bunun üzerine Rasûlullah da : دعهم يا عمر "Bırak onları ey Ömer!" buyurarak, onların oyunlarından hoşlandığına işaret etmiştir.

Güreş de meşru' oyunlara dahil olmaktadır. Nitekim Peygamber aleyhisselâm, Rükkâne adlı kimseyle güreşmiş ve onu yenmiştir. Deve koşularında da bulunmuştur. Bu hususta temel kaide şudur : Rasûlu Muhterem,

واعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل "Sizde onlara karşı gücünüz yettiği kadar güç ve beslenip bağlanan atları hazırlayın." *mealindeki ayeti kerimeyi okuduktan* sonra üç kere, الا ان القوة الرمى "haberiniz olsun, kuvvet; atmaktır." buyurmuştur.Yani atış kuvvetin başlangıcıdır. Ulemâ bugün bütün atışlar buna dahil olduğu gibi, kumara sirâyet etmez ve ondan beden takviyesi olan umum oyunlar dahildir,dediler.Maksad düşmana karşı hâkimiyeti sağlamaktır. Riyâzi olarak bedeni takviye eden oyunlar, av yapmak, silah atmak, düşmana karşı güç hazırlamak, güreşçilik ve keşf-i avrete sirâyet etmez yüzmek, "güç" kelimesinde dahildir. Binâenaleyh, bu ayet ve hadis de ayrıca mucizedir. Şu kadar ki, bu oyunlarda avret mahallini açmamak, okul sporlarında da kız ve oğlan gençlerin bir arada bulunmaması, hatta kızların kapalı yerde olmaları şarttır. Aksi takdirde vebâli ağır ve huzursuzluğa sebeb olur. Çünkü bu îmanın şu'belerini bozacak kadar ahlâksızlığa sirâyet eder. Nitekim,

من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فلا يقفن مواقف التهم "Allah ve ahiret gününe inanan kimse töhmet altına girilen yerlerde bulunmasın." ve

اياك وما يسبق الى القلوب انكاره وان كان عندك اعتذاره فرب سامع نكرًا لا تستطيع ان تسمعه عذرا "Nezdinde ma'zereti olsa bile inkârı kalbine geçen yerlerden seni sakındırırım. Zira çok işitilen münkerler vardır ki, onun hakkında ma'zeretini kabul ettirmeye güç bulamazsın." buyurulan hadisi şeriflerin emri, bizi avret yerlerinin keşfedilmesinden, kadın ve erkeklerin ihtilatından sureti kat'iyyede sakındırmaktadır. Top oyunlarında hiçbir faide olmadığı gibi, bir de insanı töhmet altına sokar. Hem millî serveti zarara uğratır, hem de vakti öldürür. Haram olmasa bile faidesiz ve zararlı bir şeydir.

Halife Râşid, hutbelerinde Hazreti Ömer'den naklen şöyle derdi:

Emirül Mü'minin diyordu ki; Ey Ümmet, biz öyle bir milletiz ki, Allah Teâlâ İslâm Dîniyle bizi şereflendirerek, aziz kılmıştır. Ne vakit biz Allah'ın Dîninin dışında bir izzeti ararsak, şübhesiz Allah Teâlâ da o takdirde bizi rezil eder.

Muhammed İkbal ne güzel söylemiş :

اذ الايمان ضاع فلا امان ولا دينا لمن لا يحيى دينا

ومن رضى الحياة بلا دين فقد جعل الغناء له قرينا

İman zâyi olduğu zaman yoktur eman
Dîni ihyâ etmeyenin dünyası da yok
Din olmaksızın hayâta râzı olan
O fenalığı kendine arkadaş kılmıştır.

Bir hadîsi şerifte.

الدنيا ملعون وملعون ما فيها الا ذكر الله وما والاه

"Dünya ve içindekiler mel'undur. Allah'ın zikri ve sonraki olan tâat müstesnâ." buyurulmuştur.

8) Yukarıda beyan olunan umum riyâzette beşerî kuvveti, lüzumlu ve hakîki ihtiyaç nisbetinde harcamaktan ibâret riyâzettir. Yani bedenin enerjisini aslâ lüzumsuz harcamamakla aç gözlülük ve oburluktan sakınmaktır. Riyâzet hususunda kemiyyet var, keyfiyyet var. Kemiyyet, yapmış olduğumuz işin hakıkatini bilmek, keyfiyyet ise,şartlarına uygun o işi îfa etmektir. Artık tüm zamanlarımızı keyfiyyet ve kemiyyet mânâsı içinde değerlendirirsek, riyâzetle bedenin hakkını vermiş oluyoruz.

9) Kemiyyet ve keyfiyyet şartıyla enerjiyi harcarken, bedenin takviyesine en faideliyi kapmak, almak ve seçmekten ibâret riyâzettir. Demişler ki, ta'yin-i mekân, tertib-i zaman, müsâhabet-i ihvan ile zaman değerlendirilir. Diğer ifade ile riyâzet,yapılması veya terkedilmesi gerekli olan işi öğrenmek, öğretmek, zamanında fiile geçirmek ve o fiille zamanı tâmir etmektir. Böylece işe başlayan, mutlaka işini başarır. Diğer ifade ile bu babta şöyle demişler : İşin erbâbıyla görüş, danış, nasihati dinle, pişman olmazsın. Gerek dünya ve gerek ahiret işinde kemiyyet ve keyfiyyet çerçevesi içinde hareket edene dünya hiçbir zaman zarar vermez. Ezcümle,

"Sizden biriniz yaralısını sudan koruduğu gibi, Allah Teâlâ da kulunu sevdiği zaman, onu dünyadan korur." mealindeki hadîsi şerif bu mânâya işaret etmiştir. Zaten bir insan kemiyyet ve keyfiyyetle hareket etti mi, şübhesiz Allah Teâlâ da kalbine hak ilham verir.

10) Ev işlerinde ihmalkârlık yapmaksızın kendi işlerini bizzat görmekten ibâret olan riyâzettir. Bu da çok mühimdir. İnsan kendi işini kendisi görmelidir. Hele ev işlerinde tembellik, dehşet verici bir felâkettir. Nitekim, Nebiyyi Muhterem kendi evinde hiçbir zaman muattal olarak oturmamıştır. Daima bir şeyle meşgul olmuştur. Hatta ashabtan bazıları Hazreti Ayşe radıyallahu anha Validemize; Peygamber evinde ne gibi işler yapıyordu? Diye sormuşlar. Muşârunileyha derlal şu cevabı vermiştir :

Sizden herhangi birinizin evinde çalıştığı gibi çalışırdı. Ayakkabısını diker, elbise yamar veyahut dikerdi.

Ruh tedavisiyle iştigal eden birçok ulemâ, dimağ yorgunluğu ancak ve ancak bir şeyle uğraşmak vasıtasıyla tedavi olunur, demişlerdir. Eğer tembellik galebe çalarsa iradeyi kendi ihvanıyla tahrik etmekte çok faide vardır. Onun için denilmiştir ki, insan; imkan, zaman ve ihvanla maksadına kavuşur. Bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur.

ان الله يبغض كل جعظرى جواظ سخاب فى الاسواق جيفة بالليل وحمار بالنهار

"Muhakkak ki, Allah'u Teâlâ, dünya işlerini bilir, din işlerinde cahil, gündüzde eşşek, gecede cife gibi, sokaklarda dolaşır, kibirli, sert söyleyici ve anlayışsız olan her kişiden buğz eder."

Demek oluyor ki, tembellikten; anlayışsızlık, sert kalblilik, kibirlilik çıkar, vurgun-

luk ve kırgınlıkla semerelenir. İmam Ragıb; Akli selim, nefs ve duyular ondan hoşlandığı ve lezzetlendiği herşey tayyib ve güzel; cehalet, fısk ve ruhun hoşlanmadığı, özellikle sâlim aklın kabul etmediği şeyler de habis ve fenalıktır. Tayyib ve güzellik dünyanın güzel yüzüdür ki, ahirette cennetin tarlasıdır. Çirkin ve habis yüzü de cehennem tarlasıdır. Öyle ise, ahirete zarar vermez herşey, dünya da olsa ahiretten sayılır. Şu hadîse de bak:

من طلب الدنيا تعففا عن المسئلة وسعيا على عياله وتعطفا على جاره لقى الله ووجهه كالقمر ليلة البدر

"Komşusuna rahmet olsun, çoluk çocuklarını beslemeye koşup (kendisi gibi bir mahluka muhtaç olmaktan) korunmak için dünyayı taleb eden kimse, Allah Teâlâ'nın huzuruna, -ondördüncü gecede ay parladığı gibi- yüzü parlak olarak varır." Yani alnı açık olur. Demek, dünyanın talebi her ne olursa olsun o da bir meslektir. Bu meslekle riyâzet, ruha ve kalbe tedavidir,demiştir. استعنوا على كل صنعة بصالح اهلها "Her bir san'at üzere salâhiyetli ehliyle yardımı taleb edin." mealindeki hadîsi şerif de kemiyyet ve keyfiyyet itibâriyle zamanı değerlendirmek riyâzetini emretmektedir.

BEDENÎ ALTINCI VAZİFE
UMUM SIHHATİ KORUMAK İÇİN GİYMEKTİR

Mâlum olduğu üzere, Hâlık Teâlâ Hazretleri insanın bedeninde birçok delik açmıştır. Bir kısmı büyük ve müşahade edilir. Diğer kısmı milyondan fazla küçük küçük deliklerdir. Bedenin ter vasıtasıyla ifraz ettiği cüzler bu deliklerden çıkar. Bedenin temiz tutulması ne kadar mühim ise, bedenimize giydirilecek libas da o kadar mühimdir. Binâenaleyh, kış ve yazda, soğuk ve sıcakta bedenin havalandırılmasını nazarı itibâre alarak, giyime, çok önem vermek lâzımdır. Elbiseleri giymekte yaz mevsiminde sık ve kalın elbise zararlı olduğu gibi, kışın da ince hafif veyahut birçok libas giymek zarardır. Ettibbu-ttabii eserinin müellifi Blaise diyor ki, bedenle elbise arasında, insanın bedeninden çıkan havanın habsedilmesine elbise sebeb olur. Kış mevsiminde kalın, sık, birkaç tabakadan müteşekkil elbisenin giyilmesine ihtiyaç vardır. Üç parçadan az giyildiği zaman bedenden çıkan hararet dağılıp gider. Tedrîcî olarak beden üşümeyi hisseder. Eğer beden üzerinde kalın ve ağır bir libas olmazsa bedenin ufak deliklerden çıkardığı hava dağılır. Ciğerin iltihâbı bundan meydana gelir. En altta ince ve fileli, en üstte bedenden çıkan havayı zabtedecek, sık ve kalın bir libasın olmasında çok faide vardır.

Yaz mevsiminde havanın rutubetini emmez ve bedene de yapışmaz bir libas giymekte çok faide vardır. Birçok elbisenin giyilmesinde faide görülmüyor. Yazın bedeni havalandırır, kışın da bedenden çıkan havayı habsedip dışarıya bırakmayan libası giymek lâzımdır. Blaise kışın bir atlet bir gömlek ve bir kazak evin içindeyse, dışarıya çıkınca bir pardesünün ilâvesiyle iktifâ etmek kâfidir. Bundan fazla fuzulidir. Yani bundan fazla adet edinenlerde nezle, baş ağrısı, bronşit, göğüs hastalıkları meydana gelir. Binâenaleyh doktorların hap ve ilaçlarından daha fazla, bedene yararlı elbiseleri tavsiye etmeleri elzemdir. Doğrusu tabii kanun sebebleriyle tedavi etmek daha güzeldir ve elzemdir.

Asrı saadetten önce birçok elbiseler üst üste süs olarak giyiliyordu. Bilhusus kitaba tâbi' olmayanlar yaz ve kış elbiselerini ayırdetmeden süs olarak, ve âdete binâen fazla libas giyiyorlardı. Rasûlu Muhterem bunu müşahede edince ashabını bu adetten sakındırmak için şöyle buyurmuştur : اياكم و التنعم وزىّ اهل الشرك

"Sizi fazla ni'metlenmek (yaz kış elbiselelerini ayırdetmeksizin fazla elbise giymek) ve ehli şirkin, kılık kıyafetlerinden sakındırıyorum." Bu hadise binâen ulemâ dediler ki yaz ve kış da mevsime göre libası ayarlamak şarttır. Mideye yemek ayarlamak şart olduğu gibi, beden heykeline dengeli nizam ve intizamlı elbiseyi de ayarlamak şarttır. Bir hadisi şerif de bu mânâya işaret etmektedir.

من لم يجد ازارًا فليلبس سراويل ومن يجد نعلين فليلبس خفين "Kim izarı (göbekten topuğa kadar peştemal)bulamazsa don giysin.Ayakkabı bulamayan mesh giysin."Binâenaleyh, bedeni setredecek geniş elbisenin ve ayağı koruyacak ayakkabının temiz ve güzel giyilmesi lâzımdır.Allah'ın Rasûlu,kırmızı,beyaz,siyah,yeşil bir ve hatta iki renkli de giymiştir.Ancak za'feranlı(sarı renk ve benzeriyle boyalı)libası giymemiştir.Binâenaleyh rengini vermez ve bedene zarar vermez,kabarık kısımlarını göstermez,temiz,güzel ve hoş giyim, İslâmî ahlâktandır. Üst ve alt kısmın libası, meselâ gömlek, pantalon, her ne renkten olursa olsun ahlâken fenalık değildir. Ama beyaz ve yeşil renkler daha güzeldir. Çünkü Rasûlu Muhterem bu renkleri sevmiştir. Bununla beraber beyaz sarığı giydiği gibi siyah sarığı da giymiştir. Sarığının da bir tarafını omuz arasına salmak, Peygamberin sevdiği bir haslettir. Taylasan giydiği rivâyet olunmamıştır.Tarikat-ı Muhammediye'nin şerhi El Berîka'nın müellifi Hâdumî, Taylasan'ın cahiliye âdetlerinden olduğunu beyan etmektedir. Demek, sarığın kuyruğu ile taylasan bir değildir. Şeyh Mansur Ali Nâsır diyor ki: Dikkat edilsin şu hadise فرق ما بيننا وبين المشركين العمائم على القلانس "Bizimle müşriklerin (giyim olarak) aramızdaki fark, takke üzerinde sarık bağlamaktır." Muşarunileyh, Tâcul-Câmiul usul kitabının dip notlarında şöyle der: Aslında yalnız takke giymek hıristiyanların, takke üzerinde sarık sarmak da müslümanların giyim ve kıyafetinin alâmetidir. Bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur. كل ما شئت والبس ما شئت من غير سَرَفٍ او مَخِيلَةٍ "İsraf ve kibirliliğe girmediği müddetçe istediğini ye, istediğini giy." mealindeki hadîsi şerife binâen, ulemâ, kişinin haline uygun ve mâli zarar olmaksızın bedeni korur helâlden yemek, ve giyim meşru'dur. İhtiyaç nisbetinde bunları mu'tedil halle kullanmaya gayret harcamak kemiyyete dahildir. Durumuna uygun en yararlıyı seçmek, temiz ve helâlden almak keyfiyyetle târif edilir. Binâenaleyh, iktisat şartıyla, kemiyyet ve keyfiyyetle ziynetlenmek, eskide olsa temiz giyinmek güzel, bunun zıddı çirkin ahlâklardır.

ZİYNET, GİYİM VE KUŞAM HAKKINDA SEÇME HADİSLER

لا تلبسوا الحرير ولا الدباج ولا تشربوا فى آنية الذهب والفضة ولا تاكلوا فى صحافها فانها لهم فى الدنيا

"İpeği ve dibayı giymeyin! Altın ve gümüş kablardan içmeyin! Onların sahanlarından da yemeyin! Çünkü bunlar dünyada onlarındır." Gayri müslimin.

Erkek ve kadına altın, gümüş kablardan yiyip içmenin haram olduğuna ulemâ ittifak etmişlerdir. Yalnız İmam-ı Şâfii'nin eski bir kavline göre mekruh, Dâvud-u Zâhirî'

ye göre, içmek haram, yemek caizdir. Nevevî, şâfii mezhebinde olduğu halde, bu kavillerin ikisi de bâtıldır, demektedir. Altın ve gümüşü, yiyecek içecek kablarından başka, kaşık, çatal ve buhurdanlık gibi şeyler yapmak suretiyle kullanmak da haramdır. Bütün bu hususatda kadın ve erkek müsâvî ise de, ziynet olarak kullanma hususunda ayrılırlar. Bir kimse altın veya gümüş kabtan abdest alsa, fiilen günah işlemiş olmakla beraber abdesti sahihtir. Ulemâ bu hususta müttefiktir.

فراش للرجل وفراش لأمرته والثالث للضيف والرابع للشيطان

"Erkek için bir döşek, karısı için de bir döşek. Üçüncüsü misafir için, dördüncüsü de şeytan içindir."

Bu hadisten murad ihtiyaçtan fazla döşek edinmenin doğru olmadığını beyandır. Çünkü fazlasını edinmek, övünmek, böbürlenmek ve dünya ziynetine aldanmak içindir. Bu sıfatta olan herşey mezmum ve çirkindir. Mezmum olan şeyler de şeytana izâfe edilir. Çünkü şeytan bu gibi şeylerden râzı olur. İnsanlara vesvese vererek, onları güzel gösterir.

İbni Ömer anlatıyor : Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e uğradım. Örtümde sarkıklık vardı.

"Ya Abdellah, örtünü kaldır." dedi. Ben de kaldırdım. Sonra :

"Ziyade et." buyurdu. Ben de ziyade ettim. Bundan sonra evlâ olanı araştırmaya devam ettim. Cemaatdan biri : Nereye kadar? Diye sordu. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem : "Baldırların yarılarına kadar." cevabını verdi.

Bu hadısi şerif erkek hakkındadır. Kadınlara gelince;

Ümmi Seleme Rasûlu Muhterem'den, kadın eteğini topuktan itibâren nereye kadar uzatmalıdır? diye sordu. Rasûlu Muhterem: شبرًا "Bir karıştır." buyurunca Ümmi Seleme bir rivâyette Hazreti Ayşe, bu takdirde yürümek esnasında baldırı görülebilir, demesi üzerine Rasûlu Muhterem: زراع لا تزيد عليه "Bir zira' uzatın, bundan fazla değil." buyurmuştur.

Bu takdirde ulemâ, kadınların eteklerinin topuktan aşağı, yere deyecek kadar uzatılmasının lüzumlu olduğu hakkında ittifak etmektedirler. Erkeklere ise, cübbe ve kaftan gibi elbiseleri baldırlarının yarısına kadar sarkıtmak müstehabtır. Topuklara kadar sarkıtmak kerahatsiz olarak caizdir. Topuklardan aşağı sarkıtmaksa kibirden dolayı yapıldığı takdirde haram, bundan dolayı değilse kerahat-i tenzihiye ile mekruhtur. ان الذى يجرثو به من الخيلاء لا ينظر اليه يوم القيامة "Muhakkak o ki, elbisesini kibirlilikten dolayı yerde sürükleyene Allah Teâlâ kıyamet gününde rahmet gözüyle bakmaz." meamealindeki hadîsi şerif de erkekler hakkındadır, kadınlara değil.

اتخذوا السراويلات فانها من استرثبابكم

"Kendilerinize şalvar alın. Çünkü, o libasınızın en örtenidir." mealindeki hadise binâen erkek ve kadınların şalvar giymeleri de meşru'dur. Nitekim Süveyd bin Kays'dan gelen bir haberde Rasûlu Muhterem şalvarı ashabına, alıp giymelerini emretmiştir. Gömlek de giydiği ve gömleğin giyilmesini de sevdiği İbni Abbas'dan rivâyet olunmuştur.

من لبس ثوبا جديدًا فقال الحمد لله الذى كسانى ما أوارى به عورتى واتجمل به فى جلوتى ثم عَمَد الى الثوب الذى اخلق او القى فتصدق به كان فى كنف الله وفى حفظ الله وفى ستر الله حيا وميتا

"Her kim yeni bir elbise giyer! Halk içerisinde onunla ziynetleneceğim ve onunla avret mahallini örtüp giyeceğim. Libası bana giydirmiş olan Allah'a hamdolsun, derse, sonra elini uzatıp eski elbisesini atar veya tasadduk ederse Allah'ın hıfz ve himâyetinde olur. Ölü ve diri olarak Allah'ın setri içinde olur." buyurulmuştur. Demek yeni elbise giyilmesi zamanında eskiyi sadaka vermek müstehabtır.

BEDENİ YEDİNCİ VAZİFE
İZDİVACLA ŞEHVET KUVVETİNİ TEDAVİ ETMEKTİR

Bu dünya hayâtının refah ve saadeti, kemiyyet ve keyfiyyet şartıyla beşer hayâtını korumaktır. İnsanın neslinin devamı, erkekle kadının birbirine mehabbet ve bağlılıklarından ibâret izdivac, içtimâi hayâtın levazımından olduğu gibi, aynı zamanda ifraz ve indifâ da beden sıhhatinin en büyük kaynağıdır. Binâenaleyh, izdivac akdi mücerret şehvetin ihtiyacını görmekten ibâret değildir. Bir ticaret akdi değildir. Şeytanın aldatmasından ibâret de değildir. İzdivac, İslâm nazarında sahih bir akidden sonra iki eşin arasında daimi bir muhabbet, karşılıklı bir hizmet ve mirasın kaybolmaması için neslin korunmasından ibâret bir hakikattir. Her iki eşin nefs ve ruhlarının birbirine ısınıp, sukunet etmesi gibi, birçok refah ve saadetin vesilesidir. İşte bu sırra binâendir ki, Cenâb-ı Hak, beşerin bedenî ve ruhî ihtiyaçlarının giderilmesi için nikah akdini emretmiştir. Şu halde nikah akdi, sadâkat ve bağlılığın âdet edilmesine bir bey'at ve sözleşmedir. وانكحوا الأياما منكم والصالحين من عبادكم وامائكم ان يكونوا فقراء يغنيهم الله من فضله "İçinizden (dişi ve erkek olan) bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah onları fazlu kereminden zengin kılacaktır." mealindeki ayeti kerîme, ruhî refahlıkla beraber evliliğin zenginliğe de vesile olmasını va'detmiştir. Hür ve köleleri fakirlik endişesinden kurtarmak, bekârları külfetsiz olarak evlendirmek velilerin üzerine farz olmasa bile, yine şübhesiz büyük bir hayat hizmetidir, hayat hakkıdır. Buna yardım da denilmiştir. Bunun gibi sevablı bir yardım nerde bulunabilir? İşte bu hikmete binâen,

يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج فانه اغض للبصر واحصن للفرج ومن لم يستطع فعليه بالصوم فانه له وِجَاءٌ

"Ey gençler zümresi, içinizden kim evlenmeye güç bulursa (derhal) evlensin. Çünkü haramdan gözü sakındırmak ve ırzı korumak bakımından en sağlam muhafaza eden budur. Kimin de gücü yetmezse oruç tutmaya devam etsin. Çünkü bu da onun için koruyucu bir ganimetdir." emrini Rasûlu Muhterem bildirmiştir. Bu hadîsi şerifle, cem'iyyetin huzurunu temin ettirmek maksadıyla gençlerdeki gazab ve şehvet kuvvetlerinin kemiyyet ve keyfiyyet bakımından dengeleşmesi, ifrat ve tefritden korunması ve terbiye edil-

mesi emredilmiştir. Bu huzur ve terbiye evvelen ve bizzat izdivacla olur. İmkânsızlık takdirinde de oruçla temin edilir.

Nikahsız bir buluşmakta şehvet ve gazab kuvvetleri fiile geçerlerse çoğu zaman kanın dökülmesine de sirâyet eder. Şu halde İslâmın emrettiği izdivâcın gayrisinde huzur ve terbiyenin imkanı bulunmamaktadır. Günlük olaylara, tarihe dikkat edersek bu yüzden birçok fitnelerin meydana gelmesini müşahade ederiz. Demek evlilikteki hikmetlerin birisi de fitneleri ortadan kaldırmaktır. Nitekim fitneleri kaldırmak maksadıyla da Rasûlu Muhterem şöyle buyurur :

اذاجائكم من ترضون دينه وخلقه فزوجوه الا تفعلوا تكن فتنة فى الارض وفساد كبير

"Ahlâk ve dinini beğendiğiniz bir kimse size geldiği zaman onu evlendirin. Eğer evlendirmezseniz yeryüzünde büyük fesad ve fitne olacaktır." Bu hadisi şerif birçok hakikatleri ortaya koymakla, ictimâi hayatın dengesini koruyacak en yararlı olan izdivâcı beyan etmiştir.

İnsanın bedenin içindeki şehvetinin garîzi kuvvetini, izdivaçla beslemeyen huzursuzluk tohumunu ekmiş demektir. İçtimâi hayâtın bütün huzursuzluğu İslâmın dışındaki izdivaçların yüzündendir. Fitne ve fesadla tâbir olunur. Nasıl fitne ve fesad olmasın ki, birçok hastalıkların ferdlere dağılmasına sebeb, gayrimeşru' yaşamalardır. Binâenaleyh, bunca fitne ve fesadları engelleyecek, izdivaçtan başkası değildir.

İzdivaçla husul bulan ev hanımı, sevgi ve bağlılıkla her sabah erkeğini işe sevkeder. İş mahallinde ve boş vakitlerde erkeğini mal, para, ve enerjisinin israfından meneder. Evin içinde de eşinin eşyasını muhafaza eder. Akşamleyin erkeğini kahve, sokak, kumar ve birçok işret meclislerinin ızdırablarından ve zamanın israfından alıkoyar. Hele erkeği de akşamleyin selâmla eve girerse, o da hanımının ufak tefek kusurlarından göz kapatır, hanımının evde yapmış olduğu iyiliklerin mukabilinde teşekkür ederse, hanım da hüsnü muaşeret, güleryüz ve birkaç güzel sözle onu kapıda karşılarsa hiç şübhe yok ki, erkeğin morali düzelir, yorgunluk ve bitkinliği gider, öfkesi dağılır. Bundan sonra herbiri diğerine birer ziynet, birer aşk, birer libas, sohbet arkadaşları, terbiye ve ahlâk menbaı olurlar. İşte, bu sırlı hikmetleri bildiren, هن لباس لكم وانتم لباس لهن "Onlar sizin için siz de onlar için birer libassınız." mealindeki ayeti kerimedir. Demek izdivac, bir kölelik, bir ticaret veyahut kadın hakkında esaret veyahut ikisinin hakkında şartlandırılmak değil, filhakîka güzel hayâtı garantiye almak için, ayıpları örtmek,şehvet kuvvetinin terbiyesiyle nefsi kemâle erdirmek için bir mübâyaadır. Ne güzel sözleşmedir bu. Rahmet, şefkat, saygı, içtimâi hayâtın refahı ve olgun fertlerin yetiştirilmesine en büyük vesiledir. Bunlarla beraber, menînin ifrâzı ve bedenin şehvet ihtiyacının giderilmesinde en büyük tedavidir. Şehvetin giderilmesinde hiçbir vakit veya zaman -mahal olarak dübür, zaman olarak hayz müstesnâ- yoktur. Her an arzu zamanıdır. Nitekim bu hususta, bu mânâya نسائكم حرث لكم فأتوا حرثكم انى شئتم "eşleriniz sizin tarlalarınızdır. O halde dilediğiniz gibi tarlanıza gelin." mealindeki ayeti kerime açıklamaktadır. Ayrıca ايتها على كل حال اذ كان فى الفرج "Hayâ yerinde olduğu zaman her hal ve surette ona gel." mealindeki hadisi şerifte de; -mahal olarak dübür, zaman olarak da hayzın dışında- umum serbestiyeti beyan buyurmuştur.

Veda hutbesinde Rasûlu Muhterem şöyle buyurur :

"İnsanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah emaneti olarak aldınız. Öyle ise onların namuslarını ve iffetlerini, Allah adına söz vererek helâl ettiniz. (yani nikah akdiyle sözleştiniz). Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır." Rasûlu Muhterem'in bu tavsiyesi çok mânâlı, çok esrarlı ve en büyük tedavidir.

Hâli hazırda İslâm ülkelerinin dışında olan birçok yerlerde -cahiliyye devrinde olduğu gibi- kadına hiçbir hayat hakkı verilmeden, kadını bir emtia, bir esir gibi bulundururlar. Ruhunda insaf olanlar da buna karşı çaba harcayarak, onları bu zulümden kurtarmak için bir hak dâvâ ederler. Buna da, kadın hakları, diye ad verirler. Şübhesiz dâvâlarında haklıdırlar. Fakat haksız odur ki, her iki fırkanın zulüm ve müdâfaalarına muttali' olur da, müslüman ülkelerinde de, kadın hakları, kadın hakları, diye lâf ederler. Onlara hey bedbahtlar, deriz. İslâm Dîni kadına hangi hak vermemiştir ki, sizler onu taleb ediyorsunuz? Yukarıdaki veda hutbesinin bir parçasını bildin mi? Dikkat edin ki, İslâm Dîni kadınları zulümden kurtarmış, erkeğin hayâtına ne hak verdi ise, ona da aynı hakkı vermiştir. Fazlasıyla. Tüm beşerin dikkatini bir tek noktaya celbederek, اخذن منكم مثاقا غليظا "Onlar sizden en kuvvetli bir teminatı da aldılar." mealindeki ayetin hükmüyle kadınlara ne gerekirse verilmesini emretmiştir. Ki bu verilen hak, Rasûlu Muhterem'in: "Siz kadınları Allah emaneti olarak aldınız. Onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal ettiniz." ifadesiyle buyurulur. Bu hak nedir? Bu hak, hayat haklarının teminatı ve taahhüt edilmesi gerekli olan çalışma şirketi ve yatak odasının durumunu teşkil eden bağlılıkla sevişmek, sevgiyle oynaşmak, aşk, merhamet, hürmet, şefkat ve gereğince bu hususlardaki mahremiyet, aynı zamanda hoşlukla devamı garantiye alınan nikah akdidir. İşte bu, bey'atle ifade edilir. Bey'atin sonrasını düşünmek gerekir. İşte kadınlar bu bey'atle erkeklerden hayatlarının garantisini alıyorlar.Onlara ne vermek gerekirse alıyorlar. Onların ne gibi şeylerinin korunması gerekiyorsa onu da teminat altına alıyorlar. İşte onların hayat hakkı budur. Ancak, zina, hırsızlık, kocasının malını dağıtmak ve hayât-ı içtimâiyeyi yıkacak fenalıklardan menedilmişler. Ayaa!.. Erkek bunlardan menedilmez mi?! Ziyadesiyle, erkek boşamadan da menedilir. Boşama helâl ise de Allah nazarında en çirkin bir ahlâktır. Demek boşamanın helâlliği tarafeynin esaretlerini kaldırmak içindir. Yoksa boşama, âdet-i İslâmiye'den sayılmış değildir. İstersen bugün Avrupa, Amerika'da vuku' bulan boşanma dâvâlarını İslâm ülkelerindeki boşanmalara kıyas et. Şunu bulursun. Boşanma on rakamda toplanılırsa, onda iki İslâmiyeti bilmeyen müslümanlarda, sekizi en münevver, sözde medeni gayri müslimde görürsün. Eğer eserin hacminin büyüklüğünden korkmasaydım, Ferid Vecdi'nin belgelerle yaptığı ve Seyyid Kutub'un doldurduğu sayfalardan bu mukayeseyi yazacaktım. Müracaat edilebilir. Allah'ın Rasûlu bu korkunç felâketi beyan etmek maksadıyla şöyle buyurur:

أبغض الحلال الى الله تعالى الطلاق "Helâlden Allah Teâlâ'nın en çok buğz ettiği şey boşanmadır." Beyhakî'nin rivâyetinde ise bu hadîsin sonuna "Şeytana da en çok sevimli iki eşin birbirinden ayrılmalarıdır." diye eklenmiştir.Bir rivâyette de,

راجعتك ليس هذا بطلاق المسلمين لم يقول احدكم قد طلقتك قد "Neden biriniz (eşine) seni boşadım, sana müracaat ettim diyor. Bu müslümanların boşaması değildir." buyurulmuştur. Diğer bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur.

استوصوا بالنساء خير فانهن عوان فى ايديكم اخذ تموهن بامانت الله واستحللتم فروجهن بكليمة الله "Kadınlar hakkında hayr ve iyiliği tavsiye edin. Zira onlar (kuvvet ve akılca size esir gibi, ama hayâtınıza da büyük) yardımcıdırlar. Onları Allah Teâlâ'nın emaneti olarak aldınız ve Allah Teâlâ'nın hükmü ile hayâ yerlerini helal ettiniz." Artık buna göre kemiyyet ve keyfiyyetin çerçevesinde iki eşin bey'atinden ibâret olan izdivac ve iki zevcin birbiri üzerindeki hakları ilerde beyan edeceğimizden bu kadarla iktifa edelim.

İSLAM DİNİ YASAKLARINI NEFSİN CELBİYE, EMİRLERİNİ DE SELBİYE KUVVETİNE TEVCİH EDER?

İslâm Dîni iki şeyden ibârettir: Emrler ve nehyler. Emrlere fedâil yani faziletler, nehylere de rezâil ismi verildiği gibi, insanda da nefsin muharrike kuvvetinin iki fiilli vardır.

a) Celb kuvveti, b) Selb kuvvetidir. İslâm Dîninde üçüncü bir şey daha olmadığı gibi, insanın içindeki nefsin de celb ve selb etmek kuvvetinden başkası yoktur. İslâmın emrleri ne kadar varsa, nefs-i nâtıkamn selbiye, yasakları da celbiye kuvvetlerine yönelmektedir. Yani nefsin arzulamadığı ve taleb etmediği şeyleri ona yaptırmak haline me'murun bih, emri mâruf, meşru' veyahut fedâil denilir. Nefsin arzulayıp istediği şeyleri ona terkettirmek vazifesine de menhiyyun anh, nehyi anil münker veyahut gayri meşru' ve rezâil denilir. Demek, nefs ne istemiyorsa Allah onu ister. Neyi seviyorsa Allah onu sevmez. Kısa ifade ile, dimağın, muharrikenin âkile kuvvetinin istemediği vazife emr, istediği ve arzuladığı da nehydir. İnsan yaşayıp ölünceye kadar bu iki zıt hareketler arasında mücadele ile vaktini geçirir.

Nefs-i nâtıkanın mukâbilinde kalbin âkile kuvveti, İslâmın emrine itaat, yasaklarından da sakınmayı arzular. İşte akli selim budur. Hatta bu akli selim nefsi esir alabilirse, İslâmın emrlerini rahatlıkla işler, yasaklarını da terkeder. Ehli tasavvufdan bazı kümel, dediler ki:Kemlden sonra tekellüf kalkar.Onların bu sözleri de bu mânâya işarettir.Yani akli selim nefsin âkile kuvvetine galebe çalarsa, rahatlıkla insan dînî vecibeleri yerine getirir. Allah Teâlâ'nın âdetlerinden birisi de herşeyi zıddıyla yaratmasıdır. Meselâ,ateş ve su, darlık ve bolluk, soğuk ve sıcak, birbirlerine zıd olduğu gibi, insanın bedeninin içinde yani dimağında nefsin âkile kuvvetiyle kalbdeki âkile kuvveti de birbirine zıddırlar. Nefsin arzulamadığını kalb, kalbin arzulamadığını da nefs ister. Nefsin âkile kuvvetine ruhânîlerden şeytan, kâfir, fâsık, münâfıklar da cismânilerden; kalbin âkile kuvvetine de ruhânîlerden melekler, cismânilerden de peygamberler, ehli takvâ ve salih insanlar yardımcıdırlar. Gerçek ve hakîki insan meleklerden, kâmil insanlardan gıda alandır. Allah Teâlâ da elçilerini göndermiş, ki insanı insanlık makamına davet edip, ona rehberlik yapsınlar. Gerçi insanın bedenî ciheti birbirine benzer. Ama hakıkatte iki kısımdır. Biri hayvan mertebesinden ayrılmayan, öbürü bu mertebeden ayrılıp melekden daha

üstün olanlardır. Elbette peygamberlerin nefsi -ki ehli takvâdan ve evliyâdan çok üstündür.- mâsum nefstir. Fıtratından hiç ayrılmayıp rehberliğe lâyık ve kâmil nefslerdir. Onların gayrindeki olan nefs ise yedi kısımdır:

a) Nefs-i emmâredir : Nefs-i emrnârenin makamı küfürdür.Süflîdir. Alâmeti kibir, ucub yani benlik, riya yani nifak ve gösteriş, hırs ve haseddir. Bu dördü kimde bulunursa süflîdir. Peygamber ve hatta ehli imanda bu nefs yoktur.

b) Nefs-i levvâmedir: Yukarıdaki ahlâktan biri veya a'zamı ikisi kendisinde bulunur. Dolayısıyla inkar etmeksizin, bazan fısk ve isyânı işler, bazan da pişman olur, kendini kınar ve tevbe eder. Ekser avam bu makamdadır.

c) Nefs-i mutmainnedir : Mutmain ruh odur ki, bütün şüphelerden arınmış, Allah'ın emr ve yasaklarında İman olarak tereddüd etmez. Orta mü'minlerin hâli budur.

d) Mülheme nefstir : Bunun da alâmeti şuurlanmak ve hak ilham almaktır.

e) Râdiye nefstir : Râdiye nefs, tüm günahları terketmiş, emrleri yerine getiren nefstir.

f) Merdiye nefstir : Merdiye nefs, ibadet ve zikrin semeresini, zevkini bulmuş nefstir.

g) Saliha ve ibâdurrahman olan sâfî nefstir: Bu nefsin en kâmili nebîlerin başlangıç noktasıdır. Yani Beyazıd'ın dediği gibi خضنا بحرًا وقف الانباء على ساحله "Bir denize girdik ki, Enbiya sahilinde durmuş." Demek istiyor ki, nebîler mârifet denizine girdiler, ölür tarafına çıkıp sahilinde durdular. Biz girdik ve boğulduk. Yusuf aleyhisselâm da kavmine; Ben nefsimi, sâfiyeden önceki nefsin makamlarından, istek ve arzularından tenzih etmiyorum. Ama benden başkasının nefsi, yani mutmainneden aşağıdaki nefsler çokca kötülüğü emreder,demişti. Demek iki nefs arasında çok farklar vardır. Nitekim ayeti kerîmede de bu mânâ tasrih edilmiştir.

وما ابرىء نفسى ان النفس لا مارة بالسوء الامارحم ربى ان ربى عفور رحيم

Yusuf dedi ki: "Ben nefsimi temize çıkarıp da arındırmam. (Ama mutlak beşerin) nefsi ise şübhesiz kötülükleri şiddetle emredendir." buyurulan ayeti kerîmeden anlaşılıyor ki, nefs, nefs olduğu cihetle, o temizlenmez, istek ve arzularından arınmaz. Lâkin peygamberlerin nefsi mâsum, evliyânın nefsi de mahfuz olunur. Bu oluşla kötülükler yerine de iyilikleri emreder. Çünkü onlardaki nefs başkalaşmış ve temizlenmiştir.

Sair beşerin nefsi ise, kötülükleri emreder. O halde Allah neyi yasak etmiş ise, o, nefsin arzu ve isteğidir. Neyi emretmiş ise, nefsin nefret ettiği şeydir. Öyle ise, iyi ve kötü hisleri anlamaya uğraşmaktan ise, Allah'ın şeriatine bakıp, emr ve yasaklarını zabtetmek gerekir. Şübhesiz nefs bundan da nefret eder. اعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك "Senin en büyük düşmanın iki kürek kemiğinin arasındaki nefsindir." mealindeki hadîsi şerifde, nübüvvet makamıyla şereflenmeyen umum beşerin nefsi kastolunmaktadır. Bedenî riyâzetin en mühimlerinden biri de Allah'ın emr ve yasaklarını dinlemek, dilimizle tekrarlamak, hâfize kuvvetinden zabtetmek, müdrike kuvvetimizle onu düşünmek, faile ve bâise kuvvetlerimizle de bilfiil yasakları terk, emrleri yapmaya çalışmaktır. Bu

takvâ ile ifade edilir. Demek, takvâ sahibi, büyük günahları terkedip, farz ve vâcibleri yerine getirendir. Eğer sünnet ve nafileyle de uğraşırsa, şübhesiz ki o, velâyet derecelerinden biriyle şereflenmiştir.

BEDENİN SEKİZİNCİ VAZİFESİ
DİMAĞI TEVHİD SUYUYLA ŞİRKTEN TEMİZLEMEKTİR

Bütün fazîletleri doğuran tevhid ve bütün fenalıkların annesi de şirktir. Onun için dimağdaki vehmî, hayâlî kuvvetleri şirkten temizlemek, tevhide de kalben ve ruhen inanmak Allah'ın birinci emri ve insanın da yükleneceği ilk farzdır. Allah'u Teâlâ insanları yarattığı zaman, onlara tevhîdi de emretmiştir. İnsanlar da hepsi tevhid üzerinde idiler. Bilâhare, emmâre nefslerine mağlub olan zayıf akıl sahibleri, Cenâb-ı Hakk'ın kudretini inkar ettiler. Sebeb şu oldu ki, peygamberlerde mucize, evliyâda kerâmet, süfli ruhlarda da sihir müşahade ettiler. Bunları biribirine karıştırdılar. Ayrıca, firavun gibi müstebdit hükümdarlar, avam tabakasının dikkat-i nazarlarını Hâlik'in kudretinden zayıf mahluka döndürdüler. Derken şirk bundan çıktı. Şunu demek mecburiyetindeyim:

Şimdi de, tarihçiler, miladdan önceki vahşet, bidâi insan, miladdan sonra da şu devri bu devri diye insanların hayatlarını birçok devrelere tevzi' etmek suretiyle, zayıf ve zavallı halkın fikrini Hâlik'in kudretinden çeviriyorlar. Dehşet yankesiciler. Dehşet!.. كان الناس امة واحدة فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين "İnsanlar bir tek millet (cemaat ve ümmet) idiler. Allah müjdeleyici ve korkutucu elçileri gönderdi." mealindeki ayeti kerîme şu hakîkati beyan buyurmaktadır: Yani yeryüzünde yaşayan insanların hepsi, fıtrî olan bir tevhid dîni üzerinde idiler. Sonra dünya kazancı, maişet arzusu,doğrusu riyâset, şöhret, servet ve şehvet arzusu halkı ihtilâfa düşürdü. Hırs ve hased kalblerini işgal etti. Derken şirk meydana geldi. İş böyle olunca, Allah'u Teâlâ insanlara aslî ve fıtrî tevhîdi hatırlatmak için elçilerini gönderdi. Onlar da herbirisi kendi zamanında insanları aslî fıtratlarında mevcut olan iman ve tevhîde dâvet ettiler.Bunun üzerine insanlar iki fırkaya yarıldı.

a) Akile kuvveti kendisinde hâkim olanlar, elçilerin dâvetine icâbet ettiler. Dâvâlarını kabul ettiler. Bunlara said ve ehli iman denilir.

b) Dimağ ve nefslerinde olan âkile kuvveti -ki bu hayvanda da mevcuttur- hâkim olanlar da isyan ettiler. Böylece ihtilâfların neticesinde bunlar şirke girdiler, tevhîdi unuttular. Bunlara şakî denilir.

Tarihcilerin bilhusus dehrî ve maddecilerin tevhîdin aslı şirktir, demeleri ve bunun üzerine birçok efsânevî hikâyeleri nakletmeleri, son derece sapkınlıktır. Bunlar diyorlar ki, bidâi insanlar, bulutların sesinden korktular, korunmak için sığınak aradılar. Dimağlarında birçok şeyleri tasvir ettiler. Tasvir ettiklerini ilahlaştırıp ona taptılar.Onun için herbir milletin tanrısı ayrı ayrı oldu. Nihayet akıl terakki edince, tanrıları bire indirmek istediler. Özellikle Orta Asya'daki milletler tevhîdi ortaya koymak suretiyle bir din efsânesini çıkarttılar.

Öyle ise tevhîdin bozulmuş şeklini bilelim :

1) İdris aleyhisselâm'dan sonra ehli kerâmet olarak Yeus, Yeuk, Nasr يغوث و يعوق و نصرًا zevat ehli keşif ve kerâmet idiler. Onların zamanına kadar tevhid bozulmamış ve şirk de yoktu. Bunların vefâtından sonra milletleri, -şeytanın onlara ilkâ ettiği vesveseyle- unutmayalım diye heykellerini ve suretlerini yaptılar. O suretlere râbıta kurdular. Bilâhare tesiri onlara izafe etmekle, onların suretlerini, yani putlarını tapınak edindiler. Şirke düşenler sadece bu üç puta tapıyorlardı. Üzeyr ve İsa aleyhisselâm'ın milletleri zamanında da enbiyâ ve evliyânın ruhlarına tesiri izâfe ettiler. Sonra düşündüler: Ruh bedenden ayrıldıtan sonra nasıl bir surete girer? Herbir ressam, salih ve tesirci inandığı ruhu, inandığı suretle resimlendirdi. Bundan dolayı tevhîdi unuttular. Tasvir ve tersim ettikleri putlara taptılar. Artık bunların herbirinin tezahüründe birer peygamber gönderildi. Tâ ki, son Peygamber Hazreti Mustafa aleyhissalâtu vesselâm gönderildi. Artık, güneş, öküz, insan, kuş ve envâi çeşit putlar bu fikirden çıktı.

2) Peygamberlerin dâvetine icâbet etmeyen, firavun ve nemrutlar da şöhret, servet, şehvet, riyâset güçleri birleşince eşek arısı gibi nefslerini, bal arısı gibi kutsal nefslere kıyas ettiler. Bu fâsit kıyasla halkı peygamberlerin dâvetine icâbet etmekten vazgeçirmeye çalıştılar. Böylece hak bâtıl bugüne kadar birbirine mukavemet etmekte devam ediyor. Fakat gerçek şu ki, "İnsanlar bir tek cemaat ve ehli tevhid idiler. Cenâb-ı Hak şirke düşenleri fıtrî ve tevhid olan asıllarına dâvet etmek üzere müjdeleyici, isyan edenlere de korkutucu elçilerini gönderdi." İşte bu şapık, şirke düşen birçok cebbarlar, zâlimler Rasûlu Muhterem'e gelerek : Rabbin gümüş mü, altın mı, kuyruğu var mı, insan mı, nedir? onu bize vasfet. Dediler. İşte o zaman dimağlarındaki küfür kutublarını yakan bir radyasyon gibi, Allah'ın Rasulüne ihlâs suresi indi.

قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا احد

"De ki: (Habîbim) O Allah'tır, bir tektir. Herşey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç olmayan Samed'dir. Doğmamış, doğurmamış ve O'na denk ve benzer hiçbir şey olmadı." buyurulmuştur. Yani : Ey vehmî kuvvetin mahkumları, hayalperestler, tesiri Allah'tan gayrine isnad edenler, hayallerinde tasvir ve tersim ettikleri puta tapanlar! Sormuş olduğunuz Rab, Zâtı îtibâriyle gözler, akıllar O'nu kuşatamayan, "O" Zâtıyla gizli, sıfatıyla âşikâr ve ismi "Allah'tır." Fiilinde, Zâtında, Sıfatında adetten müberra, münezzeh "bir tektir." Böyle olunca da kuluna muhtaç değil, herşey O'na muhtaçtır. Ki O "Samed'dir." Nasıl, nerden, niçin, ne kadar kelimelerine sığmayan, "bir şeyden meydana gelmemiş ve bir şey de O'ndan meydana gelmemiştir." Binâenaleyh, akılda, hayalde, bütün duyularda resimlenen, suretlenen herşeyden münezzehdir ki, "O'nun dengi benzeri, hiçbir şey yoktur." Demektir. Mü'minin istikâmeti velinin kerâmetidir, adlı eserimizde tevhid kâmilen semereleriyle izah edilmiştir. İsteyenler onu okusunlar. Şu kadar deriz ki: Her mü'min لااله الا الله "Allah'tan başka hiçbir tapınak, tesir edici, hakîki varlığa lâyık, yoktur." demekle, محمد رسول الله "Muhammed de şübhesiz O'nun Rasûlüdür." diye kalben yahut kalb ve dili birleştirerek tekrarlayanın dimağında resimlenmiş bütün suretler yıkılır. Bu kelime-i tayyibe kalbde yerleşti mi,

güneşten çok parlak bu zikrin hakîkati görülür. فاذكرونى اذكركم "Beni anın ki, Ben de sizi anayım." mealindeki ayeti kerîmeye binâen şirkten pâk, kalben O'nun yüce isimlerini tekrarlayan, kalb gözüyle kendi hakikatini müşahade ettiği gibi, O benzersiz bir tek olan Allah'ı da tanır. Bu tanımak ma'rifetullah ile tâbir olunur. Tanıyana da Arifu-billah denilir. Ma'rifetin de iki yolu vardır :

a) Müessirden esere iniş yoludur. Bununla şirkin birinci yolu tahrib olunur. Bu yolun keyfiyyeti Allah'ın sıfatları dahil olmak üzere hiçbir şey düşünmeksizin mücerret الله "Allah" lâfzının mânâsına inanmak ve düşünmekle tekrarlamaktır. Kalbin en derin köşesinde azamet sahibi olan, Allah, lâfzını yahut lâ ilâhe illallah, lâfzını tekrarlamak suretiyle zikredilir. Çok kısa bir zamanda bu zikrin nurundan kalb-i insânînin içinden dimağın içindeki nefsin üzerine şimşekler gelir. Şimşekler geldikçe, bedenin içindeki refleks kıpırdana kıpırdana iki kaş arasına gelip nefsi esir eder. İşte o andan itibâren, evvelden nefsin tasvir ve tersim ettikleri bütün putlar yıkılır. Kalb ve beden sükunet bulur. Çünkü bir melek gelmiş, şeytanı bedenden kovmuş, kalbi kendine pâyitaht etmiş. İşte o nurla itmi'nan... الا بذكر الله تطمأن القلوب "Dikkat edin! Haberiniz olsun ki, kalbler Allah'ı anmakla sükunet bulur." mealindeki ayetin müjdesine mazhar olur zikreden... Bu zikrin semere vermesi için şart, günahları terketmek, farz, vâcibleri yerine getirmekten ibâret takvâdır.

b) İlim yoluyla delil toplamak ve dimağın içinde resimlenip suretlenen putları yıkmak yoludur. Bu yola da eserden müessire yükseliş yolu denilir. Şu kadar ki, bu yol öbür yoldan daha uzundur. Bu yolla da şirkin ikinci kısmı mahvolunur. İstisnâsız herhangi bir ilimde tekâmül eden insan ya şirkten ayrılır, tevhîde girer. Bu takdirde ilim medâr-ı iftihar olur. Yahut da şirkten ayrılır, tevhîde de girmez. Bu da sebeb-i intihar...

BÜYÜK VE KÜÇÜK OLMAK ÜZERE ŞİRK İKİ KISIMDIR

En büyük günah şirktir. Çünkü şirk tevhid gibi bir güneş nurunu söndürmeye kalkışır. Aklı nefse mağlub ettirmek ister. Şirk zulümdür ama korkunç zulüm... Allah da ان الشرك لظلم عظيم "Muhakkak ki şirk en büyük zulümdür." buyurmuştur. Günah beter felâkettir. Fakat afvı mümkündür. Ama zulüm, Allah'ın hakkına tecavüz etmektir. Yahut kulun hakkına tecavüz etmektir. Şirk her iki hakka tecavüz etmektir. Çünkü şirk hem Allah'ın tevhîdini bozmak, hem de O'nun elçilerini ve elçilerinin arkasından gidenleri ve bunca ehli ilmi yalanlamaktan ibârettir. Onun için büyük zulümdür. Korkunç şirk!... Şirk iki kısımdır. Biri büyük, biri küçüktür.

a) Açık, büyük şirk, Allah'tan başkasını, ağacı, taşı, güneşi, ayı, peygamberi, şeyhi, hükümdârı, kendi nefsini, eş tutmaktan ibârettir. İlahlaştırmak maksadıyla Allah'tan gayrini çağırmak, tesirci bilip de Ona sığınmak, emrlerine girmek, istekle onları tesirci inanmak şirktir. Allah Teâlâ

ان الذين تدعون من دون الله عباد أمثالكم فادعوهم فليستجبو لكم ان كنتم صادقين

"Allah'ı bırakıp, taptığınız (put ve şahıslar) da sizin gibi yaratılmış kullardır. Eğer (Allah'ı bırakıp puta tapmak iddiasında) doğrucu iseniz hadi onları çağırın da size icâbet etsinler." buyurmuştur. Dualarınızı kabul etsinler, size rızk versinler. Halbuki eş koşmuş olduğunuz zavallılar bir sinek kendilerine konsa, onu kovmaktan bile güçlü değillerdir. Kendileri de çağıranlar gibi zayıflardır. Hatta daha zayıflardır. Demektir. انه من يشرك بالله فقد حرم الله عليه الجنة ومأواه النار "Gerçek şudur ki, her kim Allah'a eş tutarsa muhakkak Allah da ona cennetini haram kılar ve onun son varacağı yer ateştir." mealindeki ayeti kerîme âkibetlerini beyan etmektedir. Hadîsi şerifte de, "Dikkat! Ben size en büyük günahtan haber vereyim." Üç kere tekrardan sonra, ashab : Evet ya Rasûlallah, dediler. Bunun üzerine : "Allah Teâlâ'ya eş koşmak ve ana babaya isyan etmektir" buyurmuştur.

Cahil kimseler, Allah'ın varlığına ve birliğine inandıkları halde tesiri ondan başkasında inanırlar. Hayr ve şerrin tesirine sebeb olabilecek şeyleri de hakîki tesirci zannederler, ki bu cahil sofilerin îtikâdıdır. Eğer bunlar, Allah Teâlâ'nın gayrine tesiri isnad ettikleri gibi ona taparlarsa kâfir ve müşrik de olurlar. ما نعبدهم الا ليقربنا الى الله زلفى "Biz bunlara ancak bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz." mealindeki ayeti kerîmede beyan olunan müşrikler, vesile aramaktan dolayı değil, hakıki tesiri sebeblere ve vesilelere isnad ettiklerinden ve üstelik de taptıklarından dolayı şirk koşmuş olurlar. Eğer tesiri Allah'tan inanır ve Allah'a tapar, vesileyi tutması da yine Allah Teâlâ'ya ibadet etmek için ise mü'min ve ehli tevhiddir. Bu inceliği bilmeyen kimseler, ya cahil sofilerin yoluna ya da vahhabilik mezhebine sapıyorlar. Demek istiyoruz ki, Hakperestlikle putperestlik arasında bir ince fark var. Ehli tevhid bu farkı bilir. Meselâ, Kur'an ve hadislerin hükümlerini tatbik ederek, namazda imamına, ahlâk ve muamelede inanmış olduğu üstâdına uyar, bir tek olan Allah'a tapar. Şübhesiz imamı veya lideri de aynı şeriati tatbik ederek, onunla birlikte Allah'a tapar.

يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة

"Ey iman edenler, Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya da vesile taleb edin." mealindeki ayeti kerîme ittiba' etmek için vesile aramayı emrederek, beyan etmektedir. Ancak bu vesile çok umum mânâdadır. Her mü'min kendisi ve nefsine ta'yin etmiş olduğu lîderi veya üstâdı da hatta ve hatta tüm müslümanları bir tek halka olarak gözönüne tutarak, hususen namaz içinde اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم "Yalnız Sana ibadet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz. Öyleyse Bizi dosdoğru olan yola ilet. O yol ki, ondan sülük edenlerin üzerine ni'met verdin." demekle itiraf eder. Demek gerçek bir sofu Allah'tan gayrine tapmıyor, namaz içinde de "İbadetimizi yalnız ve yalnız Sana tahsis ediyoruz" diyor. İnancını, tevhidle şirki yıktığını ilân ediyor. Aslında üç "nun" da tüm müslümanlar birleşmektedir.

1) Zâtında, sıfatında ve fiilinde bir tek Allah'a iman etmeyi taahhüt etmekle "na'budu"nun "nun"unda birleşiyorlar. Şirkten pâk ve münezzeh olarak, samimi bir bey'atle Allah'a söz vererek, O'na ibadet etmelerini ilan etmekle, "ibadetlerimizi yalnız ve yalnız Sana tahsis ederiz" derler.

2) Bütün ibadetleri O'na tahsis ettikten sonra, bütün tesirleri O'ndan inanarak,

bütün yardımları O'ndan umarak, "yalnız ve yalnız Senden yardım dileriz" demekle "nesteîn"in "nun"unda birleşirler. Ve bu birleşmeyi de ilan ederler. Buna i'tisam da denilir. Sımsıkı O'nun hükmüne, tecellilerine ve Dînine bağlılığı ifade eden i'tisamdır.

3) "İhdinâ"nın "nun"unda birleşirler. Bu birleşmeyi de şöyle ifade ederler. Ey Rabbimiz! "bizi topyekün dosdoğru olan yola ilet" derler. Sanki bu arada soruldu: O dosdoğru yol nedir? Bir tek Allah'a taparak ittiba' ve vesile edinmek yoludur, denilir. O yol ki, "bizi doğru yola, kendilerine ni'met verdiklerinin yoluna ilet" diye ifade ederler. O ni'metlenenler de şübhesiz Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerdir. Onların yoluna, onlara ittiba' etmek yoluna, onların yaşadıkları gibi yaşamak yoluna... Çünkü onların yolu dosdoğru yoldur. Gazaba uğramış, ilimleriyle amel etmeyen yahudilerin yoluna değil ve ilimsiz amel edip, dalâlete uğramış cahil hıristiyanların yoluna da değil. İşte her mü'min her namazında kendisi de, vesile edindiği lider ve üstadı da hep birlikte bir tek halka halinde, bir tek ağızdan namazlarında ibadetlerini, tevhidlerini böylece ilân etmektedirler. Mü'minde üç dâvâ yoktur. Kendi nefsine uluhiyyet, nübüvvet ve vilâyeti isnad.

b) İkinci şirk, gizli ve hafîf şirktir. Buna riyâ denilir. İmandaki riyâyı kastetmiyoruz. Çünkü o da birinci şıkla dokuz yerde birleşir. Amelde gösteriş kastediyoruz. Bu ise tevhîdi ve farz ibadetin aslını iptal etmez. Sevabını eksiltir. Fakat birinci şirke suret olarak benzediği için buna şirk-i hafî denilmiştir. Zevâcir adlı eserin müellifi ibnü Hacer şöyle diyor : Riyâ ve gösteriş için ibadet edenlerin misâli, kesesini taş doldurup, cevherin bâyiinden cevher almak isteyen adamlara benzer. Yolda giderken onu gören insanlar, elindeki kesesine bakarlar, onu överler. Bu adamın ne kadar çok parası vardır, derler. O da halkın övmesine binâen aldanır, kesesine güvenir, bâyie varır. Kesesini açarken mahcub ve pişman olur. Hiçbir şey alamaz. Ama kese elinde kalır. Böylece gösteriş yapanlar dünyada halkın övgüsünü kazandıkları için, ahiretde bir şey elde edemezler. İmam Şemseddin Zehbî bu temsili hadis olarak rivâyet etmiştir ve gösterişin sevab yerinde bilâkis azâba sebeb olacağını beyan etmiştir.

Mü'min imanıyla emin kimsedir. İhlâsıyla doğru kimsedir. Allah'a ve halka karşı dosdoğru hareket eden, muamelesinde hile, ahlâk ve ibadetinde de riyâ şaibesi olmayandır. Buna ihlâs denilir. İman da ibadet de şart-ı ihlâstır. Mü'min ihlâsla bu şirki yıkar. Hayrete şâyan ki, felsefeciler riyânın adını, sempatizm koymuşlardır. Halbuki sempatizm, nifak veya riyâ ile birleşir. Bazı zavallı mü'minler de sempatizmi İslâm kelimesine kuyruk yaparak, İslâm sempatizmi diyorlar. Dehşet! Ne bu hal?..

Kulundan ibadeti kabul eden Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملا صالحا ولا يشرك بعبادة ربه احدًا

"Kim Rabbine kavuşmayı ümit (ve arzu) ediyorsa güzel bir amel etsin ve Rabbine ibadet etmede (hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi) ortak etmesin." Bu ayeti kerîmede hâlis ibadet etmek, ahlâk ve muamelede dosdoğru olmak emr buyurulmuştur. Her nerde olursa olsun, mü'min, dimağında kurulmuş şöhret, servet, riyâset, putlarını yıkmadığı

müddetçe kurtlar ağacı içinden yedikleri gibi riyâsı da amelini yer. Allah riyâdan korusun. Bir hadîsi kutsı :

"Her kim ibadet işlerken Benden başkasını Bana ortak ederse, yapmış olduğu amel ve ibadeti Bana eş tanıdığı kimseyedir. Ben ondan berîyim." buyurulmuştur.

BEDENÎ DOKUZUNCU VAZÎFE
DARBE VE KATLDEN KORUNMAKTIR

Mal, namus ve insan nefsinin hıfz edilmesi hakkında bütün kanunlar müttefiktirler. Dünyanın hayâtı da ancak insanın nüfusunun hıfz edilmesiyle mümkündür. Binâenaleyh, her insan nefsini ve bedenini korumaya mecbur olduğu gibi, başkasının da beden ve nefsini korumak mecburiyetindedir. Zaten ittifak üzere insanın kazanmış olduğu hayat hakkı da budur. İslâm Dîninin meşru' kıldığı haklar müstesnâ olmak üzere bu hakka tecavüz kat'iyyetle yasaktır. Yani İslâm Dîni nefsini darbedeni yahut başkasını öldürmeye cesaret edeni dünyada kısâsiyet gibi azabla azablandırır. Ahiretde de darbe ve katle cesaret edenlerin korkunç cezaları va'd edilmiştir. Şu kadar ki, meselâ, intihar gibi bir darbeyle nefsine zulmeden dünya cezasından kurtulursa bile, ahiretde cezasını görür. Kısâsiyet beşerin hayâtından ibârettir. ولكم فى القصاص حيواة يا اولى الالباب لعلكم تتقون "Ey sâlim (ve sağlam) akıl sahibleri, kısasta sizin için (umum) bir hayat vardır. Ki sakınasınız." mealindeki ayetin hükmünce, öldürülmeyi hak eden bir câninin, gayrinin hayâtına tecavüz ettiği için öldürülmesi cem'iyyet fertlerinin hayâtını korumaktan ibârettir. Meselâ, çokca gazablı ve öfkeli bir insan, bir ferdi öldürmesi takdirinde kendisinin de öldürüleceğini düşünürse, gayrinin hayat hakkına tecavüz edemez. Bu takdirde cem'iyyet topyekun katlin fitnesinden kurtulmuş oluyor. Eğer böyle bir ceza akla gelmiyorsa, öfkesini dizginleyemeyen, nasıl olsa kurtulurum, diyerek, en ufak bir iş için en büyük bir günah olan katle cesaret eder. Demek, topyekun milletin rahatsızlığı, kısâsiyetin icrâ edilmemesindendir. Öyle ise kısâsiyet anarşinin kökünü kurutan bir cezadır. Kısâsiyet, herkesin dimağındaki musavvire kuvvetinde şunu yazar : Öldürsem, öldürülürüm. Bu ibâre musavvire kuvvetinde resimlendimi, sahibini ıslah eder. İşte bu sırra binâen "Sizin için kısasta hayat vardır." buyuruldu. İslâm Dîni katl hakkında sadece bunu da kâfi görmediği için ayrıca ahirette de büyük azâbı va'd etmektedir.

ومن يقتل مؤمنا متعمدًا فجزائه جهنم خالدًا فيها وغضب الله عليه ولعنه واعد له عذابا اليا

"Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası; içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiştir, la'net etmiştir ve ona çok büyük azab hazırlamıştır." mealindeki ayeti kerîmede katillerin azâbı beyan olunmuştur. Çünkü Allah Teâlâ insanı yeryüzünün hâkimi ve halifesi olarak yaratmıştır. Herbir insan Allah Teâlâ'nın kudretiyle yapmış olduğu bir binadır. Bu binayı yıkmak kadar bir fenalık olmadığından, cezası ağır olarak ta'yin edilmiştir. Akıl sahibi olan hükemâ da الجزاء من جنس العمل "Ceza, cinâyetin, aynı cinsindendir." demişlerdir. Demek, sâlim akıl sahibleri de Kur'an-ın beyan etmiş olduğu cezayı idrak etmişlerdir

Bir insan, ha nefsini öldürmüş, ha gayrini öldürmüş. Hiç fark yoktur. Hatta ahiretde intihar edenin cezası, kastı katiden daha fazladır. Çünkü intihar eden -Allah korusun- ya ahirete inanmadığı için intihar etmiş ya da kadere râzı olmadığı için intihar etmiş. Bu iki itibar veya iki itibardan biriyle intihar edenin îmanı da gider. İntihar edenin cenaze namazı kılınmaz, diyen müctehidlerin ictihadı bu mânâdan dolayıdır. Şu kadar ki kadere de inanır, ahirete de inanır, fakat cinnetden dolayı yahut ruh gargaraya gelmeden evvel tevbe imkânını bularak intihar edenin cenaze namazı kılınır. Artık gerisi Allah'a havaledir.

İki müslüman hiçbir suretle silahla vuruşamazlar. Çünkü katle sirâyet edecek vuruşma, suret-i kat'iyyede yasaklanmıştır. اذا التقى المسلمان بسيفهما فالقاتل و المقتول فى النار "İki müslüman silahlarıyla vuruştukları zaman öldüren ve öldürülen, ikisi de ateştedir." buyurulunca, bazı ashab: Ey Allah'ın Rasûlu, katilin ateşte olduğunu biliyoruz, öldürülenin ateşte olduğuna ne sebeb vardır. Dediler. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem: "Zira o da arkadaşını öldürmeyi şiddetle arzu etmiştir. Ancak arzusunda muvaffak olmamıştır." cevabını vermiştir. لقتل مؤمن اعظم عند الله من زوال الدنيا "Bir mü'minin öldürülmesi Allah'n nezdinde dünyanın zevâlinden daha büyüktür." mealindeki hadîsi şerife binâen cumhuru ulemâ, şirkten sonra en büyük günah katldir, diye ittifak etmişlerdir. Nitekim bir adam Rasûlu Muhterem'e gelerek, en büyük günah nedir, diye sormuş. O da: "Allah Teâlâ'ya eş koşmandır. Halbuki O seni yaratmıştır." buyurmuştur. Adam sonra hangisi deyince: "Seninle yemek yemesinden korkup öz evlâdını öldürmendir." buyurmuştur. Bu hadise binâen iki aylıktan fazla çocuk düşürmek de buna dahildir. Zira ahlâken bu da çok çirkindir. Soran adam, sonra hangisi deyince : "Komşunun helâliyle zina etmendir." cevabını buyurmuştur. Nikahlı olup, komşu olmayan da bu hükme dahildir. Şu halde dünyanın tâmiri ve devamı, insanın çoğalması ve nüfusların korunmasına bağlıdır. Nüfusları azaltmak yahut zinâ ile nesli bozmak hiçbir dinde meşru'kılınmamıştır.Sağlam akıl sahibleri de katl fiilini çok çirkin görmüşlerdir. Zira kati ile nüfusu azaltmak, zina ile nesli bozmak, fertlerden ailelere, kabilelere, aşiret ve büyük toplumlara da sirâyet eder. Bu şunun şu da bunun intikâmını almak peşine düşmekle, katl ve zinânın misillenmesi ve intikâm arzusu, netice itibâriyle devletlerin de şevketlerine sirâyet eder ve bu sebebten dolayı, can güveni ortadan kalkar. Halbuki can güvenliğinin korunması hakkında beşer ittifak etmektedirler. Hatta İslâm Dîni, vergisini isyansız ödeyen kâfirlerin katlini de haram kılmıştır. Bu şeref İslâma mahsus bir meziyettir.

الاومن قتل نفسا معاهدة لهاذمة الله وذمة رسوله فقد اخفزذمة الله ولا يرح رائحة الجنة وان ريحها ليوجد من مسيره خمسين حزيفا

"Boynunda Allah Teâlâ'nın ve O'nun Rasûlu'nün zimmeti olduğu halde ve vergisini veren, bir kâfir nefsini öldürmek, muhakkak Allah Teâlâ'ya ahde vefâ sözleşmesini bozmaktır. Ve cennetin kokusunu kâtil duymaz. Halbuki cennetin kokusu şübhesiz elli senelik mesâfeden duyulur." buyurulmuştur. Bu hadisi şerif, sözleşmek ve ahdinde duran bir kâfirin öldürülmesi hakkında ise, bir mü'minin öldürülmesinin ne demek olduğu düşünülsün. İbni Arabi diyor ki: İnsanın içine girip de çıkmayacak müşküllerin

en büyüğü katldir. Bundan dolayıdır ki, Rasulu Muhterem veda hutbesinde: "Ashâbım, sakının! Benden sonra eski kapıklıklara (cahiliye devrindeki kitâle) dönüp de birbirinizin boynunu vurmayın." buyurmuştur. Bunu demekle ümmetinin silahla karşı karşıya gelmemelerini emretmiştir.

Kan dâvalarından, particilik ve ırkçılıktan, dünya menfeati taleb etmek ve riyâsetden yahut yükselmek için, aslâ vuruşmak yoktur. Böyle yerlerde doğrusu i'lâi kelimetullah'tan başka hiçbir suretle vuruşmak yoktur. Demek insânî ahlâktan sayılmayacak bir şey varsa, Allah'ın hükmünü ve dînini hâkim kılmaktan başka bir sebebe mebni vuruşmaktır. Nitekim bir hadîsi şerifte,

من اعان على قتل مؤمن ولو بشطر كليمة لقى الله مكتوب بين عينيه آيسى من رحمة الله

"Öldür, kelimesinin başındaki "Ö" harfiyle bir müslümanın katline yardım eden, Allah'ın huzuruna varırken alnında, bu Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümitsizdir, diye yazılır." buyurulmuştur. Bu daha öldürmek değildir. Öldürmeye, mücerret "öl" kelimesiyle işaret etmektir. Katlin cezası nasıl olur?!

İmam Ebu Süleyman ve diğer birçok ulemâ, zulumden malını, yahut hırsızdan canını ve malını yahut namusunu kurtarmak için ya da devlete başkaldıranlarla vuruşan bu hükümden müstesnâdır. Bunun dışında her ne suretle olursa olsun, mü'minlerin vuruşmaları en büyük günahtır, demişlerdir. Bu mes'elede ulemâ ittifak ettikleri gibi pek ender mes'elede ittifak etmişlerdir. لا يحل لمسلم ان يروع مسلما "Bir müslümanın diğer müslümanı (silâhıyla yahut bir hayvanı saldırtmasıyla) korkutması helâl değildir."

لا يحل دم امرأ مسلم الا باحد ثلاث كفر بعد ايمان وزنا بعد احصان وقتل نفس بغير حق

"Haksız yerde bir kimseyi öldürmek, evlilikten sonra zina ve imandan sonra küfürden başkasıyla hiçbir surette mü'minin öldürülmesi helal değildir." buyurulan hadîsi şeriflerin hükmünce ancak mü'min, birisini haksız öldürse, yahut mürted olursa yahut evli iken zina ederse öldürülür. Bunun dışında hep öldürmek zulümdür. Şübhesiz zulüm en büyük günahtır.

BEDENÎ ONUNCU VAZİFE
ZİNANIN FENALIĞINDAN KORUNMAKTIR

Bedenin binasını tahrib eden katlden sonra, en çok firengi hastalığıdır. Alt tabakadan akıntılar, bel soğukluğu, dimağ ve zekânın bozulması, ateşli hastalıklar ve daha nice birçok hastalıkların geçişine sebeb olan yegâne şey zinâdır. Demek ki, zinânın tahribâtı katlin tahribâtından daha beterdir. Hele kaçak hastalıklar ise bir aşirete sirâyet eder. Özellikle firengi gibi hastalıklar hem nesli bozmak hem cem'iyyeti bozmak sebebidir. Bunun da kan dökülmesinin sebebi de ekseriyet itibâriyle zinâdır. İslâm Dîni zinâyı fuhuş diye tâbir etmiştir. Demek zinâ işleyen iki büyük suç işler. Birincisi hastalıkları yayıyor. İkincisi nesli bozuyor. İşte felâket!... Zinâya cesaret eden bir insan, kendisinin namusundan da bir nev'i vazgeçmiştir. Muvakkat bir lezzet için de bunca milletin şeref ve haysiyetini ihlâl etmiştir. En güzel târifi, tehdit ve tenkîdi Kur'an-ı Hâkimin ifadesidir: ولا تقربوا الزنا انه كان فاحشة وساء سبيلا Zinayı irtikab etmek şöyle

dursun da gerek ona niyet etmek, gerekse zinaya başlangıç olabilecek suretiyle asla "Zinâya yaklaşmayın. Çünkü o şübhesiz bir hayâsızlıktır ve en çirkin yoldur." buyurulmuştur. Zinâya tevessül nasıl çirkin bir yol olmasın ki, birçok devletleri yıkar, nesli bozar, nice hastalıkları bulaştırır, fakirlik, zillet ve mağlubiyetin tohumunu eker. Rasûlu Muhterem: بشر الزانی بالفقر ولو بعد حین "Az sonra da olsa bile zinâ edeni fakirlikle tebşir edin." Bu hadîsi şerifin mucizesi açıktır. Müşahade ediliyor. Görülmez mi? Nice servet sahibleri zinâ peşine düşüp de fakir olurlar, görüyoruz. Zinâ dünyayı elden götürdüğü gibi, ahiretde de imanı götürür. Pek nâdir insan zinâdan tevbe etmeksizin ahirete imanını götürebilir. Ehli keşften Hoca Aliyyul Havasın meclisinde bir zât keşif ve kerâmeti dâvâ etmiş. Muşarunileyh kulağına eğilerek : Vallahi otuzüç sene evvel yapmış olduğun bir zinânın kokusu hâlen senden gelmektedir. Senin bu kokun, insan necasetinin kokusundan daha fazla bizi rahatsız ediyor. Bir de keşf dâvâsı yapıyorsun, değil mi? Demiştir. Demek zinâ budur.

اذا زنی العبد خرج منه الایمان فکان کالظلة علی رئسه ثم اذا اقلع رجع الیه الایمان

"Bir kul zinâ ettiği zaman iman (ın nuru ve kalbindeki olan iman eseri yani vicdan duygusu) ondan çıkar. Gölge gibi tepesinde durur. Sonra, o (zinâ fiilinden) çıkıldığı vakit iman tekrar kendisine girer." mealindeki hadisi şerife binâen, ulemânın birçoğu, zinâdan sonra tevbesiz ölen imanını kaybedebilir, dediler. Birtakım ulemâ da bu hadisi te'vilsiz kabul ettiler. Bu takdirde iman kendisi çıkar demek oluyor. Ama ehli sünnetin çoğu dediler ki: Eğer zinânın helal olmasını itikad ederse iman kendisi, haramlığını itikad ederse imanın eseri çıkar demektir. Allah müslümanları onun felâketinden kurtarsın. Zinâdan olan evlad da ya telef olup gider ya da yaşarsa terbiyesizlikten dolayı sert, kaba ve çok obur olur. Cem'iyyet içinde kalbi kırık, daima eziklik içinde bulunur. Kendisi ana babasına vebal olduğundan dolayı doğrusu ana baba kendi günahlarından başka bir de onun günahlarını taşırlar. Zinâ eden kimsenin dünyada cezası, bekarsa yüz kırbaç, evli ise recmdir. Hele livâte beşerin tabiatının kabul etmediği zinâdan daha felâketdir. Onunla bu felâket yapılan erkek kendi nefsini akla sığmayan bir zillet sokmuştur. Öyle bir zillet ki, akıl onu târif etmekten hâya eder. Gerek livâte ve gerek zinâyı irtikab eden çok aşağılık bir fahişelik yapmıştır. Bu iki günahın felaketinden Lut Peygamberin iniltileri, zamanında Allah'ın arşını titretmiş. Kavmi öyle bir felâket işledi ki, kıyametin sonuna kadar kötülükten örnek oldular. Nitekim şu ayeti kerimede halleri beyan olunmuştur: ولوطا اذ قال لقومه انکم لتأتون الفاحشة ما سبقکم بها احد من العالمین "Lut'u da (hatırla), hani o kavmine (şöyle) demişti : Hakikaten siz öyle hayâsızlığı (meydana) getirdiniz ki, sizden önce âlemlerden hiçbiri bunu yapmamıştır." buyurulmuştur. Erkeğin erkeğe yahut erkeğin kadının dübürüne iş yapması da aynı hükümdür: Hadîsi şerifte de, لا ینظر الله تعالی الی رجل اتی ذکرًا او امرئة فی دبرها "Allah Teâlâ bir kadının dübürüne yahut erkek erkeğe temasta bulunana rahmet etmez." Diğer bir hadîsi şerifte, "Dört kimse sabah ve akşam Allah Teâlâ'nın gazabına uğrarlar. Erkekten kendini kadına, kadından kendini erkeğe benzeten ve hayvanlarla temasta bulunan, bir de dübüre gelen." Yani Lut kavminin amelini işleyen demektir. Rasûlu Muhterem : "Allah Teâlâ Lut Peygamberin kavminin amelini yapana la'net etsin." diye üç kere tekrarlamış olduğundan ulemâ ittifâken, Lut kavmi-

nin bu amelini işleyen kebâir işlemiştir, demektedirler. Ebu Said Sa'luki, bu ümmetten de son zamanda bir kavm olacaktır. Bir kısmı bakarlar, nazar ederler. Bir kısmı tokalaşırlar. Bir kısmı da dübürden temasta bulunurlar. Bu çirkin ameli işleyecekler, demiştir. Deriz ki, bizim zamanımızda bunlar hepsi oluyor. Halbuki

ما خلا رجل بامرأة الا كان الشيطان ثالثهما

"Bir adam bir kadınla halvette bulunursa muhakkak şeytan üçüncüleri olur." mealindeki hâdisi Şerife binâen ihtilat da şeytanın fitnesi olduğundan, kıyâsen haram olmuştur. Hatta ergenlik çağına yakın parlak çocuklarla yalnız kalmak aynı fitneye sirâyet eder, diye selef ittifak ettiler. Nitekim İmam Ahmed bin Hanbel Hazretlerinin ziyâretine gelen bir adamla beraber parlak bir oğlan da bulunmuş, İmam ona bakarak: Bu çocuk kimdir? diye sormuştur. Ziyâretçi, kardeşimin oğludur, deyince İmam: Sakın bir daha bununla yanımıza gelme diyerek onu dışarı çıkarmıştır. Hafız Zehbi de, tâbiin bir erkeğin henüz bıyığı bitmeyen bir oğlanla hamamda, dükkanda veya bir odada yalnız bulunmaları -- hele gençler hakkında-- kadınla halvetten daha fazla fitne olduğuna ittifak etmişlerdir, diye nakletmiştir.

Zinâ, behime nefsinin dînin dışında lezzetlenmesi veya menfeati yalnız kendi şahsına tahsis etmesidir. Herbir insan duygusuyla başka bir şekilde lezzeti hisseder. Dimağdaki musavvire kuvvetinin tasvir ve hissinden tenâsül âleti mutlak haberdar olur. Bazan ona itaat eder, zinâ husule gelir. Bazan da onu tekzib eder, zinânın sebebleri olan ihtilat, dokunma, bazan da istimnâyı meydana getirir. Bu ise erkeklerin hakkında zararlıdır. İstimnânın zararı evvelden dediğimiz gibi birçok hastalıklara sebeb olmasıdır. Çünkü bir kere, elle istimnâ takriben üç kere temastan daha fazla meniyi ifraz eder. Hele genç yaşta bu belâya yakalananın bünyesi zayıf kalır ve birçok hastalıklara maruz kalır. Bazı tabiblerin bekarlara istimnâyı tavsiye etmeleri korkunç bir hatadır. Ana babanın, muallimlerin, erginlik çağına gelen çocuklarını istimnâdan menetmeleri vâcibtir. Zira elle meniyi dışarıya çıkarmak, müdrike ve muharrike kuvvetlerini zayıflatır. Bundan dolayıdır ki, Rasûlu Muhterem ümmetini, nazardan ve elle meniyi çıkarmaktan vazgeçirmek maksadıyla şöyle buyurur :

زنا العين النظر وزنا اللسان النطق وزنا اليد البطش وزنا الرجل الخطا وزنا الاذن الاستماع والنفس تمنى وتشتهى والفرج يصدق ذالك ويكذ به

"Gözün zinâsı bakmaktır, dilin zinâsı konuşmaktır, elin zinâsı tutmaktır. Ayağın zinâsı ona doğru adımlamaktır, kulağın zinâsı kabulle onun hakkında dinlemektir. Nefs de temenni ederek arzular ve iştihalanır. Tenâsül âzâsı bazan (bunları) tasdik, bazan da tekzib eder." Demek ki, halkça bilinen zinâ, yalnız o fahişe fiili yapmak değil, bilâkis zinânın çeşitleri vardır. "İki gözün zinâsı bakmaktır." Gözler musavvire kuvvetinin en kuvvetli vasıtası ve casusudur. Gözler musavvire kuvvetinin postacısı olunca, görmekle beraber yüz çevrilmezse ve istiğfar edilmezse, aylarca ve senelerce bir bakış, namazın içinde bile musavvire kuvvetini secde mahallinden ayırttırıp, baktığı kadınla uğraştırır. Demek nazar insanı Allah'ın huzurundan meneder. Çünkü o zinânın postacısıdır.

النظرة بريدة الزنا "Bakmak, zinânın postacısıdır." mealindeki hadîsi şerif, çok derin mânâdadır. Gözün görmesiyle hele genç yaşlarda musavvire kuvveti bütün bedeni ateş içine sokar. Bu ateş içine giren bir insan kendini zinâdan koruyamaz. Bilmem ki içinde burhan olsa. O müstesnâ. İşte bu hikmete binâendir ki, Nur suresinde harama bakmak

yasaklığı, zinâ etmek yasaklığından daha evvel beyan buyurulmuştur. Şübhesiz ihtilat da bu zinânın sebebidir. Maateessüf en çok sakınmadığımız husus da bu felâkettir. İmam Gazâli "Bakmak zinânın postacısıdır." mealindeki hadîse izahat vermek esnasında diyor ki, mideyi şübhelilerden ve fazla yemeği yemekten, gözü harama bakmaktan, kalbi de düşünmesinden sakındarımayan büyük zinânın felâketinden kendini kurtaramaz. Demek zinânın terkedilmesinin tek çaresi budur. Demek gözlerine hâkim olamayan nefsini kurtaramaz. Öyle ise takvâ makamına ulaşması zor olur. İşte bundan dolayıdır ki, zinâ fiilinden evvel, harama bakmaktan sakındırılmıştır.

قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم ويحفظوا فروجهم ذالك اذكى لهم

"Mü'min erkeklere söyle. Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu kendileri için daha çok temizliktir." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîme de Allah, edebi öğretiyor. Bu usul hayânın alâmetidir. Edeb ve hayâ nerede olursa orayı şerefli kılar, ziynetlendirir. Şübhesiz aynı emr kadın hakkında da cârîdir.

Bazan şehvet arzusu içten dışa çıkar, bazan da dıştaki tahrikle feverân eder. Bunun zabtedilmesi zordur. Bunun sebebi ya dildir, ki söyler. Ya kulaktır, ki fâhiş sözleri dinler. Ya eldir, tokalaşmayla tahrik ettirir. Ya da gözdür, bakar; şehveti kemiyyetten keyfiyyete geçirir. Bunun için yukarıdaki hadîsi şerifte zinâ bunlara isnad edilmiştir.Yahut da bunların hepsinin fiile geçmeleridir. Bunun sebebi de ihtilatdır. Yani erkek ve kadınların birarada bulunmalarıdır. Sonra bu âlet ve edavatlar arzularına, fiilen muvaffak olurlarsa bilâhare bunalımı meydana getirir. Aciz kalırlarsa gazab kuvveti fiile geçer. Binâenaleyh, şuurun üçte biri kalıyor. "Nefs temenni eder, arzular ve iştihâlanır. Alet de bazan onu tekzib, bazan da tasdik eder." Yani zayıf imanlılarda tasdik, kuvvetlilerde de tekzib eder. Tasdik anında imanın nuru kalbden çıkar. Tekzib anında ise kuvvet bulur ve çoğalır. İşte bu mânâyı açıklayan şu hadîsi şeriftir :

مثل الايمان مثل القميص تَقْمَصُهُ وتنزعه

"İmanın misâli, gömleğin misâli gibidir. Onu bir giyersin, bir soyunursun." buyurulmuştur. İmam Menâvî diyor ki: Kalbin içinde imanın eseri olan nur da vardır. Daimi olarak Allah'tan feyz alır. Bu gibi hadîsi şeriflerde imandan maksad o nurdur. Şehvet kalbe sokulduğu zaman kalb merkezinin Allah'tan feyz almasına engel olur. Bazan o nur galebe çalar, kalbe zinanın nefreti gelir. Bazen de nefs galebe çalar kalbden o nur çıkar. Artık tam tevbe olunmazsa, o nur kalbe dönüş yapmaz. O nuru kaybetmemek için haram yemekten, hileli kazanç ve kötü huylardan sakınmak gerekir. Nitekim, Tirmizî'nin rivâyet ettiği bir hadiste de şöyledir : "Adamın üzerinde bir zaman gelir ki, bedeninde bir iğne ucu kadar nifak yoktur.Başka bir zaman gelir bir iğne ucu kadar imanın eseri yoktur." İşte o anda insan zinâ işleyebilir. İnsan bu nurdan ayrılmadığı müddetçe zinâ işleyemez.

Birgün bir genç, bu son hadîsi hocamdan sordu. Üstâdım da ona eğildi ve şöyle dedi : Filan vakitte, filan yerde, filan şekil ve kıyafetteki kadınla o kötü fiili işlemek istediğin zaman, kalbin çarpıntı yaptı ya, sen dinlemedin. Sonra soyundun, çarpıntı çoğaldı, başağrısı oldu. İşte o çarpıntıyı yaptıran ve seni o felâketten kurtaran kalbinin merkezindeki îmanın eseri idi. Genç kızardı bozardı ise de, Hocam ona şu tavsiyede bulundu: Zinâdan iki şekilde kendini korursun. Birincisi, benim gibi salih ve âlim biri-

sini hayâlinde tutmakla, ikincisi zinâdan bahseden bütün sözlerden korunmakla gözlerine hâkim olursun. Çare budur. Hülâsa bedenin tüm cüzlerini zinâdan korumak, bedenî vazifenin en mühimidir. Fakat yine de salih arkadaş tavsiye edilir.

ONBİRİNCİ BEDENİ VAZİFE
BEDENİN TÜM CÜZLERİNİ HARAMDAN KORUMAKTIR

Bedeni darbe ve katlden korumak farz olduğu gibi, haramlardan da sakındırmak farzdır. Rızkın talebinde; mideye girebilecek yahut onunla beden örtünecek miktarda herkesin rızkı mâlum ve taksimlidir. Bu taksimli olan rızkını aramak farz olduğu gibi arayış esnasında haramdan sakınmak da farzdır. "طلب الرزق فريضة بعد الفريضة Helâlden rızkı aramak, farzdan sonra farzdır." mealindeki hadîse binâen hiçbir suretle bir mü'min diğer mü'minin ırzına ve bedenine tecavüz edemediği gibi, malına da tecavüz edemez, diye ümmet ittifak etmişti "تسعة اعشار الرزق فى التجارة Rızkın onda dokuzu ticarettedir." mealindeki hadîse binâen, ticaretsiz bir san'at veya ziraat kâfi gelmemektedir. Zira Allah Teâlâ -İmam Ragıb'ın dediği gibi- insanı tabiatıyle medenî olarak yaratmıştır. O halde tek başına kalması ve yaşaması mümkün değildir. Birisinin dimağını ticarete, birisinin bedenini çiftçiliğe, diğerinin arzusunu ilme, bir başkasının elini san'ata kâbiliyetli olarak yaratmıştır. Böylece yaratmasıyla Allah Teâlâ herbir insanı diğer bir insana ve herbir meslek sahibini diğer meslek sahibine muhtaç kılmıştır. Allah'ın vermiş olduğu bu kâbiliyetle herbir ferdin kazandığı şey kendisinin mülküdür. Rızası olmaksızın mülküne tecavüz etmek, bedenine tecavüz etmek gibidir. Demek, herbir ferdin mülkünde bulunan malın değeri ve menfeati kendisine mahsustur. Meslekçilerin karşılıklı birbirinden faidelenmelerine Cenâb-ı Hak Teâlâ kanunları, nizamları ta'yin etmiştir. Ticaret bunun bir kısmıdır. Fukaha bu hukuki nizam ve kanunlarına muamele adını vermişlerdir. Neseb ve nesil, izdivac ve nikahla tanzim olunduğu gibi, toplumun hayâtının da devam etmesi, yaşamak ve yaşatmak hakkı da helâl muamele, hilesiz ticaret ve menfeatin mübadelesi yahut iki aynın mübadelesi gibi şeylerle tanzim olunur. İnsan hakkında mal ve can mülkiyeti ikiz kardeş gibidirler. Yahut oksijen ve hidrojen gibidirler. Birbirinden ayrılmazlar. Mal can uğrunda feda edildiği gibi, can da mal uğrunda feda edilir. Bu büyük bir nizamdır. Şu âyeti kerîme de bu nizâmın hakikatini tasrih etmiştir :

يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل الا ان تكون تجارة عن تراض منكم ولا تقتلوا انفسكم ان الله كان بكم رحيما

"Ey iman edenler, birbirinizin mallarınızı bâtıl (ve haram) sebeblerle alıp yemeyiniz. Meğer ki, sizden karşılıklı bir rızâdan (doğup ve neticelenen) bir ticâret ola. Kendilerinizi öldürmeyin. Muhakkak Allah sizi çok esirgeyicidir." buyurulmuştur. Dikkat edilirse, ticaret kelimesinden sonra "..Kendilerinizi öldürmeyin" buyurularak, Rahmet sıfatıyla ayeti kerîme kapatılmıştır. Bundan dolayı birçok ulemâ, ticaretsiz, haram suretlerden biriyle birinin malını almak, onun hayâtını öldürmek demektir, dediler. Nitekim İbni Kesir de; Faizin bütün çeşitleriyle, kumar ve sair suretlerle değil; bâyi' ve müşterinin rızâlarıyla malları almak ve satmaktan ibâret meşru' ticaret emredilmiştir. Aynı

zamanda her türlü hileler bu ayeti kerîmeyle yasaklanmıştır. Demiştir. Malların tahsiline sebeb olan ticaretin de meşru' olması farzdır, yani şarttır. Satın almak ve vermekte rıza şart olunca, fiil ve niyet kâfi gelmektedir. Dille, şunu on liraya aldım, sattım, diye söylemeksizin de alışveriş sahih olur. İmam Şafii ise bunu caiz görmemiştir. Muşârunileyhe göre, şu kilo şekeri on liraya sana sattım, diye bâyi' tarafından, kabul ettim yahut bu şekeri on liraya aldım, diye müşteri tarafından dille ikrar edilmediği müddetçe böyle bir alışveriş sahih değildir. Cumhur, dille sükut ve fiili hareketle, alım satım caizdir, dediler. Yani, "Bey'i muâtat" şâfiiye göre caiz değil, cumhura göre caizdir. Taberî' nin rivâyet ettiği şu hadîsi şerif cumhura kuvvetli bir düsturdur :

انما البيع عن تراض والخيار بعد الصفقة ولا يحل لمسلم اَنْ يَضُرَّ مُسْلِماً

"Alışveriş ancak rızâdan doğandır. Muhayyerlik (de satışın sonuçlandığını bildiren ve tokalaşmadan ibâret) safkadan sonradır. Bir müslimin diğer bir müslime zarar vermesi aslâ helal olmaz." buyurulmuştur. Muhayyerlik meclisini isbat etmek de tarafeynin rızalarının tamamıdır. Nitekim, المتبا يعان بالخيار مالم يتفرقا "Bâyi' ve müşteri birbirinden ayrılmadığı müddetçe, ikisi de (bey'i bozmakta veyahut devamını kabul etmekte) muhayyerdirler. " mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmiştir. Sahih bir ticâret veya hediyeleşmeden başka, Allah'u Teâlâ'nın haramlarını irtikabla isyanı yapmak üzere biribirinize malı hediye vermek ve aralarınızda bâtıl sebeblerle mallarınızı almak satmak suretiyle "Kendilerinizi öldürmeyin" diye Cerîri Taberi yukarıdaki ayeti tefsir etmiştir. Binâenaleyh, rüşvet vermek, almak, gasb, mal çalmak, ticâretlerde hile yapmak, halkın ihtiyacını karşılayan mallarda ihtikâr, faiz, İslâm'ın yasakladığı bütün alışverişler ve kazançlar gayri meşru'dur. Onun için bedeni bunlardan korumak, sakındırmak farzdır. Zira gayri meşru' kazanç, içtimâi hayâtın felce uğramasına vesile olur. Öyle ise bu vesilelerle "Kendi hayatlarınızı öldürmeyin" demektir. Ayetin bu şekilde mânâ edilmesi en uygun bir tefsirdir. Nitekim,

كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه

"Her müslimin kanı, malı ve ırzı diğer müslime haramdır. "Ve

لا يحل مال امرىء مسلم الا بطيب نفس منه

'Müslüman kişinin malını, nefsinin rızası dışanda (almak, yemek) helal değildir." mealindeki hadîsi şerifler, ayetin bu şekilde tefsirini teyid etmektedir.

Bâtıl sebeblerle gayri meşru' ticâretler iki noktada toplanılır:

a) Birinci nokta zulüm yoluyla kazançtır. Mal çalmak, gasbetmek, ticaretlerde ihtikâr veya hile yapmak, emanetlerde hiyanet etmek ve gayrin hakkına tecavüz olabilecek faiz gibi bütün sebebler zulm kelimesine dahildir.

b) Hezl ve oyun yollarıyla kazançtır. Rüşvet, kumar, çalgı ve danslar gibi sebeblerle kazanç buna dahildir. Bu iki sebeb meşru' kazanca karışmakla onu helal olmaktan çıkarır. Artık, لا يدخل الجنة جسد غذى بحرام "Haram sebeble gıdalanan bir ceset aslâ cennete girmez." mealindeki hadîsi şerif, bedenimizi haram sebeble elde edilen tüm kazançlardan sakındırmamızı emretmektedir. Şu halde dilencilikle, yalancı şahitlikle yahut hükmü değiştirmekle kazanılan tüm mallar gayri meşru' kazançlardır. Meselâ, eksik ölçü ve tartının bedeli, âriye olarak alınıp inkar edilen emtia, yetimin

malı, sihir ve büyücülük ücreti, suret yapmak ücreti, zinâ yapmak bedeli, bâyi' ve müşterinin izni olmaksızın dellâlın aldığı ücretler, kumar, çalgı ücreti, hür bir insanı satmak bedeli, hepsi gayri meşru'dur. Gayri meşru' maldan gıda olarak yemek, libas olarak giymek, mesken olarak durmak haramdır. Bunların herhangi birisiyle gıdalanıp beslenen beden, dünyada iken tevbe ve tasfiyesiz ölürse, öldükten sonra ateşle saflaştırılmadan cennete girmez. Demek mü'minin bedeni bunlarla beslendiği zaman duası kabul olmadığı gibi, mücerret îman ve ibâdeti onu cennete sokmaz. Artık cezasını çekmeden cennete giremez. Bunda ehli sünnet ittifak etmektedirler.

الرجل يطيل السفر اشعث اغبر يمديده الى السماء يارب يارب ومطعمه حرام ومشربه حرام وملبسه حرام وغذى بالحرام فانى يستجاب ذالك

Nice hac, cihad, sılai rahm ve birçok ibadet yollarında "Saçları topraklanmış, keçeleşmiş adam, toztopraklı ellerini havaya kaldırır : Yâ Rab, yâ Rab (diye dua eder) Halbuki yemesi haram, içmesi haram,libası haram, (bedeni de) haramdan gıdalanmıştır. Nerede şu (nun duası) na icâbet edilecektir." Diğer bir rivâyette,

من لم يبال من اين إكتسب المال لم يبال الله من اىّ باب ادخله النار

"Kim malını nerden kazandığına dikkat etmezse, Allah Teâlâ da cehennemin hangi kapısından onu ateşe atacağına iltifat etmez." Diğer bir rivâyette: "Kim haram bir malla haccederse, lebbeyke, dediği zaman Allah Teâlâ ona: Hayır, hayır lebbeyke deme! Haccın senin üzerine reddedilmiştir. Ve yüzüne çarpılmıştır. Der." mealindeki hadîsi şeriflere binâen bedeni haram yemekten, içmekten, libastan ve meskenden sakındırmak emredilmiştir. Demek, hakiki mü'min odur ki, îmanında riyâ, ticaretinde hile ve ribâ bulunmaz.

İman ve ibadette birçoğumuz müslümanız. Ahlâk ve muamelede ise bazılarımız müslümandır. Bundan dolayı iyilerin duaları kendileri hakkında ve gayrilerin hakkında geçersizdir. Fakat hatayı kendimizde aramıyoruz, duanın kabul olunmamasında dinimizden şübhe ediyoruz. İşte felâket budur.

İmam Ahmed bin Hanbel : Allah Teâlâ'nın yolunda onda bir dirhemi haram olan parayla satın aldığım bir libas da namazın kabulünü engeller, diyerek bu mevzuda birçok hadisleri naklediyor. Ahmet ibni Mübarek de şöyle diyor : Bir milyon yüzbin dirhemi sadaka vermekten daha ziyade, bir tek şübheli dirhemden sakınmayı daha severim. Veheb bin Enver de : Ebediyen ibadet etmen sana faide vermez. Öyle ise midene giren helal ve harama dikkat et. Bununla yalnız farzlar sana kâfi gelir. Demiştir. Sefyan Sevri de müridlerine şöyle diyor : Haramdan sakın sadaka vermeyin. Necaseti necasetle yıkamak temizlik olmadığı gibi, haramdan sadaka vermek de hayr yapmak değildir.

لا يعجبنك رحب الزراعين يسفك الدماء فان له قاتلا عند الله لايموت ولا يعجبنك امْرىء كسب مالا حرامًا (او من حرام) فانه ان انفقه وتصدق به لم يقبل منه شيىء وان تركه لم يبارك له فيه وان بقى منه شيىء كان زاده الى النار

"Kan döker kişinin iki kolunun bolca kuvvetli olması size hayret vermesin (şaşırtmasın).

Çünkü muhakkak Allah Teâlâ nezdinde ona ölmez bir kâtil vardır. Haramdan bol mal kazanan kimsenin malı da size hayret vermesin. Çünkü o eğer onu harcar ve sadaka verirse ondan kabul edilmez. Eğer mirasçılarına bırakırsa onda meymenet olmaz, bereketsiz olur. Şayet ondan bir şey kalırsa bile şübhesiz onu ateşe sevk eder." mealindeki hadîse binâen haramdan çoğalan bir mal sonuçta yine harama gider. Allah Teâlâ böylelerinin emeğini boşa çıkarır.

قل هل ننبئكم بالاخسرين اعمالا الذين ضل سعيهم فى الحياة الدنيا وهم يحسبون انهم يحسنون صنعا

أولئك الذين كفروا بايات ربهم ولقائه فحبطت اعمالهم فلا نقيم لهم يوم القيامه وزنًا

"De ki: En çok amel bakımından zarara uğrayanları size bildireyim mi? Onlar ki, dünya hayâtında çalışmaları boşa gitmiştir. Halbuki onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlar. Onlar Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı (haşr, hesab, azab ve sevâbı) inkar ederlerdi. Dolayısıyla çalıştıklarının mukâbili boşa çıkarılmıştır. Biz kıyamet gününde onlar için hiçbir değer tutmayacağız." mealindeki ayeti kerîme de haramı helal ederek çalışanların âkibeti tasrih olunmuştur. İşte zulüm... Bedenini haramdan korumayan hem Allah'ın hududuna, hakkına ve hem de insanların hakkına tecavüz etmiştir. Serserilik ve zulüm budur.

ZULÜM HAKKINDA SEÇME HADİSLER

Zulüm, haksız yere başkasının malını almak, ırzına sataşmak, bedenine zarar vermek ve emsâli şeylerdir. Bu hususta birkaç hadîsi şerif :

1) Kudsî hadis :"(Allah) buyurdu ki : Ben zulmü Kendime haram kılmışımdır. Onu sizin aranızda da haram kıldım. Binâenaleyh, birbirinize zulmetmeyin! Ey kullarım! Hepiniz delâlettesiniz, yalnız Benim hidâyete erdirdiğim müstesnâ! O halde Benden hidâyet dileyin ki, sizi hidâyete erdireyim. Ey kullarım! Hepiniz açsınız! Yalnız Benim doyurduğum müstesnâ. Öyleyse Benden yiyecek isteyin ki, sizi doyurayım. Ey kullarım! Hepiniz çıplaksınız, yalnız Benim giydirdiğim müstesnâ! Şu halde Benden giyecek isteyin ki, sizi giydireyim. Ey kullarım! Siz gece gündüz günah işliyorsunuz. Bütün günahları afuv eden de Benim. Şu halde Benden afuv dileyin ki, sizi afuv edeyim. Ey kullarım! Sizin Bana zarar vermeye elbet gücünüz yetmez ki, zarar veresiniz. Bana faide vermeye de gücünüz yetmez ki, faide veresiniz. Ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz, insiniz cinniniz, sizden en takvâ sahibi bir adamın kalbi üzere olsalar, bu Benim mülküme bir şey ziyâde etmez. Ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz ve insiniz cinniniz en sapık bir adamın kalbi üzere olsalar, bu Benim mülkümden bir şey eksiltmez. Ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz ve insanınız cinniniz bir toprağın üzerinde ayağa kalkarak, Benden isteseler, Ben de her insana dilediğini versem; bu Bende olandan ancak iğnenin denize batırıldığı vakit azalttığı kadar azaltır. Ey kullarım! Bunlar ancak sizin amellerinizdir . Onları size sayıyorum.Sonra onların karşılığını size tastamam veriyorum. Binâenaleyh, (verileni) kim hayr bulursa Allah'a hamdetsin! Hayrdan başka bulan ancak kendini kınasın."

2) اتقوا الظلم فان الظلم ظلمات يوم القيامة واتقوا الشح فان الشح اهلك من كان قبلكم حملهم على ان سفكوا دمائهم وإستحلوا محارمهم

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

"Zulümden sakının! Çünkü zulüm kıyâmet gününde karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de sakının! Çünkü cimrilik sizden öncekileri helâk etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal saymaya sevketmiştir." buyurmuştur.

3) Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: أَتَدْرُونَ ما المفلس

"Müflis kimdir bilir misiniz?" buyurmuş. Ashab: Bizim aramızda müflis hiçbir dirhemi ve eşyası olmayan kimsedir, demişler. Bunun üzerine :

ان المفلس من امتى يأتى يوم القيامة بصلاة وصيام وزكاة ويأتى قد شتم هذا وقَذَفَ هذا واكل مال هذا وسفك دم هذا وضرب هذا فَيُعْطِى هذا من حسناته وهذا من حسناته فان فنيت حسناته قبل ان يُقْضى ما عليه اخذ من خطايا فطرحت عليه ثم طرح فى النار

"Hakikaten Benim ümmetimden müflis, kıyâmet gününde namaz, oruc ve zekâtla gelecek olan kimsedir. Ama şuna sövmüş, buna zinâ isnâdında bulunmuş; şunun malını yemiş; bunun kanını dökmüş, diğerini de dövmüş olarak gelecek. Ve buna hasenatından şuna hasenatından verilecektir. Şayet dâvâsı görülmeden hasenatı biterse, onların günahlarından alınarak bunun üzerine yüklenecek, sonra cehenneme atılacaktır." buyurmuşlardır.

Bu hadisde, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, müflisin hakîkatini târif etmiştir. İnsanlar arasında hiç malı bulunmayan veya malı pek az olan kimseye müflis denilirse de, hakîki müflis bunlar değildir. Çünkü bu hal ölümle yahut sonradan zenginlemekle değişebilir. Hakîki müflis, bu hadisde bildirilen kimsedir. Böylesi kâmilen mahv-u helâk olmuş tam yoksuldur. İşlediği hayr ve hasenatın sevabları borçlulara verilecek, bunlar bitince borçlularının günahları bunun üzerine yüklenecek, sonra cehennemi boylayacaktır ki, zarar ve ziyanı, helâk ve iflâsı bu suretle tamam olacaktır.

ثلاثة لا تسئل عنهم رجل فارق الجماعة وعصى امامه فمات عاصيا فلا تسئل عنه وامة او عبد ابق من سيده وامرئة غاب عنها زوجها وكفا هامَؤنةِ الدنيا فتبرجت وتَرجتِ بعد وثلاثة لا تسئل عنهم رجل نازع الله رِدائه فان ردائه الكبرياء وإزاره عزُه ورجل شك فى امر الله والقنوط من رحمة الله

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur :

"Üç kimse vardır ki, onların günahları sorulmaz. (Ateşe atılırlar):

1– İslâm topluluğundan ayrılıp da müslüman idarecisine âsi olan ve isyânı üzere ölen kimse; işte bundan günahı sorulmaz.

2– Efendisinden kaçan erkek ve kadın köle.

3– Bir kadın ki, kocası gurbete çıkmış ve kendisine dünya geçimini sağlamıştır;

böyle iken onun arkasında süslenip dışarı çıkmış ve dolaşmıştır.

Yine üç kimse vardır ki, onların günahı sorulmaz:

1– Allah'a azamet ve izzet sıfatlarında ortaklık iddia eden.
2– Allah'ın işinde şübhe eden.
3– Allah'ın rahmetinden ümidini kesen.

Bu hadîsi şerifte altı çeşit günahın ağır sorumluluğu belirtilmektedir. Bunlar arasında isyan ve zulüm günahı da vardır. Konu zaten bununla ilgilidir.

İlk bakışta günahtan sorulmamak, sorumlu olmamak ve cezaya çarpılmamak gibi bir mânâyı hatıra getiriyorsa da, mânâ tam aksine olarak hiç hesaba çekilmeden doğrudan doğruya cehenneme atılmayı gerektirmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın, ولا يسئل عن ذنوبهم المجرمون "Mücrimler günahlarından sorulmaz." buyurduğu ayeti kerîmeden de bu hüküm anlaşılmıştır. Bu günahları ayrı ayrı ele alalım :

1– İslâm topluluğunu parçalamak ve dağıtmak, müslümanları birbirine düşürmek olacağından en büyük yıkımı doğurur ve düşmanların hâkimiyetini sağlar. Müslüman devlet reisine ve idareciye de isyan edip karşı çıkmak aynı neticeyi doğurur. Büyük felâket getiren günahın azabı da büyük olur. Sikke-i tasdikiyye-i gaybiyye eserinde üstad şöyle der : Ey ehli hakikat ve ehli tarikat! Birbirinizin inkârında bulunmayın, ki düşmanlarınız bundan faydalanmasın. İşte müslümanlara en büyük ihtar...

2– Erkek olsun, kadın olsun efendisinden kaçan köleler de günah işlemiş olurlar; çünkü kendilerine sahib olan efendiye isyan etmişlerdir. Hak olan şeye itaat İslâm'da esastır.

3– Bir kadın ki, kocası herhangi bir ihtiyaç için evinden ayrılmış ve kendisine evini, barkını emanet etmiştir. Geçimini sağlayacak levazımatı da bırakmıştır, onun süslenip dolaşması ve fenalıklara sebebiyet verecek tavırlar takınması bağışlanacak günah değildir. Böyleleri de sorusuz cehenneme girerler.

4– Allah Teâlâ'nın Ululuk ve üstünlük sıfatları vardır. Bunlara kibriya, azamet ve izzet sıfatları denir. Bu sıfatlarda Allah'a eş olurcasına büyüklük taslamak ve kibirlenmek, insanlara karşı üstünlük iddia etmek yine büyük günahtır. İnsanı şirke doğru götürür. Şirk ise en büyük zulümdür.

5– Allah'ın hikmetlerinde, kaza ve kaderinde şübheye düşmek, îman zaafiyetine ve îmansızlığa sirâyet eder. Bu itibarla sorumluluğu ağırdır.

6– Allah'ın rahmeti çok geniştir. En büyük günah olan şirk günahını işleyen kimse, senelerce bu inançla yaşadıktan sonra tevbe edip gerçek îmana sahib olursa, yine Allah onu bağışlar. Onun için Allah'ın rahmetinden daima ümitvar olmak ve ümitsizliğe düşmemek icab eder. Nasıl olursa olsun Allah beni artık bağışlamaz, diye bir inanç taşımamalıdır. Tevbe edip halimi düzelttiğim takdirde Allah beni bağışlıyacaktır, diye inanmalıdır.

KORUNULMASI FARZ OLAN ZULÜM VE ÇEŞİTLİ GÜNAHLAR

Bir şeyi yersiz yapmak yahut bir şeyi yerinden başka bir yere koymak zulümdür. Diğer ifade ile gayrin hakkına tecavüz etmek zulümdür. Her zulüm de günahtır. Bazıları, küçük ve büyük günah farketmeksizin Allah ve Rasûlu'nün yasak ettiği şeyler günahtır, büyüğü küçüğü sözkonusu değildir, dediler. Bazıları da, Allah'ın yasak ettiği günahlar yüzyirmidört çeşidiyle büyük ve küçük olmak üzere iki kısımdır, dediler. Hepsi de zulümdür. Çünkü zulüm Allah ve kulunun hakkına tecavüz ise büyük zulüm, yalnız Allah'ın hakkına tecavüz büyük günah diye ifade edilirse de, O'na eş koşmak en büyük zulümdür. Nitekim, ان الشرك لظلم عظيم "Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür." mealindeki ayeti kerîme şirkin büyük zulüm olduğunu tasrih etmiştir.

Mal çalmak, gasbetmek, bir mü'minin ırzına el veya dil uzatmak yahut bir amelenin hakkını noksan vermek veya bir insanın meşru' hakkını cebren almak zulümdür ve haramdır. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulur :

"Allah Teâlâ beş taifeye gazab eder. Dünyada onların üzerine hükmünü icrâ eder. Eğer dünyada (onlar istekleriyle) hükmünü icrâ etmezlerse, ahirette onların ateşe atılmalarını emreder :

a) Emri altındakilerin (işçi ve me'murların) birbirine zulmetmelerini menetmez ve milletten hakkını tastam alır, ama kendisi onların haklarını vermeyen âmirlerdir.

b) Hevâ ve hevesiyle konuşur, arkasından itaatle giden kimselerin kuvvetli ve kuvvetsizlerini bir tutmaz liderdir. (İmamlar, şeyhler, yol gösterenler, mahallî idareciler, reisler ve hatta aile reisi dahildirler).

c) Kendi ehil ve evladına Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlü'nün emirlerini, yasaklarını ve dînin icablarını öğretmeyen aile reisidir.

d) İşçisini çalıştırıp, onlara işini tastam yaptırdığı halde, işçi (ve amele) sinin ücretini vaktinde vermeyen yahut verirken eksik veren iş adamlarıdır. (Daire başkanları, usta başı ve patronlar dahildir).

e) Kendi hanımının mehrini vermeyen yahut eksik veren kimsedir."

"Kim bir kamçı birisine vurursa, kıyâmet gününde onunla cezalandırılacaktır." mealindeki hadislerde özet olarak zulüm ve büyük günahlar açıklanmışsa da aşağıda zulüm ve günahların en mühimlerini rakamlarla beyan edelim, ki bedenimizi ne gibi şeylerden koruyacağımız bilinsin :

1– Borcu vaktinden tehir etmek zulmüdür. ليى الواجد يحل عرضه وعقوتبه "Varlıklı bir kimsenin borcunu vermemesi, onun kınanmasını ve cezalandırılmasını helal kılar." ve مطل الغينى ظلم "Borcu vaktinden tehir etmek zulümdür." mealindeki hadislere binâen, borcunu vermeye muktedir olduğu halde fırsat veya va'de anında borcunu tehir etmesi zulüm ve büyük günahlardan sayılmaktadır. Mehrin verilmemesi, nafakası vâcib olan hanımının, ana babanın ve evladının nafakalarını verme-

mek, güçlü olduğu halde rızklarından kısmak zulüm olduğu gibi, elbiselerini kısaltmak, süslü püslü giydirmek de buna dahildir.

2– Ana babalarını veyahut da birini kaybeden yetimin malına el uzatmak, almak ve yemek ile zulümdür. Allah'ın Rasûlu mirac gecesinde, yetimlerin malını alıp yiyenlerin hallerini şöyle müşahede etmiştir : "Haşrolunacak bir kavm gördüm. Karınlarından ve bedenlerinin deliklerinden ateş çıkar. Bunlar kimdir? Dedim. Cibril Bana, bunlar yetimlerin malını yiyenlerdir," dedi. Sonra.

ان الذين يأكلون اموال اليتامى ظلما انما يأكلون فى بطونهم نارًا

"Gerçek, yetimin mallarını zulüm (haksızlık) le yiyenler; karınlarına ancak ateş yemiş olurlar." mealindeki ayeti kerîmeyi okudular. Yani zulmen yetimlerin mallarını alıp yiyenler, çok çeşit azâbın çılgınlığına uğrarlar. Mide ve bağırsaklarına yarayacak yerde, ateşli illetleri meydana getirir. Eğer bunlar dünyada iken böyle ateşli bir azâba çarpılmazlarsa şübhesiz ahirette azâba çarpılırlar. Nitekim, ibnül Cevzi ebul Ferac bu ayeti şöyle tefsir etmiştir :

Yetime bakan kimse fakirse dört şartla yetimin malından alabilir:

a) Farz miktarında almak,
b) İsrafsız yani ihtiyaç miktarından fazla almamak,
c) Yetimlere çalıştığı miktarın ücreti kadar almak,
d) Zaruret anlarında almakdır. Sonra imkan bulduğu an aldığı miktarını yetimlerin malına katmak şartıyla velîsi onun malından alabilir. Bu şartlardan birisini ihlal edenin dünyada ateş yemesi daha evladır. Bu şartların dahilinde yetimin malından alıp, ölünceye kadar ödemeye imkan bulamayan kimsenin ise günahının afuv edilmesi umulur.

3– Yeminle yahut yeminsiz. bir kimsenin hakkını inkar etmekle zulümdür.

من اقتطع حق امرىء مسلم بيمنيه فقد اوجب الله له النار "Kim bir müslimin hakkını yemin sebebiyle inkâr edip keserse, şübhesiz Allah Teâlâ onu ateşe atmayı gerçek olarak va'detmiştir." Az bir şey olsa dahi onun ateşe girmesini gerektirir mi? Denildi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlu : "Erak (misvak) ağacının dalından bir kesinti olsa bile yine ateşe girmesi ona hak olur." cevabını buyurmuştur. "Kıyâmet gününde Allah Teâlâ Ben üç kimseye dâvâcıyım. Kime de dâvâcı olursam mutlaka hakkımı alırım! Benimle (yani ismimi yahut hükmünü bahane ederek) eminlik verip, sonra da ahdini bozan, hürü satıp parasını alan ve bir de adamı ücretle çalıştırıp hakkını ondan alan, fakat kendisi işçisinin hakkını tastam vermeyen dedi." buyurmuştur. Bu kudsî hadisten kul hakkının çok zor olduğuna delil alınmıştır. Nitekim,

لتؤدن الحقوق الى اهلها يوم القيامة حتى يقاد للشاة الجلحاء من الشاة القرناء

"Elbette siz kıyâmet gününde hakları sahiblerine vereceksiniz. Hatta boynuzsuz bir keçinin boynuzlu keçiden hakkı (kısas olarak) alınacaktır." mealindeki hadîsi şerif, hakların önemini beyan etmiştir. Bir önceki konuda nakletmiş olduğumuz, müflis hakkındaki hadisleri burada hatırlayalım. ان الله تعالى يعذب الذين يعذبون الناس فى الدنيا "Muhakkak Allah Teâlâ dünyadan insanları azablandıranı (dünya veya ahirette) azablandırır." buyurulmuştur.

4– Korkutmak ve sövmekle zulmetmek günahıdır.

من اشار الى اخيه فان الملائكة تلعنه حتى يدعه وان كان اخاه لابيه وامه "Anasından babasından olsa dahi bir demir parçasıyla (olsa bile) kardeşini (korkutmak maksadıyla) işaret eden kimse şübhesiz onu bırakıncaya kadar melekler onu tel'in ederler." buyurulan hadîsi şerife binâen, şakadan olsa bile silahla arkadaşını veya herhangi bir müslümanı korkutan ona zulmetmiş olur. Böylece şakalara çoğu zaman şeytan da müdahale eder. Allah korusun iş katle sirâyet edebilir. سب المؤمن فسق وقتا له كفر "Mümine sövmek fısk,öldürülmesi küfürdür." mealindeki hadîsi şerifi hatırlayalım.

5– Gayrinin malını gasbetmek veyahut şerefine tecavüz etmekle yapılan zulmün günahıdır. من اخذ شبرًا من الارض ظلما فانه يطوقه يوم القيامة من سبع ارضين "Kim bir karış kadar bir yeri zorla alırsa, muhakkak o yedi tabakasına kadar boynuna asılacaktır." buyurulan hadîsi şerifte gasbın büyük cezası anlatılmaktadır. Yani gasbedilen arazi, kolye gibi gasbedenin boynuna asılır demektir. Zulüm bahsinde demiştik ki mal ile can iki ikizdirler. Bir kişiyi gözden düşürmek ve sövmek de şerefini gasbetmek demektir. Çünkü gözden düşürülen kimse cem'iyyet içerisinde sanki öldürülmüştür. Nitekim, سب المؤمن كقتله "Bir mü'mine sövmek bile onu öldürmek gibidir." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmektedir. Sinirleri oynatmak da, ferdin veyahut toplumun hakkına tecavüz etmek de gasbetmeye dahildir..

Eğer müslümanlar bu iki hadisle amel ederek, herkes kendi hakkına razı olmakla dükkan, ev, bağ, bahçe gibi şeylerde komşunun hakkına tecavüz etmezlerse, niza' felâketi dünyada kalkar demektir. Eğer bir insan ahiretine cidden inanırsa gayrinin malına, ırz ve şerefine tecavüz edemez. Yollarını tahrib edemez, sınırlarını oynatamaz. Halbuki, "Kim müslümanların yolundan bir karış miktarında gasben alırsa, kıyamet gününde o yerin yedi tabakasını taşıyarak haşre gelir." Yani haşirde böylece azablandırılır, demektir. Demek mülkiyet yerin altına da sirâyet eder. Nitekim, bir fidanı gasbetmek haram olduğu gibi, birisinin mülkünün altına zarar vermek, meselâ bir kanal açmak, kuyu kazmak da gasbe girer. Fukaha bu hadisin altında gasbın kırksekiz çeşidini beyan etmişlerdir. Artık bu hususta izahı fıkıh kitablarına havale edelim.

6– Mal çalmak günahıdır. Bir insan Allah'a ve ahirete inandığı halde bir malı gasbedemediği gibi, çalamaz da. Demek, îmanın zayıflığından dolayı kişi gasb ve mal çalmak günahına tevessül edip zulmeder.

لا يزنى الزانى حين يزنى وهو مؤمن ولا يسرق السارق حين يسرق وهو مؤمن ولكن التوبة معروضة "Bir insanda îman hükümran iken zinâ etmez, mal çalmaz. Lâkin tevbe ma'ruzdur." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerife ulemâ iki şekilde mânâ vermiştir. Birinci mânâya göre îmanın eseri olan nur-i ilâhiye kalbde hükümran iken mü'min günah işlemez. Fakat şeytan veya nefs ona, sonra tevbe edersin, demekle onun imanını zayıflatır. Bu takdirde imanın nuru kalbinden çıkar. Bu ümitle o da günah işler. İkinci mânâya göre îman dahi gider. Fakat tevbe küfür üzerine ölmesini engeller, dediler.

لعن الله تعالى السارق يسرق البيضة فتقطع يده ويسرق الحبل فتقطع يده "Allah Teâlâ hırsıza la'net etsin. (Üç veyahut on dirhem kıymetinde demirden)

Bir yumurta (yahut miğfer) çalar, eli kesilir. Veyahut (aynı kıymette) bir ipi çalar eli kesilir." buyurulan hadîsi şerifte, mal çalmak, ahirete göre hırsızın la'net yani gazaba uğramasına dünyada da ceza olarak elinin kesilmesine sebeb olur. Cidden de hırsızlık korkunç bir zulümdür. Nitekim, Rasûlu Muhterem Hayber gazvesinde altın ve gümüşten başka birçok eşyayı ganimet almıştı. Ganimetin taksiminden evvel va'di-i kurâ adlı yere vardıkları zaman Peygamberin hizmetinde bulunan Kerkere adlı bir köle bir ok atarken kendisine isabet etti. Bu esnâda ashab Kerkere'nin şehit olduğunu söylüyorlar. Bunun üzerine Peygamber aleyhisselâm : "Hayır hayır! Ben (Peygamper), onun üzerinde ateş meş'alesini görüyorum." buyurması üzerine ashab onu teftiş ediyorlar. Bakıyorlar ki eşyası içerisinde iki dirhem kıymetinde,çalmış olduğu bir aba vardır. İbni Hişam ve İbni Kesir'in siyerinde, ok atılırken ölmüştür şeklinde rivâyet edilmiştir. Ebu Hüreyre'nin rivâyetinde ise şöyledir :

Peygamberin maiyetinde bulunan Rıfââ adlı köle, ganimetin taksiminden evvel bir hediye almış, sonra bir ok atarken kendi ölümüne sebeb olmuştur. Ashabın, Peygambere, şehadet ona afiyet olsun demeleri üzerine Peygamber aleyhisselam :

"Hayır, hayır! Nefsim O'nun kudretiyle yaşayan Allah Teâlâ'ya andolsun ki, şu anda (ince kadifeden yapılan bir ihramdan ibâret) şemle, onun üzerine ateşi alevlendiriyor. Ganimetin taksiminden evvel o şemleyi almıştı." buyurmuştur. Nitekim, sonra eşyası içinde çıkmıştır. Binâenaleyh, bir potin bağı bile çalan şehit olamıyor. İşte mahrumiyet...

Bu hâdise üzerine ashab şiddetle korkmuşlar. Çünkü taksimden evvel bazıları bir veya iki potin bağları ceblerine almışlardı. Herkes ne aldı ise özür dileyerek Peygambere teslim ediyorlar. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem onlara : شراك او شركان من نار "Bir potin bağı, iki potin bağı ateştendir." buyurmakla hükmü beyan ediyor. Demek bir potin bağı dahi hıyanetin ifadesidir.

Zulüm günahı üç noktada toplanılabilir. Nitekim Hafız Zehebi de şöyle diyor : Halkın malını bâtıl hile ile almak, yemek, bir kimsenin bedenini yaralamak, bir âzâsını kırmak, onu vurmak veya öldürmek ve iftira etmek, sövmek veya tel'in etmek zulümle ifade edilir. Demek zulüm bir müslümanın bedenine, şerefine veyahut malına tecavüz etmektir.

7– Hudutlarda cebren alınan vergi zulmüdür. Hadîsi şerifte de, المَكّاس لا يدخل الجنة "Gümrük vergisini toplayan cennete girmez." buyurulmuştur. Hafız Zehebi diyor ki: Bunda şahitlik, kâtiblik, almak ve vermek büyük zulümdendir. Muşârunileyh, Kitâbul Kebâir adlı eserinde gümrükçülüğü yol soygunculuğu olarak ifade etmiştir. İbnü Abidin de bunun haramlığını ifade etmiştir. Hatta bazı ulemâ rızâsız olarak bâyiin yüksek fiyatla, alıcının düşük fiyatla alışveriş yapmak istemesini buna dahil etmişlerdir. Çünkü bu gibilerin hepsi şu ayeti kerimenin hükmü altına girmektedir:

انما السبيل على الذين يظلمون الناس ويبغون فى الارض بغير الحق اولئك لهم عذاب اليم

"O (azab) yolu ancak insanlara zulüm etmekte yer (yüzün) de haksız olarak galebe çalmakta olanlara karşıdır. İşte bunlar (yok mu). Bunların hakkı pek acıklı azabtır." buyurulmuştur. Tahsildarların halktan alıp devlete vermedikleri zekât ve vergiler, rüş-

vetler de hepsi dahildir. Ferdlerin ve cem'iyyetin bilfiil bu zulümden kaçmaları farzdır. Nitekim,

ولا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل وتدلوا بها الى الحكام لتاكلوا فريقا من اموا الناس بالاثم وانتم تعلمون

"Aralarınızda (birbirinizin) mallarınızı haksız sebeplerle alıp yemeyin. Ve kendilerinizde bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah(a sirâyet edebilecek sebebler) la alıp yemeniz için o malları hâkimlere aktarmayın." melindeki ayeti kerîmenin de bu hükmü tasrih olunmaktadır.Çünkü وتدلو بها الى الحكام "mallarınızı rüşvet vermek suretiyle fenalık yapan hâkimlere kaptırmayın." şeklinde tefsir olunmuştur. Buna binâen fukaha, âmirlerin hediye almaları ve hâkimlerin rüşvet almaları zulüm ve günahtır, dediler. Nitekim hadîsi şerifte de, "Rüşvet alan da veren de cehennemdedir." buyurulmuştur. Sonra ayeti kerîmede "mallarınızı" buyurmakla, mallar insanlara izafe edilmiştir. Bunda bir incelik var. İslâm Dîni mülkiyeti şahsa vermiştir. Bir de mülkiyeti şahıslara vermiştir. Buna devlet malı ve millî servet denilir. Binâenaleyh devletin malında hıyanet etmek, ona el uzatmak milli serveti dağıtmaktan ibâret olur. Şahsın mülkünde olan malın tasarrufu kendisine ait olur. Ama kendisine teslim olunan devletin bir kalemiyle me'mur kendi mektubunu yazamaz. Kaldı ki, devlet arabasıyla şahsî işini görmek ve saire büyük bir felâkettir. Çünkü devletin malı o devletin emri altında yaşayan tüm fertlerin malıdır.Şu halde bir devlet müessesesi yahut bir fabrika sahibi izin verdiği kadar ondan istifade edilebilir.

8– Hâkimin fikrini lehine döndürmek günahıdır. Doğrusu hâkimi aldatmak zulmüdür. Nitekim, Rasûlu Muhterem bu zulmü kaldırmak için şöyle buyurmuştur : "Ben bir insanım. Sizler Bana hükme geliyorsunuz, müracaat ediyorsunuz. Gelenler içersinde biri ötekisinden daha çeneli olabilir. Bu takdirde delillerini daha açık ve güzel açıklayabilir. Ben de delillerine bakarak lehine hükmederim. Böylece her kimin lehine hükmedersem, sakın kardeşinin hakkını almasın. Çünkü lehinde hükmetmem, onun ifadesine binâendir. Eğer haketmemiş ise, aldığı hak, sırtına yüklediği ateşten bir parçadır." Diğer bir hadîsi şerifte de şöyle buyurur: نحن نحكم بالظاهر والله يتولى السرائر "Biz zâhire hükmediyoruz. Allah ise gizliyi istilâ ederek ona göre hükmeder." Binaenaleyh, iftira ve hileyle hâkimin hükmünü değiştirmek için ifade ve tavırlar zulümden sayılmaktadır. Hâkim de zâhirî ifadelerine binâen dâvânın suretine hüküm ederse, kendisi zulmetmemiş olur.

9– Kumar ve oyun hilelerinin günahlarıdır. Kumarın fitnesi, katlin fitnesinden beter ve milli servetin heder edilmesine vesiledir. Bunun için Allah Teâlâ zinâ ve kati gibi kumarı da haram kılmıştır.

Allah Teâlâ insana hayâtının devamını temin etmek için zorluğa katlanmayı ve sebeblere sarılmayı emretmiştir. Bu nizam üzere kul iaşesini temin etmek mecburiyetindedir. Bu nizâmı kurmakla beraber Allah Teâlâ cem'iyyeti teşkil eden fertlere hususî kâbiliyetleri bahşetmiştir. Bundan dolayı her insan kendisinde olmayan meziyetle gayrlerine muhtaçtır. Kâbiliyetiyle kazanmış olduğu malın tasarrufu kendine mahsustur. İşte kumar bu nizâmı tahrip eder. Tasarruf hakkını iptal eder. Çünkü kumarcı çalışmak yoluyla değil, evham ve hile sebebleriyle, zorluğa katlanıp kazananların

kazançlarını ellerinden gasbeder. Bu yol ise şeytânî bir yol ve haramdır. Kumarcının kazanması takdirinde milli serveti gasbetmesi var, kaybetmesi takdirinde de geriye almak için hileye başvurması var. Bu iki ihtimal de malı gasbetmekle ifade edilir. Binâenaleyh, adâvet, hilecilik, vuruşmak gibi birçok hastalıkları, kumarcı fertlere bulaştırır. İşte bunun için kumarcı halkı meşru' kazancından geri bırakır. Hayatlarını samimiyetten hileye, dostluktan düşmanlığa döndürür. Galibiyet takdirinde sar'aya, mağlubiyet takdirinde kitale cem'iyyeti sevkeder. İşte bu belâ...

انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون

"İçki (ler hepsi), kumar, (tapmak ve ona kurban boğazlamak için dikilen) taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdarlıklardır. Onun için bundan kaçının ki, muradınıza eresiniz." mealindeki ayeti kerîme putperestlik gibi kumarı da yasaklamaktadır. Ayeti kerîmenin sonundan anlaşılıyor ki, dünya hayâtının refahı huzur ve saadeti, içki, kumar, putperestliği ve fal açmayı terketmekle elde edilir ve kazanılır. Bunlar, bulunduğu memleketlerde sanayi meziyeti olsa bile, dünya huzurunu yok eder. Çünkü tevhîdin semeresi olan refah, iç huzurun tohumu olduğu gibi bunlar da şirk ve küfrün semeresi olduğundan, huzursuzluğun tohumlarıdır. İşte bu hikmete binâendir ki, bu kadar tantanat, saltanat ve yüksek san'at içerisinde bulunan memleketlerde şefkat, merhamet, esirgeyiş, samimiyet ve hakîki dostluk bulunmuyor. Çünkü bunlar da imanın semereleridir. Seyyid Kutub ve Mevdudi faiz ve bunların hakkında, yani kumar ve putperestlik hakkında şâyân-i takdir olarak birçok izahatlarda bulunmuşlardır.Bunlar kumarı küfür semeresi olarak saymaktadırlar. Eserlerine müracaat olunsun.

10–Her zaman tekrar etmekte olduğumuz hıfz-ı neseb, hıfz-ı din, hıfz-ı mal, hıfz-ı beden ve hıfz-ı can ile birlikte hıfz-ı şeref farzdır. Bunların birisinin ihlal edilmesine sebeb olabilecek fiil ve hareket zulümdür. Dini ihlal etmek Allah Teâlâ'nın hakkına tecavüzdür, zulüm ve günahtır. Zinâ ile nesebi ihlal etmek, malda mülkiyeti ihlal etmek, gasbetmek, mal çalmak, ölçü ve tartılarda hile yapmak, hem kulun hakkına tecavüzdür, zulüm ve günahtır. Hem de Allah'ın emrini kırmak bakımından büyük günahlardır. Sözkonusu olan ölçü ve tartı da hıyanet, gizli bir soygunculuk ve hırsızlıktır. Bunun için titizlikle ölçü ve tartıda dikkat etmek farz-u ayndır. Nitekim,

ولا تخسر الميزان واقيموا الوزن بالقسط

"Tartıda haksızlık etmeyin ve tartıyı adâletle doğrultun. Tartıları eksik yapmayın." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmede tam almak ve eksik vermek isteyenler sakındırılmıştır. Ve adâletle ölçmek ve tartmak emredilmiştir. İşte bu emri kırmak en büyük zulümdür. Böylece kazanılan servet gayri meşru' olduğundan dünya ve ahirette mutlaka cezası görülecektir. Acaba ölçü ve tartılarında adâletle hareket etmeyen, Allah Teâlâ'nın kendisine gözetleyici olduğunu bilmez mi? Yok bilip inandığı halde bu işi nasıl irtikab eder?

ولا تحسبن الله غافلا عما يعملوا الظالمون انما نؤخرهم ليوم تشخص فيه الأبصار

"Sakın o zâlimlerin yapacaklarından Allah'ın gâfil olduğunu aslâ zannetme. O bunları ancak öyle bir gün için geciktiriyor ki, o günde gözleri belerip kalacaktır." mealindeki ayeti kerîmeden korkup, ölçü ve tartıları adâletle ölçmek ve tartmak gerekir. Bereketin kanseri ölçü ve tartıda zulüm ve haksızlık yapmaktır. İşte bereketsizlik bundan.

11–Bir müslümanın şerefine dil uzatmak günahıdır. Gıybet, iki yüzlülük, iftira bu zulümden semerelenir. Mevlâna diyor ki: Bir adamı öldürsen bir kere onu gözden kaybedersin. Fakat onu gözden düşürürsen kaç kimsenin gözünden düşürmüş olursun. Demek o kadar onu öldürmüşsün. Görülmez mi hadîsi şeriflerde, nahoş haberler dolaştırmak ve gıybet, katlden beter fitne olarak izah edilmiştir. İyice bil ki, bir adamı halkın gözünden düşürsen, derhal sen de Allah ve O'nun Rasûlu'nün ve kâmil insanların gözünden düşersin. Bu küçük görülen ateş kıvılcımı dünyayı bile yakmaya kâfi gelmektedir. Böylece şakileri de övdüğün zaman sözünden arş-âlâ titreşir.

ولا يغتب بعضكم بعضا ايحب احدكم ان يأكل لحم اخيه ميتا فكر هتموه

"Kiminiz de kiminizin arkasından çekiştirmesin. Sizden herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz." mealindeki ayeti kerîmede bir kimsenin arkasından gıybetini yapmak, aynı kimsenin ölü olarak etini yemek gibidir, diye ifade edilmektedir.

Bir adam Rasûlu Muhterem'e : Ey Allah'ın Rasûlu! Gıybet nedir? Diye sormuş. Bunun üzerine O da: "Gıybet din kardeşinin hoşlanmadığı bir şeyle onu anmandır. Eğer o şey kendisinde yok ise ona iftira etmiş, var ise onu gıybet etmiş olursun." buyurmuştur. Ayrıca şöyle buyurmuştur:

لا يبلغن احد من اصحابى عن احد شيئا فانى احب ان اخرج اليكم وانا سليم الصدر

"Ashabımdan birisi birisinden bir şey Bana ulaştırmasn. Çünkü muhakkak Ben göğsüm selâmetli olduğu halde siz (in yanınız)e gelmemi severim." Bu hadîsi şerifte gıybeti dinlemenin en sıhhatli bir kalbin sıhhatini bozacağını beyan etmekle gıybet eden ve dinleyenin ikisi de günahta müşterek olduklarını ifade etmektedir. Demek gıybet konuşmanın faizidir. Bu da bir tefeciliktir.

12–Müslümanlara lâkab takmakla zulmetmektir. Nâhoş kelimelerle sövmek, lâkab takmak, Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlu'nün emirlerinden çıkmaktır. Hak olanı bâtılla örtmekle ifade edilir. Bunlar fena ahlâklardandır.

"İnsanlarda iki şey vardır.Her اثنان فى الانسان هما بهما كفر الطعن فى النسب والنياحة على الميت ikisinde de İslâm'ın ni'metinin inkârı da vardır.(a) Neseblere ayıp atmakla kusuru isnâd etmek,(b) ölenin üzerinde seslenip feryad etmek." mealindeki hadîsi şerifte beyan olunan neseblere ayıp ve kusurun isnâdı ile sövmek mânâsında olan nesebsizliği ifade eden kelime kastedilir.Bu kelimenin söylenmesi hatadır.Çünkü bu kelime ile kişinin anasının ve babasının zinâda bulunduklarını ifade etmiş oluyor.Bu yalancı şahitlik o iftirânın ifadesidir.İsterse imanda böyle bir şey olsun.Meselâ:Filan kâfirdir,fâsıktır,zâlimdir gibi lâkab takmak son derece zulümden sayılmaktadır "Bir adam,insanlar helâk olmuştur,dediği zaman kendisi onlardan daha fazla helâka uğramıştır."buyurulmuştur. Böyle lâf edenler kendilerini temize çıkarmak isterler. Eğer lâf attığı kimsede nesebsizlik, îmansızlık,fâsıklık olmazsa, o lâf sahibine dönmüş olur. Bunun için hadîsi şerifte, لا ينبغى لصديق ان يكون لعانا "Gerçek mü'mine halkı çokca la'netlemek gerekmez." buyurulmuştur. Bu hadîse binâen gayrinin şerefine tecavüz etmek, onları öldürmek kadar günah olduğunu ulemâ beyan etmiştir.

13– Yükselmek cihetiyle halkı tahkir etmek zulmüdür. İlerde beyan edeceğimiz üzere bu hastalığa yakalanan en büyük fitneye girmiş olabilir. Müslümanları başkayı tahkir etme zulmünden sakındırmak için, ayeti kerîmede şöyle buyurulur :

يا ايها الذين آمنو لا يسخرقوم من قوم عسى ان يكونوا خيرًا منهم ولانساء من نساء عسى ان يكن خيرًا منهن

"Ey îman edenler! Bir kavm diğer bir kavmle alay etmesin. Olur ki, (alay edilenler Allah nezdinde) kendilerinden (alay edenlerden) daha hayrlıdır. Kadınlar da birbirlerini (eğlenceye almasın). Olur ki, onlar da kendilerinden daha hayrlıdır." Bu ayeti kerîmede, kötü lâkab takmak, sövmek, alaya almak, gayrin şerefini kırabilecek her türlü tahkirler yasaklanmıştır. Çünkü bunlar şeref ve haysiyete tecavüzdür. Bu ise büyük günahların tohumudur. Doğrusu fitnedir. Fitne ise katlden beterdir. Onun için hadîsi şerifte, لا تمار اخاك ولا تمازحه ولا تعده موعده فتخلفه "Kardeşinle mücadele etme. (Vakârı giderecek kadar) Şaka etme. Ona muhalefet edecek bir va'dede bulunma." Ve كفى بك ان لا تزال مخاصما "Çokca münakaşacı olman sana günah olarak yeter." buyurulan hadîsi şeriflerde haysiyet ve şeref olabilecek tüm fena ahlâk yasaklanmıştır. Bunların zıddı olan güzel ahlâka teşvik buyurulmuştur.

14–Irkını müdafaa ederken diğerinin ırklarına tecavüz etmek günahıdır. Bir insanın kendi aşiret ve soyunu sevmesi günah olmadığı gibi, meşru' yerlerde müdafaa etmesi de günah değildir. Çünkü, kişi kavmini sevmekle kınanmaz. Bu sevgi onun meşru' hakkıdır. Ancak kişi bu meşru' hakkını kullanmak esnasında diğer ırkları, aşîret ve nesebleri tahkir ederse zulmetmiş olur. Nitekim, her iki cihetle şu hadîsi şerif hükmü beyan etmektedir : خيركم المدافع عن عشيرته مالم يأثم "Haddinden tecavüz olunmadığı müddetçe aşîretini müdafaa eden kimse en hayrlınızdır." buyurulmuştur. Binâenaleyh, zulüm ve günaha sirâyet etmez bir övünmek, caizdir. Ancak şart kendi aşîretini överken, başkalarına sövmemektir. Nitekim Vâsıl bin Uska' : Ey Allah'ın Rasûlu, asabiyyet yani ırkçılık nedir? Diye sormuş, Allah'ın Rasûlu ona şu cevabı vermiştir :

ان تعين قومك على الظلم

"Başkasının hakkına tecavüz etmek üzere kendi kavmine yardım etmendir."Neseb, meşreb, mezheb kavgası da böyledir. Bir kimse kendi mezhebini, meşrebini ve nesebini müdafaa ederken, gayrinin mezheb, meşreb ve nesebine kusur isnâd ederse asabiyyet ve ırkçılık olur. Madem ki, neseb kisb edilecek bir husus değildir, öyle ise onunla övünmeye hiçbir sebeb yoktur. من بطأ عمله لم يسرع به نسبه "Kimin ameli geride ise nesebi onu ilerletemez." mealindeki hadîsi şerife binâen, insana şeref verecek, haseb neseb değil, güzel amel ve takvâdır. Güzel amel ve takvâ ise bunların dışında kalır. Onun için

ليس منا من دعى الى عصبية وليس منامن قاتل على عصبية وليس منامن مات على عصبية

"Irkçılığa da'vet eden bizden değildir. Irkçılık üzerinde vuruşan bizden değildir. Irkçılık üzerinde ölen yolumuzdan değildir." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerife binâen bir kimse, ırkla övünmeyi pirensip edip taassuba girerse ve bu işi helal görürse İslâm dininden çıkmış demektir. Ama bu işi helal itikad etmeksizin devam ederse, Peygamberin kâmil ahlâkından ve dosdoğru olan yolundan çıkmış olur, fâsıktır. Ayrıca gayrinin ırkını tahkir ettiği de zâlimdir. Zaten her yerde kaide şudur : Günahı irtikab eden helal olarak

irtikab ederse kâfirdir, haram olarak irtikâb ederse fâsıktır. Bununla beraber gayrinin hakkına tecavüz ederse fâsık ve zâlimdir.

15—Malı israf etmek zulmüdür. İsraf sahibini iflâsa götüren bir günahtır. İslâm Dîni fertlere mülkiyet hakkının tamamını verdikten sonra mal ve mülkte adâletle tasarruf etmeyi emretmiştir. Kişi mâlik olduğu mülkünü hayatta iken nasıl kendi nefsine, iyâline harcayacak, millî servetini nasıl koruyacak, vefâtından sonra da mirascıları nasıl o serveti alacak ve onda tasarruf edeceklerini yine İslâm Dîni beyan etmiştir. İslâm Dîninin vermiş olduğu ölçüyü geçmek, haddi aşmak zulüm ve israfla tâbir edilir. İslâm Dîni zulmü menettiği gibi, adâleti emreder, isrâfı menettiği gibi iktisâdı emreder. İsraf ve iktisat, konusu çok geniş mâlumatlardır. Binâenaleyh, kemiyyet ve keyfiyyet düsturuna riayetsizlik israf, riayet etmek de iktisatdır. O halde cüz'i irademizi ve malımızı zarurî ve hakîki ihtiyaç nisbetinde harcamak ile birlikte lüzumsuz yerlerde nefsi dizginlemek mecburiyetindeyiz, ki bu kemiyyetle ifade edilir. Açgözlülük ve oburluktan sakınmak buna misaldır. Keyfiyyet ise cüz'i irademizi, enerji ve malımızı harcarken en faideliyi ve en lâyık olanı seçmek suretiyle harcamamızdır.

Kemiyyet ve keyfiyyet kaidelerine riayet etmemek, israf demektir. Şu halde dokuz lirayı kazanıp, on lira harcamak israftır. Bunun zıddı olan iktisat ise, masrafı kazanca göre ayarlamaktır. İşte bu mânâyı nazarı itibâre alarak, atalarımız, ayağını yorganına göre uzat, demişlerdir. Yani modaya uyarak kemiyyet ve keyfiyyet dairesinden çıkma. Üstün servetlilere yemek ve içmekte, giymek ve harcamakta uymaya çalışma. Lüzumsuz bir şeyi edinmeye çalışma. Demektir. Şu halde, beş lira kazanıp altı lira harcamak; kuvvet on lira iken onbeş lira masraf yapmakla lüzumsuz borçlara girmek israftır. İsraf ise, cem'iyyeti yıkar, servetleri dağıtır ve sahibini gayrine muhtaç kılar. Bu itıbarla, israf iflâs ile târif edilir. İşte bu sırra binâendir ki, Kur'an-ı Hâkîm israf sahibini, şeytanın kardeşi, diye beyan etmiştir.

ولا تبذر تبذيرا ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين وكان الشيطان لربه كفورًا

"İsrafla saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanın biraderleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine (karşı) çokca nankördür." buyurulmuştur. Enerjisini, malını, her ne olursa olsun saçıp savuran şeytana uymuş demektir. Şeytan, yer yer, karış karış, ölçüp, ibadet etti. Ama Allah ölçüsünü bırakıp, secde etmedi. Kibirlendi, hased etti, hırslandı. Cenneti yalnız kendi nefsine istedi. İşte bu israf. Bu sıfatla nankörlük eden onun biraderi olmuştur. Şu tavsiye-i Nebeviyye ne güzel bir ifadedir :

انظروا الى من هو اَسْفَلَ منكم ولا تنظر الى من هو فوقكم فهو اجدر ان لا تَزْدَرُوا نعمة الله عليكم

"Kendinizden aşağı olana bakın. Kendinizden daha yüksek olana bakmayın. Zira bu (dünyaca daha zayıf olanlara bakmanız) size Allah Teâlâ'nın ni'metini hafif ve küçük görmekten daha uygundur." buyurulmuştur. İşte israfın tedavisidir bu. Eğer dünyaca kendisinden üstün olana bakarsa, bakan israfa bilmecburiye girer. Bu takdirde Allah'ın ni'metini küçük görür. Şeytan gibi nankörlük yapar. Fakat kendisinden aşağıya bakan, iktisat eder, adâletle yürür, ni'metinin şükrünü yapar. Mal ve beden gücünün enerjisine değer verir. İşte bu, iflâsdan kurtulur. Bu hususta ilerde beyan gelir.

MALI RİBADAN KORUMAK VE FAİZİN ZARARLARI

İmanın düşmanı dört şeydir : Zulüm, israf, riya ve ribâdır. Fakat zulüm bunların anneleri, riba ise her kötülüklerin babalarıdır. Riyâ ameli iptal ettiği gibi, ribâ da fakirleri soyar.Zenginlerin kalbine hırsı, fakirlerin kalbine hasedi eker. Dünya ve ahirette ne varsa hepsi Allah'ın mülküdür. Dünyada bazı mallar insanın zimmetine geçirilmiştir. İnsan zimmetinde olan mal ve canında bilvekâle tasarruf eder. Binâenaleyh, mülkiyeti fert veya topluma verilmiş mallarda tasarruf, kendilerinin değil, Allah'ın emridir.

وانفقوا مما جعلكم مستخلفين فيه

"Size vekâlet verdiği malından harcayın." Buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmedeki izin, yani tasarruf izni şübhesiz hudutludur. İnsanın tasarrufunda olan, mal,mülk hakiki olarak Allah'ındır. Kul ise, mal sahibinin izni ile malda tasarruf eder. Bütün beşer şu cümlede müttefiktir : Köle efendisinin izin verdiği miktarda tasarrufa sahibtir. İnsan Allah'u Teâlâ'ya kul olunca, Allah Teâlâ insana ribâyı haram kılmıştır. Tek cümle: احل الله البيع وحرم الربا "Allah bey'i helal, ribâyı da haram kılmıştır." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîme ile Allah Teâlâ sanki şöyle buyurur Ey insanlar! Doğru ve sahih alışverişle mülkümde tasarruf etmenizi helal ettim ve izin verdim.Ribâyı haram ettim, ondan sakının. Bu ayeti kerîmede faizin bey'iden tamamen ayrı, iktisâden de son derece biribirine zıt olduğu tasrih edilmiştir. Ribâ ve faizin türkçesi tefeciliktir. Sıfatı haramlıktır. Sıfatı haramlık olunca biri ve bini birdir. Meselâ, bir küb, yüz teneke şarab içine alırsa, bir yudumu haram olduğu gibi, faizin de cinsi ve külli haramdır. "Allah bey'i helal, ribâyı haram etmiştir." El bey'i kelimeşinden beyi'nin cinsi kastolunduğu gibi, الربا "Erribâ" kelimesinden de cinsi ribâ kastedilir. Binâenaleyh, ribâ iktisâden külli bir zarardır. İhtiyaç değildir. İslâm Dîni muhtaçların ihtiyaçlarının giderilmesine karşılıksız borç vermeyi emretmiştir. Bu vazife zenginlere düşen bir vazifedir. Zenginler karşılıksız borç vermekle fakirleri, fakirlik cehenneminden kurtarırlarsa, cennete girmeyi hakederler. Faizle muamele ederlerse, kalblerinde olan hırs fakirlerin kalbinde de hased tohumunu eker. Çünkü faiz sistemi fakiri daha fakir, zengini de daha zengin kılmakla iki zümreyi birbirine düşürür. Bu takdirde yardımlaşma ve dayanışma kanunu ortadan kalkmış olur. Birleşmek ve bağdaşmak mânâsını bildiren insanlık âlemi vahşete dönüşür. Halbuki Allah, ribâyı yok eder.

يمحق الله الربا ويربى الصدقات

"Allah faizi yok eder, sadakayı da bereketli kılar." buyurulmuştur. İnsan faizde malının çoğalmasını görür. Allah onu yok eder. Sadaka vermekle de malının yokluğunu görür. Halbuki Allah Teâlâ sadakayla malı çoğaltır, bereketlendirir. Borcun yarısı da sadakadır. Sadaka zenginlere fedâkârlığı, fakirlere vefâdarlığı verir. Fedâkârlık hırsı, vefâdarlık ise hasedi yok eder. Meselâ adâletli bir zengin verdiği borç ve veresiyenin mukabilindeki fazla menfeati, yani faizi sarfı nazar etmekle fedâkârlık yapar. Bu fedâkârlıkla fakirin kalbindeki hasedi azaltmakla, kendi kalbindeki hırsı da yok eder. Bununla fakirin ona olan kini izâle olunur. Zengine nisbetle bu haslete fedâkârlık denilir. Şefkatle semerelenir.

Fakir karşılıksız almış olduğu borcunu ilk fırsatta vermekle vefâdarlık yapar. Bu ise, kendisinin kalbindeki hasedi azaltır. Zenginin kalbindeki hırsı da izâle eder ve hürmetle semerelenir. Hürmet ve şefkatin birleşmesi cem'iyyetten nifakı kaldırır. Roma İmparatorluğunda hırs, Pers devletlerinde de hased insanların kanını emiyordu. İşte bu, nifakın ahtapotu idi. Allah'ın Rasûlu, nifakın tepesine bir hemze ekledi. Yani نفاق nifakı infak انفاق yaptı. Dünyaya böylece huzur ve saadet geldi. Nifakın eli hırs, ayağı hased olduğu gibi, infakın da eli fedâkârlık ayağı vefâdarlıktır. İnfa'ın olduğu yerde nifak yoktur. İşte ribâ ağaç ise çekirdeği nifaktır. Ribâ ile alışveriş yapanlar, sar'aya girmiş kimseler gibidir. Kur'an-ı Hakîm'de faizcilerin hâli şöyle tasvir olunmaktadır.

الذين ياكلون الربوا لا يقومون الاكما يقوم الذي يتخبطه الشيطان من المس ذالك بانهم قالوا انما البيع مثل الربوا واحل الله البيع وحرم الربوا فمن جائه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف وامره الى الله ومن عاد فاولئك اصحاب النار هم فيها خالدون

Faiz, murâbaha, tefecilikden ibâret, az çok "Ribâ (alıp) yiyenler, kendilerini şeytan çarpmış (birer mecnun) dan başka bir halden başka kalkmazlar. Öyle olmaları da onların: Alım satım da ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Halbuki, Allah alışverişi helal faizi haram kılmıştır. Kim Rabbinden kendisine bir öğüt gelip de (ribânın her çeşidinden) vazgeçerse, geçmişi (haram olmadan evvel alınan faiz, yahut yasak emrinden sonra yalnız ana sermayesi) ona, işi de Allah'a aittir. Kim de tekrar (faize) dönerse, onlar o ateşin yâranıdırlar. Ki onlar orada ebedî kalıcıdırlar." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmeden anlaşılıyor ki, ribâ ile uğraşanlar kabir ve ahiret azâbından başka, bir de dünya hayatlarında sar'aya tutulmuş şaşkın bakışlarla görünürler. Hırs ve hasedin hastalığından birer mecnun gibidirler. İşte bu faizcilik hastalığı alıcı ve vericiyi elem, keder, obur hastalıklarına sevk eder. Nifaktan başka bir şeyle târif edilemez. Faizcilik, meşru' ziraati, ticaret ve san'atı da yok eder, ruhu zedeler. İktisâdî bakımdan da insanları birbirine düşürür. Çünkü kalblerde hırs ve hased çarpışır. Bundan dolayıdır ki, Allah'ın Rasûlu o müessesenin kâtibine, şahidine, sahibine lâ'net okur.

لعن الله آكل الربوا وموكله وكاتبه وشاهديه

"Allah Teâlâ faiz alanı, (kefâlette bulunan) vekilini, şahidlerini, kâtibini la'netlemiştir.Onlara gazab etmiştir." buyurulmuştur. Bu la'netin eseri de dünyada da bâriz görülmektedir. Alâmeti hırs ve haseddir. Faizin yerleştiği ülkelerde hırsızlık ve gasb çoğalır. Faiz ise gizli soygunculuktur. Diyebiliriz ki, tüm anarşinin kökü hırs ve haseddedir. Bunun da yegâne kökü faizdir. Hadîsi şerifteki ribâ yiyenden murad, alan, vekilinden murad yardımcılarıdır. Öyle ise, kardeş banka nerdedir, diyene işaretle olsa bile yardım etmemek şarttır.

Faiz müessesesinin yardımcıları demesinler ki, haram olan faiz veya tefecilik kat kat olan faizdir. İşte haram bu. Hem demesinler ki, yüzde dört, yüzde üç miktarında faiz helaldir. Hem demesinler ki, tefeci ana servetin yüzde dördünü kazanıyorsa, kredi alan da yüzde yirmi beş kazanır. Hem demesinler ki, eğer fakirler yüzde on yahut yüzde onbiri faizciye vermezse, kimse kimseye borç vermez. Çünkü bunlar hepsi, İslâm Dînin-

den mahrum olan, eskiden beri iktisatçı feylezofların vehmi ve hayalleridir. Onlarda ahiret inancı olmadığı için, karşılıksız borç vermeyi, sadakayı, fedâkârlığı, izharı, meniha usulünü bilmezler. Bilmedikleri için de iktisâdî hayâtı felce uğratıyorlar, hırs ve hased tohumunu ekiyorlar.

"Erribâ" ism-i cinsdir. Cins demek en azından iki nev'i olan demektir. Cinsi haram olduğu takdirde ferdi ve nevleri de haramdır. Meselâ, domuz kelimesi bir cinsdir. Domuzun büyüğü haramdır da, ufak yavrusu haram değildir, denilmediği gibi, faizin de ribâ kelimesi altına giren en az bir cüz'ü de haramdır. Şu ayete dikkat edilirse, rahatlıkla faizin zararı anlaşılır :

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقى من الربوا ان كنتم مؤمنين فان لم تفعلوا فاذنوا بحرب من الله ورسوله وان تبتم فلكم رئوس اموالكم لاتظلمون وان كان ذو عسرة فنظيرة الى ميسرة وان تصدقوا خير لكم ان كنتم تعلمون واتقوا يوما ترجعون فيه الى الله ثم توفى كل نفس بما كسبت وهم لا يظلمون

"Ey îman edenler! (Gerçek) Mü'minlerseniz Allah'tan korkun. (Henüz alınmamış olan) faizden kalanı bırakın (almayın). Eğer siz bırakmazsanız Allah'a ve Peygamberine karşı (devam ettiğiniz faizciliği) harb bilin. Eğer tevbe ederseniz mallarınızın ana sermayesi yine sizedir. Böylece haksızlık yapmamış ve haksızlığa da uğratılmamış olursunuz. Eğer (borçlu kimse) darlık içinde bulunuyorsa ona geniş bir zamana kadar mühlet, (verin... Halbuki borcun aslını da ona) Sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayrlıdır. Eğer bilirseniz.Öyle bir günden sakının ki,(hepiniz)o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tastam verilecektir. Ve onlara haksızlık edilmeyecek tir." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmeden beş faide anlaşılıyor:

a) Faizin illeti her ne olursa olsun, azı çoğu haramdır ve İslâm Dîniyle harbtir. Bu ise zengin ve fakir arasında anarşiyle semerelenir.

b) Küçük, büyük ribâ, tefeciliğin cinsi ne olursa olsun zulümdür. Meselâ, zeydin yakuba yüz lirayı bir sene borç vermesiyle müddetin tamamında yüzyirmibeş lirayı alması -ki bu ribel fadldır- yahut borçluya mühlet vermek mukâbilinde borcu artırmak gibi -bu da riben-nese'dir- umum faiz muamelesi azı ve çoğu haramdır. İster bu muamele iki şahıs arasında olsun ve ister bir müessese ile fertler arasında olsun, eşit haramdır. "Allah alışverişi helal ribâyı haram kılmıştır." mealindeki ayeti kerîmenin te'viline imkân yoktur. Artık kat kat haramdır, azı helaldir. Hiç!...

c) Umum dünya halkı nikahlanmayı terketseler bile zinâ helal olmadığı gibi, merhametin de kalkması takdirinde faiz helal olmaz. Nitekim tüm insanlar namazı terketseler, namazın terkedilmesi helal olamaz.

d) Bir zenginin kazancından bir cüz'ü cebren almak haram olduğu gibi, fakirin de çalışıp kazandığı kârından bir cüz'ü almak haramdır. Zengin farz olan zekâtı vermek mecburiyetinde olduğu gibi, darlık içinde olan borçluya mühlet vermesi de vâcibtir. Binâenaleyh, faizcinin fertlerin kârından aldığı faiz miktarı gasbtır. Borcun tehir edilmesinden dolayı kat kat faizin yüklenmesi en büyük zulümdür.

e) Muamelede müslümanlığın alâmeti alım ve satımda kolaylık göstermektir. Kard-i hasen vermek icab ettiği yerde faiz yüklemek, mühlet vermek anında da muayyen faizin arttırılmasında iki günah vardır. Birincisi mühlet vermek vâcib iken, tefeci vâcibi terketmiş, ikincisi fedâkârlık yapması gerekirken fırsatı ganimet bilerek zulmetmiştir. Hülâsa, küfürle iman birleşmediği gibi, insafla faiz de birleşemez. Birçok serseri muasırlar faizin azını helal ediyorlar. Bu hususta Fizlâlil Kur'an'ın faiz kısmından okunması tavsiye edilir... Özellikle Ali Sabunî güzel cevab verir.

HELÂLDE ÇALIŞMAKLA BEDENİ RİYAZET İSLAMIN EMRİDİR

İslâm Dîni beden ve ruhun irtibatlarının idâme edilmesi için çalışmayı emretmiştir. Çalışmak da helâlde olması farzdır. Bu emrle İslâm Dîni insanı hileden, haram kazançtan, çok zarurî ve ihtiyaç olmadığı müddetçe dilencilik gibi fena ahlâktan sakındırmıştır. اشد الناس حسرة يوم القيامة رجل كسب مالا من غير حله فدخل النار
"Kıyâmet gününde nas (gâfil insan) dan en hasretlisi helal olmaksızın mal kazanan ve dolayısıyla ateşe giren adamdır." buyurulan hadîsi şerifte, her haramdan sakınmakla helal çalışmaya teşvik buyurulmuştur. Nitekim, Enes bin Mâlik de şöyle anlatıyor:

Ensardan birisi, Peygamber aleyhisselâm'a gelerek, Nebiyyi Muhterem'in kendisine yardımda bulunmasını istirham ederek, dilekte bulunmuştur. Bunun üzerine Fahri âlem ona : "Senin evinde bir şeyin var mı?" Diye sormuş. O da, evet ya Rasûlallah, evimizde bir kısmını üzerimize alıp, diğer kısmını yere serdiğimiz bir keçemiz, bir de ondan su içtiğimiz bir tek bardağımız vardır. Bunun üzerine Nebiyyi Muhterem: "Hadi git, ikisini de Bana getir." buyurmuştur. Bu emr üzerine Ensârî gidip, ikisini de getirmiş ve Peygamber aleyhisselâm'a vermiştir. Nebiyyi Muhterem ikisini eline alarak; "Kim bunları satın alır." Demiş. Ashabtan biri, ben alırım, deyince Peygamber aleyhissalâtu vesselâm ona keçe ve bardağı satarak, parasını aldıktan sonra Ensârîye vermiş: "Git şununla biraz yemek al ve ehline yetiştir. Bu dirhemle de bir balta al ve yanıma gel." buyurmuştur. Ensârı derhal emri yerine getirip, baltayı eline alarak yanına gelmiştir. Rasûlu Muhterem baltasına bir odun parçasını bağlamış ve: "Hadi git, onbeş güne kadar gözüme görünme, odunculuk yap." diye emr vermiştir. Ensârî onbeş günde odunculuktan kazandığı on dirhemle huzuru saadete gelmiştir. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem ona : "Kazandığın paranın bir kısmıyla yiyecek, bir kısmıyla da giyecek al." dedikten sonra şöyle buyurmuştur. هذا خير لك من أن تجيىء يوم القيامة والمسئلة نكتة سوداء فى وجهك
"Bu (yorgunluk ve bitkinlikle olan helal kazancın) kıyâmet gününde yüzünde bir dilencilik nişanı olduğu halde gelmenden daha hayrlıdır." Bazı rivayetlerde hadîsin sonunda şu da eklenilmiştir : "Şübhesiz dilencilik çaresiz fakire, korkunç borçluya, incitici kan (bedelinin mutalebesin) dan başkasına yaramaz." Burada "Helâli taleb etmek farzdan sonra farzdır." hadîsi şerifini de hatırlayalım.

Bu hadîsi şeriften anlaşılıyor ki, idaresi için iş bulamayana iş bulmak devlete düşen vâcib bir vazifedir. Çalışmaya muktedir olanları çalıştırmak vâcib olduğu halde, devlet

bu vazifeyi ihmal ederse bu sefer toplumun içinde ileri gelenlerin böylelere iş bulup vermeleri vâcibtir. Nitekim

من كان معه فضل ظهر فليعد به على من لا ظهر له ومن كان معه فضل زاد فليعد به على من لا زاد له

"Kimin yanında fazla hayvan varsa onu olmayana versin (meniha olarak demektir). Kimin yanında fazla azığı varsa onu azığı olmayana versin." ve

أيما رجل مات ضياعا بين اقوام اغنياء فقد برأ منهم ذمة الله وذمته رسوله

"Herhangi bir adam (sahibsizlikten) zâyi olarak bir kavmin içinde ölürse, Allah Teâlâ'nın ve O'nun Rasûlü'nün zimmeti (inayet ve yardımı) onlardan beri olup kesilmiştir." mealindeki hadîsi şeriflerde açıklamış olduğumuz mânâyı tasrih etmektedirler. Yani bir işsizin devlete yahut toplum içinde ileri gelenlere müracaat etmesi vacib olduğu gibi, onların da ona iş vermeleri, bulmaları vacibtir.

Hazreti Ömer bir gün çalışmayı terkeden bir cemaate rastlamıştır. Onlara : Siz kimsiniz? Diye sormuş. Onlar da, biz Allah Teâlâ'ya tevekkül edenlerdeniz, demişler. Bunun üzerine Hazreti Ömer : "Hayır vallahi! Siz ehli tevekkül değil yalancısınız.Allah'a tevekkül edenler onlardır ki, tohumlarını tarlalarına ekerler, sonra Allah'u Teâlâ'ya tevekkül ederler. Bilirsiniz ki, gök, altın ve gümüşü yağdırmıyor. Öyle ise, biriniz yerinde oturup da, Allah'ım rızkımı gönder, demesin."

Muşarunileyh, hutbelerinde de: "Ey fakir zümresi! Hayrda yarışın, çalışın.Müslümanlara da yük olmayın." buyururlardı.

ان الله يحب العبد المحترف و من كد على عياله كان كالمجاهد فى سبيل الله عز وجل

"Muhakkaktır ki, Allah Teâlâ sanatçı kulunu sever. İyâli (nin nafakasını temin etmek) için zorluğa katlanıp yorulan, Allah Azze ve Celle'nin yolunda cihad eden kimse gibidir." buyurulmuştur. Hadîsi şerifte sanayi, ziraatcilik, ticaret, inşaat gibi mesleklerde çalışmaktan dolayı yorgunluk ve bitkinlik, kâfirlerle cihad etmekle denk olarak beyan buyurulmuştur. Cihad etmekle birçok günahlar afuv olunduğu gibi, helal kazanç için çalışmaktan dolayı yorgunluk ve bitkinlikle de günahlar afuv olunur.

من أمسى كالا من عمل يده امسى مغفورا له

"Her kim alnının teriyle çalışmasından dolayı bitkin ve yorgun olarak gecelense günahları afuv olunduğu halde gecelemiş olur." Diğer rivâyette, "Muhakkak Allah Teâlâ kulunu helâlin kazanılmasında bitkin ve yorgun olarak görmeyi sever." buyurulmuştur. Binâenaleyh, riyâzetin en üstünü bedenî olarak çalışmaktır. Bedenî olarak çalışıp iaşesini temin eden, fizıki olarak da iç cihazlarını tedavî etmiş olur. Demek bedenî riyâzetten ibâret olan çalışmak, iki türlü faide verir. Birincisi mert veya nâmerde muhtaç olmaz çalışan. Bu ruhî tedavîdir. İkincisi bedenen hareket ettiği için bedenin içindeki cihazlarını fizıkî olarak tedavî etmiştirki, bu da beden tedavisidir. İşte bu hikmete binâen وما جعلناهم جسدًا لا يأكلون الطعام وما كانوا خالدين "Biz onları(peygamberleri)yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık.Onlar,(bu dünyada) ebedî de değillerdir."buyurulmuştur.Bu âyeti kerîmenin beyanına göre peygamberler de dahil olmak üzere her insanın çalışmasının gerekliliği,İlâhî bir nizamdır.Demek yemeksiz,içmeksiz ve çalışmaksızın insan yaşayamaz.Allah Teâlâ bu çalışma ilhâmını ve sevgisini her hayvana verdiği gibi,insana da vermiştir.Allah Teâlâ bir taraftan rızkı sevkeder,diğer taraftan da onlara rızklarının alınmasını ilham eder. Binâenaleyh, tembellik hastalığına yakalanıp, çalış-

mayan Allah'ın bu nizâmına isyan etmiş oluyor. ربنا اعطى كل شيء خلقه ثم هدى "Bizim Rabbimiz herşeye (tutmak için el, yürümek için ayak, görmek için göz gibi cihazlar ve müdrike, muharrike ve sair alet ve edevat kuvvetlerinden ibâret) hilkât ve suretini veren sonra da onlara doğru yolunu gösterendir." buyurulan ayeti kerîmede açıklamış olduğumuz mânâ istifade olunmaktadır. Allah Teâlâ herbir mahlukunun rızkına kavuşması için imkânlar vermiştir. Elbette en çok imkânları insanlara ihsan etmiştir. İnsan ne kadar güzel ve meşru' olarak rızkının talebinde imkânlarını değerlendirirse o kadar Allah da onu sever.

ان الله يحب ان يرى عبده تعبا فى طلب الحلال

"Muhakkak ki, Allah Teâlâ helal kazancın talebinde kulunu yorgun ve bitkin görmeyi sever." mealindeki hadîsi şerif de bu mânâyı tasrih etmektedir. İmam Mâverdi, Edebüdünya veddin adlı eserinde diyor ki; Allah Teâlâ insanlara nebat ve hayvanı rızk olarak yaratmıştır. Bunlardan rızklarını temin etmeleri vâcibtir. Elbette bunun vesilesi ticaret ziraat, sanaat, âmirlik ve me'murluk gibi mesleklerdir. Artık bununla insan rızkını temin etmeye ve helal kazanmaya mecburdur.

Rızkın taleb edilmesi farzdır. Helâlde çalışmak da farzdır. Bu iki farzı yerine getirmek için hadîsi şerifte emr buyurulmuştur : إلتمسوا الرزق فى خبايا الارض "Yerin nebatlarından rızkınızı taleb edin." yahut "Yerin gizliliğinde rızkınızı taleb edin" buyurulmuştur. Bu hadîsi şerif Peygamberin mucizelerinden biridir. Çünkü الخَبايا "El hıbâya" kelimesi yerin yüzündeki nebatlar mânâsında olduğu gibi, mahfi ve gizli mânâsında da kullanılmıştır. Bu takdirde mâdenlerin çıkarılması, petrol maddesinin çıkarılması ve hatta petrolün içerisinde insana rızk olabilecek şeylerin talebine de işarettir. Nitekim,وقدرفيها اقواتها"Ve Allah Teâlâ yerin içinde erzâkı takdir ve tespit etmiştir." mealindeki ayeti kerimede de yerin içerisinden insanlara yararlı birçok rızkların olmasına işaret edilmektedir. Şübhesiz bu rızkın talebinde birçok meslekler vardır. Artık hangi meslekle olursa olsun çalışmak ve rızkı taleb etmek emredilmiştir. Bu hususta birçok hadisler de vardır. Meselâ;

افضل الكسب بيع مبرور وعمل الرجل بيده

"Kazancın en üstünü hayrlı alışveriş ve kişinin el işlemesidir."

إذا صليتم الصبح فلا تناموا عن طلب ارزاقكم"Sabah namazını kıldığınız zaman akabinde uyuyup da rızkınızın talebinden gâfil kalmayın." خير كسب كسب يَدَىْ عامل اذا نصح"Kazancın en hayrlısı kişinin -nasihat ettiği zaman- çalışıp el emeğiyle elde ettiği kazançtır. buyurulmuştur. Bu hadısi şerifteki nasihatten murad, farz ve vâcibi terketmeksizin helâl ve harama dikkat etmektir. Binâenaleyh, namazı geçirmekle kazanç hayrlı olmadığı gibi, işe haram katmakla da kazanç bereketsiz olur. Hülâsa bu hususta birçok ayet ve hadisler de vardır. Bu kadarla iktifâ edelim.

SEKİZİNCİ KISIM
RUH ve NEFS

RUH VE NEFS BİRLEŞTİKTEN SONRA BİRDİR

İnsanın târifinde dediğimiz gibi, insan mücerret bedenden yahut bedenin içinde bulunan ruhdan (nefsten) ibâret değildir. Bilâkis insan ulvî, nurânı, iradeli ve akıllı, bedene muhalif bir hakıkattir. Bedene musavi olmadığı için varlığından ve ebedîliğinde şübhe yoktur. Değişmeyi kabul etmez,ebedîdir.

Yahut ruh bedene bağlı zarf veya mazruf olmaktan münezzeh, bedenle bitişmek ve ayrılmaktan müberrâ, bedende tasarruf ve tedbir edicidir, diye târif edilmiştir. Demek ruh vardır ki ondan bahsediliyor.

Müslümanların ittifâkıyla, ruh ezelî değildir ve bedenden evvel yaratılmıştır. Bu konuda İmam Gazâli'nin muhalefeti varsa da mânâsı başkadır. Çünkü İmam Gazâli'nin ibâresinin zâhiri, ruhun bedenden sonra oluşuna işaret eder. O ise bizim mevzuu bahsimiz değildir. Demek, en doğru söze göre, ruh bedenden evvel yaratılmıştır ve ruh ayrı nefs de ayrıdır. Zira nefs, nutfenin içinde bile mevcuttur. İbnü Hubeyb'in buyurduğu gibi, nefs zararlılardan elem, faidelilerden de lezzet alır. Nutfenin et çiğnemi haline dönüşmesiyle kendisi belli olur. Elleri, ayakları, başı, gözleri ve kulakları vardır. Zaten evvelden belirtmiştik ki, gende ırk da dahil olmak üzere birçok özellikler vardır. Hatta birçok ulemâ, nefs topraktan bir ateş, ruhsa nurânîlerden bir ruhâniyettir, diye tasrih etmişlerdir. Binâenaleyh, kalb ve dimağın çalışmasını dengeleyen nefstir, ki biz buna ruh-i hayvânî demişiz.

Nutfeye dördüncü aydan sonra, özel ve değişik hareketi veren ve hatta nutfede mevcut ve gizli olan nefse de aksetmekle tasarruf eden ruhtur. Hâlihazırdaki tabib ve felsefeciler nefs ve ruhu biribirinden tefrik etmedikleri için, nutfede de ruh vardır, derler. Eğer, nutfede nefs var sonra ruh üfürülür, deselerdi, fikirleri isabetli olurdu. ثم انشئناه خلقا اخر "... Sonra onu başka bir yaratılışla yarattık." mealindeki ayeti kerîmede "başka bir yaratılışla" buyurulması dördüncü aydan sonra ruhun nefs ve bedene üfürülmesi zamanına işaret etmektedir. Nitekim, Muntehel Medârik adlı eserde, muhakkik Ferginâni, insana izâfe edilen nefs, kozalak şeklinde olan kalbin hareket ve hararetinden var olan bir cism-i buhârîdir, demiştir. Binâenaleyh, nefs cismânî kalbin boş olan köşelerinden, kalbin vuruşu vasıtasıyla bedenin her cüz'ünde dolaşır. Kendisi bir florasan, beden ise bir oda gibidir. Florasan evin her köşesini aydınlattığı gibi, o da kalbin vuruşuyla bedenin her tarafında tasarruf eder. Ruh ise o florasana gelen tıbkı bir enerji gibidir. Binâenaleyh, nefs ruha mücânesetle hayat kuvvetini taşı-

yor. Demek, bedendeki hayat nefs ve ruhun imtizâcıyla meydana gelir. Ruh güvey,nefs de gelin gibidir. Burada Mevlâna'dan naklettiğimiz sultan ve cariye hikâyesini hatırla. Artık bu birleşimden sonra ikisine birden nefs denilir. Tek tek ele aldığımız zaman, nefs ve ruh dediğimiz gibi, ikisini birden ele aldığımızda, ikisine de ruh veya nefs deriz. Nitekim, şerbet ve su karıştırılmadan evvel, ikisi ayrı şeylerdir. İkisi birleştikten sonra şerbet deriz. Şeker galebe çaldığı zaman, tatlı deriz. Ruh ve nefs de böyledir. Ancak şu kadar ki, ruhsuz bir nefste, şehvet, hevâ, gazab ve sair kuvvetler mevcut olduğu halde, hakıki bir hareket ve hayata sahib olamadığından Şah Veliyullah Dehlevi, nefs-i hevâi diye bunu ele almıştır. Muşârunileyh, özet olarak şöyle demektedir :

الله يتوفى الانفس حين موتها والتى لم تمت فى منامها فيمسك التى قضى عليها الموت ويرسل الاخرى فى ذالك لايات لقوم يتفكرون|الى اجل مسمى ان

"Allah (ölenin) ölümü (uykusu) zamanında, ölmeyenin de uykusunda nefslerini alır. Bu suretle hakkında hakiki ölümü hüküm ettiği (kimsenin ruhunu) tutar. Diğerini muayyen bir vakte (eceli tamam oluncaya) kadar salıverir. Şübhe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavm için ibretler vardır." mealindeki ayeti kerîmede İbni Abbas'a göre bir insanda hem nefs var, hem de ruh vardır. Nefs müdrike ve âkile kuvvetlerini idare eder, ruh da nefsi idare eder ve ona iradeli hareket verir. Uyku zamanında Allah Teâlâ nefsi kabzederek tutar, ruhu bırakır. Ölüm vuku' bulunca da ruh ve nefsi birden alır. Nitekim, ibnül Enbâri ve Züccâc'ın görüşü de böyledir. İmam Kuşeyri ve Cumhur ise şiddet-i imtizacdan dolayı insanda ruh ve nefsi birden nazarı itibâre almışlardır.

Alusi diyor ki: Ehli tasavvuf kemlden evvel ikisine nefs; riyâzet, zikir ve fikirle parlayıp cilalandıktan sonra da her ikisine ruh derler. Alusi'nin bu târifi çok güzeldir.

Beyzâvî'nin ibâresinden anladığım kadarıyla, ölüm anında ruh, bedenin zâhir ve bâtınından alâkasını keser, beden ve nefsde tasarruf etmez. Uyku zamanında ise ruh sadece bedenin zâhirinden alâkasını keser. Bundan dolayı bu ayeti kerîmede, uyku ölüme benzetilmiştir. Zira uyuyan şuuruna mâlik olmadığından ölü gibi olur. Ama diridir. İmam Neseffî de Medârik tefsirinde bunu tasrih etmiştir.

"Uyku ölümün kardeşidir." diye hükemâ ifâde etmişlerdir.

Yukarıdaki ayeti kerîmede, الانفس "El Enfüsi" nefs kelimesinin cem'idir. Kimisi buna nefs-i nâtıka demiştir. Ehli şeriat ona ruh-i izâfi, ruh-i insânî, bir kısım da ona ruh-i sultânî ismini vermişlerdir. Bedene bağlanıp âsi olduğu münasebetiyle ona nefs denilir. Yükseliş ve temizlenmekten sonra kemâliyet itibâriyle de ona ruh denilir. Ehli hakîkate göre bu ruh bedene dahil veya hâriç değildir. Ancak tedbir ve tasarruf itibâriyle ruh, bedenin zâhir ve bâtınına alâkalı iken hayatla, yalnız bâtınına alâkadarsa uykuyla, tamamen alâkayı keserse ölümle vasıflanır. Kendisi ezeli olmadığı halde bedenden evvel var olmuştur. Ölümden sonra ayrılırken yok olmaz ve ebedîdir.

İmam Kurtubi bu mânâda iki hadis naklediyor. Birincisi ان الروح اذ قبض تَبِعَه بصره "Muhakkak ruh kabz olunduğu zaman göz de ona tâbi' olur."İkincisi

اَلَمْ تَرَوْا الانسان اذا مات شَخَصَ بَصَرُهُ فذالك حين يتبع بصره نفسه

"İnsanı görmez misiniz? Öldüğü zaman gözünü nasıl havaya diker. Bu da

gözünün nefsine tâbi olduğu zamandır." Bu hadîsi şeriflerde görülüyor ki, birinci hadisde ruh, ikinci hadisde nefs tâbir buyurulmuştur. Demek, nefs ve ruh ayrı ayrı şeylerdir. Şiddet-i imtizacdan dolayı birleşir. Sait ise ruhla, değilse nefsle tâbir edilir. Konumuz ise ekseriyet itibâriyle ruh ve nefse aittir. Hedef ruhu kemâline erdirmektir. Binâenaleyh bu bölüm her iki itibarla ruhu tekâmülüne erdirmek için fiili çalışmayı târif eder. Felsefeci ve tabiblerin görüşleri aslâ nazarı îtibâre alınmamaktadır. Çünkü emir olan ruhla emmare olan nefs arasında onlar fark etmemişlerdir. Çünkü buna müşahade ve salih amel gerekir. Demek oluyor ki, nefs-i nâtıkanın tefassuh etmesiyle doğrusu bedenin dağılmasıyla ruh dağılmaz, ona halel gelmez. Ama beden içinde mevcut olan nefs, bedenle değil ruhla birleşik olarak kalır. Bundan dolayı o da ebedîdir. Bu hakîkati idrak eden mü'minler temenni etmeksizin kendilerine ölümü bir zifaf gecesi gibi bilirler. Nitekim الموت تحفة المؤمن "Ölüm mü'mine hediyedir." mealindeki hadîsi şerif bunu tasrih etmiştir. İmam Arif billah el-Burcânî, şerh-u Esmâ-ul Husnâ adlı eserinde diyor ki: Ölümün vukuu zamanında Allah Teâlâ ruh-i insânîyi bedenden ayırttırdımı, beden bir tahta gibi hissiz ve hareketsiz kalır. Muşârunileyh diyor ki, nefs gene beden içerisinde kalır ve toprakla birleşir. Ruhsa akıl, îman ve mârifetle beraber semâya ve âlâ-i illiyyine yükselir. Güneş aynaya aksettiği gibi, o da toprağın içindeki olan nefs ve bedenin cüzlerine akseder. İşte bu sayede ruh, dirilerin selâmlarından haberdar olur. Hayvâni ruh olan nefs kabri tâmir eder. Hakîkat-i insâniye olan ruh ve nefs-i mutmâinne dünya semâsında cevlân eder. Kimisi de arşdan daha yüksek yerlere gider. İbni Hacer el-Heytemi de bunu anlattıktan sonra, bu ancak saidlerin hâlidir, demektedir. Çünkü şekâvetlilerin ruhu, birinci semâya yükseldikten sonra esfeli sâfiline reddedilir ve siccîn adlı yerde hapsolunur. Demek oluyor ki, inişte tüm ruhlar birdir. Dönüşte ikidir: Saidler âlâ-i illiyine yükselirler. Şâkiler ise esfeli sâfiline ve siccîne döndürülür. İşte bu eserin yazılması maksadlarından birisi de, ruhu âlâ-i illiyyine ulaştırmak için ona yol göstermektir. İman, ihlâs ve tatbik şarttır.

RUHUN İSBATI HAKKINDA ANA HATLARDAN UMUM MALUMAT

Bu insanın heykelinde tecelli edip suretlenen, eseriyle gayet mâlum ve âşikâr, zâtıyla nihayet gizli olan ruh mes'elesi birçok insanları eskiden beri meşgul etmiştir. İslâm Dîninin inkişâfı zamanında Cenâb-ı Peygamberden : Ruh nedir? Diye sormuşlardır. Şübhesiz bu soru çok mânidardır. Şu halde sıralayalım :

1– Ruhun mahiyeti, hakıkati nedir? Bir cevher-i cismânî midir? Cevher olduğuna göre yeri nerdedir? Yoksa bedenin hâricinde bir lâtıf cisim midir, ki irtibâtını kesince beden bir tahta haline gelir?

2– Ruh vardır, sıfat ve tasarruf îtîbâriyle âşikârdır. Zâtı itibâriyle gizlidir. Bu mâlum. Ama kadîm midir, hâdis midir?

3– Muvakkat olan cesedin fenâsından sonra, hakîkaten ruh devam edip, ebedî mi kalır?

4– Ruhun zâtı değil sıfatı saadet midir, şekâvet midir?

İşte, ruh nedir, sorusu bunları ve daha nice mânâları kuşatıyor. Allah Teâlâ Habîbine kullarının bu mânidar sorularına cevab olarak, ويسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربى "(Habibim) Senden ruhu soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir." buyurur. Hakikaten mes'eleden haberdar olanlara bu müşkül "ruh Rabbimin emrindendir."cümlesiyle hallolmuştur. Şu halde Rabbini bilen, emrini bilen, kendini bilen ruhunu bilir. Bilmeyen ise, târif de olunsa gene bilemez.

Ruh emr âleminden var olmuştur. Öyle ise ruhun hakıkati cisim veya madde değildir. Öyle ise beden de değildir. Emr âleminden olduğu için ezelî değildir, ebedîdir. Bu âlem ise mülk ve madde âlemidir, hudutludur. Nitekim, الروح "Erruh" kelimesi ma'rife olarak tâbir buyurulmuştur. Bunun için zâtı gizli de olsa, sıfaten şaki veya said olması âşikârdır. Onun için ma'rife olarak buyuruldu.

a) Ben işledim,bıraktım, terk ettim, etmem, yapmam gibi sözlerle ruhun zâtından bahsolunur. Ve ben kelimesinden ibâret nefs-i insânî veya ruh, zat ve hakîkati itibâriyle çokca âşikâr olduğu için görülmüyor. Nitekim bir insan gözüyle görür ama kendi gözünü vasıtasız olarak göremez. Vasıtasız olarak gözün görülmemesi, gözün yokluğuna aslâ delil teşkil etmediği gibi, ruhun görülmemesi de yokluğuna delil teşkil etmez. Göz aynayla kendini gördüğü gibi, ruh da yahut nefs de kendi zâtını îman, salih amel yani helal ve haram ilmini tatbik etmek, zikir, rabıta olmak üzere dört vasıtayla müşahade eder. Hatta yalnız cezbeyle şereflenen bir beden, yalnız helal ve haram ilmini îman şartıyla tatbik ederse, insan kendi hakıkatini güneşten daha parlak görür.

b) Şeker suda eridikten sonra, suyun her cüz'ünde, ateş tuğlada yayılırken onun her cüz'ünde sereyan ettiği zaman, şeker ve tuğla görülmediği gibi, ruh da nefs de sereyan edip dolaşırken görülmez veyahut da erbâbına görülür, yani ayna ile görülür. Madem ki, ruh bedene bağlanır, bil müşahade beden de hâdistir, yani sonradan var olmuştur, ona bağlanan ruh da ezelî değildir, hâdistir. Fakat gözle görülecek, elle tutulacak da değildir. Ancak nefs ondan feyz alır ve beden olarak görülür.

İbnü Kayyim ve İmam Râzi, böylece ruhu târif ettiler. İmam Râzi yüzbeş delilden fazla yalnız bu mes'eleye irad etmiştir. İbnü Kayyim de târif ettiğimiz şekilde icmâ olduğunu nakletmişse de pek şayânî kabul sayılmamıştır. Çünkü bu târif, kitab ve sünnetin zâhirine ve aklın seviyesine uygundur. Şübhesiz bu herkesin idrak edebilmesi için zabtedilmiş bir târiftir. Evvelden dediğimiz gibi, gerçek târifi şöyledir : İnsanın hakikati olan ruh, emr ve melekut âleminden bir nurdur. Maddeye dahil olmadığı gibi, hâriç de değildir. Ve bitişik olmadığı gibi ayrı da değildir. Enerjiden çok üstün ve cismâniyetten münezzehtir. En güzel ifade ile, Allah Teâlâ'nın emrindendir. Tasarruf ve tedbiriyle bedene bağlıdır ruh... İlâhiyyun felsefecileri, ehli sünnetten İmam Râgıb, İmam Gzâli, ehli mukaşefe ve ehli riyâzetten büyük bir cemaat, mu'tezileden Muammer bin İbad Essülemi, şiadan Şeyh el-Müfid, kerâmiyeden birçoğu bu târifde ittifak ettiler. Şu kadar ki felsefeciler, ruh kadimdir demelerinde ve Râfizîler de onları taklidde hata ettiler. İmam Râzi ve Nisâburî bu târifin doğruluğuna birçok deliller, aklî ve naklî olarak

ortaya koymuşlardır.

Bu iki târife binâen müslümanların ittifâkıyla ruh ezelı değil, ebedıdır.

"Ruhlar birlik birlik askerlerdir.Bunlardan ahlâk itibâriyle birbirine uygun olanlar(dünyada buluşurlarken)anlaşıp birleşirler.İtikad,sıfat ve ahlâk itibâriyle birbirine muhalif olanlarsa(dünyaya geldikten sonra) ayrılıp uzaklaşırlar." mealindeki hadîsi şerifte de "el-ervah" kelimesi yine ma'rife ve cem' olarak vârid olmasından anlaşılıyor ki,ruhlar bedenlerden evvel var idi. Cem' olduğu itibâriyle ezelî olmadığı ifade buyurulmuştur.Nitekim ibnü Cevzî de,Ebu Süleyman el-Hattâbi'den naklen bunu tasrih etmiştir. Şu halde İbnü Hazm'ın, ruhlar ancak anâsırın yani maddenin ötesinden ibâret, berzahında olup, cesede inmiş, ayrılırken de tekrar aynı berzaha dönüşür, demesi doğru değildir. Zira ayet ve hadisten buna delil yoktur. Çünkü, ayetin nazmı şerîfinden de anlaşılıyor ki, dönüşten sonra ruhlar bir kısmı âlâ-i illiyyine, diğer kısmı esfeli sâfiline dönerler. Ama bedene gelmezden evvel sıfatları ayrı olsa da hepsinin yeri birdir. Her insanın fıtrat üzerinde doğduğunu bildiren hadîsi şerif de buna delildir. Nitekim, kıyamet ve haşrden sonra da bir kısmı cennette bir kısmı cehennemde ebedî kalacaklardır. Yol uzun. Nerden gelmiş nereye gidecek bu? Düşün...

c) Yukarıdaki izahtan anlaşıldı ki, ruh ebedîdir. Bir kısmı said cennette, diğer kısmı şakî cehennemdedirler.

d) Hayra ve şerre kâbiliyetli, bedene alâkadarlıkla tasarruf ve tedbir eden ruh, bedene girmeden evvel bilkuvve iki fırka olduğu gibi, bedenden ayrılışından sonra da şekâvet ve saadet sıfatlarıyla bilfiil yine iki fırkadır. Artık ispritizma ilmiyle iştigal edenlerin "görüştüğümüz ruhlar hayatlarından memnundur" demeleri suret-i kat'iyyede doğru değildir. Nitekim rüya âleminde diri bir kimsenin ölü kimselerin ruhlarıyla görüşmelerinde de ölünün hâli mâlum olmamaktadır. Şu halde o ilmin şartlarıyla görüşmeleri takdirinde ölülerin azâbı mâlum olmayacaktır. Ama uykuda veya uyanıklıkta mecnunun vasıtasıyla veya vasıtasız diri ve ölülerin görüşmeleri mümkündür. Ancak kâmil insanlar ölünün azâbından veyahut rahatlığından haberdar olurlar. Evet bu ilim de ruhun varlığını kat'i delillerle ortaya koymaktadır. Ancak ölünün hâli keşf-ul kubur makamında olanlara belli olur.

İnsanın hakıkatinin târifi hakkında yukarıdaki her iki târif netice itibâriyle yine ihtilâf sayılmamaktadır. Çünkü iki târifin meali şöyledir :His, hareket ve hayat, kalbin hareket ve hararetinden hatta asabî damarların hareket ve hareretinden terkibleşen bir nefs vardır, ki cism-i buhârîdir. Su gülde dolaştığı gibi,o da beden de dolaşır. Bedenin dahilindedir.Umum hayvanların hayâtı da bundan ibârettir.Bunun misâli,beden kafes içinde hareketli bir güvercindir. İşte bu kafes ve içindekine akseden ayrı bir şey daha vardır, cismâniyetten münezzehtir. Güneş yerküresindeki zerrelere hayat verip idare ettiği gibi, ruh da bitişiklik ve ayrılıkdan münezzehdir. Nefsi de o idare eder. Yukarıdaki sorunun bütün suretlerini cevablandıran "De ki: Ruh Rabbimin emrindendir." mealindeki ayeti kerimedir. İşte bu emr-i Rabbâni, demekten başka

bir şeyle târif olunamaz. Beden ona nisbetle yerküresinin güneşe nisbeti gibidir. Çok kesâfetli bulutlar yahut ay küresi yerküresiyle güneş arasına girmesi takdirinde güneş görülmediği gibi, nefs ve madde de bizimle ruhumuz arasına girib bizi bizden gizlemektedir.

Ruhun nurânîliğini ve madde âleminden âriliğini kabul etmeyen, İslâmın sapık kolundan olanlar da bu mes'elede melekutla mülk, emrle halk, madde ile mânâ âlemlerini birbirine karıştırarak, nefs ve ruh-i hayvânîyi, ruh-i insânî zannettiler. Bunların da birçok târifleri vardır. Şübhesiz bunların târiflerinin hepsinin kökü felsefedendir.

1– İbnü Râvendi, ruh cüz'i lâyetecezzâ, yani bölünmeyi kabul etmeyen bir cevherdir, demiştir. Bu zat, hâdis ve mümkünül vücud bir şeyin tecerrüdü ve âriliği muhaldir, demekle, ruh ve nefs bir cevherdir, mahalli kalbdir, bedenin içinde yayılması ve aynı cevherin kemiyyetleşmesinden ibâret insan, cevher-i ferdden başkası değildir, demek istiyor. Bu görüş -ehline mâlum olduğu üzere- Demokrit adlı felsefecinin mezhebidir, ki buna atomizm nazariyesi denilir. Şu halde, Kitâb-ul bed'i vettarih'in müellifi ibnu Râvendi'nin mezhebini incelerken şuna rastlanmaktadır. Ruh ârazdır. Bu görüş de Ahmet bin Yahya Er Râvendi'ye nisbet edilse de bu görüş bir önceki görüşün başka bir suretidir. Onun için bunu nazarı itibâre almıyoruz.

2– Mu'tezileden ebu İshak İbrahim bin Seyyar, insan ruhu, bedenine müşâbık bir hayattır. Yani birbirine bitişmiş ve maddelerin kemiyyetleşmesidir. Bu görüşe göre insan ruhu cesedin zerrelerinin toplanmasıdır. Dağılması da ölümü demektir. Hilozoizm mezhebine çok yakındır bu.

3– Ruh dimağda kuvvet, kalbde fiildir. Yani ruh bir zekâ failiyetinin neticesidir. Dimağın çalışmasından kemiyyetleşmiş olan bir kuvvetin inkişâfıdır. Bunlara göre ruh diye bir şey yoktur. Bizim zamanımızdaki maddecilerin görüşü budur.

4– Ruh buharın hararetinden cisimlenmiş, kalbde hayvânî, yine buhardan karaciğerde tabii kuvvetdir. Bu kuvvet dimağ içerisinde kemiyyetleşir ve ruhla ifade edilir. Buna ruh-i insânî de ayrıca bitişmiş olur. Ancak ruh-i insânî bunlardan meydana geldiği için bunlarla bilinir. Bu görüş ise Aristo mezhebinden mülhem Calinos'un mezhebidir. Bunlara göre ruh, karaciğer, kalb ve dimağın buharlarından kemiyyetleşir.

5– Ruh veya hakıkat-i insânîye, his olunan mevcut cesedin heykelidir. Şerhul Mevâkıf adlı eserde İmam Râzı, bu mezheb kelâmcıların mezhebidir, demiştir. Her ne kadar Şeyh Abdulhâdi, İmam Râzi'yi bu isnad'dan dolayı tenkid etmiş ise de haklı değildir. Çünkü asıl itibarıyle kelâmcıların bir kısmı, insan ve ruh bu heykelin nefsâni cevheridir, demektedirler. Diğer bir kısmı da, nefs bedenle bağlanırsa onunla birleşir, ölümle beden dağılır, nefs bâki kalır demektedirler. Bunlara göre ruh ile nefs birdir. İmam Râzi bu iki târifi de birçok delillerle reddetmiştir ve kendisi haklıdır. İyice düşünülürse o günkü kelâmcılarla bugünkü maddecilerin târifi bir olur. Yahut birbirinin benzeridir.

6– Ruh; kan, safra, sevda ve balgamın -kemiyyet ve keyfiyyet itibâriyle- mu'tedil

halde bulunmasıdır. Bozulması ölüm ile târif edilir. Bu görüş de Calinos'a dayandırılan bir görüşdür. Halbuki bu târif hayâtın târifidir, ruhun değil. Demek bu görüşde olanlar hayatla ruh arasında fark görmemişlerdir.

7– Ruh; kan ve soluktur. İkisinin muntazam çalışması ruhtur. Bu görüş de yine tabiblerin görüşüdür. Hülâsa yetmişiki görüşler içerisinde akla en yakın olan bu son yedi târiftir. Hepsi de ruhun hakıkatinden çok uzaktırlar ve târifleri de ruh hakkında noksandır. En doğru târif en önce takdim ettiğimiz târiftir.

RUHUN İSBATI VE EBEDÎLİĞİ HAKKINDA NAKLÎ VE AKLÎ DELİLLER

İbnu Kayyım ve diğer birçok ulemâ tasrih ettikleri gibi ruh bedenden alâkasını kestikten sonra kendi ameline münasib bir suret alır. Kabz melekleri onu semâya yükseltirler. Eğer sait ise güzel sureti, değilse fena bir sureti alır ve kıyamete kadar berzah âleminde kalır. Şu halde keşf ve rüyada görülen ölülerin ruhları bizzat kendileri değil suretleridir. Şeyh Ahmet Gümüşhanevi Hazretleri buyurduğu gibi, ruhun hakikatini görmek iddiasında bulunan kimse mürted olur.Çünkü melek hakikati üzere görülmediği gibi,ruhlar da kendi hakîkatleri üzerinde görülmezler. Çünkü salihlerin ruhları enerji ve hatta melek ışığından daha parlaktırlar.Bunların nurlarının maddî bir gözle görülmeleri muhaldir. Zira maddî göz onları görürse derhal su haline gelir. Demek maddi gözler nurlara bakmaya kâbiliyetli değildir. Peygamber ise, O'nun maddî gözü de nur idi. Onun için melek ve ruhları görmeye kâbiliyetli idi. Şübhesiz ki Peygamber, ruhları ve melekleri asıl sureti üzere görmüştür. Nitekim "ان ارواح الشهداء فى اجواف طير خضر Muhakkak şehidlerin ruhları yeşil kuşların içerisindedirler." buyurulmuştur. Demek Peygamber, kuşla suretlenmiş şehidlerin ruhlarını müşahade etmiştir. İmam Menâvî ve Gümüşhanevi, bu hadîsin şerhinde, melekler güzel suretle cisimlendiği gibi, ruhlar da bedenden ayrılması ile kuşların suretiyle suretlenir. Yani kendisi bir kuş gibi olur. Doğrusu ruhlar bedenden ayrılmalarıyla kalıblaşırlar, demektedirler. Dikkat edilsin ki, kalıblaşır demek, kalbleşir demek değildir. Binâenaleyh bu hadiste tenasuf mezhebine bir delil yoktur. Aynı zamanda felsefecilerin, ruhlar ayrılmasıyla muattal kalır, demeleri aslâ doğru değildir.Akıl sahiblerinin ittifâkıyla ruhlardan bir kısmı tasarrufcu da olurlar. Bu ise tenasuh değildir. Çünkü tenasuh mezhebinde olanlar, ruhların tekrar şimdiki âleme dönmelerini iddia ederler. Bu ise bâtıl bir görüşdür. Mevzuu bahsimiz olan, ruhların cesedlenmesi ise,müşahade ettiğimiz bu madde âleminin başkasıdır. Yani melekut âlemidir. O ise kendilerine mahsus yine ruhânî bir âlemdir. O âleme göre onlar lezzetlenirler. Nitekim, Tâcul ulemâ İmam Subki de diyor ki : Ruhların melekûtî olarak cisimlenmesi müşahade ettiğimiz maddi âlemden men olmakla beraber, melekutî bir cisimde kalmalarıdır. Gezerler, tasarruf da ederler. Ama bizim gibi madde âleminde görünmeye müsaadeleri yoktur.

ان ارواح المؤمنين فى السماء السابعة ينظرون الى منازلهم فى الجنة

"Şübhesiz mü'minlerin ruhları göğün yedinci katındadırlar. Cennetteki yerlerine bakarlar." mealindeki hadise göre bu teklif diyarında ruhlar, bedenle irtibat kurunca, his,

meyi, gazab, hareket ve hararet gibi duyulardan mürekkeb nefsler, onları dünya lezzetine cezbederler. Melekutiyet âleminin lezzetinden mahrum ederler. Binâenaleyh ruhlar madde âleminde habsolunurlar. Bedenlerinden alâkalarını keserlerken, îman ve salih amel vasıtasıyla tekrar ruhlar melekut olan âlemlerine yükselirler, âlâ-i illiyyinde lezzetlenirler, dolaşırlar. Bazan evlerini, kabirlerini ve hatta dostlarını bile ziyaret ederler. Tekrar bu madde âlemine gelmek müstesna, bunun dışında mutlak serbestiyettedirler. Şakilerin ruhları ise siccînde habsolunurlar. Bunlardan muvakkat azab sahibleri de dünyadaki mahkumlar gibi izin almakla bazı şerefli gecelerde kendi evlerini ziyaret ederler ve dilekte bulunurlar. Hatta bazı hadislerde : Mü'minlerin ruhları kendi evlerinin kapılarına gelirler. Derler ki : Allah rızası için bize hayr ve hasenat yapın, ki azabtan kurtulalım. Onlar da eğer hayr yaparlarsa, memnun ve dua ile dönerler. Aksi takdirde mahrum ve beddua ile dönerler, diye rivâyet olunmaktadır. Ama kâfirlerin ruhları ise bundan da mahrumdurlar. ان ارواح المؤمنين طير خُضرٌ تعلق فى شجر الجنة "Muhakkak mü'minlerin ruhları yeşil kuşlardır. Cennet ağaçlarından bir ağaca asılırlar." mealindeki hadîsi şerifte salih mü'minlerin ruhları şehîdlerin ruhları gibi, bedenlerinden ayrılmalarıyla yeşil kuşlar suretine girerler, denilmektedir. Fakat hepsi bir surette olurlar, demek değildir vesselâm. Nitekim, Cebrail Dihye adlı Sahabinin şeklinde göründüğü gibi, siyah saçlı, beyaz elbiseli, tertemiz, güzel ve parlak bir gencin suretinde de görülmüştür. Hatta, îman, İslâm ve ihsan sorularını soran gencin Cibril olduğu tasrih olunmuştur ve nitekim o hadîse Cibril hadîsi denilmiştir. Şehidlerin ruhları, ayrıca yer ve içerler de. Nitekim, بل احياء عند ربهم يرزقون "Bilâkis onlar Rableri nezdinde rızklanırlar ve diriler." mealindeki ayeti kerime şehidler hakkında bu hükmü apaçık beyan etmiştir.

ان ارواح الكفار فى حواصل طير سُودٍ تأكل من النار وتأوى الى جحر فى النار يقولون ربنا لا تلحق بنا اخواننا ولا تؤتنا ما وعدتنا

"Muhakkak kâfirlerin ruhları, siyah kuşların kursağındadırlar. Ateşten yer içerler ve ateş olan yuvaya sığınırlar ve şöyle derler : Ey Rabbimiz! Kardeşlerimizi bize ilhak etme. Bize va'detmiş olduğun azâbı onlara verme." mealindeki hadîsi şerif de kâfirlerin ise fena rızklarla rızklandıklarını beyan buyurmaktadır. Şu halde, herkesin ruhu nefsiyle birlikte kabrinin harabesindedir, diyen hadis ulemâsı, azabta olan ruhları kastetmişlerdir. Bu hadislerde dahi tenasuh mezhebine delil yoktur. Şu hadîsi şerif onları reddetmektedir.

اذا مات احدكم عرض عليه مقعده بالغداة و العشى ان كان من اهل الجنة فمن اهل الجنة وان كان من اهل النار فمن اهل النار يقال هذا مقعدك حتى يبعثه الله تعالى

"Sizden biriniz öldüğü zaman, sabah ve akşam ona yeri arzolunur (gösterilir). Eğer cennetlikse cennet ehlinden, cehennemlikse cehennem ehlinden. Ve ona şöyle denilir: Kıyamete kadar burası senin yerindir." buyurulmuştur. Yani dünya habsinden sonra ruhların tekrar dünyaya gelip bir cesede girmeyeceği bu hadisle beyan olunmuştur.

ما من احديمر بقبر اخيه المسلم كان يعرفه فى الدنيا فسلم عليه الا عرفه ورد عليه السلام

"Sizden biriniz dünyada tanıdığı mü'min kardeşinin kabrine uğrayıp, selâm verir vermez, şübhesiz o da onu tanır ve selâmına da icâbet eder." buyurulur. Bu hadîsi şeriften şöyle anlıyorum:Ölümden sonra mü'min bir insanın nefsi kabrinde, ruhu da iman, ihlas ve amelinin derecesine göre serbest hayatta bulunur. Diri bir mü'min kardeşi kabrine gidip selâm verdiği zaman toprağın zerrelerinde olan nefse akseden ruh derhal haberdar olup selâmını alır. Selâm vermek esnâsında ruh selâm vereni de tanır. Ancak dünya hayâtından ayrıldığı için sesi işitilmez. Bugünkü televizyonlar, yani tek taraflı ses bildiren cihazlar bunun bariz misâlidir.

ما من احد يسلم على الارد الله تعالى روحى فارد عليه السلام

"Hiçbir kimse bana selâm verenlerden yoktur ki, Allah Teâlâ onu Bana bildirmemiş, ruhumu bedenime döndürmemiş ve Ben de onun selâmına icâbet etmemiş olayım." buyurulmuştur. Yani kabrimdeki cesedime selâm verenden haberdar olur ve selâmına icâbet ederim demektir. Mirac kıssasında da Peygamber aleyhisselâm semâya yükselmeden evvel, İbrahim ve Musa aleyhimesselâm Peygamberleri kabirlerinde namaz kılarkan görmüş, semâya yükseldikten sonra da onları görmüş ve görüşmüş, Şübhesiz kabirde olan onların nefs ve bedenleri, semâda olanlar da ruhlarıdır. Arif el Burcâni'den naklen Şeyh Mahmut Alusi de bu mes'eleyi yazdıktan sonra şöyle der : Burada artık müşkül hallolmuştur. Ölümden sonra ruhlar ayrı serbest hayatla yaşar, nefsler de kabrin toprağının zerreleri içerisinde kıyamete kadar kalırlar. Haşrde tekrar birleşir, şimdiki hayat gibi bir hayata sahib olurlar. Demek ki, bizim onlardan habersiz oluşumuzun sebebi onların nefs ve ruhlarının birbirinden ayrılmalarıdır. Nitekim İbnu Hacer, Alûsi'den evvel Şemâili Şerif şerhinde bu mes'elede uzun uzadı izahlar vermiştir. Ve hatta bu hususta ashabtan birçok menkıbeler nakleder. Nakledersem müşküller olacaktır.

FELSEFECİLERİN DE RUHUN EBEDİYETİ HAKKINDA İTİKADLARI VARDIR.

Ekser insanlar, bedenden ayrıldıkan sonra ruhun ebediyeti hakkında müttefiklerdir. Ancak ruhun sırrını bilmekten âciz kalmaktadırlar. Merhum Necib Fazıl Şairimiz,

İşte hadîsi kudsîde Allah'tan bir yıldırım :

Ben insanın sırrıyım, insan da Benim sırrım. Demişti.

Bu sırrın bilinmesine insanı sevkeden fikir, yine insandaki o ruhtur. Bu sırra vâkıf olan insanlar çok nâdirlerdir. "Zaten insanlara bu hususta çok az bir bilgi verilmiştir." Eskiden beri bunca felsefeciler, bunca fikirciler bu sırrın çözülmesine gayret göstermektedirler. Demek ki hepsi ruhun bedenden sonra bâki kalacağı hakkında ittifak halindedirler. Fakat teessüf yeri şu ki, -zamanımızın ekmel-il ulemasının dediği gibimadde ve maddî şartlar insanı içindeki sırrından bahsetmek ve ruhâniyetten uzaklaştırmış ve bu yüzden bunalım çoğalmıştır. İnsanların birçoğu mücerret maddecilik fikriyle uğraşmakta, maddî hayatta beşer âlemini kaplamış, dolu yağdırır bir felâkettir. Anarşi de işte bundan çıkıyor. Hâlihazırda yetişen birçok gençlerimiz, insanın kemâ-

liyetini, ruhun ebedîliğini idrak etmemektedir. İşte huzursuzluğun neticesi budur. Sefâhat, dalâlet yerleşmiştir. Ve bütün imkânlar insanı aslı gayesinden uzaklaştırmaktadır.

İnsan bir an düşünürse, tek başına kalırsa mutlaka ruhu onu kamçılar. O da nefsinden gâfil kalmaz. Nitekim بل الانسان على نفسه بصيرة "Bilâkis insan kendi nefsine şahittir." buyurulan ayeti kerîmeye binâen, insan bir an olsa bile maddeperestlikten ayrılırsa ruhunun varlığına mutlaka inanır. ايحسب الانسان ان يترك سدى "İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı bilir." buyurulmuştur. Eğer böyle bir zanna kapılırsa neyi yapacağını, neyi terkedeceğini öğrenemeyecek, bilâkis ruhunu itiraf etmekten kaçacak ve dolayısıyla münkir olacaktır.

Şimdi eski milletlere müracaat edelim. Lisanları, zamanları, yerleri ve özleri ayrı ayrı olmasına rağmen, ruhun varlığını ve ebediyetini ittifakla kabul etmiş olduklarını buluruz. Deyimleri ve târifleri ayrı olsa da hepsi bir şeyin ebediyetine îman etmişlerdir. O şey de ruhtur. "İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor." Elbette akıllı olanlar böylece sanmaz. Bir an hislerini kestirir, içini dinler. İşte bu dinleyişten sonra başıboş bırakılmayacağına inanır. İçindeki ruhun, tecrübe sahasının dışında kaldığını da idrak eder. İşte bu idrak insanî îmana, îmandan da salih amele, ondan da gerçek olan zikre dâvet eder. Tâ eskiden beri bu idrak kalbini istilâ etmiş kimseler feryad eder, varım ve ebediyim, der. Ancak peygamberlerin dâvetlerine icâbet etmeyen felsefeciler, bu idraktan sonra tekrar nefsinin tuzağına düşmüş olur. Artık bu idrak kalbini meşgul etmiş bazı milletlerin fikircilerinin fikirlerini sıralayabiliriz.

1– Hintlilerin îtikadlarında, ruh bedenden ayrıldıktan sonra maddi gözle görülmez, şeffaf ve nurânî bir suretle cesetlenir. Yüksek âleme ve melek-i âlâya gider. Çünkü ruh ilâhi bir nefhadır, ebedîdir. Hintlilerde bu inanç milâddan çok evvel var idi. Bugün asrımızda bile, ruh bedenden ayrılırken cismânî bir surete girer, ancak kâbili taksim değildir. Ondan dolayı ebedîdir. Artık ruh ikinci bir kılıfa girdikten sonra tabiat kanunları onun aleyhinde tesir edemez, diye inanırlar. İspritizma ilmiyle iştigal edenler, bu inançta ittifak ederler. Ancak hindlilerin Veseniye (putperestlik) îtikadında olan feylesoflar, akıllarında ruhun ayrılışından sonraki suretleri tasvir ettiler ve ona taptılar.Fakat onlara göre de ruh ebedîdir. Çünkü eğer o suretlerin ebedîyetliğine inanmasalardı onlara tapmıyacaklardı. Öbürleri ise güzel surete girebilmek için salih amel de işleyeceklerdi. Bizim davamız şu ki, bunlar bir şeyin edebiyetliğine inanmışlardır. Bunda biz de onlarla müttefikiz, ancak Allah'tan başkasına tapmamız mümkün değildir. Veseniyeler üç cihetle yanılmaktadır :

a) İyi ve kötü ruhları eşit olarak tasavvur etmeleri,

b) Ruhun bedenden sonraki suretini maddî bir cisim zannetmeleri ve binâenaleyh, tasvirlerine muvafık heykel yapmaları,

c) Ölen bir insanın ruhunun tasvirini ve dünyadaki sıfatını temsil eden putlara tapmaları son derece hatadır. Doğru tarafı şu ki, ruh nefha-i İlâhiye'dir, demeleridir. Bunlar peygamberlere ittiba' etmediklerinden Allah'a inandıkları halde ve ruhun ebedi-

yetini kabul ettikleri halde, tevhidi bırakıp şirke girdiler. İşte bu aklın tuzağı...

2– Mısırlıların bugün mevcut eserlerinde aynı îtikad görülmektedir. Onların da heykel ve nakışlarından şu anlaşılır : Ölüm bir halden diğer bir hâle naklolmaktır. İkinci halde ruha tabii kanunlar tesir etmez. Ölen dünyanın tabii kanunlarının tesirinden kurtulunca "ka" "ca" yahut da"ga" ismini alır. Bu ise ebedîdir. Mısırlıların bu inancı milâddan beşbin sene evvel de vardı. Onların ruhlarının ebediyeti hakkındaki itikadları Larus ansiklopedisinde de geniş olarak izah olunmaktadır. Onlardan bir kısmı da, bedenin bir cüz'ü ebedîdir, dediler.

3– Çin'de milâddan altı asır evvel Konfiçyus ve Bolya adlı feylesoflar da ruhların ebediyetine inanmışlardır. Bir rivâyete göre Konfiçyus adlı feylesof Yunan tarafına hicret etmiş, Hekim-i Lokman'la görüşmüş ve ondan kesb-i kemal etmiştir. Bugün Konfiçyus'un mevcut eserlerinde şuna da rastlanmaktadır : Ruhlar her taraftan bizi kuşatmıştır. Cesetlenmek suretiyle zâhir olmaları mümkündür. Fâni bedenden ayrılmalarıyla mutlak bir kuvvete sahib olurlar. Şu halde muşarunileyhin de ruhun ebediyeti hakkında görüşleri müsbettir. Dinler tarihi ve ansiklopedilerinde, Budistler Çin'de hükümlerini sürdürdükleri zaman Çinlilerin bu itikâdını kabul etmişlerdir. Bunların inançlarındaki dokuz hatalı tarafları sarfı nazar etmek şartıyla sadece ruhun varlığı ve ebediyeti hakkında görüşleri müsbettir. Demek eski Çinlilerin ruh ve onun ebediyeti hakkındaki itikâdları var idi.

4– Pers milleti de: Ruh-i ezelî' (yani Allah Teâlâ) den başka birbirine zıd iki ruh daha vardır. Biri ermuzeddir, hayrı îcad eder. Diğeri ehremendir, o da şerri îcad eder. Bunların aralarında daimi münakaşa, münazaa vardır. Yardım edicileri de vardır. Dünyada insan bu iki ruh ve yardımcılarına mahkumdur. Ancak ruh, bedenden ayrılmasıyla istiklâliyet hakkına kavuşur. Çünkü ruh bedenden ayrılmasıyla mahfuz olur, demişlerdir. Bunlar da ruhun ebediliğine inandıkları halde, melek, şeytan ve cinle insan arasını fark etmemişlerdir. Fakat şirke girmişlerse de ruhun varlığına ve ebediliğine itikad etmişlerdir.

5– Eski Yunanlıların ittifâkıyla herbir insanın manevi şahsiyetini temsil eden koruyucu ruhu vardır. Mefkeret kuvveti olmadığı halde o ruh süflidir. Aklı kemal bulanlarsa âli ruhlara katılır ve onlar da koruyucu olurlar. Nitekim Hekim-i Lokman'ın halifesi Thales feylesof da şöyle der : Her tarafımızda melek ve şeytanlar doludur. Biz onları görmediğimiz halde onlar bizi görürler. İnsan olduktan sonra hâfize ruhu semâya yükselir ve orada ebedî kalır.

Şairleri Homeros diyor ki : Batron'un ruhunu görüyorum. O görüldüğü zaman veya geldiği zaman çadırının etrafları yükseldiğini hissediyorum. Demek Yunan feylesofları da ölümden sonra ruhun ebediliğini kabul etmektedirler. Nitekim beş imamları da ruhun ebediyetini tasvir etmişlerdir. Gerçek şudur ki, İbidiklis Davut Peygamberin, Pisagor Süleyman aleyhisselâmın, Thales Hekim-i Lokman'ın ashablarından oldukları için, fikirleri tam doğrudur. Ne faideki sonrakiler fikirlerini karıştırmışlardır. Nitekim meşhur Aristotoles Eflatun'un, Eflatun da Sokrat'ın, Sokrat da Pisagor'un

talebesidir. Sokrat ve Eflatun : Ruhlar bedenden evvel yaratılmıştır, bedenden sonra ebedîdirler. Aslında ruhlar temizlerdir. Beden kafesinde habsolunduktan sonra kendilerindeki mevcut olan meârifi unuturlar. Öldükten sonra da ruhlar, şekâvette iseler habsde, saadetde iseler serbest hayattadırlar. Birçokları insanlarla irtibat kurup onları irşad ederler. Hatta diyorlar ki, insanlar onların seslerini bile işitir. Hülâsa bunlardan sonra müslüman felsefeciler de ibnü Rüşd'e kadar ruhun târifinde tahrifler yaptılarsa da, ittifakla ruhun ebediliğine inanmaktadırlar. Hatta İngiltereli Bacon, hassas ve âkile ruhlardan başkasını inkar ederdi. Fransalı Descartes de hassas ruhun ebediyetini ve âkile ruhun varlığını isbat etmeye çalışmıştır. Şöyleki Bacon : İnsan iki cevherden terkiblenmiştir. Biri cesed diğeri âkile isimli ruhtur. Cesedin sıfatı imtidad, suret ve harekettir. Ruhun sıfatı bölünmemek ve tecerrüddür. Bunlardan hiçbirisi ölümden sonra diğerine tâbi olmaz. Cesed fenaya uğradıktan sonra ruh bâki kalır, derdi. Bunlardan sonra felsefeciler, ruh ve beden cevherlerinin özellikerini kaybettiler, ihtilâfa düştüler. Neticede mes'ele aslında uzaklaştırıldı. Ve böylece birçok görüşleri ortaya koydular. Binnetice, kimisi ruhu inkâr etti, kimisi de bedeni. İslâm Dininden habersiz olduklarından dolayı da mes'eleyi halletmekten âciz kaldılar. Son asırlarda Diyojen, Pisagor ve Eflatun'un fikirlerini tercih eden felsefeciler, maddeci felsefecilere galebe çaldılar. Bilhusus ispritizma ilmiyle iştigal edenler ilmî tecrübelerle ruhun ebediyetini isbat ettiler. Sunî uyutmak veya sar'aya düşürmek vasıtasıyla bir cüz idrak ettiler ve böylece maddecilerin şahlarını mat ettiler. Halbuki bunlar da ruhu hakikaten anlamamışlardır. Cin ve şeytanları insan ruhu olarak telakki ettiler. Zamanımızda bu revaçtadır.

Maddeciler ise ruh, şuur, akıl, irade ve zerrenin kemiyyetleşmesinden ibâret maddenin çalışmasını ruh zannettiler.Almanyalı Bochner diyor ki: Fikir,itiş ve çekiş kanunlarına tâbi'dir ve asabî damarların faaliyetinden meydana gelir. Şu halde ruh asabî damarların failiyetidir, beyin içinde toplanır.

Bochner, ruhu târif ederken neden kaçmış ise ona girmiştir. Şöyleki : "Fikir beyinde kemiyyetleşmiş asabî damarların faaliyetidir." diyor. Lâkin, faaliyet nedir? Bu itiş ve çekiş kanunu nedir? Kanun nerden geliyor? Diye bir bahs açmıyor. Ruh asabî damarların çalışmasıdır, der. Fakat asabî damarların çalışması nedir, deyip târif etmiyor. Cereyan kanunu diyor. Fakat bu kanunu çıkaran ve icra eden kimdir yahut nedir, demiyor. Bu gülünç bir şey değil mi?..

Fransalı Gabanis de, midenin vazifesi hazmetmek olduğu gibi, beynin vazifesi de tefekkür ve idare etmektir. Yani beyin kendisine gelen tesirleri fikirle neticelendirir. İşte bu faaliyet ruhtur. Bu takdirde ruh asabî damarların cereyanından ibarettir.Demek ruh diye birşey yoktur, demektedir. Gabanis'in fikri, evvelki fikirden daha beter.

Ruhu inkâr eden bu maddecilerin ortaya koydukları delillerden biride, ilim diyor ki : Fikir insanın kafatasının içindeki beyine bağlıdır. Beyin de kimyevî terkibi ve büyüklüğü nisbetinde hüküm gösterir. Bundan dolayıdır ki, beyinsiz hayvanların yahut sade basit beyinlerin sahiblerinde idrak yoktur. Çocukların büluğdan evvel, beyin lefâfeleri belirsiz olduğundan idrakleri kısırdır. Erginlik çağından sonra ancak vuzuha kavuşur.

Tıbben de müşahade olunuyor ki, beyin zarara uğramakla cünun meydana gelir. Sağlam bir beyin büyüklüğü nisbetinde faaliyet gösterir. Bunlardan daha ileriye gidenler de şöyle demektedirler : Görmediğimiz bir şeye inanmıyoruz. Doğrusu bütün fikirleri bu cümlede toplanmıştır : Görmediğimiz bir şeye inanmıyoruz. Hatta Kant, ruhtan bahsedenlerin fikirlerini tenkid etmiştir. Felâket tenkid! Fakat kendisi fikrini beyan etmemiştir. Uzatmayalım. Netice itibârıyle Vogt tarafından yetiştirilen Schelling ve Hegel maddecilik fikrini takviye ederek şu delili ortaya koymuşlardır : Beyin kendisi herşeyi sezer, idrak eder. Kendisi ruhtur. Ruh da onun hayalî bir ismidir. Ruh ve Ruhculuk diye hiçbirşey yoktur. Bunlar istisnâsız ondokuz vecihle ilmî bir hataya girmektedirler. Şimdi onu izah edelim.

ONDOKUZ VECİHLE MADDECİLERİN RUH HAKKINDAKİ FİKİRLERİ BATILDIR

1– Fikir beyinde toplanan kuvvetlerin neticesidir. Gözle görünmez zâhiri asabi damarların faaliyetinden başkası değildir. Beyin kendisi müdriktir. Midenin vazifesi hazm olduğu gibi, onun da vazifesi idraktir. Bu görüş Vogt ve Gabanis'in ortaya koymuş oldukları görüşdür.

Evet, beyin fikir ve sezgi için âlettir ve kendisi bizzat müdrik değildir. Çünkü bir tek insanın hâlihazırdaki şahsiyeti ve mâzideki şahsiyeti arasında hiçbir maddi irtibat yoktur. Çünkü otuz sene evvelki cisim şimdi mevcut değildir. Zira beden devamlı değişir. Halbuki ben kelimesinin işaret etmiş olduğu ruh değişmez. İnsanın kendi zâtıyla şahsiyetindeki insanlığını ve mâziyi hatırlaması, düşünmesi ve mes'uliyeti hissetmesinin kimyevî beyin terkibiyle hiçbir münasasebeti yoktur. Binâenaleyh, bir insanın geçmiş zamanı ve hâlihazırdaki zamanın şuuru irtibatlı ve daimidir. Bu irtibat maddi bir şeyle târif edilemez. Binnetice beyin kendisi müdrik olamaz. Demek müdrik ruhtur. Beyin ve asabî damarlar ise âletleridir. Şuur ve sezgi ise onun idrak sıfatıdır.

2– İnsanda idrak kafatasının içindeki beyin'inin büyüklüğü nisbetindedir. Bu târif, görmek ve işitmek târifi gibidir. Meselâ, gözün görmesi kimyevî terkibi, sağlamlığı ve şeklinin kemâli nisbetindedir. Kulak da sıhhatli ve selâmetli olması ve yine kimyevî terkibi nisbetinde işitir, demek istiyorlar. Bu gibi târifler kastolunan gayeyi kaybettirir. Çünkü göz, ruhun görmesi, kulak işitmesi için âletlerdir. Beyin kendisi bizzat müdrik olmadığı gibi, göz, kulak da bizzat işitici ve görücü değillerdir. Meselâ, korku, heyecan ve keyf zamanlarında ruh bedenin refleksini çalıştırır. Yahut mühim bir mes'elenin tahlilinde müdrike, hâfize kuvvetleri gibi âletlerini çalıştırıp, o mes'eleyle ilgilendiği takdirde kullanmadığı göz ve kulak gibi âletleri muattal bırakır. Nitekim dikkatle bir şeye baktığı halde işitmez, dikkatle bir şeyi dinlemek istediği zaman göz görmez. Manzaraya bakmak veya çalgıları dinlemek anlarında da idrak gibi âletlerini muattal bırakır. Ve ruh başka vasıtalarla lezzetlenir veya elemlenir. Bu elem ve lezzeti hangi kimyevî bir unsura atfedebiliriz. Bittecrübe ve bilmüşahade anlaşılıyor ki, beyin kendisi müdrik olmadığı

gibi, göz görücü, kulak işitici, el tutucu ve refleks de uyarıcı değildir. Bu gibi âletler nefs-i nâtıka ve beyin mağazasında, bir de beden hücrelerinde birer âletlerdir. Ruh ise bir ustadır. Müstakildir. Bazan hepsini, bazan tekini alır kullanır. Meselâ, maddeye nazaran su ve ateş ikisi birbirine zıd olduğundan bir arada devam etmeleri, birleşmeleri muhaldir. Böylece ağlamak ve gülmek de birbirine zıddırlar. Ama ruh ağlamak ve gülmek gibi, iki zıddı bir araya getirir, aynı anda ikisini icrâ ettirir. Eğer maddenin değişmesi burda varsa eski haline dönmesi mümkün değildir. Demek ki, hisler kendileri ruh değillerdir. Beden ve beyin sağlam olduğu halde insan korkar, ölür. Hele evham nereden beyine gelir. Maddeyle ne alâkası vardır. Hem meselâ, bir cisim aynaya aksederek, aksiyle onda yer alırsa, başka bir cisim ona aksedemez. Ama ruh öyle değildir. Bir anda dimağın müdrike kuvvetini sezgiye, dili konuşturmaya, kulağı işittirmeye sevkeder ve hepsinin suretlerini görür,mânâlarını kavrar. O anda, dilin üzerine tatlı bir damla gelse onu da sezer. Bunlar hep birbirine zıd iken, hepsini bir araya getiriyor. Bu fosfora mı mâledilecek, demire mi?!. Onlarca da mâlumdur ki, ruhî haletlerin maddeyle alâkaları yoktur.

3– Maddeciler yukarıdaki soruların bir kısmını cevablandırırken derler ki : Beyin elemle korkuyla meşgul olduğu için göremez ve işitemez. Bu cevab onların çürük delilleridir. Çünkü elem bedende mevcut olsaydı keyf bulunmayacaktı. Sonra elem maddî bir şey değildir. Bir ayna bir cisimden başka bir cisme yönelemediği gibi beyin de görmek ve işitmekten elem ve korkuya yahut elem ve korkudan lezzet ve safâya yönelemez. Ayna kendiliğinden yönelemediği gibi ve bir cisim onda aksettiği zaman diğer bir cismi gösteremediği gibi. Çünkü ayna bir cismin aksetmesini engelleyen başka kesif bir cismi gerektirdiği gibi, beyin de görmek ve işitmek idrakinden korkuya ve eleme naklolabilmesi için çeviriciye muhtaçtır. Beyini bir idrakten diğer bir idrake yöneltecek ruhtur.

4– Beyin korktu, elemlendi demek yerinde, araba korktu, şarampole gidiverdi demeleri daha güzeldir. Zira bir arabada aletler ve edavatlar belli olduğu gibi, beynin içindeki asli unsurlar ve elementler bellidir. Maddenin hareket ve hararetine sebeb ve kanun ne ise, beyne de odur. Bir araba bir televizyonu icad edemediği gibi, bir beyin de bir robotu yapamaz. Eğer arabayı şarampole yuvarlayan şuursa, şübhesiz beyne robot yaptıran veya bir silahı yapan da ruhtur. Bilmüşahade görülüyor ki, beyin idraki ile birlikte âlettir. Bu âleti kullanan şübhesiz ruh olur. Bal arısında beyin yoktur, san'at vardır. Alet edavatları da yoktur, eseri vardır. İşte insanın beynine akseden hayvânî ruh veyahut insânî ruh, insanı diğer mahluktan farklı kılmıştır.

5– Maddeciler umum faaliyetleri beyine nisbet ediyorlarsa, diliyle veya eliyle suç işleyenin umum bedenini habse koymak gerekmez. En ufak bir suçta bile caninin beynini patlatmak lâzımdır. Halbuki böyle bir cezanın verilmesi beşer vicdanına binâen muhaldir. Tabii ki, suç işleyen ruhtur, beyin ve beden âletleridir. Dolayısıyla suç işlediğinde beden kafesini habsetmekle ruhu habsediyoruz, denilirse ruhu itiraf etmiş olurlar. Yok beyindir, derse ve beyni taşıyan bedeni habsederiz derlerse kendi fikirlerini çürütmüş olurlar. Çünkü beynin özelliği midenin özelliği gibi bellidir. Beynin belli özel-

liği olan idrakin dışında bir fiili beyine nisbet etmek mugâlâta olur. Çünkü beşerin ittifâkıyla suçu tesbit edilmeyene ceza verilmez. Yani suç faili kimse ona ceza verilir. Hegel olsun, Moleşot ve sair maddeciler olsun, bedenin faaliyetlerini mekanik sisteme binâen, bedenin cihazlarına tevzi' ve taksim etmektedirler. Binâenaleyh, hangi cihazla suç işlerse o cihaza ceza vermek lâzımdır. Demek, nazariye ve görüşlerine bilfiil muhalif hüküm ederler. Ve fiilen kendi kendilerini reddetmektedirler. Beden, beyin ve asabi damarlar, el, göz ve kulak gibi azâların ruhun âletleri olduğuna inananlara bu müşkül yoktur. "Ceza amelinin cinsindendir." kaidesince - İslâm hukukunda olduğu gibi - zinâ işleyen bekârların sırtına kırbacın vurulması, ruha elem vermektir. Binâenaleyh, ruh suç işlediği için ruha ceza verilmiştir. Mal çalmaktaki el kesilmesinin hikmeti de buradan anlaşılıyor.Elin kesilmesinden maksat ruhun elinden o âleti almaktır. Ayrıca hırsızlık yapabilecek kimselerin kalbinden hırsı kesmek olur. Katl de böyle, Ayaa! Maddeci olsun olmasın tüm felsefeciler, hukukçular müslümanlar gibi "ceza amelinin cinsindendir." cümlesinde ittifak ettikleri halde neden bu ittifâkı düstur tatbik edilmiyor? Demek suç işleyenden başkasına ceza vermek de ayrı bir cinâyettir. Bu soru maddecilerden başkalarına tevcih edilemez. Zira ruhu itiraf etmezler.Ama ceza amelinin cinsindendir, kaidesi neden tatbik edilmiyor sorusu tüm beşerî hukuklara tevcih edilir.

6– İnsan ruhuyla, hissedilen ve edilmeyeni de idrak eder. Eğer mücerret maddeden ibâret olsaydı hissedilmeyeni idrak etmezdi. Yumurtanın içinden çıkan civciv bile hayvânî ruhuyla, doğan kuşun yırtıcılığını hisseder. Halbuki insanın beyni ve kafatasının levazımları tavukta yoktur. Peki şimdi, tavuğa korku ilhamı nereden geliyor? Ve hakeza beyinsiz hayvanların hepsi böyledir. Bal arısı, örümcek ve diğer beyinli beyinsiz hayvanların ruhları toprak ve su maddesinden tekâmül etmiş ruhlardır. İnsana nazaran bu ruh nefstir. Ben kelimesiyle ifade edilen insanın ruhu melekut âleminden iniş yapmıştır. Nasıl oluyor da tavuk çaylağı hissettiği kadar o ruhunu hissetmez. Beyinsiz birçok hayvanların san'atı ve vehmî idrakleri, birçok beyinli ve hacim olarak büyük kafadan daha idrakli görülmektedir. Öyle ise, beyin hücrelerinin tekâmülü idrakin kemâliyetini gerektirmez. Nitekim tecrübesiz, mükemmel beyinlinin idraki azdır. Faaliyetleri beyine izafe etmekte hiç mânâ kalmadı. Bütün bunlar delildir ki, hissedici ruhtur, beyin değildir.

7– Mühim bir mes'ele ve san'at işlemesinden âciz kalan insan zâhiri ve bâtınî duyularıyla halledemediği müşkülü, hislerini kestirip ruhundan sorar. En avam da bunu, düşündüm, kendime müracaat ettim, vicdanıma danıştım, gibi sözlerle ifade eder.Demek zat itibâriyle ruh hissediliyor.Onun görülmemesi yokluğuna delil değildir. Nitekim felsefeciler "adem-i vicdan vücudun ademine bir delil teşkil etmez" demektedirler. Hiçbir maddeci bu fikri reddetmemiştir ve ele de almamıştır. Bu düsturun mânâsı şöyledir: Bir şeyin görülmemesi onun yokluğunu gerektirmez. Demek hissen de ruh vardır.

8– Maddeciler, biz görmediğimiz bir şeye inanmıyoruz, demektedirler. Bu fikir örümcek evinden daha çürük ve en eski fikir olmasına rağmen asrımızda yaygın bir şekil almıştır. Filhakika bu iddiada bulunanın ilmi bile onu yalanlar. Meselâ, onlar akla ina-

nırlar, demirin demiri çekmesine inanırlar. Ne akıllarını ne de çekiciyi görürler. Elektron proton ve nötronlara inanırlar. Bunları da gözle görmemişlerdir ve gürültülerini işitmemişlerdir. Kitlesi yer alan, yani zaman ve mekânda gizlenen herşey maddedir. Binâenaleyh, bir şeyin kemiyyetleşmesi görülsün, görülmesin yine maddenin târifine dahildir. Meselâ, ağzımızdan çıkan kelimeler, gözle görülmediği halde maddî bir kalıbı vardır. El hareketinden dökülen enerji fiilimizin kalıbı olarak yine maddedir. Halbuki bunların hiçbirisi zâhirî ve bâtınî duyularla hissedilmez. İşte görmedikleri birçok şeylere inanırlar, demektir. Lâfız ve hareketin kalıblaşması zaten ittifak halindedir. Ehli keşf ve müşahade ise bunların suretlerini âlem-i misâlde görürler. Rüyada ise bunların görülmesi herkesce mâlumdur. Rüya ister dimağın ters çalışması ve ister doğru çalışması olsun, müşahade olan şeyler de maddedir. Halbuki normal bir şuur içerisinde o da görülmez. Ne için uyanıklıktaki hayal, ihtilâma kâfi gelmez de rüyadaki hayal kâfi gelir. Demek her rüya hayal değildir. Bütün bunlar yalnız ruhun varlığını değil, Hâlık'ın da isbatı hakkında geçerli delillerdir. Eğer var olup da görülmeyene inanmamak hükmü, yalnız ruh ve Hâlık'ın isbatı, hakkında ise bu hamâkattır. Yok umumî ve küllî bir kaide ise sözleri yalandır. Çünkü insan görmediği birçok şeylere inanır. En basit misâl, durduğun yerde kafayı kaldır havaya bak. Sen kendini görür müsün?' O halde kendini inkâr etmen mi gerekir?!. Hiçbir surette aklını görmüyorsun. Aklını inkâr etmenmi gerekir?!... Demek, adem-i vicdan vücudun ademine delil teşkil etmez.

9– Tecrübe ile mâlum olmayan bir şey, yoktur, diyorlar. Bu fikir cevizde bakır cevheri olduğuna inanmaktan daha beterdir. Çünkü tecrübe hudutludur, kâinatsa hudutsuzdur. Eğer tecrübeyle mâlum olmayan bir şey, yoktur, diyeceklerine, duyuların eriştiği şey yoktur, erişmediği bir şey vardır, yani var görülen yok, yok görülen vardır, deselerdi daha ilmî olurdu. Meselâ, insan var olduğu günden beri kendisinde nefsî bir şuurun varlığını sezmiştir. Maddeciler de kendilerinde bunu itiraf etmişlerdir. Meselâ, Bruse, ben kelimesinin mânâsı dimağdır, dimağ şuurdur, diye itiraf etmiştir. Şimdi sorarız : Dimağ albumin gibi takriben beşyüz aslı maddelerden terkiblenmiştir. Bu takdirde mefkeret ve şuurlu fikir bunlardan albumin mi, fosfor mu, su mu, müvellidel humuda mı, hülâsa beşyüz unsurdan hangisidir? Eğer ben kelimesiyle ifade edilen kâbil-i fena olmayan bir cevherin zerresidir, denilirse, deriz ki, o, ebedî olan ruhtur. Yok sonsuz zerrelerdir denilirse, bir tek şahsiyeti ifade eden ben kelimesinin vahdeti ihlâl olunmuş olur. Halbuki, hiçbir kimse ben kelimesiyle sonsuz zerrelere işaret etmemiştir ve şahsiyetinin kesretine kanaat etmemiştir. Demek bir avam bile nefsini ve ruhunu mekanik zerrelerden mürekkeb parçalardan başka görüyor. İşte o gördüğü başka, kâbil-i taksim olmayan mevcut bir ferddir ve ebedîdir. Adı ruhtur ve cevher de değildir. Düşünelim, bir tek atomda şuur var mıdır? Ki birçoklarında zekâyı tesbit edelim. İnsan şuurlu olduğu halde uyurken kendine hâkim değildir, şuursuz olur. İşte çıkmaz sokak burası.

10– İnsandaki idrak kafatasının hacmi büyüklüğü ve beyin hücrelerinin sağlamlığı nisbetindedir, demektedirler. Halbuki bu külli bir kaide değildir. Cismânî olarak yirmibeş yaşını ikmal etmiş bir genç adamın dimağı yani beyni dokuzyüz gramdan az ise ebleh olur. Bu fikirleri tecrübe ile sabittir. Ama bundan çıkardıkları netice doğru değil-

dir. Çünkü beyinle idrak ve zekâ arasında dedikleri münasebet umumi ve sabit değildir. Sherrington ve Pastien gibiler tarafından şöhret bulmuş cetvelde, meşhur adamların beyin tartıları normal kilogramın fevkinde olduğu tesbit edilmişse de, Napolyon, Volter, ve Rafael gibi meşhur birçok adamların kafataslarının hacmi ve beyin ağırlıkları normalin altında bulunduğu da tesbit edilmiştir.Meselâ, Hasman'ın dimağının bir kilo yirmi iki gram olduğu tesbit edilmiştir. Ve buna karşı Pariste âdi bir bakkalın dimağının ağırlığı ise bir kilo üçyüzelliyedi gram olarak tesbit edilmiştir. Bu gösteriyor ki, dimağın çalıştırılmaması halinde kafatasının büyüklüğü faide vermez. Normal bir kafanın çalıştırılması halinde idrak çoğalır. Demektir ki, büyük kafatasının rolü yoktur. Öyle ise bu ağlabi bir kaidedir, küllî bir kaide değildir. Gerçek şu ki, beynin çalışması korkunç bir çalışmadır. Bu çalışma ruhun yokluğuna değil, bilâkis ruhun isbatına delildir. Hâlık'a da en büyük delil bu.

11– Yaşın ikmâline kadar idrak artar sonra eksilir demektedirler. Bunun da aslı yoktur. Bittecrübe yüz yaşından fazla birçok insanları buluyoruz ki, şuurları daha mükemmeldir. Nitekim Miso Lelot diyor ki : Geniş alınlıların ahmaklığı ilmen de müsbettir. Büyük kafa ve geniş alın aşırı zekânın âlâmetidir, şeklindeki maddecilerin fikri müssbet değildir. Çünkü çok büyük kafalı az zeki olduğu gibi, çok küçük kafalılarda büyük zekâ bulunmaktadır. Ve çok yaşlılarda zekâ eksilmiyor. Bu tarihi bir vesikadır, inkar edilemez.

12– Yine maddeciler diyorlar ki, cünnet dimağ hastalığının bir neticesidir. Bu da doğru değildir, çünkü cünnet ve sar'a hastalığının onda sekizinin beden ve cisimle alâkası yoktur. Nitekim Escirol, Lelot, Lortes, Corc gibi birçok ruh doktorları cünnetin cismânî bir hastalık olmadığını isbat etmektedirler. Ve derler ki : Materyalistler fosforda idrak ve zekâyı ararken, şuursuz mecnunlarda fosfor yüzde dört, adi dimağlarda yüzde yirmibeş, ebleh ve ahmaklarda yüzde bir nisbetindedir, derler. Halbuki zekâ ve şuurun dimağla alâkasını biz de inkar etmiyoruz. Ama fosforun zekânın bir sebebi olduğunu veyahut fosfor kendisi zekâ şuur ve idraktir şeklindeki görüşlerini reddediyoruz. Aksi takdirde, içinde fosfor bulunan bir maddenin hatta otun insandan daha şuurlu olması lazımdır, demek mecburiyetinde kalırız. Halbuki maddeciler de bunu iddia edemezler.

Bugüne kadar fizyoloji ulemâsı ruhi halleri dimağın maddelerine bağlamaktadırlar. Halbuki dimağ, şuur ve idrak, ruhun âletleridir. Bu münasebetle idrak ve zekâ dimağa nisbet edilir. Fakat fizyoloji âlimlerine mâlum olduğu üzere, dimağ ve içinde olan fosfor şuurun kendisi olmadığı gibi, beynin kendisi de değildir. Binâenaleyh, ilim, dimağı ruhun tecelliyâtının lüzumlu bir şartı olarak tâbir etmiştir. Hâlihazırda fizyoloji âlimleri, beyni ruhun tecelliyâtının hakiki sebebi olarak târif ederek, şöyle derler; Ruha nazaran dimağ refah verici müzik âleti gibidir. Müzisyen âlete muhtaçtır. Aletsiz bir müzikçi hayret verici san'atını icrâ edemediği gibi, dimağsız bir ruh da idrak şuur ve zekâsını gösteremez. Bu kendisinde bir san'at yoktur mânâsına gelmez. Çünkü bir san'atçının âlet bulamaması onun yokluğunu veyahut san'atının zevalini gerektirmez.

Sar'a ve ruh hastalıklarının tabibi meşhur Lord, cünnet hastalığı tek olduğu müddetçe dimağa hiçbir tesiri yoktur, diyerek fikrini ilan ediyor.

Sar'anın birçok çeşitleri vardır. Ancak bir kısmı dimağın içindeki âlet ve edavatlara atfedilir. Eğer cin ve ervah-ı habiseden neş'et ederse Lord'un dediği gibi dimağla alâkası yoktur. Vehmin galebe çalmasından meydana gelirse asabî damarlarla da alâkası olmaz. Nitekim öfkelenme aşırı dereceye vardığı zaman sar'ayı meydana getirir. Öfkenin veyahut zıddı olan yumuşaklığın dimağın içindeki unsurlarla alâkası yoktur. Sevgi de böyle. Şu kadar ki, cinne çarpılan sar'aya, sevgiye çarpılan aşka gider. İkisi de sar'adır ve dimağla alâkaları yoktur. Alâ külli hal, "cünnet dimağ hastalığının bir neticesidir." cümlesinin hükmü ilmen de mülgâdır.

13– Birçok maddeciler fosforun dimağ hakkında büyük tesiri olduğunu isbat etmek esnasında "fosfor kendisi dimağın müttefik ve muayyen çalışmasına bir başlangıçtır." demekle dimağdaki fosforun ruh olduğuna inanırlar. Hatta Moleschot, dimağın faaliyetleri fosfor ateşinin bir çeşit alevlenmesidir, diyor. Bu ise onların fikrini değil, bilâkis ruhcuların fikirlerini teyid eder. Hâlihazırda psikoloji ilminin tecrübeleriyle görülüyor ki, dimağda çok çeşitli hareketler vardır. Buna rağmen dimağın muhtelif kısımlarının vaziyetleri, çalışmaları, bünyeleri, ittifakları, kafatasının genişliği, terkib ve şekli,ayrıca beyin ve ağırlığı nisbetinde çok muhtelif vazifeleri gayet ahenklidir. Bunca ihtilâflı vazifelerde mutlak bir beraberlik, vazife taksiminde istiklâlleri, hepsinin bir tek merkeze ve bir tek başlangıca bağlı olduğunu gösteriyor. İşte o merkezin adı ruhtur. Bu hususta fizyoloji âlimlerinin delillerini takviye edecek bir kaide yoktur.

Zaman zaman hadiselerin meydana gelmesinde ruhun müteessir olması; ruhun âkile ve mefkeret kuvvetinden başkası olduğuna kuvvetli bir delildir. Meselâ, bedenin umum asabî damarları selâmette, dimağın bütün hücreleri sıhhatte, âkile ve mefkeret kuvvetleri ahenkdarlıkla çalıştığı halde bir facia; ana baba veya evladın ölüm haberini almak, yahut bir dostun ihaneti cismâniyetimizle alâkadar olmadığı halde, ruhumuza büyük bir ızdırab verir, elem ve keder verir. Hatta birçok zaman cismâni âzâlara yan tesir yapar. Mide, karaciğer ve kalb faaliyetlerini değiştirir. Elem verici bu gibi hadiselerin beden ve dimağla hiç alâkası yoktur. Ama bu tesir bittecrübe mevcuttur.. Aynı zamanda aşırı sevgi gibi hadiselerin de dimağın mefkeret ve âkile kuvvetine yahut bedenin böbrek ve asabî damarlarına yan tesirleri bulunmaktadır. Her iki cihetle tesir hâlis ruhîdir ve ruhun müteessir olmasında cihazların bozulması gösteriyor ki, dimağ ve bedenin dışında ayrı bir şey vardır, ki onun müteessir olmasıyla beden ve cihazlar mutazarrır olur. İşte bu şey yahut bunların bağlı olduğu merkez ruhtan başkası değildir. Netice olarak cismâniyetin ruha tesiri olduğu gibi, ruhun da cismâniyete tesiri vardır. Çoğu zaman ruhun derinliğinden kopan bir takım hislerin cismâniyette belirtisi olur. Nitekim korku zamanında yüzün sarartısı, sevgi zamanında yüzün kızartısı görülür. Küfür ve îman şuurunun tesiri simâlarda görülür. İşte bu da ruhun varlığına ayrı delildir. Hatta bir kişinin ruhu kuvvetli olduğu takdirde kendisinden küçük olanları sözsüz ve ifadesiz tesir altına alır. Bu da ruhun ayrı delilidir.

Felsefecilerin şu münakaşası da vardır. Kimisi ruh maddeye hâkimdir, kimisi madde ruha hâkimdir, demektedirler. Her iki fikir de doğru değildir. Ruh ve madde birbirine çokca bağlı olduğu münasebetiyle herbirinin kendi sahasında muayyen tesiri vardır. Hâkim ise Allah Teâlâ'dır. Ruh ve madde biribirine karşı tutulmuş iki ayna gibidir. Herbiri diğerini gösterir. İki aynadan hangisine baksan, öbürü görülmediği için tesiri baktığın aynaya verirsin. Ruhun sahası geniş olduğu münasebetiyle madde küçük ve zayıf görülür. Ayrıca madde ve mülk âlemi, melekut ve ruh âleminin me'murlarıdır. Amir mi kuvvetli me'mur mu kuvvetli denilemez. Çünkü me'murun kuvvetinin görülmemesi, âmirin zâtından değil, emrdendir. Bu emri de veren Allah'tır. Öyle ise maddenin mânâya mahkum görülmesi Allah'ın emrinden dolayıdır.

Fizyoloji ve teşrih ilmi ruhu inkar etmez. Bilâkis şeytânî hisler sebebleriyle birçok insanlar fizyoloji ilminin diliyle konuşarak küfre gider. Böylelerinin küfre gitmesine sebeb ilim değil nefsânî ve şeytânî hislerdir.

14— Maddeciler yukarıda saydığımız ruhun derinliğinden kopan hisleri terkiblenmiş, kimyevî zerrelerin unsurlarına ve elementlerine isnad etmekle, bundan ruhu tesbit etmeye çalışıyorlar. Herbir hissi muayyen bir kimyevî maddeye atfederler. Diyorlar ki, ruh; kimyevî unsurların faaliyeti yahut maddenin çalışması yahut çalışan cismin sıfatıdır. Aciz kaldıklarında da, ilerde ilim bunu keşfedecek derler. Hele bu cümle onların sığınağıdır. Halbuki ruh ve beden sistemleri birbirinden ayrıdır. Bütün milletler, hatta kendileride maneviyata ruh derler. Bu deyim, yani ruh veya manevî kelimeleri ruhun bedenden ayrı olmasına alâmettir. Şu halde ruhu bedenin sıfatı olarak yahut maddenin çalışmasının sistemi olarak inanmak, apaçık bir inattır. Şu soruların tümüne, ilerde ilim bunu keşfedecek, demektedirler.

a) Adale kuvveti idare kuvvetinden ve kuvve-i failiyeden ayrıdır. İhtirastan ibâret olan bir şeyi elde etmek için hırslanmak ve kazanç için zorluğa katlanmak, açlıktan ayrıdır, arzusuzluktan tamamen ayrıdır. Bunların ayrılığı menşe'lerinin ayrılığından değilse nedir? Bunca muhtelif dimağ sistemlerini müttefik olarak çalıştıran merkez nedir?

b) Vicdan âlemini idare eden ahlâkî kanunların madde ile ne alâkası var?

c) Adalet ve zulüm mânâlarıyla asit, karbon, hâmid ve klorun ne münasebetleri vardır?

d) Üçgen, dörtgen bir daire ile güzellik, sahavet veya cesaret aralarında müşterek noktaları aramakta alâkadarlık nedir?

e) Derin ve müşkül bir ilmî mes'eleyi tahlil etmek esnasında maddelerden ve hislerden ne için kendimizi âri kılıyoruz. Sonra maddeden nefsimizi tecerrüd etmek esnasında, efendim Caro'nun beyin ağırlığı iki kilo ikiyüzotuzbir gram idi. Bayron'un beyin ağırlığı iki kilo ikiyüzyirmisekiz gram idi. Coya'nın bir kilo sekizyüzyirmidokuz gram ağırlığında idi demekte ne faide var. Bunları bilmekle zekâ arttırılıyor mu? Bunların zekâları da beyinlerinin içindeki hangi kimyevî unsurdan meydana gelmiş?

f) Dimağ, beden sıhhatli olduğu halde, elem ve keder olmaksızın -cin, şeytan da olmadığına göre- sar'a neden bazı insanlara geliyor. İşte bütün bu sorulara : İlerde ilim bunları keşfedecek, ileriyi bekliyoruz. İleri, ileri, ileri...

15– İspritizma ilmiyle iştigal edenler ruhun varlığı hakkında şöyle derler. Ruh cismânî suretle tezahür eder. Önce nurânî bir bulut şeklinde, sonra tedricen insanın suretiyle parlak bir vaziyette görünen ruhun kanı, eti, kemiği olduğu halde kesafetli bir biçimde müşahade edilir. Şu kadar ki, o nurânî ruh şeffaf ve yumuşaktır. Bununla beraber onunla tokalaşmak ve tokalaşmada nabızlarını yoklamak imkânı da vardır. Kalblerinin vuruşu hissedilir. Görülen ruh cesedini vasıta olanın cesedinden kesbeder. Gerçekte vasıtanın cismi, ağırlığı istihdam esnasında zayıflaşır yarıya kadar iner ve belden aşağı cansız kalır. Gelen ruh gittikten sonra, vasıtanın ruhu tekrar eski haline döner. Bu tecrübeye muvaffak olan İngiltere'de Luis, Hegesli, Domercan, Fransa'da doktor Dozar, Sardo, Colboe, gibilerdir. Bindokuzyüzyirmiüç tarihinde Almanya ve İtalya'da birçok gençler bu işte tecrübe sahibi oldular. Dairetül Meârif sahibi Ferid Vecdi, ruh kelimesinde bunlardan birçok nakiller yazmaktadır. Pek isabetli olmasa da Türk ansiklopedisi ispritizma kelimesinin izahını yaparken, bazı müslümanların da bu ilimde muvaffak olduklarını nakletmektedir. Robert Harz şunu der : Ey materyalistler, biz artık silahlandık. Bize mukavemet edemezsiniz. İstediğimiz zaman ölülerinizin ruhlarını bile huzurunuza çağırırız.

Bunları nakletmekten maksat ruhcuların ilimlerine teşvik değil, ruhun varlığını isbattır. Sonra çağırılan ruhun, gerçekten insan ruhu olduğunu kabul etmiyorum. Çünkü bunda cinnin müdahalesi, şeytanın müdahalesi, vehmin değişmesi ve hatta bedenden revânın ayrılıp, dolaşması gibi birçok olaylar vardır. Çağrılanın ne olduğunu, tasavvufun zirvesine çıkan zattan başkası bilemez. Tasavvuf da başlangıcı İslâm'a teslim, takvâ, tevekkül, ihlâs gibi İslâmî kaidelerin semeresidir, ki bu bizim konumuz değildir. Buna inanıyoruz, fakat şunu demek istiyorum ki, ispritizma ilminin tecrübî ilmi de ruhun varlığına hissî delildir. Ama bu hususta tasavvufçuların müşahadesi bu ilmin çok fevkindedir.

16– Maddeciler, istihâle kanununu kendilerine mesned ederek, ruhun varlığını inkâr ederler. Halbuki madde bizzat kendisi ruhtan daha gizlidir. Bununla beraber sıfatı olan hareket ve hararetten bilinir. Dönüşmesi de değişmesinden bilinir. Buna inanırlar. Fakat ruh birçok sıfatlarıyla âşikar olmasına rağmen inkârına kalkışıyorlar. Herkesce mâlum ki, hararet yahut hareket kendisi maddeye dönüşmesi gayri mümkündür. Değişmek maddenin zâtında olduğu gibi sıfatında da vardır. Meselâ Zeyd'in ilmi Zeyd'in kendisi olmadığı gibi, zeydin ilme veyahut ilmin zeyde dönüşmesi mümkün değildir. Binâenaleyh, maddenin zâtı sarfı nazar edilirse hareket ve hararet ayrı ayrı şuur hâletleridir. Şu halde tahavvül vehmî bir şeydir. Yani küllî bir kaide değildir. Çünkü tahavvülü kabul etmeyen maddeler, tahavvülü kabul eden maddelere karşı çok büyük sayıdadır. Sonra tahavvül ruhun yokluğunu ne için icab etsin.

17– Maddenin hareket ve hararetini ele alarak, ruhu maddeye kıyas etmek, en

âli olan bir şeyi en âdi olan bir şeye kıyas etmektir. Çünkü bu kıyasa göre camid cisimler, hayat, fikir ve hatta bütün varlıkların varlığının bir olmasını gerektirir. Bu takdirde taş insan, insan da taş olması lazımdır. Halbuki böyle bir muhal görüşe kendileri de cesaret etmezler. Fizik ve kimya kanunları da, haraket ve hararet daimi olduğu halde nihayete kadar birbirini takib eden şeylerdir. Şu halde ikisi birbirinden farklıdır. Hareket ve hararet gayet ahenkdar ve nizamlıdır. Muayyen ölçülerdedir. Binâenaleyh, başlangıçta mebdein birliğini gösterir. İşte bu mebde' maddenin dışında elbette ruhun varlığına bâriz bir alâmettir, diye isbat etmektedirler. Demek fizik ve kimya kanunları ruhun yokluğunu değil, ruhun varlığını ortaya koymaktadır. Artık ilim şöyle der ilim böyle der demekte ne mânâ?!.

18– Ondokuzuncu asrın bazı ilim adamlarının kabul ettikleri aslî atomun da kristalleri ve hücrelerini teşkil eden harekete benzer bir manzume daha vardır. Buna nazaran madde hayâtın illeti ve fikrini ihtiva etmekten pek uzak düşüyor. Bu tesbit edilmiş manzume kanununa binâen madde kendisi de ancak fikir ve hayat ile anlaşılıyor. Demek fikir ve hayat manzumesi ruhun derinliğinden kopan ve maddeyi tahlil eden ayrı bir şeydir. Madde kendisi de o fikir ve hayatla anlaşılıyor. Artık fikir ve hayâtı veyahut ruhu maddenin zâtında tasavvur etmek kâbili tefhim değildir. Çünkü madde kendisi de ancak fikir ve hayatla anlaşılır. Şu halde maddeciler metafiziğe karşı çıkmakla yeni bir metafiziği meydana koymaları lâzımdır. Aksi takdirde ilimlerinin noksanlığını itiraf etmeleri gerekir. Hayat ve fikri ayrı, ruh ve maddeyi ayrı ayrı düşünürlerse şübhesiz bizim gibi demeleri gerekir. Yok birleştirirlerse fiziğin ötesinde olan ruh ve metafiziğin karşısında yeni bir metafizik meydana getirmekle birçok faraziyelere başvurmaları gerekir.

Burada mühim bir mes'ele vardır, ki asılda ondan bahsediyoruz. Yani Vahdet-i mevcut mes'elesidir. Hegel ve Schelling'in ortaya koydukları vahdet-i mevcud fikri son derece fikri karıştırıyor. Onların ifadeleri şöyledir : Ruh san'at, din felsefedir. San'at muayyen suretlerde zuhur eden mânâdır. Çünkü din hayâlî ve hissî kuvvetlerde tezahür olunan suretlerdir. Felsefe o suretleri düşünen mânâdır. Hakikaten işte ilâh bundan ibârettir. Çünkü mutlak mânâ ruh-i mutlakta bulunur. İlâh dedikleri budur. Ne zaman ki şuur sahibleri bu mânâyı kavrar ve kendisini tapınak tanırsa o zaman hürdür ve muhtardır.

Gerçi bunun sûri olarak Mansuri Hallac'ın ene-l Hak mes'elesine benziyorsa da fakat arada birçok farklar vardır. Bu fikre sapan bazı mutasavvıflar da olmuştur. Onlar da bu mânâyı şöyle ifade ederler : O ne yerdedir ne gökte. Hem yerdedir hem gökte. Sen ne avcısın ne av. Hem avcısın hem de av. Ben O'yum O da ben. Gibi sapık sözleri söylemekle avamın fikirlerini karıştırıyorlar. Avam da bunu bilmediği için onları veli olarak bilirler. Evet âşık ve maşuk hikâyesinde Mevlâna'da böyle bazı sözleri söylemiştir. Fakat gerçek bunların anladıkları gibi değildir. Çünkü eğer bunlar, O kelimesinden Allah'ı kastederlerse îtikadları Hegel'den farksızdır. Binâenaleyh, bunların peşine düşmekten ise Hegel'in peşine düşmek daha iyi olur. Zinhar bu tuzakcıların tuzaklarından

Allah'a sığın. Bunların vahdet-i mevcud fikirleri altı cihetiyle şirktir.

a) Vicdânı vücudun bir parıltısı olarak telakki etmişlerdir. Sonra vicdanla vücudu karıştırmışlardır. Halbuki vicdan ayrıdır, vücud ayrıdır. Çünkü vücud maddenin muvakkat sıfatı,vicdansa yalnız insanda tazahür eden bir şuurdur. Sonra vücud da üç kısımdır. Birinci vücud hakiki vücuddur ki, başlangıç ve nihayeti kabul etmez. Nasıl, nerde, ne kadar kelimelerine sığmaz. Hakıki vücud budur. Bütün madde ve ruhların dışında kalır. Mutlak hâkim O'dur. Bu Allah'tır. İkinci vücud birinci vücudun varlığıyla var olmuş, mahkum, başlangıçlı ve sonludur. Beden cihetiyle insan buna dahildir. İşte vicdan bu ikinci vücudun varlığını sezen şuurdur. Bu vücuda eski felsefeciler hayali vücud dediler. Cumhuru ehli tasavvuf, bu vücudun aslı adem-i mahz yani mutlak yokluk olduğundan dolayı ona hayali vücud dediler. Hegel bu hayal kelimesini din zannetmiştir. Nitekim kainat serabtır, dediler. Çünki kainat yokluğa mahkum olduğu münasebetiyle sanki yoktur. Mansur ise kalbinde bir pencere açılınca bu hayalî tuzaktan kurtulmuş, ene-l Hak demekle bu hayali ortadan kaldırıp, varlığımda varım hayal değilim demek istemiştir.Yoksa ene-l bâtıl demesi mi gerekirdi?! Yok ene-lhayal demesi mi gerekirdi?!.. Alâ külli hal Mansur kendi nefsinde bir Uluhiyyeti zannetmemiştir. Bilâkis kendini tecellilere mazhar bir sürahiye, İlâhi tecellileri de benzersiz bir güneş gibi müşahade etmiştir. Bundan dolayı sarhoş olmuştur. Ama îmandan mahrum Hegel gibiler, ikinci vücudun zirvesine yaklaşırken serkeşlik yapmışlardır. Arada çok fark var. Kelâmcılar diyorlar ki, bu ikinci vücud yok iken yoklukla, var iken varlıkla vasıflanır. İşte en güzel târif budur. Üçüncü vücud mümteni-ulvücuddur. Yani varlığı tasavvur olunmayan yokluktur. Yokluğun ismi de yoktur.

b) Hakîki ve daimi vücudu, muvakkat ve fâni vücuddan tefrik edememişlerdir. Bundan dolayı ezeliyet sıfatını maddeye ve herşeye nisbet etmişlerdir. Halbuki hakıki ve daimi vücud mutlak Hâkimdir. Zaman ve mekân onu içinde gizleyemez. Çünkü zaman ve mekân maddenin varlığıyla var olmuştur. O ise bundan evvel var idi. Muvakkat yani ikinci vücud doğrusu mevcud mahkumdur. İsmi maddedir, sıfatı hareket, sükun, hararet, değişmek ve fenadır. Bunlar olduğu için ezeli değildir. Çünkü ezel nasıl, neden, ne kadar, nerde kelimelerine sığmaz. Demek istiyorum ki, maddeciler veya mutasavvıflar mevcudla vücud arasında farkedemedikleri için, âlâyı ednâya kıyas etmekle sapmışlar. Hakiki ehli tasavvuf vahdet-i mevcuddan vahdet-i vücuda, vahdet-i vücuddan vahdet-i şuhuda yükselip muazzam şuursuzluk içerisinde mükemmel bir şuurla başlangıç noktasına dönendir. İşte böyle olunca mevcud, vücud ve vicdan ayrı ayrı müşahade edilir. Ayaa! Kaya parçası mevcuddur, vücud olur mu? İnsan kendisi zayıf ve âcizdir, İlâh olur mu? Lâ ilâhe illallah.

c) Ruhu, nefsi, beşeriyet ve bedeni tabiat kanunlarına bağlamak, ruhu nefs-i nâtıka gibi sanmak insanı hayvan, hayvanı insan zannetmek küllî bir hatadır. Sonra insanı şuursuz zerrenin tahakkümü altına sokmak, zerreye hâkim insanı zerreye mahkum bilmek ilmî bir hatadır. Hele insanı mutlak vücuda yani Allah'a kıyas etmeleri ayrı bir şaşkınlıktır. Bu kıyas, deveci insanı deve, deve olan zerre ve maddeyi de deveci

zannetmek, kaya parçasını insan gibi şuurlu, insanı da kaya parçası zannetmek idrak değil inaddır. İşte bu inad san'atı ilâhlaştırır, san'atçıyı asar. Hayret!

d) Hissolunan bir maddeyi, hissolunmayan mânâya kıyas etmek, diri bir insanı ölü bir insana, bal arısını akrebe, insanı maymuna, maymunu da insana, dimağı bedenle birlikte ruha kıyas etmek kâbili izah olmayan bir serkeşliktir. Hayâtın başlangıcı olan D.N.A. ile R.N.A. şeritlerinden terkiblenen hücrelere birbirinden ayrılmak hissi, dolaşmak iradesi, hayatlarına en faideliyi bilmek sezgisi, gıdayı kapmak ve seçmek arzusu, hülâsa hayâtın umum şartları nereden zatlarına gelmiştir, ki bal arısı, karınca, örümcek veya san'atçı insan kendisinde bir Uluhiyyeti inansın ve felsefesiyle o İlâh'tan bahsedebilsin. D.N.A. ve R.N.A. şeritlerinin içinde hayat mevcud ise, iddia ettiğiniz terakkiye ne mânâ kalır. Kendinde Uluhiyyeti iddia eden ölür mü?! Ölen nasıl İlâhlaşır?! Virâset kanunlarına binâen, D.N.A. ve R.N.A.'nın içindeki hayat mükemmel olmadıysa dallarında mükemmel hayat nasıl var oldu. Kimyevi unsurlardan hangisi hayâtı icad etti. Yok kendilerinde hayat mevcut olmadıysa bilâhare hayatı nerden kazandı? Yer küresine hayat nereden geldi? Hegel gibi, madde kendisi hayâtı icad edebiliyor, derseniz, davanıza delil nedir? Birçok maddeciler de Hegel'in bu sözünü reddettikten sonra, hayâtın var olması yer küresinde imkânsızdır, semâdan gelse gerektir, demişler. Semâdan gelen hayat soğuk ve sıcak kürelerinden nasıl geçti diye sorulunca, ilerde ilim bunu keşfedecektir, derler. Eğer semâdan gelen bir şey varsa ruhtur. Demek semâdan hayâtın gelişini kabul eden maddeciler ruhu itiraf etmişlerdir. Ama inad onların ruh vardır, demelerini engellemiştir.

e) Madde, şuur, his ve iradenin târifinde, bir de maddenin bölünmesi ve taksimi esnasında maddeciler şöyle derler : Madde taksimin başlangıcıdır. Maddeye bir başlangıç da gerekir. Burada tamamen kendilerini yok etmişlerdir. Herhalde evvelden dedikleri maddenin ezelîlik sıfatını unutmuşlar.

f) Maddenin hareket ve hararet kanununu isbat ederlerken, kanunun ismi hüküm iken ona hâkim ismini vermekle hataya düşmektedirler. Çünkü kanun hâkimin hükmüdür. Bir şeyin hem hâkim hem mahkum olması muhaldir. Nitekim hâkimsiz bir hüküm tatbik edilmesi nasıl mümkün oluyor? Sonra maddeden evvel tabii kanun varsa, madde gene ezeli olamaz. Eğer madde ile birlikte kanun da var olduysa madde kendisi aynı kanunla kendini nasıl zillete sevkedebilir. Öyle ise madde ve kanunun dışında ayrı bir hâkim vardır. İşte bu kapıdan dönüyorlar.

19– Hayat, nefs mes'elelerini madde ile karıştırmak suretiyle yaratıcı olan Hâlık Teâlâ'yı inkar ediyorlar. İnkarlarına sebeb, ilim şöyle der, ilim böyle der. Sanki ilim bir insan gibi konuşuyormuş!... Tek kelimeyle, din hurafedir, diyorlar. Şimdi birisi, güneş hurafedir, dese veyahut gece kuşu gibi güneşi görmezse ilme mi mâl etmesi gerekir. Demek ilim inkara sebeb değil isbâta vesiledir. Aslında bu maddecilerle kavga edebilmek için, kılıç gerekir. Çünkü ilme iftira ediyorlar. Kendi suçlarını ilme isnad etmekle

ve din hayaldir, hurafedir, demekle cinayet işlemiş oluyorlar. İnsancılığa insanlık gerekir, şeklindeki kendi fikirlerine kendileri hücum ederler. Bu iftihar değil intihardır. İşte cinayet!

MADDECİLERİN VARLIK HAKKINDA SERDETTİKLERİ TABİİ KANUNLAR RUHUN YOKLUĞUNA DELİL OLAMAZ

Halen daha zannî olan hayâtın oluşu hakkındaki maddecilerin görüşü müsbet bir kanaat vermiş değildir. Fakat kökü Lamark'a ve hatta hicrî beşinci asırdaki bazı felsefecilere dayanan, insanın aslı hayvandır, mes'elesini siper ederek birçok zavallılar bu nazariye ile ruhu ve Hâlık'ı inkar etmektedirler. Halbuki, ilk önce bu mes'eleyi ele alanlar Darvin de dahil olmak üzere ruhu ve Uluhiyyet-i mutlakayı inkar etmemişlerdir. Eğer doğru olsa bile denilebilir ki, ruhun iniş tarzı, önce cemada, sonra nebâta, sonra hayvana, sonra insana intikal eder. İnsana intikal edince devresi tamam olur ve nefha-i İlâhiye ile şereflenir. Bu hüküm ruh ve Hâlık'ın varlığını inkârı mucib değildir. Mâmafih milâdî ondokuzuncu asırdan bu yana maddeciler bu mes'eleyi ruhun inkârına sebeb etmektedirler.

Eski felsefeciler iniş ve yükseliş için iki çizgi çizerler. Derler ki, ruh düşüşünde cemada, nebâta, hayvana ve ondan da insana intikal eder. İnsana intikal edip de devresini tamamlayan kâmil insan olur, aslına rücu ederek yükselir. Başta Mevlâna olmak üzere -âşık ve mâşuk hikâyesinde- yokluğu varlık tâbir ederek diyor ki; Öldürün beni! Çünkü herbir yoklukta ben daha fazla yükseliyorum. Cemaddan yok olurken nebat oldum. Ondan yok oldum, hayvan oldum. Ondan yok oldum, insan oldum. Şimdi beni öldürseniz, ben daha mükemmel olurum.

Bazı şairler de اقتلونی یا ثقاتی ان فی قتلی حیاتی Öldürün beni ey dostlarım, çünkü öldürülmemde benim varlığım vardır, diye mes'eleyi ele almış ve derdlerini beyan etmişlerdir. Mutlak yoklukta varlığı görmek mes'elesi sureten tekâmülüye mezhebinin görüşüne benzerdir. Bu onların ifadeleri, özel bir ifadedir ki, keşfedemem.

Maddecilere gelince, onlara göre kainat madde ve tabiattır. Bunun dışında hiçbir şey yokmuş. Onlara şu varlık nizamıyla beraber nasıl oluverdi, diye sorulursa şöyle derler : Tabii intihab vasıtasıyla oluverdi. Ruhcu, tabii intihab nedir, derse maddeci şöyle cevap verir : Kendisinde mevcut maddenin tabii kanunuyla canlılar daimi terakkiyeye itelenir. Canlılar da terakki etmek için vardır. Yani canlı madde tabiatıyle kainattan en güzelini seçiyor ve kapıyor. Yarârlı olmayanı terkediyor ve bırakıyor. Canlılar noksanlıktan kâmile, kâmilden ekmele, ekmelden en ekmele tabiatıyle meylediyor. Zaten canlılar en ekmele doğru iteleniyor.

Şimdi ey akıl sahibleri! Neden veyahut ne ile uçak uçuyor, sorusuna cevaben : Çünkü uçak uçmak için oluverdi, -yani tesadüf- kendisi bizâtihi uçuşa iteleniyor,derse,

benzininden, ustasından, pilotundan bahsetmeksizin bu cevab kanaat verici olur mu? Vicdana havele.

Eğer deselerdi, soru uçağın uçmasından değil, yapılmasından ve pilotundan sorulmuş. Filanca sanayiden çıkmış, gıdası benzindir, onu uçuşa çıkaran pilotudur. Cevab doğru olurdu. Şimdi uçağın yerine insanı koy, canlıyı koy, pilotun yerine ruhu koy, benzinin yerine gıdayı koy. Sonra kitablarını oku. Onların cevablarından kanaat alır mısın? Akla havale.

Özet olarak hayat hakkındaki fikirleri şöyledir. İntihab yani en yararlıyı seçmek, kapmak kanunu nedir ?

Canlılar nefslerine ve yaşamalarına en yararlı avı kapıyor. Tabiatın kanunlarına uyan kalıyor, uymayan da helak oluyor. Binnetice kuvvetliler devam eder. Hayat ve yaşamalarının şartlarına haiz oldukları için de terakki eder, çoğalırlar. Kuvvetliler zaman zaman kuvvetlileri doğurur.Onlar da zaman zaman yeni birçok sıfatları kazanırlar. Zayıflar ve tabii kanunlara uymayanlar da soğuk ve sıcak olaylarından ve rızkını temin edememekten hayatlarını kaybediyorlar. Zayıflardan bir kısmı mukavemetle dayanır, halinden terakki eder, bundan orta bir cinsi meydana gelir ve yeni bir hayat kazanır. Meselâ, zürâfâ gibi hayvanların boyunları uzuyor, kuşlar da tüyler, yürüyen hayvanlarda da kıllar kesbediliyor. Bir taraftan cinsler tükenip, diğer taraftan çoğalıyor. Aynı hal dünyamız güneşten koparken de olmuştu.

Yer küresi güneşten koparken ilk olarak nebatları meydana getiren hücrelerde hayat başladı. Mürûri zamanla tabiat kanununun faaliyeti değişti. R.N.A. ve D.N.A. şeritlerinden ibâret hücreler meydana geldi. Nebat ve hayvanlar hepsi bu hücreden çoğalmaya başladı. Halden hale, kemalden ekmele ve en ekmele terakki etti. Orta cinsler daha fazla terakki etti. Müruri zamanla en son, insanlar var oluverdi. İnsandan evvelki bir kısım hayvan ve nebat devam etti. Artık jeoloji ve ilm-i tabakâtul Ard bu davayı isbat etmektedir. Cinslerin en ekmel cinslere yükselmeleri tesadüfidir. İntihab vasıtasıyla cinsler devam ediyor ve daha devam edecektir. İşte Darvin'in nazariyesi bundan ibârettir. Şimdi bunların sözleri üzerinde duralım, sonra vicdana havale.

1– Her ne ise madde ezelîdir diye kabul ettik. Sizce de mâlum olduğu üzere, elektron, proton ve nötronda irade ve şuur hissi yoktur ki, birbirine muvafakat etsin ve birleşsin, sonra muayyen bir nizamla hareketini devam ettirsin. Maddenin tabii kanunlarına mahkum olduğunu söylüyorsunuz. Her ne ise bunu da kabul edelim. Lâkin madde tabiat kanunuyla nasıl nebat, hayvan ve insandan erkeği yarattı? Erkeğin mukabilinde dişiyi nasıl tayin etti? Bunu da yapmış, etmiş, kabul edelim. İki eşin birbirine temayül, çekmek ve her cinste nevlerinin devamı için birleşmek münasebetlerini, ayrıca insanda buluşmak arzusunu nasıl verdi? Sonra tabiat kanunu, her cinsten dişi nev'ine yavrusunu terbiye etmek arzusunu ve yavrusuna yahut kendisine zarar verecek ya da diğer cinsinin zararından korunmak keyfiyyetini nasıl ilham etti? Sonra her cinsten

erkeği bu münasebetlerde dişisinin yardımına hangi kanunlarla gönderdi? Bunca sorulara şu cevabı verirler :

Her cinsten nev'lerin kalblerinde, nevlerinin devam etmesi için ilham ve arzular zaruridir. Çünkü hayâtın başlangıcında her iklimde soğuk derecesi şimdiki gibi değildir. Zaman zaman iklimler soğuyunca ihtiyaç ve zaruret hayat sahiblerini tüylenmeye, kıllanmaya iteledi. Tüysüz ve kılsızları öldürdü. Yine kuvvetlilerin devamına imkan bulundu, derler.

Burada Roschki, Hegel ve Fercho'nun cevablarını kabul edelim. Fakat iklimlere soğuğu iteleyenin ne olduğunu beyan etmediniz. Zaruret ve ihtiyaç nasıl meydana geldiğini izah etmediniz. Bu da tesadüfîdir, kabul edelim. Diyelim madde hareketi, harareti, itiş ve çekiş kanunlarıyla ezelî idi. İklimler sıcaktı. Sonra soğuklar meydana geldi. Şu soğuğu iklimlere sevkeden nedir? Her duran bir şeyin durdurucusu var olduğu gibi, her hareketlinin de tahrikçisi lâzımdır. Öyle ise burada ihtiyaç veren nedir? Sıcağı durduran veyahut soğuğa sevkeden nedir? Sonra ihtiyaç nedir? Bu sorulara da bugüne kadar cevab yoktur.

Yer küresi bir alevli parça olarak güneşten koptu, demenizi kabul ediyoruz. Sizce de mâlum olduğu üzere yer küresi üzerindeki ağır ve büyük cisimleri kendine çekmektedir. Lâkin cazibe kanununun tam zıddına, güneş onu kendine çekiyor. Yer küresi de muayyen mesafeden fazla uzaklaşmıyor ve yaklaşmıyor. Burada yerle güneş arasındaki mesafeyi koruyan, itiş veya çekiş kanunlarından hangisidir? İlim burada ne söylüyor. Eğer çekiş kanununa nazar edilse, güneşle bitişmesi, itiş kanununa nazar edilse uzaklaşması lâzım iken, nasıl aynı nizamına devam ediyor? Feza genişlemekte, fakat mesafe değişmiyor. Bu mesafeyi koruyan kimdir? Diğer yıldızlar da böyle. Bir cinsten olan moleküller nefretle birbirinden kaçarlar. Yerle güneş arasında bu da yoktur. Sonra yer küresi, aslı güneş gibi bir hareketle değil iki hareketle dönüyor. Güneş onu kendi etrafında dolaştırırken, yer küresi kendi etrafında nasıl dolaşıyor? Onu dolaştıran hangi kanundur? Janjak Rousseu ve Schelling bu sorulardan kaçarak diyorlar ki, ilim ilerde bunu da diğer mes'eleler gibi keşfedecek. Tabii ki, bu cevaba diyeceğimiz yoktur. Bunu da bırakalım.

Maddecilere göre sebeb meçhulmüş. Yer küresi güneşten koptuktan sonra ne oldu? Maddeciler sonra yer kabuğu soğudu diyorlar. Evet burda müttefikiz ama onu soğutan nedir? Bu da ilerde. Sonra buharlaştı, bulutlar oldu, yağmurlar yağdırdı. Her neyse sonra denizler meydana geldi, ırmaklar fışkırdı. Basit olarak nebâti hayat başladı.Peki burada da hayat nasıl başladı? Deriz. Hangi kanun hayâtı var etti, Sizce de mâlum ki, cansızdan canlı çıkmaz. Öyle ise hayat ne sebeble var oldu. Hayat tabiatın bir sırrıdır, derler. İşte buraya kadar bazı mes'elelerde müttefik olduğumuz için müsamaha gösterdik. Herşeyi kabûl ettik. Burada hayat mes'elesinden vazgeçmiyeceğiz. Hücreden bahsediyorsunuz. İnsanın da bu hücreden tekâmül ettiğini söylüyorsunuz. Evet insanın bedeni de bu hücredendir, fakat hayat nasıl başladı? Su ve çamurun içinde sümüklü böcek

şeklinde R.N.A. ve D.N.A. şeritlerini kim dolaştırdı? Aralarına hidrojen rabıtalarını kim soktu? Aralarındaki muayyen mesafeyi kim tayin etti? Kendilerinde hayat yoktu. Hangi kanunla hayatı kazandılar? Lüzucet maddesini nerden kazandı ve hayata sahib oldu? Kimyevî unsurlar şuuru nerden kesbeder? Hepsinden göz kapatırsak bile, çoğalmak kâbiliyeti hangi mekanik sistemle oluştu? Rızkın peşine düşmek arzusunun zaruretini nerden kazandı ki, bugünkü hâle geldi? Zürâfâ ağaçsız birçok memleketlerde vardır. Ağaçlar bulunduğu memleketde, yetişmek için boynu uzadı, ama ağaçsız memleketde ne için boynu uzasın? Zaruret, soğuk memleketlerde kuşları tüylendirdi, çünkü bu ihtiyaçtır. Fakat mu'tedil ülkelerde kuşlara tüyler nasıl geldi? Tavus gibi rengarenk olan kuşlara hangi zaruret renkleri getiriyor? Münazarayı uzatsak da uzatmasak da dönüp dolaşıp, maddenin hareket, hararet, tabii kanunlar ihtiyaç ve zaruret kelimelerine dönecektir. Hücre, hayat ve tesadüf kelimelerine dönecektir. Meselâ, insan bedenini ele alırsak, üç milyar hücreden mürekkeb örülmüş bir zırh ki bu yalnız deridir, bedende yer küresini ölçecek kadar uzun ve kablolar gibi döşenmiş asabî damarlar ve aynı bunun gibi ayrıca kan damarları, bir de üç milyar küsur, kafatasının içindeki beyin hücreleri, karaciğer, kalb, mide, böbrek cihazları tesadüfü kabul eder mi? Bu korkunç beden ruhsuz olur mu? Ruh ve beden ikisi birlikte Hâlık'sız olur mu? Demek Hâlık vardır. Ve bunca varlıkları O var etmiştir. Hayâtı da O bahşetmiştir. Ruh ve beden arasındaki dengeyi de O koruyor. Renkleri de veren O'dur. Öyle ise insanı seçkin ve üstün yarattığı için insanın O'na ibadet etmesi mecburidir. İsterseniz ehli sünnet nazariyesi adlı eserimizde, irade meselesi başlıklı mevzuuyu okuyun.

RUH VE NEFS ASKERLERİYLE ÇARPIŞIYOR

İmam Rabbâni ve birçok ehli tasavvuf insanın on esastan ibâret ve mürekkeb olduğunu bildirmişlerdir. Beşi mülk yani madde âleminden, beşi de emr yani melekut ve mânâ âlemindendir. Ruhi vazifeler yerine getirilmediği takdirde nefs-i nâtıka askerleriyle birlikte, ruh ve askerlerini birlikte esaret altına alır. Ruh nefse ne kadar mağlub olursa, o kadar madde âlemine mahkum olur,yani madde hâkim olur ve ruhun hürriyetini nefsin emri altında esir edip bağlar. Iman ve ihlâstan sonra ruhî vazifeler yerine getirilirse ruh hâkim olur. Aksi takdirde mağlub olur. Şimdi ruhun ferdî vazifelerine başlamadan evvel bedenin kafes ve kalıbındaki bazı hisleri ve o hislerin asıllarını beyan etmek gerekir. Zira nefs ve nefha-i İlâhiye'nin asılları ayrı ayrı olduğu için istekleri de ayrıdır. Binâenaleyh vazifeler de ayrıdır.

Evvelden izah ettiğimiz gibi, aslî element ve unsurlardan tekamül etmiş hayât-ı hayvâniye yani nefsin Câzibe, Mâsike, Hâzime, Dâfia, Gâziye, Nâmiye ve Müvellede'den ibâret tabii kuvvet, beş zâhirî, beş bâtınî hisler, şehvet ve gazab kuvvetlerinden ibâret bâise ve fâilenin hayvânî kuvvetleri vardır. Bunlar nefsin birer askerleridir. Cenâb-ı Hak Teâlâ insanın bedenini su, toprak, hava ve ateş özünün unsurlarından yarattığı

zaman, bunları kalıbın asabî damarları içinde gizlemiştir ki,

ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين "Andolsun biz insanı çamurdan süzülmüş bir hülâsadan yarattık." mealindeki ayeti kerîme bu mânâya işaret buyurmaktadır. Adem aleyhisselâm'ı bizzat toprağın özünden yaratmış, sonra neslini bilvasıta aynı özlerden ve unsurlardan yaratmıştır.

خلق الانسان من صلصال كالفخار "O, insanı bardak gibi (çınlayan) kupkuru bir balçıktan yarattı." mealindeki ayetin hükmünce Adem aleyhisselâm'ın toprak ve sudan yaratıldığı beyan olunmuştur. Suda hareket ve hararet bulunduğuna da işaret etmektedir. Bu îtibarla eski ulemâ, insan anâsır-ı erbaa'dan yaratılmıştır, demektedirler. Yani dört aslî unsur. ولقد خلقنا الانسان من صلصال من حمأ مسنون "Andolsun, Biz insanı kupkuru çamurdan suretlenmiş bir balçıktan yarattık." mealindeki ayeti kerîme ilmin son keşfettiği D.N.A. ve R.N.A şeritlerine de işaret etmektedir. Anlaşılıyor ki, insan mücerred ruh veya beden değildir. Beden ciheti toprak, su, hava ve ateş özlerinden yaratılmıştır. İnsanın bedeninde bu dört unsurların -geniş kapsamlı mânâ ve bütün özelliğiyle- asılları birleşince ruh-i hayvânî diye târif ettiğimiz nefs-i nâtıka yukarıda saydığımız ondokuz askerleriyle yaratılmıştır. Hücrelerde bulunan ruh bu ruhtur. İzahı uzun uzadı geçmiştir. Nefsin aslı süflî olduğu münasebetiyle bütün noksanlıklar ona isnad edilir. Meselâ, nefs toprak aslına nazaran ibadetlerde tembelliği arzular, sudaki renksizlik ve kabın rengini verme özelliğine nazaran nifak ve gösterişi arzular, Su kabının rengini verdiği gibi, nefs de bulunduğu çevrenin ahlâkıyla görünmeyi arzular.

Özelliği gazab, tecavüz ve galeyan olan ateş aslına nazaran öfkelenir. Ve gazablanmayı ister. Özelliği yükselmek olan hava aslına meyletmekle de nefs, kibirlilik taslar. Artık bu istek ve arzularını, ondokuz askerlerini çalıştırmak suretiyle faaliyete geçirir. Yani istek ve arzularını fiile geçirir, tuğyan eder. Gayrinin hakkına tecavüz eder.

ان الانسان ليطغى ان رآه استغنى "İnsan kendinde ihtiyaçsızlığını görünce tuğyan eder." mealindeki ayeti kerîmede bu mânâ tasrih olunmuştur. Sırrı şu ki, ehli fennin tesbit ettikleri aslî element ve unsurlarda yahut R.N.A. ve D.N.A. şeritlerinde, bir de hidrojen rabıtaları içindeki özelliklere nisbeten nefs, istek ve arzularını bilfiil gösterir. Ehli fennin buraya kadar keşifleri doğrudur. Şu kadar ki, bunların içinde ruh-i hayvâniyeyi müşahade eden feylesoflar, bunu ruh-i insânî zannettiler. Bu aslî unsurların içerisinde istek ve arzuları keşfeden ruhu ve nefsi de inkar ettiler. Derken kimisi maddeyi, kimisi mânâyı ele aldılar. Binnetice herbiri diğerinin fikrini çürütmek maksadıyla mücadeleyi uzattı. Maateessüf görüşleri Uluhiyyetin inkarına sirâyet etti. İki yol da sapık. Mücerred, yorum ve zannın zirvesine ulaştı.

Peygamberlerin yolundan Kur'an ve hadîsin ışığı altında çalışan müslümanlar da hem nefsin özelliklerini ve askerlerini, hem de ruhun özelliklerini ve askerlerini bittecrübe müşahade ettiler. Şimdiye kadar nefsin askerlerini yeteri kadar, hatta istek ve arzularını izah ettik. Ruh'a gelince.

Ruh, nefha-i İlâhi ve âlem-i emr'den ulvî bir hakikattir. Şu âleme iniş yaparken

kendisi sultan, birinci askeri kalb, ikinci askeri ruh, üçüncü askeri hafa, dördüncü askeri ehfa lâtifeleridir. Kalb lâtifesi toprakla, ruh-i insânî nefs-i nâtıka ile, sır lâtifesi suyun özelliği ile, hafa lâtifesi nefsin ateş aslıyla, ehfa lâtifesi nefsin hava aslıyla tekâbül eder ve çarpışır. Bunların birleşiminden ibâret insan, bazan nefs ve askerlerine, bazan da ruh ve askerlerine mağlub olur. Bunlarda muayyen istek ve arzular vardır. Nefsin makamı arşın altındadır. Arş maddenin zirvesidir. Demek D.N.A. ve R.N.A.'ya iniş yapan hayat arşın yüzünden kopan cilvelerdir. Ruh ise arşın çok fevkinden inmiştir. herbir yükselişinde nefs onu çevirir. Nefs kendi memleketinde bulunuyor. Çünkü memleketi maddedir.

Kalbime bir hâtıra geldi. Bir gün Antalya'da dolaşıyorum. Bunaldım, başım döndü. Dolaştım, ama çok bunalmışım. Nereden nereye gittiğimi bilmiyorum. Bir sokağa girdim. Ansızın bir selâm sesi işittim. Başımı kaldırdım bir ibret... Gördüm bir adam: Belden yukarı göğsü açık yani yırtık bir gömlek giymiş. Dizle göbek arasında ön taraf apaçık, pantolonunun arka tarafa yepyeni. Böylece giyinmiş bir adam. Selâmdan sonra Bana : Ey delikanlı! Lütfen söyler misin, bizim şehrimizi nasıl görüyorsun,dedi. Ben de kıvırcık saçlarına, derin bakışlı, dolu gözlerine baktım. Heybetinden konuşamadım, dilim tutuldu. Bana şöyle dedi : Bizim şehrimiz seksen yaşında bir kocakarı gibidir. Yüzüne boya sürmüş, onsekiz yaşındaki delikanlıları aldatıyor. Sonra geçti, gitti. Yani nefsi böyle târif etti. Konuya dönelim.

Meselâ, kalb daima huzur ve tecelliyi, ruh cezbe ve muhabbeti, sır Allah Teâlâ'nın vahdetinden ibâret rızayı, hafa O'nun tecellisinde istiğrâkı, ehfa yokluğu yani küllî fenayı ister. İstekleri yerine gelirse, ok yaydan ayrılıp hedefe ulaştığı gibi bunlar da insanın göğsünden ayrılıp arşa doğru hızla koşar. Nefs müdahale etmezse her namazda ayrı ayrı miraclar görülür. الصلوة معراج المؤمن "Namaz mü'minin miracıdır." mealindeki hadîsi şerif bu yükselişe işaret etmektedir.

Ne diyelim, nefs askerleriyle aslına, ruh askerleriyle aslına bir an evvel kavuşmak isterler. Nitekim Mevlâna şöyle demiştir :

ذرّه زرّه كاندرين ارض سماسة جنس خودراهريكي جون كهرباسة

Yer küresinde ve göklerde olan maddî, manevî her zerrelerin herbiri aslî olan cinsine çekilir. Asılları birer kehribardır. Binâenaleyh nefs bedeni esfeli sâfiline ve toprağa çekmek istediği gibi, ruh da nefs ve bedeni âlâ-i illiyyine çeker. Ruhi vazifeleri tahsil etmekle, ruh askerleriyle birlikte arşın ve maddenin fevkine yükselir. İşte yükseldimi cennete girmeyi hakeder. Ruhun bütün istek ve arzuları saadet olduğu gibi, nefsin de istek ve arzuları şekâvettir. Nefsin şuuru maddede, ruhun şuuru melekutta rol oynar. Nefsin şerrinden Allah korusun! Alçaldıkça tuğyan eder. Hatta kendini ilâhlaştırır. Ruh da yükseldikçe aşk ve muhabbetle dolar, âcizliğini ve ihtiyacını anlar. Kemâl-i tezerru' ile Allah'a yalvarır. ومن يريد الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام

"Allah Teâlâ kime doğru yol gösterir ve îman etmeye muvaffak ederse, onun göğsünü genişletir." Feyz almaya kâbiliyetli kılar. Dimağının âkile kuvvetini, kalbinin âkile

kuvvetine mağlub ettirir. Toprak, hava,su ve ateş unsurlarından gelen zulmeti ve perdeleri kaldırır. Arşa gitmek için yol açar. Kalb, ruh, sır, hafa ve ehfa nurları tezahür eder. Bu zuhuratla Allah Teâlâ, kalbin gözü olan basîreti açar. Artık av köpeği, sahibi olan avcının emriyle hareket ettiği gibi, nefs de askerleriyle birlikte ruha itaat eder. İşte kelb-i mutealîem o... İşte bu lâtıfelerin yolundaki perdelerin kalkmasıyla insan hakkı hak görür ve ona ittiba' eder. Bâtılı bâtıl görür ve ondan ictinab eder. Yukarıdaki ayeti kerîme nâzil olunca, Rasulu Muhterem'den, göğsün genişlemesi nedir, diye sordular. Bunun üzerine O da;

نورٌ يقذفه الله فى قلب المؤمن فينشرح له و ينفسح

"Bir nurdur. Allah Teâlâ onu mü'min kulunun kalbine atar. O da (kalb ve lâtifeler) İslâm'ın hükümlerini kabul etmek hususunda genişler." deyince, bu nurun alâmeti nedir, diye sordular. "Evet ebedî diyâra inâbe, mağruriyet (yani dünya) diyarından uzaklaşmak ve ölüme hazırlanmaktır." cevabını verdi.

Birisi Hazreti Ali'ye : Bu göğsün genişlemesi nedir? Diye sormuş. O da : Bâtını bilmek ilmini soruyorsunuz. O, Allah Teâlâ'nın kuluna emanet ettiği bir sırdır ve O'nun hükmünden bir hükümdür. Artık O dilediği mü'min kulunun kalbine koyar ve emanet eder, buyurmuş. İşte ilm-i Ledün.

Nitekim şu hadîsi şerif de buna işaret etmektedir :

ان من العلم كهيئة المكنون لا يعلمه الا أهل المعرفة بالله

"Muhakkak ilimden bir kısım, gizlide dizilmiş cevherler gibidir. Allah Teâlâ'nın mârifetine ehil olandan başkası onu bilemez." mealindeki hadîsi şerif, o ilme işaret etmektedir. Demek, ilmin öğrenilmesi için iki yol var. Birinci yol kitabtan, hocadan işitmek, okumak, öğrenmek ve hıfzetmek yoludur.İkinci yol dilsiz, sadece kalben dinlemek, lâtifelerle öğrenmek ve fiilen tatbik etmek yoludur. Tasavvufî yol bu yoldur. En güzel yol da bu... Bu yol gence, ihtiyara, kadın ve erkeğe, âlim ve cahile birdir. Herkes bu yolda yürüyebilir. Ama tek başına değil, bir üstâd-ı kâmilin işaretiyle ve zikrin nurlarının beşaratıyla yürüyebilir. Bu yola ait, edeble varış ve lutufla dönüş eserimizi tavsiye edebiliriz. Konumuz olan ilm-i ahlâktır.

RUHÎ VAZİFELERİN BİRİNCİSİ SAY' VE GAYRETTİR

Dünya ve ahiret çalışmalarında cüz'i iradeyi sarf etmekle faideli olan fırsatı değerlendirmeye say' denilir. Yani işe koşmak ve işi koşturmak demektir. Doğrusu ilim, san'at, ticaret, ziraat ve herhangibir mesleği elde etmek için iradeyi fiile geçirmek say', bu hususta fırsatları değerlendirmek de gayrettir. Say' ve gayret bir ferdin bedenine, ruhuna ve istikbâline saadet olduğu gibi, topluma da refahtır.

Say'ın zıddı betâlet, yani boş durmak ve işsizliktir. Betâlet, felâket ve sefâletle târif edilirse yanlış olmaz.

Gayretin zıddı bitâettir. Dilimizce gevşeklik ve tembelliktir. Binâenaleyh, vakitleri çalışmayla geçirmek ve fırsatları değerlendirmek ruhun birinci vazifesidir. Zaten Rabbimiz'in de bizden istediği şey say' ve gayrettir. Çünkü O, kulunun kalbine hayrlı ilhamları ifâze eder. Buna tecelliye-i irâdiye denilir. O, kalbe bu tecelliyeyi yaptığı halde kul değerlendirmezse şübhesiz O'nun bir nev'i emrini kırmış olur. Onun içindir ki, tembellik ve gevşeklikten, işten geri kalmaktan Allah'a sığınmak emredilmiştir. Şu kadar ki, vakitleri değerlendirirken veya çalışırken cüz'i iradeyi helal ve meşru'da harcamak farzdır. Ruh zaten meşru'da çalışmayı ister. Nefs bunu engellerse de istiâze ile Allah'a sığınmak, nefsi ve şeytanı O'na şikâyet etmek gerekir. Rasulu Muhterem إياك والكسل فانه يبعدك من الله ومنى "Seni tembellik ve geri kalmaktan sakındırıyorum. Zira o seni Allah Teâlâ'dan ve Benden uzaklaştırır." buyurmaktadır. Yeri gelmişken, din terakkiye engeldir fikrinin bu hadisle reddolduğunu açıklamak mecburiyetindeyiz. Görülüyor ki, "Zira o seni Allah Teâlâ'dan ve Benden uzaklaştırır." buyurulmaktadır. Demek çalışmaksızın istirahat, işe koşmamak irâdî tecellîleri değerlendirmemek ve gayretsiz olmaktan ibâret "kesel" insanı terakkiyeden daha fazla, Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlünden uzaklaştırır. Şu halde, din terakkiye engel değildir. Din terakkiyedir. Ayaa! Hiçbir medeniyet yalanı, gevşeklik ve tembelliği revâ görmüş müdür ki? İşte dine bu iftira...

Çalışmak ve gayretle hareket etmek, baise kuvvetini fiile geçirmek ayrıca insanda iştiha arzusunu çoğaltır, hazmı kolaylaştırır, sıhhati temin eder, ruha refahı getirir. İşte bu hikmete binâendir ki çalışanların sıhhati yerinde, bedenleri kuvvetli, akılları faaldir. Demek sünnetullah'tan ibâret tabii kanunlara riâyet etmek, dînî bir vecibedir. Bunsuz terakkiye olamaz. لا يتقبل ايمان بلا عمل ولا عمل بلا ايمان "Îmansız bir çalışma, (dünya ve ahiret için) çalışmaksızın ıman kabul olmaz." mealindeki hadîsi şerife binâen, çalışmak, işe koşmak ve koşturmak, fırsatları değerlendirmek îmanî bir konudur. Hadîsi şerifteki "amel" kelimesi say' ve gayretten ibârettir. Çünkü itibar - usul ilmine göre lâfzın umumunadır. Binâenaleyh, dünya işlerini terketmek zühd ve takvâ olmadığı gibi, din ve îman da değildir. Din ve îman -özür olmamak şartıyla- çalışmaya bağlıdır. Çalışmak da dünya ve ahiret çalışmasıdır. Nitekim şu ayeti kerîmeden de bu mânâ anlaşılır.

من عمل صالحا من ذكراو انثى وهو مؤمن فلنحيينه حيواة طيبة ولنجزينهم اجرهم باحسن ماكانوا يعملون

"Gerek erkek, gerek kadınlardan kim, (o) mü'min olduğu halde iyi amel (çalışmak)de bulunursa hiç şübhesiz onu çok güzel (dünyevî olarak) bir hayatla yaşattırırız ve (ahirette de) herhalde yapageldiklerinin en güzeliyle mükâfatlandırırız." buyurulmuştur. Demek çalışmak ve gayretin iki sevabı vardır. Birincisi aşırı zekâ, sıhhat, ruhun refahın-

dan ibâret dünyadaki hayât-ı tayyibe, ikincisi de ahiretteki say' ve gayretin sevabıdır. Şeyh Abdullah Tüstüri diyor ki; Hayât-ı tayyibe (güzel hayat) Allah Teâlâ'nın kulunu nefs-i emmâresinin tedbirinden çıkarıp kendi tedbirine sevketmesidir. Şu halde say' ve gayretten başka hiçbir şeyle insan nefs-i emmâresinin tahakkümü altından çıkamaz. Onun için gayret...

Allah Teâlâ gerek dünya ve gerekse ahiret için say' ve gayrette bulunanlara ayrıca ihtiyaçsızlığı, kanaati de ihsan eder. Şu halde hakîki hayat, halka yük olmamakla beraber, ayrıca onlara faideli de olmaktır. خير الناس من ينفع الناس İnsanların en hayrlısı insanlara en faideli olandır." mealindeki hadîsi şerifin hikmeti de burada güzel anlaşılıyor.

Adetullah'tan birisi de şudur : Bu dünya hayâtında îmânı olsun olmasın her kim say' ve gayretle birlikte işini koşturursa Allah da ona dünya hayâtının refahını verir. İster ziraatla, ticaretle, san'at ve servetle ve ister ilimle çalışan mutlaka dünya hayâtının refahına kavuşur.

ولكل درجات مما عملوا وليوفينهم اعمالهم وهم لا يظلمون

"Herkesin yaptıklarına göre (mü'minlerin mertebeleri kâfirlerin de derekelerinden ibâret) dereceleri vardır. Kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek çalışmaları (nın karşılığı) onlara tastam ödenecektir." buyurulan ayeti kerîmeden de anlaşılıyor ki, kâfirler dünyada çalıştıkları takdirde çalışmalarının karşılığını tastam alacaklar. Ancak kanaat sahibi olamayacaklar, fakat ihtiyaçsız olurlar. Mü'minse dünyada hem kanaat sahibi olacak ve hem ihtiyaçsız olacak, ahirette de ayrıca mükâfâtını alacaktır. Adetullah böyle olagelmiştir. Hayvanların hakkında da bu tabii kanun câri olmaktadır. Şu kadar fark vardır ki, hayvandaki çalışmak ittirâri ve cebrî, insanın çalışması ise ihtiyârıdır. Demek bir mü'min çalışmazsa ihlâs ve muhabbet kapısı, tevekkül ve teslim kapısı, ihtiyaçsızlık ve Allah'ın rahmet kapısı ona kapatılır. İşte mahrumiyet budur. Kâfirler de ahirete çalışmadıkları için îman kapısı onlara kapatılır. Dünyadaki san'atı boşa gider.

قل هل ننبكم بالاخسرين اعمالا الذين ضل سعيهم فى الحيواة الدنيا وهم يحسبون انهم يحسنون صنعا

"De ki : Amel bakımından en çok hasâra uğrayandan haber vereyim mi? Onlar dır ki, say'leri dünya hayâtında boşa gitmiş, (hâlâ daha) kendileri güzel bir iş yaptıklarını zannediyorlar." mealindeki ayeti kerîmede kastetmiş olduğumuz mânâ apaçık beyan olunmaktadır. Evet bir mü'min nasıl ki, yalnız ahiret için çalışırsa, dünyasından mahrum oluyorsa, şübhesiz bir kâfir de yalnız dünyası için çalıştığından dolayı, onun da fenni ve san'atı ahirette boşa gider. Nâdir, bir mü'min ahireti için çalışır, dünyayı da ihmal eder, dünya onun peşinde koşar. Şeyh Abdülvahhab Şa'rani diyor ki : Son derece sülük zamanında çalıştım. Artık dünya işleri için çalışmaya vakit bulamadım. Baktım ki, dünya için çalışmadığımdan dolayı bendeki noksanlıklar geçmiyor. Hergün âdet ettim; dünyanın rızkını temin etmek için de ayrıca yirmibirbin salâvat-ı şerife çektim. Allah'a hamdolsun, bugüne kadar ne merde ne de namerde

muhtaç oldum. İşte ender muvaffakiyet.

ان روح القدس نفث فی ورعی ان نفسا لن تموت حتی تستکمل اجلها و یستوعب رزقها الا فاتقوا الله واجملوا فی الطلب ولا یحملنکم استبطاء الرزق ان یطلبه بمعصیة الله فانه لاینال ماعند الله الا بطاعته

"Şübhesiz kalbe hayat veren Cibril, dimağ ve kalbimin âkilesine fısıldadı (yani şu vahyi getirdi) : Muhakkak bir nefs, eceli gelmeden ve umum rızkını almadan evvel ölmez. Öyle ise dikkat edin ve Allah'tan korkun. Rızkın talebinde güzel çalışın, gayret edin. Rızkın tehir olunması sizin Allah Teâlâ'ya karşı âsi olmanıza sebeb olmasın. Çünkü muhakkak Allah Teâlâ'nın nezdindekine O'na boyun eğmekten başkasıyla ulaşılamaz." buyurulmaktadır. Bu hadîsi şerifte, mâlum rızk ve ecele işaret buyurulmakla beraber, günah yolları yani mâsiyet ile kazanılan rızk yasaklanmıştır. Şu halde çalışmak ve gayretin dört şartı vardır :

1– Çalışmak ve gayretin bitkinlik ve yorgunluk derecesine varmaması,

2– Say' ve gayretin haram ve mâsiyet yollarıyla olmaması,

3– Çalışmak ve gayrete rağmen rızkın tehir olunması takdirinde ümitsizliğe düşmemesi, yine fırsatı değerlendirmesi.

4– Say' ve gayret emrolduğu için onları fiile geçirdiği halde mükâfâtını Cenâb-ı Hak'tan inanmasıdır. Demek bir insan kendi şahsi işinde yahut devletin işinde ya da bir müessesenin işinde çalıştığı zaman bu şartlarla kendisinin Allah'a çalıştığını bilmelidir. İşte bu inançla çalışmak ibadet olur. Bu inançtan kalbe ihlâs, teslim, muhabbet, tevekkül, kanaat ve mala bereket olmak üzere altı haslet kazanılır. İşte hakiki ibadet budur.

GAYRET VE ÇALIŞMANIN EN GÜZELİ EL EMEĞİ OLAN SAN'ATKARLIKTIR

Dünya hayâtı ahiret hayâtının vesilesidir. Dünya hayâtında mal kazanmanın yolları çoktur. Ticaret, hibe, ziraat, miras, me'muriyet ve saire. Ama bunların içinde en yararlı ve faideli san'attır. Davut Peygamber de geçimini san'atından temin ederdi, diye Kur'an-ı Hâkim O'nu övmüştür. Allah'ın Rasûlu de : "Davut Peygamber de kendisinin el emeğini yerdi." buyurmakla O'nu övmüştür. Bir insan zenginlikten, sultan olmaktan veya âlim olmaktan dolayı dünya işlerini, çalışmayı, terketmemelidir. Çünkü Davut Peygamber yeryüzünün hâkimi olduğu halde çalışmıştır. Bu çalışma bedenle olur, dimağla olur, kalemle olur. Yeter ki, san'at olsun.

يا داود انا جعلناك خليفة فی الارض "Ey Davut! Biz seni yeryüzünün halifesi yaptık." mealindeki ayeti kerîme O'nun hâkimliğini tasrih etmektedir. Bununla beraber kendisi san'atını bırakmamıştır. Allah Teâlâ O'nun bu güzel sıfatını örnek olsun diye

bize beyan buyurmuştur. O çağın şartları ne ise ona göre çalışmış, silah yapmak, zırh yapmak gibi sair demircilik san'atlarıyla fırsatları değerlendirmiştir.

ما اكل احد طعاما قط خيرًا من ان ياكل من عمل يده وان نبى الله داود كان يأكل من عمل يده

"Hiçbir zaman bir kimse kendisinin el emeği olan san'atcılıktan daha hayrlı mal kazanmamıştır. Nitekim, Allah Teâlâ'nın nebisi olan Davut Peygamber el emeği olan san'atın ma'mulünden yerdi." mealinde hadîsi şerifin içindeki amel san'atçılıktır. Onun için Davut aleyhisselâm'la temsil buyurulmuştur. Şu halde altı cihetle san'at insanlara lüzumlu ve gerekli bir haslettir :

1– San'atcının bedeni daimi harekette olduğu için adele ve iç cihazlar hatta dimağ kâmilen sıhhat bulur ve kuvvet alır.

2– Herkes san'atcıya muhtaç olur. San'atcı san'atıyla cem'iyyete çalıştığı gibi cem'iyyet de ayrıca hizmetine koşar. İşte râbıta-i insâniye.

3– Kendilerinde sanayi' hâkim olan toplum, sanayi'siz toplumlara hâkimdir. Demek hâkimiyetin bir vesilesi de san'attır.

4– San'atla ilim, zekâ terakki eder. Bununla san'atçı birçok fizîki tedavîlerle ruhânî hastalıklardan kurtulur. İman şartıyla.

5– San'atla uğraşan bir fert veya toplum birçok belalardan mahfuzdur.

6– Servet herhangi bir felâkete uğraması takdirinde tekrar san'atla kazanılabilir. Hatta -Allah korusun- bir san'atcı harb veya esâretten dolayı düşmanın eline geçerse san'atı ona bekçilik yapabilir. Demek san'at can ve malın koruyucusudur. Desek ki, san'atcılık ilmi, farz-ı kifâyedir, herhalde hata olmayacaktır. Onun için hadîsi şerifte, "hiçbir zaman bir kimse el emeği olan san'atcılıktan daha hayrlı malı kazanıp yememiştir." buyurulmuştur. اصلحوا دنياكم واعملوا لآخرتكم "Dünyanızı yararlı bir hâle getirin ve ahiretiniz için de çalışın." mealindeki hadîsi şerifte de dünyanın yararlı hâle getirilmesi ahiret ameline takdim edilmiştir. Bundan dolayı ahiret için dünya terkedilemediği gibi dünya için de ahiret terkedilemez. Çünkü hadîsin ikinci cümlesinin birinci çümleye atfedilmesi bunu gerektirir. Şu halde, ahirete vesile olabilecek şey daima insanın lehindedir. Şu kadar ki, dünya ve ahiret işinin birisine zarar vermekle öbürünü kazanmak sözkonusu olursa bu takdirde mü'min ahiretini tercih etmek mecburiyetindedir. Çünkü kâfir olanlar tam aksini işlerler.

واتبغ فيما آتاك الله الدار الاخرة ولاتنس نصيبك من الدنيا واحسن كما احسن الله اليك ولا تبغ الفساد فى الارض ان الله لايحب المفسدين

"Allah'ın sana verdiği (maldan harcayıp) ahiret yurdunu ara, dünyadan nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de (insanlara yararlı olmak için) ihsanda bulun. Yeryüzünde fesat arama, çünkü Allah fesadcıları sevmez." mealindeki ayeti kerîme kastetmiş olduğumuz mânâyı ifade etmektedir. Meselâ;

1– Dünyanın kazancında say' ve gayreti şehvet, şöhret, kibirlilik veya zulüm etmek için değil, ancak ahiret yurdunu tâmir edebilmek için harcanır.

2– Hiç değilse kendisinden sonrakilerin faidelenmeleri için ve milletini başkalarına muhtaç etmemek gayesiyle çalışmak emredilmiştir. Bu gaye kalbinde olmayan insan, şübhesiz kâmil değildir. Şu halde ev yapmakta, ilim öğrenmekte ve san'atta çalışmakta bu gaye kastedilir. Sonra ihtiyaçtan fazla olan güçle aynı gayeye binâen ahiretin tâmir edilmesine gayretin lüzumlu olduğunu beyan buyurmuştur.

3– Bu gaye ve ahiretin tâmir edilmesi çokca galebe çalıp da dünyadaki nasibi unutturmamalıdır. Demek hangi çalışmada olursa olsun, mü'min geçimini ve iyâlinin de geçimini temin etmelidir. Ancak istikbâli düşündüğümüz takdirde ölmeyecek gibi hırslanmak ve sadece dünya için çalışmak da yoktur. Bu vazife ruhi vazifelerin en mühimlerinden biridir. Ayrıca bu ayeti kerîme ilimle san'atla uğraşanın kendisine ve başkalarına iyilik yapmakla faideli olmasını da emreder. Bir de israf ve cimrilik olmaksızın ilim ve san'atla halka hizmet etmenin yollarını teşvik buyurur. İşte ihsan... Bütün bunlara muvaffakiyet ilim ve san'atla olur. Demek gayret ve çalışmanın çok faidesi vardır. Şunu da nazarı itibâre almak lâzımdır.

الدنيا حُلوة خَضِرة وان الله مستخلفكم فيها فينظر كيف تعملون فاتقوا الدنيا واتقوا النساء فان اول فتنة بنى اسرائل كانت من النساء

"Dünya hayâtı tatlı, yemyeşil ve tazedir. Şübhesiz Allah Teâlâ sizi onda halife kılmıştır. Nasıl işlediğinize bakılsın. (Sizi Allah Teâlâ'nın rızasından uzaklaştıracak) Dünyadan korunun ve kadınlardan sakının. Çünkü muhakkak İsrail oğullarının ilk fitneleri kadınlardan olmuştur." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerif; çalışmak, koşmak ve koşturmaktan ibâret say' ve gayretle kazanılan mal, servet, san'at, ilim ve ticareti mücerred dünyanın eğlencesi haline getirmemeyi tavsiye eder. Özellikle dünya emtiasının en şereflisi olan kadının haysiyet ve şerefini de bir eğlence haline getirmemeyi emreder. Kadının fitne olmasından murad haysiyet, şeref ve iffetine leke getirmek demektir. Yani san'at, ilim ve ticaret gibi vesilelerle kadınların haklarına tecavüz etmek, fitne olduğundan zulüm sayılmıştır. Binâenaleyh bunlar ahirete faideli olmak şartıyla değer kazanır. Ruh ve bedenin de levazımlarının en mühimi, haysiyet, şeref, ticaret, ilim ve san'at servetidir. Bu servet yalnız dünyaya ait değil, ahirete de vesile edilmek şarttır.

من كان يريد الحياة الدنيا وزينتها نوف اليهم اعمالهم فيها وهم فيها لايبخسون اولئك الذين ليس لهم فى الاخرة الا النار وحبط ما صنعوا فيها وباطل ما كانوا يعملون

"Kim (yalnız) dünya hayâtını, onun (haşmetli) ziynetini arzu ederse, onların çalıştıklarının karşılığını burada tastam öderiz.Bu hususta onlar bir eksikliğe de uğratılmazlar. Onlar öyle kimselerdir ki, ahirette kendilerine ateşten başkası yoktur.Onların yaptıkları masnuat orada boşa gitmiştir. Zaten yaptıkları hep boştur." mealindeki ayeti kerîmeye binâen, ahiretsiz bir dünyanın san'atı, ziyneti ve hatta bütün iyiliklerinin boşa gideceğinden haber verilmektedir. Dünyanın değeri, yani ilim ve san'at, ahirette îman ve amele bağlıdır. Şu halde dünyasız bir ahiret ameli eksik olduğundan fazla, ahiret inancı olmaksızın dünya debdebesi boşadır. İkisini birlikte kazanmak İslâm Dîninin emridir.

Neticei meram, boş durmaktan, tembellik ve gevşeklikten sakınmak şarttır. Demek istenilmiyor ki, dünya kazanılmasın, fakirlik ve zillet tercih olunsun. Bilâkis, zekât, hac ve cihad gibi ibâdetler mal ile olduğundan dolayı, mal kazanmak zarurî ve vâcibdir, denilir. Nitekim, İmam Şer'âni diyor ki : Alıştığın bir mesleği terketme. Kazandığın maldan ceblerini doldur, servetin cebinde olsun. Arttıysa çantanı doldur. Ancak Allah'ın sana vermiş olduğu ni'metle ona karşı gelme. Doğrusu, kalbini zikrullahla, cebini dünya ile doldur. İşte ölçü bu.

RUHANÎ İKİNCİ VAZİFE TEENNÎ VE METANETLE ACELECİLİK VE VESVESEDEN KORUNMAKTIR

Ruhun birinci vazifesinde denilmişti ki, işe koşmak ve koşturmaktan ibâret say', hayrlı ilhamları değerlendirmekten ibâret gayret, dünya ve ahiretin kazanılmasına vesiledirler. Şübhesiz kastolunan say' ve gayretin iki şartı var. Birincisi teenni, ikincisi de metanettir. Eğer teenni ve metanet olmazsa say' aceleciliğe, gayret de vesvese ve tereddüde sirâyet eder. İnsanın ruhunu zedeleyen çaresiz hastalıkların en mühimi de acelecilik ve vesvesedir. Bu iki hastalığın tedavisi çok zordur. Çünkü vesveseden dolayı dimağ durur, çalışmaz. İşte felâket orada. Meselâ, insan gözünü kullanmazsa, göz kör olduğu gibi, vesveseden dolayı aceleciliğe kapılır veya vesveseden dolayı işten geri kalınırsa irade gücü zayıflar ve zekâ yok oluverir. Öyle ya, bir insan herhangi bir âzâsını kullanmazsa zaman zaman muattal kaldığından sakat olur. Şu halde say', gayret,teenni ve metaneti bilmeliyiz ki, zıdlarından korunalım.

1– Say'; bilfiil müdrike ve irade kuvvetinin çalışması, işe koşmak, ve işi koşturmak demektir. Bunun zıddı atâlet ve betâlettir, yani bâise ve fâile kuvvetlerini boş bırakmak, fiile geçirmemekdir. Bunun menşei ümitsizlik, korkaklık ve cehalettir. Bundan dolayıdır ki, hükemâ, en azablı ve elem verici şey say'siz geçen günlerdir, demişlerdir. Bu çok doğrudur. Çünkü bu fikir ayeti kerîme ile de teyid olunmaktadır. وان ليس للانسان الاما سعى وان سعيه سوف يرى "Hakikaten insan için kendi çalıştığından başkası yoktur. Hakikaten çalıştığı (emeğinin mukâbili) elbet görülecektir." buyurulmuştur. Tembelliği giderebilmek için zorluğa katlanmak ve arkadaşla iradeyi tahrik etmek güzel bir tedavidir.

2– Gayret; çalışmak arzusunu derhal fiile geçirmektir. Doğrusu çalışmakla en faideli ve en yararlı menfeati, san'at veya ilmi meşru' olarak tahsil etmek ve muvaffak olmaya da imkan nisbetinde enerjiyi harcamaktır. Gayretin zıddı ağır canlılık, işi tehir etmekten ibâret gevşekliktir. Bunun menşei de başkalarına ümit beslemektir. Çünkü gayretsizlik ilerde oburluk ve hırs ile semerelenir. Meselâ, her nasılsa babam zengindir yahut efendidir yahut reisdir. Binâenaleyh, hayâtım garantiye alınmıştır, gibi fikre kapılmak gayretsizliğin başlangıcıdır. Allah'ın Rasûlu şu hadisle bu hastalığı tedavi eder : من بطأ عمله لم يسرع به نسبه "Kimin ameli (say' ve gayreti) geride ise nesebi

onu ilerletmez." buyurmuştur. Neseb insanın iradesiyle kazanılamadığı için onunla iftihar lüzumsuz olduğu gibi, ayrıca gayretsizliğin de başlangıcıdır.

3– Teenni; zaman ve imkânlarını değerlendirmek için daimi ve tedrici, başladığı işi devam ettirmektir. Bunun zıddı isti'caldir. Yani aceleciliğe kapılmak, ufak bir şeyden heyecanlanmak, müşkül olan bir mes'eleye mâruz kalmak anlarında aceleciliktir. İşte ruhu yıpratan bu. Çoğu zaman en ufak bir mes'elede acelecilik insanın ölümüne sebebiyet verir. Meselâ, zifir karanlıkta arkamdan cin geliyor, diye koşan bir insan mutlaka bir belâya uğrar. Onun içindir ki, Rasûlu Muhterem

العجلة من الشيطان والتانى من الرحمن

"(Bir işin tahsilinde) acelecilik şeytandan, teenni ise Rahman'dandır." buyurmuştur.

Yapılması pek basit ve rahat iken bir işin üzerinde teenniyle durmak bitâet değildir. Çünkü, bitâet işi tehir etmek, teenni ise işe devam etmektir. Demek birbirine zıddır. Meşhur Esmâi diyor ki : ولا تعجلي لترتيب المهمات = فان العجلة أم الندامات

İşlerin sıralanmasında aslâ acele etme. Çünkü muhakkak acelecilik bütün pişmanlığın esasıdır. Demek teenni, işe başlamadan evvel işin âkibetini düşünmek, işe başlanıldıktan sonra -zor dahi olsa- imkan ve gücün miktarında devamlı ve sürekli çalışmaktır. Dilimizde buna tedbir denilir. Bu hasletin menşei, sıdk ve cesarettir. İman ne kadar kuvvetli olursa teennide o kadar kuvvetli olur. Onun için "Teenni Rahman'dandır." buyuruldu. Nitekim zayıf îman da insanı aceleciliğe sevkeder. Teenni Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. Meselâ: O, kainatı bir anda, kün emriyle yapabilirdi. Fakat yedi devirden ibâret, yedi gün de dünyayı yaratmıştır. Bu, kuluna bir ahlâk olsun diye, Kur'an'da beyan etmiştir. Dünyevî bütün işlerde teenni kayıtsız şartsız hayrdır. Nitekim,

التَّوَدَّدَة خير الا فى عمل الاخرة "Ahiret amelinin dışında (tedrici iş yapmaktan ibâret) teenni en hayrlıdır." Ahiret işlerinde ise acelecilik lâzımdır. Çünkü ahirete nazaran her hayrlı işin âkibeti de hayrlıdır. Ama dünya âkibeti belli olmadığı için her işinde teenni lâzımdır.

4– Metanet; dimağ ve kalbin âkile kuvvetlerini güç ve imkan nisbetinde çalıştırıp iyice düşündükten sonra karar vermektir. Vermiş olduğu kararda sebat etmektir. Diğer ifade ile metanet-zorda olsa-fiilin icrâ edilmesinde kararlı olarak sebat etmektir. Metanetin zıddı tereddüd ve aşırı vesvesedir. Tecelliye-i iradiyeden ibâret hayrlı ilhâmın arzusunu fiile geçirmek ve fiile geçirdikten sonra say', gayret ve teenni ile işe devam etmek, o işin başarılmasına kuvvetli bir vesiledir. Bu insan için hayâtında en çok mühim vazifedir. Nitekim avamlar birbirini tenkid ederken de, filan kararsız bir adamdır, demektedirler. Demek, müdrike kuvvetini hâkim kılan ve insanları hatadan koruyan metanettir. Rasûlu Muhterem: إذا تَثَنَّيْتَ اصبت او كدت واذا استعجلت اخطأت أو كدت تخطىء

"Teenni ettiğin zaman (gerçekten) isabet etmişsin yahut isabet etmeye yaklaşmışsın. Acele de ettiğin zaman hata etmiş olursun yahut hata etmeye yaklaşırsın". buyurmuştur. Teenninin zıddı acelecilik olduğu gibi, metanetin zıddı da vesvesedir. Acelecilik vakitsiz işe başlamaktan ibârettir. Bu ise küllî hatadır. Nitekim, birisi İbni Sınâ'ya, ben işlerimde başarılı olamıyorum, bana ne tavsiye edersin, demiş. O da: Azim, ikdam ve devam başarmanın tâ kendisidir, cevabını vermiştir. Yani işe azimli olmak, vaktinde

ve yerliyerinde başlamak, işe başladıktan sonra metanetle devam etmek, insanı maksadına kavuşturacak en büyük vesiledir.

Dilimizde işin âkibetini düşünmeye, tedbir de denilir. Binâenaleyh, tedbir ve metanet insanın hayâtının şartıdır. Fakat gerçek şu ki tedbir, metanetten ayrı bir ruhî vazifedir. Şu halde bir iş yapmak istediğimizde beş kelimenin mânâsını nazarı itibâre alırız. Birincisi işe başlamadan evvel işin âkibetini düşünmekten ibâret tedbir, ikincisi say', üçüncüsü gayret, dördüncüsü teenni, beşincisi metanettir. Sabır, bu beş kelimenin mânâsını kuşatmaktadır. İlerde izah olunur. لا عبادة كالتدبير "Tedbir gibi ibadet yoktur." mealindeki hadîsi şerif'in düsturuna binâen, ahlâk ilmiyle iştigal eden zevat, metanet ve tedbiri sabırla tefsir etmişlerdir. Maksadları ruhu takviye etmektir ve yolları kolaylaştırmaktır. Fakat şunda ittifak etmektedirler :

Günahtan sonra tevbe, cenazeyi kaldırmakta, muktedir bekarların evlenmesinde, vakti gelirken namaz gibi ibadetleri yerine getirmekte acele, bunun dışında metanetle hareket etmek, vesveseye yol vermemek lâzımdır. Nitekim;

فاذا عزمت فى الامور فتوكل على الله "İşlerde azim ettiğin zaman Allah'a tevekkül et." mealindeki ayeti kerîme bize, say', gayret, teenni ve metaneti, azim ve tevekkül zımnında beyan buyurmuştur. Allah da Habibine bu hususta şöyle buyurmuş :

فاذا فرغت فانصب والى ربك فارغب "O halde boş kaldığın zaman hemen yorul(say' gayret ve metanetle çalış) ve ancak Rabbine sarıl." Yani ibadetini bitirir bitirmez dünya hayatının teminine planlı ve programlı olarak çalış. Dünya işlerine ara verdiğin zaman da ibadet, dua ve yalvarışla Allah'a yönel. Şu halde insan bütün hayâtında bu beş şeyle vaktini geçirir. Bu hikmete binâendir ki, bazı ehli tasavvuf demişler ki : Tasavvuf vakitleri en mühim mes'eleyle değerlendirmektir. Bir an dünya bir an ahiret. Her nasıl olursa olsun bütün hayâtı zaman ve imkânları tedbir, say', gayret, teenni ve metanetle değerlendirmek, ruhu refaha kavuşturucudurlar. Aksi takdirde bunların zıddı ruhu zedeler. Bunların tahakkuk edilmesi için de birçok istiâzeler emrolunmaktadır.

RUHANÎ ÜÇÜNCÜ VAZİFE NEFSANÎ VE ŞEYTANÎ HİSLERDEN ALLAH'A SIĞINMAKTIR

İnsanın içinde iyi veyahut kötü ilham alan ve faaliyete geçen asabî damarlar mevcuttur. Dînî olarak da itikad ve ibadet olmak üzere iki vazife vardır. İtîkâdî ilhamlar kalbe, güzel ahlâk ve ibadetlerde çalışmak da bedenin veya dimağın asabî damarlarına bağlanmaktadır. Şeytan kalbe kötü hisleri, bedene de harama karşı istek ve arzu, ibadetlerde tembellik ve gevşeklik verir. O, Allah'ın rahmetinden mahrum ve gazaba uğradığı için, insanları da kendisi gibi yapmak ister. Hatta dimağ, beden ve kalbin kan damarları içerisinde bile dolaşır. Bundan dolayıdır ki, Kur'an-ı Hakîm'de

اذا قرئت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم

"Hadi Kur'an okuduğunda okuttuğunda, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." diye emr buyurulmuştur. Eğer insan bu ruhî vazifeyi yerine getirmezse, şeytan dimağına

kötü fikirleri, kalbine vesveseyi, bedenine gevşeklik ve tembellik hastalıklarını ilkâ eder. Şu halde ayetin mânâsı şöyledir : Ey hâlis ve muhlis kullar! Kitab-ı Mübin olan Kur'an-ı okuyup mânâsını anlamak ve o mânayla amel etmek istediğin zaman say'in başlangıcında o kahr-ı Rabbâniye uğramış şeytandan ve onun vereceği hased, kibirlilik, batıl inanç gibi şerlerinden Allah'a sığın. Onu Allah'a şikâyet et.

Aksi takdirde kul Allah'a sığınmazsa, şeytan say'ini bozar, gayretini elinden alır. Ya gazabını tahrik etmekle içindeki metanetini bozar ya da şehveti tahrik etmekle teennisini bozar, ki bu onun vazifesidir. Öyle ise her say'ın başlangıcında "Allahumme inni euzu birıdâke min sahatike ve bimuâfâtike min ukubetike ve euzu bike minke" اللهم انى اعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك واعوذ بك منك "Ey Rabbim gazabından rahmet ve rızâna azabından afuv ve mağfiretlerine ve kahrından rahmetine sığınırım." demelidir. Eğer say'in başında, özellikle dînî mes'elelerde bu istiâze yapılmazsa, şeytan insanın fikrini değiştirmekle say'ini bozar. Kemâl-i inanç ve edeble kul işinin başlangıcında -ister alışveriş olsun, ister ibadet olsun ve ister iki eşin muamelesi olsun- istiâze ederse, şeytan bedeninden uzaklaşır, melek hislerine yaklaşmış olur ve îman derecesine göre melek hayrlı ilhamları kalbe ilkâ eder. Bu mânâyı beyan etmek maksadıyla Allah'ın Rasûlu şöyle buyurmuştur : ما منكم من احد الاوقد وكل به قرينه من الجن وقرينه من الملائكة ـ قالوا واياك يا رسول الله قال ـ واياى الا ان الله اعاننى عليه فاسلم فلا يأمرنى الا بخير "Hiçbiriniz müstesnâ olmamak üzere muhakkak herkesin biri şeytan biri melek arkadaşı vardır." Bunun üzerine ashab: Sen de dahil misin? Diye sordular. Buna cevaben : "Evet Ben de dahilim. Lâkin Allah Bana yardım etti de, o da müslüman oldu. Binâenaleyh, Bana hayrdan başkasını emretmez." buyurdular. Sarı Abdullah diyorki: Kalbe hayrlı ilhamlar geldiği zaman şeytan onu çalmak ister. Tıpkı bir hırsız gibidir. Ruh ve kalb irâdî tecelliye ile şereflenirken şeytan ellerini o nur kıvılcımlarının önüne koyar.Böylece insan zikrinin nurlarını görmez olur. Aksi takdirde insan euzu çektiği zaman, ağzından çıkıp şeytanın üzerine yağan şimşek ışıklarını görecekti. Nitekim Mevlânâ Rumî de bunu şöyle ifade eder :

لیك دَرّ ظلمة یکی دزدی نهان می نهد انکشت براستار کان = می کشید استارکانرایك بیك تاکه نفروزد جراغنی برفلك

Lâkin bir hırsız gizlide parmaklarını o kıvılcımların üzerine koyar. Hane sahibi uyanıksa hırsız içeriye giremezdi. (Hırsızdan maksad şeytan, binadan maksad beden ve kalbdir.)

O gizli hırsız kalbden tane tane kıvılcımları söndürür. Tâ ki, akıl ve kalbin semâsı zikrin nurundan faidelenmesin.

İşte bu hırsızın elinden kalb ve dimağımızı kurtarmak için ruhânî vazife olarak istiâzeye çok önem vermek lâzımdır. Onun için şeytanın nasıl insanın hislerine müdahale edeceğini beyan etmekle bu hususta istiâazenin keyfiyyetini açıklayalım.

1– Şeytan işitilen kelimeleri değişik mânâlarla kulağa aksettirir. İcâbı halde söz söyleyenin veya kitabtaki yazının muradının dışında bir bilgiyi insanın hissi müşterikine

aksettirir. Böylece müdahale ettiği zaman kul Allah'ın "esSemi" elAlîm" sıfatlarına sığınmakla kendini şeytanın ilkaatından kurtarmaya çalışır. Diliyle de
اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم "Dalâlete girib gazaba uğrayan şeytandan, herşeyi işitici ve görücü olan Allah'a sığınırım." demekle, kulak ve hissi müşterekini şeytanın elinden kurtarmaya çalışır.

Bazan da iyi söyleyenlerin sözlerinin tesirini söndürür. Kötü söyleyenlerin sözlerini tatlı gösterir. Nitekim, Hâman Firavunun veziri ve dostu idi. Musa aleyhisselâm'ın sözleri birkaç sefer Firavunda tesir etmiş, Hâman ona, sen nasıl, dili peltek ve önceden senin hizmetinde bulunan Musa'ya teslim oluyorsun. Eğer sen ona teslim olsan şimdiye kadar yapmış olduğun davada yalancı tanınırsın, demekle Firavun'u Musa aleyhisselâm' m bereketinden mahrum bırakmıştır.

2– Şeytan kalbin sağından, solundan, ön ve arkadan itikâdı bozmak için ilkaatta bulunur. Bu çok mühim, O kadar mühimdir ki, ayeti kerîmede Allah Teâlâ, onun bu keyfiyyetle müdahalesini beyan etmiş : "İblis dedi : Bana halkın dirilip, kaldırılacakları güne kadar mühlet ver. (Allah da) dedi ki : Sen mühlet verilmişlerdensin. (İblis) Öyleyse, dedi : (Madem ki) Sen beni azgınlığa mahkum ettin, ben de bu sebeble -andolsun ki- onlar (ı saptırmak) için senin doğru yolunda pusu kurup oturacağım. Sonra andolsun, onların önlerinden,arkalarından, sağlarından, sollarından kendilerine geleceğim (ve musallat olacağım). Sen de onların çoğunu şükür edici kimseler bulamayacaksın." Yani onların dimağlarındaki ve kalblerindeki dört kuvvetlerine müdahale etmek suretiyle irtibat kurup kalblerini şaşırttıracağım, demek istiyor. Şeytan, insanın şu dört kuvvetine irtibat kurmak suretiyle kalbin içindeki âkile kuvvetini değiştirir. Hak olanı bâtıl, bâtıl olanı hak gösterir. Meselâ :

a) Dimağın ön tarafında hayal kuvveti vardır. Evvelden beyan etmiş olduğumuz üzere bu kuvvet hissolunan eşyayı canlı suretinin fotoğrafı gibi şekillendirir. Bu takdirde şeytan ona müdahale eder. Sonra Allah'ı ona hatırlatır ve akabinde soru sorar : Nasıldır O? Sonra kendisine bir cevab verir. Allah Teâlâ'yı mücessem veya nurânı bir şeye benzeterek, hayâlî kuvvetinden sümme hâşâ Allah'ı suretlendirir.Böyle bir müdahalesi anında ihlas suresini okumak tedavidir. Şeytanın "önden" gelmesi budur. Binâenaleyh, şeytan hayâli işgal ettiği zaman, euzu besmele ile ihlâs suresi okunduktan sonra sonuna şu cümle eklenilir : ليس كمثله شيىء "Benzeri şöyle dursun da benzerinin benzeri de yoktur." Bu takdirde şeytan önden kaçar.

b) Şeytan vehmî kuvvete de müdahale eder. Bu kuvvet hissedilmeyenlerin hakıkatlerini, doğrusu aklî ve manevi olan eşyayı, maddi suretlere kıyas ederek hüküm çıkarır. Bu kuvvet, dimağın iç arka kısmındadır. Şeytanın "arkalarından" gelmesi buna işarettir. Vehmi kuvvet daima önünde maddeyi görür. Mânâyı da ona kıyas edince sümme hâşâ Allah'ı maddeye benzetir. Bu taktirde O'na noksan sıfatları isnad etmekle yolunu şaşırır. Özellikle bu hal namaz ve zikir esnasında gelir. Bu takdirde euzu besmeleden sonra kalb ve dili birleştirerek şu ayeti kerîme okunur.

كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذوالجلال والاكرام

"Yeryüzünde Celâl ve Azamet sahibi olan Rabbinin zâtından başkası fânîdir. (Yok olmaktadır). Ancak O'nun zât-ı şerifi bâkîdir." Bu ayetin okunmasından sonra birkaç kere يا ذا الجلال والاكرام yâ zelcelâli velikrâm", ilâve edilir.

c) Akciğerin sağ tarafında yahut dimağın içindeki beyinciğin sağında şehvet hissi bulunmaktadır. Yukarıdaki ayeti kerimede "sağlarından" gelmesi buna işarettir. Şeytan bu hisse müdahele etmekle gevşekliği bedene yayar, uykuyu getirttirir ve binnetice günahlara sevkettirir. Eğer mü'min ibadete azim bağlarsa derhal aklî kıyasları ortaya koyar ve aklı yanıltır. Bununla da peygamberlere olan inancı değiştirir ve şöyle sorar: Peygamberler de bizim gibi insanlar, bizden ne farkları var? Biz de onlar gibiyiz. Nitekim, asrı saadetteki kâfirler bu kıyasla Peygamberle mücadele ederek,

وقالوا ان انتم الا بشر مثلنا

"Dediler ki : Sizler de bizim gibi beşer olmaktan başkası değilsiniz." Ve dediler ki : ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشى فى الاسواق "Ne oluyor bu elçiye? Yemek yer ve sokaklarda dolaşır." Onların zannında peygamber olan kimse yemeyecek,içmeyecek ve sokaklarda dolaşmayacak. İşte böylece şeytan onlara vermiş olduğu fısıltı ile nübüvvet inançlarını bozuyordu. Bu tabii, şeytanın yapacağı bir iştir, ki şu ayeti kerimede beyan olunmuştur: الشيطان سول لهم و املى لهم "Şeytan onları fitillemiş, onlara uzun zaman göstermiştir ve aldatmıştır" buyurulmuştur. Nübüvvet inancını ihlâl edecek vesveselere karşı, euzu'dan sonra, lâ ilâhe illâllah Muhammedürrasûlullah denilir. Ayrıca Feth suresinin son ayetini okumanın da şeytanın bu vesvesesine karşı kuvvetli bir silah olacağını Şeyhul Ekber tavsiye etmiştir. Muşârunileyh diyor ki : Feth suresinin son ayetini okumayı âdet edene, cinnî ve insî şeytanların ilkaatı tesir etmez. Şakıki Belhi de şunları söylemiştir :

Dört etrafımdan şeytanın bana gelmediği bir gün yoktur. Bazan önümden gelir, bana der ki: Günah işlemekten korkma, çünkü Allah kulunu yakmaz. O esirgeyici ve bağışlayıcıdır. Ben ona şu ayeti okurum : و انى غفار لمن تاب وآمن وعمل صالحا ثم اهتدى "Şübhesiz ki ben tevbe ve îman edenleri, iyi amel ve harekette bulunanları, sonra da doğru yolda ölünceye kadar sebat edenleri elbette çok yarlığayıcıyım" Derhal kaçar, Sonra arkamdan gelir ve şöyle der : Sen ibadete dalıyorsun, sana dünya da gerek. Evlatların aç kalacak, sonra sen kendine kâtil olursun. Çok oruc tutma, uykusuz kalma, der ve rızk endişesini bana verir. Ben de ona şu ayeti kerîmeyi okurum :

وما من دابة الا على الله رزقها و يعلم مستقرها ومستودعها

"Yerde yürüyen hiçbir canlı müstesnâ olmamak üzere rızkları Allah'a aittir. Onların duracak yerlerini ve ikâmet edilen meskenleri de o bilir." Sonra sağıma kaçar. Bazı iyi amel ve hareketlerimi gözümün önüne getirir ve şöyle der : Sen iyi bir insansın. Artık senin gibiler enderdir, diyerek beni över. Ben de ona : والعاقبة للمتقين "İyi sonuç takvâ sahiblerinedir." mealindeki ayeti okurum. Sonra iblis soluma koşar. Dünya lezzetlerine şehvetimi tahrik eder. Lezzetleri şahsıma tahsis etmek üzere şehvetimi tahrik eder. Ben de ona şu ayeti okurum:

وحيل بينهم وبين ما يشتهون كما فعل باشياعهم من قبل انهم كانوا فى شك مريب

"Artık kendileri ile arzu edecekleri şeylerin (o gün îmanın faidesini görmek ve o sayede ateşten kurtulmak, cennete kavuşmak yahut dünyaya gönderilip de iyi amel ve harekette bulunmak gibi boş temennilerin) arasına bir set çekilmiştir. Bundan evvel benzer-

lerine de yapıldığı gibi. Çünkü hepsi de (insanları) kötü zanna düşüren bir şübhe içinde idiler." Böylece solumdan kaçar ve benden uzaklaşır.

İlim ve zikirde zayıf olanların dimağına şeytan soru sormak arzusunu verir. Bu tuzağa giren başkasını bulup ondan soru sormaz ise bu sefer kendi kendinden sormaya başlar, ki şu hadîsi şerifte beyan olunmuştur.

ان الشيطان يأتى احدكم فيقول من خلق السماء فيقول الله فيقول من خلق الارض فيقول الله فيقول من خلق الله فاذا وجد ذالك احدكم فليقل آمنت بالله ورسوله

"Muhakkak birinize şeytan gelir, size, kim göğü yarattı,diye sorar. (Mü'min) Allah, der. O da, kim yeri yarattı, der.(Mu'min)Allah, der. Bu sefer, kim Allah'ı yarattı, diye sorar. Biriniz bunu buldu mu, Allah'a ve O'nun Rasûlüne îman ettim desin." buyurulmuştur. Demek şeytan böyle soruları akla getirdiği zaman, amentübillâhi okumak çaredir. Şeyhul Ekber diyor ki : Bu vesvesenin müdâfâsına en uygun yol, soruyu sarfı nazar etmek ve ihlas suresini okumaktır. İmam Askalâni de şöyle demiş : Herşeyi yaratan yaratılmamış, dersin. Sonra eğer, bu, vesvese ise çaresi zikir ve başka bir şeyle meşgul olmaktır. Eğer insî şeytan bunu sorarsa çaresi kolaydır. Dersin ki, Allah herşeyi yaratmış, sözün, kendisi yaratılmamış demektir. Iman Rabbâni diyor ki : Vesvesenin müdâfâsına kalkışmak da ayrı bir vesvesedir. Bu gibi sorulara çare iç ve dış telkinleri sarfı nazar etmektir.

3– Şeytan muharrike kuvvetine müdahale ederek, müdahale ettiği kimsenin veyahut başkasının gazab kuvvetini fiile geçirmek ister. Kin ve intikam arzusunu verir. لا يبلغن احد عن احد شيئا انى احب ان اخرج اليكم وأنا سليم الصدر"Biriniz diğer birinizin ayıbını söylemesin. Zira ben size selâmetli ve rahat bir kalb ile gelmeyi severim." mealindeki hadîse binâen şeytanın bu müdahalesine karşı çare, ayıblardan arınmakla gayrinin ayıblarından göz kapatmaktır. Eğer şeytan böyle bir vesveseyi ilkâ ederse, ayıbları araştırmak arzusunu defetmek için şu dua okunur :

رضيت بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد صلى الله عليه وسلم رسولاً ونعوذ بالله من الفتن

"Allah'ı Rab olarak kabul edip, İslâm'ı din olarak kabul ettim. Hazreti Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ı da Allah'ın elçisi olarak inandım ve fitnelerden Allah'a sığınırız." Bu son cümleyi yani, fitnelerden Allah'a sığınırız, demek anında mü'min kardeşinin de fitnelerden korunması kastedilir. Neticei meram hissi ve manevi bütün telkinleri sarfı nazar etmek şartıyla mü'min zorluğa katlanarak yukarıdaki istiâzenin bir suretiyle tedbir alır. Başlayacağı işe say' ve gayretle başlar, teenni ve metanetle işine devam eder ve muvaffakiyeti için Allah'a yalvarır. İstiâze ve yalvarışların ruha tedavi olduğunda tereddüt edilmez. Yalvarış ve istiâze...

RUHÎ DÖRDÜNCÜ VAZİFE
NEFSİ CEHALETTEN KURTARMAKTIR

Maddî ve manevî varlıkların hakkında dahîlî ve harîcî sebeblerle vukuf kazanmak ve

mucibince amel etmek ilimdir. Bunun zıddı cehalet. İnsan doğar doğmaz tabii kanunların sevki ile rızkının peşine düşer. Burdaki sünnetullah sevk-i tabii ile tabir olunur. Yani Allah Teâlâ insanı rızkına, rızkını da ona iteler. İlim ise, kul iradesiyle çalışır ve onu celbeder. Demek aslında ilim, selbîdir. Ama rızk hakkındaki ilim fıtrîdir. İnsan ve hayvânın fıtratında mevcuttur. سبح اسم ربك الذى خلق فسوى والذى قدر فهدى

"Rabbinin O yüce adını (Allah lâfzını) tesbih (ve en güzel zâtına lâyık olarak tenzih) et ve an. Ki o herşeyi yaratmış ve düzenine koyarak takdir etmiş ve yol göstermiştir." mealindeki ayeti kerîmeden şu hakîkatler anlaşılmıştır:

a) Cenâb-ı Hak Teâlâ canlıların dimağ, kalb ve cihazlarını yerli yerinde, herbiri birer fabrika gibi yaratmış, herbir âzâyı diğerine denk olarak îcad etmiştir.

b) Yaratmış olduğu her âzâya ne gibi arzu, isteklerde bulunacağını ve nasıl çalışacağını ilham etmiştir. Kendisine en yararlı rızkı almak için iştiyak vermiştir. Artık bu iştiyakla ahenkli bir biçimde muazzam bir şuurla asabi damarlar çalışmaktadır.

c) Kendini geliştirecek, geçimini tamamlayacak hâle gelmesi için eklemlerinin bir kısmını erkek, diğer kısmını dişi yaratmış, herbirinin de diğerine bağlanması için meyl-i küllî vermiştir. Bu, insan da olduğu gibi, nebat ve hayvan âleminde de câri olmaktadır. "O herşeyi yaratmış ve düzenine koymuştur." mealindeki cümle-i tayyibe bu mânâyı açıklamıştır. İşte tabii kanun budur. Biz buna sünnetullah deriz.

d) Her canlı fertlerinin yaşamak ve yaşamasını devam ettirme sebeblerini ta'yin etmiş, ayrıca o sebeblerle rızkının kazanılmasını da ilham ederek, her canlıyı rızkına, rızkını da ona iletmiştir. Buna da sevk-i tabii deriz. Nitekim, "Takdir etmiş ve yollar göstermiş" mealindeki cümlede de bu hakîkat tasrih olunmaktadır. Sünnetullah ve sevk-i tabii kanununun anlamına ve hükmü altına giren bütün olaylar. Allah Teâlâ'nın "elHâlık, ElHâdi" isimlerinin tecellîsinin mahsulüdür. Bu ismin derinliğinden ruha bahşolunan tecellîlerin adı hayat, kesilmesi de ölümle tâbir olunur. İşte hayat bu...

Tabii kanunları hâkimsiz zanneden maddeciler, bu hakîkati müşahade etmekten uzak kaldıklarından dolayı Janjak Rousseau gibiler insan şehvetten ibârettir, bir diğeri maddeden ibârettir, öbürü tesadüftür demekle bocalar, çırpınır ve hakîkatten uzaklaşırlar.

Rızkın temin edilmesinde meyl-i küllî olduğu halde ilmi tahsil etmekte bu meyl yoktur. Onun için ilim selbî bir sıfattır, dedik. Ancak ilmi kazanmak için meylsiz bir kâbiliyet insanda mevcuttur. Bu hikmete binâendir ki, rızk ilmi engeller, ilim ise rızkı tahsil eder. Binâenaleyh, rızkı taleb etmek gerekli bir vecibedir. Şu halde san'at, ilim ve kitâbeti kazanmak için cüz'i iradeyi harcamak şarttır. İnsanın kemâliyeti de servetle değil ilimledir. Her insan bildiği mes'elenin âlimi ve bilmediği mes'elenin cahilidir. Ruhî dördüncü vazife de, insanın bilmediği mes'eleyi gücü nisbetinde tahsil etmesidir. Elde edilecek yahut duyuların hâricindeki varlıklar iki kısımdır. Birinci kısmı insanların ona vukufu mümkün olmayan mücerred Hâlık'ın emr ve icâdıyla var olan ecramlardır. Meselâ gök, ruh, hayat gibi varlıklar. Bunların hakkında Allah Teâlâ kullarına çok cüz'i

bilgileri vermiştir. Şöyle ki, peygamberler vahy vasıtasıyla, san'atcı ve ilim erbâbı da beşer tâkati nisbetinde bunlardan bir cüz bilgiyi elde eder.

ما اشهدت خلق السموات والاض ولا خلق انفسهم

"Ben göklerin ve yerin yaratılmasında ve onların yaratılması hakkında onları (cin, insan ve melekleri) şahid tutmadım." mealindeki ayeti kerîme gösteriyor ki, semâvi cisimler, insanın hakikati ve ruhu bir de hayat hakkında tam vukufu kesbetmek mümkün değildir. Bu kısımdaki bilgi, idrâkin ona yetiştiği bazı şeylerin ismini bilmektir. Nitekim, وعلم آدم الاسماء كلها "Bütün isimleri Adem'e öğretti." mealindeki ayeti kerîme buna işaret etmektedir.

b) Dînî ve dünyevî olarak beşerin levazımı, mevcut hayat ve yaşamak için ta'yin edilen ilimlerdir. İnsanın vukufu bu kısımda tahakkuk eder. Zamanın geçmesiyle fenler ve ilimler -Hâlık'ın insana verdiği güç imkânıyla-, insanlara zuhur olabilecek mâden ve san'atlarda bilgi kazanmak mümkündür. Zaten bu zuhuratın sebebi de ilimdir. Çünkü zaman zaman Allah Teâlâ insanların dimağına bilgileri ilham eder. Bu ilhamla herbir âlim gücü nisbetinde bilgiyi tahsil eder. Herbir mesleğe ait bilgilerin tahsili farz-ı kifâyedir. Ancak kişinin dînini ilgilendirecek ilmihal bilgilerine vukuf farz-ı ayndır. Çünkü bir insan birçok ilimleri tahsil etmeye güçlü değildir. İmam Şafii ne güzel buyurmuş:

كلما اد بنى الدهر زادنى نقضا بعقلى

واذا ما ازددت علما زادنى علما بجهلى

"Ne kadar zaman beni edeblendirdiyse, aklımın yıkılmasını çoğalttı.

Herbir bilgiyi çoğalttığım zaman da bilmezliğimi ziyâdeleştirdi." Demek insan her müşahade ettiği zaman olaylarının biriyle aklının yokluğunu idrak eder ve herbir ilmi öğrendikçe daha önceki cehaletini itiraf eder. İşte hakiki akıl bu. Fakat hükemâ demişler ki, hepsi bilinmeyen bir şeyin her ciheti terkedilemez. Neticei meram, ilim bir cevher, cehalet bir canavardır. Canavarlıktan cevherliğe sığınmak, ruhi vazifedir. Çünkü ruhun en çok nefret ettiği, vesvese ve cehalet olmak üzere iki şeydir. İmam Râzi diyor ki : İlimden mahrum olmadığım, bütün hayâtımı ilme verdiğim halde birçok sırları çözemedim. Fakat şu sırrı çözdüm: Hiçbir şey bilmiyorum, diye anladım...

İLMİN TAHSİLİ İÇİN TEENNİ METANET VE GAYRETLE ÇALIŞMANIN USULU

İlm-i ahlâkın târifinde ilm-i ahlâkın tıbbi Rahmâni olduğunu kaydetmiştik. Şimdi o tıbbi elde etmek için dokuz usulü ta'yin edeceğiz.

Birşeyin tahsiline insanı sevkeden o şeyin semeresidir. Meselâ, ibadete insanı sevkeden ahiret inancıdır. Mü'min ahirette şu paramın sevabını alırım, diye inanmakla sadaka verir. Bunun gibi ilm-i ahlâka insanı sevkeden, kısa ifade ile insanlıktır. Çünkü ilm-i ahlâkın konusu, nefsî ve ruhî melekelerdir. Faidesi ve semeresi imkân dahilinde aklen ve şer'an güzel ahlâkla ahlâklanmaktır. Doğrusu nefsi kemâle erdirmektir. İnsanın fıtratında da noksanlıktan kâmile, kâmilden en ekmele yükselmek arzusu mevcut-

tur. Şu halde insanı, âlâ-i illiyyine sevkeden ve güzel ahlâkları kazandıran vesile ahiretteki alacağı sevab inancıdır. İşte aslî his bu. Bu his başlangıçta yapmak gücünden ibâret gayreti fiile geçirmek ve semeresini kazanmak için say' etmek, teenni ve metanetle de güzel ahlâkla yaşamaya gayret göstermektir. Böyle ekmele tâlib olan her öğrendiği bilgiyle fenalıkları terkeder. Terkettikçe güzellikleri kavrar. Birgün gelir ki, Allah'ın defterinde şeref kazanmış, dünyada da halkın övgüsünü kazanmış olur. İşte şeref bu. Eğer başlangıçta aksine halkın övgüsünü hedef ederse binnetice insan, sövmelerini kazanır. Onun için kul kendine iki defter açar. Biri Hakk defteri, diğeri halk defteri. Halk defterini idare etmekle Hak defterinde şeref kazanmaya çalışır. İşte bu birinci usuldür. Demek bu usulle insan kendini yetiştirir, sonra başkasını yetiştirir ve çalışmasının mükâfatını, Allah'tan bekler. Halkın övgüsünü ve sövgüsünü sarfı nazar eder. Böylece devam ede ede, birgün Allah Cibril'e nidâ eder : Filan oğlu filan tüm gayretini harcayarak, teenni ve metanetiyle beni sevmiştir. Çalışmasını kabul ettim ondan râzı oldum. Sen de ondan râzı ol. Allah'ın emr âleminden kopan bu nidâ ile Cebrâil de gök meleklerine, onlar da yer meleklerine seslenirler. Binnetice yer melekleri insanların kalbine şu ilhâmı koyarlar : Allah, Cibril ve melekler filan oğlu filanı sevmiştir, siz de onu sevin. İnsanların kalbine öyle bir inkilâb olur ki, birçok kalbler o ahlâklı insanı severler. İşte Allah'a karşı samimiyet.

Ayet ve hadislerde tasrih olduğu gibi, eğer bir insan yeryüzündeki tüm menfeati halka dağıtırsa, halkın övgüsünü kazanamaz. Ama bu idrak ve samimiyet kalbini işgal eden zât hem Allah'ın rızasını hem de kulunun övgüsünü kazanır. İlk başlangıçta bu idrak ve kazancı nazarı itibâre alıp ilme başlayan zât, ergeç samimiyeti nisbetinde birgün halkı kendisine âşık olmuş bulacaktır. Bunu dört nokta ile izah edelim :

1– Cehaletin ızdırabını hissetmek öğrenmeye sevkedici olduğu gibi, ilme ihtiyâcı idrak da insanı ilmin tahsiline sevkeder. İşte bu birinci usul.

2– İdrak kuvvetini fiile çevirmek, yani şiddetli arzu ve taleb, ki bu ikinci usuldür.

3– Eğer içten taleb zayıf ise, çalışma gücünü başka bir arkadaşla tahrik etmek de ilmi tahsil etmenin bir usulüdür.

4– Tahsil olunacak bilginin erbâbını bulmak ve hizmetlerinde sebat etmek, emrlerini yerine getirmekle çalışma usulüdür. İşte bu dört usulü gerek itikâdî ve gerek amelî olarak emreden şu hadîsi şeriftir :

طلب العلم فريضة على كل مسلم "Her müslümana ilmin taleb edilmesi farzdır." buyurulmuştur. İmam Şa'rani bu dört usulle irâdeyi tahrik etmek bâbından Hoca Aliyyül - Havas'dan naklen şöyle diyor : İlmin talebinde düşünülmesi ve irâdenin tahrik edilmesi şu sorularla da mümkündür. Nerden bu dünyaya geldim? Nasıl geldim? Nereye gidiyorum? Nasıl gideceğim? Eğer bir insan kendinden veya gayrinden bu soruları sorarsa mutlaka iradesi fiile geçer. Balık suyun kokusunu alınca çırpındığı gibi, insan da bu sorularla çırpınır ve iştiyak ve arzusu uyanır. Bir insana erginlik çağının yakınlarında ve sonrasında şehvetten bahsedilmez ise, kâbiliyeti zayıfladığı gibi, oniki ile yirmi yaş

arasında da herhangi bir suretle insan tahrik edilmez ise cehalet onu kaplar ve böylece ilim ve irfandan mahrum kalır. Çünkü ilim sevgisi ve kâbiliyeti âzamî yirmibir yaşına kadar fiile geçirilmezse sönüp gider.

Burada okuyucularımızın affına sığınarak müstehcen de olsa bir noktayı belirtmek mecburiyetindeyim. Buluğ zamanından evvel oniki yaşları civarında insandaki mevcut tabii mizac, muhit ve çevrenin tesiriyle zaman zaman dimağda erkeklik ve dişilik münasebeti hissedilir. Kibrit çakmak veyahut da çakmağı çakmakla gizli ateş kıvılcımları keyfiyete geçtiği gibi, insan ve hayvanda mevcut his, telkinlerle yahut görmelerle keyfiyyete geçer. Bu devrede gerek ana baba ve gerekse muallim çocuklarına sahib çıkmazlarsa şehvânî hisler ilim kâbiliyetlerini engelleyerek, müdrikenin yüzünü şehvete çevirir. Özellikle istimnâ ve kadın ve erkek münasebetlerinin dışında kalmalarını temin etmek gerekir. Çünkü görmek şehvânî kuvvetlere tahrikçi olduğu gibi, işitmek de tahrikçidir. El de öyledir. Binâenaleyh, çocukları kontrol altına almak lâzım. Onbeş onaltı yaştan itibâren gayri meşru' hislerden, herbir nev' diğerinden kaçmaları da şarttır. Aksi takdirde temas arzusu ve şehvetin ifrâzı erkeği dişiye, dişiyi de erkeğe sevkeder. Bilhusus tecrübe sahasına itelemek ister, hatta iteler. Bu takdirde fazla yemek içmek, keyf yapmak, devamlı ve sürekli dimağı meşgul eder. Böyle bir durumda ilmî kâbiliyet, zekâ azalır, işitilen telkinler, görülen suretler ve olaylar işiteni doğrusu gençleri ya şehvetin ifrâzına ya da bunalıma sevkeder. Dînî ilimlerin tahsili zorlaşır, dünyevî ilimlerin tahsili de nâdir insanlara mümkün olur. Çünkü heyecanlanmak, şiddetli arzu insanı hâliyle rahatsız eder. Eğer görmek, işitmek, müşahade edilmezse mücerred his mu'tedil halinde kalır. Gittikçe ilmî kâbiliyet çoğalır. Şehvet hissi, insanda değişmez, âfatsız zeval bulmaz bir huydur. Şu halde meniyi çıkartmasam; şu veya bu günahı işlemesem, şehvetim ölür diye asla inanılmasın. Yani korunmakla tenasül uzvu olsun, asabî damarlar ve hormon olsun belli bir yaşa kadar zayıflamaz. Bilâkis istimnâ erkeklerin erkekliğini mahvu perişan eder. Binâenaleyh, ömrün sonuna kadar bu enerjiyi kaybetmemek için onyedi onsekiz yaşlarında evlenmek lâzımdır. Evlenmek imkanı olmazsa, gözü ve kulağı telkin ve görmekten korumak şartıyla oruç lâzımdır. Şehvet kuvvetinin zeval bulması hayaldir. Atasözünde, can çıkar, huy çıkmaz, denilmiştir. Bunun iki mânâsı vardır. Birinci mânâsı, hisler ölmez demektir. İkinci mânâsı, istimnâ gibi kötü alışkanlıklar sonradan terkedilmez, demektir. Şu hadîsi şerif de bu mânâyı teyid etmektedir: اذا سمعتم بجبل زال عن مكانه فصدقوه واذا سمعتم برجل زال عن خلقه فلا تصدقوا به "Bir dağın yerinden yok olduğunu işittiğiniz zaman tasdik edin, lâkin bir adamın huyunun değiştiğini işittiğiniz zaman tasdik etmeyin." buyurulmuştur. Yani şehvet hissinin diğer hisler gibi zeval bulmaması yanında, onaltı yirmibir yaş arasında alışkanlık haline getirilen şehvânî hisler de diğer huylar gibi değişmez. Görülmez mi, zinâya alışkın kimse yahut istimnâya alışan evlilikten sonra da buna devam eder. En güzel yol evliliktir.Bence eğer gençler evli olsalar çöp tenekelerinde çocuk bulunmayacaktır. Zaten yirmibir yaşa kadar evlenmeyende tahsilini etkilesin etkilemesin bir sakatlık bulunur.

Ehli tasavvuf ittifakla kemâlâtı elde edebilmek için şehvet arzularını sarfı nazar etmek şarttır, dediler. Şübhesiz ilimden daha üstün bir kemâlât yoktur.

الشبابة شعبة من الجنون "Gençlik sar'adan bir şubedir."mealindeki hadîse binâen,şehvet

arzusuyla dimağı meşgul etmemek ilmin tahsili için beşinci usul sayılmaktadır.Dediler ki az yemek,içmek ile şehvet azalır.Bununla beraber ondan bahsedenlerden sakınmak da gerekir. Nitekim, ibnü Kayyim de, ilmi tahsil etmenin şartlarından en mühimi zühd ve takvâdır. Öyle ise zühd; kalbi aşırı yemek içmek ve şehvânî arzularından boşaltmaktır, diye târif ettikten sonra, zühd ve takvâ olmaksızın ilmin kalbe gelmesine imkân yoktur, demiştir.

الزهد فى الدنيا يريح القلب والبدن والرغبة فى الدنيا تطيل الهم والحزن

"Dünyada (fazla yemek içmek ve şehvânî hissi kalbden çıkarmaktan ibâret olan) zühd; kalbe ve bedene rahatlık verir. Dünyanın istek ve arzusu keder ve üzüntüyü uzatır." yani çoğaltır. Halbuki üzüntü ve keder gibi insanı ilimden uzaklaştıran yoktur. Neticei meram ilmi taleb edene şehvet ve kederden kesinlikle uzak kalması gerekir.

Bir genç ibnü elVâsi' adlı zâta giderek, ey üstad bana bir vasiyet ve nasihat et, demiş. O da gence : Dünya ve ahirette padişah ol, demiştir. Genç, ben nasıl padişah olurum, deyince. O da ona şöyle cevab vermiştir : Şehvetine mahkum bir padişah, hevesinin kölesidir. Ama şehvetine hâkim kimse, hissi zayıf olsa bile kalbi rahat olur, dimağı sakin olur, düşmez ve bu sayede ilmi rahatlıkla tahsil eder. Tabiidir ki, kemâl bulursa padişaha yol gösterir. Binâenaleyh, padişahın sultânı olur. Ama fazla yiyip içen, sokaklarda dönüp dolaşan mutlaka şehvetine mahkum olur. Oldu ise şübhesiz ruhu azabta, kalbi kederde, nefsi arzusu peşinde, bedeni de rahatsız olur. İşte dünyada en büyük zillet bu.

İlmî tahsil eden talebenin altıncı usulü, ailevî sırlarından, yatak odasının durumundan yahut haram olan zinâ ve katlden söz açanların meclisini terketmek usulüdür. Çünkü böylelerinin meclisi şeytanın meclisinden daha beterdir. Görülmez mi hadîsi şerifler de şöyle emretmiştir.

كل امتى معافاة الاالمجاهرين وان من الاجهار ان يعمل العبد بالليل عملا ثم يصبح قد ستره ربه فيقول يافلان قد عملت بالليل ـ البارحة ـ كذا وكذا وقد بات يستره ربه فيبيت يستره ربه ويصبح ويكشف ستر الله عنه

"Ümmetimden hepsi afuv edilmiştir. Yalnız açıktan açığa günah işleyenler müstesnâ. Açık günahlardan biri de kulun geceleyin (mutlak gizli olarak) bir amel işlerde, sonra Allah onu örtbas ettiği halde sabahlar, fakat kul : Ey filan! Ben dün şöyle şöyle yaptım, der. Halbuki kendisi Allah onu örtbas ettiği halde gecelemişti. İşte Rabbi örtbas ettiği halde geceler, sabahladığı vakit Allah'ın örtbas ettiğini meydana çıkarır." buyurulmuştur. Hadîsi şerifteki "elMücâhir" işlediği günahları bir mârifet gibi başkalarına anlatan kimsedir. Nitekim, zamanımızda maalesef bu da moda olmuştur. Birçok edebsizlerin vasıtalarda, toplantı yerlerinde zerre kadar hicab duymadan yaptıklarını zinâ, içki yahut tevbeden evvelki menfî îtikad, isyan veya gizli ve şahsî günahlarını ve sair rezalet âlemlerini yüksek sesle anlattıkları hergün tesadüf edilen olaylardandır. İnşaallah hadisteki istisnâyı yani, bu ümmetin içerisinden yalnız kendilerinin afuv edilmeyeceklerini duyarlar da -îmanlarından eser kaldıysa- yaptıklarına pişman olup tevbe ederler.

İşte böyle sözleri dinlemek çoğu zaman ruha sihir yapar. Nitekim. ان من القول لسحرًا "Şübhesiz sözlerden bazısı sihirdir." mealindeki hadısi şerif, küstahca günahlarını söyleyenlerin sözlerinin gıybet ve iftira gibi sihir yaptığına işaret etmektedir. Nitekim eşinin sırlarını da söyleyen böyledir.

عسى رجل يحدث بما يكون بينه و بين اهله او عسى امراة تحدث بما بينها و بين زوجها فلا تفعلوا فان مثل ذالك مثل شيطان لَقِيَ شيطانة فى ظهر الطريق فَقَشِيَها والناس ينظرون اليهما

"Umulur ki bir adam kendisiyle hane halkının arasında cereyan eden bir şeyle konuşur yahut kadın kendisiyle kocası arasında vuku' bulan macerayı söyler. Sakın ha! Bunu işlemeyin. Bunun misâli, dişi ve erkek şeytanın bir yolda buluşup insanların gözleri önünde temasta bulunanların benzeridir." buyurulmuştur. Dikkat buyurulsun! Helal olduğu halde iki eşten birisi kendisinin veya eşinin gizli hadiselerini söyleyince şeytan gibi olursa, haram olarak kendisinin başından geçmiş yahut gayrinin başından geçmiş müstehcen macerayı söyleyenin hâli ne olur. İşte katlden beter fitne bu...

Bugünkü işi yarına bırakmamak usulüdür. Bu da yedinci usuldür. Doğrusu, sonra okuyayım, sonra yapayım, sonra hastalığına yakalanmamaktır. Doğrusu fırsatı kaçırmamak. Neşeli vakitlerde ilmî çalışmalarını tehir eden bir talebe artık ilmi tahsil edemez. Hadîsi şerifte de

تناول الفرصة الممكنة ولا تنظر غدًا فمن لغد من حادث بكفيل

"Olabilecek fırsata yetiş. Yarını bekleme. (Sana) Yarınki olaydan kim tekeffül edebilir?" Diğer bir rivâyette, يا معشر الشباب اعملوا فان العمل فى الشباب "Ey gençler cemaati (gayretle, metanetle) çalışın. Çünkü çalışmak gençliktedir." Başka bir rivâyette, اكثر الناس حسابا يوم القيامة الصحيح الفارغ "Kıyamet gününde en çok hesabta kalan sıhhatli olduğu halde boş vakit geçirendir." buyurulmaktadır. Binâenaleyh, onaltı ile yirmibir yaş arası müdrike kuvvetinin çalışması ve hafize kuvvetinin değerlendirilmesi zamanıdır. Meselâ, onaltı onyedi yaşlarında yarım saatte bir sayfa kitabı ezberleyen, yirmiiki yirmiüç yaşlarında beş saatte bir sayfayı ezberleyemez. Ender insan zabt ve ezberleme kâbiliyetini otuza kadar muhafaza edebilir. Onun için hadîsi şerifte, اعمل كل يوم بما فيه ترشد "İçinde bulunduğun günün imkânıyla çalış. Maksadına iletilirsin." Başka rivâyette, ان سوف جند من جند الشيطان "Şübhesiz sonra (kelimesi) şeytanın askerlerinden bir askerdir." Öbür tavsiye-i Nebeviyyede, احذروا سوف 'Sonra (kelimesin) den sakının." buyurulmaktadır. Bütün bunlar say', gayret, teenni ve metanetle ilmi tahsil etmek ve fırsatları kaçırmamaktan ibâret usullerdir.

Yazmakla ilmi mes'eleleri çoğaltmak ve zabtetmek de yedinci usule dahildir. Ensardan bir zat, huzuru saadete gelerek, Ey Allah'ın Rasûlu! huzurunuzda oturduğumda zât-ı âlinizin sözleri son derece bana zevk veriyor, hoşuma gidiyor. Lâkin ezberime alamıyorum, demesi üzerine Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur: استعن بيمينك "Sağ elinde (hafize kuvvetine) yardımı taleb et." Bu hadisi şeriften ulemâ iki usulü istifâde etmişlerdir. Birinci usul, takvânın semeresi olan kalbin âkile kuvveti sağlam ise mücerred tekrar ve dinlemenin kâfi gelmesidir, dediler. Çünkü günahların lekeleri kalbin aynasının yüzünü kapatmadıkları için, kalbin âkile kuvvetinde ilmî suretler rahatlıkla

resimlenir ve unutulmaz. Şayet günahların birikimi kalbin aynasına isabet etmişse dimağın âkile kuvvetine yardım için tekrar ve yazmak usulüyle ilmî mes'eleler tahsil edilir ve hıfzedilir. İkinci usul, yazmak ve yazılan mes'eleleri tekrar etmek usulüdür, yani ezberleme usulü. Bu ezberleme de önce kitabetle zabtedilir. قيدوا العلم بالكتابة

"İlimleri yazmakla kaydedin." mealindeki hadîsi şerif bu usulü teyid etmektedir. Imam Menâvî, ezber kâbiliyeti olsa dahi, hadis ve fıkıh ilmini zabt etmek için yazmak farzdır, demektedir. Çünkü fıkhı mes'ele ve hadisler hatayı kabul etmez ilimlerdir. Hükemâ da, ilim ağaç, yazı semeresidir, demişlerdir.

Sekizinci usul, takvâ yoluyla ilmi tahsil etmek usulüdür. Hele dînî ilimlerde bu şarttır. واتقوا الله و يعلمكم الله "Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor." mealindeki ayeti kerimeden şu va'di İlâhiye anlaşılıyor : Eğer siz büyük günahlardan sakınır, farz ve vacibleri yerine getirirseniz -ki bu takvâdır- Ben de size ilmi hakikatleri öğreteceğim. Nitekim, bu mânâ şu ayeti kerîme ile teyid olunmaktadır.

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وامنوا برسوله يؤتكم كفلين من رحمته ويجعل نورًا لكم تمشون فيه

"Ey iman edenler, Allah'tan korkun! Onun Peygamberine de iman edin ki, (Allah) size rahmetinden iki (kat) nasib versin ve sizin için yürüyecek bir nur da versin." buyurulmuştur. Bu nur ledün ilminin tohumu olan ve kalbe iniş yapan nurdur. Asıl ilim bu... Bazan Allah Teâlâ bu nuru kendi lutfundan kulunun kalbine ilkâ eder. Bu enderdir. Çoğu zamanda kulunun çalışması neticesinde Allah Teâlâ kalbe bu nuru verir.Birinci yolla ilmi hakikatlere ulaşan meczubu sâlik, ikinci yolla kazanan sâlik-i meczubtur. Yol göstermek için sâlik-i meczub daha selâhiyetlidir.

Dokuzuncu usul, tecrübe usulüyle ezberlenen ilmî mes'eleleri tatbikat sahalarına geçirmek usulüdür. Şübhesiz talebe ilmin erbâbından, ilmî mes'eleleri hıfzeder, sonra tecrübe ile idrak kabiliyetini genişletir, ki ilim veya san'at meleke hâline gelsin. Şu halde talebe önce tek başına lâfzı tekrarlar, sonra mânâyla birlikte ezberler veya yazar. Eğer talebe kendine uygun bir arkadaşı bulursa müzakere usulüyle tatbikata çalışır. Müzakere usulü de şöyledir : Her öğrendiği bir dersi en az üç kere arkadaşından dinler ve üç kere de dinletir. Bunun gibi faideli ve tecrübe sahasında elverişli hiçbir usul yoktur. Çünkü böylece ilmi tahsil etmek, kolayca meleke haline gelir ve talebe erken yetişir. Denilmiştir ki, evvel refîk sonra tarik. Yani önce arkadaş sonra yol. Bu usullerin hepsini tatbik edemeyen bâri hiç değilse bazılarını tatbik etsin. Çünkü bu usuller manevî ve ruhanî melekeleri elde etmek için vesile olduğu gibi, maddi ilimler ve san'atların da tahsiline elverişli usullerdir. Allah çalışana verir.

EN ÖNCE TAHSİL EDİLMESİ GEREKLİ OLAN İLMİN MUKADDEMELERİDİR.

Hayâta gerekli olan ilimler, bilgiler, san'at icadlarının ilhamları ve akla dayanılan bütün ilimler kendiliğinden dimağa sirâyet eder. Allah Teâlâ, elBedi' ismiyle daimut-tecellî olduğundan hayat levazımlarının bilgilerini zekâ gibi, insanın dimağına akset-

tirir. Dimağına, bu zekâ ve bu bilgiler bahşolunan kimse ister imanı olsun veya olmasın eşittir. Meselâ, Cenâb-ı Hak Teâlâ karıncaya, örümceğe, bal arasına ve diğer birçok hayvanlara hayat levazımlarının bilgilerini ve sun'i ilhamları bahşetmiş olduğu gibi, insanın aklınada bunları bahşeder. Önce şiddeti ihtiyacı, sonra o ihtiyacın giderilmesi için bilgileri verir. İlmin kaynağı olan bu bilgi vehbi olduğu için ilimsizde kazanılması mümkündür. Ancak meşguliyet, ilmî tahsil bu gibi ilhamları değerlendirir, arttırır ve yükseltir. İlmî keşifler, yeni yeni icadlar ve zamanla tekamül eden san'atlar hep bu asıldan kaynaklanmaktadır. Nitekim, bazı insanların tabiatinde şiir kabiliyeti var. Kimisinde sun'ı kâbiliyet bulunur.

Bundan başka bir de naklî ilimler vardır. Bu ilimler ise öğrenilmesinin kâbiliyeti yalnız insan fıtratında mevcuttur. Bu ilimler mücerred ilhamla husul bulmayıp, tahsil ile meydana gelir. İşte buna ilm-i rivâyet ve ilm-i dirâyet denilir.

والله اخرجكم من بطون امهاتكم لا تعلمون شيئا وجعل لكم السمع والابصار والافئدة لعلكم تشكرون "Allah sizi annelerinizin karınlarından, kendiniz hiçbir şey bilmiyorken çıkardı. Size şükür edesiniz diye kulaklar, gözler, gönüller verdi. Tâ ki şükür edesiniz." buyurulan ayeti kerîmede, birinci ilmin mücerred ilhamla, ikinci ilmin ise işitmek ve görmekle ancak kazanılacağı tasrih olunmaktadır. İşte kulun kendi iradesiyle tahsil edeceği ilm-i menkul veya rivâyet de iki kısımdır :

a) Yalnız dünya hayâtının devamı için lüzumlu ilimlerdir. Matematik, hendese, fizik, coğrafya, astronomi, biyoloji, sosyoloji, tarih gibi ilimlerdir. Bunların öğrenilmesi vâcib-i alel kifâyedir, denildi. Tıbbın farz-ı kifâye olduğu hakkında icmâ da naklolunmaktadır. Eğer bu ilimlerle iştigal eden âlim ilimde tekâmül eder ve ilmini ahirete vesile kılarsa, fıkıh ilmini tahsil eden zevat gibi Peygambere mirascı olur. Alet ilimleri de buna kıyas edilir. العلماء ورثة الانبياء "Alimler peygamberlerin mirascılarıdırlar." mealindeki hadîsi şerifte -Şeyhul Ekber ve İmam Şa'râni tasrih ettikleri gibi- "elulemâ" kelimesine her ilim erbâbı dahildir.

b) Hem dünya ve hem de ahirete ait olan ilimlerdir. Buna ilm-i dînî denilir. Bu da üç kısımdır. Birincisi itikâdî ilimlerdir ki, en çok ahirete nadiren dünyaya da faide verir. İkinci kısmı ibadet ilimleridir. Bu ancak ahirette semere verir. Çok nâdir olarak dünyada da bunun faidesi görülür. Üçüncü kısım ilm-i ahlâktır. Bu ise hem dünya ve hem ahirete faide verir, ki bu eser bu kısma hasrolunmuştur. Çünkü ahlâk ilmi her erkek ve dişi müslümanın ferdi vazifesini, müşterek vazifeleri, işçi ve patron arasındaki münasebetleri, âlim ve öğrenci arasındaki münasebetleri, devlet ve milletin arasındaki ferdî ve ictimâî vazifeleri beyan eder. İlm-i ahlâkın da farz-ı ayn kısımları, vâcib kısımları, müstehab ve mübah kısımları da vardır. Hülâsa bunlardan her ferdin kendi nefsinin muhtaç olduğu miktar farz-ı ayn, başkası için yol gösterebileceği miktar farz-ı kifâye, teferruâtına dalmak ise müstehab ve mübah olmaktadır.

İnsana en evvelâ farz olan ilim Hâlık'ının varlığı hakkındaki bilgilerdir. Çünkü Hâlık'ı bilmek ve ona boyun eğmek yaratılışın gayesidir. İnsan kendi yaratılışının gayesini bilmek mecburiyetindedir. وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون "Ancak Ben insan ve cinleri yarattım ki, Beni tanıyıp (yalnız) Bana ibadet etsinler." buyurmaktadır. Tabii ki,

gaye-i hilkatte itikad ve ihlas, ruh, ibadet ise bedendir. Bu hususta başkaya taklid caiz olmadığından iman ve İslâmı kabul ettikten sonra her insana namaz, oruç, zenginse hac ve zekât bilgilerini öğrenmek ve onunla amel etmek farz-ı ayndir. İtikâdî mes'elelerde taklid ve şübheden âri îman şarttır. Çünkü taklîdî îmanda ihtilâf vardır. Ama amelde ve hatta amelin tatbik edilmesinde taklid vacibtir. Öyle ise insan içinde bulunduğu hâlinin bilgisini elde etmekle emrolunur. Buna işte ilmihal denilir.İlmihali de üç nokta da toplayabiliriz. Birincisi îman konusuna giren bilgilerdir. İkincisi amelî veya îtikâdî olarak yapılması emredilmiş namaz, oruç hakkındaki bilgilerdir. Meselâ, namaz farz olduğu gibi, namazın içindeki farzların bilgisi farz, vâciblerin vâcib, sünnetlerin bilgisi sünnettir. Bu hususta tebliğ de aynıdır. Üçüncüsü terkedilmesi gerekli olan zinâ,katl, içki gibi yahut gıybet gibi küçük günahların hakkındaki bilgilerdir. Bu bilgileri, meselâ zinânın haramlığını bilmek farz olduğu gibi, ondan sakınmak ve sakındırmak da farzdır.Binâenaleyh her müslüman kendi hâline, sıfatına, durumuna göre bu üç kısımdan bilgiyi öğrenmesi farzdır. Çocuklarına da öğretmesi yine farzdır. Hatta çocuklarına bunları öğretmeyen buluğdan sonra çocuklarının günahlarına ortaktır.

طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة

"İlmi taleb etmek her erkek ve kadın müslümanın üzerinde farzdır." ve اطلبوا العلم "İlmi taleb edin." mealindeki hadısi şerifler ilmihal bilgilerinin tahsil edilmesine hamlolunmaktadır.

Hangi ilimler farzdır, mevzuunda yapmış olduğumuz araştırmada takrîben yirmiyedi sözler vardır. En uygun gördüğümüz, Miftâhu Dârissaâade adlı eserin müellifi ibnu Kayyim'in sözüdür. Muşârunileyh eserinde her müslümana tahsili farz olan ilimleri şöyle sıralamaktadır :

1– İman ve itikâda bağlı, Allah'u Teâlâ'nın varlığına, birliğine ve meleklere, kitablara, peygamberlere ve ahiret gününe ait olan bilgilerdir. Kısacası âmentünün tafsilidir. Ayeti kerîmede de ولكن البر من آمن بالله واليوم الاخر والكتاب والنبيين "Lâkin birr; (insanları Allah'a yaklaştıran her türlü iyilik) ahiret gününe, meleklere, kitaba,peygamberlere îmandır." buyurulmaktadır. Bunlara îman saadetin ta kendisidir ve ilk farzdır. Her ana babanın çocuklarına öğretmeleri, öğretilmediği takdirde buluğ anından itibaren öğrenilmesi farzdır. Birinci mukaddime bu.

2– Umum peygamberlerin şeriat ve kitablarında ittifakla yasaklanan beş haramları bilmek ve onlardan sakınmaktan ibâret olan farz bilgilerdir. Nitekim,

قل انما حرم ربى الفواحش ما ظهر منها وما بطن والاثم و البغى بغير الحق وان تشركوا بالله مالم ينزل به سلطانا وان تقولوا على الله مالا تعلمون

"De ki: Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açığını gizlisini, bununla beraber (her türlü cinayet ve) günahı, haksız isyanı Allah'a hiçbir zaman bir burhan indirmediği (O'na)herhangi bir şeyi eş tutmanızı, Allah a, bilmeyeceğiniz şeyleri iftirâ ile isnad etmenizi haram kılmıştır." mealindeki ayeti kerimede bunlar, her zaman ve her anda herhalde ve

herkese haram olan şeyler, beyan buyurulmaktadır. Mezkur ayetin dışında kalan haramların öğrenilmesi herkese farz-ı ayn değildir. Çünkü bunların dışında, bazı anlarda helâl olabilecek haramlar da vardır. Meselâ, ölüm tehlikesi zaruretinde domuz eti yemek gibi, Fakat bunun da haramlığını bilmek herkese farz-ı kifâyedir.

3– Her şahsa mahsus şeriat emirleridir. Namaz, oruc, zekât ve hac gibi. Fakir, zengin; mukim ve misafir hakkında devamlı günlük vazifesine nazaran namaz, senelik vazifesine nazaran orucu her müslümanın bilmesi farz-ı ayndir. Meselâ, namazın farzlarını bilmeyene her günde namaz farz olduğu gibi, tastam öğreninceye kadar hergün keyfiyyetini bilmek de farzdır. Bir sene içerisinde orucun farzlarını ve bozucularını öğrenmek farzdır. Malı olana göre ayrıca zekât ve hac ibâdetlerinin ömrî vazife olarak bilinmesi farzdır. Yani ölmeden evvel bunları öğrenmek ve ödemek farzdır. Ve bunları ödemek zamanında şartlarının, rukünlerinin, bozucularının bilinmesi de farzdır.

4– Hususi veya umumi olarak muaşeret ilminin öğrenilmesidir. Bunda da farz miktarı şahsın etraflı olup olmaması hasebince değişir. Meselâ, hiç etrafı olmayan bir kimse kendi şahsından sorumludur. Aile reisi iyâlinden, mahalle muhtarı ve imamı mahallesinden, idare âmiri eli altındakilerden, milletvekili milletinden, bakan bunların hepsinden, Cumhurbaşkanı tümünden sorumludur. Şübhesiz herbirisi gücü nisbetinde sorumludur.

İkinci halife Hazreti Ömer diyor ki : Andolsun Hazreti Muhammed'in Rabbine; dağın tepesinde bir kurt kuzuyu yerse Ömer ondan da sorumludur.

Demek, alışverişlerde kişi ne gibi malı alıp satarsa, o hususta bilgiyi elde etmesi farz-ı ayndir. Örf ve âdet dışında İslâm Dînini ilgilendiren herhangi bir işi yapmadan evvel o işin hakkında kemiyyet ve keyfiyyet itibâriyle, şartları, rükünleri, doğruları ve bozgunluğu bilmek farzdır. Bunun için her müslümanın kısa bir fıkıh kitabını okuması lazımdır. Bu dört madde içinde kalan ilimler bazan farz-ı kifâye, bazan mübah, bazan haram, bazan da caiz olur.

İslâm Dîninin emirlerine veya yasaklarına ait ilimler iki kısımdır. Artık her şahıs nefsi veyahut çevresi hakkında emir ve yasakları öğrenmek mecburiyetindedir. Meselâ: vuku' bulunduğunda erkeğin iki, kızkardeşinin bir pay alması hakkındaki bilgiyi öğrenmek farz olur. Binâenaleyh, mes'elenin vukuu anında öğrenmek mümkün olmadığı için meşru' ve gayri meşruu öğrenmek farzdır, denildi. Şu halde mes'elenin vukuu anında öğrenmeyen günahkâr olur. Çünkü zühd ve takvâ İslâm Dîninin emirlerini ve yasaklarını bilmek ve tatbik etmekten ibârettir. Nitekim birisi İmam Muhammed'e : Niçin siz zühd ve takvâ hakkında bir kitab yazmıyorsunuz? Diye sorunca, Muşârunileyh şu cevabı vermiştir : Görüyorsunuz Ben alışveriş hakkında bir kitab yazmışımdır. Çünkü zühd ve takvâ Allah Teâlâ'ya ve kuluna karşı muameleyi bilmek ve yerine getirmekten ibârettir.

İlkokuldan itibâren buluğ çağına kadar, farz olan dını bilgilerin öğretilmesi lâzımdır. Bundan başka gerek tarih, gerek fen ve san'at faziletlerini öğretmek ve çocukların seviyesine göre, hatta hendese ve tıb ilminin mukaddemelerini öğretmek güzeldir. Temel

kaidelerini, usullerini özellikle muâşeret ilminin kısacık bilgilerini öğretmek lâzımdır. Maateessüf, bugünkü ilkokularımızda bunlar ihmal edilmemektedir ama farz olan dînî bilgiler ihmal edilmektedir.

HERHANGİ BİR İLMİ TAHSİL EDEN TALEBEDE ARANILAN VASIFLAR

Bir ilmi tahsil etmenin ilk tedbiri o ilmin hakikatlerine, faidelerine inanmak, erbâbına son derece hürmet etmek ve onların sözlerini dinlemektir. Özellikle ilmin başlangıcında ehline hürmet etmek usulüdür. Nitekim, Hazreti Ali şöyle buyurmuştur :

من علمنی حرفا فقد صیرنی عبدًا

"Kim bana bir harf öğretirse, şübhesiz beni (kendisine) köle kılmıştır." Bundan dolayı ulemâ; Talebe üstâdının huzurunda ve gıyâbında şerefini muhafaza eder, emrlerini yerine getirir, yasakladıklarını terkeder, yakınlarına saygı gösterir. Bir köle efendisine bağlı olduğu gibi üstâdına bağlanır. Köle âzad edilmesiyle hürriyyete kavuştuğu gibi, böyle bir talebe de cehaletin esâretinden kurtulmasıyla ilmî hürriyyete kavuşur. Bunun için Muşârunileyh, "kim bana bir harf öğretirse elbette beni köle kılmıştır." demekle hür bir insanı köleye benzetmiştir, demektedirler. Nitekim, bir hadîsi şerifte de من علم عبدًا آیة من کتاب الله فهو مولی ه "Her kim Allah Teâlâ'nın kitabından bir ayeti, bir kula öğretirse, şübhesiz o (muallim) onun efendisidir." buyurulmuştur. Şu kadar fark var ki, efendi kölesini satabilir, muallim ise öğrencisini satamaz. Bunun dışında muallim her türlü fedâkârlığı talebesinden bekler. O da üstâdına gücü nisbetinde hizmet yapar. Şu kadar ki, ona tapmaz. Zira tapılmak Cenâb-ı Hakk'a mahsustur. Fakat son derece zillete de girip, eğilmek suretinde hocasının yanında bulunamaz. Normal konuşur, sorar, mahremiyet perdesini kaldırır. Üstad kendisinin ona babasından daha şefkatli olduğuna inandığı gibi, o da üstâdına evladından daha fazla kendisinin yakın olduğuna inanır. Yani, üstad kibirlilikten, talebe de aşırı tevazu'dan sakınırlar. Nitekim bir adam Hazreti Ömer'in huzuruna gelerek rukua girmek vaziyetinde boynunu bükmüş, kendini nihayet derecede zelil kılmıştır. Bunun üzerine Hazreti Ömer radıyallahu anhu ona: Sen müslüman değil misin? Diye kızarak sormuş, O da, evet ben müslümanım, deyince Hazret ona : O halde îman sıfatıyla kendini zelil etme. Dimdik dur, kafayı kaldır, boynunu doğrult. Zira müslüman çokca azizdir. Hiçbir mü'mine nefsini zillete koyması yakışmaz, buyurmuştur. Ne güzel bir ölçü...

Eski milletler ve yine eski milletlerden kalma birçok insanlar, padişahlarına yaptıkları, künde yani eğilmenin İslâm'da yeri yoktur. Şu halde bir talebenin tevazuu zillet derecesine varmayacak, üstad da ayağını öptürmeyecek. Bunun dışında saygı... Deniliyor ki, birisi İskender'e : Neden o kadar üstâdına hürmet ediyorsun, diye sorunca o da şu cevabı vermiştir : Annem ve babam benim gökten indirilmeme sebeb oldular, üstadımsa beni semâya yükseltmeye sebeb olur. Onun için üstadımı fazla severim cevabını vermiştir. İmam Muhammed diyor ki : Bir talebe ne kadar üstâdına hürmet ederse, Cenâb-ı Hak o kadar ona ilim ve rahmet kapılarını açar. Nitekim, tâlimul-mutealleem

adlı eserde bu hususta geniş mâlumatlar ve Hanefilerin selefinden birçok menkibeler yazılmaktadır. Şu halde talebede aranılacak vasıfları sıralayalım:

1– Kendi irâdesini üstâdının iradesinde derc ederek, üstâdını herşeyde takdim etmek hasletidir. Meselâ, arkasından yarım adım geride yürümek, konuştuğu zamanda sağında veya solunda bulunmak,ondan evvel konuşmamak, konuşmak için ondan izin almak. Gıyâbında olsa bile yerinde oturmamak, cânı gönülden sözlerini dinlemek, onunla konuşurken sözü fazla uzatmamak, lüzumsuz olmaksızın mühim soruları sormak, üstâdının keyifli olduğu zamanlarda ilmî mes'eleleri ondan öğrenmek, derse vaktinde girmek, üstâdını bekletmemek gibi sıfatlar kendi iradesini üstâdının iradesinde derc etmesidir. Böylece iradesinin dizginini üstâdının eline veren, şübhesiz başladığı ilmin zirvesine çıkacaktır. İsyan olmadığı müddetçe üstâdının emrine imtisal ve yasak ettiği şeylerden ictinab, ilmî bir edebtir ve dînî bir emrdir. Bu edeb aslında üstâdın şahsına değil, onun üstâdiyetinedir. Şu halde Allah'ın rahmetlerinin gelmesine vesile üstâdın üstâdiyyetidir, şahsı değildir. Doğrusu talebe şuna inanmak mecburiyetindedir: Allah Teâlâ, "elAlîm, elHakîm" isimleriyle üstâdına tecelli etmiştir. Şu halde Allah'ın bahşetmiş olduğu bu sıfatına riâyet edersem, şübhesiz Allah Teâlâ aynı sıfatla bana da tecellî edecektir.

Bu edebten mahrum olanların bizim bu izâhâtımıza karşı çıkmamaları gerekir. ElHucurat suresinin ilk ayetleri bu hususta kâfi delildir. Aliyyul Kâri diyor ki:

ليس من اخلاق مؤمن التملق الا فى العلم

"İlimde müstesna, yaltaklanmak (sûrî sevgi göstermek) aslâ mü'minin ahlâkından değildir." hadisi şerifine binâen, suret-i kat'iyyede aşırı tevazu' ve yaltaklanmak caiz değildir. Ama samimi bir kalble üstâda karşı bu hal olursa, Allah'ın feyz ve bereketinin gelmesine ve ilmin kapısının açılmasına tıbkı bir anahtardır.

Hatıbi Bağdâdi diyor ki : Ben anahtarı yanıma aldım. Allah da feyz ve bereketleri üstâdımın kalbinden ve ağzından dimağıma akıttırdı. Şu kadar ki, bu edebte aslâ nifak kabul olunmaz. Bunun içindir ki, ehli tasavvuf, her kim kendisine üstâdını feyz kapısı kılarsa, ona tevazu' göstersin. Çünkü hadîsi şerifte, من تواضع رفعه الله "Kim tevazu' ederse Allah onu yükselttirir." buyurulmuştur, derler.

2– Kemâli samimiyetle üstâdının sözerini dinlemektir. Bilhusus, üstâdın ta'yin ettiği derslerde çalışmak ve ödevlerini yapmaktır.

ان فى ذلك لذكرى لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد

"Şübhesiz Bunda (Kur'an'da) aklı olan yahut kendisi huzur (u kalb) içinde olarak kulak veren kimseler için öğütler vardır." buyurulan ayeti kerîme, teslim, mehabbet ve ihlâsla dinleyenlerin dimağ ve kalblerindeki âkile kuvvetleri huzur içinde olursa Kur'an'ın mânevî feyzleri mutlaka kalbe akseder, diye tefsir olunmuştur. Binâenaleyh, mücerret cismânî dinlemek değil, ruhen ve kalben de itirazsız söz dinleyen talebenin muvaffakiyeti şübhesizdir. İttifakla cismânî tevazu'; teslim, ihlâs ve mehabbetsiz olursa, üstâdın ilmi talebeye zehir olur, dediler. Fudayl bin İyaz diyor ki : Muhakkak Allah Teâla, tevazu'lu âlimi sever, cebbar âlimden buğz eder. Her kim Allah için tevazu' ederse, Allah Teâlâ da onu hikmet ilmine mirascı kılar. Muşarunileyh'in sözünden anlaşıldı ki, talebeden tevazu' sıfatı beklenildiği kadar, üstâdından da beklenilir. Tevazu'nun zille'te,

üstâdında vakârı kibirlilik derecesine varmaması şarttır.

3– Farzlara dikkat etmek ve büyük günahlardan sakınmaktır. Özellikle kibirlilikten son derece sakınmak gerekir. Çünkü insanı hidayete erdirecek hikmet ilmi,kalbinde kibir olanın, büyük günah işleyenin ve farzları terkedenin kalbine girmez. Böylelerin dimağına gelen ilim sahiblerini ulemâ-i su' kılar.

4– Üstâdına gösterdiği hürmeti, evladına ve sevdiklerine de göstermelidir. Nitekim elHidâye kitabının müellifi Şeyhul İslâm Burhâneddin şöyle anlatıyor: Buhara ulemâsından birisi ders vermek esnasında birkaç kere kalkıp oturmuş, sorulduğunda şöyle demiştir : Üstâdımın çocuğu dışarıda top oynuyor. Arasıra mescidin kapısına geliyor, onun için kıyam ediyorum. Demek oluyor ki, üstâdın taallukâtına hürmet de Allah Teâlâ'yadır. İşte Allah'ın bize vermiş olduğu ilim ni'meti bu sâyededir.

5– Üstâda münkir olanları terketmek şarttır. Nitekim, hükemâ, يعدى قرينه "Kötü arkadaş, arkadaşına kötülüğü bulaştırır." demişlerdir. Allah korusun, üstâdın hakkında sui zan eden iflah olamaz. Nitekim, Şeyh Tâhir elBedahşi diyor ki : يار بد بد تراز مار بد "Fena arkadaş zehirli yılandan daha beter zehirlidir."

Hâfız da diyor ki : يار بد أردتورا از سوى جحيم يارنيكوكير تايابى نعيم

"Fena arkadaş seni cehenneme götürür. İyi arkadaş tut. Sana ni'metleri getirir." Yani seni üstâdının ilmî ni'metlerinden uzaklaştıracak herşey fena arkadaştır. Şeyh Yahya Çokreşî ne güzel demiş : يارمنى درينى بيشى منى نريار منى بشى منى درينى "Dostumsun; Yemen'desin, kucağımdasın. Dostum değilsin; kucağımdasın. Yemen'desin." فاصبر لدائك ان جفوت طبيبها واقنع بجهلك ان جفوت معلما "Eğer tabibine cefâ versen hastalığına sabret, şayet muallimine cefâ versen cehaletine kanaat et." demekle Esmâi, sultânın oğluna vasiyet etmiş. Ayeti kerimede de, واعرض عن الجاهلين "Habîbim, cahillerden yüz çevir." hitâbı muallimleredir. ولا تكونن من الجاهلين "Sakın cahillerden olma" mealindeki ayeti kerîme de öğrencilere hitabtır. Alâ külli hal her iki taraftan edebe riâyet etmemek cehalettir. Bu cehaletinde en büyük sebebi münkirlerle kalkıp oturmaktır.

6– Samimiyetle üstâdın hizmetinde devam etmektir. Nitekim, hükemâ, من خدم خدم "Kim hizmet ederse, şübhesiz ona hizmet edilecektir." demişlerdir. Tâlimul-muteallem adlı eserde deniliyor ki: Harunu Reşid oğlunu, meşhur, Esmâi adlı zâta okutmak üzere teslim etmiştir. Bir gün oğlu, Esmâi'nin eline su dökerken Hârun görmüştür. Esmâi'ye haykırıyor : Biliyorsun ki, ben çocuğumu ilim öğrenmesi ve edeblendirilmesi için sana gönderdim. Esmâi : Ey Emîrel mü'minin, elime su dökmesine râzı değil misin, diye özür dileyince Hârun : Galiba yanlış anladın, ne bu kıyas. Diyorum ki, ben dahi taleben olsam, bir elle su döktürürsün, öbür elle yıkattırırsın ayağını, demiş. İşte edeb...

7– Kitâbet ve kitaba çok önem vermektir. Çünkü İmâm Azam'ın en çok önem verdiği haslet budur.

Yukarıdaki şartlara riâyet etmekle, talebelere ilk önce farz ilimler öğretilir. Edeb ve üstâda saygı öğretilir. Aksi takdirde, talebeyle hocası arasında uçurumlar meydana

gelir. Maalesef bizim zamanımızda yukarıda anlattığımız usul ve edebler zaafa uğramaktadır. Onun için ilimlerde tekâmül olunmuyor. Ey gençler! Bu edeblere riâyet ederseniz hâkimiyet sizin olacaktır. Allah Teâlâ muallimlerimlze insaf ve merhamet nasib etsin. Talebelerimize de edeb ve ihlâsı nasib etsin. Şu halde şart, edeb, ihlâs,teslim ve muhabbettir.

BEŞİNCÎ RUHÎ VAZİFE DOĞRU İTİKAT VE SELAMET'İ FİKİRLE DİMAĞ VE KALBİ TAMİR ETMEKTİR

Fikrin selâmeti; mefkeret ve âkile kuvvetini şer'a ve akla uygun düşünce dairesinde harekete geçirmesidir. Binâenaleyh, bir tek Allah Teâlâ'ya inanmak, bütün tesirleri O'na izâfe etmek ve dolayısıyla gayrine tapmamak, selâmet-i fikirle tâbir olunur.

Kuşun ötmesini hayra ve şerre delil tutmak, yahut tesiri bizzat sebeblere izâfe etmek, yahut Allah'tan gayrisine tapmak, gaflet ve şirktir. Bâtıl itikadla, yahut bozuk fikirle târif edilir.

Başlangıçta Allah'tan gayrisine tesiri isnad etmemek şartıyla ilim tahsili daima insanı selâmet-i fikre sevkeder. Demek selâmet-i fikrin âlâmeti, bir tek Allah'a tapmak ve ibadettir. Böyle bir inanç sahibi başlangıçta şirkten korunduğu için maksadına kavuşur ve ruhî bunalımlara girmez.

İnsanı şirke götüren, cahiliye devrinden kalan bazı âdetlerdir. Maateessüf bunlardan bir kısmı hâlen daha insanların dimağında yer almaktadır. Efsânevî ve vehmi fikirlerin tümü, insanı tevhîdin ve selâmet-i fikrin şerefiyesinden, şirkin en derin derekesine iteler. Allah korusun, bu derekeye düşen, kimden korkarsa sureten ona, kimi severse ruhen ona tapar. Eski milletlerin Allah'tan başkasına tapmalarının sebebi, yegâne bâtıl îtikad ve bozuk fikirlerdir. İlk insanlar, bir tek Ma'buda tapıyorlardı. Bilâhare vehm, korku ve sevgi insanları aslı olan selâmet-i fikirden bâtıl itikadlara sevketmeye sebeb olmuştur. Bundan dolayı insanlar iki fırkaya ayrılmış. Bir fırka, Allah'ın göndermiş olduğu elçilerine inandılar, tevhid ve selâmet-i fikirle aslı aslına ulaştılar. Doğrusu huzur ve refaha kavuştular. Dediler ki, mutlak ilim, mutlak ameli gerektirir. Ve amel ettikçe ibadetlerinin semerelerini aldılar. İşte tevhid yolu bu.

Öbür fırka bir tek Ma'bud'a tapmadılar, tevhid yolunu yol edinmediler, parçalandılar ve birçok ma'buda tapmaya mecbur kaldılar. Artık kimisi nefsine, kimisi vehmine, kimisi reisine, kimisi sevdiğine ve kimisi san'atına tapmak suretiyle, selâmet-i fikir ve tevhid yolundan şirk ve bozuk itikadlara girdiler. Halbuki selâmet-i fikre mebnî olan ilim, insanları inkâra değil imana sevkeder. Mâmâfih bunların ilimleri bozuk fikre mebni olduğundan, imandan inkâra itelemektedir.

Cahiliye devrinde bile vehmî kuvvetlerine mahkum olanlar, birçok tapınaklara tap-

tılar. Allah'ı bildikleri halde putperestliğe girdiler. Dindarlar da Kehânet, Tayret, Arrâfet bilgilerini bahane ederek şirke girdiler. Bütün bunları reddetmek maksadıyla Allah'ın Rasûlu şöyle buyurur : لا عَدْوى ولا طيرة ولا هامة ولا صفرو فرمن المجذوم كما تفر من الاسد "Sirâyet, tıyere (yani hastalığın bulaşması, kuşun uçmasını yahut ötmesini şerre yorumlamak) baykuşun uğursuzluğu, karındaki kurtların bulaşması yoktur. Aslandan kaçtığın gibi cüzzamlıdan da kaç."

Takdir ve sebeb mes'elesinde birçok bâtıl inançlar, insanların kafalarına yerleşmiş vehimler, zayıf insanların akıllarını istilâ etmiş, bundan dolayı insanlar da yollarını şaşırmış vehim ve hayallerine mahkum olmuşlardı. Cem'iyyetler peygamberlerin yolundan ayrıldıkları için şirke girmişlerdi. Son Peygamber gönderilince önceki peygamberler gibi halkı Hakk'a dâvet etti ve bu hadîsi şerifle bâtıl inançlarını reddetti. "Sirâyet, tıyere, baykuşun uğursuzluğu, karındaki kurtların bulaşması yoktur. Aslandan kaçtığın gibi cüzzamlıdan kaç." buyurdu. Bu mes'elenin üzerinde durarak bâtıl fikir ve tedavisini şöyle sıralayalım:

1– Cahiliyet devrinde evhamın hâkimliğinden insanlar tesiri sebeblere isnad ederlerdi. Meselâ, bir adam uyuz hastalığına yakalanan bir devenin, kendisi bizzat hastalığını sıhhatli deveye bulaştırdığına inanıyordu. Bunun üzerine Rasulu Muhterem : "Sirâyet yoktur, karındaki yılanın yahut hastalığın başkasına geçmesi yoktur. Baykuşun zararı yoktur." buyurunca bedevilerden bir adam : Ey Allah'ın Rasûlu, görülmez mi ceylan gibi sıhhatli develerin, uyuzlu bir deve içlerine girer ve onları uyuz eder, demiş. Bunun üzerine : "Öyle ise kim birinciye uyuz hastalığını bulaştırdı?" buyurmuş. Peygamberin bu soruyu tevcih etmesinden hadis ulemâsı şu mânâyı çıkarmışlardır;

(a) Başka bir deveden, ona bulaşmış, Bu takdirde devir ve teselsül gerekir.

(b) Hastalığı başka bir sebebe izâfe edilecek.

(c) Hastalığın yarıtılması Cenâb-ı Hakk'a isnad edilecek.

Birinci ihtimal bâtıldır, ikinci ihtimalde, küfür ve iman ihtimâli vardır. Çünkü öbür devenin hastalanmasına bizzat uyuzlu deve hastalığı bulaştırdı denilse, şirktir. Çünkü bu takdirde hakiki tesir sebebe verilmiştir. İkinci ihtimalde, sebeblere birbirine muvafakat ettiği zaman Cenâb-ı Hakk Teâlâ bu hastalığı veyahut herhangi bir olayı yaratır, denilirse küfür ihtimâli yoktur. Üçüncü ihtimal yani sebebi de, sebebden görülen tesiri de Allah yaratır, derse bu, iman ve tevekküldür. Binâenaleyh, "öyle ise kim birinciye uyuz hastalığını bulaştırdı" kavli şerîfi, bulaşmayı değil, bulaşma fiilinin Allah'tan gayrisine izâfesini reddetmiştir. Nitekim, لا يُوردن مُرض على مصح "Sakın, birisi hasta olan devesini sıhhatli olan develerin üzerine getirmesin." mealindeki hadîsi şerif açıklamış olduğumuz mânâyı teyid etmektedir. Yani bu hususta buyurulan hadîsi şerifler, hastalıkların bulaşmasını değil, bulaşma fiilinin Allah'tan gayrisine isnâdını reddetmiştir. Ruh-ul maânî'nin müellifi Alûsi'nin dediği gibi ehli sünnetten eş'ariler, tesiri sebeblere izâfe edeni tekfîr ederler. Çünkü eş'ariyeye göre, sebeblerde aslâ tesir yoktur. Tesir eden Hâlık'ın kudretidir. Hâlık Teâlâ sebebleri kendi

kudretine perde etmiştir. Mâturîdîlere göre ise, sebeb ve müsebbeb ikisi de Allah'ın onlara bahşettiği izâfi kudretle tesir ederler. Binâenaleyh, sebeblerde izâfi bir tesir vardır. Allah Teâlâ'nın izniyle sebeblerin muvafakatinde iş oluverir. Olan olayda sebebin tesiri de vardır.

İbnu Hacer Askalâni de şöyle der : Kuvvetli bir kimse tevekkül ile sebeblere riayet eder, tesiri Allah'tan inanır. Daha kuvvetli olanlar yalnız tevekkül ile Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle sebebleri iptal ederler. İşte birincilerin makamına işareten "aslandan kaçtığın gibi cüzzamlıdan kaç" buyurulmuştur. Bu mü'minlerin sebebe riayet etmelerini tavsiye etmek içindir. Demek sebebe sarılmak tevekküle engel değil. Ama hakiki tevekkül sebebleri de iptal etmektir. Nitekim fiili Rasûl, yani Peygamber aleyhisselâmın cüzzamlı bir kimseyle yemek yemesi buna işârettir. Öyle ise bu mes'elede kavli Rasûl ile fiili Rasûl arasında bir muhalefet veya tenâkuz sözkonusu değildir. Demek fiili Rasûl hakiki tevekkülü beyan etmektedir.

Nitekim, ibni Mesud da her iki makama işâreten şöyle demektedir : "Bizden hiçbir kimse yoktur ki, bu şirkten ona bir şey yaklaşmış olmasın; ancak Allah onu (Şirki) tevekkül ile giderir."

Yani ilk anda vehmden dolayı sebeblerde bir tesir görülür. Ama iman tevekkülle birleşince sebebin tesirsizliği ortaya çıkar, demektir. Hülâsa ibnu Kayyim, zâd-ulmiad adlı eserinde : "Sirâyet yoktur" mealindeki hadisi sebeb, kendisi tabiatıyle değil, Allah Teâlâ'nın sebeblerde yarattığı kudretle sirâyet olur, mânâsındadır, demiştir.

2– Cahiliye devrinde yağmurun yağmasını yıldızlara izâfe ederlerdi. Sebeblerde hakîki tesirin varlığına inanırlardı ve böylece itikadları bozulurdu. Allah'ın Rasûlu, onların da bu fikirlerini şu hadisle reddetmiştir :

اصبح من عبادى مؤمن بى وكافر. فاما من قال مطرنا بفضل الله ورحمته فذالك مؤمن بى كافر بالكواكب واما من قال مطرنا بنوءِ كذا وكذا فذالك كافر بى ومؤمن بالكواكب

"Allah : Kullarımdan bazısı Bana mü'min bazısı da kâfir olarak sabahladı. Kim; Allah'ın fadlu rahmetiyle yağmura kavuştuk, dedi ise, işte o Bana iman, yıldıza küfretmiştir. Kim; filan ve filan yıldızın doğması veya batmasıyla yağmura kavuştuk, dedi ise, o da Bana küfür, yıldıza iman etmiştir. buyurdu."

Hadîsin mânâsı hususunda ulemâ iki kavil üzerine ihtilâf etmişlerdir. Birinci kavle göre : Filan yıldızın doğması veya batmasıyla yağmura kavuştuk, demek Allah'a küfürdür. Bu söz sahibini dinden çıkarır. Yalnız bu hüküm yıldızın yağmur yağdıracağına inanan kimselere mahsustur. Nitekim, cahiliyet devrinde böyle itikad edilirdi. Buna inanan bir kimsenin kâfir olduğunda şübhe yoktur. Cumhur-u ulemânın kavli bu olduğu gibi, hadisin zâhirinden anlaşılan mânâ da budur. Şu halde yağmuru Allah Teâlâ'nın yağdırdığına, yıldızın doğması veya batması ona ancak âdi bir alâmet olduğuna inanmak şartıyla, bu sözü söylemek küfrü icab etmez. Çünkü : Bize filan vakit yağmur verildi, mânâsına gelir. Mâmâfih essah olan kavle göre böyle demek yine de kerahat-i

tenzihiye ile mekruhtur. Kerahate sebeb aynı sözün bazan küfür için bazan da başka mânâda kullanılması ve bu suretle söyleyene su-i zan edilmesi; bir de aynı sözün cahiliyet devrinin ve onların yolundan gidenlerin şiarı olmasıdır. İkinci kavle göre : Küfürden murad Allah'ın nî'metlerine karşı küfranda bulunmaktır. Bu mânâ yıldızın yağmur yağdırdığına inanmaya göredir. Hadîsin diğer bir rivâyetinde : "İnsanlardan bazısı şükrederek, bazısı da küfranda bulunarak sabahladı" buyurulması, kezâ bir başka rivâyette :"Allah gökyüzünden hiçbir bereket indirmemiştir ki, insanlardan bazısı o berekete küfranda bulunmasın." denilmiş olması bu te'vili teyid eder.

İbnul Arabî bu hadîsi şöyle mânâ ediyor : Hazreti Ömer radıyallahu anh zamanında kıtlık olmuştu. Hazreti Ömer, Hazreti Abbas'a (radıyallahu anh) : "Ülker yıldızlarından kaçı kalmış?" diye sormuş. Hazreti Abbas: "Söylendiğine göre ya Emirel-mü'minin! Onlar ufukta yedi tane olarak görünüyorlarmış." demişti. Mezkur yıldızlar kaybolur olmaz yağmur indi. Hazreti Ömer'le Hazreti Abbas'a bakın ki, onlar bile ülker yıldızlarını ve zamanı gelince onların batmasını beklemişlerdir. İbnu Arabî sözüne şöyle devam ediyor : Şübhesiz ki yağmuru Allah'tan değil de -yıldız yaratmış olmak üzere- yıldızlardan bekleyen kimse kâfirdir. Allah'ın yıldızlara verdiği bir tesirden dolayı yıldızlar yağmuru yaratır, diye itikad eden de kâfirdir. Çünkü yaratmak ve emr vermek Allah'tan başkasına câiz değildir. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri : الا له الخلق والأمر "Dikkat edin, yaratmak ve emr ancak O'na mahsustur." buyurmuştur. Ama yıldızların doğup batmasını bekleyerek Allah'ın âdeti budur, diyerek onlardan yağmur bekleyene bir şey yoktur. Zira Allah Teâlâ bulutlara, rüzgâr ve yağmurlara birtakım menfaatler tevdi etmiştir.

3– Cahiliye devrinde : Sahralardaki kaplumbağa şeklinde olan cin ve şeytanlar gecede renkten renge geçerek sıfatlarını değiştirmekle insanları yokederler, diye itikad ediyorlardı. Bu o kadar kafalarını meşgul etti ki, bâtıl inançla âdetâ bundan taparcasına korkarlardı. Allah'ın Rasûlu onların bu fikirlerini ve itikadlarını da şöyle reddeder: لا عدوى ولا طيرة ولا صفر ولا غول "Sirâyet, tıyere, kuşun uğursuzluğu, karındaki kurtların bulaşması ve ğul (insanları korkutmak veya öldürmek üzere şekil değiştiren cin ve şeytanların tesiri) da yoktur." Bunların tesir etmeleri sadece hayâlî ve vehmîdir. Bunlardan bir kısmına da uçan daire denilir. Eğer böyle bir itikad kalbde yerleşirse hiçbirşey olmadığı halde insan vehimlenir ve vehmden dolayı da kendi kendini öldürür, diyebiliriz. Maateessüf birçok ilim adamlarında bile bu gibi inançlar bulunmaktadır. Yine bir hadîsi şerifte ادفعوا شرها بذكر الله "Onların (gecede korkutucu cin ve şeytanın vehimlerinin) şerlerini Allah (Teâlâ'n)ın zikriyle defedin." buyurulmuştur. Yani şeytan, cin ve vehmi cisimler, aklınızın yolunu şaşırtırsa Allah'ın zikriyle bunların şerlerini defedin, korkmayın, demektir. Özellikle zikir ve ibadet esnasında bu gibi vehimler ve hayâli suretler, insanların nefslerini korkutur. Bunun çaresi zikir ve tevekkülden başkası, değil.

اللهم لا يأتي بالحسنات الا انت ولا يدفع السيئات الا انت ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم

"Allahumme lâye'ti bil hasenâti illâ ente ve lâyedfeusseyyiâti illâ ente ve lâhavle ve lâkuvvete illâ billâhilaliyyilazim." duasıyla birlikte tevbe suresinin son iki âyetinin onbir

kere okunmasıyla bunların şerleri def olunur. Demektir ki, bu gibi zikir ve duaların ağızdan çıkan nur kıvılcımları ve kalıblaşan kelimeler,cin ve şeytanların üzerine yağmakla onları yakar. Ruhî ve ciddî bir tevekkülle dua eden zevâta cin, şeytan ve özellikle gece korkutucu olan ğul aslâ zarar veremez, kaçarlar. Burada selâmet-i fikir, Allah'a tevekkülledir. Onun dışında kalanlar bâtıl itikadlardır.

4- Cahiliye devrinde kuşun ötmesini, yolda kedinin, tavşanın bulunmasını hayra veya şerre yorumlamakla insanların birçoğu yaptıkları işlerine devam eder veya terkederlerdi. Bu hayâlî ve bâtıl îtikad ile hayâtlarını devam ettirirlerdi. Binnetice, kendi nefsleriyle uğraşa uğraşa ve müşahade olunan efsânevî yorumlarla ölüm korkusu kalblerini istilâ ederdi. Böylece ruhî hastalıklara yakalanırlardı. Allah'ın Rasûlu bu efsânevî itikadları reddetmek maksadıyla, اذا تطيرتم فامضوا وعلى الله فتوكلوا "Tıyerelendiğiniz zaman ondan vazgeçin ve Allah'a tevekkül edin" buyurmuştur. Yani bunlardan vazgeçin, Allah'a tevekkül edin ve tıyerenin tesirine inanmayın. Nitekim bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

من عرض له من هذه الطيرة شيىء فليقل اللهم لا طير الاطيرك ولا خير الا خيرك ولااله غيرك

"Baykuş gibi bir fal veya uğursuzluk hissi ve inancı sizde meydana geldiği zaman şöyle desin: Allah'ım Senden başka kimseden hayr ve şer gelmez ve senden başka (tesir edici) bir ilâh da yoktur." Yani bu duayı okusun. Hülâsa, tıyere ve evhamdan, cin ve şeytanın tesirinden kurtulmak için itikâdî olarak tevekkül, fiili olarak da zikir şarttır. Insanda itikad ne kadar zayıf olursa o kadar zarar görür.

5- Kişinin başına bir hal gelişinde kâhinlere yahut da büyücülere koşarak onlardan bir medet beklemek itikâdıdır. Onlar da insafsızca, banyoda çarpıldın, sıcak su döktün, bilmem ne ettin, diyerek daha iyice medet bekleyeni şaşırtırlar. Bu da tıyere bölümünden bir bölümdür. Arrâfe kısmı da bunda dahildir. Bu gibi inançlardan da tedavi etmek için Allah'ın Rasûlu şöyle buyurur :

عرضت على الأمم بالموسم ايام الحج فاعجبنى كثرة أمتى قد ملأوا السهل والجبل قالوا يا محمد ارضيت قال نعم اى رب قال فان مع هؤلاء سبعين الفا يدخلون الجنة بغير حساب وهم الذين لا يسترقون ولا يكتوون ولا يطيرون وعلى ربهم يتوكلون قال عكاشة فادعوا الله ان يجعلنى منهم قال اللهم اجعله منهم

"Hac mevsimi günlerinde ümmetler bana arz edildi de, benim ümmetimin çokluğu hoşuma gitti : Dağ ve ovayı doldurmuşlardı. Melekler dediler ki : Ya Muhammed, râzı oldun mu? Ben: Evet ya Rab! dedim. Rab : Şunlarla beraber yetmiş bin daha vardır ki, sorgusuz olarak cennete gireceklerdir. Bunlar o kimselerdir ki, efsun yapmazlar, dağlanmazlar, uğursuzluğa yormazlar ve Rablerine güvenip dayanırlar, buyurdu."

Ukkâşe dedi ki : Ya Rasûlallah, "Allah'a dua et de, beni onlardan (sorusuz cennete girenlerden) etsin. Rasûlullah : "Allah'ım! Bunu, onlardan yap." buyurdu. Başka bir adam da : Allah'a dua et, beni de onlardan etsin, dedi. Rasûlullah şöyle buyurdu : "Bu meselede Ukkâşe seni geçti."

Hadîsi şeriften anlaşılan şudur : Efsunculuğun bir kısmı şirk ve günah, bir kısmı

mübah ve hatta bir kısmı vâcibtir. Birinci kısmı meslek edinenler sorgusuz cennete gire ceklerden olamazlar.Rukye(efsun),Kur'an veya Allah Teâlâ' Hazretlerinin isimleriyle hastaya şifa dilemeye denir.Hastaya okuyup üflemek,bir kâğıda yazılıp üzerine takılmak veya bir tabağa yazılıp yıkandıktan sonra suyu içirilmek suretiyle yapılır.Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem önce rukye(efsun)yapmayı yasaklamıştı.Çünkü İslâm'dan önce insanlar, putların, cin ve şeytanların isimlerini kullanarak ve bunları vasıta yaparak şifa diledikleri için şirke varıyorlardı. Allah'tan başka varlıkları müessir birer sebeb kabul ederek böyle bâtıl bir inanç beslemekle Allah'a ortak koşuyorlardı. Müslümanlar, bu bâtıl inanışla Rukyede bulunmayacak bir seviyeye gelince de tekrar Rukye yapılmasına izin vermiştir. Zira müslüman şifânın yalnız Allah Teâlâ katından yaratıldığını ve okuduğu şeyin hasta hakkında bir hayr dua mahiyetinde ve bir vesile okuduğunu bilir. Nitekim, Avf ibni Mâlik demiştir ki: Cahiliyet zamanında biz rukye (efsun) yapıyorduk. Dedik ki, ey Allah'ın Rasûlu, bu hususta ne buyurursunuz. Peygamber şöyle buyurdu:

اعرضوا على رقاكم لا بأس بالرقاما لم يكن فيه شرك

"Rukyelerinizi bana arz ediniz. Rukyede şirk olmadıkça, onda bir beis yoktur." Diğer bir rivâyette : "Sizden birinizin, kardeşine faide vermiye gücü yeterse rukye yapsın." buyurulmaktadır. Bu emr bazan vücub derecesine varır.

Neticei meram, istismar vesilesi olmamak şartıyla, Allah rızâsını gözeterek ve şifâyı bizzat Allah'ın halkettiğine iman ederek rukye (efsun) yapmak yasak değil, üstelik ücret almak bile câizdir. Buna zıd niyet ve imanla yapmak yasaktır ve şirke kadar götürme tehlikesini taşır ki, şirkin üstünde daha büyük günah yoktur.

Her işte Allah'a tevekkül etmek gereklidir. Şirk veya günaha götürecek şekilde efsun, dağ ve tetayyur işlerini yapmayanlarla, mübah şekli ile bunları işleyenler, Allah'a güvenip O'na tevekkül ederlerse selâmet ve hak yol üzeredirler, burada şart erbab olmaktır. Bunların ahirette yeri cennet olur. Her işin mutlak hâkimi ve yaratıcısının Allah olduğunu bilmek ve bu inançla meşru' yollarda güç ve irademizi kullanarak çalışmak, âdi vasıta ve sebeblere başvurmak tevekküldür. Allah'a güvendir ve bu işde erbâb olanların ücret almaları da meşru'dur. Nitekim, ibnu Hacer Heytemî, İmam Menâvî ve daha birçok ulemâ : Rukye yapmak ve mukabilinde ücret almak üç şartla câizdir, dediler. Birinci şart rukye Allah'ın isim ve sıfatlarından biriyle, ikincisi arabî olarak, üçüncüsü şifayı Allah'tan itikad etmekle yapılır. Bunlara sebeb olarak inanmalıdır. Nitekim bu hususta dört imam müttefiklerdir. Ebu Said-i Hudrî'den gelen bir rivâyette de şöyledir:

Bir menzile indik. Derken bize bir kadın gelerek : Mahallenin ağası zehirli hayvan tarafından sokulmuştur. İçinizde rukye yapan var mı? Diye sordu. Kadınla beraber bizden bir adam ayağa kalktı. Biz onun rukyeyi becerebileceğini sanmıyorduk. Adama Fatiha ile rukye yaptı, o da iyileşti. Kendisine bir sürü koyun verdiler. Bize de süt sundular. Bunun üzerine biz ona: Sen rukyeyi becerebiliyormuydun, dedik.

"Ben ona Fatihadan başka bir şeyle rukye yapmadım ki" dedi. Şunu da ilâve etti: Koyunları kıpırdatmayın. Tâ ki, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e varalım. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e giderek bu hâdiseyi O'na anlattık. Bunun üzerine

O da şöyle buyurdu ما كان يدريه انها رقية أقسموا واضربوا لى بسهم معكم "Bunun rukye olduğunu nereden bilmiş? (Koyunları) Taksim edin, Bana da sizinle beraber bir hisse ayırın." Bu hadise binâen hanefiler Kur'an okutma mukabilinde ücret almayı mekruh gördülerse de, rukye mukâbilinde dört mezheb imamları, İmam Sevrî ve daha birçok ulemâ ücret almayı câiz gördüler.

6– Kâhinlerin icad ettikleri arrâfet, reml ve sair fenlerle, gaybi bilmek iddiası ve bu iddialarla hüküm etmek inancı cahiliye devrinde yerleşmiştir. Şöyleki,

Kâhin gaybdan haber verdiğini iddia eden kişidir. İddiasına kehânet denilir. Arablarda üç kısım kâhinlik vardı. Birinci kısım kâhinin cinlerden bir dostu olup, gökyüzünden çaldığı haberleri ona verirdi. Bu kısım kâinlik, Peygamber aleyhisselâmın gönderilmesiyle bâtıl olmuştur. İkinci kısım kâhine cinni, yeryüzünde olup bitenleri, uzakta veya yakında vuku' bulan gizli şeyleri haber verirdi. Bu kısım hâlen zamanımızda da mevcut bulunmaktadır. Mutezile ve kelâmcılar bu gibi kâhinliği inkâr ettilerse de yine mevcuttur. Ancak insanlar bu kâhinleri tasdik ve tekzib ederler. Üçüncü kısım kâhinler müneccimlerdir. Bunlar yıldızlara bakarak birtakım hükümler çıkarırlar. Bu nev'i de, Allah Teâlâ bazı kimselere bir çeşit kuvvet halkeder. Kimisinde his, kimisinde ses yani işitmeler, kimisinde o anda vuku' bulan hâdiselerin sebeblerinin yorumuyla gelecekti birtakım şeyleri hisseder. Nitekim, Şihabeddin eşYeyh Ahmed Eşbehi, Mustatraf adlı eserinde şöyle anlatıyor : Ömer bin Abdullah, Malik bin Hurraş elHuzzâi gazâya çıkmışlar. Halka ip ören bir kadına uğruyorlar. Kadına bakarlarken istihzâen gülüşüyorlar. Nedir bu ipi çekip fal açan kadın, diyorlar. Bunun üzerine kadın başını kaldırıyor ve Mâlik'e şöyle diyor : "Allah'a and ederim. Sen Sücüstan şehrinden çıkar çıkmaz ölürsün. Şu Ömer de hanımınla evlenecek, "Binnetice iş öyle olmuştur. Hülâsa, bir kısım kıyâfet ilmiyle, birtakımları da ârrâfet ilmiyle olayları yorumlayarak, hisleriyle birçok şeyleri bilirler. İster hisle, ister cin vasıtasıyla olsun, İslâm Dîni bunların bildiklerini tekzib etmiştir. Kâhinleri dinleyip, haberlerini tasdik etmeyi de yasaklamıştır. Gayb iddiasını yapan ve gayb iddiasını yapanı tasdik eden, çoğu zaman şirke yaklaşır. Nitekim, Hakem esSülemî'nin oğlu Muaviye şöyle anlatır: Ben; ey Allah'ın Rasûlu birtakım şeyleri biz cahiliye devrinde yapıyorduk, kâhinlere gidiyorduk, dedim. Bunun üzerine o da : Artık kâhinlere gitmeyin, buyurdu, Ben : Tetayyürde de bulunuyorduk, dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu : ذاك شيىء يجده احدكم فى نفسه فلا يَصُدَّنَّكم "Bu sizden birinizin (his veya cinnin ilkâ ettiği sesle) nefsinde bulduğu bir şeydir. Sakın size mâni olmasın." Yani, adete göre sizin içinize uğursuzluk diye bir şey gelir yahut cinnin size yaptığı fısıltıdan bir his gelir. Ama siz buna bakmayın. Niyet ettiğiniz işlerden geri kalmayın. Çünkü bunların birçoğu yalandır. Nitekim,

من اتى عرافا فسأله عن شيىء لم تقبل له صلاة اربعين يوما

"Herkim bir arrâfe gelir de bir şey sorarsa, kırk gecelik namazı kabul olmaz." mealindeki hadîsi şerif, kâhin ve ârrâf kimselere gitmeyi ve işlerine inanmayı yasaklamıştır. Arrâfe bir şey soranın namazının kabul edilmemesinden murad, sevabının yokluğudur. Binâenaleyh böyle bir günaha tevessül edenin kıldığı namazlarının iadesi gerekmez. Büyücülük de bu kısma dahildir. Ama herşeye rağmen bunların kırkta biri doğru, diğeri yalan ve uydurma olduğundan hepsinin inkârı imanın icabıdır. Ehli sünnet velcemaatin

inancından ayrılmamak ve gayb biliciyim, diyenlerin iddiasından sakınmakla insan sâlim fikre sahib olur. Kerâmet ve mucize, ferâset bunların dışındadır. O halde, şu adamın davası yahut keşfi kerâmet ve ferâset mi yahut kehânet ve arrâfet mi, diyebilmek için üç şart vardır : *Birinci şart ehli sünnet itikâdı ile birlikte* şeriat dairesinde amel etmektir. İkinci şart Uluhiyyet nübüvvet ve vilâyet davasında, doğrusu gaybı bilmek iddiasında bulunmamaktır. Üçüncü şart Peygamber'e kemâli ittiba'dır. Bu şartlar dahilinde ehli istikâmetin birisinden, tabii olayların dışında bir hal zuhur ederse, adı kerâmettir yahut ferâsettir. Aksi takdirde kehânet ve ârrâfettir. Demek ki, bir şeyh ile bir kâhin arasındaki fark istikâmettir. Şu kadar ki, şeyh melekten, kâhin şeytan ve cinden ilham alır.

RUHÎ ALTINCI VAZİFE
HÜRRİYYETLE, ESARETTEN SAKINMAKTIR

Hürriyet; Allah Teâlâ'nın ve kulunun hukukunu korumakta serbest olmaktır. Zıddı esârettir. Hürriyet ve esâret birbirlerine zıd olmak itibâriyle maddî ve manevî olmak üzere iki kısımdır :

a) Bedenin hareket ve fiilinde serbestiyet, maddi hürriyyetle,

b) Söz söylemek ve maksadların izahında serbestiyet, de manevî hürriyyetle ifade edilir. Her iki itibarla maddi hürriyet vücuda, manevî hürriyyet nefs ve ruha müteveccih olur. Çünkü mutlak hürriyyet sözkonusu değildir. Şu halde, Hakk'a itaat etmekten ibâret hürriyyet, ahirette ebedi serbestiyeti gerektiren bir vesile olduğu için hürriyyet hâlihazırdaki mevcudiyete değil, binnetice ahirete nazarandır. Çünkü, Hakk'ın veya halkın hakkına tecavüz etmek, ebedi veya muvakkat ahiretteki cezayı gerektirdiği için esârettir. Şu halde hürriyyet ve esâret netice itibâriyle biribirinden farklı olur. Demek insan bir taraftan hür, diğer taraftan esirdir. Meselâ, kanun ve nizamlarla serbest bırakılan yerde insan hür, onun dışında esirdir. Zaten dünya kendisi bir kafestir. Ruh bu kafese girmekle esirdir. O halde mutlak hürriyyet davası da yoktur. Şu halde hürriyyet şöyle târif edilir : Tam adâlete riâyetle hak ve hakikate boyun eğmektir. Nitekim, الحرية عدم التقيد بشيء سوى الحق "Hürriyyet Allah'tan başkasıyla bağlı olmamaktır" diye Şeyhul Ekber târif etmiştir. Binâenaleyh hürriyyetin zıddı olan esâret, Allah'tan başka bir şeyle şartlanmak ve şartlandırılmaktır. Eğer şu altı şey varsa hürriyyet vardır. Aksi takdirde esâret vardır.

1– Hıfz-ı beden. Her insan bedenini darbe ve cerhden muhafaza etmeyi haketmiştir.

2– Her insanın katlden korunması varsa, hürriyyet vardır. Doğrusu can güvenliği.

3– Nefsin güzelliklerinin korunmasıdır. Buna hıfz-ı namus, hıfz-ı vakar ve hıfz-ı şeref denilir.

4– Itikad olarak nefsin taarruzundan korunmaktır. Eğer bir insanın itikâdına taarruz olunuyorsa hakkına müdahale olduğundan esâretle ifade edilir.

5– Maddi ve manevî fert ve ümmetin mülkünün, meşru' hakkının korunmasıdır.

Eğer bir ferdin kazancına meşru' hakkın dışında müdahale edilirse hürriyyet yok demektir.

6– Din ve mezhebin korunmasından ibâret hürriyyettir.

Bu altı haktan birine el koymak esâret ve zulümdür. Her müslüman kendi nefsini, hayâtını, namusunu, itikad ve meşru' mülkünü, dinin ahkâmına göre koruyabiliyorsa hürdür. Şu halde, bir insan kendi hürriyyetini dava etmekle başkasının hakkında bunların birini ihlâl etmeye hakkı yoktur. Bu itibarla hürriyyeti târif edenler şöyle demişlerdir : Hürriyyet; gayre her fedâkârlığı yapmak ve meşru' hakkını korumakta gayrine zarar vermemektir. Bu târif ittifâkîdir. Binâenaleyh, insanın hürriyyetinin dînin ahlâkı ahkâmının elmas zincirleriyle bağlanılması mutlak hürriyyettir. Binâenaleyh, din olmaksızın hürriyyet sözkonusu değildir. Çünkü, dîne bağlı kalmak, şartlandırılmak değil huzurdur. Zira insanın ruhunun en çok nefret ettiği şey dinsizlik, diğer ifade ile ahlâksızlıktır. Eski felsefeciler bu mânâya binâen; Hürriyyet; ruhun meâliden başka bir kaydı kabul ve hayrdan başka hiçbir kanuna itaat etmemesidir, diye târif ettiler. Bu târifi tahrif edenler: Hürriyyet isdibdattan kurtuluştur, dediler. Halbuki, hürriyyeti böylece târif etmek, bir nev'i esâreti târif etmektir. Çünkü din hükümlerinin icra edilmesinde isdibdat sözkonusu değildir. Çünkü dînî hükümleri icrâ etmek, mutlak kurtuluştur. Bu mânâya nazaran, hürriyyetin en güzel târifi şöyledir : Hürriyyet, Allah'ın hükmünden başkasına bağlanmamaktır. ليس لعربي على عجمي فضل الابالتقوى "Bir arabın bir acemin üzerinde -takvâdan başkasıyla- üstünlüğü yoktur." لا طاعة لمخلوق فى معصية الخالق "Hâlık'ın isyanında hiçbir mahluka boyun eğmek yoktur." mealindeki hadîsi şeriflerle bu târif teyid olunmaktadır. Büyük, küçük, âmir ve me'mur, efendi ve hizmetçi mü'minler; ferd ferd ve toptan hürdür ve birbirine kardeştirler. انما المؤمنون اخوة "Mü'minler ancak birbirine kardeştirler." buyurulmuştur. Hiçbirisi diğerine esir değildir. Hepsi toptan Allah'a esirdir, O'na hizmetçidir, ahkâmına bağlıdır. Kendi nefsini koruduğu gibi, mü'min kardeşini de korur. İşte hürriyyet... Demek Hakk'a esir olduktan sonra, insan ahiretteki kurtuluşa nazaran hürdür.

المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه

"Müslim müslimin kardeşidir. Ona zulüm etmez ve (onu düşmanın eline) teslim edemez." buyurulan hadîsi şerife binâen mü'min, kardeşini yalnız bırakmaz. Efendi kölesini, o da onu, patron işçisini, o da onu, âmir me'murunu terkedemez. Hülâsa herbiri diğerinin dînine, hayâtına, namus ve haysiyetine itikad ve mülküne, mezheb ve fikrine bekçidir. Herbiri diğerinden sorumludur. Herbirisi kardeşinin hakkını kendi hakkından daha evvel tercih etmekle kardeşini serbest hayâta kavuşturmaya çalışır. En takvâ insan bile son nefesinden haberdar olmadığı için, takvâ sahibi olmayanı nefsinden daha üstün tutar. Bu tutumla gayrini hürriyyete kavuşturur. Dolayısıyla kendisi mutlak serbestiyette bulunur. En güzel ifadeyle, "Müslim müslimin kardeşidir. Ona zulüm etmez, onu yalnız bırakmaz."Vicdan hürriyyeti de bununla meydana gelir. Aksi takdirde vicdan olmaz ki, hürriyyet sözkonusu olabilsin. Demek, kendi namusunu koruduğu gibi, mü'min kardeşinin canını, namus ve malını korumayan vicdansızdır, zâlimdir, fâsık ve âsîdir ve bu nisbette esirdir.

Neticei meram şu ki, din olmaksızın insan hürriyyet ve esâretin aralarındaki inceliği kavrayamaz. Çünkü herkes kendi hissine göre bir hürriyyeti ortaya koyar. Bu takdirde hürriyyetsizlik meydana gelir. Öyle ise bir milletin hürriyyeti, din, silah ve ilme bağlıdır. Bunlardan birisinin yokluğunda derhal esâret hâkim olur. Din birliği, ilim birliği, fikir birliği, güç ve ittifak birliği milleti hâkim kılar. Unutmuyoruz ki, İslâm Dîni başka din mensublarını müslüman olmaya icbar etmez. Ancak onların İslâm Dînine karşı gelmelerini engeller. Cihad da buradan meydana gelir. Yani mücahid, müslüman, tecavüz eden gayri müslime tebliğ eder. Tebliği kabul etmez ve İslâm dinine saldırırsa bilmecburiye el kaldırır. Bu şeref ve meziyet İslâm'a mahsus bir şiardır. Bir milletin hürriyyete kavuşabilmesi için beş şart var :

1– *İ'tisamdır.* واعتصموا بالله فهو مولاكم "Allah'a (*fiilen, itikâden* hükmüne) sarılın. O sizin Mevlânızdır." mealindeki ve benzeri ayetlerden iktibas edilmiştir.

2– Füru'da ihtilâf olsa bile usulde ittifak etmek ve tefrikadan korunmaktır.Demek füru'daki ihtilâf değil, iftirak yasaklanmıştır. Bu hüküm şu ayetten anlaşılır : واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا "Hepiniz, toptan, sımsıkı Allah'ın ipine (hükmüne) sarılın, parçalanmayın."

3– Özü, sözü ve fiili birleşmiş takvâ sahibleriyle beraber olmaktır. Yani onları vesile edinmektir. Bu hüküm de يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين "Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun." mealindeki ayeti kerîmeden anlaşılır.

4– Büyük günahları terketmek, farz ve vâcibleri yerine getirmekten ibâret takvâ üzerinde bulunmaktır. Nitekim, bu hüküm de فلا تموتن الا وانتم مسلمون "Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve müslüman olmaktan başka bir suretle can vermeyin" mealindeki ayeti kerîmeden anlaşılır.

5– Emr-i mârufu bildirmek ve Allah'ın yasaklarından sakınmakla sakındırmaya çalışmaktır.

من راى منكم منكرًا فليغيره بيده فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذالك اضعف الايمان

"Kim şer'e muhalif hareketleri görürse eliyle onu değiştirsin. Eğer buna gücü yetmezse diliyle nasihat etsin. Eğer buna da gücü yetmezse (fiilen, fısk ve isyanı ve âsi ve fâsıkları terketmekle) kalbiyle nefret etsin. Bu da imanın en zayıf derecesidir." ve

ما من نبيى بعثه الله تعالى فى امة قبلى الاكان له من امته حوار يون واصحاب يأخذون بسنته ويقتدون بامره ثم انها تخلف من بعدهم خُلُوف يقولون مالا يفعلون ويفعلون مالا يؤمرون فمن جاهدهم بيده فهو مؤمن ومن جاهدهم بلسانه فهو مؤمن ومن جاهدهم بقلبه فهو مؤمن وليس وراء ذالك من الايمان حبة حردل

"Benden önce Allah'ın hiçbir ümmete gönderdiği bir peygamber yoktur ki, o peygamberin ümmetinden havârileri ve sünnete tâbi' olan ve emrine uyan ashabı olmasın.Kıssa

şu ki, sonra onların ardından yapmadıklarını söyleyen ve emrolunmadıkları şeyleri yapan birtakım kötü nesiller meydana çıkar. İşte kim bunlara karşı eliyle mücahade ederse o mü'mindir. Kim onlara karşı diliyle mücahade ederse o da mü'mindir. Kim onlara karşı kalbiyle mücahade ederse o da mü'mindir. Ama bunun ötesinde imandan bir hardal tanesi de yoktur." buyurulan hadîsi şeriflerde iyiliği emr ve yasaklardan sakındırmaya çalışmak vazifesi beyan olunmuştur. Hürriyyet ancak ve ancak bu beş esası tatbik etmekle meydana gelir. Çünkü bu beş vazifeyi görmekle ruh saflaşa saflaşa tamamen esâretten kurtulup ebedî hürriyyete kavuşur.

RUHANÎ YEDİNCİ VAZİFE, İSMET, VAKAR VE MUHALESETTE SEBAT ETMEK VE ZIDLARINDAN SAKINMAKTIR

Ruh; ismet, vakar ve muhâleseti emrettiği gibi nefs de tam zıddı olan, fahş, hıffet ve riyâyı ister. Zaten bu ikisinin arasında mücadele devam olunmaktadır. İnsanın kemâlâtı, nefsî arzularından sakınıp ruhî arzularını yerine getirmektir.

İsmet ve iffet; şer'a ve aklı selime muhalif umum düşünce hal ve hareketten arınmaktır. Ruhen arınıyorsa ismet, bedenen arınıyorsa iffetle ifade edilir. Kimisi de iffeti medeni ve vicdânî ve şer'î kanunlara riâyet etmekle târif etmiştir. Bizce bu târif eksiktir. Çünkü ismet, İlâhî kanunlarla ruhu beslemek, iffet ise, nefs ve vicdânî olarak medenî kanunlara riâyet etmektir. Meselâ, zâhirde günah işlemeyip de yalnız iken işleyen iffetlidir ama mâsum değildir. Allah'ın kanunlarına riâyet etmemek fahşla tâbir olunur. Kıyâmet gününde, terazinin sağ kefesine ağırlık veren ismet sol kefesine ağırlık veren fahştır. Nitekim bundan dolayı, ismet ve iffet sahiblerine sağcı, fahş ve hıffet sahiblerine de solcu denilmektedir.

Sağcı, ruhuyla Allah'a ibadet ederek, nefsiyle halka hizmet ve şefkat edendir. Solcu, bundan birisini ihlâl edendir. Şübhesiz sağcıların kıyâmet gününde terâzileri ağır geldiğinden, ehli cennet ve maksadına kavuşmuş saidlerdir. Aksi takdirde ebedî hüsrâna uğramış solculardır.

فاما من ثقلت موازنه فهو فى عيشة راضية واما من خفت موازنه فأمه هاوية

"İşte (kıyâmet gününde) kimin tartıları ağır geliyorsa artık o hoşnud olacağı bir yaşayışdadır. Ama kimin de tartıları hafif geliyorsa onun da yurdu hâviyedir." buyurulan ayeti kerîmeye binâen kimin ameli, niyet ve hareketi, ismet,iffet, muhâleset ve vakar olursa, o dünya ve ahirette güzel hayatta ve rahat bir yaşayışdadır. Aksi takdirde yeri cehennemdir. Dünyadaki cehennem hapishane, tımarhane ve işret meclisleri olduğu gibi, ahirette de hâviye adlı cehennemdir.

Aklı selimin isteklerine uygun hareket etmekten ibâret ismet, ağırbaşlılık, ağır meşreblilikden ibâret vakar, içte ve dışta özü ve sözü dosdoğru olmaktan ibâret muhâleset, dünyada şan ve şeref sebebi olduğu gibi, ahirette de saadet vesilesidir.Demek, İslâm Dîninin emrleri, yalnız ahirete ait değil, aynı zamanda dünyaya da aittir. Doğrusu İslâm Dîni dünya ve ahiret saadetini tekeffül etmektedir. Ne diyeyim ki, İslâm

Dîni insan doğmadan evvel onunla ilgilenir, öldükten sonra da onunla ilgilenir. Doğum ve ölüm noktasını kuşatan bir nizam insan hayâtının hangi zerresini ihmal ediyor? Bütün işleri de ismet, vakar ve muhâlesetin temelleri üzerine bina ediyor. Fahş, hıffet ve riyâdan sakındırıyor, ki bu üç temel salih amelle ifade edilmektedir.

من عمل صالحا من ذكر او انثى وهو مؤمن فلنحيينه حياة طيبة ولنجزينهم اجرهم باحسن ماكانوا يعملون

"Gerek erkekten, gerek kadından, kim, o mü'min olduğu halde iyi amel (ve hareket) de bulunursa, hiç şübhesiz onu (dünyada) çok güzel bir hayatla yaşattırırız, (ahirette de) herhalde yapageldiklerinin daha güzeliyle mükâfatlandırırız." mealindeki ayeti kerîme, ismet, iffet, vakar ve muhâlesetten ibâret salih amel işleyenlere iki mükâfâtı va'dediyor: Dünyada hayât-ı tayyibe, ahirette güzel mükâfât...

Hayât-ı tayyibe; kanaatla bol rızk, sevinç, rahatlık, göğsün genişlemesi, kedersiz bir yaşayış, endişe ve korkusuz bir ölümdür. Bu mânâyı kavrayanlar ölümü kendilerine bir mükâfat bilirler. Ölümü temenni etmezler ama, ecel geldiği zaman aslî maksada kavuşacaklarına inandıkları için sevinirler. من احب لقاء الله احب الله لقائه

"Kim Allah'ın huzuruna gitmeyi severse, Allah'da onun mülâkâtını sever." mealindeki hadîsi şerif bu mânâya işaret etmektedir.

Ahiretteki mükâfat cennet, Dünyaya kıyas edilmez bu cennet. Herşeyi portatif. Ne çalışmak var, ne zorluk. Bol bol kazanç. Bundan daha üstün, Allah'ın Cemâlini müşahade etmek. İsmet, iffet, vakar ve muhâlesetin semeresi, cennette Allah'ın zât-ı şerîfini görmektir. Her mü'min kendi makamında Peygamberle beraber olmaktadır. Ne güzel bir beraberlik. قد افلح من هدى للاسلام وكان عيشه كفافا وقنع به

"Ona kanaat edilecek kâfi yaşayışda olduğu halde İslâm'a hidâyet olunan kimse, şübhesiz umduğuna kavuşmuş, korktuğundan da kurtulmuştur." mealindeki hadîsi şerif her iki saadeti beyan buyurmaktadır. Felâh işte budur, ki elMü'minun suresinin ilk onbir ayetinde beyan buyurulmuştur. Bu iki saadeti elde edebilmek için beş vesile vardır :

1– Aklı selim ve şer'a muhalif umum kötülüklerden arınmak, ki iffet ve ismettir.

2– Umum hal ve hareketlerde İslâm'ın târif ettiği haysiyet ve şerefi korumaktan ibâret vakar. Dünyadaki vakar ahirette ebedî saadet olur. Ancak vakarın aşırısı benlik ve kibirliliktir. Vakarın zıddı, hoppalık ve temkinsizlikten ibâret hıffettir. Bunlar ahirette şekâvat olur. Nitekim dünyada da, vakar, sahibine hürmeti, hiffet ise saygısızlığı celbeder. Aşırı hıffet olursa, gevezelikle tâbir olunur.

3– Düşünmek, hak ve hakikatleri söylemek, gizli ve âşikârede her türlü hıyânet ve riyâkârlıktan âri muhâleset, dünya ve ahirette saadet vesilesidir.

4– Gizli ve âşikârede şehveti dizginlemek, aklı selimin emri altında şeriatin müsaadesi çerçevesinde nefsi beslemek iffettir. İffet, namuslu olmak demektir. Şu halde, gayrinin malına ve namusuna göz diken namus kelimesinin sonuna "suz" eklemiştir. Hükemâ, başkasının ırzına göz diken kendi namusunun pâyımal olunmasına rızâ göstermiştir, demişlerdir. Ne güzel demiş şair :

Sen usandırma eli, el de usandırmaz seni.
Müstakim ol Hazreti Allah utandırmaz seni.

عفوا عن نساء الناس تَعِفَّ نسائكم وبروا ابنائكم تَبَرُّكم ابنائكم ومن اتاه اخوه متنصلا فليقبل ذالك محقا كان او مبطلا فان لم يقبل لم يرد عَلَيَّ الحوض

"İnsanların kadınlarından sakının (bakmak, konuşmak ve zinâya sirâyet edebilecek her türlü hareketlerden sakının). Tâ ki, kadınlarınız da sakınsınlar. Evladınıza hayr ve iyilik yapın. Tâ ki, evladınız da size hayr ve iyilik yapsınlar. Haklı veya haksız olarak kimin din kardeşi özrünü beyan etmekle (afvını dileyerek) gelirse mâzeretini kabul etsin. Bunu işlemeyen havz-ı Kevser'de Bana varamaz." buyurulmuştur. Nefs tam bunun zıddını ister. Onun için اعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك "Düşmanının en büyüğü,iki kürek kemiğinin arasındaki nefsindir." mealindeki hadîsi şerif nefsin fahş, hıffet ve riyâ desiselerine işaret etmektedir. Bunların başlangıcı şakalaşmaktır. Özellikle el şakası. Şakalaşma aşırı derecede olmadığı müddetçe meşru'dur. Yani; yalan, şerefi kırmak, kalb kırmak olmadığı müddetce mizah da ruha ferahlık veren vesilelerden biridir. Meselâ vakar sahibi olan bir kimsenin sıfatı vakar mı, kibirlilik ve benlik mi? Diye farkedebilmek için mihenk taşı mizahtır. Peygamber de mizah yapmıştır.

انى وان داعبتكم فلا اقول الاحقا

"Muhakkak Ben her ne kadar size lâtifeler söylersem de, hak (ve gerçek) dan başkasını söylemiyorum." buyurulmuştur. Binâenaleyh, mizahta lâtifelerin söylenmesi şahsiyetin kibirliliğini yok edici bir panzehirdir. Ama aşırı mizah şübhesiz zarar verir, vakarı giderir. انى لأمزح ولا اقول الاحقا "Muhakkak Ben de şakalaşırım, lâkin haktan başkasını söylemem." buyurulan hadîsi şeriften şu hikmetler istifâde edilmektedir :

a) İnsan bulunduğu cemaattaki arkadaşlarına gülümsemekle şakalaşırsa, samimiyetini ifade etmiş olur. Mizahsız mücerred vakar, samimiyeti ve vakarı nefret ve kibirliliğe dönüştürür. Nitekim aşırı mizah da vakarı götürür. Bu işin ortasını bulmak şarttır.

b) Nefsin inkibâzı anlarında keder ve gamın giderilmesi için şaka yapmak, lâtifeler söylemek ruhânî bir ihtiyaçtır. Binâenaleyh bu ihtiyâcın dışında şakalar yapılmaz. Nikahta, talakta, dinî mes'elelerde yani ahkâmda şaka yapılmaz. Çünkü bu cehaletin ifadesidir veyahut gizli riyânın semeresidir. Eğer şakalaşma istihzâ ve alaya dönüşürse şübhesiz gizli şehvetin semeresidir.

RUHUN SEKİZİNCİ VAZİFESİ
TEVAZU VE SADÂKATİ ADET EDİNMEKTİR

Zillete sirâyet etmeksizin vakar şartıyla tevazu', yani gönül alçaklığı -zâtı şeref, ilim, servet ve gücü sarfı nazarla- kendisinden zayıf olanlara kanadı yere germektir. Zıddı kibirliliktir. Kibirliliğin aşırısı saleftir, yani olmayan ilim, servet ve güç sıfatını izhar etmekle böbürlenmektir, ki bu en büyük zarardır. Demek oluyor ki, tevazu', zâtı şeref olduğu halde kanatları yere germektir. Şu halde, hiçbir şeyi olmayan, kendini bir ilim, mal, güç ve servet sıfatıyla gösteren salef hasletini taşıdığı gibi, kendisinde hiçbir mezi-

yet olmadığı halde âcizliğinden dolayı tevazu' eden alçaklık sıfatına girmiş olur. Bu ikisi de zillet...

Şu halde, güç sahibi olanın gönül alçaklığı tevazu'yla, gücüyle böbürlenmesi kibirle, hiçbir meziyeti olmadığı halde meziyetli olarak kendini göstermek salefle ve kendini zillete düşürmek de alçaklıkla ifade edilir. Meselâ, bir insanın ilim, mal veya herhangi bir güç kendisinde mevcut olduğu halde, kendisinden zayıf olanların seviyesine inmesi tevazu'dur. Üzerindeki ni'meti nefsinden bilip, onunla yükselmeyi taslamak kibirliliktir. Kendini güçlü göstermesi salef ve aczinden dolayı aşırı tevazu' zillettir. Meselâ, dilencilik kendisi, zillettir. Bir de sıfaten kendini düşürmesi, tevazu' değil alçaklıktır.

Sıdk; vaki' olan hakîkate muvafık hal, hareket ve sözdür. Zıddı vuku' bulan hakikate muhalif kizbdir, yani yalandır. Mevlânâ ne güzel demiş :

"Ne isen öylece görün ve göründüğün gibi de ol"

ماتواضع احد لله الارفعه الله "Allah Teâlâ'nın azameti için tevazu' eden bir kimse yoktur ki, Allah Teâlâ onu yükseltmesin." من تواضع لله رفعه الله "Kim Allah için tevazu' ederse Allah da onu yükseltir." mealindeki hadislere binâen İbnu Atâullah diyor ki; Kendisinde kalben gönül alçaklığı olmadığı halde, sureten tevazu' gösteren kimse nifaka, kendisinde bulunan ni'metle üstünlüğünü inanıp gösteriş yapan, kibirliliğe, Cenâb-ı Hakk'ın azametine karşı, acz ve fakrını müşahade etmeyen de tasalluta girmiştir. Şu halde tevazuun hakîkati var gücüyle Hakk'a ve halka boyun eğmektir. İbnu Kayyim de şunları söylemiştir : Gerçek samimiyetten ibâret sadâkatten meydana gelen tevazu', halka şefkat ve var gücü harcamaktır. Bununla tevazu' kibirlilikten ve zilletten ayrılır. Şu halde ilim, mal ve servetinden muhtaçlara harcamak tevazuun alâmetidir. Bunda cimrilik de kibirliliğin alâmetidir.

İmam Râgıb İsfihânî de şunları söylemiştir:Yüksek makama layık olanın aşağı mertebesine râzı olması tevazu', dünyevî bir gayeye ulaşmak için iman şerefine layık olmayan bir düşük hâle râzı olmak da zillettir. Ancak tevazu'da insanın dînî izzetiyle kendini maskara haline getirmemesi gerekir. Tevazu' ile huşu' arasında şu fark vardır: Tevazu' kalbin ve ruhun dînî vecibelere boyun eğmesi, huşu' ise bedenen de teslimden ibârettir. Tevazuun zıddı kibirliliktir. İnsanda ne kadar tevazu' varsa o kadar huşuu vardır demektir. Şu halde tevazu'; kendisinde bir miskinlik olmadığı halde nefsi alçatmak ve ma'siyet olmadığı yerlerde, topladığı malından harcamak, fıkıh ve ehli hikmetle buluşup görüşmektir. Eğer bunlar olmazsa bir kibirlilik var demektir.

İmam Menâvî de: Dünyevî bir gayeye ulaşabilmek için iman şerefine layık olmayan bir hâle girmek kadar zillet ve nifak yoktur. Binâeaneleyh dîne zarar veribelecek değil, halkın ve Hakk'ın haklarından birşey zayi' olmayacak yerlerde tevazu' en güzel bir haslettir. Şu halde dînin izzeti bâki kalmak şartıyla mü'minlere ilim, servet ve güç kanatlarını yere germekle hizmet etmek tevazu'dur, demiştir. Hadisi şerifte:

طوبى لمن تواضع فى غير منقصة وذل فى نفسه فى غير مسكنة وانفق من مالٍ جمعه فى غير معصية وخالط اهل الفقه والحكمة ورحم اهل الذُلِّ والمسكنة طوبى لمن ذل نفسَه وطاب كسبُه وحُسنت سر يرته

وكرُمت علانيته وعزل عن الناس شره طوبى لمن عمل بعلمه وانفق الفضل من ماله وامسك الفضل من قوله

"Kendisinde bir noksanlık olmaksızın tevazu' edene, kendisinde bir miskinlik olmadığı halde nefsini alçaltana, ma'siyet olmadığı yerlerde kazandığı maldan harcayana, fıkıh ve ehli hikmetle buluşup görüşene, zillet ve meskenette olanlara merhamet edene müjdeler olsun! Müjdeler olsun o kimseye ki, nefsini zelil kılar, kazancı helal olur, gizlisi süslenir. (Haklara riâeyet etmekle de) Aşikârede şeref kazanır (yani zâhiri şeref) ve insanlara zararını dokundurmaz, ilmiyle amel eder, malının fazlasını Allah yolunda harcar, fuzuli sözlerini tutar. Ne mutludur bunlar!" buyurulumştur. Bu hadîsi şerif hakkıyla tevazuu öğretmektedir. Gerçek tevazu', doğru konuşmak ve istikâmette bulunmanın âlâmeti, Allah'a kavuşmanın vesiledir.

Şeyh Abdülkâdir Geylâni kaddesallahu sırrahussubhâni diyor ki : Ben kendimi bildiğim bileli doğruluğu kendime bir usul inandım. Henüz taze genç iken Mekke'den Bağdad'a ilmi taleb etmek üzere yola çıkmıştım. Kâfile ile Hemedan'a vardık. Soyguncular yolumuzu kestiler. Yola çıkacağım zamanda annem Bana kırk altın vermişti.Ben de onu önceden oyulmuş olan bastonumun içerisine saklamıştım. Tabii ki kimsenin bundan haberi yoktu. Annem bana yemin verdirmişti, sakın yalana tevessül etme diye. İşte Hemedan'da eşkiya kervanı soydu. Birisi yüzüme bakarak, ey oğlan sende de para var mıdır, diye sordu. Derhal ona ben de kırk altın vardır, dedim. O güldü geçti. Öbürü sordu, o da alay etti geçti. Bir diğeri sordu. Benden aynı cevabı alınca peşimi bırakmadı ve beni alıp reislerinin yanına götürdü. Reisine şöyle dedi : Ben bundan soruyorum, paran var mıdır? Kırk altınım vardır, diyor. Reisleri bana dönerek, he oğlan sen de para var mı, diye sordu. Ben de ona : Evet hem de kırk altınım var, dedim, Nerdedir? Diye sorunca, bastonumu eline vererek: Bunun içinde, dedim. Altınları gördü, hayret içerisine girdi. Bana : Şu doğruyu sana söyleten nedir? Diye sordu. Dedim ki : Annem bana yemin verdirmişti, ben de ona yalan söylemeyeceğime dair yemin etmiştim. Anneme verdiğim söze karşı doğru söylemeye mecbur kaldım. Bunun üzerine reisleri başını eğdi ve birdenbire cezbelendi. Ağlayarak şöyle dedi : Sen annene karşı sözünü kırmaktan korkuyorsun. Biz Rabbimize karşı ahdimizi bozup sizleri soyuyoruz, korkmuyoruz. Andolsun, bu andan itibâren ahdimi bozmayacağım ve bu işi bıraktım diyerek, altınımı bana iade etti.

İşte tevazu', işte sadâkat... Ne güzel demiş şair :

İnsana sadâkat yaraşır etse de ikrah
Yardımcısıdır doğru söyleyenlerin Hazreti Allah.

Tevazuu kazanabilmek için şu vesilelere riâyet etmek gerekir:

1– Gavsı Geylâni gibi doğruluğu âdet edinmek,
2– Yürüyüşte çalımlı değil, orta halli yürümek,
3– İlim, servet, neseb ve meşreb gibi şeylerle iftihar etmemek.

Hadîsi şerifte, أنا سيد ولد آدم ولا فخر "Ben âdemoğullarının büyüğü ve efendileriyim. Halbuki iftihar yoktur." buyurulmuştur.

4– Ne kadar yüksek olursa olsun işçi, me'mur ve hizmetçilerle beraber çalışmak usulüdür. Nitekim Hazreti Ömer, kendisi halife olduğu halde sırtında un çuvalını taşıyıp, yetimlerin evine kadar götürmüştür. Hazreti Ebubekir ise, Cüveyriye adlı cariyesiyle beraber oturup süt sağmıştır. Radıyallahu anhuma. İşte tevazu'.

5– Ruhî nezâfete son derece önem vermektir. Her ne kadar dilimizde nezâfet, beden temizliğinde kullanılıyorsa da, buradaki nezâfetten manevî ve ruhî temizliği kastediyoruz. Şöyleki :

a) Kalb, beden temizliğidir. Bu temizlik ibâdeti âdetten ayırmak üzere niyetle abdest ve gusülle ifâ edilir. Yani abdest ve gusülde niyetle birlikte kalb ve dil ile zikre devam etmektir.

b) Dimağ temizliğidir. Bu temizlik, namaz, oruc, cihad ve sair ibadetlerle yapılır.

c) Ruhun temizliğidir. Bu ise güzel ahlâk ile yapılır. İşte bu itibarlarla hadısi şerifte şöyle buyurulmuştur النظافة من الايمان "Temizlik imandandır." Ayni itibarla من نظف ثوبه قل همه "Kimin elbisesi (dimağ, kalb ve ruhu, libas ve yeri) temiz ise kederi azalır." mealindeki hadısi şerif şerefsudur olmuştur. Nitekim وثيابك فطهر "... ve elbiseni temizle." mealindeki ayetı kerımedeki "siyab" kelimesi bu mânâlarda tefsir olunmaktadır. Çünkü maddi necaset ibadetin kabulüne engel olduğu gibi, manevı necaset de Allah'ın huzuruna varmaya engeldir. Her iki temizliğin başı tevazu' ile sadâkatı âdet edinmektir Eğer sadâkat ve tevazu' kalbi istilâ etmezse insan istikâmet yolundan sapar ve dolayısıyla mahrum olur.

SADAKÂT VE TEVAZU' İLE KİBİRLİLİKTEN KAÇ

Abdullah ibni Amr'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in yanında oturuyorduk da çöl halkından bir adam geldi. Üzerinde dibaçla örtülü cübbe vardı. Tâ Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in başucunda durup şöyle dedi : Sizin arkadaşınız her babayiğiti aşağı yıkmıştır (yahut demiştir ki, her babayiğiti aşağı yıkmak istiyor) ve çobanı (zavallıyı) da yukarı kaldırıyor. Bunun üzerine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onun cübbesini eteklerinden tutup şöyle buyurdu : "Senin üzerinde anlamaz kimsenin elbisesi görülmüyor mu?" Sonra Hazreti Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın peygamberi Nuh aleyhisselâm'ın vefatı yaklaşınca oğluna dedi ki : Ben sana vasiyetimi söylüyorum : Sana iki şeyi emrediyorum ve sana iki şeyi yasaklıyorum. Sana "lâ ilâhe illallah" ı emrediyorum. Çünkü yedikat göklerle yedi kat arz eğer bir terâzi kefesine ve lâ ilâhe illallah da diğer bir kefeye konsa, bu tevhid onlara daha ağır basardı. Eğer yedi kat göklerle yedi kat arz uçsuz bucaksız bir çember olsalar onları lâ ilâhe illallah ve subhânellâhi ve bihamdihi kelimeleri kırardı. Çünkü bu kelimeler her yaratığın duasıdır. Ve bunlarla herşey rızıklanır. (Lâ ilâhe illallah ile subhânellâhi ve bihamdihi kelimelerini söyle, bu ikisini bırakma). Bir de Allah'a ortak koş-

maktan ve kibirlenmekten seni menediyorum." Peygambere soruldu ki : Ey Allah'ın Rasûlu, bu Allah'a ortak koşmayı bildik, ancak kibirlenmek nedir, birimizin güzel elbisesi olup onu giymesi midir ? Peygamber : "Hayır!" dedi. Adam sordu : Bizden birimizin güzel iki kayışlı iki güzel ayakkabısı olması mıdır? Peygamber : "Hayır!" dedi. Adam sordu : Birimizin binecek hayvana sahib olması mıdır? Peygamber: "Hayır!" dedi. Adam yine sordu : Kibir birimizin arkadaşları olup, kendisiyle oturmaları mıdır? Peygamber: "Hayır!" dedi. Adam o halde kibir nedir, ey Allah'ın Rasûlu? dedi. Peygamber şöyle buyurdu: سغه الحق وغمص النّاس "Hakkı çiğnemektir ve insanları küçük görmektir."

Kibir, insanın kendi nefsini başkalarından üstün görmesine ve onları hakir saymasına denir, ki zıddı tevazu'dur. Hadîsi şeriften anlıyoruz ki, güzel ve temiz elbise giymek ve bunlara sahib olmak kibir değildir. Eğer bunlar başkalarına üstünlük ve onları küçümsemek niyetiyle giyilirse, o zaman kibir olur. Kendini başkalarından büyük gören insan herkesi kendine hizmetçi ve bir nev'i köle sayar, böylece haklarını çiğner, onlara zulmeder. İşte böyle hareketleri bulunanlar asıl kibir sahibi olanlardır. Peygamber Efendimiz de buna işaret buyurmuşlardır.

Yüksek mevki'de bulunmak, geniş imkânlara sahib olmak, sözü geçerli olmak ve akranlarla birleşmemek hep kibri doğuran sebeblerdir. İnsan ilk mayasının ne olduğunu, ölünce bir cîfeye döneceğini ve hâlen bağırsaklarının ne taşıdığını düşünür de ibret alırsa, hiçbir zaman büyüklenmez, kibirli olmaz. İnsanların kendini övmesinden de bir gurur duymaz. Zaten yüze karşı başkasını övmeyi Peygamberimiz yasaklamıştır. Ve: احثو التراب على وجوه المداحين "Övenlerin yüzüne toprak serpin." Bir diğer rivâyette : "Birbirinizi övmekten sakınınız. Çünkü o (arkadaşı bir nev'i) boğazlamaktır. Eğer sizden biriniz kardeşini övmek zorunda kalırsa, zannımca iyidir. Ben Allah'a karşı hiç kimseyi temize çıkaramam, desin." buyurmuştur.

Rivâyet edildiğine göre, Hazreti Ebubekir radıyallahu anh medhedildiği zaman şöyle derdi : "Allah'ım! Sen beni kendimden daha iyi bilirsin. Ben de kendimi insanlardan daha iyi bilirim. Allah'ım! Beni onların zannettiklerinden daha hayrlı kıl ve ben de bilmedikleri günahları da bağışla. Onların söyledikleri şeyle beni hesaba çekme."

İnsanın bizzat kendini övmesi ve övülmeyi sevmesi de kibir sayılan çirkin hareketlerdir. Kesin ifâdelerle ne başkasını övmeli, ne de övülmeyi istemelidir. Kibir insanı Allah Teâlâ Hazretlerine isyana sevkeden, firavunlaşmaya kadar iten çok kötü bir hastalıktır. İblis'in de isyanına sebeb kibir olmuştur.

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

من تعظم فى نفسه او اختال فى مَشْيَتِهِ لقى الله وهو عليه غضبان

"Kim kendi nefsini büyük görürse yahut yürüyüşünde kibir hareketleri yaparsa, Allah ona gazab eder olduğu halde Aziz ve Celil olan Allah'a kavuşur."

Kendi nefsini büyük zannedip de elinde bulundurduğu maddî ve manevî ni'metleri Allah'tan bilmeyen ve o ni'metlerle halka hizmet etmeyen Allah'ın üzerindeki ihsan ve rahmetini inkâr eden, herşeye kendi ilim ve çalışmasıyla sahib olduğunu sanan Allah

Teâlâ'nın gazabına uğrar, kıyâmette Allah ondan râzı olmaz. Bir kimseden Allah râzı olmayınca felâket olur. Ancak Allah'a îman edip de kalbi ile her ni'metin Allah'tan olduğuna inanan ve Allah'tan gelen ni'metle ferahlanan bu hükmün dışında kalır. Bunun haline kibir ve riyâ karışmış olmaz. İnsan yürüyüşünde tabii hareketlerin dışında çalımlı ve yapmacık hareketlerde bulunursa bunlar da kibir alâmetleri sayılır. Itminan ve ağırbaşlılıkla yürümek, tevazu' yolunu tutmak müslümanın yürüyüşüdür.

Salih-ül Bezzaz'ın büyük annesinden rivâyet edildiğine göre, büyük annesi şöyle demiştir : Hazreti Ali'yi (radıyallahu anh) gördüm, bir dirhem para karşılığında hurma satın aldı da onu bohçasında taşıyordu. Ben O'na dedim ki (yahut bir adam O'na dedi ki), senin yükünü ben taşıyayım ey mü'minlerin Emiri! O şöyle cevab verdi : "Hayır, aile sahibi olan taşımaya daha layıktır."

Binâenaleyh, çarşıda pazarda insan büyük de olsa -mümkün mertebede- filesini gayrine taşıtmamalıdır. Nitekim hükemâ: صاحب المال احق بالحمال "Malın sahibi hammallığa daha uygundur" demişlerdir.

Hazreti Ali'den rivâyet edilen bu haberden de anlaşılıyor ki, bir insanın kendi ev eşyasını taşıması hem bir vazifedir, hem de bunu yapmak tevazu' alâmetidir. Ancak kibir sahibleridir ki, sebebsiz, eşyalarını taşımazlar, yanlarında gezdirdikleri kimselere taşıtırlar. Cemaatin önünde yürürler ve etrafında bulunanlarla gurur duyarlar. Mâlum cemaat onları takdim ederlerse bu takdirde cemaatin emrine riâyet edildiği için önde yürümekte beis görülmemektedir.

Kendi eşyasını taşımayacak olanın yükünü başkasına taşıtan veya işsizler ve muhtaçlar faidelensin diye ücret karşılığında eşyalarını taşıtanlar kibir etmiş olmazlar. Hatta onları faidelendirmek için hafif de olsa, onlara ücret mukabilinde fileyi taşıtmak güzel haslettir.

Numan ibni Beşir diyor ki : "Gerçekten şeytanın tuzakları ve ağları vardır. Şeytanın tuzakları ile ağları, Allah'ın ni'metleriyle azgınlık etmek. Allah'ın verdiği şeyle övünüp büyüklük iddia etmek, Allah'ın kularına ululuk ve üstünlük taslamak ve Allah'ın rızâsı dışında nefsin arzusuna uymak işleridir.

RUHUN DOKUZUNCU VAZİFESİ
MALDA KANAAT HİLM VE CESARETTİR

Malda kanaat, hoşlanmadığı şeylerde yumuşak davranmak, yani hilm ve azmi fiile geçirmekten ibâret olan cesaret ruhî ahlâkın en âlilerindendirler. Eğer bitmez ve tükenmez bir hazine varsa, şübhesiz o kanaattir. Nitekim, meşâyıh da : القناعة كنز لايغنى "Kanaat tükenmez bir hazinedir." demişlerdir.

Kanaat, imkan derecesinde çalışmaya rağmen az gelire râzı olmak yahut imkan derecesinde çok çalışmanın az kazancından üzülmemektir. Hilm, muharrikenin gazab kuvvetini daima mu'tedil bir halde bulundurmak, diğer ifade ile, nefsin selbî kuvvetinin

kabul etmediği veya reddettiği bir harekette sukunetli davranmaktır. Bu cesaretin alâmetidir.

Cesaret; maddî yahut manevî faideyi kazanmaya veya hayrı kaldıracak tehlikeli işlere karşı metanatle çalışmaktır. Doğrusu zarar verici maddi ve manevî zorluğu bertaraf etmekte fiilen çalışmak, temkin ve metanetle de o zararları faideli bir hâle çevirmektir. Nitekim, من قنع شبع و من طمع ذلّ "Kim kanaat ederse doyar. Gücü dışında taleb de bulunan da zelil olur." mealindeki hikmetli söz de bu târifi teyid etmektedir.

Kanaatin zıddı olan tamahkârlık, kalbi huzursuz, bedeni rahatsız kıldığı gibi, hilmin zıddı olan tehevvür yani şiddetli gazablanmak da daima insanı pişman kılar ve halkın nefretine de sebeb olur. Cesaretin zıddı; Cebânet, yani vehmî faciâlardan korkmak, cimrilik ve tehevvürdür. Bunlar kötü hastalıklardır. Ekseriyet sar'aya sebeb olurlar. Bundan dolayıdır ki, İslâm Dînî daima sukuneti, büyük facia, harb veya tehlikede fâile kuvvetini azim ve metanetle çalıştırmaktan ibâret cesareti, insanın kemâliyeti olan hilmi yani yumuşak davranmayı, kazançta kanaati emretmektedir. Avam da birbirine söverlerken, korkaklık ve cimrilikle suçlarlar. Çünkü bunlar hamâkatın alâmetleridir.

Hilm, en güzel ahlâk olduğundan Allah'ın Rasûlu : كاد الحليم ان يكون نبيا "Az kaldı ki, hilm sahibi nebi ola." mealindeki hadîsi şerifle yumuşakca davrananları övüyor. Allah da, İbrahim Peygamberi yumuşak davranmaktan ibâret hilmle övmüştür.

ان ابراهيم لأواه حليم "Cidden İbrahim pek çok tazarru' ve niyaz edici ve gerçekten halim idi." buyurmuştur.

Cesaret, insanın ruhunun kemâliyetini bildiren bir haslet olduğu için o da

ان الله يحب الشجاعه ولو على قتل حية

"Muhakkak Allah Teâlâ bir yılanı öldürmek üzerinde olsa bile cesaretliyi sever." mealindeki hadîsi şerifle övülmektedir. Zaten cesaretsiz bir fert veya millet aslâ maksadına kavuşamaz. Asıl maksadına kavuşan, gerçek cesaretle ilâi kelimetullah için çalışanlardır. Cennet bile onların silahları altındadır. Nitekim, الجنة تحت ظلال السيوف "Cennet kılıçların gölgesi altındadır." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı açıklamaktadır. Maateessüf, biz müslüman olarak birbirimize karşı veya zayıflara karşı cesaretli oluyoruz. Bu felâket! Asıl cesaret, zayıf insanlara karşı merhamet, hata işleyenleri afuv etmek, Allah'ın dîni hâkim olsun diye kâfirlere karşı da metânetle çalışmaktır. Bu mânâya işareten Allah'ın Rasûlu ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذى يملك نفسه عند الغضب "Güçlülük (pehlivanlığıyla) insanları yenmek değildir. Bilâkis gerçek güçlülük öfke zamanında nefsine hâkim ve sahib olmaktır." buyurmuştur. Yani sukunetle gazab kuvvetini dizginlemek, daima insanı yükseltmektedir. Öfkelenmenin aşırısı tehevvürdür. Tehevvür korkaklığın neticesinden meydana gelen bir haldir. Meselâ hayvanda tehevvür ve gazab kuvveti fazla olduğu için, zayıfları parçaladığı gibi -koyun kurda kaçtığı gibi- korkudan kuvvetliye teslim olur. Aslan bu huydan müstesnâdır. İnsan aslan olmalıdır. Zayıfın hatasını gördüğünde onu tehdit veya ona hücum etmek değil, bilâkis nâhoş hareketlerden dolayı öfkelendiği zaman öfkesini yutmalıdır. Nitekim,

ما من جرعة اعظم عند الله اجرًا من جُرعة غيظ كظمها عبد ابتغاء وجه الله

"Allah'ın rızâsını dileyerek öfke yudumunu yutan bir kulun yudumundan, sevabca daha büyük bir yudum Allah katında yoktur." buyurulan hadîsi şerifle, zayıflara karşı öfkesini yutanın fazileti beyan buyurulmuştur. Bence insanla hayvan arasında en büyük fark da budur.

Kanaat insanda ne kadar kuvvet bulursa, gazab kuvveti o kadar mu'tedil olur. Hilm, cesareti arttırır. Onun için öfkenin yutulması ve cesaretin kazanılması için şunlara dikkat edelim:

1– İnsanda fıtrî olan şehvânî arzular kanaat şubesini yokeder. Bir insan çalıştığı halde az kazandığı takdirde normal olarak şehvete girmezse, kanaat kalbine nüfuz eder ve binâenaleyh kalbi şeytanın istilâsından kurtulur. Meleğin tasarrufu altına girer. Bu îmanî bir konudur. İman ne kadar kuvvetli olursa o kadar şehvet kuvveti akla itaat eder, her hususta nefs, nefis olan kanaati kazanır. Artık bunu tedavi etmek maksadıyla Allah'ın Raşûlu şöyle buyurur :

واعلم ان ما احطاك لم يكن ليصيبك وما اصابك لم يكن ليخطاك

"Bil ki, muhakkak senden geçen (belâ veya menfeat) sana ulaşacak değildir.(Kader-i İlâhiye'de) Sana ulaşacak muhakkak senden geçmez." Yani Allah'ın ilm-i ezeliyesinde aleyhinde yazılmayan bir musibet gelip sana çarpmadığı gibi, lehinde yazılmış olan rızk da senden başkasına ulaşmaz. İşte onun için kanaat... Demek, kanaate sahib olmayan bir insanın kalbi ve ruhu hastadır ve onun için cesareti kırılır.

Kanaat sahibi olan bir zât kader-i İlâhiye'ye inandığı için ahlâken yumuşak davranır ve cesaretli olur. Her mü'min kalbinde şu ayeti kerîmeyi yazmalıdır:

نحن قسمنا بينهم معيشتهم فى الحياة الدنيا

"Dünya hayâtında onların maişetlerini bile aralarında biz taksim ettik." buyurulmuştur. Allah Teâlâ mahlukundan, kimisini âlim, kimini cahil, bazılarını zengin, kimisini fakir, bir kısmını kuvvetli, âmir, hükümdar, patron diğer bazılarını da işçi, me'mur, amele yapmak suretiyle her birinin rızkını ayrı ayrı ta'yin etmiştir. Binâenaleyh, yüksekte olan, ni'meti Allah'tan bildiği gibi, aşağıda olan da musibetini Allah'tan bilir ve inanırsa, haliyle kanaat sahibi olur, halîm olur ve cesaretlenir. Nefsin en korktuğu nokta burasıdır.

2– Kanaatsizlik, oburluk, şehvetin galebesi, cimrilik ve korkaklık akla geldiği zaman mü'min imanını şu dua ile takviye etmelidir :

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم اللهم قنعنى بما رزقتنى وبارك لى فيه

"Euzu billâhi mineşşeytânirracim Allahümme kanni'ni bimâ rezaktenî ve bârik lî fîhî." "Ya Rabbi! Beni rızklandırdığın şeyle kanaatlendir ve onu bana mübarek kıl. Şeytanın şerrinden Rabbime sığınırım."

3– Kanaati ve hilmi, yani yumuşak davranmayı, zorluğa katlanarak başlangıçta nefse icbar etmek gerekir. Yani öfkelendiği zaman sukut etmek, kanaatsizlik geldiği zaman yalvarmak gerekir. Hadîsi şerifte de :

خلقان يحبهما الله وخلقان يبغضهما الله فأما اللذان يحبهما الله فالسخاء والسماحة واما اللذان يبغضهما الله فسوء الخلق والبخل

"Allah Teâlâ'nın sevdiği iki ahlâk ve buğzettiği iki ahlâk vardır. Allah'ın sevdiği iki ahlâktan biri sehavet, diğeri yumuşaklıkla kolaylık göstermektir. Allah'ın buğzettiği iki huydan biri fena ahlâk, diğeri de cimriliktir." buyurulmuştur. İlk iki ahlâkı kazana-

bilmek için iyi insanların sohbetinde oturmak gerekir. Aynı zamanda ahlâksız ve cimri insanların arkadaşlığından kaçmak lâzımdır. Bu mânâya işareten
خيار امتى القانع وشرار امتى الطامع "Ümmetimin en hayrlıları kanaat sahibleri ve şerlileri de tamahkâr olanlardır." buyurulmuştur.

4– Gazab kuvvetinin fiile geçmesinde kalben Allah'a yalvararak euzu billâhi mineşşeytânirracim, demeli. Her insanda fena bir durum zamanında fıtrî ve garîzî olan hararet kuvveti, galeyâna gelir. Hâliyle kan beyne hücum eder, yüz kızarır, eller titrer, gözler kararır, hatta dil tutulur, ki buna tehevvür denilir. Sar'anın bir çeşidi. İşte böyle zamanlarda ilk çare sukuttur. Sukut zamanında da, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi-lialiyyil azîm demelidir. İşte ayeti kerîmede de bu tedaviye şöyle işaret edilmiştir : واذكر ربك اذا نسيت 'Unuttuğun zaman Rabbini zikret." Hadîsi şerifte de واذا غضبت فاسكت "Öfkelendiğin zaman sukut et." buyurulmuştur. Bir diğer rivâyette :

علموا و يسروا (ثلاث مرات) واذا غضبت فاسكت

Üç kere " öğretiniz, kolaylaştırınız. (İki kere de) Öfkelendiğin zaman sukut et." buyurulmuştur. Yani normal hallerde gazabınızı ne ile defedeceğinizi öğrenin. Sonra gazab kuvveti size galebe çalıp, kanınız beyninize hücum ederek, öfkelendiniz mi, sukut edin ki, sar'aya girmeyesiniz. Çünkü, şeytanın en çok müdahale edeceği zamanlardan biri de öfkelenme anıdır. Şeyh Cüneyd Bağdâdi gibi zevat demişlerdir ki; Sadaka vermek ve ilim öğrenmek, özellikle zikirleri bilmek gazab kuvvetini tedavi eder. Nitekim âyeti kerîmede de bu tedaviye şöyle işaret olunmaktadır.

الذين ينفقون فى السراء والضراء والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس والله يحب المحسنين

Allah'ın mağfiretini ve cennetine girmeyi hak eden takvâ sahibi onlardır ki, "Bollukta ve darlıkta harcayıp yedirenler, öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah iyilik yapanları sever." buyurulmuştur.

5– Öfkelenme anında yer değiştirmek, abdest almak, tehevvür ve gazab kuvvetlerini söndüren vesilelerdendir. Nitekim, bir hadîsi şerifte:

ان الغضب من الشيطان وان الشيطان خلق من النار وانما تطفا النار بالماء فاذغضب احدكم فليتوضأ

"Muhakkak şiddetli öfkelenmek şeytandandır. Ve şübhesiz şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ancak su ile ateş söndürülür. Binâenaleyh, sizden biriniz öfkelendiği zaman derhal abdest alsın." Diğer bir rivâyette :

اذ غضب احدكم وهو قائم فليجلس فان ذهب عنه الغضب والافليضطجع

"Sizden biriniz öfkelendiği zaman ayakta ise otursun. Eğer gazab ondan geçti ise (güzel). Aksi takdirde yatsın." buyurulmuştur.

6– Hatadan göz kapatmakla afvı pirensip etmek de insanı gazabın belâsından kurtarır. ما ازداد احد بعفو الاعزًا فاعفوا يعزكم الله "Sizden biriniz afuv etmekle izzetten başkasını çoğaltmamıştır. Öyle ise (gördüğünüz kusurları) afuv edin ki, Allah da sizi aziz kılsın." buyurulmuştur. Allah da Rasûlüne bize irşad olsun diye şöyle buyurmuştur. وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين "(Habîbim) Sen (güç kullanmasını değil) kolaylığı (sağlayan afuv yolunu) tut. İyiliği emret ve (haddini bilmez zayıf akıl sahibi olan) cahillerden de yüz çevir." Bu ayeti kerîmede Cenâb-ı Hakk müslümanlara bu yüce ahlâkı emretmektedir. Şu halde gerek maddi ve gerek ruhî hedeflere insan kuvvet kullanmakla ulaşamaz. Bilâkis hilm, kanaat ve cesaretle insan Allah'ın rızâsına maddi ve manevî maksadlara ulaşır. Müfessirlerin birçoğu şöyle demişler : Allah'ın Rasûlu, bu ayetin mânâsını Cebrâil'den sormuş, O da, Allah'dan sorduktan sonra şu cevabı ver-

miştir : ان تصل من قطعك وتعطيى من حرمك وتعفو عن من ظلمك "Senden sılayı kesene sıla etmendir. Seni mahrum edene vermendir. Ve senin hakkına tecavüz edenin de hatasından vazgeçmendir." İşte ihsan budur.

من تحلّم ساد ومن تفهم أزداد

"Kim (nâhoş hareketlere mukabil) yumuşak davransa, büyüyüp efendi olur. Ve kim anlarsa anlayışlı olur." mealindeki hadîsi şerifte -görüldüğü üzere- ilim, hilmle tefsir olunmaktadır. Demek gerçek ilim, yumuşak davranmaktan ibârettir. Öyle ise cehalet, tehevvür ve gazabla ifade olunur. İşte bu hikmete binâendir ki, hadîsi şerifte,

ان الله يحب الحليم الحى و يبغض الفاحش البَذِيَّ

"Muhakkak Allah (kalbi) diri olan bilgi ve hilm sahibini sever. Çirkin sözlü ve bozuk huyludan da buğz eder." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifte bilgi sahibi olan yumuşakca hareket ettiği için diri olarak ifade edilmiştir. Demek sık sık öfkelenen kimselerin kalbleri ölüdür. اذا قدرت على عدوك فاجعل العفو شكرًا لقدرة عليهم "Sen düşmanından güçlü olduğun takdirde, ona teşekkür etmeyi güç kullanmaya bedel kıl." buyurulan hadîsi şerif de zayıflara karşı yumuşak davranmayı emretmektedir. Türklerin şu âdeti ne güzeldir.Zayıfa karşı öfkelenen kimse, teşekkür ederim, deyip geçiyor.

7– Gazab kuvvetini tahrik eden gevezelik anında yahut büyüklük taslamak anlarında, söz dinlememek ve kalben de Allah'a sığınmak usulü tehevvür ve gazab kuvvetlerini tedavi eder. شرار أمتى الثرثارون المتشدقون المتفيهقون وخيار أمتى احاسنهم اخلاقا "Ümmetimin kötüleri gevezelerdir. Enine boyuna söz uzatanlardır. Ve laf söylemelerinde büyüklük taslayanlardır. Ümmetimin hayrlıları da ahlâk bakımından en güzel olanlardır." buyurulan hadîsi şerif, gevezelik, enine boyuna lâf söylemek, büyüklük taslayanların telkinlerinden sakındırmaktır. Böylelerinin ahlâklarından kaçmak gerekir. Zira en çok gazab kuvvetini tahrik eden, gevezelik, enine boyuna laf söylemek ve büyüklük taslamaktır.

8– Bazan kalbinde kibirlilik olan insanlar korkutmak maksadıyla psikoloji olarak muhatabının şuurunu bozacak hareketlerde bulunur yahut lâf söyler. Böylelerinin de şerlerini sarfı nazar etmek gerekir ve onlardan korkmamak lazımdır. Tabii ki, böylelerinin şerrinden kaçan hâliyle korunur. Yani kendisi muhatabının şuurunu bozmaz. ان شر الناس من تركه الناس (او ودعه الناس) اتقاء شره "İnsanların en kötüsü fenalığından korkularak insanların terkettiği (yahut insanların yakasını bıraktığı) kimselerdir." buyurulan hadîsi şerifte bu gibi haller yasak olunmaktadır. Çünkü bu da efsânevî ve nefsânî hal ve harekettir. Zaten cesaretli bir insan hiçbir zaman karşısındakini korkutmaz ve psikoloji olarak da şuurunu bozmaz. Çünkü ruhu temizdir. İşte böylelerini Allah sever. Nitekim Hadîsi şerifte, إن الله يحب الشجاع "Şübhesiz Allah Teâlâ çok cesaretliyi sever." buyurulmuştur. Ulemâ demişlerdir ki; Gayrini psikoloji olarak bozmak isteyende ya hamâkat ya korkaklık vardır. Ulvî ruhlarda aslâ korkaklık ve hamâkat bulunmamaktadır.

9– Bazan şeytan karı koca arasını bozmak için yataklarına birşeyler koyar.Meselâ bir leke yapar. Özellikle karı ve koca arasını bozmak için. Nitekim bu hususta gelen bir haber de şöyledir :

Ezher bin Said, Ebu Ümâme'den şöyle anlatıyor :

"Sizden birinizin yatağını ailesi döşeyip hazırladıktan sonra şeytan o yatağa gelip, onun üzerine ağaç, taş veya bir şey bırakır, ailesine karşı adamı kızdırmak için. Sizden biriniz bunu (yatağında) bulduğu zaman ailesine kızmasın. Çünkü bu (yatak üzerine bir şey bırakış) şeytan işinden bir iştir."

Cennetten kovulan ve ateşten yaratılmış İblis'e şeytan denildiği gibi, insan ve cinden zararlı olan haşaratlara da şeytan denilir. Bu zararlı mahluklar çeşitli yollarla insanların kalblerine şübhe ve vesvese verebilirler. Bu takdirde vesveseye kapılan kimse ruhi bir hastalık içine düşer. Hatta sebebsiz yere büyük haksızlıklar ve hatta cinayet bile işleyebilirler. Bu şekilde zaman zaman facialar görülür.

İşte aile arasında geçimsizlik ve şübhecilik olmasın diye yatağın içinde herhangi bir sebeble bulunacak ağaç, taş, haşarat ve benzerleri maddelere önem verilmemesini ve bunların zararlı mahluklar tarafından konulmuş olacağını Ebu Umâme radıyallahu anhu Hazretleri beyan buyurmaktadır.

RUHÎ ONUNCU VAZİFE
CESARETTE TEYAKKUZ VE HAYADIR

Burada gayret ve cesareti hatırlayalım. Bir insan gayretle müdrike kuvvetini hiddetten, fâile kuvvetini de tehevvür ve gazabtan kurtardımı, cesaret başgösterir. Aşırı cesaretden de vakâhat hâkim olur. Bu takdirde vakâhatten dolayı cesaret, canavarlaştırır. Bu hikmete binâendir ki, hadîsi şerifte,

ان مما ادرك الناسُ من كلام النبوة الاولى اذا لم تستح فاصنع ماشئت

"Şübhesiz ilk nübüvvet kelâmından insanların sezdiği nasihat; utanmadığın zaman dilediğini yap (sözü) tır." buyurulmuştur. Bundan dolayı cesaretli hareket ve sükunlarda teyakkuz ve hayâ şarttır. Çünkü, uyanıklık ve utanç ruhda bulunmazsa daima insan zulmeder.

Büluğdan evvel anne baba ve çevrenin yanlış telkini -öcü geldi, köpek gel, kedi gel, seni köpeğe veririm, moo seni yesin gibi sözler- hayâli kuvveti, dimağı istilâ eder. Bu istilânın adı cebânettir. Çocuk, ya bundan dolayı bunalıma girer, korkak olur yahut da büluğdan sonra çalışıp işi tecrübe sahasına sokar. Eğer ruhuna cebânet yani korkaklık hâkim olursa, bilâhare idrâki zayıflar. Yok korkaklık ve cebâneti tecrübe sahasında yok edebilse, cebânetin tam aksi olan cesaret hâkim olur. Eğer mürebbî ve güzel telkinci olmazsa, onaltı - yirmibir yaş arasında cesaret; hayâ ve teyakkuz şubelerini yıkar. Cesaret onaltı ile yirmibir yaşları civarında hâkim oluğu takdirde insan zararları def yahut menfeatleri celb ederken failiyet esnasında hayâ şubesi yıkıldığı için, nefs birçok yasakları işler. Gizli de ise fenalıklardan aslâ kendini menedemez. Bundan dolayı mücerred îmanla ruh, nefsin tuzağından kurtulamaz. Ancak îman ağacı hayâ kabuğuyla örtülürse, ruh teyakkuz ve hayâ ahlâkıyla tekâmül eder. İşte bu mânâya işareten,

الحياء من الايمان والايمان فى الجنة والبذاء من الجفاء والجفاء فى النار

"Haya imandandır. İman cennettedir. Arsızlık (dan ibâret vakâhat) cefâdandır. Cefâ da cehennemdedir." Diğer bir rivâyette : "Utanmak hayrdan başkasını getirmez."

buyurulmuştur. Bu hadîsi şeriflerde aşırı cesaretin hayâ şubesini yıkmasına da işaret buyurulmuştur.

Teyakkuz; iyi ve kötü insanı, iyi ve kötü hasletleri, firâset ve basiretle birini diğerinden ayırmaktır. Dilimizde buna uyanıklık denilir. Bunun zıddı gaflettir. Târif ettiğimiz uyanıklıktan ibâret teyakkuz, ruhun ve aklın bedendeki refleksidir ve gizlidir. Bir insanın kalb ve ruh lâtifeleri ölmemişse, fenalığı işlemek anında sahibini kötü insandan ve kötülüklerden alıkoyarak sakındırır. İşte bu uyarıcının fiilinin adı utançtır. Hatta bu refleks nefsin refleksinden daha kuvvetlidir. Çünkü, nefsin refleksi ancak korku zamanında uyarıcı olur. Ama ruhun refleksi ise -îman derecesine göre- günahların arzusu anında harekete geçer ve nefsi korkutur.

Nefsin refleksi çok olay görmekten ve çok soğukkanlı olmaktan kayboluverdiği gibi, ruhun refleksi de isyandan dolayı zayıflaya zayıflaya kayboluverir. İman kuvvetlendikçe o da kuvvet bulur, utanç hissini verir. Bu sayede ruh, nefse galebe çalar. Hayâ sıfatıyla vücut ve vicdânî fenalıklardan meneder. Aksi takdirde hayânın zıddı olan vakâhat vücuda hâkim olur. Dolayısıyla vücudu fenalıklara sevkeder, nefs fısk ve isyânı işlemekte aslâ utanmaz olur. "Utanmadığın zaman dilediğini işle." mealindeki hadîsi şerife binâen, hayânın yerini vakâhat işgal ettiği için insan manevî zarardan aslâ bir üzüntü duymaz olur, alabildiğini işler.

Teyakkuzun zıddı olan gaflet hayâ şubelerini kapata kapata kalb gözlerini, firâset ve basireti zedeler. Hayânın tam zıddı olan vakâhat büyük günahları irtikab etmeye sevkettirir. Binâenaleyh gaflet ve vakâhat ruhun nurlarını söndürür. Bundan dolayı insan günah işler. Demek insana günahı işlettiren, teyakkuzun zıddı olan gaflet ve hayânın zıddı olan vakâhat olmak üzere iki haslettir.Maamâfih bu ikisinin semeresi vicdansızlıktır. Bundan dolayıdır ki, hadîsi şerifte, "hayâ îman şubelerinden bir şubedir." buyurulmuştur.

Peygamber'in huzuru saadetinde bir adam diğer birini, bu kadar da utanma, erkek utanır mı, diye tenkid edince Rasûlu Muhterem:

دعه فان الحياء من الايمان

"Yakasını bırak, çünkü muhakkak hayâ îmandandır." buyurmuştur. Kur'an-ı Kerîm'de de teyakkuz ve hayâ sahibi olmayan yolundan sapmış a'mâ diye tâbir edilmiştir. ومن كان فى هذه اعمى فهو فى الاخرة اعمى واضل سبيلا "Kim bu (dünyası) nda (kalb ve ruh olarak) kör olursa şübhesiz ahirette de o kördür. Yolca da daha şaşkındır!" Diğer bir ayeti kerîmede, فانها لاتعمى الابصار ولكن تعمى القلوب التى فى الصدور "Gerçek şu ki, gözler kör olmaz, ancak göğüsteki kalbler kör olurlar." buyurulmuştur. Binâenaleyh, bu dünyada bir insanın günah işlemek anında salih insana, doğrusu Allah'a karşı yüzü kızarmıyorsa, hatta vicdânının iniltisini duymuyorsa, hayâsı yoktur demektir. Şu halde bir insan bu fâni dünyada din ve dünyevî işlerinde kime uyacağını, neyi yapacağını, neyi terkedeceğini bilmelidir. Ve bu bilgide de hayâ sahibi olmalıdır. İşte böyle olanın kalb gözü açık olduğu için ahirette de gözlüdür, görür. Aksi takdirde bu dünyada kalb gözü kör olduğundan ahirette de her iki gözü de kör olacak. İşte şaşkınlık bu! Demek salih insanlardan utanmayanın îmanı zayıflaya zayıflaya binnetice Allah'tan da utanmaz olur. Bu takdirde fısk ve isyanı küfre sirâyet edebilir.

الايمان والحياء قرنان جميعا فاذا رفع احدهما رفع الاخر

"Îman ve utanç ikisi birlikte beraberdirler. Birisi kalktığı zaman öbürü de kalkar." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmektedir. Bu hadîse binâen birçok ulemâ, herbir günahtan küfre giden bir yol vardır, dediler. Bir beden, havasızlıktan öldüğü gibi, bir îman da teyakkuz ve hayâsızlıktan ölür. Onun için hayâ insanın hayâtıdır, denildi. Ne kadar îman kuvvetli olursa, hayâ da o kadar kuvvetli olur. Çünkü hayâ fıtrî bir haslettir. Fıtraten îman ve hayâ her insanda mevcuttur. Nitekim İmam Râgıb İsfihânî şöyle demiştir :

Hayâ insana mahsus, ruhun kabahatlerden sakınmasıdır. Çocukların akıllarında ilk tezahür eden sezgi de hayâdır. Akıl, teyakkuzun semeresi olan hayâ vasıtasıyla insanı şehvetlere düşmekten alıkoyar, nefsi dizginler. Bu hayâ hasleti hayvanlarda yoktur. Çünkü hayâ, Allah'ın korkusundan ve nefsin iffetinden meydana gelir. Bundan dolayıdır ki, hayâ sahibi olan fısktan âri olur. İffet ve fıskın birleşmemesinden dolayı da fâsıklarda utanç az olur, cesaretlilerde de utanç az olur. İffet ve fısk arasında birçok farklar olduğu gibi, cesaret ve cebânet arasında da münâfat vardır.

İmam Menâvî de şunları söylemiştir :

Hayânın ifratı hacâlettir. Bu haslet çocuk ve kadınlarda güzel, erkeklerde ise ayıptır. Demek cesaretin aşırısı fena olduğu gibi, utancın aşırısı olan hacâlet de erkeklere nazaran ayıptır. Vakâhat ise, her insana ayıptır.

Hayânın menşei teyakkuz yahut korku ve iffet olduğu gibi, semeresi de sehâvet ve semâhattir. Buna sahib olanın dîni, ahlâkı, hâli ve bütün hareketleri daima güzelliktir. Ruhu bütün fenalıklardan mahfuzdur. Bu hikmete binâendir ki, menşe' ve semere olarak hâya ruha hayat sayılmıştır. Nitekim, الحياء خير كله "hayânın hepsi hayrlıdır." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmektedir. Demek hayânın başlangıcı kötülüklerden arınmak, nihayeti ise sehâvet ve cömertlikten ibâret ihsandır. Bu ihsan şükürle ifade edilir ki, insanın müşahade makamıdır. En güzel ahlâk da ihsandır. İbnu Arabî diyor ki :

Allah'a karşı ihsan, Rabbim beni görüyor, diye inanmaktır. Bu inançla insan hacâlette kalır, dolayısıyla günahı irtikab edemez. Halka karşı ihsan ise, onların hatalarını görmemek, örtbas etmek ve var gücüyle onlara şefkat veya hürmet etmektir. Ancak beş yerde hayâ çirkindir :

a) Kendisinden büyük kimsede aklı selim ve şer'i şerîfe muhalif hal ve hareket gördüğünde emri mârufu terketmektir.

b) Fakr ve zilleti kabul etmekle çalışmamak ve dolayısıyla kendinde bir büyüklük görmekle maişet sebeblerini terketmek. Çünkü bu hayâ değil âcizlik ve ayıptır. Hiçbir zaman çalışmak ayıp değildir.

c) İbadet yapmakta çekimserlik hamâkattır, hayâ değildir. Bunda da hayâ ardır. Çünkü Allah'a karşı olan ibadeti terketmek büyük suçtur.

d) Hakları ödemekte hayâ meselâ borcunu vermemek yahut çaldığı malı sahibine

vermemek de gizli zulümdür, utanç değildir.

e) Bir âmirin yahut arkadaşın yahut herhangi bir insanın tesiri altına girip de büyük veya küçük günah işlemekte hayâ yoktur. Çünkü bunlardan utanıp günah işlemek ya cebânet ya da cehalettir, yani vakâhattir. Çünkü hayâ, Allah'ın azametinden veya korkusundan dolayı günahları terketmekle ifade edilir. Ehli tasavvuf dediler ki: Şeyhinden veya hocasından utanıp, dînî mes'eleleri ve ahkâmı öğrenmemek âcizliktir. Bundan Allah'a sığınmak gerekir. Çünkü Hazreti Ayşe'den gelen bir haberde, Muşârunileyha : رحم الله نساء الانصار لم يمنعهن الحياء ان يسئلن امر دينهن وان يتفقهن فى الدين "Allah Teâlâ ensar hanımlarına merhamet etsin. Çünkü (âcizlikten, korkaklıktan ibâret mecâzî) utançları onları fıkhı öğrenmekten ve dîn işlerinden engellemedi." Rahatlıkla dînî mes'elelerini öğrendiler ve sordular, buyurmuştur.

Hayânın kazanılması için iki vesile vardır. Birincisi şükürdür. Şükür; Allah'ın vermiş olduğu ni'metle azametine karşı günah işlememektir. Burada hayâ şükürle birleşir. Demek hayâ Allah nazarında ayıp olandan sakınmaktır. İkincisi malayânî herşeyi terketmektir. Nitekim hadîsi şerifte de دع ما يريبك الى مالا يريبك "Sana şübhe vereni bırak, şübhe vermeyene yönel." Diğer bir rivâyette "Kişinin islâmiyetinin güzelliğinden biri de kendisine maksad olmayanı terketmesidir." buyurulmuştur. Bu âdet devam ede ede, teyakkuzun semeresi olan hayâ bedene hâkim olur. Burada hayâ burhanın tohumu olmuş oluyor. Nitekim Yusuf aleyhisselâm'ın ruhuna hâkim olan hayâ olmuştur. Ve hayâsı burhanla semerelenmiştir. Ehli tasavvuf dediler ki: Rabıtanın faidesi hayâyı kazanmaktır. Hatta rabıta zikirden daha üstün, Allah'a kavuşmaya vesile olmaktadır. Aslında tastam hayâ, üstadsız bedene hâkim olamaz. Şu ayeti kerîmeye de dikkat edilsin :

يا بنى ادم لا يفتننكم الشيطان كما اخرج ابو يكم من الجنة ينزع عنهما لباسهما ليريهما سواتهما

"Ey Ademoğulları! Şeytan ana ve babanızın fena yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak nasıl cennetten çıkarttı ise, sakın size de bir fitne yapmasın." buyurulmuştur. Yani, şeytan ve nefs, sizin avret mahallinizi açmakla sizi cennetten uzaklaştırmasın. Çünkü bu vakâhattır.

RUHUN ONBİRİNCİ VAZİFESİ
TEYAKKUZ ŞARTIYLA SUFUVVET VE HÜSNÜ ZANLA TEĞAFÜLDÜR

Bir şeyi kemâli teyakkuzla bilip, bilmemezlikten ibâret haslete teğafül denilir. Herşeyi zâhiri suretiyle bilmeye de sufuvvet denilir. Teğafülün zıddı tecessüs, yani gizlide ayıp araştırmak, sufuvvetin zıddı ise şeytanlık, hileyle aldatmak ve halkı iğfal etmektir. Bu hasletlerin birbirine mukabele etmesi, suyla ateşin bir araya gelmesi gibidir. Maateessüf, hâli hazırdaki medeniyet iddiasında bulunanlar, sufuvveti yani saflığı ahmaklık ve budalalık saydıkları gibi, teğafülü de gaflet gibi saymaktadırlar. Dolayısıyla fertlerin kalblerinde imanın semeresi olan samimiyet, vekar, hayâ ve sufuvvet kaybol-

maktadır. Ey erbâb-ı tasavvuf! Ey ehli insaf! Sufuvvetsiz bir din olmadığı gibi, teğafül olmaksızın da bir cem'iyyet veya tasavvuf olamaz. Hatalardan göz kapatmak yani teğafül haddi zâtında çok güzel bir ahlâktır. Bir aile reisi iyâlinin ayıplarını araştırmak peşine düşerse, yahut bir patron işçilerinin yahut bir âmir me'murlarının ayıplarını araştırırsa şübhesiz tarafeynin kalblerine kötü zan yerleşir. Bir kimsenin gizlide şahsî hayâtını izlemek, o şahsın hayatını ortadan kaldırmayı istemek demektir. Eğer o da bunun farkına varırsa hâliyle nefret kalblere gelir ve binâenaleyh birlik bozulur. İşte bu birliğin bozulmaması için İslâm Dîni sufuvvet hasletini emretmektedir. Gizlide ayıp araştırmayı yasaklamaktadır. Demek teğafül var, gaflet yoktur. Sufuvvet var, nifak yoktur. اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث ولا تجسسوا ولا تحسسوا ولا تنافسوا ولا تحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا

"Kötü zandan sakının. Çünkü zan sözün en yalanıdır. Başkalarının konuşmalarını dinlemeyin. Başkalarının gizli ayıplarını araştırmayın. Menfeati yalnız kendi nefsinize istemeyin. Birbirinize hasedlik çekmeyin. Birbirinize buğzetmeyin. (Ufak tefek hataları görmekten dolayı da) Birbirinize sırt çevirmeyin. Kardeş olun ey Allah'ın kulları!" buyurulan hadîsi şerifte, hüsnü zanla teğafül ve teyakkuz şartıyla sufuvvet emrolunmaktadır. Her müslüman, müslüman kardeşinin hatalarından göz kapatmalı, kendisi arındığı halde teğâfül suretiyle arındırmaya çalışmalıdır. Bunsuz birlik sağlanamaz. Nitekim, hadîsi şerifte, ayıpların örtbas edilmesine özellikle teşvik buyurulmuştur :

لا يستر الله على عبد فى الدنيا الا ستره الله يوم القيامة

"Allah Teâlâ kulunun günahını dünyada göstermez ise, şübhesiz Allah onun günahlarını kıyâmet gününde de gizleyecektir." Diğer bir rivâyette

لا يستر عبد عبدًا فى الدنيا الاستره الله يوم القيامة

"Dünyada bir kul diğerin (ayıplarını) örterse, şübhesiz kıyâmet gününde Allah da onun ayıplarını örter." buyurulmuştur. Yani ayıpları örtbas edenin ayıplarını örter demektir. İşte teğâfül budur. Demek teğâfül gafletten çok farklıdır. Çünkü teğâfül, işi bildiği halde mü'min kardeşinin ayıplarını örtbas etmektir. Eğer gözüyle görmediyse, güzel te'ville hüsnü zan etmektir. Teğâfülün bir çeşidi de yumuşak davranmaktır. Buna da ان الرفق لا يكون فى شيىء الازانه ولا ينزع عن شيىء الاشأنه Muhakkak yumuşak davranmak bir şeyde oldumu şübhesiz onu süsler. Bir şeyden de alınırsa onu da lekeler." buyurulmuştur. Demek teğâfülün bir çeşidi de yumuşak davranışla lutufkâr olmaktır. Eğer sufuvvet ve teğâfül fertlerin kalbinde bulunursa hırs, hased ve rekâbet kendiliğinden kalkar. Aksi takdirde hırs ve hased cem'iyyetin kalbini bozar, birliği dağıtır. Nitekim,

ان الامير اذا ابتغى فى الناس الريبة افسدهم *" bir âmir (aile reisi ve her idareci)*

insanlara kötü zan ve şübheyi taleb ederse muhakkak onları fitneye sokmuştur." Diğer *bir rivâyette Hazreti Muaviye'ye hitâben : "Eğer sen insanların* ayıplarını araştırırsan muhakkak onları ifsad etmişsin yahut fesâda yaklaştırmışsın." Diğer bir rivâyette de:

اذا حسدت فاستغفر الله واذا ظننت فلا تحقق واذا تطيرت فامض "Kalbe gelen hasedini izhar etmek istediğin zaman Allah'tan mağfiretini iste (estağfirullah de). Kötü zan beslediğin zaman sakın onu gerçekleştirme. Şerre yorumladığın zaman da (yani tetayyürden) vazgeç." buyurulmuştur. Neticei meram, dört yerde teğafül ve sufuvvet şarttır:

a) Kişinin gizli bir günahını bilmek zamanında bilmemezlikle mukabele etmek ve dolaylı yollardan nasihatte bulunmaktır.

b) Kötü huylu bir adamın şerrinden korunmak şartıyla ona hüsnü muamele etmekle, bu hidâyet olabilir, diye hüsnü zanda bulunmaktır.

c) İyiler hakkında en az da olsa sui zan etmeksizin kötülerin hakkında ise aşırı sui zan etmeksizin muamelede bulunmaktır.

d) Teyakkuz sıfatıyla, iyi ve kötüyü birbirihden farkettiği halde, gizli ayıpları açığa vurmamaktır. Doğrusu herkesi zâhiri sıfatıyla bilip, onu iyiliğe sevketmeye çalışmaktır. Bu hikmete binâen Hazreti Ömer radıyallahu anh : Mü'min kardeşinin ağzından işittiğin bir sözü mümkün olduğu kadar hayra hamlet, buyurmuştur.

Bir adam ibni Mesud'a gelerek, yanında birisini görünce ona : Bu öyle bir adamdır ki, sakalından şarab damlar, demiş. Bunun üzerine Hazreti Abdullah radıyallahu anh: Bizler tecessüsten menolunmuşuzdur. Ancak, zâhirde bir durumu görürsek derhal yakalarız, buyurmuştur. Burada Hazreti Abdullah ve Hazreti Ömer, sufuvvet ve teğafül gibi güzel ahlâkla hareket etmişlerdir. İmam Ahmed de şunları rivâyet etmiştir : Ukbenin kâtibi O'na : Bizim bir komşumuz vardır. Evlerinde şarap içiyor. Ben onu yakalatmak istiyorum, demiş. Ukbe ona : Ey Düceyn! Bunu yapma, ona nasihat et. Seni şikâyet ederim, diye tehdit et, diye emr vermiştir. Birkaç gün sonra gene Düceyn Ukbe'ye gelerek : Senin emrin üzerine gittim komşuma nasihat ettim, şikâyet edeceğim diye tehdit de ettim. Bir türlü ona lâf geçiremedim. Hâlen daha işine devam etmektedir. Çare şu ki, onu şikâyet edeceğim, yakalattıracağım, demiş. Bunun üzerine Ukbe ona : من ستر على مؤمن فقد استحيى موئودة من قبرها "Her kim bir mü'minin bir kabahatini gizlerse, muhakkak diri olarak kabre gömülmüş ölü bir kızı tekrar diriltmiş gibidir (bu kadar sevab alır)." mealindeki hadîsi şerifi bizzat Peygamber'den dinledim, demiştir. İşte burada sufuvvet, teğafül; hüsnü zan ve teyakkuz şartıyla vuzuha kavuşmaktadır.

Demek istenilmiyor ki, fâsıkların fıskından göz kapatılsın, emri mâruf tebliğ edilmesin, nasihat edilmesin, kimse devlete şikâyet edilmesin. Bilâkis, herbir işin, hal ve hareketin yeri vardır. Yerine göre tatbikat lâzımdır.

الذنب شوم على غير فاعله ان عيره ابتلى به وان اغتابه اثم وان رضيى به شاركه

"Günah, işleyenin gayri üzerine uğursuzluktur. Eğer onu (günah işleyeni) ayıplarsa ona (günaha) mübtelâ olur. Onu (günah işleyeni) gıybet ederse, ona (günah işlemesine) razı olursa işleyene ortak olur." buyurulan hadîsi şerifin şerhinde ulemâ şöyle demektedirler : Can, mal, namus, hülâsa kulun hakkının heder olacağı yerlerde, müşahade eden veya sonra vakıf olanın, o câniyi devlete şikâyet etmesi vâcibtir. Bunun dışında setr güzeldir.

Hazreti Osman bir zan üzerebir meclise çağırılmıştır. Bunun üzerine o mecliste bulunanları yakalamak için gitmiş. Meclisde olanlar ise dağılmışlardı. Bunun üzerine Hazreti Osman şöyle demiştir : Allah'ım Sana hamdolsun. Benim sebebimle müslümanların ayıbı ifşâ olunmadı. Andolsun, beni günahlarına şahid etmediğin için bir köleyi azâd edeceğim.

Ehli tasavvuf صدور الاحرار قبور الاسرار "Hürlerin göğüsleri, sırların kabirleridir."

demişlerdir. Binâenaleyh, insan tam hürriyyetine kavuşmalı ki, hangi yerde hangi iş yapılacağını bilsin. Öyle ise daima şu duayı okumalıyız.

اللهم لا تؤمنا مكرك ولا تنسنا ذكرك ولا تهتك عناسترك ولا تجعلنا من الغافلين

"Ey Allah'ım, ayıplarımızı ört, Korkumuzu eminliğe çevir.Allah'ım! Mekrinden bizi emin kılma, zikrini bize unutturma! Setrini kaldırmakla bizi rezil etme ve bizi gâfillerden kılma." Bu duanın üç faidesi vardır : Uyku anında okunursa melekler sabah namazına uyandırırlar. Bunu beş vakit namazdan sonra söyleyenin kalbine hüsnü zan, teğaful ve teyakkuz gelir. Üçüncü faidesi de, günahlara karşı olan rızâyı kalbden yokeder. Özellikle halvetiye meşayıhı müridlerine bu duayı çok tavsiye etmektedirler.Şuna da dikkat edilsin: Teğafül günahların işlenmesine râzı olmak demek değildir. Ve günah işlemekle hayrı taleb etmek değildir. Nitekim hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

من طلب محامد الناس بمعاصى الله عاد مادحه ذاماله "Kim isyanla (gaflette olan) insanların övgüsünü taleb ederek rıza gösterirse, övücüleri zemmedicileri olurlar." Demek isyan sebebiyle halkın rızâsını taleb eden, bilâkis halkın sövmesini ve kınamasını kazanmış olur.

RUHİ ONİKİNCİ VAZİFE
GIBTA VE GÜLERYÜZLÜLÜKLE HASEDDEN SAKINMAKTIR

Hased, başkasının - Allah tarafından mazhar olduğu - ni'metinin zevâlini temenni etmektir. Diğer târifle hased bütün ni'met ve iyilikleri yalnız kendi nefsine tahsis edilmesini dilemektir. Bazıları da hased, kendisinden başkasında Allah'ın ni'metini görmeye rızâ göstermemektir, diye târif ettiler. Açgözlülük, oburluk, kanaatsizlik, hırs ve ihtiras hepsi hasedin dallarıdır. Bu itibarla hased, gayrinde müşahade ettiği ni'metlerden kederlenmek ve o ni'mete göz dikmektir, denilmiştir. Bu târife göre hasedin menşei cehalettir. Ni'metlerin Allah'tan olduğunu bilmeyen kimseler elindeki ni'metten gayrini mahrum bırakmak isterse - yani zengin -, adı hırs, yok, kendisinde ni'met bulunmayan gayrisinin üzerindeki ni'mete göz dikerse adı haseddir. Kalbî hastalıkların en büyüğü haseddir. İblis hasedden kibirlendi. Kârun da hasedden dolayı ni'meti inkâr etti. Bu hikmete binâendir ki, Rasûlu Muhterem,ان الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب"Muhakkak, ateş odunu yok ettiği gibi, hased de haseneleri silip yok eder." buyurmuştur.

Mü'min, hasedin şâibesini kalbinde hissettiği andan itibâren, kalbine yardım etmek için diliyle şöyle demelidir : Feyyâdı Mutlak kardeşime ni'meti verdiği gibi, bana da verebilir. Şu anda onu layık gördüğü için ona ni'met vermiştir. Sonra Muavezeteyn surelerini birkaç kere okumalıdır. Böylece hased gıbtaya dönüşebilir.

En çirkin haslet haseddir, demiştik. Nefsin aşırı hırslanmasından, hased edicinin gözlerinden manevi, zehirli ok gibi enerji dökülür. Bu dökülen zehirli oklar, hased edilenin canına, malına isâbet etti mi, mutlaka hased edilen hased edenden bir zarar görür. İşte nazarın değmesi budur. Demek nazar değmek vardır. العين حق "Göz değmesinin

varlığı şübhesizdir." mealindeki hadîsi şerif, nazarı isbat etmektedir. Demek nazar değmesi, aşırı hırs ve hasedin eseridir.

Gıbta hasedden çok farklıdır. Gıbta, ni'mete mazhar olan mü'minin üzerinden ni'metin zevâlini temenni etmeksizin, onun seviyesine çıkmaya gayret göstermektir. Eğer, rekâbet gayrin faidelenmesini engellerse o da hasede dönüşür. Ama gayrin faidelenmesini engellemeksizin rekâbet ve üzerindeki ni'metten hoşlanmak doğrusu gayrinin üzerindeki Allah'ın verdiği ni'metten hoşnud olmak gıbtadır. Gıbta güzeldir. Hasedin gıbtaya dönüşmesi olduğu gibi, gıbtanın da hasede dönüşmesi mümkündür. Hasedin semeresi gıybet, gayrinin üzerindeki ni'meti küçümsemek ve Allah'ın verdiği ni'metlerden hoşlanmamaktır. Artık kibir, benlik ve envâi türlü kalbi hastalıklar hasedden meydana gelir. Gıbta ise semeresi, gayrin üzerindeki ni'meti Allah'tan bilmek, onun çalışmasını engellemeksizin, seviyesine çıkmak için çalışmaktan ibâret say' ve gayrettir. Bundan dolayıdır ki, hased edenin ağzından güzel bir söz çıkmaz. Artık hasedin şerrinden Allah'a sığınmak gerekir.

Hayrlarda müsâbakat vardır ama gayri engellemek yoktur. Hased eden, başkasının Allah'ın ni'metine mazhar olmasını sevmeyen ve ni'meti görünce yüzünü ekşiten bir de kederlenendir. Gıbta tam bunun aksidir. Hükemâ;

الحسود لايسود "Hased eden aslâ efendi ve reis olamaz." demişlerdir. Yine hükemâ :

اطلب الخير عند حسان الوجوه

"Hayrı, güzel ve güler yüzlülerin yanından taleb edin. 'demişlerdir. Binâenaleyh, güler yüzlülerde ya az hased var veya hiç yoktur. Demek insanın güzelliği güleryüzlülüğünden belli olur. Tabii ki, herşeyde ifrat ve tefritten sakınmak gerekli olduğu gibi, güleryüzlülükte de i'tidal şarttır.

ماذئبان جائعان ارسلا فی غنم بافسد لها من حرص المرا علی المال والشرف لدینه

"Kişinin mal ve şeref üzerindeki olan hırsı, dînini, koyunlara gönderilen iki aç kurttan daha fazla ifsad edicidir." mealindeki hadisi şeriften anlaşılıyor ki, hırs ve hased insanın dînine çok zararlıdır.

Soru : İlim adamlarının tesbit ettikleri gibi her canlının midesinde rızkı taleb etmek için şiddetli arzular vardır. Zaruret ve intihab kanununu sarfı nazar etsek bile, Allah Teâlâ mideye rızkı celbetmek için şiddetli arzudan ibâret hırsı yaratmıştır. Bundan dolayı limon tuzundan bahsetmek esnasında, meselâ, ağzın sulanması tabiidir. Şehvet ve şöhret arzuları da buna kıyas olunur. Şu halde hırs ve menşei olan hased yahut da hased ve menşei olan hırs, canlı varlıklarda zaruridir. Eğer bu olmazsa insan tembelleşir, çalışmaz olur. Ne için bu tenkid edilir?

Cevab : Nefs sahibi olan herşeyde hırs vardır. İnsandaki tabii his de, midesinde hırsı gerektirmiştir. Bu ittifâkidir. Ancak sözkonusu olan hırs, îman nuruyla gemlenir ve dizginlenirse sahibi onu İslâm Dîninin istediği yerlere yöneltir, zararlı olduğu yerlerde dizginler. Eğer insandaki bu tabii kuvvet, yani huy zamanında terbiye edilmezse, besli bir at gibi sahibini istediği felâketlere götürür. Bu hikmete binâeendir ki, yukarıdaki hadîsi şerifte hırs ve hased iki aç kurtlara benzetilmiştir. Nitekim İmam Menâvî

şöyle demiştir : Aç kurtlara benzeyen hırslı nefs, îman ve yakîn ipleriyle bağlansa haramdan alâkasını keser, Allah'ın ni'metlerini küçük görmez ve mazhar-ı ni'met olduğu için de şükreder. Bu takdirde nefsin hırs ve hasedi, kanaat ve gıbtaya dönüşür. Görülmez mi, لا يزال قلب الكبير شابا فى اثنين فى حب المال وطول الأمل "İhtiyarın kalbi mal sevgisi ve (tükenmez arzudan ibâret) hırsta devamlı olarak gençleşir." Başka rivâyette : "Adem oğulları ihtiyarlarlar ama onlar da iki şey gençleşir : Biri dünya sevgisi, öbürü tükenmez arzular." buyurulmuştur. Bu iki hadîsi şeriften anlıyoruz ki, terbiye edilmeyen hırs ve dünya sevgisi kuvvetlenirse, Allah'ı unutturur ve külli bir gafleti kalbin üzerine biriktirir.

İşte tûli emel ve dünya sevgisi, hırs ve hasedle ifade edilir. Nitekim الحريص الذى يطلب المكسبة من غير حلها "Hırslı odur ki, helal olmaksızın kazancını taleb eder." mealindeki hadîsi şerifle, zarar verecek hırs târif olunmaktadır. Öyle ise hırsı da diğer arzular gibi, Cenâb-ı Hakk'ın izin verdiği yerlerde kullanmak, meşru' olmayan yerlerde dizginlemek gerekir. Şu halde hırs arzusunu kesmek meşru' olmadığı gibi, hasede dönüştürmek de meşru' değildir.Çünkü hırssız ve gıbtasız gazab ve şehvet kuvvetleri kullanılamaz. Herhalde İslâm Dîni gıbtayı sevdiği gibi, yerli yerinde hırslanmayı da sevmiştir. Bilhusus ilim ve mal ile cihadda hırs ve gıbta meşru' ve memduhtur.

الحسد فى اثنين رجل آتاه الله القرآن فقام به واحل حلاله وحرم حرامه ورجل آتاه الله مالاً فوصل به اقربائه ورحمه وعمل بطاعته الله تمنى ان يكون مثله

"Hased (sahibine zararsız ve faidelendirici güzel hırsdan semerelenmiş gıbta) iki haslette vardır : Bir adam ki, Allah Teâlâ ona Kur'an-ı vermiş, o da O'nun hükümleriyle amel eder, helâlini helal bilir, haramını haram inanır. İkincisi o adamdır ki, Allah Teâlâ ona mal verir o da o malıyla akrabasına sıla yapar, merhamet eder, Allah'a boyun eğmekle hareket eder. (İşte böyle kimselere gıbta ederek) Onun gibi olmayı temenni eder." buyurulmuştur.

Bu hadisi şerifte hasedin iki sureti anlaşılmıştır : Birincisi hakiki haseddir. Hakiki hasedi gayrinin üzerindeki ni'metten hoşlanmamaktır, diye târif etmiştik. İşte haram bu. İkinci hased, gayrinin üzerindeki ni'metin zevâlini temenni etmeksizin ve hatta ondan hoşlanarak, seviyesine çıkmaya çalışmak ve gayret göstermektir. İşte bu gıbta, ki hadîsi şerifte emredilmiş ve mecâzî olarak da hasedle ifade edilmiştir. Eğer hırs birinciye menşe' olursa, hırs da haram; ikinciye menşe' olursa, o da gıbta gibi güzeldir. Hasede mebni veya menşe' olan hırs, îmana da zarar verir. Nitekim, الحسد يفسد الايمان كما يفسد الصَبْر العسل "Sabır otu balı bozduğu gibi hased de îmanı bozar." mealindeki hadîsi şerifte hased azvay otuna benzetilmiştir. Sabır otunun bir adı da atlas çiçeğidir. Atlas çiçeği, kaktüs otuna çok benzerdir. Bal ne kadar tatlı ise bu da o kadar acıdır. Artık îmanı bozan bir acı. Bundan dolayıdır ki, elFelâk suresinde, ومن شر حاسد اذا حسد "Ve hasedini izhar edenin şerrinden Allah'a sığın." diye emr buyurulmuştur. Îmam Gazâli buyurur ki. Kederlenmek, günah işlemeye cesaret etmek ibadetleri terketmek, tembellik, hatta kadere karşı gelmek gibi fena hasletler, hasedin semeresidir. Bakınız elFelâk suresinde şeytan, sihirbaz ve hasedin şerrinden Allah

Teâlâ'ya sığınmak için emr verilmiştir. Demek oluyor ki, sihir yapan da şeytan gibi kalbi istilâ ederse, insan Allah'ın kelâmından anlayamaz. Hased kalbi istilâ ederse kalb hastalanır. Allah'ın hükmüyle hüküm edemez. Bir nev'i cünnet de bundan meydana gelir. Alâ külli hal, en ufak bir hased akla geldi mi,

ربنا آتنا فى الدنيا حسنة وفى الاخرة حسنة وقنا عذاب النار

"Rabbena âtina fiddünya haseneten ve filâhireti haseneten ve ginâ azâbennâr." "Ey Rabbimiz, dünyada bize haseneyi ve ahirette bize haseneyi ver ve bizi ateşten koru" ayetini okumalıdır. Şu halde dünya ateşi, hased, şeytan ve sihirdir. İşte bu üç ateşten Allah'a sığınmak gerekir. Bazı ehli tasavvuf dediler ki; Bunların ateşleri bedende bile hissedilir.

RUHÎ ONÜÇÜNCÜ VAZİFE
İNTİZAM VE MUDÂRÂDIR

Serdedilen bir teklif veyahut bir görüşün açıklamasında muvafakat göstermek mudârâ, filhal muhalefeti izhar etmek de, zıddı olan temerrüddür. Konuşmaktaki gül, mudârâ, onun dikeni ise temerrüddür. Mudârâ yüce Peygamber'in ahlâkıdır. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur : ان الله امرنى بمدارات الناس كما امرنى باقامة الفرائض "Şübhesiz Allah Teâlâ farzların yerine getirilmesini emrettiği gibi, insanları da idare etmemi emretmiştir." Bu hadisin şerhinde İmam Menâvî diyor ki : Bazı insanlar bu hadîsi zayıf görmüşlerdir. Halbuki mânâ bakımından hadis güzeldir. Şu kadar ki, intizam şartıyla insanları idare etmek lâzımdır. Aksi takdirde mudârâ, mudâheneye yani dalkavukluk ve yağcılığa dönüşür. İntizam, maslahatlı işleri yerinde ve zamanında layıkı vechile icrâ etmektir. Zıddı teşettüttür. Şu halde hadîsi şerifte mudârâ emri, intizamla şart koşulmuştur.

Temkinli bir idarecilik, vaktinde ve zamanında olursa kalbe huzur getirir, nefsi tasfiye eder. Nitekim meşhur Sâdi Şirâzi de diyor ki :

آسيش دوكيتى تفسير اين دوحر فست بادوستانرا تلطف باد شمنا نرا مدارا

"Cihanın huzuru şu iki kelimenin tefsiridir : Dostlara lâtifeler, düşmanlara mudârâ." Evet lâtifeler ve mudârâ.

İcab ettiği yerlerde teslimiyeti izhar ederek ve kin beslemeksizin manzarayı seyretmek, kalbe huzurdur. Zira ahlâklı bir insan evvelâ nefsini idare eder, sonra gayrinin canavarlığını idare eder. Zaten güzel ahlâklı odur ki, şerlilerin şerrini sarfı nazar eder. Hayrlıları herkes idare eder, çünkü kendisi hayrlıdır ve idarelidir. Nitekim bir adam. Allah'ın Rasûlünün huzuruna girmk için izin istemiş, O da : "Ona izin verin. Bu aşiretin oğlu ne fena bir adamdır." yahut : "Bu aşiretin şu adamı ne fenadır." buyurmuştur. Lâkin o adam içeriye girdikten sonra Rasûlu Muhterem ona yumuşak davranmış, idare ederek lâtifeler söylemiştir. Bilâhare Hazreti Ayşe : Ey Allah'ın Rasûlu: Ne hikmet? Bu adamın hakkında "Bu aşiretin oğlu ne fena adamdır." buyurmuştunuz. Fakat kendisi içeriye girdikten sonra siz ona yumuşak davrandınız diye sorunca Bunun üzerine O da şöyle buyurdu :

شر الناس منزيلة عند الله يوم القيامة من وَدَّ عه (اوتركه) الناس اتقاء فحشه

"Muhakkak Allah'ın nezdinde insanların en şerlisi kıyâmet gününde odur ki, (dünyada iken) insanlar fenalıklarından korkarak yakasını bırakırlar (yahut onu terkederler)." Bu hadisi şerifte fenalıklarını gizlemeyenin gıyabında durumunu söylemek ve yüzünde de kalbini Islâma ısındırmak için ona yumuşak davranmanın hakkındaki ahlâkı beyan buyurmuştur. İşte mudârâ budur. Zıddı olan temerrüd ise onun yüzüne karşı da fikirlerini hareketlerini reddetmektir. Bu haslet ruhu Islâmiyete kâbiliyetli olanları hidâyet yolundan uzaklaştırmaya sebeb olur. Halbuki bu güzel görülmemektedir. Çünkü mudâheneden âri bir mudârâ, her mü'mine lüzumlu bir haslettir.

İmam Kurtubi, mudârâ ile mudâheneyi birbirinden şöyle tefrik etmiştir : Mudârâ; dinî veyahut dünyevî işleri yahut her ikisini birden düzeltmek için zamanı harcamak ve fedâkârlıkta bulunmaktır. Müdâhene ise, dünyevî bir maslahattan dolayı dîne tâviz vermek yahut dünya için dîni terketmekle muvafakat göstermektir. Bu nifakla birleşir. Dilimizde de mudâheneye dalkavukculuk ve aldatmak denilir. Binâenaleyh, dünya için muvafakat göstermek mudâhene, dinî bir maslahat için muvafakat göstermek mudârâdır, Nitekim, ehli tasavvuf da mudârâ hasletini sevmişlerdir. Hükemâ da : Nefsin cevheri mudârâ ve halkın eziyetine tahammül göstermekle saflaşır. Herşeyin bir cevheri vardır. İnsanın cevheri akıl, aklın cevheri de mudârâdır. Gazabî kuvvetin tedavisine intizamlı bir mudârâ vesile olduğu gibi, müdrike kuvvetinin genişlemesine, zekânın keskinliğine de sebebtir, demişlerdir.

Neticei meram, vakti taksim etmek, işi vaktinde ve yerinde edebiyle, erkan ve şartıyla yapmaktan ibaret intizam ve mudârâ, insanı maksadına kavuşturur, fâsıkları hidâyete erdirir kuvvetli vesilelerdir.

RUHÎ ONDÖRDÜNCÜ VAZİFE
SABIR VE TEVEKKÜL İLE HÜZNÜ VE NEFSE İTİMADI YOK ETMEKTİR.

Biraz evvel bahsetmiş olduğumuz intizamlı bir surette mudârâ, sabrın bir şubesidir. Çünkü sabır geniş mânâdadır. Bu itibarla sabrın târifi şöyledir : Sabır; nefsi Cenab-ı Hakk'ın emriyle bağlamak ve yasaklarından sakındırmaktır. Kimisi de sabır; Allah'ın emrlerini yerine getirmekte nefsi habsetmektir, diye târif etmişlerdir. Şu halde mânâ itibâriyle sabrın ismi yerine göre değişebilir. Meselâ: Nefsin belâların gelmesinde sebeblere karşı mukavemet etmesi ve dayanması bir nev'i sabırdır. Bu sabrın zıddı ceza'dır. Yani telâşlanmakla beraber üzüntü ve ümitsizliğe düşmektir.

Cihad ve harb anlarında cebheden kaçmamak ve düşmanlara mukavemet etmekte devam etmek,kendisini öldürtmemeye çalışmak da yine sabırdır.Burada sabır; şecaatle isimlendirilir. Bunun zıddı, cebndir, yani korkaklıktır. Söz söylememek yani sukutta tahammül göstermek de sabırdır. Aynı zamanda, zâhiri ve bâtını düşmana karşı güç hazırlamak da sabırdır. Gelen belâların Cenâb-ı Hakk'tan geldiğine inanmak, âzâmi

tedbir almakla Allah'a güvenmek ve O'na dayanmak da sabırdır.Burada sabır, tevekkülle ifade edilir.Sabır imanın yarısıdır desek hata olmayacaktır.Nitekim Imam Menâvî de: Sabır, dînin emrlerini yerine getirmekte nefsin arzularını cebren susturmaktır, diye târif etmiştir. ان الصبر عند الصَدْمه الأولى "Sabır âniden başa gelen ilk çarpışmakta telaşlanmamaktır." diye hadisi şerifte târif buyurulmuştur. Bu hadise binâen ulemâ, âni olaylarda kalbe gelen çarpıntıyı ve korkaklığı bertaraf etmektir, diye sabrı târif ettiler. Burada sabır, rızâ ile birleşir.

Bununla beraber, sabır kelimesi en çok âni musibetlerin gelişi anında kullanılır. Binâenaleyh, umum mânâyı kastetmek maksadıyla sabır, musibet anlarında âzami tedbiri almak, âzami tedbirle birlikte Allah'a dayanmak, tedbir aleyhe döndüyse Allah'ın göndermiş olduğu belâlalara rızâ göstermektir, diye târif edildi. En güzel târif de budur. En çok sevab kazandıran sabır da budur.

ولنبلونكم بشيىء من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات وبشر الصابرين الذين اذا اصابتهم مصيبة قالوا انا لله وانا اليه راجعون اولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة واولئك هم المهتدون

"Andolsun, sizi biraz korku, açlık, mallarınızdan, canlarınızdan ve mahsüllerinizden yana eksiltmekle imtihan edeceğiz. (Habibim Nefslerinin telâşelerini rızâ ve tevekkülle bertaraf ederek) sabredenlere (lutuf ve keremimi) müjdele, ki onlar kendilerine bir belâ geldiği zanan 'biz Allah'ın (emrlerine teslim olmuş kullarıy)ız ve biz nihayet O'na döneceğiz' diyenlerdir. Onların Rablerinden mağfiret ve rahmet hep onların üzerinedir ve onlar doğru bir yola erdirilenlerin ta kendileridir." buyurulan ayeti kerîmede sabrın târifi ve hakîkati anlaşılmıştır. Demek oluyor ki, belânın gelişi zamanında tevekkül, teslim ve imanın yakîniyle Allah'a yalvarmak, hüzün, keder ve telâş ile korkuyu bertaraf etmek ve bu çalışmanın sevabını Allah'tan beklemek hakiki sabırdır.

الصبر ستر من الكروب وعون على الخطوب "Kalbi tesir altına alan, keder, gam ve üzüntüyü gizlemek sabırdır ve zekânın çoğalmasına da (bu sabır) yardımcıdır." mealindeki hadisi şerife binâen birçok ehli hikmet, sabır dimağı çalıştırır dediler. Nitekim Hazreti Ali şöyle buyurur : Eğer bir belâ ve musibete rızâ göstersen kaderin hükmü sende icrâ olunur ve sen de mükâfatlanırsın. Aksi takdirde telâşlanıp korkudan feryad ve figan etsen, yine kaderin hükmü icrâ olunur ama sen de günahkâr olursun. İmana nazaran sabır, cesede nazaran bir baştır.

İman ne kadar kuvvetli olursa, sukunet ve itmi'nan o kadar kalbe gelir. Ve ne kadar kalbe sukunet gelirse Allah sevgisi o nisbette artar. Binâeanelyh, belâ ve üzüntüden telaşlanmak ve sabır etmemek, îmanın zayıflığının alâmetidir.

ومن الناس من يعبد الله على حرف فان اصابه خير اطمأن اليه وان أصابته فتنة انقلب على وجهه

"İnsanlardan kimi de Allah'a (dînine) yalnız bir taraftan tutunup ibadet eder. Eğer kendisine bir hayr dokunursa, ona yapışır. Eğer bir fitne isâbet ederse yüzüstü döner." buyurulan ayeti kerîmede sabırsızlığın; şübhe, tereddüt, kader-i İlâhiye'ye karşı gelmek, telaşlanmak, rızktan endişe etmek gibi belâlalara sebeb olacağı beyan olunmaktadır. Şeytanın da kuldan aradığı iş budur. Bu ise belânın belâsıdır. Şu halde daima sabırla kendimizi tedavi etmekle me'muruz. Ne güzel demiş şâir :

güzel demiş şâir :

Ey derde derman isteyen, yetmez mi dert derman sana,
Ey râhat-ı can isteyen, kurban olan candır sana.

الصبر مفتاح الفرج "Sabır, feracın anahtarıdır." buyurulan hadisi şeriften anlaşılıyor ki, sabır zaferin vesilesidir. Binâenaleyh, sabrın yedi çeşidi vardır :

SABIR VE TAHAMMÜL YEDİ KISIMDIR

İnsan, mahkum-u kader olduğu için başına gelen belâ iki şekildir. Birinde tedbir aslâ çare etmez. İhtiyarlık ve ölüm gibi. Burada sabrın mânâsı tahammül göstermek ve kadere râzı olmak, mücerred tevekkül ile belâyı karşılamaktır. Ancak bu tahammül, bütün emelini, gelen belânın sevabını ahirette alacağına bağlamakla mümkündür. Aksi takdirde insan ruhuna ve nefsine böyle bir tesellide bulunmazsa, maneviyâtı kırılır, maddi ve manevî mikroblar çiftleşir ve evhamların birbiri ardınca gelmesiyle îman zedelenir. Onun için "Sabreden zafere ulaşır." "Kim kadere iman ederse kederden emin olur." mealindeki hadîsi şeriflere binâen bu inanç nefsi ve ruhu huzura kavuşturur, diye ruhâniyetle uğraşan ulema beyan ettiler.

İkincisinde kaderle kadere sığınmakdan ibâret kulun gücü ve tedbirinin musibetin kaldırılmasında tesirli olduğu yerlerdir. Bunda sabır, tedbirle ifade edilir. Birçok hastalıklarda tedavilere başvurmak gibi. Kul, Allah'ın emrlerini yerine getirmekte tahammül gösterdiği gibi, yasaklarını terketmekte de tahammül gücünü harcar. Böylece maksadına kavuşur. Meselâ, kul harbde ise, cihada devam etmekle cesaretlenir. Şehvetin galeyânı anında zikir ve râbıta ile harareti geçinceye kadar iffetle sabreder. Bu takdirde zâhiri düşmana karşı sabır cesaretle, manevî düşmanlara karşı ise iffetle ifade edilir. Aynı zamanda nâhoş hareketleri müşahade etmek anlarında hilm ve yumuşaklık göstermekle sabır ifâ edilir. Bu gibi olayları geçirinceye kadar, şehvet ve gazab kuvvetlerini çalıştırmak şarttır. Yani kul, tedbiriyle en faideliyi celbeder, en zararlıyı da defeder. Kesinlikle acelecilik, heyecan, üzüntü ve kedere girmemek gerekmektedir. Burada sabır, sebât etmek melekesini çalıştırmakla târif olunur. Kur'an-ı Hakim'de takriben yetmiş yerde sabırdan bahsedilmiştir. Ona göre de ulemâ sabrı, yetmiş şekille târif etmişlerdir. Buraya kadar anlatmış olduğumuz, sabrın birinci ve ikinci şubesidir. Yani birinci derecesi tevekkül, ikinci derecesi âzamî tedbir almaktır. İşte bu mânâya binâean, Allah'ın Rasûlu اعقلها وتوكل "Deveni bağlı ve Allah'a tevekkül et," buyurmuştur. Yani âzami tedbirle Allah'a dayan, Tedbirin aleyhine geldiyse üzüntü ve kedere girme. Kadere râzı olmakta sebât et.

Hayrete şâyandır ki, bir adamın başına belâ gelir de, mü'min kardeşine derdini açıklar, çare arar. Kardeşi ona sabret, der. Zanneder ki, sabır belânın gelişi anında elini kolunu bağlayıp, iradeyi muattal bırakmaktır. Hayret, hayret!..

Sabrın üçüncü şubesi Allah Teâlâ'nın emrlerini yerine getirmek, ve yasaklarından

sakınmakta son derece çalışmaktır. Burada sabr, müdrike ve âkile kuvvetlerini çalıştırıp, şehveti Allah'ın muhabbet ve sevgisine çevirmek ve bunda sebât ve devamla, emrleri yerine getirmektir. Meselâ : Şehvet galeyâna gelip, vücuda harâret verdiğinde, Allah Allah, diye kalben zikreden, derhal şehveti muhabbete çevirmiş olur. Demek, sabır âcizlik ve tembellik değildir, tedbir almaktır. İbadete devam etmekte sebât etmektir. Şehvet muhabbete dönüşürse, öfke ve gazab da Allah'ın korkusuna dönüşür. Nitekim, Cüneyd Bağdâdi bu mânâyı ifade etmek maksadıyla : O'nu sevdiğim için gayrini terkettim. Ve O'ndan korktuğum için de O'na ibadet etmeye devam ediyorum, demiştir. İşte mehabbetullah ve haşyetullah budur.

قل يا أيها الذين آمنوا اتقوا ربكم للذين احسنوا فى هذه الدنيا حسنة وارض الله واسعة انما يوفى الصابرون أجرهم بغير حساب

"Söyle : Ey iman eden kullarım! Rabbinizden korkun (emrlerini yapın, yasaklarından kaçının). Bu dünyada iyi hareketler edenler için (ahirette hazırlanmış) birçok güzellikler vardır. Allah'ın toprağı geniştir. Ancak (ibadet ve taat üzere devam edip) sabredenlerin ecirleri hesabsız olacaktır." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmeden anlaşılıyor ki, sabır; nefsin yapmak istediğini, terketmek ve bırakmak istediğini ona yaptırmaktır. İşte sabır ve cihad. ياتى على الناس زمان الصابر فيهم على دينه كالقابض على الجمر

"Ümmetimin başına öyle bir zaman gelecek ki, onlarda dînî üzerine sabredenin misâli, kor parçasını eliyle tutanın misâli gibidir." buyurulmuştur. Evet, hadisi şerifte buyurulduğu gibi, bu zamanda sabır ateştir.

Sabrın dördüncü mertebesi gayreti sarfedip, çalışmaya rağmen, isteğe ulaşmamak takdirinde, Allah'ın hüküm ve takdirine rızâ göstermektir. Tedbir aleyhde geldiği zaman, demek nasibim yokmuş, diyerek üzüntüye girmemeli; lehte geldiği zaman, elhamdulillah, Allah bana ihsan etti, demelidir. Avamın itikâdı ne kadar güzel! Başına ne gelirse gelsin, herşeyi Allah'tan inanır. Eğer -nefsini temize çekmeksizin- herşey kaderimdir, der ve kalbi de râzı olursa şübhesiz Allah'ın rızâsını kazanmış olur.

من لم يرض بقضائى ويصبر على بلائى فليختر ربا سوائى

"Hükmüme rızâ göstermeyen ve göndermiş olduğum belâya tahammül etmeyen. Ben'den başka bir Rab seçsin." buyurulan kudsi hadiste, sabrın bu makamı beyan olunmuştur. Eğer bu rızâ şubesi yıkılırsa, derhal müdrike ve âkile kuvveti bozulur, dimağın birçok hücreleri kurur, asabi damarların faaliyeti değişir. Derken cünnet meydana gelir. Ve akabinde intihar.... Onun için, az evvel nakletmiş olduğumuz hadisi şerifte, "kadere (cidden) îman eden kederden emin olur" buyurulmasından murat, kadere îman etmeyen cünnete, cünnetten de intihara girer, demektir. Bir şair şöyle demiştir.

تصبرت مغلوبا باو إنى لموجع ، كما صبر الظهان فى بلد القفر

وليس اصطبارى عنك صبر استطاعة ولكنه صبر أمرُّ من الصبْر

Allah'ın hükmüne mağlub olarak râzı oldum. Halbuki ben inciniyorum.

Ot ve susuz bir beldede susayanın tahammülü gibi zorluğa katlanırım.
Senden sabrım gücün yettiği sabır değildir.
Bilâkis belâda gösterdiğim tahammül kaktüs otundan daha acıdır.

Bir insan zikir ve ibadetle ruhunu temizlemezse, Allah Teâlâ ona bir belâyı gönderir ki, ruhu nefsin bulaştırdığı manevî necasetten temizlensin. İşte bu mânâya işareten atasözünde : Bir belâ bin nasihatten evlâdır, denilmiştir. Aslında insanın belâya karşı feryâd etmesi, cehaletindendir. Meselâ, bir adam iğnenin içindeki ilaç ve ilacın içindeki şifâdan haberdar olursa, iğnenin vuruluşu anında feryâd etmez ve doktora teslim olur. Şu halde, Allah Teâlâ'nın kuluna yöneltmiş olduğu herbir belâda bir şifâ muhakkaktır. Nitekim birçok ehli kemâl : Ben belâyı daha fazla severim, demişlerdir. Nitekim bu mânâ şu hadîsi şerifte de tasrih olunmaktadır.

اذا ابتليت عبدى المؤمن فلم يشكنى الى عُوّاده اطلقته من اسارى ثم ابدلته لحما خيرًا من لحمه ودما خيرًا من دمه ثم يستأنف العمل

"Ben bir kulumu belâ ile imtihan ettiğim zaman, o da ziyaretçilerine Ben'i şikâyet etmezse, onu hastalığından kurtarırım. Sonra (ilk) etinden daha hayrlı et ve kanından daha hayrlı kanla değiştiririm. Sonra o da ameli yeniler." buyurulmuştur. Şübhesiz inlemek şikâyet değildir, şuram sancı yapıyor, demek şikâyet değildir. Gelen belâyı Allah'tan gayrisine izâfe etmek şikâyettir.

Sabrın beşinci derecesi, kaçırılmış bir fırsattan evhamlanmamaktır. Yani geçmiş bir fırsattan üzülmemek. Çünkü bunun da âkibeti felâkettir. Şâh Nakşıbend : Geçmiş günleri düşünme; geçmiş fırsatlar dönmez. Gelecek zamanı da düşünme; Takdir ne ise öyle gelir. Şimdiki vakti değerlendir, buyurmuştur. Ne güzel hikmet ve nasihat!..

من اُعْطِيَ فشكر ومُنع فصبر اوْ ظُلِمَ فاستغفر فاولئك لهم الامن وهم مهتدون

"Kim ona (Cenâb-ı Hak tarafından bir ni'met) verildiğinde şükreder, verilmediğinde sabreder, zulme uğratıldığında afuv eder, zulmederken istiğfar (ve tevbe) ederse; işte o gibiler (azabtan) emindirler. Umduklarına da iletilmiş olurlar." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifte, sabır; şükür ve rızâ olarak beyan olunmuştur. Burada sabrın zıddı hasrete düşmektir. Hasret, kaçırılmış fırsattan dolayı kederlenmektir. Bu da ayrı bir belâ

المؤمن القوى خير واحب الى الله من المؤمن الضعيف وفى كل خير اَحْرِص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز وان اصابك شيىء فلا تقل لو انى فعلت كذا وكذا ولكن قل قدر الله وما شاء فعل فان لو تفتح عمل الشيطان

"Kuvvetli mü'min, Allah' (nazarınd)a , zayıf mü'minden daha hayrlı ve daha makbuldür. Herbirinde (avamın bedeni, havasın ruhu kuvvetli olmasında) hayr vardır. Sana faide veren herşeyde (hırslanıp) çaba harca. (faidelenmek için gayreti değerlendir ve), Allah'tan yardım dile. Sakın âciz olma. (yalvarmak ve tedbirden geri kalma). Başına bir iş gelirse, eğer şöyle yapsaydım, şöyle olurdu, deme. Velâkin bu Allah'ın kaderidir, (zaten) O ne dilerse dilediğini yapar, de. Çünkü, eğer (kelimesi) şeytanın amelini açar."

buyurulmuştur. Bu hadisi şerifte eğer kelimesini geçmiş zaman için kullanmak şeytanın ameli olarak ifade buyurulmuştur. Demek, eğer şöyle yapsaydım, zengin olurdum. Babamı yanıma getirseydim bu iş başıma gelmezdi. Yok annemi kovsaydım, hanımım beni bırakmazdı, gibi düşünceler, söz ve hareketler şeytanın anahtarlarıdır. Bundan sakınmak gerekir. Diğer bir rivâyette de : "Eğer kelimesinden sakın. Eğer, şeytanın tuzağıdır." buyurulmuştur. Zannımca bu söz, hadisten alınmıştır, hadis değildir. Her nasıl olursa olsun, "eğer" den kaç.

Sabrın altıncı derecesi, ilerde vuku' bulacak bir tehlikeden korkmamaktır. Çünkü vehmi korkular insanı acelecilige sevkeder, ruhu zedeler. Şeyh Hasan Basri diyor ki: Bugünkü kederin sana yetmez mi ki, yarın için kederleniyorsun. Muşârunileyh şu hadisi de rivâyet etmiştir :

بالصبر يتوقع الفرج ومن يُدْ مِنْ قرع باب يَلِجَ

"Sabırla; üzüntü, ğussa ve kederin giderilmesi umulur. Herkim kapısının üstünü gübre ile kirletirse ona girecektir." Yani gübrede tohum çabuk bittiği gibi, gelecekteki felâketten telâşlanmak ve korkmak da belânın vuku' bulmasına ve belâya giriftar olunmasına sebeb olur. Muşârunileyh hadisi şerifi şöyle mânâ etmiştir : Bir belânın gelişine inanıldığı takdirde, telâşa düşmeyin. Cesaretle o belâyı bertaraf edin, çare arayın. Aksi takdirde tedbirsizlikten dolayı kim telâşa düşerse, o belâya girecektir. Nitekim الصبر ضياء "Sabır aydınlıktır." mealindeki hadisi şerif, temkin, cesaret ve metanetle üzüntüyü yok etmekten ibâret sabrın, aydınlığa kavuşturucu olduğunu ifade etmektedir.

Sabrın yedinci derecesi, bir belânın gelişi anında, üzüntü ve telaştan sakınıldığı gibi, bir sefâ ve ni'mete ulaşmak anında da aşırı ferahlıktan sakınmaktır. Zira âni vuku' bulan korku, belâ ve musibet, kalb ve akciğere tesir ettiği gibi, keyf de aşırı dereceye varırsa, akciğer ve karaciğere zarar verir. Çoğu zaman aşırı sevgi erkekleri erkeklikten düşürür. Onun için daima temkinli olmaya çalışmak, musibet anlarında انا لله وانا اليه راجعون "Muhakkak biz O'nun mülküyüz. (Nihayet) O'nun huzuruna dönüyücüyüz." mealindeki ayeti kerîmeyi tekrarlamak; ni'met ve keyf zamanlarında ise توكلت على الحى الذى لا يموت "Diri olup ölmeyen Allah'a dayandım." "Sözünü dil ile tekrarlamak burada iyi tedavi yapar. واصبر على ما اصابك ان ذالك من عزم الأمور "Sana (hayr veya şer)isabet eden belâlara katlan (temkinle dayan). Çünkü muhakkak bunlar kesinlikle takdir edilmiş işlerdir." buyurulan ayeti kerimede sabrın bu mertebesi beyan olunmuştur.

Dîni tebliğ etmek esnasında, gelen tepki ve belâlar yüzünden din tebliğini terketmek câiz olmadığı gibi, sözün kabul oluşu takdirinde de keyflenmemek gerekir. Çünkü bu ayeti kerîme, buna da işaret etmektedir. Reislerden korkup, emrî bilmârufu ve nehyi anilmünkeri hakkıyla yapmayanlar bu ayeti kerîmeden ibret alsınlar : "Sana isâbet eden belâlara katlan (temkinle dayan). Çünkü muhakkak bunlar kesinlikle takdir edilmiş işlerdir."

İbnu Rumî ne güzel söylemiş :

رئيت حياة المرإر هنا بموته وصحته رهنا كذالك بالسقم

اذا طاب لى عيشى تنقص طيبه بصدق يقينى اَنْ سيذهب كالحُلْم

Ben kişinin hayâtını ölümüne rehin gördüm.
Böylece sıhhatin hastalığına rehindir.
Bir iş bana güzel görüldüğü zaman
Gevezeliği gerçek inançla yutulur.
Nitekim o da rüyâda ihtilâm gibi gelip geçicidir.

ومن كان في عيش يراعى زواله فذالك فى بُؤسٍ وان كان فى نعم

Güzel işte olup, zevâline inanan o kimse
Ni'met içerisinde olsa bile gene ümitsizliktedir.

Bir hadisi şerifte de şöyle buyurulmuştur:

لا تكثرهمك ما تقدر يكون وما ترزق بأتيك "Aşırı gamlı ve üzüntülü olma. Takdir olunan olacak. Sana ta'yin olunan rızk da ergeç sana gelecektir." Bu hadisten iktibâsen Seyyid Tâhâ Nehri şöyle demiştir :

Müsebbibil eshab olan Melik'e cidden dayan.
Rızk sana geldimi elbette kapını çalar.

SABIR HAKKINDA AYET VE HADİSİ ŞERİFLERDEN RUHÎ TEDAVİLER

Dinde sebat etmek mânâsında olan sabır, fiilen âzâlarla sakındığı gibi, fikren ve ruhen de kötülüklerden sakınmak, iyi niyetleri beslemek, iyiliğe örnek olmaktır.Kur'an-ı Hakim'de Allah Teâlâ böylelerini övmüştür :

وجعلنا منهم ائمة يهدون بامرنا لما صبروا وكانوا بآياتنا يوقنون

"İçlerinde sabr-u sebât (emrleri yerine getirdiklerinde sebât ve düşmanlarından gelen belâlara katlanıp tahammül) ettikleri zaman emrimizle doğru yola sevkedecek rehberleri ta'yin etmiştik. Ve onlar (benî İsrâil'den ehli irşad) ayetlerimizi çok iyi biliyorlardı." Bu ayeti kerimenin izahında Süfyan bin Üyeyne şöyle demiştir : Ulemâ kısmı, ahireti dünyalarından daha fazla tercih ettikleri takdirde, Allah Teâlâ kalblerine Kur'an-ın ahkâmından güzel hükümler çıkarmaları için ilham ihsan eder. Aksi takdirde ulemâ, yahudi bilginleri gibi yolunu şaşırıp, güzel te'vil yerine fena tahrif yoluna girerler. Benî İsrâil'den bir kısım ulemâ, ahiretlerini tercih ettiler Allah da onları uyulacak birer kim-

seler yaptı, ki bu ayeti kerîmede onlar övülmüştür. Nitekim, dünyasını ahiretine tercih eden yahudi bilginleri birçok ayetlerde tenkid edilmişlerdir. İlerde bu ümmetten de öyleler olacaktır. Ciddi mü'min odur ki, din ahkâmı kor parçası olsa bile, yine dînini terketmez.

Metanet, azimli irade ile çalışmak, sabrın bir çeşididir. Nitekim ayeti kerîmede وان تصبروا وتتقوا فان ذالك من عزم الأمور "Dînin icab ettiği gibi, sabredip, Allah'tan korkarsanız, muhakkak bu kesinlikle takdir edilmiş işlerdir. "buyurulmuştur. Dinden vazgeçilmesini istemekte olan hiçbir kimseye itibar edilmez. Onlardan gelen bütün tepkilere rağmen dini tebliğ etmek, münkerâtı kaldırmaya çalışmak, sabır ve takvâ ile ifade edilir. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyledir : "Eğer katlanır, küfür, fısk ve isyandan sakınırsanız; işte bu hâdiselere karşı göstermiş olduğunuz sabrınız bir âzim ve metanetten ibârettir. Şu halde takvâ üzerinde sebât etmekte sabırla zorluğa katlanın." Nitekim, bu mânâ şu hadisi şerifle teyid olunmaktadır. من احب أن يزحح من النار ويدخل الجنة فليدركه منيّته وهو يؤمن بالله واليوم الآخر وليأت الى الناس ما يحب ان يؤتى اليه "Kim cehennemden uzaklaşıp, cennete girmek isterse, kendisi ahiret ve Allah'a inandığı halde ölüm ona ulaşmış olsun. Ve insanlardan nefsine faideleri istediği gibi, kendisi de onlara (fedâkârlıkla) faide versin." buyurulmuştur. Kur'an-ı Hakîm ve hadîsi şeriflerde özet olarak iki suretle sabra dâvet vardır :

a) İmanda sebât, amelinde devam etmekle zorluğa katlanmak.

b) İman ve İslâmı yaşatmaktan dolayı başa gelen umum belâlara tedbir almak, bertaraf etmeye çalışmak; muvaffak olamadığı takdirde musibetlere tahammül göstermeye dâvet eder.

Burada sabır vâcibtir. Hadisi şerifte de, ما انتقصت جارحة من انسان الا كانت ذكاء فى عقله "İnsandan bir âzâ kesildi mi, muhakkak onun zekâsını arttırır." Diğer rivâyette : "Aklını çoğaltır, rızkı azaltır." buyurulmuştur. Yani bir mal yahut âzânın elemlenmesinde muhakkak birçok mükâfatlar vardır. Gelen belâlarda, emelleri bu mükâfâta bağlamak suretiyle sabretmek gerekmektedir.

Söylemesi icab etmeyen birçok şahsi mes'eleleri gizleyebilmek için tahammül etmek de sabrın âli derecesinden sayılmıştır. Birçok zamanda insan derdini dostuna anlatmakla ona üzüntü yahut düşmanına anlatmakla ona fırsat vermiş olur. Söz söylemek -İmam Şafii'nin buyurduğu gibi- ihtiyaca binâendir. Nitekim, hadisi şerifte de şöyle buyurulmuştur : ما قرعت عصا على عصا الا فرح لها قوم وحزن آخرون "Bir baston bir baston üzerine değdirildi mi, muhakkak bir kavm ona sevinir, başka bir kavm de ondan mahzun olur." Diğer rivâyette ما صبر من بث "İhtiyacını ortaya döküp derdini söyleyen sabretmemiştir." buyurulmuştur.

Birçok ruh ve psikoloji âlimleri, insan şahsi hayatını gayrine anlatırsa, zayıf noktasını yahut dizginini başkasının eline vermiş olur, demişlerdir. İşte bu hikmete binâendir ki, Allah Teâlâ Kur'an-ı Hakîm'de Yakub aleyhisselâm'ın sözünü,

انما اشكو بثى وحزنى الى الله

"Ancak ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a açarım, izhar ederim." buyurmakla

bize öğüt olarak nakletmiştir. Şu halde hayr ehlinden duayı, doktordan tedaviyi, tecrübelilerden çare yollarını, üstaddan doğru yolu bulmak için, şahsi hallerin söylenmesi müstesnâdır. Fakat bunları da tesirci değil, vesile olarak inanmak gerekir. Şu halde bunların dışında şahsi halleri arzetmek sabırsızlığın ifadesidir. Şeyh İsmail Bursevi gibi, birçok zevat; Üstâdına talebenin gizli hallerini söylemesinde zarar yoktur. Bilâkis söylemek gerekir, demişlerdir. Çünkü bunlar nefsin desiselerini bilirler. Nitekim, ashab da çoğu zaman şahsi hallerini Peygamber'e arzetmişlerdir. Şeyh Muhammed Emin elKürdî diyor ki: Tevbeden önceki günahlarını hiçbir kimseye arzetme. Meğer ki, şeyhin senden sorarsa keyfiyet olarak değil, sadece evet veya hayır, sözüyle cevab ver.

Burada sabır, setrle birleşmektedir.

اربع من كن فيه حرمه الله تعالى على النار وعصمه من الشيطان من ملك نفسه حين يرغب وحين يرهب وحين يشتهي وحين يغضب واربع من كن فيه نشر الله تعالى عليه رحمته وادخله الجنة من آوى مسكينا ورحم الضعيف ورفق بالمملوك وانفق على الوالدين

"Dört ahlâk kimde varsa, Allah Teâlâ onu ateşe haram kılar (ahirette ateş onu yakmaz, çünkü dünyada yanmıştır) ve onu şeytandan muhafaza ederek, şeytanı da ondan uzaklaştırır : (a) Şiddetle hırslanıp (bir yasağı) istediği zaman, (b) korkup ikrah ettiği zaman, (c) şehvet (i galeyâna gelip) galebe ettiği zaman, (d) öfkesi feveran ettiği zamanda nefsini dizginleyip, ona mâlik olandır. Bir de dört haslet kimde varsa Allah Teâlâ rahmetini ona yayar ve onu cennete sokar : (a) Miskin ve fakirleri barındıran, (b) zayıflara merhamette bulunan, (c) köle ve hizmetçilerine şefkatle yumuşak davranan, (d) ana ve babasına (kendi kazancından) harcayanı rahmetine sokar." buyurulmuştur. Bu hadisi şerif, zaman itibâriyle sekiz yerde sabrı beyan etmiştir.

a) Ateş bir odun parçasını kaplayıp, kor haline getirdiği gibi, dimağdaki buhar şeklinde nefsin şiddetli arzusu ve hırsı da şiddetli ihtirasla bütün asabi damarlara iniş yaparak, tüm bedeni hararetlendirir, kızdırır ve harama sevkeder. İşte bu anda bedenin harâretinden sabreden sanki yanmıştır. Artık nefsin harâreti, ilmî deliller, zikir ve ibâdete sarılmakla söner; şeytan da kaçar. Bundan sonra Allah'ın rahmeti kalbe iner.

b) Nefs veyahut kâfirlerle çarpışmak esnasında, korkunun ateşi kalbden kan damarları vasıtasıyla yükselip, dimağı istilâ ettiği zaman, azim ve ikdamla kadere bağlılık, bu ateşi söndürür. İşte sönünceye kadar sabretmek de cennetin kuvvetli vesilelerindendir. Burada sabır, sebât mânâsındadır.

c) Nefsin şiddetli arzu ve oburluğu zamanında, şiddetli istiha ateşine sabretmek de ayrıca dünyevî ateşlerden biridir.

d) İntikam arzusu gazabi kuvvetini tahrik ederken yine vücud ateş içerisinde kalır, ki bu ateş de râbıta ve muhabbet suyuyla söner. نفس نتواند گشتنی بغیر ظل پیر

"Nefs pirin gölgesinden başkasıyla öldürülemez." hikmetli sözüne binâen, nefsin bu dört ateşi, îman şartıyla, muhabbet ve râbıta ile söndürülür. İçte bu ateşlerin söndürülme-

siyle, dışta şeytan uzaklaşır. Çünkü nefs şeytana yataklık yapmadığı müddetçe, şeytan insanın içiyle irtibat kuramaz.

e) Miskin ve fakirlere merhamet.

f) Kemâli samimiyetle zayıfları esirgemek.

g) İçteki kalb ve nefs askerlerini Allah Teâlâ'nın emr ve müsaade ettiği yerlerde çalıştırmak, gücü Allah yoluna harcamak, ruhu ayrıca yükseltir.

h) Ebeveyne, hocalarına kemâli şükranla nafaka vermek olmak üzere bu son dört yerde sabretmek, ruhu kemâlâtına erdirir. Doğrusu, ilk dört ateşi söndürmekle, ruh nefsten kurtulur. Son dört hasletle de yükselir. İnsanoğlunun ruhunun kurtuluşu ve yükselişi kendisindeki sabır ve azmine bağlanmıştır. Bu hikmete binâendir ki, Allah Teâlâ فاصبر كما صبر او لوا العزم من الرسل "Rasûllerden azim sahibleri sabrettikleri gibi sabret." buyurmuştur. Şu halde Ulul Azim Peygamberlerin iki sıfatı vardır.Birincisi sabır, ikincisi azimle, ikdam, yani hemen başlamak ve devam etmek. Kim seyr-i sülükden geri kaldıysa, ya sabırsızlığından yahut da azminin kırılmasından kalmıştır.

RUHÎ ONBEŞİNCİ VAZİFE
ÜMİTSİZLİKTEN RIZAYA NANKÖRLÜKTEN ŞÜKRE SIĞINMAKTIR

Rızâ, dünyanın belâ ve havâdislerinden, bir de kaçırılmış fırsat ve faidelerinden müteessir olmamak, teslim, Cenâb-ı Hakk'a tevekkül etmek ve O'na dayanmaktır. Rızânın zıddı ümitsizlik, teslimin zıddı ise, esbâba dayanmaktır. Kul, ne kadar rızâ ile Allah'a dayanır, emrlerine teslim olursa, o kadar kalbi saflaşır ve ruhu yükselir. Şu halde her insanın, ümitsizlikten rizâya ve nankörlükten şükre sığınması gerekir.

Şükür, velini'metinin ni'metini itiraf etmektir. Fiilen de velini'meti övmektir. Zıddı olan nankörlükse, veli ni'metinin ni'metini gizlemekten ibârettir. Şükür ve rızâ, sabrın semereleridir. Şükür, ni'metin çoğalmasının anahtarıdır. اشكركم لله اشكركم للناس "Allah Teâlâ'ya en çok şükreden, insanlara en çok teşekkür edendir." mealindeki hadise binâen ulemâ : Cenâb-ı Hakk'a şükür gerekli bir vazife olduğu gibi, insanların da birbirine karşı şükür etmeleri aynı vazifenin diğer bir şeklidir. Şu halde rızâ varsa teşekkür vardır. Şükür rızânın alâmeti olur demektir. Şükür ni'metin çoğalmasına vesile olduğu gibi, rızâ da belâdan kurtulmaya veyahut hafiflemesine kuvvetli bir vesiledir, demektedirler.

İşte bunun içindir ki, ehli tasavvuf : Şükür, Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu ni'metleriyle O'na isyan etmemek, bilâkis aynı ni'metleriyle O'na hizmet etmektir. Rızâ ise, O'nun emrinde kendi iradesini derc etmek ve hükmünü kabul etmektir, diye târif etmişlerdir. Bunlara göre teslim, rızâ ve şükür aynı, eş anlamdadır.

Ehli şuhud : Kulun tedbiri, takdiri iptal edemediği için, kadere rızâ göstermek ve hükmüne teslim olmak şükürdür. Kul hiçbir şeye sahib olmayıp, Cenâb-ı Hakk, mücerred lutfundan onu var edip, yaşattığı için O'na şükür etmek mecburiyetindedir. O'na şükür etmek, her nefeste farz-ı ayndir. Kula şükür ise, Allah Teâlâ o kulu, ni'metinin ulaşmasına vesile yaptığı için, vâcibtir. Fil hakika o şükür de yine Allah Teâlâ'yadır. Nitekim, من لم يشكر الناس لم يشكر الله "Kim, insanlara şükür etmezse, Allah'a şükür etmemiştir." buyurulan hadîsi şerifte kula şükür, Allah'a şükür etmekten evvel gelmektedir. Şu halde Allah Teâlâ'nın kendi ni'metinin ulaşmasına vasıta kılmış olduğu sebebi bilmek ve ona teşekkür etmek, Allah'ın hükmüne rızâ göstermekten ibârettir. Bunun zıddı küfrân-ı ni'mettir. Şeyhul Ekber diyor ki : Vesileyi tanıyıp, inanmayan altıyüz sene ibadet de etse Allah'a kavuşamaz. Çünkü Allah Teâlâ, لان شكرتم لأزدنكم "Eğer sizler (ni'mete mukâbil) şükür ederseniz, Ben de size ni'metimi çoğaltırım." buyurmuştur. Binâenaleyh, vesileyi bilmeyen, Allah'ın ni'metine mukabil şükür etmemiş olur. Bu ise ni'metin çoğalmasına değil, azalmasına vesiledir. Bazı ehli tasavvuf da: ni'metin kadrini bilmemek, ni'metin zevâline gayret göstermektir, dediler. Bu çok mühimdir.

Savaş, nefsin hoşuna gelmeyen bir şeydir. Lâkin Allah Teâlâ onu emrettiği için emrine râzı olmak, gâzilik veya şehidlik ni'metini değerlendirip, O'na şükür etmek, kula yüklenilmiş bir tekliftir. كتب عليكم القتال وهو كره لكم وعسى ان تكرهوا شيئا وهو خير لكم وعسى ان تحبوا شيئا وهو شر لكم والله يعلم وانتم لا تعلمون "Ey iman edenler! Sizin hoşunuza gitmediği halde, zimmetinize düşmanlarla savaşmak farz edildi. Olur ki, bir şey hoşunuza gitmezken o şey sizin için hayrlı olur. Olur ki, bir şeyi de sevdiğiniz halde, o da hakkınızda şer olur. (Bunu) Allah bilir, siz bilmezsiniz." mealindeki ayeti kerîmede şükür bakımından insana yüklenmiş iki vazife anlaşılmaktadır. Birincisi, kul kendi aleyhinde ve lehinde hayr ve şerri bilmediği için, İslâm Dîninin emrlerine râzı olması gerekir. Burada kul, İlâhi tekliflere râzı olmak mecburiyetindedir. İkinci vazife ise, hükmüne rızâ gösterdiği için kul O'nun lutfuna mazhar olurken de, ni'metini izhar etmesi vazifesidir. Bu da şükürdür. واما بنعمة ربك فحدث "Bununla beraber daima O'nun ni'metini söyle." mealindeki ayete binâen kul, mazhar olmuş olduğu ilim, servet, riyâset ve güç ni'metinin izhârıyla mükelleftir. Aksi takdirde,şükrü ifâ etmemiş olur. Şu halde, ben âlimim, diyen cidden bir ilmi varsa, sözüyle izhârı ni'met etmiştir. Zenginlik de böyle. İmam Râzi şöyle demektedir : Diliyle ni'meti itiraf etmek şükür olduğu gibi, fiilen de onu göstermek şükürdür. Nitekim hadisi şerifte: "Şübhesiz Allah Teâlâ ni'metinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerif ni'metin izhar edilmesini emr buyurmaktadır. لا يغنى حذر عن قدر " Korunmak (insanı) kaderin hükmünden uzaklaştıramaz." mealindeki hadîse binâen, ni'meti gizlemekle kaderin hükmünden kaçan, kaderin dışına çıkamaz. Öyle ise herhalde ni'meti izhar etmek gerekir. İşte rızâ ve şükür budur.

قل فمن يملك لكم من الله شيئا ان اراد بكم ضرًا او اراد بكم نفعا

"Sen (Habîbim) de ki : Allah Teâlâ size bir zarar dilerse yahut size bir faide dilerse, Allah(ın hükm-ü kazâsın) dan, herhangi bir şeyle sizi kim meneder." buyurulmuştur.

Allah'ın hükmüne inanmayanı herhangi bir sebeb kurtarabilir mi? Elbette kurtaramaz! Öyle ise, ni'met ve belâyı, ikisini de Allah'tan bilmek ve inanmak rızânın alâmetidir. Her mü'min âmentüyü okuduğunda, hayr ve şerrin Allah'tan olduğuna inandım, diye itiraftan sonra fiiliyle îtikâdını inkâr etmemesi gerekir. Şu halde, Allah Teâlâ kulunun lehine tecelli ettiği zaman, kulun vazifesi şükürdür. Aleyhine tecelli ettiği zaman da vazifesi rızâdır. İmam Kuşeyri diyor ki, Huneyf bize şöyle anlatmıştır : Allah Teâlâ'nın hükümlerinde kalbin sukunet bulması, ancak emrlerine muvafakat göstermesiyledir. Şu halde kalbde sukunetin bulunmaması, hem rızâdan hem şükürden insanları uzaklaştırır. Öyle ise rızâ ve şükrü kesbedebilmek için, dil ile âmentüyü okumak gerekir. Zünnun Mısrî de : Rızânın; kazâdan evvel cüz'i iradeyi terk, belânın gelişinden sonra şikâyet etmeyi terk, musibet anında da belâdan zevk alarak heyecanı terketmek üzere üç alâmeti vardır, demiştir. Muşârunileyhinin târifi çok büyük vilâyete sahib zevatın makamına hamledilir. Yoksa cüz'î iradeyi terketmek için akıl ve esbab dairesinden çıkmak şarttır. Nitekim, Hazreti Ömer radıyallahu anh, ebu Musa-lEş'ari'ye yazdığı mektubta: Eğer senin gücün yetiyorsa râzı ol, değilse sabret, buyurmuştur. Bu takdirde sabır, terbir almakla tevekkül; rızâ ise, tedbiri terketmekle tefvizden ibârettir. Rızânın en az derecesi şu hadîsi şeriften anlaşılmaktadır.

ذاق طعم الايمان من رضى بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد رسولا "Allah'ın (mülkünde mutlak tasarruf edici olduğu halde) Rab olmasına İslâm'ın (İlâhî bir nizamdan ibâret) din olmasına ve (Hazreti) Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna râzı olan kimse imanın tadından tatmıştır." buyurulmuştur. Bu hadîsi şeriften rızânın üç makâmı anlaşılmaktadır :

a) Allah Teâlâ'dan râzı olmaktır. Bunun alâmeti, emrlerini sukunetli bir kalble kabul etmek ve yerine getirmek; yasaklarına da boyun eğmek ve onlardan sakınmaktır. Binâenaleyh, zillet ve izzetten Allah ne verdi ise herşeyi O'ndan bilmek, hükmüne rızâ göstermektir.

b) Fiilen kendi nefsi hakkında mutlaka, imkânı olursa başkası hakkında Allah'ın ahkâmını icrâ etmeye çalışmaktır. Hükümlerin muhalifinde kalben dahi olsa istek ve arzuda bulunmamaktır. Allah korusun eğer Allah'ın hükümlerinin icrâ edilmesini şahsı hakkında yahut zaman hakkında kâfi görmez ise, rızâdan direk küfre düşer. Birçok insanlar bundan gâfildir. Çünkü Allah'ın emrlerini ve yasaklarını şahsına veya zamanına göre, kifâyetsiz gören, nefsini veya vaz'ı kanunları Allah'ın hükmünden üstün tutmuş oluyor. Ve böylece kâfir oluyor, müşrik oluyor. Ama Allah'ın hükmünü kifâyetsiz görmediği halde nefsine mağlub olduğu için şahsı veya gayri hakkında icrâyı ahkâm etmeyen, fâsık ve âsidir; kâfir ve müşrik değildir. Bu hususta, mürcie ve hâricî mezhebinde olanlar müstesnâ, diğer bütün müslümanlar ittifak etmektedirler. Binâenaleyh, zinâ eden kimse, şahsı hakkında zinâyı helal bilerek yaparsa kâfir, haram olarak işlerse fâsıktır. Faiz de böyle.

c) Hazreti Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ın Allah tarafından gönderilmiş olduğuna râzı olmak makamıdır. Bu rızânın alâmeti, O'nun sünnetlerini ihyâ etmek ve bid'atlerden sakınmaktır. Peygamberin emr ve yasaklarını kendi nefsinden üstün tutmayan da mürted olur.

Rızânın bu üç makamına muvaffak olan, Allah'ın ni'metlerine şükür eder ve şükür ettiği nisbette yahut râzı olduğu nisbette maddî hisleriyle îmanın zevkini tadar. İbadetlerin semeresini almamak, rızâ ve şükrün ifa edilmemesinden ileri geliyor. Meselâ : Bir erkek erkekliğine, bir kadın da kadınlığına inandığı gibi ve şehvânî faaliyetlerde zevk aldığı gibi, bir mü'min de canından rızânın üç makamına ve şükre muvaffak olursa, bedeninde şehvânî lezzetlerden daha üstün bir zevk müşahade eder. Bu müşahadeye varabilmek için kâmil insanın sohbeti ve zikrullah gerekir. Bunsuz insan, ne rızâya ne de şükre muvaffak olur. Zorluğa katlanarak bir mü'min kâmil insanın sohbetine ve kalbî zikre devam ederse çok kısa bir zamanda, Allah'ın inâyeti ruha yapışır, nefs ve şeytandan kurtarır. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ان المعونة تأتى على قَدْر المؤنة وان الصبر يأتى من الله على قدر المصيبة

"Muhakkak yardım, kuvvetli zahmete katlanmak ve (işin) ağırlığını yüklenmek miktarında, sabır da musibetlerin nisbetinde Allah'tan gelir."Bu hadise binâen, başlangıçtan zorluğa katlanmak, nefsin ve şeytanın saldırılarına tahammül göstermek gerekir, diye ulemâ ittifak ettiler ve dediler ki : Dünya işlerinde çok çalışan, çok kazandığı gibi, ahiret işlerinde de çok çalışan çok muvaffak olur ve mükâfat alır. Mükâfâtın peşini rızâ ile kazanılır. Bu da bir evvelki hadiste tasrih olduğu gibi, rızâya sığınmakla mümkündür. Keşf, firâset, gerçek şuur, ilham, ve basîret rızâdan meydana gelir. Ahirette ise, cennette Allah'ın müşahadesi ve cemâlini görmek de şükürle kazanılır. İşte iki büyük vazife...

Allah da şöyle buyurmuştur. لان شكرتم لا زيدنكم ولئن كفرتم ان عذابى لشديد "Andolsun, şükür ederseniz elbette size (ni'metleri) arttırırım. Ve andolsun nankörlük ederseniz şübhesiz Benim azâbım cidden çetindir." Cidden kemâli rızâyla ve şükürle kulluk yapanlar çok azdır. Bu da şu ayeti kerîmeden tasrih olunur: وقليل من عبادى الشكور "Kullarımın içinde gereği gibi çok şükür eden azdır." buyurulmuştur. Her kim rızâ ve şükür şartıyla ne kadar çalışırsa o kadar mükâfat alır. Ama Allah'ın fazlu keremi de ayrı bir şeydir. Şu halde, Allah'ın fazlu keremini taleb etmek için dua gerekir. Nitekim bir şair şöyle demiştir :

Rızkları sebeblerinde taleb edin. اطلبوا الارزاق فى اسبابها

Vatanlara kapılarından girin وادخل الاوطان من ابوابها

Yanî maddi ve manevî rızklara sebeblere sarılmakla taleb edin, Allah'a güvenin. Ruhâniyet vatanlarına girmek istediğinizde de rızâ ve şükür gibi kapılardan girin. Çünkü kapıyı bulamayan saraya giremez. Bazıları bu şiiri, İmam Cafer Sâdık'a nisbet ettiler.

RUHÎ ONALTINCI VAZİFE
HATALARI AFUV ETMEK VE AHİDLERİ YERİNE GETİRMEKTİR

İnsan tabiatiyle medenîdir. Fakat, medeniyet de iki kısımdır. Birincisi tam medeniyettir. İkincisi hayvanlardan fark olabilecek kadar medeniyettir. Bunda kâfir ve müslüman eşittir. Medenî insanla medeniyetsiz insan arasında fark da ikidir. Birincisi, ulvî

ruh sahibi olan insanın kendisine hakaret edeni afuv etmesidir. İkincisi ise, ahidleri yerine getirmektir. Hayrlı insan, şerden arındığı halde, gayrinin hatasını afuv eder, azmini hayra bağlar. İşte hakiki insan ve medeniyet bu.

Hayvanî ve nefsânî arzuları gâlib olan insan ise mağlub olduğundan şer işler. Gayrinin hatasını afuv etmez, intikamcı olur. İntikamsa gaddar insanların sıfatıdır. Bilhusus kalbleri sert olanların hareketidir. İntikam arzusu, bilhusus fenalıklarda misillemek huyu, hayvandan insana geçmektedir.İslâm Dîni ne eksik ne de fazla misillemeye müsaade etmiştir. Şu halde, mal çalanın elini kesmek, el kıranın elini kırmak, kâtili öldürmekteki usullerde hırs ve intikam almanın tedavisi vardır. Bununla beraber, bunlarda israf ve zulüm haram kılınmıştır. Çünkü bu hak verilmez ise isyan devam eder. Fakat bununla beraber İslâm Dîni afuv etmeyi üstün tutmaktadır. Misilleme ile ceza arasında fark çoktur. Ceza ise Allah'ın ta'yin etmiş olduğu huduttur. Bunda afuv mümkün değildir. Ancak afuv, insanın payına düşen kısımda tahakkuk eder. Allah Teâlâ'nın müsaade ettiği yerlerde afuv, ihsandan sayılmaktadır. İslâm Dîni, ihsanla, insanın şerrini adâvet ve kinini iyilikle kaldırmayı daha uygun ve daha üstün tutmaktadır. Bu haslet İslâm Dîni dışında herhangi bir nizamda bulunmamaktadır.

ولا تستوى الحسنة ولا السيئة ادفع بالتى هى احسن فإذا الذي بينك وبينه عداوة كانه ولى حميم

"Ne iyilik ne de kötülük bir olur. Sen (Habibim kötülüğü en güzel haslet ne ise, onunla önle. O zaman seninle onun arasında düşmanlık bulunan kimseyi bile yakın bir dost gibi bulursun." buyurulan ayeti kerîmede, hilm ve afuv ile şerre mukâbele etmek, şarabı sirkeye çeviren küb gibi, şerri hayra tebdil eder. Aklı selim de iyilikle kötülüklerin kaldırılmasını uygun görmektedir. Bu hikmete binâendir ki, ulvî ruh sahibi insan öfkesini hilmle, kötülüğü afuv ile, belâyı sabır ile defetmeye çalışır. Ancak böyle hareket etmek hâlis iman ve kuvvetli tevekkülden sümbüllenir. Şerre olan va'd müstesna, hiçbir zaman bir mü'min sözünden de caymaz. Ve binâenaleyh, zulmü sevmez. Başkasının hakkına da tecavüz etmez. İcrâyı ahkâm ettiği takdirde de hak ne ise, eksik ve fazla olmaksızın onu yapar.

وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولان صبرتم لهو خير للصابرين "Eğer herhangi bir ceza ile mukâbele edecek olursanız, amelin aynısıyla cezalandırın. Fakat (fazla olmaksızın) misillemde uygununu yapın. Eğer afuv edip sabrederseniz, andolsun ki, buna tahammül gösterenler için elbet daha hayrlı mükâfat vardır." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîme, yukarıda izah ettiğimiz mânâyı ifade etmektedir. Fukaha ittifakla dediler ki : Şerre şerle mukâvemet edilemez. Şübhesiz bu kâide ceza ve afvın başkasıdır. Meselâ : Hazreti fahri âlem aleyhissalâtu vesselâm Hazreti Hamza'nın vahşetle öldürülmesini görünce. "Andolsun, Ey Hamza! Eğer Cenâb-ı Hakk bana fırsat verirse misilleme ederek, onlardan otuz kişiyi böylece öldüreceğiz." buyurmuştur. Fakat, bu ayeti kerîme inince misilleme yapmaktan vazgeçti ve şöyle buyurdu : ونصبر ولا نعاقب "Evet sabrederiz ve misilleme ile de cezalandırmayacağız." Bilâhare kâtilleri müslüman oldular ve afva uğradılar. Hatta sahabelik faziletine bile vardılar ve kemâle de erdiler. Bundan dolayı şerde va'de muhalefet câiz ve güzel, hayrlı va'delerde ahdi bozmak nifak alâmetinden sayılmıştır. İbnu Kesir, sabrın bu makamına ulaşmak, ancak ve ancak Allah Teâlâ'nın

verdiği inâyetle mümkündür, demektedir. Abdullah bin Ebî Hamsa' şöyle rivâyet etmiştir : Peygamber'e vahiy gelmezden evvel ben onunla br alışverişde bulunmuştum. Bir kısım parası ben de kalmıştı. Ben O'na, kalan parayı buraya getireceğim, diye bir yer ta'yin etmiştim. O'ndan ayrıldıktan sonra her ne hikmet ise sözümü unutmuştum. Üç gece sonra aklıma geldi, derhal parasını alıp gittim. Oraya varınca ne bakayım ki, yerinde duruyor. Hiç kızmadan bana şöyle dedi : Ey genç üç gece beni burada durdurmakla rahatsız ettin. Kendisi Peygamber olmadan evvel bile bu kadar sözünde titiz idi. Bir hadîsi şerifte اذا وعد الرجل اخاه ومن نيته ان يفى فلم يف ولم يجئى للميعاد فلا اثم عليه "Bir adam ifâ etmeye (sözünü yerine getirmekde) azimli olduğu halde, kardeşine söz verdiği zaman yerine getiremediyse ve sözleşme yerine gelmezse bile üzerinde bir günah yoktur." buyurulmuştur. Hadis şârihleri, bir insanın ifâ etmek niyetiyle verdiği sözünü, yerine getirmesi vâcibtir, yerine getirmemek haramdır; bazıları da, sözü yerine getirmek sünnet, ahdi bozmak da tahrimen mekruhtur, dediler. Ama niyeten ifâ etmeyi azim etmeksizin söz vermek haram olduğu gibi, -bilâhare- hayrda ahdi bozmak da ittifakla nifak alâmetidir. Binâenaleyh, sözleri yerine getirmek ihlâsa, bozmak da nifaka mebnîdir. Sözünde titiz olmayan bir insan, gayrinin hatasını da afuv etmeye muktedir olamaz. Halbuki izzet afuv ile kazanılır.

ما نقصت مال من صدقة ومازاد الله بعفو الاعزًا وما تواضع واحد الارفعه الله

"Bir mal sadaka ile eksilmez ve muhakkak afuvdan dolayı da Allah Teâlâ kulunun izzetini arttırır. Allah için tevazu' eden hiçbir kimse yoktur ki, Allah onu yükseltmiş olmasın" buyurulmuştur. Bu haslet yani hatalardan arınmakla, hatalara afuv ile mukâbele etmek mü'minin şerefini kat kat arttırır. Nitekim,

المسلم الذي يخالط الناس (او اذا كان مخالط الناس) ويصبر على اذاهم خير من المسلم الذى لا يخالط الناس ولا يصبر على اذاهم

"İnsanların içlerine girip (kötülüklerini afuv etmekle) eziyet ve cefâlarına sabreden müslüman; insan topluluğunu terkedip ezâ ve cefâlarına tahammül göstermeyen müslümandan daha hayrlıdır." buyurulmuştur. Binâenaleyh, arkadaşlıkta, iyalle hüsnü muaşerette bu iki ahlâka önem vermek gerekir. Yani ahdleri yerine getirmek ve hataları afuv etmek. Birçok hükemâ ve ehli tasavvuf şöyle demektedirler : Arkadaşım ne için sözünü yerine getirmedi, deme. Herhalde sözünü yerine getiremedi ve imkân bulamadı, de. Ama sen suret-i kat'iyyede sözünü yerine getir ve afuv etmek hasletini de âdet edin. Çünkü sen bu iki hasletle düşmanını dost edersin. Aksi takdirde dostunu düşman edersin.

يا ايها الذين آمنوا ان من اولادكم وازواجكم عدوًا لكم فاحذروهم وان تعفوا وتصفحوا وتغفروا فان الله غفور رحيم

"Ey îman edenler! Eşlerinizin, evlatlarınızın içinde hakikaten size düşman olanlar da vardır. O halde, onlar (ın âhiretinize zarar getirecek hareketlerinden ve herhangi bir hayrlı bir işten sizi geri bırakacak telkinlerin) dan sakının. (Bununla beraber afvı mümkün olan hataların) afuv eder, kusurlarını başlarına kakmaz ve örtersen z şübhesiz Allah Teâlâ çok yarlığayıcı ve çok esirgeyicidir." buyurulan ayeti kerîmede, iyâlin ve hatta her müslümanın ayıplarını örtbas etmek ve tevbe ile onların nahoş hareketlerinden vazgeçmek emr buyurulmaktadır. Öyle ise afvı mümkün hatalardan göz kapatmak,

kusurları afuv etmek insanı ruhî ızdırablardan kurtarmaya vesilelerdir. Bu vesile Cenâb-ı Hakk'ın mağfiretini de kazandırır. Ruhun onbirinci vazifesine bakınız. Özellikle cihad gibi hayrlı işlere iyal engel oluyorsa, onları afuv etmekle telkinlerini sarfı nazar etmek gerekir. Ancak gayrinin malına yahut ırz ve namusuna tecavüz, açıklık saçıklık, namazı terketmek, hülâsa büyük günahlar afuv edilmez hatalardır. Bunlarda müsamaha gösterilemez. Çünkü bunlarda müsamaha emri mârufun yapılmamasına, münkerin yapılmasına sirâyet eder. Bu takdirde Allah'tan gelen belâlar umumlaşır. Onun için, hayra engel olan herşeyi düşman bilmek gerekir. Nitekim bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur:

ليس عدوك الذى ان قتلته كان لك نورًا وان قتلك دخلت الجنة ولكن اعدى عد ولك ولدك الذى خرج من صلبك ثم اعدى عد ولك مالك الذى ملكت يمينك

"Eğer o seni öldürürse cennete gireceğin yahut sen onu öldürsen ahirette sana nur olacak (kâfir) bir kimse senin düşmanın değildir. Lâkin en büyük düşmanın sulbünden çıkan evladın ve sonra en büyük düşmanın elinle kazanmış olduğun malındır." Meselâ, Evlad haram malı kazandırmaya vesile olsa yahut cihaddan geri bıraktırırsa yahut kazandığın malı zinaya, içkiye, kumara verirse yahut sen malını bu gibi yerlere harcarsan, bu suretle evladın ve malın sana düşman olur. Allah müslümanlara intibah versin. Birçok babalar evladının zinâ parasını bile bile verir, sabah namazına kaldırmaz. Bu gibi büyük günahlarından göz kapatır. Bu şefkat değil. İşte düşmanlık budur. Çünkü böylece evlad ve ebeveyn birbirlerinin ahiretlerini yıkmış olurlar. İşte düşmanlık bu.

RUHÎ ONYEDİNCİ VAZİFE
HAKK'TAN İLHAM ALMAK İÇİN KALBİ TEMİZLEMEKTİR

İnsanın kalbi, melek ve şeytânî ilhamların yeridir. Eğer şeytan nefsle irtibat kurarsa, kalbdeki âkile kuvvetinin aynası lekelenir. Melek kalble irtibat kurarsa temizlenir. Çünkü insanın Allah Teâlâ'nın azametine karşı her işlediği bir günahtan kalbi üzerine bir leke gelir. Günah veya azimli niyetten husul bulan lekeler, istiâze, tevbe ve istiğfarla temizlenir. Lâkin yine de bir iz bırakır. İzinin de kaybolabilmesi için, nefsini günaha alıştırdığı gibi, ibadet ve zikre de alıştırmak gerek. Sonra zikir ve ahlâkla tasfiye olunursa mutlaka melek insanın kalbiyle irtibat kurar; bu sayede insanın kalbi Cenâb-ı Hakk'tan ilham almaya kabiliyet kazanmış olur. Bu kabiliyeti elde etmek için kalbin kötü hislerden temizlenmesi şart koşulmaktadır. İlham kalbe gelirse, dimağ ve nefs de şuurlanır. Artık insan şuur altındaki hislerden ve şeytânî düşüncelerden tamamen ayrılır. Şeytan bedenin içine giremediği için ve nefsle irtibat kuramadığından, kul, melek veya direk Allah'tan ilham almayla şereflenir. İşte bu şerefe saadet denilir.

Yer küresiyle aslı olan güneşin arasına ay küresi girdiğinde, güneş tutulduğu gibi yahut şiddetli bulutlar yer küresini kaplarken güneş görülmez olduğu gibi, nefs de küfür ve nifak sıfatıyla kalb ve ruhun arasına girerse, ruh güneşi tutulmuş olur. Fısk ve isyan sıfatıyla nefs aralarına girerse, ruhun tecellileri görülmez olur. Güzel ahlâkın kazanılması neticesinde nefs ve arzusu aradan çekilince ruh ve kalb karşı karşıya gelir, insanın

bedenindeki yürek bir cam parçası, ruhsa ona akseden bir güneş gibi olur. Bu takdirde nefs, ruhun esâreti altında arzularını yerine getirir ve beşeriyetini idare eder. İşte bu andan itibâren insan, iki insan olur. Bir insan, ruhâniyet ve melekutta, öbürü de beşeriyet âleminde çalışır. Hakiki insan veya kâmil insan budur. Hem meselâ, herhangi bir vasıta ile insan yer küresinden çıkınca, gecenin anlamı kalmıyorsa, böylece ruh tekâmül ettiği andan itibâren maddenin mefhumu da kalmaz. Demek, insan maddenin ötesine çıkmadığı müddetçe beşeriyet âleminin zindanında ızdırab ve habs kalır. Ruhun bu maksada kavuşması için dört şey yapılır :

a) İman : İman da, ehli sünnet velcemaatin ölçüsüyle olmalı. Çünkü ehli sünnet velcemaatin dışında olan fırkalardan tekâmül eden hiçbir kimse olmamıştır.

b) Dört mezhebten biriyle amel etmek ve şeriatten miskâli zerre ayrılmamaktır. Çünkü şeriat nefsin desiselerini bilmiş ve ona göre zâhiri düsturlar ortaya koymuştur. Birinciye ilm-i tevhid denildiği gibi, buna da amel-i tevhid denilir.

c) Kalbî zikir : Zikirle de insanın ruhu şeytanın ve habis ruhların tesirinden kurtulur. Zikirsiz aslâ insan kendi başına yükselemez.

d) Kâmil ve yol bilir bir insanın sohbetine devam etmektir. Aslında mihenk taşı bu. Bununla insan kendini kontrol eder ve amelini düzeltir. المومن مرأة المؤمن "Mü'min mü'minin aynasıdır." hadisine binâen, henüz beşeriyet kayıtlarını koparmayan; kâmil insanın aynasından kendini görüp temizler. Takvâ yolunda vesile tutmanın ve emr edilmesinin hikmeti budur.

Bu dört düsturla göğüsteki lâtifeler nefsten ayrılıp, arşın fevkindeki olan asıllarına rücu' etmekle yükselir ve asıllarına kavuşurlar. Oraya, nefs de peşlerine düşüp yükselir. Orada lâtifeler nefsi esir alırlar. Nefs de onlara itaat etmek suretiyle beşeriyet âlemine döner. İşte bu dönüşle nefs başkalaşır. Ma'siyet yerine itaati emreder. Birinci düstura nazaran firâset, ikinciye nazaran doğru ve gerçek ilham, üçüncüye nazaran şuur, dördüncüye nazaran basîretle hareket eder. Şu kadar ki, böyle bir insan peygamber olmaz,ama peygamberlere gelen vahiyle cüz'en de olsa şereflenir. Çünkü, nübüvvet kapısı kapanmıştır ama nübüvvetin dışında herbir kâmil insan, bir peygamberin makam ve meşrebinde halkı Hakk'a davet eder. Her namazında mutlaka bu mi'racla şereflenir, Hakk'tan aldığını halka verir. الصلاواة معراج المؤمن "Namaz mü'minin mi'racıdır." الصلواة نور المؤمن "Namaz mü'minin nurudur." mealindeki hadîsi şerifler bu hakikati açıklamaktadır. Buraya kadar anlatmış olduğumuz bedenî ve ruhî vazifelerde bir insan ne kadar kesbi kemâl ederse, mi'racı ve kalbindeki nuru o kadar kuvvetli olur.

İnsanın nefsi ile hayvanın nefsi arasında bir tek fark vardır. O da insan nefsinin ebedî olmasıdır. Nefs, beşeriyat âleminden yükselip, melekût âlemine ulaşarak dönünce, tamamen maddeden arınır, yani fena ahlâkları terkeder, güzel ahlâkı kesbeder, istek ve arzuları değişir ve kendisi de başkalaştığı için ruhun emri altında hayâtını idâme eder.

Eğer insan, kemâlâtı kesbetmekle ruhunu ve nefsini tasfiye etmezse, nefs istek ve arzusunu yerine getirir, haliyle ruh da şuur altına düşer. Bu takdirde insanî ve ruhânî

sezgisinden mahrum olur. Tavuk nerede yem görürse oraya meyl ettiği ve yeminden başkasını düşünemediği gibi, şuur altına düşen insan da, şehvet, şöhret,gazab,riyâset ve servetten başkasını idrak edemez. Zaten, insanın hakikatını insana unutturan bu dört puttur. Şirke sebeb de yine bu dört puttur. Bu dört puta tapmanın adı, hevâ-i nefstir. Nefs hevâsıyla, sevdiğine veya korktuğuna tapar. Ne vakit ki, nefs de ruhun peşine düşüp, melekût âlemini görürse o zaman hidâyete erer. Çünkü nefs, gâlib olursa kendisini, mağlub olursa, ona mağlub olduğu şeyi ilah tanır, uluhiyyetine inanır. Ve binâenaleyh, rububiyyet sıfatlarını ona isnad eder. İşte beşeriyet kuyusu dediğimiz aslî zindan budur, ki hayvan mertebesidir. Hatta ondan daha sapkın bir yoldur. Nefsin bu hâli şu ayeti kerîmede tasrih olunmaktadır.

افرئيت من اتخذ الٰهه هواه واضله الله على علم وختم على سمعه وقلبه وجعل على بصره غشاوة فمن يهديه من بعد الله افلا تذكرون وقالوا ماهذا الا حياتنا الدنيا نموت و نحيا وما يهلكنا الا الدهر ومالهم بذالك من علم ان هم الا يظنون

"Şimdi bana haber ver. Kendi bilgisi üzerine hevâ (ve heve) sını tanrısı edinmiş, (dolayısıyla) Allah da onu şaşırtmış, kulağını, kalbini mühürlemiş, gözüne de perde germiş, (böyle) bir adama Allah'tan başka kim hidâyet edebilir? Hâlen iyi düşünmeyecek misiniz? Dediler ki : (Bu hayat) dünya yaşantımızdan başka bir şey değildir. Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi o sürekli zamandan başkası helâk etmez. Halbuki onların buna dair de hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sâde zannediyorlar." buyurulmuştur.

Nefsinin arzu ve isteklerine mağlub olanların hâli işte böyledir. Her olayı zamana, sebeblere isnâd ederler. Kendi hayatlarını bile, zaman ve sebebe izâfe ederler. Derler ki: Zaman veya sebeb şöyle yaptı, böyle yaptı. Bilgileri bunun dışına çıkmamaktadır. İş böyle olunca, tesiri Allah'a izâfe edeceklerine gayrine izâfe ederler. Halbuki kendi hayatlarından bile haberleri yoktur. Herşeyi Cenâb-ı Hakk'ın evirip çevirdiğini idrak etmezler. İşte şaşkınlık budur. Bir hadîsi kudside,

لا تسبوا الدهر فان الدهر هوالله

"Zamana sövmeyin. Çünkü zaman (dehr) Benim." buyurulmuştur. Yani zamana da zamanın içinde vuku' bulan hâdiselere de müessir Benim. Sürekli zaman ve sebebler, hepsi Benim eserimdir. Şübhesiz, eserime söven beni ezâlandırır, demektir. Neticei meram, nefs başkalaşmadığı müddetçe mâdeni itibâriyle sıfatı fenalıktır. Ne vakit ruhun peşine düşüp yükselirse, ruh ve kalbin âkile kuvveti ona aksederse, işte o zaman kalb ve îman şuuruyla fısk ve isyânını terkeder, başkalaşır, aklı selimin emri altında sabır, tevekkül ve gayretle bedenî gıdâyı temin ettiği gibi, ruhun gıdasını da kazanır ve onu besler. Ahsen-i takvim de budur.

Kalb ve diğer lâtifeler, esfeli sâfilin olan beşeriyet küresinden ahsen-i takvim ve arşdan yüksek olan âlâ-i illiyyine yükseldiken sonra artık orada -bu âlemde nefs onu esir ettiği gibi- ruh onu esir eder. Artık, sultan olan nefs, melekût âleminden döndükten sonra esir bir er olur. Rasûlu Muhterem sallallahu aleyhi ve sellem bu urucâtı imanla da târif etmiştir. Nitekim ebu Derdâ Hazretlerine şöyle buyurur : تعال يا اخى نؤمن ساعة "Gel kardeşim! Bir saat îman edelim." Yani beşeri olan ilmimizi bilfiil ibadet, güzel

ahlâk ve zikirle şereflendirelim, ki nefs cinnî ve insî şeytanın tahakkümü altından çıksın. Çünkü kalb dâima dönüşür; bazan nefsin bazan ruhun tahakkümü altına girer. İşte bu hikmete binâendir ki, Rasûlu Muhteremin يا مقلب القلوب ثبت قلبى على دينك "Ey kalbleri evirip çeviren! Kalbimi dînin üzerine sâbit kıl." buyurması, insanları nefsin karanlıklı bulutlarından, ruh makamına teşvik içindir. Nitekim kalbin, nefs ve şeytanla ruh ve meleğin tesirleri altında bulunduğunu şöyle beyan buyurmuştur.

فى القلوب لمتان لمة من الملك إيعاد بالخير وتصديق بالحق فمن وجد ذالك فليعلم انه من الله سبحانه وتعالى وليحمد الله ولمة من العدوّ ايعاد بالشر وتكذيب بالحق ونهى عن الخير فمن وجد ذالك فليستعذ من الشيطان الرجيم ثم تلاقو له تعالى الشيطان يعدكم الفقر و يأمركم بالفحشاء

"Kalbde iki lemme vardır. Bir lemmesi melekdendir : Hayra teşvîk eder ve âkibette sevindirir; hak olanı tasdik eder (hisleri Hakk'a doğru bilfiil sevkeder). Kim bunu bulursa onu şübhesiz Allah Sübhânehu ve Teâlâ'dan bilsin ve Allah'a hamdetsin. Bir de (şerre tahrikci hisden ibâret) şeytanın lemmesi vardır : Şerle korkutur, hak olanı yalanlar, hayrı engeller. Kim de (nefsinde) bunu bulursa, o kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınsın." buyurduktan sonra Rasûlu Muhterem "Şeytan sizi, fakir olacaksınız diye korkutur ve fenalıkları emreder." mealindeki ayeti kerîmeyi okudular. Sonra şöyle buyurdular :

ان فى الجسد مضغف اذا صلحت صلح الجسد و اذا فسدت فسد الجسد كله

"Muhakkak bedende bir parça et vardır. Yararlı olursa beden hepsi sıhhat bulur. Bozulursa da beden hepsi bozulur." Yani maddi yürek diye tâbir ettiğimiz, bedeni idâre eden ve kalb-i insânînin yuvası; şeytanın ve nefsin istek ve arzusuyla yolunu şaşırırsa, ruh hastalandığı gibi beden de hastalanır. Demek, maddi yürek olan kalb-i hayvânî, kalb-i insânînin yuvasıdır, kendisi değildir. Fakat kendisi görülmediği için, hadîsi şerifte, mahalli olan yürek nazarı itibâre alınmıştır.

İnsanın ceryan gibi bedenine dâimi ve sürekli olarak, zât itibâriyle bir tesir vardır. Bu tesir iki câzibe kuvvetle akıyor. Biri beden şehrini, diğeri de ruhu idare ediyor. Bu her iki akım, kalb ve akciğerin merkezlerinde kemiyyetleşir. Tıpkı ceryan gibi, bir taraftan bazı cihazlara hararet, diğerlerine de soğukluk verir. Şeytan ve nefs gelen akıma müdahale ettiklerinde, bedendeki âzâlar hâliyle onların hesabına çalışır. İşte hevâ-i nefs dediğimiz budur. Eğer sağlam îtikad, gerçek amel, güzel ahlâk, zikir ve güzel sohbet varsa, kalbde kemiyyetleşen akım, ruh ve kalb-i insaninin hesabına çalışır. Ruhun derinliğinden kopan ve kalbde kemiyyetleşen istek, arzu ve niyetler, bilfiil âzâlarda görülür. Demek, bütün hareketlerimiz, ya nefsin niyet ve arzusundan yahut da ruhun niyet ve arzusundan kemiyyetleşip tezahür eder. Bu itibarla Rasûlu Muhterem,

انما الاعمال بالنيات

"Ancak ameller niyetlerle beraberdir." yahut "Ancak ameller niyetlere göredir." buyurmuştur. Niyet, nefsin ve şeytanın ateş küresinden kopup, asabi damarlarda kemiyyetleşirse, insanın ameli, fısk, isyan, itikâdı da küfür ve nifak olur. Yok eğer niyet, istek ve arzular ruhun derinliğinden kopup, maddi yürek ve asabi damarları istilâ ederse, insanın ameli, salih, makbul, itikâdı da ihlâs olur. Bunun için hulusi kalb, yani kalbi şeytanın

lemmesinden temizlemek emredilir. Çünkü kalbdeki niyet ve arzular ne kadar temizse, amel o kadar salih olur. Şeyh Hasan Basri diyor ki: Yaptığımız bütün hareketler, ya nefsin ve şeytanın yahut da ruhun ve meleğin istek ve arzusudur. Şer-i şerifin meşru' gösterdiği umum hasletler, niyet ve arzular ruhun isteğidir. Gayri meşru' olduğunu bildirdikleri de nefsin istek ve arzularıdır. Bu takdirde şeriati öğrenmek ve onunla amel etmek kâfi gelmektedir. Şeyh Abdülkâdir Geylâni de şunları söyler :

Kul itikad ve amelen nefsini tasfiye ettiği andan itibâren, meşru'lar kolayca yapılır ve gayri meşru'lar da kolayca terkedilir. Tekellüfler ortadan kalkar.

Şâyânı hayrettir ki, bazı sapık mutasavvıflar, Şeyhin, tekellüf kalkar, demesini, teklif kalkar, şeklinde nakletmektedirler. Çünkü ayeti kerîmede,

واعبد ربك حتى يا تيك اليقين

"Ölüm sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et." buyurulmuştur. Bu teklif kalkmaz.

Neticei meram,

ان العبد اذا اذنب ذنبا كانت نكتة سوداء فى قلبه فان تاب منها صقل قلبه و ان زاد زادت

"Muhakkak kul bir günah işlediği zaman siyah bir leke kalbine gelir. Ondan tevbe ederse kalbi temizlenip parlar. Ne kadar ziyâde ederse o kadar ziyâdeleşir." buyurulan hadîsi şerife binâen gerçek şuurla ilham alabilmek için, günahların arzusunu bile terketmek gerekir. Kalb tamamen saflaştığı andan itibâren genişler, nurlanır ve Hakk'tan ilham alır. Zaten fıtraten de her insanın içinde bu kâbiliyet mevcuttur. Buraya kadar, ruhî ve bedenî olarak ferdi vazifeler, Allah'ın izni keremiyle tamam oldu. Bundan sonra içtimâi vazifelere başlıyoruz.

DOKUZUNCU KISIM
İÇTİMÂİ HAYAT

HER İNSANIN FITRÎ KABİLİYETİ AMELİ GEREKTİRİR

Bütün insanların içinde bedeni ve ruhu,rızk ve maişetine sevkedecek fıtrî bir kabiliyet mevcut olmaktadır. İnsan bir an tek başına kalırsa fıtrî kâbiliyeti ile ruh, derhal nefsinden soru sormaya başlar. Eğer insan hislerini kestirip, ruhunun sesini işitirse aslâ ahiret amelini bırakamaz. Derhal bütün var gücüyle ahiret yurdunun tâmir edilmesine çalışır. Bu itibarla insan dünyasına çalıştığı kadar ahiretine de çalışmak zorunda kalır. Bundan dolayı İslâm ulemâsı; İnsanın içindeki fıtrî kâbiliyeti ona ahiret için mutlak çalışmayı emreder, demektedirler. Hukemâyı İlâhiyyundan birçoğu bu sesten bahsetmektedirler.

İnsanda nefs ve ruh olmak üzere, görünmez ve tutulmaz, bedende tasarruf eden iki ruh bulunmaktadır. Nefs maddeden alâkasını bir an keserse, ruh-i insânî ona yönelir, şu dört soruyu sorar : Sen nerden geliyorsun? Ne için bu dünyada beden kafesine gelip girdin? Nereye gidiyorsun? Nasıl gideceksin? NERDEN? NİÇİN? NEREYE? NASIL?

Bu soruların cevabından âciz nefs başlangıçta karga gibi münakaşa etmeye başlarsa da, bu soruların cevablandırılmasından kaçar. Çünkü nefs, madde âleminden yaratıldığı için mânâyı kavramaktan âciz kalır. Şu hayâtın debdebesi ona süslü göründüğü gibi, o da madde hayâtını ruha süslü püslü göstermek ister. Ruhun bütün dikkatini maddeye celbetmekle onu aslından uzaklaştırır.

زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحرث ذالك متاع الحيواة الدنيا والله عنده حسن المآب

"Kadınlara, oğullara, yığın yığın birikilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara, (bineklere, deve, sığır, koyun ve keçi gibi) hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevgi, insanlar için (nefslerine) bezenip süslenmiştir. Bunlar dünya hayâtının birer faidesidir. Nihayet Allah'a dönüp varılacak yerin (cennet) bütün güzelliği O'nun nezdindedir." mealindeki ayeti kerime, nefsin bu fıtrî kabiliyetine işaret etmektedir. Yani nefs şehvânî kuvvetle ruhu,şöhret, servet ve riyâset gücüyle aldatır. Aldatmak için de ayette zikir edilen şeyleri süslü püslü gösterir. Çünkü Allah Teâlâ da bunları en güzel biçimde yaratıp hazırlamıştır. Ancak nefs, dünya debdebesinin ebediliğine inanır. Nefs bu istek ve arzularını izhar edince, ruh da nefse yönelir. Ve şöyle der: Nerden geliyorsun? Sonra ona anlatır:

Sen de bu kâinatla beraber yokluk âleminden geliyorsun. O halde kim seni yarattı? Kim yarattı ise O seni öldürecek ve sen de ister istemez huzuruna gideceksin. Öyle ise O'na dön. Varacağın yer için hazırlık yap. Bu gördüğün dünya, madde ve sıfatıyla muvakkattır. Sen de muvakkatsın. Öyle ise seni mecbur ve me'mur kılan Allah'a dön, çalış ve hazır ol.

Ruh, kendisinin ve nefsin nerden geldiklerini, nereye gideceklerini de bilir, Allah'ı da bilir, cenneti ve cehennemi de bilir. İşte fıtrî kâbiliyet dediğimiz ruhun bu bilgisidir. Ruh, nefse esir olduğundan dolayı, fıtrî kâbiliyetinden uzaklaşmış bulunmaktadır. Fakat fırsat buldukca, nefse esir de olsa, eşit de olsa, gâlib de olsa, yine bildiklerini bildirir ve nefsi âlâ-i illiyyine cezbetmek ister. Ama insan dünya hayâtının endişesine ve şöhret, şehvet, riyâset ve servet peşine düştüğü için, bu fıtrî kâbiliyetinden gâfil kalmaktadır. Nitekim ayeti kerîmede bu mânâ şöyle tasrih olunmaktadır :

فاقم وجهك للدين حنيفا فطرة الله التى فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذالك الدين القيم ولكن اكثر الناس لا يعلمون

"O halde (Habîbim) Sen bir muvahhid olarak yüzünü dine, Allah'ın o fıtratına çevir. Zira O, insanı bu (fıtratı) nun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratması başka bir şeyle değişmez. Ve bu (doğuşta mevcut fıtrat) dimdik bir dindir, fakat insanların çoğu bunu sezmemektedirler." buyurulmuştur. İnsanın içinde fıtrî bilgisi Allah'ı bir bilir, dîni hak bilir, ebediliğini sezip, idrak eder. Ama nefs, ruhu bu bilgisinden uzaklaştırmaktadır. "Dimdik, doğuşta mevcut, bu tertemiz duygu ve histen ibâret Fıtrat; hanif bir dindir." diye başka bir ayette de tasrih buyurulmuştur. Bu fıtrî bilgi ve kâbiliyet her doğan çocukta mevcuttur. Bilâhare gâflete dalmış ve fıtratından uzaklaşmış anne baba, çevre ve telkin, özellikle yanlış eğitim sebebiyle, bu fıtrat zaman zaman zayıflar. Ruhun sesini, feryad ve figanını sarfı nazar eder nefs. Nitekim hadîsi şerifte de bu mânâ şöyle açıklanmaktadır.

ما من مولود يولد الا على فطرة الاسلام فابواه يهودانه او ينصرانه او يمجسانه كما تنتبح بهيمة بهيمة جمعاء هل تحسون فيها من جدعاء

"Her doğan çocuk ancak İslâm fıtratı üzerine doğar (dünyaya gelir). Bundan sonra annesi ve babası onu yahudi yahut nasrâni yahut mecusi yapar. Nitekim, hayvan da sapasağlam ve derli toplu bir mahluk olarak dünyaya geliyor. Onda hiçbir kusur görür müsünüz?" buyurulmuştur. Nasıl ki, insanın kâbiliyetinde konuşmak, düşünmek, rızkı temin etmek bulunuyorsa, öylece Allah'ı bir bilmek ve kâinâtın hâdis olduğunu bilmek kâbiliyeti de insanda mevcuttur. Ne faide ki, insî ve cinnî şeytanlar onu bu fıtratından uzaklaştırır, mağlub eder ve kendi hesabına esir olarak çalıştırırlar. Halbuki ruh her fırsatta fıtratına dönüş yapmak ister, Allah'a tapmak ister. Hürriyeti de ordadır. Hürriyetine şiddetle kavuşmayı arzular.

كل مولود يولد على الفطرة حتى يعرب عنه لسانه اما بشاكراً واما كفوراً

"Her doğan fıtrat üzerinde doğar. Dili kendisinden ifadeyi açıklayıncaya kadar. Dili meramını ifade edince artık, ya şükür edici yahut da nankör olur." buyurulmuştur.

Bu ayet ve hadislerden anlıyoruz ki, Allah Teâlâ, yemek, içmek, elbise giymek hissini, temâyülü ve hayat levâzımlarının umum arzusunu hususi âzâlarda yarattığı gibi, kalbde de İslâm fıtratını, din sezgisini ve ona göre ibadet ve amel etmek arzusunu da yaratmıştır. İşte bu yaratılan fıtrî kâbiliyet insanı amele, itaat ve ibadete dâvet etmektedir. Bir kısım insanın nefsleri ruhlarına itaat eder, dâvetine icâbet eder, bir kısmı da isyan eder. Şübhesiz bir kısmı da nefsleri ruhlarına esir olarak doğarlar.Bunlar elest âleminden şu ana kadar fıtratından hiç ayrılmayan kâmil olarak doğan insanlardır. Bunlar mevzuu bahsimiz değildir. Zira Allah Teâlâ bunları, yol göstermek için seçkin ve üstün olarak yaratmıştır. Bütün peygamberler ve bir kısım evliya bu kabildendir.

Ruh ister mağlub olsun ve ister olmasın, kendini kader-i İlâhiye'ye bir mahkûm, emrlerine bir me'mur, kudretine karşı bir âciz inanır, korkar, titrer ve feryad eder.Her fırsat bulduğunda, nereden geliyorsun; akabinde, ne için geldin; akabinde, nereye gidiyorsun, nasıl gideceksin? Diye sorduktan sonra yine kendisi cevab veriyor : Sen yokluk âleminden geliyorsun. O, bir tek olan Allah seni yaratmıştır. Emriyle buraya geldin. Mahkum ve me'mursun. Şu kafesten irtibâtını kesmekle tekrar huzuruna gidiyorsun. Öyle ise ibadet et, isyanı bırak. Hakiki bir kul ol!.. Ve bu anda nefs ona en az bir itaatde bulunursa, Allah, Allah, der. Yahut o anda Esmâ-i Hüsnâdan bir iki isim tekrarlar, zikreder. İşte o anda nefs korkar. Artık ruh fırsat bulmuş oluyor : Titrer, aşka gelir. Bu hayal hakikate dönüşür, nefs gâfil olur. Ruh bu ikinci fırsatı bulunca, derhal aslına rücu' eder. İşte cezbe budur.

Ruh aslına kavuşunca nefse şöyle der : Allah, وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون "Ancak insan ve cinleri Bana ibadet etsinler diye yarattım." buyurmuştur. Andolsun, ya bana itaat edersin, gaye-i hilkâtine dönersin ya da artık seninle alâkam kalmaz. Zavallı nefs, önce sultan iken şimdi esir bir köle olarak ruha teslim olur. Ve bedene dönerler. İşte fena; dönüşten evvelki hal, bekâ; döndükten sonraki haldir. Bu dönüşten sonra insan fıtratının gayesini tamamen müşahade eder, onun bu fıtratı ona mutlak ameli gerektirir. Mutlak ilim, mutlak ameli gerektirir, hikmetli sözünün mânâsı burada vuzuha kavuşmuştur.

İmam Nevevi diyor ki: Fıtrat İslâm Dînine inanıp kabul etmek kâbiliyetidir. Bu kâbiliyet doğuşta mevcuttur. Nitekim şu hadîsi şerifte bu mânâ tasrih olunmaktadır. كل انسان تلده امه على الفطرة وابواه بعد يهودانه وينصرانه ويمجسانه فان كانا مسلمين فمسلم كل انسان تلده أمه يلكزه الشيطان فى حضنه

"Her insanı annesi fıtrat üzerine doğurur. Sonra annesi babası, yahudi, hıristiyan veyahut mecusileştirirler. Eğer anası babası müslümansa çocuk da müslüman olur. Annesinin doğurduğu her insana şeytan iki yandan (kalb ve nefs cihetinden) eller, çarpar. Meryem oğlu İsa ve annesi müstesnâdır."

Hadîsi şeriften anlaşılıyor ki, doğum esnasında şeytan nefsle irtibat kurmakla insanı Allah'tan uzaklaştırır ve ona fıtratını unutturur. Eğer temas anında anne baba besmele çekerlerse, doğum anında şeytanın müdahalesi ya hiç tesir etmez ya da az eder.

Aksi takdirde şeytan, çocuk doğar doğmaz, rahmânî hislerini kapatır, ruhun tecellisinin nur parıltılarına el koyar, tâ ki nefs ruhtan korkmasın ve ona mukavemet edebilsin. Hadîsi şerifte, "annesi babası onu yahudî, hıristiyan veyahut mecusileştirirler" buyurulmasından anlaşılıyor ki, ana baba kötü hislere, gaflete dalarlarsa yahut haram lokma yerlerse, çocukları tasvir ve ahlâkları üzerine doğar. İşte besmelesiz evlad bundan çıkar. Besmelesiz evlad, besmelesiz evlad... Bir de hadîsi şerifte, "eğer annesi babası müslüman iseler, çocuk da müslüman olur" buyurulmuştu. Helâl lokmadan ve besmele ile iki eş muamelesinden, doğrusu tastam iki müslüman anne babadan doğan çocuk da müslüman olur, demektir. İşte bu da hayrlı evlad. Salih, hâlis... Ana baba tedbir alırlarsa, vazifelerinde su-i istimal etmezlerse, mutlaka çocuk iyi olur. Şayet başlangıçta farazâ bin tane insî ve cinnî şeytana mahkum olsa, günahkâr olsa, yine ergeç aslî fıtratına dönecek; kendisi ve ana babasının ahiret yurdunu tâmir edecektir. İşte bunun için çalışmak. Şu hadîsi şerife de dikkat edelim.

ان اخوف ما اخاف عليكم ما يخرج الله لكم من بركات الارض قيل وما بركات الارض قال زهرة الدنيا

"Üzerinizde en çok korktuğum şey, Allah Teâlâ'nın size yerde çıkaracağı bere ketlerdendir. "Bereket nedir, denildi. Bunun üzerine : "Dünya çiçeğidir" buyurulmuştur. Allah'u Ekber!..... Bu hadisi şerif büyük bir mucizeyi göstermektedir. Yerden çıkan bereketler, dünya hayatının çiçeği ... Madde ilmi terakki etmeden evvel ve yer küresinde madenler, petrol ve şu ceryan çıkmadan, doğrusu madde hâkim olmadan evvel insan, özellikle müslümanlar, ruh ve maneviyatla tam hüküm sürerlerdi. Ne vakit ki, yer küresinden çıkan bereketler ve yer yüzünü süslüyen elektrikler tezahür etti, hâkim oldu; işte o andan itibâren nefs ruhu esir etmeye bir fırsat buldu. Bu korkunç fırsat!...

Hadîsi şerif, fen ve ilme karşı değildir, ancak elde etmiş olduğunuz maddi imkânlarla fıtratınızı unutmayın, diye tavsiyeyi beyan etmektedir."Üzerinizde en çok korktuğum şey, Allah Teâlâ'nın size yerden çıkaracağı bereketlerdir."

Neticei meram, madem ki, insanın içindeki fıtrî kâbiliyet mutlak ameli gerektiriyor, öyle ise içtimâi hayatta, anne olsam, baba olsam, genç bir oğlan olsam, iffetli bir kız olsam, vazifem nedir? Ki o vazifeleri yapayım, onunla döneyim. Doğrusu buraya kadar anlatmış olduğumuz ilk iki sorunun cevabıdır. Bundan sonra ise son iki sorunun cevabı izah olunacaktır.

BEŞER CİNSİNDEN ERKEK VE KADIN AYRI NEVLER OLDUĞU GİBİ VAZİFELERİ DE AYRIDIR

Buraya kadar bedenî ve ruhî vazifelerde -bazı istisnâlarla beraber- erkek ve kadın nevleri eşittir. Bundan sonra erkek ve kadınlara mahsus muayyen ve belli vazifeleri, özellikle insanın fıtratına uygun içtimâi hayatı beyan ediyoruz. Meselâ, Allah Teâlâ cihadı erkeklere, evin içinde vakar şartıyla oturmayı da kadınlara tahsis etmiştir. Bunun gibi her bir nev'e ayrı ayrı vazifeler vardır. Kadın erkeğin, erkek de kadının vazi-

fesini görmeye kalkışırsa, mutlaka aralarında bir anarşi meydana gelir. Çünkü erkek ve kadın nevleri ayrı ayrı olduğu gibi, vazifeleri de ayrıdır. وليس الذكر كالأنثى "..Erkek, kadın gibi değildir." mealindeki ayeti kerimede, zat ve sıfat olarak erkek ve kadının bir olmadığı açıkca tasrih olunmaktadır.

İnsan kelimesi bir ism-i cinstir. Herbir ism-i cins en az iki nev'den mürekkebdir. Şu halde insan lâfzı, cins olduğu itibâriyle iki nev'den ibârettir : Biri erkek diğeri kadındır. Demek vazifeleri de ayrı ayrıdır.

Kadın ve erkeğin, cinsine nazaran müşterek vazifeleri olduğu kadar, nevlerine nazaran da ayrı ayrı vazifeleri vardır. Maateessüf beşer cinsinin müşterek ve nev'inin farklı cihetlerini birbirinden tefrik edemeyen birçok gençlerimiz, İslâm'da kadın, kadın hakları, eşitlik ve eşit haklar nedir, diye durmadan soru sormaktadırlar. Bu çok tuhaf! Bir taraftan hak versek de, diğer taraftan böyle soruları soranları tenkid etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü bir kere bu soruları soranlar, garb kitablarını, gayri müslim tarihlerini ve birçok romanları okuyorlar, ama İslâm'dan haberleri yok. Sadece soru sorarlar. Tuhaf!.

Hayâtımdan; rastlamış olduğum bence ibretli hadiselerden biri şöyledir : Bir vakit Diyarbakır'da kitabcılık yapıyordum. Dükkanıma bir genç girdi. Gözleri dolu. Esmer, dolgun ve çok zeki. Alnına baktım : İpek. Boyu posu çok güzel, yakışıklı. Buyrun, dedim. Sen de, "firavunun rüyası, şeytanın gülmesi" adlı roman var mı, diye sordu. Ben : Şu anda yok, ama gelecek, dedim. Bunun üzerine ağlarcasına döndü, fakat peşimi bırakmadı. Takrîben on-onbeş gün hergün saat beş civarında uğrar, sorar : Kitab geldi mi? Ben : Hayır, diyorum, gelecek. Birgün sabahın erkeninde geldi. İçeriye girince selâm yok. Ve şöyle dedi : Yahu insaf, beni maraz ettin. Kitabım geldi mi, gelecek mi, dedi. Gel otur, dedim, oturdu. Çay ısmarladım. Genç, nerde okuyorsun, diye sordum. Ankara Tıp Fakültesinde, dedi. Kaç dil biliyorsun, soruma : Beş dil biliyorum cevabını verdi. Şaştım! Bunlar hangisi? Ortaokulda iken mükemmel ingilizce öğrendim. En çok babamdan. Lisede almanca öğrendim, üniversiteye geçtim, fransızca öğrendim. Türkçe biliyorum, kürtçe biliyorum, dedi. Arabça niye öğrenmedin soruma da : Ben ne yapacağım arabçayı, karşılığını verdi. Ben ona, arabçadan birkaç kelimenin tahlilini söyledim ve bu arada dininden sordum. Şöyle dedi: Dil çok güzel ama anlıyamadım, bana zevk veriyor. Ah şu dîni karıştırmasan işe öğreneceğim. Bu sefer başladım ona dinden bahsetmeye. Sordu cevablandırdım. Nihayet, namaza başladı. Tatil zamanlarında arabça da öğrendi. İyi bir dindar oldu; kırk günde Kur'an'ı hatmetti, birçok sureleri ezberledi. Bilâhare birgün ağlayarak dükkana geldi. Üzüntüsünü hissettim, sebebini sordum. Hâkim babam ve avukat annem câmiye gidersen, gece kalkıp namaz kılarsan haftada beş lira, bırakırsan günde elli lira sana harçlık vereceğiz, dediler. Kavga ettiler ve beni kovdular, demesin mi!Hayret ettim. Her ne ise şu anda kendisi bir profesördür ve yabanda çalışır. Anası babası mütekâit, gece gündüz geçmiş hayatlarına ağlamaktadırlar. İşin garib tarafı bu genç ehli beyt idi. Şükürler olsun şu anda hepsi İslâmî olarak yaşıyorlar. Konuya dönelim.

Daha evvelden İnsan ve Vazifesi adlı eserimizde, içtimâi hayâtın tahlil ve tahririni va'detmiştim. Şimdi Cenâb-ı Feyyâdı Mutlak lutfetti. Ezeli inâyetinin yardımıyla konuya başlıyoruz, muvaffakiyeti O'ndan dileriz. Cenâb-ı Hâlık Teâlâ :

والليل اذا يغشى والنهار اذا تجلى وما خلق الذكر والانثى ان سعيكم لشتى

"Andolsun, bürünüp örttüğü geceye, açıldığı zaman gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana, ki sizin gerçekte say'i (amel, çalışmak ve vazife) niz çeşit çeşittir." buyurmuştur.Ayeti kerîmede iki cinsten bahsedilmektedir. Birinci cins, zamandır: Nev'inin biri gece diğeri gündüzdür. İkinci cins, insandır : Birinci nev'i erkek, ikincisi dişidir. Gece ve gündüzün vazifesi ayrı ayrı olduğu gibi, özellikle "say'iniz çeşit çeşittir" buyurmakla, cins ve nev olarak, müşterek ve ayrı vazifeleri de beyan buyurmaktadır. Meselâ, insanın hayr ve şer ameli olmak üzere iki türlü ameli olduğu gibi,herbir erkek ve kadının da ayrıca kendi nevlerine mahsus ve şahsi çalışmaları da vardır, diye ifade etmektedir. Nitekim, gece ve gündüzün cinsi -meselâ zaman- birdir. Ama nev olarak gece, canlı mahlukâtı kendi vazifesiyle yarım ölüme mecbur kılar, ki bu uyku istirahatidir. Lâkin bu ölümden ibâret uykuyu kâmil bir istirahatin vasıtası kılmıştır. Öyle ya, zifir karanlık daimi olsaydı kim nerde nasıl iaşesini temin edebilirdi? İşte birinci nev'in birinci vazifesi.

Zamanın ikinci nev'inin vazifesi şöyledir: Allah Teâlâ gündüzü parlak aydınlatıcı olarak yaratmış ve kazanca mahal, hayat ve yaşamak vesilesi kılmıştır.Bu iki nev aynı işe mahal ve sebeb olmadığı gibi, insanın nev'inden olan kadın ve erkeğin çalışmak sistemi de bir değildir. Erkek hayat şartlarının dairesinde çalışmak ve cihad etmekle, kadın da çocuğunu beslemek, evi temiz tutmak ve erkeğin kazanmış olduğu malı korumakla mükelleftir. İşte iki nev'in iki ayrı vazifeleri. Fıtrat bunu icab ettirmiştir. Allah'ın yaratmış olduğu tabii kanun, yani SÜNNETULLAH da buna müsâittir. Ama kadın erkeğin dış hayâtına, erkek kadının iç hayâtına bağlandığı müddetçe huzur, refah, mutluluk ve bağlılık sayesinde ikisi de bahtiyar olur. Artık hangisi diğerinin hayâtına karışırsa şübhesiz o anarşiyi meydana getirmiştir. Nitekim gece gündüz de karışırsa canlı varlıkların hayatları felce uğrar.

Zaman bakımından gece ve gündüzün asılları birdir. Nevleri ve vazifeleri ayrı ayrıdır. İnsanda ruh ve nefs olarak erkek ve kadın birdir. Gıdaları birdir. Ama vazifeleri, çalışmak sistemleri ayrı ayrıdır. Her bir nev'in kazancı da şahsına mülktür.Nitekim hayâtı da kendisine mülktür. Demek h birinin kendi el emeğiyle, avlanmak veya mirasla kazanmış olduğu malı, din ve itikâdı gibi, şeref ve haysiyeti gibi kendi şahsına mahsus mülktür. Çünkü ikisi de hürdür. Herbiri kendi irade ve aklına kâbiliyet ve şahsiyetine sahibtir. İstediği şekilde mülkünde tasarruf eder. İşte beşer cinsinin devamına sebeb de bu mülkiyettir. Eğer, iki nevden biri diğerinin mezkur mülklerinden birine el uzatırsa, zulmetmiş olur. Şübhesiz zulüm huzursuzluk, geçimsizlik ve sünnetullah'ı bozmak ile ifade edilir. Erkek dış işlerini, kadın iç işlerini görür; su-i istimâlde bulunmazlarsa tayyibe hayâta kavuşurlar. Şu halde gündüz kadını dışarıda çalıştırmak, gece de ona çocuğu besletmek, babasından miras aldığı malı gasbetmek zulümdür. İslâm Dîni bu zulme aslâ cevaz vermemiştir. Binâenaleyh, müslüman bir kadını gayri müslim kadınlarına, müslüman bir

erkeği gayri müslim erkeklerine kıyas etmek, ayrı bir zulümdür. İslâm bu zulme de karşıdır.

İslâm Dîni erkeğe değer verdiği kadar, kadına da değer vermektedir. Meselâ, namus; en kıymetli mal namustur. Namustan üstün bir cevher yoksa, kadın namusun cevheridir. Kadın erkeğin annesi, koruyucusu, yardımcısı olduğu için muhteremdir. Kadın kelimesi düşünmeye muhtaç bir kelimedir. Kadının evde oturması evi tenvir eder ve cennet kılar. Demek namuslu bir kadın, evin ve cem'iyyetin fânusudur. Fânussuz bir ev neye yarar? Kadın erkeğe hayrı ilham eden bir melek gibidir ya da evi yıkan bir şeytan gibidir. Nitekim, erkekler de böyledir. Ama erkeğin şerefi kadının elindedir. Şu halde kadın ve erkeğin ikisi de içeride veyahut ikisi de dışarıda çalışmaları sünnetullah'a ve şu âlemin nizamına son derece muhaliftir. Nitekim, hayvanat âleminde de aynı vazifeler tahakkuk etmektedir. Hiçbir zaman bir erkek kendini kadına, bir kadın kendini erkeğe benzetemez. Eğer bu işi yaparsa şübhesiz lânetlenmiştir.

Zaman ve insan cinsinin, nevleriyle birlikte Kur'an-ı Hâkim'de beraberce zikir edilmesinde birçok hikmetler vardır. Meselâ, هو الذي جعل لكم الليل لتسكنوا فيه والنهار مبصرًا "O (Allah), içinde sukûnet ve istirahat etmeniz için geceyi (karanlık), gündüzü de (içinde çalışıp kazanmanız için) ziyâdar kılmıştır." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmede gecenin yaratılmasının hikmeti istirahat ve uyku olarak beyan olunmaktadır. Demek gündüzün insana vermiş olduğu yorgunluk, bitkinliklerin giderilmesine gece vesiledir. Çalışanlar gece sukun bulurlar. Kısa ifade ile, gece sukûnet, gündüz hareket için yaratıldığı gibi, Cenâb-ı Allah Teâlâ, erkeği hareket, kadını da sukûn bulmak için yaratmıştır. Bu da Allah'ın ayetlerinden ibâret bir sünnettir. Nitekim,

ومن اياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجا لتسكنوا اليها وجعل بينكم مودة ورحمة ان في ذالك لايات لقوم يتفكرون

"Size nefsleriniz (cinsleriniz) den kendilerine ısın (ıp sukûn bul) manız için zevceler yaratmış olması aranızda bir sevgi ve esirgeme, O' nun ayetlerindendir. Şübhesiz ki bunda, fikrini iyi kullanacak bir kavm için elbette ibretler vardır." buyurulan ayeti kerîmede Allah Teâlâ; canlıların sukûn bulmaları için zarf olarak geceyi, zat olarak kadınları yaratmıştır, diye tasrih olunmaktadır. Birinci ayette, لتسكنوا فيها "onda sukûn bulmanız için" cümlesi ikinci ayetteki لتسكنوا اليها "ısınıp sukûn bulmanız için" cümlesine mukabil düşünülürse şu hakikatler anlaşılır : Kadın ve erkeğin hatta bütün canlı varlıkların istirahatleri gecede, özellikle erkeğin ruhunun rahat ve sukûneti de zevcesinde bulunur. Bu sukûn bulma, iki eş aralarında sevgi, aşk ve bağlılığı meydana getirir. Eğer kadın da beyi gibi, gündüz evi bırakır, dışarıda çalışmaya giderse, iki eşin huzur, refah ve istirahatleri yok olur, nihayetsiz bir harekete sükûnsuz bir geceye girerler. Bu giriş, meskenlerini yok ettiği gibi, huzurlarını da ortadan kaldırır. Erkeğin menfeati veya zararı, yalnız şahsına mahsustur. Ama kadının zarar ve menfeati milletinedir. Milletinden de ekseriyet eşinedir. Binâenaleyh zevk ve sokak kadınından hiçbir faide yoktur. Ev kadını ise aksine ruha rahatlık veren bir cevherdir. Şu halde kadından cevherini erkeğe, erkekten cevherini kadına benzetenlerin, benzeyişleri her ne suretle olursa olsun -nizâmi âleme ve sünnetullah'a muhalif olduğundan- toplum hayâtına küllî bir

zararı getirir. Mâlum bunun için lâ'netlenir, Allah'ın yaratmış olduğu tabii kanuna karşı geldiği için lâ'netlenir.

لعن الله المتشبهين بالنساء ولعن المتشابهات من النساء بالرجال

"Allah erkek (nevlerin) den kendini kadınlara yahut kadın (nevlerin) den kendini erkeğe benzetene gazab etmiş, rahmetinden uzaklaştırmıştır." mealindeki hadîsi şerifte, zat ve sıfat olarak herhangi bir nev kendini diğer nev'e benzetirse lâ'netlenmiş oluyor. Bırak fiili benzeyişler, temennisi bile yasaklanmıştır. Nitekim ayeti kerîmede, şöyle buyurulmuştur :

ولا تتمنوا بما فضل الله به بعضكم على بعض للرجال نصيب مما اكتسبوا وللنساء نصيب مما اكتسبن

"Allah'ın kiminizi kiminizden üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklerin kazandıklarında kendilerine bir pay vardır. Kadınların da kazandıklarında nasibleri vardır." Yani erkek için hususi kazanç yolları olduğu gibi, kadınların da özel kazanç yolları vardır. Her iki nev'in de kendi açısından çalışmak yolları ayrı ve bellidir. Hırsa, hasede, kibirliliğe, zulme ve saireye sirayet edebilecek temennileri yapmayın, demektir. Ama merhamete sirayet edebilecek yardımı yapın. Çünkü Peygamber aleyhisselâm da kendi ev hanımlarına yardım etmiştir. Ashab hanımları da fedakârlık babında nâdiren bahçelerinde kocalarına yardım etmişlerdir. Ama bu yardım, mülklerine hürriyetlerine sirayet ederse zulüm olur. Şu halde bir kadının cihada, harbe gitmek için temennisi câiz olmadığı gibi, erkeğin de onun kabiliyetini temenni etmesi câiz değildir. Herbiri diğerine yardım ettiği takdirde de kendi nev'inden çıkmamalıdır. Eğer çıkarsa, aralarındaki sevgi ve aşk nefrete döner.

Hülâsa erkek sabah kalkar kalkmaz, zevcesi yardımında bulunur, kahvaltısını hazırlar, saygıyla, dua ile onu dışarıya ve iş sahasına iteler ve uğurlar. Uğurlama esnasında lâtifeler söyler. Akşam beyini çalışmaktan eve çeker, kapıdan karşılar, selâmını alır, yorgunluk ve bitkinliğini giderir, moral verir, istişarelerde ona yol gösterir. Çünkü kafası sâkindir. İşte İslâm Medeniyeti bu.

İNSANDAN KADIN VE ERKEĞİN MÜŞTEREK, MUTLAK VAZİFELERİ ALTIDIR

Esas itibâriyle kadın ve erkeğin müşterek vazifeleri çoktur ama biz altısını burada izah eder, diğer yetmiş müşterek vazifelerini yerinde beyan ederiz.

Beşer cinsinin iki nev'inden ibâret erkek ve kadınlardan herbiri itikad ve dininde serbest ve hürdür. Ancak bu hürriyyetin namusu lekeleyecek derecede olmaması şarttır. Bir erkek, evladına baba olduğu gibi, bir kadın da çocuğuna annedir. Hatta annenin hakkı daha fazladır. Bir kadın kendi mülkünün tasarrufunda hürdür, meşru' hakkını kullanır. Özellikle anne, ailesinin ilk mürebbisi ve muallimidir. Eğer kadının hiçbir vazifesi olmasa, onun mürebbiliği ve muallimliği kendisine kâfi bir şereftir.

يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا كثيرًا ونساء

واتقوا الله الذى تسائلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيبا

"Ey insanlar sizi bir tek candan yaratan ve ondan da yine onun zevcesini vücuda getiren ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbiniz (e karşı gelmek) den sakının.

Kendisiyle birbirinize dilekte bulunduğunuz zaman Allah'tan ve akraba(lık bağını kırmak) dan sakının. Çünkü Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir." buyurulmaktadır. Bu ayeti kerime ilk insan Adem'den, Zevce'sinin yaratılmasından, kadının aslının erkek olduğundan bahsetmektedir. Demek kadın da erkek gibi insan nev'indendir. Kadının aslı erkek olduğundan, kadın erkeğe daha fazla meyletmektedir. Ve bu hikmetten dolayıdır ki, erkek kadına ısınıp onda sukûn bulur. Nitekim bir hadîsi şerif,

ان المرأة خلقت من ضِلَعٍ وانك ان ترد اقامة الضِلَعِ تكسرها فدارِها تعش بها

"Şübhesiz kadın eğri olan kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğini doğrultmak dilediğinde onu kırarsın. (Yani boşarsın ama yumuşaklık ve lâtifeleri söylemekle) Onu idare et, daima onunla yaşarsın." mealindeki hadisi şerifte, kadının aslı erkek olduğu tasrih olunmaktadır. Ayrıca gerek ayet ve gerek hadiste, onun idare edilmesi de tavsiye buyurulmuştur. Demek kadın da insandır ve muvakkat bir eğlence değildir. Kıymetli ve şereflidir. Evin çırası, hayatın cevheridir. Aslının yardımcısıdır. İş böyle olunca, bir anne ve babadan başlayan ve yayılan akrabalık bağının, büyük bir ehemmiyeti taşıyan ailevi yuva kurmanın hikmeti de anlaşılmıştır. Kahrolsun o feylesoflar ki, kadında ruh yoktur fikrini ortaya koydular, kadınlara zulmettiler. İnsaf ehli olan feylesoflarsa bunlara karşı gelerek, kadında ruh vardır, dediler ve kadın hakları fikrini ortaya koydular. İşte bu zulüm olayının tarihini okuyan zavallı gençlerimiz de müslüman kadını gayri müslüman kadına kıyas etmekle İslâm sistemini gayri müslim sistemine benzeterek kadın hakları diye feryâdı koparırlar. Öyle ise her müslümanın bilmesi gerekli olan, kadın ve erkeğin müşterek vazifelerini beyan edelim:

1– Kadın itikâdında hürdür, erkek de hürdür. Birbirine icbar edemezler. Nitekim Nuh ve Lût aleyhimesselâm'ın hanımlarının kendilerine iman etmediklerini Kur'an-ı Hakîm beyan etmektedir. Demek oluyor ki, bir müslüman erkek, ehli kitabtan bir kadınla evli olursa, hanımını müslüman olmaya icbar etmez. Bilâkis ona hüsnü muaşerette bulunur. Bu güzellik İslâm Dîninin dışında herhangi bir sistemde bulunmamaktadır.

ضرب الله مثلا للذين كفروا امرأة نوح وامرأة لوط كانتا تحت عبدين من عبادنا صالحين فخانتاهما فلم يغنيا عنهما من الله شيئا وقيل ادخلا النار مع الداخلين

"Allah küfredenlere Nuh'un karısıyla Lût'un karısını misâl olarak gösterdi. Onlar kullarımızdan iki salih kullarımızın (nikâhı) altında idiler. Böyle iken hainlik ettiler. Nihayet o (iki zevc), onları Allah (azabın) dan hiçbir şeyle kurtaramadılar. O (iki kadı) na ateşe girenler ile beraber siz de girin denildi." buyurulan ayeti kerîmede düşünülsün Nuh ve Lut Peygamberlerin yüceliğini, sonradan kâfir olan hanımların kıssasından anlıyoruz ki, itikadda kadın ve erkek serbesttirler. Bu kıssa, karısı kendisinin itikadında olmayan erkeklere bir teselli ve irşad yolu olduğu gibi, firavunun karısı Asiye de Musa'ya îman edip hâlis mü'mine olduğundan onun zulmüne uğradığı hakkındaki kıssa da mü'minelere bir misâl olarak beyan buyurulmuştur. Gerçek şu ki, müslüman bir kadın veya erkek, eşine hüsnü muamelede bulunur,ama kâfir eş müslüman eşine sû-i muamelede bulunur. Demek îtikâdî mes'elelerde erkek hür olduğu gibi kadın da hürdür ve icbar yoktur. Kadınların iffetine musallat olan zâlimlerin, müslümanlıkta kadın esirdir, şeklindeki fikirleri son derece yanlıştır. Bu İslâm'ı bilme-

mekten ileri geliyor.

Nuh ve Lût Peygamberlerin kıssaları, konumuzun örneğidir. Müslüman olup da eşine zulmedene gelince, bu da onların fikirlerine kaymaktan ileri geliyor. Eşitlik iddiasında bulunanlar da kadınlara zulmetmektedirler. Çünkü fıtratlarına uygun olmayan birçok vazifeleri onlara yüklemektedirler, ama müslüman olanlar ise ancak dînin kadının fıtratına uygun gördüğü vazifeyi yükler. İzah edilecektir.

2– Fikirde kadın ve erkeğin müşterek vazifeleri vardır. Bunu da Belkis ve Süleyman aleyhisselâm'ın kıssalarında bulmak mümkündür. Kur'an-ı Hakîm bundan haber vermektedir.

Süleyman aleyhisselâm, hüdhüd kuşuyla bir mektubu, Sabâ Hükümdarı Belkis'e göndermiş; Belkis mektubu alıp okuduktan sonra, etrafındaki siyâsî ve ileri gelenleri ile bir toplantı yapmıştır. Belkis görüşünü şöyle ortaya koymaktadır : Hakikaten bana çok kıymetli bir mektub gelmiştir.

انه من سليمان وانه بسم الله الرحمن الرحيم الا تعلوا على وائتونى مسلمين

"Gerçekten o Süleyman'dandır. Ve o hakikaten Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (her işe başlar ve hüküm eder. Hükmü de şudur:). Bana karşı baş kaldırmayın ve müslüman olarak bana gelin diye." yazmıştır. Ey görüş sahibleri, bana bu iş hakkında görüşlerinizi beyan edin. Sizlerle istişare etmeksizin ben bir hüküm vermiyorum.

Görüş ve hüküm sahibi olanlar şöyle dediler : Ey emire, hüküm ve emr size aittir. Bizler elimizdeki kuvvetlerle emrlerinizi bekliyoruz. Belkis ماكنت قاطعة امرًا حتى تشهدون "Siz bana bir işin âkibetini göstermeden ben (kendi başıma) hüküm etmem." dedi. Ayetin bu cümlesinden anlaşılıyor ki, kadın kısmı fikri beyan etmekte erkek gibidir, ancak hüküm etmek erkeklere aittir. Çünkü ayeti kerîmede bu mânâ, "Ben hüküm etmem" cümlesiyle beyan buyurulmuştur. Böylece hükmü erkeklere tevdi etmiş ve görüşünü beyan etmiştir. Bundan dolayı cumhuru ulemâ, hukuki işlerde hüküm erkeklere aittir, diye ittifak ettiler. Burada erkek ve kadının müşterek vazifeleri olan istişarede kadının kendi fikrini beyan etmesi tasrih olunmaktadır. Nitekim Belkis şöyle fikir beyan eder : Padişahlar bir yere girdikleri andan itibaren, o yerin azizlerini zelil kılarlar. Eğer bunlar da Sabâ şehrine girerlerse aynısını yapacaklardır. Şu halde ilk tedbir olarak ben onlara bir hediye göndereceğim ve elçilerin bana ne gibi haber getireceklerini bekleyeceğim. Bakayım, âkibette ne olacak. Nitekim وانى مرسلة اليهم بهدية فناظرة بم يرجعون "Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine intizar edeceğim." mealindeki ayeti kerîmede kastetmiş olduğumuz bu mânâ anlaşılmaktadır. Bu kıssadan birçok müfessirler şu dört hükmü çıkarmaktadırlar :

a) Siyâsi işlerde fikri beyan etmek, görüşleri ortaya koymak, erkek ve kadınlara müşterek vazifedir.

b) İtikad ve hürriyyeti ifade edecek bütün mânâlarda erkek ve kadın müşterek vazife görmektedirler.

c) Kadın da erkek gibi, servetine sahibtir ve tasarrufunda hürdür.

d) Kadın da müşteşar olur, şahit olur.

İşte burada ve daha ilerde, kadın ve erkeğin eşit oldukları yerlerdeki müşterek vazifelerini tekrar izah edeceğiz. Ancak bu kısadan, kadının tek başına hukuki mes'elelerde hüküm edemeyeceği anlaşılmıştır. Bu da izah olunacaktır.

3— Erkek ve kadın, fazileti kazanmak vazifesinde müşterektirler. Yani hayr işleyen kadın da erkek gibi Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde makam alır, veli olur. Şu kadar ki, kadın Peygamber olarak gelmemiştir. Ama bunun dışında

يا مريم ان الله اصطفاك وطهرك واصطفاك على نساء العالمين

"Ey Meryem, muhakkak Allah size seçkin bir hususiyet verdi. Seni tertemiz büyüttü ve âlemlerin kadınları üzerine de mümtaz kıldı." mealindeki ayeti kerîmeden de kadınların, makam da alabilecekleri tasrih olunmaktadır. Nitekim Hazreti Ayşe, Hazreti Fatıma gibi birçok faziletli kadınlar gelip geçmiştir. Menkibe kitablarında kıssaları meşhurdur. Fazileti kazanmak aslanlığında erkeklik ve dişilik sözkonusu değildir. Aslan aslandır.

4— Mâli cihad yapmak, erkek ve kadına müşterek vazifedir. Ancak kadın çok kıymetli olduğundan ve namusu, haysiyeti sözkonusu olması bakımından can ile cihaddan menedilir. Zaten cihad onun için yapılır.

5— Kazanç vazifesi erkek ve kadınlara müşterek vazifedir. Demek kadının kazancı kendi şahsına mülktür. Teferruatı gelecektir.

6— Miras paylaşmak vazifesinde de, bazı istisnâlarıyla kadın da erkek gibidir.

İşte bütün bunlar kadın hakkı iddia edenlerin altı cihetle fikirlerini reddetmektedir. Çünkü İslâmiyet kadınlara muayyen hak vermiştir. O halde hangi hakları verilmemiş ki, o iddia edilir. Demek bu iddia altı cihetle yanlıştır :

a) Müslüman bir erkeği gayri müslime kıyas etmek,

b) Hür bir kadını hürriyyeti elinden alınmış ve hayatta çalışmak mecburiyetinde kalmış kadına kıyas etmekle doğrusu müslüman bir kadının hürriyyetini sezmemekle,

c) Bedenî cihaz olarak kadının erkekten noksan yaratıldığını bilmemekle,

d) İslâm Dîninin kadınlara verdiği hakkı inkâr etmek, doğrusu İslâm dînini bilmemekle,

e) Kadınlık kabuğunda gizlenmiş namus cevherinin hakîkatini idrak etmemekle,

f) Kadın ve erkeğin ruhânî câzibe kanunlarını ve herbir nev'in kendisine mahsus his ve idrak kâbiliyetini anlamamakla, hataya düşmektedirler. Gelecek başlığı da oku.

ONBEŞ YERDE ERKEK VE KADIN MÜSAVİDİR

İslâm Dîni onbeş yerde erkek ve kadın nev'lerinin haklarını müsâvi kılmaktadır. Bu onbeş yerde erkek ne gibi haklara sahibse kadın da aynısına sahibtir.

1— Küfür, zulüm, fısk ve isyanı terketmekte kadın erkekle eşittir ve binâenaleyh, biat etmekte, oy kullanmakta kadın ve erkek eşittir. Şu kadar ki, Peygamber erkeklere

hem söz ve hem musâfaha ile, kadınlara yalnız sözle biat etmiştir. Demek erkeğin imzası nerelerde geçerliyse, kadının da imzası oralarda geçerlidir. Nitekim bu hüküm şu ayeti kerîmeden anlaşılmıştır :

يا ايها النبي اذا جائك المؤمنات يبايعنك على ان لا يشركن بالله شيئا ولا يسرقن ولا يزنين ولا يقتلن اولادهن ولا يأتين ببهتان يفترينه بين ابديهن وارجلهن ولا يعصينك فى معروف فبا بعهن واستغفر لهن الله ان الله عفور رحيم

"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar -Allah'a hiçbir şey eş tutmamaları,hırsızlık (ve gasb) yapmamaları, zinâ etmemeleri, evladlarını öldürmemeleri (çocuk düşürmemeleri), elleriyle yapageldikleri arasında bir iftira düzüp götürmemeleri (birçok gayri meşru' doğurup, sonra kocasına nisbetle iftira etmemeleri), herhangi bir iyilik hususunda (emredeceğine) sana âsi olmamaları şartıyla- biatleşmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret isteyiver. Çünkü Allah çok yarlığayıcı ve çok esirgeyicidir." buyurulmuştur. Erkeklerin de biati yine bundan ibâret idi.

Mekkei Mükerreme'nin feth gününde bu ayet nâzil olunca, Peygamber aleyhisselâm erkeklere musafaha ederek, kadınlara da yalnız sözle biat ettiler. Şu halde erkeklere haram olan ne varsa kadınlara da haramdır. Meselâ, bir erkeğin yabancı bir kadının veyahut kadının yabancı bir erkeğin sözünü ihtiyaç kadar dinlemesi câizdir. Dîni tâlimde, alışverişde ikisi eşittirler. Ancak, bir erkeğin kadınla tenhada bulunmaları haramdır. Binâenaleyh, bir şeyh, âlim, müderris veya muallim, kız talebesinin elini tutamaz.Ancak bir doktorun dokunması bundan müstesnâdır. Yani kadın bir doktor bulunmazsa yahut erkek doktor bir kadın vasıtasıyla teşhis etmekten aciz kalırsa, bu takdirde doktorun kadına dokunması, müdahale etmesi caizdir. Aksi de böyle. Nitekim ibni Abidin bu hususta bir risâle de yazmıştır.

Hazreti Ayşe diyor ki : انطلقن فقد با يعتكن Peygamber, "Hadi gidin sizin biatinizi (sözlü olarak) kabul ettim," buyurmuştu. Müşârünileyhâ şöyle devam ediyor: والله ما اخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم على النساء الابما امره الله تعالى وما مست كف رسول الله كف امرأه قط

"Vallahi Rasûlullah kadınlardan Allah Teâlâ O'na emrettiğinden başka hiçbir şey almamıştır. Vallahi Rasûlullahın eli (zevcelerinden ve dokunması helal olandan başka) bir kadının eline dokunmamıştır. Rasûlullah onlarla sözleştiği zaman kendilerine biatinizi kabul ettim, derdi." Demek biatte musafahadan başka erkek ve kadın eşittir.

2– İman ve ibadet konularında,

3– İslâmın ahkâmını icrâ etmede,

4– Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün emrlerini yerine getirmek, ruhî ve bedenî vazifelerde,

5– Nifak ve riyâyı terketmede,

6– Huşu' ve tevazuyla namazı kılmada,

7– Kendi mallarından zekât ve sadakaları çıkarmakta ve mâli cihadda,

8,9– İffet ve namusu korumakta, seferde ve iktidarsızlık halinde orucu bozmakta,

10–Allah'ı zikir etmede, dua ve tesbihlerde,

11—Bunları tebliğ ve ta'lim etmede erkek ve kadın müsavidir. Ancak ta'limde şartlar vardır. Nitekim doktorluk, alışveriş ve mecburi konuşmalarda da şartlar vardır : Edeb, hayâ, vakar. Bunlar hepsi şu ayeti kerîmeden anlaşılmaktadır :

ان المسلمين والمسلمات والمؤمنين والمؤمنات والقانتين والقانتات والصادقين والصادقات والصابرين والصابرات والخاشعين والخاشعات والمتصدقين والمتصدقات والصائمين والصائمات والحافظين فروجهم والحافظات والذاكرين الله كثيرًا والذاكرات اعد الله لهم مغفرة واجرًا عظيما

"Allah'ın emrlerine râm olup boyun eğen erkekler ve Allah'ın emrlerine râm olup boyun eğen kadınlar, (dinde tasdîki gerekli olan İslâm'ın tümüne) iman eden erkeklerle iman eden kadınlar, tâatde devam eden erkeklerle tâatde devam eden kadınlar, (özünde, sözünde ve hareketlerinde) sâdık erkeklerle sâdık kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, mütevâzi' olan erkeklerle mütevâzi' olan kadınlar, (gerek farz ve gerek nâfile) sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruc tutan erkeklerle oruc tutan kadınlar, gizli yerleri (haramdan) koruyan erkeklerle gizli yerleri koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikir eden erkeklerle Allah'ı çok zikir eden Kadınlar için Allah mağfiret ve büyük mükâfatı hazırlamıştır." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmede erkek ve kadın nevlerinin eşit oldukları yerlerle, müşterek vazifeleri beyan buyurulmuştur. Özellikle zikir kelimesinde, Kur'an tilâveti, ilimle iştigâl, hatta tebliğ ve ta'lim dahildir.

Bazı ayet ve hadislerde hitab erkeklere yöneldiği için, birçok dinde cahil olanlar, Allah erkekten bahseder ve kadından bahsetmez, diyorlar. Halbuki bu iddia, onların cehaletindendir. Çünkü arab edebiyatında olduğu gibi, Kur'an ve hadiste de iki nev'e hitab olduğu zaman "tağlib" kaidesine binâen, bir taraf zikredilir, diğer taraf kastedilir. Nitekim ayeti kerîmenin sonundaki olan هم "hum" yani "onlar" zamirinde tağlib vardır. Çünkü "hum" zamiri, erkeklere mahsus olan zamirdir. Hitab erkeklere olsa da sibak ve siyak karinesiyle her iki nev kastolunmaktadır. Nitekim اقيموا الصلواة "Namazı dosdoğru kılın" mealindeki emri şerif erkekleredir. Ama hitab, yine tağlib kaidesine binâen umumdur. Kadınlara mahsus hükümlere gelince, onların özelliklerini beyan etmek için, -bir önceki ayette olduğu gibi- kendilerine ayrıca sıfatlarıyla beyan olunmuştur.

12—Miras almakta -miktar sözkonusu olmaksızın- kadın ve erkek eşittir. Ancak bir mes'elede kadın bir, erkek iki pay alır. Bu da ferâiz ilminde hikmeti beyan olduğu üzere, kadın ekseriyetle babasıyla çalışmaz, oğlan kardeşi çalışır. Onun için oğlan iki pay alıyor. Bir de, kadının başına bir iş geldiğinde meselâ mağdur duruma düştüğü zaman oğlan kardeşine döner. O da mirasta, kızkardeşinden fazla aldığı hisseyi nazara itibâre alarak, kendisine malından harcar gibi minnetsiz bakar. Sanki kızkardeşi payından bir kısmını kendisine emanet etmiştir, ama mülkiyetinden çıkmıştır. Ve daha birçok hikmetleri vardır.

13—Kazançta erkek ve kadın farksız olarak herbiri kendi kazancı nisbetinde malına sahibtir. İster bu kazanılan mal ve mülk el emeğiyle ve ister mirasla ve ister hibe ile kazanılsın, farksızdır. Maateessüf hanımlarına, kayınpederlerinin malından mirası almayı

emredip, sonra gasbedenler de vardır. Bu da zulümdür. Kadının babasından aldığı miras şahsına mahsustur.

14—Şahitlikde erkek ve kadın eşittir. Ancak burada da, kadının aklı, beyni gibi kuvvet ve hacim olarak,erkekten daha az olduğu için, miras mes'elesinde olduğu gibi, kadın erkeğin yarısı sayılmaktadır. Kadının erkeğin yarısı olmasını, ilerde ilmen de isbat edeceğiz.

15—Siyasî ve diplomasî konusunda, birçok yerlerde erkek ve kadın eşittir.

Kadın fıtraten, akıl ve kuvvetce erkekten daha zayıf olduğu için, siyasî ve diplomasi konularında tek başına hareket edemez. Nitekim, hacca gitmesi tek başına câiz değildir. Şu halde fikir alışverişinde, hac mes'elesinde kadın bir erkeği kendisiyle beraber işleyeceği harekete ortak etmelidir. Bir önceki konuda, Süleyman aleyhisselâm'ın kıssasına bakınız.

İSLAM DÎNİ NEVLERİN GÜÇLERİ NİSBETİNDE VAZİFELERİ TEVCİH EDER VE HAKLARINI KORUR

İslâm Dîni insanlardan erkek ve kadınlara güçleri nisbetinde ahlâkî vazifeleri tevcih eder ve zayıf olanların haklarını korur. Özellikle kadınlara merhamet etmeyi emreder. Allah Teâlâ her iki nevden mürekkeb, insanı yaratmış, yarattığı için herbirinin güç ve liyakat nisbetini bilmiş ve ona göre teklifleri yöneltmiştir. Nitekim zaman cinsinden ibâret gece ve gündüzü ayrı ayrı olarak yaratmış, herbirini muayyen vazifelere zarf kılmıştır. Evvelden dediğimiz gibi, meselâ gündüzü hareket, san'at ve ziraatle çalışmak, hüküm etmek ve cihad yapmak gibi vazifelere mahal kılmıştır. Böylece, gündüzde erkeğe hareket ve çalışmayı emretmiştir. Şöyle ki, bir erkek sabah yatağından kalkar, günlük vazifesine devam eder, hayatının rızkını temin etmeye çalışır. Akşama kadar yorulur. Bu yorgunluğunu zarf olarak geceyle, zat olarak eşiyle giderir. Demek gece istirahat için olduğu gibi, kadın da erkeğinin yorgunluğunun giderilmesi için yaratılmıştır. Sabahleyin erkeğini evin içinden iş yerine iteler, akşamleyin de eve çeker, yorgunluk ve bitkinliğini giderir ev hanımı. Erkeği, ona döndüğü zaman yemeği hazır, yeri temiz, evi havalı müreffehtir. Ev halkına selâm verir, rahatca oturur. Ev kadını arkadaşına, hoş geldin, der, moral verir. İcab ettiği miktarda işini yapar, istirahatini temin eder. Erkeğin kazanıp, ona teslim ettiği maldan infak eder; artan kısmı muhafaza eder. İşte böyle bir kadının yanına gelen erkek sukûn bulur. Cennet bu! Birbirine mukâbil iki nev, erkek ve kadın, İslâm'ın emrettiği şekilde hayat vazifelerinde çalışırlarsa, Allah da aralarına mehabbeti, şefkâti, sevgiyi, şuuru, şevki, rağbeti ve bağlılığı verir. İşte ızdırablar bununla geçiverir. Tatminkârlık da bunda mümkündür. Aksini düşün. Kadın cam fabrikasından geldi : Yorgun. Beyi demir fabrikasından geldi: Yorgun. Pazar günü herbiri kendi kazancından filesini doldurmuş, mutfak masrafını görmüş, ikisi de infak etmiştir. Yalnız ve yalnız bir iki ayda birbirine iki eş muamelesine muhtaç, bunun dışında hep ayrı olursa, vicdana havale : Nefret mi, sevgi mi? Kavga mı, kucaklama mı? Kim bunların yorgunluğunu giderebilir, öfkelerini yenebilir, aralarına girebilir? İşte dünyadaki cehennem bu! Şu ayeti kerîmeye dikkatle bakın :

ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجا لتسكنوا اليها وجعل بينكم مودة ورحمة ان في ذالك لآيات لقوم يتفكرون

"Size nefslerinizden kendilerine (ısınıp) sûkun bulmanız için zevceler yaratmış olması, aranızda bir sevgi ve esirgeme yapması da O'nun ayetlerindendir. Hiç şübhesiz fikrini (dimağ ve kalbini) çalıştıracak bir kavm için elbette ibretler vardır." buyurulmuştur. Cinsler daima birbirinden nefret eder.Ama nevler birbirine cezbolunur. İnsanların hepsi kadın yahut da hepsi erkek olsalardı, iki eşin aralarındaki merhamet ve aşk cazibesi nereden olurdu? Gece ve gündüz de bir olsaydı, bu nizam nasıl devam ederdi? Şübhesiz Allah Teâlâ, erkek ve kadınların yani iki eşin mütekâbil vazifeler görmeleriyle kalblerine sevgi, bağlılık ve meyli külliyi vermiştir. Eğer kadın, erkek vazifesini; erkek, kadın vazifesini görürlerse, aralarındaki külli mehabbet, küllî nefrete dönüşür. İşte bu nefreti kaldırmak için Allah Teâlâ nikah akdini meşru' kılmıştır. İşte sünnetullah! Demek, kadın ve erkek ikisi içerde veya ikisi dışarda çalışırlarsa, sünnetullah'ı ihlal ederler. İşte bu ihlal, evlerdeki anarşiyle semerelenir.

Mühim veyahut büyük vazifeye tefekkür lâzımdır. Eğer erkek mutfak işiyle uğraşırsa, şübhesiz fikri dağılır, işin iki yakasını bir araya getiremez olur. Özellikle iş takibcisi ve me'murlar, çalışma esnasında dimağı mutfakla bağlı olunca işi nasıl yürütebilir? İşte bunun için, ev kadını evde işi görmekle erkeğin mefkeret ve âkile kuvvetine yardımcı olur. Böylece kadın da mutfak ve evinin iç işinden başka çalışmaya uğraşırsa, onun da alâkası evden ve koskocaman ev işlerindeki bilgilerden geri kalacaktır. Erkek dışardaki işi görmekle kadının ruhî huzuruna yardımcı olur. Zaten örf de bunu gerektirir. Eğer böyle olmazsa her iki taraf için beceriksizlik ve başarısızlık olur. Avrupanın birçok mütefekkirleri bu başarısızlığı ilân ederek, feryad etmektedirler.

ولهن مثل الذى عليهن بالمعروف وللرجال عليهن درجة

"Kadınların yüklendikleri hak gibi, alacak hakları da vardır. Erkekler derece (güç, mertebe) olarak onlardan üstündür." buyurulan ayeti kerîme, erkek nev'inin kadınlar üzerinde, kadınların da erkekler üzerinde haklarını beyan ederek, ayrıca birçok cihetlerle erkeğin üstün yaratıldığını da izah etmektedir. Kadınların zayıflıklarına mukâbil, erkeklerin onlara yedirmeleri, giydirmeleri, rahmet ve şefkat etmelerini de emrediyor. Nitekim, bu hükme işareten Rasûlu Muhterem; خياركم خياركم لنسائه "Sizin en hayrlınız hanımlarına en hayrlı olanınızdır.' buyurmuştur. Her cihetten kadınlara iyilik edin, demektir. İşte kadın haklarını koruyacak, İslâm'ın aslî düsturlarından birincisi budur.Demek İslâm Dîni kadınlara en büyük hakkı tanımaktadır. Çünkü erkek, hareketli ve işçi olduğu münasebetiyle kadına muhtaçtır ve onsuz tekmil edemez. Bunun için erkek evliliği terkedemez. Aynı zamanda kadınlara vazifenin dışında bir vazifeyi yükleyemez. Çift sürmek, ağır ticaret yapmak, sanayi yerlerinde çalışmak gibi işlere kadın bünyesi müsait değildir. Zaten böyle yerlerde onun çalışması şerefine layık olmayan bir şeydir. Bence dairelerde, fabrikalarda kadınların çalıştırılması, vahşet ve haklarına tecavüz etmekten başka değildir. Çünkü kendilerine mahsus birçok vazifeleri vardır. O vazifeleri icrâ etmek için bilgiye muhtaçlardır. Onları sahalarından başka yerde çalıştırmak, bünyeleriyle kendi vazifeleri arasına set çekmekle ifade edilir.Bu sırra binâendir ki,bir-

çok fukaha : Kimsesiz kalan bir kadının nafakası devlete vacibtir. Devlet bunu ödeyemez ise bulunduğu mahallenin adamlarına yüklenir. Mahalledeki müslümanlar ona bakmaya mecburlardır, demektedirler. Binâenaleyh, kadın evinde oturur, cem'iyyet ihtiyâcını görür.

Genç kadın hayz zamanında namazı terk, orucu tehir eder. Demek Allah Teâlâ, onlardan bir kısım teklifi kaldırıyor. Teklifi kaldırdığı günlerde onları ağır işlerde fabrikalarda çalıştırmak haklarına tecavüzdür ve sünnetullah'a muhaliftir. İşte bu yardıma teşvik için Allah Rasûlu şöyle buyurur :

من عال اهل بيت من المسلمين يومهم وليلتهم غفر الله له ذنوبه

"Kim müslüman bir evin ehline bir gece ve gündüz (yemek, içmek ve giymek) masrafını temin ederse, Allah Teâlâ günahlarını örter." Şübhesiz mahallede bulunan müslümanlar belediye ve devlet bu vazifeyi görmezse, yani kimsesiz kalmış, çalışmaya mecbur kadınlara yardım etmezse, Allah korusun namus mefhumu ortadan kalkar. İşte bu namusun korunması için kadınların şerefini korumak ve onlara yardım etmek insani bir vazife sayılmaktadır. Demek erkek, kadın ve namusun bekçisidir, kadını koruyucudur. Zaten erkekle horoz arasında fark budur. Kadının nafakasını elinden gasbeden bir adam,horoz kadar idrakli değildir. Çünkü horoz bir tâneyi bulur, tavuğu çağırır, ona yedirir. Bu ise, tavuğun bulduğu bir taneyi elinden almış oluyor. Bu da zulüm!

ليتخذ احدكم قلبا شاكرًا ولسانا ذاكرًا وزوجة مؤمنة صالحة تعينه على آخرته

"Sizden biriniz şükür edici bir kalb, zikredici bir dil, âhiretine (ve dünyasına) yardım edici bir zevce tutsun." buyurulmuştur. Kalbin huzuru böylece temin edilir. Kadın kocasına ev işlerinde yardımcı olduğu gibi, ayrıca ahiretine de yardımcıdır. Demek izdivaç sadece keyf için değildir. انما النساء شقائق الرجال "Kadınlar ancak erkeklerin (mukabili, dengi, benzeri ve) şıkkıdır." Yani bir parçasıdır. Şu kadar ki, erkekler güç, bünye ve akıl itibariyle onlardan üstündür. Bunun için ev işleri onlara farz olmadı. Evde çalışmaları cihad sayıldı. Hayrete şayan ki, İslâm'a bir kuyruk takarak, İslâm sosyalizmi iddiasında bulunan zavallı insanlar, "kadınlar ancak erkeklerin şıkkıdır" mealindeki hadisi şerifi göstererek, her cihetle erkek kadınla eşittir, şeklinde mânâ etmişlerdir. İşte bu korkunç bir hatadır.

Ailevi yuva kurmak, bir kuvvetli ve bir zayıfın hayat şirketinde ortaklaşmalarıdır ki iki ortaktan hangisi kuvvetli ise hâkimiyet ve emr onun elindedir. Ayrıca ona şefkat ve merhamet teklifi yapılır. Hayat geçimini temin etmek, kazanç vesilelerine başvurmak vazifesi erkeklere yüklenir. Aldıkları ve kazandıkları mallarından kadınlara infak etmekle, üstünlük kazanırlar erkekler. Çünkü ilmen de, erkeğin kadından üstün olduğu müsbettir. Bundan dolayı aile reisligi ona verilir. Şübhesiz reis, şefkatli,idareci ve cömerd olmalıdır. الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض وبما انفقوا من اموالهم "Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler. O sebeble ki, Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadınlardan)üstün kılmıştır. Bir de (erkekler kadınlara) mallarından infak etmektedirler." mealindeki ayeti kerime, hayat şirketinin kurulmasında ve ortaklıkta hakimiyet ve emri erkeklere vermektedir. Reislik, hakimiyet ve amirliğin erkeklere ait olduğunu beyan etmiştir. Çünkü hayz, nifas ve gebelik zamanlarında kadınlarda asabi durumlar, âcizlik, bedenî ızdırablar ve aslî bünye zayıflığı zaruridir. Hâkimiyet

ve âmiriyet vazifesi de onlara yüklenilirse, tahammül gücünün dışında bir şey yüklenilmiş olur ki, bu mizaçlarını değiştirir ve onlara zulüm olur. Eğer kadınlara yalnız bu hak verilirse, hiçbir zaman asabi hastalıklara yakalanmayacaktır. İşte bunu idrak etmek lâzımdır.

Gebelik zamanlarında, zaaf üzerine zaaf çeker, Hayz ve nifas günlerinde namazı terk, orucu tehir eder. İşte bu vakitlerde zevci ona hizmet eder, yardım eder ve her zaman mallarından ona infak eder. İşte bunun için erkek kadına hâkimdir. Ayrıca, erkekleri onlara mehr verir. Bu da erkeğin üstünlüğünü gösterir. Bu itibarla erkek,cihadla mükellef olur, kadın ise cihadına evinin içinde devam eder. Erkeğin malını koruması cihaddır, namusunu koruması cihaddır, ev işlerini görmesi cihaddır, nakış dikiş yapması cihaddır. İşte bu hak kadınlara verilmiştir. İslâm sisteminin dışında ise bu hakkı kadınlardan alırlar.

Peygamber'in saadet zamanında bir kadın; kocasının, yüzünü yaraladığını söyleyerek şikâyet etmiş, kısas davasını açmış, Peygamber : ليس له ذالك "Onun buna (yüze vurması) hakkı yoktur" buyurmakla kadının lehinde hüküm etmiş. Bunun üzerine "erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler" mealindeki ayeti kerîme nâzil olunca da Rasûlu Muhterem اردت امرًا واراد الله غيره "Ben bir işi (kısasla hüküm etmeyi) kastettim. Allah ise başkasını irade etti." buyurmuştur. Yani erkeğin, kadını edeblendirme hakkı da vardır. Mâdem ki, âmirdir. âmir, terbiye edicidir, demek istemiştir. Binâenaleyh, kadın itaat etmezse ve dayağı hakederse, erkeğin onu edeblendirmesi zulüm değildir. Ama erkek hıyanet ederse zulmetmiş olur. Bu mânâya işâreten de Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur.

ما اكرمهن الا كريم وما أهانهن الا لئيم

"Şeref ve haysiyet sahibinden başkası kadınlara ikram etmez. Alçak ve düşük kimseden başkası da onları tahkir etmez ve küçük görmez." Bu hadisi şerife binâen birçok ulemâ, kadın dövmeyi haklı ya da haksız, çirkin görmektedirler. Şu halde bir baba kızını verirken, ondan izin istemelidir. Erkeğin huyunu araştırmalıdır. Nitekim, bu mânâda da şu hadîsi şerif buyurulmuştur : لا تنكحو هن الا باذنهن "Kendilerinden izinsiz kızlarınızı evlendirmeyin." Yani kızlarınızı, iffetli, şeref ve haysiyetini bilir, ikram edici, efendi erkeklerle evlendirin, demektir. Demek kadınlara birçok haklar verilmiştir. Ve İslâm Dîni onların haklarını korumuştur.

ERKEKLERİN KADINLARDAN ÜSTÜN OLMALARI İLMEN DE MÜSBETTİR

Birçok insanlar, erkek mi üstün, kadın mı üstün, diye münakaşa etmektedirler. Onun için الرجال قوامون على النساء "Erkekler kadınlara hâkimdir." mealindeki ayeti kerimenin mucizeli hükmünü ondokuz cihetle açıklamayı münasib gördüm. Kur'an-ı Hakim'in herbir harfi tek başına birçok mucizeleri beyan eder, özellikle bu ayeti kerimenin nazm-ı şerifinin tahliline bakılırsa, yaratılışta erkeğin kadından üstün olması ilim aynasında açık görülür. Şöyleki,

1– Erkek nev'inin kadın nev'ine hâkim olması -mantık ilminin ortaya koyduğu

delâletül iltizam kaidesine binâen- hükümde adâleti gerektirir. Çünkü adâletsiz bir hüküm, hüküm değil, zulümdür. Aynı zamanda hüküm, kadının da erkek nev'ine itaat etmesini, adâletli hükmüne râzı olmasını gerektirir. Burada, hükmün delâlet ettiği adâlet çok derin bir mânâyı ifade eder. En azından erkeğin, kadından gördüğü iyiliklere mukabil onu mükâfatlandırması, hilâfı edeb gördüğünde de edeblendirmesi, başkaldırması ve isyanını müşahade etmesinde de cezalandırması ve ufak hatalarından göz kapatmasıyla izah olunur. Kadının erkeğin adaletli hükmüne râzı olması; kocasının emrine itaat etmesi, yüzünde onu sevindirmesi, gıyabında malını koruması, kocasının ve kendisinin namusunu da hıfz etmekle ifade edilir. Bu hasletleri taşıyan kadın şübhesiz salihadır. Aslâ ona zulmedilemez. Eğer kavvâmune قوامون kayyâmine قيامين şeklinde olursa, bu takdirde tarafeynin hüküm ve adâleti arabî nazmından daha fazla anlaşılır. Çünkü bu takdirde ayrıca mütekâbil vazifelere de delâlet etmektedir ki, şu hadîsi şeriften anlaşılır : ما استفاد المؤمن بعد تقوى الله عز وجل خير له من زوجة صالحة ان أمرها اطاعته وان نظر اليها سرّته وان اقسم عليها ابرّته وان غاب عنها نصحته فى نفسها وماله

"Allah azze ve celle'nin takvâsından sonra, bir mü'min saliha bir kadından daha hayrlısını istifade etmemiştir. Şöyle ki (âmir ve hâkim olan erkeği kemâli adâletle) ona emrederse, o da ona itaat eder. Ve eğer yüzüne bakarsa onu sevindirir. Ona bir (işin yapılmasında) yemin verirse, onu tasdik eder (sözlerin yerine gelmesini fiilen ister). Kocası yanından giderse, gıyabında onun malı ve kendisinin nefsi hakkında nasihat eder." Yani hiyanet etmez, mütekâbil vazifeleri görür. Diğer bir rivâyette şöyledir. الدنيا متاع وخير متاعها (اى الدنيا) المرأة الصالحة

"Dünya bir meta'dır (zevku sefâdan ibârettir). O metaın en hayrlısı kadındır." buyurulmuştur. Demek dünya ni'metinin en üstünü kadındır. Erkeğin ondan faidelenmesinde de adâlet sözkonusudur. Binâenaleyh, zevk bakımından kadından aldığı hakkı kendisine vermek mecburiyetindedir. Nitekim, استوصوا بالنساء خيرًا "Kadın hakkında birbirinize, hayrla muamele etmeyi tavsiye ediniz." Kadın hakkında en hayrlı, hüsnü muâşerettir, bunu tavsiye edin, demektir. İşte bu hadîsi şerif hükmün gerektirmiş olduğu hüsnü muâşereti de beyan buyurmaktadır. Şübhesiz arabî olan Kur'an-ın nazmı şerifine bakılırsa, izah ettiğimiz bu mânâlar daha kolayca anlaşılır.

2– Bugünkü ilimlerin tesbit ettiğine göre, orta boylu bir kadın orta boylu bir erkekten daha kısadır. Hacim olarak cismâni fark bulunduğu gibi, ağırlık bakımından da erkeğin kadından daha üstün olması müsbettir. "Erkekler kadınlara hâkimdir" yani erkek hacim ve bünye olarak kadından daha kuvvetlidir, bunun için hâkimdir.

3– Erkeğin adaleleri kadının adalelerinden biçim ve hassasiyet bakımından daha mükemmeldir. Hatta doktor Dufferin : Kadın hacmen ve ağırlık olarak da erkeğin dörtte üçü nisbetindedir. Bundan dolayıdır ki, erkek kadından daha çalımlı ve daha süratli hareket eder, demiştir. Arabca bilenler bu hususta Ferid Vecdi'nin dairetul maarif adlı eserine müracaat etsinler. Orada bu mes'ele çok geniş olarak izah edilmiştir.

4– Orta boylu bir kadının kalbi, orta boylu erkeğin kalbinden altmış gram hafiftir. Ve o nisbette güçleri de azdır.

5– Bir kadının teneffüs cihazı, erkeğin teneffüs cihazından daha zayıftır. Meselâ, bir erkek bir saatte onbir curam karbon yakıyorsa, kadın bir saatte ancak altı curam karbon yakabiliyor.

6– Duyu olarak da kadın erkekten daha zayıftır. Bundan dolayıdır ki, belâ ve musibetlerde kadın erkekten daha fazla mütehammildir. Aksi takdirde gebelik elemine tahammül edemezdi. Trousseau ansiklopedisinde şöyle demektedir : Kadın, erkeğe nisbetle daha heyecanlı olmasına rağmen, erkek ondan daha mukâvemetiidir. Bununla beraber erkek, gebelik, annelik ve emzirme vazifelerinde kâbiliyetli değildir. Binâenaleyh kadının evinde bu vazifelerden başka işlere girmesi içtimai hayâtına zarardır. Yani erkeğin kabiliyeti ve hareketi, dışta ve ağır işlerde tahakkuk eder; kadınınsa, ancak evinde gebelik, annelik ve emzirme vazifelerinde kâbiliyeti tahakkuk eder. Şu halde erkek kadının, kadın da erkeğin vazifesinde zayıftır.

7– Erkek sesi kadın sesinden daha yüksektir. Meselâ, vahşi yaşayan bir kadın, medenî erkek gibi çift sürer, dışarıda çalışır, fakat bununla beraber sesi mütekâbil erkeğe nisbeten çok hafif ve incedir.

Bunlar hepsi bazı yerlerde kadının, diğer bazı yerlerde erkeğin kâbiliyetlerini göstermektedir. Netice itibâriyle, erkek kâbiliyetiyle dışarıda, kadınsa içerde çalışmalıdır. Sünnetullah ve tabii kanun bunu gerektirmektedir. Aksi takdirde mizac değişir ve asabiyet bozulur.

8,9- Hacim, şekil ve madde olarak kadının beyni erkeğin beyninden daha küçüktür. Her iki nev'in orta boylularında kadının beyni, erkek beyninden yüz küsur gram kadar daha hafif görülmüştür. Çünkü kadının beyninin telâfif ve sincâb-i cevherleri -ki bunlar idrak âletleridir- erkeğe nisbetle az intizamlıdır. Bundan dolayı kadın beyni, âmirlik ve hâkimlik vazifesine elverişli değildir. Nitekim bir hadisi şerifte de bunu Allah'ın Rasûlu mucize olarak beyan etmiştir : انهن ناقصات العقل والدين "Şübhesiz ki onlar akıl ve dince noksandırlar.

10–Kadının his ve heyecan aletleri, terkib olarak daha güzedir. Onun için erkeğin zekâsı ondan daha kuvvetli, yani erkeğin güzelliği zekâsında kadının ise suretindedir. Psikoloji ilminde tesbit edildiği üzere, kadın aldanır, erkekse aldanmaz. Kadın avlanılır erkekse avlanılmaz. Eğer kadın dışarıda olursa şübhesiz namus ihlal olunur.

Maddecilerin; kadın nev'inin hayat şartlarından, terbiyeden mahrum olmaları bu eksikliği meydana getirmiştir. Eğer onlar da erkek gibi çalışırlarsa beyin hücreleri zaman zaman tekamül edecektir, demeleri bizim bu davamızın aleyhinde ilmi bir delil teşkil etmemektedir. Çünkü tâ eski asırlardan beri bazı milletler kadınları da erkekler gibi ilim ve san'atta çalıştırmaktadırlar. Onların kadınlarının beyin hücreleri, erkeğin beyin hücreleri gibi idraki kazanmamıştır. Nitekim, Dairetül maarif ansiklopedisi bu hususta birçok nakilleri yazmaktadır.

Kur'an-ı Hakîm ومن كل شيء خلقنا زوجين لعلكم تذكرون "Herşeyden (cinsten) çift (erkek ve dişi) olarak yarattık, ki inceden inceye düşünesiniz diye." ve

وانه خلق الزوجين الذكر والانثى "Hakikaten O, erkek ve dişi olmak üzere herşeyi çift yarattı" mealindeki ayetlerde herşeyde erkeklik ve dişilik olduğunu beyan buyurmuştur. Şübhesiz erkeğin ve dişinin kabiliyetleri değişik sahalardadır.Herbiri kendi sahasında çalışır.Biri diğerinin vazifesini göremez. Bunun içindir ki, insandan dişinin vazifesini beyan etmek üzere Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur.

انهن ناقصات العقل و الدين انهن تقعد فعربيتها شطر عمرها لا تصوم ولا تصلى

"Gerçek onlar akıl ve dince noksandırlar. Onlar evlerinin ortasında ömürlerinin yarısında otururlar. (Hayz ve nifas günlerinde) Namaz kılmazlar ve oruç tutmazlar." Binâenaleyh kadının kâbiliyeti anne olmakta, emdirmekte ve çocuk terbiyesinde, ev işlerinde elverişlidir. Koenig Cannon ansiklopedisinde diyor ki Psikoloji ilmi bize bu hakikati de göstermiştir. Kadın, keşf ve idrakta zayıftır, çünkü beyni hafiftir. Onun için dışarda çalıştırıp da erkeklerin tahakkümü altına sokmamak gerekir. Zira tabii olarak erkek dişiye musallattır. Bu tasallut kadınlarda birçok zaafiyetleri icad eder.

11–İblikârun-Nizam adlı eserin müellifi feylesof Prodon; içtimâi hayatta kadının ilmî, amelî ve adâletle olgunluğu, erkeğe nisbetle üçte ikidir. Tab'en kadın erkeğe boyun eğmek mecburiyetindedir. İşte böyle olunca, riyâzî ilimlerde çalışması onun bünyesine ağır gelmektedir. Öyle ise, kadını erkekle eşit tutmak, zor işlerde çalıştırmak onu zulüm zinciriyle bağlamaktan ibârettir. Kadın bu zincirle bağlanınca, nikah bağı onu zabtedemez. Bundan dolayıdır ki, iki eş arasında sevgi alâkası kesilmektedir. Şu halde âlimlerin, kadınların bünyelerine ve kâbiliyetlerine göre çalıştırılmaları için kanun çıkarmaları lazımdır. Aksi takdirde gün gittikçe ev işlerinde beceriksizlikleri artıyor, demiştir.

Kadının bünyesi ve ruhu zayıf olmasına karşı, İslâm Dîni birçok ahlâkı düsturları ortaya koymaktadır. Onları çalıştırmak için yeni bir usul çıkarmaya lüzum yoktur. Çünkü İslâm Dîni kadınların kendi evlerinde yapacakları, nakış, dikiş, diniyle ilgili ilmi tahsil etmek, tıbbi öğrenmek için usuller ta'yin etmiştir. Zaten kâbiliyetleri buna müsâittir. Tıbbin dışında ve dînî ilim dışında sair ilimlere ihtiyaçları yoktur. Ancak, okumaları da haram değildir. Şu halde bir kadını dindar, ev işlerinde becerikli olarak yetiştirmek zarurettir.

Türkler, erkek evlada mahdum, kız çocuğa kerime demişlerdir. Kerime; çokca kıymetli ve gözbebeği demektir. Şu halde kerimenin süsü, ziyneti, sadeliği içinde kalmalı, namus, haysiyet ve şerefini korumalıdır. Böylece yetiştirilen bir kadının ağzından hikmet ve ruhundan lâtâfet akar. İşte kadınlar, bu kıymetlerini bilirlerse, erkeklere gâlib olacaklardır. Müslüman bir türk kadınının, aslâ avrupalılaşmaya kâbiliyeti yoktur. Ve erkeklerin de onları soymaya hakları yoktur.

12–Erkek güçlü ve âmildir, kadınsa ma'muldur; âmiller daima tesir edicidir.Diğer ifade ile, kadın erkeğin tarlasıdır. Vazifesi nesli çoğaltmak, terbiye etmektir.

13–Fıtraten erkek nev'i dişi nev'ine musallattır. Kadının bu mağlubiyeti, ondan hükmü selbetmektedir. Çünkü mukâvemet gücü azdır.

14–Mukâvemet güçleri zayıf olduğundan hilesi fazladır. Çünkü tabii olarak bir canlı, gücünün zayıflığından dolayı hileye başvurur. Onun için kadın siyasi işlerde tek

başına hüküm ederse, devletin yıkılmasına sebebiyet verir.

15–Tarih ilminin isbat ettiği bir hakîkat de muhakkak şudur : Roma devleti gibi birçok büyük devletler kadın yüzünden yıkılmıştır. Nitekim, Romalı meşhur Katon'un tavsiyeleri şöyledir : Kadının evinin haricinde örtüsüz olarak bulunması fıtrat ve nizâmı bozar, erkekleri varacağı hedeften geri çevirir ve binâenaleyh vahşete sebebiyet verir. Onun bu fikri, doğrudur. Nitekim şu hadîsi şerifle onun bu fikri takviye olunmaktadır:

ان المرأة تقبل فى صورة شيطان وتدبر فى صورة شيطان فاذا بصر احدكم امرأة فليأت اهله فان ذالك يرد ما فى نفسه

"Şübhesiz ki (zulme uğradığında yahut çok serbest olduğunda dışarda dolaşan) kadın şeytan suretinde gelir ve şeytan suretinde gider. Biriniz böyle bir kadını gördü mü, derhal ailesine gelsin. Çünkü bu onun nefsindeki olan şehvet ateşini giderir." buyurulmuştur. Demek,kadın da erkek gibi serbest olursa veyahut da zulüm ve hakarete uğrarsa, diğer birtakım erkeklerin gazab kuvvetini tahrik eder, ziynet ve süslü görünürse dince zayıf erkeklerin şehvetlerini tahrik eder, açık saçık olursa ve binâenaleyh erkeklerin kalabalık olduğu yere girerse diğer yabancı erkeklerin câzibesi altında kalır. İşte fitne ve felâket bundan ileri gelir. En güzel ifade bu durumlarda "kadın şeytan suretinde gelir, şeytan suretinde gider" buyurulmasıdır. Burada kadının şeytanlığı; kendi fıtratından uzaklaşmasından yahut erkeklerin gazab veya şehvet kuvvetlerini tahrik etmesindendir.

Son asırlarda Avrupa mütefekkirleri de tarih ve ansiklopedilerinde bu hakikati idrak etmektedirler. Ne faide ki, bu hakikati idrak edip feryad edenlerin sesleri işitilmemektedir. Hiçbir felsefi terbiye kadın ve erkek cinsini mu'tedil bir hâle sokamaz. Çünkü kadının mu'tedil hâle girebilmesi için, üç şart vardır : Birincisi kendisine zulüm olunmaması, ikincisi açık saçık veyahut kapalı süslü görünmemesi, üçüncü şart olarak da ihtilâttan sakınmasıyladır. Kadının dışarda dolaşmasında bu şartlar ihlâl olunursa, insan cinsinin her iki nev'ine fitneler başgösterir. Nitekim:

ما من صباح الا وملكان يناديان ويل للرجال من النساء وويل للنساء من الرجال

"Hiçbir sabah yoktur ki, iki melek şu nidâda bulunmasınlar : Kadınlardan dolayı erkeklere, erkeklerden dolayı kadınlara yazık olsun!" buyurulan hadîsi şerif izah etmiş olduğumuz mânâyı ifade etmektedir. Bu hususta ayrıca tarih ansiklopedisinin okunmasını tavsiye ederim.

Bugün müsbet derecesinde psikoloji ilmi, ihtilatın zararını tesbit etmektedir. Binâenaleyh, bu ilme göre de aile reisliği kadına verilmemektedir.

16–Kadının hürriyyeti, şeref ve haysiyeti gibi örtünmek ve velisine itaat etmeye bağlıdır. Demek kadının örtünmesi süslü püslü olarak göze görünmemesidir. Şayet ihtiyaç olursa dışarda koruyucu bir hâkimin koruması altında bulunması gerekir, fıtrat da bunu icab ettirir. Psikoloji ilmi bunu da isbat etmektedir. Mâmâfih fizyoloji ilmiyle iştigal edenler bu hakikati idrak etmekten aciz kalmaktadırlar. Derler ki: Kapanan kadın evde kala kala birçok hastalıklara mahkum olur, hastalıklara yakalanır. Onun için kadın hareketli, canlı olmalı, heryere girip çıkmalıdır. Tâ ki, erkek gibi sıhhate hareketiyle kavuşabilsin. Onların bu deyişi ilmî bir hatadır. Çünkü eğer hareket

sıhhati celbediyorsa, kadının havadar evinin içinde hareket etmesi çalışması sıhhatini bozmaz. Bilâkis sıhhati temin eder. -Psikoloji ilminin de tesbit ettiği vecihle- Heryere girip çıkması neticesinde zulme uğraması muhakkaktır. Çünkü insandaki şehvet feverânının zabtedilmesine imkan yoktur. Erkek ve kadın hakkında ihtilat ve tenhalaşmak, hele örtüsüz olunursa, aklın şehvete mağlub olmasına yol açar. Eğer utanç, cem'iyyet korkusu olmazsa felâket meydana gelir ve nesil bozulur. Çünkü, hakarete uğratılmış bir kadının mazlumiyeti veyahut bir kadının süslü görünmesi, bir kısım erkeklerin gazab kuvvetlerini, diğer bir kısmının şehvet kuvvetlerini i'tidal halinden çıkarır. Çünkü bir kadının bir erkekle yalnız bulunması yahut da iki nev'in ihtilatı; buluşmak, anlaşmak, tenhalaşmak, sözleşmek ve devamına sirâyet eder. Fakat kadın kendisini bir âmirin emrine ve kocasının hükmüne tabi' olarak inanırsa bunlardan hiçbirisi olmaz. Ne zâlim erkeklerin tasallutu fiile geçebilir, ne de hain nefsler namusu pâyimal edebilir. İşte burada şu hadisi şerifin hikmeti anlaşılmaktadır :

اياك والخلوة بالنساء و الذى نفسى بيده ما خلا رجل بامرأة الا دخل الشيطان بينهما ولأن يزحم رجل خنزيرًا متلطخا بطين او حمأة خير له من ان يزحم منكبه منكب امرأة لا تحل له

"Kadınla tenhalaşmaktan sakın ha! Nefsim kudretiyle yaşayana andolsun! Bir adam bir kadınla tenhalaştı mı, şübhesiz şeytan derhal aralarına girer. Eğer bir adam çamurla bulaşmış bir domuza yaklaşıp dokunursa, omzunun -kendisine helal olmayan- bir kadına değmesi veyahut ona yaklaşıp dokunmasından daha hayrlıdır." buyurulmuştur. İşte tedavi bu hadisi şeriftedir. Bir mal, emtia açık bir yerde olursa, hırsız olmayanı hırsız yapabildiği gibi, kadınla tenhalaşmak yahut ihtilat da en emin insanı bile hain edebilir. Onun için hakimiyet erkeklere verildi. Erkek kadına amirdir, koruyucusudur.

17,18— Erkeğin emri ve hükmü altından kendini çıkarmak isteyen bir kadın, ergeç akıl ve şuur muvâzenesini kaybeder ve asabî hastalıklara duçar olur. Nitekim Fransızca'dan Arabcaya çevrilmiş, tarih ansiklopedisinde şunlara rastlanmaktadır:Erkeklerin emrinden kaçan kadınlar yüzünden 1889 ile 1893 arasında, dört sene zarfında İtalya ve Fransa'da korkunç kadın intihar vakâları olmuştur. Meselâ, İtalya'da beşyüzaltmışdokuz, Fransa'da ise beşbinsekizyüzaltmışdokuz kadın intihar etmiştir. İşi merak eden bilginler, bu olayları Şark memleketine kıyas etimişlerdir. Şark memleketlerinde beş asırda ancak bu kadar intihar vuku' bulmuştur. Bunun sebebini iki noktada bulmuşlardır : Birincisi kadının fıtrî kanunun müsaade etmediği yerlerde çalıştırılması, ikincisi kendi çocuklarından ayrı kalması, yani onların kocalarına ya da kocalarının onlara bağlı kalmamalarıdır. Bu hal şark memleketlerinde olmadığı için doğrusu evlilik bağına önem verdikleri için ve kadınlar şark memleketlerinde kendi ev işlerinin dışındaki olaylara katlanmadıkları için, asabi hastalıklar onlarda az ve intihar nâdirdir. Larus ansiklopedisinde de bu konuya cüz'en izah verilmiştir.

19—Tıb ve bunca tecrübeler, kadınların erkeklere bağlı kalmalarını ve kendi ev işlerini görmelerini, aile reisliğinin erkeğe verilmesini isbat etmektedir. Doğrusu İslâm Dininin kadın ve erkeklerin fıtratına uygun görmüş olduğu usuller tatbik edilirse, ne asabi durumlar ne de intiharlar meydana gelir. Çünkü intiharlar ekseriyet itibâriyle inanç

zayıflığından meydana gelir. İnancın kuvvetlenmesiyle isyan azalır ve isyan azaldıkça huzur meydana gelir. İşte bunlar için Kur'an-ı Hakim'de; "Erkekler kadınlara hâkimdir." buyurulmuştur. Tek cümle...

KIZLARA NAZİK RUH VE ZAYİF BÜNYELERİNE UYGUN BİLGİLER ÖĞRETİLMELİDİR

Tenzîb-i ahlâkta genç kızların zayıf bünyelerine ve nâzik ruhlarına uygun, dînî ve dünyevî ilimler, ev işleri öğretilmelidir. Şu kadar ki, riyâzî ilimlere ihtiyaçları yoktur. Canım, bir kadının mühendis, kimyâger, yahut inşaatcı olması şart mı?

Hayvanların ömürleri kısa, hayatları gayri medeni olduğu için anneye pek ihtiyaçları yoktur. Bu kadarı herkese mâlumdur. Onlara nisbeten insanın ömrü uzun ve kendisi bidâyette kendini idare etmekten acizdir. İlerde göreceği bunca vazifelerle mükellef olacağı için de terbiyeye son derece muhtaçtır. Halbuki çocuk terbiyesi hakkında bilgi kendi başına bir ilimdir. Kızlara bu öğretilmeli. Şübhesiz baba iaşe ve nafakayı temin etmek için dışarda çalışmak mecburiyetindedir. Terbiye vazifesi ise kadınlara yüklenilir. İşte bunu öğrenmelidirler. Zaten yaratılışta erkek bu vazifeyi görmekten âcizdir. Evvelden dediğimiz gibi, kadının bedeni zayıf, mukâvemet gücü kısır olmasına rağmen bu terbiyeyi göstermek hususunda kadın erkekten çok üstün bir kâbiliyete sahibtir. Zaten onların meziyeti bu hususdadır. Nitekim insan çocukluğu zamanında, altı yaşına varıncaya kadar iradesi yok ve idrâki zayıftır. Çocuk bu devrede bir taraftan suretlerden müteessir olur, diğer taraftan vehmi ve hayali korkular içerisindedir. Bir ateş parçasını görünce aklıyla elini ona uzatır. Eli yanarken de atmayı bilmez, ağzına koyar. Hele süt devrinde daha fazla terbiyeye muhtaçtır. İşte çocuğu bu zaafiyetten kurtaracak, şimdiki hayâtı için ona kâbiliyet kazandıracak ilk muallim annedir. Demek bu vazifeyi görmek için genç bir kızın anne olabilmeye yararlı olması lazımdır. Çünkü vazifesi çocuk yetiştirmektir. Yemek pişirmek, kapkacak temizlemek, ev temizliği, nakış ve dikiş gibi san'atları öğrenmelidir. Bir insanın kâbiliyeti ancak buna müsâittir, kaldı ki bir kadının bunları öğrenmesi üstün bir meziyettir. Kızlara bu meziyeti kazandırmak için topluma ve ferde büyük vazifeler düşmektedir. Şiir, edebiyat, Kur'an ve kendilerine uygun ilim öğrenmeleri lâzımdır. Fakat fitneden de korunmaları şarttır.

Bir erkeğin şekâveti kendi nefsine mahsustur, ama bir kadının şekâveti cem'iyyete bulaşır, bir belâ olur. Kadın erkek nev'inin sukûn bulması için yaratılmıştır. Bünyesi zayıf ve ruhu nazik olduğu için de kadın tek başına cinni ve insî şeytanların tuzağından kendini kurtaramaz. Allah korusun fitne tuzağına girerse, onun girdiği şekâvet, uğradığı zulüm, yine netice itibâriyle erkek nev'ine tesir eder. Yani kadının şekâveti, erkeğin, toplumun ve devletin şekâvetidir. İşte

فقلنا يا آدم ان هذا عدولك ولزوجك فلا يخر جنكما من الجنة فتشقى

"Biz de ey Adem, demiştik : Hiç şübhesiz ki bu (şeytan) senin de, zevcenin de düşmanıdır. Bu sebeble sakın o sizi cennetten çıkarmasın. Sonra (çıkarırsa din ve dünya maişetini temin etmek hususunda) zahmete düşersin ve şaki olursun." buyurulan ayeti keri-

me, kadının günahı yüzünden erkeğinin şakî olmasını tasrih buyurmuştur. Bakınız ki, "o senin de zevcenin de düşmanıdır. Sizi cennetten çıkarmasın" mealindeki cümle-i tayyibelerde olan hitab her ikisinedir ama zahmete düşmek ve şekâvete uğramak erkeğe yüklenmektedir. İşte buna işareten "zahmete düşersin ve şakî olursun" buyuruluyor. Eğer kadın nev'inin şekâveti erkeklere ait olmamış olsaydı "zahmete düşersiniz ve şakî olursunuz" buyuruldu. Demek zahmete düşmek ve şekâvete uğramak yalnız kadına ait olmayıp, bilâkis kocasına, babasına, soysopuna ve toplumuna bulaşır. Örf de böyle hüküm etmektedir. Karısı fuhuş yapana k....d denilir. Bu kastettiğimiz mânâya kâfi delildir. Şu halde "zahmete düşmek ve şekâvete girmek" cezası Adem'e daha fazla yüklenmektedir. Bundan şunları anlıyoruz :

1– Erkek cihad yapmak, din ve dünyevî maişetini temin etmek, evin haricinde iş görmek için yaratılmıştır, kâbiliyeti buna müsâittir.

2– Kadın evin dahili işlerinde, özellikle nesli çoğaltmak ve çocukları terbiye etmek için yaratılmıştır. Fıtraten buna kâbiliyetlidir.

3– Kadın, sabah erkeğini işe sevkeder, akşam işten, sokaktan, yaramazlıklardan eve çeker. Bunun için me'muredir.

4– Evde hazinedarlık yapar. Cinnî ve insî şeytanlardan beyinin mal, mülk ve namusunu, ayrıca ırzını hıfzeder. Bunda vazifelidir.

5– Kadın evden uzaklaşırsa, uzaklaşması fıtratına yakışmayan bir hal olur. Şübhesiz uzaklaşması takdirinde bunca vazifeleri görme kabiliyetini kaybediverir.Eğer bir de zulme uğratılırsa, mazlumluğu sahibinin gazab kuvvetini tahrik eder. Böylece zahmete ve birçok cinayetlere girmeye mecbur kalacaktır. İşte kadının şekâvetinin erkeğin şekâvetine sebeb olması budur.

Kadının evde çocuk terbiyesinden başka, kocasına yapacağı bütün yardımlar kendisine farz olmadığı için hakkında cihad sayılmaktadır. Nitekim Peygamber'in baldızı Esmâ diyor ki:

Zübeyr' in ev hizmetini görüyordum. Bir atı vardı, ona bakıyordum. Ama bana at bakıcılığından daha güç bir hizmet yoktu. Ona ot veriyor, tımarını yapıyor ve bakıyordum. Sonra Esmâ'ya bir hizmetçi verildi. Esmâ diyor ki:

Artık bu hizmetçi beni atbakıcılığından kurtardı. Zübeyr'in nafaka işini de üzerimden attı.

Derken bir adam geldi ve:

Ey, Abdellah annesi, ben fakir bir adamım, senin evinin gölgesinde mal satmak istiyorum, dedi. Esmâ ona : Ben sana müsaade edersem Zübeyr buna râzı olmaz. Öyleyse sen gel de bunu benden Zübeyr'in gözünün önünde iste, dedi. Arkacığından adam gelerek : Ey Abdellah annesi, ben fakir bir adamım, senin evinin gölgesinde mal satmak istiyorum, dedi. Esmâ: Medine'de benim evimden başka bi yer bulamadın mı? dedi. Bunun üzerine Zübeyr ona : Sana ne oluyor ki, fakir bir adama (malını) satmaya mani oluyorsun, dedi. Artık (adamcağız) kazanmaya başlayıncaya kadar (orada mal) sattı.

Esmâ diyor ki: Ben bu cariyeyi ona sattım, parası kucağımda iken Zübeyr yanıma girdi ve : Onu bana hibe et, dedi. Ben onu tasadduk ettim, dedim.

Bu hadisin şerhinde Nevevî şunları söylemiştir : Bütün bunlar, iyilikten ve insanların alışageldiği mürüvvetlerden sayılırlar. Kadın bu sayılan hususatta kocasına hizmet eder. Ekmek yapar, yiyecek pişirir, çamaşır yıkar ve diğer işleri görür. Bunların hepsi kadın tarafından bir teberru' ve kocasına bir iyiliktir. Ama bunlardan hiçbiri kadına vâcib değildir. Hatta hiçbirini yapmasa günahkâr olmaz. Bu işlerin hepsini kocasının görmesi lazım gelir. Hiçbiri hakkında kadını ilzam ve mecbur etmesi helal olmaz. Kadın bunları ancak ve ancak bir teberru olarak yapar ki, güzel bir âdettir. İslâm'ın ilk zamanlarından bugüne kadar, kadınlar bu adet üzerinden devam edegelmişlerdir. Kadına ancak iki şey vacib olur : Kendini kocasına temkin ve teslimi, bir de onun evinden ayrılmaması.

İbnu Kayyim diyor ki : Kocasının izni olmaksızın evin dış tarafında bile bir kadın misafir kabul edemez. Yani duvarların ve şaibeli yerlerin koruyuculuğunu da yapar. Meğer ki, töhmet altına girmez ise evin etrafını korumaya mecbur değildir. Şübhesiz onun koruması demek, kavgaya girmesi demek değildir. Gelen gidenden sahibini haberdar eder.

Binâenaleyh kadın, nev'inin reisi ziraatçi ise,çift sürmekten geldiğinde hayvanların yemlerini verir ve istirahatini temin etmeye çalışır, ki bu onun en büyük yardımıdır. San'atcı ise, kadın, bedeni temizliğinde ona yardım eder, âlet ve edevatlarını hazırlar. Beyi tüccar ise, fikir olarak ona yardım eder. Ayrıca hepsinde, evdeki temizlik ve sair işlerinde yardım etmesi, -İmam Nevevî buyurduğu gibi- farz veya vâcib değildir. Ancak sevab ve cihaddır. Çünkü hayvanlarının yemlerini vermesi, ağır âletleri kaldırıp taşıması fıtratına uygun vazife değildir. Binâenaleyh, kadının tarlada çalıştırılması, fabrikada çalıştırılması fıtratına ters düşen ağır tekliflerdir ve hakkına tecavüzdür. Demek kadının vazifesi, nesli çoğaltmak, beyine moral vermek ve çocuklarını terbiye etmektir. Tâkati dışında hiçbir zaman ona iş yüklenilmez. Bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ان الرجل اذا نظر الى امرئه ونظرت اليه نظر الله اليهما نظرة رحمة فاذا اخذ بكفها تساقطت ذنوبهما من خلال أصابعهما

"Muhakkak bir adam eşine bakar,o da ona bakarsa Allah Teâlâ da rahmetle onlara bakar. Tokalaştıkları zaman (küçük) birçok günahları parmakları arasında dökülür." Bu hadisi şerife binâen ulemâ şöyle demektedirler. Erkek şefkat ve merhametle, kadın itaat ve bağlılıkla birbirlerine bakarlarsa, yardım için birbirinin şehvetini tahrik ederlerse ve tarafeyn zinâdan korumayı niyet ederlerse, onların bu halleri günahlarını döktürür. Şu halde evlilik ve hayat şirketi, lezzetten başka da birçok hikmetleri taşımaktadır. Özellikle erkeklerin onlara şefkat etmeleri ve fıtratlarına uygun olmayan işlerde çalıştırmamaları tavsiye olunmaktadır. Nitekim,

ان الله يوصيكم بالنساء خيرًا فانهن امهاتكم وبناتكم وخالاتكم ان الرجل من اهل الكتاب يتزوج المرأة وما تَعلَّقُ يد بها الخيط فما يرغب واحد منهما عن صاحبه

"Allah kadınlar hakkında size hayr yapmanızı emreder. Çünkü onlar annelerinizdir, kızlarınızdır, teyzelerinizdir (hala dahildir). Görüyorsunuz, ehli kitabtan birisi eli ipliği tutmaz (küçük yahut hasta veya yaşlı olmaktan dolayı çalışmaya güç bulamadıkları için) arkadaşından yüz çevirmez." buyurulan hadîsi şerifte kadınlara özellikle şefkat etmek emr buyurulmaktadır. Demek her iki nev de birbirine libastırlar. Ona göre hüsnü muaşeret lazımdır. İş böyle olunca, genç kızların altı ilmi tahsil etmekten başkasına, zayıf bünyeleri ve nazlık ruhları müsait değildir :

1– Dinden ihtiyaç kadar, ilkönce öğrenmelidirler,

2– Evin işini görecek kadar bilgiyi elde etmeleri gerekir.

3– Çocuk büyütmek, terbiye etmek bilgilerini öğrenmeleri gerekir. Kadın hakkında bunlar en büyük ve en mühim vazifelerdir.

4– Hayat şirketinden ibâret evliliğe devam etmek için, iki eş hukuklarını öğrenmek gerekir. Ahlâktan bir parça, ilmihalden bir parça öğrenmek kâfidir.

5– Nakış ve dikiş ilimlerini bilmek güzeldir.

6– Namus ve haysiyet dairesini korumak ve cem'iyyete yararlı olmak için tebelik, doktorluk yani tıb ilmini öğrenmek de kadın hakkında fazilettir. Ancak bunları da öğrenmek esnasında namus ve iffetinin korunması farzdır. Dikkat edilsin ki, vâcib-i âlel kifâye yahut faziletleri kazanmak için namaz terkedilmez, örtünme terkedilmez. Çünkü namazı terketmek dinî, örtünmeyi terketmek de ahlâkı ihlâl eder. Nitekim bir hadîsi şerifte

لا تنزلوا هن الغرف ولا تعلمو هن الكتابة (و فى روايةلاتسكنوهن)

"Onları balkonlara (yani dışarıya) salmayın. Ve yazı yazmayı da onlara öğretmeyin." buyurulmuştur. Yani, onların hakkında dışarıya çıkmaları mekruh ve saymış olduğumuz ilimlerin dışında ilmi tahsil etmeleri de mekruhtur. Kurtubi diyor ki: Kadın hakkında yazı yazmak mekruhtur. Zevâcir ve Fetavai Hadisiye adlı eserlerinde İbni Hacer de aynısını söylemektedir. Nizamî Hükûmetin - Nebeviyye adlı eserin müellifi bu hadisin üzerinde özellikle durmuştur. Diyor ki : Kadınların yazı öğrenmeleri tenzihen mekruhtur. Yukarıdaki Hadisi şerif sahihdir. Şu halde yazı öğrenmekten sakındırmak ilmi öğrenmekten sakındırmayı gerektirmemektedir. Yazı yazmaksızın da kendileri lüzumlu olan bilgileri öğrenebilirler. Hayrete şâyan ki, bazı âlimler, devletin korkusundan bu hadîsi inkâr etmektedirler. Demek istiyorlar ki, kadın mühendis de olsun ve saire. Halbuki birçok ulemâ hadîsi nakletmiştir ve üzerinde durmuşlardır. Bu husus da ileride izah gelecektir.

KADINLARA FAZLA İLİM ÖĞRETMENİNN ZARARINI BÜYÜK FEYLESOFLAR DA İTİRAF ETMEKTEDİRLER

Meşhur Jul Simon şöyle der : 1848 tarihleri civarında kadınların tahsilsizliğinden ve yetiştirilmemesinden bütün Avrupalılar şikayet etmekte bulunurlardı. Çalıştılar, kadın-

ları cehaletin kuyusundan çıkarttılar. Cehaletten kurtulunca da feryad ettiler. Çünkü onlara ta'lim tefrit derecesinden ifrat derecesine vardı. Şöyle ki, hâlihazırda insanlar kadınların ev işlerinde beceriksizliğinden ve ta'limin vermiş olduğu kötü semereden şikayet etmektedirler. Hali hazırda kadınlara mutlak ilmin ta'limi, onları erkekleştirmiştir. Ey Fransızlar, kadının kadın olarak kalması gerekir. Aksi takdirde erkekler de kadınlaşırsa, bu insanı başka bir insan mı idare edecek? Şu halde, hayat şirketinin dengeleştirilmesi lazımdır. Bir kadın ev işini bilmelidir. Halihazırda birçok insanlar evlilik hayatını kerih görmektedirler. Derim ki, bunlar evlilik hayatının ne olduğunu kavrayamamaktadırlar. Erkek ve kadının harîci ve dahili vazifeleri taksim olunursa bu bunalım ortadan kalkacaktır.

Allah Teâlâ, erkek ve kadını iki nev olarak yaratmıştır, sahalarını belirtmiştir. Herbirisine kendi sahasında çalışmak kâbiliyetini vermiştir. Ayrıca vazifelerini ta'yin etmiştir. Erkek ve kadın kendi vazifelerini bilmekle, kendi sahalarında çalışırlarsa, bundan üstün bir hayat olamaz.

Jiem Feriro da şöyle der : Bugün tarih 1895. Avrupa'da fabrikalarda sanayi müesseselerinde çalışan birçok kadınlar, evlilik hayatından yüz çeviriyorlar. Bunlar kendilerine üçüncü cins diye ad takmışlardır. Sebeb şudur : Bunlar erkeklerle beraber kala kala hisleri kadınlıktan erkeklik hissine dönüşmüştür. Kendi hilkâtlerine uygun çalışmadıkları için halleri malîhûlya'ya benzer. Bunlardan kimisi kendini ihtiyaçsız zannedeer, kimisi de çalışacak yer bulamadığı için cem'iyyete yük olmaktadır. Böylece cem'iyyet şaşkınlık ve hayrete düşmektedir. Zannımca kadın ve erkeğin musâvâtını iddia edenler, galiba tabii kanunları değiştirmek isterler.

Ogüst Comt da aynı şeyleri söyledikten sonra şunları ilâve eder : Şu vehmi eşitlik iddiası kadınları kendi sıfatlarından çıkarmıştır. Halbuki kadın evinde, erkek dışarda çalışmalıdır. Tabii kanunun namusu bundan başkasını reddetmektedir. Binâenaleyh, kadının dışarda çalışması, cem'iyyet hakkında büyük bir felâkettir. Üstelik de kadının ziynetle evinden çıkması, genç erkekleri de terakkiden geri bırakmaktadır.

Samuel Semailis : Cem'iyyete en yararlı, kadının kendi evinde el işleriyle uğraşmasıdır. Şu halde zamanımızdaki kadınlar, en çok bir çömleğin veya tencerenin kaynama derecesini bilmeleri için kimyayı ve evinde odalarının yönlerini bilecek kadar coğrafya ilmini öğrenmeleridir. Buna da amel ve tecrübe kâfi gelmektedir, demektedir.

Kadınlar aleyhinde en çok çalışan Bayron bile şunları söylemiştir : Kadının evinde yemek kitabı ve Tevrat'tan başkası bulunmamalıdır. Çünkü bundan başkasına ihtiyaçları yok.

Bayron'un bu sözü bir cihetten mâkul değildir. Çünkü böyle hüküm etmek, kadınlar hakkında bir tahakkümdür. Ama diğer cihetten, kadın da erkek gibidir, fikrine karşı, sözü gayet normaldir. Çünkü kadın da erkek gibidir fikri, hayat sahasını bir harb meydanına benzetir. Kadının hukuken, siyâseten ve özellikle dışarda çalışma usulüyle erkekle müsâvâtı, bir türlü, cinsî arzulara bir serbestiyet vermek ve bir vahşetten ibarettir.

Amerikalı Mister Los, uzun bir izahtan sonra şunları söylemektedir : Kadınların işle-

rine mahsus açılan mekteblerde kendilerine lazım olan ev işleri öğretilirken, verilen bilgiler ifrat haline varmaktadır. Meselâ, kimya, fizik ilimlerinde doktora vermek için çalışıyorlar. Bu yüzden kendilerine lazım olan ilimleri bilmecburiye ihmal etmektedirler. Evlilik hayâtına dönerlerken de hem tabiat, riyâzet, kimya gibi ilimlerden tam başarıya ulaşamıyorlar, hem de kendi hayatlarına mahsus ev işlerinde cahil kalıyorlar. İnancımızca bu hayâtı felce uğratır. Kadın kısmı ev işlerini bilmelidir. Bundan başka bilgilerle uğraşmaları abes bir şeydir.

Fransa, Almanya, Belçika ve Amerika'da içtimai hayât üzerinde çalışan feylesofların sözlerini özet olarak buraya naklettik. Şu üç maksadımızı beyan etmek için :

a) Genç kızlarımızı Avrupa âlemindeki erkekleşmiş kadınlar gibi yetiştirmemek gerekir. Çünkü ta'limi, téfritten ifrata çıkaran Avrupa bilginleri, yaptıklarından şikâyetcidirler. Tarih ansiklopedisi ve daha başka birçok kitablar şunu yazmaktadırlar : Ondokuzuncu asırda aşırı ta'lim kadınları kendi hilkâtinden ve ev işlerinden uzaklaştırmıştır. Bu ise toplum hayâtına büyük zarardır.

b) Kadın ve erkek eşittirler denilip müslüman kadınlar onlara benzetilirse, İslâm ülkelerinin de ahlâksızlık cihetinden onlar gibi olacakları şübhesizdir. Halbuki, bugün gayri müslimin bilginlerinin üçte ikisi bundan müştekidir. Kaldı ki, kadınların hakkındaki ta'lim ifrat derecesine yükselirse, dînin temel ahlâkı bozulacaktır.

c) Aşırı derecede riyâzî ve tabii ilimler öğretilirse, kadınlar onda üstün başarıya varamadıkları gibi evlilik hayâtları da ihlâl olunacaktır. Bu takdirde hem o ilimlerde başarısızlık, hem de ev işlerinde cehalet ifrat derecesine varmakla içtimai hayat yıkılmış olur. Neticei meram kadının ünvanı kadınlıktır, bundan çıkmaması lazımdır. Binâenaleyh, kadınların din bilgisini, ev işlerini ve el işlerini, öğrenmeleri kâfi görülür. Eğer bu nizam ihlâl edilirse, kadın hâliyle tembel genç oğlan gibi şeytan, yahut zâlim bir erkek gibi câni olur. Onun için ne kadın kendini erkeğe, ne erkek kendini kadına benzetmelidir.

ŞEKİL VE AHLÂK BENZEYİŞİNDEN ERKEK VE KADIN LÂ'NETLENMİŞLERDİR

Bazı insanlar doğuşta, bazan da sonradan, erkek olduğu halde kadınların ahlâkında bulunurlar, tıpkı kadınlar gibi konuşurlar. Bu tip erkeklere dînen muhnis veya muhennes denilir. Hatta asrı saadette bile böyleler bulunmuştur. Nitekim Peygamber zamanında Hit adlı biri vardı. Kadınlar ondan sakınmazlardı. Zannedilirdi ki, kadınlara ihtiyacı yoktur. Birgün Peygamber'in evinde iken, Peygamber aleyhisselâm içeriye girmiş, ne baksın ki, Hit oturmuş; bir kadını tavsif ediyor. Diyor ki: O geldiği zaman dörtle gelir gittiği zaman da sekizle gidiyor. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem :

أَلاَ أرى هذا يعرف ما هيهنا لا يدخلن عليكن

"Dikkat edin! Görüyorum ki, bu adam orada ne var olduğunu biliyor. Sakın bir daha sizin yanınıza girmesin bu." buyurmuştur. Binâenaleyh kadın nev'inin kendini hünsa müşkülden ve kadın ahlâklı erkekten muhafaza etmesi gerekmektedir. Çünkü Peygam-

ber aleyhisselâm bu ahlâktan dolayı Hit adlı kimseyi sürgün etmiştir. Ulema bu hususta ittifak etmektedirler. Binâenaleyh, ahlâkta, giyim ve kuşamda, konuşmakta, erkekten kendini kadına yahut da kadından kendini erkeğe benzeten la'netlenmiştir :

لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال والمشبهين من الرجال بالنساء

"Kadınlardan kendini erkeklere benzetene, erkeklerden de kendini kadınlara benzetene Allah la'net etmiştir ve rahmetinden uzaklaştırmıştır." buyurulmuştur. Kadınlara ihtiyacı olsun olmasın, bir adam hiçbir suretle kendini onlara benzetemez. Nitekim, ibnu Kelbi şöyle diyor Hit ileriye giderek, o kızın ağzı papatya çiçeği gibidir, oturduğu zaman iki olur. konuşursa renk saçar, bacaklarının arasındaki başağı, çevrilmiş bir kab gibidir, diye o kadını tavsif etti. Rasûlu Muhterem bu sözleri ondan işitti ve ona şöyle buyurdu : "Hey gidi seni, sen ona inceden inceye bakmışsın, ey Allah'ın düşmanı!" Ve sonra onu sürgün etmiştir. Ulemâ buna binâen dediler ki: Kadın meclisinde erkeği erkek meclisinde kadını öven ve tavsif eden, şübhesiz lâ'netlenir. Çünkü diğer bir hadîsi şerifte, لعن الله المخنثين من الرجال والمترجلات من النساء "Kadın ahlâkıyla ahlâklanan veyahut (Hit gibi giyim, kuşamda kendini erkeklere yahut erkek olup kendini kadınlara benzeterek) saçını tarayana Allah la'net etmiştir." buyurulmuştur. Binâenaleyh iki taraftan da benzetmek haramdır. İbni Teymiyye de şunları söylemiştir : Eğer bir adam fıtraten kadın ahlâklı olup, huyunu değiştiremez ise, o da bu lâ'net içine girer. Çünkü böylelerinin maksadları kadınlarla mübâşeret ve muâşerettir. Bazan da maksadları kadın ve erkekleri buluşturmaktır. Onun için lâ'netlenirler. Binâenaleyh en az da olsa, erkek kendini kadına, kadın da kendini erkeğe her türlü benzetmekten men olunmuşlardır.

Esed oğullarına mensub ümmü Yakup Abdullah ibni Mesud'un :

لعن الله الواشمات والمستوشمات والنامصات والمتنمصات والمتفلجات للحسن المُغَيِّرَات لخلق الله

"Allah dövme yapan ve yaptıran kadınlara, yüz yolan ve yolduranlara, güzellik için diş törpülettirenlere, Allah'ın yarattığı şekli değiştirenlere lâ'net etmiştir." diye rivâyet ettiğini işitince, şöyle demiştir : Görüyorum, sen bunları la'netlendiriyorsun. İbni Mesud da ibni Yakup'a: "Ben değil, Allah kitabında onları lâ'netlemiştir. Çünkü

وما اتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا

"Habîbim size neyi emderse onu yapın. Neyi yasak ettiyse ondan da sakının." mealindeki ayeti kerîmede, Allah Peygamberin emr ve yasaklarına dikkat etmenizi emretmiştir." Bununla beraber Ümmü Yakub; Öyle ise şimdi senin hanımında bunu yapar, demiştir. Bunun üzerine ibni Mesud : Öyle ise git bak, karşılığını verince, Ümmü Yakub gitmiş araştırmış, sonra ona gelerek : Vallahi senin iyalinde böyle bir şey görmedim, demiştir. Hazreti Abdullah ona : Ey Ümmü Yakub, bana bak! Eğer karımda böyle bir şey görsem, mutlaka onu boşarım, demiştir. İmam Ayni bu olayı naklettikten sonra diyor ki : Birçok ulemâ dediler ki, eğer bir kadın süslü püslü elbiselerle yüzüne boya sürerek dışarda dolaşırsa boşamayı haketmiştir.

Yaratılışı, nesli değiştirmek, şehvânî kuvveti tahrik etmek isteyenler, şübhesiz cem'iyyeti bozmakla, şehvet ve gazab kuvvetlerini tahrik etmiş olurlar. Bunun için onları edeblendirmek lâzımdır. Birçok erkekler, kadınların bu gibi hallere girmelerinden göz kapatmaktadırlar. Hatta kendileri namazda, niyazda ve camiilerin içindeki ilk

saflarda bulundukları halde, hanımlarının, gelinlerinin ve kızlarının nahoş ahlâklarına teğafül etmektedirler. Doğrusu gaflete girmektedirler. Bunlar da lâ'netlenen kimselerdir. Nitekim, Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur :

صنفان من اهل النار لم ارهما قوم معهم سياط كاذناب البقر يضربون بها الناس ونساءٌ كاسياتٌ عارياتٌ مميلاتٌ مائلاتٌ رئوسهن كأسنمة البخت المائلات لا يدخلن الجنة ولا يجدن ريحها وان ريحها ليوجد من مسيرة كذا وكذا

"Görmediğim cehennemiilerden iki sınıf vardır : (a) Yanlarına sığır kuyrukları gibi kamçılar alıp onlarla (haksız olarak) insanları döven bir kavm, (b) giyinmiş olarak, çıplak, sallanarak yürümeyi öğreten, kırıtkan, başları horasan develerinin eğilmiş hörgüçleri gibi bir sürü kadınlardır. Bunlar cennete girmeyecekler ve kokusunu bile duyamıyacaklardır. Halbuki onun kokusu, şu kadar ve şu kadar uzaktan duyulur." Bu hadîsi şerif, hâlihazırdaki la'nete müstahak insanların hallerini bildirmektedir. Çünkü bu hadîsi şerif, gaybden bahseden mucizeli bir hadistir. Ve bildirdiği gibi de olmaktadır. Birçok kadınlar "giydikleri halde çıplaktırlar." Erkekler de bunu görüp dururken sukût etmektedirler. Binâenaleyh kadınlar aslî hilkâtini değiştirmekten, onların başını bekleyen erkekler ise sukût ve münkeri menetmemekten lâ'netlenmektedirler. Nitekim diğer bir rivâyette de şöyle buyurulmuştur:

يكون فى آخر أمتى رجال يركبون على سروج كاشباه الرجال ينزلون على ابواب المساجد نسائهم كاسيات عاريات على رئوسهن كأسنمة البخت العجاف العنوهن فانهن ملعوناتٌ لو كان ورائكم أمة من الأمم خَدَمَتْهُنَّ نسائكم كما خدمكم نساء الأمم قبلكم رواه ابن حبان

"Ümmetimin sonlarında eğerlere binen adamlar olacaklardır. (Beden olarak) Onlar adamlara benzerler (ama kendileri kadın ahlâklı olduklarından tıynetleri erkek değildir), Câmiilerin kapılarında inerler (cuma cemaate giderler). Kadınları ise giyinmiş oldukları halde çıplaktırlar. Saçları, arab ve acem develerinden türemiş, zayıf deve yavrusunun hörgücü gibidir. Onları lâ'netleyin. Çünkü muhakkak onlar, Allah'ın gazabına uğramışlardır. Eğer sizden sonra bir millet olsaydı, muhakkak o millete hizmet edeceklerdi. (Şimdi) Sizden evvelki milletlerin kadınları size hizmet ettikleri gibi." Hâlihazırda birçok müslüman erkekler ahlâk olarak kadınlar gibi, kadınlar da erkekler gibi hareket etmektedirler. Ve birçokları gayri müslim olanlara hizmet etmektedirler. Kadınlar özellikle dar endamlı kısa elbise ile dolaşır, evinin dışında süslü püslü, kırıla döküle yürür. Allah'ın bunca verdiği ni'mete yerli yerinde şükür etmez, daima gayri müslim tarafından icad edilmiş modaların hastasıdırlar. Erkekler de bundan göz kapatmaktadırlar. Demek suretleri erkektir ki bunu hoş görüyorlar. İşte bu çılgın!.. Giyim ve kuşam bolluğu içerisinde ni'metin şükründen, faziletinden ve şükrün sevabından her iki nev de mahrum kalmaktadırlar. İşte büyük felâket bu!.. Hülâsa evin dışında kadınlar, yaptıkları böyle hareketlerden dolayı erkeklerin de şekâvetlerine sebeb olmaktadırlar. Bu çılgınlıktan kurtulmanın tek çaresi haysiyet ve vakarı korumaktır. Allah mü'minelere şu emri vermektedir :

وقرن فى بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى واقمن الصلوٰة واتين الزكاة واطعن الله ورسوله

"Vakarla evlerinizde oturun. (Mahrem olmayanlara yüz ve elden başkasını gösterip) Evvelki cahiliyet kadınlarının yürüyüşü gibi yürümeyin. Namazınızı dosdoğru kılın, zekâtınızı verin, (ve her hususta) Allah ve O'nun Rasûlüne itaat edin." buyurulmaktadır. Hadisi şerifte de: عليكن بالبيت فانه جهاد كن "Size evlerinizde oturmak gerek. Çünkü o sizin hakkınızda cihaddır." buyurulmuştur. Allah ve O'nun Rasûlü, kadınların zaruri bir ihtiyaç olmaksızın dışarda dolaşmamalarını, dolaşırken de vakar, hayâ ile dolaşmalarını emreder. Bu emri kırmak imanı zedelemektedir. Denilmesin ki, ayeti kerimedeki hitab sadece Peygamber'in zevcelerine mahsustur. Çünkü emr umumidir. Mü'minlerin hevâ ve hevesi terketmeleri gerekir. Aksi takdirde memleketin harab olmasına sirâyet edecek ve hüsnü muaşereti, su-i mubâşerete çevirecektir. Hâlihazırdaki moda, süs ve fena ahlâk, Allah'ın ve O'nun Rasûlu'nun, hatta Türklüğün örf ve âdetine aykırıdır. İslâm'ın emri dışında tüm örf ve âdetler cahiliye devrinden kalan birer örneklerdir. En güzel ifade ile, giyinmiş olarak çıplaklığı terketmek gerekir. Ve Allah'ın vermiş olduğu İslâm ni'metine, mal ni'metine şükür etmek gerekir. Bugün insanlar, birçok ni'metlerle bürünmüş oldukları halde, şükrü ifâ etmemekle, Allah'ın rahmetinden çıplak olmaları revâ mıdır? Yoksa erkeklerde mi gayret kalmadı? Artık bu gibi felâketlere son vermek gerekir. Allah Teâlâ milletimize intibahlar versin. والمغيرات الخلق الله "...ve onlarki, Allah'ın yarattığını değiştirirler." mealindeki ayeti kerimenin tefsirinde müfessir Hamdi Yazır'a müracaatı tavsiye ederim.

KADIN VE ERKEKLERİN GAYRİ MEŞRU' NAZAR VE İHTİLATLARI İNSANLIĞA ZARARDIR

Psikoloji ve ruh ilminde müsbet olduğu gibi, insanın bir manzarayı görmesinde mutlaka nefsinde buluş sezgisi hareket eder. Bu hareketten sonra insan kendini alıkoyamaz. Meselâ, insan güzel bir çiftliğe rastlar; içinde güzel kokulu ve renk renk bir gül görür. Görmek esnasında güzel ve renkli gülün güzelliğini sezer, ona yaklaşmak ister. Gülün şekli de aklında suretlenir. İşte o anda ondan faidelenmek arzusu, kalb ve nefse akseder. Buna idrak ve sezgi denilir. Uzaktan gülü sevmiş olur, sonra yaklaşmak ister. Buna da buluş denilir. Yaklaştıktan sonra aklına gülü koparmak gelir. Bu da hareket diye tâbir olunur. İşte bu üçünü birleştiren, amel-i nüzu'dur. Beşer kanunları hepsi, şuurun sezgi ve buluş hallerine karışmaz. Gülü görürsün, faidesini idrak edersin, onu seversin, iştihalanırsın. Bunların hepsinde serbestsin. Ama koparma, çünkü koparmakta serbest değilsin, denilir. Gayri müslimlerin hepsi, örf ve âdetlerine binâen ahlâk bahsinde ilk iki noktaya karışmazlar. Ancak üçüncüyü yani koparmayı yasaklarlar. Serbest bırakır, bırakır, bırakır, fakat koparmasını yasaklar. Derler ki, bu gül senin mülkün değildir.

Bu dünya bir manzaradır, bir çiftliktir. Kadın ve erkek nevlerinde güzellik, gülden üstün güldür. Gayri müslim, birbirinizi görebilirsiniz, birbirinize bakabilirsiniz, ama tarafeynin rızâsı olmaksızın temasta bulunamazsınız, derler. Onların nazarında ahlâksızlık gülü koparmakmış. Ama İslâm Dîni böyle değil. İlk iki noktadan işe karışır. Birinci

emr : Güzel bir manzarada bir gül görsen, bakma; ikincisi : yaklaşma; üçüncüsü : Dolayısıyla gülü de koparma, der. Beşerin islâhı için hangisi güzeldir? İnsan görmekten vazgeçebilir, buluşmadan vazgeçebilir, ama sezgiyle beraber buluş da olursa, dönebilir mi acaba?! Şübhesiz aslâ dönemez! Sonra İslâm kanununda, tarafeynin rızâsı değil, ondan evvel Allah'ın ve Rasûlu'nün rızâları sözkonusudur. Şimdi, çiftlik veya çimen yerine İnsan, gül yerine gençlik, koku yerine sevgiyi ve şehveti koyup düşünelim. İnsanın üçüncü dereceden dönüşüne imkân var mıdır? Elbette yoktur, denilecektir.

İslâm Dîninin ahlâkcıları, görmenin dimağa aksedeceği ilk derecedeki sezgiden itibâren vazgeçirmek için üç büyük düstûru ortaya koymuştur. İşte beşer nizâmıyla İlâhi nizam arasındaki fark bu düsturlarla bilinmektedir. Toplumun islâhı da bu düstûrlara bağlıdır. Şöyle ki :

1— İnsan cinsinden erkek ve kadının, bilhusus gençlerin sezgi kabiliyetlerini, sonradan meydana gelecek fitneden menetmek için, nazarı haram kılmış ve örtünmeyi emretmiştir.

2— Nazarı haram kılmak nisbetiyle, ihtilatı ve örtünmeyi emretmeye nazaran da buluşma ve tanışmayı ortadan kaldırmıştır.

3— Bu emr ve yasağa riayet etmeyene cezaları ta'yin etmiştir. Şöyle ki, bu üç düstur da icmâli olarak şu ayeti kerîmelerde beyan buyurulmaktadır :

قل للمؤمنين يغضوا ابصارهم ويحفظوا فروجهم ذالكم ازكى لهم ان الله خبير بما يصنعون وقل للمؤمنات يغضضن من ابصارهن ويحفظن فروجهن ولا يبدين زينتهن الا ما ظهر منها وليضربن بخمرهن على جيوبهن

"Mü'min erkeklere söyle. (Harama bakmaktan) Gözlerini sakınsınlar ve (namus, haysiyetten ibâret) ırzlarını korusunlar. Bu kendileri için çok temizdir. Şübhesiz ki, Allah (kulunun gizli ve âşikârede) ne yapacaklarından haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle. Gözlerini sakınsınlar, ırzlarını korusunlar ve ziynet mahallerini açmasınlar. (Yüzler ve ellerden) Görünen kısmı müstesnâdır. Baş örtülerini yaka paçanın (tamamını kaplayacak surette göğüsleri) üstüne koysunlar." mealindeki ayeti kerimelerin emrini ameli tatbik, insanın islâhı için kâfidir. Çünkü nazar ve ihtilat olmazsa nefste sezmek, buluşmak ve sonu olmaz. Binâenaleyh, hakka tecavüz olmaz. Bu hikmete binâendir ki, Rasûlu Muhterem Hazreti Ali'ye hitâben : لك الا ولى وعليك الثانية "Birincisi lehinde, ikincisi aleyhindedir." buyurmuştur. İnsan nev'inden biri diğerini gördüğü andan itibâren sevgi ve ondan faidelenmek arzusu nefse gelir ve nefs şöyle der : Bu güzeldir, benim ihtiyacım da vardır. Ve devamını da düşünür. İşte bu sezgi derecesidir. Bunun gelmemesi için, harama bakmak yasaklanmıştır. Çünkü sezgiden sonra müdrikenin kavramış olduğu mânâyı yani faideyi nefs kendisine celbetmek ister. Bu istek, dimağda bir karikatür çizer, bir plan yapar, şekillendirir. Akabinde irade hissi uyanır. O iş hangi âzâyla temin edilebiliyorsa, o âzâyı, sezip suretlendirdiği arzuya doğru harekete geçirir, buna da irade denilir. Arzunun şiddetine vicdan (buluş), hareketine de fiil denilir. Eğer bu üç olaydan sonra, irade kuvveti maksadına ulaşırsa, şehvet kuvveti; ulaşmazsa gazab kuvveti fiile geçer. Bu takdirde gazab kuvvetide arzusuna ulaşamazsa bunalım

meydana gelir. İşte bakmamak ve ihtilatta bulunmamak insanı gazabın, şehvetin ve bunalımın zararlarından temizler. Bu hikmete binâendir ki, "Bu kendileri için çok temizdir" buyuruldu. Cidden temizlik budur. Bu temizliğe muvaffak olan haliyle ıslâh olmuş olur. Allah'ın Rasûlu, bir erkeğin kadına baktığını görünce; اطرق بصرك "Gözünü çevir." buyurmuştur. Yani göz çevrilmezse, yanaşmak arzusu ve faidelenmek arzusu, iradeyi tahrik eder. Bu takdirde insan sezgi ve buluşdan sonra kötülük yapmaktan kendini alıkoyamaz.

Buluş ve iradeye hâkim olabilmek için de İslâm Dîni gayri meşru' ihtilatı yasaklamıştır. Dinden başka hiçbir şey ihtilatın zararını nazarı itibare almamıştır. Çünkü örf de âdet ve kanunlar gibi, ihtilatı meşru' görür. Halbuki bütün kötülüklerin tohumu, nazardan sonra en zararlı ihtilattır. Yani genç kadın ve erkeklerin bir arada bulunmalarıdır. Ancak seksen yaşından sonra ihtilat az zarar verir, yani kemiyyetten keyfiyyete geçmez. İhtilatın zararını ortadan kaldırmak için ayeti kerîmede şöyle buyurulmuştur:

ولا يبدين زينتهن الا لبعولتهن او آبائهن أو اباء بعولتهن او أبنائهن او ابناء بعولتهن او اخوانهن او بنى اخوانهن او بنى اخواتهن او نسائهن او ما ملكت ايمانهن او التابعين غير اولى الاربة من الرجال او الطفل الذين لم يظهروا على عورات النساء ولا يضربن بارجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهن وتوبوا الى الله جميعا ايها المؤمنون لعلكم تفلحون

"Kendi kocalarından yahut kendi babalarından yahut kendi kocalarının babalarından yahut kendi oğullarından yahut kocalarının oğullarından yahut kendi biraderlerinden yahut kendi biraderlerinin oğullarından yahut kızkardeşlerinin oğullarından yahut kendi kadınlarından ve ellerindeki memlûkelerinden yahut erkeklikten yana ihtiyacı olmayan (yani erkeklikten kalmış bulunan) hizmetçilerden yahut henüz kadınların gizli yerlerine muttali olmayan çocuklardan başkasına ziynet mahallerini göstermesinler. Hepiniz Allah'a tevbe edin ey mü'minler. Tâ ki, korktuklarınızdan emin ve umduklarınıza da nail olasınız." Onlarla mecburi ihtilat daimi olanlardan başka erkek ve kadının bir araya gelip buluşmaları bu ayetle yasaklanmıştır. Şu halde, halvet olmasa bile kadın ve erkeklerin ihtilatlarının yeri yoktur. Çünkü gözler ve konuşmalar sevgi anında şehveti, nefret anında da gazab kuvvetini tahrik eder. Bu iki kuvvetten biri bedeni istilâ ettikten sonra yap veya yapma emri boşadır. Çünkü utançtan veya örften başkası zinaya girmeyi engelleyemez. Çünkü, gizli yerlerde hayâ tek başına îmanı koruyamaz. Zira sezgi ve buluş hissi bedeni istilâ ettikten sonra, nüzu' yani fenalıklardan çekinmek imkânı zorlaşır. Nitekim bazı psikologlar nüzu-u ameli, yani bilfiil fenalıklardan çekinmek insanın iradesinin dışındadır. Eğer sezgi ve buluş üçüncü derecesine varmazdan evvel insan niyetini hayra çevirir ve harama bakmazsa, fenalıkları düşünmesi bile ortadan kalkıyor. Fakat bu zor bir iştir, demişlerdir.

Burda bir zorluk yoktur, çünkü insan düşünmediği bir işi yapamaz da. Çünkü hareketler niyetlerin mahsulüdür. Binâenaleyh, mü'min bakmazsa ve ihtilat da olmazsa gayet rahatlıkla hayr işlemeye muvaffak olur ve aynı zamanda fenalıklardan da kolay-

lıkla sakınmış olur. Bu hikmete binâendir ki, önceki ayette zinâdan evvel, bakmak yasaklanmıştır.

YARDIMLAŞMA ZARURETİ NAZAR VE İHTİLATI MEŞRU' KILAMAZ

Deniliyor ki, zamanımızda hayat muharebesi kadınlarınerkeklerle beraber dışarda çalışmalarını mecburi kılmıştır. Nitekim bir adam iaşesini tek başına temin etmekten âcizdir. Binâenaleyh zaruret ve şiddet-i ihtiyaç kadınların dışarda çalışmalarını mecburi kılmaktadır. Çünkü hayat şartları kadınları da erkek gibi dışarda çalışmaya itelemektedir. Zaruret, ihtiyaç ve sevk ihtilatı mecburi kılmıştır. Bunca ihtiyaca karşı, yabancı erkeklerle kadının çalışması mübahtır. Nitekim, ان الضرورات تبيح المحظورات "Muhakkak zaruretler yasakları mübah kılar." kaidesiyle birlikte يسروا ولا تعسروا "Kolaylaştırın zorlaştırmayın." mealindeki hadîsi şerif nazar ve ihtilatı meşru' kılmıştır. Onun için kadın dışarda yabancı bir erkekle çalışabilir.

Keşke zâhirde böyle dedikleri gibi, zaruretin mânâsını bilselerdi. Zaruret, bir tehlikeyi defedebilecek kadar yasakları mübah kılar. Şu halde zaruretin mânâsı tehlikeyi bertaraf etmek demektir. Meselâ, boğazında lokma kalmış, nerdeyse boğulacak kimsenin suyu da bulamadığı takdirde, o lokmayı yutabilmesine yetecek miktarda şarabı içmesi câizdir. Lokmanın yutulması için gerekli olandan, bir gram fazlası bile yine haramdır. Hem meselâ, kıtlıkta ölüme mâruz kalan bir insanın ölmeyecek kadar leşten yemesi câizdir. Ölüm tehlikesi olmaksızın, helâlden yemek imkanı bulana, bir gram da olsa leşten yemek yine haramdır. Hadîsi şerife gelince, yasaklar hudutludur. Bu hudut içinde ruhsatları kullanmak kolaylıktır. Şu halde Allah'ın ve Rasûl'unun haram ettiği bir şeyi helal görmek, kolaylaştırmak değil, tahriftir. Meselâ, "kolaylaştırın" cümlesine binâen leş helâldir, denilemez. Kaldı ki, sözkonusu olan nazar ve ihtilat hakkında zaruret yoktur. Çünkü açlık ve yokluk ölüm derecesine varmamıştır. Ölüm derecesine varırsa namusunu korumak şartıyla dışarıda çalışabilir. Ni'metler şu anda boldur. Şehveti takviye edebilecek tüm imkanlar mevcuttur. Bunca yemek, içmek ve giymekle beraber, "kolaylaştırın, zorlaştırmayın" mealindeki hadîsi şerifi âlet ederek, nazar ve ihtilat câizdir, denilirse, bu cevazın sezmeye, buluşa ve tecavüze sirâyet etmesinde şübhe kalmaz. Burada kalb temizliği sözkonusu değildir. Çünkü şehvet enerjisi gözden akarken, erkek benzin kadınsa kibrit olur. Yahut da erkek ceryan akımı,kadın su gibi olur. Ateşle benzinin bir araya gelmesinde hangi temiz kalb, temizlik vazifesini görebilir. Yahut mermi namludan ayrıldıktan sonra hangi kuvvet, merminin isabet etmesini engeller. İşte bunun için erkek ve kadınların bir arada bulunmaları câiz değildir. Şehvet bir silah, sezgi ve buluş o silahın tetiği, nazar ise mermisidir. Şu halde hiçbir zaman nazar ve ihtilata cevaz verilmez. Çünkü, gördü, sezdi, buldu, sözleşti ve binâenaleyh de tenhalaştı ve sonrası.....

Yardımlaşma keyfiyyetine gelince, erkeğin kadına yahut kadının erkeğe yardım etmesi, Kur'an-ı Hakîm'in beyan etmiş olduğu, Musa Peygamber'in, Şuayb aleyhisselâm'ın kızlarına yardım etmesi keyfiyyetinden anlaşılır. Orada görüyoruz ki, nazar ve ihtilat olmaksızın yardımlaşmak, nisabına varmış ve güzel sonuçlar da vermiştir. Demek yardımlaşmak ayrıdır, ihtiyaç ve zaruret ayrıdır, ihtilat ve nazar da ayrıdır. Allah'ın hükmünü değiştirmeye hiçbir beşerin yetkisi yoktur.

Kıssa şöyledir : ولما توجه تلقاء مدين قال عسى ربى ان يهدين سواء السبيل

Musa Peygamber, "Medyen tarafına yönelince şöyle dedi : Umarım Rabbim beni doğru yola iletir." mealindeki ayeti kerîmede herbir işin başlangıcında üç emre teşvik vardır:

1— İtikad ve zikirle Cenâb-ı Hakk'a güvenmek,

2— Küfürden, isyan ve fısk arzusundan îmana ve Allah'ın korkusuna sığınmak.

3— Niyeti hüsnü zanda bulundurmaktır. İşte Musa aleyhisselâm'ın kıssasının başında bu üç haslete teşvik buyurulmuştur. Kıssaya dönelim :

Musa aleyhisselâm bu üç şarta riayet etmekle, Medyen'e varınca ilk karşılaştığı şey şu idi : Bir kuyunun etrafını hayli kalabalık bir cemaatin çevirdiğini gördü. Onların berilerinde bir sürü koyun, başlarında iki kız, oturup bekliyorlar ve sürülerini alıkoyuyorlar. Musa aleyhisselâm, o iki kadının bu hallerini görünce Mısır'dan Medyen'e kadar yorgunluk ve bitkinliğini sarfı nazar ediyor ve gayrete geliyor. Kemâli şefkatiyle yanlarına varıyor, sırtını onlara çeviriyor ve kemâli samimiyetle şöyle buyuruyor : Sizin bu hâliniz nedir? Ve sizi evlerinizden çıkarıp bu meşakkate sevkeden zaruret ve ihtiyaç nedir? Bakıyorum, ihtilattan çekiniyorsunuz, koyunlarınızı sudan alıkoyuyorsunuz. O iki kız, başlarını eğip kemâli edeble, zaruret ve ihtiyaçlarını belirterek,

قالتا لا نسقى حتى يصدر الرعاء وابونا شيخ كبير

"Dediler: Çobanlar suvarıp dönünceye kadar biz suvarmayız. Babamız ise büyük bir ihtiyardır." buyurulmuştur. Yani aslında biz yüksek iman ve vicdan sahibleriyiz. Nazar ve ihtilattan sakınıyoruz. Babamız ihtiyardır, malımıza hizmet edecek kimse yoktur, bu şiddetli ihtiyaç evimizi bize terkettirdi ve bu sebepten dolayı bu işi görmeye mecbur olduk ve evden çıktık. Bununla beraber gördüğünüz gibi, iffet ve namusumuzu korumak için koyunlarımızın suya gelmesini menediyoruz ve sakınıyoruz ihtilattan. Babamız erkek ve kadınların ihtilatından aslâ hoşlanmaz, onun için emrini yerine getiriyoruz. Artık o erkekler işlerini bitirinceye kadar böylece burada bekliyoruz, demektir.

Musa aleyhisselâm onların durumlarını anladıktan sonra, çıkmalarının zaruri olduğuna inanır ve onlara şöyle der : Hadi siz geride durun, ben kuvvetli bir insanım.Sizden hiçbir menfeat beklemeden Allah için size bir hizmet yapacağım. Ve bunun üzerine onların koyunlarını suvarıveriyor. Tekrar koyunlarını biraz sürüyor ve onlara teslim ediyor. Yedi günden beri aç, yorgun ve bitkin Musa aleyhisselâm gölgede istirahat için oturuyor ve Rabbine yöneliyor ve kendi kendine şöyle diyor : ربى انى لما انزلت الى من خير فقير

"Ey Rabbim sırf bana ihsan ettiğin din ni'meti içindir ki, (ben bu dünya hayâtımda) böylece fakir düştüm." buyurulmuştur. Bu hizmetin mukabilini Senden başka kimseden istemiyorum, demektir. Allah da bilâhare Musa aleyhisselâm'ın isteğini veriyor.

Erkeklerin şahâmeti elbette böyle olmalıdır. Bu ayeti kerîmeden şunları da anlıyoruz : Şiddetli ihtiyaç kadınların dışarıya çıkmalarına sebeb olabilir, ama bu sebebin onları kadınlık nev'inden çıkarmaması şarttır. Binâenaleyh, kadın nev'inin erkeklerle ihtilatları onları erkekleştirmemelidir. Şu halde kadının dışarda çalışmasında sekiz şart vardır :

1– Erkeklerden zahmet, eziyet ve cefâya mâruz kalmamalarıdır.

2– İhtiyaç kadar evlerinden çıkmaları gerekir. Çıkınca da yabancı erkekle halvette bulunmamalıdırlar.

3– Erkek bulunmadığı yerlerde çalışmalarıdır. Ancak usta başı veya muallimleri kendilerinden bulunmaz ise emin olması şarttır.

4– Ziynetlerden âri ve şartıyla örtünmeleridir.

5– Hacca gitseler bile yanlarında nikâhı câiz olmayan biriyle yahut kocalarıyla beraber olmalıdırlar. Hac hakkında şafiiler, erkeksiz kadın cemaatin gitmesini câiz görmüşlerdir.

6– Nazar ve ihtilattan sakınmalarıdır.

7– Fıtratlarına uygun olmayan hareketlerden sakınmalarıdır. Meselâ, el ve dil şakalaşmalarından sakınmalarıdır. Edeb, hayâ, vakar.

8– Eğer bir yerde erkeklere rastlarlarsa veyahut onlarla beraber yürüme mecburiyetinde kalırlarsa, arkalarında yürümelidirler. Doğrusu gözlerin karşı karşıya gelmemesini temin etmelidirler. Aksi takdirde caiz görülmemektedir. Kıssaya dönelim :

Musa aleyhisselâm yerinde iken Şuayb aleyhisselâm'ın bir kızı ona gelip, uzakta durarak şöyle demiştir : فجائته احديهما تمشي على استحياء قالت ان ابى يدعوك ليجزى اجر ما سقيت لنا "İki kızdan biri utana utana yürüyerek ona (Musa'ya) geldi. Babam dedi, bizim sürümüzü suvardığının ücretini sana ödemek için seni çağırıyor." buyurulmuştur. Ayetin işaret ettiğine göre Musa aleyhisselâm onun önüne geçmiş ve ona, sen benim arkamdan gel ve yolu târif et, demiştir. O da öyle yapmıştır. Ve böylece Şuayb aleyhisselâm'ın yanına varıyorlar. Nihayetinde Şuayb aleyhisselâm'ın yanında kalıyor ve kızıyla evleniyor.

Binâenaleyh kadın yolda yürürken erkeğin arkasından yürüyecektir. Erkek ve kadınların birbirine münasebetleri ve yardımlaşmaları böyle olur. Zira sıfat itibâriyle ihtilat münasebeti, Allah Teâlâ'nın emrine uygun olursa, şiddet-i ihtiyacı giderir ve böylece yardımlaşmak meşru' olur. Aksi takdirde tarafeynden gayret, hayâ ve vakar gibi güzel hasletlerin anlamı kalmaz. Dolayısıyla huzur da gider. Erkek ve kadın ilişkilerinin ilk mukaddemesi şübhesiz nazardır. Nazar şuuru değiştirir, cinsî münasebet yollarını açar, şehveti tahrik eder ve bedeni hararetlendirir. Derken cüz'i irade ortadan kalkmış olur. Sezgi münasebeti, buluş münasabeti ve dimağın musavvire kuvvetinde canlanan istek ve arzular bedeni istilâ etmekle iradeyi istihlâk eder. İşte zehirli mermi nazardır. Görülmez mi, Rasûlu Muhterem şöyle buyurur :

النظر سهام من سهام ابليس مسموم فمن غض بصره اورثه الله الحلاوة فى قلبه

"Harama bakmak şeytanın oklarından zehirli bir oktur (kalb ve dimağın sezgisini zehirler, iradeyi elden alır). Şu halde kim, gözünü harama bakmaktan kapatırsa, Allah kalbini dinin halâvetine mirascı kılar." İşte bu halâvet kalbe geldiği zaman insan günahların ızdırabını bizzat hisseder. Vicdan dedikleri işte bu histir. Diğer rivâyette de şöyledir:

لا تتبعن النظرة النظرة فربما نظر العبد نظرة نُغِلَ منها قلبه لما يُنْغَلُ الاديم فلا ينتفع به

"Sakın birinci bakışın ardından ikinci kere bakmayın. Çoğu zaman kulun (ikinci) bakışı, sepilerken berbatlaşıp bozulan deri gibi, kalbi berbat eder ve bozar. Artık onunla faidelenilmez." buyurulmuştur. İşte bu hadîsi şeriflerde nazarın felâketi anlaşılıyor. Çünkü son hadîsi şerifte nazar edenin kalbi, sepilerken bozulan deriye benzetilmiştir. Böyle bir deri ne kadar faideli ise, bakanın kalbi de öyledir. Zaten evlere girmek anlarında izin istemenin hikmeti gözlerin hane halkının şahsi durumlarına muttali olmamasıdır.

Ummü Seleme'den gelen bir rivâyete göre, Müşârûnileyhâ şöyle demiş : Ben Meymune ile beraber Rasûlu Muhterem'in yanında idim. İbni Ümmü Mektum da O'nun huzuruna geldi. Bu olay da, hicab ayetinin nuzûlünden sonra idi. Peygamber bize : احتجبا منه "Ondan örtünün." diye emretti. O anda dedik ki; O kör, bizi görmez ki. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem bize şöyle buyurdu : افعميا وان انتما الستما تبصرانه "Siz de kör müsünüz, ikiniz onu görmez misiniz?" Kısa ifade ile İslâm yolu budur. Gerek erkek ve gerekse kadın nazar ve ihtilattan menolunmaktadır. 1962 tarihinde meşhur Amerikalı Kennedy feryad ederek şöyle demiştir: Kadın ve erkeklerin ihtilatı ergeç birgün Amerika'yı yıkacaktır. Bu felâket, Roma İmparatorluğunu da yıkmıştı. İhtilattan milleti böylece vazgeçmeye dâvet etmiştir. Ayrıca George Baluch da aynı kanaati ilân etmektedir.

GAYRİNİN EVİNE GİRERKEN İZİN ALMANIN HİKMETİ GÖZLERİN SAKINDIRILMASIDIR

İslâm Dîninin tümü güzel ahlâk ve edebten ibârettir. Çünkü dünyadaki edeb ahirette ebedî saadete kalbolunur. Toplum hayâtında en güzel ahlak ve en güzel edeb, başkasının evine girebilmek için izin istemektir. Eğer bundan evvel gözler girilecek evin içine bakarlarsa, izin almanın mânâsı ortadan kalkar. Nitekim Hazreti Ömer radıyallahu anhu: Kapının calgasından (izinden evvel) göz gezdiren fâsıktır, demiştir. Allah Teâlâ insanı tabiatiyle medenî yaratmıştır. Ruhu bedenle, beden ve ruhu da meskenle setretmeyi emretmiştir. Öyle ise bir insanın evinde şahsî hallerine muttali olmak için ses dinlemek gibi gözle bakmasını da haram etmiştir. İşte İslâm Medeniyeti bu. Şahsî durumlara muttali olmak için gayret göstermek aslâ câiz değildir. Nitekim Allah Teâlâ, huzur kapısına şeytanı bir köpek olarak yaratmıştır. Tâ ki kul, hilâfı edeb olarak hazırlıksız ve edebsizlik halinde huzuruna girmeye cesaret etmesin. Binâenaleyh, şeytan, insan için bir ni'met olarak yaratılmıştır. Kul ondan kaçar Allah'a sığınır, zikir ve istiâze ile kapısını çalar. Güzel ahlâk ve edeble huzuruna girer. Allah Teâlâ'nın böyle

yapması yegâne Zâtı şerîfine, kulunu muttali' etmemesi içindir. Halbuki O'nun Zâtı şerîfi şanına lâyık olmayan tüm eksiklerden münezzeh ve müberrâdır. İnsan ise, beşeriyeti kendisine bir noksanlık olduğu için kendisi ardır. Hiçbir şahsın diğerinin kalbine muttali olma hakkı yoktur. Onun için gayrinin evine girerken, kapı, pencere aralarından göz gezdirmeksizin mutlaka izin istemelidir. Böylece izin istemek Allah'ın emridir. يا ايها الذين امنوا لا تدخلو بيوتا غير بيوتكم حتى تستأنسو وتسلموا على اهلها ذالكم خير لكم لعلكم تذكرون

"Ey îman edenler, kendi (nize mahsus olan) evlerinizden başka evlere -sahibiyle alışkanlığı meydana getirmezden ve selâm vermezden evvel- girmeyin. Bu (izin almak, selâm vermek ve alışkanlık) sizin için daha hayrlıdır. Tâ ki, iyiden iyiye düşünüp, idrak edesiniz." buyurulmuştur. Allah'ın bu emrine binâen ahlâk ulemâsı dediler ki : Bir âmir bir me'murun çalışma odasına yahut o onun odasına, hatta evlad ana babasının yatak odalarına girmezden evvel yapmacık öksürükle yahut tesbih yahut tekbir yahut bir takırtı ile izin istemelidir. Müsait olduğu kadar selâm da vermelidir. Çünkü böylece giriş, tüm umum mânâsıyla vahşeti kaldırır, ünsiyet ve sevgiyi topluma getirir. Zaten insanla hayvan arasındaki fark,alışkanlıktan ibâret isti'nastır. Burada ünsiyet veya isti'nas alışkanlığı sevgiyi, bağlılığı, vakar ve hayâsiyeti, merhamet ve şefkati topluma kazandırır. Zaten aranılan budur. يتكلم الرجل التسبيحة والتكبيرة والتحميدة يَتَنَحنَحُ يؤذن اهل البيت "Bir adam tesbihle, tekbirle, tahmid ile veyahut öksürükle (serbest mi, müsaade var mı gibi bir söz söyleyip), hâne halkını haberdar ederek konuşur." Mâlum izin istemek anında, yüzün kapı tarafında bulunmaması şarttır. Aksi takdirde izin almak mânâsız kalır. Nitekim bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

من إطلع في بيت قوم من غير اذنهم حل لهم ان يفقئوا عينه

"Bir kavmin izni olmaksızın evlerinin içine kim muttali olmak için bakmak isterse, muhakkak onun gözünü çıkarmaları helâldir." Bu hadîsi şerife binâen, İmam Şâfii gibi bazı ulemâ, bakmak anında hâne sahibi bakanın gözüne bir şey atarsa yahut gözünü oyarsa, diyet ona lazım gelmemektedir. Bazıları da "Konuşanın dilini kes." mealindeki hadîsi şerifin mânâsı, onu sustur, demek olduğu gibi, "onun gözünü çıkarmaları helaldir" cümlesinin mânâsı da bakmasını engelle demektir, görüşündedirler. Nitekim İmam Âzam'ın içtihâdı da budur. İttifak şu ki, kapıda izin için bekleyen kimsenin kapıdan içeriye bakması haramdır ve bakana tehdit cezası da verilir. Hatta bir adam Peygamber'in kapısındaki bir delikten bakmış, o anda Peygamber, başını kaşıdığı elindeki bir demir parçasını delikten adamın gözlerine uzatmış ve "Bana bak! Beni gözettiğini bilseydim, elimdeki şu demirle gözünü oyardım." diye tehdit ederek şöyle buyurmuştur: انما جعل الاذن من اجل البصر "Ancak izin istemek gözden dolayı icad edilmiştir." Binâenaleyh, izin istemek anında gözün kapıdan içeriye gezdirilmesi haramdır ve ahlâka aykırıdır, ondan sakınmak da vâcibtir.

Maalesef bizim zamanımızda bu edeb çokca zayıflamıştır. Dindarlar bile bundan mahrumdur. Halbuki kapı çalmak yahut bir kere seslenmek vâcib, üç kere sünnettir. Şu kadar ki, kasıtsız bir şey gören, derhal yüzünü çevirirse günahkâr olmaz. Nitekim evvelden naklettiğimiz bir hadîsi şerifte : "Birinci bakman lehinde ise de ikincisi aleyhinde-

dir." Ve ayeti kerîmede de : "... gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar." buyurulmuştur. Binâenaleyh, izin istenilince de izin verilmeden evvel girmek meşru' değildir, yani beklemek de gerekmektedir. Girerken de selâmla girilmeli. Nitekim, السلام قبل الكلام "Selâm konuşmadan öncedir." buyurulmuştur. Bu edeb ashâbı kirâmın tatbik ettikleri bir edebtir.

Bir adam Nebiyyi Muhterem'e, benim bir tek anam vardır, benden başka hizmetçisi yoktur. Ben yanına girerken, her defasında izin almaya mecburmuyum, diye sorunca, O da: "Sen anneni çıplak görmek istermisin?" dedi. Adam : Hayır, deyince, bunun üzerine O da: "Öyle ise yanına girmek için izin al. ' buyurmuştur.

Esasen izin almak usulü, hayânın ve îmanın semeresidir. Hayâ ve îman ne kadar fazla ise bu hususta titizlik de o kadar fazla olur.

من كان يشهد انى رسول الله فلا يدخل على اهل بيت حتى يستاذن و يسلم فاذا نظر فى قعر البيت فقد دخل

"Kim benim Allah'ın elçisi olduğuma şehadet getiriyorsa, izin alıp, selâm verinceye kadar bir evin ehline bakmasın. Eğer evin içine bakarsa o izinsiz girmiş demektir." buyurulmuştur. Diğer rivâyette de : "Sizden biriniz kapıya geldiğinde kapının sağında veya solunda dursun ve selâm versin." buyurulmuştur. Şeyh Mahmut Alusi diyor ki : Körlerin hakkında bile hüküm böyledir. Çünkü görmek yasaklandığı gibi, söz dinlemek de yasaklanmaktadır. Çünkü izin almanın hikmeti, hane halkının şahsî hallerinden haberdar olmamaktır. Nitekim bu mânâ şu ayeti kerîmeden de anlaşılmaktadır فان لم تجدوا فيها احدًا فلا تدخلوها حتى يؤذن لكم "Girmek dilediğiniz evlerde kimseyi bulamazsanız, size izin mâlum oluncaya kadar girmeyin." buyurulmuştur. Âlûsi sözüne şöyle devam eder : Şahsınıza mahsus olmayan eve, odalara izinsiz girmeyin, demektir. Çünkü bu da dedikoduya mahal olabilir. Hülâsa bir fenalık yapılmakta olması veyahut yangın gibi felâket olayların maadasında gayrinin evine izinsiz girmek câiz değildir.

Bir felâket veyahut cinayet gibi olaylar sözkonusu olmaksızın izin istenilir ve girmek için izin verilmez ise, gönül kırılmaksızın dönmek gerekir. Vay efendim, filana gittim de bana kapısını açmadı, içeriye sokmadı, demek lüzumsuzdur ve edebe aykırıdır. Bu mânâ da şu hadîsi şeriften anlaşılmaktadır : اذا استأذن احدكم ثلاثا فلم يؤذن له فليرجع "Sizden biriniz üç kere izin istediği halde ona izin verilmez ise (gönül hoşluğuyla kırılmaksızın) dönsün."

Kapı çalındığı zaman, hane sahibi tarafından, kimdir o, denilirse, benim denilmez. Çünkü hadîsi şerifte bu da güzel görülmemiştir. Ali bin Asım ve Vâsıti şöyle anlatıyor: Ben Basra'da Şu'be'nin ziyaretine vardığımda kapıyı çaldım. Kimdir o, deyince, o anda gâfil kalarak, benim, dedim. İçerden bana şöylece bağırdı : Behey adam! Dostlarımdan benim diyen kimse yoktur. Sonra kapıyı açtı ve şöyle dedi : Peygamber, kapısını çalana, kim o, buyurmuş; çalan da, senin gibi, benim demiştir.Peygamber bundan ikrah ederek, birkaç kere yüzüne bakarak: "Ben, ben, "buyurmuştur. Yani böyle demekten sakındırmak maksadıyla nefretini beyan etmiştir.

Herbir memleketde izin almanın keyfiyyeti, örf ve âdetlerine bağlanmaktadır. Ancak maksad kendisinden izin istenilen hâne halkının şahsi hallerine muttali olmamaktır. Ashab zamanında evlerde, şimdiki gibi kapılar yoktu; selâm verilirdi. Hatta bir gün ebu Hüreyre'nin ziyaretine bir adam gelerek, izin istemiştir. O da ona: Anahtarı getirirsen izin veririm, aksi takdirde git, demiştir. Adam ferâsetiyle, kapının anahtarının selâm olduğunu anlamış ve derhal السلام عليكم وعلى عباد الله الصالحين "Esselâmu aleykum ve alâ ibâdillâhissalihin." demekle selâm vermiştir.

Bir insan kendi evine izin almaksızın girer ve hâne halkına selâm verir. Evinde hiç kimse yoksa bile : السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين "Esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhissalihin." der. Başkasının odasına girmek istediği zaman izin alır. Müşterek odalara giren ise izin almaz. Fakat bunda da izin almak güzeldir.

اذنك على ان يرفع الحجاب وان تسمع سوادى حتى انهاك

"Senin yanıma girmek için iznin, perdemin kaldırılması ve bir de benim fısıltımı işitmendir. Nehy oluncaya kadar hüküm böyledir." mealindeki hadisi şerife binâen ulemâ dediler: Vali, kaymakam, hâkim gibi bir kimse, kapısındaki perdenin kaldırılmasını umumun girmesi için izin sayarsa, yahut bu bir tâifeye yahut bir şahsa tahsis olunursa, perdenin kalktığı görüldüğü zaman içeriye girmek câizdir. Herkes bu alâmeti çocukları hakkında yahut hizmetçilerin yanına girmesi için kullanabilir. Artık kapının kapanması yahut perdenin indirilmesi takdirinde izinsiz girilemez. Kapıyla perde arasında fark yoktur, maksad misaldir.

SOKAKLARDA PAZAR YERLERİNDE VAKİT GEÇİRMEK ZAMAN İSRAFINDAN İBARETTİR

Birçok fitnenin mahalli, erkek ve kadınların bir arada bulunmalarıdır. Caddelerde sokak ve kahvelerde, pazar yerlerinde ihtiyaçtan fazla oturmak veya bulunmak yahut böyle yerlerde vakti geçirmek, fitnenin fitnesidir, zamanın israfıdır. En büyük israf!... Milli serveti yoketmek, vakti öldürmek insanın günah işlemesine de vasıta olur. Boş yerde zamanı harcamak, insanı insan cinsinden çıkarır, sefalet ve rezalete sevkeder. Bunun için Rasûlu Muhterem, büyük bir ihtarla şöyle buyurur :

لا تكونن ان استطعت اول من دخل السوق ولا اخر من يخرج منها فانها معركة الشيطان وبها ينصب رايته

"Gücün yetiyorsa sokaklara ilk girip duranlardan olma ve en son sokakları terkedip çıkanlardan olma. Çünkü o (sokaklar) şeytanın muharebe yeridir. Bu sebeble o bayrağını oralarda diker." Bu hadise binâen ulemâ sokaklarda vakit geçirmek, kahve ve meydanlarda vakti israf etmek ve bu yüzden fırsatları kaçırmaktan sakındırmaktadırlar. Maateessüf bu da cahiliye devrinden kalan âdetlerdendir. Gün geçtikçe cahiliye âdetleri, sözde medeniyet suretinde yerleşmekte ve nâhoş hareketlere sebebiyet vermekte, hatta insanı insan cinsinden çıkarıp, sefalet ve rezalete sevketmektedir. Kıraathaneler, kahvehâneler, oyunhâneler, eğlence yerleri şeytanın oralarda bayrağını diktiği ve devlerin bulunduğu manzara. Kerih manzara!... Bu gibi manzaralardan Rasûlu Muhterem, medenî insanları şöyle sakındırmaktadır :

ما لكم ولمجالسة الصُعُدات اجتنبوا مجالس الصعدات "Size ne oluyor ki, yol üstlerinde

oturuyorsunuz? Yol üstlerinde oturmaktan sakının." buyurulmuştur. "Yol üstlerinde oturmak" dan maksad, kerih görülen her manzaradır. Bu manzaralarda vakit geçirmek zaruret ve ihtiyaç da değildir. Nitekim, ashabtan bir tâife şöyle dediler : Biz ancak zararsız şeyler için yol üstlerinde oturuyoruz, müzakere ediyoruz ve konuşuyoruz. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu :

إما لا فادّوا حقها غض البصر ورد السلام وحسن الكلام

"Eğer bunu bırakmayacaksanız bâri hakkını verin. (Onun hakkı da haramdan) göz yummaktır, selâmı almaktır ve güzel konuşmaktır." Diğer bir rivâyette:

اياكم والجلوس بالطرقات "Yollarda oturmaktan sakının." buyurunca, ashab : Buralarda oturmaktan başka çaremiz yoktur, dediler. Peygamberimiz bunun üzerine şöyle buyurdu: اذا ابيتم الا المجلس فاعطوا الطريق حقه غض البصر وكف الاذى ورد السلام والامر بالمعروف والنهى عن المنكر

"Oturmaktan vazgeçmiyorsanız bâri yolun hakkını verin. (Yol hakkı da) gözü yummak, (müslümanlara cefa verecek her) ezâyı defetmek, selâmı almak, iyiliği emretmek ve yasaklardan sakındırmaktır." Ulemâ bu hadîsi şerife binâen şöyle dediler : Kahvehâne ve her kerih manzarada oturabilmek için, Allah'ın yasaklarının işlenmesini engellemek, nâhoş hareketleri kaldırmak şartıyla, o kerih manzaraları güzel manzaraya çevirmek vâcibtir. Bu vâcibin ihlal edilmesi ve kerih manzarada bulunmak aslâ câiz değildir. Ne faide ki, zamanımızda pazar yerleri, can pazarları olmuştur. Allah'ın Rasûlünün emr-i şeriflerine dikkat etmemiz gerekmektedir. Aksi takdirde can, mal ve namus emniyet altından çıkar.

"Göz yummak" tan murat, bir kimseye sözle ve fiille hayrsız bir taarruzda bulunmamaktır. İyiliği emretmek mânâsına bütün taat ve güzel hareketler girmektedir. Nitekim, münker yani kötülükten nehy de, Şer'an mekruh ve haram sayılan bütün fiil ve hareketleri kuşatır. Ayrıca yol üstüne oturmaktan nehy buyurulması, sayılan şartların ifâ edilmeyeceğinden endişe edilmesindendir. Kurtubi diyor ki: Ulemânın beyanına göre buradaki yasak, oturmanın haram olduğunu bildirmek için değil, sedd-i zeria, yani haram yollarını tıkama ve doğruyu göstermek içindir.

Abdullah bin Zübeyr den gelen bir rivâyet de şöyledir : "Nâhoş meclisler şeytanın halkalarıdır; yapılacak bir hak görürlerse onu yapmazlar, bâtıl görürlerse onu defetmezler." ليس عليكم جناح ان تدخلوا بيوتا غير مسكونة فيها متاع لكم والله يعلم ما تبدون وما تكتمون

"Gayri meskun, içerisinde sizin için bir menfeat (ve alâka) bulunan ev (ve oda)lere girmenizde bir vebal yoktur. Allah açıklayacağınızı da, gizleyeceğinizi de bilir." mealindeki ayeti kerîmeye binâen medrese, tekye, han, otel,alışveriş yerleri, abdesthâne ve mescidlere izinsiz girilir. Ancak medrese ve câmiinin dışında ihtiyaçtan fazla durulmaz ve medresede talebeleri, camiilerde namaz kılanları, tekyede sofileri meşgul etmemek şarttır. Eğer kendisine mahsus bir yer yoksa, kadın buralara girip duramaz. Zira kadının evi kendisi hakkında mescittir.Kahvehâne gibi yerlere girmesi ise haramdır.Kadın ancak şartları dahilinde mescidlere girebilir. Zaten günah işlenilen yerlere, erkeğin girmesi de haramdır. Günah işlenilmeyen bir yere girmemesi de evladır. Meselâ, kahvede oyun, kumar varsa, erkeğin girmesi haram olur.İçkili lokantalar da buna kıyas edilir. Eğer içki veya kumar yoksa lokantalara değil, kahvelere girmemek evladır. Meğer ki bir yor-

gunluğu gidermek için ola. Parklarda oturmak da buna kıyas edilir. Şu halde ailelere mahsus yerler ayrıca hazırlanmayan, kadınlı ve erkekli parklarda oturulamaz. Çünkü bu da kerih meclislere girer. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmaktadır :

كتب على ابن آدم حظه من الزنا ادرك ذالك لا محالة فزنا العينين النظر وزنا اللسان النطق وزنا الاذنين الاستماع وزنا اليدين البطش وزنا الرجلين الخطى والنفس تتمنى وتشتهى والفرج يصدق ذالك او يكذبه

"Ademoğlunun bedeninde zinâya vesile olabilecek, his ve hareketli cihazlar yaratılmıştır. Üzerine zinâdan bir pay tesbit edilmiştir. Behemehal ona erişecektir. Binâenaleyh, gözün zinâsı bakmak, dilin zinâsı konuşmak, kulakların zinâsı işitmek, ellerin zinâsı tokalaşmak, ayağın zinâsı da yürümektir. Kalb ise iştihalanır ve heves eder. Haya yeri de bunu ya tasdik veya da tekzib eder." buyurulan hadîsi şerife binâen, fıtraten insanda şehvet kuvvetleri, asabi damarlar, dimağın musavvire ve müdrike kuvvetlerinde de cismâni hareketler ve temasa meyletmek mevcuttur. Helal olmayan bütün temaslar ve münasebetler zinâ veyahut zinâ gibi sayılmaktadır. Gözler, kulaklar, konuşmak bu hissi uyandırır, âzâlar harekete geçer, kalb de herbir vesileden ihtiyacını görmeye şiddetli hırsla heves eder. Nefs zaten bunu ister. Kadınlı erkekli oturulan bir parkta yahut kahvede bütün vesileler bir araya gelir. Bu vesile ve şiddetli arzuya bazan alet de iştirak eder, ki bu hakîki zinâdır; bazan da hisleri tekzib eder, bu takdirde de âzâların fiili mecâzen zinâ sayılmaktadır. İşte bu hikmete binâen, hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ما من مسلم ينظر الى محاسن امراة ثم يغض بصره الا اخلف له عبادة يجد حلاوته فى قلبه

"Bir kadının güzelliğine bakan bir adam (hislerine hâkim olup)gözünü çevirirse, şübhesiz Cenâb-ı Hakk onu (şehvânî arzularını) bir ibadete değiştirir ki, onun lezzetini kalbinde hisseder." Yani şehveti muhabbete, arzusu ihlâsa ve aşka, zevki de cezbeye dönüşür. İşte bu cezbeyi bulan maksadına ulaşır. Cezbe...

MAHREMİYLE BERABER OTURMAK EDEB VE VAKAR ŞARTIYLA CAİZDİR

Hayâ, vakar ve edeb çerçevesi dahilinde, erkek ve kadın nevlerinin kendi mahremleriyle oturmaları zaruridir ve meşru'dur. Mahrem, şer'an onunla nikah akdi yapılamayan erkek ve kadındır. Zıddı nâmahremdir ki, onunla evlenme mümkün olabilecek erkek ve kadınlardır. Şu halde baldız ve çelibağa mahrem değil nâmahremdir. Bunların bir arada bulunmaları için bir de âzami tesettür şart koşulmaktadır. Mâlum olduğu üzere İslâm Dîni namus, ırz ve nesebin hıfzedilmesine büyük bir önem verdiği gibi, mahremlerin de akrabalık bağının muhkemleştirilmesine önem verimiştir. Bunun için, evlere girmekte izin almayı şart etmiş, tesettür, edeb ve hayâyı da şart etmiş. Bunların hikmeti, ihtilat ve nazarın olmamasıdır. Çok istisnâi durumların sarfı nazar edilmesiyle, bir göbekte toplanan mahrem ve yakın akrabalar aralarında kötü hisler mevcut bulunmadığından, ihtilat ve nazarları meşru görülmüştür. Çünkü bunların arasında fenalığa temâyül imanla birlikte meydana gelmez. Demek iki türlü ihtilat var : Birincisi mahremlerin bir arada, bir evde bulunmalarıdır. Bu meşru'dur. Meşru' olmasıyla birlikte edeb, hayâ ve vakar bunda şart koşulmuştur. Ve âzami tesettür emredilmemiştir. Ni-

tekim, Rasûlu Muhterem Hazreti Fatıma'nın evine girmiş, Hazreti Fatıma'nın saçlarının bir kısmı görülmüştür. Hazreti Fatıma bundan müteessir olmuş, Rasûlu Muhterem ona: "Senin üzerinde hiçbir vebal yoktur. Çünkü yanında baban, kocan, çocukların ve kölenden başka kimse bulunmuyor." buyurmuştur. İkinci ihtilat, erkek ve kadınlardan nâmahrem akrabaların bir arada bulunmalarıdır. Bunda azami tesettür de şart koşulmuştur. Azami tesettür olmaksızın, hayâ, vakar olsa bile bunlann ihtilatları câiz görülmemektedir. ان للذوج من المرأة لشعبة ما هى لشيىء

"Muhakkak kadınların zevçlerine birtakım sevgileri vardır ki, başka bir şeyde bulunmaz." mealindeki hadîsi şerife binâen, nikah bağı olmaksızın, hiçbir nev'in diğerine şehvetle bakması meşru' değildir. Zira gözler, nefsin dürbünleridir ve postacısıdır. Gerçi işitmek de tesir eder, ama gözler daha fazla hissi uyarır. Yol üstlerinde oturmak ve nâmahremlerin ihtilatı bundan dolayı yasaklanmıştır. İmam Evzâi diyor ki: Kızına, oğluna ve diğer mahremlerine bile devamlı bakma. Çünkü nefsin en kuvvetli askeri gözdür. Bakarsın ki, sevgi ve şefkat bakışı, şehvet bakışına çevirilir. Allah korusun, eğer şehvet sözkonusu olursa, şübhesiz ecnebiye karşı şehvetten daha fazla günahtır.

İşte yakın akrabalar arasındaki vakar ve hayâ budur. Binâenaleyh, İmam Evzâi'nin tavsiyesi ihtiyata mebnîdir. Şâfii ulemâsı bu hususta daha titizdirler. Ni'metül İslâm kitabının hukûkî zevceyn bahsinde deniliyor ki: "Yüz nâmahrem değildir, tâbiri namazda hak, namazın dışında ise yanlıştır." Nitekim Kemâl ibni Himam da şöyle demiştir : İki eş arasında nazar ibadet olduğu için sözkonusu değildir. Onun dışında şehvetle nazar haramdır. Mahremler arasında şefkat ve sevgi ile bakmak da ibadettir, ama ifrat derecesine varmaması lâzımdır. Zaten ifrat heryerde zarardır. Ulemânın ittifâkıyla, mahrem olmayan, yani sonradan nikahlanması helâl olabilecek ecnebi erkeğin kadına veyahut kadının erkeğe şehvetle bakması haramdır. Çok emin olanların hakkında nazar haram olmadığını Alûsî naklediyorsa da, ihtiyat eminlerin de sakınmasıdır.

Kanaatimizce bu âlimler çok kâmil erkeklerle, çok kâmil kadınları kastetmişlerdir. Cumhurun sözüyle amel etmek gerekir. Çünkü,

قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم ويحفظوا فروجهم ذالك اذكى لهم ان الله خبير بما يصنعون

"Mü'minlere söyle, gözlerini bakmaktan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. (Hissi tahrikten ve nefsin ne gibi maksadla niyet beslemesinden) Şübhesiz Allah haberdardır." mealindeki ayeti kerîmede, gözlerin sakındırılması şehvetle kayd edilmemektedir. Şu halde şehvet sözkonusu olsun olmasın, nâmahrem hakkında sakınmak gerekmektedir, ziyadesiyle iştihâlı gözlerin nefslerini tahrik etmemek için nâmahremlerden ziynetleri de gizlemek şarttır. Erkekler hakkında hüküm böyle olduğu gibi kadınlar hakkında da hüküm budur. Şu halde şu ayeti kerîmenin üzerinde duralım

قل للمؤمنات يغضضن من ابصارهن ويحفظن فروجهن ولا يبدين زينتهن الا ما ظهر منها

"Hanım mü'minlere de söyle, gözlerini bakmaktan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar, zâhir olan (eller ve yüzler) dan başka ziynetlerini de göstermesinler." buyurulmuştur. Yani mahremiyet ve nikah bağı olmaksızın takı yerlerini ve ev elbiselerini bile yabancı erkeklere göstermesinler. Tâ ki, kalbinde hıyanet olanların hislerini tahrik etmesinler. Demek kadının evin içinde giydiği elbiseleriyle zaruretsiz dışarda gezmesi caiz değildir.

Meselâ, çöp dökmeye giden bir kadın yahut her hangi bir işten dolayı evin etrafında dolaşan bir kadının çarşaf veya mantosuz dolaşması affolunmuştur. Fakat edeben üzerine bir şey alması güzel görünmektedir. Böylece mahreminden başkası ile konuşmakta da ihtiyatlı davranmak lazımdır. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

من يكفل لى ما بين لحييه وما بين رجليه اكفل له الجنة

"Kim iki çene arasındakini ve iki ayak arasındakini (hıfzetmeye) tekeffül ederse, Ben de ona cennete (girmesine) kefil olurum." bu hadisi şeriften şu iki faide anlaşılmaktadır :

1– Şehvet veyahut gazab kuvvetini tahrik eden dili korumak, zinâya sirâyet edebilecek konuşma yahut hissi tahrik edebilecek hareketlerden sakınmak, cennete girilmesine vesile oldukları münasebetiyle, zıdları da cehenneme girilmesine vesilelerdir. Onun için gerek söz ve gerekse nazardan ve gerekse mahrem olmayanların ihtilatından sakınmak vâcibtir. Nitekim şu hadîsi şerifte bu mânâ tasrih olunmuştur :

احفظ عورتك الامن زوجتك اوما ملكت يمينك

"Avretini eşinden ve câriyelerinden başka herkesden hıfzet." buyurulmuştur. Yani gizlemesi gerekli olan yerleri, zevce ve cariyeden başka bütün insanlardan gizlemek farzdır.

2– Evin dışında hiçbir kadın el ve yüz müstesnâ ziynet mahallini (mahremiyet bağı olmaksızın) bir kimseye gösteremez ve ev elbisesini bile dışarda yabancılara gösteremez. Yani ziynet mahalline bakmak haram olduğu gibi, kadın tarafından onun izhar edilmesi de haramdır. Nitekim bu hüküm, ولا يبدين زينتهن الا ما ظهر منها "Zâhir olan (el ve yüz) den başka ziynetlerini göstermesinler." mealindeki ayeti kerîmede bakmak yasaklığından sonra ziynetlerinde gösterilmemesi beyan olunmaktadır. Bu ayeti kerîmede ziynet iki sefer tekrar olunduğundan iki hüküm de anlaşılmaktadır :

a) Kendi kocasına göstereceği ziynettir, bunda hudut yoktur.

b) Kendi mahremlerine göstereceği ziynettir. Bunda aşırı tesettür şart olmayıp, ancak edeb, hayâ ve vakar şart koşulmaktadır. Her iki ziyneti de kadın yabancılara gösteremez. Nitekim bu hüküm de يا اسماء ان المرأة اذا بلغت المحيض لم يصلح ان يرى منها الاهذا "Ey Esmâ, kadın hayz görmek yaşına ulaşınca (el ve yüze işaret ederek) bundan başka ondan görülmesi yaramaz." mealindeki hadisten anlaşılmıştır. Şu halde bakana nazaran yüze bakmak haramdır, bakılana nazaran ise el ve yüz müstesnâ olmak üzere, bedenin ve ziynet mahallerinin gösterilmesi haramdır. Bu itibarla tesettür; kadının görülmemesi ile ifade edilir. Demek kadın kısmına iki teklif vardır : Birincisi ihtiyacına mebni dışarda dolaşırken el ve yüz müstesnâ bedenini, ziynet mahallini ve evde giydiği elbisesini yabancılara göstermemesidir. İkincisi, evin içinde ondan sakınılması gerekmeyen mahremlerinin görmesi câiz olmayan yerlerini örtmesidir, ki söz konusu olan yakın akrabalarla mecburi ihtilat, diye tâbir ediyoruz. Meselâ, bu mecburi ihtilata mebni, kadın saçını, boynunu, kolye yerini, kol ve pazusunu gösterebildiği gibi, aşağıdaki ayetin mealinde tesbit olunan yakın akrabalar da -kalben hıyanetten arınmak şartıyla- mahrem kadınlara bakabilirler. Burada da İmam Evzâi'nin buyurduğu gibi ihtiyatlı davranmak, gençler hakkında tavsiye edilir. Hatta boşanma olsa iddet içinde kadının evden çıkarılması menedilmiştir. Hatta meskeninden uzaklaştırılması da câiz değildir. Çünkü nikah bağı ta-

mamen ortadan kalkmamıştır. Nitekim bu hüküm şu ayeti kerîmeden anlaşılmıştır :

اسكنهن من سكنتم من وجدكم ولا تضارهن لتضيقوا عليهن

"O (boşanan) kadınları da gücünüz yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir kısmında iskânlandırın. Evleri başlarına daraltmaktan dolayı kendilerine zarar vermeyin." buyurulmuştur. Acaba bu emr neden olsun? Sorana denilir ki, tâ ki kadın dışarıya çıkmaya mecbur olunmasın. Dolayısıyla mağdur olunmasın. Nitekim birçok ulemâ bu ayeti kerîmenin tefsirinde şöyle dediler : Buradaki iskânlandırmak emri, onların evden çıkmalarını yasaklamak içindir. Buda olsa olsa örtünmek ve neslinin korunması içindir. Şu halde kadın nev'i evde oturmakla emrolunmuştur. Şübhesiz mahremleri daima eve gelip giderler. Onlardan sakınması mümkün olmuyor, dolayısıyla ihtilatları da meşru'dur. Çünkü وقرن فى بيوتكن ولا تبرجن تبرج الجاهلية الا ولى "Evlerinizde sükun ve vakarla oturun. Evvelki cahiliyet yürüyüşü gibi yürümeyin." mealindeki ayeti kerîmenin mânâsı şudur : Zaruret hâlinde çıktığınız zaman cahiliye devrinde olduğu gibi, zâhirı ve bâtını ziynetlerinizi yabancı erkeklere göstermeyin. Ve dışarda kırıla dökülе yürüyerek ziynetlerinizi belli etmeyin. Evlerinizde mahremlerinizle hayâ ve vakar şartıyla kalkıp oturun. Demek kadın dışardan menolunduğu için mahremlerinden sakınması teklifi olmamıştır. Nitekim, evlerinin içerisinde vakar ve hayâ ile hüsnü muâşeretleri de şu ayeti kerîmede izah olunmuştur :

واليضربن بخمرهن على جيوبهن ولا يبدين زينتهن الا لبعولتهن او ابائهن او ابناء بعولتهن او ابنائهن او ابناء بعولتهن او اخوانهن او بنى اخوانهن او بنى اخواتهن او نسائهن او ما ملكت ايمانهن او التابعين غير اولى الاربة من الرجال او الطفل الذين لم يظهروا على عورات النساء و لا يضربن بارجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهن وتوبوا الى الله جميعا ايها المؤمنون لعلكم تفلحون

"Yakalarının üstünü (kapayacak surette) başörtülerini koysunlar. (Kendi evlerinin içinde) kocalarından yahut kendi babalarından yahut kocalarının babalarından yahut kendi oğullarından yahut kocalarının oğullarından yahut kendi biraderlerinden yahut kendi biraderlerinin oğullarından yahut kızkardeşlerinin oğullarından yahut kendi kadınlarından yahut kendi memlukelerinden yahut erkeklikten yana ihtiyacı olmayan hizmetçilerden yahut henüz kadınların gizli yerlerini sezip haberdar olmayan çocuklardan başkasına ziynet mahallerini göstermesinler. (İhtiyaca binâen dışarda dolaşırlarken de) gizleyecekleri ziynetleri bilinsin diye ayaklarını (yere) vurmasınlar. Hepiniz Allah'a tevbe edin ey mü'minler. Tâ ki, korktuğunuzdan emin ve umduğunuza da nail olasınız." buyurulmuştur. Ayeti kerimenin gösterdiği gibi, kadın ve erkeklere ihtilat mes'elesinde tevcih olunan vazifeler şöyledir ,

1– İki eş arasında hiçbir mahremiyet, ayıp ve avret sözkonusu değildir. Nitekim ibni Huveyzi Mendan diyor ki; iki eş arasında sakınılması gerekli bir taraf olmadığı için herbiri diğerinin sevgi, keyf ve şehvetini tahrik etmekle mükelleftir. İmam ebu Yusuf ise: İki eşin birbirinin şehvetini tahrik etmeleri için, herbirinin diğerine bakması ve bedenine dokunması helâldir, bunda sevab da umulur, demektedir. Kurtubi de şöyle demiş : Hazreti Ayşe'nin, ben O'nun hayâ yerlerini, O da benim hayâ yerlerimi görme-

miştir, demesi kendilerine mahsus bir hâl ve edebe hamlolunmaktadır. Şu kadar ki,

النظر الى الفرج يورث الطمس

"Hayâ mahalline bakmak körlüğü meydana getirir." mealindeki hadîse binâen ulemâ, kadının hayâ yerinin câzibesi göze zarar verdiğinden iç ve dahili kısmına bakmak mekruhtur, dediler. Bunun dışında ittifakla iki eş arasında hiçbir mahremiyet yoktur.

Yatak odasında iken iki eşin çıblak olarak bulunmaları câizdir. Ancak temas anında örtülü olmak edebtir. İki eş yatak odasında bulundukları halde kapı kapalı ise mahremlerin izinsiz girmeleri câiz değildir, kapı açıksa câizdir. Kendileri bir yatakta yatarlarsa, kapı açık olsa dahi yine câiz değildir, denildi. Nitekim fukaha da bunu tasvib ettiler. Üç veya beş metre, murabbâ banyoda iki eşin çıblak bulunmaları da câizdir. Bazı fukaha, avret mahallinin örtülmesi müstehabtır, dediler, yani edebtir.

احفظ عورتك الامن زوجتك او ما ملكت يمينك ـ قيل اذ كان القوم بغضهم فى بعض قال ـ ان استطعت ان لا يَرَيْنَهَا أَحَدًا فلا يَرَيْنَهَا ـ قيل اذا كان احدنا خاليا قال ـ الله احق ان يستحى منه من الناس

"Avretini eşinden ve câriyenden başkasına gösterme." buyurulunca bir adam : Eğer kavmin bazısı diğer bazısıyla karışıksa o zaman ne yapmalıdır, diye sorunca : "Eğer başkaya göstermemeye güç varsa, elbette onu görmesinler." buyurmuş. Adam : Ya tenha bir yerde olduğum zaman zarar var mı? Diye sormuş. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem : "Allah'tan utanılmak, insanlardan utanılmaktan daha layıktır." buyurmuştur. Bu hadîse binâen, dizle göbek arasının açık bulundurulması ve birbirine bakması iki eşe mahsus bir edebtir. Tıbbî bir durum, şartlara bağlanmıştır.

2– Dede ve nineler dahil olmak üzere, ana babalar,

3– İki eşten birinin evlatları,

4– Yalnız anneden veyahut yalnız babadan ya da her ikisinden kardeşler,

5– Amca, dayı, teyze ve halalar yalnız kendileri dahil olmak üzere, kardeşlerin evlatları yanlarında diz ve göbek müstesnâ bedenin açılması ve açılan kısma bakılması haram değildir. Bazı ulemâ genç kızların sırt ve memelerinin açılmasını kerih gördüler. Bu takdirde bakmak da mekruhtur. Fakat cumhur ise, bunda beis görmemektedirler. Binâenaleyh mahremlere karşı diz ve göbek haricini örtmek edeb ve vakarı korumaktır. Bu mes'elede neseb ve rıda arasında fark görülmemektedir. Ancak ittifakla, amca, teyze, hala çocukları kadının kocasının kardeşi yani çelibağa yahut aksi olan baldız, yani kayınlar yabancıdırlar, Çünkü kayınlarının nikahları hâlen helal olmasa bile bir vakit helal olabilir. Şu halde evin içinde kadın kendi kocasının biraderlerinden, amca teyze ve hala çocuklarından; baldız da enîştesinden sakınmak mecburiyetindedirler. Bunlardan olsun olmasın erginlik çağına ulaşmayan çocuklardan sakınmak vâcib değildir.

İhtilat mes'elesini anlatmaktan maksadımız, kadın evinin habsi içerisinde kalsın demek değildir. Fakat iffetini korusun, çıkarken de örtünsün ve kendisine nikahı helal olabileceklerden sakınsın. Binâenaleyh, her iki taraftan da nazar olunmasın deriz.

EV HANIMININ KENDİ EVİNDE MAHREMLERİNDEN BAŞKA HERKESDEN SAKINMASI MECBURİDİR

Onunla nikahlanmak haram olan kadın nevlerine muharremat denilir. Müebbed olmak üzere nikahlanmayı engelleyen de Neseb, Sıhriyet ve Rıda' olmak üzere üçtür. Neseb de en yakın akrabalıktır. Sıhriyet kayınanne, kayınbabalıktır. Rıda' ise, süt emmek ve emdirmektir.

1– Neseb sebebiyle haram olan, anneler, kızkardeşler, halalar,teyzeler, oğlan ve kızkardeşlerin evlatlarıdır. Amca, dayı, hala, teyze çocukları yakın akraba değillerdir, yabancıdırlar. Doğrusu, kişiyi doğuran aslı, ondan doğan dalı ve haşiyesi mahremdirler. Malum miras bizim konumuz değildir, ondan bahsetmiyoruz.

a) Kişinin annesi, ninesi, babası, dedesi, ki dünyaya gelmesine sebebtirler. Bunların nikahları müebbed olarak haramdır. Binâenaleyh, doğurmak olmaksızın kişinin kendine ahiret annesi, ahiret evladı, ahiret babası kabul ettiği kimseler yabancıdırlar. Kişi kendine evlat edindiği kişiyle evlenebilir. Eğer mirasını birisine vermek için, bir kimse bir çocuğu evlatlığa alırsa, haram işlemiş oluyor. Hem de iki günah işlemiş olur : Evlad edinmesi ve mirascı olmayanı mirascı kılması yahut mirascı olanı mirasdan çıkarmasıyla. Netice olarak evlad edinmek hıristiyan âdetidir, İslâm âdeti değil.

b) Nesebte kişinin kızı, kızının kızı, oğlu, oğlunun oğlu mahremdir, evladdır.Torun da evladdır. Binâenaleyh neseb olmaksızın kişi kendine evlad edindiği kimseyle evlenebilir. Hiçbir şeyh, üstad müridine baba olamadığı gibi, mürid de bunlara evlad olamaz. Anne, baba, yahut da evladım, şeklindeki hitab hürmet ifadesidir ve câizdir. Bunların tenhada bulunmaları, el öpmeleri, öptürmeleri, nazar ve ihtilatları vahşet !....

c) Anne ve baba yahut birisinin tarafından doğan hâşiye, yani kardeş ve hemşirelerdir. Bunlar mahremdir. Neseb ve süt emdirmeksizin kardeşlik, nazar ve ihtilat bakımından sözkonusu değildir. Bugün birine kardeş olan, yarın onunla evlenebilir. Binâenaleyh bir arada bulunamazlar. İhtilat ve nazar olmaksızın kardeşlik biati yapabilirler. Nitekim, Peygamber kadınlarla da biat etmiştir.

d) Dede ve ninelerden doğan hala, teyze, amca ve dayılar da mahremdir. Bunların nazarları ve ihtilatları sözkonusu değildir. Baba ve dedelerin amcaları dahildir. Binâenaleyh halanın halası anneden babadan yahut yalnız babadan ise mahremdirler. Yalnız babanın annesinden ise mahrem değildir. Teyzenin hükmü de öyledir. Meselâ, kişinin annesinin halasının halası ve babasının halasının halası, amca ve teyzelerin çocukları gibi yabancıdırlar.

e) Kardeşler ve hemşireler ve çocukları mahremdirler. Çünkü bunlar anne ve baba tarafından doğmuş haşyelerdir.

2– Sıhriyet sebebiyle nikahları haram olan kimselerdir. Bunlar da dört taifedir :

Öz kayınanneler ve babalar. Bunların anne ve babaları da dahildir, hepsi mahremdirler. Zeyd zevcesi Hind'in ninesine şehvetle bakarsa, Zeyd'e Hint haram olur mu? El

cevab : Olur, diye Neticetül fetâva kitabında tasrih olunmaktadır. Binâenaleyh, kayınannenin annesi de annedir. Kayınbabasının annesi de öyledir. Doğrusu bunlar nine, dede sayılır, mahremlerdir. Şehvetle bunlara nazar etmek nikahı iptal eder, dikkat olunsun.

b) Üvey kızlar ve oğlan da öz evlat gibidir. Hanımları üvey gelinlerdir, yani yabancıdırlar. Üvey kızların kocaları da buna kıyas edilir.

c) Gelin hanımlar ve damatlardır. Meselâ, oğlunun oğlu ve kızının oğlunun hanımları da öz gelin gibidirler. Kadınlara nazaran damatlar da böyledir. Binâenaleyh üvey oğlunun zevcesi mahrem değildir. Çünkü oğul sulbünden değildir. Meselâ, bir kimse oğulluğunun zevcesini tatlik veya ölüm halinde alabilir. Demek nazarı haramdır. Üvey kızının kocası, kadına nazaran yabancıdır. Neticei meram bir kişinin ancak ve ancak sulbünden olan oğlunun zevcesi ve kızının kocası mahremdir. Çünkü

وحلائل ابنائكم الذين من اصلابكم

"... Sulbünüzden oğullarınızın (yahut kızlarınızın oğullarının) kadınları" da size mahremdirler, mealindeki ayetin hükmünden üvey evladların karıları hariç kalmaktadırlar. Çünkü onların kocaları sulble birleşmemektedir. Buna dikkat lâzımdır.

d) Üvey anne, nine ve dedeler de mahremdirler. Ancak hanefiler bu hususta sahih bir nikahı şart koşmamaktadırlar. Onlara göre, babasının zinâ ettiği kadın da üvey anne sayılır.

3– Rıda'da neseb gibidir, yani nesebde mahrem olanlar, rıda'da da mahremdirler ve nikahları haramdır. Meselâ, süt emdiren kadın süt anne, kocası süt baba, evladları süt kardeştirler. Süt annenin annesi nine, süt annenin kardeşleri süt dayı, hemşireleri de süt teyze; süt babanın kardeşleri süt amca, hemşireleri süt hala; babaları dede, anneleri ninedirler. Bunlar hepsi yalnız süt emen çocuğa ve onun evladına mahremdirler. Lâkin süt emen kimsenin kardeşlerine, anne ve babalarına mahrem değillerdir. Şu halde rıda' nesebten az farklıdır. Artık fıkıh kitablarına müracaat olunsun, deriz.

Bir ev hanımı -kalbini hıyanetten paklamak şartıyla- kendisine neseb, rıda' ve kayınlıkta mahrem olanlardan sakınmaz. Bunlardan başkasından sakınır. Erkek de -kalbi hıyanetten arındırmak şartıyla- mahremlerine bakar, mahremlerinden başkasına bakamaz. Her kadın ve erkek neseb, rıda' ve kayınlıkla kendisine mahrem olup olmayanları bilmek mecburiyetindedir, tâ ki mahremlerinden başkasından sakınsın.

حرمت عليكم أُمَّهٰا تكم وبناتكم واخواتكم وعماتكم وخالاتكم وبنات الاخ وبنات الاخت وامهاتكم اللاتى ارضعنكم واخواتكم من الرضاعة وامهات نسائكم وربائكم اللاتى فى حجوركم من نسائكم اللاتى دخلتم بهن فان لم تكونوا دخلتم بهن فلا جناح عليكم وحلائل ابنائكم الذين من اصلا بكم وان تجمعوا بين الاختين الاماقد سلف ان الله كان غفورًا رحيما

"Anneler (bütün nineler) iniz, kızlarınız (kızların kızları...), kızkardeşler (anneden, babadan yahut birinden kardeşler) iniz, halalarınız (dedelerinizin kızkardeşleri), teyzeleriniz (anneannenin hemşireleri ve babaannenin kızkardeşleri), birader kızları, hemşire kızları

ve sizi emdiren süt anneleriniz, süt hemşireleriniz, (sıhriyette) karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup himâyelerinizde bulunan üvey kızlarınız (ile evlenmeniz) size haram edildi. Eğer onlarla zifafa girmemişseniz size bir beis yoktur. Kendi sulbünüzden (gelmiş) oğullarınızın karıları (ve torunların zevceleri) ile (de evlenmeniz) ve iki kızkardeşleri birlikte almanız da (haram edilmiştir). Ancak geçen geçmiştir. Çünkü Allah hakîkaten yarlığayıcıdır, çok esirgeyicidir." buyurulmuştur. Bu ayetî kerîmede sayılanların hepsi mahremdirler. Bunun dışında hepsi nâmahrem. Mahremlerle halvet câizdir, onun dışında ne halvet ne de nazar câizdir. Nitekim, اياكم والدخول على النساء "Sizi kadınların yanına girmekten sakındırırım." buyurulunca, ensardan biri : Kayına ne buyurursun, ey Allah'ın Rasûlu, diye sormuş , O da: الحمو الموت "Kayın ölümdür." buyurmuştur. Yani kadının kayınbabası ve üvey evladından başka, kocasının yakın-uzak akrabaları, fitne bakımından diğer yabancılardan daha tehlikelidir. Binâenaleyh onlardan sakınmak gerektiği gibi, onların da kadına bakmaları haramdır.

لا يدخلن رجل بعديومى هذا على مغيبة الاومعه رجل او اثنان

"Bu günümden sonra bir adam beraberinde bir veyahut iki kişi olmaksızın kocası evde bulunmayan bir kadının yanında bulunmasın." mealindeki hadîsi şerifin zâhirinden, iki veya üç erkek bir kadının yanında bulunabilir, diye aslâ akla gelmesin. Nitekim bu hadîsin şerhinde İmam Nevevi ve Kaadı Iyaz şöyle demektedirler : Bu hadîsi şerif kâmil insanlar içindir ve ashab hakkında hususi bir hükümdür.

Binâenaleyh, dînen ve ahlâken kadın ve erkekten her iki nev de evlerinde mahrem olmayanlardan sakınmalıdırlar. Özellikle kadınlar mahremi olmayanın yanında, el ve yüzden başka beden ve ziynet mahallerini örterek iştihâlı gözlerden sakınmalıdırlar. Aynı zamanda erkekler de, mahreminden başkalarına nazar etmekten kaçınmalıdırlar. Burada örf, âdet sözkonusu değildir. Nitekim, ibni Kesir diyor ki : Şehvet sözkonusu olsun olmasın, cumhuru ulemâya göre, kadın ve erkeklerin birbirine bakmaları câiz değildir. Nitekim ibni Ummü Mektum hâdisesinden bu hüküm alınmaktadır.

Neticei meram, mahrem olmayan bir iyalin bir arada oturmalarının üç şartı vardır:

a) Vakar şartıyla kemâli tesettür,

b) Hayâ şartıyla müstehcen sözlerden sakınmak,

c) Edeb şartıyla nazar etmemektir. Bu şartlardan birisi ihlâl olunursa, ihtilat halvet gibi sayılmaktadır. Artık bu hususta ulemâ arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

DIŞARIYA ÇIKARKEN KADININ CEVHERİ HİCABIN ALTINDA OLMALIDIR

Bütün mâdenler kendi cevherinin tabii muhafazalığı içinde olgunlaşır. Bir cevherin kıymeti onun muhafazalığı içinde toplanır. Mâdeni kaplayan tabii dış kabı bozulursa, cevher dağılmakla, mâdenliğini kaybeder ve özelliği yok olur. İşte bunun gibi, kadının da bir cevheri var, bir de kabuğu. Kadının bütün cevherinin özelliği ve güzelliği, şerefi,

haysiyeti, refah ve vakarı örtüsü içerisinde tekâmül eder. Örtünün ihlâl edilmesi iffetinin ihlâl edilmesi demektir. Kadın hayâ sahibidir. Hayâsı da hicab surunun içerisinde gizlenir. Hülâsa kadını rezâletlerin kuyusundan çıkarıp, şerefin şerefiyesine yükselten hicabtır. İşte bu itibarlarla bir kadın açık saçık olursa, erkeklerin cevherini canavarlığa çevirir. Bu takdirde erkekler de ya kaplan gibi yırtıcı, ya da maymun gibi hilekâr olurlar. Yahut da kadın kendisi bir cenaze olur. Meselâ, açık ve kapalı olmak üzere iki kısım irsâliye var. Açık irsâliye en efendi bir me'murun eline geçerse bile ister istemez bir göz gezdirir. Çünkü göz gezdirmek insan da tabii bir olaydır. Bir de irsâliyenin yazılarında noktaları kırmızı "ü" var ise "ı" harfinin uzatma işareti sarı renkle, başı pembe renkte yazılmış ise, bu kadar dikkat çekici bir irsâliyeye, sır saklayan emin bir me'murunda göz gezdirmemesi ve ondan bahsetmemesi, kimden gelip kime gideceğinden söz açmaması mümkün mü? Eğer bir de me'mur hain ise nasıl olur? Ve nasıl bakar? Böylece bir kadın ki, gözlerinin çevresi rengarenk, saçları süslü ve meçli ayaklarında teninin rengini gösteren ince çoraplı veya çıplak görülürse, onu gören iştihâlı bir genç gözlerine bant mı yapıştırsın? Yahut ağzına gem mi vursun? Yahut ellerine kelebçe mi vursun? Ne yapsın? Hangi kültür bunu islah eder, hangi polis bunu zabteder? Ve eminlik, güven nasıl meydana gelir? İşte bacak insanı eder alçak...

Bir de kapalı bir irsâliye düşünelim. Kalın bir zarf içerisinde gizlenmiş bir irsâliye. En hain bir me'murun eline geçse, ne miktar onda göz gezdirebilir? Şu kadar : Gönderen filan, gideceği yer falan. Bundan başka bir halt yiyebilir mi? İstediği kadar baksın! İşte bunun için hicab...

Fükahâ ittifakla : Yüz ve elden başka, hür kadının umum bedeni avrettir, yani açılması, bakılması ayıptır. Çünkü avret demek ayıp demektir, dediler. Maateessüf, reformcudardan son bir kısım ulemâ, bunda biraz tâviz vermektedirler. Müslüman bir kadını kâfir bir kadına benzetmek isterler. Sakın ha! Allah'ın emri onların hakkında şudur : "Vakarla evlerinizde oturun. (Şayet dışarıya çıkarsanız da) cahiliyet yürüşüşü gibi yürümeyin." buyurulmuştur. Başta ibn Kesir olmak üzere birçok müfessirler : İhtiyaç olmadıkça, evlerinizden çıkmayın. Başörtünüzü kaldırmayın. Herhangi bir ihtiyaca mebni dışarıya çıktığınız takdirde ziynet mahallerini ve içinde giymiş olduğunuz elbiselerinizi göstermeyin demektir, dediler. İşte hayâ ve vakarın sur'u budur.

Başörtüsü... Tepesinin üzerine sadece bir bez koymuş yahut kundak yapmış kadın, örtünmüş değildir. Başın örtünmesinin keyfiyyeti şöyledir : Takriben yetmişbeş santimle bir metre arasındaki tülbentin bir kere, başın üstünden çene altına getirilip, tekrar başına dolandırılmasıdır. Şu kadar ki, başörtünün etekleri, göğsün ve omuzların kabarık kısmını örter. Bu keyfiyyetle başı örtmek namazda ve evde namahrem bulunuyorsa farzdır. Eğer namaz sözkonusu olmazsa ve evde çelibağa gibi yabancı nâmahrem yoksa, her ne keyfiyyetle olursa olsun başın örtülmesi farz değil edebtir. Binâenaleyh her kadın evin içinde iken de edebini korumalıdır. Nâmahremlerine kolunu, bacak ve göğsünü, hatta örgülerini gösteremez ve onların yanında oturamaz. Ama ihtiyaca mebni, bir yemek getirmesi veya götürmesi miktarında görülmekte beis görülmemektedir.

Bazı kadınlar Peygambere gelerek şöyle dediler : Ey Allah'ın Rasûlu erkekler cihad-

la üstünlüğü kazanıyorlar; gazi oluyorlar, şehit oluyorlar. Allah yolunda cihad eden erkeklerin mertebesine ne ile ulaşabiliriz biz? Diye sordular. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlu şöyle buyurdu : من قعدت منكن في بيتها فانها تدرك عمل المجاهدين في سبيل الله "Sizden kim evinde sebat ederek otururşa, şübhesiz o Allah yolunda cihad eden erkeklerin sevablarının derecesine ulaşır." İşte onlar hakkında cihad budur.

Bazı kadınlar başlarında mahremleri olmaksızın dışarda dolaşırlar, şehirden şehire giderler; cihad yapıyoruz derler. Bu âdet hâline gelmiş. Aslâ, bu cihad değildir, akla ve şer'a muhaliftir. Çünkü hadîsi şerifte جهاد كن قعود كن في بيوتكن "Sizin cihadınız vakarla evlerinizde oturup, sebat etmenizdir." buyurulmuştur. Cihad budur. Onlardan sorarız : Şehit ve gazilik sevabının kazanılması usulünü siz mi kendinize ta'yin ediyorsunuz, yoksa din mi? Şübhesiz din, diyeceksiniz. O halde din diyor ki : "Sizin cihadınız vakarla evlerinizde oturub sebat etmenizdir." Kur'an da ولا تبرجن تبرج الجاهلية الاولى ".. Cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın?" buyurur. Yani bir güvercin burcundan çıkar çıkmaz avcılar onu takib eder olduğu gibi, kadın da evinden süslenip çıkar ve güzelliklerini mahremlerinden başkasına gösterirse, muhakkak hain avcılar onu takib eder. Tüylerini döktürürler, haysiyet ve şerefini ihlal ederler, demektir. Cahiliye devrinde, doğrusu daha evvel de kadınlar süslü püslü dışarda gezib, erkekleri kendilerine musallat ettirmekle kan dökülmesine sebebiyet verdiler. Devletleri de yıktılar cahiliye kadınları... Cahil kadınlar! İşte vahşet o idi. Bu itibarla Rasûlu Muhterem şöyle buyurmaktadır :

ان المرأة عورة فاذا خرجت استشرفها الشيطان واقرب ما يكون بروحة ربها وهى فى قعر بيتها

"Muhakkak kadın avret (açılması, süslenmesi ve böylece dışarda dolaşması ayıp)'tir. Çıktığı zaman (insî veya cinnî) şeytan hakkına tecavüz etmek için tepesinden bakar. Onun Rabbinin rahmetine en yakın olması da evinin içinde oturup vakarla sebat etmesidir." İşte ev kadını reyhan, açık saçık ihtiyaçsız şeytanların gözlerinin oklarına hedef olanlar şeytan!... Demek kadın iki kısımdır: Bir, ev kadını: Faziletli, şerefli, muallim ve mürebbi. Çocuklarına ve dolayısıyle cem'iyyete en büyük üstad. Evin namusu, cem'iyyetin fânusu, dünyanın güneşi. Nedir güneş? Güneş ateş küresinden ibâret kupkuru bir cemaddır. Evin güneşi ise insan topluluğunun ruhaniyetlerini aydınlatan, ruha aşık saçan güneş! İşte bu güneşin aydınlığı hicabıdır. İkincisi, sokak kadını: Nefsi, âlâ-i illiyyinden esfeli sâfiline sürükleyen, işte o!...

Kadın evin içerisinde nâmahremi varsa, kapandığı gibi, amcası ve dayısı da varsa kapanır. Bunlara karşı neden kapansın? Kapansınlar ki, bunlar oğlan çocuklarına onların ince, nârin, zarif ve nâzik tenlerini söylemesinler, anlatmasınlar. Öyle ya!

Evin hâricinde kadın, evindeki başörtüsünü ve entârilerini bile dışarda göstermemelidir, yani giyinmiş olarak. Tâ ki şeytanlar tarafından zulme uğratılmasın. Demek evin içinde tesettür ayrıdır, evin dışında da tesettür ayrıdır. Evin dışında tesettür bir tek renk, şartlarıyla tepeden tırnağa kadar örter, kabarık kısımlarını göstermez, bir tek zarf, o zarf da kalın, uzun ve geniş olmalıdır. Aksi takdirde şeriatin emrettiği tesettür değildir. Nitekim ebu Usâme der ki: Dihye'nin Rasûlu Ekrem'e vermiş olduğu Kubti, yani ketenden yapılmış ince libası Rasûlu Ekrem de bana hediye verdi. Günlerden birisinde benden

sordu : Ne yaptın o Kubtiyi. Dedim ki : Onu zevceme giydiriyorum. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem : مرها فلتجعل تحتها غلالة انی اخاف ان تصف حجم عظامها "Ona emret ki, altında entâri ve astar yapsın. Çünkü ben o libasın kabarık kemiklerini göstermesinden korkarım." buyurdu. Binâenaleyh her hâlukârda, âzâların kabarık kısmını göstermez geniş entâri ile birlikte kadınlar bir tek dolam olarak başörtülerini başlarına dolamalıdırlar. Nitekim Hazreti Esmâ başına giydiği bir tülbenti birkaç dolamla dolandırmış, Rasûlu Muhterem ona . لَيَّةً لا لَيَّتَيْنِ "Bir dolamla başörtüsünü dola, iki dolamla değil." buyurdu. Dışarıya çıkarken de evinde giymiş olduğu renkli başörtüsünü ve entârisini cilbabla örtmelidir.

يا ايها النبی قل لازواجك وبناتك ونساء المؤمنين يدنين عليهن من جلابيبهن

"Ey Peygamber, zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle. (Evin içinde giydikleri elbiselerini ve ziynet mahallerini kapayacak) Dış örtülerini giysinler." buyurulmuştur. Müfessirler, bu ayeti kerîmedeki "cilbab" kelimesini şöyle târif etmektedirler:

Cilbab, bedenin kabarık kısmını tamamen örten uzun ve geniş libas demektir. İster bu iki parça ve ister bir parça olsun. Sâvi, tefsirinde, cilbab kelimesi çarşaf olarak tefsir olunmuştur. Taberâni tefsirinde, elbiselerin üzerine bırakılan üstlük olarak tefsir edilmiştir. Zemahşeri keşşafi tefsirinde cilbâba iki şekil mânâ vermiştir :

a) Bir tek parçanın tüm beden üzerine bırakılmasıdır, cilbab.

b) Cilbab, bir perdenin bir parçasıyla başını örtmek, diğer parçasının da bedenin üzerine bırakılmasıdır. Onun bu târifine göre Cilbâbın türkçesi, ferâce, fârisi'si ise car'dır. Nitekim جامه بسرتا بايكرفتن "Câme beser tâ pa begireften" Yani perdeyi baştan ayağa kadar bırakmaktır, demişlerdir. Bu takdirde dış örtünün bir göz müstesnâ yüzü bile kapatması demektir. Nitekim, Rûhûl Beyan tefsirinde böyle târif edilmektedir. Mecmaul - Tefâsir ve Tefsîr-i Kebir'de, yani Râzi'de, cilbâbı çarşaf olarak mânâ etmişlerdir. Yani kadının evin içinde giydiği elbise ve başörtüsünden başka dışarda çarşafa bürünmesi lazımdır. Çarşafın bir tabakasıyla başörtüsünü, alt tabakasıyla da entârisini örter demektir, diye mânâ olunmaktadır. Sonra tüm bedeni örten örtünün bir tek parça olması şart değildir.

Nadroğlu Şumeyl'e göre cilbab, kadınların baş örtülerinden daha uzun ve geniş bir örtüdür ki, sırtın üst kısmını ve göğsü örter. Kimisi de kadının onunla örtündüğü başörtüsü olarak mânâ etmiştir. Kurtubi de şunları söylemiştir : Gerçek şu ki, cilbab bütün bedeni örten ve kabarık kısmını göstermeyen örtüdür. Nitekim bir kadın : Olur ki, birimiz tüm bedenini örten bir örtüyü bulamaz. Bu takdirde hâli ne olur, diye Peygamber'e sormuş, bunun üzerine Peygamber aleyhisselâm : لتلبسها اختها من جلبابها "Ona din kardeşi, kendi cilbâbından giydirsin." buyurmuştur.

Bu hadîsin şerhinde birçok ulemâ dediler ki : Zarurete mebni kadın dışarıya çıksa, din kardeşinden tüm bedenini örter bir libası emanet olarak alır ve onunla örtünür. İmkân bulduğu müddetçe, evinde giymiş olduğu libasıyla dışarıda dolaşmasın, demektir.

Saadet devrinde kadınlar kazâ-i hâcet için geceleyin dışarıya çıkıyorlardı. Bayram ve cuma merasimine çıkarlarken de bazı zamanda iki kadın bir çarşafla çıkarlardı. O

zamanda fitne ve fesad yoktu. Bayram merasimine tüm insanlar beraber çıkıyorlardı. Ancak hayzlılar geride duruyorlardı. Hicab ayetinden sonra kadınlar artık örtüsüz çıkmadılar. Hazreti Ayşe şöyle buyurur : "Eğer şimdi Peygamber sağ olsaydı -benî israîl kadınları menedildiği gibi- kadınları mescidlere çıkmaktan menedecekti." Müşârünileyhâ'nın bu sözüne binâen, cuma ve bayram namazlarında kadınları menettiler. Öyle ise bu gibi merasimlere çıkan kadınlar hicâba dikkat etmelidirler. Çünkü açık saçık veyahut ince dar endamlı örtüyle kadınların dışarıda dolaşmasına ulemâ fetva vermemişlerdir. Nitekim gelen sahih bir habere göre, Temim kabilesinden üzerlerinde ten gösteren ince elbise bulunan bir kadın cemaati Hazreti Ayşe'nin ziyaretine varmışlardır. Müşârünileyhâ o hal üzerine onları görünce şöyle demiştir : "Eğer siz Allah'a îman edenlerden iseniz ten gösteren ince elbise mü'min hanımlara aslâ yakışmaz. Yok îman etmemiş iseniz o da başkadır." Başka bir haberde; çok süslü ve renkli bir başörtüsü giyen bir gelin Hazreti Ayşe'nin ziyaretine gitmiş. Hazreti Ayşe ona : Herhalde sen Nur Sûresinin otuzbirinci ayetine îman etmeyenlerdensin. Çünkü hicab ayetine îman eden aslâ böyle giyinmez." demekle onu tehdit etmiştir.

Kadın evin içinde ve dışında öyle giymelidir ki, كاسيات عاريات "giyinmiş olarak çıplaktırlar" mealindeki hadîsin tenkidi altına girmesin. Çünkü tesettür âdeti çok eski, doğrusu Adem aleyhisselâm'la başlayan bir âdettir. Ne vakit bir millet tesettürü ihmal etmişse hükümdarlığını kaybetmiştir. Nitekim bu hususta Larus ansiklopedisi ve tarih ansiklopedisi çok geniş malumat yazmaktadırlar. Herşeyde ifrat ve tefrit zararlı olduğu gibi bu hususta da ifrat ve tefrit olmaksızın örtünme usulünü bilmeliyiz. Şu halde bir kadın evinde mahremi olmayana karşı el ve yüzden başkasını göstermediği gibi, mahremlerine karşı da aşırı açıklık ve saçıklıktan sakınmalı, dışarıda dolaşırken de tepeden tırnağa kadar örtünmelidir. Bütün dinler bu hükümde müttefiklerdir. Bugün arkeoloji çalışmalarının yer üzerine çıkarmış olduğu heykel ve resimlere bakmaktan anlaşılıyor ki, bunda dinler müttefik olduğu gibi, Yunan Medeniyeti, Lidya, Pers ve Arab âdetlerinde de kemâli tesettür var imiş. Bilâkis tesettürün ihlâlinden bu hükümetlerin de yıkılması tesbit olunmaktadır. Şu halde tesettüre karşı çıkanlar vahşet halinde yaşamak isterler.

DIŞ İHTİYAÇ İÇİN KADINLARIN ÇIKMALARINDA ÖRTÜNME ŞARTTIR

Bir güvercin burcundan çıkınca sahibinin nişanı üzerinde bulunsa, hiçbir ehli insaf avlamak maksadıyla ona bakmaz. İşte bir kadın da tesettür içinde evinden ayrılırsa, vahşi huylu insandan başkası kalb hiyanetiyle ona bakmaz. Şeref ve haysiyetin ünvanı olan dış örtüsünü ihlâl etmez ve vicdan sahibi olmayanlar da nefsin tuzağına girmezler. Hatta örtü açıklık ve saçıklık gibi müstehcen olmazsa, insafsız insanlar bile hıyanet etmezler. Onun için iyi ve kötü her akıllı ve baliğ insan, vicdana müracaat ettikten sonra örtünün hikmetini bilir. Bu hususta irsâliye mes'elesini hatırlayalım. Zinhar ey genç

kadınlar! anneler, babalar! Namus cevherini hicab kabuğunun içinden çıkmış olarak tasavvur etmeyin. Aksi takdirde cevherin kıymeti kaybolur. Dış örtünmenin şartlarını yerine getirmekle din ve vicdanı korumaya çalışın. Çünkü kurtuluş buradadır.

1– Dış örtünmenin birinci şartı ve en mühimi, evinin dışında, el ve yüz müstesnâ, tepeden tırnağa kadar geniş ve uzun örtüyle örtünmektir. Bir hizmet mecburiyeti,tıbbî zarûret ve yokluk olmadıkça bir kadın kolunu, göğsünü, sırtını, baldırını hiçbir suretle mahreminden başkasına gösteremez. Çünkü el ve yüz müstesnâ kadının tüm bedeni avrettir. Nitekim: المراة كلها عورة الاوجهها وكفيها "Kadın hepsi avrettir, yüzü ve eli müstesnadır." buyurulan hadîsi şerifte bu hüküm apaçık tasrih olunmaktadır. Altınlar bir kuyumcunun vitrininde açık bulundurulursa, parası olan ve olmayan herkes o vitrini seyretmek istediği gibi, kadın da açık saçık olsa yahut kapandığı halde rengârenk ve câzibeli kürk veya elbiseler giyerse emin ve hain olan herkes ona bakar. Nitekim, "Kadın avrettir. Çıkarsa şeytan huylular başlarını kaldırıp ona bakarlar. 'mealindeki hadîsi şerifin izahında bu hususdaki bilgi geçmiştir.

2– Dış örtünmenin ikinci şartı, örtünün kalın olmasıdır. Nitekim bu mânâ da, "giyinmiş olarak çıblaktırlar" mealindeki hadisten anlaşılmıştı.

3– İç ve dış örtüde yahut bedende kokulu ilaçlardan arınmaktır. Ancak bir kadın kendi evinde ve mahremlerinin yanında kokuyu kullanabilir. Onun dışında câmiye gitse bile, kokudan arınması şarttır. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmaktadır : ايما امراة استعطرت فمرت على قوم ليجدوا من ريحها فهى زانية
"Herhangi bir kadın evinden çıkarken koku hissedilsin diye kendisine bir koku sürer de bir kavme uğrarsa, işte o zinâ etmiş gibidir." İbnu Dakikul-İd: Süslü bir örtü içinde dışarıya çıkan da kokuyu sürmüş gibidir. Çünkü bu da dikkati celbetmektedir. Hatta erkekleri tahrik eder. Ancak bir yere gitmek aklında yok iken koku sürüp, sonra evinden çıkan kadına afuv umulur, demiştir. İttifakla evin içinde iktidar dahilinde libasta kadın serbesttir. Ancak evinde mahrem olmayan bulunsa yahut kendisi dışarıya çıkarsa, kesinlikle koku süremediği gibi, kısa ve dar endamlı libas da diyemez. Nitekim Rasûlu Muhterem mescidinde iken muzeyne oğullarından bir kadın üzerinde dikkati celbeden süslü ve kıymetli libaslar olduğu halde mescide girmiş. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem: يا ايها الناسُ انْهَوْا نسائكم عن لبس الزينة والتبختر فى المسجد فان بنى اسرائيل لم يُلْعَنُوا حتى لبست نسائهم الزينة فى المسجد
"Ey insanlar kadınlarınızı mescide süslü püslü libasla ve kibirli kibirli yürüyerek gelmekten sakındırın. Çünkü muhakkak İsrâil oğullarının kadınları süslü libas giymekten ve kibirli kibirli yürüyüşlerinden dolayı la netlendiler." buyurmuştur. Beni İsrâil mâbedlerini bu gibi fenalıklardan menetmediler. Binnetice kadınları süs ve yürüyüşleriyle âbidlerini bile yoldan çıkarmaya sebeb oldu. Nihayet mâbedlerdeki âbid olanlar da fıska tevessül ettiler ve ibadet suretinde raks, dans, oyun ve eğlenceyi icad ettiler. Şehveti aşk, sevgiyi ibadet zannettiler. Nitekim şehvet uğrunda gençlerin münasebetlerinin ismini değiştirdiler. Onlara dahi âbid dediler. Çok süslü olup herkese kendini kepâze etmeyen kadınlara ma'bud, korktuklarına da ma'bud,

seven ve korkana âbid, oyun ve eğlence yerlerine de mabed ismini verdiler. Tarihlerinde, hatta umum Avrupa'nın tarihlerinde âbid kelimesi kızı seven, mabed eğlence, ma'bud sevilen veya ondan korkulan kimse demektir. İşte böylece şaşkınlık ve tahriflere sebeb yegâne kadınları olmuştur. Demek âbid şehvetine esir olan gençmiş! Yeri gelmişken şu hakîkati beyan edelim. Arkeoloji bilginleri, âbid, ma'bud ve ma'bed şekillerini görünce, olayları dîne isnad ederler. Böylece birçok dinlerin olduğunu ileriye sürerler. Zannederler ki, eski devrelerdeki ma'bed câmi, âbid takvâ sahibi, ma'bud tanrı imiş. Halbuki iş tam aksinedir. Onların nazarında şehvete müstenid olan sevgi ibadet, seven âbid, sevilen ma'bud imiş. Fakat bu korkunç bir tahrif olmuştur. İşte ayet ve hadislerde beni İsrâil'in tel'in edilmesi bu yüzdendir. Bundan daha büyük şaşkınlıklar da olmuş. O da müslüman mutasavvıfların raks ve oyunlara, çalgılara müsaade etmeleridir. Halbuki İslâm şeriati bu gibi korkunç felâketleri kaldırmış, raks ve çalgıya aslâ müsaade göstermemiştir.

4– Evindeki ziynetlerini, takınmış olarak dışarıda göstermemektedir. Meselâ bileziklerini, bileklerinin yukarısına çekip gizlemektir. Bu farziyet ولا يدين زينتهن "Ziynetlerini göstermesinler." mealindeki ayeti kerîmeden anlaşılmaktadır.

5– Kadın ve erkeklerin müşterek oldukları benzeyişlerden sakınmaktır. Yani kadının erkek elbisesini, meselâ pantolunu giymemesidir. Çünkü kadınların pantolon giymeleri, doğrusu kâfirlere benzeyiştir.

6– İktidardan fazla şöhret elbiselerinden sakınmaktır. Yani kendi haline göre dış örtüyü ayarlamaktır. Nitekim hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

من لبس ثوب شهرة البسه الله ثوب مذلة يوم القيامة ثم الهب فيه نارًا "Kim şöhret libasını giyerse, kıyamette Allah da ona zillet libasını giydirip,içinde ateşi alevlendirecektir." Bu hadise binâen ulemâ Erkek ve kadının hâlinin layıkından fazla bir libas giymesinin haram olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur : بينا رجل يمشي قد اعجبته جُمَّتُهُ وبُرداه اذ خَسَفَ به الارض فهو يتجلجل حتى تقوم الساعة "Bir vakit bir adam, yürürken omuzuna sarkan saçlarıyla, iki elbisesini beğenmiş, ansız yere batmıştır. Bu yüzden o kıyâmete kadar, paldır küldür yere batmakta devam edecektir." Bu hadîsi şerifte kibirliliğin alâmetlerinden biri de saçların salınması ve elbiseler olduğu beyan olunmaktadır. Bunlar kibirliliğe vesile olduğu için haram olunmuştur. Nitekim bu mânâ لا ينظر الله الى من جَرَّ ثوبه خيلاء "Büyüklenerek elbisesini yerde sürükleyen kimseye Allah bakmaz." mealindeki hadîsi şerifte tasrih olunmaktadır. Şu kadar ki, bu hadîsi şerif, erkeklerin elbisesi hakkındadır,kadınların elbiseleri değil.Çünkü kadınların elbiselerinin yere değmesinde hiçbir zarar yoktur. Bilâkis bu onlar hakkında sünnettir. Ancak dışarıda, evdeki elbiselerinin dış üstlüğü altından görülmemesi müstehabtır. Çünkü üstlüğün daha uzun olması gerekmektedir. Nitekim Ümmü Seleme "Büyüklenerek elbisesini yerde sürükleyen kimseye Allah bakmaz" mealindeki hadîsi işitince : Ey Allah'ın Rasûlu, kadınların eteklerinin hakkında ne buyurursun,diye sormuş; bunun üzerine : يرخين شبرًا "Bir karış daha uzatsınlar." cevabını buyurmuştur. Yani baldırın yarısından değil, topuklarından îtibâren bir karış uzatsınlar, demektir. Ümmü Seleme : Bu takdirde topukları görülecektir, deyince Rasûlü Muhterem : "Bir karış daha uzatsınlar." buyurmuştur. Bu hadîse

binâen fukaha ve ahlâk ulemâsı; kadınların kendi evlerinde yani mahremlerinin yanında, eteklerinin topuğa kadar uzun olması müstehab, namazda ve mahrem olmayanların yanında eteklerinin topuklara kadar uzun olması farzdır, yere değmesi de müstehabtır, diye ittifak ettiler.

Ümmehât-ul mü'minin'in hakkında bir karış eteklerin yerde sürünmesi emrolunmuştur. Onlardan başkasına ise namaz ve mahrem olmayanların yanında eteklerin topuğa kadar uzatılması farz olduğundan topuktan dört parmak yukarısına kadar eteğini uzatan kadın bile bu farziyet emrini yerine getirmemiş olur. Nitekim bu hususta hafız Zeyneddin el Irâkî ve oğlu Veliyeddin ebu Zür'a şunları söylemektedirler :

İbni Ömer diyor ki :

Rasûlu Muhterem mü'minlerin annelerine topuktan itibâren eteklerinin bir karış uzatılmasını emretmişti. Onlar ise iki karış uzattılar. Binâenaleyh, kadınların eteklerinin yere değmesi müstehabtır. Erkeklere gelince, şu hadîsi şerifte hükümleri beyan olunmaktadır : ازرة المؤمن الى انصاف ساقيه لا جناح فيما بينه وبين الكعبة ما اسفل من ذالك فهو فى النار "Mü'minin cübbe, iç gömlek, pantolon ve şalvarından ibâret) libası baldırın yarısına kadardır. Onunla topuk arasına kadar vebal yoktur. Bundan aşağı ise o ateştedir." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerheden birçok ulemâ şöyle demektedirler : Erkeğin libasının topuklara kadar sarkıtılması kerahatsiz câizdir. Topuklardan aşağı tenzihen mekruhtur. Eğer bir kibirlilik şâibesi olursa haramdır.

Kâdı İyaz diyor ki : Erkek ve kadınların elbiselerinin ihtiyaçtan fazla geniş ve uzun olması tenzihen mekruhtur. Binâenaleyh tesettürde de itidal kâidesine riâeyet etmek gerekmektedir.

EVLENMEK İSTEYEN ERKEKLERDE ARANILACAK VASIFLAR

Yer küresinin îmâreti ancak hayat şirketini kurmaktan ibâret çiftleşmekle oluyor. Cinsler de bununla çoğalır. Bu herkesce mâlumdur. Şu kadar ki, hayvanda ferdî hayatla yaşamak mümkün olduğu halde insanda bunun imkânı yoktur. Çünkü insan hayâtında, içtimai hayâta son derece muhtaçtır. İnsanın fıtratında içtimai hayat ihtiyacı mevcut olduğundan, İslâm Dîni izdivâcı emretmiş ve izdivaçtan sonra da iki eşin birbirine karşı sevgi bağlılığını devam ettirmeleri için hususiyetleri taâyin etmiştir. Erkek ve kadın evlilikten ibâret bu hayat şirketinin akdini yapmadan evvel, nazarı itibâre alacakları birçok özellikler de vardır. Binâenaleyh, evlenmek isteyen erkek ve kadınlarda aranılacak hasletlerin bilinmesi, tarafeyne de gereklidir. Aynı zamanda hayat şirketinin biatinden sonra, iki nev'in müşterek ve ferdî vazifelerinin bilinmesi de hayat şartlarındandır. Bu hususta en önce erkeği ele almak mecburiyetindeyiz. Çünkü bu şirketi kurmakta âmir ve hâkim erkektir.

1– Ona kız verilecek bir erkeğin akıllı, zeki ve haramlardan sakınan bir kimse olmasıdır. Bunlar erkekte en önce aranılacak sıfatlardır. Çünkü akıl ve zekâsı noksan olan bir insan nikahın meziyet ve özelliklerini idrak edemez. Dolayısıyla haramdan

sakınamaz. Bu takdirde kadının ve cem'iyyetin namus ve şereflerine zarar veren şeylerden sakınmaz. Hilekâr, zâlim ve namusu ihlâl edenlerden olur. Binâenaleyh kendisine yardımcı olabilecek hayat arkadaşını idare etmekten âciz kalır. Erkek hakkında bu gibi işlerde âciz kalmak, bütün fitnelerin başlangıcıdır. Nitekim hadîsi şerifte de bu mânâya işâreten المؤمن غركريم والفاجر خب لئيم "Mü'min şerri bilmez, güzel ahlâk sahibidir. Fâsık uyanık ve cesaretlidir." buyurulmuştur. Yani mü'min şerri işlemekten sakındığı kadar, şerden bahsetmekden de sakınır. Şer işlemeye aslâ cesaret etmez, şereflidir. Nitekim Hazreti Ömer de şöyle buyurur : "Mü'min aldatıldığını idrak eder, fakat aldatmaz ve bilgisini aldatana çaktırmaz. Teğafül sıfatıyla kendini saf gösterir. Böylece ayıbları gizler." İşte bu zekânın âlâmetidir.

المؤمن يَغارو الله اشد غيرًا "Mü'min gayretli olur. Allah'sa daha gayretlidir." buyurulan hadîsi şerife binâen, ilmî ve amelî hikmetle şereflenen zevat dediler ki : Mü'min haramı işlemekten kızar, işleyenleri sevmez; nefret ve gazabını gizler. Kötülüklerden vazgeçtiği gibi sakındırmaya da çalışır. İşte bu haslet evlenmek isteyen erkekde en önce aranılacak sıfattır. Şu halde gayretsiz insanlara kız veren, kendi eliyle ateşi alıp, ciğerine koymuştur. Buna çok dikkat etmek lâzımdır.

2— Güzel ahlâklı ve dindar olmasıdır. Beşerin en büyük ihtiyacı olan libas, mesken gibi. hayat ortağı arayan bir insanın kendisi iyi bir hâkim, vakar ve güzel ahlâka sahib ve dindar olması lazımdır. Çünkü güzel ahlâk ve ibadet sahibi olmayan bir genç, ev kadınıyla sokak kadının arasında fark görmez. Bilâkis sokak kadınını sever, akşam meskenine dönmez. Dönerse de şefkat ve rahmet etmez. En azından evlenen bir gencin güzel ahlâk ve ibadet sayesinde, evliliğin iki ruhun bir tek ruh olmasından ibâret olduğunu idrak etmesi lazımdır. İşte evliliğe ehliyet de budur. Eğer bir genç evlilikle bir aile reisi olacağını idrak ederse, evlilikten sonra en başarılı ve en üstün hayâtı kazanır. Öyle ise hayâtını kumar, içki, hülâsa gayri meşru' yerde geçiren, tastam islâhı nefs etmedikçe ona kız vermek câiz değildir. Ayaa! Böyle bir insana on lira emanet edilmezse, en mukaddes ruh nasıl emanet edilir? Halbuki güzele güzel gerektir.

İmam Şâfii ve İmam Âzam, evlilikteki ehliyeti denklik olarak beyan etmişler. Denklik şarttır, dediler. Denklik de, din, hürriyyet, neseb, san'at ve güzel meslektir. Ancak şafii uleması, ayıplardan âri olmayı da denklikten saymışlardır. Ama hanefiler ise ayıptan âri olmayı, nikahtaki denklikte nazarı itibâre almamışlardır. Bunun izahını fıkıh kitablarına havale edelim. Bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur

اذا اتاكم من ترضون خلقه ودينه فزوجوه ان لا تفعلوا تكن فتنة فى الارض وفساد عريض

"Ahlâkından ve dininden râzı olduğunuz bir kimse size kız istemeye geldiği zaman onu (kızı onunla) evlendirin. Eğer bunu yapmazsanız yeryüzünde büyük ve yaygın fitne olacaktır." Görüldüğü gibi servet sarfı nazar edilmiştir. Evlilikte, erkekte aranılan iki sıfat var: Güzel ahlâk ve din. Nitekim İmam Menâvi diyor ki: Dindar ve ahlâklı bir genç kerimenize tâlib olduğu zaman, ona kız verilmez ise, toplumâ altı belâ iner: Bekârlık çoğalır, dolayısıyla zinâ çoğalır. Bu sebepten de gazab kuvveti harekete geçer, iş katle dönüşür, kital çoğalır; bundan ötürü de cem'iyyet de istikâmet azalır, güven ve eminlik kalkar, şehvet kuvveti fertlere hükümran olur. Derken şehvet ve gazab kuvvetine mu-

kâvemet edebilecek takvâ sahiblerinin sözleri ve nasihatları tesirsiz olur. Eğer evliliğe ihtiyaç şiddetlenirse, bunca fitneleri kaldırmak için, dindar ve güzel ahlâk sahibinin kıza müşteri olması halinde, ona kız vermek vâcib olur. Demek "onu evlendirin" emri, normal hallerde nedbi, ama ihtiyacın şiddetlenmesi hâlinde vücubu ifade eder. Çünkü güzel ahlâklı ve dindar bir gence kız vermemek, bir türlü onu fitneye sevketmek demektir.

3– Erkekte aranılan hasletlerden birisi de evlenmek masrafını temin etmeye güçlü olmasıdır. Şu kadar ki, evlenme masrafı; başlık bulmak, tantanalı koltuk almak ve sair değildir. Bunlar hepsi zamanın belâlarıdır. Düğün masrafı, üç gün veya bir ay yiyecek giyecek ve oturulacak yerin temin edilmesi kâfidir. Ayrıca bazı ulemâ, mehr-i misil verilmesini de şart koştular. Doğrusu mehir tecil de edilebilir. Demek bir genç günlük yevmiyesini temin edebilmeye ve en ehven nikah masrafına muktedirse evlenmeye güçlü demektir. Servet, makam, tahsil erkekte aranılacak sıfatlar değildir. Nitekim hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur.

يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج فانه اغض للبصر واحصن للفرج ومن لم يستطع فعليه بالصوم فانه له وجاء

"Ey gençler cemaati! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse, hemen evlensin. Zira evlilik gözü (haramdan) daha yumdurucu ve namusu da daha koruyucudur. Kim de gücü yetmiyorsa, oruç tutmaya devam etsin. Çünkü oruç onun için (zinâdan korunmak hususunda) hayâlarını kesmek gibidir." Yani oruç, şehvet kuvvetlerini azaltır. Bakıyoruzki, bu hadîsi şerifte düğün masrafının temini nazarı itibâre alınmıştır. Ancak evlenmeye gücün yetmesi, nafakayı temin etmek iktidârı ve yatak hakkı vermekle hudutlandırılır. Çünkü yemek, içmek ve giymek gibi normal hayat levazımını kazanmak iktidârı, yatak hakkının verilmesine vesiledir. Demek masraf, bu kadarı temin etmekle hudutlandırılır. Hayat levazımını tedarik etmeye güç bulamayan ve şehvette güçlü olan kimse ise gücünü oruç tutmakla idare etsin, demektir. Şu halde erkeğin ilaçla şehvetini öldürmesi câiz değildir, haramdır. Zira erkekteki his, en ufak bir sarsıntıyla zaafa uğrar. Nitekim, ibni Kayyim hadîsi şerifi şöyle mânâ etmiştir : "Sizden kim günlük nafakasını temin etmek iktidârına sahibse, cinsî münâsebette gücü de varsa, derhal evlensin. Nafakayı temin etmek imkanını bulamamak suretinde, şehvet gücü şiddetlenirse, orucu tutmakla nefsini teskin etsin. Çünkü oruc da tab'en temas âletini iktidarsız hâle getirir," demektir. Ve Müşârünileyh şöyle devam ediyor : Güçlü olup tembellikden dolayı çalışmayan kimseye kız vermemek velînin hakkıdır. Ama çalışkan fakire kız verilir.

Şu halde iâşesini temin etmekten âciz, zengin çocuğuna da kız verilmez. Çünkü hükemâ demişlerdir ki : Günlük nafakasını temin etmekten âciz bir adam, babasının servetini ergeç kaybeder. Çalışkan bir insansa istikbâli mutlaka parlaktır. Hükemâ bu sözde gayet haklıdırlar.

"Evlensin" emri, iktidar hâlinde vücubu ifade eder, meğer ki, her surette muktedir olduğu halde, her cihette nefsine hâkim olan bir kimse hakkında, evlensin emri, evliliğin sünnet olmasını ifade eder. Nitekim fukaha da; muktedir olan zinâdan korkarsa evlenmesi vâcib, korkmazsa müstehabtır, dediler.

4— Erkekte aranılacak sıfatlardan birisi de san'at ve meslek kâbiliyetidir. Çünkü meslek ve san'at kâbiliyeti olmaksızın çalışmak imkânı olmaz. Bu hususta fukaha da kifâet bahsinde, meslek ve san'at kâbiliyetini nazarı itibâre almışlardır. Hatta İmam ebu Yusuf san'at kabiliyetinin evlenmekte kifâet şartlarından olduğunu tasrih etmiştir. Bununla beraber me'mur olmak şartı yoktur. Şu halde kâbiliyetten maksad kazanç kâbiliyetini nazarı itibâre almıştır. Ancak ilmi en üstün meslek olarak kabul etmiştir. Bunun dışında kifâet bahsinde birçok münakaşalar bulunmaktadır.

5— İzzeti nefs ve namusu korumaktan ibaret muhafazakârlıktır. Yani hamiyyetten ibâret, kaçınılması gerekli fenalıklardan sakınmak ve ağırbaşlılıktır. Bu haslet gayretle ifade edilir. Erkeklerde gayret çok güzel bir haslettir. Evhama kapılmak ve aşırı derecede olmaksızın kıskançlık erkeklerde üstün bir haslettir. Birçok avamlar kıskançlığı çirkin görmektedirler. Normal kıskançlığı çirkin görenin cehaleti ona kâfidir.

Ubbâde oğlu Saad'ın eşine : Ben yanında bir adamı görsem, onu mutlak öldüreceğim, sözü Rasûlu Muhterem'e ulaşmış, bazı ashabda aleyhinde konuşunca, Rasûlu Muhterem :

اتعجبون من غيرة سعدفو الله لانا اغير منه والله اغير منى ومن اجل ذالك حُرم الفواحش ما ظهر منهاوما بطن ولا شخص اغير من الله ولا شخص احب اليه العذر من الله من اجل ذالك بعث الله المرسلين مبشرين ومنذرين ولا شخص احب اليه المدحة من الله من اجل ذالك وعد الله الجنة

"Siz Saad'ın gayretinden şaşıyor musunuz? Vallahi ben ondan daha gayretliyim. Allah da benden daha gayretlidir. Gayretinden dolayıdır ki fenalıkların âşikârı ve gizlisi yasaklanmıştır. Allah'dan daha gayretli hiçbir kimse yoktur. Özür dilemek (tevbe) Allah' (nazarınd)a sevildiği gibi hiçbir şahsa sevdirilmemiştir. Bundan dolayıdır ki, Allah Peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu olarak göndermiştir. Allah (nazarınd)a O'nu övmek sevildiği gibi, hiçbir şahsın övülmesi sevilmemiştir. Bundan dolayıdır ki, Allah cenneti va'detmiştir." buyurmuştur. Bu hadisi şerifte gayret altı cihetle övülmüştür.

a) Gizli ve âşikârede fenalıklardan kaçınmak için güç harcamasıyla,

b) Aile fertlerini kınamaya mâruz bırakacak meclislerden uzak tutmaktan ibâret, namusun hıfzedilmesiyle,

c) Allah'ın yasak ettiği şeylerden uzaklaşmasıyla,

d) Hak olan bir sözü tasdik ve onu desteklemesiyle,

e) Allah'ın övdüğü şeyleri övmekle,

f) Allah'ın fena olarak bildirdiği şeyleri, kötü olarak bilmekle,

g) Yasakları terketmek için gazab kuvvetini kullanmakla, gayret övülmüştür. İşte bu altı cihetle gayret, din nazarında güzel görünmektedir. Özellikle "gayretinden dolayıdır ki Allah kötülüklerin âşikârını ve gizlisini yasaklamıştır." buyurulmuştur. Allah'ın Zât-ı Şerîfi mahlûkuna benzemediği gibi, gayret sıfatı da gayrine benzemez. Meselâ, bir insan gayretin icab ettiği gücü harcamaktan âciz kalırsa ızdırab çeker. Allah'ın kudreti sonsuz olduğu için O bu ızdırabı çekmez. Allah Teâlâ çok gayretli olduğu için, kulunun kalbinde gayrini görmekten hoşlanmaz.

Mevzuubahs olan erkek gayreti idi. Gayretsiz bir erkek, emniyetsiz bir silah gibidir. Onun için erkeklere gayret gerek.

6– Kız istemede hile yapmamaktır. Demek hile yapanlara da kız verilmez. Nitekim bir hadîsi şerifte اذا خطب احدكم المرأة وهو يُخضِبُ فليعلمها انه يخضب "Sizden biriniz beyaz saçını siyah boya ile boyadığı zaman, kız istemeye giderken bildirsin, aldatmasın." buyurulmuştur. İmam Menâvî diyor ki : Hadis ulemâsı bu hadîsi zayıf görmüşlerse de bu konuda onunla amel edilir. Çünkü kız istemede, kız veya velisi isteyenin yaş durumunu bilmek hakkına sahibtirler. Binâenaleyh kişi ne ise öyle görünmelidir.

EVLİLİK İÇİN KIZDA ARANILAN VASIFLAR

Aile müessesesinin temelini atan rükn-ü âzam kadındır. Eğer bir erkek milletin ve devletinin kalbi ise, kadın o millet ve devletin akciğeri mesâbesindedir. Kadın ruh, erkek onun bedenidir. Binâenaleyh onunla evlenilecek kızın dindar, becerikli, zeki, soylu ve mâdenlerinin hepsi örtünün altında saklanmış bir cevher gibi olması şarttır. Çünkü bir kadının ruhu bir cevherdir. O cevher ırkının, soy ve nesebinin içinde bulunur. En kuvvetli unsur. Irk ve soyunun mâdeni ne kadar güzelse o kadının ruhunun cevherinden türeyen evlad da o nisbette efendi olurlar. Bunun içindir ki hükemâ : İyi kadın milletine şeref kazandırır ve devletini yükselttirir, demişlerdir. Daha evvelden de

ان هذا عدوٌ لك ولزوجك فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى "Muhakkak bu (şeytan) senin de zevcenin de düşmanıdır. Bundan dolayı sakın o sizi cennetten çıkarmasın. Sonra sen (ey Adem) zahmete düşüp şakî olursun." buyurulan ayeti kerîmenin açıklamasında bu hususta bilgi verilmişti. Bir kısmını da burda hatırlamak için tekrarlayalım. "Sizi cennetten çıkarmasın" cümlesine kadar, İlâhî hitab ikisine de emrdir. Fakat şekâvete düşmek ikâzı yalnız Adem aleyhisselâm'ın şahsına nisbet edilmektedir. Meselâ, "Sonra zahmete düşüp şakî olursun" buyuruluyor ve hitab yalnız Adem'in şahsına yöneliyor. Bundan anlıyoruz ki, kadının şekâveti, isyanı, beceriksizliği yine erkeklere baş belâsıdır. Böyle bir kadın, kabilesine ar, devlet ve milletine fitne, haysiyet ve şerefine felâkettir. Aksi de böyle. Temiz bir kadın kabilesine şeref, kocasına yâr, devlet ve milletine nur ve efendilerin meydana gelmesine en güzel bir ocaktır. Ocak.. Bu bakımdan cem'iyyete iki büyük vazife düşmektedir :

a) Kız evladı çok güzel ve becerikli yetiştirmek,

b) Evlenirken de dindar ve becerikli bir kızı seçmektir. Huy ve tabiati ise soyunun asâletinden meydana gelir. İşte bu hikmete binâendir ki, hadîsi şerifte تخيروا لنطفكم "Nutfeniz için seçin." buyurulmuştur. Yani imkân derecesinde soylu ve dindar olan kızları seçin ki, fertler tertemiz ve efendi olarak meydana gelsinler, çoğalsınlar. Kızlarda güzel hareket, zenginlik, çehre güzelliği ancak ve ancak dîninin kemâliyetinden semereleniyor. Bu bakımdan dört haslet kadınlarda aranılır. Dördün en âlâsı da dindarlıktır. Öyle ya dindar olmazsa şekâveti yine erkeğe izâfe edilecektir. Böylesinin şekâveti iyâle huzursuzluk, kocasına zahmet olur ve saire.. Hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur : تنكح المرأة لاربع لمالها ولحسبها ولجمالها ولدينها فاظفر بذات الدين تربت يداك

"Kadın dört şey için nikah edilir : Malı, asâleti, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindarla muzaffer ol, elin topraklansın." Yani fakir de olsan yine dindarı al. Aksi takdirde muhtaç olursun ha! Demektir. Bu hadîsin şerhinde ulemâ : Bir kadında dört haslet varsa en güzeldir. Eğer dört haslet birlikte yoksa din tercih edilir, dediler. Çünkü dindar bir kadın ağır teklifleri yapmaz. Bazan araplar "elin kurusun" yahut "elin topraklansın" cümlesini inkar, bazan da tâzim ve teşvik için söylerler. Bu hadîsi şerifte tâzim ve teşvik için kullanılmaktadır. Onun için : "Dindarı al, aksi takdirde muhtaç olursan ha!" diye tercüme ettik.

Abdullah oğlu Cabir şöyle anlatıyor : Ben Peygamber'in zamanında evlendim. Onunla bir mülâkâtımda şöyle dedi : Ey Câbir evlendin mi? Ben : Evet, dedim. Bâkire ile mi yoksa dulla mı evlendin? diye sordu. Dulla evlendim, dedim. Bunun üzerine : Neden bâkire ile evlenmedin? Eğer bâkire ile evlenseydin oynaşırdın, buyurdu. Ben de O'na: Ya Rasûlallah, kızkardeşlerim vardır, onlarla aramıza girer diye korktum, dedim. O da bana: "Öyle olsun. Muhakkak kadın, dîni, malı, neseb ve güzelliği üzerinde alınır. Sana dindar gerek, elin topraklansın," buyurdular.

Gençler, zengin ve güzeli ararlar, ama dindarın tercih edilmesi daha uygundur. Bâkire ile evlenmenin daha faideli olduğu da yukardaki hadîsi şeriften anlaşılmıştır.

Bazı karga meşrebli herifler, dulla evlenmeyi tavsiye ederler. Şübhesiz ki bu fikir son derece sapıktır. Çünkü bâkire erkeği gençleştirir, yaşlı ise yıpratır. Hele bir de başka erkekle kalkıp düşen bir tek kere, ah filanım, dese kendisiyle evlenmiş erkeğin yıpranmasına kâfi gelir. Binâenaleyh bugün bu hususdaki ilmî keşifler, bâkire ile evlenmenin erkek hakkında faideli olduğunu isbat etmektedir. Bu takdirde hadîsteki tavsiye, ayrıca bir mucize teşkil etmektedir. فانكحوا ماطاب لكم من النساء "Size helâl olan kadınlardan (neslinize hoşluk veren kadınları) nikah edin." mealindeki ayetî kerîme, ayrıca temiz ve ruha ferahlık veren, dindar ve bâkire ile evlenmeyi emretmektedir. Zaten mutluluğun alâmeti de budur. Buraya kadar saymış olduğumuz güzel sıfatlar hepsi bir arada olsa en güzeldir. İmam Kurtubi şöyle demektedir :

Adam yalnız mal, yahut soy yahut güzellik için evlense de helaldir. Ancak dindarlık tercih edilir. Fukahanın nazarı itibâre almış oldukları denklik de çok önemlidir. Bununla beraber hanefiler, denkliği nazarı itibâre almamışlardır.

Bazı ehli ilim de şöyle demişlerdir : Dindarlığın dışında kadının izzeti için yahut kadınla izzete ulaşmak için evlenen, âkibette zelil olur. Meselâ, kendisi fakir olup, zengin bir aileden kız alırsa daima kayınlara karşı ruhî eziklik içerisine girer ve yıpranır. Soy bakımından da kendisinden daha üstünü alan, nefsinde bir aşağılık hisseder ve o da yıpranır, ama dindarlık bütün bu zilletleri ve yıpranmaları bertaraf eder. Onun için hadîsi şerifte, "Sana dindar gerek" buyurulmuştur. Nitekim bu mânâ şu hadîsi şerifte tasrih olunmuştur :

لا تزوجوا النساء لحسنهن فعسى حسنهن ان يُرْدِيَهُنَّ ولا تزوجهن لا موالهن فعسى اموالهن ان تطغيهن ولكن تزوجهن على الدين ولامة خَرْمَاءَ سوداء ذاتُ دين افضل

"Güzelliğinden dolayı kadınlarla evlenmeyin; Umulur ki, güzellikleri onları fitneye sevkeder. Mallarından dolayı da onlarla evlenmeyin; umulur ki, malları kendilerine zulüm

yaptırır. Lâkin dîni tercih üzere onlarla evlenin. Hiç şübhesiz, kimsesiz siyah bir kadın, dindar ise en üstündür." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifteki nehyler, tenzîhi mekruha hamlolunmaktadır.

Servet, soy, güzellik, dindarlıktan ibâret güzel ahlâk, ev işlerinde beceriklilik, neslin öğretilmesine elverişli gençlik olmak üzere, kadında altı şart aranılır. Şübhesiz bu altı şarttan en mühimi, kadının genç olması ve dindarlık sıfatlarıdır.

Yesar oğlu Ma'kil, Peygamber'e : Ey Allah'ın Rasûlu, ben şerefli bir soydan, rütbeli ve zengin bir kadın buldum. Şu kadar ki, doğuma kâbiliyeti yoktur. Onunla evleneyim mi? Diye birkaç kere sormuştur. Her seferinde Rasûlu Muhterem şu cevabı vermiştir : تزوجوا الوَدُودَ الولود فانی مکاثر بکم الامم "Sevimli, doğurur kadınla evlenin. Çünkü ben muhakkak (geçmiş) ümmetlere çokluğunuzla iftihar ederim."

Yaş denkliği de bu hususta söz konusudur. Kadının beyinden birkaç yaş ufak olması güzel görülmektedir. Nitekim, Hazreti ebu Bekir, Hazreti Ömer Peygamber'den Hazreti Fatıma'yı istemişler, O da onlara : انها لصعيرة "Muhakkak o küçüktür." cevabını vermiştir. Hazreti Ali isteyince ona derhal vermiştir. Bu hadisi şerheden bazı ulemâ şöyle demektedirler: Kadının beş, on,onbeş yaşdan daha fazla beyinden küçük olmaması gerekir. Başka birtakım ulemâ ise, yaşda denklik sözkonusu değildir, dediler. Bu babta maksad, yatak hakkının verilmesidir.

Erkekde iffet aranıldığı gibi, kadında da zekâ, hayâ ve iffet aranılır. Meselâ, açık saçık ve hafif akıl sahibi olan bir kadın yüzde seksen zinâya meyyaldir. Bunun için kendisiyle evlenilecek kızın, zeki, utangaç olması şarttır, dediler. Nitekim bir adam Peygamber'e : Benim bir karım vardır. Onu elleyeni mahrum etmez; ben de onu çok severim, deyince Rasûlu Muhterem : "Onu boşa" buyurmuştur. Adam: Ama onsuz ben sabredemem, deyince : فاستمتع بها "O halde ondan usanıncaya kadar faidelen." buyurmuştur. Birçok ulemâ dediler ki : Bu iş "Zinâ eden ancak zâniye ile evlenebilir." mealindeki âyetin nuzulünden evveldir. Bundan dolayı, böyle bir kadını boşamak gerekir. Ama erkek de böyle bir suç işliyorsa o zaman boşaması gerekmez, dediler. Alâ külli hal şâfii ulemâsı : Bu hal, boşamayı gerektirmez, dediler. Mersed adlı sahabe diyor ki: Zinâya mübtelâ Anak adlı bir kadın vardı. Ben Peygamber'den sordum : Anak'la evleneyim mi? Peygamber sukuta geçti. Başını kaldırınca şu ayeti okudular : الزانية لا ينكحها الا زان "Zâniye kadın ancak zinâ eden bir erkekle evlenir." Binâenaleyh bu âyet aleyhimde indi. Sonra Peygamber de bana : لاتنكحها "Onu nikahlama." buyurdu.

Şu kadar anlıyorum ki, apaçık zinâ etmesi tesbit edilmeyen bir kadını boşamak gerekmez. Ancak tesbit edilirse ayrılması da farz olmaz, ama kadın cezayı hak eder. Her nasıl olursa olsun, erkek ve kadında iffet ve gayret aranıldığı gibi, hicab, hayâ ve tesettür kadın hakkında şarttır. Hayrete şâyan ki, zamanımızda birçok gençler zinâya meyyal kadınlarla düşüp kalkarlar, fakat kendileri mutlaka temiz bir kadınla evlenmeyi isterler. Sonra fâcire kadınlarda gördüğünü o temiz kadında göremediği için, oynak ve tahrikçi zâniye kadınların câzibesi altına girer. Bundan dolayı iffetli hanımına zulmeder. Üstelik de arkadaşlarına, eşim beni tatmin edemiyor, diye şikâyet eder. Böyleler şeytan! Hey

serseri, saman kafalı gençler! İffetli bir kadını sokak kadınına kıyas etmeyin. Gayretli olun! Namuslu olun! Ey ehli insaf gençler! Erkek nefesini alan kızları almayın. Bir kadının haya perdesi zedelenmiş ise bâkireliği söz konusu değildir. İffetli kadınlara hürmet edin, ikram edin ki, millet ve devletiniz berdevam olsun.

EVLENENLERİN BİRBİRİNE BAKMALARI MEŞRU' ŞART KOŞMALARIDA CAİZDİR.

"Allah korkusundan ağlayan, O'nun yolunda uykusuz kalan ve haramdan sakınan gözlerden başka kıyamet gününde bütün gözler ağlar." mealindeki hadîse binâen bakmak, meşru' ve gayri meşru' olmak üzere iki kısımdır, denildi.

Birinci kısmı erkeklerin birbirine bakmalarıdır. Göbekten dört parmak yukarı,dizden dört parmak aşağı örtülü olmak şartıyla, erkekler birbirine bakabilirler. Zaruret hallerinde, dizle göbek arasına bakmak ve binâenaleyh, alt temizliğini yaptırmak da câizdir,meşru'dur.

عورة الرجل ما بين سرته الى ركبته "Adamın avreti, göbeğiyle dizi arasındadır." buyurulmuştur. Buna binâean zaruret ve tıbbî bir durum olmadıkça, avretin açık bulundurulması haram olduğu gibi, ona bakmak ve ellemek de haramdır. Bunda tesâhül gösteren zevat son derece hataya girmişlerdir.

Kadının da kadına karşı avreti, göbekle diz arasıdır. Kadının da kadının avret mahalline bakması haramdır. Yine tıbbî durum ve zaruret anlarında bakmak meşru'dur.Şu kadar ki, fukaha : Mesture ve iffetli bir kadın bedenini, fâcire ve kâfir bir kadına göstermesin, hatta bunların yanında örtülerini açmasın. Çünkü fâcire ve kâfire kadın, onu erkeklerine tavsif etmekten sakınmazlar. Sonra bu fitne olabilir, dediler.

İkinci kısım erkeğin kadına, kadının da erkeğe bakmasıdır. Bu da iki türlüdür :

a) Bazı fukahâ tasrih ettiği gibi, şehvet sözkonusu olmaksızın, kadın erkeğin avretinden maada bedenine bakabilir. Şu halde kadının erkeğin bedenine bakması meşru'dur. Ellemek ise, şehvet sözkonusu olsun olmasın haramdır. Şu halde şehvetten emin de olsalar tarafeyn birbirine dokunamazlar. Zira Peygamber'in eli bir kadın eline değmemiştir. Fakat şehvet ve kalbî temâyül olmaksızın kadının erkeğe bakmasını da menetmemiştir. Hanefî Fukahasından İmam Muhammed: Kadın erkeğe, erkeğin de kadına bakması, ellemesi gibi mutlak haramdır, demektedir. Binâenaleyh Müşârünileyh'in sözü hanefi mezhebinde de en kuvvetli sayılmaktadır. Şu halde Hazreti Ayşe'nin bayram gününde habeşîlerin oyunlarına bakması; kadının erkeğe bakmasının meşruiyetine bir delil teşkil etmez. Çünkü oyun hareketlerine bakmak ayrıdır, erkeğe bakmak ayrıdır. Hadise şöyledir :

Hazreti Ayşe diyor ki : Bir bayram gününde, Buas şarkılarını okuyan iki câriye yanımda bulunuyordu. O anda Peygamber içeriye girdi. Bizden yüz çevirerek, yatağına

girip uzandı. Akabinde babam Ebu Bekir girdi. Beni azarlayarak şöyle dedi: Sen Rasûlullahın huzurunda şeytanın düdüğünü mü çalıyorsun. Peygamber ona : "Bırak onları ey Ebu Bekir! "demesi üzerine Babamın zihni Peygamber'in hitabına kayınca, göz işaretiyle onları dışarıya çıkarttım. İşte o bayramda habeşîler de, kalkan ve mızraklarla oynuyorlardı. Ben mi O'ndan izin istedim, O mu bana izin verdi, unutmuşum, hatırlamıyorum ama Bana izin verdi. Benim yanağım, Peygamber'in yanağına değecek bir şekilde arkasında oturdum, çenemi omzu üzerine koydum ve böylece oyunlarını seyrettim. Diğer bir rivâyette فوضعت رئسی علی منکبه فجعلت انظر الی لَعِبِهِم "Başımı O'nun omzu üzerine koydum ve habeşîlerin OYUNLARINA bakmaya başladım." buyurmuştur. İşte Hazreti Ayşe, "oyunlarına" baktığını tasrih etmiştir. Ekser ulemâ bu izin Hazreti Ayşe'ye mahsustur, dediler. Diğer bazı ulemâ da oyuna bakmak câizdir, erkeğe değil, dediler. Şu halde kadınların, yabancı erkeklerin fiillerine bakmaları câiz, kendilerine bakmaları ise haramdır. Eğer burada da şehvet sözkonusu olursa, mutlak haramdır.Bazı hanefi ulemâsı, şehvetsiz bakmaya fetva verdilerse de, onlar bile şehvetsiz olsa dahi tahrîmen mekruhtur, dediler.

b) Erkeğin mahremlerinin başına, saçına, boynuna, göğsüne, kulağına, pazusuna, yüzüne ve hülâsa ziynet mahallerine bakması meşrudur. Tabii ki, karı koca arasında bir sınır yoktur. Hatta evvelden de demiştik ki, üç beş metre murabba banyolarda tamamen çıplak da olmaları ve birbirlerini tahrik de etmeleri sevabtır. Doğrusu ebu Yusuf ve İmam Hanefi bu görüştedirler. Yani iki eşin birbirine bakmaları ibadettir.

Evlenmek için kadın ve erkeklerin birbirine bakmaları meşru' ve câizdir. Yani şehvetlerinden emin olmasalar bile yine meşru'dur. Şâfii ulemâsından birçoğu bakmayı üç kereyle hudutlandırmışlarsa da, bazı hanefi ulemâsı bakmanın üçten fazla olması da câizdir, dediler.

Şu'be oğlu Muğire diyor ki: Ben bir kadınla nişanlanmıştım. Peygamber bana : Sen ona baktın mı? diye sordu. Ben de : Hayır ya Rasûlallah, dedim. Bunun üzerine bana : فانظر الیها فانه اجدر ان یؤدم بینکما "Öyle ise ona bak. Çünkü bakman, nikahın devamına ve aranızdaki sevgi ve ittifakı meydana getirmeye daha layıktır. " buyurdular. Hadis ulemâsı, tefekkürle bakmak şehvete sirâyet ederse yine zararsızdır, çünkü nazar aynı zamanda tefekkür mânâsını da kuşatmaktadır, dediler.

اذا خطب احدکم المراة فان استطاع ان ینظر منها الی ما یدعوه الی نکاحها فلیفعل

"Sizden biriniz bir kadını istediği zaman, evlenmesinde icab ettiği miktarda (el ve yüze) bakmaya güç bulursa baksın." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifte anlaşılıyor ki, bakmak ancak evlilik için meşru' olabilir. Binâenaleyh iğfal etmek haramdır. Yani kızın şeref ve haysiyetini ihlâl edebilecek tüm hareketler haramdır. Bundan dolayı İmam Menâvî diyor ki : Sözleşmeden sonra bakmamak evlâdır. Aynı zamanda evlenmek maksadı olmaksızın şu kız veya kadın güzel mi, değil midir, diye bakmak, halvet gibi haramdır. Göz gördükten sonra bakmak beğenilmesine, nişanlanmasına sebeb olabilse bile yine haramdır. Ama evlilik maksadıyla bakış, bunlara sebeb olmasa bile haram değildir. Nişanlanmadan sonra bakmak, maslahata binâen ise yine haram değildir. Ama el ve yüzden başkasına bakmak ittifakla haramdır. Hatta Müşârünileyh nişan-

lıya bakmak haramdır, diyenleri de reddetmiştir. Bununla beraber bakmakla, kız veyahut sahibine eziyet oluyorsa, ittifakla haramdır.

Görmek ve bakmak zamanında konuşmak da câizdir. Çünkü hadîsi şerifte ki, خطب "hitbe" kelimesi, karşılıklı konuşmak demektir. Binâenaleyh, evlenmek isteyenler edeb dairesinde halvetsiz şartlarını ortaya koymaları güzeldir ve ahlâken fenalık değildir. Nitekim bir hadîsi şerifte ان احق الشروط ان توفوابه ما استحللتم به الفروج "Yerine getirilecek şartların en hak olanı (Mehir miktarını, hüsnü muaşeret, nafakayı belletmek gibi) onunla ırzı helâl ettiğiniz şartlardır." buyurulmuştur. Bu hadîse binâen ulemâ, nikahtan evvelki şartlara riâyet vâcibtir, dediler. Cumhurun görüşü de budur. İmam Ahmed bin Hanbel, kadın kendisi üzerine evlenmemeyi şart koşarsa, şartı makbuldur, demiş ise de ; cumhur, yalnız bu şartın bozulması câizdir, dediler. Evlilikten evvel evlenenlerin birbirini görmeleri ve bakmaları ve şartları da ortaya koymaları meşru'dur. Çünkü nikâh, hayat şirketinin devamına bir biattir. Bu biatle, kadın erkeği âmir, erkek de kadını me'mur ve yâr kabul eder. Şu halde bu biat aslâ hıyaneti kabul etmez. من اصدق امراة صداقا وهو مُجْمِعٌ على ان لا يوفيها اياها لَقِيَ الله وهو زَان ومَنْ اذن دينا وهو مجمع على ان لا يوفيه لَقِيَ الله وهو سارق

"Mihri kadına vermemeyi niyet ederek, ona mehr vermeye söz verse, muhakkak Allah nezdinde o zinâ etmiş gibidir. Ve kim de ödememek niyetiyle bir borç alırsa, Allah nezdinde o da hırsızdır." buyurulmuştur. Şu halde, ama peşin, ama veresiye olarak mehrin verilmesi gerekmektedir. Mehir vermekte de en uygun, en kolay olanıdır. Nitekim خير هن ايسرهن صداقا "Kadınların en hayrlısı mehri en az olan kadındır." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmiştir.

ALLAH HAYAT ŞİRKETİNİ KURAN İKİ EŞİN EVLENMELERİNİ İÇTİMÂİ HAYATA ESAS KILMIŞTIR

Erlik ve dişilik, kâinat içerisinde sünnetullah'dan ibâret tabii ve fıtrî bir haslettir, yani kanundur. Bu iki nev, cinsinin çoğalmasına vesiledir. Özellikle nebat, hayvan ve insan âlemi erlik ve dişilikle çoğalır, diye itikad etmek ittifâkidir. Cinslerin çoğalması için Allah bu kanunu yaratmıştır. Ama iki nevden en çok şefkât ve esirgemek meylini dişiye vermiştir. Nitekim Enes bin Mâlik diyor ki : Bir kadın Hazreti Ayşe radıyallahu anha'ya gelmiş, Hazreti Ayşe kadına üç hurma vermiş. Kadıncağız her iki çocuğuna birer hurma vermiş ve kendine de bir hurma alıkoymuştur. İki çocuk ondan evvel hurmalarını yemişler, kadıncağız alıkoymuş olduğu hurmaya dönerek, onu bölmüş ve çocuklarına yarımşar hurma vermiştir. Sonra Peygamber gelince, Hazreti Ayşe O'na kıssayı anlatmış, bunun üzerine Rasûlu Muhterem ona şöyle buyurmuştur :

وما يعجبك من ذالك لقد رحمها الله برحمتها صبيتها

"Bundan neden taaccüb ediyorsun? O kadıncağızın her iki çocuğuna ettiği merhamet sebebiyle, Allah da ona rahmet etmiştir." Hadisi şerifte görülüyor ki, karnı aç olan bir

anne iki çocuğuna birer hurma verdikten sonra, kendisine ait olan hurmayı da onlara yedirmiştir. Bu gösteriyor ki, annenin merhametinin ve çocuk sevgisinin arzusu fıtridir. Binâenaleyh annelerin çocuklara olan şefkât ve merhameti sonsuzdur. Bunun için kadın hayat temelinin rükn-ü âzamı sayılmıştır. Herne kadar cinslerin çoğalması iki nevden oluyorsa da, çoğalma ve terbiye bâbında, özellikle insanda kadın rükn-ü âzam olmaktadır. Şu halde çocuğun da annesine sarılması, çocuktaki şehvetten dolayı değil, kadının merhamet câzibesinden dolayıdır. Çocuk ve annesinin arasındaki bu meyl-i külliyi şehvetle ifade eden feylesofların ilmi, bunda kısır kalmaktadır. Demek aile hayatında eşlerin birbirine bağlı kalmaksızın, yani İslâm dininin dışındaki evlilik, onları şaşırtmıştır. Binâenaleyh evlilik hakkında felsefi görüşlerin tümü abes kalmaktadır. Abes!

Allah Teâlâ insana mahsus müşterek hayat şirketinden ibâret evlilik hususunu insana emretmiştir. Demek evlilik ahlâkî bir vazifedir. Bu vazifenin sezilmesi için de yine îman ve dindarlık gerekir. Demek evlilik iki eşin birbirine samîmi bağlılık ve şevişmeleri için dînî bir mübâyaadır. Şu halde bu biatten sonra Allah'ın ölçüsü dışında hareket etmek evliliği vahşete dönüştürür. Zaten insanla hayvan arasındaki fark, vahşet ve teehhuldur. Rasûlu Muhterem suret-i kat'iyyede insanı vahşetten sakındırmakla teehhulu emretmektedir. Çünkü teehhul, vahşeti kaldırdığı gibi, fakirliği, üzüntü ve kederleri de ortadan kaldırır. Allah Teâlâ, hayat şirketini kuran iki eşin evlenmelerini içtimâi hayâtın refah ve huzura dönüşmesi için esas ve temel kılmıştır. Allah'ın emri bu...

من كان موسرًا لان ينكح ثم لم ينكح فليس منى "Herkim evlenmek için kolaylık bulursa sonra evlenmezse benden değildir." Diğer rivâyette اتخذوا الاهل فانه ارزق لكم "Kendinize ehil (eş) tutun. Çünkü o size daha fazla rızktır."buyurulmuştur.Bu iki hadîsi şerif gösteriyor ki, evlilik insanı fakirliğe sürüklemez.Bilâkis, fakirlik cehenneminden kurtarır. Binâenaleyh bu hadisi şeriflerde fakirlikten dolayı evliliği terkeden bekârlar son derece tehdit olunmaktadır. Çünkü evlilik olmazsa yahut evlilik olup da İslâm'a uygun bir evlilik olmazsa, vahşet ve anarşi yüzünden toplumdan mutluluk ve huzur yok olur. Çünkü bu takdirde kuvvetliler kuvvetsizlere zulmetmek suretiyle insan hukukunu ve sevgisini ortadan kaldırırlar. Onun için nizâmı âlemi korumak şarttır. Nizâmı âlemse insan ruhuna uygun teehhülle ifade edilir. Nizamsız bir düzen, teehhülsüz bir hayat meşakkat ve şekâvetle ifade edilir. Teehhül; millet ve devletin çekirdeğidir, teehhül iki eşin samimiyetle birbirine bağlı kalmasından ibâret hayat şirketinin kurulmasında esastır. Namus...

Cahiliyet devrinde kitaba bağlı olanlar bile, teehhul ve izdivâcı ihlâl etmişlerdi. Evliliği vahşete dönüştürmüşlerdi. Meselâ, evlenen zifaf gecesinde eşini önce papaz ve hahamlara teslim ediyordu. İşte bu korkunç bir ar! Kitaba bağlı olmayanlar ise çocuk yapmak istediklerinde zavallı kadını yere yatırırlar ve üzerinden birkaç kişi geçirirlerdi. Diğer taraftan arab vahşileri cem'iyyette beğenmiş oldukları kuvvetliye karılarını muvakkaten teslim ederlerdi. Ve sair ve sair âdetler. Allah'ın Rasûlu, bunları ve bunlarla iftihar ile kibirliği kaldırarak ve insan fıtratına en uygun teehhûlü emrederek şöyle buyu-

rur : ان الله اذهب نخوة الجاهلية وتكبرها بآبائها كلكم لادم وحواء طف الصاع بالصاع وان اكرمكم عند الله اتقاكم فمن اتاكم من ترضون دينه وامانته فزوجوه

"Şübhesiz Allah Teâlâ cahiliye âdetlerini yüksenme ve tekebbürlerini, babalarıyla, övünmelerini giderip, menetmiştir, Hepiniz iki ölçeğin eşitliği gibi eşit, Adem ve Havva'dansınız. Ve en şerefli olanınız, Allah nezdinde en çok takvâ sahibi olanınızdır. (cahiliye ayıplarından sakınan, babalarıyla övünmeyen ve bu hususta Allah'tan korkanınızdır). Binâenaleyh size dîninden razı olup emin gördüğünüz kimse (kız istemeye) gelirse, derhal onu evlendirin." Bu hadîsi şerif cahiliye devrinin tüm örf ve âdetlerini kaldırarak, emin ve dindar bekârlarının evlendirilmesini emrediyor. Demek bekârları evlendirmekle mükellef, hem fert ve hem de toplumdur, "Onu evlendirin"...

Allah Teâlâ millet ve devlet çekirdeğini; şer'î rızâya dayalı, icab ve kabulden ibâret, iki şahit huzurunda ve daimî olmak şartıyla nikahlamak tarlasına dikmeyi emretmiştir. İşte teehhul budur. Böyle meşru' bir teehhulden meydana gelen nesil fidanını da yasaklardan budamayı ve emrlerle terbiye etmeyi emretmiştir. Hayat ve refahı da bu teehhule bağlatmıştır. İşte evlilik budur.

İnsanın aslı bir nefstir; o da Adem aleyhisselâm. Allah Teâlâ O'ndan O'nun zevcesini de yaratmıştır, ki Adem'i maişetin teminine sevketsin ve Adem de ondan sukûn ve rahat bulsun. Bu aslı örten ve idrak etmeyen, evliliğin ne olduğunu da idrak edemez. Dolayısıyla ailevî huzur ve refahtan, karşılıklı hürmet ve şefkâtten mahrum kalır. Halbuki Allah Teâlâ insanlara, özellikle bu aslı ve teehhülü hatırlatarak şöyle buyurur :

يا ايها الناس اتقوا ربكم الذى خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا ونساء واتقوا الله الذى تسائلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيبا

"Ey insanlar sizi bir tek nefsten yaratan, yine ondan onun zevcesini meydana getiren ve ikisinden de birçok erkek ve kadınları türeten Rabbinizden korkun (emrlerini yerine getirin, yasaklarından sakının.Asla O'nun nizâmının dışında teehhülü istemeyin.) Kendisiyle birbirinize dilekte bulunduğunuz takdirde Allah'tan ve akrabalık (alâkasını kesmek) dan kaçının. Çünkü sizin üzerinizde Allah tam bir gözeticidir." Demek nikah akdi Allah'ı şahid tutarak bağlı kalmaya samimiyet üzere sözleşmektir. Ve evlilik sadece şehvet arzularını yerine getirmek değil, bir nizamdır, terbiyedir, din, sevgi ve ahlâktır. İki eşin kalblerinin, kablo ve sigortalarını Allah'ın feyz, rahmet ve kudretinin barajına bağlatmaktan ibârettir. Hiçbir suretle erkek kadını terketmez, meğer ki bu sigortayı patlatacak, dînin kabul etmediği bir hareket ola. Nitekim bu mânâya işareten Allah'ın Rasûlu şöyle buyurmuştur :

اياكم وخضراء الدمن ـ قالوا وما خُضَرَاءُ الدِّمَنِ قال ـ المراة الحسناء فى المنبت السوء

"Sizi mezbele otundan sakındırıyorum." Ashab dediler ki : "Hudâra' - uddımen" nedir? Yani mezbelede biten ot ne demektir? Bunun üzerine Rasûlu Muhterem : "Çirkin ve süflî otları biten ırkda bulunan güzel kadındır." buyurdular. Demek ahlâken, ruhen; dinden, vicdandan ve insaftan mahrum bir ırk, süflî otlar biten arazi gibidir. İşte böyle bir ırktan, dînî bilmez ama çehresi, yüzü, bedeni cihetiyle güzel kadınla evlenmekden sakındırılmaktadır. Çünkü sûrî güzellikten dolayı böyle bir kadınla evlenen erkek şübhesiz dinsizlik ve ahlâksızlığı, millet ve devletine bulaştırmış olur.

Evlilik ve izdivaçta üç esas ve üç nizam vardır :

1– Birinci esas; İnsan bir tek nefsten yaratılmıştır. Bu asla nazaran, bütün hayat nizâmında iki eş bir tek Hâlık'a inanmalı. Rububiyyetini kabul etmeli ve evlilik hayatlarında da O'nun hükümlerini icra etmelidir.

2– İkinci esas : Erkek ve dişinin hayat şirketinde teehhül esasıdır. Bu esasa nazaran da İslâmî izdivaca devam etmek için, karşılıklı vazifeleri bilmektir nizam.

3– Üçüncü esas : Evlilikten maksad evlad yapmaktır. Bu esasa nazaran da nizam; evladı terbiye etmek, edeblendirmek, ve usullerini bilmek nizamıdır. Şu halde bu üç esasa bina edilmeyen nizam gaflete, vahşet ve huzursuzluğa sirâyet eder. Binâenaleyh evlilik; iyal, devlet ve milletin fertlerini yetiştirmek için büyük bir müessesedir.

Her iki eş bir tek Allah'a inanır ve O'na ibadet eder. Yasaklarından sakınırlar ve emrlerini yerine getirirler. İki eşten herbiri diğerine yasakları işletmemek için bekçi, emrleri yerine getirmek için mürşiddir. Şübhesiz böyle bir teehhül insanları vehmî tuzaktan, vahşetten ve insanlığa aykırı bütün felâketlerden kurtarır, ruhu besler, nefsi de kemâle erdirir. Onun için evlilikten kaçan, şehvetlerini ilaçla öldüren yahut da besili bir at gibi besleyen, İslâm'ın örf ve adetinden uzaklaşmış ve hadîsi şeriflerde tenkid edilmiştir. Nitekim ashabtan birkaç kişi zevcelerinden, gizlide Peygamber'in ibadetinden sormuşlar. Aldıkları cevab onlara beşeriyeti unutturmuş, aşk ve mehabbet onlara galebe çalmış; birisi ben evlenmeyeceğim, diğeri et yemeyeceğim, öbürü döşek üzerinde yatmayacağım, diye ahdetmişlerdir. Peygamber aleyhisselâm onların bu durumlarından haberdar olunca, Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra, insanlara dönerek şöyle buyurmuştur : مابال اقوام يقولون كذا وكذا لكنى اصلى وانام واصوم وافطر واتزوج النساء فمن رغب عن سنتى فليس منى

"Ne oluyor bazılarına, şöyle şöyle diyorlar. Ama ben, namaz kılarım, hem de uyurum; hem oruç tutarım, hem de tutmam ve kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benim yolumda değildir." Başka bir hadîsi şerifte de :

اكمل المؤمنين ايانا احسنهم خلقا وخياركم خياركم لنسائه

"İmanca en kâmil mü'min, ahlâkca en kâmil olanınızdır. Sizin en hayrlı olanınız, kendi kadınlarına en hayrlı olanınızdır." buyurulmuştur.

Hayâtın unsuru olan bu iki eş, evlilikle mesken bulur, sukûnet bulur, birbirine ısınıp rahatlık bulur. Demek Allah'ın yaratmış olduğu ve emrettiği teehhül insan ruhuna refah veren bir nizamdır. Şübhesiz ki, bir tek olarak kalmak Allah'ın Zât-ı şerîfine mahsustur. Mahluksa, hakkında tek kalmak, ızdırab ve miskinliktir. Nitekim hükemâ da; evlenmeyen erkek miskindir, miskindir; evlenmeyen kadınsa mahkumdur, mahkumdur, dediler. En güzel ifade Allah'ın beyan etmiş olduğu şu ayeti kerîmedir :

ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازوجا لتسكنوا اليها وجعل بينكم مودة ورحمة ان فى ذالك لايات لقوم يتفكرون

"Size nefsinizden kendilerine (sukûn bulup) ısınmanız için zevceler yaratmış olması, (bir de) aranızda bir sevgi ve esirgeme yapması da O'nun âyetlerindendir. Şübhesiz bunda iyi düşünecek bir kavm için elbette ibretler vardır." buyurmuştur. Bu âyeti

kerîmede erkek ve kadının birbirine ısınıp sevişmelerinin nikah akdiyle mümkün olduğuna da işaret etmektedir. Ayeti kerîmeyle ilgili kâideler evvelden beyan edilmişti. Burada şu kadar deriz :

Erkeğin istirahatini bozacak yahut gazab kuvvetini tahrik edecek herhangi bir hareketin, kadından sudur olması câiz değildir. Nitekim, erkeklerin de onlara zulmetmeleri câiz değildir. Özellikle kadınlar hakkında hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur:

اذا باتت المراة هاجرة فراش زوجها لعنتها الملائكة حتى تصبح

"Bir kadın kocasının yatağını (sevgisini kırıp onu yalnız) bıraktığı halde sabahlanırsa, melekler ona sabaha kadar la'net okurlar." Erkek evini terkedemediği gibi, kadın da kocasını yatağında terkedemez. Çünkü ikisi, iki ruh, yatak bedeninde birleşir. İş böyle olunca evlilikten evvel erkek ve kadın birbirinde güzel ahlâkı aramalıdırlar. Bu hususta birçok hadîsi şerifler vardır. Meselâ :

تخيروا لنطفكم فان النساء يلدن اشباه اخوانهن واخواتهن

"Nutfenize (saliha kadınları) seçiniz. Çünkü kadınlar erkek ve oğlan kardeşlerinin benzerlerini doğururlar." Diğer bir hadîsi şerifte

الناس معادن فى الخير والشر خيارهم فى الجاهلية خيارهم فى الاسلام اذا فقهوا

"Hayr (iman) ve şer (küfür) de insanlar madendirler. Cahiliyette sizin en hayırlınız, İslâm'da da en hayrlınızdır, fıkıh öğrenip onunla amel ettikleri zaman." buyurulmuştur. Hadisi şerheden bazıları da, Hayrdan murad güzel ahlâk, şerden murad fenalıklar olduğunu beyan etmişlerdir. Bu takdirde nikah hakkında temiz soya –fıkıh öğrenip amel ettikleri zaman– teşvik vardır. Başka bir hadisi şerifte:

خير النساء من تسرك اذا ابصرت وتطيعك اذا امرت وتحفظ غَيْبَتَكَ فى نفسها ومالك

"Kadınların en hayrlısı odur ki, ona baktığın zaman (güzel ahlâk ve becerikliliğiyle) seni sevindirir, emrettiğin zaman sana itaat eder, senin gıyabında da namus ve malını korur." buyurulmuştur. Demek hayat şirketinin en büyük yardımcısı kadındır. Beyi onun âmiridir. O halde beyinin de hayrlı olması gerekir. Onun hayrlı olması, idareciliği ve hüsnü muaşeret gibi güzel ahlâklarla ifade edilir. Bu sayede o da hayrlı olur. Nitekim erkeğin en umumu mânâsıyla hayrlı olmasını tavsiye eden şu hadîsi şeriftir :

استوصوا بالنساء خيرًا فانما هن عوان عندكم ليس تملكون منهن شيئا غير ذالك "Kadınlar hakkında hayrı emredin (onlara merhamet ve şefkât etmeyi tavsiye edin). Çünkü muhakkak onlar maiyetinizde (fıtraten zayıf ve nâzik ruhlarıyla) esir gibidirler. Sizler namus ve malınızın korunmasından başkasını mülk edinmiyorsunuz." buyurulmuştur. Yani onlara esir gözüyle bakmayın, haklarına tecavüz etmeyin, eziyet etmeyin, ayıplarını yüzlerine vurmayın. Böyle edenleri de hüsnü muaşerete iletmek için tavsiyelerde bulunun.

Burada şu noktayı bir daha tekrarlayalım : Bazı nifak meşrebli insanlar, bu hadîsi şerifin içinden söz çalarak diyorlar ki, hadîsi şerifte "Çünkü muhakkak kadınlar maiyetinizde esirdirler" denmekte. Binâenaleyh İslâm'da kadın esirdir. Onun için haklarına dava ediyoruz, esâretten onları kurtarmak mecburiyetindeyiz. Çünkü asrımız, ilim, hukuk ve insancılık asrıdır. Daha ileriye giden Colter : İmam Âzam kadın düşmanıdır, demekle bu hususta sahifeleri karalamaktadır.

Hey insafsız müsteşrikler! Sizce hırsızlık meşru' mudur?! Ki hadîsin başını kesiyorsunuz, ayaklarını kesiyorsunuz. Ve böylece başsız, ayaksız bir gövde gösteriyorsunuz.

İşte yapmış olduğunuz iş, hem hırsızlık hem de katldir. Arabî ibâresinde düşündükten sonra, tam bir beden olarak, canlı bir insan gibi, bu hadîsi şerifi gösterseydiniz, ilim, insaf ve insanlığa riâyet etmiş olurdunuz. Hadîsi şerifte : "Kadınlar hakkında HAYRI tavsiye ve emr edin. Çünkü muhakkak onlar maiyetinizde esir gibidirler. Onlardan namus ve malınızın korunmasından başkasını mülk edinmiyorsunuz." buyuruluyor. Özellikle "mülk edinmiyorsunuz". denmiştir. Köle ve esir mülktür, kadın mülk değildir. Hürriyyetine sahib bir kadın mülk değildir, demektir. Ama ne faideki, size bu hırsızlık ve katli işlettiren küfrünüzdür, ey tahrifciler!

İKİ EŞTEN ERKEĞİN ZEVCESİ ÜZERİNDE HAKLARI VARDIR

Erkek yaratılışında aklının kemâliyetiyle işinin âkibetini düşünmekte ve idarecilikte kadından daha üstündür. Aynı zamanda erkek ağır işlerde dayanıklı ve daha mukavemetlidir. Bu sayede ailevî hayat ortaklığında Allah Teâlâ onları âmir olarak seçmiştir. Aile reisliği onlara tevdi edildiği gibi, Peygamberlik vazifesi, velâyet, irşad, cihad, hüküm etmek gibi birçok vazifeler de onlara tevdi edilmiştir. Nitekim erkekler en ağır işlerde ve dış çalışmalarda daima meşgul olmaktadırlar. İyallerinin nafakalarını da temin ederler. Binâenaleyh erkek kadınla eşit değil, denktir, âmirdir. Âmirin vazifesi idarecilik, insaf, cesaretle terbiye edicilikdir. Bundan dolayı me'muru olan kadın üzerinde birçok hakları vardır. Akd-i nikahtan sonra erkek ve kadın âmirlik ve me'murluk vazifelerine, Allah ölçüsüyle berdevam etmek mecburiyetindedirler. Bu iki karşılıklı vazife ve erkeğin karısı üzerindeki haklarını bildiren şu ayeti kerimedir :

الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض وبما انفقوا فالصالحات قانتات حافظات للغيب بما حفظ الله واللاتى تخافون نشوزهن فعظوهن واهجروهن فى المضاجع واضربوهن وان اطعنكم فلا تبتغوا عليهن سبيلا ان الله كان عليا كبيرًا

"Erkekler kadınların üzerinde hâkim (aile reisi) dirler. O sebeble ki, Allah onlardan kimisini (erkekleri) kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır. Bir de erkekler (onlara) infak etmektedirler. (Âmirinin emrini yerine getirmekle en) İyi kadınlar itaatli olanlardır. Allah (Kur'an'da) kendi (hak) lerini nasıl korudu ise onlar da öylece göze görünmeyeni (namus sırlarını) koruyanlardır. Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince onlara (evvelâ) öğüt verin. (Vazgeçmezlerse) Kendilerini yatakta yalnız bırakın. (Yine kâretmezse) Dövün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın (islâh imkânı varken boşamayın). Çünkü Allah çok yücedir, çok büyüktür." buyurulmuştur. Bu ayeti kerîme, hayat şirketini kuran iki eşten erkeğin kadınlar zerindeki haklarını beyan etmekte, kadınların da hayatlarının tanzimini ve itaatkârlığını emretmektedir. Hayat nizâmı... Kadın, reisi olan kocasının namusunu, malını, şerefini korumakla emrolunur. Bunlar erkeğin hanımı üzerindeki haklarıdır. Şu halde :

1– Kadın gizli ve âşikârede erkeğinin namusunu korumakla mükelleftir.

2– Kocasının malını, onun akrabasına bile vermemekle ve hıfzetmekle mükelleftir. Ancak kocası tasarruf hakkında bir izin vermişse bu takdirde serbesttir.

3– Evin içindeki evladını terbiye etmekle mükelleftir. Haklarından çıkamadıysa babalarına şikâyet edebilir.

4– Kocasının rızâsı olmaksızın kendi akrabalarını bile evine sokmamalıdır.

5– Kocasının izni olmaksızın evinden zaruret olmadıkça çıkmamalıdır.

6– Allah'ın emrine uygun olursa kocasının emrlerini yerine getirmelidir.

7– Gebelik ve emzirmek vazifesini yapmakla tahammül göstermelidir.

8– Kocasının gizli sırlarını hiçbir kimseye ifşâ etmemelidir.

9– Kocasının gazabını tahrik etmekle kızdırmamalıdır.

10– Kocası eve gelip çıkarken, güleryüzle karşılayıp, uğurlamalıdır.

11– Kocasının kaldıramayacağı teklifleri yapmamalıdır. Meselâ, şu kadar altın al, ağır kumaş al, dememelidir. Aynı zamanda bu hususta erkeği de, hanımının emsâline göre ona bakmalıdır. Bu çok mühim.

12– Kocasının annesine babasına hürmet etmelidir. Şu kadar ki, onlara hizmet etmeye mecbur değildir, ederse fazilettir.

13– Kocasının hoşuna gitmeyecek hareket ve sözlerden sakınmalıdır.

Bu onüç haklar erkeğin temel haklarıdır. Kadın bunları ifâ etmekle mükelleftir. Ve eğer hakkıyla ifâ ederse, kâmile, fâzile kadındır. Eğer bununla beraber dünya işlerinde de becerikli olursa, dünya ve ahiret olarak beyinin saadetini temin etmiştir. İşte böyle bir kadına erkeğin hüsnü muaşerette bulunması farzdır.

Kadın yukarıdaki haklara karşı gelerek vazifesinde suistimâl ederse en önce tâlime, tâbi' tutulur. Önce nasihat, kâretmezse muvakkat yatağı terketmek, bu da faide vermezse dövmek, şu kadar ki döverken korkutup incitmemek şarttır. Fakat dövmek en son çaredir. Nitekim hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ايضرب احدكم امراته كما يضرب العبد ثم بضاجعها فى اخر النهار

"Acaba nasıl oluyor ki, sizden biriniz kölesini dövdüğü gibi avradını döver, günün sonunda da onunla temasta bulunur." Bu hadîsi şerif aşırı dövmeyi yasaklarken, hafif ve zararsız dövmeye teşvik buyurur. Bu da kâretmezse iş mahkemeye kalır. Şu halde Allah'ın Rasûlu en çok kadın hakkını korumayı emretmiştir.

الا واستو صوابالنساء خيرًا فانما هن عوان عندكم ليس تملكون منهن شيئا غير ذالك الا ان ياتين بفاحشة مبنية فان اطعنكم فلا تتبعوا عليهن سبيلا الا ان لكم على نسائكم حقا ولنسائكم عليكم حق فحقكم عليهن الا يوطئنَ فرُشكم من تكرهون ولا ياذنّ فى بيوتكم لمن تكرهون الا و حقهن عليكم ان تحسنوا اليهن فى كسوتهن وطعامهن

"Dikkat edin! Kadınlar hakkında (birbirinize) hayrı tavsiye edin (işleyip emredin).Çünkü muhakkak onlar sizin maiyetinizde esir (gibi ve), yardımcıdırlar. Bundan başka bir şey onlardan mülk edinmiyorsunuz. (Meğer ki vehim ve hayalden âri apaçık bir isyanda

bulunsalar o müstesnâdır). Eğer (haklarınıza riâyet etmemekle bir suç) işlerlerse onları yatakta yalnız bırakın ve incitmeksizin dövün. Size itaat ederlerse bundan başka bir yol aramayın. Dikkat edin! Sizin kadınlarınızın üzerinde haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onların üzerindeki haklarınız ikrah ettiğiniz bir kimse ile (şeref ve namusunuzdan ibâret) yatağınızı çiğnettirmemeleridir. Ve istemediğiniz bir kimsenin evlerinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Onların da üzerinizde hakları; yemelerinde, giyimlerinde (kusur etmeksizin) iyilik yapmanızdır." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifin şerhinde بفاحشة "bifâhişetin" kelimesini ulemâ, dil uzatmakla tefsir etmişlerdir. Şu halde bu kelimeden, zinâ murad değildir. Bir kısım ulemâ da bu kelimeyi, açıklık ve saçıklıkla tefsir etmişlerdir. Şu halde tesettür kâidesine riâyet etmeyen kadının dövülmesi ve terbiye edilmesi gerekmektedir. Nitekim Hazreti Ayşe (radıyallahu anha) : Ey Allah'ın Rasûlu, kadının üzerinde hak olarak hangisi büyüktür, diye sorunca Rasûlu Muhterem: "Kocasının hakkı." buyurmuştur. Müşârünileyhâ :Öyle ise erkek üzerinde hak olarak hangisi büyüktür? diye sormuş, Rasûlu Muhterem: "Annesinin hakkı." buyurmuştur.

Bu hakları ağır görmekten dolayı, kadınların evlenmeyi istememeleri câiz değildir. Çünkü bir adam kızının kolunu tutup, Peygamber'in huzuru saadetine getirmiş ve şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlu, şu benim kızım evlenmek istemiyor. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem kıza : "Babana itaat et." buyurmuştur. Kız Peygamber'e dönerek: Hayır! Seni hak Peygamber olarak gönderene andolsun! Erkeğin zevcesi üzerindeki haklarını bana beyan etmezsen, aslâ ben evlenmem, demiş; Rasûlu Muhterem de : "Erkeğin zevcesi üzerinde öyle hakkı var ki, eğer kocasının bedeninde yaralar akar, o da yalarsa yahut burnundan gelen irin ve kanı yutarsa; yine hakkını ödeyemez." buyurunca, kız: Vallahi ölünceye kadar ben de evlenmeyeceğim, demiştir. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem لا تنكحوهن الا باذنهن "Onları izinleri olmaksızın (icbar ederek) evlendirmeyin." buyurmuştur. Bazı ulemâ da hadîsin son kısmına dayanarak, haklardan korktuğu için evlenmeyi terkeden kadın günahkâr değil, ancak akd-i nikahla da kocasının hâkimliğini ve âmirliğini kabul edip de bilâhare hakları bahane ederek nikahını feshedemez.

لاتصم المراة وبعلها شاهد الاباذنه ولا تاذن فی بیته وهو شاهد الا باذنه وما انفقت من کسبه فان نصف اجره له

"Kocası hazır iken izni olmaksızın bir kadın (nafile olarak) oruç tutmasın. Kendisi hazır iken izni olmaksızın evine (odasına) kimseye girmek için izin vermesin. Kocasının kazancından harcadığı şeyin de sevabının yarısına ortaktır." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifin şerhinde ulemâ : Farz ve vâciblerde kadın Allah hükmüne riâyet eder, ama nafilelerde kocasının hakkına riâyet eder, dediler. İmam Menâvî diyor ki : Bu takdirde nafile oruç tutması veya zikirle uğraşması mekruhtur. Bilâkis kadının kocasının hizmetinde bulunması, kendisine nafile ibâdetten daha üstündür. Bu hüküm şu hadîsi şerifle teyid olunmaktadır.

حق الزوج علی الزوجة ان لاتمنعها نفسها وان کانت علی ظهر قتب وان لاتصوم یوما واحدًا الا باذنه الا الفریضة فان فعلت اثمت ولم یتقبل منها وان لا تُعْطین من بیته شیئا الا باذنه فان فعلت کان له الأجر وکان علیها الوِزْر وان لا تخرج من بیته الا باذنه فان فعلت لعنها الله وملائکته الغضب حتی تتوب او ترجع وان کان ظالما

"Erkeğin refikası üzerinde hakkı doğum şancısından olsa bile (temas talebinde) nefsini ona teslim etmesidir. Farzdan başka, izni olmaksızın oruç tutmamasıdır. Tutarsa da ondan kabul edilmez ve kendisi günahkâr olur. Evinden (kocasının izni olmaksızın onun) kazancından bir şey (bir kimseye sadaka da olsa) vermesin. Şayet verirse sevab kocasına vebal de kendisinedir. Kocasının izni olmaksızın evinden çıkmamasıdır. Çıkarsa tevbe edinceye kadar ve evine dönünceye kadar Allah ve meleklerin gazabı onun üzerindedir. Her ne kadar (kocası kendisine çıkmaması için cebredip) zâlim de olsa." buyurulmuştur. İmam Menâvî: Bu son cümle korkutmak ve zecr içindir, demiştir. Nitekim fukaha da demişler ki : Hâkimsiz halledilmeyen bir hakârete uğratılan kadın yahut evinin etrafında fâsık ve hırsızlar varsa yahut yangın gibi bir durum olursa izinsiz çıkar. Hatta İmam Şâfii diyor ki: Kapkacak yıkamak, evi düzeltmek, çamaşır yıkamak, yemek pişirmek kadınlara farz olmayarak âdet edilmiştir. Binâenaleyh bu durumlarda ihtiyaç kadar, kadının evini terketmesi câizdir. Hanefi ulemâsı da bu hususta bir muhalefet izhar etmemektedirler. Nitekim, birçok ulemâ: Kadının hizmet etmesi, müstehab ve nafiledir, dediler.

Asrı saadetden şimdiye kadar kadınlar kendi evlerinin ve efendilerinin hizmeterini görmektedirler. Bu da onların tarafından yapılan iyilik, ihsan ve fedâkârlıktır. Binâenaleyh لو كنت آمرًا احدًا ان يسجد لا حد لامرت المرأة ان تسجد لزوجها "Bir kimsenin diğerine secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim." mealinde buyurulan hadisi şerif kadınların ev işlerinde hizmet etmesini beyan etmemiştir. Ancak namusu hıfzetmek, tesettüre riâyet etmek, yataktan kaçmamak için bu emr buyurulmuştur. Binâenaleyh kadın kocasının haklarına riâyet etmekle bunca görmüş olduğu vazifelerine mukabil kocasını kendisine borçlu kılmış ve kocasının da onun haklarına riâyet etmesi farz olmuştur. Öyle ise onun da kocası üzerinde birçok hakları vardır.

KADININ DA KOCASI ÜZERİNDE BİRÇOK HAKLARI VARDIR

Kadın, erkeğin ruhuna mesken, malına namusuna koruyucu, hayâtına yardımcı, beşer cinsinin çoğalmasına rükn-ü âzam ve kocasının sağa sola gitmesine engel, ayrıca ihsan bâbından ev ve kocasının hizmetinde bulunmasıyla kendisi muhsinedir. Kadın işlerinde erkeğinin müsteşarı da olunca yerine getirmiş olduğu bunca vazifeler karşısında kocasına birçok hakları iltizam etmiştir. Şübhesiz yapmış olduğu vazifelere karşı o da birçok vefâdarlığı ister. Şu halde erkek, refikasının dil uzatmasına tahammül göstermelidir. Onu doğru yola irşad etmesi, helal lokmadan yedirmesi, evladının terbiyelerinde yardım etmesi farzlardandır. Şayet hoşuna gitmeyecek herhangi bir harekette bulunursa, hanımının ayıplarından göz kapatması da gerekir. İşte bunlar temel haklardır. Özellikle bir kadın وقرن فى بيوتكن "Kendi evlerinizde sukûn ve vakarla oturun." mealindeki ayetin emrini yerine getirirse, bundan dolayıda birçok belâ ve eziyete tahammül göstermiş oluyor. Onun bunda tahammül göstermesi, kocasının hüsnü muaşeretini ve kemâliyle mübâşeret etmesini gerektirir. İşte ahlâk ve insancılık budur. Kadın fıtratında, akılca, kuvvetce zayıf olduğu için, erkek güçlü ve kemâli aklıyla ona yardım etmek mecburiyetindedir. Gebelik günlerinde, hayz zamanlarında erkek ona

tam bir teneffüs vermeli ve istirahatini imkan derecesinde temin etmelidir. Bilhusus refikasının sırrını gizlemelidir. Zaten bu vazife her ikisine de farzdır. Hükemâ: "Kelle veririm, sır vermem." demişlerdir. Hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

ان من اشر الناس منزلة يوم القيامة الرجل يفضي الى امراته وتفضي اليه ثم ينشر سرها

"Şüphesiz kıyâmette Allah nezdinde insanlardan yer olarak en kötü olan odur ki, karısına söz söyler, o da ona söyler; sonra onu ifşa eder." Bu hususta haram olan kısım iki eşin birbiriyle haşir neşir olurken, temas hareketlerini ve yataklarındaki durumlarını bildirmektir. Hatta ihtiyaç olmazsa, temas kelimesini ağza alıp söylememek evladır. Çünkü temastan bahsetmek mekruh veyahut haramdır. Özellikle bekârların yanında evlilerin temastan bahsetmeleri haramdır. Şu kadar ki, bu gece gelin ve güvey oldunuz mu, sorusuna karşı, evet demek, tebebsüm etmek, yahut hayır demek de zarar yoktur. Yahut bu gece biz gelin güvey olduk, denilebilir. Ama bu gece şöyle yaptık, böyle konuştuk denilemediği gibi, bu gece siz nasıl yaptınız, nasıl yaşadınız; yoruldunuz, bittiniz, denilemez. Hülâsa zaruret olmaksızın soruşturmak câiz değildir. Çünkü hadisi şerifte, "Sizden biriniz ya hayr söylesin veyahut sussun" buyurulmuştur. Hülâsa iki eşin her türlü oynaşmalarını söylemeleri câiz değil, haramdır. Hülâsa hüsnü muaşeret ve sınırlı konuşmak gerekir. Tahammül gösterilmez sözlerden sakınmak şarttır. Ancak, tıbbî bir durum tabibe, helal haram bakımından erbâbına müracaat etmekte, sui mübâşerette annelerine ve babalarına şikâyet olarak sır açmalarında fetva verilmiştir. Bunun dışında sakın! Sır ne demek? Sır, ondan ne yalan ne de doğru bahs açılmayan şeydir. Bunu bildikten sonra artık ölçülü hareket etmek.

İmam Gazali şöyle diyor : Kocanın karısıyla iyi geçinmesi; ona karşı güzel ahlâkta bulunması, kadının hakkına riâyet etmesi, hatalarından göz kapatması, ona ezâ cefâ bir yana, bilâkis ondan olan ezâ ve cefâya tahammül göstermesidir. Rasûlu Ekrem'in yolundan giderek kadınların taşkınlık ve gazabına karşı gayet yumuşak davranmak gerekir. Çünkü hadîsi şerifte:

من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فاذا شهد امرًا فليتكلم بخير او ليسكت واستوصوا بالنساء فان النساء خلقت من ضِلَعٍ وان اعوج شيء فى الضلع اعلاه ان ذهبت تقيمه كسرته وان تركته لم يزل اعوج استوصوا بالنساء خيرا

"Herkim Allah'a ve ahiret gününe iman ederse, (iyali hakkında) bir şey gördüğü zaman, ya hayr söylesin yahut da sussun. Kadınlar hakkındaki vasiyetimi tutun. Çünkü kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburganın en eğri kısmı da üst kısmıdır. Doğrultmaya gidersen kırarsın. Ama kendi hâli üzerine bırakırsan eğri kalmakta devam eder. (Siz de) Kadınlar hakkında birbirinize iyilik yapmayı tavsiye edin." buyurulmuştur. Kâdı Beydâvî de şunları söyler :

Kadının bazı huylarından dolayı, hemen boşamaya kalkışmayın. Mâdem ki erkek âmirdir, öyle ise tedbirci ve idârecidir. Bir kadında hoşunuza gelmeyen bazı ahlâklar bulunsa, şübhesiz hoşunuza gelebilecek ahlâkları da bulunur. Öyle ise bu itibarla muamele edin.

لايفرك مؤمن مؤمنة ان كرِه منها خلقا رضى منها آخر "Bir mü'min bir mü'mineye (kadına) buğz etmesin. Her ne kadar onun bir huyunu beğenmezse de başka huyundan râzı olur." buyurulmuştur. Şu halde, dindar ve beceriksiz bir kadın olduğu takdirde, dîni için beceriksizliğini afuv etmek şarttır. Bazı ulemâ dediler ki : "En üstü eğridir" mealindeki cümleden murad, kadının dil uzatmasıdır. Çünkü ekseriyet kadınlar dillerine hâkim olamıyorlar. Öyle ise onların bu huylarına tahammül göstermek, en üstün ahlâktır. Hazreti Muaz: Refikâmızın üzerimizdeki hakları nelerdir, diye Rasûlu Muhterem'den sormuş. Bunun üzerine O da şöyle buyurmuştur :

ان تطعمها اذا طعمت وتكسوها اذا اكتسيت ولا تضرب الوجه ولا تقبح ولا تهجر الا فى البيت

"Yediğin zaman ona yedirmendir, giydiğin zaman onu giydirmendir, (ayıplarını) yüzüne vurmamandır, onu kötülememendir ve onu tek başına bırakmamandır." Bu hadîse binâen erkek, refikasına sövemez, kınayamaz, kusurlarını sayamaz. Yüzün çirkindir, soyun kötüdür, ahlâkın berbattır, benim merkebe binmem sana binmemden daha hayrlı idi, babanın evinde kalmıştın da ben seni aldım, başbelâsısın, boşsun ve saire demekle zulmedemez. Çünkü kadın gayet zayıftır, bu gibi sözler onların gazab kuvvetlerini tahrik etmekle bunalıma sokar. Erkek daima ona lâtifeler söylemelidir. Meselâ : Saçların ne güzel, dudakların daha güzel, herşeyin güzel demelidir. Zira kadında aranılan şu hasletlerdir : "Bir kadın beş vakit namazını kılarsa, farz orucunu tutarsa, örtünürse ve kocasına itaat ederse cennete girmiştir." buyurulmuştur. Şu halde kocasına itaat ederek tesettür ve namaza riâyet eden şehitlerin sevabını almıştır. Böyle muhsine bir kadına teşekkür etmeyen erkeğin kulağı uzundur ve kafası şapkaya yarar.

Bir kadın huzuru saadete gelerek : Ey Allah'ın Rasûlu! Ben kadınları temsil eden elçileriyim. Allah şu cihadı erkeklere farz kılmıştır. Harbden diri dönerlerse gâzilik, dönmezlerse şehitlik sevabını alırlar. بل هم احياء عند ربهم يرزقون "Bilâkis onlar diridirler, Rablerinin yanında rızklanırlar." diye Allah Teâlâ onlara üstün mertebe vermiştir. Biz de onların hizmetlerinde bulunuruz, bize ne var? Yoksa biz Allah'ın kulları değil miyiz? Diye sormuştur. Bunun üzerine O da :

ابلغى من لقيت من النساء ان طاعة الزوج واعترا فابحقه يعدل ذالك وقليل من يفعل ذالك منكن

"Muhakkak haklarını itiraf etmek ve kocalarına boyun eğmenin cihad sevabına muâdil olduğunu rastladığın kadınlara bildir. Lâkin sizden bunu işleyen de azdır." buyurmuştur. Bu hadisi şerife binâen kadınların kocalarına itaat etmeleri ve haklarını itiraf etmeleri, erkeklere birçok vazifeleri yükler. Bu hikmete binâendir ki, hadisi şerifte;

كفى بالمرا إثما ان يُضَيِّعَ من يقوت

"Kişiye günah olarak kendisine nafakaları gerekli olan iyalini terketmesi yeter." buyurulmuştur. Diğer rivâyette "kişinin refikasının ağzına verdiği lokma da kendisine bir sadakadır." buyurulmuştur. Birçok ulemâ dediler ki: Erkeğin refikasına din öğretmesi de nafakaya dahildir. Bu takdirde farz bilgileri ona öğretmesi vâcibtir. Hülâsa refikasının ahlâkına tahammül göstermek, hüsnü mubâşeret ve muaşeret, onu idare etmek erkeğe hak olan vazifedir. Çünkü kadın erkeğe, erkek de kadına gömlektir. O halde

ما اكرمهن الا كريم وما اهانهن الا لئيم

"Şeref ve kerem sahibinden başkası kadınlara ikram etmez.Alçaktan başkası da onlara ihanet etmez." buyurulan hadîsi şerife dikkat etmek lâzımdır. Şunu da unutmayalım:

اذاجا مع احدكم امراته (اهله) فلا ياتهن كما ياتى الطير وليمكث وليلبس

"Biriniz ehline geldiği zaman, kuşların birbirine geldikleri gibi yapmasın. (Ağırlığını üzerine bırakarak) Dursun ve onun da işini bitirsin." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerif, erkeğin üzerindeki kadının en büyük hakkını beyan buyurmuştur. Şu kadar ki, kadın erkeğin dâvetine mecbur olduğu halde, erkek kadının dâvetine icâbet etmek mecburiyetinde değildir. Ancak dâvetine icâbet edince tastam hakkını vermek mecburiyetindedir. Ruh ve psikoloji âlimleri dediler ki : Aslında bütün geçimsizliklerin temeli bu hakkın zâyi olmasındandır.

İSLAM DİNİ İKİ EŞİN İYAL FERTLERİNE HÜSNÜ MUÂŞERETİ EMRETMİŞTİR

İnsanların birbiri ile güzel ahlâk üzere geçinmeye ve birbirine hemdem olmasına hüsnü muaşeret denilir. Zaten insanın iki hâli vardır. Birinci hâli, kul ile Allah arasında olan muameledir. Buna doğru itikad ve ibadet denilir. İster bu doğru itikat Allah hakkında olsun ister Peygamber veya Kitab hakkında olsun bu gerçek ibadetle birlikte ibadetle hemdem olmak Allah ile muameledir. İkincisi kulun kul ile hemdem olmasıdır. Kulların birbiriyle hoş geçinmeleri ve özellikle insanlığa değer vermeleri de muameledir. İşte hüsnü muaşeret buna denilir, ki konumuz budur. Bu bakımdan hüsnü muaşeret üç kısımdır :

1– İki eşin birbirine karşı güzel ahlâk üzere davranması ve birbiriyle karşılıklı muamele etmeleridir.

2– Bir ana ve babanın evladlarıyle güzel ahlâk üzere bulunmaları ve faziletleri öğrenmeleridir. Buna âdâb-ı muaşeret denilir.

3– Komşunun komşuyla, devlet ve milletin birbiriyle hoş geçinmeleridir.

Bu üç itibarla hayat levazımlarına yani içtimâi hayâta hüsnü muaşeret deriz. Evlad terbiyesi, işçi ve patronun birbirine olan muameleleri hepsi hüsnü muaşeretten ibarettir. Fakat bunların hepsinin çekirdeği iki eşin birbirine bağlı kalmalarından ibaret muaşerettir. İki eş ne kadar itikâden ve amelen iman nurları ile şereflenirlerse o nisbette toplumda hüsnü muaşeret tezahür eder, refah ve mutlulukla semerelenir.

هن لباس لكم وانتم لباس لهن

"Onlar (kadınlar) size, siz de onlara libassınız" buyurulan ayeti kerimede erkek eşine, eşi de erkeğine mesken, gömlek ve setr sayılmıştır. Bir insan gömleğine bürünüp, soğuk ve sıcaktan korunduğu gibi erkek ve eşi de nikah vasıtasıyla herbiri diğerine bürünür ve onu setr eder. Ruhun sükunet bulması da bu sayede olur. Demek iki eş akd-i nikâh ile hak yolunda yoldaş ve hayatlarında da birbirine sırdaş olurlar. Onun için onların birbiriyle hemdem olmaları İslâm'ın emrettiği vecibelerdendir. Bununla iki eş her türlü hıyanetten ve boşanmadan korunurlar.

İki eşin birbirinden sebebsiz ayrılmaları helal olursa da sıla-i rahmi kaldırdığı için Allah onu sevmemiştir. Allah'ın sevdiği iş, iki eşin beraberce hemdem olmalarıdır. Ancak beraberce hüsnü muaşeretten âciz kaldıkları takdirde ayrılmaları helâldir.Bununla beraber hadîsi şerifde أبغض الحلال الى الله الطلاق "Helâlden Allah'ın hoşuna gitmeyecek şey boşanmadır." buyurulmuştur.Demek boşama İcma-i Ümmetle meşru' ve meb-

ğuzdur.Allah Teâlâ'nın sevmediği iş.. Nitekim "Onları boşamayın,zira boşamaktan arşı âlâ sarsılır" buyurulmuştur.Buna binâen birçok ulemâ namus ve malın heder olunmasının dışında boşamak mekruh veya haramdır dediler.Şu halde fakirlikten dolayı boşama caiz olamaz.Çünkü nikah fakirlikten kurtulmaya vesiledir.Ahlâken de,boşamak Allah nazarında en kötü bir haslet olarak sayılmaktadır. Onun için bir hadisi şerifte :

ایما امراة سئلت زوجها طلاقها من غیر باس فحرام علیها رائحة الجنة

"Herhangi bir kadın ki dînî bir sebeb olmaksızın kocasından kendisini boşamasını isterse ona cennet kokusu haram olur." buyurulmuştur. Demek boş yerde kadının boşanma isteği câiz olmadığı gibi, erkeğin de haksız olarak -meselâ bir kadınla evlenmek içinkarısını boşaması da caiz görülmemektedir, hakarettir, cefâdır ve zulümdür. Onun için Allah'ın hoşuna gitmez. En güzel ifade ile "Helâlden Allah'ın hoşuna gitmeyecek şey boşanmadır.

İki eşten herbirîsi diğerine hürmetsizlikte bulunmaları, ictimâi hayatı zehirleyen hususlardan biridir. İbni Abbas diyor ki : Ben refikama refikam da bana süslenir, ben onun için o da benim için yaşamaktadır.

Şu halde iki eşin birbirini tahkir etmesi asla câiz değildir. Çünkü bu da hüsnü muaşereti zedeler. Hüsnü muaşeret Allah'ın emrettiği üstün ahlâktır. Bu üstün ahlâkta da erkeğin öncelik alması gerekmektedir. Çünkü hüsnü muaşeret emri erkeğe yönelmektedir. وعاشر هن بالمعروف "Onlarla iyi geçinin" mealindeki ayeti kerîme erkeklerin kadınlarla hoş geçinmelerini emretmektedir. Hatta İmam Hanefî ve İmam Şâfii ittifakla dediler ki : Ev işlerinde âciz kalan padişah ve halife kızları olan hanımlara hizmetçi tutmak da vâcibtir. Binâenaleyh ev işlerinde pek becerikli olmayan din ve nesebce üstünse yine kadına hakaret edilmez ve cefâ verilmez.

Beceriksizlikten dolayı eşini tahkir eden vâcibi terkettiği gibi haramı da işlemiş olur. Bir bardak kırmak yüzünden kırıcı söz söylemek muaşeret âdâbına son derece muhaliftir. Böylece kadının da beyine dil uzatmaması gerekir. Arkasından da şerefine layık olmayan söz söylememelidir. Çünkü bu da hıyanettir. Kocasının görmediği yerde Allah görüyor.

Kayınların karı koca arasına girmeleri hüsnü muaşerete ters düşen bir haslettir. Sulh ve barış için girebilirler ama bunun dışında herbirinin kendi evladını tutması ve kışkırtması asla câiz olmayıp muaşereti bozan bir zehirdir. Meselâ, oğlanın akrabasının gelinin, gelinin akrabasının da damadın tarafını tahrik etmemeleri ve herbirinin kendi evladını haklı haksız tutmamaları gerekir. Aksi takdirde içtimâi hayat felce uğrar ve akrabalık bağını kırar. İşte bu hikmete binâen Rasûlu Muhterem şöyle buyurur :

لیس منامن خبب امراة علی زوجها او عبدًا علی سیده

"Kadını kocasına (kışkırtıp fikrini bozmakla) aldatan yahut köleyi efendisine karşı ifsâd eden bizden değildir." Bu hadisi şerife binâen iki hısmın herbiri, kendi tarafına gelin ve güveyi çeken insî şeytanlar sayılmaktadır. Peygamber aleyhisselâtü vesselâm diğer eşlerinin yanında Hazreti Ayşe'ye dönünce Müşârünileyhâyı kızgın görmüştür. Bunun üzerine: "Ey Ayşe ne oluyor sana, kıskandın mı?" buyurmuş, Hazreti Ayşe de O'na: Ey Allah'ın Rasûlü banan ne olacak ki, Senin gibi bir zâtı benim gibi biri kıskan-

maz mı? deyince, Rasûlü Muhterem: "O halde şeytan mı sana gelmiş?" buyurunca Hazreti Ayşe O'na: Acaba benim şeytanım var mıdır? diye sormuş, bunun üzerine Rasûlü Muhterem: "Evet" buyurmuştur. Sonra Hazreti Ayşe: Öyleyse Ey Allah'ın Rasûlü Senin'de şeytanın var mı? diye sormuştur. Rasûlü Muhterem: "Evet, Benim de şeytanım vardır. Lâkin Rabbim bana yardım etti de o bana teslim oldu" buyurmuştur. Demek Peygamber'in şeytanı müslüman olmuştur. Onun dışında herbir karı koca arasında cinnî şeytanlar, insî şeytanları tahrik eder ve böylece onları birbirine düşürür ki, iyal. ferdleri arasında huzursuzluk ve fitneler meydana gelsin. Kimisine namazı terk ettirir, kimisine dürter de konuşturur. Çünkü Müslümanı putlara taptıramayınca aralarını bozmaya çalışır. Nitekim bu mânâya şu hadisi şerifi işaret etmektedir.

ان الشيطان قد ايس ان يعبده المصلون فى جزيرة العرب ولكن فى التحريش بينهم

"Arap yarımadasında şeytan namaz kılanları kendisine taptırmaktan ümidini kesmiştir. Lâkin aldatmak ve aralarını bozmak için kışkırtmakda ümitlidir." buyurulmuştur. Yani her ne kadar şeytan mü'minleri imandan ve ibadetlerinden vazgeçirmekten ümitsiz olmuşsa da, müslümanları birbirine düşürmekte ve aralarına fitne ve fesadı sokmakda ümitlidir. Bu şeytan insî olabildiği gibi cinnî de olabilir. İnsî şeytan telkini ile, cinni şeytan da vesvese vermekle fitneleri iyal fertleri arasında çıkartır.

Küçüklerin büyüklere hürmet etmeleri büyüklerin de küçüklere şefkat etmeleri hüsnü muâşerette temeldir. İyal içerisinde iki eş büyük bir kaynak olduğu için birbirine ne kadar hüsnü muâşerette bulunurlarsa evlatları, gelin ve damatları da o kadar hüsnü muaşerette bulunurlar. Hayatı içtimâiyenin temel taşı olan iki eş ne kadar su-i mubâşerette bulunurlarsa evladları ve onlardan öğrenen nesil de o kadar su-i mübâşerette bulunurlar. Demek iki eş hüsnü muâşerete veyahut su-i mübâşerete sebebtirler. Binâenaleyh neslin hayr ve şerrine ortaktırlar. Bu hikmete binâen Rasûlü Muhterem şöyle buyurur :

ليس منامن لم يرحم صغيرنا و يوقر كبيرنا و يامر بالمعروف و ينهى عن المنكر

"Fenalıkları menetmeyen, iyilikleri emretmeyen, küçüklerimize şefkat ve büyüklerimize saygı göstermeyen (ahlâk olarak) bizden değildir." Yani her ne kadar itikâden ve ibâdeten olgun olsalar da bu dört vazifeyi terk ettikleri takdirde yolumuzdan ayrılmışlardır.Özellikle iyal hakkında, büyükse küçüklere şefkat, küçükse büyüklere saygı göstermekle hayra teşvik etmek huzurun getirilmesinde kuvvetli bir vazifedir. Bu dört vazifeyi yerine getirenleri, dînî ve dünyevî fitnelerden kurtarmayı Allah da va'detmiştir. انجينا الذين ينهون عن السوء "Biz kötülükleri yasaklayanları (dînî ve dünyevî belâlardan) kurtardık." mealindeki ayeti kerîmeye binâen ulemâ şöyle dediler . Küçüklerin büyüklerine saygı göstermeleri, iyilikleri yapmak ve yasakları terketmekte nasihatları kabul etmektir. Büyüklerin de küçüklerine şefkat etmeleri, emr-i mâruf ve nehy-i anilmünker hususunda nasihat etmeleridir. İşte saygı ve şefkat budur.

Binâenaleyh küçüklerini günahlardan vazgeçirmemeleri ve onlara Allah'ın emrlerini bildirmemeleri, onlara karşı şefkat olmadığı gibi küçüklerin de söz dinlememeleri saygı değildir. Hadîsi şerifte de من احب ان يُبْسَطَ له فى رزقه وينسأ له فى أثره فليصل رحمه "Kim rızkının bollaştırılmasını ve ecelinin geciktirilmesini dilerse, sılada bulunsun." buyurulmuştur. Şübhesiz saygı ve şefkat ömrü uzatır ve huzur getirir.

Hüsnü muâşeretin en mühim usullerinden biri de hatadan arınmakla başkasının hatasını afuv etmek, her nasıl olursa olsun akrabalık alâkasını kesmemektir. Aksi takdirde insanlık aradan kalkar, vahşet, zulüm gibi dedikodu ve saire baş gösterir. Bu hikmete binâendir ki Allah Teâlâ; وهو الذى خلق من الماء بشرًا فجعله نسبا وصهرًا وكان ربك قديرًا "O, bir beşeri sudan yaratıp da soy sop yapandır. Rabbin herşeye kemâliyle kâdirdir." mealindeki ayeti kerîme içtimâi hayatın refaha kavuşması için soysopu yaratmış ve bütün iyal fertlerine de hüsnü muâşereti emretmiştir. Demek Allah Teâlâ bütün insanı bir tek nefsten yaratmış olduğu için bir tek nefs gibi birleşmelerini emretmiştir. İnsanların hepsi iyal olarak soyda, yani neseb, sop da yani kayınlıkda birleşir. Bu iki temel ve unsurla bütün beşer iki tabakadır. Birinci tabakanın bir tek Allah'a inandıkları için O'na ibadet etmek ve ahlâken hüsnü muâşeretde bulunmaları gerekli olduğu gibi ikinci esasda da ahlâken birbirlerine güzel muamelede bulunmaları gerekmektedir. Şu halde benim nesebim, yahut senin nesebin şöyle şöyle iyidir demekte asla bir faide görülmemektedir. Hüsnü muâşeretle akrabalık bağının muhkemleştirilmesinde yine iki esas vardır : Bir tek Allah'a ibadet ve Allah'ın emretmiş olduğu akrabalık bağına önem vermektir. İşte bu akrabalık bağının kesilmemesi için buğzlaşma ve hasedleşme kesinlikle yasaklanmaktadır. Aksi takdirde hüsnü muâşeret su-i mubaşerete dönüşür. Nitekim لا تباغضوا ولا تحاسدوا ولا تدابروا ولا تقاطعوا وكونوا عبادا الله اخوانا "Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize hasedlik çekmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin ve(soysop ile iman kardeşliğinin) alakasını kesmeyin. Ey Allah'ın kulları kardeş olun" buyurulmuştur. Bir aile arasına bu dört puttan biri girerse şübhesiz o aile dağılmıştır. Müslüman kardeşlerin arasına girerse kardeşlik bozulmuştur. Dolayısıyle ibadet bozulmuştur demektir. Şu halde bu dört putu kırmak müslümanın ilk vazifesidir. Çünkü buğzlaşma ve hasedleşme sohbeti engelleyen, ibadetten uzaklaştıran, yuvaları dağıtan ve müslümanları birbirine düşüren tağutlardır. Hüsnü muâşeret ise sevişmeyi, gıbtayı meydana getirir, toplumun fertlerini bir araya getirir. Tıpkı hüsnü muâşeret bir ip, fertler ise o ipe takılmış inciler gibidir. İttifak ve mehabbet gerek.

Hüsnü muaşeretin iki eş ve fertler arasında tahakkuk edebilmesi için mutlak israftan sakınmak gerekir. Fertlerin mutlak israftan İslâm dininin hükmü olan mutlak iktisada sarılmaları lazımdır ki hüsnü muâşeret meydana gelebilsin. O halde çok soru sormaktan kamil tevhide, en az dedikodudan normal ve daimi ibadete sarılmak gerekir. Cenabı Hakk'ın rıza kapısı da budur. Çünkü rıza kapısının açılması kulunun nefsanî his, düşünce tuzaklarından sakınması ile mümkün olur. İki eşin bu hayata kavuşmaları da evdeki aile fertlerinin hased, hırs, ihtiras ve fitne sebeblerini terk etmeleriyle mümkündür. Bu hikmete binaendir ki Rasûlü Muhterem şöyle buyurur :

ان الله يرضى لكم ثلاثا ويكره لكم ثلاثا فيرضى لكم ان تعبده ولا تشركوا به شيا وان تعتصموا بحبل الله ولا تفرقوا ويكره لكم قيل وقال وكثرة السوال واضاعة المال

"Muhakkaktır ki Allah sizler için üç şeye razı olup üç şeyi de size kerih görür: Allah'ın siz (den sadır olan hal) den (az da olsa daimi) kendine ibadet etmeniz, hiçbir şeyi O'na eş tutmamanız, toptan tefrikaya düşmeden (din, ahd, eminlik ve hükmünü icra etmekle kurtuluştan ibaret) ipine sarılmanıza razı olur. Dedikoduyu, çokca soru sormayı ve

malınızı saçmakla savurmayı kerih görür" Bu son üçü cemiyet fertlerini dağıtan özelliklerdir. Hele israf... İsraf etmek, çok soru sormak, dedikodu yapmak insan ruhlarını bozarlar. Bu üç fena ahlâk temiz ruhları temizlikten uzaklaştırır ve iyi insanlara da kötülükleri bulaştırır. Bu fenalıklara yakalanan kimse Cenab-ı Hakk'ın ibadet ve sevgisini bırakır, şehvet, servet, şöhret ve riyaset putlarına tapar. Dolayısıyle şirke düşer. Haliyle karı koca arasına bunlar girerse artık cem'iyyet fertlerine birçok manevi hastalıklar bulaşır, fertler birbirine düşer, mallarını da canlarını da boş yerlerde faidesiz, şöhreti, şehveti, riyaseti elde etmek için sarf ederler. İşte israf insanları helak edici ve mallarını dağıtıcıdır. Ana babaya evladı için de âsi kılar.

İcab ettiği yerde cimriliğe ve tutkunluğa, icap etmediği yerlerde de harcamaya da insanı sürükleyen yegâne şöhret, servet, şehvet ve riyaset putlarıdır.Tağutlar... İsraf yüzünden insan Allah'ı bırakır, tağutlara tapar.Allah korusun hüsnü muâşeret ortadan kalkıverir, israf yüzünden. Nitekim bir hadisi şerifte de Rasûlü Muhterem bunlardan şöyle sakındırmaktadır. "Şübhesiz Allah ana babaya karşı gelmeyi, kızları diri diri gömmeyi ve (hakkı olmayanı) almayı (vermesi icap eden sadaka gibisini) vermemeyi haram kılmıştır. Dedikoduyu, çok soru sormayı ve malı israf etmeyi de yasaklamıştır." buyurmuştur.

Hüsnü muâşeretin şartlarından en mühimi olan biri de şudur : Daha evvelden vuku bulan dava ve husumetler sebebiyle içerlemek, kötü hislere kapılmak, eski kızgınlığı unutmamak hüsnü muâşereti bozar. Onun için ana baba olacak evlad ve îyal fertlerinin bu gibi hasletlerden arınmaları ve bunların yerine sevgi ile bağlılıklarını bildirmeleri şarttır. Binâenaleyh mazide vuku bulan kötülüklerden nedameti ve şimdiki bağlığı ayrıca samimiyeti bildirmek, nimetleri itiraf etmek, hüsnü muâşeretin mübaşeretine büyük tedavilerdir. Nitekim Utbe kızı Hind Peygamber Aleyhisselâm'a gelerek : Ey Allah'ın Rasûlu malum olduğu üzere evvelde yeryüzünde Senin hane halkının zilletini dilediğim kadar asla hiçbir hane halkının zilletini dilememiştim. Bu arzu içimde vardı. And olsun Seni hak olarak gönderene, şimdi ise Senin hane halkının izzetini canı gönülden diliyorum, asla onların sevgileri kadar hiçbir ailenin sevgisi kalbimde yoktur. Böylece şu anda iyalini çokca seviyorum, özür diliyorum, sevgilerimi bildiriyorum demiş. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem kemali mübaşeretle hüsnü muâşereti beyan ederek şöyle demiştir : وايضا والذى نفسى بيده "Ve böylece ben de nefsim kudretiyle yaşayana and ederim." Yani dediğin doğrudur, bende öyle idim. Lakin iman sizin kalblerinize hükümran olunca kalbimdeki kinin yerini sevgi işgal etti. Artık bende size şefkat ederim, demektir. Hind Peygamber'den merhametin kemalini sezince de başlamış arzusunu ve maksadını beyan etmeye : Ya Rasûlallah gerçek şu ki Ebu Süfyan çok cimridir. Acaba O'nun malından çoluk çocuğumuza yedirmemde bir vebal var mıdır? Diye sormuştur. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem O'na : لاّ الاّ بالمعرف "Hayır. Ancak örfe göre olsa (harcamanda) vebal yoktur" cevabını vermiştir. Buna binaen aile reisi olan kimse zevcesinin ve küçük çocuklarının vacib derecesinde malını infak etmekten sakınırsa kadının kocasının malından alması hüsnü muâşeretinin temeline aykırı olmaz. Bundan dolayı aile reisinin de onu azarlamaması gerekir. Çünkü kadının aldığı mal yine kendisinin çoluk çocuğuna harcanmış oluyor. O halde evladın terbiyesinde kadın kocasının

malından çoluk çocuklarına harcamak hakkına sahibtir. Örf ve adet burada harcanacak malın miktarını ta'yin eder. Artık bundan dolayı huzursuzluğun meydana gelmesine yol vermemeleri lâzımdır. Böylece herbiri hatalardan arınarak diğerinin hatasını afuv etmek mecburiyetindedirler.

ÇOCUKLARIN ANA VE BABALARI ÜZERİNDE HAKLARI VARDIR

Cumhur: Çocuk doğduğu zaman ona güzel isim takmak ve o isme göre de edeblendirmek ana baba üzerinde şer'î bir hak olduğuna ittifak etmektedirler. Bu isimlerin en güzelleri de Allah'a kulluğu bildiren Abdullah ve Abdurrahman gibi isimlerdir. Nitekim bir hadisi şerifte ان احب الاسماء الى الله عبد الله وعبد الرحمن "Şübhesiz ki sizin Allah'a en sevimli gelen isimleriniz Abdullah ve Abdurrahmandır" buyurulmuştur. Sonra en güzel isim Rasûlu Muhteremin isimlerinden bir ismin konulmasıdır. Nitekim Câbir radıyallahu anh şöyle demiştir : Bizden bir adamın oğlu dünyaya geldi ve ismini Muhammed koyduk. Bunun üzerine akrabaları ona dediler ki, sana Rasûlullah sallellâhu aleyhi ve sellem'in ismini koymaya müsaade etmeyiz. Bunun üzerine o da çocuğunu sırtına alıp yola çıkmış ve onu Peygambere getirerek şöyle sormuştur : Ey Allah'ın Rasûlü bir oğlum dünyaya geldi. Ben de adını Muhammed koydum, ama akrabamız bana Rasûlu Muhteremin ismini koymana müsaade etmeyiz dediler. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem : سموا باسمى ولا تكنّو بكنيتى فانما انا قاسم اقسم بينكم "Benim ismimi takın ama künyemi takmayın, ben ancak (ezelî günde bile feyzi taksim eden) Kaasım'ım. Sizin aranızda taksim yaparım." buyurmuştur. Bu hadise istinaden ulemâ peygamberin isimlerinden birisini evladına koymak kemali samimiyet ve muhabbetin ifadesidir diye hüküm ettiler. Ancak, ismi Muhammed veya Ahmed konulan çocuğa sövmemek, bilakis onu sevmek güzeldir. Bundan başka herhangi bir salih zatın ruhundan feyz alıp bereketlenmek için ismini çocuğa takmakta hayrlıdır. Nitekim bu adet asrı saadet'ten önceki semavi dinlerde de mevcut idi.

Bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur : أنهم كانوا يُسَمُّون بانبيائهم والصالحين قبلهم

"Onlar kendilerinden önceki peygamberlerinin ve salihlerinin adlarını koyarlardı" mealindeki hadisi şerife binaen iyilerin isimlerini evlada takmak güzeldir, dediler. Fiilen de Rasûlü Muhterem birçok iyi mânâ bildirmeyen isimleri değiştirmiştir. Öyleyse evlada isim takmakta üç vazife vardır : Birincisi Peygamberlerin veya salihlerin ismini takmak, ikincisi dua mahiyetinde olup güzel mânâ bildiren isimleri takmak, üçüncüsü kulağa ağır gelmeyen ve ruhada ferahlık veren isimleri takmak usulüdür. Bu evladın hakkıdır. Aksi takdirde evlad babasına davacı olabilir. Ancak kibirliliği ifade eden isimlerden sakınmak şarttır.

Çocuk doğduktan sonra tatlı bir hurmayı ona yalatmak sünnettir. Eğer bu iş salih bir zat tarafından yapılırsa daha güzeldir. Tatlı bir şeyi yalatmak hurmadan başkası ile de olabilir. Ancak hurma efdaldir. Yedinci güne kadar ismini takmak, akikasını kesmek de mendubtur. Bu hususta örf ve adetler değişik de olabilir. Ehl-i sünnet ittifakla : güzel

isimler çocuğa hayr kazandırdığı gibi salihlerin isimlerini takmak ve isim takarken onlara sığınmak, dua ve şefaatlerini dilemek de çocuk üzerine büyük bir tesir barakır, demektedirler. Bu hususta Havaricinin ve mutezilenin ortaya koydukları delillere bakılmaz. Nitekim يخرجون من النار بعد دخول

"(Günahkârlar) Cehennem'e girdikten sonra (şefaat sayesinde) Cehennemden çıkarlar." mealindeki hadisi şerif onları reddetmektedir. Binâenaleyh çocuklara güzel isim takmak salihlerden bereketlenmek, dualarını dilemek, hıristiyana mahsus bir haslet olmayıp İslâmda da meşru'dur. Nitekim birçok Ashabı Kiram çocukları doğduktan sonra çocukları Peygambere götürerek O'nun çocuğa isim takmalarını ve dualarından bereketlenmeyi istirham etmişlerdir. Peygamber de onların bu hareketlerini tasvib etmiştir. Şu halde bu hususta bir sakınca yoktur.

Hür, emin, akıllı ve baliğa olan bir kadın güçlü olmak şartıyla çocuğuna bakar. Çünkü çocuk bakımı ve terbiyesi anasına aittir. Babası ise ancak helâl lokmayı kazanıp onlara yedirmekle mükelleftir. Şu kadar ki kadın kocasının yanında bulunduğu müddetçe çocuğunun bakımı hakkında bir ücret talep edemez. Aynı zamanda kadınlara çocuk terbiyesi üzerinde icbar da yoktur. Amma erkekler hakkında nafakanın alınması için icbar vardır. Erkek, çocuk ve annesinin nafakalarını temin eder. Ana da onlara yedirir, içirir ve giydirir. Fukâhânın beyanına göre de oğlan çocuk yedi yaşına kadar, kız çocuk buluğ çağına kadar annesinden alınmaz. Fakat kız çocuğu kendini idare etmekden ve namusunun muhafazalığından âciz olduğu için baba ve anne ona bakmaya mecburdurlar. Evleninceye kadar bu hal devam eder. Bu hususda kız ve oğlan çocuklara muhayyerlik yoktur. Yani yedi yaşa kadar oğlan annesinde, kız ise buluğa kadar annesinin yanında kalır. Şu kadar ki nafakaları babalarına aittir. Yedi yaştan itibaren edeblendirmek babalarına aittir.Bu hususta anne yardımcı olur. Zira ekseriyet itibariyle anne yufka yürekli, çok şefkatli olması hasebiyle ruhî terbiye vermekte âciz kalır.Tab'an da çocuk annesinden korkmaz. İşte bu hikmete binaen edeblendirmek vazifesi babaya ait olur. Temyiz yaşlarından sonra evlad annesinden alınır ve babasına teslim olunur, diye Hanefi fukahası da tasrih etmişlerdir. Çocuğun annesi, babasının nikahı altından çıkarsa babasından emzirmek, bedeni terbiye yani hizmet ücreti ve çocuk nafakası alınır, annesine teslim edilir. Şayet ki annesi babasının nikahı altında ise nafakadan başkasını talep edemez. Şu halde evladın, annesi üzerinde üç babası üzerinde de altı hakkı vardır. Bu haklarda kusur eden anne ve baba buluğdan sonra çocuklarının yaramazlıklarına ortak olurlar. Nitekim ونكتب ما قدموا وآثارهم "Biz önden gönderdikleri şeyleri ve bir de (bıraktıkları) eserleri dahi yazarız." mealindeki âyeti kerimede kişinin hayatından sonra da bırakmış olduğu evladının hayr ve şerrine ortak olduğunu beyan etmektedir. Şu halde evladının terbiyesinde kusur ettiği için anne baba günahkar olurlar. Bu hususta birçok müfessirler ittifak etmektedirler. Dediler ki mal, mülk, kitap yazmak, cami yapmak, vakıfları kurmak, hayr yerlere gitmekte ayak izi kişinin eseri olduğu gibi evladı da onun eseridir. Her insan eserinden sorumludur. Binaenaleyh her anne babanın evladına ruhî gıda vermeleri gerekmektedir. Maalesef bizim zamanımızda amelden en çok ihmal olunan birisi de terbiyedir. Anne babalar evladlarının dünyada istikballerini düşünürler, bunun için çalışırlar ama ahiretteki istikballerini sarfı nazar ederler. Bu yüzden huzur

müslümanlara hasret olmaktadır. Nitekim hadisi şerifte de şöyle buyurulmaktadır : ادب الرجل ولده خير من صدقة صاع "Bir adamın evladını edeblendirmesi bir sa' tasadduk vermesinden daha sevablıdır." Bu hadisi şerife binaen Ahlâk ulemâsı dediler ki :Hayrlı evladı yetiştirmek ve yetiştirilmesi uğrunda mal harcamak sadaka vermekten çok çok üstündür. Nitekim bir hadisi şerifte de :

حق الولد على الوالد ان يعلمه السباحة والرماية وان لا يرزقه الا طيبا

"Çocuğun babası üzerindeki hakkı, ona yüzmeyi, ok atmayı öğretmesi, ve helâlden başkasını ona yedirmemesidir" buyurulmuştur.

Bu vazifeleri görmekte helâl lokmayı eşine ve çocuklarına yedirmek erkeğe farzdır. Çünkü helâl lokmanın mahsulü kanla karışırken ondan gelen evlad ekseriyet iyi olur. Şeytan hislerine müdahale etse bile hayra teşvikçi,aksi takdirde şerre teşvikçi asabi damarlar daha kuvvetli olur. Ehli keşf bunu kalbin hareketinden fevkalade müşahede ederler. Demek çocuk terbiyesinde ruhaniyet olarak güzel isim ve helal lokma çok tesirlidir. Hisler de böyle. Meselâ, ana babanın temas anında hisleri nasıl ise çocuk sıfat olarak aynı hisleri haiz olarak dünyaya gelir. Nitekim Mevlâna Celaleddin Rumî şöyle demiştir :

طفل جان از شير شيطان بازكن　　بعد آزانش باملك انبازكن

تاتو تارك وملول تيره'　　دان كى بادوى لعين همشره'

لقمه' كان نور افزود كمال　　آن بود آورد ازكسب حلال

Ruhunu şeytanın emzirmesinden kes,
Sonra meleklerle arkadaş yap.
Sen karanlık ve bulanık sıkıntı içersinde bulunduğun müddetçe,
Bil ki şeytanı lain ile yoldaş olmuşsun.
Helâl lokma nur saçar ve kemaliyeti meydana getirir, kalbi cilalandırır.
Hikmeti ilmiyye de ameli hikmet de ondan husul bulur, yani helâl lokmadan.

Şeyh İsmail Rusûhi de şunları anlatır : Bundan anlaşılıyor ki çocuğun ilk oluşunda ana babaların kötü hislerden arınmaları gerekir. Aksi takdirde bu da çocuklara tesir yapar. Aynı zamanda ekseriyetle âsi evlad, haram lokma ve kötü hislerden meydana gelir. Eğer lokma helâl olur ve hisler de temiz olursa haliyle evlad sıfat ve ahlâk olarak iyi olur. Bunun için Mevlânâ: Ruhunu şeytanın emzirmesinden kes sonra meleklerle arkadaş yap, diye özellikle tavsiye etmiştir. Demek çocuk yapmak arzusunda bulunanın ilk vazifesi hislerini kötülüklerden arındırmasıdır. İkinci vazifesi helâl lokma yemesidir. Üçüncüsü çocuğuna güzel isim takmasıdır. Ana baba bunda ne kadar ihmalkârlık yaparlarsa o kadar evladlarının ruhunu meleğin emzirmesinden kesmişlerdir.

Hadisi şerifte de bu haklara işaret olarak şöyle buyurulmuştur :

حق الولد على الوالد ان يحسن اسمه ويحسن ادبه وان يزوجه اذا ادرك

"Evladın babası üzerindeki hakkı : İsmini ve edebini güzelleştirmesidir, yazıyı ona öğretmesidir, erginlik çağına ulaşınca da onu evlendirmesidir" İşte görüldüğü gibi buradaki haklar çocuğun babasına yüklenmiştir.

İmam Gazali diyor ki : Çocuk temiz bir cevher olarak doğar, hayr ve şer kazanmak kabiliyetinin imkanına sahibtir. Anne ve babasına emanettir. Bunlar hayr işlerlerse çocuk da onları taklit eder ve said olur, fena ahlâklı olurlarsa çocuğunda kalbinde şer arzuları nakşlanır, büyüdükten sonra onu işler ve şakî olur. Her ikisinde de anne ve baba çocuğuna ortaktır. Onun için her anne ve babanın hayr işlemesine gayret göstermeleri gerekir. Çünkü bil fiil anne ve baba evladının ilk muallimidirler.

كما ان لوالدك عليك حقا كذالك لولدك عليك حق

"Senin üzerinde babanın hakkı olduğu gibi çocuğunun da senin üzerinde hakkı vardır." buyurulan hadisi şerifte çocuğun annesi ve babası üzerindeki hakları tasrih olunmuştur. Bu haklardan en mühimi de güzel isim takmak, helâl kazançtan yedirmek, sünnet ettirmek, yedi yaşından itibaren dini öğretmek, oniki yaştan sonra bir san'at veya ilimde çalıştırmaktır. Temyiz ve buluğdan evvel baba erkek çocuğunu bir yerde çalıştırıp onun ücreti ile de olsa yine ona hizmet etmelidir. Hülâsa onu bir mesleğe sahip kılmaktır.

Kız çocuklarını oniki yaştan sonra evden çıkarması ve namahremin yanında çalıştırması meşru' değildir. Çünkü kadını meslek sahibi kılmak için başkalarının yanına vermek ve dışarda çalıştırmak dinen ve ahlâken güzel görülmemektedir. Hatta kız ve oğlan çocukları onüç ondört yaşdan sonra birbirinden uzak tutmak şarttır. Bu şartlar dahilinde yetiştirmek güzeldir.

Anne ve baba çocuklarını terbiye ederlerken merhamet göstermeleri gerekir.Çünkü bir çok hadîsi şeriflerde "İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah da merhamet etmez" buyurulmuştur. Malumdur ki evlada evleviyetle merhamet gerekir. Nitekim asrı saadetde bedevilerden bir kabile Peygamberin yanına gelmişler, onlardan birisi Ey Allah'ın Rasûlü çocukları öper misiniz, ama biz öpmüyoruz demiş. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem şöyle buyurmuştur : او املك ان كان الله عز وجل نزع من قلبك الرحمة

"Aziz ve Yüce olan Allah kalbinden merhameti çıkarınca ben sana ne yapabilirim." Bu hadîsi şerifin tehdidi son derece mühimdir. Nitekim Hazreti Ömer'in de tayin ettiği bir memur, O'nun huzurunda benim evladımdan şunlar şunlar vardır, fakat ben daha onları öpmedim demiş, bunun üzerine Hazreti Ömer ona bağırarak : Dikkat et! Aziz ve Yüce Allah ancak kullarından insanların haklarına en çok riayet edene merhamet eder. Kendi çocuklarına merhamet etmeyen gayrine nasıl hizmet edebilir, buyurmuştur. Sonra Hazreti Ömer o memuru azl etmiştir.

Çocuklara süt emzirmek, güzel isim takmak, onları sünnet ettirmek, onlara din öğretmek, bir san'at ve mesleğe sahib kılmak, imkân olduğu kadar onları evlendirmek, ihsan ve iyilikle ifade edilir. Gerçek hizmet de budur. Tastam bu hizmeti yerine getirenlerin adı "Ebrar"dır. Allah da "Ebrar"ları sevmiş ve övmüştür. Binâenaleyh anne ve babaların ebrar olabilmeleri için sütte, helal yedirmekte terbiyede kusur etmemeleri gerekir. Nitekim ayeti kerimelerde şöyle buyurulmaktadır.

والوالدات يرضعن اولادهن حولين كاملين لمن اراد ان يتم الرضاعة وعلى المولوله رزقهن وكسوتهن بالمعروف

"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler (bu hüküm) emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. Onların (annelerin) babanın gücüne ve örf-adete göre yiyeceği, giyeceği;

çocuk kendisinin olana (babaya) aittir." Bu ayeti kerimede çocuğun babasının nikahı altında olduğu halde çocuğunu emzirme mukabilinde ücret alamayacağını tasrih buyurmaktadır. Şu kadar ki anneleri emzirmeye zorlamak da yoktur. Ancak nikah altından çıkan valideye ücret hakkı vardır. Bu hususda yine emzirmeye zorlama yoktur. Bir çok müfessirler : Emzirmek istediği halde annenin elinden çocuğu almak yahut babanın altından kalkamayacağı masrafları yüklemek suretiyle icbar yoktur. Örfün uygun gördüğü vech ile anneler emzirirler, şeklinde mana etmişlerdir. Bazıları da emzirsinler şeklinde mana etmişlerdir. Bu takdirde annelere emzirmek icbarı olduğu gibi babalara da nafaka vermek icbar edilir. Nitekim Fukahâdan İmam Şâfii nikah altında iken bile emziren annenin ücreti vardır demiştir. Nikah bağının çözülmesi takdirinde hüküm fıkıh kitablarına havaledir.

Herhalûkârda annenin sütü ile çocuğun beslenmesi güzeldir. Çünkü annenin sütü gibi çoçuğun dimağını tekmil edip olgunlaştıran hiçbir şey yoktur. Anne sütü ile terbiye olan bir çouğun boyu bosu daha mükemmel olacağına da yukarıdaki ayeti kerime işaret etmektedir. Bu gün bu ayeti kerimenin mucizesi apaçık ilim satırlarında okunmaktadır. "Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler (bu hüküm) emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir." buyurulmaktadır. Anne sütü çocuğun bünyesini, boyunu bosunu güzelleştirdiği gibi dimağ hücrelerini de tastam olgunlaştırır. Anne sütü ile beslenen çocuğun terbiyesi daha kolay olur.

Ebeveynin merhametsizliğinden birisi de çocukları düşürmeleridir. Veyahut da öldürmeleridir. Aslında bu adet cahiliye devrinden kalmadır. Ne fayda ki bu ilim asrında medeniyet ismi altında kürtaj gibi birçok hilelerle çocuklar telef edilmektedir. Bu korkunç bir fitne ve felâkettir. Allah Kur'an'da bu gibi fenalıkları yasaklamaktadır. Nitekim ولا تقتلوا اولادكم من املاق نحن نرزقكم واياهم "Fakirlik endişesi ile çocuklarınızı öldürmeyin, biz sizin de onların da rızkını vereceğiz" buyurulmaktadır. Fıkıh ilmine göre zaruret kabul edilmiş hudutun dışında özellikle fakirlik endişesinden kürtajla çocuk düşürmek yahut doğduktan sonra öldürmek çirkin ahlâktır. Halbuki Rasûlü Muhterem bu korkunç felâkete set çekmek maksadıyla şöyle buyurmaktadır :

احبوا الصبيان وارحموهم واذا وعدتموهم ففوالهم فانهم لا يرون الا انكم ترزقونهم

"Çocukları sevin, onlara merhamet edin (düşürmeyin, öldürmeyin, besleyin), onlara bir sözde bulunduğunuz da sözünüzü yerine getirin. Çünkü muhakkak onlar, sizin onları rızklandırdığınızdan başkasını göremezler." Bu hadisi şerif büyük bir ihtardır." Çocukları sevin, onlara merhamet edin" cümlesi özellikle ümmete büyük bir emirdir.

ANNE VE BABA EN ÖNCE DİN VE AHLÂKI ÖĞRETMELİDİRLER

Birinci devrin ortasından ikinci mertebesine girmesi zamanında yani dört yaşdan itibaren oniki ondört yaşlarına kadar anne ve babanın çocuklarına telkinlerde bulunmaları ilk öğretimdir. Aklın da inkişafının ilk devresidir. Dimağ ve kalbin müdrike kuvvetlerinde ne gibi ilimler suretlenir başlığına bakınız.

İlmî tatbik olarak, sezgi ve şuur kuvvetlerini fiile geçirmek için çocuklara ilk talimde tıpkı çocuklaşmak gerekmektedir. Nitekim من كان عنده صبى فليتصاب له "Kimin yanında bir çocuk varsa ona çocukluk muamelesi yapsın" mealindeki hadîsi şerif bu manayı emretmektedir. Binâenaleyh ulemâ şöyle dediler : Yedi yaştan itibaren çocuklara ilmihal telkin edilir. Din ve dünyayı öğretecek muallimlerin sevgisi tebliğ edilir. Anne baba ve muallimlerce de çocuğun fıtrî meyli kontrol edilir. Çocuğun en çok meyl ettiği ilim mi san'at mı diye tesbit etmeğe çalışılır. Çünkü Hâlık Teâlâ herbir insanın ruhânî ve nefsânî kabiliyetlerini ayrı ayrı yaratmıştır. Çocuğun tabii olan meyli ona göre olur. Nitekim yine mucize olarak Allah'ın Rasûlu bu manaya,

اولادكم واحسنوا ادبهم الزموا

"İcbarla çocuklarınızı (kabiliyetlerine göre) terbiye edin ve onları güzelce edeblendirin" buyurmasıyla işaret etmektedir. Çocukların dünyevî meyllerini tesbit edin ve ona göre san'at ve ilmi öğretin, terbiye edin, dindeki edebî de ihmal etmeyin demektir. Şayet çocuk fıtrî meyline binaen edebe meyletmezse icbar da edin diye Aliyyül Kâri mana etmiştir. Binâenaleyh anne babanın çocuklarının fıtrî kabiliyetlerini tesbit edip ona göre terbiye etmeleri gerekmektedir. Şu halde çocuklar yedi yaştan itibaren dînî ve dünyevî terbiyeye tabi tutulur. İşte anne babanın mükellefiyeti...

Anne baba, mahalle muhtarı, mahalle imamı, belediye reisi hatta devlet ricali bu emirle mükelleftirler. Çünkü hadîsi şerifte

مُرُوا اولادكم بالصلوة وهم ابناء سبع سنين واضربوهم عليها وهم ابناء عشر وفرقوا بينهم فى المضاجع

واذا زوج احدكم خادمه او اجيره فلا ينظر الى مادون السرة وفوق الركبة

"Çocuklarınıza yedi yaşında iken (vacib olarak) namaz kılmayı emredin. On yaşlarına girip de namazı terk ettiklerinde dövün, (şehvânî gaileden korumak için de) yatakları ayırın, hizmetçi köle ve ücretlileri evlendirdiğiniz zaman dizle göbek arasına bakmayın" buyurulmuştur. Hadis şârihleri : Kız ve oğlan çocukları yedi yaşına girerlerken onlara namaz gibi ilmihali öğretin ve bir yatakda yatmamalarını temin edin. Emrlerini yapılmasını ve yasakların terk edilmesini de talim edin demektir, diye bu hadîsi mana ettiler. İbnu Abdüsselâm diyor ki, yedi ve on yaşlarında çocuklar emr ve yasaklarla mükellef değillerdir. Bakıcıları, velileri onlara meleke olabilsin diye emr ve yasakları bildirir. Aslî mükellefler bunlardır. Müşarünileyhinin bu sözüne göre meşru' ve gayri meşruları çocuklarına öğretmeyen son derece sorumludur. Nitekim bir adam: Ey Allah'ın Rasûlu, benim şu oğlumun hakkı üzerimde nedir, demiş, bunun üzerine Rasûlü Muhterem حسن اسمه وادبه وضعه موضعا حسنا "İsmini ve edeblendirilmesini güzelce yapmandır. Ve onu güzel bir mevkiye koy" buyurmuştur. İmam Tahâvî diyor ki: Çocuğun sağ kulağında ezan, sol kulağında ikâmet etmek şeytandan hislerini korumak içindir. Binâenaleyh bu ilk telkin isim takarken başlanılmış oluyor. Demek çocuk doğar doğmaz dînî terbiyeye tâbi tutulur. Aslında her çocuk fıtrat üzerinde doğar, annesi babası onu değiştirir, görülmez mi "Her doğan çocuk İslâm'ı kabul etmek kabiliyeti üzerine doğar, bilahâre annesi babası onu Yahudî veya hırıstiyan veya putperest kılarlar" buyurmuştur. Bu hadise binaen anne babanın telkin ve tebliğ de kusur etmeleri son derece günahtır.

Allah Teâlâ küllî ilim, irade ve kudretiyle eşyayı hayrlı ve şerli, hayr ve şerri yaratmıştır. Bunlardan kulun gücüyle ve kazancıyla yaratılan işlerde kul o hayr ve şerrin var olmasını dilemiştir. Bunun için sorumludur. Allah kulunun isteği ve meyli dışında bir iş yaratırsa onu sorumlu kılmaz. Meselâ, akıl, zekâ ve sezgide kulun iradesi yoktur. Allah Teâlâ herbir kuluna bir miktar ihsan etmiştir. İşte ne kadar ihsan ettiyse kul ona göre hayra veya şerre yönelir, akıl ve iradesini kullanır, ona göre de şerde azaba,hayrda sevaba müstehak olur. Şu halde çocuklar hakkında da çocukların edeblendirilmesine güç harcayan sevabı kazanır. Bu hikmete binaen Ashab ve Tabiin : İnsanda olgunluk ve salah Allah'dandır. Lâkin terbiye ve edeb ise babalardandır, demişlerdir. Güzel alışkanlıktan ibaret ahlâk ve edebi Allah Teâlâ babaların gayreti nisbetinde yaratıp çocuklarına ihsan eder. Bunun için anne baba mükelleftirler. Anne babanın evladına yapacağı ikram da budur. Bundan daha güzel ikram ne olabilir. اكرموا اولادكم واحسنوا ادبهم "Çocuklarınıza ikram edin ve güzelce edeblendirin" buyurulan hadîsi şerif vucubî ifade etmektedir. Yani anne babaya evladlarına ikram etmeleri ve güzel edeblendirmeleri vacibdir. Bu vacibi ifa etmek bakımından anne babalar evladına en büyük hediye vermiş olurlar. Nitekim "Bir baba evladına güzel edeb kadar güzel bir hediye vermemiştir" buyurulmuştur.

ما نحل والد ولدًا من ادب حسن

İmam Gazali en önce anne babanın evladına öğretecekleri ahlâk ve dini şöyle sıralamaktadır.

1– Her anne baba, özellikle baba âmentüden sonra güzel ahlâkı çocuğuna öğretmelidir.

2– Her anne baba çocuğunu kötü arkadaşlardan uzaklaştırmalıdırlar.

3– Her anne baba ziynet, fazla para vermek ve işret yerlerinden çocuklarını sakındırmalıdırlar.

4– Çocuklarda oburluk hasleti tezahür edebilir oldu ise onları menetmeleri gerekir. Yemeğe başlarken besmeleyi okumak, onlara ufak lokmayı aldırıp bolca çiğnemeyi, sağ elle yemeği öğretmelidirler. Böylece oburluk zaafiyeti tedavi olunur. Çocukların sofra üzerine başlarını götürürlerken bundan da onları sakındırmaları gerekir. Özellikle sol elle taharet alındığı için sol elle lokmayı ağızlarına götürmemelerini tavsiye etmelidirler. Özellikle sol elin parmaklarını ağıza götürülecek lokmaya değdirmemek gerekir. Bir lokmayı yutmadan evvel ikinci lokmayı ağza götürmesini de engellemeleri lâzımdır. Aksi takdirde oburluk ve cimrilik çocuğun ruhuna hakim oluverir.

5– Çocuğa cömertliği öğretmelidirler. Obur çocukları tenkid etmekle îsarı, kanaati ve cömertliği sevdirmelidirler. Aksi takdirde çocuk büyüdükten sonra faziletlerden mahrum olur. Bunların hepsini hikâye suretiyle onlara tebliğ etmek icab eder. Çünkü çocuklarda henüz idrak tekâmül etmediği için akılları hikaye suretiyle anlamaya daha müsaittir.

6– Hatalarından göz kapatmakla, güzel hareketlerini övmelidirler. Zira fıtraten insan övmeyi sever. Gizli hareketlerini de halkın yanında söylememelidirler. Aksi takdirde çocuklar ruhî eziklik içersine girer ve hantal olurlar. Artık büyüdükten sonra bu

huy onlardan geçmez.

7– Gizlemek istedikleri bir fenalığı işlemek anında ana babanın teğafül etmeli ve bilahere ustalıkla onları vazgeçirmelidirler. Unutmayalım "Kimin yanında çocuğu varsa ona çocuklaşsın" buyurulmuştur. Yani akıllarının ve mizaçlarının miktarınca muamele etsinler. Hususen iyi hareketlerinde onları övmek, aferin demek ruhlarını okşar ve onları iyiliğe iteler. Pedagoji ilmiyle iştigal edenler de bunun üzerinde çok durmaktadırlar.

8– Gündüz onları yürütmek ve hareketlendirmekle çevikliğe alıştırmalıdırlar. Aksi takdirde tembelleşirler.

9– Şımarıklıktan arkadaşlarının üzerlerinde kibirlilik yaptıkları takdirde de onları sakındırmalıdırlar. Tevazuun güzelliğini ve faziletini öğretmelidirler. Hatta anne babanın mallarıyla makam ve riyasetleriyle övünmelerini menetmelidirler.

"Kimin ameli (hareket ve çalışması) geride ise nesebi onu ilerletmez" mealindeki hadisi kalblerine nakşetmelidirler. Aksi takdirde cahiliye devrinin ayıbını yani ecdatla iftihar etmeyi âdet edinirler.

10–Halkın elinden hediyeyi almamalarını tavsiye etmelidirler. Özellikle anne baba fakirse almanın zilletini, vermenin üstünlüğünü çocuklara sevdirmelidirler. Anne baba zenginse çocuklarını israftan menetmelidirler.

11–Arkadaşlarından sırt çevirmemelerini, üst ve başlarını temiz tutmalarını, temizliğe riayet etmelerini öğretmelidirler.

12–Yeminden, yalandan, çok soru sormaktan onları men etmeleri şarttır. Yerine göre de konuşturmalıdırlar.

13–Dinlemeyi onlara öğretmelidirler.

14–Büyük adamlara, hocalara, âmirlere karşı saygı göstermeyi öğretmelidirler.Bunların gelmelerinde kıyam etmek usulünü öğretmeyi ihmal etmemeleri ve ismen bunlara hitab etmelerini menetmeleri gerekir.

15–Dersin dışında oyunlarında göz kapatmakla onları serbest bırakmalıdırlar.

İmam Gazalî diyor ki : Oyundan men edilen çocuklar hileye alışırlar ve zekâları körleşir. Büyüdükten sonra da hikmet ilimlerini öğrenmekten âciz kalırlar. Öyle ise erkek çocuğa san'at ve ilmin öğretilmesine vesile olacak oyunları öğretmeli, kız çocuklarına da nakış, dikiş, kap kacak,bebek gibi oyuncakları almalı ve onları serbest bırakmalıdırlar. Hülasa herbir nev'i ilerdeki iş sahasına göre yetiştirmek gerekir. Hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

اَلْهُوَا والعبوا فانى اكره ان يكون فى دينكم غلظة

"Meşgul olun, oynayınız çünkü ben dininizde ağırlık yapmanızdan ikrah ediyorum" Herşeyde vasat hal şarttır. Nitekim" işlerin en hayırlısı en mütedil olanıdır" buyurmuştur.

16–Sövmek, kötü laf söylemekten çocukları menetmelidirler. Hayrete şayan ki zamanımızda çocuklara şuna söv, şunu döv, buna şöyle söyle, şuna böyle söyle gibi

abur cubur sözler öğretiliyor. Bu ne tuhaf... Buna çok dikkat etmek lâzım.

17– Vatan sevgisini, cihad sevgisini çocukların kalbinde nakşetmelidirler. Nitekim حب الوطن من الايمان "Vatan sevgisi imandandır" buyurulmuştur.

18– Taharet, abdest, namaz, nafile oruç ve ibadetlerin keyfiyetlerini fiilen onlara yaptırmalıdırlar. Sonra onlara tabiat olur.

19– Her türlü haramdan, hırsızlıktan, kız çocukları da açıklık saçıklıktan menetmelidirler. İhtilamın, guslün durumlarını zamanında onlara bildirmelidirler. Kısa surelerin ezberletilmesini temin etmelidirler. İşte buraya kadar saymış olduğumuz vazifeler anne babaya vacib olan hususlardır. Çünkü farzları öğretmek farz, vacibleri öğretmek vacib, sünnetleri de öğretmek sünnettir. Seyyid Abdurrahman Circâvî diyor ki : Onüç yaşla ondört yaş arasında çocukların istimnaya alışmamalarını temin etmek anne ve babalara düşen vacib vazifelerdir. Çünkü istimna çocukların bünyelerini zayıflatır, zekalarını azaltır, onlarda heyecanı meydana getirir. Hadîsi şerifte : لا حياء فى الدين "Dinî öğretmek hususunda (veya öğrenmekte) utanç yoktur" buyurulmuştur. Buluğa girerken bilhusus şeytan çocuklara bu fenalığı öğretir, nefslerine ilham eder. En azından bu devrede çocukları yalnız kalmaktan menetmeleri lâzımdır. Tâ ki şeytana bir lokma olmasın. Seyyid Circâvî'nin bu tavsiyesi son derece mühimdir.

TALİM VE TERBİYEDE TEDRİCİ HAREKET VE NASİHAT GEREKİR

Allah Teâlâ mahlukunu yaratmış ve onlara ilmin öğrenilmesini emretmiş, öğrenmekte de tedrici hareket ve nasihat etmeyi teşvik buyurmuştur. Nitekim

ثاويهب لمن يشاء الذكورويهب لمن يشاء انا

"Dilediği kimseye kız, dilediği kimseye de erkek çocuğu bağışlar." buyurulmuştur. Bu ayete binaen fakirlik endişesi ile evlenmeyi terketmek kız evladının doğurulmasından korkmak yahut kız çocuğunu evlendirmekten endişe etmek ve bundan dolayı beş seneden fazla azletmek hep cahiliye adetlerinden kalan usullerdir. Binaenaleyh her insan ilâhi mevhibelerini ve bağışlamış olduğu kız ve erkek çocuklarını sevmelidirler. Nitekim Aliyyül Kâri diyor ki: Evlad yaşarsa dünyada faidesi olur, ölürse ahirette şefaatçı olur. Bunun için "Kim müslümanların çarşısına girip bir hediye alır, evine dönerken kız çocuğuna tahsis ederse şüphesiz Allah Teâlâ ona rahmet gözüyle bakar. Allah kime rahmet gözüyle bakarsa muhakkak onu azablandırmaz" mealindeki hadisi şerifin senedi zayıf olsa da birçok ulemâ onunla amel etmiş ve en müjdeleyici olarak kabul etmişlerdir. Şu halde kız oğlan çocuğu fark etmeksizin din ve dünyevi terbiyelerine önem vermek, yetiştirmek gerekmektedir. من بركة المراة تبكيرها بالأناث "Kadının önce kız doğurması onun bereketli olmasındandır" buyurulan hadisi şerife binaen evlad doğduktan sonra ana baba ona iyi isim takmalı ve İslâmi terbiyeye tabi tutmalıdırlar. Zaten İslâmi olarak yaşayan anne baba fiilen çocuğunu terbiye etmiş olurlar.

يوم القيامة باسمائكم واسماء ابائكم فاحسنوا اسمائكم انكم تدعون

"Şüphesiz sizler kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın ismi ile çağrılacaksınız. O halde onlara güzel isim takınız" buyurulmuştur. Binâenaleyh başlangıçta kulaklarında ezan ve kametle birlikte güzel isim takmak, Allah'ın hoşuna gidecek şekilde

çocuğu terbiye etmek ve terbiye edilmesinde tedrici hareket etmek ana babanın ilk vazifesidir. Evet insanlar kıyamette anne babanın ismiyle çağrılacaklar. Anne babanın sıfatları, isimleri, hal ve hareketleri dünyada iken İslâm dinine uygun ise orada da saadeti kazanmış olurlar. Aksi takdirde şekâvet... Ehl-i hikmet dediler ki; Çocuğun kulağında ezan ve kamet ruhâniyette terbiye edilmesi için yardımcı olduğu gibi çocuğa akika kesmek, saçlarını kesip mukabilinde altın ve gümüş tartarak sadaka vermek, onu salihlerin yanına götürüp duaları ile bereketlenmek terbiyenin kolayca yapılmasına kuvvetli vesilelerdir.

Harun Reşit oğlu Emin'i muallimine teslim ederken ona şöyle demiştir :

Ey Ahmed! Biliyorsun bu Emirül mü'min'inin sana teslim ettiği çocuktur. Onun kalbinin özü ve dimağının mahsulüdür. Sehavet elini ona aç, çünkü mürebbilerin çocuklara hizmet etmeleri vacibtir. Emirül Mü'min'in ona muamele ettiği gibi muamele et,ona Kur'an'ı öğret, tarih ve siyerden hikayeleri anlat, tâ ki geçmişlerin maceralarından haberdar olsun, şiir ve edebiyatı öğrenmeye meyletsin. Bilhusus hadisleri öğrensin, fikir almak ve fikir vermek usullerini öğrenip, mantıkcı ve konuşkan olsun. Vaktinin haricinde onu gülmekten menet. Ona faide vermek düşüncesinden bir an olsa dahi gâfil kalma, ona üzüntü ve keder verecek her türlü muameleden sakın, dikkat et eğer sen onu ilmi öğrenmekten usandırır, zihnini bozacak olursan hakkını zayi etmiş oluyorsun ve böylece o da tembelliğe alışacaktır. Haydi onu adaletle çalıştır. Eğer utanırsa tedavi et, yüz tutarsa korkut, çoğu zaman ona yumuşakca davran, ilmi öğret. Talimden kaçarsa döv, mesuliyetini bil ve onu da kurtarmaya çalış.

İbnu Haldun mukaddimesinde bu hususta birçok tavsiyeleri yazmaktadır. Hali hazırda Pedagoji ilmiyle iştigal edenlerden hiçbiri İbnu Haldun'un terbiyede ortaya koymuş olduğu ölçülerin kapısına varamamaktadır.

Mervan, oğlu Abdulmelik'in muallimine şöyle tavsiye etmiştir : Güzel ahlâk öğretin ve buna gayret gösterin. Bu çocuğuma şiir ve edebiyattan birçok şeyleri öğretin ki cesaretli, mert, cömert ve âli himmetli olsun. Şeref ve haysiyetle özleri, sözleri birleşmiş adamların meclislerine teşvik edin, tâ ki çocuğum Abdulmelik şeref ve haysiyetin güzelliklerini öğrensin, faziletli insanların faziletlerini kazansın. Çocuğumu fena arkadaşlardan sakındırın, edebi bozulursa benim devlet ve milletimi yok etmişsiniz demektir. Çocuğumun yanında halkı tenkit etmeyin, tâ ki ahlâkı bozulmasın, yalan ederse dövün. Hülasa cehennem yolundan onu çıkarın ve cennet yolunda yürütün. Haccac da oğlunun muallimine şöyle demiştir : Çocuğuma yüzme ve hareketi öğretin. Çünkü yüzmeyi bilmeden göle girerse boğulur, sonra yazıyı öğretin, yazıyı öğretirken de ilmî mes'elelerle öğretin, sadece çizgi değil.

İmam Rağıb İsfihânı diyor ki : Bir gün Mansur hapisdeki mahbusları ziyaret ederken onlardan şu soruyu sormuştur : En çok sizin merak ettiğiniz şey nedir? Mahkumlar: Ey Emirel mü'minin en çok merak ettiğimiz şey çocuklarımızın edeblendirilmesinden uzak kalışımızdır. Bundan başka bir hasret çekmiyoruz. Mansur : Neden? Diye sormuş. Eğer onlar da bizim gibi dini öğrenmek ve tatbik etmekten mahrum olurlarsa Senin

gazabına uğrayacaklar ve bizim gibi buralarda çürüyeceklerdir. İşte ibret...

1– Ana babanın birinci vazifesi tedrici olarak yedi yaştan itibaren Allah'ın sıfatlarını, Peygamber'in hukukunun korunmasını çocuklarına öğretmeleridir. Çünkü bundan ihmalkârlık yapan mânen çocuğunu boğazlamıştır. Hadîsi şerifte : "Evladınıza yedi yaşlarında namazı emredin. Kılmadıkları takdirde on yaşlarında onları dövün" buyurmuştur. Buna binâen İslâm Ulemâsı ittifakla dediler ki : Bu hadîsi şerifte öğretimin tedrici olmasına teşvik vardır. Şu halde çocuğun kalbine tevhidi nakşetmekle onu şirkten uzaklaştırmak, efsanevî, hayali hikayelerden uzaklaştırmak gerekir. Özellikle Lokman Hekim'in oğluna öğrettiği gibi çocuklara din ve ahlakı öğretmek lazımdır. Çünkü Kur'an-ı Hakîm bu hususta Lokman Hekim'i bize örnek göstermektedir.

يا بنى لا تشرك بالله ان الشرك لظلم عظيم

"Oğulcağızım Allah'a ortak koşma, çünkü O'na ortak koşmak büyük bir zulümdür" buyurulmuştur. Yani ey oğulcağızım, cin, peri, ateş, insanlar ve hayvanlardan hiçbiri Allah'ın emri olmaksızın insanlara zarar veremezler. Öyleyse bunlardan korkmamak lazım, zaten bunlardan korkmak vehim ve hayalden ibarettir. Tesir etmek hususunda bunları Allah'a ortak etme. Allah Teâlâ'nın emrlerini terkettiğin, yahut yasaklarından birini işlediğin zaman Allah'da bunları musallat eder. Zarar verici hepsi şeytan gibi köpeklerdir. Köpek sahibine itaat eder, öyleyse bizde bunların sahibine sığınmalıyız, O bizi bunlardan kurtarır. Faideyi vermek, zararları defetmek Allah'a mahsustur. Hiç birşey O'na denk değildir, O akla gelen herşeye muhaliftir, herşey yapmaya güçlüdür. O, insanlardan Peygamberleri seçip göndermiştir. Onlar da doğru yolu göstermişlerdir ve böylece melekleri, kitabları, ahiret gününü tedrici çocuklara öğretmelidir. Burada anne babanın çoğu zaman hataları olmaktadır. Ufak çocuklarına, öcü geldi, şeytan geldi, moo seni yiyecek, filan seni kesecek, filan seni biçecek diye korkuturlar. Kesinlikle bunlardan sakınmak lazım. Bu gibi telkinler çocuğa şirke girmek için açılan ilk kapı olur. Şirk kapısı...

2– Anne babanın ikinci vazifesi, tedrici çocuklarına Allah'ın dostlarını sevdirmektir. Onların emrlerini yerine getirmek, yasaklarından sakınmak gerekli ve yollarında yürümek lazım olduğunu öğretmelidirler. Çünkü bu hususta şu ayeti kerime ve hadîsi şerifte emr vardır : واتبع سبيل من اناب إلى "Bana iman edip, tevbe ile dönen ve inâbe edenlerin yoluna uy" buyurulmuştur.لاطاعة لمخلوق فى معصية الخالق"Allah'a isyan olacak yerde hiçbir mahlûka boyun eğilmez" buyurulmuştur. Bu ayet ve hadisten çocuğun kalbine şunları nakşetmek gerekir. Allah'tan başka hiç bir mahluktan korkmak gerekmez, onların emrlerini yerine getirmek, yasaklarından sakınmak gerekmez. Ancak Allah yolunda olanların sözleri dinlenir, emir ve yasaklarına uyulur, onlar gibi olmaya çalışılır. Böylece Allah'a dönüp inâbe edenlerin ibret verici menkîbelerinden anlatmak suretiyle tedricen çocukları terbiye etmek gerekir. Özellikle muallimlerin sevgisini kalblerine nakşetmek ilk öğretimde ilk vazifedir.

3– Anne babanın üçüncü vazifesi, çocuklarını kötülüklerden daha fazla,fena huylu arkadaşlardan uzaklaştırmalarıdır. Çocuklara sekiz, dokuz yaşları civarında şu mubarek kelimeleri manaları ile tebliğ etmek, öğretmek çok faidelidir. Üç kelime...

الله ناظری الله حاضری الله معی

"Allah'u nâzirî", "Allah'u hâdirî", "Allah'u maîy", Yani Allah beni kontrol edicidir. Allah yanımda hazırdır, Allah benimle beraberdir. Şu halde O'na isyan etmeyeceğim, emrlerini yerine getirir, yasaklarından sakınırım, O benimle beraberdir, öyleyse O'ndan başka bana hiçbir şey ne zarar ne de faide verebilir.

Lokman Hekim de bu itikat ve inancı çocuğuna şöylece öğretmiştir.

يا بنى انها ان تك مثقال حبة من خردل فتكن فى صخرة او فى السموات او فى الارض يأتى بها الله ان الله لطيف خبير

"Oğulcağızım hakikat şu ki (iyilik ve kötülükten yapageldiğin amel ve hareketler) bir hardal tanesi kadar dahi olsa ve bir kaya parçası yahut göklerde ve yerin içinde (gizlenmiş) olsa bile Allah onu (kıyamet gününde meydana çıkarır ve hisabını görür, meydana) getirir. Çünkü Allah'ın ilmi herşeyi kuşatıyor. Hakkı ile herşeyden haberdardır" buyurulmuştur. Demek çocuklara Allah hakkında ve ahiret hakkında bu şekilde temel olarak itikâdı mes'eleler öğretilir. Bundan sonra çocuklara iyilik ve kötülük, hayr ve şer beyan edilir. Farzlar, vacibler, fiilen de onlara yaptırmaya çalışılır. Özellikle buluğ çağından evvel namazın farz olması, zina, katl, hırsızlık ve kötü alışkanlıkların cümlesi icmâlı olarak izah edilir. Sonra çocuklar kontrol altına alınır, fiilen de onlar sakındırılır. Özellikle Rasûlü Ekrem bu mes'elenin üzerinde durarak şöyle buyurur :

وان احدكم يعمل فى صخرة صماء ليس لها باب ولا كوة لخرج عمله للناس كائنا ما كان

"Eğer sizden biriniz kapalı, kapısız, daracık en ufak bir deliği olmayan bir taş içinde (hayr veya şer) amel işlerseniz (işlenilen) amel her ne olursa olsun o insanlara açık olacaktır."Yani en gizlide günah işlerseniz dahi Allah Teâlâ o gizliliği aşikâra çıkaracaktır. Öyleyse umum günahlardan sakınmak gerekir. Eğer bu inanç çocuklarda olmazsa nifak ve riyakârlık hastalıklarına yakalanırlar. Nitekim İmam Şâfii şöyle buyurmuştur : Aslında bu hadîsi şerifi küçük yaşlarda öğrenmek lâzımdır. Eğer bu inanç çocukların kalbinde nakşolunursa kalbleri saflaşır, riya ve nifak hastalığına yakalanmazlar. Öyleyse talim esnasında çocuklara sert davranışlardan daha ziyade yumuşak davranmakla bu gibi faziletleri öğretin, onlara boyun eğin, gazablandığınız zamanda aşırı dövmekten sakının. Çocukları korkuturken de hatalarını hatırlatın. İşte sen şöyle yaptığın için ben sana tokat vurdum deyin. Bütün bu tedrici talimlerde sakın çocuklara sövmeyin, aksi takdirde isyana meylederler ve bozulurlar. Özellikle onları kazanç ve çalışmak yollarına sevkedin. Tâ ki cesaretli olup fena alışkanlığa mahkum olmasınlar. İmam Şâfii böylece hikmeti beyan etmiş...

4– Anne babanın dördüncü vazifesi, inanıp yaşadıkları gibi ve çocuklarını yetiştirdikleri gibi çocuklarını da başka çocuklara talim etmeye teşvik etmelidirler. Çünkü çocuk gayrine öğretmeyi de sever. Eğer kendisi öğretmeye çalışmazsa fena arkadaşların fenalıklarına alışır, bu takdirde insî ve cinnî şeytanlar ona öğretmeye başlarlar. Nitekim Lokman Hekim de bu hususu tavsiye etmekle çocuğuna karşıdan gelen tüm tepkilere, katlanıp, sabretmeyi emretmiştir. Nitekim ayeti kerime şöyle beyan buyurmuştur.

يابنى اقم الصلوٰة وَأْمُرْ بالمعروف وانه عن المنكر واصبر على ما اصابك ان ذالك من عزم الأمور

"Oğulcağızım (kendini kemale erdirmek için) namazı dosdoğru kıl, (başkalarını da kemale vardırmak için) iyilikleri emret, kötülüklerden vazgeçirmeye çalış. Eğer sana

(bu emr ve yasaklandırmak sebebiyle) isabet eden zorluklar olursa katlan. Çünkü bunlar kat'i surette farz edilen işlerdendir" Çocuğuna bunu öğretmeyen çocuğunu insî ve cinni şeytanların telkinlerine mahkum kılmış ve binnetice fenalıklara onları sevketmiştir.

5– Kesinlikle çocukları bencillik, şımarıklık ve kibirlilikten sakındırmaları gerekir. Bunun yerine çocuklara îsardan ibaret diğergamlığı, tevazudan ibaret gönül alçaklığı ve nezaketi talim etmelidirler. Nitekim Lokman Hekim de çocuğuna özellikle bunları öğretmiş ve böylece çocuğunu insî ve cinnî şeytanların aldatıcı telkinlerinden ve amellerinden kurtarmıştır. ولا تصعر خدك للناس ولا تمش فى الارض مرحا ان الله لا يحب كل مختال فخور "İnsanlardan (kibirlenip) yüz çevirme, yeryüzünde şımarıklıkla yürüme, zira Allah her kibir taslayanı ve kendini beğenip övüneni sevmez" buyurmuştur. Bu ilâhı talimdir. Ruhânî tıb... Bu ayeti kerimeyi taze çocuklara ezberletmek lâzımdır. Herşeyi küçük yaşlarda öğrenmeli.

İmam Rağıb diyor ki : Kibirlilik hayâlî birçok meziyetleri nefsinde bulmak ve onu fazilet bilerek zanna kapılmaktır. Dolayısıyle zanna binaen hareket ve tavırlarda bulunup gösteriş yapmaktır. Henüz taze çocuklarda hayâlî birçok suretler tezahür eder. Eğer vakti ile tedavi olmazsa bu huy onları birçok faziletlerden geri bırakır. Dolayısiyle buluğdan sonra inat, gazab bedenlerine hâkim olur. Kıvrak yürüyüş, bağırarak konuşmak, konuşmak zamanında da yüz çevirmek, kibirliliğin alametidir. Bu alâmetlerle çocukların hislerini tesbit etmek ve onları bu hislerden uzaklaştırmaya çalışmak gerekir. Nitekim Ayeti kerimede de bu hususa önem verilmiştir.

واقصد فى مشيك واغضض من صوتك ان انكر الاصوات لصوت الحمير

"Yürüyüşünde mutedil ol, sesini alçalt, gerçekten seslerin en çirkini eşeklerin anırışıdır" buyurulmuştur. İbni Kesir diyor ki: Normal konuşmalarda faidesiz olarak ses yükseltmek ve mübalağalı konuşmanın haramlığı da bu ayetten iktibas edilmektedir. Çünkü yüksek sesle konuşmayı Cenâb-ı Hakk eşeklerin anırışına benzeterek yasaklamıştır. Kıvrak yürüyüş ise şu hadisi şerifte sakındırılmıştır.

سرعة المشى تذهب بهاء المؤمن "Kıvrak yürüyüş mü'minin haysiyet ve şerefini giderir." buyurmuştur. Hülâsa çocuklara tedrici tedrici din ve dünya bilgileri öğretilir. ilmî ve amelî hikmetler tatbikî olarak talim edilir. Bu hususta anne ve babanın vazifesi ne ise muallimlerin de vazifeleri odur. Asıl anne babalar muallimlerdir. O halde neslin bozulmasında ve düzelmesinde muallimler son derece mesuldürler. Eğitim.. ve talim...

ÇOCUKLARA İLMİ ÖĞRETMEK ESNASINDA ONLARI RUHÎ BUNALIMLARDAN KORUMAK ŞARTTIR

Talimle uğraşan ulemâ çocuklara Lokman Hekim'in talebesi Konfiçyus'a öğretmiş olduğu şu sekiz cümleyi ele alarak tavsiye etmişlerdir. Bazı kübbar buna daha önem vermişlerdir.

1– İbâdet esnasında yahut günah işlemek arzusu anlarında kalbini vesveseden koru, müdafasına kalkışma, hisleri hayra yönelt.

2– Yemek içmekte boğazına zarar verecek şeylerden korun.

3– Başkalarının evlerinde olduğun zaman gözlerini evlerindeki eşyalardan kapat, kapı, pencereden bakmaktan sakın. Çünkü bu, kötü hisleri hane halkında veya sende uyarır, önüne geçemezsin.

4– Bir cemaatte bulunduğun zaman dilini faidesiz söz söylemekten sakındır. Çünkü dil insanı ipe götürür.

5– Zikir ve duadan bir an olsa bile gâfil kalma. Aksi takdirde etrafımızda dolaşan habis ruhlara muhkum olursun.

6– Ölümü hiçbir an unutma ve ondan korkma. Hayrlılar için ölüm üstün mükafattır. Öyleyse ölüme hazırlan.

7– Arkadaşlarına yapmış olduğun iyilikleri unut, onlardan teşekkür bekleme. Mükafatı Allah'tan bekle, emellerini O'nun ihsanına bağla.

8– Başkalarının sana yaptıkları fenalıkları unut, ama senin onlara yaptığın fenalıkları asla unutma. Onu tekrar iyilik yapmakla bertaraf etmeye çalış. Bunlar ruhun dengesini koruyan hasletlerdir.

Rasûlü Muhterem Abdullah bin Abbas'a İslâm dininin temelini şöylece talim buyurmuştur :

يا غلام انى اعلمك كلمات احفظ الله يحفظك احفظ الله تجده تجاهك واعلم ان الا مة لو اجتمعت على ان ينفعوك بشيء لم ينفعوك الا بشيء قد كتبها الله لك وان اجتمعوا على ان يضروك بشيء لم يضروك الا بشيء قد كتبها الله عليك رفعت الاقلام وجفت الصحف

1– "Ey oğul, birkaç kelimeyi sana öğreteceğim" Bu cümle ile Rasûlü Muhterem alıcı hislerini uyarmıştır. Abdullah bin Abbas hazretlerini şefkatle çağırmış, onun hislerini uyarmaya ve dimağını ve kalbini öğrenmeye tahrik etmiştir. Demek talimden evvel hırsı tahrik etmek gerekir. Bunu yapmaksızın talim ya tesir etmez ya az faideli olur. Binaenaleyh normal mahalli şive, örf ve adete muvafık bir dille çocukların seviyesine inerek en güzel sözlerle onlara hitab etmek gerekir. Oğulcağızım, Hasancığım, Saidim, güzelim, gözümün nuru, azizim gibi sözlerle çocukların dikkatlerini celbetmek lazımdır. Çünkü çocuklarda his kuvvetlidir. Sevgi bildiren tüm kelimeleri iyiden iyiye düşünürler. Aksi de böyle. Bunun için Nebiyyi Muhterem Hazreti Fatıma'nın çocukları olan Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyn'i mübarek sırtına bindirmiş, evin içinde onları dolaştırmış ve şöyle buyurmuştur : نعم الراكب ونعم المركوب "Ne güzel binen, ne güzeldir binilen" demekle şefkatlerini onlara bildirmiş, hislerini tahrik etmiş ve bu esnada talimi ihmal etmeden onlara dînini de öğretmiştir. Ali abâ, Ali abâyı sevmek imanın şartlarındandır. Ehl-i Beyt... Hazreti Ali ve Hazreti Fatıma'nın ilelebet tayyib ve tahir olan evladlarının sevgisini ve onlara bağlılığımı dilerim ya Rab. Aslî sığınak bunlar. Fitnelerde bunlara

sığınmak, başarmaktır. Konuya dönelim.

2- "Allah'ı (O'nun haklarını) koru ki, O da seni korusun" Bu cümle ile Rasûlü Muhterem iki şeyi bildirmiştir : Allah'ın haklarını korumak, Allah'ın da hakkını koruyan kullarını mutlaka koruyacağını ve hıfzedeceğini. Bunda Rasûlü Muhterem Müşarünileyh'e üç faideyi beyan etmiş oluyor :

a) İnsanı Allah yaratmıştır. O'ndan başka koruyucu yoktur.

b) Kul ne kadar dînine sarılırsa Allah kalbine o kadar metaneti ve feyzi indirir, bununla onu korur.

c) Hakiki sığınağın Allah olduğunu, yani ilmî ve amelî tevhidi beyan buyurmuş ve bunu şöylece te'kid etmiştir. "Haklarını korursan, daima önünde O'nun yardımını bulursun" buyurmuştur. Bu buyruğu ile de dinin emr ve yasaklarının terkedilmeyeceğini ve ihmal edilmeyeceğini göstermiştir. Aynı zamanda çocuğun şivesine uyarak seviyesine inmiş ve onun seviyesinde en güzel tarzda talim ve terbiyede bulunmuştur. Artık her mürebbinin böylece olması gerekir ki çocuğun nefretini uyarmasın. Sadreddin Konevî diyor ki : Çocuklarda nefretin uyarılması onları talimden ve faziletli ahlâklardan geri bırakır.

3- اذا سئلت فاسئل الله وإذا استعنت فاستعن بالله "Bir şey istediğin zaman Allah'tan iste, bir yardım dilediğin zaman Allah ile dile" buyurmasıyla da sebeblere sarılmayı ve Allah'a dayanmayı yani tedbir ve tevekkülü öğretmiştir. Şöyle ki, tüm emellerini Allah'a bağlıyarak, tüm muratlarını ona arzet. Sonra sebeblere dön, sebebleri takip et, tedbir al. Hukemâ diyor ki: İnsanın insandan bir şeyi istemesi, mahbusun mahbustan istemesi gibidir. Mahbus kendini kurtaramayacağına göre seni nasıl kurtarabilir. Öyleyse sebeblerin aleyhe dönüşmesinde üzülmemek, lehte tecelli edilmesinde de onlara güvenmemek ve böylece aşırı keyften sakınmak gerekir. Çünkü sebebler sahibinin elindeki memurlardır. Tesir ise âmirdendir, alet ve edavattan değildir. Sonra Rasûlü Muhterem bu noktayı tekrar tefsir ederek şöyle buyurur :

4- "Bil ki bütün halk seni bir şeyle faidelendirmek üzere ittifak etseler -ezelde Allah'ın lehinde yazmış olduğu bir faideden başkasını- sana veremezler. Aynı zamanda sana bir zararı dokundurmakda ittifak etseler -yine Allah'ın aleyhinde yazmış olduğu zarardan başkasını-dokunduramazlar. Artık kalemler kaldırılmış ve sayfalar kurumuştur." Bunu bildirmekle de Hazreti Abdullah'a kainatın mahkumluğunu ve Hâlık'ın mutlak kudretini beyan etmiştir. O dilediği şekilde hükmünü icra eder. Öyleyse hükmünün aksine hiçbir şey tesir edemez.

SORU : Takdir ve tedbir nedir?

CEVAP : Tedbir; mesuliyetten kurtulmak için sebeblere sarılmaktır ve işin akibetini düşünmektir. Bu tedbir emrolunduğundan ona riayet farzdır. Demek insanda cüz'i irade vardır, ama tedbir takdiri engelleyemez. Takdir; kainat yaratılmazdan evvel Allah'ın indinde tesbit olunan olayların planıdır.Öyleyse bu plan yazıldığı için kul işlemiyor, kul işleyeceği için bu plan tesbit edilmiştir. Görülmez mi ev yapmak için plan

yapılır, plan yapıldığı için ev yapılmaz. İşte takdir ve tedbir de böyle.. Bu itibarla sebebler aleyhte veya lehte gelse üzülmemek ve aşırı keyften sakınmak gerekir. Nitekim hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur : لا تكثر همك ما تقدر يكون وما ترزق يأتيك

"Üzülme ve kederlenme. Çünkü takdir olunan olacaktır,rızklanmış olduğun rızk sana gelecektir" Diğer bir rivayette ليس للانسان ان يذل نفسه "İnsanın nefsini (sebeblerin tecellisinden dolayı) zelil etmeye hakkı yoktur" buyurulmuştur. İşte kul böylece âciz-dir. Ehl-i tasavvuf dediler ki: Sebebler kapıda bekleyen köpekler gibidirler. Edeble ev sahibini çağırsan kapıdaki köpeklerin şerrinden kurtulursun. Aksi takdirde onlar seni ısırırlar. Şeytan olsun, cin olsun, zalim olsun, hastalıklar olsun, hülasa aleyhte olan tüm sebebler birer köpektir. Onları sahibine şikayet et, kurtulursun.

ERGİNLİK ÇAĞINDA ŞU DOKUZ İNANCIN BULUNMASI GEREKMEKTEDİR

او صانى رسول الله صلى الله عليه وسلم بتسع « لا تشرك بالله شيئا وان قطعت او حرقت... ولا تتركن الصلواة المكتوبة متعمدًا ومن تركها متعمدا برئت منه الذمة... ولا تشربن الخمر فانها مفتاح كل شر ... واطع والديك وان امراك ان تخرج من دنياك فاخرج لها... ولا تنازعنّ ولاّه الا مروان رئيت انك انت... ولا تَفِرَّ من الزحف وان هلكت وفرَّ اصحابك ... وأنفق من طولك على اهلك ولا ترفع عصاك على اهلك واَخِفْهم فى الله عز وجل

Ebu Derdâ şöyle demiştir :

"Rasûllullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bana şu dokuz şeyi emretmiştir :

1– Parça parça doğransan veya ateşte pişirilsen bile Allah'a hiç bir şeyi ortak etme.

2– Kasden (özür olmaksızın) farz namazı asla terk etme; onu kasden terk edenden Allah'ın himayesi kalkmış olur.

3– Asla şarap içme; çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır.

4– Anne babana itaat et.

5– Yerinden çıkmanı emrederlerse (çıkmana izin verirlerse), onların rızasını ka-zanmak için çık.

6– Kendini haklı zannetsen bile, başındaki idarecilerle çekişme (onlara müslüman oldukları müddetçe karşı çıkma).

7– Arkadaşların kaçsa ve helâk dahi olacak olsan, sen muharebeden kaçma.

8– Zenginliğinden ailene yedir ve harca.

9– Ailene kırbacını kaldırma; onları Aziz ve Celîl olan Allah hakkı için korkut."

Hadîsi şerifteki dokuz tavsiye kısaca şöyle açıklanır :

1– Küfürden, imansızlıktan, Allah'a ortak koşma günahından daha büyük bir günah olmadığından ve böyle bir cinayet üzere ölmüş bulunan kimse, ebedî olarak cehennemde kalacağından, ne pahasına olursa olsun böyle bir günahı işlememek icab eder. Kalben ve arzu ile bu günahın irtikâbına yol yoktur. Ancak kat'i bir ölüm tehlikesi karşısında kalben değil de yalnız lisan ile küfür kelimesi söylenebilir. Söylemeden öldürülse şehid olur. İşte ebedî hüsrana düşmemek için Hazreti Peygamber en çetin şartlar altında dahi küfre varmamayı tavsiye buyuruyor.

2– Farz namazlar, ibadetlerin esası olup, fenalıklardan alıkoydukları cihetle bunlara devamın önemi aşikardır. Unutma ve ağır hastalık gibi özürler dışında farz namazlar terkedilmez. Farzı terkedenden Allah'ın rahmeti ve himayesi kalkar.

3– Şarap her fenalığın anası olarak gösterilmiştir. Şarabın Arabcası "Hamr" dır ki, aklı gideren şey demektir. Bu itibarla aklı gideren, insanı sarhoş eden her içki şarap hükmündedir. Her hayrlı iş akıl sayesinde meydana getirildiğinden, aklın yok olması halinde de her fenalığa kapı açılmış olur. Bu bakımdan şerefli bir mevkii olan hem aklını korumak, hem de cem'iyyet içerisinde fenalıklara sebebiyet vermemek için sakındırılmıştır. Asla şarap içmemesi tavsiye edilmiştir.

4– Anne baba ve muallime itaat etmek ve onlara iyilikte bulunmak, rıza ve dualarını kazanmak gerekir.

5– Anne-baba ve muallimin izni olmadıkça başka memlekete göç etmek, sefere çıkmak doğru değildir. Hatta anne ve babanın şiddetli bir ihtiyaç ve ızdırap çekecekleri bir durum varken, hacca gitmekten evladlarını alıkoyarlarsa günahkâr olmazlar. Tehlike olmadığı takdirde izinsiz ilim tahsiline de gidilebilir.

6– İslâm kaidelerine aykırılığı gerçek olan bir kötü iş görmedikçe idarecilerle çekişmeyi, me'muriyet için çırpınmayı, idarecilere karşı çıkmayı Peygamberimiz yasaklamışlardır. Fakat İslâmi bir gerçek ihlâl edildiği takdirde, hakkı söylemek bir vazifedir. Güç miktarınca da, küfür hali üzerinde bulunanlara karşı çıkılır.

7– Muharebeden kaçmanın İslâm'a ve müslümanlara çok büyük zararı dokunduğundan büyük günahlardan sayılır. Bozgun ve paniğe sebebiyet vermekle işi mağlubiyete kadar götürür. İslâm'ın izzet ve şevketini kırar. İslâm için zillet ve perişanlık vesilesi olan muharebeden kaçmak fiili de böylece yasaklanmıştır.

8– Bir insan, ailesine, çoluk çocuğuna sahib olduğu zenginlikten harcamalıdır. İsraf olmayacak şekilde, terbiyelerine, yiyip içmelerine ve giyimlerine harcamalı, onları dar durumda bırakmamalıdır. "Cenâb-ı Hakk bir kuluna vermiş olduğu nimetin eserini, onun üzerinde görmek ister." İmkânlar nisbetinde cimrilik göstermeden ve israf yapmadan ehline harcamalıdır.

9– Bu hadisi şerifte aileye karşı kırbacı kaldırmamayı, yani zevce,evlad ve hizmetçileri dövmemeyi Peygamberimiz tavsiye buyuruyor. Bazı rivayetlerde de "Ailenizden

kırbacı kaldırmayın" şeklinde ifade vardır. Her iki halde de izahı mümkündür. Birinci rivayete göre, haklı bir sebebten dolayı olsa bile aile efradını dövmek hayrlı ve iyi bir iş değildir. İşin akıbetinden korkutmak ve bağışlamak en doğru bir yoldur. İkinci rivayete göre, dövmenin cevazı bahis konusu olur. En son çare olarak dövme olabilir ve ailedeki otorite bu yol ile sağlanabilir. Burada da hududu aşmamak gerekir.

NESLİN AHLAKINI BOZAN HUSUSLARIN TEDAVİSİ

Bu dünya ziyneti nefsin hoşuna gidip ruhu maksatlarından geri bırakıyor. Yegane sebeb insanın nefsânî fıtratında gizlenmiş meyli külliden ibaret servet, şöhret, riyaset sevgisidir. Ekseriyetle insan bunlardan korunmadığı için din ve dünyevî belalara duçar olur. Bunlardan korunmak için Allah Teâlâ

يا ايها الذين آمنوا قوا انفسكم واهليكم نارًا وقودها الناس والحجارة عليها ملائكة غلاظ شداد لايعصون الله ما امرهم ويفعلون ما يؤمرون

"Ey iman edenler gerek kendilerinizi ve gerekse aile efradınızı öyle bir ateş (e girmeye vesile olabilecek herşey) den koruyun ki, onun yakıtları insanlar ile taştır. O ateşin üzerinde eğri gövdeli, sert tabiatlı (on dokuz) melekler vardır ki, onlar Allah'ın kendilerine verdiği emrde asla isyan etmezler. Onlar neye me'mur olurlarsa onu işlerler." buyurulmuştur. Dünya ve nefsi emmare ondokuz kuvvetlerini şerre harcadıkları için ahirette de herbirine mukabil birer zebani envai çeşit azabla insanı azablandırır. Yegane sebeb iyal terbiyesini ihmal etmek ve kendi nefslerini unutup Allah'a itaat etmekten kaçmaktır. Bu ayeti kerimede Cenâb-ı Hakk, anne ve babaya, terbiyeci, muallim, âmir ve patronlara ehlini günahlardan menetmelerini emretmektir. Hakiki vazife... Bunlar bu vazifeyi yüklenmektedirler. En güzel ifade Rasûlü Ekrem'in buyurmuş olduğu ifadedir:

والرجل راع فى اهله وهو مسئول عن رعيته والمراة راعينة فى بيت زوجها و وهى مسئولة عن رعيتها

"Adam ehli içerisinde çobandır ve maiyetindekilerden sorumludur. Kadın kocasının evinde çobandır, o da eli altındakilerden sorumludur" buyurulmaktadır. Eğer aşağıda beyan edeceğimiz fena hastalıklardan üçü, dokuzu veya hepsi bir ıyelde bulunursa o iyal dünyada huzursuzluk ateşi ile, ahirette de cehennem ateşi ile azablanacaktır. Her iki azabtan da insanların kurtulması için Rasûlu Muhterem şöyle buyurur:

علموا اولادكم واهليكم خيرًا وادبوهم

"Evladınıza öğretiniz. Ehlinize hayrı öğretin ve onları edeblendirin" Diğer rivayette de

مروا اولادكم بامتثال الا وامر واجتناب المناهى فذالك وقاية لهم من النار

"Evladınıza emrlere sarılıp yerine getirmesini, yasaklardan sakınmasını emredin. İş böyle yapmanız, ehlinize ateşten kurtuluştur" buyurulmuştur. Şu halde çocuklardan dolayı insanları azaba müstehak kılacak hasletleri ve herbir hasletin tedavisini öğrenmek ve öğretmek her mürebbi üzerine gerekli vazifedir.

1– Fakirlik belasıdır. Fakirlik birisinin kapısından içeri girdi mi mutlaka dünyada huzursuzluğu meydana getirir. Eğer fakir kimse sabırsız da olursa fakirliği ahiret azabına da sebeb olur. Çocuklar babalarının yuvasında yeteri kadar yemek, içmek ve giymek, hülasa hayat levazımlarını bulamadıkları takdirde haliyle kalblerinde hased, ihtiras ve oburluk arzusu fiile geçer. Artık geçimsizlikle semerelenir. Bu manaya işareten hadîsi

şerifte كاد الفقر ان يكون كفرًا "Az kaldı ki fakirlik küfür ola" diye buyurulmuştur. İşte bu fakirlik cehaletten olursa tedavisi ilmi öğrenmektir. Bu fakirlik maldan olursa tedavisi zenginlerin zekat, kard-i hasen gibi malî yardım etmeleridir. Bedende olursa iş tabiblere düşer. Teşhisle tedavi... Umum mana itibariyle fakirliğin tedavisine şu hadîsi şerif işaret etmektedir :

لأَنْ اعين اخي المؤمن على حاجته احب الى من صيام شهر واعتكافه فى المجسد الحرام

"Mü'min kardeşimin ihtiyacını gidermem bana (nazarımda) Mescid-i Haram içinde bir ay oruç tutmam ve îtikâf etmemden daha sevimlidir" buyurulmuştur. Bu hadîse binaen ulemâ : Zengin tabakaların zayıf ve fakirlere yardım etmeleri bu sünneti ihya etmekten ibarettir. Ama bu sünneti ihya etmek son derece sevablıdır. Zaten bu yardım devletten sonra ulemâ, zengin ve tabibler zümresine yüklenir. Bu yardım bazen de farz olur. İşte cihad da bu üç zümrenin fedakârlığına bağlanmaktadır. Eğer bunların fedakârlıkları varsa cihad yapılıyor demektir. Aksi takdirde bunlara asla icabet edilmez. Üç zümre ve üç yardım...

Bu fakirliğin tedavisinde Rasûlü Muhterem Ashab-ı Kiram'ı Meniha usulüne teşvik etmiştir. Meniha; asıl lügatta bağış demek ise de ilmî ahlâka göre üç zümrenin yardımında kullanılır. Meselâ, meniha araziyi yahut bir koyun veya deveyi mahsulünden, sütünden, yününden istifade etmek şartıyla meccanen mü'min kardeşe vermektir. O malı alan aldığı arazi,koyun ve deve ile ihtiyacını giderir, ihtiyacını giderdikten sonra sahibine tekrar iade eder. Fakirlik çıbanının bundan başka suretlerle tedavisi mümkün değildir. Meniha usulü... Bu usulü tatbik etmek için Rasûlü Muhterem şöyle buyurur :

لانَ يَمْنح الرجل اخاه ارضه خير له من ان ياخذ عليها خرجا معلوما

"Birinizin yerini (deve veyahut koyununu) din kardeşine meniha olarak vermesi, onun karşılığında muayyen bir ücreti almasından daha da hayırlıdır" buyurulmuştur. Ne ismi, ne resmi cem'iyyetin kalbinde ve dimağında kalan meniha... Bu meniha... Bu meniha usulü olmadığı için gittikçe varlıklılar daha kuvvetli oluyorlar. Meniha yerine insafsızca erbab-ı ihtiyaca faiz yüklüyorlar. Adı yardımmış. Bilakis yardım değil, soygunculuk... Faiz soygunculuğunu kaldırmak için meniha usulü üstün bir çaredir. Ey müslümanlar! Tâ orta çağda papazların, kilise tabi'lerini, fakirleri soydurmak için icad ettikleri faiz sisteminden dönün. Meniha usulünü tatbik edin. İşte insancılık kavramı meniha usulünde mi yoksa faiz sisteminde mi? Vicdana havale... İhtiyaç sahiblerinin ihtiyacının kard-i hasen, meniha usulü, zekat ve hediyelerle giderilmesi mümkündür. Bunun dışında kalkınma, hâkimiyeti elde etmek, çalışmak ve cihad serabtır.

2– Gençlerin ahlakını bozan ve ahirette de azaba insanı müstehak eden ikinci sebeb tembellik hastalığıdır. Buluğ çağından evvel çocukların tembelliğe alışmaları buluğdan sonra onları bütün maksadlardan geri bırakır. Bu hastalık yedi yaştan başlar, ondört, onaltı yaşlarına kadar tedrici tedrici ciğerlerde yerleşir. Öyleyse bu zâlim-felâketin tedavisi fıtrî meyilleri tesbit etmek, vakitleri çalışmakla değerlendirmek, bütün genel manası ile israftan sakınmaktır. Nasıl ki faiz fakir zümresini daha fakir ve zenginleri zalim kılarsa, öylece tembellik hastalığı da çocukları hasta ve fakir kılar, âlim, doktor ve zenginlerin kalbine nefret hissinin tohumunu eker. Bunun için gençlerimizi, çocuklarımızı bu iki beladan kurtarmamız gerekmektedir. Bu vazifeleri ihmal edenlerin evlad-

ları tembelleşe tembelleşe en nihayet hilekârlık, riya, nifâk gibi hastalıklara yakalanırlar. Artık tembellik onlara hâkim olur, cem'iyyetin başına herbir fert bin bela olur,işte belânın belasıda budur. Asabi damarları harekete geçirmek ve nifâk, gösteriş ve hilekârlık hastalığından kurtulmak için şu hadisi şerifleri yedi yaştan itibaren onaltı yaşlarına kadar çocuklarımıza öğretip tatbikine çalışmalıyız. İşte bu tedavi...

a) وارموا واركبوا وان ترموا احب الى من ان تركبوا "Atın (okları) ve (sıçrayarak) binin. Sizin (ok) atmanız binmenizden bana daha sevimlidir" buyurulmuştur. Hazreti Ömer de : Ey İslâm cemaati, evladlarınıza atların üzerine sıçrayıp atlayarak binmeyi, yüzmeyi ve ok atmayı öğretin, tembellik hastalığından Allah'a sığının, buyurmuştur. Bir asır evvel jimnastik ilmiyle iştigal edenler bu hadis ve Hazreti Ömer'in bu sözünün sırrını çözdüler. Ne faide ki, bir spor çıkarttılar adale ve asabi damarların faaliyetleri için, o da ayrı bir belâ. Adaleler ve asabi damarların kuvvetleşmesi için namaz hareketleri, sanayi' işlerinde çalışıp hareket etmek en uygun ve bedeni tedavi eden en güzel tedavidir. Tembellik hastalığını bununla gidermek. Demiyorum ki spor olmasın, diyorum ki, spor ziraatta, sınâi mesleklerde hareketle olsun. Gece namazla olsun.

b) المؤمن القوى خير واحب الى الله من المؤمن الضعيف وفى كل خير احرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز فان اصابك شيىء فلا تقل لوانى فعلت كذا كان كذا ولكن قل قدر الله وماشاء فعل فان لو تفتح عمل الشيطان

"Kuvvetli mü'min Allah nezdinde zayıf mü'minden daha sevimlidir ve daha hayrlıdır. Ama herbirinde hayr da vardır. Sana faide verecek dinî ve dünyevî şeylere (kazanılması için hırsla) gücünü harca. Allah'tan yardımını dile ve aciz olma. Başına bir iş gelirse şöyle yapsaydım şöyle olurdu, deme. Ama (bu başıma gelen belâ) Allah'ın kaderidir. O ne dilerse yapar, de. Çünkü eğer (kelimesi) şeytanın amelini açar." buyurulmuştur. Şeytanın askeri eğer... Eğer filanın kızı ile evlenmeseydim çocuğum olurdu. Eğer filan fabrikaya girip çalışsaydım fakir kalmazdım. Eğer anamı dövüp kovsaydım ızdırab çekmezdim. Eğer evlenseydim zinâ etmezdim. Eğer zengin olsaydım hırsızlık etmezdim. Eğer tekaüt olsam ibadet ederim, eğer, eğer, eğer... Bütün eğerler şeytanın amelini açan anahtarlardır. Zaten insanı maksadından geri bırakan başta eğer, nihayette sonra kelimeleridir. Eğer ve sonra kelimesiyle işini ve hayatını planlayan hayattan mahrum olur.

c) لَغَزْوة واحدة فى كد حلال على عَيِّل محجوب افضل عندالله من ضرب بسيف حولا كاملا لا يجِفُ دما مع امام عادل

"Allah nezdinde (tasarruf ve dışarıya çıkmaktan) men edilmiş iyalinin nafakasını kazanmak üzere helâl kazançta sürçüp yüz üstüne düşmek, — âdil bir emirle— tam bir sene kanı kurumadan kılıç vuruşundan daha üstündür." Diğer rivayette, "Allah Teâlâ'nın yolunda bir adamın kılıç sallayıp vurması (büyük) cihad değildir. Ancak anne ve babasının ve kendi evladının nafakasını temin edenin çalışması (büyük) cihaddır. Öyleyse bu cihaddır. Bir de kendi nefsini insanlardan men eden... bu da cihaddır. "Yani iyalinin nafakasını temin etmek, farzı ayındır. Kâfirlerle harb etmek farzı kifayedir. Rızkı temin etmek için çalışmak farzı ayın olduğundan en üstün cihaddır.

Bu hadisi şeriflerde emrolunan vazife ve ahlâkı çocuklara yedi yaştan onaltı yaşla-

rına kadar öğretip inandırmak lâzımdır. Çünkü bu itikat ameli gerektiren mühim bir vesiledir. Ruhaniyetten gelen tembellik içinde şu duayı okumak gerek, çünkü duanın tesiri de vardır.

d) اللهم انى اعوذ بك من الكسل والمغرم واعوذ بك من فتنة مسيح الدجال واعوذ بك من النار "Allahım tembellikten, borçlu olmaktan, uğursuz kör deccalin fitnesinden, ve cehennem azabından sana sığınırım" Allah'ın Rasûlü ruhaniyetten ve cismaniyetten ruhumuza ve bedenimize bulaşan tembellik hastalıklarından kurtuluşumuz için bu duayı öğretmektedir. Bir taraftan da bu zâlim belâların önemini diğer taraftan da o belâdan kurtuluşun yollarını göstermektedir. Fakat en başta tembellik geliyor. Demek tembellik insanları insan ve cinlerin şerlerine mahkum bırakır ve deccalin askeri kılar.

افضل دينار ينفقه الرجل دينار انفقه على عياله ودينار انفقه على اصحابه فى سبيل الله ودينار انفقه على دابته فى سبيل الله

Sevban, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'den rivayet ettiğine göre, Hazreti Peygamber şöyle buyurdu : "İnsanoğlunun harcadığı paranın en faziletlisi, ailesine harcadığı para, Allah yolundaki arkadaşlarına harcadığı para ve Allah yolunda (savaşan) hayvanına harcadığı paradır" Ebu Kılâbe diyor ki : (Hazreti Peygamber önce) Aileye para harcamaktan söze başladı; küçük çocukları Azîz ve Celîl olan Allah ihtiyaçtan kurtarıncaya kadar onlara nafaka veren bir adamdan daha büyük bir mükafat kazanan hangi adam olabilir. Yani, iyal; zevceye, evlâda ve yakın akrabaya şamil olan bir lâfızdır. Şu halde önce kocanın zevcesine infak etmesi, onun geçimini sağlaması üzerine düşen bir borçtur. Sonra bulûğ çağına ermemiş küçük çocuklarla, çalışma imkanına ve geçim vasıtasına sahib bulunmayan yakınlarının da geçimlerini sağlamak yine bir vazifedir. Bundan sonra yakınlara harcamada bulunmak bir fazilet ve büyük bir sevab olur. İster mükellefiyet olarak ve ister bağış olarak yapılacak harcamalarda Allah rızası gözetilir ve Allah'tan bir mükafat umma niyyetinde bulunulursa, muhakkak bunların sevabı büyüktür. Allah yolunda birleşip sevişen arkadaşların birbirlerine harcamaları, Allah yolunda savaş için vasıta temininde ve yetiştirilmesindeki harcamalar hep niyyete göre sevaba vesile olurlar. Bunların başında da en büyük sevab aileye yapılan harcamadır; çünkü insan üzerine önce farz olan budur. Ancak harcamalar lüks ve israfa kaçmamalıdır. Diğer rivayette : Bir adam Peygambere gelerek şöyle söyledi :

— Ey Allah'ın Rasûlü, bende bir altın para var. Peygamberimiz :

— "Onu kendine harca" buyurdu. Adam :

— Bende başka bir tane daha var, dedi. Peygamberimiz :

— "Onu hizmetçine -yahut dedi ki, çocuğuna- harca" 'Adam:

— Bende başka bir tane daha var, dedi, Peygamberimiz :

— "Onu Allah yolunda (harcamaya) bırak, bu (faziletçe) en düşüğüdür"

3— İyalin huzurunu kaçıran ve çocukların ahlakını bozan üçüncü sebeb kötü çevre ve fena arkadaşlardır. Bunlardan çocukları son derece sakındırmak ve uzaklaştırmak gerekir. Nitekim Rasûlü Muhterem şöyle buyurmuştur : اياك وقرين السوء فانك تعرف به

"Seni kötü arkadaştan sakındırırım. Çünkü muhakkak sen onunla tanınırsın" İnsan kiminle arkadaş olursa şübhesiz onun tabiatı ile boyanır. Hayrlıların yanına gidenin hayra alıştığı gibi şerlilerin yanına gidenler de şer işlemeye alışır. Bunun için eğer bir insanın çevresi iyi insanlar değilse, iyi olabilmesi için çevresinden uzaklaşması gerekir. Nitekim denilmiştir ki : Kötü çevre içersinde olan bir allâme ne kadar faziletli olursa olsun ölüler içersinde oturmuş uyuyan insan gibidir. İşte gaflet bundan kalbe gelir.

4– Neslin ahlâkını bozan dördüncü haslet anne ve baba arasında vuku' bulan nizalar ve kavgacılıktır. Özellikle boşama neslin ahlâkını bozar ve hüsnü muâşereti su-i mübaşerete döndürür. Bunun için islâm dini nazarında boşama çirkin görülmüştür. Nitekim hadîsi şerifte : "Helâllerden Allah'ın hoşuna gitmeyen boşamadır" buyurulmuştur. Bu hususta izah geçmişti.

Şayet iki eş arasında bir münakaşa olsa çocuklarından gizli olarak birbirleriyle çekişmeleri lazımdır. Aksi takdirde çocuklar hayallerinde evliliği, kavgacılık, niza ve sairedir zannederler. Böyle bir çevrede yetişen bir adama din kitaplarını oku, dindar ol dediğin zaman anne babasından çevresinden hissedip gördüğü fenalıkları İslâm dininden zanneder. Bunun için Rasûlü Muhterem buyurur ki اكمل المؤمنين ايمانا احسنهم خلقا والطفهم باهله "İman olarak sizin en hayrlınız ahlâkça iyaline en lütufkâr ve en iyi huylu olandır." Demek anne ve babanın kavgaları çocukların isyan etmelerine sebeb olur. Artık bunun ilacı hüsnü muâşerettir. Bu hususta bilgiler geçmiştir.

5– Çocuk ve hatta iyal, akraba ve cem'iyyet fertlerinin ahlâkını bozan sebeplerin en kuvvetlilerinden biri de; anne babanın çocuklarına su-i muamelede bulunmalarıdır. Cocuklar anne ve babalarını, muallimlerini örnek alırlar. Eğer bunlar onları tenkid ve tehdit ederlerse şübhesiz onları zedelemiş olurlar. Çünkü kendilerinden büyük olanlarda nizayı, kavgacılığı müşahede ederlerse çocuklarda niza kabiliyeti hakim olur. Kimisi bu kabiliyetle alay etmek hissine kapılır. Kimisi evden firar etmekle ruhunu tatmin etmeye çalışır. İşret meclislerine devam eder. Bu takdirde topluma iki musibet gelir. Musibet...

a) Aşırı tehevvürden ibaret hücum, yani aşırı öfkelenmek hâkim olur. Asabilik, vurgunculuk, kırgınlık âdet edilir. Artık gençler bununla vakitlerini geçirmeye çalışırlar. Bu cehaletle semerelenir ki, bu sonu gelmez bir musibet olur.

b) Yahut tam aksi olarak korkaklık, hileciliğe kapılmak belâsına uğratılır. Bu belâ ile genç içine kapanmaktan dolayı cahillikle vaktini geçirir, üzüntüye girer ve daima kendisinde bir eziklik hisseder. Bu korkunç bir felâkettir.

İşte bu belalardan gençleri kurtarabilmek için anne ve baba ve bütün mürebbilerin nezaketle hareket etmeleri ve lütufkâr olarak davranmaları, âli ahlâk ve ilmî davranışla muamele etmeleri lazımdır. Aksi takdirde nesillerinin ahlâkını bozmakla onları intihara kadar sevk etmiş olurlar. Şu halde bu iki belanın musibetinden kurtulabilmek için şu hadîsi şerifleri dikkatle tatbik etmeye çalışmak gerekir. "Rabbimizin mağfiretine ve takva sahiblerine mahsus hazırlanmış olan cennete -ki en, gökler ve yer kadardır- koşun

(zira bunu kazanacak takva sahibleridir). Onlar; öyle kimselerdir ki bollukta ve darlıkta infak ederler. Öfkelerini yutanlardır. İnsanların kusurlarından afuv ile geçenlerdir. (Bilin ki) Allah iyilik edenleri sever" buyurulmuştur. Bu ayeti kerimelerde Allah Teâlâ iyi insanları tavsif ederek övmüştür. İyi insan odur ki bolluk ve darlık, sıhhat ve hastalık zamanlarında, sünnet ve düğün merasimlerinde, bela ve musibet hallerinde çoluk çocuklarını kemale erdirmek ve refaha kavuşturmak için mal ilim ve servetini harcar. İşte Allah Teâlâ bunları dünyada huzura, ahirette de cennetine kavuşturur. Şayet iyal fertlerinden birisi nankörlük ederse, takva sahibi onu afuv ile karşılar ve öfkesini yutar. İşte insancılık budur. En güzel ifade ile Allah Rasûlünün tarif etmiş olduğu insanlık şudur : ما من جرعة يتجرعها العبد خير له واعظم اجرًا من جرعة غيظ فى الله "Allah'ın emirlerini yapmakta ve yasaklarını terketmekte öfkenin yutulması kadar sevabca daha büyük ve daha hayrlı bir kul bir şeyi yutmamaktadır." buyurulmuştur. Burada öfkeyi yutmaktan murad iyal fertlerinin kusurlarını afuv etmek ve günahları terketmek yollarını göstermektir. Böylece iyal fertlerini felâketlerden kurtarmak için mal, ilim ve servetini harcamaktır. Fakat kusurları afuv etmek, çocukların günahlarına iştirak etmek ve onların yaramazlıklarından göz kapatmak demek değildir. Buna dikkat edilsin.

Birçok zavallı insanlar bu hususta şaşırmaktadırlar. Kimisi çocuklarını büsbütün serbest bırakır ve hayr ve şerrine karışmaz, bilakis günah işlemelerine ve yaramazlıklarına malı ile yardımcı olur. Asla İslâm'da bunun yeri yoktur. Şu halde anne baba ve bütün mürebbilerin talim tebliğ, nasihat ve irşaddan bir an gaflet içersine girmemeleri gerekmektedir. Nitekim bu manada "Ve çirkin bir günah işledikleri yahut nefslerine zulüm ettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak derhal günahlarının yarlığanmasını isteyenlerdir. (Ehli takva) Günahları Allah'tan başka kim yarlığar (diye bilirler). Bir de onlar işledikleri (günah) üzerinde bilip dururken israr etmeyenlerdir" buyurulan ayeti kerimeden anlaşılmaktadır. Ahmet bin El-Mübarek diyor ki; Ben bu ayetle ومن يعمل سوا او يظلم نفسه "Kim nefsine bir kötülük yapar yahut zulmederse" ayetinin manasını ümmî mürşidim Abd-ül Aziz Eddebbağ Hazretlerine sordum. Dedim ki : Birinci âyetde zikrolunan فاحشة ile ikinci ayetdeki سوا kelimeleri 'nefse zulm' etmeye de şamildir. Böyle iken "ev" yani yahut ile ayrıca nefse zulümden bahsedilmesi neden? Müşarünileyh bir lahza sükutdan sonra cevab verdi : Efendim (Muhammed bin Abd-ül Kerim-el Basrî) size diyor ki : Bu ayetin nüzulü sebebi cahiliyyet devrinde arabların âdet edindikleri bir haldir. O zaman arablar zalim hakkında mücadele ederler, onu bilerek müdafaya yeltenirlerdi. Meselâ içlerinden biri hırsızlık ettimi kendileri de bunu biliyorlar.Tutarlar o adamı hırsızlık vasfından ve cürmünden kurtarmak için batıl namına mücadele ederlerdi. İşte 'fahişe' bu çirkin günahı işleyen; nefsine zulmeden de onu yalan şahidlikle, batıl sözlerle himaye eyleyendir. (Ahmed bin el mübarek) diyor ki : Bu tefsir beni hayretlere düşürdü. Bu, ikinci ayetin siyâkına da çok uygundur. Çünkü Cenâb-ı Hakk ولا تجادل عن الذين يختانون "Nefslerine hainlik etmiş kimselerden yana mücadele etmek ve ها انتم هؤلاء جادلتم "İşte siz öyle kimselersiniz ki, dünya hayatından yana mücadeleye atılmışsınızdır." buyurmuştur.Biz bu bahse daldığımız zaman "Fas" kapılarından biri olan "Babül hadid"in haricinde idik.Mürşidimin beyan buyurduğu Muhammed bin

Abd-ül Kerim Hazretleri ise "Basra" da idi. Bizim sözümüzü işitmiş, muradımızı anlamış, bize oradan cevab vermiştir. Allah evliyayı kiramından razı olsun.

Demek erginlik çağına ulaşan çocukların günahlarını bile bile müdafa etmek ve onların kusurlarından göz kapatmak zulümdür, su-i muameledir. Buna karşılık hüsnü muamele gerekir. Nitekim bu da şu hadisi şeriften anlaşılmaktadır:

اذا اراد الله تعالى باهل بيت خيرًا ادخل عليهم الرفق وان الرفق لو كان خُلقا لما راى الناس احسن منه

وان العنف لو كان خُلقا لما راى الناس خلقا اقبح منه

"Allah Teâlâ bir evin (hüsnü muamelelerinden dolayı) haklarında bir hayr dilerse onların üzerlerine yumuşaklığı (serpip) ithal eder. Halbuki eğer yumuşaklık bir canlı mahluk olsa idi insanlar ondan daha güzel bir mahluku göremezlerdi ve eğer sertlikle kindarlık da bir mahluk olsaydı insanlar ondan daha çirkin bir mahluk görmezlerdi" buyurulmuştur. Bu hadisi şerifte mürebbilik ve idarecilik ancak ve ancak yumuşak hareket yapmakla kazanılır. Binaenaleyh dünya işlerinde hüsnü muamele neslin güzelleştirilmesine vesile olur. Ama yumuşaklıkla hüsnü muamele yeni yetişen gençlerin günahlarına göz kapatmak, onların günah işlemelerine yardım etmek değildir. Nitekim bir adam Hazreti Ömer'e gelerek çocuğunun kendisine isyankârlığını şikâyet etmiştir. Hazreti Ömer derhal çocuğu huzuruna celbetmiştir. Ona anne baba haklarını anlatmış, tehdit etmiş, cezalandıracağını va'detmiştir. Bunun üzerine çocuk: Evladın anne babası üzerinde hiçbir hakkı yok mu ki? Eğer varsa nedir ey Emirel Mü'minin? demiş; bunun üzerine Hazreti Ömer : çocuğun hakları, babasının soylu temiz bir hatunu seçmesi, çocuğu doğunca ona güzel bir isim takması, yedi yaşından sonra Kur'an-ı ve içindeki emirleri ve yasakları çocuğuna öğretmesidir, buyurmuştur. Bunun üzerine çocuk : Ey emirel mü'minin, ama babam temiz ve soylu bir hatun seçmemiş, bilakis babam zenci bir mecusînin kızını almıştır. O da benim ismimi Cu'lan (necaseti yuvarlayan bir böcek) koymuştur. Ve Kur'an'dan bir tek harf olsun dahi bana öğretmemiştir, diyerek feryat etmiştir.

Hazreti Ömer babasına dönerek : Ama sen onu bana şikayet ediyorsun, halbuki o sana isyan etmezden evvel sen ona isyan etmişsin. O sana kötülük etmezden evvel sen ona kötülük yapmışsın, buyurmuştur. İşte ibret...

Hazreti Muaviye oğlu Yezid'e kızmış, ona nasıl muamele edeceği hakkında Kays oğlu Ehnuf adlı zatla istişare etmiştir. Ehnuf O'na şöyle demiştir : Çocuklar kalbimizin filizi, sırtımızın omurgasıdırlar. Biz de onlara tevazulu bir arazi, sağnak yağışlı bir bulut gibiyiz. Eğer onlar bir şey isterlerse onlara vermeliyiz, kızarlarsa onları razı etmeliyiz. Böyle olursak onlar da sevgilerini hediye edecekler, saygı gösterecekler ve cânı gönülden çalışacaklardır. Öyleyse onlara ağır muamelede bulunmamak gereklidir. Aksi takdirde onlar hayatımızı perişan ederek ölümümüzü temenni edeceklerdir. Günahlardan onları vazgeçirmeye çalışmalıyız. Aksi takdirde öldükten sonra onlara ortak oluruz.

6— Fena telkinler nesli bozmaktadır. Özellikle zamanımızda müstehcen neşriyat ve kâtil televizyonun felâketi gençlerimizin dimağını meşgul etmekte, onları fenalık-

lara sürüklemekte, gazab ve şehvet kuvvetlerini tahrik etmektedir. Bu güzel bir nimet olan televizyon câni ve kâtil yırtıcı bir hayvan gibi kullanılmaktadır. Ne öğretiyor bu zâlim? Gelin ve kaynana kavgası, hırsızlığın nasıl yapıldığını öğretmektedir. Asîler ve câniler polisleri nasıl öldürebilecekler, sonra nasıl kaçabilecekler, kız ve oğlan birbiri ile nasıl ilişki kurar, oğlan kızı nasıl iğfal eder, fuhuş nasıl yayılır ve saire öğretiyor. Bunların hepsi gayri meşru' ve günahlara teşvik edici vesilelerdir. Hali hazırda televizyon neslin gazab ve şehvânî kuvvetlerini tahrik ederek kötü hislerini uyarmaktadır. Mizaçları değiştirip asabi hastalıklara sevk etmektedir. Acaba hiç kimse bunun farkında değil midir? Eğer farkında iseler ölü gibi sükut etmekte ne faide vardır? Dehşet! Yoksa bizler neslimizi kendimize musallat etmek mi istiyoruz? Neden sükut, neden bunca felâketlere göz kapatmak? Herhalde bizler evladımızı hayrlı bir evlad olarak yetiştirmeye razı değiliz. Başka ne olabilir? Diğer taraftan bunca müstehcen neşriyatlar bu milleti nereye götürecek? Bu kerih manzara evlerimize girmektedir. Çocuklarımızın ellerinde ayrıca müstehcen fotoğraflar, gazete ve mecmualar bulunmaktadır. İşte felâketin felâketi ve işte zulüm. Bunların hepsi hevayı nefsle tabir edilir. Hevayı nefse tâbi' olana kim irşad yolunu gösterebilir? Hangi güç onları islah edebilir? Herhalde televizyon!..En uslu olanı da aklı selimin tahakkümü altından çıkarıp bu felâkete sevk etmektedir. Duyulmaz mı şu ayeti kerime ; ومن اضل ممن ابتع هواه بغير هدى من الله "Allah'tan bir hidayet olmaksızın kendi heva (ve heve) sına uymuş kimseden daha sapkın kim olabilir" buyurulmaktadır. Bu kerih manzaradan ne hayr beklenir. Olur ki birgün bu nesil ana, baba ve muallimlerini tel'in edeceklerdir. İşte o zaman tam sapkınlıklarına inanılacaktır.

Rasûlü Muhterem: "Büyük günahın en büyüğü bir adamın babasını la'netlemesidir." buyurunca, bir adam : Ey Allah'ın Rasulü nasıl bir insan babasını tel'in eder? Diye sormuş, Rasûlü Muhterem يسب الرجل ابا الرجل فيسب اباه ويسب امه فيسب امه "Bir adam bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver o onun annesine söver, o da onun annesine söver" buyurmuştur. Diğer bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır :

ان العبد ليتكلم بكليمة من سخط الله لا يلق لها بالايهوى بها فى جهنم

"Muhakkak ki kul ona kalb ve kulağını asmaksızın öyle bir kelime söyler ki onun sebebiyle Allah'ın gazabından cehennemin en derinliğine düşer." Bütün bunların tedavisi ilmi terbiye, salihlerin meclisine devam, İslâm dininde emredilmiş veya yasak edilmiş hususları öğrenip tatbik etmekdir.

7– Çocukların ahlâkını bozan yedinci sebeb, müzik ve müstehcen şarkı ve türkülerin dinlenmesidir. İşte işret denilen mikrop bunlardadır. Tâ Musa Sâmiri'nin zamanından itibaren bugüne kadar Roma, Yunan, Finike devletlerini yıkan ve şehirleri harabe haline getiren cahiliye devrinin âdetleri: İşret... Allah'ın rahmetinden insanı mahrum eden müzik dinlemek ve müstehcen şarkı ve türkülere kulak asmaktır. Hadîsi şerifte şöyle buyurulmaktadır

ان الله عز وجل بعثنى رحمة وهدى للعالمين وامرنى ان امحق المزامير والمعازف والخمور والاوثان التى تعبد فى الجاهلية

"Şübhesiz ki Allah Azze ve Celle beni âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Ve bana cahiliyet devrinde tapılan putları, şarapları,çalgı aletlerini mahvetmemi emretti" Diğer

bir hadisi şerifte

ليكونن فى أمتى اقوام يستحلون الحِرَّ (الزنا) والحرير والخمور والمعازف ومن قعد الى قينة يستمع منها صب الله فى اذنيه الأنك

"Ümmetimin sonunda bir kavim gelecektir. Zinayı, ipeği, şarapları, çalgı aletlerini helâl sayacaklar. Kim ki makyajcı bir şarkıcı bir kadının yanında oturur ve onu dinlerse Allah Teâlâ iki kulağına kurşun dökecektir." buyurulmuştur. İşte bunlar zamanımızda helâl görülmektedir. Bu yetmeyip bir de dînî musiki deniliyor. Din ile bunların alâkası ne ki. Bu hususta gençlere geniş sahada fetva vermeye ne lüzum vardır. Raks ve dansı, tasavvuf adı altında din ile bağdaştırmaya ne gibi deliller vardır. Ayette, hadiste ve müctehidlerin sözlerinde yasaklanmış musiki aletleri, hülasa şarkı ve çalgıları helâl etmek için raks ve dans yapmayı ibadet saymaya hangi ayet ve hadis veya müctehid yol vermiştir? Bu hususta Arif Sehreverdi gibi bir zatı, Mevlanâ Celaleddin Rumi gibi bir veliyi alet etmeye ne hakları vardır? Bunların tarikatında olan istikamet, inâbe, zikir, fikir, rabıta, haramdan sakınmak, gafletsiz vakti geçirmek gibi hususlar ve o âli meşreblerin ilk basamağı olan takva ele alınmıyor. Bunlar tatbik edilmiyor da, hoşa giden bu zevat bile ney çalmış, tef çalmış, raks etmişler denilmektedir. İşte tahrif... Bu zevatda tasavvuf vardı, takva vardı, istikamet vardı, başka bir isim yoktu. Şimdi ise bunların meşreblerinde olduklarını iddia edenlerde isim çok, hele Halvetiye meşrebine müntesip görünenler bu hususta daha fazla ileri gitmektedirler. Allah intibahlar versin. Konuya dönelim.

Ümmü Alkame haber vermiştir ki : Hazreti Ayşe'nin erkek kardeşinin kızları sünnet edildiler de, Hazreti Ayşe.ye şöyle söylendi :

— Bu çocukları eğlendirecek bir kimseyi çağırsak? Hazreti Aişe :

— Evet, dedi ve Adiyy'e haber gönderdi. Adiyy de çocuklara gitti. Sonra Ayşe (radiyallahu anha) eve uğradı da, adamı şarkı söyleyip, neşeden başını sallıyor gördü. -Adam çok şiir biliyordu- Bunun üzerine Ayşe :

— Öf, bu bir şeytan, çıkarın onu, çıkarın onu dedi.

Bir hadisi şerifte de şöyle buyurulmaktadır.

أرموا واركبوا وأنْ ترموا احب الىّ من ان تركبوا كل شىء يلهوا به الرجل باطل الا رمى الرجل بقوسه او تأديبه فرسه او ملاعبته امرائته فانهن من الحق

"Ok atın, (sıçrayarak) binin. Sizin ok atmanız binmenizden bana daha sevimlidir ve müsiüman kişinin her eğlendiği şey batıldır, ancak şunlar bundan müstesnadır : Oku ile atış yapması (silah kullanma taliminde bulunması), atına (veya harb vasıtalarına) hareket ve çeviklik öğretmesi, hanımı ile eğlenip oynaşması. Çünkü bunlar, hak olan şeylerdendirler."

Bu hadisi şerifin açıklamasında deniliyor ki : Dinî ve ilmî bir faide kazandırmayan, üstelik insanı önemli görevlerinden alıkoyan ve boşuna zaman harcanmasına sebeb olan eğlence ve oyunların hepsi bâtıldır. Bu oyunlar zararlarına göre de haram veya mekruh olurlar. Hazreti Ayşe'nin de tutumu gösteriyor ki, çocukları eğlendirmek için eğlence tertip etmekte esasen sakınca yoksa da, bu eğlencenin yapılış şeklinde aşırılık ve müna-

sebetsizlik görülmesi halinde bunda hayr yoktur. Nitekim gördüğü manzaradan hoşlanmadığından bu eğlenceye son vermiştir.

Lut kavmi de işret ve zina yüzünden helak olmuştu. Onun için Rasûlü Muhterem şöyle buyurmuştur : ان اخوف ما اخاف على امتى عمل قوم لوط "Şübhesiz, ümmetimin üzerinden en çok korktuğum şey Lut kavminin amelini işlemeleridir." Her nasıl olursa olsun ırzı korumak, dini, şerefi korumak gerekir.

ANNE BABA EVLADINA ADALETLE İYİLİK YAPMALIDIRLAR

Anne babanın evladına en önce yapacağı iyiliklerden birincisi, evladını salih insanların meclisine götürmesidir. Nitekim Ummi Seleme radıyallahu anha gönlünün biricik meyvesi ve kalbinin solmaz çiçeği olan Enes'i Peygamber'in huzuru saadetine götürmüş ve O'na: Ey Allah'ın Rasûlü bu benim oğlum Enes'tir. Sana hizmet edecektir. Ona bir dua ediver, diye istirhamda bulunmuştur. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem اللهم اكثر ماله وولده وبارك له فيما اعطيته "Allahım malını ve evladını çoğalt ve ona verdiğin şeylerde onun için bereket ver." buyurmuştur. Binâenaleyh çocukları salih insanların meclisine götürüp dualarını talep etmek güzel görülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ Hazreti Enes'e birçok mal ve evlad vermişti. Ezcümle İmam Malik O'nun oğludur.

Bir hediye verirken adaletle kız ve oğlanı eşit tutarak hediye ve bahşişleri vermek gerekir. Çünkü hayatta kız ve oğlan çocuğu arasında bir fark yoktur. Ancak hediye verildiği zaman önce kıza verilir. İşte adalet budur. Hadisi şerifte de سووابين اولادكم فى العطية فلوكنت مفضلا احدًا لفضلت النساء "Vermekte evlad arasında müsavatı gözetleyin, eğer ben bir kimseyi üstün tutsaydım, şübhesiz kadınları üstün tutardım" diğer bir hadisi şerifte اتقوا الله واعد لوا بين اولادكم Allah'tan korkun ve çocuklarınızın aralarında adalet gösterin" buyurulmuştur. Binâenaleyh çocuklara verilen hediye en üstün sadaka sayılmakla beraber en önce sadakaya muhtaç olan da kişinin evladlarıdır. Nitekim bir adam Peygamberimize gelerek : Hangi şey sevabca daha büyüktür, diye sormuş. Bunun üzerine O'da : اَنْ تَصَدَّقَ وانت صحيح شَحيحٌ تخشى الفقر وتأمل الغِنى ولا تُمهِل حتى اذا بلغت الحلقوم قلت لفلان كذا ولفلان كذا الا وقد كان لفلان "Sağlam ve cimri olduğun fakirlikten de korktuğun ve zengin olmak istediğin halde verdiğin sadakadır. (Öyleyse bu işi tehir ederek) Can gırtlağa gelirken filana şu kadar, filana şu kadar (verilsin) demeyi bırak. Dikkat et ki (ölümün vukuu ile o mal) zaten filan ve filan mirasçının olmuştur" buyurmuştur. "Bir kimsenin hayatta iken bir dirhem sadaka vermesi ölürken yüz dirhem tasadduk etmesinden daha hayrlıdır." Başka bir hadisi şerifte;

افضل الصدقة (او خير الصدقة) عن ظهر غنى واليد العليا خير من اليد السفلى وابدًا بمن تعول "Sadakanın en üstünü -yahut en hayrlısı- geriye artan maldan verilendir ve yüksek el (vericinin eli) alçak (alanın) elden daha hayrlıdır. Sen iyal edindiğin (nafakasına mükellef olduğun) kimselerden başla" buyurulmuştur. Sadaka vermek isteyen en önce çocukları, kardeşleri, amcaları ve amcaoğullarından başlayarak vermelidir. Bilhusus evlenmek zamanında bunların yardımlarında bulunmak, cehizlerini temin etmek, düğün masraf-

larını karşılamak en hayrlı ve en üstün sadaka sayılmaktadır. Nitekim bir adam'ın Ey Allah'ın Rasûlü benim bir altın dirhemim vardır, demesi üzerine Rasûlü Muhterem: "Sen onu nefsine tasadduk et" buyurmuş, adam : Bende bir altın daha vardır, demiş, Rasûlu Muhterem : "Onu zevcene tasadduk et" buyurmuş, adam : Bir altın daha vardır, demiş, Rasûlü Muhterem : "Onu da çocuklarına tasadduk et" buyurmuş, adam : Bir altınım daha vardır, demiş : "Onu da hizmetçiler (ve işçiler) ine ver." buyurmuştur. Adam bir dirhemim daha vardır deyince bunun üzerine Rasûlü Muhterem : "Onu da ancâk sen bilirsin" cevabında bulunmuştur. Bu hadisi şerifte sadaka ve hediye vermenin usulü ve kime verileceği apaçık beyan olunmaktadır. Fakat sadakanın en üstünü yakın kadın akrabalara verilendir. Nitekim bu mana da şu hadisi şeriften anlaşılmıştır:

من كان له ثلاث بنات وصبر عليهن وكساهن من جِدَته كن له حجابا من النار

"Kim üç kızı olur da bunlara sabrederse ve varlığı (miktarı)ndan onları giydirirse ona ateşten koruyucu birer perde olurlar" Diğer bir hadisi şerifte "Herhangibir müslüman ki ona büluğa ermiş iki kızı yetişirde onlara (ırz, şeref ve namus bakımından) güzel sohbette bulunursa şübhesiz onu cennete koyarlar" buyurmuştur. Bu hadisi şerife binaen ulemâ dediler ki : Büluğa ermiş kızlarının ırz ve namuslarını koruyarak islâmî terbiye üzerine yetiştiren cennet kapılarını kendine açmış olduğu gibi dünyadaki güzellik, şeref ve haysiyet kapılarını da kendine açmıştır. Şu halde büluğa ermiş kız çocukların yedirilmesi, giydirilmesi, namus ve iffetlerinin korunması ile uğraşan ağır bir külfet içerisine girmiştir. İşte bunda sabredip tahammül göstermek içtimai hayatın muhafazakârlığı olduğu için kendilerine cennet kapıları açılmıştır. Demek kız evladı yetiştirmek, büyütmek, namus ve haysiyetini korumak cennete girilmesine büyük vesilelerden biridir. Nitekim bu mana da şu hadisi şerifte tasrih olunmuştur :

من كان له ثلاث بنات يؤيهن ويكفيهن ويَرْحَمهن فقد وجب له الجنة البته

"Elbette kimin üç kızı olurda onları barındırır, kâfi miktarda ihtiyaçlarını karşılar, kendilerine merhamet ederse elbette cennete girmek ona hak olmuştur." buyurunca bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü ya iki kız olsa ne dersin, bunun üzerine O'da "iki de olsa" buyurmuştur. Ulemâ iki kız kardeş de iki kız gibidir, dediler. Nitekim bu da şu hadisi şeriften alınmıştır:

لا يكون لا حد ثلاث بنات او ثلاث اخوات فيحسن اليهن الا دخل الجنه

"Kimin üç kızı yahut üç kız kardeşi olurda onlara iyi muamelede bulunursa muhakkak cennete girer" buyurulmuştur. Bu hususta birçok hadisler vardır. Özellikle dul kalmış yahut boşanmış kız evladına veya kız kardeşe bakmak daha üstün hayrdır. Bunlara verilen sadaka ve hediye de çok üstündür.

Rasûlü Muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, Yu'şa oğlu Surâkâ'ya : "Sana sadakanın en büyüğünü göstereyim mi?" buyurunca, Sürâkâ da : Evet ya Rasûlallah, demiştir. bunun üzerine Rasûlu Muhterem :

ابنتك مردودة اليك ليس لها كاسب غيرك

"Sana dönmüş ve senden başka geçindiricisi olmayan kızındır." buyurmuştur. Dindar olmak şartıyla, sevabı da niyet ederek, dul kalmış kız ve kızkardeşlere bakmak geçimlerini temin etmenin en büyük sevablı olduğu bu hadisten anlaşılmıştır ki, kadın nev'ini dışarıya salmamak, açık ve saçık olarak serbest bırakmamak bunun şartıdır. Aksi tak-

dirde din niyet edilmezse, kız çocuklar takibsiz olarak bırakılırsa aslâ bunda bir sevab bulunamaz, bilâkis vebâli çoktur. Kız çocuklara din veya dünyanın tâliminde birçok şartlar vardır. İlim öğrenmeleri farz-ı kifâye olsa bile namazı terketmek yahut açıklık, saçıklık olması takdirinde farz-ı ayn ihlal edilmiş olur. Halbuki farz-ı kifâye için farz-ı ayn ihlâl edilemez.

Ümmü Seleme Peygamber'e gelerek şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlu, erkekler sizi dinleyip, dinlerini öğreniyorlar.Bize de bir gün ta'yin ederek Allah'ın size öğrettiği dîni bize de öğretmenizi istirham ediyoruz. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem onlara bir gün ta'yin etmiş ve o günde toplanmalarını emretmiştir. Bilâhare kadınlar, vakar ve hicab içerisinde toplanmışlar, Peygamber yanlarına gelerek onlara tebliğde bulunurken, şunları buyurmuştur :

ما منكن من امرئة تقدم بين يديها من ولدها ثلاثة الا كانوا لها حجابا من النار

"Sizden hiçbir kadın yoktur ki, kendisinden evvel (ahirete) üç tane çocuğunu göndermiş olsun da bu çocuklar onun için ateşe perde olmasın."

İmam Ayni bu hadisi şerhederken şöyle demektedir : Kadınlar erkeklerle konuşup dinlerini öğrenebilirler. Ve sair ihtiyaçlarını da bildirebilirler. İmam Nevevi de : Ancak, tâlim ve va'zetmede bulunan kimseye ve dinleyenlere de bir fitne bir bozgunluk sözkonusu olmadığı zaman erkeklerin kadınlara va'z ve tâlimde bulunmaları müstehabtır.

Müşârünileyhima'nın sözlerinden anlaşılıyor ki, kadın veya erkeğin diğer nev'ine tâlim etmesinde beş şart vardır. Nitekim birçok ulemâ da bu şartları tâlim bahsinde zikretmişlerdir :

1– Edebten ibaret kemâli tesettür.

2– Şehvet, fitne ve fesaddan emin olmak,

3– Kötü hisleri tahrik edecek söz ve hareketlerden son derece sakınmak,

4– Kendi nev'inden ihtiyacını giderecek kimsenin bulunmaması, diğer ifade ile tâlime şiddetli ihtiyacın bulunması,

5– Fenalık yapılmaz bir tarzda ve halvet olmaksızın tâlimin emin yerlerde olmasıdır. Bu şartlardan birisinin ihlâl edilmesi takdirinde tâlim câiz değildir.

علموا اولادكم السباحة والرماية ونعم لهو المؤمنة فى بيتها المغزل واذا دعاك ابواك فاجب امك

"Çocuklarınıza (erkeklere) suda yüzmeyi, ok atmayı öğretin. (Kız çocuğuna göre) Mü'mine kadının kendi evinde iplik eğirmesi ne güzel oyunudur. Annen ve baban ikisi birden seni çağırırlarsa, annene cevab ver" buyurulan hadîsi şerifin şârihleri şöyle dediler : Oğlan çocuklarını zamana göre yetiştirmek, onlara zamanın silahını kullanmasını öğretmek gibi, ilimleri de öğretmek lazımdır. Kız çocuklarına da nakş, dikiş ve evde yapılacak işleri öğretmek lazımdır. Özellikle kız çocuklarına şefkat etmek ve onlara merhamet kanatlarını yere germek üstün bir fazilettir. Nitekim Rasûlu Muhterem de, Hazreti Fatıma radıyallahu Teâlâ anha'ya ikram ederdi. Bu hususta Hazreti Ayşe şöyle der :

Hazreti Fatıma konuşmak ve söz söylemek bakımından Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e daha çok benzeyen (ittiba' eden) bir hanım idi. Bu hususta ondan daha iyi ittiba' edeni görmedim. O babasının yanına girdiği zaman Peygamber ona kalkıp, kendi-

sine merhaba eder, onu öper ve oturduğu yere onu oturturdu. Peygamber de onun evine girdiği zaman o da Peygamber'e kıyam ederek elinden tutar, öper ve merhaba ederdi, kendisinin oturduğu yere O'nu oturturdu. Hatta Peygamber'in vefat etmiş olduğu hastalığı zamanında Fatıma radıyallahu anha, Peygamber'in yanına vardı da, Peygamber ona merhaba etti ve onu öptü.

Hazreti Fatıma kendi evinde iplik eğirirdi, çorap yapardı. Siyer kitablarında kıssası meşhurdur. Çünkü Rasûlu Muhterem : "Mü'mine kadının kendi evinde iplik eğirmesi ne güzel oyunudur" buyurmuştu.

Kadınların yazı yazması hakkında ulemâ ihtilaf ettilerse de, kendilerine lazım olan ilimleri öğrenmeleri hakkında ihtilaf etmemektedirler. Ebu Hatme oğlu Süleyman'ın annesi Şifâ adlı kadın diyor ki : Ben Hazreti Hafsa'nın yanında bulunduğum bir sırada, Rasûlu Muhterem içeriye girdi ve şöyle dedi : هلا تعلمين هذه رقية النملة كما علمتها الكتابة "Sen buna yazı yazmayı öğrettiğin gibi, karıncanın rukyesini neden öğretmedin?" Meâlimus-sünen adlı eserinde Hattâbi diyor ki : Kadınlara yazı yazmanın öğretilmesinin mekruh olamayacağı bu hadisten anlaşılmaktadır.

İbnu Kayyim de Şam fukahasının, kadınlara kitâbetin öğretilmesi câiz değildir, şeklindeki cevablarını reddederek şöyle diyor : Bu müftü, Şifâ'nın rivâyet ettiği hadisten gâfil kalmıştır. Halbuki, Ebu Dâvud bile bu hadîsi rivâyet etmiştir.

Mecduddin ibni Teymiye, mezkur Şifâ hadîsini rivâyet ettikten sonra, şerhinde: Bu hadis kadınların yazı yazmayı öğrenmelerinin cevazlığını beyan etmektedir; Şevkânî de Neylül Evtar adlı eserinde bu hususta birçok nakilden sonra,

لا تسكنو هن الغرف ولا تعلموهن الكتابة

"Kadınlara kitabeti öğretmeyin ve balkonlarda (dışarıya salıp) durutmayın. Onlara nur suresini öğretin." mealindeki hadise gelince, yazı yazmanın kadınlara öğretilmesinin yasaklığı, fitneye hamledilmektedir. Fitneden korkulduğu zaman yazı yazma öğretilmez, demektedirler.

Bu hadis ve kadınlara yazı yazmanın öğretilmesinin câiz olup olmadığı ibni Hacer Heytemi'den sorulunca şöyle cevab vermiştir :

لاتنز لوهن الغرف ولا تعلموهن الكتابة وعلموهن الغزل وسورة النور

"Onları dışarıya salmayın, onlara yazı yazmayı öğretmeyin, onlara ip eğirmesini ve Nur suresini öğretin." mealindeki hadîsi şerif sahihtir. Maksad onları bütün fitneye sirâyet edecek şeylerden korumaktır ve bundan dolayı onlara yazı yazmayı öğretmek mekruhtur. Şu halde yazı yazmanın öğretilmesi erkek çocuklara mahsustur, dedikten sonra Müşârünileyh şöyle devam ediyor : "Kadınlara yazı yazmayı öğretmeyin" yasaklığı, Kur'an-ı, ilimleri ve âdâbı öğretmemeyi icab etmez. Çünkü bunda umumun maslahatı vardır. Bundan bir fitne de meydana gelmez. Kitâbet ise, her ne kadar onda da bir maslahat varsa lâkin bozgunluğu daha fazladır. Sonra "ona karınca rukyesini öğret, kitâbeti öğrettiğin gibi." mealindeki hadîsi şerifte kadınların yazı yazma talebinde bulunmaları hakkında bir delil yoktur, ancak yazı yazmayı öğrenirlerse, tenzihi mekruh olarak câizdir.

Her nasıl olursa olsun, yukarıda beyan ettiğimiz şartlar dahilinde kadınların ilim öğrenmeleri güzel görülmektedir, ama farzlar ihlâl edilirse, yahut baş açmak gibi bir büyük günah işlenilirse bu takdirde farzı yerine getirmeyi tercih etmek mecburiyetindedirler.

Merhum Arif Paşa, binbir hadîsin 557, 833'üncü hadislerinin şerhinde birçok açıklamalar yapmıştır. Oranın okunmasını tavsiye ederim. Şahsen onun fikrine katılıyorum. Nitekim Kurtubi'nin naklettiği şu hadisi şerif en büyük ölçüdür :

ليس للنساء خير لهن من ان لا يراهن الرجال ولا يرين الرجال

"Kadınlar için, onların erkekleri görmemeleri ve erkeklerin de onları görmemelerinden daha hayrlı yoktur." buyurulmuştur.

ANNE VE BABANIN DA EVLADI ÜZERİNDE HAKLARI VARDIR

Mükellef her insan üzerinde Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlünün hakkı ve bir de onlarla haşir neşir olunan kulların hakkı olmak üzere iki hak vardır. Gerek Kur'an ve gerek hadîsi şerifte en çok bu haklardan bahsedilmektedir. Allah Teâlâ kendisinin, Rasûlünün hakkını beyan ettikten sonra, anne ve babanın çocuklarının haklarını korumalarını emrettiği gibi, evlada da anne ve babanın haklarının korunmasını emreder. Şu halde güzel evlad yetiştirmek gibi bir fazilet var ise, o da evladın ebeveynine hizmet ve istiğfar etmeleridir. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulur :

ان الرجل لترفع درجته فى الجنة فيقول انى هذا فيقول باستغفار ولدك لك

"Muhakkak bir adamın derecesi cennette yükselir, o da (Ya Rab) nerden bu, der. Ona (bu derece) çocuğunun sana istiğfarıdır, denilir." Bu hadise binâen ulemâ dediler ki: Evladın iyi hal ve hareketlerinden, dua ve ibadetlerinden dolayı anne ve babaların dereceleri yükselir ve günahları da afuv olur. Bunun için Allah Teâlâ insana, anne ve babanın sağlığında ve ölümünden sonra onlara iyilik yapmayı emreder. Nitekim,

ووصينا الانسان بوالديه حملته امه وهنا على وهن وفصاله فى عامين ان اشكرلى ولوالديك الى المصير

"Biz insana anne ve babasını tavsiye ettik (onlara itaat etmelerini emrettik, çünkü) onun annesi kendisini zaaf üstüne zaafla (gebelik zahmeti, ağrı çekmeşi, doğum zorluğu çekerek) taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl (sürmüş) dır. Bana ve annene, babana şükret. (Nihayet) Dönüşünüz Banadır." buyurulan ayeti kerîmede, kul hakkının en üstünü olan anne ve babaya karşı üstün vazife emredilmektedir. Şu halde en büyük nankörlük anne ve babaya isyandır. Çünkü anne ve babasına karşı hıyanet eden şükür etmemiş olur. Kulun üzerine de iki şükür vardır. Birincisi Allah Teâlâ'ya şükür etmek ikincisi de anne babaya şükür etmektir. Allah Teâlâ'ya isyan olmayacak yerlerde anne ve babanın emrlerini yerine getirmek, onlara şükürdür. Artık, kim ne kadar anne ve babasına şükür ederse, o derecede Allah'ın rızasını kazanmış olur. Nitekim, Rasûlu Muhterem de şöyle buyurmuştur :

رضا الرب فى رضا الوالد وسخط الرب فى سخط الاب

"Allah Teâlâ'nın rızası babanın rızasında ve Rabbin gazabı da babanın gazabındadır." Bazı rivâyetlerde "anne ve babanın rızası" şeklindedir. Bu takdirde bu hadîsi şerifte tağlib vardır. Yani babanın rızasından bahsedilmekle annenin de rızası emredilmiştir. Binâenaleyh Allah'ın rızasını kazanabilmek için anne ve babaya itaat etmek farzdır. Nitekim bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur : "Müslüman anne ve babaya sahib bir müslüman, Allah'tan sevab bekleyerek onların hizmetinde bulunursa, şübhesiz Allah ona cennet kapılarından bir kapı açar. Eğer anne ve babadan birisi bulunursa bir kapı açar. Şayet onlardan birisini kızdırırsa, artık onun rızasını kazanmadıkça Allah Teâlâ ondan râzı olmaz." Bunu işiten bazı sahabe dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlu, eğer anne ve baba evladına zulmetmiş olurlarsa ne buyurursun? Bunun üzerine O da : وان ظلما "Zulmetmiş olsalar dahi." cevabını vermiştir. Mübah işlerde her insan, müslüman anne ve babanın rızasını almak mecburiyetindedir. Hiçbir suretle bir mü'min annesini ve babasını hiddetlendiremez. Çünkü onlara itaat etmek emrolunmuştur.

واخفض لهما جناح الذل من الرحمة

"Anne babanın her ikisine acıyarak, tevazu' kanadını yere ger." buyurulan ayeti kerîmenin tefsirinde ulema ittifakla; Anne ve babaya itaat farzdır, dediler. Ancak Zübeyr bin Avam'ın oğlu Hazreti Urve, bu ayeti şöyle tefsir etmiştir : "Anne ve babanın sevmiş oldukları herhangi meşru' emrleri yerine getirmekten asla geri kalma." demektir.

Taberi tefsirinde de buna yakın bir çok hadis ve haberler vârid olmaktadır. Hülâsası şudur : Haram ve tahrimen mekruh olmayan her işte, anne ve babaya itaat farzdır. Bundan bazı istisnalar da vardır.

Anne baba, çocuğa zulmetmiş olsalar bile, onları hiddetlendirmemek ve onların rızasını kazanmak gerektiği ibni Abbas Hazretlerinden rivâyet edilmektedir. Aliyyul Kâri diyor ki : Bu bir kemal mertebesidir. Bununla beraber, bir kimsenin zevcesinden anne veya babası fazla eziyet çekmiş olmalarından dolayı, oğullarına ailesinden ayrılmayı emretseler, o çocuğa ailesini boşaması icab etmez.

Tahavî de diyor ki : Mübah olan şeylerde anne ve baba emrine itaat edilir, yasak olan şeylerde değil.

Bir kısım âlimlere göre de dünya işlerinde zulmetseler, onlara itaat edilir ve rızaları alınır, yoksa âhiret işleri için yapacakları zulüm için rızâları şart olmaz. Şâfii âlimlerinden İzzeddin ibni Selâm şöyle diyor : Anne ve babanın çocuğa her emrettiğine çoçuğun itaat etmesi ve her yasak ettikleri şeyi yapmaması icab etmez. Bu görüşte âlimlerin ittifakı vardır. İmam Gazali'ye göre ise, haram veya helal oluşu kesin olmayan şübheli işlerde anne ve babaya itaat lazımdır. Haram olduğu bilinen işlerde onlara itaat etmek gerekmez. Alimlerin çoğu bu görüştedir. Çünkü şübheden kaçınmak takvâdır, anne babaya itaat ise kesin bir emrdir. Burada hatıra şu gelir : Anne ve babadan her ikisinin hakkını gözetmek mümkün olmazsa, yani birini gözetirken diğeri bundan eziyet çekerse ne yapmak gerekir? Buna şöyle cevab veriliyor : Hürmet ve tâzim icab eden işte babanın hakkı tercih edilir, hizmet ve nafakaya dair işlerde anne tercih edilir. Meselâ, anne ve baba ikisi beraberce çocuklarının yanına varsalar, çocuk baba için ayağa kalkar ve ondan bir şey istedikleri vakit ancak annesine verir. Anne ve babadan yalnız birine yetecek

kadar bir nafaka çocukta bulunmuş olsa, anne babaya tercih edilir. Nitekim, "Annen baban beraberce seni çağırırlarsa, annene icâbet et." buyurulmuştur. Çünkü anne çocuk için çok zahmet çekmiştir. Ona karşı şefkati fazladır. Onu taşımış ve emzirmiştir. Nitekim Rasûlu Muhterem'e bir adam gelerek : Benim sohbet etmeme insanlardan en müstahak kimdir? Diye sormuştur. Rasûlu Muhterem : "Annendir." buyurmuştur. Adam beş kere soruyu tekrar etmiş, ancak beşinci kerede : "Babandır." buyurmuştur Bazı rivâyetlerde de şöyledir :

أمك ثم امك ثم امك ثم ابوك ثم ادناك فادناك

"annendir, sonra annendir, sonra annendir, sonra babandır, sonra en yakın ve en yakın olanlardır." buyurmuştur. Hadîsi şerif akrabaya iyilikte bulunmaya teşvik etmekte, bunların başında anne ve babanın geldiğini, sonra baba ve derecelerine göre diğer yakınların onu takib ettiğini bildirmektedir. Ulemâ bunun sebebini şöyle izah ederler : Annenin başta gelmesi, çocuğun uğrunda birçok meşakkatlere katlanmasından, onu doğururken, emzirirken ve terbiye ederken pek çok yorulmasındandır. Elmirkat adlı eserde şöyle deniliyor : Kur'an-ı Kerim'de : "Annesi onu meşakkatle taşımış, meşakkatle doğurmuştur. Onun anne karnında bulunmasıyla sütten ayrılması müddeti otuz aydır." buyurularak annenin bu üç hakkına işaret olunmuştur. Yani üç şey mukabilinde üç şey anneye mahsusdur ki, bunlar da hamilelik çilesi, doğurma meşakkati ve emzirme mihnetidir. Bundan dolayı Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, anneye hizmeti üç defa tekrar etmiştir. Muhâsîbi, iyilik ve hizmet hususunda annenin babadan önce geldiğine ulemânın icmâını nakletmiştir. Fakat Kâdı İyâz'ın beyanına göre, bu babda ulemâ arasında ihtilâf vardır. Cumhur, anne hakkının üstünlüğüne kâil olmuştur. Bazıları iyilik ve hizmet bâbında, anne ile babanın müsâvî derecede hak sahibi olduklarını söylemişlerdir. Bu kavil İmam Mâlik'e de nisbet edilmiştir. Fakat Nevevî, bu sarih hadisler karşısında doğrunun birinci kavil olduğunu söylemektedir. Kâdi İyaz diyor ki: İyilik hususunda anne ile babanın haklarının başkalarından daha kuvvetli olduğuna ulemâ ittifak etmişlerdir.

ANNE VE BABAYA İTAAT NAFİLE NAMAZ VE SAİREDEN ÖNCEDİR

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu : "Beşikte yalnız üç kişi konuşmuştur. Biri Meryem'in oğlu İsa, diğeri Cüreyc'in arkadaşı. Cüreyc âbid bir adamdı, bir manastır yaptırdı, onun içinde yaşıyordu. Derken annesi geldi, Cüreyc namaz kılıyordu. Ve: Ya Cüreyc, dedi. Cüreyc : Ya Rabbi! Annem ve namazım, dedi Ve namaza yöneldi. Annesi gitti. Ertesi gün olunca ona tekrar geldi. Cüreyc namaz kılıyordu : Ya Cüreyc! Diye seslendi. Cüreyc : Ya Rabbi! Annem ve namazım, dedi. Ve yine namazına yöneldi. Annesi gitti. Ertesi gün olunca tekrar geldi. Cüreyc namaz kılıyordu : Ya Cüreyc, diye seslendi. Cüreyc : Ey Rabbim! Annem ve namazım, dedi. Ve yine namazına yöneldi. Annesi : Allah'ım! Fâhişelerin yüzünü görmedikçe, bunun canını alma! Diye dua etti. Derken Benî İsrail, Cüreyc'i ve ibadetini müzakere ettiler. Fâhişe bir kadın vardı, ki güzelliği dillere destan olmuştu. (Bu kadın) : İsterseniz sizin

için onu fitneye düşürüvereyim, dedi. Ve ona sataştı. Fakat Cüreyc kendisine iltifat göstermedi. Müteâkiben, kadın Cüreyc'in manastırında mekan tutan bir çobana geldi ve ona kendisiyle zinâ imkanını verdi. O da onunla zinâ etti. Kadın hamile kaldı. Doğurduğu vakit : Bu çocuk Cüreyc'dendir, dedi. (Köylüler) Cüreyc'e gelerek, onu aşağı indirdiler ve manastırını yıktılar, kendisini de dövmeye başladılar. Bunun üzerine Cüreyc : Size ne oluyor? Dedi. Bu fahişe ile zinâ ettin ve senden çocuk doğurdu, dediler. Cüreyc: Çocuk nerede? Diye sordu. Hemen onu getirdiler. Cüreyc: Beni bırakın da namaz kılayım, dedi. Ve namaz kıldı. Namazdan çıktıktan sonra, çocuğa gelerek onun karnına dokundu ve: Ey çocuk! Senin baban kimdir? Dedi. Çocuk : Filan çobandır, cevabını verdi. Bunun üzerine köylüler Cüreyc'e yöneldiler. Onu öpüyor ve sıvazlıyorlardı. Sana manastırını altından yapalım, dediler. O: Hayır, onu eskisi gibi çamurdan yapın, dedi. Onlar da yaptılar. Üçüncüsü : Bir zamanlar bir çocuk annesini emiyordu. (Oradan) Şahlanmış bir ata binmiş, kılık kıyafeti güzel bir adam geçti. Çocuğun annesi: Allah'ım! Oğlumu bunun gibi yap, diye dua etti. Çocuk hemen memeyi bıraktı ve adama doğru dönerek ona baktı da : Allah'ım! Beni bunun gibi yapma, dedi. Sonra memesine dönerek emmeye başladı. (Birazdan) Oradan bir cariye geçirdiler. Sahibleri onu dövüyor ve : Sen zinâ ettin! Çaldın! Diyorlardı. Cariye ise : Bana Allah yeter, O ne güzel vekildir, diyordu. Çocuğun annesi : Allah'ım! Oğlumu bu cariye gibi yapma, diye dua etti. Çocuk hemen emmeyi bıraktı ve cariyeye bakarak : Allah'ım beni bu cariye gibi yap, dedi. Artık burada konuşmaya başladılar. Anne dedi ki : Boğazı tıkanası! Güzel kıyafetli bir adam geçti. Ben: Allah'ım! Oğlumu bunun gibi yap, dedim. Sen : Allah'ım! Beni bunun gibi yapma, dedin. Bu cariyeyi döverek ve : Sen zinâ ettin! Çaldın! Diyerek yanımızdan geçirdiler. Ben : Allah'ım! Oğlumu bunun gibi yapma, diye dua ettim. Sen : Allah'ım! Beni bunun gibi yap, dedin. Çocuk şu karşılığı verdi : O adam bir zâlim idi. Bundan dolayı : Allah'ım! Beni onun gibi yapma, dedim. Bu cariyeye ise : Sen zinâ ettin! Diyorlar. Halbuki zinâ etmemiştir. Çaldın! Diyorlar. Halbuki çalmamıştır. Bu sebeble : Allah'ım! Beni bunun gibi yap, dedim."

Görülüyor ki : Cüreyc iki şeyden birini tercih etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ya annesine cevab verecek, ya namazına devam edecektir. O namaza devamı tercih etmiş, fakat Allah Teâlâ annesinin duasını kabul buyurarak, Cüreyc'i bir fâhişe ile karşı karşıya getirmiştir. Ulemâ diyor ki : Bu hal, Cüreyc'in annesine cevab vermesinin daha doğru olduğuna delildir. Çünkü kıldığı namaz nafile idi. Annesine itaat ederek cevab vermesi ise vâcib idi. Anneye âsi olmak haramdır. Namazını hafif tutarak çabuk bitirmesi, annesine cevab verdikten sonra tekrar kılması da mümkündü. İhtimal ki, annesinin kendisini ibâdethânesinden ayrılıp, dünyaya bağlı işlere dâvet edeceğinden çekinmiştir.

Hayr iş olsa bile bir insan mü'min olarak annesini ve babasını incitmemelidir. Nitekim Abdullah ibni Amr şöyle anlatmıştır : Anne ve babasını ağlar halde bırakıp da hicret etmek için Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e teslimiyet göstererek O'na biat eden bir adam gelmişti. Rasûlu Muhterem o adama şöyle demiştir :

فارجع اليهما فاضحكهما كما ابكيتهما "Hadi annene babana dön. Onları nasıl ağlattınsa

öylece onları güldür ve sevindir." buyurmuştur. Hadîsi şeriften anlaşılıyor ki, Allah Teâlâ'nın rızâsını kazanmak için nafile ibadet ve hatta hicret her ne kadar sevab ve makbul ise de, anne ve babanın rızası dışında olmaması lazımdır. Çünkü anne ve babanın rızası nafile hayrlı işten önde gelen bir husustur. Hülâsa

ان الله يوصيكم ان الله يوصيكم بامهاتكم (ثلاث) ان الله يوصيكم بالاقرب فالاقرب

"Şübhesiz Allah Teâlâ, sizin babalarınıza itaat etmenizi emreder. Şübhesiz Allah Teâlâ, annenize itaat etmenizi emreder. (Bu cümleyi üç kere tekrar ettikten sonra) Şübhesiz Allah Teâlâ yakınlara ve daha yakın olanlara iyilikte bulunmanızı tavsiye etmektedir." buyurulan hadîsi şerif, her hususta anne baba ve yakın akrabalara ihsan etmeyi emretmektedir.

ANNE VE BABAYLA HOŞ GEÇİNMEK VE YUMUŞAK SÖZ SÖYLEMEK ŞARTIYLA İSYANDA YOLLARI TERKEDİLİR

Anne ve babayla hoş geçinmek, hayatlarında onlara hizmet etmek, vefatlarından sonra da, onlara Kur'an'dan okumak, hayr ve hasenat yapmak, hatta onların dostlarının kadir ve kıymetlerini bilmek, İslâm Dîninin emrettiği birer vecibelerdir. Nitekim :

وقضى ربك ان لا تعبدوا الا اياه و بالوالدين احسانا اما يبلغن عندك الكبر احدهما او كلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا كريما واخفض لهما جناح الذل من الرحمة وقل رب ارحمهما كما ربيان صغيرا

"Rabbim kendinden başkasına kulluk etmeyin, anne ve babaya iyi muamele edin, diye hüküm etmiştir. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin nezdinde ihtiyarlığa ererlerse, onlara 'of' (bile) deme ve onları azarlama. Onlara çok güzel ve tatlı söz söyle. Onlara acıyarak tevazu' kanadını indir ve : Ya Rab! Onlar beni çocukken nasıl terbiye ettilerse, sende kendilerini (öylece) esirge, de." buyurulan, mealindeki ayeti kerîmede dört şey emrolunmaktadır. Birincisi, Kendisinden başkasına boyun eğerek ibâdet etmemek; ikincisi, anne baba sıhhat halinde iken onlarla hoş geçinmek; üçüncüsü, ihtiyarlık ve hastalık zamanında bile gönül hoşluğuyla hizmet etmek ve yapılan hizmet esnasında 'of' kelimesini bile kullanmamak; dördüncüsü de, vefatlarından sonra kendilerine dua etmek ve dostlarının kadrini bilmek. İşte, Üveysil Karâni Hazretleri bu dört vazifeyi hakkıyla yerine getirdiğinden dolayı Cenâb-ı Hakk ona kutbiyyet mertebesini bağışlamıştı. İşte kemâliyet bu.

Ensardan bir adam Peygamber'e gelerek : Ey Allah'ın Rasûlu, annem ve babamın vefatlarından sonra kendilerine yapacağım bir iyilik var mıdır? Diye sorunca, Rasûlu Muhterem ona şöyle buyurmuştur:

نعم خصالٌ اربع الصلواة عليهما والا ستغفار لهما وانفاذ عهدهما واكرام صديقهما وصلة الرحم التى لا رحم لك الامن قبلهما فهو الذى بقى عليك من برهما بعد موتهما

"Evet, dört haslet vardır : Üzerlerinde namaz kılmandır (Yahut günahlarının bağışlan-

ması için Allah'tan mağfiret dilemendir). Ahidlerini yerine getirmen ve vasiyetlerini de ödemendir. Dostlarının kadrini bilip, onlara ikramda bulunmandır. Dördüncüsü de onlar tarafından (kalıp) senden başka yakınları olmayanlara sılada bulunmandır. Ölümlerinden sonra, senin üzerinde iyilikten bâki kalan (hakları) bunlardır." Demek anne babadan kalan yetimlere, yetim olmasalar bile yakınlara, meselâ, ninelere, halalara, dede ve amcalara sılada bulunmak, onlara saygı göstermek, anne baba haklarına dahildirler. Zaten insanın en çok sevab kazanacağı da bunlara yapılan hizmettedir. Nitekim şu hadîsi şeriften de bu manâ anlaşılmıştır :

من ضم اليه يتيما من ابوين مسلمين الى طعامه وشرابه حتى استغنى عنه وجب له الجنة البتة ومن اعتق امرأ مسلما كان فكاكه من النار بكل عضو منه عضو منه

"Herkim müslüman olan anne ve babasından kalan bir yetimi kendine ısındırıp, ihtiyaçsız oluncaya kadar yedirir ve içirirse, şübhesiz cennet ona hak olmuştur. Kim bir müslüman kişiyi esâretten, kölelikten azad ederse, onun herbir âzâsına bedel bir âzâsı ateşten azad edilir ve mükâfatlandırılır." buyurulmuştur.

Her iyiliğin başlangıcı da yumuşak söz söylemek, evladına sevgi beslemek, dostlarına ikram etmekten ibârettir. Bunlar birçok günahları afuv ettirir ve birçok sevabları da kazandırır. Nitekim, Meyyas oğlu Taylese şöyle anlatıyor : Ben Necid'dekilerle beraberdim. Büyük günah zannettiğim bir takım günah işliyordum. Bir gün başımdan geçen hadiseleri ibni Ömer'e anlattım. O da bana : Senin yaptığın büyük günahlar değildir. Büyük günahlar şu dokuz şeylerdir : Allah'a eş tutmak ve gayrine tapmak; adam öldürmek; kızışkın halde iken savaştan firar etmek; temiz ve iffetli kadına iftirada bulunmak; faiz almak, vermek; yetimlerin malını gasbetmek, çalmak; Mescid-i Haram'da günah işlemek; insanları alaya alarak onları maskara etmek ve kendilerine isyan edilen anne ve babayı ağlatmaktır. İşte büyük günahlar bunlardır, dedi. Sonra da şöyle sordu : Sen cehennemden korkuyor musun ve cennete girmek istiyor musun? Ben : Evet vallahi, dedim. Sonra şunları sordu : Annen ve baban var mıdır? Ben : Yalnız annem vardır, deyince şöyle dedi : Allah'a andederim! Eğer annene yumuşak söz söyler ve ona yemek yedirirsen, bir de saymış olduğum dokuz günahtan sakınırsan, şübhesiz cennete girmiş olursun.

Bu menkibeyi nakleden ahlâk ulemâsı şöyle diyorlar : Anne ve babanın meşru' ve mübah yerlerdeki emrlerini yerine getirmek farzdır. Anne baba âsi de olsalar, onların günahından veyahut günah işlemeleri için onlara yardım etmekten sakınmak şartıyla, onlarla hoş geçinmek ve yumuşak sözlerle davranmak, dinin emretmiş olduğu mühim vazifedir. Nitekim, ووصينا الانسان بوالديه احسانا "Biz insana, annesine ve babasına iyilik etmesini emrettik." buyurulan ayeti kerimede bu hüküm anlaşılmaktadır.

Emrleri yerine getirmek farziyetinden bazı hususlar istisnâ edilmektedir. Bunlardan bir kısmını daha evvelden beyan etmiştik. Şimdi ise diğer kısmını da izah ediyoruz. Meselâ,

وان جاهداك على ان تشرك بما ليس لك به علم فلا تطعهما وصاحبهما فى الدنيا معروفا واتبع سبيل من اناب الى ثم الى مرجعكم فانبئكم بما كنتم تعملون

"Eğer onlar sence ilimde yeri olmadık herhangi bir şeyi Bana eş tutmak üzerinde seni zorlarlarsa, kendilerine itaat etme. (Lâkin bununla beraber) Dünyada onlarla iyi geçin (kendilerine sıla-i rahm et, iyilik yap) Ve Bana dönenlerin yoluna uy. Nihayet dönüşünüz ancak Banadır. Ben de size, ne yapıyorsunuz diye haber veririm." buyurulan ayeti kerimede şu mühim iki husus anlaşılmaktadır:

a) Allah'a ibadet etmekle beraber anne ve babayla hoş geçinmek, sılada bulunmak, yedirmek, giydirmek ve geçimlerini temin etmek emri anlaşılır. Buna hüsnü muâşeret denilir.

b) Anne baba, evlada küfrü, nifakı, fısk ve isyanı emrettikleri takdirde, emrleri sukutla reddedilir ve bu hususta yollarını terketmek farz olur. Nitekim

لا طاعة لمخلوق فى معصية الخالق

"Allah Teâlâ'ya isyan olacak yerlerde asla bir mahluka boyun eğmek yoktur." mealindeki hadîsi şerif burada en kuvvetli düsturdur. Çünkü emr âmirin rutbesine göre değerlendirilir. Şübhesiz en büyük âmir Allah Teâlâ'dır. O'nun emri ne ise onun yapılması farz olur. Gayrinin emri ise reddedilir. Doğrusu kuldan âmir olanın emri, Allah ve O'nun Rasûlünün emrine muvafık olduğu yerlerde kabul edilir. Çünkü, gayrinin emrini yapmak veya yerine getirmek fıska, isyana yahut küfre, dolayısıyla Allah'ın gazabına sebebiyet verir. Nitekim Ebu Derda şöyle anlatıyor : Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana şu dokuz hasleti emretmiştir :

1– "Parça parça doğransan veya ateşte pişirilsen bile Allah'a hiçbir şeyi ortak etme.

2– Kasten farz namazı asla terketme, onu kasten terkedenden Allah'ın hıfz ve himayesi kalkmış olur.

3– Asla şarap içme, çünkü o her kötülüğün anahtarıdır, annesidir.

4– Anne babana itaat et.

5– Yerinden çıkmanı emrederlerse onların (anne babanın) rızasını kazanmak için çık.

6– Kendini haklı zannetsen bile başındaki idarecilerle çekişme (onlara müslüman oldukları ve namaza devam ettikleri müddetçe karşı çıkma).

7– Arkadaşların kaçsa ve helâk dahi olacak isen bile muharebeden kaçma.

8– Zenginliğinden ailene yedir ve harca.

9– Ailene kırbacını kaldırma. Aziz ve Celil olan Allah Teâlâ'nın hakkı için korkut.

Bu tavsiye-i Nebeviyye de mühim olan ve konumuzla ilgili olan anne ve babaya itaat etmek ve onlara iyilikte bulunmak, rızâ ve dualarını kazanmak gerektiğine dair yukarıda beyan olunmuştu. Şu halde anne ve babanın izni olmadıkça başka memlekete göç etmek, sefere çıkmak, doğru görülmemektedir. Hatta anne ve babanın şiddetli bir ihtiyaç ve ızdırab çekecekleri bir durum varken, onlara hizmet etmek hacca gitmekten bile daha hayrlıdır. Çünkü yukarıda naklettiğimiz hadîsi şerifte "onlara dön, onları

ağlattığın gibi güldür" buyurulmuştur. Şu kadar ki, onlara la'net okutturmak, sövdürmek câiz olmadığı gibi, bir fesatcıyı korumak, insanlar arasına girip de gerekli bir cezanın tatbikine engel olmak veya dinde olmayan bir günahı uyduranın hareketine rızâ göstermek ve bundan göz yummak, yahut zararlı işler olduğundan bu gibilere yardımcı olmak da birçok hadislerle ve yukarıdaki ayetle yasaklanmaktadır. Demek oluyor ki, günah işlemek üzere ne anne baba evlada, ne de evlad anne babasına yardım edebilir. Nitekim ashabtan Sa'd bin Vakkas annesine çok düşkün bir zat imiş. Annesi bu zayıf tarafını anlamış, onu müslümanlıktan caydırmak için şöyle demiştir : Andolsun, sen eski dinine dönmezsen yemiyeceğim ve içmeyeceğim, böylece kendimi öldüreceğim. Bu takdirde halk da sana, ey annesinin kâtili, diye lâkab takacaklar. Ve yemini üzerine iki gün yememiş ve içmemiştir. Üçüncü gün olunca, Hazreti Sa'd ona giderek şöyle demiştir : Ey annem! Eğer senin yüz tane canın varsa, her gün birisi çıksa, yine ben hak olan dînimden caymam. İster ye iç ve ister öl. Annesi ümidini kesince yemeye başlamıştır. Binâenaleyh bir evlad veya me'mur veya işçi asla Rabbine isyan olacak yerde itaat etmez. İtaat etmediği için isyan da etmez, yani karşılarına gelmez ve onlarla hoş geçinir. Bundan başka bir suretle anne ve babanın hakkını ödemek zordur. Nitekim bir hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

لا يجزى ولد والدةً الا ان يجده مملوكا فيشتريه فيعتقه

"Çocuk hiçbir iyilikle babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulur da satın alarak azad ederse. Bu takdirde hakkını ödemiş olur."

Din ilmi tahsil etmek üzere anne ve babayı yalnız bırakmanın câiz olduğu hakkında birçok ulemâ ruhsat vermişlerdir. Çünkü ilim öğrenmek emri yine Allah ve Rasûlullah'ın emrlerine dayanmaktadır.

ANNE VE BABA HAKKINDA HER EVLADIN BİLMESİ GEREKEN HÜKÜMLER

Anne ve babayla hoş geçinmek, hizmet etmek son derece mühimdir. Onun için şu hadîsi şeriflerle her evlad anne ve babasına karşı yapacağı muameleyi bilmelidir :

1– Ebu Hureyre radıyallahu anh, beraber iki adamı görünce birisine : Bu senin neyindir, demiş, adam : Babamdır, cevabını vermiştir. Bunun üzerine Ebu Hureyre : O halde, onun ismiyle onu çağırma, önünde yürüme ve ondan önce de oturma, buyurmuştur. Şübhesiz ki, bunlar saygısızlığın alâmetidir.

2– ابر البران يصل الرجل اهل وُدّ ابيه "İyiliklerin en iyisi, babasının dostu olanlara kişinin iyilik etmesidir." buyurulan hadisi şerife binâen birçok ulemâ, insanın babasının hayatında veya ölümünde, onun sevdiği kimselere iyilik etmesi, babaya iyilik etmek yerine geçer. Şu halde babanın bulunmadığı bir zamanda onun dostlarına iyilik ve ikram, bizzat babaya yapılan iyilik gibidir. Hayr hayrat da böyle. Nitekim bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü, benim annem vefat etmiştir. Bir şey vasiyet etmemiştir. Ben hayrına tasadduk etsem faidelenir mi? diye sorunca Allah'ın Rasûlü: "Evet" demiştir. Hatta bir bedevi Hazreti Ömer'in oğluna bir seferde rastlamış: Sen filanın oğlu değil misin? Diye sormuş,

O da: Evet, demiş; bunun üzerine bedevi: Ey Hazreti Ömer'in oğlu! Ben babanın dostuyum. Ben onu O da beni severdik, demiş. İbni Ömer, onun bu sözünü işitince derhal beraberinde yedek bulundurduğu bir merkebi ona vermiştir. Beraberinde olanlardan biri: Sübhanallah! Bedeviler kanaatkârdır, aza râzı olurlar. Ona iki dirhem para yetmez miydi? Diye sorunca İbni Ömer diyor ki: Hayır! Ben Rasûlullah'tan şunu işittin: احفظ ودابيك لا تقطعه فيطفىء الله نورك "Babanın dostunu gözet (ona ikram et ve sevgi göster). Onunla ilgiyi kesme. Aksi takdirde Allah (iman) nurunu söndürür." Onun için ben böyle yapıyorum.

3— Salih ve iyi evlad, anne babaya mağfiret dilemeyi terketmeyeceği cihetle, geriye takvâ sahibi çocuk bırakmanın fazileti de çok önemlidir. Hayatta iken anne baba çocuk terbiyesi üzerinde dururlar. Onu Allah Teâlâ'nın emrlerine uygun bir şekilde yetiştirirler. İşte böyle yetiştirilen bir evlad yani salih evlad, anne babaya hayr hayrat yaptığı için, anne baba da öbür tarafta Allah'ın rahmetine kavuşurlar. Demek çocuklarını dîni terbiye üzerine yetiştiren bir baba ve anne evladından son derece faidelenirler. Nitekim, اذا مات العبد انقطع عنه عمله الا من ثلاث صدقة جارية او علم يشفع به او ولدٍ صالح يدعو له "Kul vefat edince bütün amellerinin sevabı kesilir, üç ameli müstesnâdır : (a) Sadaka-i cariye, (b) kendisiyle faidelenilen şerefli bir ilim, (c) kendisine dua eden salih çocuktur." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmektedir.

4— Anne baba hayatta iken dualarını almak da çok mühimdir. Nitekim ثلاث دعوات مستجابات لهن لا شك فيهن دعوة المظلوم ودعوة المسافر ودعوة الوالدين على ولدهما "Üç kimsenin duası makbul dualardır. Bunların kabul edilmesinde hiç şüphe yoktur. Zulme uğrayanın duası, yolcunun duası ve anne babanın çocuklarına duası." buyurulmuştur. Cüreyc kıssasında annenin bedduasının kabul oluşunu da burada hatırlayalım. Özellikle anne babaya iyilik yapmak ömrü de çoğaltır. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

من بر والديه طوبى له زاد الله عز وجل فى عمره

"Anne ve babasına iyilik edene müjdeler olsun! Aziz ve Celil olan Allah öylelerinin ömrüne bereket versin." Ben hadîsin şerhinde, ömrün ziyadesinden maksad dünyadaki refah, mutluluk ve rahatlıkla da mâna edilmiştir. Her nasıl olursa olsun anne ve babasına iyilikte bulunan Peygamber'in bu duasına mazhar olur. Bunun tam zıddı olan incitmenin de Allah'ın gazabına sebeb olacağından şübhe edilmez.

لعن الله من ذبح لغير الله لعن الله من سرق منار الارض لعن الله من لعن والديه لعن الله من آوى محدثا "Allah adından başkasına (putlara veya şahıslara) hayvan kesene Allah gazab etmiştir. Arazinin sınır taşlarını çalana Allah la'net etsin. Anne ve babasına la'net edene Allah la'net etsin. Bir fesatcıyı himaye edene de Allah la'net etsin." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifte ahlâken fenalık ve cehennemin vesileleri tamamen anlaşılmaktadır.

AKRABAYA YARDIM BİNALARI TAMİR EDER ÖMÜRLERİ UZATIR

Allah Teâlâ insanın hayatta kemal bulmasına anne ve babayı sebeb kılmıştır. Evladının yetiştirilmesine lazım gelen maddi ve manevî yardımı yapmak vazifesini

onlara yüklemiştir. Bu büyük zahmete katlanmak ve meşakkatleri yükleminin karşılığında, evlada da iyilik yapmayı emretmiştir. İşte anne babanın evlada ve evladın da anne babaya ihsandan sonra, derece itibariyle Allah Teâlâ akrabaya da iyilikte bulunmayı emretmektedir. Şu halde iki eşten başlayan aile hayatında insan iki büyük ve daimi vazifeye mükelleftir. Ancak asıl itibariyle bunu sezmek ve hakları yerine getirmek, cem'iyyete huzur, refah ve ömürlere bereketi kazandırır. Bunun dışında asla huzur arama.

a) Yardım edebilenin fedakârlık, şefkat ve merhametten ibâret sıla vazifesidir. Hiçbir insanın bu vazifeden kaçınma hakkı yoktur.

b) Vefâdarlık, saygı, ahde bağlılık vazifesidir. Bu ise güçlü olmayan ve yardıma muhtaç olanın vazifesidir. İnsan haklarının en mühimi de budur. Demek fedakârlık ve vefâdarlık, karşılıklı vazifeden ibârettir.

Hâris oğlu Bekr, Rasûlu Ekrem'den, kime iyilik edeyim, diye sormuş, bunun üzerine Rasûlullah aleyhissalatu vesselâm şu cevabı vermiştir :

امك وابالك واختك واخاك ومولاك الذي يلي ذاك حق واجب ورحم موصولة

"Annene, babana, kızkardeşine, erkek kardeşine ve bir de bunları tâkib eden akrabana (iyilik etmen) vâcib bir haktır. Yakınlarına da ha!"

Zengine nazaran ödünç vermek fedâkârlık, ki birinci vazifedir; borçlunun vaktinde borcunu edâ etmesi vefâdarlıktır, şübhesiz bu da güçsüzlerin vazifesidir. Meselâ, bir anne ve babanın terbiye, nafaka yetiştirmek vazifesi fedâkârlıktır. Anne baba istirahatlerinden ferâgat ederler, mallarından ferâgat ederler, hatta bedenlerinden ferâgat ederler, salih bir mü'min evladı yetiştirmek için... İşte bu büyük insancılık!... Evladın da büyüdükten sonra onlara hizmet etmesi, emrlerini yerine getirmesi, hastalık ve ihtiyarlık hallerinde onlara bakması vefâdarlıktır. Aynı zamanda muallimin yerli yerinde talebesine ilim öğretmesi fedâkârlık, talebinin de yetişip ona iyilikte bulunması ve saygı göstermesi vefâdarlıktır. İşte bu iki büyük vazifeye işareten ve buna teşvik için Rasûlu Muhterem şöyle buyurur : بروا ابائك تبرك ابنائكم وعفواتعف نسائكم "Babalarınıza iyilik yapın ki, evladınız da size iyilik ve ihsanda bulunsunlar. Namusunuzu korumakla iffetli olun ki, kadınlarınız da (zina ve sebeblerinden) kaçınsınlar." İşte bu iki vazifeyi yerine getirmeye sıla denelir. Türkçesi, akrabalık bağına ehemmiyet vermektir.

Bir insanın îmanı ne kadar kuvvetlenirse, akrabalık bağının korunmasında olan fedâkârlık ve vefâdarlık da o kadar artar. İşte bu hikmete binâendir ki Rasûlu Muhterem bu iki vazifeyi imana bağlatır. Demek îman bir ağacın kökü, fedâkârlık ve vefâdarlık da onun iki dalıdır.

من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليكرم ضيفه ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فيصل رحمه ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليقل خيرا او ليصمت

"Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah'a ve âhiret günene inanıyorsa yakınlarına sılada bulunsun. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa (akraba ve sair müslümanlar hakkında) ya hayr söylesin yahut da sukut etsin." buyurulmuştur. Demek akrabaya ikram ve onlara sılada bulunmak, imanın mühim şubelerindendir. Bu şubeleri yıkan, gıybet ve dedikodulardır. Binâenaleyh kim akrabasından hoşuna

giden şeyleri görürse sevgi ve saygıyla onu söylesin, hata bulduğu takdirde lutuf ve merhametiyle teğafül ederek şerlerini söylemekten sussun ve dilini tutsun. İşte feâdâkârlığın en büyüğü hayrı söylemek, eziyetlere tahammül etmek olduğu gibi, hatalardan arınmak ve özür dilemek de vefâdarlığın ifadesidir. Böyle olan bir ailenin huzuru yerinde olur, ömürleri bereketli olur, geçimleri rahatlıkla temin edilir. Böyle bir iyal fertleri örnek olur. İşte bu hayata teşvik etmek için de Rasûlu Muhterem şöyle buyurur : من سره ان يبسط له رزقه وينسئاله فى اثره فيصل رحمه "Kim rızkının bollaşmasını ve ecelinin geciktirilmesini şiddetle arzularsa akrabasına iyilikte bulunsun." Hadîsi şerheden ulemâ: Buradaki ihsanın dört faidesi vardır, dediler.

a) Sıla, akrabanın duasına vesile olduğu için, onların duaları sayesinde rızk bollaşır. Allah Teâlâ sılada bulunanların fertlerinden ölüm gibi fakirlik hastalığını kaldırır ve onlara güzel hayatı verir.

b) Sıla-i rahm Allah Teâlâ'nın sıhhat ve afiyeti vermesine kuvvetli vesiledir. Zaten ömrün bereketi budur.

c) Sıla-i rahm, yapanın hayra muvaffak olmasına ve günahlardan sakınmasına kolaylık verir. Demek sılada bulunanlar rahatlıkla Allah'ın emrlerini de yerine getirir, yasaklarını da terkederler.

d) Sıla-i rahm, ölümünden sonra da sahibine rahmet okunmasına sebebtir. Görülmez mi; Allah filanı afuv etsin, bana şöyle şöyle iyilikte bulunmuştu, denilir. Her insan bunu itiraf etmek mecburiyetinde kalıyor. İşte akrabalık bağının alâkasını kesen bu yüzden cennete girmez. Nitekim, لا يدخل الجنة قاطع الرحم "Akrabalık bağını koparan cennete girmez." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmektedir. Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre, bir adam huzuru saadete gelerek : Ey Allah'ın Rasûlu, benim bir takım hısımlarım vardır; ben onlara merhamette bulunuyorum, onlarsa benimle akrabalık alâkasını kesiyorlar. Yine ben onlara iyilik yapıyorum, onlarsa kötülüklerine devam ediyorlar. Buna karşı da ben onlara yumuşak davranıyorum, onlarsa cahilliklerinde devam ediyorlar, demiş, bunun üzerine Rasûlu Muhterem :

لئن كنت كما قلت فكأنما تسفهم المل ولا يزال معك من الله ظهير عليهم ما دمت على ذالك

"Eğer dediğin gibi ise, sanki sen onlara sıcak kül yediriyorsun. Ve sen bu minval üzere devam ettikce Allah tarafından sana onlara karşı daima bir yardımcı bulunacaktır." buyurdu. Bu hadise binâen denildi ki; Akrabaya yapılan maddi ve manevi yardım, mânâ âleminde müşahhas bir yardımcı oluverir. Hatta Şeyh İsmail Rusûhî şöyle diyor: Akrabalık hakkını ifâ etmek Allah Teâlâ'nın yardım ve feyz kapısının açılmasına bir anahtar ve vasıtadır. Eğer onlar vefâdarlıkta kusur ederlerse, yedikleri bağırsaklarında muazzam hastalık olur. Sıcak kül hastalığa sebeb olduğu gibi, vefâsızlık ve nankörlük de birçok hastalıkların vasıtasıdır. Halbuki dünyada insana en elzem hayat sıhhattir. Akrabalık bağını kesip, fedâkârlık ve vefâdarlıktan sakınanlar beden binâsını harab ettikleri gibi, meskenleri de harâbe haline getirirler. Aslında hayat şartlarını zorlaştıran, akrabalık bağının koparılmasıdır.

Fedâkârlık ve vefâdarlık vazifesinden ibaret sıla, ömürleri çoğaltır, bereketlendirir, diyarları tâmir eder. Bu mânâda şu hadisi şerif buyurulmuştur :

انه من اعطى حظه من الرفق فقد اعطى حظه من خير الدنيا والاخره وصلة الرحم وحسن الجوار يعمران الديارو يزدان فى العمر

"Gerçek şu ki, herkime yumuşaklıktan bir pay verilmişse, dünya ve âhiret servetinin en hayrlısından bir pay verilmiştir. Akrabaya iyilikte bulunmak ve güzel komşuluk (yahut güzel ahlâk) diyarları tâmir eder ve ömürleri bereketli kılar." İşte bu hadisi şerif, sılanın dünyayı tâmir etmesini ve ömürleri de bereketlendirmesini tasrih buyurmaktadır. Bu hususta birçok hadisler var.

Ebu Hureyre radıyallahu anh diyor ki : Peygamber'den şöyle buyurduğunu işittim: "Şübhesiz Allah Teâlâ mahlukunu yaratmıştır. Onlardan fâriğ olduğu vakit akrabalık bağının gerektirdiği rahm ayağa kalkmış, Allah Teâlâ ona : Dur, ne dersin? Demiştir. Rahm şöyle demiştir : Bu benim kalkışım akrabalık bağlarını kesmekten Sana sığınanın kalkışıdır. Akrabalık bağını kesmek çok büyük bir iştir. Allah Teâlâ da ona şöyle buyurmuştur : Sana ilgi gösterip, iyilik edene iyilik etmekliğime ve senden ilgiyi kesenden iyiliğimi kesmeme razımısın? Rahm: Râzı olurum, ey Rabbim, demiş, bunun üzerine Allah Teâlâ: Ey rahm! Bu emr senindir, buyurmuştur." Ebu Hureyre, bunu rivâyet ettikten sonra, isterseniz şu ayeti kerîmeyi okuyunuz, demiştir :

فهل عسيتم ان توليتم ان تفسدوا فى الارض وتقطعوا ارحامكم "Demek idareyi ele alırsanız (ey münafık olanlar), hemen yeryüzünde fesad çıkaracak ve akrabalık bağlarını parçalayacaksınız, değil mi?" buyurulmuştur. Bu ayeti kerîme dahi mücizelerden biridir. İslâm düşmanı olanlar müslümanlara ahlâksızlığı ve akrabalık bağının kırılmasını bulaştırmak isterler. Halbuki bu yeryüzünün fitne ve fesada uğratılmasına vasıta olur Bunun tam zıddı olan rahm de fitne ve fesadı kaldırır diyarları tâmir eder, ömürleri bereketlendirir ve toplumun rızkını çoğalttırır. Ahirette ise, cennetin kapısını açar. Nitekim şu hadisi şerifte bu mânâ tasrih olunmaktadır.

الرحم شجنة من الرحمن من يصلها يصله ومن يقطعها يقطعه لها لسان طلق زلق يوم القيامة

"Rahm, Rahman isminden ayrılmadır. Onun hakkını kim (sılada bulunmakla iyilik yapar) korursa, Allah Teâlâ da ona ihsan eder. Kim de onun hakkını ihlâl ederse, Allah ondan feyz ve ihsanını keser. Rahmin kıyâmet gününde, açık, seçik fasih bir lisânı vardır." buyurulmuştur. Sahibinin aleyhinde veya lehinde şahit olur. Aleyhde şahit olmaması için şu emri Nebeviyye'yi yerine getirmek gerekmektedir :

لا تكونو إمّعَة تقولون ان احسن الناس احسننا و ان ظلموا ظلمنا ولكن وطّنوا انفسكم ان احسن الناس ان تحسنوا وان اساؤا ان لا تظلموا

"Hislerinize kapılarak fikirsiz olmayın. Diyorsunuz ki, eğer insanlar bize ihsan ederlerse, biz de onlara iyilikte bulunacağız. Eğer insanlar iyilik yaparlarsa, iyilik yapmaklığı ve eğer kötülük yaparlarsa zulmetmemeyi âdet ediniriz. Buna alıştırın." buyurulmuştur. İşte üstün insancılık; hatalardan arınmak, akrabanın hatalarını afuv etmek ve kötülük yapanlara iyilikle mukabele etmektir. Asıl insancılık budur.

YARDIM ETMEK İÇİN SOYUN BİLİNMESİ ELZEM BİR AHLÂKTIR

Ailevi hayatta yuva kurmanın en büyük gayesinden birisi de, nesebi bilmek ve yakın akrabaya yardımda bulunmaktır. Toplumun hayatının dengesini koruyacak esas kaynak da üç şeydir : Birinci, tanışmaktan ibaret taaruftur; ikinci, dayanışmaktan ibaret tesânüddür;üçüncüsü, taâvundan ibaret yardımlaşmaktır. Ekmelül ulema diyor ki : Bir toplumda bu üç esas varsa, her işte başarılı, her düşmana gâlib ve her işte hâkim olur.Aksi takdirde taâruf yerine tenâfur, tesânüd yerine teferruk ve yardımlaşma yerine tenâkur yerleşir. Bunlar ise toplumun fertlerini darmadağınık eden esaslardır. Demek tanışmanın hikmeti ve sebebi, dayanışma ve yardımlaşmaktır. İşte bu hikmete binâen :

احفظوا نسابكم تصلوا ارحامكم فانه لا بعد بالرحم اذا قربت وان كانت بعيدة ولا قرب بها اذا بعدت وان كانت قريبة وكل رحم آتية يوم القيامة امام صاحبها تشهد له بصلة ان كان وصلها وعليه بقطيعة ان كان قطعها

"Yardım etmek için yakın akrabalarınızı hatırınızda (tutup) hıfzedin. Gerçek şu ki, sıla yapılınca akrabalıkta uzakta olan yakın olur. Rahm ve sıla terkedilince, akrabalık yakın da olsa uzak olur. Rahm'den ibaret akrabalık bağı, kıyâmet gününde sahibinin önüne (açık, seçik konuşkan bir şahıs gibi) çıkar. Sahibi sılada bulunmuş ise lehinde akrabalık bağını kesmişse aleyhinde şahitlik yapar." buyurulmuştur. Demek bir rahmde birleşen her mü'min aslını, faslını ve taraflarını bilmelidir. Ve bildikten sonra ona son derece önem vermelidir. Zaten nikah ve miras mes'eleleri buna dayanmaktadır. Demek, toplum hayatının refahı, akrabalık bağında, akrabalık bağının da temel ve esası sıla iledir. Bundan dolayı Hazreti Ömer hutbelerinde şöyle buyururlardı : Ey müslümanlar! Akrabalık alâkasına önem vermek için nikah ve miraslarda adâleti gözetin ve nesebinizi bilin. Çünkü bu farzdır. Neseblerinizi öğreniniz, kavmiyetciliğe girmeden yakınlarınıza iyilik ve ihsanda bulunun. Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, insanla kardeşi arasında ilgi ve büyük alakalık bulunur. Eğer bunu bilselerdi, aralarında bu ilginin bozulmasına son derece engel olurlardı. Artık Allah'tan korkun, nesebinizi hıfzedin, adaleti gözetin ve yakın akrabanıza da yardım edin.

Neseb ve soyun bilinmesi yardım etmek için güzel ahlak sayılmaktadır. Çünkü en yakın akrabaya yardım etmek, en büyük sadakadır. Bu hususta insanın üç vazifesi vardır :

1– Kendi nefsindeki acz ve fakri idrak etmekle insanın Rabbini bilmesidir. Bu bilmekle kendisine Hâlık'ının emri nedir, yasakları nedir, diye sezer; yasaklarından sakınır ve emrlerine riâyet eder. Şübhesiz ki, emri de akrabaya yardım etmektir.

2– Bütün insanların birtek anne ve babadan yaratıldığını bilmesidir. Bununla da düşünen bir insan evlilik bağının önemini idrak eder. Bu idrakle aslını ve faslını bilir. Aslını ve faslını bilmekle yardım etmeye mecbur olur. Bunun için Allah Teâlâ hayat şirketini kuran iki eşi içtimâi hayâtın refahına esas kılmıştır. İşte vazife burada.

3– İki eşten yayılan ve bir rahmde toplanan akrabalık alâkasının önemini bilmek vazifesidir. Bu imânî bir konudur. Sonra ahlâki bir konudur. Onun için bunu bilmek ve bu vazifeleri yerine getirmek insanın boynuna yüklenmiş bir kolyedir. İlâhi teklif... Allah Teâlâ bu üç vazifeyi bilmek ve bu bilgiden dolayı akrabaların birbirine dayanıp yardımlaşmaları için insanları kabile kabile, şube şube yaratmıştır. Zaten yaratılışın iki hakikati vardır : Birincisi Allah'a ibadet, ikincisi de kuluna hizmet. Şübhesiz bu hizmette en yakın gelen, en önceliği kazanır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

يا ايها الناس انا خلقناكم من ذكر وانثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اكرمكم عند الله اتقاكم ان الله عليم خبير

"Ey insanlar! Hakikat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi (sırf) birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cem'iyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şübhesiz ki, Allah nezdinde en şereflileriniz takvâca en ilerde olanınızdır. Hakikaten Allah herşeyi bilen ve herşeyden haberdar olandır." Ruhlar ancak takvâ ile saflaşır. Takvâ ise, büyük günahtan sakınmak ve farz ve vâcibleri yerine getirmekle târif edilir. Şübhesiz bir kanadla Allah'a itaat eder, diğer kanatla halka hizmet eder. Böyle olanın kitabı da sağdan verilir. Eğer halka hizmet veya Hakk'a itaat eden kanattan biri kırılırsa, asla ruh kemâlâta doğru uçup yükselemez. İşte akrabalık bağına önem vermenin gayesi bu takvâya ermektir.

Rahm kelimesi, tanışmak, dayanışmak, yardımlaşmaktan ibaret ve şefkatle merhameti kuşatan Allah'ın Rahman isminden müştaktır. Ana rahmi fertleri bir araya nikah bağıyla toplayan bir surdur. O surdan yayılan fertler, yani yakın akrabalar, bir makinanın âlet ve edevatları gibidir. Aralarındaki akrabalık bağının alâkası bir baraj gibidir. İşte bu baraj ne kadar muntazam çalışırsa o kadar Allah'ın rahmetinin enerjisinden çeker, bunca makina alet ve edavatları çalıştırır. Rahm büyük bir iştir. Allah Teâlâ rahmetini ancak ve ancak rahm sılasını yapana tahsis etmiştir. İşte bunu bilmek için "akrabalarınızı hatırınızda (tutup) hıfzedin" buyurulmuştur. Gerçekten bu büyük bir emrdir.

Akrabalık rabıtasını idame eden mü'minlere dostluk ve birlik gelir. Peygamber'e îman edenler bu rabıtaya alâka göstermekle yeryüzüne hâkim oldular. Büyük şuur sahibi oldular, ahlâken mükemmel insan oldular. Bu vazifeden dolayı görüşlü, basiretli oldular. Cahiliye devrinde vahşet bir halle yaşayan insanlar, bu imandan sonra şuur vermek için birer üstad oldular. Acaba ashab bunca şerefi neyle kazandı? Şübhesiz Kur'an ve hadisle amel etmekle kazandı. Bunu ancak ve ancak gerçek vicdan ve sezgi sahibleri idrak ederler. Aslını faslını bilenler idrak ederler. Nitekim ayeti kerîmelerde buraya kadar anlatmış olduğumuz hakikatler tasrih olunmaktadır. Allah'ın Rasûlu bir inkilâb yaptı : Onun inkilâbı bir Hemze ile olmuştur. O'na vahiy gelmezden evvel, Roma Devletinde hırs, Pers Devletinde hased, Arab ülkelerinde ırkçılık ve vahşet hükümran idi. Bunların tümünü kuşatan kelime nifaktır. Allah'ın Rasûlu, kendisine gelen vahiyle nifakın tepesine bir Hemze çekti, infak etti. Herşeyi, ilmi, gücü ve malı hak yolunda harcamak demek-

tir infak. Son zamanlarda müslümanlar tâğutlara uydular, kâfirleri taklid ettiler. İnfak ortadan kalktı; onlar da devrildiler, parçalandılar. Nifakla parçalandıkları gibi, infakla da birleşirler. İşte bu infak için soyu bilmek gerekmektedir. TAARUF, TESANÜD TA–AVUN...

افمن يعلم انما انزل اليك من ربك الحق كمن هو اعمى انما يتذكر اولوا الا لباب الذين يوفون بعهد الله ولا ينقضون الميثاق والذين يصلون ما امر الله به ان يوصل ويخشون ربهم ويخافون سوء الحساب والذين صبروا ابتغاء وجه ربهم واقامو الصلواة وانفقوا مما رزقناهم سرا وعلانية و يدرئون بالحسنة السيئة لهم عقبى الدارجنات عدن يدخلونها ومن صلح من ابائهم وازواجهم وزرياتهم والملائكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم فنعم عقبى الدار

"Öyle ya, Rabbinden sana indirilenin ancak hak (ve gerçek) olduğunu bilir kimse o kör olan kişi gibi midir? Ancak selim akılların sahibleridir ki, iyice düşünür, idrak ederler. Onlar ki, Allah'ın ahdini yerine getirirler, mîsaki bozmazlar. Onlar ki, Allah'ın (akrabalık bağının alâkasının) ulaştırılmasını (idame ve riâyet edilmesini) emrettiği şeyi (rahm sılasını yaparak) ulaştırırlar. Ve Rablerinden korkarlar. (Bilhassa) kötü hesabtan endişe ederler (ve bundan dolayı infakta bulunurlar). Onlar ki (sırf) Rablerinin rızasını isteyerek her zorluğa katlanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızktan, gizli ve aşikâr (hayr yoluna) harcarlar. Kötülüğü iyilikle savarlar. İşte onlar, onlar için bu dar (-ı dünya) ın (iyi) bir sonucu vardır. (Ki o sonuç) Adn cennetleridir. Onlar -atalarından, zevcelerinden, zürriyyetlerinden salah erbabı olanlar da beraber olmak üzere- oralara girecekler. Melekler de herbir kapıdan onların yanına sokulacaklar (ve şöyle diyecekler) : Sabrettiğiniz şeylere mukabil sizlere selâm (ve selâmet). Dar(-i dünyan) ın en güzel sonucudur bu." buyurulmuştur.

Gayri müslimlerin ülkelerinde tevhid inancı olmadığı için, bereket, samimi bir evlilik bulunmamaktadır. Dolayısıyla huzur ve refah yoktur. Akrabalık bağının alâkası olmadığı için de fertlerin aralarında sevgi, merhamet yoktur. Ergeç âkibetleri iflastır. Bütün yüksek sesimle bunu rahatca söylerim. Onların birarada bulunmaları, birlik, beraberlik ve ihlastan dolayı değildir. Nitekim ekmelül ulemâ da bu hakikate parmak basmıştır. Ahlâksızlıkları ergeç birgün ahidlerini bozacaktır. Gerek kiliseden kaçanlar ve gerekse kiliseye bağlı kalanlar birbirine fitne olacaklardır. Ve nihayet Allah'ın gazabına uğrayacaklardır. Eğer idrak varsa, şu ayeti kerîmede tefekkür edilsin :

والذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ويقطعون ما امر الله به ان يوصل ويفسدون فى الارض اولئك لهم اللعنة ولهم سوء الدار

"Allah'a verdikleri sözü kuvvetli teminatla da destekledikten sonra bozanlar, Allah'ın bitiştirmesini emrettiği akrabalık bağının rabıtasını bozanlar (yok mu), işte onlar, la'net onlara. Yurdun en kötüsü de onlara." buyurulmaktadır. İşte bu ayeti kerimelerde şu gerçek anlaşılmaktadır : Allah Teâlâ akrabalık bağının rabıtasının yardımlaşmakla muhkemleştirilmesini emrediyor. Teslim ve ihlasla bu emri yerine getiren mü'minler,

dünya ve ahirette maksadlarına ulaşırlar. En güzel yurt da bunlara. Kâfirler ise bu emri terkederler. En kötü âkibet onlara. Zillet, zillet... Hülâsa, eğer biz müslüman olarak cidden ahirete inanıyorsak, şu hadîsi şerifle amel etmek mecburiyetindeyiz :

من كان يؤمن بالله و اليوم الاخر فليكرم ضيفه ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليصل رحمه ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليقل خيرًا او ليصمت

"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayr söylesin veyahut da sukut etsin." buyurulmuştur. Misafire ikram güleryüz, hoş karşılamak ve bulunanı ona takdim etmektir, ağır masrafa girmemektir. Nitekim atasözünde de, misafir umduğunu değil bulduğunu yer, denilmektedir. Ne güzel ölçü! İnsanın nefsine, misafirine, hanımının ağzına vermiş olduğu bir lokma, bir sadakadır. Nitekim,

ما اطعمت نفسك فهو لك صدقة وما اطعمت ولدك فهو لك صدقة وما اطعمت زوجك فهو لك صدقة وما اطعمت خادمك فهو لك صدقة

"Kendi nefsine yedirdiğin sana bir sadakadır, çocuğuna yedirdiğin senin için bir sadakadır, zevcene yedirdiğin senin için bir sadakadır, hizmetçine (işçine) yedirdiğin de senin için bir sakadakadır." buyurulmuştur. Buharinin rivâyet ettiği bir hadîsi şerif de şöyledir : Rasûlu Muhterem sallallahu aleyhi ve sellem, Hazreti Ömer radıyallahu anhu'ya : "Bana kavmini topla" buyurmuş, o da onları toplamıştır. Sonra Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in kapısına gelerek toplu bir vaziyette durdular. Hazreti Ömer Rasûlu Muhterem'i bundan haberdar ettikten sonra Peygamber dışarıya çıkıp onların yanına vardı ve şöyle dedi : İçinizde sizden olmayan var mı? Onlar da: Evet ya Rasûlallah, içimizde bizimle ahidleşenler, kızkardeşimizin oğlu ve azadlılarımız vardır, dediler. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem şöyle buyurdu : "Yeminle ahidleştiğimiz bizdendir, kızkardeşimizin oğlu bizdendir, azadlılarımız da bizdendir. Siz hepiniz dinleyip kabul edin ki : BENİM YARDIMCILARIM SİZDEN TAKVA SAHİBLERİDİR. Eğer siz bunlardansanız, ne güzel bu. Değilse âkibete bakın : İnsanlar kıyâmet günü salih amellerle gelip de siz günahlarınızla gelmiş olmayasınız. Bu takdirde sizden yüz çevirilir." Sonra Rasûlu Muhterem ellerini Kureyş halkının başları üzerine koyacak şekilde kaldırarak şöyle dedi : "Ey Ensar! Muhakkak ki Kureyş halkı emin kimselerdir. Onlara kim zulmederse Allah onu yüzüstü düşürür." Bunu üç defa buyurdu. Bu hadisi şerifte, ırkçılık yasaklanmış ve birlik ve beraberlik emredilmiştir. Binâenaleyh akrabalık bağının sevgi ve öneminin ırkçılık derecesine varmaması gerekmektedir. Yani burada ifrat ve tefritten sakınmak gerekir. Meselâ, akrabalık rabıtasına önem vermemek tefrittir, akrabasından başkalarını tahkir etmek veyahut onlardan yüz çevirmek de ifrattır. Adâlet takvâ ile hareket etmektir. Hem boyundan başkasını tahkir etmemek ve onlara da saygı göstermek, hem de kavmini sevmekle yakın akrabasına yardım etmektir. Maateessüf şeytan ve nefs bir kısım insanları, ifrata, bir kısmını da tefrite sevketmektedir. "BENİM YARDIMCILARIM SİZDEN TAKVA SAHİBLERİDİR" cümlesine binâen, her takvâ sahibini, akrabamız olsun olmasın sevmek ve ona saygı göstermek mecburiyetindeyiz. Demek "insan akrabasını sevmekle kınanmaz," akrabasından başkasının hakkına tecavüz etmekle ve haklarına riâyet etmemekle kınanır. Irkçılığın çirkâbi de budur.

YARDIM HAKKINDA MÜSLİM'DEN SEÇME HADİSLER

Tanışmak ve soyu bilmek, yardımlaşmak içindir. Bu hususta Müslim-i şeriften alınan şu hadîsi şeriflere dikkat etmek gerekir.

1– Enes bin Malik şöyle anlatıyor :

Ebu Talha Medine'de malı en çok olan bir ensâri idi. Kendince mallarının en sevgilisi Beyrahâ bahçesi idi. Bu yer mescidin karşısında bulunuyordu. Rasûlullah şallallahu aleyhi ve sellem oraya girer ve içindeki iyi sudan içerdi. Şu ayet (yani) :

لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون

"Siz sevdiğiniz mallardan infak etmedikce asla cennete nâil olamazsınız." kavli kerîmi nâzil olunca Ebu Talha, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gelerek :

Allah kitabında : "Siz sevdiğiniz mallardan infak etmedikçe, cennete nâil olamazsınız" buyuruyor. Şübhesiz ki, benim en sevgili malım" Beyrahâ" dir. Bu malım Allah için sadakadır. Ben Allah indinde onun sevabını ve ahirette zahire olmasını dilerim. Şimdi onu istediğin yere sarfeyle ya Rasûlallah, dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

بخ ذالك مال رابح ذالك مال رابح قد سمعتُ ما قلتَ فيها وانى ارى ان تجعلها فى الاقربين

"Aferin. İşte kazançlı mal budur; işte kazançlı mal budur. Onun hakkında söylediklerini işittim, ben onu akrabana vakfetmeni muvafık görüyorum." buyurdular. Bunun üzerine Ebu Talha o bahçeyi yakınları ve amcası oğulları arasında taksim etti.

2– Meymune binti'l Hâris Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında bir cariye azâd etmiş de, bunu Rasûlullah'a anmış. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

لو اعطيتها لاخوالكِ كان اعظم لا جرك

"Onu dayılarına verseydin, sevabın için daha büyük bir şey olurdu." buyurmuşlar. Bu hadisten anlaşılıyor ki, sıla-i rahm ve akrabaya yardım, köle azâdından efdaldir. Ayrıca anne hakkına bir ikram olmak üzere, onun akrabasına itinâ gösterileceğine delildir.

3– Abdullah'ın zevcesi Zeyneb anlatıyor :

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem يا معشر النساء تصدقن ولو من حليكن "Ey kadınlar cemaati! Ziynetlerinizden olsun sadaka verin." buyurdular. Bunun üzerine ben, Abdullah'ın yanına dönerek: Sen fakir bir adamsın, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize sadaka vermemizi emr buyurdu. Binâenaleyh ona git de sor. Şayet sadakamı sana vermek kâfi geliyorsa ne âlâ. Aksi takdirde onu sizden başkalarına veririm, dedim. Abdullah bana : Hayır! O'na sen git, dedi. Ben de gittim. Bir de baktım Ensardan bir kadın Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kapısında bekliyor. Onun hâceti de benimki gibi imiş. Rasûlullah'ı mehâbet kaplamıştı. Derken yanımıza Bilâl çıktı. Biz ona : Rasûlullah'a git de, kapıda iki kadın sana sadakalarının kocalarıyla, terbiyeleri altında bulunan yetimlere verilmesi kâfi gelip gelmeyeceğini soruyorlar, diye haber ver. Ama bizim kim olduğumuzu ona söyleme, dedik. Bunun üzerine Bilâl, Rasûlullah'ın yanına girerek mes'eleyi O'na sordu. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Bilâl'e : "Kim onlar?" dedi. Bilâl: Ensardan bir kadın ile Zeyneb, cevabını verdi. Rasûlullah : "Zeyneblerin hangisi?" dedi. Bilâl : Abdullah'ın karısı cevabını verdi. Müteâkiben Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem : "Onların ikisine de ikişer ecir vardır ; akrabalık ecri ve sadaka ecri." buyurdular.

4– Esmâ : Ya Rasûlullah! Annem bana geldi. Benden rağbet bekliyor. -Yahut çekiniyor.- Kendisine yardım edeyim mi? dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: نعم "Evet" cevabını verdi. Hazreti Esmâ Rasûlullah sallâllahu aleyhi ve sellem: bunu sorduğu zaman annesi müşrike idi. Hadisi şeriften anlaşılıyor ki, kâfir olan anne ve babaya yardımda bulunmak câizdir. Hatta bazıları bu hadisle İstidlâl ederek: Müslüman olan evlâdın kâfir ebeveyne nafaka vermesi vâcibtir, demişlerdir.

انه خلق كل انسان من بنى ادم على ستين ثلاثمائة مفصل فمن كبر الله وحمد الله وهلل الله وسبح الله واستغفر الله وعزل حجرًا عن طريق الناس او شوكة او عظما عن طريق الناس وامر بمعروف ونهى عن منكر عدد تلك الستين والثلاثمائة السُلامى فانه يمشى يومئذ وقد زحزح نفسه عن النار

5– Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem : "Şübhesiz ki, Adem oğullarından her insan üçyüzaltmış mafsal ile yaratılmıştır. Şimdi herkim bu üçyüzaltmış mafsal sayısınca Allah'a tekbir getirir, hamd eder, tehlil ve tesbih eyler ve istiğfarda bulunur; insanların yolundan bir taş yahut diken veya kemik atar; bir iyiliği emr veya bir kötülüğü nehyederse, gerçekten o gün kendini cehennemden uzaklaştırmış olarak hareket eder." buyurdular.

«على كل مسلم صدقة» قيل ارئيت ان لم يجد قال «يعمل بيديه فينفع نفسه و يتصدق» قيل ارئيت ان لم يستطع قال «يعين ذالحاجة الملهوف» قيل ارئيت ان لم يستطع قال «يأمر بالمعروف»

6– Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: "Her müslümana, sadaka vermek vâcibtir." buyurmuşlar. Bunun üzerine : Ya bulamazsa ne buyurursun? Diyenler olmuş. Rasûlullah : "İki eliyle çalışır da, hem kendine faide verir, hem de tasadduk eder." buyurmuşlar. Yine : Ya buna gücü yetmezse ne buyurursun? Demişler. Peygamber: "Muzdar kalan ihtiyaç sahibine yardım eder." buyurmuşlar. Rasûlullah'a tekrar : Ya buna da gücü yetmezse ne buyurursun? Diyenler olmuş. Bu suale de : "İyiliği yahut hayrı emreder." cevabını vermiş. Soranlardan biri : Şayet bunu yapamazsa ne buyurursun? Demiş. Rasûlullah sallâllahu aleyhi ve sellem يمسك عن الشر فانها صدقة "Kötülük yapmaktan kendini tutar; çünkü bu da bir sadakadır." buyurmuşlar.

7– Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem

كل سلامى الناس عليه صدقة كل يوم تطلع فيه الشمس تعدبين الاثنيني صدقة وتعين الرجل فى دابته فتحمله عليها او ترفع له عليها متاعه صدقة والكليمة الطيبة صدقة وكل خطوة تمشيها الى الصلواة صدقة وتميط الاذى عن الطريق صدقة

"İçinde güneş doğan her gün, insanların herbir mafsalı için bir sadaka vâcib olur. (Meselâ) İki kişinin arasında adâletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek hayvana bindirmen yahut eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım bir sadakadır. Yoldan eziyet verici şeyleri gidermen dahi bir sadakadır." buyurdular.

8– Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem :

ما من يوم يصبح العباد فيه الا وملكان ينزلان فيقول احدهما اللهم اعط منفقا خلفا و يقول الاخر اللهم اعط مُمسكا تلفا

"Kulların sabahladığı hiç bir gün yoktur ki, iki melek inerek, birisi : Allah'ım, malını infak edene halef ver; diğeri de : Allah'ım, malını vermeyene telef ver, demesinler." buyurdular. Hadîsi şeriften anlaşılıyor ki, vakti hâli varken elini pek tutup, sadaka vermeyen zenginlerin malı telef olmayı hak eder. Yalnız buradaki sadaka vermekten murad farz olan zekâttır. Zirâ nafile sadaka vermeyen kimse bedduaya müstahek değildir. Maamâfih icabında bir lokmayı bile çok gören cimriler tağlib târikiyle meleklerin bedduasını haketmiş olabilirler. Ayrıca hadîsi şerif, aile efradına nafaka vermek ve akrabaya yardım gibi hayrlara teşvik etmektedir. Bunda farz ve nafile sadaka dahi dahildir.

Münzir bin Cerir şöyle demiş : Biz gündüzün ortasında Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yanında bulunuyorduk. Derken, yalınayak kaplan postu rengindeki gömleklerini veya abalarını başlarına geçirmiş, kılıçlarını çekmiş; ekserisi hatta hepsi Mudar kabilesine mensub çıblak birtakım adamlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e geldiler. Onların muhtaç halini görünce Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yüzü değişti. İçeri girip çıktıktan sonra Bilâl'e emr buyurdu. Bilâl ezanı okuyarak kâmet getirdi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de namazı kıldırdı. Sonra hutbe okudu ve:

يا ايها الناس إتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة (النساء/الاية ـ ١) الى اخر الاية ان الله كان عليكم رقيبا والاية التي فى الحشر اتقوا الله ولتنظر نفس ما قدمت لغد واتقوا الله (الحشر الاية ١٨) تصدّق رجل من دناره الخ

"Ey insanlar! Sizi bir kişiden yaratan Rabbinizden korkun... ayeti kerîmesini sonuna (yani) "Şübhesiz ki, Allah sizin üzerinizde gözcüdür." ayetine kadar ve Haşr Suresindeki "Allah'tan korkun. Her nefs yarın (ahiret) için ne gönderdiğine bir baksın. Allah'tan korkun..." ayeti kerîmesini okudu. (Sözüne devamla) "Bir adam dinarından, dirheminden, elbisesinden bir sâ' buğdayından, bir sâ' kuru hurmasından, sadaka vermelidir. Velev ki, yarım hurma olsun" buyurdu.

Derken ensardan bir zat hemen hemen elinin taşıyamayacağı kadar hatta elinin taşımaktan âciz kaldığı bir kese getirdi. Sonra birbiri ardınca herkes birşeyler getirdiler. Neticede yiyecek ve elbiseden müteşekkil iki yığın gördüm. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in (mübarek) yüzünün altınla yaldızlanmış gibi parladığını gördüm. Bunun üzerine Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem :

من سن فى الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها بعده من غير ان ينقص من اجورهم شيىء ومن سن فى الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اوزارهم شيىء

"Her kim İslâm'da güzel bir adet açarsa o adetin ecri ile kendisinden sonra o adetle amel edenlerin ecirlerinden hiç bir şey noksan edilmemek şartıyla sevapları kendine aittir. Ve her kim İslâm'da kötü bir çığır açarsa o çığırın vebâli ile, kendisinden sonra onunla amel edenlerin vebali hiç bir noksanları olmamak üzere ona aittir" buyurdular.

9— Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem "İnfâk edenle, sadaka verenin misali, üzerinde memelerinden köprücük kemiklerine kadar iki cübbe yahut iki zırh bulunan bir adamın misali gibidir. Yani sadaka vermek istedimi cübbesi bedenini kaplar. Yahut

üzerine yayılır. Cimri olan kimse infâk etmek istedimi cübbesi büzülür ve her halkası yerini alır. O derecede ki, parmak uçlarını kaplar ve izini örter."

Bazılarına göre cömertle cimri hakkındaki bu temsilin hikmeti Teâlâ Hazretlerinin cömerti verdiği sadaka sebebiyle hem dünyada hem ahirette afuv edeceğini, verdiği sadakaların bir zırh gibi kusurlarını örteceğini cimrinin ise dar bir cübbe giyerek avret mahalli açıkta kalmış gibi dünyada da ahirette de kusurlarının açıkta kalacağını beyandır.

HER BİLGİN İYAL VE HISIMLARINA İYİLİĞİ TEBLİĞ ETMEK MECBURİYETİNDEDİR

İnsanda bütün faziletli ahlâkın asıl ve temeli; hikmet, şeceat, iffet olmak üzere üçtür. Bir insanda bu üç ahlâk bulunduğu takdirde sıfatı adâlet olur. Binaenaleyh adâlet bütün edeb ve faziletlerin kuşatıcısı ve hatta başıdır. Bir insanın dimağ ve kalbinin âkile kuvvetleri ittifakla çalışırlarsa sıfatı melektir. Allah'ın emr ve yasakları bu meleklik sıfatı ile tatbik ve tebliğ eder. Çünkü ilim ameli gerektirir. Eğer ilim varsa mutlaka amel de vardır. Amel ve ilim varsa mutlaka akıl kâmildir. Allah Teâlâ da bu kâmil akıl sahiblerine üç şey emreder, üç şeyden de sakındırır. Şöyleki :

ان الله يأمر بالعدل والاحسان وايتاءذى القربى وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغي

"Şübhesiz Allah Teâlâ (hikmetle şereflenmiş insana) adâleti, iyiliği, ve özellikle akrabaya vermeyi emreder, (nefsi de) fuhuştan, münkerden ve kibirlilikten sakındırır." buyurulan ayeti kerîmede iki âkile kuvvetlerini çalıştıran insana Allah'ın üç emr ve üç yasağı beyan buyurulmaktadır. Bunların başında adâlet gelmektedir. Bir akıl hikmetlenmiş olursa, hilekârlık, fitnecilik ve gaddarlıktan ibaret cürbüze, ile, sefihlik gevezelikten ibaret bilâdet arasında yürüyerek hükmeder. Aklın cürbüze ile bilâdet arasında yürüyüşü hikmetle ifade edilir.Zaten aklın kemâli ve fazileti budur. Yani melekî kuvvetin hükmüne adâlet denilmektedir. Akıl sahibleri herşeyin eksi ve artı taraflarını bulup ondan sakınarak ikisinin ortasından yürürler. İşte bu adâlet emrolunmaktadır. Bu itibarla

اكمل المؤمنين ايمانا احسنهم خلقا وخياركم خياركم لنسائه

"Mü'minlerin imanca en kamilleri, ahlâkca en güzel olanlarıdır ve sizin en hayrlınız hanımlarına en hayrlı olanınızdır." buyurulan hadîsi şeriften anlaşılıyor ki, gerçek adalet sahibi, hısım ve akrabalarına, iyal ve toplum fertlerine en iyi adâletle davranandır. Rasûlu Muhterem insanların en ekmeli olduğu halde Allah Teâlâ O'na şöyle buyurmuş tur : ولو كنت فظا غليظ القلب لا نفضوك "(Habibim) Eğer Sen sert kalbli olsaydın, Seni terkedip dağılmış olurlardı." Bundan anlaşılıyor ki, adâleti icra eden bir insanın kalbi son derece yumuşak olduğundan herşeyi hoşgörür ve kendisi de hoşgörünür. Fakat bununla beraber ilimle, mal ile ve tüm imkanları ile iyal fertlerine, hısım ve akrabalarına Allah'ın emrlerini tebliğ eder ve yaşatmaya çalışır. Aksi takdirde adâlet sahibi olamaz. Nitekim bir ayeti kerîmede de : من عمل صالحا فلنفسه ومن اساء فعليها وما ربك بظلام للعبيد "Kim iyi amel (ve güzel ahlâkla hareket) ederse (bu) kendi lehinedir. Kim de kötülük ederse bu da kendi aleyhinedir. (Yoksa) Rabbin kuluna (zerrece) zulumkâr değildir." buyurulmuştur. Demek adalet zulmün zıddıdır. Bir aile reisinin iyaline adaletle muamele etmesinin sureti şöyle olur.

Aile reisi veyahut toplum reisi veyahut patron bir taraftan iyalinin ufak tefek hatalarından göz kapatır, diğer taraftan da onları büyük hatalara girmekten sakındırır, ilmiyle dini ve dünyayı öğretir, fiiliyle de gösterir. Mal ile onları fakirlikten ve dünyanın meşakkatlerinden korur, yer ve yedirir. Gücüyle de iyal fertlerini bütün zararlılardan sakındırır, bütün faidelilere yöneltir. İşte her bilgin bunu tatbik etmek mecburiyetindedir. Hakiki adalet de budur. Allah da bu ümmeti vasat bir hal üzere haraket etmeleri için yaratmıştır. Nitekim bu mânâda

وكذالك جعلناكم امة وسطا لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيدًا

"Sizi en doğru yola ilettiğim için (ey Muhammed'in ümmeti) ifrat ve tefritten âzâde orta bir ümmet yapmışızdır ki, insanlara hakikatin şahidi olasınız. Bu Peygamberi de üzerinize tam bir şahit olsun diye" buyurulan ayeti kerimede Allah Teâlâ islam milletini ifrat ve tefrit noktalardan sakındırarak mu'tedil ve vasat bir hal üzere hareket etmelerini emretmektedir. Binaenaleyh ne tamamen iyali serbest bırakmak ve ne de çokca baskı altına alıp usandırmak gerekir. Nitekim Süfyan bin Uyeyne : vasat hal insanın sözü ve özünün birleşmesidir, demiştir. Binaenaleyh her bilgin en evvel özünü, söz ve hareketlerini tamamen birleştirir, ondan sonra nefsine âdet edindiği güzellikleri ilmiyle, mal ve gücüyle iyaline tatbik ettirmeye çalışır. Nitekim İbni Ebu Hâtem diyor ki; Ömer bin Abdulaziz Muhammed bin Kab el-Karziyye'ye : Bana adâleti tarif et ki, ben onu tatbik edeyim, demiştir. Müşarünileyh Ömer bin Abdulaziz'e şöyle cevap vermiştir : İnsanlardan küçüklerine baba, büyüklerine evlad emsallerine karşı da kardeş ol. Birisine ceza verirsen şeriatin tayin ettiği günah nisbetinde olan cezayı ver. Öfkelendiğin için zalimler gibi bir kimseye hakarette bulunup zulmetme. İşte gerçek adâletin icraatı budur. Buna binaen deriz ki; Aile reisi hısım ve akrabası içinde adâletle hareket edip, onlara yardım etmek mecburiyetindedir. Ancak ilmî ve amelî hikmetle şereflenmiş ve kendi nefsi hakkında adâleti tatbik etmiş insanlar böyle olabilirler. Zaten ihsan da bundan ibarettir. Yani ihsan; adâletin icraatından ibarettir. İhsan da nefse, Allah'a ve salih insanlara karşı olmak üzere üç kısımdır.

1– Hadisi şerifte, اعبد ربك كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك "Allah Teâlâ'ya O'nu görürmüşsün gibi ibadet et (yasaklarından sakın emrlerini yap). Çünkü hernekadar sen O'nu görmüyorsan da şübhesiz O seni görür" diye tarif buyurulmuştur. Binaenaleyh ihsan, kemiyyet itibâriyle kulun başladığı ibadeti yerli yerinde yapmasıdır. Meselâ, namazı tâdili erkânla kılmak gibi her hal ve hareketi edeb ve usulu ne ise ona riayet etmekle sürdürmektir. O ibadetin şartını, farzını ve vacibini bilmekle başlamaktır. İşte başarı bunda tahakkuk eder.

İhsan; keyfiyyet itibariyle de kalben ve ruhen başlamış olunan ibadeti, Rabbime yapıyorum diye O'nu görür gibi huzu', huşu' ile tamamlamaktır. İşte her an, her harekette adâlet ve ihsan bu şekilde tatbik edilmelidir. İşte bu Allah'a karşı ihsandır. Nitekim bu hadis "... Eğer sen olmasan, şübhesiz O'nu görürsün." şeklinde de mânâ edilmiştir. Hakîki ihsan...

2– Kula karşı ihsan; kötülük edene iyilikle mukabele etmektir. İhsanın en yüksek mertebesi de budur. Hatibi Şirbîni; Kula karşı ihsan kendi nefsine arzuladığını ve sev-

diğini bütün insanlara da arzulayıp sevmektir. Eğer o insan müslüman ise onun îmanının çoğalmasını istersin, kâfirse onu imana getirmeye çalışıp kendine kardeş olmasını istersin, diye kula karşı olan ihsanı mânâ etmiştir. Şu halde ihsan, hatadan arınmak ve arındırmaya çalışmaktır. Ayrıca arınamayanların hatalarından göz kapatmaktır. Hülâsa Allah'a karşı samimi olduğu gibi tüm insanlara karşı da samimi olmaktır.

3– Salih insanlara karşı ihsan da, ehli hakikatin meclislerine devam etmek, hizmetlerinde bulunmak ve onların sözleriyle amel etmektir. Hürmet de budur. Her aile reisi böylece Hakk'a ve halka muamele ederse şübhesiz kendi nefsi ve iyali, hakkında adâlet ve ihsanı tatbik etmiştir. Öyleyse malı varsa mal ile, ilmi varsa ilmiyle, gücü varsa gücüyle, maiyetinde olanları fenalıklardan arındırmak insanî bir vazifedir. Bu hususda Son Hutbede Okunan Ayetin Esrarı adlı eserimde geniş malumat bulunmaktadır. Burada onu tekrarlamayacağız.

من راى منكم منكرًا فليغيره بيده فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذالك اضعف الايمان

"Her kim sizden bir münkeri görürse onu eliyle değiştirsin, eğer gücü yetmezse diliyle değiştirsin, ona gücü yetmezse kalbiyle onu değiştirsin. Bu da imanın en zayıf mertebesidir." buyurulan hadisi şerifte iyal fertlerinde görülen münkerleri kaldırmak için üç şekilde vazife beyan buyurulmaktadır. Birincisi, aklı selim ve şer'e muhalif bütün hareketleri iyiliğe değiştirmek için güç kullanmaktır. Bu vazife ekseriyet amirlere tevcih edilir. Bunda her müsiüman âmir mükelleftir. Maalesef zamanımızda yapılmayan da budur: İkinci vazife dil ile kötülüklerden sakındırmak vazifesidir. Her aile reisi mu'tedil bir şekilde ve takvâ şartıyla Allah Teâlâ'nın hakkına riayet ederek, muhkem ve doğru söz söylemekle maiyetinde olanlara öğüt vermek mecburiyetindedir. Aksi takdirde, yani kötülüklerin üzerinde devam edene karşı susan, iyal fertlerinin birçok veballerini yüklenmiş olur. Çünkü doğrusöz söylemekten imtina eden istikamet sahibi olamaz. İstikamet sahibi olmayınca da iman tekmil edemez, zayıf imana sahib olur. Nitekim hadisi şerifin sonunda "kalbiyle değiştirsin, bu da imanın en zayıf derecesidir" buyurulmuştur. Çünkü iyalini fenalıklardan arındırmayıp nasihat etmezse kalben onlara buğz ederim, diye iddiası yalana hamlonulur. Doğru söz söylemekle müstakim ahlâkta bulunmak ve bunun için çalışmak, doğrusu istikamet iman konularından sayılmaktadır. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır:

لا يستقيم ايمان عبد حتى يستقيم قلبه ولا يستقيم قلبه حتى يستقيم لسانه

"Bir kulun îmanı dosdoğru olursa kalbi de dosdoğru olur, kalbi dosdoğru olursa dili de doğrulur." Bu hadîsi şeriften anlaşılıyor ki, doğru ve muhkem sözü, iyaline ve maiyetinde bulunan fertlere söylemeyenin kalbi dinden eğirdir. Binaenaleyh îmanı zayıf mertebededir. Şu halde dil ile nasihat etmek iyalin işlemiş oldukları fenalıklardan sukut etmemek adâletin ifadesi ve gerçek imanın alâmetidir. Bu istikametle târif edilir. En büyük ihtarla Allah Teâlâ şöyle buyurur :

وليخش الذين لو تركوا من خلفهم ذرية ضعافا خافوا فليتقوا الله وليقولوا قولا سديدًا

"Eğer arkalarında âciz ve küçük evladları bırakırlarsa (halleri ne olacak diye) onlara karşı (düşünüp) endişe edenler, (himayeleri altındaki yetimlere mirascılar ve bütün akrabalar hakkında da aynı hissi taşımaktan) saygı ile korusunlar. Allah (ın intikamlarını alacak diye azabın) dan sakınsınlar. (Adâletsizlikten sakınsınlar ve hatıra, gönül kırılmasına

bakmadan en doğru) sözü dosdoğru söylesinler." buyurulan ayeti kerimede her aile reisinin iyaline dil ile yardım ve nasihat etmesi emrolunmaktadır. Binaenaleyh başta anne baba olmak üzere her mürşid, her muallim, her patron ve her âmir, en muhkem söz ve öğütü maiyetinde bulunanlara tavsiye etmelidir. Gerek siyasi ve gerekse akrabada söz geçiren her adamın ve hatta kadınların da maiyetlerinde olanlara hak ve adaleti öğretmeleri gerekir. Bunun için de adâlet şarttır.

واذا قلتم فاعدلوا ولو كان ذا قربى "Siz söz söylediğiniz zaman hısım dahi olsa yine adâleti gözetin." buyurulan ayeti kerîmede bu hüküm tamamen anlaşılmaktadır. Şu halde hısım, akraba ve evlad olsa bile hüküm etmede, şahitlikte, dînî irşadlarda hak ve hakikate teşvik etmek yerlerinde, emrleri doğru olarak bildirmek kötülüklerden vazgeçirmelerde, hatta ve hatta bir hikayeyi nakil etmekte bile adaletten, haktan ayrılmamayı emrolunmaktadır ve bu emr farzdır. Buna karşı yumuşak davranmak, kötülüklerden göz kapatmak, dînin asla müsaade etmediği husustur. Nitekim Abdullah Es-Sakafî Süfyan'a şöyle demiştir : Ben Rasûlü Ekreme dedim ki: Bana İslâm hakkında öyle bir söz söyle ki senden sonra onu hiçbir kimseden sormayayım. Bunun üzerine O'da bana قل امنت بالله فاستقم "Allah'a îman ettim, de ve dosdoğru ol"buyurdular. Bu hadîsi şerifte sâlim akıllara îman ile söz söylemeyi emretmekle beraber müstakim ahlakı da izah etmiştir. Nitekim Tirmizi'nin rivayetinde de şöyledir : Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, benim hakkımda en çok korktuğun şey nedir, dedim. O da dilini tutarak : "Şudur" diye buyurdular. Yani dili her türlü fenalıklarda korumakla her iyilikte kullanmayı emretmiştir. Şu halde her müslüman dilini bu şekilde çalıştırmak mecburiyetindedir. Neticei meram anne babanın ve iyal reisinin maiyetlerine üç şekilde yardım etmeleri zorunludur :

1– Îman konusunu takviye edecek ehli sünnet vel cemaatin itikâdına uygun itikadî mes'eleleri öğretmek vazifesidir.

2– Ahlâkı-milli örf ve âdet üzere değil yalnız ve yalnız-İslâm dininin gerektirdiği şekilde tatbiki olarak öğretmektir.

3– Umum şerlilerin şerrinden dili sakındırmakla iyilikleri hak ve adâletle tebliğ etmektir. İşte tab-i müstakim yahut istikamet budur. Nitekim, Erzurumlu İbrahim Hakkı diyor ki : Farzdan önce farz, başlanılan işin hakkındaki bilgidir. Aynı bilgiyle amel etmek, farzdan sonraki farzdır. İlmi ve ameli tatbikte farz ise, ihlastır. Binaenaleyh istikamet bu üç farzı yerine getirmektir.

İYAL VE AKRABAYA MAL İLE YARDIMIN KEYFİYETİ

Toplum hayatında gerekli yardımın bir çeşidi de mal ile yardım etmektir. Şu halde her insan kendisi ile akrabası arasındaki nisbeti bilmelidir. Nesebde yakın bulunan kimselere akraba ve hısım denilir. Şer'i şerif zevilerham diye akrabayı târif etmiştir. Zevilerhamın mânâsı, merhamet, şefkat ve yardıma layık olanlardır. Bir soydan insanları birbirine birleştiren, bir araya getiren ve kalblerine sevgi bahşeden en kuvvetli vesile mal ile yardımdır. Zaten bu yardımı yapmak için soyun bilinmesi emredilmiştir, başka gaye ile değil. Nitekim bu hususda geniş malumat daha önce geçmişti.

Kemiyyet ve keyfiyyet itibariyle akrabaya mal ile nasıl yardım yapılacağını bilmek mecburiyetindeyiz.

Sevgi ve nimetlerde müşareket; yani yakın akrabaların yardımlaşmaları, örülmüş muhkem altın zincire benzer. Bir aileden müteşekkil insanlarda, kız, oğlan, kardeşler, teyzeler, dayılar, amcalar ve bunların evladları kıymetli inci ve cevherin tanelerine benzerler. Bu tanelere aile deriz. Vasfetmiş olduğumuz zincir veya iplik -yardımlaşma- inci ve cevherleri bir tek kolye haline getirip birleştirdiği gibi, İslâm dininin emrettiği sıla'da dağınık akraba fertlerini birtek halka haline getirmeye vasıtadır. İşte bu itibarla hadisi şeriflerde, sıla diye tarif edilmiştir. İpe takılı inci ve altının adı kolye olduğu gibi, yardım vasıtasıyla kalbleri biraraya gelmiş evlad, kardeş, amca, hala, dayılar, teyzeler ve bunların evladlarının adı da iyaldir. İşte bu iyali parlatan ve İslâm'a uygun kemâle erdiren yegâne vasıta akrabaların birbirlerine yardım etmeleridir. Zincir altın olursa ne kadar kıymetli oluyor malum. İslâmın emrettiği TAAVUN, TESANÜD ve TAARUF da insanı parlatan yegâne vasıtalardır. İstersen bu parlatmayı hakimiyetle, istersen ilimle, istersen şöhretle tarif et.

En başta, anne ve baba olacak ailenin temeli olan iki eşin terbiye, sevgi, bağlılık, sadakat ve samimiyetleri ne kadar yüksekse ipe takılmış iyal fertleri de o kadar bahtiyar olurlar. Demek akrabanın birbirine alâkadarlıkları çok mühimdir. Onun için bu mânâya teşvik olmak üzere iyale yardım emrolunmaktadır. İki göbekte birleşen ailenin bir tek ismi varsa akrabalıktır. Mal ile yardımlaşmaları rabıta, sıla-i rahm ile isimlendirilir.Artık sıla insanları kemâle erdirip maksadına ulaştırabilecek atom çekirdeği gibidir. Atom çekirdeklerinden bir küre meydana geldiği gibi İslâm'ın emretmiş olduğu yardımlaşmalardan da üstün, seçkin ve şeref sahibi toplum meydana gelir. Beş vakit namazda cemaatin, cuma günlerinde cumanın, bayramlarda toplumun merasimleri hep bu hikmet için icad olunmaktadır. Allah insanın ne ile islah olacağını bilmiştir ve târif etmiştir. İstersen şu ayeti kerimenin arabi nazmında düşün.

ربكم اعلم بما فى نفوسكم ان تكونوا صالحين فانه كان للاوابين غفورا وآت ذا القربى حقه والمسكين

وابن السبيل ولا تبذر تبذيرًا ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين وكان الشيطا لربه كفورًا

"Rabbiniz sizin nefsini(n içindeki anne babaya ve akrabaya beslediğiniz niyetinizi) iyi bilirdir. Eğer siz (ey insanlar) iyi kimseler olursanız şübhesiz Allah da (tevbe ile hatalardan) daima kendine dönenleri cidden yarlığayıcıdır. Hısma, yoksula (akraba olmasa dahi) yolda kalmışa haklarını ver, israfla malı saçıp savurma, çünkü saçıp savuranlar şeytanların biraderleri olmuşlardır. Şeytansa Rabbine (karşı) çokca nankördür." buyurulmaktadır. Dikkat ediliyor mu, "HISMA (yakın akrabaya), YOKSULA, (akraba olmasa dahi) YOLDA KALMIŞA haklarını ver" buyurulmaktadır. Bu hak nedir? İşte bu hak fertleri bir araya getirip, birleştiren seviştiren haktır. Altından örülmüş zincir budur.

Anne babadan başlayan birinci ve ikinci göbekte toplanan akrabalık bağına önem verilmesinin adı sıla-ı rahmdir. Bu da adi ve ihsan kelimesinde toplanmaktadır. Anne babaya dua etmek, günah olmayan yerlerde emrlerini yerine getirmek, hayatlarında onlara karşı gelmemek, kalben dahi olsa onlara karşı kötü bir niyet beslememek ve bil-

fiil onlara hürmet etmek, özellikle onlardan sonra yakın akrabaya yardım etmek farz, bazen de vâcib, bazen de nafiledir. İşte "hısma, yoksula,yolda kalmışa hakkını ver" ayetindeki emir farz ve vucubu ifade etmektedir. İşte küçük ve büyük aileden müteşekkil akrabaya mal ile yardım, akrabayı bir tek halka haline getirmeye vesile olduğu için bu alâkadarlığı kesen dünya ve ahirette birçok belalara duçar olur. Bu hikmete binâen لا يدخل الجنة قاطع الرحم "Akrabalık (bağını, yardımı, mektublaşmayı ve hal sormayı mühimsemeyen) rahm sılasını kesen cennete girmez" diye buyurulmuştur. Çünkü aile bağını kırmak fertleri dağıttığı gibi ayrıca ümmetin birliğini de bozar, böylece ittifakı ortadan kaldırmış olur. Bunun için bu günahın cezası dünyada en acil olarak verilen cezalardan sayılmaktadır. Nitekim bu mana da şu hadisi şeriften anlaşılmaktadır.

ما من ذنب احرى ان يعجل الله لصاحبه العقوبة فى الدنيا ـ مع ما يدخر فى الاخرة ـ من قطيعة الرحم والبغي

"Sıla-i rahmi terketmek ve azgınlık günahını işleyene -ahirette ona hazırlanan azablarla beraber- dünyada Allah Teâlâ'nın acele olarak cezasını vermeye daha layık (gördüğü) bir günah yoktur." Hadisi şerifte "el-bağy;" kelimesi, "min katîatirrahîmi" kelimesine atfolunmaktadır. Bu atıftan anlaşılıyor ki, akrabalık bağının kesilmesi de gizli zulümdür. Onun için "el-bağy;" kelimesini azgınlık mânâsında tercüme ettim. Şu halde iki şekilde zulüm vardır. Biri açıktan halkın malını gasbetmek yahut şeref ve haysiyetlerine tecavüzdür. Bir de gizli bir zulüm vardır. Akrabalık bağının kesilmesi ve onların ufak tefek hatalarını ilan etmek, dolayısıyle sılayı kesmek gizli büyük zulüm sayılmaktadır. Onun için zulüm gibi sıla-i rahmin cezası da dünyada peşin olarak verilir. Hatta akrabaya dini talim etmemek, güçlü olduğu halde onları fakirlik ateşinden kurtarmamak da bu zulümden sayılmaktadır. İşte bu hikmete binâen sıla kesilmesinin cezası zulmün cezası gibi dünyada verilir. Nitekim şu hadisi şerifte de bu mânâ tasrih olunmaktadır.

مابال اقوام لا يفقهون جيرانهم ولا يعلمونهم ولا يعظونهم ولا يأمرونهم ولا ينهونهم وما بال اقوام لا يتعلمون من جيرانهم ولا يتفقهون ولا يتعظون والله ليعلمن اقوام جيرانهم ويفقهونهم ويعظونهم ويامرونهم وينهونهم وليتعلمن قوم من جيرانهم ويتفقهون ويتعظون اولأعاجلنهم العقوبة

"Bazı kavmlere ne oluyor ki anlamıyorlar, komşularına anlatmıyorlar, onlara öğretmiyorlar, onlara öğüt vermiyorlar, iyilikleri onlara emretmiyorlar ve onları kötülüklerden vazgeçirmiyorlar. Bazı kavme ne oluyor ki komşularından öğrenmiyorlar, söz dinleyip anlamıyorlar ve öğüt kabul etmiyorlar. Allah'a andolsun, ya bir kavm komşularına öğretecekler, anlatacaklar, öğüt verecekler, iyilikleri emredecekler, öğrenecekler, söz dinleyip anlayacaklar ve öğüt kabul edecekler, ya da onları acilen cezalandıracağım." Diğer bir rivayette de :

من كتم علما مما ينفع الله به الناس فى امر الدين الجمه الله يوم القيامة بلجام من النار

"Kim, insanlara faide verecek din işlerinde bildiği bilgiyi gizlerse şübhesiz Allah Teâlâ kıyamet gününde onu ateşten bir gemle gemler" buyurulmuştur. Binaenaleyh gerek ilmî, gerekse mâlî yardımda güçlünün yardım etmemesi ve güçsüzünde güçsüzlüğünü gizlemesi hayrı engellemek olduğundan dolayı zulümdür. İşte bu zulmün cezası dünyada verilir. Bundan daha büyük bir azgınlık ne olabilir.

Bu yardımlar gerek ilmî ve gerek mali olsun meccânen yalnız ve yalnız Allah rızası için yapılır. Bunun temeli fedakârlıktır. Ancak ilmî öğretmelerde ücret alınsa günah değildir, denilmektedir. Nitekim Süfyan Sevri'den gelen bir habere göre ibni Mes'ud şöyle buyurmuştur : Üç şey bid'at de olsa mecburdur.

1– Bir emiri ta'yin etmek lazımdır. Eğer müslüman bir emir ta'yin edilmezse insanlar kılıçlarla birbirlerini imha edeceklerdir.

2– Mushafların alım satımı zarurettir. Eğer alım satım olmazsa Allah'ın kitabı muattal kalacaktır.

3– Müslümanların çocuklarını okutacak ücretli bir muallim tutmak gereklidir. Aksi takdirde ümmet cahil kalacaktır.

Konumuz akrabaya mal ile yardım idi. Hadîsi şerifte şöyle buyurulur :

ان الله سائل كل راع عما استرعاه حفظ ام ضاع "Şübhesiz Allah Teâlâ her çobana gütmüş olduğu râiyesinden soracaktır. Onları hıfz mı etmiş, zâyi' mi etmiş diye" Hadîsin şârihleri: Burada hıfzdan murad mal ile onların şeref ve hayatlarını korumak, zâyi' olmasından murad da onları cahil bırakmak ve başıboş olarak terketmektir, dediler. Onları korumaktan murad : Atiyye, şefkat ve merhamet mânâlarına gelir ki, Allah'ın kullarına bir lütf-u ihsanı ve bir rahmetidir. Daha açık tâbirle sıla-i rahm, akrabayı ziyaret ederek hallerini sormak, gerekirse yardımlarına koşmak, uzakta iseler mektublaşmak, selâm göndermek sureti ile aradaki manevi bağın kopmamasına dikkat etmektir. Bağın kopmasına "kat-i rahm" denir ki büyük günahtır. Mamafih sıla-ı rahmin dereceleri vardır. En yüksek derecesi farzdır, bunu terk eden günahkâr olur. En aşağı derecesi de selâmı kelâmı kesmek ve ilmi öğretmemektir. Sılanın kimlere farz olduğu ulemâ arasında ihtilaflıdır. Bazıları biri erkek, diğeri kadın olsa birbirlerine nikâh düşmeyecek derecede yakın akrabaya farz olduğunu söylemişlerdir. Bu takdirde amca oğulları ile dayı oğullarına farz değildir. Bir takımlarına göre miras bâbında zevilerhâm denilen bütün akrabaya farzdır. Yardımın en büyüğü helal ve haram ilmini öğretmektir. Nitekim bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ارجعوا الى اهلكم فاقيموا فيهم وعلموهم ومروهم فاذا حضرت الصلوة فليؤذن لكم احدكم ثم ليؤمكم اكبر كم "Ailenize dönün ve onların arasında kalın, binaenaleyh onlara (farz ve vâcib) ilimleri öğretin. Kendilerine emr verin, namaz vakti gelince de içinizden biriniz size ezan okusun ve sonra en büyüğünüz size imam olsun" Hadisi şerifteki emrden maksad gerek mal yardımı, gerek ilim yardımı, yani öğrenmek ve öğretmek için olan emirlerdir. Alâ külli hal bu gibi yardımların kesilmesi dünyada âcilen azabın gelmesine vasıta olur. Binâenaleyh yardım dünyada fertleri biraraya getirmeye, ittifaka, birlik ve beraberliğe; ahirette de cennete girilmesine vesiledir. Hatta işçi, hizmetçi ve kölelere yedirmek ve nafakası vacib olmayan akrabaya mali yardım da yine aynı hükümdedir. Nitekim bu mânâda da şu hadîsi şerifler buyurulmuştur :

اطعموهم مما تطعمون والبسوهم مما تلبسون ولا تؤذوا عباد الله

"Yediklerinizden onlara yedirin ve elbiselerinizden onlara giydirin. (Yardımı kesmekle ve onları başıboş bırakmak suretiyle) Allah'ın yarattığına eza cefa etmeyin, azablandırmayın."

خير الصدقة ما بقيّى من الغنى واليد العليا خير من اليد السفلى وأبدأ بمن تعُول تقول امرئتك انفق على او طلقنى ويقول مملوكك انفق على او بعنى ويقول ولدك الى من تكلنا

"Sadakanın en hayırlısı (fukaraya verildikten sonra insanın ailesinin zaruri ihtiyacını karşılayacak kadar) bir zenginlik geriye bırakan miktardır. Veren üst el, dilenip alan alt elden daha hayrlıdır. Verirken önce geçindirmeye mecbur olduğun kimselerden başla. (Eğer ailene bakmaz ve onlara birşey bırakmazsan) Hanımın : Bana nafaka ver yoksa beni boşa, der. Kölen : Bana nafaka ver yoksa beni sat, der. Çocuğun : Beni kimin himayesine bırakıyorsun, der." İşte bunlardan da anlaşılıyor ki yardım yapılmadığı takdirde yuvalar yıkılır ve aile fertleri dağılır. İşte azab o zaman gelir. Şu halde insan, nafakasını teminetmeye mecbur olduğu kimselere harcama yapacak ve bunların hiç olmazsa günlük ihtiyaçlarını karşılayacak ve ondan sonra arta kalan malından dışarıya tasadduk edecektir. Bir ayeti kerîmede beyan buyurulduğu gibi, insan elinde bulunan malının hepsini verirse muhtaç duruma düşer, başkaları tarafından kınanır ve hasretlik çeker. Onun için cimrilik yapmaksızın ve büsbütün de saçmaksızın orta bir yol tutmak en hayrlı bir tutumdur. Peygamber Efendimiz buna işaret buyurmuşlardır. İnsan kendi evine bakamıyacak duruma düşerse ailesi, kölesi ve çocukları kendisine nafaka davasında bulunur ve onu müşkül duruma sokarlar.

HER AİLE REİSİ İYAL FERDLERİNİN NEFSLERİNİ FENALIKLARDAN SAKINDIRMALIDIR

Aslında en büyük yardım çocukların, gençlerin nefslerini terbiye etmekle onları şehvet, gazab ve vehmin tahribatlarından sakındırmaktır. Buna nehy-i anil münker denilir. Yani insan eli altındakilerinin nefslerini şehvet, gazab ve vehimden sakındırmalıdır. Aksi takdirde ferdler islâm kardeşliğinden çıkar, şeytan kardeşliğine girer. Şeytanın kardeşlerine behime, gazab ve vehim kuvvetleri hâkim olur. Bunun için bu üç nefsi terbiye etmek ve şerden sakındırmak en büyük yardım olarak sayılmaktadır.

1– Behime, nefsin bir arzusudur, şehveti tahrik eder. Bu his her faideleyi, lezzetliyi ele geçirmek istediği gibi bütün faidelileri yalnız ve yalnız kendine tahsis etmek ister. Binaenaleyh nefs gayri meşru lezzetlerin tahsiline yönelir. Bütün ehli tasavvuf bu kuvvetden feryad ettikleri gibi ahlâkçılar hatta feylosoflar da bundan feryad etmektedirler. Kur'an-ı Hakim'de nefsin bu arzusu "fuhuş" ve "fahşâ" olarak tâbir buyurulmuştur. Nefs bu kuvvetle iftiraya, zinaya, kötü laf söylemeye ve akrabalık bağının kesilmesine cesaret eder. Aslında bu kuvvet insanı hem dünyada hem ahirette saadetten geri bırakıp günahkâr edendir. Bu günahı işleyenler Kur'an-ı Hakim'de şeytanın biraderleri olarak tarif olunmaktadır. Allah Teâlâ adâlet ve ihsanı emretmekle bunu yasâklamıştır. وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغيى "... ve Allah Teâlâ taşkınlık ve kötülüklerden nehyeder," buyurulmuştur. Taşkın kötülükler... Taşkın kötülükler şeytanın biraderlerinde hâkim olan behime ve hayvânî kuvvetin istek ve arzularıdır. Bunların "İsrafla malını saçıp savurma, çünkü saçıp savuranlar şeytanların biraderleri olmuş-

lardır. Şeytan Rabbine karşı çokca nankördür." buyurulan ayeti kerîmede halleri beyan olunmaktadır. Hak yolunda değil, malı şehvet uğrunda harcarlar, Allah'ın rızasını değil, şeytanın rızasını kazanmaya çalışırlar. İşte israf budur. Bu yolda mal harcamanın adı israf ve tebzirdir, ki bu şeytanın fiilidir. Nitekim cumhuru ulemâya göre akrabaya infakta ve hayrlı işlerde mal harcamakta asla israf yoktur. Çünkü bu gibi yerlerde mal harcamakta şeriatin emri ve izni vardır. Binâenaleyh mü'minlerin akrabalarına ve hayr cihetlerine sarfedecekleri malın ismi sadakadır. Bu haslete çömertlik denilir. İslâm kardeşliği de bununla belli olur. Nitekim bir hadisi şerifte

ما انفق الرجل على نفسه و اهله يحتسبها الا اجره الله تعالى فيه وأبدأ بمن تعول فان كان فضلا فالاقرب الاقرب وان كان فضلا فناول

"Sevabını Allah'tan umarak (helal ve mübah yolunda) bir adamın nefsine, ehlinc harcadığı (mal, ilim ve güç gibi) şeye karşılık olarak şübhesiz onda ona mükafat verir. Önce geçimine baktığın kimseye harcayıp işe başla, eğer fazla varsa sırasıyla en yakına ve ondan sonra yakınına ver. Eğer daha fazla artan varsa dilediğine ulaştır. buyurulmuştur. İşte İslâm kardeşliği ve akrabalık bağı bunu gerektirmektedir.

Şu halde bu emri terkeden şüphesiz şehvet peşine koşmuş, nefsin terbiyesini ihmal etmiş ve binaenaleyh şeytanın biraderi olmuştur, Şeytanın biraderlerinin sıfatları israf ve tebzir olduğu gibi mü'min kardeşliğinin sıfatıda îsar yani diğergamlık ve hak yolunda malı infak etmektir. Mü'minler birtek aileden ibarettir, ancak birbirlerine kardeştirler. Artık her aile reisi iyalini, her patron işçisini, her muhtar mahallesindekileri, her âmir me'murunu, sureti kat'iyede şeytan biraderliğinden sakındırıp islâm kardeşliği yoluna iletmelidir. İşte sıla da bunu gerektirmektedir. Bu îmanın icabıdır. En âlî ve himmetli insan îmanın ve ahiretteki sevabın kazanılmasına gönül bağladığı için îsar ve infakta bulunur, söz dinler. Allah da böylelerini sever. Nitekim Rasûlu Muhterem bu iki yola işaret ederek şöyle buyurmuştur.

ان الله يحب معالى الهمم ويكره سفسافها (اى الاخلاق) "Muhakkak Allah Teâlâ yüce ahlâklıları (îsar gibi hasletlileri) sever, (israf gibi) yaramaz ve çirkin ahlâkdan ikrah eder" Demek mü'minlerin yolu yüce ahlâk olan îsar ve infaktır. Şeytanların yolu ise şeriatin ve aklı selimin izni dışında malı harcamak, behime nefsin arzularını yerine getirmek ve dolayısıyle günah yolunda malı saçıp savurmaktır.

Akl-i bilmelekenin sıfatı adâlet ve itidal, fazileti cürbüze ile bilâhet arasındaki hikmet olduğu gibi, behime nefsin de sıfatı şehvet ve lezzetlenmek için hilecilik, fazileti ise iffettir. Ancak şehvet sıfatının mehabbetle değiştirilmesi yani onu aklı selimin icâbınca kullanmak iffetle ifade edilir. Binâenaleyh nefsin behime kuvvetini ne tamamen serbest bırakmak ne de tamamen alıkoymak gerekir. Nitekim aşağıdaki hadîsi şerifte behime nefsin en güzel terbiye şekli beyan edilmiştir :

Abdullah ibnî Ömer'e hitâben Rasûlullah "Senin geceleyin namaz kıldığını, gündüzleyin de oruç tuttuğunu ben haber almadım mı sanıyorsun." buyurmuş,

Hazreti Abdullah : Evet haberdar olduğunu bildim, deyince : Rasûlu Muhterem O'na şöyle buyurmuştur.

فانك اذا فعلت ذالك هَجَمَتْ عيناك ونفهت نفسك لعينك عليك حق ولنفسك عليك حق ولأهلك عليك حق قم ونم وصم وافطر

"Ama sen bunu yapsan gözlerin obalır, nefsin bîtab düşüp zayıflar, (muhakkak) gözünün bir hakkı vardır. Nefsinin de hakkı vardır. Ailenin de hakkı vardır. Bazen namaz kıl, bazen de uyu, kâh oruç tut, kâh tutma, "Binâenaleyh nefsi ne tamamen meşru ve helâl lezzetlerden alıkoymak ne de haram ve mekruhlarda serbest bırakmak gerekir

اتقوا الظلم فان الظلم ظلماتٌ يوم القيامة واتقوا الشح فان الشح اهلك من كان قبلكم حملهم على ان سفكوا دمائهم واستحلو محارمهم

"Zulümden sakının, çünkü zulüm kıyâmet gününde karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de sakının, çünkü cimrilik sizden öncekileri helâk etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal saymaya sevketmiştir" buyurulmaktadır. Şeytan biraderliğinde nefs zulme başlayınca kendini temize çekmek için hile yapar. En büyük hilesi de dînî hükümleri değiştirmesidir. Böylece birçok yasakları te'villi veya te'vilsiz işlemek için Allah'ın hükmünü değiştirmek ister. İşte en büyük felâket de budur. Bunun enbaşta gelen sebebi cimriliktir. Cimrilik verilmesi gerekli olduğu yerlerde, ilmi, malı ve gücü tutmak ve yerli yerinde harcamamaktır. O halde şeytanın biraderliğini terketmek için şu hadîsi şerifle her mü'min, her aile ve her toplum ferdi amel etmek mecburiyetindedir. Aksi takdirde bedende gizlenmiş olan nefs, birçok günahları irtikab edecektir.

المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه من كان فى حاجة اخيه كان الله فى حاجته ومن فرج عن مسلم

كربة فرج الله عنه بها كربة من كرب يوم القيامة ومن ستر على مسلم ستره الله له

"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu tehlikeyle başbaşa bırakıp (düşmanına) teslim etmez. Bir kimse din kardeşinin ihtiyacını temin etmede bulunursa Allah da onun ihtiyaçlarını temin etmede bulunur. Her kim bir müslümanın bir sıkıntısını giderirse onun sebebiyle Allah da kendisinden kıyâmet gününde sıkıntılarından birini giderir. Ve her kim bir müslümanın suçunu (büyük günah olmayan) örtbas ederse kıyâmet gününde Allah onun günahını örtbas eder." buyurulmuştur. Özellikle hadîsin son cümlelerine dikkat buyurulsun.

Eğer bir müslüman mü'min kardeşinin ufak tefek hatalarını örtbas etmez ve onu yalnız bırakarak düşmanının eline teslim ederse bu takdirde şeytan ferdlerin dimağlarındaki vehmî hislerini tahakküm altına alarak gazab ve subuiye kuvvetlerini fiile geçirmekle onları birbirine düşürür. Bu takdirde nefsi emmarenin hoşuna gitmeyen kırıcı ve tahkir sebeblerini ifade eden ağır söz ve harekette bulunur, bedenin içindeki bütün asabî damarları gazab halinde kullanarak taşkınlık gösterir. Böylece irade elden çıkar ve nefs alabildiğine gider. Anarşinin kökü bu çekirdekten çıkar. İşte bunun için Rasûlu Muhterem bana nasihat et, diye soran adama cevabında üç kere لا تغضب "Kızma" buyurmuştur. Çünkü kızgınlık ve öfke insanın iradesini elinden alır. Eğer burada nefs istek ve arzusuna ulaşırsa haddini aşarak zulmeder. Ulaşamazsa yani mağlub olursa intihara kadar sahibini götürür.Bu hususta sar a meydana gelir.Bunun içindir ki Rasûlü Muhterem :

ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذى يملك نفسه عند الغضب

"Güçlü olmak insanları yenmek değildir.Bilakis gerçekte güçlü öfke anında nefsine hâkim olan kimsedir." buyurmuştur. Demek oluyor ki, öfkelenmek insan hakkında noksanlık değildir. Ancak öfke anında hareket etmek ve onu bertaraf etmemek naks-

tır. Bunun da, yani hem behime hem de gazab kuvvetinin terbiye edilmesi infakla mümkündür. Bunun için Allah Teâlâ infakla behime nefsi, öfkeyi yenmekle gazabi kuvvetini terbiye edeni övmüştür.

الذين ينفقون فى السراء والضراء والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس والله يحب المحسنين

"Onlar (cennete girecek gerçek takvâ sahibleri) bollukta ve darlıkta (dînin izni dahilinde mu'tedil olarak) harcayıp yedirenler, (gazablandıkları zaman da) öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Halbuki Allah (böylece) yapanları sevendir." buyurulmaktadır. Burada ulemâ ihsan kelimesini şöyle tefsir etmişlerdir : İhsan, hoşuna gelmeyen söz söyleyip hareket edenleri afuv etmek, var gücü muhtaçlara harcamak, gayrin kusurlarını görmemek, gayrin kötülüklerine iyilikle mukabele etmektir. Nitekim bir hadîsi şerif de bu manâyı takviye etmektedir.

الرفق لايكون فى شيىء الازانه ولا ينزع عن شى الاشانه

"Şübhesiz yumuşak davranmak birşeyde olursa onu süslendirir, bir şeyden de alınırsa onu da lekelendirir" buyurulmuştur.Yumuşak davranmak hatta konuşma anında ses yükseltmemek gazab kuvvetinin ve öfkeyi yenmenin ilk çare ve tedbiridir. Binâenaleyh ayıbları müşahade etmek esnasında nefsin öfkelenmesi ve öfkelendirilmesi zarar verir. İşte bu öfkeyi yenmek için ayıb gizlemeyi prensib edinmek gerekir, bu tevazuun ifadesidir. Her zaman diyoruz:

Gerçek mü'min odur ki kusurlardan arınır ve gayrin kusurlarını afuv eder. Böylece yapmakla nefs islah olur. Hele bu hasletin aile reisi, patron, âmir ve her üstte bulunması şarttır. Buna teşvik için de Rasûlü Muhterem şöyle buyurur :

ما نقصت صدقة من مال ومازاد الله عبدًا بغفوا الاعزًا وماتوا صم عبدلله الارفعه الله

"Sadaka hiçbir malı eksiltmez. Ancak Allah kulunun şerefini (bir mü'minin diğer mü'minin) kusurunu afuv etmesi ile aziz kılarak arttırır. Ve bir kimse (yüce ahlâkı ile) tevazu' gösterirse muhakkak Allah Teâlâ onu yükselttirir."Diğer rivayette :

لا يستر عبد عبدًا الاستره الله يوم القيامة

"Dünyada bir kulun (gazab kuvvetini tahrik edecek) günahını örterse kıyâmet gününde Allah da onunkini gizler" buyurulmuştur. Nefsin ikinci tedavi çaresi budur. Yani öfkeyi yenmek, îsar ile infaktır. Bir de ayıbları örtbas etmektir.

Aile reisi yakın akrabaya, muallim talebelerine, amir ve patron me'mur ve işçilerine nasihatte ta'limde bulundukları zaman eli altındakilerin hislerine kapılıp öfkelenebilirler ve dolayısıyle herhangi bir hata işlemiş olabilirler. Böyle anlarında nefsi yani hem kendini hem onları tedavi etmek için şu hadisi şerifle amel etmek gerekir.

علموا ويسروا (ثلاث مرات) واذا غضبت فاسكت (مرتين) "Öğretiniz ve kolaylaştırınız. (Bu cümleyi üç kere tekrarladıktan sonra iki kere de) Öfkelendiğin zaman sus." buyurulmuştur. Çoğu zaman eli altındakilerin hatalarından dolayı nefs vehmine ve hissine kapılarak intikam arsuna girer yahut kendinde bir gurur hisseder ve muhatabını tahkir etmek ister. Geçmiş hatalarını saymak ister. Ayıb ve kusurları açığa vurmak ister. Öfkelendikçe kendi acizliğini ve Allah'a karşı yapmış olduğu hatasını unutur. İşte gaflet bu... Böyle bir gaflet anında bir miktar sükuttan başka nefsin tedavisine çare yoktur. Şeyhul Ekber diyor ki : Böyle anlarda sükuta daldığın zaman

şeytan muhatabın sözlerini sana getirirken kötü te'vil hissini sana ilka eder. İşte bu takdirde susmak anında da kalben Allah'a yalvarmak ve gelen telkinleri iyiliğe te'vil etmek şarttır. Yukarıdaki hadîsi şeriflerde geçen, kusurları bağışlamanın mânâsı budur.

Evvelce de dediğimiz gibi yukarıdaki çarelere başvurulup kâretmezse sükut anında zikirle Allah'a sığınmak, sükut haliyle meclisi değiştirmek, abdest almak, ayağa kalkmakla gazabî kuvveti bertaraf etmek mümkündür. Şayet herhangibir söz söylemek veyahut da tokat atmak icab ederse bu takdirde i'tidal halini elden bırakmamak şarttır. Çünkü taşkınlık zamanında îtidalli hareket edilmezse nefret sevgi yerini işgal eder. Bunun için Rasûlu Muhterem şöyle buyurur :

لا يكن حبك كلفا ولا بغضك تلفا

"Sevgin sakılık derecede bir yük olmasın, düşmanlığın da telef edici olmasın. "Nitekim Rasûlu Muhterem bu cümle ile Hazreti Eslem'e hitab edince o da : ey Allah'ın Rasûlu bu nasıl olur, diye sormuştur. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem "Sevdiğin zaman çocuğun düşkünlüğü ile sevmesi gibi zorluğa katlanarak birini seversin, düşmanlık ettiğin zaman da arkadaşının yok edilmesine çalışırsın" buyurmuştur. Neticei meram aile fertlerini fuhuş ve münkerden sakındırmak anında öfkeyi yutmak, muhkem, doğru söz söylemek ve kalben de zikretmek şarttır. Nitekim Bu fazilet şu hadîsi şeriften anlaşılmıştır : من ذكرنى حين يغضب ذكرته حين اغضب ولا امحقه فيمن امحق "Gazablanmak anında kim beni zikrederse ben de gazablandığım zaman onu zikr (inayetimle ona merhamet ederek hıfz)- ederim. Ve onu yokettiğim kimselerin içersinde yok etmem." buyurulmuştur. Yani gazab şiddetlenmeden evvel kalbi zikir olursa kanın dimağa çıkışı sırasında Cenab-ı Hakk da elden ve dilden meydana gelecek belâları defeder. Ve bu sayede kulunu sar'aya sebeb olabilecek hastalıklardan korur, musibetleri kaldırır ve belâları bertaraf eder. Allah'ın kulunu zikretmesi bundan ibarettir.

NEFS VEHMÎ HİSSİYLE SEVDİĞİNE VEYA KORKTUĞUNA TAPAR

Büyük küçük her insana behime ve subuiye kuvvetleri vehmi kuvvetle birlikte hâkim olabilir. Bu takdirde nefs topluma hâkim olur ve ferdlere fuhuşu, isyanı, kibirliliği işletir. Akabinde aile ferdlerini birbirine düşürür. Binnetice nefs vehmî kuvveti ile istek ve arzularına ulaşmak için hile eder, zulmeder. Şayet hile ve zulümden aciz kalırsa nifaka girer kendini iyi gösterir ve gayesine ulaşmak için korktuğuna veya çokca sevdiğine tapar. Onun için Allah Teâlâ, ta'yin ettiği nizamda nefsin terbiye edilmesini ve tağutlara tapmamasını emreder. Nefs bu gibi gayelerine ulaşmak için en evvel kibirliliğe ve hasede kapılır, kendi nefsinde bir büyüklüğü zanneder ve hakkı inkâr eder. İşte kibirlilik budur. Bunun için hadîsi şerifte şöyle buyurulmaktadır. من تعظم فى نفسه واختال فى مشيه لقى الله وهو عليه غضبان

"Kim nefsinde bir büyüklük inanırsa ve yürüyüşünde hayalî büyüklük taslarsa

Allah'ın gazabı üzerinde olduğu halde huzuruna gider" Bu hadîsi şeriften anlaşılıyor ki nefs kibirliliğinden dolayı Allah'ın gazabına uğrar Bütün isyanları işleten işte bu hayali kibirlililiktir. Ne vakitki nefs fertlerin kalblerini kibirlilikle işgal ederse işte o vakit insan ahseni takvim olan en büyük mertebeden, esfeli safilin olan en alçak mertebeye düşer. Bunun için Rasûlu Muhterem insanları zulüm, şirk ve gayrin hakkına tecavüz etmekten sakındırır. ولو بغى جبل على جبل لدك السباغى "Eğer bir dağ bir dağa azgınlıkla zulmedeydi azgınlık ve zulmeden parça parça edilirdi." buyurulmuştur. Diğer bir hadisi şerif de şöyiedir :

ثلاثة لا تسئل عنهم رجل فارق الجماعة وعصى امامه فمات عاصيا فلا تسئل عنه وعبد او امة ابق عن سيده وامراة غاب زوجها وكفاها مؤنة الدنيا فتبرجت وتزجت بعده وثلاثة لا تسئل عنهم رجل نازع الله ردائه فان ردائه الكبرياء وازاره عزه ورجل شك فى امر الله والقنوط من رحمة الله .

"Üç kimse vardır ki, onların günahları sorulmaz (ateşe atılırlar) :

1– İslam topluluğundan ayrılıp da müslüman idarecisine asi olan ve isyanı üzere ölen kimse; işte bundan günahı sorulmaz.

2– Efendisinden kaçan erkek veya kadın köle.

3– Bir kadın ki, kocası gurbete çıkmış ve kendisine dünya geçimini sağlamıştır; böyle iken onun gıyabında süslenip dışarı çıkmış ve dolaşmıştır.

Ve yine üç kişi vardır ki, onlardan günahları sorulmaz :

1– Allah'a azamet ve izzet sıfatlarında ortaklık iddia eden.
2– Allah'ın işinde şübhe eden.
3– Allah'ın rahmetinden ümidini kesen..."

Bu hadisi şerifte altı çeşit günahın ağır sorumluluğu belirtilmektedir. Bunlar arasında isyan ve zulüm günahı da vardır. Konu zaten bununla ilgilidir.

İlk bakışta, günahdan sorulmamak, sorumlu olmamak ve cezaya çarpılmamak gibi bir manayı hatıra getiriyorsa da mana tam aksine olarak hiç hesaba çekilmeden doğrudan doğruya cehennem'e atılmayı gerektirmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hakk, bir ayeti kerimenin sonunda : ولا يسئل عن ذنوبهم المجرمون ".. Mücrimler günahlarından sorulmaz" buyurmaktadır. Bunun mânâsı şu: Allah böyle mücrimlerin günahlarını bilir de hemen onlar cehennem'e atılırlar.

İşte bu hadîsi şerifte sayılan altı çeşit günahı işleyenlerin suçları ağır olduğundan, haklarında bir soruşturma yapılmadan ve onlara sorgu açılmadan hemen cehennem'e atılırlar. Bu günahları ayrı ayrı ele alalım:

1– Aile fertlerini ve islâm topluluğunu parçalamak ve dağıtmak, Müslümanları birbirine düşürmek olacağından en büyük yıkımı doğurur ve düşmanların hâkimiyetini sağlar. Aile reisine, müslüman devlet reisine ve idareciye de isyan edip karşı çıkmak aynı neticeyi doğurur. Büyük felâket getiren günahın azabı da büyük olur.

Ekmelül ulemâ diyor ki : Ey ehli tarikat ve ey ehli hakikat, meşreb taassubluğun-

dan dolayı birbirinizi tenkid, tahkir, ve tehdit etmeyin. Aksi takdirde düşmanlarınız sizin suretinizde aralarınıza girer ve sizi birbirinize düşürür. Bu takdirde hakimiyetinizi kaybetmiş olursunuz.

2– Erkek olsun, kadın olsun efendisinden kaçan köle ve işçiler de günah işlemiş olurlar; çünkü kendilerine sahip olan efendiye isyan etmişlerdir. Hak olan şeye itaat islâm'da esastır.

3– Bir kadın ki, kocası herhangi bir ihtiyaç için evinden ayrılmış ve kendisine evini barkını emanet etmiştir, geçimini sağlayacak levazımatıda bırakmıştır.. Onun süslenip dolaşması ve fenalıklara sebebiyet verecek tavırlar takınması bağışlanacak günah değildir. Aynı zamanda kocasını zayıf görüp süslü püslü dışarıda dolaşan, tesettüre riayet etmeyenler de bunda dahildir. Böyleleri de sorusuz cehenneme girerler.

4– Allah Teâlâ'nın Ululuk ve üstünlük sıfatları vardır. Bunlara Kibriya, Azamet ve İzzet sıfatları denir. Bu sıfatlarda Allah'a eş olurcasına büyüklük taslamak ve kibirlenmek, insanlara karşı üstünlük iddia etmek yine büyük günahtır. İnsanı şirke doğru götürür.Şirk ise en büyük zulümdür. İnsan halini düzeltmedikçe kurtuluşa eremez.

5– Allah'ın hikmetlerinde, kaza ve kaderinde şübheye düşmek, iman zâfiyetine ve imansızlığa sirayet eder. Bu itibarla sorumluluğu ağırdır. Allah'ın emrlerine ve yasaklarına kesin olarak inanmak ve iman etmek şarttır. Şübhe içinde iman muteber olmaz. Îman olmayınca küfür tahakkuk eder.

6– Allah'ın rahmeti çok geniştir. En büyük günah olan şirk günahını işleyen kimse senelerce bu inançla yaşadıktan sonra tevbe edip gerçek îmana sahip olursa, yine Allah onu bağışlar. Onun için Allah'ın rahmetinden daima ümitvar olmak ve ümitsizliğe düşmemek icab eder. Nasıl olursa olsun Allah beni artık bağışlamaz diye bir inanç taşımamalıdır. Tevbe edip halimi düzelttiğim takdirde Allah beni bağışlayacaktır, demelidir.

Nefs zulme başladığı takdirde zulmetmede ya galib ya mağlub olur. Mağlup olduğunda hile ve nifaka girer, gâlib geldiğinde azgınlık ve tecebbür eder. Yani kendisinde bir meziyet olmadığı halde gayrinin üzerine iftihar eder, gurura kapılır. İşte bu mağlubiyetten sonra neyi severse ona yahut neden korkarsa ona tapar. İşte bunu yapabilmesi için en önce aile ferdlerinden yüz çevirip iyal ve akrabayı terkeder, eğer onlardan bir kötülük görürse hayr defterlerini kapatır, eğer onlardan bir iyilik görürse şer defterlerini kapatır ve gayri samimi olarak onları tenkid eder. Dolayısıyla bütün fenalıkları gayrine, bütün üstünlükleri kendine isnad eder. Ancak ve ancak böyle bir nefs salihlerin meclisine devam etmekle yahut kuvvetli bir ilimle amel etmekle islah olabilir.Eğer bu iki vesileye rastlamazsa işte o zaman şirke düşer. Bu takdirde hem Allah'ın hakkına hem de kulun hakkına tecavüz eder. Bu mânâya işareten

ان الانسان ليطغى ان راه استغنى

"Şübhesiz insan kendinde (ilim, servet ve güç gibi) ihtiyaçsızlığını görünce tuğyan eder" buyurulmaktadır. Demek insan ilim, güç ve serveti kendinde hissedince onu

kendine isnad eder ve dolayısıyla riyâsete tâlib olur. Bunun için gayrini tahkir eder, dolayısıyla Allah'dan başkasına tapar. Kur'an-ı Hâkim'in bir çok ayetlerinde nefsin bu hevası tağutlara tapmakla ifade olunmaktadır. Demek dünyada en büyük tağut nefstir. Böyle bir insan gayrini tecessüs eder, zanna kapılır ve hükümlerini zan üzerine bina eder. Bundan hased ve saire kalbî hastalıklar meydana gelir. Bunun için yani toplum ferdlerinin tedavisi için Rasûlu Muhterem şöyle buyurmaktadır.

اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث ولا تحسسوا ولا تجسسوا ولا تنافسوا ولا تحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونو عباد الله اخوانا

"Zandan sakının, çünkü zan sözün en yalanıdır. Başkalarının kötülüğünü dinlemeyin, tecessüs ve (dünya işlerinde) rekabet etmeyin, birbirinize hasedlik çekmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kardeş olun ey Allah'ın kulları."

لا تحاسدوا ولا تناجشوا ولا تباغضوا ولا تدابروا ولا يبيع بعضكم على بيع بعض وكونوا عباد الله اخوانا المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يخذله ولا يحقيره التقوى هيهنا (ويشير الى صدرة ثلاثا) بحسب امرأى من الشران يحقر اخاه المسلم كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه

"Birbirinize hasedlik çekmeyin, müşteriyi kızıştırmayın, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, biriniz diğerinin pazarlığı üzerine satış yapmasın, kardeş olun ey Allah'ın kulları, Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu tahkir etmez.(üç defa göğsüne işaret ederek) Takvâ şuradadır. Kişiye kötülük namına müslüman kardeşini tahkir etmesi kâfidir. Müslümanın herşeyi, kanı, malı ve ırzı müslümana haramdır" buyurulmuştur. Bir kudsi hadiste de :

قَالَ: يَا عِبَادِي! إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَىٰ نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا. فَلَا تَظَالَمُوا. يَا عِبَادِي! كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلاَّ مَنْ هَدَيْتُهُ. فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ يَا عِبَادِي! كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلاَّ مَنْ أَطْعَمْتُهُ. فَاسْتَطْعِمُونِي أُطْعِمْكُمْ. يَا عِبَادِي! كُلُّكُمْ عَارٍ إِلاَّ مَنْ كَسَوْتُهُ. فَاسْتَكْسُونِي أَكْسُكُمْ! يَا عِبَادِي! إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْلَكُمْ. يَا عِبَادِي! إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضَرِّي فَتَضُرُّونِي وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي. يَا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ. كَانُوا عَلَىٰ أَتْقَىٰ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ. مَازَادَ ذٰلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا. يَا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ. كَانُوا عَلَىٰ أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ. مَا نَقَصَ ذٰلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا. يَا عِبَادِي! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ. وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ. قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي. فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ. مَا نَقَصَ ذٰلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلاَّ كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ. يَا عِبَادِي! إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ. ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا. فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللهَ. وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذٰلِكَ فَلَا يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ».

"(Allah) buyurdu ki : Ben zulmü kendime haram kılmışımdır. Bunu sizin aranızda da haram kıldım. Binâenaleyh birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım! Hepiniz delâlettesiniz, yalnız Benim hidayete erdirdiğim müstesnâ. O halde Benden hidayet dileyin ki, sizi hidayete erdireyim. Ey kullarım, hepiniz açsınız, yalnız Benim doyurduğum müstesnâ. İmdi benden yiyecek isteyin ki, sizi doyurayım. Ey kullarım hepiniz çıplaksınız, yalnız Benim giydirdiğim müstesna. Şu halde Benden giyecek isteyin ki, sizi giydireyim. Ey kullarım, siz gece gündüz günah işliyorsunuz. Bütün günahları afuv eden de Benim. Şu halde Benden afuv dileyin ki, sizi afuv edeyim. Ey kullarım, sizin Bana zarar vermeye elbet gücünüz yetmez ki, zarar veresiniz. -Bana faide vermeye de gücünüz yetmez ki, faide veresiniz.- Ey kullarım, sizin evveliniz âhiriniz, insiniz, cinniniz sizden en takvâ sahibi bir adamın kalbi üzre olsalar, bu benim mülküme bir şey ziyade etmez. Ey kullarım, sizin evveliniz ahiriniz ve insiniz cinniniz en sapık bir adamın kalbi üzere olsalar, bu Benim mülkümden bir şey eksiltmez. Ey kullarım, sizin evveliniz âhiriniz ve insanınız cinniniz bir toprağın üzerinde ayağa kalkarak Benden isteseler, Ben de her insana dilediğini versem, bu bende olandan ancak iğnenin denize batırıldığı vakit azalttığı kadar azaltır. Ey kullarım, bunlar ancak sizin amellerinizdir. Onları size sayıyorum. Sonra onların karşılığını size tastamam veriyorum. İmdi (verileni) kim hayr bulursa Allah'a hamdetsin, hayrdan başka bulan ancak kendini muaheze etsin" buyurulmuştur. Bir hadîsi şerifte de :

«اتدرون من المفلس» قالوا المفلس فينامن لا درهم له ولا متاع فقال «ان المفلس من امتى يأتى يوم القيامة بصلاه وصيام وزكاة و يأتى قد شتم هذا وقدف هذا واكل مال هذا وسفك دم هذا وضرب هذا فيعطى هذا من حسناته و هذا من حسناته فان فنيت حسناته قبل ان يقضى ما عليه اخذ من خطاياهم فطرحت عليه ثم طرح فى النار

"Müflis kimdir bilirmisiniz?" buyurması üzerine Ashab: Bizim aramızda müflis hiçbir dirhemi veya malı olmayan kimsedir, demişler. Bunun üzerine "Hakikaten benim ümmetimden müflis kıyâmet gününde namaz, oruç ve zekatla gelecek olan kimsedir, ama şuna sövmüş, buna zinâ isnadında bulunmuş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş, diğerini dövmüş olarak gelecek ve buna hasenâtından ve şuna hasenâtından verilecektir. Şayet davası görülmeden hasenâtı biterse onların günahlarından alınarak bunun üzerine yüklenecek, sonra cehenneme atılacaktır." buyurulmuştur.

Hülasa bir insan yukarıdaki hadîsi şeriflerin yasaklamış olduğu günahlara girmekle kulun hakkına tecavüz ederek zulmeder. Binnetice Allah'ın hakkına da tecavüz ederek kendi nefsine zulmeder. Her iki itibarla günah işleye işleye günahın birikimi kalbini karartır. Artık Allah'tan başkasını sever ve ondan korkar, dolayısıyla ona tapmış olur. Artık ya servet ya şehvet ya riyâset yahut şöhret putları kalbine hâkim olur. Bu sebeble Allah'ı bırakır bunlara tapar, tağutlar bunlardır.

İYAL VE TOPLUM FERDLERİ YALAN VE İKİ YÜZLÜLÜKTEN SAKINMALIDIRLAR

Nefs; vehmî, gazabi ve behime kuvveti ile istek ve arzularına ulaşabilmek için yalana ve nifaka yani iki yüzlülüğe başvurur, maksadını gizler. Kendi nefsini, yakın akrabasını, soy sop ve aşiretini temize çıkarmakla gayrini kötülemek için her türlü yalana başvurur. İşte bu takdirde içi dışı bir olmadığından nifaka düşer. Sonra eğer nifak, îmanda ise küfürle, eğer amel ve ahlâkta ise îmanla birleşir. Meselâ islâm dînîne inanmaz, ama inanır gibi görünür ise bu nifak küfür olur. İnancı kuvvetli ve müsbet olduğu halde ihlasın zayıflığından dolayı iyilerin yanında kendini iyi, kötülerin yanında da kötü veya zayıf gösterirse ahlâken nifaka girmiş olur. Sonra bu da, eğer ibadetlerde ise riya ile târif olunur. Bütün bunlar vehmî kuvvetin nefsi emmareye destek olmasındandır. Zira nefs, şehveti, şöhreti, riyâseti ve serveti sever. Onun cibilliyeti de budur. Sonra onlara ulaşmak için eğer iyilerin yanında kendimi iyi, kötülerin yanında da kendimi kötü, yani her insanın yanında kendimi ona beğendirecek olursam maksadıma kavuşurum zannına kapılır. İşte bu zan ona yalanı söyletir ve nifaka düşürür. Nifaka girdikten sonra iyilerin yanında helal haramı doğru olarak bildirdiği halde, zayıf veya imansızların yanında da helali haram, haramı da helal eder. Böylece yalan etmiş olur. Bu da şirke götüren ahlâktan biridir. Bunun için Kur'an-ı Hakîm'de

ولا تقولو لما تصف السنتكم الكذب هذا حلال وهذا حرام لتفتروا على الله الكذب قل ان الذين يفترون على الله الكذب لا يفلحون متاع قليل ولهم عذاب أليم

"Dillerinizin yalan yere vasıflandıra geldiği şeyler için şu helaldir, bu haramdır, demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan düzmüş olursunuz. Allah'a yalan düzenler ise şübhe yoktur ki felah bulamazlar ve (zannettikleri faideler) az bir menfeatten ibarettir. Halbuki onlara pek acıklı bir azab vardır." buyurulmaktadır. Bu ayeti kerîme iyâl ve toplum ferdlerinin fikirlerini bozmak için yalana başvuranlara büyük bir ihtardır. Öyleyse insanın seviyesi ne olursa olsun hak'tan başkasını söylememeli, hak ve hakikati kabul etmeli ve kendisi ne ise öylece görünmelidir. Hakimin, devletin veya reisin korkusundan şu helaldir, şu haramdır, dememelidir. Çünkü bu zan, vehmî kuvvetin tasavvur ettiği nefsanî ve şeytani tuzaklardır. Bu tuzağa birçok mutasavvıflar da düşmektedirler. Kimisi benden teklif kalktı, kimisi namaz kılmam gerekmez demektedirler. Bu da nifakın bir çeşididir. Nitekim Şeyh İsmail Bursevî ve İbnî Kesir tefsirlerinde bunların reddiyeleri hakkında birçok malumat da vardır.

Ehli sünnet ulemâsının gittikleri mezhebin dışında kalan bidatcılar da bu ilahi tenkide dahildirler. Çünkü Hak olan mezhebi bırakıp, bid'atçilerin peşine düşmek, imanda olmasa bile, ahlâkta nifaktır. Hele zayıf sözlerle amel etmek, kendini temize çıkarmak için ruhsatlara tâbi olmak nifakın ta kendisidir. Nitekim Câbir bin Zeyd diyor ki : Hazreti Hüzeyfe'den şunu sordum. Ey Eba Abdullah, şu nifak nedir? Derhal şu cevabı verdi : ان تتكلم بالاسلام ولا تعمل به "Onunla amel etmediğin halde islâm (dinini anlatmak sebebiyle) konuşmandır" İşte şeytanın tuzaklarından birisi de bu. Böyle hallerde hak ilham veren melek uzaklaşır, şeytan hisleri istilâ eder. Nitekim bir hadîsi şerifte اذا كذب العبد تباعد عنه الملك من نتن ماجاء به "Kul yalan ettiği zaman söylediği

lafın kokusundan melek ondan uzaklaşır." Diğer bir hadîsi şerifte

من افرى الفرای ان یری الرجل عنه مالم تریا

"Gözünün görmediği işi (vehim ve hayâle dayanarak) görmüş gibi gösteren adamın göstermesi yalanın en büyük yalanıdır" buyurulmuştur. Birçok insanlar şeyhini, reisini, liderini büyük göstermek için doğru olmayan, uyduruk keramet ve meziyetleri söylerler. Ne imiş, kendisine bir arkadaş çoğalsın diye. İşte bunların söylemeleri de ahlâken en büyük nifaktır. Bazı ehli tasavvuf bunu küfürle târif etmişlerdir. Buna çok dikkat etmek lazımdır. Nitekim birçokları, yalandan rüya uyduran Allah'a iftira etmiş olduğundan dolayı kâfirdir diye tasrih etmişlerdir. İttifakla, alay eden ve yalan uydurup cemaati güldüren kimsenin fiili de nifaktır.

ویل للذی یحدث بالحدیث لیضحك منه القوم فیکذب ویل له ویل له

"Kavm ondan gülsün diye konuşana yazıklar olsun. Bunun üzerine yalan ediyor, yazıklar olsun ona, yazıklar olsun" buyurulan hadîsi şerifte bu mânâ tasrih olunmaktadır. Nitekim diğer rivayette كفى بالمرا كذبا ان یحدث بكل ما سمع "Kişiye her işittiğini söylemesi günah olarak yeter" buyurulmuştur. Binâenaleyh vehme kapılıp iyal ve toplum ferdlerinin, sadece güldürmek ve vakit geçirmek için yalan uydurmaları nifak ve iki yüzlülüktür. Eğer nefsin hedefe ulaşması için bu işi yaparsa bu takdirde ittifakla büyük günah işlemiş olur. Hatta birçok ulemâ şöyle dediler : Allah'ın hükmünü değiştirmek yahut sünnete muhalif bid'at işlemek maksadıyla kendini dille müslüman gösterip, gizlide fikir yürüten münafıktır. Bir kimse kendini temize çekmek için bir müslümanı aldatırsa yahut rüya uydurursa yahut başkalarını gözden düşürmek için her işittiğini söylerse ve fırsat buldukça ahidlerini bozarsa yahut münazaa esnasında müzakerelerde sâlim akıl gâliblerine galebe çalmak için hile yaparsa mutlaka nifaka girmiştir. Bunların hepsi emanette hiyanet ve iki yüzlülükten ibaret nifaktır. Eğer toplum ferdleri bu nifaktan sakınmazlarsa Allah'ın feyz ve bereketleri o toplumdan kesilir. Muvakkat bir hâkimiyete muvaffak olsa bile er geç esarete girecektir. Hatta bu yerlerde, yalan nifakın alâmeti olduğu gibi îmanı zedeleyen büyük hastalıklardan biridir. Nitekim bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur :

لا یؤمن العبد الایمان کله حتی یترك الکذب فی المزاح والمراء وان کان صادقا "Bir kul tastam kemâliyle îman edemez,meğer ki şakada ve kendisi haklı da olsa mücadelede yalanı terkede." Bu takdirde îmanı tamamlanmış olur. Rasûlü Muhterem'in nifak şubelerinden ümmeti hakkında en çok korktuğu yalandır. Nitekim şöyle buyurmuştur :

ان اخوف ما اخاف علی امتی کل منافق علم اللسان "Hiç şübhesiz ümmetim hakkında en çok korktuğum şey dilinde bilgin, (nefsinde) her münafık kimsedir. " Demek sadece diliyle bilgin olan âlim de olsa o münafıktır. Burada yalan üç büyük hastalığı meydana getirir. Birincisi, akrabalık ve aile bağlarını koparır, devlet ve milleti birbirine düşürür, ahidleri bozar. Böylece kalbleri zehirler. İkincisi, Allah Teâlâ'nın insana tevdi etmiş olduğu emanette hıyanet meydana gelir. Üçüncüsü de tevhid dînini bıraktırıp, şöhret, şehvet, servet ve rîyaset putlarına taptırır. İşte en büyük felâket bu. İmam Mâlik diyorki: Birisi Rasûlu Muhterem'den sormuş : Mümin korkak olur mu? "Evet" buyurmuş. Cimri olur mu? "Evet" buyurmuş. Yalancı olur mu? "Hayır." buyurmuştur.

الذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ويقطعون ما امر الله به ان يوصل ويفسدون فى الارض اولئك هم الخاسرون

"O (fâsıklar) ki Allah'ın (Kitablar'ında Muhammed'e ıman etmeleri hakkındaki) ahid (ve emr)ini - onu te'kid de etdikten sonra- bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi (hısımlık rabıtalarını, cem'iyyet birliğini, Peygambere îmanda birleşmeyi) keserler, yer yüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte onlar hüsrana (maddi ve manevi en büyük zarara) uğrayanların ta kendileridir."

يا ايها الذين آمنوا لا تخون الله والرسول وتخون اماناتكم وانتم تعلمون "Ey îman edenler, Allah'a ve Peygambere hainlik etmeyin. Siz kendiniz bilip dururken, kendi emanetlerinize hainlik eder misiniz" buyurulan ayeti kerîmelerde yalan, nifak, emanette hıyanet etmek, ahidleri bozmak gibi günahlar yasak olunmaktadır. Bunların hepsi nefsin vehmî kuvvetin tahakkümü altında arzuladığı hevâsıdır. Nefsin hevâ ve hevesine tapması kadar hiçbir büyük günah yoktur. Nitekim hadîsi şerifte :

المكر والخديعة والخيانة فى النار

"Hilecilik, aldatmak ve hıyanet ateştedir" buyurulmuştur. Her mü'min seviyesi ne olursa olsun nifakın alâmeti olan yalan, hainlik, ahdi bozmak ve iftiradan sakınmak mecburiyetindedir. Nitekim hadîsi şerifte de

آية المنافق اربعة اذا حدث كذب واذا ائتمن خان واذا وعد اخلف واذا حاصم فاجر

"Münafıkın alâmeti dörttür. Konuştuğu zaman yalan söyleyen, emanet teslim edildiği zaman hıyanet eden, söz verdiği vakitte muhalefet eden ve davaya girerken de iftira edendir" buyurulmuştur. Eğer bu dört huslet iman konusunda olursa, nifak küfürle, ahlâk ve ibadette olursa fısk ve isyanla birleşir. Her nasıl olursa olsun bunlar nifak ve şirk yollarıdır. Şu halde aklı selimin emrettiği hıyanet ve nifakı sıdk, vefadarlık ve eminlikle tedavi etmek hem ferdî, hem içtimâî vazifedir. Aynı zamanda her aile reisinin ve her bilginin eli altındakilerini nifaktan sakındırmaları farzdır.

ان من شر الناس ذا الوجهين ياتى هولاء بوجه وهؤلاء بوجه

"Şübhesiz insanların en kötülerinden biri, bir yüzle şunlara bir yüzle bunlara gelen iki yüzlü kimsedir." ve

ليس الكذاب الذى يصلح بين الناس ويقول خيرًا وينمى خير

"Yalancı, insanların arasını bulan ve hayr söyleyip hayr tebliğ eden kimse değildir" buyurulan hadîsi şeriflere göre üç yer müstesna diğer her halükârda yalan ve nifaktan sakınmak gerekmektedir. İnsanların söylediklerinden hiçbir şeyde yalana ruhsat verildiği vâki' değildir. Ancak üç yer müstesnadır : Harbde, insanların aralarını bulmakta, kocanın karısına ve karının kocasına söylediklerinde ruhsat verilmiştir. Bunun dışında en az bir yalan en büyük nifaka sirayet edebilir.

Kâdi İyaz, üç yerde yalan söylemenin bilittifak câiz olduğunu söylemiştir. Ancak bu yerlerde mübah olan yalandan muradın ne olduğu ihtilaflıdır. Ulemâdan bir cemaate göre, bir maslahattan dolayı bu üç yerde yalan söylemek mutlak surette câizdir. Memnu' yalan zararlı olandır. Bir zalim, birinin yanında gizlenmekte olan kimseyi öldürmek istese, nerede olduğunu bilmiyorum, diyerek yalan söylenmesi bilittifak vâcib olur. Diğer bir takım ulemâya göre yalan söylemek hiçbir hususta câiz değildir. Onlarca üç yerde yalan söylemenin câiz olmasından murad, tevriyeli yani kapalı ve ihtimalli söz söylemek-

tir. Meselâ: Bir adam karısına iyi bakacağını, ona şöyle şöyle elbise giydireceğini va'deder de, kalbinden Allah takdir ettiyse yaparım, diye niyet eder. Bu bir tevriyedir. Dargın kimseleri barıştırmak için iki taraftan birbirlerine güzel sözler nakleder ve tevriye yapar. Harbde de aynı şekilde hareket eder. Düşmana giderek : Sizin en büyük kumandanınız öldü, der. Fakat bununla onun geçmişteki bir kumandanını niyet eder. Karı kocanın birbirlerine yalan söylemelerine gelince : Bundan murad birbirlerine sevgi göstermeleri ve icrası lazım gelmeyen şeyleri va'detmeleridir. Birbirlerine olan borçlarını vermemek yahut hakkı olmayan şeyleri birbirinden istemek gibi hususlarda yalan söylemeleri bilicmâ haramdır.

HER YÖNETİCİYE SIDK, VEFADARLIK VE EMİNLİK FARZDIR

Aklı selim ve şer'i şerif her yöneticiye yalanı sıdkla, nifakı ahde vefadarlıkla ve hıyaneti eminlikle bertaraf etmeyi emretmektedir. Kalbdeki âkile kuvvet, îman, zikir ve salih amellerle olgunlaşmaya yönelirken, nefs ve şeytan kötü hisleri araya sokar. Bu takdirde insan bir zararı defetmek yahut bir faideyi celbetmek için yalana, nifaka, ve hıyanete tevessül eder. Bu tevessül gerçekleştiği an kalbin âkile kuvvetinin nuru bir lamba gibi söner. Artık bu fena ahlâkta insan devam ettiği müddetçe kalbin âkilesinin nuru sönük kalır. Bu takdirde şübhelere düşer, zanna kapılır, kibir, hırs, ihtiras ve hased dimağı, istilâ eder. Dinde şübhe etmek de bundan meydana gelir. Bunun için yalandan sıdka, nifaktan ahde vefadarlığa ve hıyanetten eminliğe sığınmak şarttır. Esasen ebu Cehil'i ve benzerlerini nübüvvetin nurundan mahrum bırakan nifaktır, başka değil. İmam Menâvi'nin dediği gibi bu hastalığa yakalanan nefsine birçok fetva verir aldatır ve aldanır. Gurura kapılır ve nihayet ebu Cehil gibi gittikçe îmandan uzaklaşır, hakkı bâtıl bâtılı da hak zanneder.

Câhiz diyor ki : Doğruluk, vefadarlık ve yumuşaklık bir desabır ikiz kardeşlerdir. Bunlar din ve dünya salahiyetine kaynaktırlar. Yalan ve hıyanet, öfke ve tahammülsüzlük de tefrikanın aslı, fitne ve fesadın anneleridir. Bunun için Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur : تحروا الصدق وان رئيتم الهلكة فيه فان فيه النحاة "Doğruluğu araştırın -onda helaki tahmin etseniz bile- muhakkak onda kurtuluş vardır" Diğer bir hadîsi şerifte ان الصدق بروان البر يهدى الى الجنة وان العبد ليتحرى الصدق حتى يكتب عند الله صديقا "Muhakkak doğruluğun hepsi hayrdır. Hayr da (sahibini) cennete götürür. Kul doğruluğu araya araya nihayet Allah nezdinde doğrucu yazılır." buyurulmuştur. Binâenaleyh sıdk makamına ulaşabilmek için yalandan doğruluğa, nifaktan ahde vefadarlığa, hıyanetten eminliğe sığınmak şart koşulmaktadır. Aksi takdirde insan kemal mertebesine ulaşamadığı gibi din ve dünya saadetini de kaybetmiş olur.

Sıdk makamına ulaşabilmek için şu hususlara riayet etmek şarttır. Aksi takdirde insan hiçbir surette nifaktan ayrılamaz.

1– Allah ve O'nun Rasûlüne, kıyamet gününe, meleklere, kadere ve bütün Peygamberlere gizli ve âşikârda cidden îman etmektir.

2– Allah Teâlâ'nın sevmesinden dolayı iyale, yakın akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışa, dilenene ve zayıflara zekattan başka sadaka ile yardım etmektir.

3– Dosdoğru tâdili erkan ve huzuru kalble namaz kılmaktır.

4– Oruç, hac ve zekat gibi farzlara titizlikle riayet etmektir.

5– Ahidleri yerine getirmek ve emanetleri korumaktır.

6– Bütün bunlarda cihad yapmaktan ibaret sabırdır. Nitekim bunlar aynı zamanda takvânın alâmetidir. Tekâmülün ilk basamağı takvâ olduğundan, takvâ makamına muvaffak olmayan asla tekâmüle varamaz ve ruhu olgunlaşamaz. Binâenaleyh her yönetici bu beş hasleti iyaline ve eli altındakilerine yaptırırsa şübhesiz onları nifaktan, yalandan ve hıyanetten kurtarmıştır. Nitekim Allah Teâlâ El Bakara suresinin 177 nci ayetinde bu hasletleri yerine getirenleri övmüştür.

ولكن البر من امن بالله واليوم الاخر والملائكة والكتاب والبنين وآت المال على حبه ذوى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل والسائلين وفى الرقاب واقام الصلواة وآت الزكاة والموفون بعهدهم اذا عاهدوا والصابرين فى البأساء والضراء وحين البأس اولئك الذين صدقوا واولئك هم المتقون

"... Fakat birr; Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere îman eden, malı (nı Allah) sevgisiyle (yahut mala olan sevgisine rağmen) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yol oğluna (yolda kalmış misafirlere) dilenenlere ve köle ve esirler(i kurtarmay)e veren, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren (kimselerin), ahidleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler(in), sıkıntıda ve hastalıkta ve muharebenin kızıştığı zamanlarda sabr-u metanet gösterenler (in birri) dir. Onlar (yokmu îmanlarında ve birr-ü taat davasında) sadık olanlar onlardır ve onlar takvâya erenlerin de ta kendileridir."

Siyer ve tarih kitablarında tesbit olduğu üzere ebu Süfyan şöyle demiştir : Ben Hereklis'in yanına gittiğimde benden, Peygamber size ne emrediyor, diye sormuştu. Ben ona dedim ki : Bize, bir tek Allah'a ibadet edin, O'na eş koşmayın, cahiliye devrindeki babalarınızın sözlerini tutmayın, dosdoğru namaz kılın, sadaka verin, iffetli olun, dosdoğru hareket edin ve yakın akrabaya yardım edin diye emrediyor. Bunun üzerine Hereklis'in kalbi çokca yumuşamıştı.

Ulemâ bu hadiseden dolayı dediler ki: Her aile reisi, idareci ve yönetici nifakı, yalanı ve hıyaneti kaldırmak için bu emrleri tebliğ etmek mecburiyetindedir. Çünkü Peygamber içinde bulunduğu topluma bunları emretmiştir. Artık hislere kapılmak suretiyle değil, dosdoğru şunları öğretmek mecburiyetindedirler :

1– واوفوا بالعهد ان العهد كان مسؤلا واوفوا الكليل اذا كلتم وزينوا بالقسطاس المستقيم ذالك خير واحسن تأويلا

"Ahidlerinizi yerine getirin. Çünkü ahidden (cayan) sorumludur. Ölçtüğünüz zamanda ölçeği, tarttığınız zamanda tartıyı tastam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu hem daha hayırlıdır hem de sonuç itibariyle daha güzeldir." buyurulmuştur. Gerek ahlâkta ve gerek muamelede olsun ve gerekse ahidleşmelerde yani biat ve sözleşmelerde olsun fertleri doğruluğa ve doğru hareket etmeye teşvik etmek İslâm'ın emretmiş olduğu en mühim vecibedir. Maateessüf halihazırdaki müslümanlar bu hususta zayıftırlar İman ve ibadette son derece titiz olmalarına rağmen ahidleşmelerde, akitlerde ve muamelede özel-

likle alış-verişlerde son derece doğrulukla hareket etmekte gevşektirler. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyuruluyor.

2– البَيِّعَان بالخيار مالم يتفرقا فان صدقا وبيّنا بورك لهما فى بيعهما وان كذباكتما محقث بركة بيعهما "Alış veriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve (gizli ayıbları) beyan ederlerse satışlarında kendilerine bereket verilir, yalan söyler ve (bile bile hakikati) gizlerlerse satışlarının bereketi gider" Gizli ayıbları beyan etmekten murad; malın veya ona bedel verilen şeyin kusurunu ve sair izaha muhtaç yerlerini bildirmektir. Alış verişi yapanlar buna riayet ederlerse yaptıkları alış verişin bereketini görürler. Gerek satılan malın gerekse ona mukabil verilen değerin hayr ve menfaati çoğalır. Riayet etmedikleri takdirde o işten bir hayr ve bereket görmezler. Biri riayet eder, diğeri etmezse, riayet etmeyen hayr görmez. Hadisin zahiri bunu iktiza ederse de doğru söyleyenin yine de ötekinin şerrine uğramasından korkulur.

3– Bir müslüman bir alış verişe başlarken diğer bir müslümanın aynı mala talip olması çirkin ahlâktan sayılmaktadır. Nitekim hadîsi şerifte şöyle buyurulur :

لا يبع الرجل على بيع اخيه ولا يخطب على خطبة اخيه الا ان يأذن له

"Bir kimse din kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın, din kardeşinin dünürlüğü üzerine dünür de göndermesin. Ancak kendisine izin verirse o başka." Bu hadisi şerifin şerhinde Nevevî diyor ki : Bu hadisler, din kardeşinin dünürlüğü üzerine dünür göndermenin haram kılındığını beyan hususunda açık delillerdir. Eğer kız tarafı sarahaten kabul etmiş ve kızı isteyen bundan vazgeçmemiş başkasına da onu istemek için izin vermemişse, başkasının o kıza dünür göndermesi bütün ulemâya göre haramdır. Bu takdirde o kızı isteyip evlenirse âsi olur. Fakat nikah sahihtir, feshedilmez. Bizim mezhebimiz ve cumhuru ulemânın mezhebleri budur.

Her mü'min vehmî kuvvetinin tahrik edeceği subuiye ve behime kuvvetlerini aklı selim ve şer'i şerifin emrettiği çerçevede yürütmek mecburiyetindedir. Çünkü bundan başkası ile nefsin terbiyesi mümkün değildir. Binâenaleyh yöneticiler, akrabalarına, işçilerine me'murlarına ve milletine yukarıdaki âyet ve hadisleri öğretmelidirler. Çünkü sıdk ve vefâdarlık, eminlik, kalblerde yerleşince toplumdan hıyanet ve nifak kalkar, ruha da huzur ve refah gelir. İşte bu huzur kalbe iniş yaptığı andan itibaren dimağın âkile kuvveti dünyayı, kalbin âkile kuvveti ise ahireti sezer ve her ikisinin işlerinde muvaffak olur. Bunun için أد الا مانة الى من أئتمنك ولا تخُن من خانك "Seni emin görene emaneti teslim ederek öde, sana hıyanet edene asla hıyanet etme." Diğer rivayette لا ايمان لمن لا أمانة له ولا دين لمن لا عهد له "Akidlerde dosdoğru olmayanın dîni yoktur, eminliği olmayanın îmanı da yoktur." buyurulmuştur. Bu hadîsi şeriflerde eminlik, din ve îmana bağlanmaktadır. Tevazuu ve sadâkati prensib etmek her müslümana farzdır. Bunsuz eminlik meydana gelmez. Ahlâk ulemâsı şöyle misal verdiler : Dünya hayatının en büyük ni'meti kişinin toplumda ve emsâli içersinde hatta evinde karnı tok olduğu halde can ve mal güvenliğidir. Güvenlik, ruh, ahde vefadarlık o ruhun bedenidir. Eminlik ise o ruh ve bedeni yaşatan hayatın devamıdır. İşte dünya saadeti bundan ibarettir. Nitekim bu mânâ şu hadîsi şeriften de anlaşılmaktadır :

من اصبح آمنا فى سربه معافى فى جسده عنده طعام يومه فكأنما حيزت له الدنيا

"Kendi evinde -meslekî çalışmak yolunda, mal ve nefsi hakkında- emniyet içinde olan (bir insan) yanında günlük nafakası olduğu halde bedeni de sıhhatte olursa, dünyayı bütün (menfaatler)öyle kazanmış gibidir." buyurulmuştur.

4– Mal ve can emniyeti : Bu emniyet içinde olmak, malının yağma edilmesinden korkmamak, hırsızın tecavüzünden emin bulunmak ve eşkiya ve zorbaların tasallut endişesini duymamak maddi ve manevî huzurun temelidir. Mal ve can güvenliği her şeyin başında gelir. Bir cem'iyyette bu güvenlik kurulamazsa anarşi hüküm sürer, hak ve adâlet mefhumları yok olur. Zorbalar ve zalimler zayıfları ezer. Hür insan hakları çiğnenerek bir nevi esâret hayatı baş gösterir. Onun için mal ve can emniyeti çok büyük önem taşır ve dünya nizâmının kurulması ve huzurla sükûnun temini için bu emniyeti sağlamak şarttır.

5– Vücud sağlığı : İnsanın iki mühim vazifesi vardır ki, bunlardan biri hem kendi nafakasını, hem de bakmaya mecbur olduğu kimselerin nafakasını temin etmek; diğeri de Allah'a ibadet etmek ve O'nun emrlerine uygun olarak cem'iyyet içinde, ailede ve ferdî hayatta hareket etmektir. Bütün bu vazifeler ve işler vücud sağlığına bağlıdır. Sıhhat olmadan hiç bir iş yapılamaz ve başarı sağlanamaz. Bu bakımdan sıhhat de temel varlıklardandır. Nitekim, şair şöyle demiştir :

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi.
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.

6– Günlük yiyeceğin hazır bulunması : Her günü günlerden bir gün kabul ederek, yaşanılan günde insanın kâfi miktar yiyeceğe ve geçime sahib bulunması, yaşantı halinde ihtiyacının olmaması demektir. Yarın için çalışma ve kazanma imkânı var, Allah sağlık verdikten sonra yaşanılan günde olduğu gibi, gelecek günlerde de kazanılabilir diye tevekkül en rahat yaşayışın husulüne sebebtir.

İşte bütün bunları kazanabilmek için Rasûlü Muhterem sık sık, öğretmek maksadıyla şu duayı ümmetine bildirmiştir :

اللهم انى اسئلك الصحة والعفة والامانة وحسن الخلق والرضا بالقدر

"Allah'ım senden sıhhati, iffeti, eminliği, güzel ahlâk ve kadere râzı olmayı dilerim" İşte fiilen sıhhati, iffeti, eminliği, güzel ahlâk ve kadere razı olmayı elde etmek için çalışmak gerektiği gibi, ruhen de yalvarışlarla Allah'a ilticâda bulunmak bunları kazanmaya ve kazandırmaya çalışmak her yöneticiye düşen gerekli bir vazifedir.

İMANLA GÜZEL AHLAK TOPLUM FERDLERİNE HUZUR KAZANDIRIR

İman ve salih amelden semerelenen güzel ahlâk dünyada huzuru, ahirette de ebedî saadeti kazandırır. Çünkü îmana dayanmayan güzel ahlâk diye birşey yoktur. Binâenaleyh iyal ve akraba ferdlerinin hatta her toplum ferdinin manevi olgunluğuna ve olgunluğunun da görüntüsü olan ilim ve güzel ahlâkı huzur ve mutlulukla tâbir ederiz. Kur'an ve hadiste buna "hayatı tayyibe" denilmektedir. Ruh ve bedenden ibaret insana; dimağını selameti fikir, kalbin âkile kuvvetini zikir ve sair azaları İslâm'ın emretmiş olduğu ahlâkla terbiye etmek huzuru ve refahı kazandırır. Bu takdirde nefs ve bütün organların

hisleri, sürur ve zevk bulur. Huzur ve refahı elde eder. Çoğu zaman insan İslâm'ın emrettiği şekilde yaşadığı vakit bu sürur ve zevki maddi olarak da hisseder. Çünkü ilmi ahlâkın tatbikatı önce bir nev'i vehmî ve hayâlidir. Sonunda ise vicdanî ve şuhudidir. Bu müşahededen mahrum kimse ilmin ve güzel ahlâkın hissinden bihaberdir. İnsan ameli olarak şuurlandığı zaman ancak bu huzur ve mutluluğu görür. Eğer en ali olan huzuru, en süfli olan bir misalle târif edersek şöyle deriz: Dil, tatlıyı, tuzluyu, ekşiyi; el, yumuşağı, serti; tenasül azası, şehveti ve bunlara bağlı his organları kendi sahalarında zevklenip sevinç ve sürüru müşahede ediyorlarsa öylece islâm dîninin emrettiği şeyleri yerine getiren ve yasaklarından da sakınan, yolunun bitiminde her bir ibadetin lezzet ve sevincini, surur ve zevkini bütün asabi damarların hisleriyle kendi nefsinde müşahede eder. Hem nasıl ki, dil acılığı hissediyorsa, beden de herbir âzâda öylece kendisi ile yapılan günahın acısını hisseder. İşte bu iki hissin müşahedesine hayatı tayyibe denilir. Süflî olan nefs vehmî kuvvetiyle aleyhinde ve lehinde birşeyleri hissederken zevk için yahut nefret ve kaçmak için bedendeki refleksi fiile geçirebildiği gibi, tatbikatın neticesinde ruh da aleyhinde bir şey hissettiği zaman derhal refleksi harekete geçirir, lehinde de bir şeyleri hissettiği zaman sevinç ve sürur içinde kalır.İşte aşk bu.Kimisi de buna cezbe dedi. Şu kadar ki, nefsin hayvânî mertebesindeki refleks altıncı hissin seviyesine kadar tekâmül eder. İmdada yetişmek isterse de tedbir edemez. Korkudan ve sevinçden şuur altına düşer ki, buna hayret derler. Ne hayret? Şaşkınlık bu. Hayâtı tayyibe ile şereflenmiş insanın vehmî kuvveti firâsete ve keşfe dönüşür. Bedendeki refleks ise burhana dönüşür. Bu takdirde dînin aleyhinde olan bir şey keşfolunduğu zaman altıncı hissin fevkindeki şuur ve burhan, refleksi uyarmayla birlikte tedbir de alır. Tedbiri son derece tesirli olur. İşte bu hikmete binâendir ki, kâfirin refleksi süflî ve nefsânî olduğu için kâfir harbden kaçar. Mü'minin refleksi ulvî ve ruhani olduğu için kaçmaz, daha da cesaretlenir ve temkinle hareket eder. Kâfir korkudan saldırır, mü'min ise mehabbetten saldırır. Hayâtı tayyibeden ibaret, nefs ve his organlarının zevk içersinde kalması şübhesiz takvanın semeresidir. Takvâ kemâl bulmadıkça bu görülmez. Nefsi mutmainnenin makamı da takvâ makamıdır. Bir çocuk erginlik çağına ulaşmadığı müddetçe şehvet lezzetini duyup sezemediği gibi bir insan da imandan sonra cehalet ve düşük ahlâktan arınmazsa hayatı tayyibeye kavuşup kavrayamaz. Erginlik çağındaki bir gencin şehvet zevkini ve kendisindeki hisleri inkâr edemediği gibi îmanı ve nefsi mutmain olan bir mü'min de hayatı tayyibeyi inkâr edemez olur. İşte insan inkâr edemez dereceye ulaştığı andan itibâren hayatı tayyibeye kavuşmuş olur. Herbir emri yerine getirmekte bir zevk bulduğu gibi her bir günahın arzusu anında da onun ızdırabını çeker, hisseder.

Bütün Ashabı Kiram istisnasız olarak hayatı tayyibenin içersinde idiler. Hayatı tayyibenin zirvesine ulaşanlar da vardı. Her bir maddenin içersinde mânâyı görürlerdi. ve bilirlerdi. Nitekim bir gün Rasûlu Muhteremin yıkanma eseri olan ıslaklık üzerinde bulunduğu halde bazı Ashabın yanına gidip oturmuştur. O anda kendileri hayatı tayyibe içersinde muazzam hoşnud ve aşk ile dolu görülünce hayatı tayyibe ile şereflenmiş olan Ashab cuşa geldiler. Onlardan biri : Ey Allah'ın Rasûlu halinizi hoşnud durumda görüyoruz, demişler. نعم والله والحمد لله "Evet vallahi, hamdolsun Allah'a"

buyurmuştur. Ashab sonra zenginlikten söz açtılar. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem şöyle buyurdu

انه لا باس بالغنى لمن اتقى والصحة لمن اتقى خير من الغنى وطيب النفس من النعم

"Gerçek şudur ki, Allah Teâlâ'nın emrlerini yerine getirip, yasaklarından sakınan takvâ sahiblerine zenginlikte zarar yoktur, fakat takvâ sahibine sıhhat, zenginlikten daha hayrlıdır. Nefsin hoşnudluğu (hayatı tayyibe) da büyük ni'metlerden sayılır." Hadisi şerifteki "tayyibun nefs"in mânâsı beşeriyete nazaran ehli ile buluşmak, bedeni isteklerini yerine getirmekten dolayı bedende devam eden sürur ve hoşnudluktur. Ruhâniyete nazaran da ilâhî ve ruhânî aşkın lezzetidir. Ancak bedendeki sürur gelip geçici olup suyun yüzündeki köpük gibidir. Ruhânî lezzet ise tükenmez devamlı akan su gibidir arada fark çok ... Ezcümle, ayeti kerimede de

ما عندكم ينفد وما عند الله باق ولنجزين الذين صبروا اجرهم باحسن ماكانوا يعملون من عمل صالحا من ذكر او أنثى وهو مؤمن فلنحيينه حياة طيبة ولنجزينهم اجرهم باحسن ماكانوا يعملون

"Sizin nezdinizdeki (dünya lezzeti) tükenir, Allah'ın indindeki ise bâkîdir. (Allah yolunda sefâlete, kâfirlerin ezâlarına, dînî tekliflerin meşakkatine katlananlar, ahde vefâda sebatla) sabredenlerin mükafatlarını Biz (onların) yapmakta olduklarının daha güzeliyle vereceğiz muhakkak. Gerek erkekten ve gerek kadından kim o mü'min olduğu halde iyi amel (ve ahlâkta) bulunursa hiç şübhesiz onu dünyada hayatı tayyibe ile yaşattırırız, (ahirette de) ve herhalde (onların) yaptıklarının daha güzeliyle mükafatlandırırız." buyurulan ayeti kerîmede bu mânâ apaçık tasrih olunmaktadır. İşte huzur ve mutluluktan ibaret hayâtı tayyibe dünyada îman ve salih amelin mukâbili olarak verilmektedir. Bu âyetî kerîme mü'minlere birçok müjdeleri veriyor. Artık bu hayatı tayyibenin kazanılması vesilelerini aşağıdaki başlıklar altında izah edeceğiz.

MÜSLÜMANLARIN SEVİŞMELERİ İMANLARINI TEKMİL EDER TAYYİBE HAYATI KAZANDIRIR

Tayyibe hayatın en başta birinci vesilesi sevgidir. Allah için sevgi. Başka değil. Müslümanı müslüman olduğu için sevmek îman temeline mebni olduğu için hayatı tayyibeyi celbeder. Sevmenin alâmeti mülâkatlarda selâmlaşmak, selâmın akabinde hal sormak, tanışmak ve binâenaleyh ihtiyaçları gidermek için yardımlaşmaktır. Bu olmadığı müddetçe selâmın faidesi olamaz. Yani selâmdan maksad bilfiil de ihtiyaçları gidermek ve dertlere ortak olmaktır. Nitekim Rasûlu Muhterem şu hadisi şerifte bu mânâyı îmana bağlamıştır.

والذي نفسي بيده لا تدخلوا الجنة حتى تسلموا ولا تسلموا حتى تحابوا وافشوا السلام تحابوا واياكم والبغضة فانها هي الحالقة لا اقول تحلق الشعر ولكن تحلق الدين

"Nefsim, kudretiyle yaşayan Allah'a yemin ederim ki, siz (mal, can ve gücünüzle) müslüman olmadıkça cennete giremezsiniz Ancak, birbirinizle seviştikçe de (kâmil) müslüman olursunuz. Selâmıyayın ki birbirinize karşı sevgi kazanasınız. Kin beslemekten son derece sakının, çünkü tıraş edip kazıyandır. Size saçları tıraş eder demiyorum, bilâkis o dini kazıttırır, siler (diyorum)" buyurulmaktadır Yani ahlâken olgun ve tam müslüman olabilmeniz için mal ile, can ile ve imkan derecesinde güçle birbirinizi sevmelisiniz ki, İslâm kardeşli-

ğinden ibaret tanışmak, dayanışmak ve yardımlaşmakla bir tek vücud haline gelesiniz. Çünkü tanışmak, dayanışmak ve yardımlaşmak, sizin için islâm'ın hükümlerinin icra edilmesine imkan ve yollar kazandırır. Bunun için selâmlaşınız demektir. Selâmdan maksad; İslâm kardeşliğinden ibaret sevgi, yardımlaşmak, dayanışmak ve tanışmaktır. Bu hadisin bazı rivayetlerinde islâm yerine îman rivayet edilmiştir. "Siz îman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de (tam kâmil olarak) îman etmiş olamazsınız. Sevmenin sebebini size beyan edeyim mi? Onu yaparsanız sevişirsiniz, aranızda selâmı ifşa edin " buyurulmuştur. Yani îmanın kemâl bulması ve hayatı tayyibeye ulaşmanız ancak birbirinizi sevmekle olur. İmam Nevevî diyor ki; Cennete girmenin şartı îman ve islâm olduğu gibi, îman ve islâmın kemâl bulmasının şartı da mü'minlerin birbirlerini sevmeleridir. İşte bunun da alâmeti umum mânâ itibâriyle selâmdır. Çünkü selâm sevginin ifadesidir. Bu mânâ ile selâm, Allah'ın insanlara yardım kapısının açılmasına vesile, üç dişli bir anahtar gibidir. Selâm.

Aynı zamanda ruhların birbirinin yardımına koşmasına vesiledir selâm. Yani kâmil insanların ruhları kendilerinin ahlâkı ile ahlâklananın yardımlarına, irşadına koşmaları için de yine selâm vesile olur. Görülmez mi, şu hadîsi şerif nasıl bir mânâyı açıklıyor : أن روحى المؤمنين ليلتقيان فى مسيرة يوم وما راى احدهما صاحبه "Henüz daha sahibleri birbirini görmeden bir günlük yol mesafesinde iki mü'minin ruhları karşılaşırlar" buyurulur. Birçok âlimler bunu berzah âlemine hamlettilerse de gerçek öyle değildir. Bilakis bu dünyada da olur.Bu mülâkâtın şartı ikidir. Sevenin, sevilenin ruhunda fena bulması yani tamamen ahlâkiyle ahlâklanması ve her ikisinin arasındaki sevgi münasebetinin kemi bulmasıdır. İşte bu iki şart yerini buldumu iki ruh birbiriyle karşılaşır, ama haftada ama istenildiği saatte, iki ruh karşılaşırlar. Aslî tayyibe hayat budur. Bunun için sevişmek.

انما مثل الجليس الصالح والجليس السوء كحامل المسك و نافح الكير فحامل المسك اما ان يحذيك واما ان تبتاع منه واما ان تجد منه ريحا طيبة ونافح الكير اما أن يخرق ثيابك واما ان تجد منه ريحا خبيثة

"Yanında oturulacak iyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli misk taşıyanla, körük üfüren gibidir. Misk taşıyan ya sana (ondan) verir yahut satın alırsın yahut da o miskden güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren ise : Ya senin elbiseni yakar yahut ondan pis bir koku duyarsın" Birçok ehli tasavvuf ülemâsı dediler ki : Yanında oturulacak arkadaşın arkadaşlığı iki kısımdır. Birincisi cismânî olarak birbirinin yanında oturmalarıdır. İkincisi ruhânî olarak. Ruhânî olarak arkadaşlığın keyfiyyeti rabıta usulu iledir. Rabıta da ruhları karşılaştırır ve insanı tayyibe hayata ulaştırır. İşte böylece ahlâklı, mürüvvet sahibi, hayırsever, ehli takvâ, âlim ve salih kimselerle cismânî veya ruhânî düşüp kalkmak fazileti kazandırır bir iştir. Bu aynı zamanda Kur'an-ın emridir. Nitekim يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين "Ey îman edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun" diye emredilmektedir. Sadık, özü, sözü fiil ve ahlâkı birleşmiş salih ve takvâ sahibi olan insandır. İşte bu, kemâlâtı elde etmek için vesile olduğu gibi tam aksi olan kötülerle düşüp kalkmak da fenalıkların kazanılmasına vesiledir.

TOPLUMA TAYYİBE HAYATI KAZANDIRAN İKİNCİ VESİLE NASİHATTİR

Hayatı tayyibeyi kazandıracak nasihat; birçok hayrları kuşatan bir kelimedir. Mânâsı, nasihat edilen kimseye hayrlı nasib toplamaktır. İster bu nasib dünyaya ve ister ahirete ait bulunsun. Onun veciz isimlerden ve kısa sözlerden olduğu söylenilir.Arap dilinde bundan ve bir de felah kelimesinden daha ziyade dünya ve ahiret hayrını bir araya toplayan kelime yoktur. Bir toplumda nasihat varsa tayyibe hayat ve mutluluk vardır, yoksa hayat da yoktur. Artık bu hususta merhum Davudoğlunun, Sahihi Müslim Şerhinden bazı tasarrufla naklediyoruz.

«الدين النصيحة» قيل لمن يا رسول الله قال «لله ولكتابه ولرسوله و لائمة المسلمين وعامتهم

"Din nasihattir.''Kime denildiğinde: Allah a, Kitabına, Rasulüne, müslümanların imamlarına ve bilumum müslümanlara'' buyurdular. Ulemânın beyanına göre; Allah'a nasihattan murad: O'na iman etmek, şeriki olmadığına kail olmak, sıfatlarında küfre sapmamak, Allah'ı bütün kemâl ve celâl sıfatlariyle tavsif, cümle noksan sıfatlardan tenzih eylemek, O'na itâat etmek, âsi olmaktan kaçınmak, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, O'na itâat edenlere muzâheret, isyan edenlere husumet, küfredenlerle cihad etmek, ni'metlerini itiraf ile şükürde bulunmak, her işinde ihlas ve samimiyet göstermek, bütün bu sayılan vasıflara dâvet ve teşvik eylemek, bu hususta bütün insanlara yahud mümkün olanlara lütuf göstermektir.

Hattâbî (rahimehullah) : Bu izafetin hakîkati, kendi nefsine nasihat olması itibariyle kula râci'dir; Çünkü, Allah herhangi bir kimsenin nasihatinden müstağnidir, demiştir.

Allah'ın kitabına nasihat: O'nun Allah kelâmı olduğuna, onu Allah indirdiğine, kul sözlerinin hiç biri ona benzemediğine, kullardan hiç birinin onun benzerini getiremiyeceğine îman etmek, sonra ona tazimde bulunmak, onu tecvid ve âdâbına riayet, harflerine dikkat ederek huşu ile okumak, düşmanların tahrifine ve ona dil uzatanlara karşı müdafaada bulunmak, Kur'an-ı Kerim'de beyan buyurulan her şeye inanarak tasdik etmek, ahkâmına vâkıf olmak, umum ve mes'elelerini anlamağa çalışmak, nasihatlerinden ibret almak, acaib ve garaibi hususunda tefekküre dalmak, muhkem ayetleriyle, amel, müteşabih olanlarını tasdik etmek, umumunu, hususunu, nâsih ve mensuhunu araştırmak, Kur'an ilimlerini neşir ve o ilimleri, o nasihatleri öğrenmeğe dâvetle olur.

Rasûlullah sallallahü aleyhi ve sellem'e nasihat : O'nun peygamberliğini tasdik ile getirdiği şeylerin hepsine îman etmek, emr ve nehiylerinde ona itaat etmek, hayat ve mematında O'na muzâherette bulunmak, O'na yardım edenlere müzâheret, düşmanlarına husumet göstermek, O'na ta'zimde bulunmak, sünnetini ihyâ, dâvet ile şeriatını neşretmek, şeriattan hürmeti nefi ile O'nun ilimlerini öğrenmek, mânâlarını anlamak ve bunları öğrenmeye başkalarını dâvet eylemek, okur ve öğretirken ilme hürmetkâr davranmak, terbiye ve nezaket dairesinde okumak, bilmediği bir ilim hakkında söz söylememek, ulemâya hürmet ve ta zimde bulunmak, Peygamber sallàlahü aleyhi ve sellem'in ahlâk ve âdâbiyle ahlâklanmak, O'nun Ehli Beytini ve Ashabını

sevmek, sünnetinde bid'atçılık eden veya Ashabı Kiramdan birine dil uzatanların semtinden kaçmak gibi şeylerdir.

Müslümanların imamlarına nasihat : Onların hükümdar ve kumandanlarına özel ifadeyle ülu'l-emre itâat, hak uğrunda kendilerine yardım, hakdan ayrılmamalarını uyarı, unuttukları şeyleri veya henüz duymadıkları müsiüman haklarını lütfu nezaketle ihtarda bulunmak, onlara isyan etmemek ve halkın onlara itâat hususunda gönül birliğine varmasıdır.

Hattâbî ülu'l-emrin arkasında namaz kılmayı, onunla birlikte cihada gitmeyi, ona zekat vermeyi, zulmünden korkulduğu zaman silahla ona isyan etmemeyi, yalancı medh-u senâlarla onu aldatmamayı ve ona hayr duada bulunmayı da nasihattan saymış ve bütün bunların, müslüman imamlarından ülu'l-emir devlet adamları kasdedildiğine göre olduğunu kaydettikten sonra, bazan (müslümanların imamları) tâbirinden din âlimlerinin kasdedildiğini de söylemiştir. Onlara nasihat, rivayet ittiklerini kabul etmek, ahkâm hususunda onlara tâbi olmak ve kendilerine hüsnü zanda bulunmaktır.

Âmme-i müslüminden murad, müslüman ahalidir. Bunlara nasihat, din ve dünyalarına faideli olan şeyleri kendilerine göstermek, onlara öğretmek, kusurlarını görmezden gelmek, onlara eza etmemek, yardımlarına koşmak, zararlarını gidermek, iyiliği emr, kötülüğü nehyetmek, büyüklerine hürmet, küçüklerine şefkatte bulunmak, aldatmamak, hased etmemek, kendisi için dilediğini onlar için de dilemek, kötü gördüğünü onlar için de kötü görmek, onların mallarını, canlarını, ırzlarını müdafaa etmek, kendilerini bu sayılan şeylerle ahlâklanmaya teşvik etmek ve taatları hoşlukla onlara sevdirmek gibi şeylerdir.

İbni Battal diyor ki ; Bu hadis nasihate din ve islâm denilebileceğine, söze olduğu gibi fiile de din denilebileceğine delildir. Nasihat farz-ı kifayedir. Bazılarının yapmasıyla diğerlerinden sakıt olur. Nasihat tâkat nisbetinde lazım olur. Nasihatı eden zat, nasihatının kabul edileceğini ve kendine bir fenalık yapılmayacağını bilirse nasihat etmesi vacib olur. Kendisi için kötülük edileceğinden korkarsa ona nasihatı terk için ruhsat vardır. اذا استنصحتم فانصحوا "Sizden nasihat taleb edildiği zaman nasihat edin."

Görülüyor ki nasihat, hakikaten pek çok mânâları kendinde toplayan bir kelimedir. Lisanımızda daha ziyade (öğüt vermek) mânâsında kullanılan bu kelime burada yalnız o mânâ ile kalmıyor. Bilhassa bu hadisde bütün mânâlarına âmm ve şâmil olarak kullanılmıştır.

من راى منكم منكرًا فليغيره بيده فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذالك اضعف الايمان

"Sizden her hangi biriniz bir kötülük görürse onu hemen eliyle değiştirsin. Eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle değiştirsin, ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle değiştirsin. İmanın en zayıfı da budur" buyurulmuştur.

Emri bil ma'rufun vücubu mutezile taifesinin dedikleri gibi aklî değil şer'îdir. Vâkıâ Kur'an-ı Kerim'de : لايضركم من ضل اذا اهتديتم "Siz kendinizi kollayın. siz hidayete erdikten sonra başkasının sapması size zarar etmez" buyurulmuştur. Ama

bunun mânâsı, siz başkalarına emri bil ma'rufla uğraşmayın demek değil, muhakkikin ulemânın beyanına göre عليكم انفسكم لا يضركم من ضل اذا اهتديتم "Size nefsiniz gerek o halde siz aldığınız talimata göre emri bil ma'ruf, nehyi anil münkeri yaptınız mı artık başkalarının taksiri size zarar etmez." demektir.Çünkü kula yüklenen vazife yalnız iyiliği emr, kötülükten nehiydir. Bunları kabul ettirmek onun vazifesi değildir. Eserde vârid olduğuna göre Hazreti Ebu Bekir bu âyeti minberde okumuş ve : Siz bunu doğru te'vil etmiyorsunuz. Ben Rasûlullah sallallahü aleyhi ve sellem'den işittim : "Bir kavm zalimi görürler de menetmezlerse Allah'ın onlara kendi tarafından bir azab göndermesi yakıncacıktır." buyuruyordu, demiştir.

Emri bil ma'ruf, nehyi anil münker farz-ı kifayedir. Binâenaleyh her farz-ı kifaye gibi o da bazı kimselerin ifâsıyla diğer müslümanlardan sâkıt olur. Lakin hiç ifâ eden bulunmazsa, özürsüz bütün mükellefler günahkâr olur. Emri bil ma'rufun farz-ı ayn olduğu yerler de vardır. Meselâ, bir yerde bu vazifeyi bir kişiden başka bilen bulunmazsa o bir kişiye emri bilma'rufu ifa etmek farz-ı ayn olduğu gibi bir babanın evladı ile karısına iyiliği emr, kötülüklerden kendilerini nehyetmesi de farz-ı ayndır.

Ulemai kiram emri bil ma'ruf nehyi anil münker vazifesinin mükelleflerden sâkıt olmayacağını beyan etmişlerdir. Çünkü mükellefin vazifesi ettiği emr veya nehyin, muhatabına tesir edip etmediğini düşünmek değil, sadece o emr veya nehyi etmektir. İhtarın mü'minlere faide vereceği ise ayetle sabittir. Yine ulemanın temsillerine göre emri bil ma'rufa misal, avret yerinin bir kısmı açılan kimseye örtünmesini tenbih etmektir.

Emri bil ma'ruf vazifesini yapan kimsenin emrettiği şeye kendisinin de imtisal etmesi, nehyettiğinden kaçınması, sözünün tesirli olması için pek mühim ve lazım ise de şart değildir. Eğer emr ve nehyettiği şeyler kendinde de varsa bu sefer vazifesi çift olur. En evvela kendine emr veya nehiyde bulunması, sonra ayni şeyi başkasına yapması icabeder.

Mutezileye göre kötülükten nehiy işini ancak kendisi kötülük etmeyen ifâ edebilir. Delilleri : اتأمرون الناس بالبر وتنسون انفسكم "Kendi nefslerinizi unutup da âleme iyiliği mi emrediyorsunuz." âyeti kerimesidir. Mutezileden bazıları: Bir kimse kendinin etmediği kötülükten başkalarını nehyedebilir, demişlerdir.

Emr bil ma'ruf, nehyi anil münker vazifesi yalnız devletin bu iş için ta'yin ettiği me'murlara mahsus değildir; onu müslümanların efradı da yapabilirler. İmamül Harameyn : Buna delil icmâi müslimindir, diyor. Filhakika gerek asrı saadetde gerekse diğer asırlarda bu işin me'muru olmayanlar me'murlara da iyiliği emr, kötülüklerden onları nehyederlerdi. Sair müslümanlar onların bu yaptıklarını takrir ve kabul eyler, başkalarının işine karışıyorlar diye kendilerini ayıplamazlardı. Sonra bu vazifeyi ancak bilenler yapar. Şayet yapılacak emr, namaz, oruç ve saire gibi herkesin bildiği vâciblerden, nehiy dahi zina ve içki gibi meşhur menhiyattan olursa bunları emr ve nehiyde bütün müslümanlar müşterektir. Fakat, nadir tesadüf edilen fiil, kavil ve ictihada dair ise avam takımının gerek isbat gerekse nefi suretiyle bu işe karışmağa hakları yoktur. Bu sefer mes'-

ele yalnız ulemaya mahsus kalır. Ulemâ dahi ittifâkî mes'elelere dair emr ve nehiyde bulunurlar. İhtilaflı mes'eleler hakkında bir şey diyemezler. Çünkü iki mezhebin birine göre her müctehid hakka isabet eder. Diğerine göre hakka isabet eden yalnız bir kişidir, ama hangi müctehidin hata ettiğini bilmek kullara müyesser değildir. Hata edene günah dahi yoktur.

Şu kadar var ki, müctehidlerin hilafından çıkmak için nasihat yolu ile, emri bil ma'rufda bulunmak güzel ve makbul bir iştir. Zira bir sünneti ihlâl etmemek veya başka bir hilafa sebeb olmamak şartiyle ulemâî kiram müctehidlerin hilafından çıkmaya bilittifak kaildirler. Meselâ dört mezhebin imamlarına göre ittifakla caiz olacak bir abdest, evvelâ niyet edilerek, her azâyı âyetteki tertib üzere yıkamak, yıkarken hafifçe oğuşturmak, bir uzuvdan ötekine geçerken fazla vakit kaybetmemek, yani âzayı birbiri arkasından acele yıkamak, başın, bütününe mesh etmekle alınır. İşte bu itibarla imam Gazali : Müride mezheb yoktur, demiştir.

İmam Nevevî emri bil ma'ruf, nehyi anil münkerin çok zamandan beri zayi' olduğundan, onun zamanında bundan pek az, bir takım izler kaldığından bahsettikten sonra, sözüne şöyle devam ediyor: Emri bil ma'ruf, çok büyük bir iştir. Bu dînin nizam ve kıvamı ancak onunla kaimdir. Fenalıklar çoğalınca azab iyiye ve kötüye umumi olarak gelir. Zalime mani olmazlarsa Allah Teâlâ'nın azabını onlara umumileştirmesi pek yakındır.

فليحذل الذين يخالفون عن أمره ان تصيبهم فتنة او يصيبهم عذاب اليم

"Allah'ın emrine muhalefet edenler ya başlarına bir belâ gelmesinden yahut acıklı bir azaba duçar olmalarından korunuversinler."

Şu halde dünyada hayatı tayyibeye ulaşmak ve ahiretinin ma'mur olmasını dileyen ve Allah'ın rızasını korku ile tahsil etmeğe çalışan bir kimseye gereken vazife, bu işe ehemmiyet vermektir. Çünkü faidesi çok büyüktür. Bâhusus, çoğunun elden gittiği bir zamanda... Kedisine itirazda bulunan kimsenin rütbesi yüksek diye ondan korkmamalıdır. Zira Allah Teâlâ Hazretleri : ولينصرن الله من ينصره "Allah kendi dînine yardım edene elbette yardım edecektir." ومن يعتصم بالله فقد هدى الى صراط مستقيم "Her kim Allah (ın emrlerin) a sarılırsa muhakkak doğru yola hidâyet olunur."

والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا

"Bizim için mücâhede edenler yok mu, onları mutlaka (doğru) yollarımıza hidâyet edeceğiz."

احسب الناس ان يتركوا ان يقولوا امنا وهم لا يفتنون ولقد فتنا الذين من قبلهم فليعلمن الله الذين صدقوا وليعلمن الكاذبين

"Yoksa insanlar hiç imtihan olunmadan îman ettik demekle bırakılacaklar mı sandılar? Yemin olsun ki biz onlardan öncekileri imtihan ettik. Doğru söyleyenleri Allah elbette bilecek, yalancıları da elbet bilecektir." buyurulmuştur.

Bilmeli ki, ecir külfete göredir. Emri bil ma'rufu, bir kimseye olan sadâkatı, sevgisi, dalkavukluğu, bir kimseden itibar beklediği veya onun yanında îtibârının devam etmesini istediği için elden bırakmamalıdır. Çünkü, ona olan sadâkat ve sevgisi, kendisine bir hürmet ve hak icabeder ki; onun haklarından biri de kendisine nasihat etmek ve ona ahireti için yararlı işleri göstermek, zararlılarından korumaktır. İnsanın dostu ve ahbabı,

ahiretini ma'mur etmeye çalışan kimsedir. Velev ki bu hal onun dünyası hakkında bir noksanlığa sebeb olsun. Düşmanı ise ahiretinin zayi olmasına veya noksanlığına çalışandır. İsterse bu sebeble ona dünyası için bir nev'i menfaat hasıl olsun. İblisin bize düşmanlığı böyledir. Peygamberler (Salevatullahi ve selâmuhu aleyhim ecmain) mü'minlerin dostlarıdır. Çünkü onların ahiretlerine yararlı şeylere ve o şeyler için kendilerine yol göstermeğe çalışırlar. Kerim olan Allah'dan bizi, dostlarımızı ve sair müslümanları rızasına muvaffak kılmasını dileriz. Bizlere cûdu rahmetini teşmil buyursun.

Emri bil ma'rufu yapan kimsenin nezaket, rıfku mülâyemetle muamelede bulunması icabeder. Zira maksada bu daha elverişlidir. İmam Şafiî : Bir kimse din kardeşine gizlice va'z ederse ona gerçekten nasihat etmiş ve onu ziynetlemiş olur. Aşikâre va'zeden ise onu muhakkak surette rezil etmiş ve batırmıştır, demiştir.

Nevevî ekseriyetle insanların emri bil ma'rufa karşı göz yumdukları şeylere misal olarak, kusurlu bir malı satılırken görüp de itirazda bulunmamalarını, o malın kusurunu müşteriye söylememelerini gösteriyor, bunun açık bir hata olduğunu söylüyor, ve : Halbuki bilenin satıcıya itiraz ve inkârda bulunmasının, müşteriye de malın kusurlu olduğunu bildirmesinin vacib olduğunu ulema nassan beyan etmişlerdir, diyor.

Münkerden nehyin nasıl yapılacağını Rasûlü Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) bu hadisde güzelce beyan etmiştir. Mezkur beyandan anlaşıldığına göre bir kötülük gören kimse imkan bulursa onu eliyle menedecektir. Buna gücü yetmiyorsa diliyle, bu da mümkün değilse kalbiyle mani olacaktır. Kalble mani olmanın mânâsı o şeyi kerih görmek, ondan tiksinmektir. Hakikatda bu bir kötülüğe mani olmak değilse de başkası elinden gelmediği için ister istemez onunla iktifa eder. Allah'u âlem bundan dolayı onun hakkında: "İmanın en zayıfıdır." buyurulmuştur. Yani kötülüğü değiştirme hususunda semeresi en az olan budur. Yoksa îmanın en zayıfı yoldan eziyet veren şeylerin atılması olduğu mâlumdur. Mamafih buradaki zayıflığı mutlak bırakarak iki hadisin arasını bulmak da mümkündür. Bu takdirde eziyet veren şeyin atılmasıyla kötülüğü kalben değiştirmek birbirine müsavidir. Bundan daha zayıf mertebe yoktur. Hatta kalben değiştirme daha da zayıftır.

Bâbımızın hadîsi hakkında Kadi İyaz şunları söylemiştir : Bu hadis, münkerin nasıl değiştirileceğini beyan hususunda esastır. Münkeri değiştiren kimseye düşen vazife, sözle olsun, fiilen olsun onu gideren herşeyle değiştirmektir. Meselâ, bâtıl bir şeyin âletlerini kıracak, içkiyi ya bizzat dökecek yahut birbirine döktürecek, gasbedilen malları ya bizzat gasıbdan alarak sahiblerine iade edecek yahut imkânı varsa başkasına emrederek bu işi yaptıracaktır.

Münkeri değiştirirken, cahil ile şerrinden korkulan kuvvet sahibi zalime karşı son derece yumuşak davranmalıdır. Çünkü bu şekilde hareket etmesi sözünün kabulüne daha ziyade yarar.

Nitekim bu işi vazife olarak üzerine alan me'murun da ayni mânâdan dolayı salah ve fazilet ehli olması müstehabtır. Şaşkınlığında devam edenle, tembelliğinde israfa varan hakkında şiddet göstermelidir. Ama bunu yapmak için gösterdiği şiddetin, değiştirdiğinden daha kötü bir münkere sebeb olmayacağından emin bulunması şarttır.

Kendisi zalimin tasallutundan mahfuz olmalıdır. Eğer zann-ı galibine göre, o münkeri eliyle değiştirmek kendisinin veya başkasının öldürülmesi gibi daha şiddetli bir münkere sebeb olacaksa, elle değiştirmekten vazgeçerek dil ile söylemeli, nasihat ve korkutma ile iktifa etmelidir. Şayet söylemenin o münker gibi bir münkere sebeb olacağından korkarsa kalbiyle değiştirmelidir. Hadisden murad inşaallah budur. Eğer emri bil ma'ruf hususunda yardım edecek bir kimse bulunursa, silah çekmeye ve harbe sebeb olmamak şartıyla yardım diler...

Bazılarına göre öleceğini dahi bilse münkere karşı behemehal sarih sözle itirazda bulunmak lazımdır. Fakat bu kavil doğru değildir.

Bu mes'elede İmamül Haremeyn şöyle demektedir : Mesela silah çekmeye ve harbe sirayet etmemek şartiyle, lafdan anlamayan büyük günah sahibini, devletin tabaası, efradı fiilen o günahdan menedebilir. İş harbe dayanırsa hükümdara havale edilir. Zamanın hükümdarı zalim olur da zulmü meydana çıkar ve yaptığı bu kötü hareketten sözle menedildiği zaman vazgeçmezse memleketin ileri gelenleri, silah çekme ve harbetme pahasına bile olsa onu hal' (yani azil) için ittifak edebilirler.

Ancak İmamül Harameyn'in bahsettiği bu hal' mes'elesi ulemâ arasında garib karşılanmış ve : Bundan maksad; hükümdarın hal'i ile daha büyük bir fesad çıkacağından korkulmazsa o zaman hal'edilebilir, demektir, şeklinde te'vil edilmiştir. Yine İmamül Haremeyn'in beyanına göre emri bil ma'rufla vazifeli olan kimse mücerred zan üzerine evlere girip araştırma yapamaz. O ancak gördükleriyle meşgul olur.

Hülâsa Ebul Hasen Mârûdî araştırma mes'elesini ikiye ayırmaktadır :

1– İşlenen bir harama dair olup sonradan tedariki mümkün değilse araştırma caizdir. Mesela doğru söylediğine itimad ettiği bir zat : Şu eve birisi bir adam kapadı, öldürecek yahut bir kadın kapadı zina edecek dese o evi aramak caizdir. Çünkü aranmadığı takdirde elden giden fırsatın tedarikine imkan yoktur. Bu aramayı yalnız devlet memuru değil, ahali dahi yapabilirler.

2– Yukarıda söylenenlerden bir derece aşağı olan münkerattır. Bunlarda içeriye girerek araştırma yapmak caiz değildir. Meselâ, bir evden kötü kötü eğlence sesleri gelse içeride işlenen menhiyyatı menetmek için eve girilemez, dışarıdan menedilir.

HATALARDAN ARINMAK VE HATALARDAN GÖZ KAPATMAK DA TAYYİBE HAYATI KAZANDIRIR

İslâm'ın yasakladığı her türlü hatalar hayatı tayyibeyi yok ettiği gibi faziletli ahlâk da hayatı tayyibeyi topluma kazandırır. Maddi ve manevi hayatlarını teminat altına alır, gafleti de yokeder.İşte bundan dolayıdır ki, İslâm dîninin dışında ahlâk nazarı itibâre alınmamaktadır. İslâm dîninde mâlum olduğu üzere din ile ahlâk arasında umum ve hususluktan başka bir fark yoktur. Binâenaleyh itikad, ibadet, edeb ve güzel ahlâkın tümü tatbik edildiği takdirde din ile ifade edilir. Ahlâk ise onun bir kısmıdır, fark bu kadar. Çünkü İslâm dîni nazarî-ahlâkı aslâ dikkate almamıştır. İttifakla ahlâk ve din bir anlamda kullanılır. Demek ilâhi nizamdan ibaret emr ve yasaklarda beşerin hükmü

yoktur. Yani beşer tarafından kurulan nizamlar din değildir.

Din; emr ve yasakları kabul etmekte, itikad, ibadet kısmında amel, muamele ve tavırlarda da ahlâkla isimlendirilir. Bir insanın hangi emrin inanç hangisinin amel olarak beyan olunduğunu ve neyin yasaklandığını bilmesi ve öylece inanması mecburidir. İşte bunu amelen de tatbik edene ahlâkı güzeldir denilir. Aslında amir Allah Teâlâ'dır, Kanun ve düstur yine onun kelâmı ve Rasûlünün hadisleridir. Bunun dışında hiçbir fikrin hâkimiyeti yoktur, hep tegallübe.

Emr ve yasaklar her ferde tevcih olunursa bedenî, ruhî, nefsî ve şahsî ahlâk olarak isimlendirilir. Aynı vazifeler iyale, topluma tevcih edilirse, ictimaî vazife ve umumi ahlâk diye isim verilir. Bu itibarla ahlakcılar ahlâk vazifesini ferdî ve ictimâî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Devlete ait olan vazifeler ise içtimâi hayata dahil olmaktadır. Bu itibarla altı veya sekiz kısımdır. Birinci kısım Allah'a karşı olan itikad, O'na ibadet etmek, emr ve yasaklarına riayet etmektir. İkinci kısım, halka karşı olan ahlaki vazifelerdir. Bu da her ferdin kendi nefsinde beden ve ruh olarak tatbik edilirse ferdi vazife denilir ki, bu üçüncü kısımdır. Eğer iyal ve toplumda karşılıklı olarak tatbik edilirse dördüncü kısım olur ki, buraya kadar o vazifeler izah edilmiştir. Dördüncü kısım da ya akrabaya karşı vazifelerdir, ya komşulara karşı yapılacak vazifelerdir yahut vatana karşı yapılacak vazifelerdir yahud da bütün insanlara karşı yapılacak vazifelerdir. Bu taksim şu hadisi şerifften alınmaktadır.

صم وافطر وقم ونَمْ فان لجسدك عليك حقا وان لعينك عليك حقا ولزوجتك عليك حقا وانه لزورك عليك حقا

"Ey Abdullah, senin gündüz oruçlu, gece ibadetli olduğundan haberdar oldum" Amr bin As'ın torununa hitaben böyle buyurunca o da, evet Ya Rasûlallah, demiş. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem ona "Oruç tut ve (bazı günlerde) ye, gecede uyu ve namaz da kıl. Çünkü senin üzerinde cesedinin hakkı vardır, gözünün hakkı vardır ve şüphesiz eşinin de senin üzerinde hakkı vardır. Gerçek şu ki ziyaretçinin de senin üzerinde hakkı vardır." Diğer bir rivayette de

ان لربك عليك حقا وان لنفسك عليك حقا وان لا هلك عليك حقا فاعط كل ذى حق حقه

"Şübhesiz senin üzerinde Rabbinin hakkı vardır, iyalinin hakkı vardır, artık her hakkı hak sahibine ver." buyurulmuştur. Bu hususta hısım ve akrabaya yardım etmek bahsinde izah geçmişti.

İşte bu hakları umum mânâ itibariyle ödeyen ve vazife olarak yapan fert veya toplum tayyibe hayatı kazanmış olur. Çünkü bir ferdin bir iyale nisbeti bir iyalin bir topluma nisbeti gibidir. Bir ferdin hakkında İslâmın emr ve yasakları ne ise bir ailenin bir topiumun ferden ferd hepsine aynı vazifedir. Bir ferd iyali içersinde güzel faziletleri kazanıp, güzel ahlâkla yaşarsa toplumun veya iyalinin şeref ve haysiyetini korumuş demektir. Böylece bir iyal yaşarsa toplumun; toplum da yaşarsa şübhesiz devletin şeref ve haysiyetini korumuş olur. Çünkü içtimai hayatın âzâlarını teşkil eden ferdlerdir. Birisinin zehirlenmesiyle hepsi zehirlenmiş olur.

Meselâ: Aile reisi olan erkeğin hanımına bağlı kalmaması şübhesiz iffet sıfatını

ihlal eder. Ve böylece toplum hayatına hürmette kusur etmiş olur. Bu hal hanımını da hıyanete sevkeder. Hanımı da kendisinin ve toplumun hakkında hıyanet etmiş olur. Evvelde metnini yazmış olduğumuz bir hadisi şerifte "Necabetli ve şerefliden başkası kadınlara ikram etmez, düşük ve alçak kimseden başkası onlara ihanet etmez" buyurulmuştur. Buna binâen ulemâ ittifakla şunu dediler : Her bir kocanın karısına ikram ve riayet etmesi farzdır. Hanımına karşı lâkayıtlıkla hareket eden, toplum hayatına tecavüz etmiş ve tayyibe hayatın zedelenmesine de gayret göstermiştir. Hayatı tayyibeyi ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiği için onun hakkında ceza tatbik edilir.

احملوا النساء على أهوائهن

"Kadınları (haram olmayan) arzularına bırakınız" buyurulmuştur. Buna binâen tayyibe hayatın kazanılmasının birinci vesilesi gerek ferdî, bedenî, ruhî ve gerekse ictimâî, karşılıklı vazifelerde hakları ödemek gerekliliğidir. Aynı zamanda tayyibe hayatın kazanılması için cimrilikten, israftan son derece ferdlerin sakınması gerekir. Fedâkarlık, îsar ve vefâdarlıkla infak edilmesine çalışılır. Bu çalışma ile binnetice tayyibe hayat müslümanın her ferdine nasib olur. Özellikle infak...

دينارًا انفقته فى سبيل الله ودينارًا انفقته فى رقبة ودينارًا تصدقت به على مسكين ودينارًا انفقته على اهلك اعظمها اجرًا الذى انفقته على اهلك

"Allah yolunda bir dinarı harcarsın, kölenin azad edilmesinde bir dinarı harcarsın,bir miskine sadaka vermek üzere bir dinarı tasadduk edersin, ehlinin geçimini temin etmek üzere bir dinar harcarsın. Bunların mükafat olarak en büyüğü ehlinin geçimini temin etmek üzere harcamış olduğundur." buyurulmuştur. İyalin, akrabanın ve cem'iyyetin manevî ıslahına çare birincisi iffet, ikincisi maddi manevî olarak kadınlara ikram, üçüncüsü iktisadla infaktır. Hele infak ferdlerin kalbindeki nifakı tamamen yokeder. İşte bu, aile reisi ve her yöneticinin vazifesidir.

İkinci olarak vazife, ferdi veya ictimâi olarak evladı güzel yetiştirmek. Demek içtimâi hayatta tayyibe hayatı kazanmak için her ferde kendini güzel yetiştirmek ve evladını güzel yetiştirmek olmak üzere iki vazife vardır. Bu iki vazifeye riayet etmek tayyibe hayatın kazanılmasına en kuvvetli vesiledir. İki eşin evladlarını terbiye etmemeleri ve çocuklarını başıboş bırakmaları tayyibe hayatı ihlal ettiği için beşeriyette en çirkin görülen, en büyük hatadır. İşte böylelerin cezası çok büyüktür. Böylelere iki büyük ceza vardır. Dünyada huzursuzluk, ahirette ateş. En büyük ihtarla bu cezadan kurtulmak için Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır.

ونكتب ما قدموا واثارهم

"Biz önden gönderdikleri şeyleri ve (geride bıraktıkları) eserleri yazarız." Bu ayeti kerîmede insanın aleyhinde ve lehinde iki şeyin yazılması beyan buyurulmaktadır. Birincisi insanın kendi nefsinde hayr veya şer kazanıp önden ahirete gönderdiği kendi amelidir. İkincisi insanın kendisi gidip, geriye bıraktıkları iyi veya kötü eserlerdir. Meselâ, insanın öğretmiş olduğu ilim, neşrettiği kitab, tesis etmiş olduğu hayr müesseseleri, vakıflar geride bırakılan eserlerdir. Kişi çürür, eseri dünyada kalır, hayatını okutturur. Şübhesiz evlad, bu eserlerin içinde ilimden sonra en büyük eserdir. Bunlar hayr defterinde yazıldığı gibi bâtılı yaymak ve zulüm olacak kanunları çıkartmak gibi kötü eserler de şübhesiz şer defterinde yazılır. Eğer bir toplumun ferdleri dünyalarında hayrlı eser bırakırlarsa hayatta iken hayrlı yaşadıkları için tayyibe hayatına mâlik

oldukları gibi ahirette de ebedi saadete sahib olurlar. Fakat en mühim olan geride kalan eserlerdir. İnsanın seviyesi ne olursa olsun, ya kendisi hayrlıdır, hayrlıları yetiştirir yahut da kendisi şerlidir, şerlileri yetiştirir. İşte yetiştirdiği evlad ve geriye bıraktığı eserin kendisinin lehinde şahit olması şübhesiz en büyük bahtiyarlıktır. Burada şu hadisi şerifi tekrarlayalım :

من سن فی الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها من بعده من غیر ان ینقص من اجورهم ومن سن سنة سیئة کان علیه وزرها ووزر من عمل بها من بعده من غیر ان ینقص من اوزارهم شیئًا

"Kim islâmda bir sünnet (gelenek, adet ve örnekler) bırakırsa, bunun ve kendisinden sonra amel edenin mükafatı hiç eksik olmaksızın onadır. Ve kim de bir kötü çığır açarsa bunun ve onunla amel edenin vebali onların vebalinden hiçbir şey eksik olmaksızın onundur." buyurulmaktadır. Bazı rivayetlerde Allah'ın Rasûlü bu hadisi beyan ettikten sonra "Biz önünden gönderdikleri şeyleri ve geride bıraktıkları eserleri yazarız." mealindeki Ayeti kerimeyi tilavet etmiştir. Şu halde eğer bir insan iyi adam olup ve sonra başta evladı olmak üzere, iyi adamı yetiştirirse islâmda güzel bir âdet ve gelenek icad ettiği için, kendisinden sonra hayr defteri kapanmaksızın daima terakki eder. Bundan daha güzel hayat ne olabilir... Şu halde gerek dünyada tayyibe hayatı, gerekse ahiretteki saadeti kazanabilmek için her anne baba kendi evladlarının fıtri kabiliyetlerini değerlendirmekle Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu imkanlar nisbetinde çalıştırıp, yetiştirmelidir. Çevresinde fenalık yapan insanlardan uzaklaştırıp iyi ahlâklı insanların yanına götürmelidir. Böyle yapan, Allah Rasûlü'nün şu duasına mazhardır.

رحم الله والدًا اعان ولده علی بره

"Çocuğunun iyiliklerinde yardım eden babaya Allah merhamet etsin."

Toplumu tayyibe hayatına ulaştıracak vesilelerden biri de hatalardan arınmak şartıyla ufak tefek hatalardan göz kapatmaktır. Aile reisi hatadan korunduğu halde eli altındakilerinin pek fahiş ve büyük bir günah da olmayan hatalarından teğafül etmesi gerekir. Bir iyalin hatalarını örtbas etmemesi takdirinde yönetici, iyalinden tayyibe hayatını kaldırmış ve onları ebedi saadetten mahrum bırakmıştır. Bundan daha büyük bir düşmanlık yoktur. İyal ferdleri de reislerine, me'murların âmirlerine, birinin diğerini şikayet etmesi de tayyibe hayatı ihlal eder. Doğrusu büyüğün küçüklerinin ayıblarını araştırması ne kadar zararlı ise, şübhesiz küçüklerin birbirini büyüğüne sık sık şikayet etmeleri de o kadar büyük hatadır. Bu hatadan dahi seviye ne olursa olsun ferdlerin arınmaları şarttır. Hazreti Ali diyor ki :

بلاء مُبرِحًا مُکلِحًا واموراً متاحلة رَدُحًا لا تکونوا عجلا مذابیع بذرًا فان من ورائکم

"Aceleci olarak (gizlemesi gerektiği sözleri) yapıp ifşa etmeyin (sır söylemeyin). Çünkü muhakkak arkanızda (ferdlerin) yüzleri(ni) ekşitip birbirini kovalayan fitneli belâlar vardır."

Yani eğer teğafül etmeyip ferdlerin ayıbını diğer ferdlere ifşa etmiş olursanız çok utandırıcı fitne ve belâlara sebebiyet vermiş olursunuz, demektir. Şayet Allah'ın azametine karşı bir insan kendi hatalarını unutur veya teğafül etmeyip bundan dolayı ayıb söylemeye cesaret ederse, bari kendi nefsinin ayıblarını söylesin. Nitekim şu hadîsi şerif bu mânâyı şöyle tasrih etmektedir :

اذا أردت ان تذکر عیوب صاحبك فاذکر عیوب نفسك

"Bir arkadaşının ayıblarını söylemek istediğin zaman, kendi ayıblarını hatırla" buyurulmuştur. Şu halde, "Bir ferdin fahişeliğini işitir işitmez ifşa eden insan onu işleyen gibidir. Fitnenin vebali ifşa edene aittir." Nitekim İmam Buhari dahi rivayet ettiği bir hadisi şerif şöyledir :

القائل الفاحشة والذى يشيع بها فى الاثم سواء

"Çirkin laf söyleyen ve onu yayan günahta eşittirler" buyurulmuştur. Bilhusus akraba ferdlerinin filan şöyle şöyle dedi yahut yaptı, ben böyle böyle dedim veya yaptım, canım filanın evveliyâtı şöyle şöyle idi, yok benim evveliyâtım şöyle şöyle idi gibi sözlerin asla kullanılmaması lazımdır. Şayet bunları söylemek icabederse en gizli bir yerde, en emin bir kimseye söylemekte zarar yoktur, denildi. Hatta iyal fertlerinden birisinin yaptığı bir hatadan dolayı kendi nefsini temize çekerek, filan da şunu işlerdi, ama ben onun gibi yapmadım demekle hatasından sevinmek veya hatasını küçük görmek bile son derece fitneye sirayet eder.

لا تظهر الشماتة على اخيك فيرحمه الله ويبتليك

"Kardeşinin tutulmuş olduğu belâdan sevinip, açığa vurma. Aksi takdirde Allah onu esirger ve seni aynı belâ ile imtihan eder" buyurulmaktadır. Binâenaleyh gerek iyal ve gerek toplum ferdlerinin birisi nefsini temize çekip asla sevinmemelidir. Arkasından hatasını ifşa etmemelidir. Aksi takdirde hayatı tayyibeyi iyal ve toplumdan silip süpürdüğü gibi hallerini de hüsnü muâşeretten su-i mübaşerete dönüştürür. Bunun için Rasûlü Muhterem ليس المؤمن بالطعان ولا اللعان ولا الفاحش البذى "Mü'min dil uzatıcı değildir, (gayrini gözden düşürmek maksadıyle yahut nefsini temize çekerek) lâ'net okuyucu değildir. Çirkin iş yapacak da değildir. Ve kötü söz söyleyecek de değildir" buyurmuştur. İşte mü'min böyle olmayıp tam mânâsıyla emin olduğu takdirde dünyada tayyibe hayatını, ahirette de ebedî saâdeti kazanır. Bu hadisi şerh eden bazı âlimler dediler ki: Kötü söz söylemek, çirkin iş yapmak, başkalara la'net okumak yahut başkasının şerefine dil uzatmak, onların ayıblarını söylemek insanı fenalığa teşvik ve fitneye tahrik olduğundan asla caiz değildir. Hele gayrinin hatasından sevinmek sureti kat'iyyede yasaklanmıştır. Halkın huzurunda iyal ferdlerini, me'murunu, işçisini tenkid etmek de caiz değildir. Bu dünyada huzur ve mutluluğa sahib olan zevatın, kalb sertliğini terketmeleri, küçüklerin de birbirinin ayıplarını gizlemeleri gerekir. Çekirdek vazifesini gören iyal ve cem'iyyet ferdlerinin dağılmaması için son derece buna önem vermek lazımdır. Nitekim bu huzur ve refahı kazanabilmek ve ferdleri huzursuzluktan kurtarabilmek için Allah Habîbine şöyle buyurur :

فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظاغليظ القلب لا نفضوا من حولك فاعفو عنهم واستغفر لهم

"Allah'tan bir esirgeme sayesindendir ki Sen onlara yumuşak davrandın, eğer kaba ve sert (katı) yürekli olsaydın herhalde onlar (bırakıp) dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla, (Allah'dan da) günahlarının yarlığanmasını dile." Her büyüğün, yöneticinin, aile reisinin bu sıfatta olmaları gerekmektedir. Büyüğün son derece merhamet ve şefkat sahibi olması lazımdır. Zaten büyüklüğün şanından biri de başkasının hatasından sevinmemek şartıyla, yumuşaklıkla davranmak ve daima iyal, akraba ve hatta toplumun ferdlerini birbirine bağlayıcı olmaktır. İşte büyüklerin vazifesi budur. Küçüklerin de büyüklerine hürmet ve saygı göstermeleri ayrıca birbirlerini şikayet etmemeleri gerekir.

Akrabadan yardımı kesmek alâkasız kalmak da iyalin hayatı tayyibesini silip süpüren hatadan biridir. Bundan da arınmak lazımdır. Çünkü iyal içersinde ve toplumda güçlüler, ilim, mal ve elde ettikleri ni'metle küçüklerine şefkat ederek yardım etmezlerse sevgi ve hürmet onların kalbinden kalkar. Bu takdirde haysiyet ve şeref çiğnenir. Hukemâ: الانسان عبد الاحسان "İnsan iyiliğin kölesidir" iyilik gördüğü takdirde iyi olmaya başlar, kötülükleri gizleye gizleye arınır. Bunun için büyükler yani kuvvetlilerin zayıflara mal, güç ve ilimle yardımı esirgememeleri lazımdır, demektedirler. Zaten İslâm da bunu emrediyor. Bu yardımı terketmek İslâm nazarında fena sayılmaktadır. Nitekim اثنان لا ينظر الله اليهما يوم القيامة قاطع الرحم وجار السوء "Kıyamet gününde Allah Teâlâ rahmet gözüyle iki taifeye bakmaz :(a) Akrabalık bağını kesen,(b)kötü ahlâklı komşu" buyurulmuştur.Demek yardımı kesmekle akrabalık bağının kesilmesi bir olmaktadır.Eğer bu yardım olmazsa komşu da komşusuna karşı fena ahlâkda bulunacak ve hayatı tayyibe de ortadan kalkmış olacaktır. Bu takdirde sevişmek sövüşmeye dönüşmüş olacaktır. Bundan daha büyük günah ne olabilir? Nitekim من الكبائر ان يشتم الرجل والديه "Kebairden biri de adamın ebeveynine sövmesidir." buyurulunca, denildi ki Ey Allah'ın Rasûlu bir adam babasına sövermi? Bunun üzerine

يسب ابا الرجل فيسب اباه و يسب امه فيسب امه

"Evet(birisi)adamın babasına sövünce o da onun babasına,o onun annesine o da onun annesine söver."buyurdular.Hadîsi şerif anne ve babaya sövdürmenin ne kadar büyük günah olduğunu beyan etmektedir. Sövdürmeyi icab edecek herşey büyük günah sayılmaktadır. Şübhesiz güçlü ve cimri zengin, ilmiyle amel etmez alim ve fenalık işleyen evlad, hem kendine hem de ebeveynine sövdürmüş olur. İşte fitnenin başlangıcı da budur. Burada, "Babalarınıza iyilik yapın ki, evladınız da size iyilikte bulunsunlar." buyurulan hadîsi şerifin hikmeti vuzuha kavuşmuş oluyor.

ZAN VE GAFLET FERDLERİ DAĞITIR VE HAYATI TAYYİBEYİ ZEDELER

İnsanlarda ya akıl ya da vehm hâkimdir yahut da ikisi eşittir. Tamamen îman ve faziletli ahlâkla şereflenen iyal ve toplum ferdlerinde aklı selim hâkimdir. Aklı selim hayatın bütün prensiplerini İslâm dininden alır ve o ilhamla şuurlanır. Şuurlandıktan sonra dünyada huzur, refah ve mutluluktan ibaret hayatı tayyibe ile yaşar, ahirette de mükafatını kemâliyle alır. Meselâ, aklî selim kâmil mü'minlerde hâkim olduğu için mü'minler bu sayede ebedi saadeti kazanmaktadırlar. Bunlarda vehmî kuvvet söz konusu değildir. Ama normal mü'minde arasıra vehmi kuvvetin saldırması görülür. Onlarda bazen huzursuzluk bazen de huzur hâkim olur.

Allah'a ve İslâm dînine inanmayanlarda kalbin âkile kuvveti son derece sönük olduğundan, vehmî kuvvet tamamen hâkim olur. Bunlara göre dünya hayatı bir anarşi ve bir harb meydanından ibarettir. Vehmi kuvvet birçok tahribat yapar. Çünkü îmanın tamamen yokluğunda tastam vehm hâkim olur. Zayıf îmanlılarda da bazen hâkim olur. Her iki surette de insan ya vehime kuvvetinin isteğine mahkum olur, artık behime nef-

sin istek ve arzularını yerine getirmek için hileye başvurur. Kuzu kıyafetinde bir keçi yahut insan kıyafetinde bir şeytan olur; yahut da kendilerinde subuiye kuvveti galebe çalar da aleyhinde olduğunu hissettiği zararı acele ile müdafaaya başlar, öfkelenir, tıpkı yırtıcı bir hayvan gibi olur. Bu takdirde de insan subuiye kuvvetinin istek ve arzularını yerine getirir, artık kendisi bir avcı olur. Mağlup olursa kendisi av olur. İşte او اضل سبيلا "Daha sapık yoldadırlar" meâlindeki ayeti kerîme bu gibi insanların hakikatini hal ve yaşantılarını beyan buyurmaktadır. Hikmeti şu ki, îman ve islâm su, insan da balığa benzer. Balık ne miktar sudan ayrılırsa o derecede çırpınır. Çırpınmada ya tekrar suya döner ve binâenaleyh tayyibe hayata kavuşur ya da tamamen sudan ayrılmış olup tayyibe hayatı kaybediverir. İşte gaflet denilen korkunç felâket budur. Bunlar hem Allah'ı hem de kendi nefslerini unuturlar. Kendilerini ve Rablerini unuttukları için Allah da dünyada onları huzursuzlukla, ahirette de ateşle cezalandırır. Nitekim böylelerin hali de ولا تكونوا كالذين نسوا الله فانساهم انفسهم اولئك هم الخاسرون "Hem kendisi Allah'ı (inkâr etmek ve haklarına tecavüz etmekle O'nu ve(hakkını) unutmuş, hem de Allah kendilerini kendilerine unutturmuş olanlar gibi olmayın. O (itaatten çıka)nlar fâsıkların tâ kendileridir." mealindeki ayette beyan buyurulmaktadır.

Ehli kitabdan yahudiler, Üzeyir Allah'ın oğludur; hiristiyanlar da İsa O'nun oğludur, demekle Allah-u Teâlâ'yı bırakıp Üzeyir ve İsa'ya taptılar. Binnetice cahil tabakası da papazlara ve hahamlara taptılar. Bu korkunç sapkınlığı idrak eden bir kısım insanlar da kiliseden ayrıldılar. Bunlar ise kimisi kendine tapmış, şahsiyetini ilahlaştırmış, kimisi de reisine tapmış ve böylelikle Uluhiyyet ve Nübüvvet mes'elelerini ortadan kaldırmışlardır. Kimisi de puta, taşa, güneşe ve sair şeylere tapmaya başladılar. Böylece vehmî kuvvet birçok insanları hak ve hakikatten uzaklaştırıp huzursuzluk derekesine sevketmiştir. Buraya kadar anlatmış olduğumuz mânâ, vehmî kuvvetin insan üzerindeki birinci tahribatıdır. Allah Teâlâ, atom gibi emriyle mü'minleri bu yoldan sakındırmak için "Onlar gibi olmayın, O(itaatten çıka)nlar fasıkların ta kendileridir." buyurmuştur. İnsan, son Peygamber olan Hazreti Ahmet'e inanmadığı takdirde ister bir dine mensub olsun ister olmasın bu huzursuzluk derekesinden asla çıkamaz. Demek huzur ve refahın yani tayyibe hayatın ilk kapısı "Muhammed Rasûlüllah"dır. (Sallallahü aleyhi ve sellem)

Vehmî kuvvetin ikinci bir tahribatı daha vardır. Vehmî kuvvet, zayıf imanlıları ahlâksızlığa sevketmekle cem'iyyet ferdlerinin kalblerini bozar. Bu takdirde nefsleri neden korkarsa yahut neyi severse ona tapar. Gayrinin sevgi ve korkusunun tesirinden kurtulan da kendi şahsiyetine tapmaya başlar. İşte bu felâket birçok zaman hak suretiyle insanı huzur ve refahdan uzaklaştırıp, nefsin hevâ ve hevesine taptırır. Nitekim Musa ve Nuh Aleyhimesselâm'ın zamanında Ad kavmi, Semud kavmi gibi birçok insanlar teyhidi ihlâl etmekle şirke girdiler. Allah Teâlâ'ya ibadeti bırakıp behime kuvvetin isteği olan işret ve tiyatroyu da tıpkı bir ibâdet sandılar. Hatta Subuiye kuvvetinin esirleri, insanları vahşi hayvanlara yedirdiler. Hatta ve hatta behime kuvvetinin esirleri de anadan doğma çırılçıplak, Kâbe'yi tavaf ettiler.

"Keffür-Riâ" adlı eserde İbni Hacer Heytemi, "Ruhul Beyân" tefsirinde Şeyh

İsmail Bursevî, "Mektubâtında" İmam Rabbanî ve daha birçok ulemâ şunu beyan ettiler : Zamanımızda bile Kur'an-a uymayan kaidelerle ayetler okumakta, sonra kaside, beyt ve şiirler söylemekte, dans gibi kadınlarla erkeklerin raks etmekte oldukları da yine vehmi kuvvetin tahakkümü altına girmekten dolayıdır. Bu İslâm diniyle bağdaşmayan eski bir âdettir. Tâ Musa Sâmiri'nin kavminden kalmış bir fena ahlâktır. Birçok mutasavvıflar halen zikir halkalarında ve tarikat namı altında o âdetlere devam etmektedirler. Güyâ kendilerinden geçip cezbe ve hal iddia ederler. Onların din davaları işte hak suretinde gelen vehmî kuvvetin zannıdır ve bâtıldır. Bunların yaptıkları din, ibadet ve şeriat değildir. Onların çalmış oldukları tef, çalgılar ve yapmış oldukları raks ve tevacüdleri hep cahiliye devrinden kalan fena ahlâklardır. Onların müşahede ettikleri hal, şuur altında hayvanî bir meslektir. Şuur üstü olan evliyanın hallerinden de çok uzaktır. Nitekim şu âyeti kerimeye dikkat edilse bu hakikat tamamen anlaşılır.

واخذ قوم موسى من بعده من حليهم عجلا جسدًا له خوار

"Musa (peygamber)nın kavmi O'nun arkasında ziynet ve takılarından bir buzağı heykel (ini yapıp onu tapınak) edindiler, ki, onun bir böğürmesi de vardı" buyurulmuştur. Etrafında toplanıp bir bayram günü gibi raks ve dans yaptılar. Onu bir ilâh bir mabud zannettiler. Bu çirkin ahlâkları zan ve tahminleri onların tevhid inançlarını bozdu, hareketleri de ahlâklarını bozdu. Artık maateessüf halihazırda da bu gibi oyun ve eğlenceler devam etmektedir. Ancak halihazırdaki oyun ve eğlencelerin bir kısmı ibâdet suretinde bir kısmı da isyân suretinde yapılmaktadır. Allah Teâlâ şu ayeti kerimede bu gibileri reddetmektedir. ارئيت من اتخذ الهه هواه افانت تكون عليه وكيلا "Gördün mü o hevâ (ve heve)sını tanrı edinen kimseyi?..Şimdi onun üzerine(Habîbim)Sen mi koruyucu olacak sın?"buyurmakla Allah Teâlâ Habîbini teselli eder ve mü'min olan selim akıl sahiblerini bu gibi yollardan sakındırır.İşte burada vehmin zan ve tahmininden,insanların birçoğu selim akıl çizgisinden ayrılıp, istek ve arzularına ulaşabilmek için bu gibi fenalıklara tevessül ederler. Binnetice bu tevessül yollarını şaşırttırır ve onları su-i zan, hıyanet, hased, başkasını tahkîr etmek, gıybet, tecessüs, haber dolaştırmak gibi zan ve tahminlere sevkeder. Binnetice bunlarla insanın elindeki tayyibe olan hayatını gasbeder, akrabalık ve iyal bağlarını kırar, milletleri birbirine düşürür, şeytanî yollara sevkeder.

و يعذب المنافقين والمنافقات والمشركين والمشركات الظانين بالله ظن السوء عليهم دائرة السوء وغضب الله عليهم ولعنهم و اعد لهم جهنم وسائت مصيرًا

"Allah'a kötü zanda bulunan erkek münafıklarla kadın münafıkları ve erkek müşriklerle kadın müşrikleri -ki kötü hezimet başlarına gelsin- (bir çok şekil ve nevlerde) azablandırmak için Allah onlara karşı gazablanmış, onları Rahmetinden kovmuştur. Onlara cehennemi de hazırlamışdır ki varacakları (bu) yer ne kötüdür" buyurulmuştur.

Demek vehmî kuvvet imanlı bir insana hâkim olamaz fakat saldırır. Saldırısı birkaç çeşittir.

1– İyi kimselere su-i zan,
2– Gıybet ve ayıp araştırmaya sevk,
3– Kötü lafları dolaştırmak ve bundan dolayı bâtıl zanlara girmek,

4– Başkalarını alaya almak ve zayıfları tahkir etmek, halka lakab takmak gibi hareketlere sevketmek,

5– Başkasının başına gelen musibetlere sevinmek, arkalarından da çekiştirmekle, filân şunu yaptı da şuna uğradı, filan böyle yaptı da ona beddua yaptım gibi sözlerle kendini halka beğendirip, sevmediği kimseleri ayıblatmakla gözden düşürmek ve lafla dürtmek gibi hasletlerle vehim ve şeytan, hisleri tahrik eder ve böylece mü'minler birbirine musallat olur.

6– Malın, menfaatin ve lezzetlerin kazanılmasını tahmin ettiği gayri meşru yollarda kazanmaya tevessül etmek ve halkın menfaatlerini ellerinden gasbetmek gibi arzularla saldırır.

Bu saldırı zenginlerde hâkim olursa hırslandırır, faziletli ahlâkları ibadeti bıraktırır, malla, muvakkat lezzetlerle sahibini uğraştırır. Elde etmiş olduğu menfaatten bu hırs sahibi gayrini mahrum bırakmaya çalışır. Dünyada huzursuzluk ateşinin alevlenmesi zengine nisbetle budur. Aynı hırs, istek ve arzu fakire nisbet edilirse, onu da gayri meşru kazançlara sevketmekle, kalbine hased verir. Bütün bunlar vehmî kuvvetin şeytandan aldığı ilhamların bâtıl taraflarıdır. Bu saldırıdan dolayı mü'minler birbirine düşer, o onu tekfir o onu tekfir, o onu tahkir, o onu tahkir eder. Allah ise mü'minleri bu korkunç felâketlerden kurtarmak için

انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بين اخويكم واتقوا الله لعلكم ترحمون ... يا ايها الذين امنوا لا يسخر قوم من قوم عسى ان يكونوا خيرًا منهم ولا نساء من نساء عسى ان يكن خيرًا منهن ولا تلمزوا انفسكم ولا تنابزوا بالالقاب بئس الاسم الفسوق بعد الايمان ومن لم يتب فأولئك هم الظالمون

"Mü'minler ancak kardeşdirler. O halde iki kardeşinizin arasını (bulup) barıştırın(kavga ettikleri zaman). Allah'dan korkun, ki esirgenesiniz. Ey îman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin. Olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayrlıdır. Kadınlar da kadınları (eğlenceye almasın). Olur ki onlar (eğlenceye alınanlar) kendilerinden daha hayrlıdır. (Kendi) Kendinizi ayıblamayın. Birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü addır. Kim (Allah'ın yasak ettiği şeylerden) tevbe etmezse onlar zalimlerin ta kendileridir." buyurulmaktadır. Zulmün başlangıcı tahkir, küfürle itham, lakab takmak ve gıybet gibi şeylerdir. Nitekim bu mânâ şu hadîsi şeriften anlaşılır :

ليس منى رجل ادعى لغير ابيه وهو يعلمه الاكفر ومن ادعى ما ليس له فليس منا وليتبوا مقعده من النار ومن دعى رجلا بالكفر او قال عدو الله وليس كذالك الاحار عليه

"Bile bile babasından başkasının oğlu olduğunu iddia eden hiçbir adam yoktur ki, (ni'meti inkârdan ibâret) küfür etmiş olmasın. Her kim kendinin olmayan bir şeyi kendine (bu benimdir demekle) iddia ederse o kimse bizim ahlâkımızdan değildir. (O gayrinin hakkını gasbettiği için) cehennemde oturacağı yere hazır olsun. Herkim bir kimseyi kâfir diye çağırırsa, yahut Allah'ın düşmanı diye (çağırırsa), onlar da öyle değilse şübhesiz bu söz, diyenin aleyhindedir" buyurulmuştur. Binâenaleyh kendinde

bir meziyet zannederek başkasını tahkir eden kimseler, haramlığını bilerek böyle davranırsa büyük bir günahı işlemiş, helâlliğini inanırsa kâfir olur diye fukaha tasrih etmişlerdir. Şu halde her mü'minin diğer mü'min üzerinde hakkı vardır. Bu hakkı inkâr etmek, gizlemek bazan nankörlük, bazen de küfür sayılmaktadır. Nitekim hadis şârihlerinden Kirmânî; Bu küfrün mânâsı şudur : Aslında bu hasletler kâfirlerin fiilidir, bunları haram olarak işleyen kâfirlerin fiilini işlemiş olur. Çünkü yukarıdaki âyet ve hadiste yasaklanan fenalıklar imanla aslâ bağdaşmaz, herbiri küfre giden birer yoldur. Eğer o yasaklar helal olarak inanılırsa küfürdür demiştir. Şu hadisi şerif Müşarünileyhi'nin sözünü takviye etmektedir: اثنان فى الناس هما بهم كفر الطعن فى النسب والنباحة على الميت "İnsanlarda iki haslet vardır. Her ikisi de onların küfrüne sebebtir. (a) Nesebe dil uzatmak, (b) (ölenin iyiliklerini sayarak) ölüsüne feryat etmektir." Diğer bir hadisi şerifte: سباب المسلم فسق وقتاله كفر "Mü'mine sövmek fısk, öldürmek de küfürdür" buyurulmaktadır. Hadîsi şeriflerde Kirmânî'nin dediği gibi küfür kelimesi küfrâni ni'met, mü'minin hakkını gizlemek demektir. Bunları helal olarak yaparsa ittifakla küfürdür. Hülâsa, mü'mine sövmek, öldürmek, neseblere dil uzatmak, müsiüman bir kimseyi kâfir itikâd etmek, müslümanı Allah'ın düşmanı diye târif etmek, küfre giden dört yoldur. Vehmî kuvvet cehalet ve kibirlilikde olduğu müddetçe, su-i zanna binâen ayıbları araştırır,menfaati kendine tahsis etmek için bunları işler veyahut istediğine ulaşamadığı için öfkelenir, îman kardeşliğini ihlâl etmekle de tayyibe hayatı yok etmiş olur. Bu kötü ahlâkların tümünün kökü kötü zandır. Öyle ise mü'min ateşten korunduğu gibi zandan da korunmalıdır. Nitekim şu hadisi şerif

اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث ولا تحسسوا ولا ولاتجسسوا ولا تنافسوا ولا تحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا كما امركم المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يخذ له ولا يحقيره التقوى هيهنا (مرتين) بحسب امرأ من الشر ان يحقر اخاه المسلم كل المسلم على المسلم حرام دمه وعرضه وماله ان الله لا ينظر الى اجسادكم ولا الى صوركم ولكن ينظر الى قلوبكم واعمالكم

"Zandan sakının, çünkü muhakkak ki zan sözün en yalanıdır. Başkalarının sözlerini (izleyip gizlide) dinlemeyin. Asla ayıbları araştırmayın. (Hırs ve oburluktan dolayı) Menfaatleri yalnız kendi nefsinize istemeyin. (İleriye ben varayım diye gayrinin hizmetini engelleyerek) Rekabet etmeyin. Hasedleşmeyin ve buğzetmeyin. (Ufak tefek hatadan dolayı) Birbirinize sırt çevirmeyin, size emrettiğim gibi kardeş olun Ey Allah'ın kulları. Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu terk edip de yardımcısız bırakmaz. (Gözden düşürüp) Onu tahkir etmez. (Göğsüne işaret ederek) Takvâ buradadır, takvâ buradadır. Kişinin müslüman kardeşini tahkir etmesi günah olarak ona yeter. Müslümanın herşeyi, kanı, malı ve ırzı (diğer) müslümana haramdır. Muhakkak Allah sizin bedeninize ve suretlerinize bakmaz, (çünkü bu onun san'atıdır). Ancak kalbinize, (îman ve semeresi olan) amelinize bakar" buyurulmuştur. Demek kalbdeki niyetler ve o niyetlerin mahsulü olan amel ve güzel ahlâk insanın san'atıdır. Mükellefiyet buradadır. Kibirlilik, cehaletden meydana gelen hırs ve hased, gıybet, haber dolaştırmak fitne ve fesada sebebtir. Herbir insanın kalbi cidden îman ederse bu felâketlere girmez .Bir cem'iyyetin

ferdleri bu hadîsi şerifin yasaklamış olduğu fenalıkları bırakmazsa asla hayatta refaha kavuşamaz. Bunlar iflasa götüren fenalıklardır. Bir hadîsi şerifte şöyledir :

تعرض اعمال الناس فی کل جمعة مرتین یوم الاثنین و یوم الخمیس فیغفر لکل عبد مؤمن الاعبدًا بینه وبین اخیه شَحْناء فیقال اترکوا او رَکوا هذین حتی یفیا

"İnsanın amelleri Pazartesi ve Perşembe günü olmak üzere her hafta iki defa (dergâh-ı İlahiyye ' ye yahut Peygambere) arzolunur. Her îman eden kulun günahı örtülür, ancak aralarında kin ve düşmanlık bulunan kimsenin günahı müstesnadır. (Allah tarafından şu emr verilir) Bunlar barışıncaya kadar bırakın yahut mühlet verin denilir." Bu hadîsi şerifin şerhinde Kâdi İyaz diyor ki; Kin ve düşmanlığın çok çirkin olmasına işaret edilmektedir. Çünkü kin ve düşmanlık îmanla bağdaşmayan ve Allah nazarında en çirkin görülen hasletlerdendir. İstersen şu ayetleri oku :

یا ایها الذین أمنوا اجتنبوا اکثیر من الظن ان بعض الظن اثم ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضا ایحب احدکم ان یأکل لحم اخیه میتا فکرهتموه واتقوا الله ان الله تواب رحیم

"Ey îman edenler zannın bir çoğundan kaçının, çünkü (bilhusus iyiler hakkında) bazı zan günahtır. Birbirlerinizin kusurunu araştırmayın, (casusluk etmeyin, Allah'ın gizlemiş olduğu kusurları ifşa etmeyin ve böylece)kiminiz de kiminizi arkadan çekiştirmesin. Sizden herhangibiriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. Allah'dan korkun. Çünkü Allah tevbeyi kabul edendir ve çok esirgeyicidir." buyurmaktadır.

Vâcib-ül Vücud; iyal akraba ve bütün mü'minlere nefsânî arzuları yasaklamıştır. Ondan söz açılan kimsede kusur varsa onu söylemek gıybettir, yoksa ona kusur isnad etmek iftirâdır. Çünkü Rasûlü Muhterem, gıybeti: "Din kardeşinin hakkında hoşlanmadığı sözü söylemendir," diye tarif buyurmuştur. Bundan daha güzel bir tarif yoktur. Şu halde din kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle anan, onun gıybetini yapmıştır. Gıybet yapmak esnasında vehmî ve şeytanî tuzak vardır. Vehim şunu şeytandan alıp dile söyletir. Efendim Allah afuvetsin onun sıfatını söylüyorum, bu gıybet değildir, yüzüne de söylemiştim vesair sözlerle bir fetva çıkarır. Halbuki böyle bir fetva ihtimal ki cennet kapılarını kendine kapattırır, ondan haberdar da olmaz. Meselâ bu sözleri söylemekle gıybeti helal ediyorsa cennetin anahtarı olan îmanını kaybetmiş olur. İşte bu mânâyı bildiren bazı haberde الغیبة اشد من الزنا "Gıybet zinâdan daha şiddetli bir fenalıktır" denilmektedir. Diğer rivayette لا یدخل الجنة نمام "Haber dolaştıran cennete girmez" buyurulmaktadır. Çünkü gıybet ve söz dolaştırmak cem'iyyet fertlerinin kalblerine, kin, zan, buğz, hased, hırs, ayıb araştırma, bencillik, riyâkârlık gibi hastalıkların tohumunu eker. Eğer bir toplumda bunların hepsi varsa o toplumun dünya ve ahirette felâhına imkan yoktur. Çünkü vehmî ve şeytânî hisler sahibini Allah yolunda değil, şeytan uğrunda bunlarla çalıştırır. İşte fitne ve fesad budur. Çünkü şeytan, mü'mini imanı ile birlikte Allah'dan başkasına taptıramaz ve onu küfre sokamaz. Ancak zan ve tahminle mü'mini bu gibi fitnelerle Allah'dan uzaklaştırır. Nitekim bu mânâ da şu hadisi şerifden anlaşılmaktadır.

ان الشيطان قد ايس ان يعبده المصلون فى جزيرة العرب ولكن فى التحريش بينهم

"Şeytan muhakkak Arab cezîresinde kendisine ibâdet edilmesinden ümidsiz olmuştur. Ancak (mü'minlerin) kalblerini değiştirmekten ve bedenlerinin de ayrı ayrı olmasından ümidini kesmemiştir." Bu hadîsi şerh eden ulemâ iki şekilde izah vermişlerdir .

1– Şeytan, hisleri ve vehmi kendi hesabına çalıştırmakla kalbe hırs, su-i zan tohumunu eker. Böylece kalben ve ruhen mü'minler birbirinden ayrılır, yani tefrikaya girerler.

2– Fiilen gıybet, haber dolaştırmak, birbirine sırt çevirmek ve birbirinden yardımı kesmekle bedenen de birbirlerinden ayrılırlar. Ayrıldıkça aralarında fitne ve fesad meydana gelir ve binâenaleyh herbiri diğerine saldırır. İşte bu hal "tahriş" ile ifade olunmaktadır.

İşte bu hikmete binâen "Müslüman odur ki, elinden ve dilinden diğer müslümanlar emin olurlar" diye buyurulmuştur. Bu tahrişle sözler tesirsiz olur nasihatler kabul edilmez, ihtilaflar çoğalır ve kâmil insanlar böyle kavmin içersinde garib olur. En kötü kavm bu. بئس القوم قوم يمشى المؤمن فيهم بالتقية والكتمان "Ne kötü kavmdir, o kavm ki mü'min aralarında korunarak ve (bilgilerini) gizliyerek yürür" Böyleleri korumak cemaate düşen vazifedir. Böyleleri bulmak lâzımdır. Böylelerin ırz ve namuslarını korumak vâcibdir. Böyleleri müdafaa etmek ve şerefini korumak gerekmektedir. Nitekim bir hadisi şerifte de

من رد عن عرض اخيه رد الله عن وجهه النار يوم القيامة

"Her kim mü'min kardeşinin şerefini koruyarak (ona gelecek) zararları reddederse Allah'da kıyamet gününde onun yüzünden ateşi döndürür" buyurulmuştur.

TOPLUM FERDLERİ IRKÇILIK, ŞAHSÎ ÖVÜNMEK VE KİBİRLİLİKTEN SAKINMALIDIRLAR

Toplum ferdlerinden tayyibe hayatı silip süpüren ve beşer cinsini birbirine musallat kılan, hâkimiyetleri mahkumiyetlere çevirttiren, çirkinliğin en çirkini ırkçılık, şahsı övmek ve kibirliliktir. Bunların başı kibirlilik habâseti...

Beşer cinsinden erkek ve kadından ibaret her insanda yaratılışta üç tane külli meyl vardır. Birincisi "Hubbîzât" yani kendi nefsini sevmek, ikincisi "Hubbimahluk" yani güzel görülen mahluku sevmek, üçüncüsüde "HubbîHâlık"tır, yani Allah Allah olduğu için yahut Allah yaratıcı veya Hâlık olduğu için Allah'ı sevmek. İşte bu ruhun gayesi...

a) Her insan fıtraten-kendi aklını ve şuurunu kullandığı takdirde, mutlak kendinde yaratıcısına karşı meyli külliden dolayı - Rabbini sever ve bu sevgiyle O'na yönelir. Yöneldiğini de hisseder.

b) Her insan kalbinde kendi zâtını düşündüğü zaman nefsini herşeyden fazla sever, aleyhinde olan herşeye karşı nefret eder ve zararları bertaraf etmek için gayret gösterir. Aynı zamanda lehinde inandığı herşeye meyledip sever, fakat kendisine bir faide verdiği

için o gayri sever. Meselâ, kavurma yapmak üzere beslediği kurbanı sevmek gibi. Yahut nefsini korumak için taşıdığı silah gibi. Gerçi sureten insan silah ve kuzuyu seviyor, ama hakîkatte kendi zâtını sevmiştir.

c) Aleyhinde ve lehinde olmaksızın sair mahlukatta müşahede ettiği güzellikten dolayı onu sever. Buna meyli küllî denilmektedir. J.J. Rousseau ve Freud gibi birçok feylosoflar - insanın bu hakîkatinden idraksiz olduklarından dolayı- insanları birbirine düşürüp av ve avcı haline soktular, fikirleriyle insan şehvetten ibarettir deyip yanılttılar. Ama hakîkat öyle değildir. Yanıldılar, yanılttılar.

İkinci ve üçüncü sevgi, insana galebe ettiği zaman insanı bir nev'i fıtratında olan Hâlık'ın sevgisini unutturur, rahmânî hisleri de şeytanî hislere dönüştürür. Nefs veya hayvanî kuvvet kendini sevdiği için herşeyi kendi nefsine feda eder. Ancak insanın fıtratında ve ruhunda merkezleşmiş Uluhiyyet'in sevgisi galebe ederse şeytani hisler azalır. Bu hisler azaldıkça insan Peygamber'in sünnetini ihya etmeye başlar. Demek bununla ancak şeytanî ve nefsanî hisler azalır. Aşk ve mehabbet bu. Bu, mehabbet ve aşkı lâhûtî ile tâbir olunur. Bu aşk insanın kalbinde mevcut olan zâtî sevgiyi terkettirir. Aleyhinde hissettiğine nefret, lehinde hissettiğine faide ve lezzetle bakmaz. Bilâkis Hâlık'ın elçisinin vasıtasıyla, lehinde beyan ettiğini elde etmeğe aleyhinde beyan ettiğini defetmeye çalışır.Meselâ haramlardan nefret ettiği gibi meşrua da meyleder. Rabbinin emrlerini yerine getirir ve yasaklarını terkeder. Böylece Hâlık'ın sevgisini kendi nefsinden ve hatta her mahluktan üstün tutar. Onun bu üstün tutuşu ihlasla tâbir olunmaktadır. İşte bu ihlasla mü'min, hislerinin arzularını bırakır ve İslâmî ahlâkı tatbik eder. Bu tatbikata da müslümanlık denilir. Demek insan üç şeyle mükelleftir. Birincisi Allah sevgisi, İkincisi ihlas, üçüncüsü O'nun elçisine ittiba' etmekle Allah'ın emrine teslim olmak. İhlâs, mehabbet ve teslim.

İslam dînine teslim, ihlas ve mehabbet tastam kemal bulursa kişinin nazari olan îmanı şuhûdî ve zevki olur. Hatta yer ve gök insanları hepsi aleyhinde birleşip yaygara yapsalar bile, asla îmanı sarsılmaz. Ekmelül Ulemânın eserlerinde tarif etmiş olduğu tahkîkî îman ve itminan derecesi budur. Hadisi şerifte bu makama işareten şöyle buyurulmuştur ذاق طعم الايمان من رضى بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد رسولا "Rab olarak Allah'a din olarak İslâm'a, Peygamber olarak da Muhammed (Aleyhisselam)e razı olan, (mehabbet, ihlas ve teslim semeresinden ibaret) îmanın tadını tatmıştır." Binaenaleyh böyle bir mü'min Allah'dan başka bir ilâh ve tesirci aramaz, İslâm yolundan başka bir yolu yol edinemez. Hazreti Fahri Alemden başka bir lider tanıyamaz. Bu hal kalbde yerleşir ve makamı olursa îmanı sahih, nefsi mutmain, kalbide rahat olur. Burada hayatı tayyibenin hakîkatine kavuşmuş olur. Böyle bir insan nefsini temize çekip, şahsını övmek yerinde Rabbini zikreder ve över. Kendisinde ve bütün mahlukatda bulunan nakışların güzelliklerini Rabbinden inanır, nesebini, soy sopunu sevmek yerine İslâmı sever ve onu över. Bunun için kibirlilik, ırkçılık vehmî zan ve tahminleri terkeder. Herşeyi dînine feda eder. Ama dînin cüzlerinden birini dünyanın en üstün menfeâtine değiştirmez. Artık bu mü'min bir mahluku severse Allah için sever, haseb, neseb, alış veriş olmaksızın salih insanların sevgisi gibi. Eğer bir insandan buğz ve nefret ederse o kimse akra-

bası, patronu, reisi olsa bile Allah hesabına ondan buğz ve nefret eder. Kâfir ve fâsıkların nefreti gibi. Bulduğu fakire, mezhebinde, meşrebinde olduğu için değil, bilakis yalnız ve yalnız müslüman oduğu için yardım eder. Yukarıda târif etmiş olduğumuz îmanın tekmiline de alâmet budur. Müslüman bir insan bir fakiri bulduğu zaman, o fakire kendisine düşman da olsa yardım eder. Bir fâsık, oğlu dahi olsa ondan nefret eder. Nitekim Hadîsi şerifte de bu mânâ şöyle beyan buyurulmuştur:

من احب لله وابغض لله واعطى لله ومنع لله فقد استكمل الايمان

"Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için (fakire sadaka) verir yahut Allah için (isyanından dolayı yakını olsa bile ona) vermezse şüphesiz imanını tekmil etmiştir." İyal, akraba ve toplum ferdleri böyle olurlarsa ittifâki bir surette kalbleri birleşir, bir tek beden haline gelir, kalblerindeki aşk-ı Rabbanî, ihlas ve islâma teslimleri –uzak mesafelerde olsalar bile– ruhlarını karşılaştırır. Herbiri birer "trafo" olur. Peygamber'in nübüvvet ve velâyet barajından, islâm şeriati ve sünneti ihya etmekle müctehidlerin mezheblerinin kablolarından ceryan gibi gelen feyzleri kaparlar. Bu iman ve tevhidi her mü'min "Na'budu", "Nesteînu" ve "İhdina"nın nunlarında müşahede etmektedir. En güzel ifade ile Allah'ın Rasûlü öyle mü'minlerin toplumunu şöylece târif buyurmaktadır:

مثل المؤمنين فى توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد اذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى

"Birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerine şefkat etmekte mü'minlerin misâli tek bir cesed gibidir. Ondan bir uzuv şikâyet ederse cesedin sair uzuvlarının da uykusuzluk ve sıtmasına sebeb olur, çağrışmaya başlarlar." Bu hadisi şeriften ehli tasavvufun fenafilihvan veya fenâfişyeyh diye târif etmiş oldukları sevgi fevkâlade anlaşılmaktadır. İşte fena...

Gerek şahsî sevgi, gerek zâti sevgi ve gerekse ırk ve meşreb sevgisinin yok edilmesi için imkan derecesinde Rasûlü Muhterem'e ittiba' gerekir ve O'nun sevgisiyle diğer sevgileri imhâ gerekir. Zira Allah'ın Rasûlü insanlardan daha fazla insanları sevmiştir. Şu ayeti kerîme bu davâya kâfi bir delildir. النبي اولى بالمؤمنين من انفسهم "Peygamber mü'minlere kendi nefslerinden daha evlâdır" mealindeki ayeti kerimeye binâen Peygamber ümmetini,ümmetinden daha fazla düşünmüş,dünya ve ahiret yollarının en güzelini onlara göstermiştir. Bundan dolayı her mü'min tabii meyillerini bırakıp bütün hislerini O'nun varlığıyla hislendirmek mecburiyetindedir. Tabii meyillerini cüz'i ihtiyariyesini O büyük insanın sevgisine çevirmelidir. Eğer Peygamber'in ümmeti üzerine düşecek bir hakkı varsa bu noktadadır. Mü'min bir cihetten Hâlık Teâlâ'nın emri üzere O'nu yüceltir ve sever. Diğer taraftan velini'meti olduğu için O'na hürmet gösterir ve sünnetini ihyâ eder. Sevginin başlangıç noktası bu. İşte bu iki hikmetten dolayıdır ki Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur : لا يؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من ولده ووالده والناس اجمعين "Sizden biriniz Ben kendisine çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça gerçek îmana sahip olamaz"

Bir insan dimağda nefs-i nâtıka veya emmare'nin tabiatiyle, istikbali için evladını, kendindeki bir meziyeti bildirmek ve nefsini temize çekmek için ırkını, ırkından da en çok babasını sever ve bunlara meyleder. Çok zaman nefsini bunlara feda eder. Yahut

buluşmak, faideleri elde etmek yahut zararları defetmek için de insan emsalini sever. Bu sevginin sureti şefkat hürmet ise de, hakikatı kendi nefsini sevmek ve onu övmektir. Irkı sevmekten ibaret kibirlilik ve cehalet insanı ebedî saadetten mahrum bıraktığı için Allah'ın Rasûlü bu çılgın meyli reddetmektedir. Şu halde hayatı tayyibeyi elde etmek için insan kendi ihtiyariyle en yüce insan olan Allah'ın Rasûlünü sevmelidir. Bunu kazanabilmek içinde yoluna ittiba' etmelidir. Aksi takdirde maksadına ulaşamaz. Bu maksada ulaşabilmek için البركة مع الاكابر "Bereketler büyüklerle beraberdir."hikmetli sözüne binâen bu sevginin anahtarı salih insan ve âlimlerin meclislerine devam etmektir denilmektedir. Öyleya her insan namazında bunu itiraf eder, derki. و على عباد الله الصالحين "Ve alâ ibadillahissalihin"Bununla mü'min ne demek istiyor? Allah'ın bereketleri, feyz ve rahmetleri yalnız benim üzerime değil, tüm mü'minlerin üzerine de olsun diye istekte bulunuyor. Eğer tahiyyatın iki selâmında bir mü'min, Allah'ın Rasûlü'nün sevgisini ve mü'minlerin sevgisini kalbinde hissetmiyorsa hem O'na karşı ve hem de tâbi'lerine karşı hıyanet etmiş olur. "Peygamber mü'minlere kendi nefslerinden daha evlâdır." Buna çok dikkat etmek lazımdır. Meselâ, Bir insan her iyiliği kendi annesinde ve babasında müşahede ettiği için âni olaylarda : ay anam, ay babam, der. Sonra evlenir, zifafda annesini ve babasını keyfine satar ve unutur. Sonra evlâdını görünce onu da unutur. Her bir güzeli görmekle öncekileri unutur. Bak Allah'ın Rasûlüne, O unutmamıştır. Şöyle ki; Allah'ın Rasûlü Sallallahü aleyhi ve sellem mirac gecesinde arştan yükseldi. "Kâb-ı Kavseyn" makamına ulaştı. Orada Allah Teâlâ O'na ihsan ve tecellilerde bulundu, yüce Azameti ile السلام عليك ايها النبي "Benim selâm ve tarafımdan selâmet üzerinde olsun ey Nebi" diye hitab etti. O anda Allah'ın Rasûlü o tecellide, o zevkler içinde, o makamda ümmetini unutmadı. Dediki: "Selâm ve selâmet bizim ve Allah'ın salih kulları üzerine olsun" işte Azamet!... Onun için O'nu unutmamak vâcibtir.

Gaddar ve zalim ansiklopediciler, Larus, Leyl ve benzerleri O'nun bu azametini idrak etmemektedirler. Zannederler ki, O zat kendi hâkimiyetini ortaya koymuş. Allah'a havale olsun zulümleri. İslâmiyet şahsî övünmeleri, istibdad ve ırkçılığı sureti kat'iyyede yasaklamaktadır. Allah'ın Rasûlü'nün birinci halifesi Ebu Bekir radıyallahü anhu ilk hutbesinde şöyle demektedir : "Ey insanlar, ben sizden hayrlı olduğum için değil bilakis sizler de beni seçtiğiniz için size emir olundum. Ben bu âmirliğin sizden birinizde olmasını dilerdim. Eğer benden bir muhalefet görürseniz derhal düzeltin ve beni ikaz edin." Görülüyor mu; adâleti, müsâvâti, islâm kardeşliğinin nasıl bir temel ve esas olduğunu ilk halife ne güzel bir biçimde beyan etmiştir. Demek icbar ve zulüm yoktur. İslâm'da insanların zenginleri, fakirleri, amir ve memurları hakkında yegâne hâkim Kur'an ve Hadistir. Nitekim Rasûlü Muhterem de son hutbesinde

ايها الناس ان ربكم واحد وان اباكم واحد كلكم لادم وادم من تراب ان اكرمكم عند الله اتقاكم وليس لعربى على عجمى فضل الا بالتقوى

"Ey insanlar, Rabbiniz birdir, babanız da birdir, hepiniz Adem'in evladısınız, Adem ise topraktandır. Allah nezdinde en kıymetli olanınız en çok O'na saygı göstereninizdir. ARABIN ARAB OLMAYANA ALLAH SAYGISI ÖLÇÜSÜNDEN BAŞKA BİR ÜSTÜNLÜĞÜ YOKTUR." sözleriyle bütün insanların şerefte bir olduğunu beyan buyur-

muştur. Eğer bir üstünlük varsa o da Allah Teâlâ'ya saygı ve kuluna şefkat etmektedir, başka değil. Çünkü

ولقد كرمنا بنى آدم

"Gerçekte biz insanı şerefli kıldık" mealindeki ayeti kerîme insanın üstünlüğünü beyan buyurmaktadır.

Ashabı Kiram İslâmiyeti bildikleri gibi tatbik ettiler. Gerek ruhbâniyet mezalimini ve gerekse devlet adamlarının istibdadlarını imha ettiler. Irkçılık, meşrebcilik ve dînin kabul etmediği sevgi ve saygıları reddettiler. Ancak son zamanda tekrar Roma ve Pers devletlerinden bir de Arab cahiliyetinden kalan bazı örf ve âdetler toplum ferdlerinin islâm'a teslim bağlarını ihlâl etmiştir. Hayâtı Tayyibelerini korkunç huzursuzluk hayatına dönüştürmüştür. Bundan dolayı kalblerde Allah'ın sevgisini, ihlası ve mü'minlerin tekrar tayyibe hayatlarını azaltmıştır. Şu halde şu üç düsturu müslümanların tatbik etmeleri şarttır. Bununla tayyibe hayat kazanılır, bundan başka hepsi hava.

1– Kendi zâtı sevgisini bırakıp bütün hisleri fıtratındaki mevcut olan Hubbihâlık'ta çalıştırmak gerekir. Tâ ki insanın içindeki fıtrî kabiliyet tastam bedene hükümran olsun. İnsan ruhunda merkezlenmiş bu gizli kabiliyet yani Allah sevgisi, Allah'ı zikretmek ve O'na şükür etmekle tezahür eder. Zira ruh ve nefsin birleşmesinden sonra nefsin beşeriyeti ruha galebe çalmakla onun fıtrî kabiliyetini kaybettirmiştir. Akl-ı selime de tevhidi unutturmuştur. Bu sebeble nefs, ırkı, reis ve tağutları Allah Teâlâ'ya ortak eder. Haliyle nefs, vehmî kuvvetin gösterdiği korku ve sevgiye binâen Allah'tan başkasına tapar. Ama îman terakki ederse bu yok olur. Hernekadar insan îmanla şereflense bile günahlar manevi olarak kalbi kirletir ve karartır. Fıtratında mevcut ve merkezlenmiş fıtrî kabiliyet zayıflaya zayıflaya kaybolur. Herbir peygamber kendi zamanında ve hayatlarından sonra da mirasçıları zikir ve şükür etmek vasıtasıyla ruhu ve kalbi temizletmeye çalışmışlardır. Çünkü kalb bundan başkasıyla uyarılmaz, dolayısıyla insan kendi zatının sevgisini bırakır ve Rabbini sever, O'na eş tutmaz. Demek peygamber ve mirasçılarının vazifeleri kalb ve ruhu bu kirden temizlemeleridir. Tebliğin gayesi de budur. Nefs ve ruh onları dinleye dinleye dînin icablarını hikmet ve ahlakı öğrenip tatbik eder. Zikir ve şükürle zatının ve ırkının sevgisini, islâma aykırı örf ve adetleri terketmekle tasfiye olur. Bu saflaşmayla da hayatı tayyibeye kavuşur. Nitekim şu ayeti kerîmede bu mânâ tasrih olmaktadır.

كما ارسلنا فيكم رسولا يتلو عليكم اياتنا و يزكيكم و يعلمكم الكتاب والحكمة و يعلمكم مالم تكونوا تعلمون فاذكرونى اذكركم واشكروالى ولا تكفرون

"Nitekim (Kitabı indirmek ve islâm hükmünü bildirmek gibi) içinizde kendinizden bir Peygamber gönderdik, tâ ki O, size ayetlerimizi okusun, sizi (Allah'a eş tutmaktan, fena ahlâk ve günahlardan kurtarıp) temizlesin. Size kitab (ve içindeki hüküm) ve hikmeti öğretsin. Bilmediğiniz şeyleri bildirsin. Öyleyse siz de Beni zikredin, Ben de sizi (sevab ve tayyibe hayatla rahmetimi bahşederek) anayım. Bir de Bana şükredin, Bana nankörlük etmeyin'" buyurulmuştur. Zikir ve şükür bu ayette emredilmektedir.

2– Mezkur ayetlerde Peygamber'in gönderilmesinin bir ni'met olduğu beyan olunmaktadır. O'nun sevgisini bütün mahluktan daha üstün tutup, herşeyden fazla O'nu sevmek gerekir. Bir taraftan hakîki velini'met olan Hâlık'ı zikretmek ve verdiği ni'metle

O'na şükretmek, diğer taraftan da en büyük vasıta olan Rasûlü Muhterem'i zikretmek ve sünnetini ihyâ etmekle her müslüman mükelleftir. Müslüman zâtı sevgisini ve mahlukun sevgisini bununla yok etmek mecburiyetindedir. Zinnûnî Mısrî Hazretleri diyor ki : Her kim kalb ve dil ile zikre devam eder ve salavatla meşgul olursa Allah Teâlâ da onun hizmetine mukabil kalbinde kendine karşı iştiyak nurunu arttırır. Bu iştiyakla insanda Hubbizat ve Hubbimahluk yok oluverir. Daha evvelde unutmuş olduğu kabiliyeti lâhûtî aşkı olan Muhabbetullah tezahür eder. Muhabbetullah çoğaldıkça O'nun Rasûlüne ittiba'da çoğalır. Binâenaleyh Muhabbetullahın alâmeti Rasûlü Muhterem'e ittiba' ve sünnetini ihyâ etmektir. Bunun içindir ki Allah bize şu ayeti kerîmede O'nun ittibaını emretmiştir. ان كنتم تحبون الله فاتبعونى يحببكم الله "(Habîbim) De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız Bana uyun ki Allah'da sizi sevsin." Ve şu ayeti kerîmeye de dikkat buyurulsun : والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين "Onlar ki biz (im yolumuz) de cihad edenler, elbette biz onları yolumuza iletiriz ve şübhesiz Allah iyilik yapanlarla beraberdir." buyurulmaktadır. Evet "Allah ın feyz bereket ve inayeti büyüklerle beraberdir." Onlarsız bir cihad hiç... Fatih'de Akşemseddinle beraber cihad ettiği için Fatih oldu. "Allah iyilik yapanlarla beraberdir." Ehli ihsan...

3– Kendisini insan bilip, kendini sevdiği gibi herkesi de şerefli, mükerrem bilerek herkese değer vermek düsturudur. Bu çok mühim.

يا ايها الناس انا خلقناكم من ذكر وانثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اكرمكم عند الله اتقاكم

"Ey insanlar şübhesiz biz sizi (ilk olarak Adem ve Havva'dan, sonra her birinizi) bir erkek ve bir dişiden yarattık. (Bu asıl yaratılışta hepiniz müsavisiniz, artık soyla sopla böbürlenmeye hiçbir sebeb yoktur) Sizi (sırf) birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cem'iyyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık Muhakkak ki, sizin Allah nezdinde en şerefliniz takvâca en ileride olanınızdır." buyurulan ayeti kerîmede şahısların ruhlarının, haramdan sakınmak, meşru' işlemekten başka birşeyle maneviyatta olgunlaşmayacağı tasrih olunmaktadır. Şu halde ruhlar ancak ve ancak takvâ ile ve manevi meziyetlerle olgunlaşır. Şu halde insanın değeri takvâdan başka birşeyle ölçülemez. Irk, soy sop gibi şeylerin faidesi de yoktur. Bunlar insanları dinden uzaklaştıran birer zehirdirler. Bunun içindir ki, Rasûlü Muhterem :

كلكم من بنى آدم وادم خلق من تراب لينتهين قوم يفتخرون بابائهم او ليكونن اهون على الله من الجعلان

"Hepiniz Ademoğullarısınız, Adem de topraktan yaratılmıştır. Babalarıyla iftihar edip böbürlenen herhangi bir kavm ya buna son verecek yahut da Allah nazarında necaseti yuvarlayan böcekten de daha alçak olacaktır" buyurmakla ırkçılığı tamamen ortadan kaldırmıştır ve ırkçıları son derece tehdit etmiştir. Ayaa! insanın kendi iradesiyle kazanmış olduğu bir meziyet yahut eliyle yapmış olduğu bir san'atla iftihar etmiş olması hele bir derece, neyse, ama güzel soydan olmasında yahut zenginin oğlu veya ehli beyt olmasında yahut şeyhin oğlu olmasında ne gibi iradesini harcamıştır ki, o ırkla iftihar edebilsin. Utanç gerekir... Demek ırkla iftihar edenden daha ahmak kimse yoktur. Çünkü Allah insana böyle bir ni'meti nasib ederse Allah'a şükür etmesi gerekir. Onunla iftihar gerekmez, vesselâm.

من تعزى بعزاء الجاهلية فاعضوه بهن ابيه ولا تكنوه

"Kim cahiliyetteki kavmiyetçilik izzetini iddia ederek izzetlense ona babasının şeyini ısırttırın (açıkca sövün) ve ona kapalı söylemeyiniz" buyurulmaktadır. Irkçılık çok eski bir davadır. Nitekim, İslâm'dan önce Arabistan'daki kabileler birbirlerine karşı neseble, soy sopla, evlad ve mal çokluğu ile övünürlerdi. Her kabile, haklı haksız kendi mensuplarını korur ve tarafgirlik gayreti ile hem dövüşür, hem de savaşırlardı. Her kabile kendine has vasıflarla üstünlük davasında bulunur ve bunu şairleri, edibleri vasıtasiyle panayırlarda ve toplantılarda dile getirirlerdi. Böyle ırkçılık ve sırf neseb şerefi iddiasıyla, kabileler arasında çok kanlar dökülmüştür. Hâk ve hukuk çiğnenmiş ve boş yere büyük zulümler işlenmiş olduğu tarihen sabittir.

İslâm dini bu anlayışı kökünden reddetmiş ve böyle bir davada bulunmayı afuv edilmez bir suç saymıştır. Zira insanlar tek bir soydan üremişlerdir. Başlangıç noktası, ilk insan Hazreti Adem'dir ve bütün beşeriyet onun neslidir. İnsanlar şeref ve kıymetlerini soylarından değil, ahlâk ve yaşayışlarından, ulvî gaye ve imanlarından kazanırlar. Bütün mü'minler kardeş olduğuna göre, hiç bir mü'minin diğer mü'mine soyca üstünlüğü olamaz. Allah katında üstünlük ve iyilik ancak takvâ iledir. Takvâsı, -yani Allah'ın emrlerine ve yasaklarına riayeti- en ziyade olan, Allah katında en iyi olan kimsedir. Allah katında makbul olan hak din İslâm dinidir, bütün peygamberlere gelen tevhid dinidir. Bu tek ve gerçek din şuuru içinde birleşmek ve yaşamak, millet bütünlüğünü, birlik ve beraberliğini, kardeşçe yaşama imkanını sağlar. Halbuki kabile ve ırk ayırımları sayılamayacak kadar çok olduğundan ve kabilelere bağlı gerçek bir hayat nizâmı bulunamayacağından soylara bağlı olarak tarafgirlik iddiasında bulunmak, ilim ve şuurdan uzak kalan boş bir dava olur ve arkasından da cem'iyyet bütünlüğü darmadağın hale gelir.

İşte tahribat ve zararı afuv edilemeyecek kadar büyük olan kavmiyet ve ırkçılık davasında bulunmak, kabile ve soylara bağlı kalarak hak ve adaleti çiğnemek suçunu işleyenlere en ağır şekilde sövmeye müsaade edilmektedir. Bu hareketle kavmiyet davasında bulunanlar susturulmuş olurlar ve utandırılarak bir daha böyle yıkıcı bir iddiada bulunmaya cesaret edemezler.

GÜLERYÜZLE ÜLFET, FERDLERİN KALBLERİNİ BİRLEŞTİRİR

Birlik ve beraberlik, mülâkat anından itibaren iltifat, selâm kalbe sevgi getirdiği gibi bütün başarıların da başlangıcı olur. Demek birlik ve sevgi, samimiyet ve ihlas mülâkat anından itibarendir. Başlangıçta güleryüz ve güzel sözden ibaret selâm ile bu manevî beraberlik temin edilir. Bir kitab, güzel harf ve ruha hitab edici cümlelerle muntazam şekliyle meydana geldiği gibi müslümanların da cemaatleşmeleri ve birbirine kaynaşmaları güleryüz ve güzel sözle meydana gelir. Kitabın lafz ve mânâ itibariyle intizamlı satırları insanların ruhuna ferahlık verdiği gibi güleryüz ve güzel söz de kalbe ferahlık ve sevinç verir. Toplum fertlerini biraraya getirir. İki kap arasındaki satırlara kitab denildiği gibi güleryüz ve güzel sözle birleşip nefretsiz mülakatda kaynaşan iki veya bir kaç müslümanın biraraya gelmesine ülfet denilmektedir. Müslümanların, şekil, örf, adet, ırk, meşreb ve mezhebleri ne olursa olsun Kitab ve Sünnet kaplarının arasında birleşmeleri mecburi ve zaruridir. Bu işe "i'tisam" denilir. Güleryüz ve güzel sözün semeresi olan ülfet; mülâkat anından itibaren alışmak, sevişmek tanışmak, cana yakın olmak ve bundaki dost-

luğu devam etmek, ayrıca ruhların birbirine bu sayede ısınması demektir. İslâmî bir cemaat ülfetle varolur. Ülfetin zıddı nefrettir.

Güleryüz ve güzel sözün semeresi olan ülfetin şartları da, tanışmak, dayanışmak ve yardımlaşmaktır. Enerjisi îman, barajı Kur'an, kabloları Hadis, müctehidler onun direkleri, mezheb ise trafo gibidir. Diğer mü'minler ise ruhları birer lâmba, âlet ve edavatlar... Güzel San'at, ve ahlâkın alâmeti olan güleryüzlülük ve güzel söz söylemek sigortalar gibidir.

Cenâb-ı Vâcibül Vücud Kur'an-ı Hakîmde ülfetten ibaret birliği ve beraberliği emretmekle zıddı olan nefreti, tefrikayı yasaklamaktadır. Nitekim

واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا واذكروا نعمة الله عليكم اذ كنتم اعداء فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخوانا

"Hepiniz toptan sımsıkı Allah'ın (Kitabına, islâm dinine, ihlasa ve O'nun ahdinden ibaret) ipine sarılın. (Ülfeti bırakmakla da) Parçalanıp ayrılmayınız. Allah'ın üzerinizdeki ni'metini düşünün. Hani siz (cahiliyet devrinde en büyük nefretle) düşmanlar idiniz de, O kalblerinizi (İslâm ülfeti ile ısındırıp) birleştirmişti. İşte O'nun bu ni'meti sayesinde din kardeşleri olmuşdunuz." buyurulan ayeti kerîmede kasdetmiş olduğumuz mânâ beyân olunmaktadır.

Bu ayeti kerîmede, güleryüz ve güzel sözün semeresi olan ülfet şartıyla Kitab,Sünnet ve Allah Teâlâ'nın emri üzerinde ittifak etmek, birlik ve beraberlik emredilmiştir. Nefretle yüz ekşitmek, tefrikaya düşmek, birlik ve beraberliği bozmak, hatta bunlara sebeb olan üstünlük davasında bulunmak, nefsde bir meziyeti vehmetmekten dolayı din kardeşliğini terketmek, onu tahkir etmek, onunla mücadele yapmak, onu alaya almak ve binâeanaleyh düşmanlık, ırkçılık sureti kat'iyyede yasaklanmıştır. Şu hadîsi şerif bu mânâyı, izah etmektedir :

المؤمن يالف و يولف ولا خير فيمن لا يالف ولا يؤلف وخير الناس انفعهم للناس"Gerçek îmanlı cana yakın olur, (kardeşini)severek birleşir ve sevilir.Cana yakın olmayan ve (güzel sözlü, güler yüzlü olmayıp) sevilmeyende hayr yoktur. Halbuki insanların en hayrlısı insanlara en faideli olandır."buyurulmuştur.İmam Menâvî diyor ki;Ülfet; îmanın alâmeti ve Allah'ın emrine sarılmanın vesilesidir. Cana yakın olmak, sevişmek ve sevilmek gerçek imanın alâmetidir. Şu halde "cana yakın olmayan ve sevilmeyen"in îmanı çokca zayıftır ve ahlâkı da güzel değildir.Onun için böylelerde hayr yoktur.İmam Mâverdî de şöyle demiştir; Güleryüz,güzel söz gibi bütün kemâliyet sıfatlarını kuşatan,ülfet kelimesidir. Ülfet toplumu rahata ve huzura sahib kılacak hatta galip kılacak,ruhlara en yararlı bir haslettir. Çünkü insan eza ve cefaya maruzdur. Eğer üzerinde bir ni'met görülürse düşük ahlâklılar ondan kıskanırlar,üzerindeki ni'metin zevalini temenni ederler. Eğer mü'min kimse cana yakın,güleryüzlü,güzel sözlü olmazsa gayrı tarafından sevilmez. Bu takdirde ondan kıskanan kimseler ona hükümran olurlar. Allah Teâlâ'nın mü'mine vermiş olduğu nimeti yoketmeğe yol bularak bilfiil de çalışırlar. O'da onlara bilmecburiye saldırır. Bu takdirde kendisine de haliyle nefsin hevâsı hükümran olur.Binâenaleyh nefs topluma hükümran olur,o da kıskananlar gibi helâk olur.İşte i'tisam ülfetsiz olamaz.

"Nasâihi Sultâniye" adlı eserin müellifi, bunları söyledikten sonra şöyle demektedir; Demek düşmana galip olabilmek ve dostlara da yardımcı olabilmenin çaresi güler-

yüz, güzel sözden ibaret sevgi şartıyle ülfettir. Sevmek, sevilmek, cana yakın olmak ve insanların eza ve cefalarına tahammül göstermekden ibaret olan ülfet hem sahibini rahata kavuşturur hem de düşmanları mağlup eder. Aynı zamanda Kitab ve Sünnete sarılmayı dengeler. İttifakı, birliği meydana getirir. Bu takdirde mü'minler bir tek vücud halinde rahatlıkla Allah'ın Kitabına sarılmakla Allah'ın hükümlerini icra ederler. İşte İ'tisam bundan ibarettir. Bunun için hadîsi şerifte

المؤمن الذي يخالط الناس و يصبر على اذاهم افضل من الذى لا يخالط الناس ولا يصبر على اذاهم

"O mü'min ki, insanların işine karışıp, cemaatlerine girmekte bulunur, eza ve cefalarına sabır ve tahammül gösterir; insan toplumuna girmeyen eza ve cefalarına tahammül göstermeyen mü'minden daha üstündür." buyurulmuştur. Demek i'tisam yani, birlik ve beraberlikte bulunmak ve ittifak üzere Allah'ın Kitabına sarılmak şu iki şarta bağlıdır :

1– Din kardeşlerinin hatalarından göz kapatmak, eza ve cefalarına tahammül göstermekle kusurları afuv etmektir.

2– Onlara nasihat etmek, güler yüz ve güzel söz söylemekle kötülük edene dahi iyilikle mukabele etmektir. Her iki şart ilk mülâkatta başlar, nefreti bertaraf etmek için de selâmlaşılır. Demek selâmın hikmeti budur.

تبسمك فى وجه اخيك صدقة والكليمة الطيبة صدقة لا تحقرن من المعروف شيئا ولوان تلقى اخاك بوجه طلق

"Kardeşine karşı güleryüzlü olman sadakadır. Güzel ve temiz söz söylemek sadakadır. Ma'rufdan hiçbir şey tahkir etme" buyurulmuştur Diğer bir hadîsi şerifte de

الارواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناكر اختلف

"Ruhlar, biraraya toplanmış askerlerdir. Bunlardan yaratılış vasıfları birbirine uyanlar biraraya gelir anlaşırlar. Ayrı yaratılışta olanlar'da ihtilafa düşüp birbirinden uzaklaşırlar." buyurulmuştur. Hülâsa cemaatleşmenin şartı ülfet, teğafül, afuv, ihsan ve ihlas olmak üzere beştir. Aynı zamanda selâm ve tokalaşmanın hikmeti de bunlardır. İslâm şartı beş, cemaatleşme şartı da beş...

GÜLERYÜZLE SELAMLAŞMAK RUH VE KALBLERİ BİRLEŞTİRİR

Allah Teâlâ insanları birbirine musahhar kılmıştır. Onun bu tashirinden dolayı herbiri diğerine muhtaç oluyor. İmam Râgıb diyor ki: Her bir insanda gizli bir kâbiliyet vardır ve her insanın gizli kabiliyetinden dolayı bir san'atı vardır. Her bir san'at, başkalarını sahibine muhtaç kılar. Avam tabakası ancak ihtiyacı olduğu zaman gayrine iltifat eder. Böylelerin gizli ve semâvî olan Allah'ın tashir hükmünden haberleri yoktur. Eğer Allah Teâlâ'nın bu tashiri olmasaydı insanların hepsi en güzel san'atı seçer ve onunla iftihar eder, binaenaleyh gayrine muhtaç olmazlardı. Demek insanlar birbirine muhtaçtır. Onun için birbirini sevmek mecburiyetindedir. Allah Teâlâ tabiat ve kabiliyetleri ayrı ayrı yaratmıştır. Herbirine gizli münasebetler vermiştir. Tâ ki her bir insan diğerine faideli olsun. Kendindeki kabiliyet ve san'atıyla diğerine hizmet etsin ve her biri diğerinin kederini, ihtiyacını gidersin. Böylece hepsinin hayâtı tayyibeleri teminat altına alınmış olsun. Selâmlaşmak bunun için, güleryüzlülük bunun için, ülfette bunun içindir. İşte bununla kul insanlık hakîkatine kavuşur.

Her müslümanın diğerinden faidelenmesi ve ihtiyaçlarını gidermesi özellikle hayrı celb ve zararı da defetmek için mülâkatlarda ülfetle selâm vermeli ve samimiyetle müsâfaha etmelidir. Çünkü bu hususta İslâm dîninin emri vardır. Aklı selim'de bunu icabettirir. İslâm dînî-ihtiyaç olsun olmasın, kişi, hüner, san'at, ilim ve gücüyle tanınsın tanınmasın - ilk mülâkatlarda selâmlaşmayı ve müsâfahayı emretmektedir. Çünkü her insan kendinde bulunmayan kâbiliyet hususunda başkaya muhtaçtır. Eğer selâm ve müsâfaha olmazsa binnetice insan ihtiyacını temin edemediği gibi nefsinden zararları defedemez ve faideleri celbedemez. Fakat bu sarfı nazar edilir. İhtiyaç olsun olmasın sevgiye dayalı selâm, samimiyete dayalı musâfaha İslâm şiarından olup, ancak mü'minlere mahsus bir meziyettir. Mü'minler kardeşine selâm verir, güleryüz güzel sözle, mülâkat anında kemâli mahabbet ve samimiyetle birbirine ikram ederler. Bu hikmete binâen Rasûlu Muhterem من بدأ بالكلام قبل السلام فلا تجيبوه "Selâmdan önce konuşmaya başlayana icâbet etmeyin" Başka rivayette

ايها الناس افشوا السلام واطعموا الطعام وصلوا الارحام وصلوا والناس نيام تدخلوا الجنة بسلام

"Ey insanlar selâmı ifşâ edin, yemek yedirin, akrabalık bağını ulaştırın, merhamet edin. İnsanlar uykuda oldukları halde (teheccüt olarak) namaz kılın, selâmetle cennete girersiniz. "Diğer bir rivayette bir adam Peygambere gelerek, hangi islâm daha hayırlıdır? Diye sorunca :

تطعموا الطعام وتقرا السلام على من عرفت ومن لم تعرف "yemek yedirirsiniz, tanıdığın ve tanımadığın kimseye selâm okursun". diye cevap vermiştir. Cennete girmek îmana bağlı olduğu gibi mehabbeti tahsil etmek de selâma bağlanmaktadır.

لا تدخل الجنة حتى تؤمنوا ولا تومنوا حتى تحابوا الا ادلكم على شيىء اذا فعلتموه تحاببتم افشو السلام بينكم

"Siz îman etmedikce cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikce de (tam) îman etmiş olmazsınız. Ben size bir şey göstereyim mi? Onu yaparsanız sevişirsiniz. Aranızda selâmı ifşâ edin." mealindeki hadîsi şerif, bu mehabbeti îmanla târif etmektedir. İmam Nevevî diyorki : " Îman etmedikçe cennete giremezsiniz" cümlesinden maksad zâhirî mânâdır. Binâenaleyh cennete girmek için mü'min olmak şarttır. Velevki îmanı kâmil olmasın. Yani cennete girmek mutlak îmana bağlıdır.

İmanı kâmil sahibi olmak ise mü'minlerin birbirini sevmesine bağlıdır.

يسلم الراكب على الماشي والماشي على القاعد والقليل على الكثير "Binen yürüyene, yaya yürüyen oturana ve az çoğa selâm verir." buyurulan hadîsi şerifte kimin kime selâm vereceği beyan buyurulmuştur. Diğer rivayette

يسلم الراكب على الماشي ويسلم الماشي على القاعد والقليل على الكثير والصغير على الكبير (وفي رواية) يسلم الرجال على النساء ولا يسلم النسا على الرجال

"Binen yürüyene, yaya yürüyen oturana, az olan çok olana, küçük olan büyük olana selâm verir." Diğer rivayette "Erkek kadına selâm versin, kadın erkeğe selâm vermesin." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifte, mülâkat ve meclislere girmek anlarında selâmın meşruiyeti ve sünnet oluşu beyan buyurulmaktadır. Nitekim ayeti kerîmede de şöyle buyurulmuştur :

فاذا دخلتم بيوتا فسلموا على انفسكم تحية من عند الله مباركة طيبة كذالك يبين الله لكم الايات لعلكم تعقلون

"Evlere girdiğiniz vakit Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir mutluluk (dilemiş) olduğunuz halde kendinize selâm verin. İşte Allah hükümlerini böylece size beyan eder ki, anlayasınız." Dînen sizden olan, sizin kendiniz sayılan evlerin halkına selâm verin. Kattâde diyor ki: Evine girdiğin zaman ailene selâm ver. Çünkü onlar senin selâmına daha müstehaktırlar. Şayet evin içinde kimse yoksa, eve girersen "Esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâh-is sâlihin. Es selâmu alâ ehl-i beyti ve rahmetullâhi ve berekâtuh." de. Selâmına melekler mukâbele ederler. İbni Abbas radıyallahu anhuma, mescidlere girildiği zaman da "Esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâh-is Sâlihîn" denilmesini tavsiye etmiştir. Yukarıdaki ayeti kerîmeye ve ان لجواب الكتاب حقا كرد السلام "Mektubun cevabı için bir hak vardır. Selâma icâbet etmek gibi." mealindeki hadise binâen ulemâ dediler ki: Selâm verene selâmla icâbet mektupla dahi olsa vâcibtir. Çünkü bu İslâm'a mahsus bir şiardır. "Selâmı aranızda ifşâ edin." mealindeki cümleden anlaşılıyor ki, ifşâ etmek, dağıtmak ve yaymaktır. Bu cümle tanıdık olsun olmasın, bütün müslümanlara âdetâ saçarcasına bol bol selâm vermeye teşviktir. Selâm vermek birleşip kaynaşmanın ve sevgi celbinin en başta gelen sebeplerindendir. Müslümanların birbiriyle tanışmaları ve ülfet etmeleri, kendilerini başka milletlerden ayıran şiarlarını meydana çıkarmaları, onun ifşâsı sayesinde mümkün olur. Aynı zamanda selâm vermekte nefsi teazua alıştırma, müslümanların hürmetini ta'zim, birbirleriyle küsüşüp alâkayı kesmeyi ve ara bozmayı ortadan kaldırma gibi nice güzel hikmetler vardır. İnsan verdiği selâmın. Allah için olduğunu bilmeli ve onu yalnız eşine dostuna değil her müslümana umumlaştırmalıdır. Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre: Bir adam, bir meclisde oturmakta olan Rasûlullah Sallalâhu Aleyhi ve Sellem'e uğrayıp, ESSELÂMU ALEYKÜM demiş. Bunun üzerine Peygamber "(Bu selâm karşılığı olarak) On sevab vardır." buyurmuştur. Esselâmu aleykum ve rahmetullah diyene de Peygamber aleyhisselâm, buna "Yirmi sevab vardır." buyurmuştur. Daha sonra başka bir adam gelip, Esselâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuh demiş. Buna da "Otuz sevab vardır." buyurmuştur. Sonra meclisden ayrılmak üzere selâm vermeyince, Rasûlullah Sallalâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

ما أوشك ما نسيى صاحبكم اذاجاء احدكم المجلس فليسلم فان بداله ان يجلس فليجلس واذا قام فليسلم مالاولى بأحق من الآخرة

"Arkadaşınız unuttuğunu (selâmını) ne çabuk unuttu. Sizden biriniz meclise geldiği zaman selâm versin de, eğer oturmayı uygun görürse otursun. Meclisden de (gitmek üzere) kalktığı zaman (yine) selâm versin. Evvelki selâm son selâmdan daha lâyık değildir." Karşılaşma halinde selâm vermek sünnet olup, buna karşılık vermek vâcibtir. Yalnız "Esselâmu aleykum" demekle bu sünnet yerine getirilmiş olur. Ancak bundan sonra ziyade eden "ve rahmetullahi" ile "ve berekâtuh" sözlerinin herbirinin karşılığında ayrıca onar mükâfat alır. Selâm verenin bu ziyadelerine aynıyla mukâbele edilir. Bu miktardan noksanıyla selâm verenlere ise ziyadesiyle mukâbelede bulunmak müstehabtır. Hatta sofra hazır bulunduğu zaman gelen zat, aç ise selâm verir ve meclisde olanlar da onu sofraya dâvet ederler. Aksi takdirde

لا تدعوا الى الطعام حتى يسلم

"Yemek yemeye, selâm verinceye kadar dâvet etmeyin." buyurulmuştur. Selâm o kadar mühimdir ki, İslâm kardeşliğinin hukuklarından biri sayılmıştır. Bera' bin Azib radıyallahu anh diyor ki : Rasûlullah Sallallahu aleyhi ve sellem bize yedi şeyi emr ve yedi şeyi de yasak etti : Bize hasta dolaşmayı, cenaze arkasından gitmeyi, aksırana teşmitte bulunmayı, yemini bozmayıp üzerinde devam edilmesini, mazluma yardımı, dâvet sahibine icâbeti ve selâmı ifşa etmeyi emr buyurdu. Bize yüksükleri yahut altından yüksük takmayı, gümüş kaptan bir şey içmeyi, eğer yastıklarını, kass ipeklilerini, ipek, kalın ipek ve ibrişim giymeyi yasak etti.

حق المسلم على المسلم ستة: اذا لقيته فسلم عليه. واذا دعاك فاجبه واذا استنصحك فانصح له واذا عطس فحمد الله فشيمته واذا مرض فعده واذا مات فاصحبه

"Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır : Ona rastladığın zaman selâm ver, seni çağırırsa icabet et. Senden nasihat etmeni dilerse ona nasihat et, aksırır da Allah'a hamd ederse ona teşmit et (yerhamukâllâh de), hastalanırsa onu ziyaret et, öldüğü vakit de arkasından git." buyurulmuştur. Yani cenaze merasiminde bulun, demektir. Özellikle meclislere girmek ve ayrılmak zamanlarında selâm vermek çokca mühimdir. Nitekim Muaviye bin Kurre diyor ki : Babam bana şöyle dedi : Hayrını umduğun bir meclisde bulunursan herhangi bir ihtiyaç seni acele ile ayrılmaya sevkederse, selâmun aleykum diye söyle; çünkü sen o meclisde onlara isâbet edecek olan hayra iştirak etmiş olursun. Herhangi bir meclisde oturan insanlar Allah anılmadan o meclisden dağılırlarsa, bir merkeb leşinden dağılmış gibi sayılırlar. Onun için meclise girmek anında selâm gerektiği gibi, ayrılırken de yine selâm vermek lazımdır.

Emirlere selâm vermek ve emirlerin de râiyelerine selâm vermeleri, Hazreti Ömer radıyallahu anhu'nun zamanından beri devam edegelmiştir. Nitekim Abdullah bin Abdullah radıyallahu anh şöyle anlatıyor : Muaviye halife iken ilk haccını yapmak üzere Medine'ye geldi. Ensardan Osman İbni Huneyf onun yanına girip : Allah'ın selâmı ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun, ey emîr, dedi. Şam'lılar bu ifadeyi (emîr sözünü) çirkin görüp dediler ki : Kimdir bu, mü'minlerin emîrine selâm sözünü kısaltan münafık? Bunun üzerine Osman dizini büküp üzerine oturdu. Sonra şöyle dedi: Ey mü'minlerin emîri, şunlar benim işimi çirkin gördüler,halbuki sen bu işi onlardan daha iyi bilirsin. Allah'a yemin ederim, ben bu ifade ile Ebu Bekir'e, Ömer'e ve Osman'a (radıyallahu anhum) selâm verdim de onlardan hiçbiri bu ifademi (ey emîr sözünü) çirkin görmedi. Buna karşı Muaviye, Şam halkından konuşmuş olan kimseye dedi ki : Sâkin olun, çünkü bunun dediğinden bir kısmı olmuştur. Fakat Şam'lılar da bu fitneler zuhura gelince dediler ki, Halifemizin selâmında yanımızda kısaltma yapma (ey emîr deme, ey mü'minlerin emîri, de). Zannediyorum ki, siz ey Medine'liler zekat toplayıcısına da (ey emîr) dersiniz.

Burada yine halifeye, müslüman devlet başkanlarına selâm verildiğine bir delil olarak bu haber getirilmekle beraber, Hazreti Muaviye'nin bir münakaşayı nasıl idare edip tatlıya bağladığı ve her iki tarafı yatıştırdığı hususu da öğrenilmektedir.

واذا حييتم بتحية فحيوا باحسن منها او ردوها ان الله كان على كل شيء حسيبا

"Bir selâm ile selâmlandığınız vakit siz ondan daha güzeli ile selâmı alın veya onu aynıyle karşılayın. Şübhesiz ki Allah her şeyin hesabını hakkıyle arayandır." buyurulan ayeti kerîmeye binâen selâm: " Esselâmü aleyküm" dünyada da, ahiretde de her an ve her türlü selâmet ve eminlik üstünüze olsun şeklindedir. Şu halde ne muayyen birer vakit ve mahdud birer mânâ ifâde eden " Sabahlar hayrolsun, akşamlar hayrolsun" veya "günaydın, tünaydın" gibi sözler selâmın azametini kuşatamaz.

Süfyan bin Uyeyne Hazretleri diyor ki: Bu ayet yalnız selâmı değil, her iyilik edene iyilikle mukabele olunmasını da emreder. Sana iyilik edene sen de iyilik et. Yapmazsan bâri onun senâsında bulun.

SELÂMLA BERABER DUA VE İSTİĞFARLA MUSÂFAHA FERDLERİ BİRLEŞTİRİR

Büyüklerimiz olan Ashâbı Kiram her işte bize örnek oldukları gibi güzel ahlâkta, selâm ve müsâfahada da örnektirler. Her zaman onları hayrlarla yâdetmeğe borçluyuz. İslâm kardeşliğinin bütün hukuklarını fiilen ve kavlen ümmete bildirdikleri gibi, mü'minlerin birbirine nasıl hürmet edeceklerini, ihmâl etmeden Peygamberi Zişan'dan sormuşlar, öğrenmişler ve mü'minlere de öğretmişlerdir.

Bazıları selâm, müsâfaha ve büyüklere hürmetin meşru' olmadığını ileri sürmüşlerse de aslı öyle değil, bilakis selâm büyüklere hürmet ve biat yani eminlik vermek için sözleşmeyi ifade eder, musâfaha da sünneti sahabe, Sünneti Rasûl'dür. Her mü'min mülâkatlarında kendilerine eminlik göstererek yardımlaşma, tanışma ve dayanışmak için dua ve istiğfarla birlikte musafaha ile birbirine biat ederler. Bu biatin beş mânâsı vardır :

a) Ruhânî birliği, beraberliği itiraf etmek için mü'minler Allah Teâlâ'nın "es-Selâm" ismini kendilerine şahit ederler. Yani âfat ve noksanlıktan müberra ve münezzeh mânâsında olan Allah Teâlâ'nın "es-Selâm" isminin bereketi, hıfzı, himayesi üzerinizde olsun, Allah sizi dünyada kaza ve belâdan kurtarsın demektir. İşte "esselâmü aleyküm"ün mânâsı budur. Bu maksadla mü'minler mülâkatlarda birbirlerine selâm verirler.

b) Allah Teâlâ bu ismiyle kime tecelli ederse kalbinde şehvet, kibirlilik, servet, benlik, riyâset ve hased, şehvet ve riya ve hatta nifak putları yıkılır. Yeter ki ciddi bir samimiyetle "esselâmü aleyküm" denilsin. Esselâmü aleyküm diyen zat selâm verdiği kimseye dua ederek kalbindeki putların yıkılmasını Allah'dan niyaz ettiği gibi, esselâmü aleyküm cümlesini işiten de aynı temizlemeyi din kardeşine ziyadesiyle Allah Teâlâ'dan istemesi vâcib olur. O da kendisine selâm verene selâmet ve sıhhatle beraber Allah Teâlâ'nın bereketini ve aynı isminin tecellisini diler. Eğer mehabbet ve kemâli samimiyetle öylece selâm verilirse bu ismin tecellisinden selâmlaşanların aralarında nefsânî arzular ve putlar kırılır.

السلام اسم من اسماء الله تعالى وضعه فى الارض فافشوه بينكم فان الرجل المسلم اذا مربقوم فسلم عليهم فردوا عليه كان له عليهم فضل درجة بتذكيره اياهم السلام فان لم يرُدُّوا عليه رَدَّ عليه من هو خير منهم

"Selâm (halkı fenalık ve ayıblardan arındırmak ve onları selâmete erdirmek mânâsında olan bu isim) Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. Onu (selâmet kapılarını açtırmaya bir anahtar olarak) yere indirmiştir. Onu (dua olarak) aranızda ifşâ ediniz. Çünkü gerçekte müslüman bir adam bir kavme uğrarken onlara selâm verdiği zaman onlar da selâmını alırlarsa (Allah Teâlâ'nın) es-Selâm ismini onlara hatırlattığı için onlardan bir derece üstünlük kazanır. Eğer selâm verilenlerin hepsi selâmı almazlarsa bâri onlardan en hayırlı olan zat icâbet etsin" mealinde buyurulan hadîsi şerifte her iki mânâda beyan olunmaktadır. Şu halde mülâkatlardaki selâm Allah'ın tecellilerini dilemekten ibaret üstün bir duadır.

c) Selâm vermek esnasında hâlis bir kalble mü'min kardeşine hayr dilemek büyük bir fedakârlığı icabeder. Hulusî kalbi icabettirir. Zira ahirette sâfî kalbden başka hiçbirşey faîde veremez. Demek ki selâm aynı zamanda hulusi kalb için müstakil bir duadır. Ayeti kerimede de :

يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من أتى الله بقلب سليم

"Kıyamet günü öyle birgündür ki, (her fenalıktan pak) selâmetli kalbden başkası ile gelene mal ve evlad; Allah'ın nezdinde faide vermez" buyurulmaktadır. İşte esselâmü aleyküm o gündeki o hâlis kalbi dilemekten ibarettir.

d) Esselâmü aleyküm demenin mânâsı, samimiyetimle ben hizmetinde hazırım, şerrimden emin ol. Selâm alanda aynı eminliği itiraf ederek aleyküm kelimesine "ve" ekleyerek "ve aleykümüsselâm" demekle kendisindeki samimiyet ve eminliği itiraf eder. Demek selâm veren eminliği istirham ediyor, selâm alan da itiraf ediyor. Bu hikmete binâen binen yürüyene selâm verir. Dünyada birbirinden emin olanlar ahirette de aynı eminlikle cennete gireceklerdir. Demek cennetin bir anahtarı da dünyadaki müminlerin aralarında ifşâ ettikleri ve yaydıkları Allah'ın "es-Selâm" ismidir. Allah da onlara kıyamet gününde ادخلوها بسلام امنين "Haydi cennetime selâmetle ve eminlikle girin." diyecektir, mealindeki ayeti kerime bu mânâyı tasrih etmektedir. Şu halde selâm ve eminlik vermek yalnız dünyaya mahsus bir şiar değildir. Ahirette de devam edecektir.

e) Selâm veren birliği istirham ederek Allah Teâlâ'nın es-Selâm ismini şahit eder. O ismin tecellisini hâlis bir kalble diler ve sağ elini uzatarak mü'min kardeşinin sağ elini tutar ve biat etmeye fiilen başlar. Sanki yardımlaşmak, tanışmak ve dayanışmak için birbiriyle biat ederler. Bu biat şunu da ifade eder. Annemiz İslâm, babamız Îmân, âdetimiz güleryüzlülük ve güzel sözün ifadesi olan faziletli ahlâktır. Şayet yukarıda izah olunan mânâlardan birinde ve bu biatte kusur etmiş olursak istiğfar ederiz. Bu istiğfar ayrıca günahları döktürür.

اذا التقى المسلمان فتصافحا وحمدا الله واستغفرا غفر لهما قبل ان يتفرقا

" İki müsiüman birbiriyle karşılaşıp, Allah'a hamd (günahlarına) istiğfar ederek tokalaştıkları zaman birbirinden ayrılmazdan evvel günahları mağfiret olunur." Yani küçük günahları örtülür demektir. Her mülâkatta müslümanların bu musâfahayı yapmakla biati tazelemeleri mendubtur. Ancak bir erkeğin yabancı bir kadınla tokalaşması haramdır ve henüz buluğ çağına yeni giren oğlanlarla musâfaha bazılara göre mekruhtur. Çünkü Rasûlu Muhterem murâhık çocukların -musâfaha yerinde- saçlarını okşamış, bazen de musâfaha etmiştir. İşte Ashabı Kiram selâmın akabinde fırsat buldukca tokalaşmakla bu biati geniş mânâsıyla yaparlardı. Nitekim Tabarânî'den gelen bir haberde şöyle denilmektedir :

كان اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم اذا تلاقوا تصافحوا واذا قدموا من سفرتعانقوا

"Peygamber Sallahü aleyhi ve sellem'in ashabı karşılaştıkları zaman musâfaha ederlerdi ve bir seferden evlerine döndükleri zaman da kucaklaşırlardı." buyurulmuştur. Bu biatten maksad ihtiyaçları gidermek, hal hatır sormak ve birbirine sevinç vermektir, yoksa halihazırda âdet haline gelmiş kupkuru heykel ve düdüğe üfürülen ıslık gibi selâm kasdedilmemektedir. Maateessüf halihazırdaki selâmlaşmalar sadece sûri bir âdet haline gelmektedir. Halbuki Ashabı Kiram geniş mânâ îtibâriyle selâm ve musâfahayı hakkıyla tatbik ederlerdi. Kendileri maddeye hâkimdiler. Şimdi ise madde hâkim olmaktadır. Diyebilirim ki selâm ve musâfahanın iki sureti var. Birinci sureti bizim zamanımızda yapılan kupkuru, samimiyet ve mehabbet olmaksızın selâmla, musafahadır. Şübhesiz bu müslümanların arasında rahmet yerine zahmete vesile olmaktadır. Hele kucaklaşma oldumu tamamen mehabbet soğumuş oluyor. Bu, samimiyetsizliğin ifadesi ve sûri bir selâmdır. Ashabın selâmı tam bunun zıddı idi. Çünkü kalblerinde samimiyet, mehabbet ve kardeşlik kavramı gerçekleşmişti. Nitekim hadîsi şerifte de bu son mânâ şöyle açıklanmaktadır :

ان المسلمين اذا التقيا فتصافحا و تسائلا انزل الله بينهما مأة رحمة تسعة وتسعين لا بشهما واطلقهما وابرهما واحسنهما مسائلة باخيه

"Muhakkak iki müslüman karşılaştıkları vakit birbirinden (hal veya nasihat taleb ederek) sual ederlerse Allah aralarına yüz rahmeti indirir, yüzden doksandokuzu onlardan en çok güler yüzlü, en çok hayırlı ve en çok samimi olarak kardeşinin güzelce halini soranadır." buyurulmaktadır. İşte hakîki selâm budur. Bir selâmla yüz rahmet inerse, yüz rahmetle kuşatılan iki mü'minin kuvveti ne miktar olur ? Düşünün ...

Selâm ve musâfahanın dört büyük hikmeti daha vardır ki, bu hikmetler bu hadîsi şeriften alınmaktadır. Hikmetten selâm ve musâfahanın hükmü anlaşılır :

1. Güleryüzle, güzel sözle Allah Teâlâ'nın ismini birbirine hatırlatmak ve herbiri diğerine selâmeti,eminliği dilemekle dua ve istiğfarda bulunmaktır.

2. Herbiri diğerini doğru ve takvâ yoluna teşvik etmekle birbirinden nasihatı taleb etmeleridir.

3. Kardeşine bir yardımda bulunmak ve ihtiyacının giderilmesi için hal sormak hikmetidir. Bu hikmet îman kardeşliğinin şartı ve yardımlaşmanın sebebidir; ama çok kâmil îmanlı ve çok hâlis kalblerde bulunur, bu hikmet. Nitekim :

تصافحوا يذهب عنكم الغِلَ وتهادَوْا تحابُّوا و يذهب عنكم الشحناء

"Tokalaşınız ki sizin kalbinizden hased, nefret, şekâvet ve kederler giderilsin, hediyeleşiniz ki sevişesiniz ve (dünya işlerinden dolayı aranızdaki) buğz ile rekabet gitsin" buyurulan hadîsi şerifte bu hikmet tasrih olunmuştur.

4. Müsâfaha anında her müslüman, kardeşinin üzerinde gördüğü ni'metten sevinerek hamdeder, kendi nefsini de kusur içinde görmekle kendi günahına istiğfar eder. Bu inançla her mü'min gayrini kendine şefaatci kılmış oluyor ve herbiri ni'meti kardeşine vererek menfaatleri ona tahsis eder ve ona dua eder. Bu inanç kalblere feyzi İlâhiyye'yi yağdırır. Aslında rahmet yağışının sebebi bu inançtır başka değil. Bu inanç her ikisinin de günahlarını afuv ettirir. Demek musâfaha hediyenin tamamıdır. من تمام التحية الاخذ باليد "El sıkmak hediyenin tamamlanmasındandır." buyurulmuştur. Bir hediye olan selâmın sevâbı, hayr ve bereketi, tokalaşmakla tamamlanır. İki mü'minin hediyelerinin tamamlanmaları anında –her ikisinin de– günahları dökülür. Bu hususta birçok hadisler vardır.

İlk karşılaşmada selâmdan sonra hemen musâfaha yapmak, müslümanların birbirine eminlik vermesi, sevgi ve samimiyyeti takviye etmekten ibarettir. Bu da birlik, beraberlik ve ittifakın ifadesidir. Yalnız bu biat de kâfî gelmemektedir. Fiilen tatbik edilmesi gerekir. Fiilen tatbik edilirse Allah'ın Rahmetleri mü'minleri kuşatacak ve huzursuzluk ızdırabından da kurtaracaktır. "Tokalaşınız ki sizin kalbinizden hased, nefret, şekâvet ve keder giderilsin, hediyeleşiniz ki sevişesiniz ve buğz ile rekabet gitsin." "Güvenlik vermek ve sevgi bildirmenin tamamlayıcısı müsafahadır." Biat mü'minlerin biati, musâfaha ile samimiyet...

USULÜYLE MUSAFAHA SÜNNET, KUCAKLAŞMA MENDUBDUR

Bir müslüman diğeri ile karşılaştığı zaman selâmdan sonra musâfaha etmeleri ve musâfaha esnasında da birbirlerine dua etmeleri, mü'min kardeşinin üzerinde görülen ni'metten dolayı ona sevinerek Allah'a hamdetmek, kendi kusurlarını müşahede etmekle istiğfar etmek yahut salavâtı şerifeyi kusurlarının bağışlanmasına vesile edinmek, Allah'ın yüce Rahmetlerini lâ mekandan yer küresine indirir. Bu musâfaha samimiyet teslim ve ihlas şartıyla yüz rahmeti yer küresine indirir. Musâfaha ve kucaklaşma....

İmam Buharinin rivayet etmiş olduğu sorulu ve cevablı bir haberde şöyle buyurulmaktadır :

Ashâbın arasında selâm ve musâfahanın varlığı hakkında ihtilâf yoktur. Ümmetin ittifakı ile selâm ve musâfaha sünnet, muaneka (kucaklaşma) da vardır. Ancak zamanımızda bu sünnet keyfiyyeti ile değil bid'at şeklinde yapılmaktadır. Bunun için bu üç sünnetin keyfiyyetinin yerlerini bilmek zaruridir. Meselâ, cemaatin camiden çıkarken tokalaşmaları mekruh ve bid'attir. Müstesna, mahalli cemaattan olmayan garib bir müslüman camiden çıktıktan sonra bir veya birkaç kişinin onunla musâfaha etmeleri, hal ve hatırını sormaları, yatmaya, yemeye ihtiyacı olup olmadığını öğren-

meleri için meşru' ve mendubtur.

Ama bir mahallenin cemaati camiden çıkarken mülâkat ve karşılaşmaları yoktur. Nitekim bu hususta İbni Abidin de diğer fukahâ gibi bunu kerih görmüştür. Hatta "Et-tergîb vet-terhîb" adlı hadis kitabının şârihi Mustafa İmmâre diyor ki : Bir mahallenin cemaatinin camiden çıktıktan sonra birbirleriyle musâfaha etmeleri ashab ve ehli sünnetin âdeti değil, bilakis rafizîlerin âdetidir ve sünnete muhaliftir.

Musâfahanın keyfiyyeti şöyledir : Musâfahanın tek elle yapılmasının usulüne göre ; erkek erkeğin, kadın kadının her birisi sağ ellerinin ayaları başparmakların altındaki etli kısmı kavrar. Başparmaklar da kenetlenir, samimiyetle el sıkarlar. İki elle müsafaha yapıldığında; sağ ellerin ayaları birbirine yapıştırılır ve başparmaklar da kenetlenir, diğer dört parmaklar bileğe doğru uzatılır. Her iki musafahada da dua ve istiğfar yapılır. Duada "gaferallâhulî ve lek" "Allah benim ve senin günahlarını mağfiret etsin." denilir. Bu keyfiyyetle musâfaha mülâkatlarda yapılır. Meclislere girmek ve çıkmakta ise ya mecliste en büyük ile musâfaha yapılır yahut selâmdan sonra oturulur. Meclise girenin mecliste bulunanların hepsiyle musâfaha etmesi vakti israftan başka bir şeyle ifade edilemez.

ما من مسلمين يلتقيان فيتصافحان الاغفر لهما قبل ان يتفرقا

"Birbirleriyle karşılaşıp tokalaştıkları zaman iki müslüman yoktur ki, henüz birbirinden (elleri) ayrılmazdan önce günahları örtülüp, bağışlanmış olmasın." buyurulmaktadır. Bu hadisi şeriften anlaşılıyor ki musâfaha mülâkatlarda yapılır.

Henüz bâliğ olmayan çocuklarla musâfaha mekruh olduğu gibi bir vakit nikahı caiz olabilecek kadın ve erkeğin musâfahaları haramdır. Bunun dışında her erkek, her kadınla, yani bir erkek kendi zevcesi ve mahremiyle tokalaşabilir. Meselâ, kişinin kayınbaba veya kayın annesiyle musâfaha etmesi, hatta küçüğün büyüğün elini öpmesinde de aynı müjde vardır. Nitekim ecnebi bir çocuğun başını okşamakta da bu müjdeler vardır. Okşama musâfaha yerine geçmektedir. Bu hususta İmam Buhari "Edeb-ul Müfred" isimli eserinde birçok hadîsi şerif rivayet etmektedir.

Şunu da demeden geçemeyeceğim. Zamanın bazı meşayıh ve âlimleri kadın ve kız talebelerine ellerini öptürüyorlar. Bu tahrimen mekruh veyahut cumhuru ulemâya göre haramdır. Eğer şehvet sözkonusu olursa ittifakla haramdır. Buna çok dikkat etmek lâzımdır. Çünkü neseb, rıda' ve müsaheretten başka evlad, anne, baba veya kardeşlik sözkonusu değildir.

Enes radıyallahu anh'dan gelen bir rivayete göre, bir adam Peygamberden sordu : Bizden birisi din kardeşiyle yahut dostuyla karşılaşırken ona eğilsin mi -ki bazı insanlar bunu yaparlar veyahut başıyla işaret ederler yahut bedeni ile eğilirler- "Hayır" buyurdular. Adam : Onu kucaklayıp öpsünmü diye sordu. "Hayır" buyurdu. Adam : O halde elini tutup tokalaşsın mı? Allah'ın Rasûlu Sallalahü aleyhi ve sellem: نعم "Evet" cevabını verdi.

Kucaklaşmak Ashâbın havâsından vuku' bulmuştur. Binâenaleyh selâm ve musâfaha her mü'mine mahsus, İslâmın şiarıdır, lakin kucaklaşma değildir. Bilakis küçük

tarafından muânekaya başlanılırsa büyüğün kalbi küçüğün kalbinden mıknatıs gibi sevgiyi alır, yok eder. Ama bir büyük şefkatini fiilen beyan etmek maksadıyla kendisinden küçük bir din kardeşini, evladını, talebesini kucaklar yahut bununla beraber alnını öpersе bu sünnettir ve çok faidelidir. Bu, sünnete uygun olması sebebiyle büyüğün kalbinden feyzi İlâhiyye'nin küçüğünün göğsüne akmasına vesile olabilir ve büyüğün kalbi küçüğün kalbini nurlandırabilir. Çünkü teveccüh ve iltifat büyük tarafından yapılır, küçük ise istidâdı ile tâlibtir. Nitekim Ebu Zer radıyallahu anh şöyle buyurur : Ben Peygamberle karşılaşıp da benimle musâfaha etmediği hiç vâkı değildi. Hatta birgün beni yanına çağırmıştı. Ben de evime geldikten sonra haberdar oldum, derhal yanına vardım. Kendisi bir taht üzerinde oturmuştu. O beni kucakladı (göğsümü, beden ve ruhumu feyzyâb eyledi). Şu hal amma güzel oldu, amma güzel oldu.

Birçok ulemâ : Peygamber'in bilfiil şefkatini bildiren bu menkibe musafâhadan çok üstün muânekanın faidesini beyan eder, dediler. Nitekim bu hususta Zeyd Hazretleri de, Benî Fezâre savaşından Medine'ye dönerken Peygamber'in kapısını çalarak yanına girmek için izin istemiş, Peygamber Aleyhisselam onun haberini alınca kapıya vararak onu kucaklamış ve onun iki kaş arasını ve alnını öpmüştür. Buna binâen ulemâ dediler ki : Büyüğün küçüğünü kucaklaması ve alnını da öpmesi içten gelen şefkate binâen olursa sünnettir. Mamafih bu gibi maksad dışında muâneka ve öpmek meşru' görülmemektedir. Doğrusu uzun bir seferden dönmüş ve hayırlı bir işe muvaffak olmuş bir zatın büyüğü tarafından kucaklanması sünnettir. Zamanımızda böyle bir maksad olmadığı halde iki mü'minin karşılaşmada kucaklaşmaları sünnete muhalif düşmektedir. Bilakis ruha sıkıntı verir bir âdettir.

Birçok müslüman muânekayı âdet haline getirmişlerdir. Onların -bir- birlerinin postuna beş kuruş vermedikleri halde şefkat, yardım, ümmete hizmet, uzun seferden dönüş gibi bir âlî maksad olmaksızın, kucaklamaları ve öpüşmelerinin yeri yoktur. Nitekim rüku ' edecek gibi eğilmek, secde edecek gibi yere kapanmak, namaz halinde durduğu gibi ayakta dimdik durmak da yoktur. Şübhesiz bunlar mekruhtur. Zenginlere ve umerâyâ karşı bunları yapmak korkuya binâen ise mekruh değildir. Nitekim bu hususta Aynü'l İlim Zeynü'l Hilim adlı eserin müellifi Aliyyü'l Kârî ve İmam Gazalî de birçok eserlerinde nakletmektedirler. Şu halde Havârici ve Vahabilerin bu gibi halleri küfür saymaları asla doğru değildir. Onlar ayakta durup da el bağlamayı putperestlikle ifade etmektedirler. Bir büyüğe hürmeten ayağa kalkmayı da bazıları haram, bazıları da küfür saymıştır. Ayâ Ümmeti tekfir etmek veya tefsik etmek marifet midir? Bu konu aşağıdaki başlık altında izah edilecektir.

ULEMA VE SULEHANIN GELMELERİNDE AYAĞA KALKMAK, ELLERİNİ ÖPMEK, DUALARINI ALMAK MEŞRU'DUR

Biraz evvel dediğimiz gibi bazı muâsırlar bu mes'ele hakkında birçok görüşleri ortaya koymuşlardır. Kimisi bu hürmet tapmaktır demeye cesaret etmiş, kimisi bunlara hürmet vâcibtir, el öpmek de vardır demişlerdir. Ayağa kalkmak, mülâ-

katlarda ve huzurlarında edeb ve usul üzere durmak ve oturmak meşru'dur, haklarına riayet vâcibtir, dediler ve saire.

Bizce bu son görüşte olanlar haklıdırlar. Şu kadar ki herşeyde olduğu gibi bu mes'elede de ifrat ve tefritten ârî meşru' ahlâk vardır. Kemiyyet ve keyfiyyetiyle tasdik etmek gerekir. Bizzat Peygamber Aleyhisselam bile Safvan bin Umeyye'ye Âdı bin Hâtem'e, Zeyd bin Hâris'e ve kızı Fatıma'ya hürmeten ayağa kalkarak kıyam etmiştir. Binâenaleyh faziletli kimselere hürmet ve onlara kıyam etmek bizzat Peygamber'in sünnetidir. Tapmak olmadığı gibi haram veya mekruh da değildir. Nitekim Müslim, Buhari ve Ebu Davud'un ittifakla rivayet ettikleri bir hadîsi şerifte, Kureyzeli'ler Sa'd bin Muaz'ın hâkimliğine indiler. Bunun üzerine Peygamber Aleyhisselam Sa'd'e buraya gelsin diye haber göndermişler. O da bir merkebe bindiği halde huzuru saadete gelmiştir. Hazreti Sa'd, meclisi saadete yaklaşınca Rasûlu Ekrem Sallallahü aleyhi ve sellem :

قوموا الى سيدكم (او خيركم)

"Ulunuza (yahut hayırlınıza) ayağa kalkın" buyurmuştur. Bu hadisin şârihleri bundan iki mânâ üzere hüküm çıkarmışlardır:

1. Rütbeten büyük müslümanlara, adâletle hüküm eden hâkime, bir komutanın,reisin gelmesi ve karşılanması zamanında ayağa kalkmak sünnettir.

2. Takvâ ve ilim bakımından büyük ve faziletlilerin karşılanmalarında yahut meclise gelmelerinde, hatta camiye gelmelerinde onlara hürmeten kıyam etmek sünnettir. Eğer riyâset sıfatları bir zatta varsa ona hürmet etmemek, geliş gidişinde ayağa kalkmamak edeb ve güzel ahlâka aykırıdır. Vahabilerin ve Havâricilerin bu hürmeti küfür veya haram görmeleri son derece hatadır. Diyorlar ki, Hazreti Sa'd yaralı olduğundan Peygamber onun merkebinden indirilmesi için emretmiştir. Bu emr yalnız Hazreti Sa'd'a mahsustur. Fakat fiili Rasûl onları tekzib etmektedir. Çünkü Rasûlü Muhterem bizâtihi faziletli kızı Fatıma radıyallahu anha için kıyam etmiştir. Müctehidlerden İmam Mâlik; Hürmeten kıyam etmek tenzihen mekruhtur, demiştir. O'nun dışında ahlâk ilmiyle iştigal eden ve cumhuru fukaha adâletle hüküm edene, lidere, hâkime, reise, komutana, ulemâya, salihlere ve özellikle kendi üstadına ayağa kalkmak mendub ve müstahabtır veyahut sünnettir diye ittifak etmektedirler. Nitekim Hazreti Ayşe'de şöyle rivayet eder : Fatıma radıyallahu anha Babasının yanına geldiği zaman Peygamber Aleyhisselatü vesselam ayağa kalkar, Hazreti Fatıma O'nun elini O da kızının iki kaş arasını, bazen başını öper, bulunduğu yere onu oturtur. Hazreti Fatıma'da O'na kıyam ederek mübarek ellerini öperdi. Herbirisi diğerine kıyam ederler ve her biri diğerine hürmet ederlerdi. Yani Peygamber ona şefkât o da O'na hürmet ederdi. Bu hususta Aliylül Kâri de "Aynü'l İlim Zeynü'l Hilim" adlı eserde şöyle der. Birgün Ashab Peygamber'in evindeki meclise toplandılar. Şiddetle izdiham olmuştu. Sonra Cerir bin Abdullah Elbecli'de gelerek mecliste yer bulamayınca kapıda oturmuş, Rasûlu Muhterem Aleyhisselam kemâli şefkatle ridâsını katlayarak ona atar ve bunun üzerine otur, diye emreder. Cerir de derhal ridâsını havadan alıyor tekrar gözyaşlarını dökerek onu yüzüne sürüyor ve öpüyor. Sonra ridâsını kemâli edeble

yanına vararak iade ediyor ve şöyle diyor : Allah Teâlâ Sana ikram etsin, Sen bana ikram ettin ve ağlıyor. Binâenaleyh büyüklerin ellerini hatta eteklerini de öpmek, gelmelerinde hürmeten onlara kıyam etmek ve edebi bozmadan huzurlarında vakar üzere durmanın meşruluğu fevkalâde anlaşılmaktadır. Aynı hâdisede Hâkim de şu hadîsi şerifi rivayet etmektedir. اذا اتاكم عزيز قوم فاكرموه اذا اتاكم كريم قوم فاكرموه
"Size bir kavmin azîzi geldiği zaman ona ikram edin." buyurulmaktadır. İkramda eğilmeyerek kıyam etmek, gelen zâta minder ve kürsü koymak, makam ve şereflerine göre iltifat etmek, hatta namazda ise namazını hafifletmek, güleryüz ve güzel sözle merhaba lafzıyla karşılamak ikram kelimesinde dahildir. Şu kadar ki gayrimüslimlerin âdeti gibi rukua gider gibi eğilmek yahut secdeye gider gibi yere kapanmak, reislere, meşayıh ve ulemâya böyle bir ta'zimde bulunmak yoktur. Büyüğün de böyle bir yüceltmeyi ve ta'zimi arzulaması haramdır. Peygamber Aleyhisselam bu yüceltmek gururuna kapılan ululaların bu isteğini ve böylece eğilip onları yüceltmek isteyenleri sakındırarak şöyle buyurur : من سره ان يمتثل له عباد الله قياما فليتبوأ بيتا من النار
"Kim Allah Teâlâ'nın kullarının kendisine ayakta dikilip durmalarına sevinirse (kendine mahsus) ateşten bir eve hazırlansın." Yani her kim vehmî kuvvetine kapılır da, oturan kimselere büyüklük ve kibirlilik taslayarak, kendisi için onların ayağa kalkıp yüceltmelerini severse, büyük günah işlemiş olur. İmam Gazalî'nin İhya-ul Ulum'da da tasrih ettiği gibi, oturanların da yüceltmek kasdıyla eşkiyaların şerlerini defetmek için onlara eğilmeleri yahut kıyamda durmaları mekruhtur. Aliyyü'l Kârî; bu kerahat, kerahati tenzihiyedir diye, tasrih etmiştir. Şu halde
اذا رئيتموني فلا تقوموا كما تقوموا لا عاجم يُعظِّم بعضهم بعضا
"Beni gördüğünüz zaman acemlerin kalkmaları gibi kalkıp ayakta durmayın" mealindeki hadisi şerif zalimlerin yaptıklarına hamlolunmaktadır. Hadisi şerifin nehyi dahi burada tahrimi değil, tenzihidir. Bu kalkmak, yüceltmek için ise tenzihen mekruh, ikram için olursa edebtir, güzel ahlâktır ve meşru'dur, demiştir. Aliyyü'l Kâri'nin bu deyişinde ehli sünnet müttefiktir. Nitekim İbnü'l Esir ان يمتثل kelimesini "Ulunun kendisi oturup halkı da huzurunda ayakta bekletmesidir" diye mânâ etmiştir. Çünkü acemler böyle yaparlardı. Bu da kibirlilik alâmetidir, demektedir.

Havâricilerin sözlerinin ne kadar sapıklık olduğu vuzuha kavuşsa gerektir. Nitekim diyorlar ki : Peygamber hastalığı münasebetiyle ashabının yanına gelmiş, o anda ashab da kıyam etmişler :
لا تقوموا كما تقوموا الاعاجم يُعظِّم بعضهم بعضا
"Acemlerin birbirini yücelterek kalkışı gibi kalkmayın" buyurulmuş. Bir de Hazreti Enes'in de rivayet ettiği bir haberde, Ashaba Peygamber'den daha sevimli bir kimse yoktu. Ashab da O'nu gördükleri zaman kıyam etmezlerdi. Çünkü Peygamber'in kıyam etmekten nefret ettiklerini bilirlerdi. Binâenaleyh kıyam haram veya küfürdür diyorlar. Ama el insaf. Hiçbir islâm büyüğü acemlerin kalkışı gibi bir kalkışa rıza göstermiş değildir. Evvelden Aliyyü'l Kâri ve İmam Gazali'den nakletmiş olduğumuz Cumhuru Ulemâ'nın sözlerini burada hatırlayalım. Müşârünileyhuma bu kalkışı, yani acemlerin kalkışını tenzihi mekruh olarak ifade etmişlerdir. Dikkat edilirse hadisi şerif mutlak kalkmayı ve hürmeti men etmemiş, mukayyed kalkışı nehyetmiştir. Eğer kalkmak

haram veya küfür olsaydı "Büyüğün gelişinde kalkmayın" buyuracaktı. Halbuki öyle dememiş, bilakis "Acemlerin kalkışı gibi kalkmayın" buyurmuştur. Fukahânın hükmü de şöyledir.

Hediye niyetiyle mülüklere secde eden büyük günah işlemiş olur. İbadet kasdıyla veyahut hiçbir maksadı olmadığı halde secde eden kâfirdir. Ululaın yanında yere kâpanmak, eğilmek ve yeri öpmek haramdır. Ululuk fikri taslayan da ve yapan da günahkârdır. Ulemânın huzurunda yere kapanmak, eğilmek -yüceltmek maksadı olmaksızın- mekruhtur. Hizmet olarak Allah'dan başkasına kıyam, eğilmek -secde müstesna- tenzihi mekruh olarak caizdir. Hatta Fetavayı Hindiyye'de, el bâbus-sâmin vel aşar fî mülâkâtıl mülük başlığı altında buna kısa bir izah verilmiştir. Özet olarak el öpmek vardır lakin öpmeden sonra eli alnına koymak yoktur. Aliyyül Kârî diyor ki : Ulemâ ve sulehâya ikram etmek, ellerini öpmek, binerken rikablarını tutmak, ittifâkî bir hürmet şeklini almıştır. Mü'minler bunları güzel görmektedirler. Mü'minlerin güzel gördükleri şey Allah nezdinde de güzel görülür. Şu halde adâletle hüküm edene, ilmiyle amel edene ve her âlime, üstada, kâmil meşayıha hürmeten ayağa kalkmak ve ellerini öpmek hatta eteklerini öpmek, zayıf da olsa bir rivayete göre ayaklarını da öpmek onların da şefkâten küçüklerin alınlarını öpmeleri, başlarını okşamaları ve hatta küçüklerin gelmelerinde onların da ayağa kalkmaları caizdir. Çünkü Peygamber aleyhisselam Hazreti Fatıma radıyallahu anhâ'nın gelişleri anında kıyam etmiştir ve ikram da etmiştir. Ancak, ekser meşayıh ayak öpmeyi yasak etmişlerdir. Dediler ki : Peygamber'den başkasının ayağı öpülmez. Bizce de bu tutum çokca güzeldir, ama bununla beraber büyüğün ayağını öpmek, mekruh, haram veya küfür değildir.

Ululara uluhiyyeti, nübüvveti isnad etmek ve kibirlilik taslamak, ifratla ululaı medhetmek, küfürdür. Uluhiyyet ve nübüvveti isnad etmeksizin onları ifratla medhetmek haramdır. Binâenaleyh liderinden başkasını tenkid etmekde haramdır. Şeyh İbni Ataullah diyorki : Ey aziz istediğin mezheb ve meşrebde bulun, gayrini tenkid etme ve nefsi emmarenin tuzağına girme. Her gördüğün ehli takvâya kıyâm et, elini öp, herkesi de Hızır bil makamına göre şefkat ve hürmet et, bu güzel görülmektedir. Hadisi şerifte de: انزلوا الناس منازلهم "İnsanları kendi seviyesine indirin." Ona göre hürmet ve şefkat edin buyurulmaktadır. Neticei meram herşey vasat hali üzere kalmalıdır. Binâenaleyh hürmette dört şart vardır:

a) Uluhiyyet ve nübüvveti, mutlak hâkimliği lidere isnad etmeksizin hürmet etmek,

b) Tefrit ve ifratsız vasat hal üzere, ulunun haysiyet ve şerefini, makamına göre koruyarak hürmet etmek,

c) Her menfaati kardeşine vermek, İslâm kardeşliğini ihlâl etmeksizin hürmet etmek,

d) Kendini aşırı zillete koymamak şartıyla hürmet etmektir.

Bu dört şarta haiz olarak hürmet etmek İslam kardeşliğinin şartıdır. Çünkü islâm kardeşliği büyüğü büyük bilmek, ona saygı göstermek, küçüğü küçük bilmek, ona da şefkat göstermeyi icab etmiştir. Nitekim Hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur:

من لم يرحم صغيرنا ولم يوقر حق كبيرنا فليس منا

"Küçüğümüze acımayan ve büyüğümüzün hakkını tanımayan biz (im ahlâkımız) den değildir. "Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlunün hakkını çiğnemeksizin küçüklere merhamet etmek, büyüklere saygı göstermek bu hadisle emrolunmaktadır. Hatta bazı rivayetlerde aynı hadis ولم يوقر كبيرنا "Büyüklerimize ta'zim etmeyen bizden değildir" şeklinde rivayet edilmiştir.

ولم يجل كبيرنا من اجلال الله اكرام ذى الشيبة المسلم وحامل القران غير الغالى فيه ولا الجافى عنه واكرام ذى السلطان المقسط

"Aksaçlı (ihtiyar) müslümana, ezberlediği Kur'an'ın mânâsı ile amel ederek lafzında da taşkınlık etmeksizin ve okuduğunu unutmaksızın Kur'an hâmiline ikram etmek ve bir de hak ve adâletle hükmeden adil sultana ikram etmek şübhesiz Allah Teâlâ' nın ta'ziminden sayılmaktadır," buyurulan hadîsi şerifin mânâsı bunlara ikram etmek Allah Teâlâ'ya saygıdır, demektir. Hayrete şayan ki, İbnü Cevzî bu hadîsi inkâr etmiştir. Halbuki İmam Menâvi bu hususta onu çokca kınamış ve inkârını reddetmiştir. Şu halde İbnü Cevzî'nin bu hadîsin inkârından dolayı serdetmiş olduğu delillerine itibar yoktur. Çünkü başka bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ان من الناس مفاتيح لذكر الله اذا رُئو ذكر الله

"Muhakkak ki bazı insanlar Allah Teâlâ'nın anılmasına anahtardırlar." Onlar kimdir denilince Allah Rasûlü: "Onlar görüldüğü zaman Allah anılır." cevabını vermiştir. Ayâ! Hayr kapısının açılmasına anahtarın sevilmesi ar mıdır? Hayrın anahtarı olan zevat her cüzleriyle Allah Teâlâ'yı zikrederler. Bu sayede onlara ta'zim Allah Teâlâ'ya ta'zim sayılmaktadır. İşte bu hikmete binâen "Büyüklerimizin hakkını tanımayan bizim ahlâkımızdan değildir" buyurulmuştur.

Bu hadîse binâen denilir ki : Büyüklerin hakkını bilmek ve tanımak, onlara saygı beslemek ve hürmet etmek demektir. Büyüklerin ilminden, tecrübe ve görgülerinden faidelenmek, ancak onlara saygı beslemekle mümkün olur. Büyüklere danışarak iş yapan, büyüklerin tecrübelerine kıymet verip onların yolundan yürüyen hiç bir zaman pişmanlık çekmez. İşlerinde başarılı olur ve büyüklerinin de takdir ve sevgilerine mazhar olarak onlardan daima yardım görür. Böylece cem'iyyet içinde intizamlı bir hareket husule gelir ve anarşi kalkar.

Her şahıs için kendinden küçük ve kendinden büyük insanlar bulunacağından, herkes küçüğüne hürmet eder ve büyüğüne saygı beslerse böyle bir cem'iyyette islâm ahlâkı kemâline ermiş olur.Bu düzen içine girmeyip de, dışarda kalan, Peygamber Efendimizin buyurduğu gibi, İslâmdan sayılmaz. Yani İslâm, ahlâkının kemâl vasfından hariçte kalır. İslâmın mânevî feyz ve bereketinden mahrum olur.

Gerçek şu ki, bir insan kendisinden büyüğe ikram ve hürmet ederse Allah Teâlâ ona iki mükafat verir. Birincisi dünyada olan mükâfattır.

ما اكرم شاب شيخا لسنه الاقيض الله له من يكرمه عند سنه

"Yaşlının yaşından dolayı ona ikram etmekle yardım eden bir genç yoktur ki, Allah Teâlâ ihtiyarlaması zamanında on(un yaptığı ikram)dan bedel bir ikram edeni vermiş olmasın." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı bildirmektedir.

İkincisi de kalbine feyz geldiği gibi ahirette de sevabın tahsiline vesile olur ikram. من امسك بركاب اخيه المسلم لا يرجوه ولا يخافه غفر له من الصغائر

"Kim bir müslüman kardeşinin rikabını tutar, ondan (bir menfaat) ummaz ve ondan korkmaz ise Allah Teâlâ küçük günahlarını afuv eder." buyurulmaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki, ikram vardır, meşrudur ve haktır. Büyüklerin bu hakkını vermeyen büyüdükçe küçülür. Bu hakka riayet eden de küçüldükce büyür.

BİR İNSAN ZEVCESİNDEN BAŞKASINI ZİYARET EDERSE İZİN İSTEMELİDİR

Allah Teâlâ insanı yaratırken şerefli, haysiyetli ve yüce olarak yaratmıştır. Onun için vahşetten, cehaletten ve edebsizlikten onu menetmiştir. Mülâkatlarda selâm, musâfaha ile hal sormayı meşru' kıldığı gibi ayrıca biri değerinin ziyaretine giderken varmanın usulünü ve toplum ferdlerinin birbirini sevmelerini, birbirleriyle ülfet etmelerini emretmiştir. Kapı çalmak ve izin almakla, herbiri diğerinin şahsî hayâtına tecavüz etmeksizin şerefi korumayı emretmiştir. Bunun için kapıya gelen bir kimse gözünü evin içine gezdirmeden kapının bir tarafında durup kapıyı çalar. Çünkü Peygamber Aleyhisselam böylece evlerin kapılarına varır ve üç kere selâm verirdi. Ev sahibi bu ahlâka riâyet etmeyeni içeriye kabul etmezse, hatta azarlarsa, aslâ muhalif hareket etmemiştir. Bu hususta şu hadîsi şerif düsturdur :

اذا دخل البصر فلا اذن انما الاستئذان من البصر "Gözler (bakmakla evin içine) girerse artık izin yoktur, izin ancak ve ancak gözden dolayı icâd edilmiştir."Binâenaleyh bir kimsenin doludizgin başkasının haline bakması, kapısına yanaşıp delikten içeriyi görmesi yahut kapı açıksa içerde göz gezdirmesi ümmetin ittifakıyla haramdır ve kötü bir haslettir. Çünkü kendisine yabancı bir kadını veya ev sahibinin, hoşlanmadığı bir şahsî halini görebilir, görürse hıyanet etmiş olur. Bunun için içeriye göz gezdirilmez. Hatta bir adam Peygamber'in ziyaretine varmak maksadıyla kapısının deliğinden içeriye bakmış, Rasûlü Muhterem'in elinde başını onunla kaşıyıp saçının düzelttiği bir âlet varmış. Adamı o halde görünce derhal : " Beni gözetlediğini bilsem şu demirle senin gözünü oyardım, ancak izin gözden dolayı emredilmiştir" buyurmuştur.

Ev sahibinin "kim o" demesinin cevabında, benim kelimesinden sakınmak şarttır. Çünkü Rasûlü Muhterem bununla cevab vermekten aslâ hoşlanmamıştır. Nitekim Ümmi Hani, Peygamber'in kapısına gelerek Peygamber'in: Kimdir o sorusuna, ben Ümmi Hanî'yim demiştir. Bundan dolayı ulemâ : Eğer böylece kapı çalan tanınmazsa, adını, soyadını hatta baba adını söylemek de lazımdır, dediler. Hadîsi şerifte:

من اطلع فی بیت قوم بغیر اذ نهم فقد حل لهم ان یقفؤا عینه

"Bir kimse izinleri olmaksızın bir kavmin evine bakar, hallerini bilirse, onların onun gözünü çıkarmaları helâl olur" buyurulmuştur.

Şafiîlere göre, ev sahibi bir ufak taş atmakla bakanın gözünü çıkarsa bile diyet lâzım değildir denilmekte ise de İmam Hanefîye göre diyet lâzımdır. Çünkü bakmak izinsiz girmekten daha büyük bir günah değildir. Binâenaleyh yasaklamanın mübalâğasından dolayı bu hadis vârid olmuştur.

Bir aile efradı kendi evleri içinde meselâ; hizmetci, henüz baliğ olmayan çocuklar, efendilerinin, anne ve babalarının yahut da kayınana veya kayın babanın evladlarının özel odalarına girerlerken mutlaka izin istemelidirler. İzin isterlerken de sertçe değil yumuşak sesle izin istemelidirler. Çünkü İslâm Medeniyeti bunu gerektirmektedir.

یا ایها الذین امنوا لیستاذنکم الذین ملکت ایمانکم والذین لم یبلغوا الحلم منکم ثلاث مرات من قبل صلاة الفجر وحین تضعون ثیابکم من الظهیرة ومن بعد صلاة العشاء ثلث عورات لکم لیس علیکم ولا علیهم جناح بعدهن طوافون علیکم بعضبکم علی بعض کذالك یبین الله لکم الآیات والله علیم حکیم

"Ey Îman edenler, sağ elinizin mâlik olduğu (köle ve cariyeleri), bir de sizden olup da henüz buluğ çağına girmemiş (küçük)ler (şu) üç vakitde, sabah namazından önce, öğle sıcağından elbisenizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesin (ler. Bu) üç (vakit) sizin için avret (ve halvet vakitleri) tir. Bunlardan sonra ise birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne onların üzerine bir vebal vardır. Allah, ayetleri size böylece açıklar. Allah (her şeyi) hakkıyle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir." Bu ayeti kerime bak İslâm Medeniyetini nasıl öğretiyor, ve emrediyor. Çoğu zaman insan zanneder ki, erginlik çağına ermemiş kendi evladı ve güç olarak da zayıf hizmetciler, anne babanın ve efendilerin gizli yerlerine bakmazlar. Sanki hisleri yokmuş. Halbuki iş tam aksinedir. Çünkü hizmetciler zayıf oldukları halde nefsânî istek ve arzuları vardır. Çocukların ise üçüncü devrede, yani 12-16 yaşları civarında hislerinin tam uyanma zamanlarıdır. Bunların gizli yerlere muttali olmalarında iki büyük zarar vardır. Birincisi kendilerinin iç huzursuzlukları ve rahatsız olmalarıdır. Meselâ, bir görmek çoğu zaman bir sene insanı meşgul eder. İkincisi anne baba yahut efendilerin şahsî hallerinin ifşâ edilmesinin zararı vardır. Bu takdirde küçüklerin ve hizmetçilerin görmelerinde efendi ve anne babanın şereflerine leke gelmesi muhtemeldir. İşte bu iki felaketten korunmak için özellikle üç vakitte hizmetci ve erginlik zamanı yakın çocukların karı kocanın odalarına girmelerinde izin almaları lazımdır. Bunda da iki faide vardır :

a) Hizmetcilerin hırs ve hislerini mükemmel olgunluğa erdermektir. Bu vakarla semerelenir.

b) Anne baba ve efendilerinin de haysiyet ve şereflerinin korunmasıdır.

İşte bu iki hikmete binâen üç vakit avret, yani ayıbla beyan olunmuştur. Çünkü üç vakit ayıbların ifşâ edilmesinin sebebidir. Hükümler de sebeblere izâfe edilir. Onun için : " Ey îman edenler, köle ve hizmetcileriniz bir de kendi bedeninizden olan henüz baliğ olmayan küçük evladınız şu üç vakitte -sabah namazından önce, (ki uykudan kalkmak ve başka işlerin zamanıdır) öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman ve yatsı namazından sonra- odalarınıza girerlerse izin istesinler. Çünkü bu üç vakit halvet ve avret zamanınızdır." Özel hayat zamanımızdır. Bununla fitneleri yok edersiniz. İşte bu ayeti kerime ruh ve psikoloji olarak insanları tedâvi eden üstün bir tıbtır.

Hazreti Esma'nın : Ey Allah'ın Rasûlü bu ne kötü bir haldir ki bir kadın kocası ile bir libasda iken, birçok zamanlarda evdeki hizmetci, yetim veya evin evladları izinsiz odalarına giriyorlar, demesi üzerine bu ayet nâzil olmuştur. Bu hususta İbni Kesir güzel izahat vermiştir. Kurtubî diyor ki : Rasûlü Muhterem, bir öğle zamanı Ensardan Mudlic adlı birisini Hazreti Ömer'i çağırmaya göndermiş, Hazreti Ömer o vakitte öğle istirahatine çekilip kapısını kapatmıştı. Mudlic kapıyı çalmış, O da : Gel, diye içeriye dâvet etmiştir. Mudlic içeriye girer, bunun üzerine Hazreti Ömer yatağından kalkınca -ihtiyarı dışında- bazı yerleri görünmüştür Bu hal çok zoruna gitmiştir. Muazzam bir üzüntü ile Rasûlü Muhterem'in huzuruna gelirken, ne baksın ki bu ayeti kerîme nâzil olmuştur. Hazreti Ömer radıyallahu anh çoşup sevincinden derhal secdeye kapanmış ve bu güzel işe şükretmiştir.

ليس عليكم ولا عليهم جناح بعد هن طوافون عليكم بعضكم على بعض الخ

"Bu (üç vakitte)nden sonra ise birbirinizin (odalarınıza) dolaşmanızda (izinsiz olsa bile) ne size ne de onlara bir vebal vardır. Allah hükümlerini böylece size açıklar. Allah herşeyi hakkıyle bilendir. Tam bir hüküm ve hikmet sahibidir." buyurulmaktadır. İnsan kendi nefsini bilemez. Allah Teâlâ onu ve nefislerini bilir. Onun için hüküm bildirir. Alusi diyor ki: Üç vaktin dışında günahın olmaması yine gizli ve şahsî bir hayatın olmamasına bağlıdır.

Patron, reis, lider ve anne babanın kendi nefislerinin şahsî hayatlarını büyük ve küçük evladdan, hizmetcilerden gizlemeleri islâmın emridir. O halde hem kendi ayıbını, hem de gayrının ayıblarını gizlemek mecburidir. Sevabı da büyüktür. Buna teşvik olmak üzere

من ستر على مسلم ستره الله فى الدنيا والاخرة

"Kim bir müslümanın (ayıbını) örterse, Allah Teâlâ dünya ve ahirette onu örter" buyurulmuştur. Rasûlü Muhterem'e bir adam gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, (Aleyhisselam) ben annemin odasına girsem izin istemem gerekir mi? Diye sormuş : "Evet" demiş. Adam : Ama benden başka ona hizmet edecek yoktur, demekle mazeretini beyan etmiş bunun üzerine Rasûlü Muhterem ona : "Onun çıplak bir tarafını görmek ister misin?" Diye sormuş, adam, hayır, deyince: "Öyle ise izin iste," buyurmuştur. Demek izin almak yalnız avretlere muttali olmaktan dolayı değildir. Çoğu zaman insan bir eşyasını gizlemek ister. Gayrinin onu görmesine rızası yoktur. Bunun için izin....

Binâenaleyh insanın gizlenilmesini istediği birşeye muttali olmak onun hakkına tecavüz etmek demektir. Meselâ, bir adam aldığı mektubu açıp okurken ona göz gezdirmek caiz değildir. Nitekim

من اطلع فى كتاب اخيه بغير اذنه (اوامره) فكانما اطلع على النار

"Kim bir din kardeşinin izni olmaksızın mektubuna muttali olursa, sanki kendisinin ateşe girmesine muttali olmuştur." buyurulmuştur. Şu halde adam tek başına oturduğu zaman parasını sayabilir veyahut da avret mahallini açabilir. Bunun için izin... Bazı kere insan kapıyı çalmakla içeri girer. Bu izin değildir, bu tecavüzdür. Kapıyı çaldıktan sonra biraz beklemelidir. İmam Menâvi diyor ki: Gayrin mektubuna veya şahsi haline muttali olmak isteyen haram işlemiş olur. İbnü Esir'de şöyle diyor: Bu hadisten anlaşılıyor ki, her insanın bir sırrı var gizlenmesi gerekir. Öyleyse onun sırrına vakıf olmak için harekette bulunmak haramdır. Nitekim Hazreti Hasan diyor ki: Aile efradından birinin saçına bakmak icab ederse bakacağın kimse ya ailen olsun yahud küçük yaşta kız çocuğu olsun. Buna binâen bazı ulemâ dediler ki: Buluğ çağına yakın olmayan küçük yaştaki kız çocuklara şehvet hissi olmaksızın, galiz yerlerinden başka azalarına erkeklerin bakmasında beis yoktur. Saçlarına bakılabildiği gibi, diğer azalarına da bakılabilir. Yaş hududu, şehveti celbetmeyecek şekilde gelişmemiş olmakla tayin edilmiştir. Gelişmiş ve gösterişli çocuklar buluğa ermiş gibi hüküm taşırlar.

ZİYARET İÇİN EVLERE ANCAK İZİNLE GİRİLİR

Allah Teâlâ evleri insanlar için libas gibi bir örtü kılarak huzur, refah ve istirahatgâh yapmıştır.

Herbir şahıs kendini bir evde setreder, o evi kendine sığınak kılar. Evler ya bir şahsa mahsustur veyahut değildir. Eğer şahsa mahsus ise ancak ona izinle girilebilir. İbni Ömer radıyallahu anhu buluğa eren çocuğunu derhal kendi odasından ayırırdı. Eğer onlardan birisi izinsiz olarak odasına girerse onu azarlardı ve şu ayeti kerîmeyi okurdu :

واذا بلغ الاطفال منكم الحلم فليستأذنوا كما استأذن الذين من قبلكم كذالك يبين الله لكم آياته والله عليم حكيم

"Sizden olan çocuklar erginlik çağına ulaştıkları zaman, kendilerinden evvelkileri (ağabeyleri) izin istediği gibi izin istesinler. Allah size hükümlerini böylece beyan eder. Allah her halinizi her cihetle bilir, her hikmet ve hüküm sahibidir."

Bu ayeti kerîmeye binâen edeb dışı bir hal ve manzarayı görmemek için bir kimsenin-kendi evlâdı dahi olsa-kardeşi, babası, emsali gibi yakınları evlerine girmek istedikleri zaman mutlaka izin almaları şarttır. İman Buhari Edeb-ul Müfred adlı eserinde bu hususta bir çok hadisleri toplamıştır. Ayrıca bu işte ümmetin icmâı da vardır. Nitekim İmam Nevevî diyor ki : Ulemâ izin istemenin meşru' olduğuna icmâ etmişlerdir. Bu hususta Kur'an, sünnet ve icmâı ümmetden birçok deliller vardır. Bu işin sünnet vechi selâm verip üç defa izin istemektir. Böylece selâmla, izin isteme bir araya getirilmiş olur. Nitekim bu cihet yukarıdaki ayette de tasrih buyurulmuştur. Ulemâ selâmın mı önce verileceği yoksa iznin mi önce isteneceği hususunda ihtilâf

etmişlerdir. Sünnetin ifade ettiği ve muhakkık ulemanın da kâil olduğu sabih kavle göre evvela selâm verilir. Sonra : Gireyim mi? Diye sorulur. İkinci kavle göre evvela izin istenir. Üçüncü kavle göre -ki bu kavl ulemâmızdan Mazuri'nin mezhebidir- izin isteyen kimse içeriye girmezden önce ev sahibini görürse evvela selam verir. Aksi takdirde evvela izin ister. Selâmın önce verileceği hususunda Peygamber (Sallallahü aleyhi ve sellem)den iki sahih Hadis rivayet olunmuştur.

Üç defa izin ister de kendisine izin verilmez ve hane sahibinin işitmediğini zannederse, bu hususta üç mezheb vardır. Bunların en meşhur olanına göre, oradan dönüp gider, izin istemeyi tekrarlamaz. İkinci kavle göre izin istemeye devam eder. Üçüncü kavle göre izin kelimesiyle söze başlamışsa onu tekrarlamaz, başka bir sözle izin istemişse tekrarlar. Bu hususta en açık delille amel etmek isteyenin hücceti Rasûlullah aleyhisselâm'ın bu hadiste bildirilen: واذا قيل لكم ارجعوا فارجعوا "Kendisine izin verilmezse, geri dönüversin." buyurduğu gibi ayeti kerîmede de "Eğer size dönün derlerse (gönül kırılmaksızın ve darılmadan, kırılmadan) dönün." diye bu emr tasrih olunmuştur. Şu halde ziyaretçi bir kapıyı çaldığı zamanda kapının yan tarafında durup üç kere izin ister. İzin verilmediyse derhal döner. Çünkü izin istemek ayrıdır, haberdar etmek de ayrıdır. Kapı çalmakla ziyaretçi ev sahibini haberdar eder. Haberdar etmekle izin almış gibi hareket etmemelidir. Nitekim bu mânâda şu hadîsi şeriften anlaşılmaktadır: من دخل عينه قبل ان يستأذن و يسلم فلا اذن وقد عصى ربه "Kimin izinden ve selâmdan evvel gözü evin içine bakarsa, ona izin yoktur. Ve kendisi Rabbine isyan etmiştir" buyurulmuştur. Bu daha bakmaktır. Girmek daha büyük isyandır.

Özel evlerden ayrı misafirhanelere otel, han, dükkan, lokanta, mescid, hülâsa umum halka açık evlere ise izinsiz girmekte zarar yoktur. Çünkü galib olarak bunlarda gizlenecek yemek, beden ve avretler yoktur. Buralarda şahsın özel halleri söz konusu değildir. En güzel ifade şu ayeti kerimenin emridir.

يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوتا غير بيوتكم حتى تستأنسوا وتسلموا على اهلها ذالكم خير لكم لعلكم تذكرون فان لم تجدوا فيها احدًا فلا تدخلوها حتى يؤذن لكم وان قيل لكم ارجعوا فارجعوا هو أزكى لكم والله بما تعملون عليم

"Ey îman edenler size mahsus ev(ve oda)lerden başka (ev ve) odalara, - ev sahibi ile kalbiniz ferahlık ve sevgisini kazanmadıkça ve selâm vermeden- girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Olur ki iyice düşünesiniz. Eğer o evde bir kimseyi bulamazsanız size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Şayet size geri dönün denilirse geri dönün ve gidin. (Bundan dolayı da kırılmayın). Bu sizin için daha temizdir. (Kapının önünde oturmayın). Allah ne yaparsanız daha iyi bilendir." buyurulmuştur. Yani gerek iyalinizin içinde ve gerekse başka yerlerde asla gizli konuşanların konuşmalarını ve gayrin hallerini gizlice izlemeyin, dinlemeyin ve hallerine muttali olmak için hareketlerde bulunmayın. Çünkü bu hasletler çirkin görülmektedir ve vebâli vardır.

من استمع الى حديث قوم وهم له كارهون صُبَّ فى اذنيه الآنك يوم القيامة

Bir kavmin istemediği konuşmalarını dinleyen kimsenin kulağına (eritilmiş) kurşun dökülecektir." buyurulan hadisi şerifte bu gibi hasletler men olunmaktadır.

Eminlik ifadesi olan selâm, hiçbir zaman terk edilmez. Çünkü selâm araya rahmeti celbeden, kalbe ferahlık veren bir şiârı İslâmiyedir. Hadîsi şerifte de

اذا دخلت على اهلك فسلم يكون بركة عليك وعلى اهلك "Ehlinin üzerine girdiğin zaman selâm ver. Bu senin ve ehlinin üzerine bereket olur." buyurulmuştur. Kuttâde oğluna şöyle demiştir : Sen iyal akraba ve ehlinin yanına girdiğin zaman selâm ver, çünkü senin onlara selâm vermen berekettir. Onlarda en çok, gerek evde ve gerekse yabanda selâmına en layık olanlardır. Onun için selâm ver.

Gerek evde ve gerekse yabanda evini, libasını, ev eşyalarını güzel surette bulundurmak da müstahabtır. Bu hem ziyaretciye hem de ziyaret edilene güzel görünen bir haslettir. Her iki mânâ îtibâriyle Rasûlü Muhterem şöyle buyurur :

احسنوا لباسكم واصلحوا رحالكم حتى تكونوآ كأنكم شامة فى الناس "Libasınızı güzelleştirin, bineklerin üzerindeki eğerleri, ev eşyasını yararlı hale getirin ve öyle olun ki sanki siz halk içersinde birer nişan (örnek) numune olasınız. " Yani üstünüz ve başınız öyle tertemiz olsun ki, - bir insanın yüzünde tertemiz bir ben görüldüğü gibi- toplum içersinde öylece bir nişan olasınız. Tâ ki hürmetsizlik yapılmasın ve herkes sizin bu suretinize riayet etsin. Nitekim diğer, bir rivayette de şöyle buyurulmaktadır:

انكم قادمون على اخوانكم فاصلحوا رحالكم واحسنوا لباسكم حتى تكونوا كأنكم شامة فى الناس فان الله لا يحب الفُحْشَ ولا التفحش

" Muhakkak sizler din kardeşlerinizin karşısına gidiyorsunuz. Binâenaleyh gerek ev eşyalarınızı ve gerekse binekleriniz üzerindekini güzelleştirip düzeltiniz. Temiz ve güzel giyininiz. Çünkü muhakkak Allah (pejmurde kılık kıyafet gibi) yaramazlıkları ve çirkin sözleri sevmez." buyurulmuştur. Demek mü'minin haline yaraşacak güzel giyim, güzel biçim ve güzel kıyafetin eski de olsa çokca temiz ve düzgün surette olması gerekir. Nezâket, Nezâhet, Nezâfet, Nefâset...

Kıyafeti pejmurde giymek ve temizliğe riayet etmemek, kirli yaka ile dolaşmak, yırtık elbise ile halkın huzuruna çıkmak, tevazu' değil, sofîlik de değil. Bilakis âcizlik ifadesidir. Bu gibileri Allah sevmez. Her zaman ve her an yamalı elbise olsa bile yüzel yamalı elbise giymek gerekir. Nezafet, Nezâhet ve Nezâket....

وانه لذكر لك ولقومك وسوف تستلون

KOMŞUYA İYİLİK SAADET, FENALIK DA ŞEKAVETTİR

Bizim dînimizce iyal iki kısımdır. Birincisi küçük aileden müteşekkil bir göbekde toplanan yakın akrabadan ibaret zevilerhâmdır. Yani şefkat ve merhamete en layık olanlardır. İki eşten dallanır, torunlara, torunların torunlarına amca oğullarına kadar yayılır. İkincisi orta hacimli bir iyaldir. Bu iyali teşkin eden, bir mahallede ikamet eden murabba kırk evdir. Komşu, müslüman, kâfir, âbid, zâhid, fâsık, âsî ne olursa olsun kırkar ev kadar dört civarı kuşatan ve bir mahallede oturanların adıdır. Komşu ...

Allah'ın Rasûlü akraba bağının muhkemleştirilmesi kadar komşuluk bağının da muhkemleştirilmesini emreder. Şu kadar ki komşu, müslüman ve akraba olursa üç, gayri müslim olursa iki hakkı vardır. Eğer akraba da değilse yine bir hakkı vardır. Komşulukta ecnebi, hısım, akraba, düşman ve dost sözkonusu olamadığından hakları en yakınından başlar, sırasıyla en uzağa doğru gider. Sesleri birbirine giden ve bir mescidde namaz kılanlar yahut sağ, sol, ön ve arkadan kırkar hanedir diye komşu târif edilmiştir. İçtimâî hayatta iyiliğe layık ve hakları en mühim olan, iki eşten sonra yakın akraba ve yakın komşudur. Bu hususta Hazreti Hasan'dan gelen bir rivayet de vardır. Bundan daha uzakda olanlar komşu sayılmazlar. Bunun için iyilik yapmada en yakının hakkı en öncedir. Binâenaleyh yakınlık ve uzaklık derecelerine göre muamele yapılır. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur :

مازال جبريل يوصيني بالجار حتي ظننت انه ليورثه

"Cibril komşu hakkında bana o kadar tavsiyede bulundu ki komşunun komşuya miras cı olacağını zannettim." Bu hadise binâen; mirascı olmaktan başka, komşu her güzel muameleyi hakeder, diye cumhuru ulemâ ittifak ettiler. Nitekim Abdullah bin Ömer radyallahu anhuma şöyle diyor: Gerçekte üzerimize bir zaman geldi ki, hiçbir kimseye altunu, gümüşü, müslüman kardeşinden daha sevgili olmadı. Şimdiki halde ise altun ve gümüş herbirimize müslüman kardeşinden daha sevimlidir. Halbuki Peygamber Aleyhisselam'ın şöyle dediğini işittim:

كم من جار متعلق بجاره يوم القيامة يقول يارب هذا اغلق بابه دوني فمنع مصروفه مني

"Kıyâmet gününde komşusu komşusunu yakalayacak. Nice komşu vardır ki, şöyle der : Ya Rabb bu yüzüme karşı kapısını kapatarak iyiliğini benden kesmişti."Bu hadîse binâen Ashab kendi komşularını altun ve gümüşlerinden daha fazla severlerdi. Çünkü onlarda mutlak î'sar, mutlak adâlet kemâli mehabbet, son derece samimiyet ve ihsan vardı. İhsan .... Allah'ın emrlerine teslim olmak vardı. Eğer bugün de komşular birbirini kendi mallarından daha fazla sevmezlerse cemiyyet kurma imkânını bulamazlar. Dolayısıyle hâkim de olamazlar. Komşunun komşuya her türlü yardımda bulunması bazen farz bazen vâcib, bazen vâcibe yakın bir dînî emrdir. Eğer bu yardım olmazsa, haliyle hırs ve hased cem'iyyetin kalbine hâkim olur. Bu takdirde dev gibi hırs ve hased, ferdleri karınca gibi ayağının altında ezecektir. Eğer komşuluk hakkındaki dînî emrler yerine getirilmezse bu ezilen insanları kim tedavi edebilir. Allah'ın Rasûlü komşunun komşuya yardım etmesine teşvik içinde şöyle buyurur :

يا اباذرّ اذا طَبَخْتَ مرقة فاكثر مائها وتعاهد جيرانك

"Ey Ebâ Zer çorbayı pişirdiğin vakit suyunu çok koy ve komşularını gözet."Demek komşunun muhtaç olduğunu bildiği halde, ona yardım kapısını kapatan aslâ kâmil îmana sahib değildir. Çünkü gerçek bir mü'min îsar hasletiyle komşusunun ihtiyacını kendi nefsinin ihtiyacından daha fazla düşünür. Böylece düşünmeyen olgun ve kâmil îmana sahib değildir. Nitekim ليس المؤمن الذي يشبع وجاره جائع

"Komşusu aç olup da karnını doyuran (gerçek olgun bir) mü'min değildir" mealindeki hadîsi şerif komşuluk hakkını îmana bağlamaktadır. Komşusundan esirgenen kimse, kıyâmet gününde komşusunu Allah'a şikayet eder. Düşünün... Allah'a şikayet etmesinin ne kadar mühim olduğunu... Elbette bunu düşünen yardım eder. Demek komşu-

ya yardım etmek îman şubelerini tamir eden ve diyarları şen eden bir haslettir. Bu hasleti hakkıyla yerine getirip kemâliyle idrak eden mü'minlerin annesi olan Hazreti Ayşe radıyallahu anha : Ey Allah'ın Rasûlü, benim iki komşum olursa ben hangisine yardım edeyim diye sormuş. Bunun üzerine :

الى اقربهما منك بابا

"Sana kapısı en yakın olana" cevabını vermiştir. İki komşuya yardım edemeyen, bari en yakınına yardım etsin demektir. En hayırlı insan kendi komşusuna ve arkadaşına en çok iyilikte bulunan kimsedir. Nitekim

خير الاصحاب عند الله خيرهم لصاحبه وخير الجيران عند الله خيرهم لجاره "Arkadaşların en hayırlısı Allah nezdinde arkadaşına en hayırlı ve komşunun en hayırlısı da komşusuna en hayırlı olandır." mealindeki hadîsi şerif bu mânâyı beyan buyurmaktadır. Böyle arkadaşlık ve komşuluk hem dünya ve hem de ahiret saâdetinin alâmetlerinden biridir.

Peygamber Aleyhisselam'a : Falanca kadın geceyi ibâdetle geçirir, gündüzleri oruç tutar, çalışır ve sadaka verir. Bir de dili ile komşularına eziyet verir, denilince Rasûlü Muhterem : لا خير فيها هي من اهل النار "O kadında hayr yoktur. O cehennemliktir." buyurdu. Ashab : Falanca kadın ise farz namazları kılar, yağı alınmış peyniri sadaka verir ve hiç kimseye eziyet etmez dediler. Bunun üzerine Rasûlu Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem : هي من اهل الجنة "O kadın cennet ehlindendir." buyurmuştur. İşte görüldüğü gibi mücerret farz namazları kılmakla, komşusuna iyilik yapan cennet ehlidir. Nitekim لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه "Komşusu ev eşyaları hakkında ondan emin olmayan kimse cennete girmez" mealindeki hadîsi şerif ayrıca bu mânâyı tasrih etmiştir. İşte bu hikmetlere binâendir ki, Allah'ın Rasûlü dualarında şöyle buyurur :

اللهم انى اعوذبك من جار السؤ فى دار المقامة فان جار الدينا يتحول

"Allah'ım devamlı ikâmet edilen yerde kötü komşudan sana sığınırım. Çünkü muvakkat yerdeki komşu komşu değildir."

KOMŞUNUN KOMŞUSU ÜZERİNDE HAKLARI VARDIR

Ayet, hadis ve İslâm'ın geleneklerinden anlaşılıyor ki komşuya şefkat, hürmet, yardım ve hakkını korumak îmânî mes'elelere dahildir. Bir insanın ne kadar îmanı kâmil olursa, o kadar ahlâkı kâmil olur. Mekârimi ahlâkından en yücesi civardaki komşuların haklarını çokca korumaktır.

من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليحسن الى جاره ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليكرم ضيفه ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيرًا او ليصمت

"Kim Allah'a ve ahiret gününe îman etmişse komşusuna ihsânda bulunsun ve kim Allah'a ve kıyâmet gününe îman etmişse misafirine ikram etsin. Kim Allah'a ve kıyâmet gününe inanmışsa (akraba ve komşusu hakkında) hayır söylesin yahud (hayrları yoksa şerlerinden) sükut etsin" buyurulmuştur.

Bu hadîsi şerifin içersinde فليحسن الى جاره "Komşusuna ihsanda bulunsun" cümlesi üzerinde duralım. Komşuya iyilik bazen farz-ı ayın veya farzı kifâye, bazen de vâcib, bazen de sünnet ve mendub olur. Ashabın : Ey

Allah'ın Rasûlu, komşunun komşusu üzerinde ne gibi hakları vardır, demeleri üzerine O'da " ihsân"ı belirterek şöyle buyurdu:

ان استقرضك اقرضته وان استعانك اعنته وان احتاج اعطيته وان مرض عُدته

"Eğer senden borç isterse ödünç verirsin, yardım dilerse yardım edersin, muhtaç olursa ona (libas, yemek ve meskenden) verirsin. Hastalansa onu ziyaret edersin" Başka bir rivayette de "Eğer ona bir hayr gelirse onu tebrik edersin, başına bir musibet ve belâ gelirse ta'ziye edersin, ölürse cenaze merasimine iştirak edersin, izni olmaksızın kendi evini onun evinden daha yüksek yapma ki, havasını engellemeyesin. Çömleğin içinde kaynatılan kokuyla da onu rahatsız etme, meğerki ona bir miktar ayırsan. Bir meyva alırsan ona da gönder. Şayet gücün yetmezse gizlice evine gönder ve senin çocuğun meyveleri eline alıp da dışarıya çıkarken onun çocuğunu öfkelendirmesin" buyurulmuştur. Harâitî, "Mekarimi Ahlâk" da bu hadîsi rivayet etmiştir. Demek ulemâ sözü değildir. Komşu hakkını böylece gözetmekte altı hak vardır. Her biri nice kötü hisleri tedavi eder. Şöyle ki ;

1. İnsanın içinde öfkelenmek hissi gizlidir. Komşusunun fakirliği âcizliği halinde bu his fiile geçer. Eğer ona bir hakaret yapılırsa saldırmaya mecbur olur. Bunun tedavisi "eğer borç isterse ona ödünç verirsin, yardım dilerse ona yardım edersin, (libas, mesken, ev eşyasına) muhtaç olursa ona verirsin. Hasta olursa ziyaret edersin." meâlindeki hadîsi şerifteki tavsiyedir. Demek bir kimse komşusunun muzdaribliğini bilip de ona yedirmezse onu öfkelendirmiş olur. Bu takdirde âcizliğinden zavallı bir çok fenalıklara cesaret edecektir. Bunun için :

ليس المؤمن الذي يشبع وجاره جايع "Komşusu aç olup da, karnını doyuran kimse (kâmil) mü'min değildir" buyurulmuştur. Yani "emin ve kâmil iman'a sahip değildir" demektir.

2. Hırs da insanda fıtrî ve gizli bir arzudur. Komşu bir ni'meti kazandığı zaman -mesalâ ev yaptıysa- tebrik edilmezse, gayrinde hasedleşmeyi zanneder ve kin tutmak arzusu fiile geçer. Bu takdirde de yersiz rekabet ve arkadan çekiştirmeye başlar. Bunun da tedavisi من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليحسن الى جاره "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa komşusuna ihsânda bulunsun" mealindeki hadîsi şeriftir. İhsan da, komşuya yardım etmek, ödünç vermek, hasta olursa onu ziyaret etmek, bir belâ başına gelirse ta'ziye etmek, elde etmiş olduğu ni'metini tebrik etmek, cenazesini takib etmek, ev inşaatına yardımcı olmak ve kendi inşaatını onun inşaatından yüksek yapmamaktır. Çünkü havası ve ışığı kesildiği takdirde kalbine kin tohumu ekilir. İşte bu eziyet.

3. Yukarıdaki fenalıklarla ona eziyet vermemektir. Şayet eziyet verirse onu bertaraf etmektir. Çünkü hadîsi şerifte bu da îman konusundan sayılmaktadır.

لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه "Komşusu şerrinden emin olmayan kimse cennete girmez" buyurulmaktadır. Komşusuna bilfiil eziyet verenin asıl cezası cennete girmemesidir. Artık işi Allah'a kalmıştır demektir. Dilerse afuv eder, dilerse ahirette onu cezalandırır.

4. Kız çocukları süslü püslü dışarı bırakmamak ve meyveleri yahut herkesin alamayacağı oyuncak gibi şeyleri de ufak çocuğun eline verip dışarıya salmamaktır. Aksi takdirde çocuğuna bunları temin etmekten âciz komşuyu fitneye sevk etme ihtimali vardır. Meselâ, erginlik çağına ermiş kız çocuklarını süslü püslü dışarıya salan, dolgun gözlü gençlerin şehvet yahut hırs damarlarını tahrik etmiş olur. Bu takdirde gençleri birbirine ve çocukları da ebeveynine musallat etmekle, komşusunun huzurunu kaçırmış olur. Binnetice zarar kendisine döner. Bu mes'ele çok hassas bir mes'eledir. Görülmez mi والذى نفسى بيده لا يؤمن عبد حتى يحب لجاره ما يحب لنفسه "Nefsim, kudretiyle yaşayan Allah'a yemin ederim ki, hiç bir kul kendisi için dilediğini komşusu için de (yahut din kardeşi için de) dilemedikçe tam îman etmiş olmaz." diye bu hissin tedavisine işaret buyurulmaktadır. İster istenilen şey maddî, ister manevî cephede olsun eşittir. İbnu Sulah ve benzerleri; kendisi için dilediği bir şeyin aynısını din kardeşi ve komşusu için de istemenin zor olduğunu ve imkânsızlığını ileri sürmüşlerse de onların sözlerinin yeri yoktur. Nitekim, İmam Menâvî bu görüşü reddederek şöyle demiştir: Her mü'min kendisindeki ni'metin benzerini din kardeşine de istemeli ve kendi nefsinden defettiği zararları komşusundan da defetmelidir. Tâ ki mü'minlerin bir tek nefs gibi olmaları tahakkuk etsin. Görülmez mi, hadîsi şerifte "müminler bir tek cesed gibidir." buyurulmuştur. Meselâ; bir müslüman, kâfirin de islam ni'meti ile şereflenmesini istemelidir. Tâ ki dünya ve ahiret işlerinin ahvâli intizam bulsun. Ayâ! "İ'tisam"ın mânâsı nerede kalıyor?

واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا "Hepiniz toptan sımsıkı Allah'ın dinine sarılın ve tefrikaya girmeyin." mealindeki ayetin emri şerîfi ancak ve ancak bu hasletle meydana gelir.İman kendisi, hayrlı ni'metlerde müşareketi gerektiriyor. Aynı zamanda îman ahiret işlerinde de gıbtayı icabettiriyor. Meselâ, bir mü'min ibadetlerde ilerledimi, üzerindeki ni'metin zevalini temenni etmeksizin seviyesine çıkmaya gayretle çalışmak lazımdır. Çünkü dünya işlerinde yarışmak yoksa da ahiret işlerinde yarışmak vardır. Binâenaleyh hadîsi şerifin mânâsı şöyledir: " Kişi kendisi için istediğini mü'min kardeşine de istemeli, kendisi için istemediğini mü'min kardeşine de istememeli."

ولا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض

"Allah'ın kiminizi kiminizden üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri temenni etmeyin" meâlindeki ayeti kerîmenin emri ise hasedi yasaklamak içindir. Yoksa gıbtayı değil.

5. Verilen hediye ve sadakaları az saymamak, en az bir sadakayı ve hediyeyi en çok görmektir. Hadîsi şerifte de

يا نساء المسلمات لا تحقرَنَّ جارة لجارتها ولو فرسن شاة

"Ey müslüman kadınlar sakın bir komşu kadın koyun parçasından bir bacak dahi olsa komşu kadına hediye olarak vermeyi az ve küçük görmesin" buyurulmuştur. İyilikleri az görmek nankörlük olduğu münasebeti ile en ufak bir hediyeyi büyük görmek şükürdür. Binâenaleyh verilen hediyeyi küçümsememek lazımdır. Çünkü nankörlük olduğu takdirde sevişmek buğuzlaşmaya dönüşür. İşte bu hikmete binâendir ki:

يا اباذر اذا طبخت مرقة فاكثر مائها وتعاهد جيرانك (او اقسم فى جيرانك)

"Ey Ebâ Zer, et çorbasını pişirdiğin vakit suyunu çoğalt ve komşularını gözet yahut

komşularına taksim et." buyurulan hadisi şeriften maksad cem'iyyet ferdlerinin arasında sevgiyi çoğaltmaktır. Hediyenin küçük görülmesinde bu sevişme zedelenmiş olur.

6. Kavlen ve fiilen komşuyu ta'ciz etmemek şarttır. Zira ayeti kerimede komşusunu ta'ciz eden kimseler şiddetle tehdit olunmuşlardır.

والذين يؤذون المؤمنين والمؤمنات بغير ما اكتسبوا فقد احتملوا بهتانا واثما مبينا

"Erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin işlemedikleri (günahı isnad etmek) sebebiyle ezâ ve cefâ edenler, hiç şübhesiz büyük bir yalan ve apaçık günah işlemişlerdir" buyurulmaktadır. Dedikodu ile, gıybetle, haber dolaştırmakla hülâsa eliyle veya diliyle komşusunu ta'ciz edenler, namuslu haysiyetli ve şerefli komşularını bir suç işlemiş gibi çeşitli tavırlarla töhmet altında tutanlar büyük bir vebâli taşıyorlar demektir. Bu, dünyalarında huzurlarını kaçırdığı gibi ahirette de en çetin azâba duçar eder. Halbuki Allah Teâlâ kendine ibâdet etmeyi emrederken, komşulara iyilik yapmayı da emretmiştir. Nitekim ayeti kerîmede şöyle buyurulmuştur.

واعبد الله ولا تشركوا به شيئا وبالوالدين احسانا وبذى القربى واليتامى والمساكين والجارذى القربى والجار الجنب والصاحب بالجنب وابن السبيل وما ملكت ايمانكم ان الله لا يحب من كان مختالا فخورًا

"Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi eş tutmayın, ana babaya, akrabaya yetimlere ve yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yolda arkadaş olan komşuya, yolcuya ve (hizmetçi ile) köle ve cariyelerinize de ihsan edin. Çünkü Allah böbürlenip kibirlenerek (kendini beğenip) övünenleri aslâ sevmez." Bu ayeti kerîmedeki "ihsan" la en önce yazmış olduğumuz hadisdeki "ihsan" kelimeleri bir araya getirildiğinde iyiliğin ne demek olduğunu anlarız. En büyük ihsan, kişinin nefsi hakkında istemediğini gayri hakkında da istememesidir, diye tarif olunmaktadır.

Binâenaleyh, ihsan hiç esirgemeden komşuya iğne, balta, çakmak gibi ev hacetlerini geriye almak üzere ve tuz, su, kibrit, sabun gibileri sadaka, hediye vermektir. Buna "mâun" da denilmektedir.

Bu ihsanı terk eden şu âyeti kerîme ile tehdit olunmaktadır :

فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون الذين هم يرائون ويمنعون الماعون

"Onlar namazlarından gafildirler, onlar riyâkarların ta kendileridir. Ev hacetlerini men edenlere (de yazıklar olsun)". buyurulmaktadır. Dikkat ediliyor mu? Yukarıdaki ayeti kerîmede Allah'a eş koşmaksızın ibâdet etmek ve komşuya ihsanda bulunmak müsâvi olarak beyan olunduğu gibi bu âyeti kerîmede de gaflet ve riyâkarlıkla namaz kılan ve ev hacetlerini komşusundan esirgeyen eşit olarak tutulmuştur.

7. Komşu kendi ırz ve namusunu koruduğu gibi komşusunun da ırzını namusunu ve malını korumalıdır. Bu hakka riayet etmek diğer haklardan daha fazla mühimdir. Asıl ihsanın temeli bunları korumaktadır. Nitekim Rasûlü Muhteremin hizmetinde bulunan Sevban diyor ki : "Üç günden fazla dargınlıklarını devam ettiren iki adamdan biri helâk olur. Eğer bu dargınlık üzerine ikisi de devam ederlerse şübhesiz her ikisi beraberce helâk olmuşlardır. Şu halde komşusuna zulmederek ve onu evinden çıkarıncaya kadar baskı altında tutan kimsenin helâk olması şübhesizdir."

Müşarünileyhinin bu sözü gösteriyor ki, komşusuna zulmeden, evini ona terkettirinceye kadar zulmünde devam eden hem dünyada rezil ve rüsva hem de ahirette helâk olur. Komşuya yapılan hakaret kat kat günahı ziyadeleştirir. Nitekim :

لا يمنع احدكم جاره ان يغرز خشبة فى جداره (اى نفسه)

"Hiçbiriniz komşusunu kendi duvarına mertek çakmaktan men etmesin." buyurulan hadîsi şerif de komşuya hiçbir fenalıkta bulunmamayı ve daima iyilikte bulunmayı teşvik buyurmuştur. Hatta komşusu kendi duvarına bir mertek çakarsa men etmemek güzeldir. Mertek çakanın da o duvara zarar vermemesi lazımdır. Çünkü adam kendi mülkünde tasarruf ediyor. Kaldı ki hıyanet etmek, komşunun ırzına namusuna göz dikmek... Bunların günahları kat kat fazlalaşır. Nitekim bu da :

من ضار ضار الله به ومن شاق شق الله عليه "Komşulardan kim birbirine zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim birbirine zorluk gösterirse Allah da ona zorluk verir." buyurulan hadîsi şerif iki komşuya da zarar geleceğini ifade etmektedir. "Kimler birbirine zarar verirlerse Allah her ikisine de zarar verecektir. Ve kim başkasına zorluk göstererek meşakkat verirse Allah da ona meşakkat verecektir" buyurulmaktadır.

Bazen şeytan insanın vehmine şunu getirir. Senin komşun senin hakkında kötülük yapıyor. Sen de ona kötülükle mukâbele et. Şeytanın bu telkini komşuyu komşuya düşüren en büyük felaketlerden biridir. İslâm dîninde misilleme sözkonusu değildir. Nitekim Rasûlu Muhterem ashabından sorar : Zinâyı nasıl bilirsiniz ?. Ashabın Haramdır, Allah ve O'nun Rasûlü zinayı yasaklamışlardır, demeleri üzerine Rasûlü Muhterem şöyle buyurmuştur :

لأن يزني الرجل بعشر نسوة ايسر عليه من ان يزني الرجل بامراة جاره

"Bir adamın on kadınla zinâ etmesi, günah olarak bir komşusunun cariyesi ile bir kere zinâ etmesinden daha hafiftir." Sonra Rasûlü Muhterem ashabından : Gizli bir yerden, kıymetli bir mal çalmayı nasıl görürsünüz, diye sormuş. Onlar : Yasaktır, Allah ve O'nun Rasûlü bunu haram kılmışlardır, demişler. Bunun üzerine

لان يسرق الرجل من عَشَرَه اهل ابيات ايسر عليه من ان يسرق من بيت جاره

"Şübhesiz kişinin, on evden bir şey çalması, komşusunun evinden bir şey çalmaktan daha hafiftir." buyurmuştur. Bu hadîsi şerif gösteriyor ki her günah bire bir yazıldığı halde komşu hakkında yapılan bu türlü günahlar bire on yazılır. Kat kat günah...

Rasûlü Muhterem bir hutbesinde yüksek sesiyle :

يا معشر من اسلم بلسانه ولم يُفْضِ الايمان الى قلبه لا توذوا المسلمين ولا تغيّروهم ولا تتبعوا عوارتهم فانه من تتبع عورة اخيه المسلم تتبّع الله عورته ومن تتبّع الله عورته يَفْضِحَهُ ولو فى جوف رَحْله

"Ey diliyle teslim olup da, îmanı kalbine nüfuz etmemiş cemaat! Müslümanlara ezâ ve cefâ vermeyin ve onlara sövmeyin, gizliliklerini araştırmayın. Çünkü kim müslüman bir kardeşinin gizli ayıblarını araştırırsa muhakkak Allah Teâlâ da onun gizli ayıblarını araştırır. Allah da kimin ayıblarını araştırırsa onu örtmez ve kendi ehli içinde olsa bile onu rezil eder." Binâenaleyh kim dünyada rezil ve rüsva olmamayı dilerse ve ahirette de ebedî saadete kavuşmayı isterse, komşusunun ırzını, malını, dînini ve

mukaddesâtını korusun. Kendini koruduğu gibi korusun. Hazreti Ömer de bir gün Kâbe'ye bakarken şöyle demiştir. Sen yücesin, kadrin ne kadar yücedir, halbuki Allah nezdinde mü'minin kadri, senin kadrinden daha yücedir. Bak Müşarünileyh ne miktar insana değer veriyor.

Bir hadisi şerifte اَطْعِمُوا الجائع وعودوا المريض وفكوُا العانى

"Acı doyurun, hastayı ziyaret edin ve esirleri kurtarın." buyurulmuştur. Hükemâ da şöyle demişler: الجارَ قبل الدار والرفيق قبل الطريق والزاد قبل الرحيل

"Önce komşu sonra ev ara, önce arkadaş sonra yola git, önce azık sonra göç et."

Komşu komşusunun ziyaretini ve haklarını ihmâl etmemelidir. Gerek nasihatla gerek malla ve gerek bedeni güçle komşusunu ziyaret etmelidir. Kupkuru ziyaret pek faziletli sayılmamaktadır. Sevab kazandıracak, yardım ile birlikte olan ziyarettir. Bu ziyaretin faziletini Rasûlü Muhterem şöyle beyân etmiştir :

اذا عاد الرجل اخاه او زاره قال الله له طبت وطاب ممشاك وتبوئت منزلا فى الجنة

"Bir adam hasta kardeşini görmeye gittiği zaman yahut sıhhatteki kardeşini ziyaret ettiği zaman Allah ona şöyle buyurur: Yaşayışında hoşnut olasın (ahiret yurdunda da), yürüyüşünde hoşnut olasın ve cennette de bir konak edesin." buyurmuştur. İşte bu hoşnutluk tayyibe hayatla ifade edilir. Hasta kardeşini görmekten ve ziyaret etmekten maksad, bir tedavi yoluna başvurmak, doktora götürmek, ilaç parası vermek, bedeni yardımda bulunmak gibi âli maksadlardır. Bunda da ölçülü hareket etmek lazımdır. Meselâ, bir mü'min, mü'min kardeşini rencide etmeden ona yardım etmelidir. Başına kakacak şekilde ve halk içinde ona minnet edecek surette yardım etmemelidir.Meselâ, ilaç parasını verirse şerefini korumakla gizlice vermelidir ve orada iyiliğini unutmalıdır. Aksi takdirde kardeşlik bağı kopar, sevgi adâvete dönüşür. Meselâ; yardım kabul ediyormusun demekle yahut ihtiyacını karşılamayacak çok az bir parayı eline uzatıp nefsine ağır gelecek şekilde vermekle incitmektir. O halde ziyaret edilen kimseyi incetmemekle ikram etmek lazımdır. Ve Allah'ı anmak için, mal harcamak ve bunun için bir arada toplanıp zikretmek İslâm dininin şiârındandır. Nitekim:

لا يقعد قوم يذكرون الله عز وجل الا حفتهم الملائكة وغشيتهم الرحمة ونزلت عليهم السكينة وذكره الله فيمن عنده

"Bir kâvm Allah (Azze ve Celle)yi zikretmek için otururlarsa onları melekler kuşatırlar ve rahmet onları kaplar. Bir de üzerlerine sekine(ruhî sevinç, aşk ve sukûnet verici melekler) iner ve onları Allah kendi nezdindekilerle anar." buyurulan Hadîsi şerif bu mânâyı tasrih etmektedir.

ONUNCU KISIM

KARDEŞLİK, DOSTLUK

ALLAH'A EN YAKLAŞTIRICI YOL, İSLAM KARDEŞLİĞİ VE DOSTLUKTUR

Allah Teâlâ'ya insanı yaklaştırıcı birçok yollar ve vesileler vardır. Bu yolun içinde en kârlı ve kısa yol Mehabbet ve sevgi yoludur. Bence bir sene nafile ibadet etmekten ise bir saniye Allah'ın dostlarının kalblerinde kendine bir santimde olsa yer almak daha kârlıdır.

Ebâ Zer hazretleri : Ey Allah'ın Rasûlü, insan bir kavmi sever, amel olarak kendilerine erişemiyorsa ve onlara erişmeye gücü yetmiyorsa durumu ne olur.? Diye sormuştur:انت يا اباذر مع من احببت"Sen Ey Ebâ Zer sevdiğinle berabersin." diye cevab buyurmuştur. Yani her nekadar seven sevgisi nisbetinde sevdiklerine yakın da olursa aynı makamda olması şart değildir. Bilakis ona yakın olması da kâfî gelir. Meselâ, istisnasız her mü'min Rasûlü Muhterem'i sever, hiçbirisi makâmına ulaşamaz. Fakat bununla beraber hiçbirisi kendi makamında olduğu halde O'nun cemâlinden ve sohbetinden ayrı da olmaz. Bu da cennet hayâtına mahsus bir meziyettir. Nitekim Hazreti Enes diyor ki: Bir adam Rasûlü Muhterem'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyâmet ne zamandır? diye sormuş. Bunun üzerine O da: "Sen kıyâmet için ne hazırladın?" sorusunu tevcih etmiştir. Adam: Ben onun için değerli birşey hazırlamadım, lakin Allah ve O'nun Rasûlünü seviyorum, deyince: المرا مع من احب "Kişi dost edindiği ve sevdiği kimseyle beraberdir." buyurmuştur. Yani dünyada kimi severse insan ahirette onunla beraberdir. Eğer sevdiği kimse, yani dostu cehennemde ise cehennemde, cennette ise cennette olur. Bu mânâ da şu hadisi kudside beyan buyurulmuştur:

ابن ادم لك مانويت وعليك ما اكتسبت وانت مع من احببت "Ey Ademoğulları! (Hayr olarak) Kasdettiğin lehindedir, (ve şer olarak da bilfiil) kazandığında aleyhindedir. Ve sen sevdiğin kimseyle berabersin." Diğer bir rivayette

ما احدث احد إخاء فى الله الا احدث الله له درجة فى الجنة .

"Allah için kendine bir kardeş edinen yoktur ki, Allah ona cennetde bir derece yapmış olmasın." buyurulmuştur. İslâm kardeşliği, müslüman kardeş, islâmî dostluk ve müslüman bir dost...

Allah Teâlâ'nın emrlerini yapmak, yasaklarını terketmek için kendine bir kardeş edinene Allah'da mükafaat olarak cennetde bir derece verir. Öyleyse her mü'min kendine kardeş tutmalı ve onunla biat etmeli, hatta annesinin babasının ismini öğrenmelidir. Çünkü bu cennet vesilelerinin en kuvvetlisidir. Bunun için cemaatleş-

mek... Bir hadîsi şerifte bu şekilde kardeş edinmek emrolunmaktadır :

اذا آخى الرجل الرجل فليسئله عن اسمه واسم ابيه فانه أوصل

"Sizden biriniz bir adamı kardeş edindiği zaman babasının ismini ve kendisinin ismini sorsun. Çünkü bu, sevgiye daha ulaştırıcıdır." buyurulmuştur. Allah'ın aslanı Aliyyül Murtedâ Şîri Hüdâ Keremallahu veche diyor ki : Kendilerinize din kardeşleri çoğaltın. Çünkü kardeş, dünya ve ahirette en üstün hazırlıktır. Ama kardeşlik Allah için olsun.

Ebû Suud da : Kim ahirette yüksek makamları ararsa ve dünyada hoşnutluğu dilerse Allah için kendine bir arkadaş tutsun ve kardeşleri çoğaltsın. Ama bunda çok ölçülü davransın. Çünkü hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

احبب حبيبك هو نامًا، عسى ان يكون بغيضك يومامًا، وابغض بغيضك هو ناما عسى ان يكون حبيبك يومًامًا

"Dostunu ifrat ve tefritten âzâde sev, umulurki bir gün senden buğzeder (bu takdirde sırlarını ifşâ eder). Buğzettiğinde aşırı buğzetme, umulurki bir gün o senin dostun olur (bu takdirde ona mahcub olursun)." buyurulmuştur. Yani dostlukta düşmanlık, düşmanlıkta da dostluk payını unutma." Cennette de yâ Rabb, filan dostum, filan dostum neredeler diye dost dostunu sorar. Halbuki dostu cehennemde. Allah Teâlâ : Dostlarını çıkarın, der. Cehennemde bâkî kalanlar : Vay halimize ne bize bir şefaatçı, ne de samimi bir dost, derler." mealindeki hadîsi şerifin senedi zayıf da olsa ayetle mânâsı takviye olunmaktadır. Ayrıca şu kudsî hadis de bu mânâyı ifade etmiştir. "Mehabbetim benim için sevişenlere, benim için bağdaşıp birleşenlere, benim için birbirini ziyaret edenlere, ve benim için birbirine din uğrunda mal harcayanlara hak olmuştur."

Şeyh Muhammed Emin Kurdî Erdebîlî

وكونوا عباد الله اخوانا

"Kardeş olun ey Allah'ın kulları" mealindeki hadîsi şöyle mânâ etmektedir : Hastayı ziyaret etmek, mülâkatlarda müsâfaha, güleryüz ve selâmdan ibaret güzel sözler emredilmiş, nefret verici şeyler yasaklanmıştır. İşte İslâm kardeşliği bundan ibarettir. Şu halde kardeşine, dostuna dünyevî bir işin düşüp de yapmadıysa veyahut yapamadıysa onu terketme, çünkü kardeşlik ve dostluk bunun için değil ve böyle bir kardeşlik cennete vesile değildir. Ekmelü'l Ulemâ diyorki : Ey şâkirdler, birbirinizle alış veriş etmeyin. Çünkü dünya alış verişi kalblerdeki samimiyeti bozar. Ne güzel hakikat.

Fakat bununla beraber dünya işlerini de görmek ve gördürmek meşrudur ve sevablıdır. Nitekim :

من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا نفس الله عنه كربة من كرب يوم القيامة ومن يسر على معسر يسر الله عليه فى الدنيا والاخرة ومن ستر مسلما ستره الله فى الدنيا والاخرة والله فى عون العبد ماكان العبد فى عون اخيه ومن سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له به طريقا الى الجنة وما اجتمع قوم فى بيت من بيوت الله يتلون كتاب الله يتدار سونه بينهم الا نزلت عليهم السكينة وغشيتهم الرحمة وحفتهم الملائكة وذكرهم الله فيمن عنده ومن بطأ به عمله لم يسرع به نسبه

"Bir kimse bir mü'minden dünya sıkıntılarından bir sıkıntı giderirse, Allah ondan ahiret sıkıntılarından bir sıkıntı giderir. Bir kimse başı sıkılana kolaylık gösterirse, Allah ona dünya ve ahirette kolaylık verir. Ve bir kimse bir müslümanı(n günahını) örtbas ederse, Allah da onu dünya ve ahirette örtbas eder. Kul din kardeşinin yardımında oldukça Allah da kulun yardımındadır. Ve her kim bir yol tutarak, o yolda ilim ararsa,bu sebeble Allah ona cennete götüren bir yol müyesser kılar. Bir kavm Allah'ın evlerinden bir evde toplanarak Kitabullahı okurlar ve onu aralarında müzâkere ederlerse, üzerlerine sekîne iner, Allah'ın rahmeti onları kaplar, melekler de etraflarını kuşatırlar. Allah onları kendi nezdinkilerle anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz." buyurulmaktadır. İslâm kardeşliği ve dostluk hakkında bu hâdîsi şerif kaynaktır. Binâenaleyh buraya izah gerekir.

1. "Bir kimse bir mü'minden dünya sıkıntılarından bir sıkıntı giderirse, Allah ondan ahiret sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderir." Yani, sıkıntıyı bilmek ve o sıkıntıyı gidermek kardeşlik ve dostluk kurmanın başlangıcıdır, içtimâî hayâtın dengesidir. Eğer bu sıkıntı cehalet ise ilmî yollarla sıkıntının giderilmesine çalışılır. Erbabından sorulur, öğrenilir ve öğrenildikten sonra yardım edilir. Bu sıkıntıyı gidermek esnasında mes'elenin kâr ve zarar tarafları bildirilir, sonra bertaraf edilmeye çalışılır. Şayet sıkıntı borç ise kardeş ve dosta karşılıksız borç verilir. Borç alan darlıkta olursa ona mühlet verilir. İcabederse bağışlanır.

Evlilikse yine böylece yardım edilir. Hülâsa sırdaş olunur, derde ortak olunur, sonra da ayıblar gizlenir. Kardeş kardeşine yaptığı hizmet mukabilini Allah'dan bekler. Hadîsi şerifin yukarıdaki ibaresi bunu ifade eder.

2. "Bir kimse başı sıkılana kolaylık gösterirse Allah ona dünya ve ahirette kolaylık verir." Yani, insanın başı ev yapmakta, evlenmekte, borca girmekte sıkılır. Bu gibi yerlerde gerek fikren, gerek mal ile ve gerekse güçle yardım etmek lazımdır. İşte bu yardım Allah'ın inayetinin iki kardeş arasına indirilmesine vesile olur. Bunun için kardeşlik...

3. "Bir müslüman bir müslümanı örtbas ederse..." cümlesinden de şu anlaşılmaktadır : Bir müslümanın ayıbı maddî veya manevî olarak bedende, malda, dinde veyahut ehlinde olabilir. Bunlar hepsi avret sayılmaktadır. Bu avretleri örtbas etmek kardeşlik hukuklarından en mühimidir. İcabı halde kardeş diğer kardeşinin hoşuna gitmeyen bir kusur işler. Bu takdirde o kusuru da örtbas etmek lazımdır. Şeyh Ahmed Gümüşhânevî diyorki : Eğer halen kardeşin günaha devam ederse ve vazgeçmiyorsa şübhesiz onun günahının gizlenmesi söz konusu değildir. Eğer kul hakkına tecavüz de ediyorsa devlete şikayet edilmesi müstehabdır. Mal ve can kaybı olmaksızın bir günah işlemiş ve o günahdan vazgeçmek istiyorsa yahut vazgeçmişse işte böyle kardeşin ayıbını gizlemek şarttır. Hususen mü'min kardeşinin tevbeden evvelki günahlarını gizlemek meşayıh tarafından emredilmiştir. Eğer Allah Teâlâ seni bir makamın hakîkatine muvaffak ederse onu da gizle. Çünkü mahremiyete riayet etmeyen daima mahrum olur.

İmam Abdurrauf Menâvî de şöyle der : Hür insanların kalbleri sırların kabirleri gibidir. Ahmakın kalbi dilinde, zeki insanın dili kalbindedir. Asıl zeki odur ki, hem kendisinin hem gayrinin sırlarını gizler, gizlediğini de gizler. Meşayıh bu hasleti çok sevmiştir.

4. "Kul din kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da o kulun yardımındadır." şeklinde buyurulan cümlenin emri de çok mühimdir. Rasûlü Muhterem iki elin parmaklarını birbirine geçirerek :

المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا "Müminler birbirine bir binanın duvarındaki tuğlaları gibidirler. Birbirlerini böylece kenetlerler." buyurmuştur. Mal ile yardım, can ile yardım, devlet kapılarındaki işleri görmekle yardım ve her hususta yardım etmekle kardeş kardeşi ve dost dostunu var gücüyle tutmalıdır, hizmetlerini görmelidir. Nitekim bu hususta İmam Râgıb İsfihânî diyor ki : Eğer düşünülürse ağzımıza götürdüğümüz bir tek lokmanın tahsilini tek başımıza yapamayacağız. Çünkü bir insan hem çiftçi, hem aşçı, hem değirmenci bir anda olamaz. Böylece her mesleği karşı karşıya getir. Her insan kendi mesleği ile gayrına yardım etmelidir ve kendini gayrına bir hizmetci bilmelidir. Çünkü kendinde bulunmayan mesleklerde bir çok meslekçilere muhtaçtır. Halbuki en büyük yardım mü'min kardeşinin ihtiyacını gidermek için gayret göstermektir. Mü'min, mü'min kardeşinin aynasından kendini görüp temizlemelidir. Öyleyse onun kusurundan göz kapatmalıdır. Demek her ni'metleri ve güzellikleri gayrına ve her kusuru kendi nefsine isnad eden kardeşlik hukukuna son derece riayet etmiştir. Görülmez mi hadisi şerifte

المؤمن مرآت المؤمن والمؤمن اخو المؤمن يَكفّ عليه ضيعته ويحوطه من ورائه

"Mü'min mü'minin aynasıdır. Mü'min mü'minin kardeşidir. Malını, mülkünü ona toplar (bununla işini görür) ve arkasından onu (kardeşinin malını, mülkünü, ırz ve namusunu) korur." buyurulmaktadır.

Bu hadîsi şerif mü'min mü'min kardeşinden ne kadar güzellik görürse ondan ve ne kadar fenalıkları görürse nefsinden bilinmesine de işaret etmektedir. Mü'min mü'min kardeşini canından, malından daha fazla muhafaza ederse îman kardeşliği ve dostluk hakkını ifa etmiş olur. Hatta Eflatun'a birisi sormuş: Sen anne babadan kardeşini mi, yoksa meslek kardeşi ve dostunu mu seviyorsun ? Derhal şu cevabı vermiştir : Elbette ben dostumu kardeşimden daha fazla severim, kardeşimi de bana dost olursa severim.

Hakiki dostluk felsefî görüşlere mebni değil, hakiki dostluk îman kardeşliğine bina edilir. Bu dostluğun alâmeti de yüzünde ve yalnız olarak ona nasihat etmek ve kardeşinden nasihatı kabul etmek, büyükse ona hürmet, küçükse ona şefkat etmek, halktan ayıblarını gizlemek, gıybetini yaptırtmamak ve onu müdafaa etmek, bir de herhalükârda onu ve herşeyini, namusunu, malını, ırzını gıyabında bile korumaktır. İşte mü'min kardeşliğinin hakikatı bu. Onun için ayeti kerîmede انما المؤمنون اخوة "Ancak mü'minler birbirine kardeştir." buyurulmaktadır. Bir hadîsi şerifte de en genel mânâda şöyle buyurulmuştur . من نصر اخاه بظهر الغيب نصره الله فى الدنيا والاخره "Kim din kardeşine gıyabında yardım ederse Allah ona dünya ve ahirette yardım eder." Şeyh

Ahmet Gümüşhânevi diyor ki: Eğer yardım eden, yardım edilenden daha fazla zarara uğramıyorsa, bu mazlum kardeşe yardım farz-ı kifâyedir. Aksi takdirde mendubtur. Eğer iki ihtimal aynı seviyede ise yine yardım hayrlıdır. Ancak şart, yardım edenin zulme uğramaması, yardım edileninde masum olmasıdır. Çünkü zalime yardım haramdır. Mazlumun da âcizliği kendisi hakkında mazeret sayılmaktadır.

من نفس عن غريمه اومحا عنه كان فى ظل العرش يوم القيامة

"Kim borçluya mühmet verirse yahut bağışlarsa kıyâmet gününde arşın gölgesinde haşrolunur." buyurulan hadisi şerife binâen denilirki : Herşeyden evvel mü'minin finafil ihvan olması lazımdır. Aksi takdirde maksada ulaşmak zordur. Çünkü islâm dini esas itibâriyle bu babta iki noktada toplanır. Birincisi Allah Teâlâ'ya ibadet etmekte O'nun hakkını korumaktır. İkincisi de O'nun kuluna yine O'nun için hizmet etmektir. Hizmetin de en âlâsı İslâm kardeşliğinin haklarına riayet etmekledir. Fenafil ihvan da budur. Nitekim önceden de yazmış olduğumuz bir hadisi şerifte

المؤمن كرجل واحد ان اشتكى رئسه اشتكى كله وان اشتكى عينه اشتكى كله "Müminler hepsi bir adam gibidirler. Eğer başı ağrırsa tümü müşteki olur (her bir fert kardeşinin rahatsızlığını kendi bedeninde hisseder) ve eğer gözü ağrırsa hepsi ağrır, incinir."Diğer bir hadîsi şerifte yine bu "fenafilihvan"ın hakikati şöyle beyan olunur :

مثل المؤمنين فى توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد اذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى

"Birbirlerini sevmekte, birbirine acımakta ve birbirine şefkat etmek hususunda mü' minlerin misâli, bir cesedin misâlidir. Ondan bir uzuv şikayet ederse, cesedin sair uzuvları uykusuzluk ve şiddetli ateşle ona (acıyı hissedene acısına iştirak etmekle) çağrışırlar."

Bu hadîsi şeriflerde, müslüman topluluğun böyle bir fenayı bulmadıkça hâkimiyeti ele geçirmeleri hayaldir, diye ifade olunmaktadır. Çünkü particilik, meşrebcilik; fikir ayrılığı ve tefrikayı meydana getirir. İş böyle olunca İslâm davasını yüklenenler de davalarında muvaffak olamazlar. Öyleyse hiç olmazsa onda altı, yedi, sekiz, mü'min kardeşlerin bu hadislerle amel etmeleri gerekmektedir.

5. "Ve her kim bir yol tutarak o yolda ilim ararsa bu sebeble Allah ona cennete götüren bir yol (açar ve kolaylık) verir." Bu cümleden şu hakîkatler anlaşılmaktadır : Birbirinden ilim öğrenmek, birbirine ilim öğretmek üzere birleşen ve dînî hükümleri müzakere eden, ilâi kelimetullah için ilmî bir şekilde başlayıp çalıştıklarından Allah Teâlâ başarı yollarını açar ve yolları genişletir, kolaylaştırır. Öyle ise fenafilihvan olabilmek için din ilimlerini öğrenmek ve tatbik etmek kadar hiç bir faide yoktur. Şu kadar ki, ilim öğrenmek ve öğretmek bizatihi maksad değil, bilakis maksada vesiledir. Çünkü topluma hâkimiyeti getiren ve cennete vesile olan en kuvvetli sebeb ilimdir. Ve en makbulü ayet ve hadis ilimleridir. Hatta bir âlimden sorulmuş : Cennet nedir? Derhal şu cevabı vermiş : Cennet, Kur'an ahkâmını öğrenmek ve tatbik etmeye çalışmaktır.

6. "Bir kavm Allah'ın evlerinden bir evde toplanarak kitabullahı okurlar ve

onu aralarında müzakere ederlerse üzerlerine SEKİNE iner, Allah'ın rahmeti de onları kaplar, melekler de etrafını kuşatırlar. Allah onları (cidden islâm kardeşliği hukukuna riayet edenleri) kendi nezdindekilerle anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa nesebi onu ilerletmez." İşte bu cümlede de yapılan hizmetlere mükafat olarak Allah'ın yardımı beyan olunmaktadır. İşte yol ve bu maksad için din kardeşliği, sadakatla dostluk lazımdır. Bu gaye ile müslüman kardeşler mânâyı nazarı îtibâra alarak gözümüzün nuru ve ebedî Şefi'imiz tüm müslümanlara şu emri vermektedir :

استكثروا من الاخوان فان لكل مؤمن شفاعة يوم القيامة

"Kardeşler edinin, çoğaltın. Çünkü kıyâmet gününde her bir mü'min için kabul olabilecek bir şefaat vardır" . Diğer bir hadiste de:

اوثق عرى الايمان الموالاة فى الله والموادة فى الله والحب فى الله والبعض فى الله

"En hâlis îman Allah'(ın emrlerini yapmak ve yasaklarını terketmek) için (mü'minlerin) birbirinin emri altına girmek, uymak, sevişmek ve Allah için buğzetmektir" buyurulmuştur. Yani en hâlis îman mü'minlerin kendi aralarında kendilerinden âmir ve me'murları tayin etmeleridir. Sonra âmirin şefkat, me'murun hürmet etmesidir. "El muvâlâtu fillah" cümlesinin mânâsı budur. Şu halde mü'minler kendi aralarındaki en eminleri sevip, seçmezlerse bu hâlis îmanın makamına ulaşamazlar. Binâenaleyh maksadlarına kavuşamazlar. Nitekim aynı mânâda

من مشى مع مظلوم حتى يثبت له حقه ثبت الله قد ميه على الصراط "Kim bir mazlumla beraber yürür, onun hakkını tesbit edinceye kadar devam ederse, Allah Teâlâ onun iki ayaklarını sırat köprüsü üzerine sabit kılar." Diğer bir rivayette

انصر اخاك ظالما او مظلوما

"Kardeşine zalim de olsa, mazlum da olsa yardım et." buyurulunca ashab: Evet mazlum olduğu zaman ona yardım etmek mâlumdur. Fakat zalime nasıl yardım ederiz, dediler. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem: "Üstten elini tutarak zulmunü engellersin." buyurdu. Şu halde mü'minler sevip seçtiği kimselerden zulmü görürlerse, zulmünü engellerler. Tehlikelerde ikaz ederler ve herhâlukârda birlik, beraberlik, hâkimiyet ve ittifak için doğrusu ilâi Kelimetullah için yardım ederler. Yardım...

İYİLERİ SEVMEK VE SEÇMEK İKİ DİYARIN SAADETİDİR

Bütün müslümanlar dinde kardeştirler. Her biri mesleği ile gayrine muhtaç ve hizmetcidirler. Şübhesiz büyük kardeş, orta kardeş ve küçük kardeşler bulunmaktadır. Sıfat olarak âsî ve fâsık, mü'min ve salihleride vardır. Ancak bunlann içersinden en iyileri sevmek ve seçmek dünya ve ahiret diyarlarının tamiri için saadet sayılmaktadır. Allah da Rasûlüne şöyle buyurmaktadır :

واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداوة والعشى يريدون وجهه ولا تعدوا عيناك عنهم تريد زنبة الحياة الدنيا ولا تطع من اغفلنا قلبه عن ذكرنا وكان امره فرطا

"Sabah ve akşam Rablerine (sırf) O'nun Cemalini (ve rızasını) dileyerek dua edenlerle beraber candan sabr-u sebatla otur. Dünya hayâtının ziynetini arzulayıp da göz-

lerini onlardan ayırma, (ve onları meclisinden aslâ) çıkarma. Kalbine bizi anmaktan gaflet verdiğimiz, hevâ ve hevesine uymuş ve işinde haddini aşmış kimselere (sureti kat'iyyede) boyun eğme." mealindeki ayeti kerime bize, kendisine yalvarıp gafletten kurtulmuş zevatı sevip seçmekle yanlarında oturmamızı emretmektedir. Çünkü sevgisiz ve seçmeksizin onlarla beraberlik söz konusu değildir. Ayeti kerîmedeki ehli zikirden maksad Allah'ın emrlerini yerine getirir ve yasaklarından bilfiil sakınır zevattır. Çünkü böyleler ümmet hakkında duacıdırlar. Allah'a isyan etmez, O'na itaat eder, mahlukuna hizmet eden zevat Allah'ın dostlarıdırlar. Onların meclislerinde herhangi bir belaya uğratılsa bile gene de meclislerine devam etmek ve meşakkatlere tahammül etmek Kur'an-ın emridir. Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem de bu ayetin emrine binâen, servet, şöhret sahiblerini ve reisleri terketmiştir. Ammar ve Bilal gibi (radıyallahu anhuma) zevatlarla oturup kalkmıştır. Reisler, şöhretperestler ve serveti sevenler O'nu kınarken cevaplarında şöyle buyurmuştur :

لان اقعد فی مثل هذا المجلس احب الی من ان اعتق اربع رقاب

"Böyle bir mecliste oturmam dört köleyi azad etmemden daha fazla sevimlidir." Çünkü ayeti kerîmede kendisine şu emr verilmişti :

ولا تطرد الذين يدعون ربهم بالغداه والعشي يريدون وجهه "Terketme onlan ki, sabah ve akşam (sırf) O'nun Cemâlini (ve rızasını) dileyerek dua ederler." Bu ayete binâen Rasûlü Muhterem günahlardan sakınır, farz ve vâcibleri yerine getirir, zikri de ihmal etmez zevatla kalkıp otururdu. Daima onları severdi, onları seçerdi. Hayatlarından sonra da dört halifeleri ve ardınca gidenler bu âdete devam ettiler. İmam Nevevî diyor ki : Bu ayetin delâletiyle iyileri, yani salih insanları ziyaret etmek, onlarla arkadaş olmak, lider olarak onları seçmek, onlara hizmet etmek gerekir. Yani vâcibtir.

Mecmuatü'l Ulum adlı eserin müellifi Şeyh Ahmed el-Bekrî en-Nakşibendî diyor ki : Ey ümmet! Bu iki ayetin iki emrini yerine getirmek hakkında mecburiyet vardır. Nitekim, Kureyş reisleri Rasûlü Muhtereme gelerek şöyle dediler ! Eğer sen Ammar'ı, Selman ve Bilâl gibilerini meclisinden uzaklaştırırsan bizde yanına gelerek istifade edeceğiz. Aksi takdirde uzaklaşırız. Zira biz öyle fakirlerin yanında ve kölelerin meclisinde oturmaktan utanırız. İşte onların bu gibi deyişleri üzerine bu iki ayet nâzil olmuştur. Bundan sonra Rasûlü Muhterem Selman ve arkadaşlarını gördüğü vakit onlara son derece şefkat ederek yanlarında sık sık oturur ve onların meclisinden hoşlanırdı. Bunlar da sabah dualarında müslümanlara kolaylık ve hayra muvaffak olmayı, akşamda da afvu İlâhiye'yi talep ederlerdi. Hatta Selman, Suheyb ve Bilal arkadaşlarıyla beraber iken Ebu Sufyan meclislerine gelmiş. Bunlar : Vallahi Allah'ın kılıçları Allah'ın düşmanı olan Ebu Süfyanın kellesinde yer almadı, demişler, mecliste Ebu Bekir Sıddık da bulunuyormuş. Derhal onlara : Siz bu sözü Kureyş' in efendisi ve reislerine mi söylüyorsunuz, demiş, sonra Rasûlü Muhterem'in yanına gelerek hadiseyi O'na anlatmıştır. Rasûlü Muhterem Sıddıkı Ekbere :

لعلك اغضبتهم لئن كنت اغضبتهم اغضبت ربك "Umulur ki sen bunları kızdırmış olursun, eğer sen bunları kızdırmış olursan, muhakkak Rabbini de kızdırmışsın." buyurmuştur. Bunun üzerine Ebu Bekir radıyallahu anhu bunlara dönerek : Ey kardeşlerim,

sizin Allah dostları olduğunuzu öğrendim. Benden gücendiniz mi ? Onlar : Hayır demişler. Eğer gücendinizse özür dilerim, demiş. İşte Sıddıkı Ekber'in sadakati ve emri Nebevî üzerine Selman ve arkadaşlarını seçmesi bize iyileri sevmek ve seçmek için en üstün bir örnektir. Aynı zamanda bunlar veli oldukları için Ebu Süfyan'ın müslüman olacağını ümid ederek, ümidlerini dile getirerek, Allah'ın kılıçları Allah'ın düşmanı olan Ebu Süfyan'ın kellesinde yer almadı demekle beşaret etmişlerdir. Fakat şu cümlenin üzerinde durmalıyız. "Muhakkak ki sen Rabbini de kızdırmış olursun" Bunda hitab olarak "Rab" kelimesi "Kef" zamirine izafe edilmektedir. Yani Ey Eba Bekir, Rabbin seni çok güzel terbiye etmiştir. Eğer O'nu sevenleri seçip sevmezsen hıfz ve himayesini üzerinden kaldıracaktır. Halbuki hıfz ve himayesi üzerinden kalkmayacaktır. Çünkü son derece sadakatın vardır, demektir. Nitekim bir hadîsi şerifte

من عادى لى وليا فقد آذنته بالحرب

"Kim Benim bir dostuma ezâ ve cefa verirse muhakkak ki Ben ona harb ilan etmişim." Bu kudsi hadis gösteriyor ki, bilerek iyileri sevmeyen ve seçmeyen Allah'ın gazabına uğrar. Bunun için iyilerin sevilmesi ve seçilmesi ümmet üzerine vâcibtir.

Hazreti Ömer ve Ebu Bekir (radıyallahu anhuma) Ümmü Eymene'yi devamlı ziyaret eder ve ondan dua taleb ederlerdi. Bir gün Sıddıkı Ekber Hazreti Ömer'e şöyle demişti: Hazreti Peygamber sağlığında Ümmü Eymene'yi sık sık ziyaret ederdi. Haydi biz de gidip ziyaret edelim. İkisi beraber Ümmü Eymene'ye varırlarken O'nun ağladığını görünce kendileri de ağlıyorlar. İkisi bir ağızdan : Ey Ümmü Eymene, Peygamber'in yanında ne var olduğunu bilmezmisin ki bu kadar ağlıyorsun ? Ümmü Eymene Onlara şu cevabı vermiştir : Evet Ben Allah'ın ve O'nun Rasûlünün yanındaki ni'metin verileceğini biliyorum, onun için ağlamıyorum. Bilakis semâdan vahyin kesilmesi üzerinde ağlıyorum. Onlarda ağlamaya başladılar.

Yani semâdan vahyin kesilmesi ile de herkes görüşü ile hükmedecek. Korkarım ki, tefrikalar meydana gelir de herkes kendi görüşü ile hüküm ederek iyiler sevilmeyecek ve seçilmeyecek. İşte ağlayışım bunun içindir.

İmam Nevevî bu menkibeyi naklederken şöyle buyurur : İnsan çok faziletli olsa dahi kendisinden küçükleri ziyaret etmesi, duasını taleb etmesi, layık olanları sevmek ve seçmesi lazımdır. Bu sevme ve seçmede kadın ve erkek arasında fark yoktur. Ancak yaşca büyük, ilimce büyük, ibadetce büyük olabilir. İşte hepsine fazilet denilir. Bu faziletleri yapan hayrlıları sevmek ve seçmek ve kadirlerini bilmek vâcibtir.

İmam Suyûtî Mirkatü's Suud adlı eserinde

لا تصاحب الامؤمنا ولا ياكل طعامك الا تقى "Müminden başkasına arkadaşlık yapma ve takvâ sahibinden başkası yemeğini yemesin." mealindeki hadîsin şerhinde şöyle demektedir. Bunda, düğün ve merasim yemekleri muraddır. Sünnet ve düğün merasimlerinde takvâ sahibine yedir, ama ihtiyacı defetmek kadar herkese yedir. Bu hadîsi şerifteki emre binâen takva sahibi olmayanlardan sakınmak gerekir. Çünkü yemek ve yedirmek, sevgi ile kalbleri birleştirebilir. Fâsık ve facirleri seçip sevmek şer' an ve aklen de mezmumdur. Öyle ise ehli takvâ olmayanla oturmak, onlarla dostluk

kurmak ve onlara yedirmek yahud onlardan yemek kalbe sevgiyi celbederse çokca tehlikelidir. Görülmezmi hadîsi şerifte الرجل على دين خليله فلينظر احدكم الى من يخالل "Kişi sevip dost edindiği kimsenin dini üzerindedir, sizden biriniz kiminle sevişip ve kimi dost edindiğini dikkatle düşünsün." buyurulmuştur.

Bu hadîsi şerife göre dost edinilecek kimselerde şu hasletlerin bulunması şarttır. Sana bir meziyet tanırsa, en azında eşitlik hakkını verirse, dinini ve ahlâkını kabul ederse, İslâmî yaşantılarını tenkid etmezse, arkadaşlık ve dostluğunda sadakat gösterirse onunla arkadaş olursun. Aksi takdirde ondan sakın. Nitekim başka bir hadîsi şerifte de

لا خير فى مصاحبة من لا يرى لك مثل ما يرى له

"Kendi nefsi hakkında kâr ve zarar (düşünüp) gördüğü gibisini sana da görmeyen arkadaşında hayr yoktur." buyurulmaktadır. Hâfız Siraceddin Kazvinî bu hadîsi mevzu' görmüş. Halbuki bu hadis hasendir ve onunla amel etmek lazımdır, diye ahlâk ulemâsı son derece buna önem vermişlerdir. Sonra Hâfız Kazvinî'nin bu hadisi mevzu' görmesi hadisle amel edilmemesini gerektirmemektedir. Çünkü mânâ olarak bu hadis bir önceki hadisle takviye olunmaktadır.

Allah'ın Rasûlü, Hazreti Ömer'e -kendisi daha büyük olmasına rağmen- Veysel Karanî'den duayı taleb etmesini emr buyurmuştur. Hazreti Veys'in vilâyetini ilân etmiş ve salihlerin dualarının makbul olduğunu da beyan buyurmuştur, ki bu menkıbe salihleri sevmek ve seçmek hususunda en kuvvetli düsturlardan biri sayılmaktadır. Kısa şöyledir :

Üseyr bin Çâbir diyor ki : Hazreti Ömer kendisine Yemen'lilerin imdadı geldiği vakit onlara : Üveys bin Amir aranızda mı ? Diye sorardı. Nihayet Üveyse rastladı ve :

- Sen Üveys bin Amir misin ? diye sordu. (O da)
- Evet, cevabını verdi.
- Murad kabilesinden sonra Karen'den mi ? dedi. Üveys :
- Evet, cevabını verdi.
- Sende baras illeti vardı. Ondan iyileştin de yalnız bir dirhem yeri kaldı öyle mi ? Dedi Üveys :
- Evet, cevabını verdi.
- Vâliden var mı ? Diye sordu. Üveys :
- Evet, cevabını verdi. Ömer (radıyallahu anh) :
- Ben Rasûlullah'ı (Sallallahü aleyhi ve Sellem) :

"Size Üveys bin Amir Yemenli'lerin imdat bölüğü ile gelecek. Kendisi Murad'dan sonra Karen'dendir. Onda baras illeti vardı. Bu dertten iyileşti. Ancak bir dirhem yeri kadar kaldı. Bir vâlidesi vardır. Ona çok muti'dir. Allah'a yemin etse, kendisini mutlaka yemininde sâdık çıkarır. Sana istiğfar etmesine imkan bulursan bunu yap." buyururken işittim. Benim için istiğfar ediver, dedi. O da Ömer için istiğfarda bulundu. Ömer ona :

- Nereye gitmek istiyorsun ? Diye sordu. Üveys :
- Kufe'ye, dedi.
- Senin için oranın vâlisine mektub yazayım mı? dedi. Üveys :
- İnsanların el ayak takımı arasında olmam benim için daha makbuldür, cevabını verdi.

Üseyr demiş ki : Ertesi yıl gelince Kufe'nin eşrafından bir adam hacca gitti. Ömer'e rastlamış. Ömer kendisine Üveys'i sormuş. O zat :

- Ben onu evi perişan, eşyası az bir halde bıraktım, demiş, Ömer :
- Ben Rasûlullah (Sallallahü aleyhi ve Sellem)'i :

"Size Üveys bin Amir Yemenli'lerin imdat bölüğü ile gelecek. Kendisi Murad'dan sonra Karen'dendir. Onda baras illeti vardı. Bu dertten iyileşti. Ancak bir dirhem yeri kadar kaldı. Bir vâlidesi vardır. Ona çok muti'dir. Allah'a yemin etse, kendisini mutlaka yemininde sâdık çıkarır. Sana istiğfar etmesine imkân bulursan bunu yap" buyururken işittim, demiş. O zat Üveys'e gelerek :

- Benim için istiğfar et, dedi. Üveys :
- Sen hayrlı bir yolculuktan yeni geliyorsun benim için sen istiğfar et, dedi.

O zat yine :

- Benim için istiğfar et, dedi. Üveys (tekrar) :
- Sen hayrlı bir yolculuktan yeni geliyorsun. Benim için sen istiğfar et. Ömer'e rastladın mı ? Dedi. O zat :
- Evet, cevabını verdi. Bunun üzerine onun için istiğfar etti. Halk da onun kim olduğunu anladı. Müteakiben çekip gitti.

Üseyr demiş ki : Elbisesi çizgili bir kumaştı. İnsan onu görünce : Acaba Üveys bu kumaşı nerden buldu ? Diyordu.

Kufe'den birkaç kimse Abdullah İbni Mesud'un yanına varmışlar. Hazreti Abdullah onlara : Birbirinizle oturuyor musunuz, demiş.

Onlar : Evet. Birbirimizi terketmiyoruz.

Hazreti Abdullah'ın : Siz birbirinizi kaç gün görmezseniz ziyaret ediyorsunuz, demesi üzerine Onlar ziyaret etmek için, Kufe'nin bir tarafından öbür ucuna kadar yaya olarak yürüyoruz. Onu buluncaya kadar koşuyoruz. Yani hayrlıların yanına kadar gidiyoruz.

Hazreti Abdullah ; siz böyle yaptığınız müddetçe asla hayrdan ayrılmazsınız demiştir.

İşte en lâyık ve en bileni ta'yin etmek için Müslümanların ittifak etmeleri gerekir. Nitekim :

من استعمل عاملا من المسلمين وهو يعلم ان فيهم اولى بذالك منه واعلم بكتاب الله وسنة نبيه فقد خان الله ورسوله وجميع المسلمين

"Kim insanlardan Allah'ın Kitabını ve Peygamber'in sünnetini daha iyi bilen ve işe daha lâyık olanı bildiği halde (ondan başka) müslümanlardan herhangi birini iş ba-

şına getirirse, Allah'a, Rasûlüne ve bütün müslümanlara hıyânet etmiştir. "Meâlindeki hadîse binâen ta'yin olunan muhtar, mahalle imamı, belediye reisi ve her önderlik edecek kimsenin adâletli olması, Allah'ın emr ve yasaklarına göre amel etmesi şarttır. Şâyet önder zalim olur da, müslüman kardeşlerini Allah'a karşı isyana ve günah işlemeye zorlar veya isterse emri dinlenilmez. Kendisine bu hususda itâat de edilmez. Çünkü emâneti ehline vermek ve adâletle hükmetmek farzdır. Nitekim :

من امركم بمعصية الله فلا سمع له ولا طاعة "Onlardan biri size Allah'a karşı isyan sayılan hususlarda emrederse, o ne dinlenir, ne de ona itâat edilir." Ve:

ادالا مانة الى من ائتمنك ولا تخن من خانك "Sana güvenip emânet bırakan kimsenin emânetini ver. Sana hıyânet edene de hıyânet etme." Ayrıca:

وشاورهم فى الامر "İş hususunda o (görüş sahibi ve işi bile)nlarla müşâvere et." buyurulan hadîs ve âyeti kerîmelerde İslâm kardeşliği hususunda üç büyük vazife emredilmektedir. Adâletle hükmetmek, işi ehline vermek ve her işde meşveretle hareket etmektir. Bu da olsa olsa iyileri seçmek, sevmek ve itâat etmekle olur. Bundan dolayı kuvvetliyi seçmek de lâzımdır. الامام الضعيف عن الحق ملعون

"Hak ve hakîkati yerine getirmekte zayıf lider, imam; mel'undur." Yâni, ehil kemseyi seçip emrine girmeyerek kendi meşreb, mezhep ve ırkından -dînî bir gâye olmaksızın- birini seçip emrine giren, zayıf lider gibi son derece günahkârdır. Bir rivâyette de :

من استعمل رجلا من عصابة وفيهم من هو آرض لله منه فقد خان الله ورسوله والمؤمنين

"Onlar içerisinde Allah nazarında daha makbul bir kimse olduğu halde her kim, kendi îsâbesinden bir adamı iş başına getirirse şübhesiz Allah'a, Rasûlüne ve bütün mü' minlere hıyânet etmiştir." Ayrıca

من ولى من امر المسلمين شيئا فامّر عليهم احدا محاباة فعليه لعنة الله لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا

"Kim müslümanların işlerine hâkim olur da dostlukdan dolayı onların üzerine birisi âmir ta'yin ederse, Allah'ın lâneti onun üzerine olsun. Allah ondan adâletini ve tasarrufunu kabul etmez." buyurulmaktadır. Bütün bu ayet ve hadisler gösteriyor ki: Müslüman müslümanı Allah için sevmeli, seçmeli ve itâat etmelidir.

Hiçbir suretle müslümanların Allah'ın rızası dışında birleşip bir bâtıl üzere yardım etmeleri caiz değildir. Nitekim Kur'an-ı Hakîmde de

وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الأثم والعدوان

"Takvâ üzere birleşip yardımlaşın, günah üzere birleşip yardımlaşmayın." buyurulmaktadır. Bir hadisi kudside de şöyle buyurulmuştur.

حقت محبتى للمتحابين فى وحقت محبتى للمتجالسين فى وحقت محبتى للمتزاورين فى وحقت محبتى للمتباذلين فى

"Benim sevgim, Benim için sevişenlere hak olmuştur. Benim sevgim Benim için oturup sebât edenlere hak olmuştur. Benim sevgim Benim için biribirini ziyaret edenlere hak olmuştur. Benim sevgim Benim yolumda mal harcayanlara hak olmuştur." Allah'ın sevgi ve mehabbeti kimler hakkında olursa şübhesiz inâyet ve yardım da onlara gelmiştir. اذا احب احدكم اخاه فليخبره آنه يحبه

"Sizden biriniz diğerini sevdiği vakit kardeşine onu sevdiğini bildirsin." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerif sevgi ve tanışmayı, kardeşlik ni'metinin ikrar edilmesini

emretmektedir. Nitekim bu da imanın aslından sayılmıştır.

ثلاثة من اصل الايمان الكف عمن قال لااله الا الله ولا تكفره بذنب ولا تخرجه عن الاسلام بعمل والجهاد ماض منذ بعثنى الله تعالى الى ان يقاتل آخرُ هذه الامة الدجال لا يبطله جورجائر ولا عدل عادل والايمان بالاقدار

" Üç şey îmanın aslındandır : (a) Lâ ilâhe illallah diyenden çekinmek, (binâenaleyh) onu hiçbir günahla tekfîr etmemek ve İslâmdan onu bir amelle çıkarmamak. (b) Cihad, Allah beni gönderdiği zamandan itibâren devam edecektir, tâ ki benim bu ümmetimin sonunda Deccal'le savaşıncaya kadar. Bunu (cihadı) hiçbir zalimin zulmü ve hiçbir âdilin adâleti iptal edemeyecektir. (c) Allah'ın takdirine îman." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerife göre İslâm kardeşliğinin hukukundan biri de parti, pırtı, meşreb, ırk yüzünden hiçbir suretle mü'minler birbirini tekfir ve hiç bir zaman cihadı terk edemezler. Şunu da ifade edeyim. Adetullah yardımı say'e göre gönderir. Müslümanlar azami tedbiri almakla takdire teslim olurlar, kaderlerine rıza gösterirler. Din uğrunda başlarına herhangi bir musibet ve bela gelirse onunla sevinerek, bu bizim kaderimizdir derler. Allah çalışana herşey verir. Ey mü'min kardeşler iyileri sevmek, iyileri seçmek, Allah için çalışmaktan ibaret cihadı unutmayalım. Cehd. Cihad.

İMANIN ŞARTI ALLAH YOLUNDAKİ ENGELLERİ TERK VE PEYGAMBER'E İTTİBA'DIR

Allah'ın dîninde yapılması gerekli veyahut terkedilmesi gerekli olmak üzere kula düşen iki büyük vazife vardır. Birinci vazife her zaman dediğimiz gibi bir tek Allah'a inanmak, O'na eş koşmamaktır. İkinci vazife O'nun Rasûlünü tanımak ve sünnetini ihyâ etmektir. Bu da iki kısımdır. Birincisi O'nun hakkına riayet etmektir. İkincisi O'nun beyan etmiş olduğu din ve dünya hakkındaki ahkâmı icra etmektir. Bu vazifeyi yerine getirmek için kâfir ve fâsıkları terketmek gerekir. Bununda iki yolu vardır. Birincisi bir önceki başlığın altında izah edilen iyileri seçmek ve sevmektir. İkincisi ise kendi nefsi hakkında icrâi ahkâm etmek için ittifak üzere dîne karşı olan herşeyi terketmektir. Ancak müslümanlar kendi aralarında ve kendi nefsleri hakkında gerek itikadda ibadette, gerek muamelatta ve ukubatta ve gerekse örf, adet ve ahlâkta Allah'ın yolunda yürümeleri için kâfir ve fâsıklar terketmekle maksadlarına kavuşurlar. Nitekim لا يتخذ المؤمنون الكافرين اولياء من دون المؤمنين ومن يفعل ذالك فليس من الله فى شيىء الا ان تتقوا منهم تقاة ويحذركم الله نفسه واليه المصير

"Mü'minler mü'minleri bırakıp da kâfirleri (sevip seçmekle kendilerine hâkim ve) veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa Allah'dan hiçbir şeyi (yardımı) yoktur. Meğer ki onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı sakınmış olasınız. Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor. Nihayet gidişinizde Allah'adır." buyurulan ayeti kerimenin hükmünce her müslüman din kardeşlerini tek başına bırakıp da kâfirleri kendine mutasarrıf, hâkim, kumandan hükümdar ve hatta şef edinemez. Kalbî bir samimiyetle onlara dostluk da edemez. Allah'ın dînine sarılmak için hayrlıları seçer ve onları

sever. Onların hükümleri altına değil, onlarla birlikte Allah'ın hükmü altına girerler. Allah ve O'nun Rasûlünün emrettikleri ahkâmı icra etmekle ittifak, i'tisam, îman kardeşliği ve sadıklarla beraber olmak şartıyla icra-ı ahkâm ederler. Namazda olduğu gibi, lidere uyarak ahkâmı tatbik ederler. Ayeti kerimedeki "evliyâe" kelimesi imam, lider, hâkim, kumandan, hükümdar ve şef mânâsında tefsir olunmaktadır. Türkçede bunun karşılığını bulamadığım için her bir seferde bu kelimelerden birisini kullanmak mecburiyetinde kaldım. Hafız İbni Kesir diyor ki : Bu ayeti kerîme : Allah'ın sevgisini iddia edip, Rasûlünün yolunda olmayanların aleyhindedir. Çünkü bir kimse itikadında ve bütün hareketlerinde, hatta sözlerinde Nebîsi olan Hazreti Muhammed' in (Aleyhisselâtu vesselâm) şeriatine uymadığı müddetçe şübhesiz yalancıdır. Nitekim sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur : من عمل عملا ليس عليه امرنا فهورد "Üzerinde bizim emrimiz olmayan bir ameli işleyenin işi merduttur."

Şeyh Süleyman el-Cemal, "El-Fütuhâtü'l İlâhiyye" adlı tefsirinde diyor ki: "Muvâlat" düşmanlığın zıddıdır ve iki kısımdır. Birinci surette tamamen mutasarrıf, hâkim, kumandan, hükümdar, şef, lider ve imamları kâfirlerden seçip tamamen hükmü onlara teslim etmektir. İkinci sureti, müştereken hükmü paylaştırmaktır. Her iki sureti de bu iş bu ayetle men edilmektedir. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyledir : Mü' minler ne yalnız müstakilen hâkimiyeti onlara versinler, ne de müştereken kâfirleri mutasarrıf ve hâkim etsinler. Bu iki surette de mü'minlerin onları hâkim kılmaları aslâ caiz değildir. Şu halde mü'minler kendi aralarında dostluk yapar ve kendilerinden kabiliyetli olanları mutasarrıf kabul ederler. İki suretten hangisi ile onları mutasarrıf yaparlarsa onların yaptıkları iş Allah'ın dîninden değildir. demektir. Çünkü dinden maksad din ehlidir. Zira bir şahıs kendi nefsindeki dinle değil, bilakis dinde ehliyetli kimselerle, dînini tanzim edebilir.

Ebû Suud'da tefsirinde şöyle demektedir : Bu ayetin mânâsı şudur. "Mü' minler müstakilen ve müştereken mü'min ve din kardeşlerinden vazgeçtikleri halde ve rastgelmek yahut muaşeret sebebi için cahiliye devrindeki sadâkat ve akrabalık bahanesi ile kâfirleri kendilerine mutasarrıf etmesinler." hükmünce dostluk, hâkimlik, mutasarrıflık ancak mü'minlere mahsus olduğundan mü'minler bunu gayrine vermezler. Bu mânâ şu ayeti kerîmede de beyan olunmaktadır :

لا تتخذوا عدوى وعدوكم اولياء "Ey îman edenler Benim ve sizin de düşmanınız olanları kendinize dost, hâkim, mutasarrıf ve âmir edinmeyin." ve لا تتخذوا اليهود والنصارى اولياء "Yahudi ve Nasrânîleri velîler tutmayın." Böylece bu iş yasaklanmıştır, ki mü'minlerin sevmeleri ve buğzetmeleri Allah için olabilsin. Aynı zamanda savaşlarda bunlardan yardım dilemek caiz değildir. Dünya işlerinde de onlara yardım etmek caiz değildir. Çünkü düşmanların dostluğu Fil vâki' muhaldir. Nitekim bir şair bunu dile getirerek şöyle demiştir

تودعدوى ثم تزعم انني ❊ صديقك ليس النوك بعازب

"Düşmanınla dostluk yapıyorsun da sonra yalan olarak muhakkak ben senin dostunum diyorsun. Halbuki bu akılsızın gözünden bile gâib değildir."

İmam Fahreddin Râzi diyor ki : Kâfirlerle dostluk üç kısımdır :

a) Kâfiri kendine dost edinmekle beraber onun küfrüne rıza göstermektir. Yukardaki ayeti kerimelerle kesin olarak bu menedilmiştir. Çünkü böylece kâfiri kendine hâkim kılan, kâfirin dinini tasvib etmiştir ve kâfirin hükmüne razı olmuştur. Kâfirin küfrünü tasvib etmek ve ona rıza göstermek küfürdür. Bunda şübhe yoktur.

b) Dünya olarak onlarla zâhirde hüsnü muaşeret etmektir. Bu menedilmez ve edilmemiştir.

c) Kâfirlerin dînini bâtıl olarak inanmakla beraber sevgi, akrabalık sebebiyle onların yardım etmeleri için onlarla dostluk kurmaktır. Bu küfrü icabetmez, lâkin bu da yasaklanmıştır. Çünkü bu da yollarını güzel görmek ve dinlerine razı olmaya sirayet edebilir, ki böyle olursa şübhesiz bu da küfürdür. Şübhe şaibesi olmaksızın Allah bunu "kim bunu yaparsa Allah'dan hiçbir şeyi (dostluk ve alakâsı) yoktur." demekle yasaklamıştır. İhtimal ki "şey" den murad dindir. Bu takdirde "kim bunu yaparsa Allah'ın dininde hiçbir şey değildir." demektir. Bu mânâ daha güzeldir.

İmam Râzi'nin bu izahı çok güzeldir. Binâenaleyh hâkimiyeti onlara vermeksizin onlara hüsnü muâşeret zarurettir, diye birçok ulemâda tasrih etmektedirler. Çünkü küfürle îman arasında bir bağ olmadığı gibi mü'minle kâfir arasında da bir bağ yoktur. Zâhirde onlarla hüsnü muâşeret ve idarecilik yani mudâra müstesna olmak üzere, hiçbir zaman kâfiri kendine hâkim ve âmir edemez, kalbe dahi ona dostluk edemez. Şayet canından ve malından korkarsa -kalbi îmanla mutmain olduğu halde- sadece zâhirde hüsnü muâşerette bulunur, ki bu da "meğer ki onlardan gelebilecek (can ve mal gibi) bir tehlikeden dolayı sakınmış olasınız." cümlesinde tasrih olunmuştur. Bu da ancak onların hâkim olduğu yerde bulunmak gibi sebeblere binâendir. Bu takdirde kalbdeki îmana bir zarar gelmemek şartıyla onlara zahirde muvafakat gösterilir. Ama her hâlukârda gaye esaretten kurtulmak ve İslâm hükümlerini icra etmek, bir de dînin izzet ve istiklaline kavuşmaktır.

Allah'ı seven, kâfirleri bırakır. Ali Sabûnî'nin "Revâiu'l Beyan" adlı eserinde dediği gibi, mü'minlerin aleyhinde gözetleyici kâfirlere dost olmak, zaruret ve korunmanın dışında aslâ caiz değildir. Ayeti kerîme kâfirlere dostluğu yasaklamaktadır. Binâenaleyh nefs, mal ve namusundan korkan müstesna, bunun dışında onları idare etmek bile caiz değildir. Mudârânın da yalnız sureten olması şarttır. Bu mudârâ da kâfirlerin galib olduğu ülkeler hakkındadır. Özellikle eğer onlar İslâm diniyle alay ederlerse onlardan daha fazla sakınmak farz olmaktadır. Nitekim

يا أيها الذين امنوا لا تتخذوا الذين اتخذوا دينكم هزوا ولعبا من الذين اوتوا الكتاب من قبلكم والكفار اولياء واتقوا الله ان كنتم مؤمنين

"Ey iman edenler, sizden evvel kendilerine kitab verilenlerle kâfirlerden dininizi bir eğlence ve oyun tutanları dost (mutasarrıf, hâkim ve reis) edinmeyin. Allah'dan korkun, eğer O'na iman etmiş kimselerseniz." mealindeki ayette bu hüküm apaçık açıklanmıştır. Bunun te'vile mecâli yoktur. Çünkü onları hâkim ta'yin etmek ve onları sevmek onlarla dostluk kurmak Allah ve Peygamber'i sevmeye engeldir. Şu kadar ki, Şâfii, Hanefi ve Hanbeli'nin cumhurunun görüşüne göre harbde kâfirlere ihtiyaç olmak ve

onlar tarafından güven temin edilmek şartıyla onlardan yardım taleb etmek caizdir. Çünkü Rasûlü Muhterem Havazin hadisesinde Safvan bin Ümeyye'den yardım taleb etmiştir. Burada, fiili Rasûl, küffardan yardım almanın cevazına delâlet etmektedir.

Harbin haricinde izzet sahibi müslümanların zillette olan kâfirleri çalıştırmaları caizdir. Onların müslümanlara amele olmaları da caizdir diye Alusî tefsirinde tasrih olunmuştur. Sonra Alusi şöyle demektedir : Müslümanların kâfirlerin idaresi altına girmeleri caiz değildir. Kâfirin müslümana müstahdem olması caizdir. Şu halde müslüman bulunmadığı takdirde kâfirleri hizmete almak caizdir. Çünkü bu iş ve onları idare etmek şer'an memnu' değildir.

انى بعثت بالمدارة

"Muhakkak ben mudâra ile gönderildim." mealindeki hadiste bu tasrih olunmuştur. Bu gibi hususlar Allah'ın ve Peygamber'in muhabbetine engel değildir. Ancak, kalbî dostluk ve onlara saygı göstermek dinde hâkimiyetleri altına girmek, müslümanların aleyhinde onlara yardım etmek son derece zararlıdır. Bunun dışında yasak bir şey yoktur. Şu ayeti kerîmeye dikkat edilsin :

قل ان تخفوا ما فى صدوركم او تبدوه يعلمه الله ويعلم ما فى السموات وما فى الارض والله على كل شيىء قدير يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضرًا وما عملت من سوء تودلو ان بينها وبينه امدًا بعيدًا ويحذركم الله نفسه والله رئوف رحيم

"De ki (Habîbim) göğsünüzün içinde olanı gizlerseniz de, onu açıklarsanız da Allah bilir onu. Göklerde ne varsa, yerde ne varsa O bilir. Allah hakkıyle gücü herşeye yetendir. (O kıyamet gününe hazırlanın), o gün ki, herkes (dünyada iken) ne hayr işlediyse karşısında hazır bulunacaktır. Ne kötülük yaptıysa onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını arzu edecektir. Allah size kendinden korkmanızı emreder. Allah kullarını pek çok esirgeyicidir." buyurulmuştur. Bu ayetle de samimi olarak mü'minleri kalben dahi olsa terkedip, kâfirlere dostluk edenlerin hali beyan buyuruluyor. Kıyâmet gününde hayr ve şer ne varsa hepsinden kul haberdar olacaktır. Bunların hepsi karikatür ve cisim olarak hazır olunacaktır. Şerler sahibini Peygamber'in şefaatinden ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırınca, zavallı kullar dünyadaki insî ve cinnî şeytanların zararlarını görüp şöyle diyecekler :

يا ليت بينى وبينك بعد المشرقين فبئس القرين

"Keşke seninle benim aramda gün doğusu ile gün batısı kadar uzaklık olsaydı. Sen (ey kötü amel ve arkadaşım) ne kötü arkadaşmışsın." diye temennide bulunacaklardır. Ve böylece her insan kötü amel ve kötü dostunu la'netliyecektir. Sonra Ali İmran suresinin ayetlerinde ويحذركم الله نفسه "Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor." diye tekrarlanan cümlede çok büyük hikmetler vardır.Büyük bir önem taşıyor demektir. En mühimi de Allah Teâlâ'yı sevmek ve O'nu sevdiği için O'ndan korkmaktır. Binâenaleyh bir insan herhangi bir mahluktan korkarsa Allah korkusu kalbine girmez ve bu yüzden Peygamber'in sevgisinden mahrum olur. İşte en büyük hüsran ve mahrumiyet. Ebedi hüsran... Demek Allah'ı sevmek için Allah ve düşmanlarının dostluğunu terketmek, hayrlıları ve dindarları sevmek ve seçmek, din ve dünya işlerinde yalnız Peygamber'e uymak ve dînini hâkim kılmak üzere çalışmak îman şartıdır. Bunların fiilen var olma-

ları kalbde O'nun sevgisinin alâmetidir. Aksi takdirde mücerred müslümanım demek kâfi gelmez. Hukemâda الظواهر عنوان البواطن "Zahirler, gizliliklerin ünvanıdır." demişlerdir. Bu hüküm de şu ayeti kerîmede beyan buyurulmuştur.

قل ان كنتم تحبون الله فاتبعونى يحببكم الله ويغفرلكم ذنوبكم والله غفور رحيم قل اطيعوا الله والرسول فأن تولوا فان الله لا يحب الكافرين

"(Habîbim) de ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız (her hususta) bana uyun ki, Allah'da sizi sevsin ve suçlarınızı örtsün. Çünkü Allah çok yarlığayıcıdır ve çok esirgeyicidir." Bu bölümde Allah sevgisi, Peygamber Aleyhisselam'a ittiba' etmekle izah olunmaktadır. Şu halde iki nizam vardır : Küfür ve îman nizamı. Îman yolunda yalnız ve yalnız Peygamber'e ittiba' şarttır. Bir tek yol olarak beyan olunmuştur. Küfür yolu ise çok çeşitlidir. İsmi ne olursa olsun ölçü şudur : "De ki : Allah'a ve O'nun Rasûlüne (her hususta) boyun eğin. Eğer onlar yüz çevirirlerse, şübhesiz Allah kâfirleri sevmez." Allah'a inanıp, O'nu seven: mutlaka, yolunda olan her şahsı her lideri ve her hâkimi sever, yolunda olmayanı da terkeder. Gerçek itâat budur. İmanın alâmeti de budur. Alâmetin olmaması ya îmanın yokluğuna ya da zayıflığına delâlettir. Meselâ, zina eden bir kimse kendi şahsı hakkında icra-ı ahkâm etmemiştir. Bu fiili helal bilerek yaptıysa kâfir, haram bildiği halde Allah ve Rasûlü'ne itaat etmeyerek yaptıysa fâsıktır. Katil de böyle. Toplum bu hususta ferde kıyas edilir. Şu halde bir toplum Allah'ın hükmünü inanır icra etmezse fâsık ve âsı, kifayetsiz gördüğü için icra etmezse kâfirdir. Ama bilfiil veya gayri hakkında icra-i ahkâm edenin icraatı, yüksek imanın alâmetidir. Bu hususta Havârici ve Vahâbiler müstesna tüm müslümanlar müttefiktirler.

PEYGAMBER'E İTTİBA' ETMENİN ALAMETİ DÖRT HASLETTİR

Mâlum olduğu üzere, iyileri sevmek ve seçmek dindarlığın vesilesi ve dindarlıktır. Bu da Allah'a ve Rasûlüne itâat etmekle ifade edilir. Bir başlık önceki İbni Kesir'in ibaresini burada hatırlayalım :

I. Peygambere uymak, îman şartıdır, ki ayeti kerime ile emredilmiştir.

قل ان كنتم تحبون الله فاتبعونى يحببكم الله ويغفرلكم ذنوبكم الخ

"(Habîbim) de ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı örtsün. Çünkü Allah çok yarlığayıcıdır." buyurulan ayeti kerîmede Peygamber'e ittiba' ve muhabbetullah eş anlamda emredilmiştir. Bu hususta bir çok hadisler de vardır. Her biri birer örnek ve kurtuluştur.

a) تركت فيكم امرين لن تضلوا ما تمسكتم بهما كتاب الله تعالى وسنة رسوله

"Ben size iki emri bıraktım. O'nlara tutunduğunuz müddetçe elbette dalâlete girmezsiniz. Allah'ın kitabı ve O'nun Rasûlü'nün sünnetidir."

b) Birçok zavallı insanlar eline mücerred Kur'an mealini alarak, dînî hükümlere müdahale ederler. Bir hükmü beyan ederken hadisleri kabul etmezler ve böylece hadîsleri inkâr yoluna sapmış olurlar. Şu hadîsi şerif onların aleyhindedir.

الاهل عسى رجل يَبْلَغه الحديث عنى وهو متكىء على أريكته فيقول بيننا وبينكم كتاب الله تعالى فما وجدنا فيه استحللناه وما وجدنا فيه حراما حرمناه وان ما حرم رسول الله صلى الله عليه وسلم كما حرمه الله

" Dikkat, umulmuş olabilir ki, bir adama benden bir hadis ulaşır da, kendisi yastığına yaslandığı halde (dînî bir ihtisâsı olmaksızın) şöyle der : Bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı var. Biz içinde helal bulduğumuzu helal ederiz. Haram bulduğumuzu haram ederiz. (İş öyle değil bilakis) Şübhesiz Allah'ın Rasûlünün haram ettiği şeyler de Allah'ın haram ettiği şeyler gibidir." buyurulmuştur.

c) ان احسن الحديث كتاب الله واحسن الهدى هدى محمد وشر الامور محدثاتها وان ماتوعدون لآتٍ وما انتم بمعجزين

"Konuşmaların en güzeli Allah'ın kitabıdır. Hidâyet yolunun en güzeli (örnek olarak uyulması gerekli olan) Hazreti Muhammed'in yoludur. İşlerin en şerlisi sonraki icadlardır. Sizin va'd olunmuş olduğunuz şeyler (başınıza) muhakkak gelecektir. Halbuki siz kazanç ve maişetinizden aciz değilsiniz." buyurulmuştur. Şu halde din işlerinizde de aciz olmayın demektir.

d) Herşeyden üstün, Allah'ın, Rasûlü'nün sevgisidir. Hiçbir şeyle değiştirilemez. O'nun bu sevgisine birçok şeylerin âlet edilmesi mümkün olduğu halde bu sevgi hiçbir şeye âlet edilemez. Aksi takdirde îmanın zayıflığı ve yokluğu tahakkuk eder. Nitekim, لايؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من والده وولده والناس اجمعين

"Hiç bir kul Ben, kendisine ehlinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça (kâmil) îman etmiş sayılmaz." buyurulan hadîsi şeriften şu anlaşılıyor. Bir kimse canından, malından daha fazla O'nu severse mü'min olur. Bu sevgi O'nun bildirmiş olduğu ahkâmı tatbik etmekle ifade edilir. Çünkü Allah Teâlâ kendi sevgisini O'na uymakla tefsir etmiştir. Nitekim والله لا يؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعا لما جئت به

"Andolsun Allah'a Sizden birinizin hevâ (heves ve arzu)sı benim getirmiş olduğum hükme tâbi' olmayınca îman etmiş sayılmaz." mealindeki hadîsi şerifte bu mânâ tasrih olunmuştur. Bu hususta Kâdi İyaz diyor ki :

Peygamber' (Sallallahü aleyhi ve sellem)in sünnetine yardım etmek, şeriatını müdafaada bulunmak ve onun zamanına yetişerek onun uğrunda malını, canını bezletmiş olmayı temenni etmek onu sevmekten sayılmaktadır. Bundan anlaşılır ki, îmanın hakîkati ancak bunlarla tamam olur ve îman ne zaman Peygamber' (Sallallühü aleyhi ve sellem)in kadru kıymetinin şeref ve mertebesinin her baba ve evladdan, her iyiden ve iyilik yapandan üstün olduğu hakikatine ererse ancak o zaman sahih olur. Bunalnanmayıp başkasına itikad eden kimse mü'min değildir...

Müslim şârihlerinden el-Ubbi de şu mütâlâda bulunmaktadır : Eğer Kâdi İyaz, Peygamber' (Sallallahü aleyhi ve sellem)in kadrini yükseltmekten onun makam itibâriyle yüksekliğini kasdetti ise, dediği gibi buna itikadı olmayan bir kimse mü'min değildir. Yok sevgi hususunda yüksekliği murad etti ise "mü'min değildir" sözünden anlaşılan mânâ kemâli nefyetmektir. (Yani kâmil mü'min değildir demektir.)

ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الايمان من كان الله ورسوله احب اليه مما سواهما وان يحب المرء لا يحبه الا لله وان يَكْرَه ان يعود فى الكفر بعد ان انقذه الله منه كما يكره ان يقذف فى النار

"Üç şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa o kimse îmanın tadını bulur :

a) Bir kimseye Allah ve Rasûlü, başkalarından daha sevgili olmak,

b) Bir kimse sevdiğini yalnız Allah için sevmek,

c) Bir kimseyi Allah küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmekten, ateşe atılmaktan tiksindiği gibi tiksinmek." buyurulmuştur.

Bütün bunlar gösteriyor ki, "bir kimseye Allah ve Rasûlü'nün başkalarından daha sevgili olması" Allah'ın Rasûlüne kemaliyle ittiba' ile ifade edilir. Cebren de olsa her mü'min nefsini bu sevgi ve ittiba'ya bağlamalıdır.

2. Tek tek ve toptan müslümanların Kur'an ve Hadîse sarılmakla ittifak etmeleri ve tefrikadan sakınmaktan ibaret "i'tisam" îmanın alâmetidir. Ferdlerin toptan Allah'ın Kitabına ve Hadîslere sarılmamaları ve din düşmanlarını terk etmemeleri îmanı zedeler demektir. Yani gerek îman ve gerekse amel ve ahlâk konusunda hukuklarda mutlaka Kitab ve Hadîse sarılmakla mü'minlerin Allah'ın ahkâmını icra etmeleri farzdır.

فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لايجدون فى انفسهم حرجا مما قضيت و يسلموا تسليما

"Öyle değil, Rabbine andolsun ki, onlar aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri (ve kavga ettikleri) şeylerde, Seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadıkları halde tam bir teslimiyetle (hükmüne) teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar." mealindeki ayeti kerimenin zâhiri, sureti kat'iyede yukarıdaki hükmü ifade etmektedir. Binâenaleyh iman, mücerred itirafla değil, bilakis şeytan ve şeytânî yolları tamamen terketmek, yalnız ve yalnız Kur'an ve Hadisle hükmetmekle tamamlanmış olur. Şu halde mü'minlerin tek tek ve toplu olarak da hevâ ve heveslerini, istek ve arzularını bırakıp ayet ve hadislerle hüküm etmeleri gerekmektedir. Nitekim:

يا ايها الذين امنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا

"Ey îman edenler Allah'dan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun. Sakın sizler müslümanlar olmaktan başka bir suretle can vermeyin ve hepiniz toptan sımsıkı Allah'ın (Kitabı, İslâm dîni, kemâli ihlas ve Allah'ın emri, bir de O'na itâat etmekten ibaret) ipine sarılın."buyurulan ayeti kerîmede "i'tisam"ın emri, farziyeti beyan edilmektedir. Bununla ancak müslümanlar küfür şirk ve şeytânî yollardan kurtulabilirler. Çünkü i'tisamsız aslâ ahkâmın icra edilmesine imkan yoktur. Hadîsi şerifte de :

لا تموتن احدكم الا ويحسن الظن بالله "Sizden biriniz Allah hakkında hüsnü zan etmekten başka bir sıfatla ölmesin." buyurulmuştur. Binâenaleyh Allah Teâlâ hakkında hüsnü zannın mânâsı O'nun dînini kifâyetsiz görmemektir. Emri ile amel etmeyip de nefsinin arzusu ile amel ettiği takdirde, bundan da afvını tevbe ile taleb etmektir. هو حبل الله المتين وصراطه المستقيم "O (Kur'an) Allah'ın kurtarıcı ve muhkem ipidir ve dosdoğru yolu (gösteren) dur." mealindeki hadîsi şerife binâen yukarıdaki ayetin için-

deki "ipine" kelimesinden murad Kur'an ve Kur'an-ın göstermiş olduğu yoldur. Şübhesiz bunu yerine getirmek, Kur'an'dan iyiden iyiye anlayan kimseleri sevmek, seçmek ve onlarla birlikte Kur'an'a sarılmakla mümkündür. Zira Allah Teâlâ'nın kulu hakkında en çok razı olduğu şey Kur'an ve Hadisle amel etmesidir.

ان الله يرضى لكم ثلاثا و يسخط لكم ثلاثا يرضى لكم ان تعبدوه ولا تشركوابه شيئا وان تعصموا بحبل الله جميعا وان تناصحوا مَنْ ولاّه الله امركم و يكره لكم قبل وقال وكثرة السوال واضاعة المال

"Allah sizin üç şeyinize razı olur ve üç şeyinize razı olmaz : Sizin O'na ibadet edip de kendisine ortak koşmamanıza, TOPLUCA AHLAH'IN DÎNİNE SARILMANIZA ve Allah'ın işleriniz için idareci tayin ettiği kimselerle iyi idare etmenize razı olur.Sizin dedikodu etmenizi, çok soru sormanızı ve malı israf etmenizi kerih görür." buyurulan hadîsi şerifin ışığında konumuzla ilgili "TOPLUCA ALLAH'IN DÎNİNE SARILMANIZA ve ALLAH'IN İŞLERİNİZE TA'YİN ETTİĞİ KİMSELERLE İYİ İDARE ETMENİZE RAZI OLUR" cümlesinin emridir.

Topluca Allah'ın dînine sarılmak : dînin yaşamasını sağlamak ve saadet ni' metlerinden faidelenmek ni'metini kazandırır. Allah'ın emirleri ve nizamı ancak toplu olarak dinine bağlanmak ve ona sarılmak suretiyle tatbik edilir. Bu birlik ve beraberlik kurulmadıkça müslümanlar aslî gayelerine ulaşamaz ve hayatlarından faidelenemezler. Özellikle müslümanların işlerini görmek ve onları idare etmek için Allah Teâlâ'nın başa getirdiği müslüman emîrlere ve idarecilere itâat etmek ve onlarla yatıp kalkmak, onlara yardımcı olup iyi geçinmek, devlet idaresinin ve millet asayişinin en önemli esaslarındandır. İdareciler de İslâm dîninden çıkmadıkca, namaz kıldıkları müddetce. mâruftan ve Allah'ın emirleri dışına taşmadıkça, onlara itâat etmek şarttır. Bu yapıldığı takdirde o memlekette anarşi ve isyanlar kalkar. Aksi takdirde huzur ve tayyibe hayat kalkmış olur. İnsanca yaşamak hayvânî yaşamak haline döner. Onun için müslümanların müslüman idarecilerine bağlanıp onları seçmek, sevmek ve onlara itâat etmeleri Allah'ın emrettiği en büyük vazîfedir.

3. Bu vecibelerin yerine getirilmesi için gayri müslimden kim olursa olsun sureti kat'iyede özellikle din hakkında onların fikirlerini sarfı nazar etmek ve fikirlerine kaymamak hatta örf ve âdetlerini terketmek suretiyle ihtilafı kaldırıp ittifakı temin etmek şarttır ve îman alâmetidir. Nitekim yukarıdaki ayeti kerimenin içindeki "parçalanıp ayrılmayın" cümlesi bu mânâyı beyan etmektedir. Parçalanmak ve ayrılmak gayri müslimden müslümanlara bulaşan bir hastalıktır. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta da يا ايها الذين امنوا ان تطيعوا فريقا من الذين اوتوالكتاب يردكم بعد ايمانكم كافرين "Ey îman edenler eğer kendilerine kitab verilenlerin içinden herhangi bir zümreye boyun eğmiş olursanız, (onlar) sizi îmanınızdan sonra döndürüp, kâfirler yapacaklardır" buyurulmaktadır. Hadîsi şerifte de

الخير اتباع القرآن وسنتى "En hayr, Kur'an ve Sünnetime ittiba'dır" buyurulmuştur. Demek kâfirlere ittiba' yoktur. Bilakis onları terketmek vardır.

4. Buraya kadar saymış olduğumuz alâmetlerle beraber i'tisam ve ittifak

şartıyla dînin hakîkatlerini öğrenip, hakkıyla tatbik etmektir. Nitekim bu hususta da şu ayeti kerime buyurulmuştur :

ولتكن منكم امة يدعون بالخير ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر واولئك هم المفلحون

"Sizden öyle bir cemaat bulunsun ki, onlar halkı hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülüklerden vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte böyle olanlar felâha erenlerin ta kendileridir." Felâh din ve dünyada bütün ümid ve emellere ulaşmak ve bütün korku ve endişelerden kurtulmaktan ibarettir. Buraya kadar saymış olduğumuz alâmetler tastam tahakkuk ederse mü'minlerin felâha ulaşmaları şübhesizdir. Aksi takdirde iş zorlaşır. Nitekim bir hadîsi şerifte de şöyle buyurulmuştur :

والذى نفسى بيده لتامرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر اوليوشكن الله ان يبعث عليكم عقابا من عنده لتدعنه فلا يستجاب لكم

"Nefsim, eliyle yaşayan Allah'a andolsun, ya iyiliği emredecek, kötülüklerden de vazgeçirmeye çalışacaksınız yahut da Allah Teâlâ üzerinize sür'atle azab gönderecek de siz de dua edeceksiniz ama size icâbet edilmeyecektir." Bu hadîsi şerif her gün hemen hemen herkesten sorulan şu sorunun cevabını beyan etmiştir. Ne için müslümanlar zillettedirler ? Ne için müslümanların duaları kabul olunmuyor ? İşte tek bir sebeb varsa o da "Nefsim kudretiyle yaşayan Allah'a andolsun ya iyiliği emredecek, kötülüklerden vazgeçirmeye çalışacaksınız yahut da Allah Teâlâ üzerinize sür'atle azab gönderecek de siz de dua edeceksiniz ama size icâbet edilmeyecektir." Nitekim bu azab apaçık meydandadır. Tefrikalar, harbler ve zalimlerin tasallutu hep münkiratların emredilmesi ve mârufun terkedilmesindendir.

FERDE VERİLEN MÜLKİYET HAKKINA TECAVÜZ YOKTUR

İslâm dinine göre ferd ve toplumun mülkiyetini târiften evvel, sosyalist ve kapitalist sistemlerine göre kısa bir izah beyân edelim.

Kapitalizm hırs-ı külli, sosyalizm hased-i külli olduğu için her iki sistemde de âmmenin huzuru mümkün değildir.

1- Kapitalizme göre ferde mal ve mülk kazanmakta hürriyyet verilmişse de, küllî hırsla ferde her çeşit serveti elde etme serbestiyeti verilmektedir. İktisâdî hayâtın doğrulması ve devam etmesi için temel olarak üç kanunu ortaya koyuyorlar. Bu üç kanunla ferd her türlü hürriyyeti ile büyüyor ve zulmediyor.

a) Müzâhame vesilesi ile aklını ve zekasını çalıştırıp rekabet etmekle zorluğa katlanmaktır. Bu, rekabetin başlangıcı sayılır. Halbuki dünya işlerinde rekabet, keşmekeş ve gizli anarşiden ibarettir.

b) Maslahatın her şahsiyetin hedefi olması kanununu ortaya koyuyorlar. Derler ki, bir kimsenin şahsî mesleği olmazsa iaşeyi temin etmek için zorluğa katlanmaz ve tembelleşir, bu takdirde mal da kazanamaz. Şahsî hayat ve maslahat hedef ediliyorsa ancak insan serveti çoğaltabilir. Bizce bu nefsi beslemekten başka birşeyle ifade edilmez.

c) Gerek rekabette, gerekse şahsî maslahatta mutlak hürriyyet gerekir demekte-

dirler. Çünkü mutlak hürriyyet olmazsa rekabet olmaz, rekabet de olmazsa kazanmak iştiyakı azalır, demektedirler.

İktisad; rekabet, maslahat ve mutlak hürriyyet üzerine bina edilirse şu beş müşkül karşımıza çıkar:

Birincisi, ilim ve fen terakki ettikce insanların işci ve amele olarak çalıştırılmaları zorlaşır. Çünkü hırs ve ihtiraslar, amele ve işcinin ücretini azaltabilmek için işi makinalara yükleyeceklerdir, insanın yerinde âlet ile edavatları çalıştıracaklardır. Zengin tabakası daha zengin oldukça fakir tabakasının daha fakir olmasına büyük bir kapı açılacaktır. Bu kapının açılmasında hırs ve hasedin çarpışması manevî büyük bir huzursuzluğun meydana getirilmesine sebebiyet verecektir. Binâenaleyh zenginlerin küllî hırs ve ihtirasları çoğunlukta olan fakir tabakayı -zaruri ihtiyacı temin etmek için- münâzaaya sevkedip, oburluk arzusu ile ayaklandıracaktır. Ayaklanmanın âkibeti, ne gibi felaketlere mal olacağı mâlumdur.

İkincisi, sanayi müesseselerinden çıkan mahsülü alan olmayınca ticaret ve piyasa felce uğramış olacaktır. Bunun da âkibeti iflas olmaktadır.

Üçüncüsü, işci ve ameleler ihtiyaçlarını temin edemedikleri takdirde müesseselere hücum ederek, bombalarla sanayi ve fabrikaları tahrib etmeye mecbur kalacaklardır. Binâenaleyh her bir adamın başına birer nöbetci tutmak lazım gelecektir. Halbuki bu da kâfî gelmez. Bilakis her bir adamın başına bekçi tutmak o adamı isyana sevkeder.

Dördüncüsü, fakirlerin de, zenginlerin mülkiyetlerini kaldırmak için rekabet etmelerinin zarureti hasıl olacaktır. Bu takdirde istihsal rekabeti, istihlak rekabetine dönüşür. Bu ise nifakı meydana getirir. Birçok kanun ve nizamlara başvurmaya mecburiyet hasıl olur. Halkın islah olabilmesi için her çıkan kanunun tatbikinde ayrıca büyük huzursuzluklara sebebiyet verilmiş olur. Yani sureti ıslah sireti ifsâda dönüşür.

Beşincisi, binnetice birçok patronları bir tek patrona çevirmek ihtiyacı meydana gelirse iş, sosyalist ve komünistlerin elinde kalmakla sosyalizm ve komünizm topluma hâliyle hâkim oluverir. Demek Kapitalizmin başlangıcı, sosyalizmin tohumudur. Fakat orta ve alt tabakanın gözünü kapatan faiz sistemi ve bankacılık bu felaketin perdesi olmaktadır. Zengin tabaka birçok vesilelerle amelelere ve işcilere vermiş oldukları kredilerle onların gözlerini kamaştırmaktadır. Ama Marks gibi zeki birisi ortaya çıkar ve zekasıyle servetleri gasbeder, kan döktürür, hürriyyeti esarete çevirirse, bu da ayrı bir felaket olur. Nitekim zenginlerin cimrilik, hırs, ihtiras ve rekabetleri Avrupa ülkelerinde bunu gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla kapitalistler ferde üç çeşit zulmederler.

Birincisi amele ve işcilerin ücret ve haklarını vermemekle,

İkincisi islâmda farz kılınmış zekat ve âdet edilmiş kard-ı hasen ve sair yardımlaşmalar gibi yardımı kesmekle zulmetmiş olur. Şu ayet ve hadîsi şerif onların bu zulmünü kaldırmak için beyan buyurulmuştur: وفي اموالهم حق للسائل والمحروم "Onların (zenginlerin) mallarında belli bir hak fakirlere, muhtaçlara (mülk olarak) vardır." İşte kapitalist sistemde olanlar bu hakkı gasbetmektedirler. Zulüm. Ama korkunç zulüm...

Üçüncüsü de, işçi ve amelelere ödemiş oldukları ücreti, tekrar geri almakla zulmeder. Meselâ, işçi ve amelenin çalışmasıyla, onlardan elde ettiği parayla zengin bir konfeksiyon açar, ihtikâr gibi hilelerle ve mevsime göre çıkarılacak modalarla orta ve alt tabakanın ellerindeki parayı tekrar kendilerine çekerler. Böylece fakir daima hayat mücadelesi altına girer, yıpranır, mahvolur ve saire. İşçiler istedikleri kadar kendi haklarını müdafaa etmek için bunca müesseseler açsınlar. Ayâ! Bir de işçi hakkının müdafaası için işçinin kazanmış olduğu paradan o müesseseye ücret ödeniyor. Doğrusu işçi ve amêle kazanmış olduğu paradan bir cüz'ünü zengine, diğer cüz'ünü hakkını müdafaa edene vermekle alın terini oraya buraya dağıtır. İşte istihlak bu.. Kazanç istihlâki, mal istihlaki, zaman istihlâki ve can istihlâki. Ama İslâm sisteminde aslâ bu zulüm yapılmamaktadır. Çünkü İslâm sisteminde zenginin malından -kırkda bir, onda bir yahut beşte birbelli bir cüzü farz olarak fakire verilir. Bir de patron çok insaflı olur da kendi malından da işçi ve amelelerine şefkaten vermiş olursa, bu zulmün gözünü oymuş oluyor. İşte bu hasleti bilmeyen bizim gençlerimiz Müslüman bir patronu, gavur bir patrona ve İslâm sistemini kapitalist sisteme nev'en benzeterek yanılmaktadırlar. Öyleyse İslâmı öğrenmek mecburiyetindeyiz. İslâm ne tam kapitalisttir, ne de tam sosyalist. Her ikisini islah eden bir sistem. Aslında her iki sisteme de şu ayeti kerime kâfi gelmektedir:

ما افاء الله على رسوله من اهل القرا فلله ولرسوله ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل كى لا يكون دولة بين الاغنياء منكم

"Feyi' (cizyeler, haraçlar, vergiler, zekatlar ve sadaka gibi mallar) Allah'a, Peygamber'ine (devlete), hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara aittir. Tâ ki, (bu mallar) içinizden (yalnız) ZENGİNLER ARASINDA DÖNÜP DOLAŞAN BİR DEVLET (servet) OLMASIN" buyurulmuştur.

2- Sosyalizmde ise ferde mülkiyet yoktur. On patron yerinde bir tek patron olur, o da devlet. Sosyalistlere göre temel olarak, kapitalizme karşı şu üç esas vardır:

a) Şahsî maslahat yerine mahviyyet-i şahsiyye, yani şahsın mülkiyetini ortadan kaldırıp, toplumun maslahatı için mülkiyeti yalnız devlete tahsis etmektir. Bunların da gizli nifakları vardır.

b) İstihlâk sebebiyle telefe uğrayan malın zararını ferdlerin derecelerine göre taksim etmek usulüdür. Bununla guya müzâhame vesilesini ortadan kaldırıyorlar. Görülüyor ki, bu sistemde dahi yanan aciz ve fakirlerdir. İşçi ve amele.

c) Terakki ve kalkınma için, yani devlet mallarını kâra geçirmek için gerekli kanunları çıkarmak usulleridir. Bunun da takriben yirmi altı sureti vardır. Yazarsam çok sayfalar alacaktır.

İşte bu her iki sistem de netice itibariyle zayıfları soymaktır. Sosyalizme bir misal verelim; Zeki bir kimse bir fak koyar, içine bir kuru ekmek bırakır, arkada gizlenir. Aç fareler o lokmayı görünce onun peşine düşer -meselâ işçi-. Fare hayatını göze alır ve nihayet faka girmiş olur. Ekmeği sert bulunca tekrar dışarıya çıkmak ister, çıkamaz. Bu sosyalizmin hâkim olduğu yerlere göredir. Hariçte o farenin hızla dolaştığını gören -sos-

yalizmin hâkim olmadığı ülkelerdeki insanlar- onun tokluğundan hızla dönüp dolaştığını zanneder. O da oraya girmek ister. Mâmâfih faka girmekle o da esir olur ve çıkamaz. Dışarıdan süslü görülen bu tuzağı ancak içinde bulunan esirler bilir. Meselâ, birisi cebindeki dolma kalemi kendisinin mülkü olmadığı için gayrine veremez, kaybederse onun hesabını vermek mecburiyetindedir, bu kadar zulüm olur.

Kapitalizm ferdlere vermek hakkında ifrattadır. Sosyalizm fertlerden bir külliye mülkiyeti almakla tefrittedir. Birisinde korkunç artı, diğerinde korkunç eksi vardır. İslâm sistemi ise bu hususta artı ve eksiden müberra, tükenmez, muhkem ve mutedil bir sistemdir. Her iki sistemi de reddeder: "Feyi'(ler, cizyeler, haraçlar, vergiler farz olan zekatlar, nafile sadakalar, hayr müesseseleri gibi mallar) Allah'a, Peygamberine (devlete) hısımlara, yetimlere (babaları ölmüş fakir müslüman çocukların bakımına) yoksullara (ve ihtiyaç sahibi olan her müslümana) yolda kalanlaradır. Tâ ki, bu mallar içinizden (yalnız) zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olmasın" buyurulmaktadır. Bu ayetle birlikte şu ayetin de arabî nazmında düşünülürse yukarıda beyan ettiğimiz iki sistemin zulmü ve İslâm'ın adâleti güneş gibi parlayan bir sistem olarak görülür.

ولا تؤتوا السفهاء اموالكم التى جعل الله لكم قياما وارزقوهم فيها "Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı sefih olan akılsızlara vermeyin. (Ancak onların malından) kendilerine bundan yedirin ve giydirin" buyurulmuştur. Sefih; israf ve tebzirle malını saçıp savuranlar ve bir de ahlâk bozgunluğundan malını hayırsız yerlerde telef eden yahud İmam Nevevî'nin dediği su-i tedbirle malından harcayıp hareket edendir. Bu ayeti kerimede üç güzel incelik vardır. Nükte...

Birincisi; "mallarınızı" buyurulmuştur. Yani, sefihin elindeki mal -her ne kadar ferdin malı ise de- aynı zamanda milletin de malıdır, millî servettir, korunması şarttır. Lafzen de beyan olunduğu gibi sefih olan mal sahibine bütün ihtiyaçlarını giderecek kadarı verilir. Demek, sefihlerin mallarını onların elinden almak, mülkiyetlerini yok etmek değil, bilakis mülklerini de korumaktır. Burada sosyalizm reddedilmektedir.

İkincisi kendilerine "bundan yedirin, giydirin" cümlesinde mülkiyetin ferdden selbedilmemesine emr vardır.

Üçüncüsü, "Allah'ın, sizi başına diktiği mallar" buyurmasından da malın hakikati Allah'ındır. Fakat ona mülkiyet ve tasarruf hakkı verilen ferd; meşru' yollarda, istediği yerlerde ve istediği şekilde tasarruf eder, demektir. Zengin malını, hakkını yani fakirlerin nasibini, devletin vergisini çıkardıktan sonra istediği şekilde meşru' yerlerde kullanır. Çünkü ihtikârla kazanmak gibi içkiye, kumara, yurt dışına gidip de kâfirlere yedirmekle serbest bırakılırsa millî serveti helâk etmiş olur. Demek, istediği şekilde mesela, faizle mal kazanmak gayri meşru' olduğu gibi, içki ve kumara, zinâya harcaması da gayri meşru'dur. Neticei meram bu ayetteki "tâ ki (bu mallar) içinizden (yalnız) zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olmasın" ve "Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı sefih olan akılsızlara vermeyin" cümleleriyle her iki sistem de reddedilmiştir. Binâenaleyh İslam'daki mülkiyet ne tamamen kapitalizm ve ne de tamamen sosyalizm gibidir. Şu halde İslâm ne teokratizm, ne sosyalizm, ne de kapitalizm gibi beşerî bir sistemdir.

En güzel ifade ile ان الدين عند الله الاسلام "Şüphesiz Allah nezdinde din yalnız İslâm'dır." buyurulan ayeti kerimeye binâen yalnız İslam... Başka bir ismi yoktur. Çünkü beşeri bir sistem değildir, İlâhi bir nizamdır. Öyleyse hiçbir beşer Allah'ın ferde vermiş olduğu mülkiyeti ortadan kaldıramaz. Aynı zamanda bu ferd de elde etmiş olduğu servetini istediği yerde kazanıp, harcayamaz. Ancak Allah'ın izin verdiği yerlerde harcar.

İslâm dini ibadeti emrettiği gibi çalışmayı da emreder. Erkek ve kadın nevlerinden her kim ne kazanırsa kazancı sağlığında tamamen -zekat miktarından başka- kendisine mahsustur. Ölümünden sonra ise kendi mirascılarınadır. Nitekim فاذا قضيت الصلواة فانتشروا فى الارض وابتغوا من فضل الله "Artık o (cuma) namazı kılınca yeryüzüne dağılın. Allah'ın fazlından nasib arayın." Çalışıp kazanın buyurulmaktadır. İşte görüldüğü gibi İslâm dîni ne mücerret ibadet etmektir, ne de ibadeti terketmekle kazanç yollarında koşmak ve koşuşturmaktır. Meşru' olarak rızkı taleb edin, ahiretinizi de taleb edin. Dünya geçiminizi de unutmayın.

وابتغ فيما اتاك الله الدار الاخرة ولاتنس نصيبك من الدنيا

"Allah'ın sana (verdiği maldan) ahiret yurdunu ara. (Meşru' olarak kazan ve hayr cihetlerine kendi nefsine, iyaline infak et) Dünyadan nasibini de unutma." buyurulan ayeti kerimelerde çalışmak emredildiği gibi herkesin kazancının kendine mülk olması da tasrih edilmiştir. Demek

للرجال نصيب مما اكتسبوا وللنساء نصيب مما اكتسبن "Erkeklerin kazandıkları kendilerine, kadınların da kazandıkları kendilerine (mahsus mülk)dir." buyurulmaktadır. Ancak ferd ve toplum kazandıkları mal nisaba ulaşır ve tam bir sene üzerinden geçerse -her cinsin kendisine göre- zekât miktarı fakirlerin mülkü olduğundan dolayı fakirlere o miktar verilir. Verilmediği takdirde zengin, fakirin malını çalmakla gasbetmiş ve günah kazanmıştır. Şu halde hiçbir mal sahibinin, izni ve rızası olmaksızın malı elinden alınamaz. Gerek bu alış gizlice ve gerekse âşikârade olsun zulümdür. Gâfil insan, bundan gâfildir.

انه لحب الخير لشديد "Muhakkak o menfaati sevmekte kuvvetlidir." buyurulan ayetin hükmünce gâfil insan fıtratını unutur, din yerinde malını sever, evladını sever.

Allah Teâlâ mülkiyeti ferdlere vermiş ve binnetice ölümün vukuunda da aynı malın ölenin mirascılarına tevzi' edilmesini emretmiştir. Demek biriktirilen servet binnetice dağılır ve sabit kalmaz. İstersen şu ayeti kerimenin nazmına bak.

للرجال نصيب مما ترك الوالدان والاقربون وللنساء نصيب مما ترك الوالدان والاقربون مما قل منه او كثر نصيبا مفروضا

"Anne baba ile yakın akrabanın bıraktıklarından erkeklere ve anne baba ile yakın akrabanın bıraktıklarından (mirasdan) kadınlara -azından çoğundan- farz ve ta'yin edilmiş birer nasib olarak hisseler vardır" buyurulmuştur. Bu da mülk edinme yollarından biridir. Bu hüküm dahi İslâm'a mahsustur.

Ferdin bu mülkiyeti de -kapitalizmin kayıtsız ve şartsız hürriyyet, rekabet ve şahsî maslahata mebni değil, bilakis- muayyen nizâma tâbi' hem ferdin, hem de toplumun maslahatı üzerine mebnidir. Demek oluyorki, zengin bir müslüman patron, gaddar ve gâvur bir zengine; müslüman bir amele ve işci sosyalizmdeki bir işci ve ameleye aslâ

kıyas edilemez. Çünkü müslüman bir zenginde merhamet, şefkat, îsar, hayr cihetlerine infak, malı vakfetmek gibi meziyetler vardır. Ki zengin ancak bununla tanınır. Ayrıca karşılıksız borç vermek, sadaka vermek, zekat vermek işte bunların örnekleridir. Hepsini toplayan infak; hırs ve hased kutuplarını yıkamaktadır. Aynı zamanda işçi ve amelede de fedakârlık, vefadarlık, hürmet, velinimetine şükran gibi güzel hasletler vardır. Çünkü ikisinin de kalblerinde şu îman vardır: Aslında mülk Allah'ındır. İstediği kuluna verir. Beni onun, onu da benim rızkıma vesile etmiştir. Böylece zengin ve fakir hırsı kanaata, hasedi de tevekküle çevirirler. Allah da onlara mükâfat olarak huzuru ve tayyibe hayâtı ihsan eder ve onları maksadlarına kavuşturur.

Zengin de fakir de, müslüman patronun elindeki malın cemaatin ve milletin malı olduğuna inanırlar. Cenâb-ı Hakk bu inanca insanı dâvet ediyor. Eğer zenginler cidden müslüman olarak işçi ve amelenin hakkını verirler ve şu ayeti kerîmenin emrlerine riayet ederlerse şübhesiz hırs, hased, sen, ben kavgası izale olunur.

امنوا بالله ورسوله وانفقوا مما جعلكم مستخلفين فيه

"Allah'a ve Peygamber'ine iman edin, (Allah) size vekâlet verdiği (mal)'inden (O'nun emriyle uğrunda) harcayın." buyurulmaktadır. İşte mülkiyetin sırrı ve hikmeti burada. Malda tasarrufda ve mülkiyette mukayyed bir serbestlilik vardır. Mesela, israf etmek, heder etmek yahut da kumara vermek gibi yollarla değil, dinen meşru' olan yerlerde kişi malından mutlak tasarruf eder. Ancak kendi malında fakirlerin hissesine düşen cüzde istediği şekilde tasarruf edemez. Mesela, zekât; mahsus bir malın bir cüz'ünü —ayette bildirilen kimselere— mahsus kimselere temlik etmektir. Binâenaleyh zenginlerin zekâtlarını Kur'an kurslarının binalarına, yurtların yeme içmelerine vermeleri fakirin malını elinden gasbetmektir. Bu ise ya cihaddan ya zekattan kaçmaktır. Bilmem zamanımızda bu türlü hayrlar cihad mı, zekât mı, icbar mı? واتوهم من مال الذى آتاكم "Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin." buyurulan ayeti kerimede "hum" zamiri hernekadar Mükâtiblere dönüyorsa da verilmesi gerekli olanın tümünü, tüm müstahaklara temlik etmek emredilmektedir. Şu halde ferdin elindeki malın umum tasarrufu mal sahibine aittir. Bir ferdin elindeki mülk aynı zamanda milli servet olduğu cihetiyle ümmetin de mülküdür. Ancak tasarruf etmek hakkı, kazanana mahsustur. Patron ve zenginler mallarına böylece bakmalıdırlar. Zekâtı gasbetmek, yerli yerinde vermemek, müstahaklarına vermek esnasında belli bir ölçüye tabi tutmakta zulümdür. Yine zalim kapitalistten yani kilise ehlinden, müslümanlara bulaşmış bir hastalıktır. Neticei meram zengin kendi malında meselâ, kırkda biri müstesna, otuzdokuzunda serbest ise de bu da milli servet olduğu cihetle israf yolunda ve gayri meşru' yerlere vermekten menedilir. Ancak, üç şeyde iştirak vardır. Onu da unutmuyoruz. Nitekim hadisi şerifte الناس شركاء فى ثلاث فى الماء والكلاء والنار "İnsanlar ateş, ot ve su olmak üzere üç şeyde ortaktırlar" buyurulmaktadır. Ancak mutlak serbestiyet bu üç şeyde vardır.

FERDİN MÜLKİYETİ ON SEBEBTEN BİRİYLE TAHAKKUK EDER

Bütün varlıklar Allah Teâlâ'nın mülküdür. Mülkiyet hakkında Şâri' O'dur. Ancak ferd ve toplum O'nun izniyle on sebebden biriyle bir malı mülk edinebilir. Muhammed Ebu Zehra'nın dediğine göre, bu mes'elede bütün fukaha müttefiktirler.

Bir malın kendisinde yahut menfaatinde olan mülk edinme hakkındaki hüküm Allah'a mahsustur. Ancak mecazen mülk kime nisbet edilirse o kimse ondan faidelenir veyahut da faidelendirir. Yahud gayrinin mülkünü yahut menfeatini para mukabilinde satın alır. Hibe, sadaka da buna kıyas edilmektedir. Artık on vesileden biriyle fert bu tasarruf hakkını kazanır. Burada

وانفقوا ما جعلكم مستخلفين فيه

"Allah'ın size vekâlet verdiği maldan O'nun emriyle, O'nun uğrunda harcayın" mealindeki ayeti kerîme esastır.

1. Av yapmakla, mülk edinilir. Çünkü, avlanmak helaldir. Şeriat bunu helal ettiği için av, av yapana mülkdür.

2. Ölü bir araziyi ihyâ etmektir.

عادى الارض لله ولرسوله ثم لكم من بعد فمن احيا ارضا ميتة فهى له وليس لمحتجز حق بعد ثلاث

"Eskiden beri mülk edinilmemiş sahibsiz arazi Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün mülküdür. Sonra sizin (müslümanların mülkü)dir. Binâenaleyh her kim ölü bir araziyi ihyâ ederse artık o arazi onundur. Üç sene sonra bir kimse haczine hak kazanamaz." buyurulan hadîsi şerifte bir insan bir araziyi istihsal durumuna getirmekle o arazide tasarruf etme hakkını kazanır. Demek ölü araziyi istihsal haline getirmek mülk edinmenin bir sebebidir. İmamı Azama göre ölü bir arazinin ihyâ edilmesinde devletin izni şarttır. İmam Şafii ise bu şartı nazarı îtibâre almamaktadır. İmam Râfii : Kendi ihtiyacı nisbetinde her müslüman ihyâ edebilir. Bunda kâfir ve müslim hakkında hüküm değişmez.

3. Yerin içindeki altun ve gümüş gibi hazineleri çıkarmak sebebiyle kişi mülk edinir. Demek hazine çıkarmak da mülkiyetin vesilelerinden biridir. Ancak bunda beşte biri zekattır. Kömür, petrol, demir ve sair madenler buna dahildir. Bu hususta Seyyid Kutub "Adâletu'l İçtimâiyyetü fi'l İslâm" adlı eserinde : Ben bu mes'elede Mâlikilere meylederim. Bunlar kıymet taşıyan şeylerdir. Binâenaleyh bunların mülkiyeti cemaate aittir. Yani ümmetin mülküdür, demiş ise de biz bu da şahsın mülkü olur, deriz. Ancak devlet ve ashabı şurânın görüşü ve örf bunda hüküm edebilir. Bu mes'elenin ihtilâfını fıkıh kitablarına bırakalım. Şu kadar ki, "Bedayi-us- Sanayi" adlı eserin müellifi İmam Melikül ulemâ Alaaddin Ebu Bekir diyor ki : Peygamber Sallallahü aleyhi ve sellem المعدن جبار والقليب جبار وفى الركاز الخمس قيل وما الركاز فقال هو المال الذى خلقه الله تعالى يوم خلق السموات والارض

"Mâden cebbar(kahr ve istilâ edici)dir. KUYU da cebbardır. Rikkazdan beşte biri zekattır." Rikkaz nedir yâ Rasûlallah, denilince : "Rikkaz maldır. Allah Teâlâ yeri ve göğü yarattığı zaman onu da yerin içinde gizlemiştir." buyurdular. Başka rivayet-

te ayrıca rikkaz, kenz kelimesine atfedilmiştir. Yani في الركاز والكنز "Rikkaz ve kenzde beşte biri şeklinde zekâttır." şeklinde rivayet edilmiştir. Bunun için soru tevcih edilmiştir. Binâenaleyh "kenz" altın ve gümüşün gömülmesi, "rikkaz" ise yerde tabii olarak yaratılan mâdenlerdir. Bu takdirde kendi mülkünde bir mâdeni, kömür ve petrolu çıkartan beşte dördünü mülk edinir. Şüphesiz bu hadisi şerif yine O'nun mucizelerinden biridir. Sonra "cebbar" kelimesi, kahr sahibi, istilâ edici ve hâkim demektir.

4. San'atla elde edilen masnu'larda, sanatcılık mülk edinmenin bir vesilesidir. Allah san'atcının çıkarmış olduğu san'atını kendisine vererek onu sevmiştir. ان الله يحب العبد المحترف "Şübhesiz Allah Teâlâ san'atcı kulunu sever" buyurulmuştur.

5. Ticaret de mülk edinmenin vesilesidir.

6. Amelecilik ve işçilik mukabilinde alınan ücret, çalışanın mülküdür. فامشوا في مناكبها وكلوا من رزقه "O halde o(yer küresi)nun omuzlarında yürüyün ve rızkından da yeyin" buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmede ayrıca yükselmeye ve terakkiye teşvik vardır. Nitekim "Menâkıbe" kelimesi etraf dağlar mânâsında tefsir edilmiştir. Maksad-ı âli şudur. San'at ve ticaret yoluyla kim ne kazanırsa onunla yükselir ve kazancı kendisine mülkdür. Tasarruf hakkı kazanan kimseyedir.

7. Gazâ ve cihad etmekle mülk edinilir. Bunun da iki kısmı vardır. Kazanılanın beşte biri masâlihi müslimine verilir. Bu hususta ayette vardır. Buranın izahını merhum Elmalı'nın el-Enfal suresindeki tefsirine bırakalım. Aynca el-Haşr suresinde de çok güzel izahat vermektedir. Cihad yoluyla mülk edinme ayrıca şu hadisle de tesbit olunmaktadır: من قتل قتيلا فله سلبه "Kim bir kâfiri öldürürse üzerinde bulunan (eşya) öldürenedir" buyurulmuştur.

8. Sultanın halka tahsis ettiği arazinin mülk edinilmesidir. Yani devletin ferde vermiş olduğu mülk, ferdin mülküdür. Binâenaleyh Türkiye'de şahsa ait olan mülklerde öşür vardır. Gerçi bazı âlimler bunu arazi-i emîriye sayarak öşür yoktur demişlerse de görüşlerine katılmıyoruz. İzahat fıkıh kitablarına aittir. Çünkü maksadımız temsildir.

9-10- Zekâtı, hediyeyi, sadakayı, hîbeyi almak suretiyle mülk edinmektir. Miras da buna dahildir. Bu hususta birçok ayet ve hadisler vardır. İşte bu sebeblerden biriyle bir malı mülk edenin kazancı meşru'dur. Bunun dışında kalan kazançlar gayri meşru' kazançlardır. Bu yollarla mal kazanmak, serveti elde etmenin vesileleridir. Bu yollarla malı kâra geçirmeye ve kazanmaya, iş denilir. İnsan ya iş verip de çalışandır, ya da iş alıp da çalışandır. Her nasıl olursa olsun yukarıda saymış olduğum vesilelerle çalışmak ve servetleri kâra geçirmek, amel, şuğul ve iştir. Dünya hayâtını temin eden vesileye de maişet, geçim ve maaş denilir. Bunlara ait olan ilme, ilm-i muamele denilir. Muamelenin yukarıdaki şartlar dahilinde hile ve zulümden âri olması ve kardeşhane bir şekilde muamele görmek İslâm'ın emridir. Halt etmiş o kimse ki, kendi meşrebinden başkasına hileli alış veriş yapmaya cevaz verir. Bu İslâmî bir ah-

lâk değildir. Unutmuyoruz انما المؤمنون اخوة "Müminler ancak birbirine kardeştir." ve من غش فليس منا "Hileyle aldatan bizden değildir." Kumar, faiz ve gizli hileler hepsi bu hadisin altına girmektedir. Gizli ve âşikar hilelerden biriyle mal kazanmak isteyen, İslâm ahlâkının dışındadır, demektir. Hadisi şerif de

لا يكسب عبد مالا حراما فيتصدق منه فيقبل منه ولا ينفق منه فيبارك له فيه ولا يتركه خلف ظهره الا كان زاده الى النار ان الله لايمحوا السيء بالسيء ولكن يمحوا السيىء بالحسن ان الخبيث لا يمحوا الخبيث

"Haramdan mal kazanıp da, ondan sadaka verenin sadakası asla kabul olmaz (hibe de dahil). Ondan (iyaline) harcarsa bereketli olmaz. Arkasına (mirascılarına) bırakırsa da daha fazla onu ateşe yaklaştırır. Çünkü muhakkak Allah Teâlâ kötülüğü, kötülükle yok etmez. Lakin kötülükleri güzellikle imha eder. Haram da haramı yok etmez" buyurulmuştur. Gayrimeşru' olarak her nasıl olursa olsun kazanılan maldan biten et ve hatta mahsulü olan nutfe, sahibinin aleyhindedir. Dünyada büyük bir debdebeye sahib olsa bile ahirette Cehennem ateşi ile yanacaktır.

انه لا يربو لحم من سُحْتٍ الا كان النار اولى به

"Gerçek şu ki, bir et haramdan çoğalmaktan ise, ateş ondan daha evladır." Diğer rivayette من احتكر فهو خاطىء "Mal stok eden, hata etmiştir." buyurulan hadisi şeriflerde hile ve zulüm, sureti kat'iyede yasaklanmıştır. Müslümanların İslâm kardeşliğini bırakmak suretiyle zulüm ve hileye başvurmaları ve en geniş mânâda yolsuzlukla kazanmaları İslâm dinine ters düşen çirkin hatalardır. Nitekim ayeti kerimede bu emr şöylece buyurulmuştur:

وانفقوا مما جعلكم مستخلفين فيه

"Size(geçiminizi temin etmek ve çalışmakla edinilen mülkiyet hakkında) vekalet verdiği maldan harcayın." Bu ayeti kerîmeden şu hükümler anlaşılmaktadır.

1. Allah kendi malında tasarruf hakkını insana vermekle, insanı mülkde tasarruf etmede kendisine halife ve vekil kılmıştır. Vekil aslının yani müvekkilinin emri dışında hiçbir şey kazanamadığı gibi hiçbirşeyi de harcayamaz. Aksi takdirde gasbetmiş olur. Çünkü müvekkil vekilin âmiridir. Demek vekil mecâzen mâliktir. Binâenaleyh ferd ve devletin malında hıyanet ederek bir insan tasarruf edemez. Meselâ, saatsiz ceryanı kullanamaz. Hem mesela, bir daireden bir düzine kalem alıp, hayr cihetlerine veremez. Aksi takdirde ahdini bozmuş olur. Binâenaleyh insan mal hakkında iki surette sorguya çekilir : من اين اكتسبت وفيما انفقت

"... nereden kazandın, nereye harcadın..." buyurulmuştur. Bunun için hangi kademe ve hangi işte bulunursa bulunsun, kendisinin bulunduğu yere göre dinin bu hususta helâl ve haram emrlerini öğrenmekle mükelleftir insan.

2. Hıyanetsiz çalıştığı için insana mülkiyet hakkı verilir. Öyleyse insan, kemiyyet ve keyfiyyetle hareket ederek iktisada riayet etmek mecburiyetindedir. Hem kendi nefsini düşünür, hem devletini düşünür, hem milletini düşünür. Bu düşünce içinde, Allah benimle beraberdir, devlet ve milletin vekilidir, beni kontrol eder, diye inanır ve bu murakabe ile haram yollardan sakınır

3. İnsan, topluma ait veya ferdî mülkiyeti mülkedinmekte on vesileden biriyle çalışır. Bununla kendine veya topluma ait malı mülk edinir. Burada örf de hâkimdir. Aksi takdirde gayrin mülkünde tasarruf etmiş olur. Meselâ, bir müessesede çalışan bir işçi, bir me'murun müesseseden bir eşyayı alıp da iyaline, akrabasına yahut aynı toplumun fakirlerine verme hakkı yoktur. Meğerki örf buna müsâde etmiş ve ashabı şurâ tarafından buna bir izin verilmiş ola. Bu mesele çok mühim.

4. Ferd ve toplumun malını kendi mülkü gibi korumakla mükelleftir insan. İşçi ve me'mur, patron ve âmirinin mülkünü korumakta mükellef olduğu gibi, âmir ve patron da me'mur ve işçisinin mülkünün korunmasında mükelleftir. Aksi takdirde eminlik ortadan kalkar. Halbuki mü'minim demek eminim demektir. Emin olmayan ya münafıktır ya fâsıktır, yani hırsızdır yahud da gâsıbdır. Bu eminlik temin edilmediği müddetce, aslâ kalkınma imkânı yoktur. Kulda bu eminlik farzdır.

5. İntihar edemediği gibi bir insan kendi malını da haram yerde telef edemez. Telef eden sefih olup, evvelden belirttiğimiz gibi malı elinden alınır, seviyesine göre malından kendisini geçindirecek kadar ona verilir, hem de seviyesine göre ve kısmaksızın. Bu sosyalizmden çok farklıdır. Çünkü sosyalizmde mülkiyeti selbetmek var, bunda ise mülkiyeti tesbit var. Doğrusu sosyalizmde mülkiyeti imha, İslam'da ise mülkiyetin ibkâsı var. Şu halde islâm sosyalizmi diye bir şey yoktur. Çünkü islâm yüzü parlak, mânevî bir şahsiyettir. Kuyruğa, merheme ihtiyacı yoktur. Binâenaleyh İslâm İslâm'dır. Ne sosyalizm, ne kapitalizm he siyonizm ne de başka...

AMİR VE PATRONLAR ME'MUR VE İŞÇİLERİNE EMİNLİKLE MUAMELE ETMELİDİRLER

Bu dünya hayâtını idâme etmek için çalışmak, namaz gibi emrolunmaktadır. Evvel de dediğimiz gibi insanlar ya işveren, âmir ve patron ya da iş alan, me'mur, şâkird ve işcidir. Başka ihtimal yoktur. Ahlâk olarak İslâm dîni her iki taifeye muayyen vazifeleri ta'yin etmiştir. Samimiyetle iki tarafın çalışmalarını, itikad birliğini, ittifakı, samimiyeti, teslimiyeti ve mehabbeti emretmiştir. Allah da rızkı buna göre vermeyi va'detmiştir. Öyleyse şunu iyice idrak etmek mecburiyetindeyiz :

İtikad olarak iki taifeden herbiri kendilerinin Allah'a çalıştıklarına ve Allah'ın da onlara rızk verdiğine inanmalıdırlar. Ne işçi, ben patronuma çalışırım, ne de patron ben işcime çalışırım, diyebilir. Yani âmir ve me'mur yahut patron ve işçi her birinin diğerine samimi olmaları şarttır. Herbiri diğerini kendi rızkına vesile olarak bilmelidirler. Meselâ, patron şöyle inanır : Allah Teâlâ bu amele ve işcileri benim rızkıma vesile etmiştir. Öyleyse ona şefkat etmem, tastam ücretini vermem farz, ayrıca ücretinin dışında ona hediye vermem nafile ve ibadettir. Bütün şefkatiyla onu kucaklar, öz evladı gibi. İşcide : Bu âmir ve patronum benim geçimime ve hayâtıma vesiledir. Yerli yerinde takatımın nisbetinde çalışmam farz, muayyen saatlerimin dışın-

da çalışmam nafile ibadettir. Ona hürmet etmem insanlıktır, diye inanır. Öz babası gibi patron ve âmirini kendine büyük tanır. İşte bu itikad yıkılmıştır. Çünkü İslâm ölçüleri, İslâm'a teslim olmak. İslâmî samimiyet ve binâenaleyh sevişmek ortadan kalkmıştır. İnsanın yüreği bu itikadla dopdolu enerji ile dolmazsa, ya sosyalizm ya da kapitalizm sistemine kayar, farkında olmaz.

İslâm'ın bu güzel temel itikad ve ahlâkından uzaklaşmanın alâmeti hırs ve ihtiras, hased ve rekabet olmak üzere dört haslettir. İşte bu dört haslet huzurun hasreti ile izah edilir. Bunlar huzuru, hasrete çevirirler. Hırs galebe çalarsa kapitalizm, hased galebe çalarsa sosyalizm hâkim olur. Târif ettiğimiz gibi işçi ve patronun yüreğindeki itikad enerjisi asabî damarlarda kemiyyetleşirse, islâm hâkim olur.

Amir ve patron Allah'a çalışıyorum diye itikad ederse her iki taifeye de tayyibe hayat hasret olur. Ve kendileri islâm kardeşliğinin nimetini inkâr ettikleri içinde nankör olurlar. Allah da ceza olarak kazançlarından bereketi alır, onlar da birbirine musallat olurlar. Nitekim

والله فضل بعضكم على بعض فى الرزق فما الذين فضلوا براد رزقهم على ما ملكت ايمانهم فهو سواء افبنعمة الله يجحدون

"Allah rızk hususunda kiminizi kiminizden üstün (âmir ve patron) kıldı. Üstün kılınanlar ; onda hepsi eşit olmak üzere, rızklarını ellerinin altındaki(memur ve işçi)lere verici değillerdir. O halde bunlar Allah'ın ni'metlerini bile bile inkâr mı ediyorlar?" buyurulmuştur. Bu ayeti kerîmede Cenâb-ı Hakk buyuruyor ki : Ben insanların bir kısmını âmir, bir kısmını me'mur, rızk hususunda bir kısmını fakir, bir kısmını zengin kıldım. Herkesi çalışması nisbetinde rızkına, rızkını da ona iletiyorum. Böyle inanmayanlar Benim bu mülk ve tasarrufumu inkâr etmek mi istiyorlar ? Eğer âmirler ve patronlar rızk vermek hususunda Rubûbiyyet ve Ulûhiyyet sıfatını kendi nefslerine isnad ederlerse her biri gayrini şerik etmiştir. Bu takdirde şirk kapısı açılmış oluyor. Nitekim Nasrâniler İsa'ya, Yahudiler Üzeyr'e, kimisi de firavunlara ve benzeri reislerine rızk vermeyi, hidâyet etmeyi, dalâlete götürmeyi isnad etmekle, bunlara hakiki fail olarak inandılar. Yani kitaba tâbi' olanlar, tesiri Peygamberlere, velilere, sebeblere; ehli kitab olmayanlar da, tesiri kendi nefslerine, reislerine ve sebeblere isnad etmekle tevhidi bozdular ve şirk kapısını açtılar. İşçi ve patronlar da âmir ve me'murlarla beraber Allah'a çalıştıklarına inanmazlar ve rızklarını O'ndan gayrine isnad ederlerse, Allah'ın tevhid ni'metini inkâr etmiş olurlar. Buna binâen İmam Râzî'nin beyanına göre, İbni Abbas bu ayeti şöyle mânâ etmiştir : " Siz kendi kul(işçi ve memur)larınızı bile bile rızkda eşit tutmazken, nasıl oluyor da Benim bir kulumu evlad(eş) ve Ulûhiyyette ortak tanıyorsunuz." Müşrikler cansızları -meselâ putları- bile bile O'na eş tuttular. Bununla beraber kendi elleri altındakileri rızkda denk tutmuyorlardı. Halbuki onlar rızk verici değillerdir. Ulûhiyyet ve Rubûbiyyet sıfatına bağlı olan rızk vermek, Allah'a mahsus bir sıfattır. الرزق على الله "Rızk Allah'a aittir" mealindeki, levhalarda yazılı olan bu cümle tâ eskiden beri bu itikadın düzelmesi için asılmıştır. Yani ne zengin fakirin rızkını, ne de fakir zenginin rızkını verebilir demektir. Rızkda üst görülenler eli altındakilerine rızkın gelmesine vesiledirler. Nitekim,

eli altındakiler de onların rızklarına vesiledirler.

من لا يشكر الناس لا يشكر الله وفى رواية من لم يشكر الله لم يشكر الناس

"Kim (maddî manevî rızkına vesile olan) insanlara teşekkür etmezse, Allah'a şükür etmez." Diğer rivayette : "Kim Allah'a şükür etmezse, insanlara teşekkür etmez." buyurulmuştur. İbni Arabî diyor ki : Allah'u Teâlâ bazı kulları, bazı kullara ni'metinin ulaşmasına vesile kılmıştır. Kendine şükrü vâcib kıldığı gibi, vesile kıldığı kimsenin meth-u senâsını emretmiştir. Zira o vesile olunan Allah'ın ni'metinin mecrâsıdır. Bu takdirde hadîsin mânâsı şöyle olur : "Cidden insan Allah'ın vermiş olduğu ni'metlerinin şükrünü ifa etmez, meğer ki, insanlara teşekkür edici olsa." Şöyle de olabilir : "Allah Teâlâ iş başına getirdiği kimseye teşekkür etmeyenin şükrünü kabul etmez."

Şu halde itikâden bunu bildiğimiz gibi amelen de her iki taraf kendi vazifelerini bilmelidirler. Bu hususta önce patron ve âmirlerin ahlâk ve vazifelerini şöyle sıralayalım. Bu vazifeler amelî olarak yukarıda târif etmiş olduğumuz itikadın semeresidir.

1. İşçi ve me'murun sıfatlarını sarfınazar etmekle çalışmaları nisbetinde ücret vermektir. Nasıl ki, bir adam yüz lira değerindeki malını elli liraya satmak mecburiyetinde kalırsa, müşterinin bunu fırsatı ganimet bilip düşük fiyatla alması caiz değilse, öylece çalışmaya mecbur olan da en az bir ücretle razı olsa bile en az ücret vermek caiz değildir. Çalışma nisbetinde ücret vermek farzdır. Zira bir aynı satmakla bir menfaati satmak arasında fark yoktur. ولكل درجات مما عملوا وليوفينهم اعمالهم وهم لا يظلمون

"Herkesin (mü'minlerin de kâfirlerin de) çalıştıklarına göre dereceleri vardır. Bu da kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek yaptıklarının karşılığını onlara tamamen ödemek içindir." mealindeki ayeti kerîme bu hükmü tasrih etmiştir. Şu halde bu ayeti kerîmenin hükmü hem dünya ve hem ahiret işini beraberce beyan etmiştir. Kim ne miktar çalışırsa o nisbetde ücreti hak etmiştir. Bunda bütün hileler yasak olunmaktadır. Ticarette de böyle. Nitekim şu ayeti kerimede bu hüküm güzelce anlaşılmaktadır :

فاوفوا الكيل والميزان ولا تبخسوا الناس اشيائهم ولا تفسدوا فى الارض بعد اصلاحها

"Artık kileyi, teraziyi tam tutun, insanın eşyasına haksızlık etmeyin. Yeryüzünü O ıslah eyledikten sonra- fesada vermeyin" buyuruluyor. Alım ve satımda, işçi ve me'muru çalıştırmakta, hülâsa maddî ve manevî her hakta "insanın eşyasına haksızlık etmeyin"in mânâsı, ücretleri tastam verin demektir. Çünkü fıtraten insan hayrı sever ve ondan hoşlanır. Hayr da aklı, ırzı, malı, şerefi korumakla ifade edilir. Bunların birine tecavüz,fesad ve fitnedir. Sureti kat'iyede yasaktır.

2. Vaktinde işçi ve me'murun ücretini vermektir. Çünkü

اعطوا الاجير اجره قبل ان يجف عَرَقُه "İşçi ve amelenin teri kurumadan evvel ücretini verin." mealindeki hadîsi şerif bu emri beyan etmektedir. İmam Menâvî hadîsi şerifteki "ter" kelimesinden maksad ücretinin tehir edilmemesidir. Binâenaleyh örfen tehir etmemek demektir. Yani icabı halde teri kuruduktan sonra da verilebilir. Maksad işçi ve amelenin ücretini tastam eksiksiz olarak vaktinde vermektir. Nitekim hadîsi şerifte de

ثلاثة انا خصمهم رجل اعطى بى ثم غدر ورجل باع حرًا ثم اكل ثمنه ورجل استأجر اجيرًا فاستوفى منه ولم يعطه اجره

"Üç kişi varki, Ben onların davacısıyım (a) Benimle verip, sonra zulmeden, (b) hür bir insanı satan ve parasını yiyen, (c) o adam ki, bir ücretliyi tutar da hakkını tastam ondan taleb eder ve kendisi onun ücretini vermez." buyurulmuştur. Bu kudsî hadîsin delâletiyle ulemâ'nın birçoğu işci ve amelenin ücretini vermemek ve hatta eksik olarak vermenin haram olduğunu beyan etmektedirler. Alâ külli hal, işci ve me'murun hakettikleri ücretlerinden kusur etmemek gerekir.

3. İşcinin gücünden fazla onu çalıştırmamaktır. ولا تكلفوهم مالا يطيقون "... ve onlara (işci, köle ve me'mura) güçleri yetmediği şeyleri teklif etmeyin. Şayet onlara ağır bir iş verirseniz bâri onlara yardım edin." buyurulan hadîsi şerife binâen ulemâ, ağır teklifin caiz olmadığını, şayet ağır teklif yapılırsa âmir ve patronun da bilfiil bedenen onlara yardım etmelerinin vâcibliğine hükmettiler. Ayrıca bu hadîsi şerif âmir ve patronun işcisiyle birlikte kol kola girerek çalışmasına işaret eder. Demek âmir ve patronlar dimağla çalıştıkları gibi, bedenen de çalışırlar.

4. Patron ve âmirin de, işci ve me'murla birlikte çalışması gerekir. Bunun da ayrıca sevabı vardır.

ما خففت عن خادمك من عمله كان لك اجرًا فى موازينيك

"Hizmetci(işci ve me'mur)ye mahsus işinde ona hafifletmiş olduğun çalışman, tartında sana mükafat olur." Diğer bir rivayet de şöyle buyurulur :

ما اكل احد طعاما قط خيرًا من ان ياكل من عمل يده وان نبى الله داودكان ياكل من عمل يده

"Bir kimse kendi el emeğinden daha hayrlı bir yemek yememiştir. Halbuki Allah'ın Peygamberi Davud kendi el emeğinden yerdi." Hâfız Münzirî diyor ki : Bu hadîsi şeriften üç büyük ahlâk anlaşılır :

a) Davud Peygamber kendisi yeryüzünün sultanı idi. Hem servet hem de riyâset sahibi idi. Bununla beraber me'mur ve işcisiyle birlikte çalışıp kendi el emeğini yemiştir. Binâenaleyh bu hadîsi şerif bu güzel haslete teşvik etmektedir. Şeyh Mustafa İmmare de diyor ki : Ne kadar üstün olursan ol, bizzat işci ve me'murunla beraber çalışmalısın. Çünkü bunda hem tevazu' vardır, hem de gönül rahatlığı vardır. Aynı zamanda hıyaneti de ortadan kaldırır ve îman kardeşliğini tahsil eder.

b) Kendisi bizzat işine mübâşeret (kendi işini ele alması ve yapması) etmek kazanç için daha güzel bir vesiledir. İşte bu hikmete binâen Davud Peygamber'in el emeğini yemesinin fazileti beyan olmuştur. Nitekim Hazreti Ebu Bekir halife olduktan sonra şöyle demiştir : Müslümanlar zannettiler ki, Ben onların başına gelsem, çoluk ve çocuğumun nafakasını karşılamak için san'atımı terkedeceğim. Andolsun Ebu Bekir'in iyali yine onun el emeği olandan yiyeceklerdir. Ve bundan müslümanlara da verilecektir. Onlara yedirilecektir. Bu hususta ben onları gözetleyeceğim. Bu haslete de teşvik şu hadisi şeriftir : "İyalinin nafakasını ve geçimini kazanmak için yorgun ve bitkin geceleyen günahı mağfiret olduğu halde gecelenir." Demek Sıddık-ı Ekber bu hadisle amel etmiştir. Kâdî Beydâvî Sıddık-ı Ekber'in واحترف لهم "ve onlara san'at yapacağım" cümlesini müslümanların malından müslümanlara -hallerini nezaret ederek masâlihlerinde çalışmamla- kazandıracağım şeklinde tefsir etmiştir. Ve devamla : Ashabın büyük ve küçükleri de çalışırlardı, ticaretten terlerlerdi. Cuma günlerinde terlerini yıkarlar ve cuma-

ya giderlerdi. Bu yorgunluk ve bitkinliğin giderilmesi için cuma gününde gusül sünnet kılındı.

c) Reislerin bizzat müslümanların işlerini görmeleri farz değildir. Ama en üstün bir insanlıktır. Binâenaleyh Ebu Bekir Sıddık'ın yapmış olduğu iş fazilete binâendir, farziyeti bildirmemektedir. San'at ve ticaretde âmir ve patronlar muhtaç olmazlarsa bile, işçileri ile birlikte çalışmaları ve el emeklerinden yemeleri çokca sevablıdır. Nitekim hadîsi şerifte

ان اطيب ما ياكل الرجل من عمل يده (او من كسبه)

"Muhakkak kişinin en çok helal olarak yediği şey el emeğinin kazancından olandır." buyurulmaktadır.

5. İşçi ve me'murların namaz ve istirahat haklarını gasbetmemektir. İşçiye hediye ve sadaka vermek, namaz ve istirahat hususunda ona müsamaha göstermek insanlık haklarından biridir. Hatta işçinin annesinin, babasının kendisine hizmet bakımından ihtiyaçları varsa engellememek lazımdır. Çünkü işçi ve me'murun zimmetinde Allah'ın, nefsinin ve iyalinin birer hakları vardır. Fazilet olarak bunların da nafakalarını karşılayacak kadar ücret vermek güzel bir ahlâk sayılmaktadır. Nitekim Şemâil'de şöyle denilmektedir.

كان صلى الله عليه وسلم يعطى للاهل حظين ويعطى العذب حظا واحدًا

"Rasulü Muhterem (Sallallahü aleyhi ve sellem) evliye iki, bekâra bir pay olarak ücret verirdi." Aslında bunun gibi bir fazilet yoktur. Nitekim İmam Ahmed şiddetle bu konu üzerinde durarak şu hadisi şerifle bu vazifenin yerine getirilmesi için tavsiyede bulunmaktadır.

من ولى لنا عملا وليس له منزل فليتخذ منزلا اوليس له زوجة فليتزوج اوليس له دابة فليتخذ له دابة

"Kim bizim işçimizi çalıştırırsa evi yoksa on(işçi-memur)a ev tutsun, eğer bekârsa onu evlendirsin yahut hayvanı yoksa ona hayvan tutsun." buyurulmuştur. Bu emr vucubu ifade etmiyorsa da büyük bir zararı kaldırır. İşçi ve patronun bu vazifelerini beyan eder. İşte hakiki merhamet budur. Eğer patronlar bunu yapmazlarsa bu vazife devlete yüklenilir. Şu kadarki, patron hakkında nafile, hayr ve sadakaya teşvik ise de, devlet hakkında lüzumlu bir emrdir. Nitekim İmam Nesefî, "Şerhul Akâid" ve "Şerhul Mekâsıd" adlı eserlerinde imamın ta'yininin illetinden biri de budur demektedir. Ki Ehli Sünnet bu hususta ittifak etmektedirler.

Yukarıda belirtilen vazife yapılırsa ve alışkanlık haline gelirse, hıyanet, fuhuş ve birçok ahlâksızlık ortadan kalkar. Nitekim bunları kaldırmak maksadıyla Ebu Hurey.re'den gelen bir rivayette şöyle buyurulmaktadır :

اعينوا العامل من عمله فان عامل الله لا يخيبُ

"Yaptığı işten dolayı işçiye yardım edin, çünkü Allah'ın kendisine farz kıldığı bir hakkı ödemeye çalışan mahrum kalmaz (yahut mahrum etmez)." Şu hadisi şerif de çok dikkati cânibtir.

ان اخوانكم خولكم جعلهم الله تحت ايديكم فمن كان اخوه تحت يديه فليطعمه مما يأكل وليلبسه مما يَلْبس ولا تكلفوهم ما يغلبهم فان كلفتموهم ما يغلبهم فأعينوهم

"Sizin kardeşleriniz (işçi, me'mur, köle, dinde veyahut Ademden gelme cins olarak) hizmetçileriniz, köleniz ve yardımcılarınızdırlar. Allah onları idareniz altına vermiştir. Kimin kardeşi eli altında bulunursa, yediğinden ona yedirsin ve giydiğinden ona giy-

dirsin. Güç yetmeyecek şeyleri onlara yüklemeyiniz. Eğer onları güçlerinin üstünde görevlendirirseniz onlara yardım ediniz." buyurulmuştur. Bu hadisi şerifte dahi ücretin dışında olan yedirme, giydirme, ev yapma ve bineğin temininin vacib olmadığı, bildirilmektedir. Ancak bunlar fazilet ve sünnettir. İslâmî bir örf de bunu gerektirmektedir. Ancak hizmetci ve me'murlara ağır iş yahut başaramayacakları bir iş vermek icab ederse, hatta bedenlerine zarar vermeyecek olsa bile onlara yardım etmek vâcib olur. Bu şekilde âmir ve patron işçileri çalıştırmalıdırlar. Demek kendi başlarına başaramayacakları işlerde onlara bedenen veyahut aklen yardımcı olmak şarttır. Kusurlarını da yüzlerine vurmamak vâcibtir. Aksi takdirde aralarındaki sevgi ve samimiyetin yerini kin işgal edecektir. Artık kölelere, işcilere me'murlara iyilik emri bazen vâcib bazen de mendub ve sünnettir.

7. İşci ve me'mura hakaret edecek sözlerle onları asla çağırmamak vazifesidir. Hatta hizmetçim, kölem, ey garson gibi sözlerle, köle dahi olsalar böyle çağırmamak sarttır. İslâm medeniyeti...

لا يقولن احدكم عبدى او امتى ولا يقولن المملوك ربى وربتى وليقل فتاى وفتاتى وسيدى وسيدتى كلكم مملوكون والرب الله عز وجل

"Sizden hiçbiriniz erkulum, dişi kölem sakın demesin. Köleler de size ey terbiye edicim, sahibim olan erkek ve kadın, demesin. Sizden herbiri köle (hizmetci ve amele)'sine şöyle desin: Delikanlım, genç kızım, yavrucuğum. Köleler de efendilerine (çıraklar ustalarına): Efendim, hanımefendim (desin. Mâlum ki) hepiniz Allah'ın kullarısınız; Rab ise Aziz ve Celil olan Allah'dır" buyurulmaktadır. Allah'ın Rasûlü bütün insanlara bu hadisi şerifte nezâketi, şefkati, merhameti, samimiyeti, mehabbet ve teslimi, gerçek inancı öğretiyor. Yani büyükler tekebbür ve büyüklenmek sevdasına düşmesinler. Mahluka layık olmayan ta'zimde bulunmasınlar, özellikle küçükler Allah Teâlâ'ya mahsus olan ta'zim ve Ululuk sıfatlarını büyüklerine isnad etmesinler. İşte bu temel ölçüde hareket ederek her kademedeki insanların karşılıklı olarak birbirlerine hitabları, nezâket ve itidal kıvamını aşmamalıdır. Binâenaleyh büyüklenmek, haram olduğu gibi büsbütün küçülüp başkasına kul olmak gibi hareket etmek de haramdır. Örfe göre en kibar kelimeler ne ise onu kullanmalı, ne muhatab rencide edilmeli, ne de hitab eden büyüklük taslamalıdır. Kiracam işcim, memurum, hizmetcim, aylıkcım, hammalım gibi sözler İslâm Medeniyetine muhalif sözlerdir.

Hayâtımda en çok garib gördüğüm hâdiselerden biri şöyledir : Bir vakit bir profesöre gidip muayene olacaktım. Yanına vardım. Doçent iki hanım onun emrinde. Gerek onlar gerekse diğer asistanlar dekan beye Ulûhiyyeti isnad edercesine tanrım ilâhım gibi sözlerle ona hitab ediyorlardı. Kendisinin de bu sözlerden hoşlandığını zannettim. Ona dedim ki : Siz hiç tarih okudunuz mu ? Ne demek istiyorsun, diye bana bağırmasın mı. Sonra sayın mayın demekle biraz yumuşattım ve sözlerinden kızdığımı belli etmeden dedim ki : Acaba firavun zamanında milletin ona tapmalarının hatası firavundan mı, milletten mi idi ? Yine bağırdı : Hoca efendi, burası vaaz kürsüsü değil, beni fazla meşgul etme. Biraz sonra reçeteyi elime verirken talebelerine ve doçentlerine döndüm : Sizler benim hocanızdan ne sorduğumu anladınız mı?

soruma bir asistan kadın : Evet ne demek istediğinizi biliyorum. Kabahat hem firavunda hem de onun milletinde idi diye cevab verdi. Ağlayarak oradan döndüm. Çünkü kendileri müslüman. Bana da îmandan vicdandan bahsettiler. Konuya dönelim.

8. Elindeki serveti ribâ, hile, ihtikâr, israf gibi haramlardan korumak vazifesidir. Doğrusu kendi nefsini o servete karşı bir bekci inanmak vazifesidir. Malını, canını ırz ve namusunu korumalıdır. Helâl yollarla kazanıp, kazanmış olduğu nimeti yerli yerinde harcamaya titizlik göstermelidir. Daha doğrusu Allah'ın ona vermiş olduğu riyaset ve servet nimeti ile Allah Teâlâ'nın azametine karşı gelmemesidir. Ki, bu şükrün ifadesidir. Nitekim من ولى شيئا من امور المسلمين لم ينظر الله فى حاجته حتى ينظر فى جوائحهم "Kim müslümaniarın bir işine mutasarrıf ve hâkim olur onların ihtiyaçlarını gözetlemezse Allah da onun ihtiyacına bakmaz." ve

ليس عمل يقرب من الجنة الاقد امرتكم به ولا عمل يقرب من النار الا وقد نهيتكم عنه فلا يَسْتَبْطِئَنَ احد منكم رزقه فان جبرئيل القى روعى ان احدًا منكم لن يخرج من الدنيا حتى يستكمل رزقه فاتقوا الله ايها الناس وأجملوا فى الطلب فان استبطأ احد منكم رزقه فلا يطلبه بمعصية الله فان الله لا ينال فضله بمعصية

"Cennete sizi yaklaştıracak bir amel yoktur ki, ben size onu emretmemiş olsam ve cehenneme de yaklaştırıcı bir amel yoktur ki ben sizi ondan sakındırmamış olsam. Sizden biriniz rızkından geri kalmaz aslâ. Çünkü Cibril kulağıma şu fısıltıyı yaptı : Muhakkak bir adam rızkını tastam ikmal etmezse elbette dünyadan çıkmaz. Öyleyse ey insanlar, Allah'dan korkun, (Haramdan sakının, helâli araştırın ve iktisadla) talebte güzellik yapın.(Çalışın) Rızkından geri kalsan bile Allah'a isyan etmekle rızkı taleb etme. Çünkü Allah'ın fazlına mâsiyetle ulaşılamaz." Bilâkis tâatle, ibadetle ve helal kazançla rızkı taleb edin demektir. İşte bu hadîsi şeriflerden anlaşılıyor ki, günah yolu ile aslâ rızk çoğalmaz. Çoğalsa bile ne dünyada ne de ahirette faide verir. Hülâsa âmir ve patronların son derece zulümden sakınmaları gerekmektedir. Çünkü me'mur ve işciler zulmü defetmede aciz kaldıklarından saldırmaya mecbur kalırlar. Onun için hür işçi ve me' murların hürriyetlerini ellerinden alıp da onları ibadetten, cuma cemaatden geri bırakmak zulümdür. Me'mur ve işcilerin de cuma ve cemaat bahanesiyle işlerinden geri kalmamaları gerekir. Yolda tesbihatı yapabilirler. Unutmuyoruz ki, çalışmak îman ve namaz şartıyla ibadettir.

«الرجل منكم يكون اميرًا او عاملاً فيأتيه المسكين والارملة فيقول له مكانكم حتى انظر فى حوائجكم ويأتيه الشريف الغنى فيدينه ويقول عجلوا قضاء حاجته ويترك الاخرين مقردين»

"Sizi ikraddan sakındırıyorum." Ashab : İkrad nedir yâ Rasûlallah dediler. Bunun üzerine Rasûlü Muhterem "İkrad; sizden bir adam idareci (vali, sanatkâr) veyahut bir iş adamı olunca ona hakkını takib etmekten acizolan miskin ve dul gelirler. Onlara ben işinizi görünceye kadar yerinizde beni bekleyin, ama bir efendi zengin gelirse onu kendine ısındırıp, acele olarak bunun ihtiyacını görün der, bununla beraber diğerlerini de yerlerinde susturup masmat terkeder" buyurmuştur.

"Kavmin reisi hizmetcisidir." mealindeki hadise binaen bir insan idareci, sanatkâr, vali, iş yapan ve iş adamı olduğu takdirde halka hizmetle ifade edilen meslekî riyâsetini dostdoğru kullanmalıdır. Aksi takdirde yukarıdaki hadisin tenkidi altına girmiş olur. Şu halde bir mümin yalnız kendi meşrebindekilere, partisindekilere, zenginlere değil, bilakis âmmenin hizmetine umum mana itibariyle istikametle çalışmalıdır. Daima "Sizi ikraddan sakındırıyorum" mealindeki emri şerifi göz önünde tutmalıdır. İşte huzurun anahtarı bu ...

İŞÇİ VE ME'MURLAR PATRON VE AMİRLERİNE KARŞI SORUMLUDURLAR

Allah Teâlâ insana teklifleri yaparken, tekliflerin içerisinde en çok adâlet ve ihsanı emretmektedir. İnsan şahsî mülküne bakarken aklına adâlet gelir. Ümmet veya -diğer tâbirle- millî servete bakarken de ihsan aklına gelir. Şu halde bütün müslümanların kendi aralarında adâletle hareket etmeleri ve birbirlerine ihsanda bulunmaları içtimâî hayâtın ruhu, dengesi ve binasıdır.

Adâletli bir insan gayrine hiçbir zarar vermeyendir. Gayrinin hayâtına, namusuna, haysiyet ve şerefine aslâ tecavüz etmez. Bilâkis bunlara en derin samimiyetiyle hürmet eder. Mükellefiyet bu.

احب للناس ما تحب لنفسك "Kendi nefsine istediğini her insana iste."

افضل الايمان ان تحب للناس ما تحب لنفسك وتكره لهم ما تكره لنفسك

"İmanın en üstünü nefsine istediğini her insana istemen ve nefsine çirkin gördüğün herşeyi her insana da çirkin görmendir."mealinde buyurulan hadisi şerif,insanın seviyesi ne olursa olsun, ona adâlet ve ihsanı emretmektedir. Adâlet ve ihsanda her insan kendi seviyesine göre mükelleftirler. Daha evvelden bu iki husus izah edilmiştir.

Milli servetin hıfzedilmesi bakımından herbir insanın yüklenmiş olduğu bir vazife vardır. Herbir vazifede büyük veya küçük mesuliyet de vardır. Meselâ, bir devlet başkanı, birlik komutanı, patron, fabrikatörler, reisler, eli altında bulunan kimselerin durumundan sorumludurlar. Zulüm etmeksizin, adâlet ve ihsan dairesinde huzur ve emniyet içinde raiyelerinin hayat levazımlarını : ilim ve irfan öğrenmelerini, meslekî bilgi bilmek ve bildirmelerini sağlamak mecburiyetindedirler. İşte sorumluluk bu mesuliyetin hissedilmesine mebnîdir. Bu mesuliyet en yüksek kademeden aile reisine ve oradan da iki eşe, hizmetciye, bekcilere kadar iner. Meselâ, zevce ev işlerini idare etmek, çocuklara bakmak ve onları güzel terbiye etmekle birlikte efendisinin malını koruyup ona sadâkat göstermek ve ev işleriyle sorumlu olduğu gibi, işçi, me' mur, amele ve hizmetci de aynı sorumluluğu taşımaktadır. Artık her insan üstünlüğü hizmetle kazanır. Kim çok hizmet eder, milletini faidelendirirse en hayrlı reis odur. Demek patron reis değil, namus dairesinde çalışan işçi reistir. Bundan dolayı Allah'ın Rasûlü خير الناس من ينفع الناس "İnsanların en çok hayırlıları insanlara en çok faideli olandır."خادم القوم رئيسهم"Kavmin hizmetcisi kavmin reisidir." buyurmuştur Eğer patron ve idareci, adâlet ve ihsanla eli altındakilerine muamele ederse bu takdirde o da reis

olur. İşte hakiki müsâvat budur. Hikmet...

الخلق كلهم عيال الله فأحب الخلق الى الله من احسن اليهم "Halk hepsi Allah'ın iyalidir. Öyle ise Allah'a en sevimli insan, Allah'ın iyaline en çok ihsanda bulunandır." buyurulan hadîsi şerifte kulun işçi ve patron, âmir ve me'mur olarak vazifesi beyan buyurulmaktadır. Şu halde müktesibe ve tabii hukuku -yani müsâvat hakkını, umum mülkiyet ve özel tasarruf hakkını, hürriyyet hakkı ve her şahsın yaşamak ve yaşatmak hakkını- en çok kim koruyorsa, o insan en üstündür. İşte bu hakları korumakta her insan hem şahsına ve hem de milletine hizmetcidir. Böylelikle toptan tüm beşeriyet Allah'a hizmetcidir. Birbirinin haklarına ne kadar riayet ederlerse o kadar Allah'ın hakkına riayet etmiş olurlar. Ve ne kadar birbirinin haklarına tecavüz ederlerse, o kadar Allah'ın hakkına tecavüz etmiş olurlar. Demek çarpışan adâlet ve zulümdür. Adâlet îmanın semeresi, zulüm ise küfrün semeresidir. İşte buraya kadar anlatmış olduğumuz vazife şu kelimede toplanır. Mâdem ki insan insandır, her hakkı mahfuzdur. İşcilerin birinci vazifesi ve sorumluluğu bu temel üzerine mebnî olduğu gibi üstlerin de vazifesi buna mebnîdir.

Toplum hayâtında ikinci vazife, şahsî ve özel mülkiyete nazaran insanın tek başına ve yalnız olarak şahsına mahsus sorumluluktur. Bu asla binâen denilir ki, insan sahib olduğu güç ve iktidarı emredildiği şeylere harcamasıyla birlikte, yasak edildiği şeylerden korunmak mecburiyetindedir. Buna ferdî mesuliyet denilir. Hiçbir insan bu mesuliyetten uzak kalmamaktadır. Bu da ikinci vazifedir.

Allah Teâlâ her mükellef insana yaşamak hakkını, mülk ve mülkiyetin korunmasını, namus ve namusun hıfzını, maddî ve manevî şerefin korunmasını emanet etmiştir. Bu emanetlerde intifâ hakkını da beyan etmiştir. İster bu intifâ hususi ve özel olsun, ferdî mülk, ferdin namusu, şeref ve haysiyeti gibi. Ve ister içtimâî olsun, vakf ve devlet malı gibi. Her iki îtibarla beşer hayâtı bütün umum mânâsıyla taarruzdan mahfuzdur. İşte bu emanetin hıfzedilmesi hakkında âmir ve patronlara ne kadar vazife varsa, ona mukabil işçi ve me'mur da bu emanetleri hıfzetmeye mecburdur. Emanet... Bütün beşer hayâtını kuşatan adâletle hareket etmek ve emanetlere riâyet etmek hakkındaki emr ve yasakların öğrenilmesi her şahsa farzdır. En güzel ifade Rasûlu Muhteremin buyurmuş olduğu şu hadîsi şeriftir :

كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته فالأ مير الذى على الناس راع وهو مسئول عن رعيته والرجل راع على اهل بيته وهو مسئول عن رعيته وعبد الرجل راع على مال سيده وهو مسئول عنه الا كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته

"Hepiniz birer çobansınız. (Gözetici, koruyucu, şahsî ve içtimâi hayâtın, namusun, nesebin, malın, nefsin bekçisisiniz. Kendi namusunuzu, malınızı korumaya mecbur olduğunuz gibi, devlet, millî servet, vakıf ve devletin malına da bekçi gibisiniz. Öyle ise) Hepiniz de gözetlemeye me'mur olduğunuz şeylerden sorumlusunuz. Binâenaleyh insanların başında olan idareci (kumandan, birlik komutanları, mahalle muhtarları, patronlar, reisler) bir çobandır. Ve elinin altındakilerden mesuldür. (Nitekim)

Adam iyali üzerinde bir çobandır ve eli altındakilerden sorumludur. Bir insanın köle (si, hizmetcisi,me'muru,amele ve işçi)si efendisinin (devletin, vakfın,milletin) malı üzerinde bir çobandır. Ve o bundan sorumludur. Dikkat edin ! Hepiniz çobansınız ve hepiniz de eliniz altındakilerden mesulsünüz." Bu hadîsi şerifte umum mânâ îtibâriyle mesuliyet beyan olunmaktadır. İdrak edip, işinde başaran ferd ve toplum, cem' iyyetine, devletine üstün düzen, huzur, refah ve emniyet getirir. İşte hikmet dolusu bu hadîsi şerif ferdî ve içtimâî esaslara en önemli düsturdur. Vazifeleri beyan eder. Özellikle ferd ve ferdin mülkiyetinin devlet, vakf ve mülklerinin korumasını emreder. Öyle ise işçi ve me'murların bilmeleri mecburi olan vazifeleri şunlardır :

1. Bütün hakları korumakla birlikte me'mur ve işçiler temiz ve güç nisbetinde çalışmalıdırlar. Çünkü hadîsi şerifte şöyle buyurulmuştur :

ان الله يحب من العامل اذا عمل ان يحسن

"Muhakkak Allah Teâlâ işçi(ve me'mur)nin çalıştığı zaman güzel çalışmasını sever." Binâenaleyh her hakkı koruyarak işçi ve me'mur çalıştığı zaman Allah'ın rızasını kazanmış olur. Demek işçi ve me'mura tevdi edilmiş vazifelerde ciddi ve titiz çalışmaları ile işçi ve me'mur ücretlerini hakederler. Zaten böyle olmayanın kazancında bereket yoktur. Nitekim ayeti kerimede de şöyle buyurulmaktadır :

من كان يريد الحياة الدنيا وزينتها نوف اليهم اعمالهم فيها وهم فيها لا يبخسون

"Kim yalnız dünya hayâtını ve ziyneti arzularsa onların çalıştıklarının karşılığını (bereket ve üstün faidesini) burada tamamen öderiz. Onlar bu hususta bir haksızlığa da uğratılmazlar." Bu ayeti kerîmeden anlaşılıyor ki, yalnız dünya hayâtı için çalışan da kazanır. Ancak titiz ve helal olarak çalışanın iki sevabı var. Birincisi dünyada malının bereketi, ikincisi de ahirette kazancının sevabıdır. İlk hakkı almakta kâfir ve müslüman müsavidir. Aslında kâfirler doğru dürüst çalıştıkları için servetler yağmur gibi onlara yağıyor. Fakat ahirette onlara azab var.

Ciddi müslüman odur ki, ibadetinde riyâ, kazancında da hile yoktur. Çünkü her insan çalıştığı nisbette mükâfâtını alır. Nitekim ان الله لا يضيع اجر من احسن عملا "Muhakkak biz güzelce amel işleyenin (gerek dünya ve gerekse ahiret için çalışmanın) mükâfâtını aslâ zâyi' etmeyiz." mealindeki ayeti kerîme ve hükmü beyan etmektedir. Şu halde güzel çalışmanın mükâfat-ı -kâfir ve müslüman- bereket, ahirette ise mü'minlere sevabtır. Neden bereketsizlik ?...

2. Bedenlerini aşırı olarak yormadan güç nisbetinde devamlı ve sürekli çalışmalıdırlar. Nitekim خير الاعمال ادومها "Çalışmanın en hayırlısı —az da olsa— en çok devamlı olanıdır." buyurulan hadisi şerifte bu mânâ tasrih olunmuştur. Bu vazifede, dünya ve ahiret vazifesi müsâvidir. İş olduğu halde işçinin boş durması halinde kalbi kararır ve bedeni de tembelleşir. İşlerinde de daima başarısız olur.

البطالة تقسى القلب "Boş durmak kalbi karartır." buyurulan hadîsi şerif, işcilerin ve me'murların çalışma imkanları olduğu halde tembel tembel durmalarını yasaklamıştır. Ve sürekli ve devamlı, işin güzelce yapılmasına teşvik buyurmuştur. Nitekim

ان العبد اذا نصح لسيده واحسن عبادة ربه فله اجره مرتين

"Bir hizmetci (işçi, me'mur ve işbaşında olan herkes) efendisine (ve her âmire) nasi-

hat ettiği halde Rabbine de (farz vazifesini yerine getirerek) güzel ibadet ettiği zaman, ona iki mükâfat vardır." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerifteki "nasihat" kelimesi güzel hizmet mânâsındadır. Nitekim İmam Menâvî şöyle diyor : Bu hadîsi şerifteki nasihatten murad, me'mur ve işcinin, âmir ve iş sahibinin emr ve yasaklarını dinlemek, hileden âri çalışmak, işi devamlı ve sürekli olarak idâme ettirmeleridir. İşte nasihat budur.

Kirmânî'de nasihati Cenâb-ı Hakk'a ve halka karşı olarak vazifeyi idâme etmek, doğru dürüst çalışmaktır, diye umum mânâda tefsir etmiştir. Şu halde kendisine emanet edilmiş işte devamlı ve sürekli çalışanın mükâfâtı dünyada bereket, ahirette de sevabtır. Müşârûnileyh sözüne şöyle devam ediyor : Görülmez mi doğru dürüst çalışan, fâsık dahi olsa sevilir. Çünkü Kalbler iyilik yaparak çalışanların sevilmesi üzere mühürlenmiştir.

جبلت القلوب على حب من احسن اليها

"Kalbler kendisine iyilik yapanın sevilmesi üzerinde mühürlenmiştir." buyurulmuştur.

3. Vazife ve çalışmaktan kaytarmamaktır. Çünkü sık sık izinli izinsiz vazifeden kaytaran millî servetin çoğalmasına engel olur. Bunun için ibadeti zayıf olur ve kabul dergâhına ulaşamaz. Nitekim اذا ابق العبد لم تقبل له صلاة "Bir kul (efendisinden) kaçtığı zaman onun namazı kabul olmaz." buyurulan hadîsi şerife binâen, işten kaytaran kimsenin kaytarması çirkin ahlâk sayılmıştır. Burada denilmesin ki, neden işci ve me'murları kölelere kıyas ediyorsun ? Yahut ahiret hakkındaki ayet ve hadisleri dünya ameline delil gösteriyorsun ? Çünkü usul ilminin kaidesince nasdaki lafzlarda îtibar -mânâ cihetiyle- umumadır. İşci ve me'mursa bir nev'i köledir. Ancak köle gibi satılmaz ve kazanmış olduğu malın mülkiyeti kendisine verilir, selbedilmez. İşci ve me'mur istediği yerde çalışır, bir yerde çalışmak için taahhüt ettiği takdirde oradan ayrılmadığı müddetce iş sahasında hürriyyeti selbedilir. Şu kadar ki, gücü yetmeyen teklif yapılmaz. Örf de böyledir. Demek işci ve me'murların kaytarmaları emanete hıyanettir. Çünkü insan çalıştığı müessesede hem şahsî mülkiyetini hem de millî servetini korumaya mecburdur. Nitekim şu hadîsi şerifte bu mânâ tasrih olunmuştur :

من كان بينه وبين قوم عهد فلا يحلن عقدة ولا يشدها حتى ينقضي امدها او ينبذ اليهم على سواء

"Kiminle bir kavm (millet) arasında anlaşma yapılırsa, anlaşma müddeti bitmeden (ve karşı tarafın hainlik yapacağı kesin olarak öğrenilmeden) ve bu suretle anlaşmanın bozulduğuna dair onlara açık olarak bilgi vermeden, onu bozmasın... Aynı zamanda herhangi bir şey ile de onu daha sıkıya bağlamasın (olduğu gibi her hususta ahdini muhafaza etsin)." buyurulmuştur. Kâfir ve müslüman arasında ahdin hükmü de budur.

4. Erkenden işe başlamasıdır. Hadîsi şerifte şöyle buyurulur :

نوم الصبحة يمنع الرزق "Sabah uykusu rızkı engeller." "Erken işe başlamak berekettir." Bir günün sabahında Peygamber Aleyhisselâm Hazreti Fatıma'nın evine varmış. Onu uykuda bulunca : "Kalk, Rabbinin rızkı taksim etmek zamanında hazır ol. Gâfillerden olma. Çünkü muhakkak Allah Teâlâ erzâkı insanlara fecrle güneş doğuşu arasında taksim eder." buyurmuştur. Ve : Hangi kazanç üstündür, sorusuna da şu

cevabı vermiştir:عمل الرجل بيده وكل بيع مبرور"Adamın eli (alınteri)'nin emeği ve her hayırlı alışveriştir. " Binâenaleyh her işçi ve me'mur sabahleyin erkenden iş başına gidip kazancının bereketini ve sevabını Allah'tan dilemelidir.

5. Kazancını nasıl temin edeceğini ve nereye harcayacağını bilmek vazifesidir. Çünkü kazanılan ferdî ve millî servet emanettir.

Allah Teâlâ insana dört şeyi emanet olarak tevdi etmiş ve bu emanetin korunmasını emretmiştir :

a. Sıhhat ve boş vakitle nehir gibi akıp geçen bir ömür,

b. Baraj gibi enerjiyle dolup taşan gençlik kuvveti,

c. Bedenin kir ve yağı gibi birikip dağılan, zeval bulan mal,

d. Altun yazıyla yazılıp silinen bir kitab gibi ilim ve san'at ni'metidir. Bu dört ni'metin kadrini bilmeye ve sorumluluğunu hissetmeye Peygamber Aleyhissalâtu vesselâm işaret ederek şöyle buyurmuştur :

لا تزول قدما ابن آدم يوم القيا عند ربه حتى يسئل عن خمس عن عمره فيما افناه وعن شبابه فيما ابلاه وعن ماله من اين اكتسبه وفيما انفقه وماذا عمل بما علم

"Allah Teâlâ'nın huzurunda ve kıyâmet gününde kul beş şeyden sorulmadıkca ayağı yerinden ayrılmaz : Ömrünü ne ile geçirip çürüttüğünden, gençliğini ne ile tükettiğinden, MALINI NEREDEN KAZANIP NEREYE HARCADIĞINDAN, bildiğiyle ne gibi amel ettiğinden sorulur." Dikkat edilirse hadîsin içinde bu dört ni'metin sorumluluğu ve kulun bu emanetleri şiddetle koruması yer almıştır.

HER MÜ'MİN ÖMRÜNÜ HELAL KAZANÇ VE İBADET GİBİ HAYRLARDA MI YOKSA ŞERLERDE Mİ SARFETTİĞİNDEN SORULUR. Onbeş yaş ile kırkbeş yaş arasında şehvet ve gazab kuvvetinin enerjisini haramda mı helâlde mi yok ettiğinden sorulur. Hadîsi şerifte üç ni'metin hakkında birer sorumluluk beyan edilerek yüklenilirken, mal hakkında kula iki sorumluluk tevcih edilerek yüklenilmektedir. MALINI NEREDEN KAZANDIN ? NE GİBİ YERLERDE HARCADIN ? Diye sorulur. Bir işçi, me'mur vazife esnasında kendi şahsî hakkına ve ümmetin millî servetine ne miktar özen gösterip hıfzetmesinden yahut zâyi' etmesinden şiddetle sorumludur. Şübhesiz en mutlu insan şu hadîsi şerifle amel edendir : ان اشرف الكسب كسب الرجل من عمل يده "Kazancın en şereflisi kişinin kendi eliyle kazandığı kazançtır." Yani gerek işçi ve gerek patronun el emeği olarak çalışıp ve bu çalışmak vesilesiyle şerefe nâil olmaları, samimiyet ve doğruluğa bağlıdır. Burada gerek patron ve gerek işçi el emeğinin faziletini ve çalışmanın da insanı yüksek şerefe ulaştıracağını bilmelidirler. Neticei meram samimiyetle emaneti korumak ve helal kazançtan faidelenmekte ihsan ve adâlet şarttır.

ALIŞVERİŞDE KARDEŞLİK MUAMELESİ VACİBTİR

Dünya hayâtının geçim masrafını temin etmek esnasında on sebebten biriyle insan bir şeyin aynını yahut menfaatini mülk edinir. Mülk edinmek esnasında da kendi

şahsî hakkını hıfzettiği gibi Adem Peygamber'den cins veya dîninde kardeş olan kimselerin hakkını da korur. Bundan dolayı insan tabiatiyle medenî olduğu için alışverişlerinde hırs, tamahkârlık, ihtikâr, hile, faiz ve hülâsa dînin yasakladığı su-i muameleden sakınır. Muamelede böylece hareket etmek sıdkla târif edilir. İslâm Dîni şunu emreder. Gayrin hakkını, özellikle millî serveti kendi hakkın gibi hıfzet ve her türlü su-i muameleden sakın. Mü'min ol ve emin ol. Nitekim bir hadîsi şerifte bu sıdk ve eminlik şöyle beyan olunmuştur. التاجر الصدوق الامين مع نبيين والصديقين والشهداء يوم القيامة "Doğru, (gayrin hakkını hıfzeden ve hileden arınarak) emin tüccar kıyâmet gününde nebîlerle, sıddıklar ve şehidlerle beraberdir." buyurulmuştur. Bu hadîsi şerif eminlik ve doğruluğa teşvik buyuruyor.

Bâliğ ve akıl sahibi her insan sıdk ve eminlik sıfatıyla on sebebten biriyle bir malı, mülkü veyahut bir menfaati mülk edinmekte serbesttir. دع الناس يرزق بعضهم بعضا "Bırak insanları! Bazıları diğer bazılarına rızkı temin etsin ve serbest çalışsınlar." mealindeki hadîsi şerifin vermiş olduğu serbestiyet, gayrin hakkını korumak ve sadâkatla kayd olunmaktadır. Çünkü alışverişte kendi hakkı gibi gayrin hakkını da hıfzetmeyen İslâm Dininin hilâfına hareket etmiş olur.

من غشنا فليس منا "Kim bizi aldatırsa o bizden değildir." mealindeki hadîsi şerif ve المؤمن بعضهم لبعض نصحة وادّون وان بعدت منازلهم وابدانهم "Mü'minler birbirine nasihat ediçi ve birbirini sevenlerdir. Evleri ve bedenleri her ne kadar uzak da olsa." buyurulan hadîsi şerifte, alış verişteki serbestiyet, eminlik ve doğrulukla kayd olunmaktadır. Her mü'min alışverişte serbesttir. İstediği fiata satar, ama doğrulukla ve eminlikle. Mesêlâ, bayi' kendini müşterisinin yerine koyarak şu malı ben kendime almış olsaydım, on liraya satardım iki lira kazanmış olurdum. Öyle ise bunu şu mü'min kardeşime onbir liradan satamam, diye muhasebe ettikten sonra müşterisine o malı satar. İşte insaf budur. الانصاف نصف الدين "İnsaf dinin yarısıdır." buyurulmuştur.

Rasûlu Muhterem bir yığın yiyecek satana uğrarken mübarek ellerini o yiyeceğin içine sokmuş, bir ıslaklık müşahade etmiştir. Sahibine yönelerek :"Nedir bu ıslaklık," diye sormuştur. Adam : Ey Allah'ın Rasûlu, yağıştan dolayı bu ıslanmıştı, deyince, ona şöyle buyurmuştur : افلا جعلته فوق الطعام حتى يراه الناس من غشنا فليس منا "Neden sen onu taamın (buğday, ekin veyahut meyvenin) üstüne çıkarmadın ki, halk onu görselerdi. Kim bizi aldatırsa şüphesiz o bizden (ahlâkımızdan) değildir." Bu hadise binâen ulemâ ittifakla dediler ki: Bâyi, malının ayıb ve kusurunu gizliyemez, yalan edemez, hile edemez, ihtikâr yapamaz. Çünkü böyle yapanlar İslâm ahlâkının dışına çıkmışlardır. Nitekim:

البَيِّعان بالخيار مالم يتفرقا فان صدقا وبينا بورك لهما فى بيعهما وان كذبا وكتما محقت بركة بيعهما "Alışveriş yapanlar birbirinden ayrılmadıkca muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve her kusuru beyan ederlerse, satışlarında kendilerine bereket verilir. Yalan söyler ve hakikati gizlerlerse satışlarının bereketi (yok olup) gider." buyurulmuştur. Şu halde üzüm, armut, incir, elma, portakal, domates gibilerin iyilerini sepetin üstüne dizerek satmakta –cüz'i fark müstesnâ olmak üzere– müşteriyi aldatmak haramdır. Çünkü sepetin üstündekiler ile altındakiler arasında büyük fark olursa hıyanet olur. Hatta fukahânın beyanına göre

de, böyle yapanları şikayet etmek icab eder. Bu vazifeyle ilgili me'mur böyle yapanları dövebilir de. Çünkü böyle bir hâdiseyi müşahade edip de ondan göz kapatmak münkerlerin işlenmesine rıza göstermektir. Me'murlar ve her ehli kemâl bu münkeri değiştirmek hakkına sahibtir.

Aslında muamelede ve biat etmekte insanlar üç tabakadır, sıfatları da üç haslettir.

1. Birinci tabaka malca ve kuvvetce ihtiyacı olmayan, zengin, âmir ve üst tabakadır. Bunların cömerdlik hasleti ile muamele etmeleri cimrilikten sakınmaları ve zayıflara şefkat etmeleri vâcibtir. Yani merhamet hasleti. Çünkü merhametsiz insan zalimdir.

2. Orta tabakayı teşkil eden esnaf ve halk tabakasıdır. Bunlarda aranılan vasıflar alım ve satımlarında sadâkat ve eminlik göstermeleridir. Her türlü muamelede, her çeşit hileden uzak kalmaları vâcibtir. Eminlik ve ihlas hasleti.

3. Me'mur, esnaf ve işçi tabakasıdır. Bunlarda aranılacak haslet îsar hasletidir. Kendi haklarını korudukları gibi gayrinin haklarını da korumak, dünya menfaatini kendi nefslerine tahsis etmemekle kardeşlik muamelesini yapmaları vâcibt Diğergamlık hasleti.

Her üç tabaka da cömertlik, eminlik, îsar ve sadâkatla hakları korumak üzere muamelede ağır sorumluluğu bilmelidirler. Aksi takdirde Allah Teâlâ dünyada bereketsizlik azabını gönderir ve huzursuzlukla cezalandırır. İşte umum mânâ îtibariyle şu hadîsi şerif alişveriş ve âmirlikle me'murluk yani devlet ve raiyenin vazifelerini beyan buyurur :

ثلاث لا يكلمهم الله يوم القيامة ولا ينظر اليهم ولا يزكيهم ولهم عذاب اليم رجل على فضل ماء بالفلاة يمنعه من ابن السبيل ورجل باع رجلا سلعته بعد العصر فحلف له بالله لأخذها بكذا وكذا فصدقه وهو على غير ذالك ورجل بايع اماما لا يبايعه الا لدنيا فان اعطاه منها وفى وان لم يعطه منها لم يف

"Üç kişi var ki, kıyâmet gününde Allah onlarla konuşmaz, lûtuf ve merhametle yüzlerine bakmaz ve onları temize çıkarıp günahtan temizlemez. Onlara ayrıca çetin azab vardır:

a. Kırda fazla suyu olup da, onu yolcuya vermeyen,

b. Gerçeğin hilâfı olarak, ikindiden sonra bir malı satmak için (kendim) o malı şu kadar aldım, diye (lüzumsuz ve yalan olarak) Allah'a yemin edip müşteriyi kendisine inandıran,

c. Bir de büyüğe (lider, başkan, âmir ve devlete) yalnız dünyalık menfaati için biat edendir. (Şöyle ki lideri) Dünyalık verirse sözünde durur, vermezse durmaz kimselerdir." Diğer rivayette :

شيخ زان وملك كذاب وعائل مستكبر "Zinâ eden ihtiyar, yalancı devlet reisi, büyüklenen fakirdir."

Yahut المسبل والمنان والمنفق سلغنه بالحلف الكاذب "Elbisesini (kibirlenip) yerde sürükleyen

verdiğini başa kakan ve ticaretine yalan yere yemin ederek revaç verendir." şeklinde korkunç cezayı hakedenlerin haii beyan olunmuştur. Biat...

Alışverişde bâyi' ve müşteri, sadâkat, eminlik îsar hasletleriyle hakları korumak için mal mübadelesini yapmakla biat ettikleri gibi, borç veren ve alan işci ve patron, me'mur ve âmir, mürid ve şeyh, muallim ve talebe, böylece mahalle ve muhtar yahut reis, hülâsa devlet ve millet de biribirine kalblerinin ihlas, teslim ve mehabbetlerini samimiyetle satarak birbirinin emrleri altına girerler. İşte bey'î ve bey'at bundan ibarettir. Fark şu ki, alım satımda maddî mal üzere, öbürlerinde ise manevî sadâkat ve eminlik üzerinde biat yapılır. İkisi de beyi'dir. Yukarıdaki hadîsi şerif her iki îtibarla vazifeyi beyan etmiştir. Beyi' ve bey'at hakkını ihlâl etmek îman kardeşliğini ihlâl etmekten ibâret olduğu için şiddetle yasaklanmıştır. Ve iki bey'atten birisinin ihlâli diğerine sirayet eder. Öyle ise her hak mahfuzdur. İhtikar yapan bir tüccar müşterisiyle biatini bozduğu gibi, devlete de biatini bozmuştur ve dolayısıyla Allah'a karşı olan ahdini de bozmuştur. Bunun için Rasûlü Muhterem şöyle buyurur :

من احتكر على المسلمين ضربه الله بالا فلاس والجذام

"Kim müslümanların aleyhine gıda maddelerini stok ederse, Allah da ona iflas ve cüzzam hastalığıyla vurur." İhtikâr iflastır, faiz iflastır, biati bozmak iflastır. Beyi' de hile yapmak iflastır. Onun için Rasûlu Muhterem şöyle buyurur.

ارفقوا وترافقوا وليييسر بعضكم على بعض فلو بعلم طالب الحق ماله فى تاخيره لكان الطالب هو الهارب من المطلوب

"Arkadaşlıkta yumuşak ve mutedil olun, adâleti gözetin. (Yoldaşlıkta da) Faidelenin, faidelendirin. Bazılarınız diğer bazılarına kolaylık göstersin. Andolsun, eğer hak taleb eden hakkının tehirinde lehindeki faideleri bilseydi, talebinden kaçar olurdu." Diğer bir hadîsi şerifte نفس المؤمن معلقة بدينه حتى يقضى عنه

"Mü'minin ruhu borcu ödenınceye kadar borcuyla bağlanır."

اياكم والدين فانه هم بالليل ومذلة بالنهار "Borçtan sizi sakındırırım. Çünkü o gündüz zillet, gecede de kederdir." buyurulmaktadır. İşte alışverişde kardeşlik muamelesinin haklarını korumak beyi' ve bey'atten ibarettir."Arkadaşlıkta mutedil olun,adâleti gözetin, faidelenin ve faidelendirin."buyurulan cümle birçok mânâları taşıyor.Kardeş karşılıksız borç verir veya alır. Bu da kolaylık göstermeye dahildir. Rasûlu Muhterem mirac gecesinde cennetin kapısı üzerinde -karşılıksız borç vermekle iyiliğe onsekiz, sadaka mukabilinde on sevab vardır– yazısını görünce, Cibril'den bunun hikmetini sorar. Cibril de ona şu cevabta bulunur :

لان صاحب القرض لا يأتيك الاوهو محتاج وربما وقعت الصدقة في يد غنيي

"Çünkü karşılıksız borç isteyen muhtaç olmaktan başka bir suretle sana gelmez. Ama sadaka birçok zaman ihtiyaçsızın eline verilir." اذا اقرض الرجل الرجل فلا ياخذ هديته

"Bir adam bir adama karşılıksız borç verdiği zaman ondan hediye almasın." buyurulan hadîsi şerifte alışverişlerde ve borçlarda son derece faizden sakındırılmıştır. Binâenaleyh bütün muamelelerde ve biatlerde îman kardeşliğinin hukuku ve ahiretteki sevab nazarı itibâre alınır. Muamelede de tam eminlik içerisinde sadakât, îsar, adâlet, gözetilir. Bunsuz İslâm veyahut müslümanlık olmaz.

"Kardeşlik ve arkadaşlıkta mutedil olun, adaleti gözetin, faidelenin ve faidelendirin." Bu hukuku ihlâl eden zulmettiğinden dolayı günahkâr olur Şu halde mü'minlerin haklarını korumak ve toplumdan zulmü kaldırmak için lider seçmek, emrine girmek ve marufta ona itâat etmek vâcibtir. Nitekim dağınık rakamlar ancak bir çizginin altında sıralınıp toplanmakla varlığını gösterir. Bunun için lider.

HALKTAN ZULMÜ KALDIRMAK VE HAKLARINI KORUMAK İÇİN LİDER SEÇMEK VACİBTİR

Bu dünya hayâtının nizâmını korumak için bir imamı, yani başkanı seçmek şer'i şerifin ve aklı selimin icab etmiş olduğu vecibelerin en mühimidir. Bunda asıl

اذا كنتم ثلاثة فأمروا واحدًا منكم "Siz üç kişi olduğunuz zaman bir adamı kendinize emîr ta'yin edin." mealindeki hadîsi şeriftir. Demek bir araya gelen üç müslüman mutlaka kendilerinden birisini lider seçerler. Her mahalle her şehir ve her cemaatte bir lider gerekir. Tüm müslümanların bir tek şemsiyenin altında ve bir tek imamın emri altında olmaları zaruridir.

اذ انزلتم ببلدة وليس فيها سلطان فلا تدخلوها انما السلطان ظل الله ورمحه فى الارض

" Bir şehre indiğiniz zaman içinde bir hâkim ve emîr yoksa girmeyin. (Çünkü böyle yerlerde zulüm fazladır). Ancak hükümdar yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve mızrağıdır." mealindeki hadîsin şerhinde İmam Menâvî şöyle demektedir : Bu hadîsi şerif halkın üzerinde ta'yini vâcib olan liderin iki vazifesini de beyan buyurmuştur. Şu halde lideri ta'yin etmek halka düşen bir vazifedir. Liderin de birinci vazifesi, halktan zorluğu kaldırmak için tebaasına sığınak olmasıdır ki bu, gölge ile tâbir buyurulmuştur. Güneşin hararetinden insan gölgeye sığındığı gibi, zulümden kurtulmak için de seçmiş olduğu lidere sığınır. Liderin ikinci vazifesi, düşmanları korkutmakla raiyesini eminlik içerisinde bulundurmasıdır. Bunun için hadîsi şerifte bu vazife mızrakla ifade edilmiştir. İmam Mâverdi de şöyle diyor : İmâmet yani başkanlık mes'elesi halkın tâbi' oldukları kanun ve nizamdır. Bununla doğru yol seçilir ve siyâsi bağlar kâmilen takviye olunur. Müslüman bir başkanla din ve dünya işlerinin hıfzedilmesi Adetullah'tan biridir. Nefsin istek ve arzuları ancak liderle kalkar. Şu halde başkanı seçmek vazifesi aklı selimin de icab ettiği bir zarurettir. Ancak lider olacak kimsede iki vasıf aranılır. Birincisi iyilik ve fenalığı ayırdedecek bir bilgi, ikincisi de doğru yolu gösterebilecek adâletin bulunmasıdır. Amr bin As oğluna, böyle bir lider sağnak yağıştan daha hayrlıdır. Çünkü zalim de olsa lider, yani halk tarafından ta'yin edilmiş imam, anarşi ve fitneden daha hayrlıdır. Liderin emri altında kayıp kırılan bir ayağın kemiği kaynaşır. Dilin kaymasıyla kırılan bir gönül kaynaşmaz, demiştir.

Lider ve imamı ta'yin etmek yalnız siyâsı işlerde değildir. Bilakis hem din ve hem de dünya işleri içindir.

يؤم القوم اقرئهم لكتاب الله واقدمهم قرأئة فان كانت قرأئتهم سواء فليؤمهم اقدمهم هجرة فان كانوا فى الهجرة سواء فليؤمهم اكبرهم سنا ولا يَؤُمَنَّ الرجل فى اهله ولا فى سلطانه ولا تجلس على تكرمته فى بيته الا ان يأذن لك او باذنه

"Cemaate Allah'ın kitabını en iyi okuyan ve okumak hususunda da en kıdemlileri (tecrübe sahibi) imam olur. Eğer okumakta müsâvi olurlarsa hicret olarak en öncelileri imam olsun. Hicret hususunda da müsavi olurlarsa yaşca en büyükleri imam olsun. Sakın bir kimsenin evinde ve idaresi altında bulunan yerde imamlık yapma. Ve onun evinde (makamında, kendisine mahsus yerde) yaygısı (koltuğu ve benzeri) üzerinde oturma. İzin verse yahut iznini bilsen o müstesnâdır." buyurulmuştur. Buna binâen ulemâ dediler ki : Ev sahibi misafirine izin vermeden misafir imâmetlik hakkını kazanamaz. Meğer ki, misafirin velâyeti daha umumi olursa, o zaman hak kazanır. Fakat velâyeti umumi olan bir zat meselâ vâli bir dairenin başkanının makam koltuğunda izinsiz olarak oturabilir mi, oturamaz mı diye ulemâ arasında ihtilâf vardır. Birçok fukaha oturamaz dediler. Çünkü onun yerini gasbetmiş olduğu gibi, onun emîrlik sıfatını da kırmış oluyor. Nihayet bu fıkhî bir konudur, oraya müracaat olunsun.

ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها

"Şübhesiz Allah Teâlâ size emanetleri ehline vermenizi emreder." ayeti kerîmesinin hükmünce işi erbabına vermek vâcibtir diye ulemâ ittifak ettiler. Sonra başkan olarak ta' yin edilen zâtın da eminlik ve adâletle hareket etmesi farzdır. Bu farzı yerine getirdiği müddetce ona itâat edilir ve uyulur. Hem dünya işlerinde ve hem din işlerinde hüküm böyledir. ولو استعمل عليكم عبد يقودكم بكتاب الله فاسمعوا له واطيعوه

"Üzerlerinize sizi Allah'ın kitabıyla yürüten bir köle emîr olarak seçilse bile ona itâat edin." mealindeki hadîsi şerif hangi lidere itâatin vâcib olduğunu beyan buyurmuştur. Bu hususta, "iyileri sevmek ve seçmek iki diyârın saadetidir" başlığı altında geniş mâlumat yazılmıştır. Özeti şudur : Her toplum muhtarı, belediye reisi, câmi imamı ve milletvekilini, hülâsa cumhurbaşkanını en iyi kimselerden seçmelidirler. Gerek lider seçmek ve seçilmek mes'elesi ve gerekse toplumun içtimâî hayâtı ve devletin binası şu altı esaslara mebnî olmaktadır. Hayrete şâyan ki bazı ahlâkcılar, devlet binası yalnız adâlet üzerine mebnîdir, demişlerdir.

I. Reis ancak ve ancak mahallindeki milletinin iradesiyle seçilir. Bu hususta asıl, meşverettir. Demek seçilmek mes'elesinde birinci temel meşverettir.

وامرهم شورى بينهم ومما رزقناهم ينفقون "Onların işleri aralarında meşveretledir. Ve kendilerine rızklandırdığımız şey(servet,, fikir, ilim ve güç)lerden harcarlar." mealindeki ayeti kerîmede bu hüküm beyan buyurulmuştur. Şu kadar ki, riyâseti isteyene riyâset verilmediği gibi, meşveretsiz, sadece birkaç kişi tarafından seçilen lider de yönetici olamaz. Çünkü bunda ashabı şurâ'nın görüşü şarttır. Nitekim

من بايع اميرًا عن غير مشورة المسلمين فلا بيعة له ولا الذى بايعه

"Müslümanlarla meşveret olmaksızın kim bir emîre biat ederek seçerse kendisine ve biat edene hiç îtibar yoktur." buyurulan hadîsi şerif bu hükmü beyan etmiştir. Nitekim Rasûlu Muhterem'in meclisine giren iki adamdan biri : Ey Allah'ın Rasûlu, Allah Teâlâ sizi hâkim kıldığı yerde bizi emîr olarak seç ; öbürü de : Beni de ya Rasûlallah, bir yere vâli olarak ta'yin et, demişlerdir. Bunun üzerine Rasûlu Muhterem : Bunların riyâseti severek taleb ettiklerini müşahade edince şöyle buyurmuştur :

انا والله لا نولى على هذالامر احدًا سئله ولا احدًا حرص عليه

"Vallahi biz bu işe onu isteyen birini ta'yin etmeyiz ve (riyâset için) hırslanan birini de seçmeyiz."

2. Toplumda en kuvvetli, en zeki ve en şefkatli, bir de vazifeye en layık kimse seçilir. Bu hasletleri toplayan tek kelime kifâettir. Nitekim

يا اباذر انك ضعيف وانها امانة وانها يوم القيامة خزى وندامة الامن اخذها بحقها وادى الذى عليه فيها

"Ey Eba Zer, sen zayıfsın. Bu emîrlik (başkanlık, îmâmetve liderlik) de emanettir. Gerçekten kıyâmet gününde o kepâzelik ve pişmanlıktır. Yalnız onu hakkıyla alarak ve bu hususta üzerine düşeni emîrlik esnasında yapan müstesnâdır." buyurulmuştur. Bu hadîse binâen birçok selef imamlık ve hâkimlikten sakınmışlardır. Burada halka düşen vazife en layık olanı seçmeleri, seçilene düşen vazife ise eminlikle, adâletle Allah'ın hükümlerini icra etmesidir. Demek, önce halk sorumludur, sonra başkan. Şu hadîsi şerif de şâyânı dikkattir :

من وَلِىَ من امر المسلمين شيئا فأمّر عليهم احدًا محاباة فعليه لعنة الله ومن استعمل رجلا من عصابة وفيهم من هو ارضى لله منه فقد خان الله ورسوله والمؤمنين ،

"Kim müslümanların işlerinde hükümdar olup da mücerret sevgi ve dostluktan dolayı üzerlerine bir emîr (lider, başkan) ta'yin ederse, Allah'ın la'neti onun üzerindedir. Ve herkim îsâbesin (meşreb, mezheb, ırk, parti ve kendi cemaatin)den bir adamı -içlerinde Allah'ın rızasına daha yakın bir kimse olduğu halde, seçerse Allah'a, Rasûlüne ve bütün mü'minlere hıyanet etmiş olur." buyurulmuştur. Demek ırk vardır, ırkçılık yoktur, mezheb vardır, mezhebcilik yoktur. Meşreb var, meşrebcilik de yoktur, parti ve particilik de yoktur.

3. İyileri sevmek ve seçmekte, din ve dünya işlerinde, Allah'ın Kitabı ve O'nun Rasûlünün sünnetini bilmek hususunda en becerikli seçilir. فليؤمهم اقرئهم

"... Ve en iyi okuyanları ve okumak hususunda en kıdemlileri imam olur." buyurulmuştur.

4. Herkese adâletle hüküm eden seçilir.

5. Sözü geçerli, ilim ve silah olarak da en güçlü seçilir.

6. Allah'ın ahkâmını icra edebilecek kimseler seçilir. İşte bu altı şartın dahilinde bütün müslümanların bir tek bayrağın altında, bir tek emîrin emri altında toplanmaları, ittifak etmeleri vâcibtir. Bu vâcib yerine getirilmediği takdirde ne halktan zulüm kalkar ne de adâlet hükümran olur. Şübhesiz böyle bir emîri ta'yin etmek vazifesi müslümanların her ferdine vâcibtir. Ezcümle, birçok müfessirler,

واذ ابتلى ابراهيمَ ربه بكلمات فاتمهن قال انى جاعلك للناس اماما قال ومن ذريتى قال لا ينال عهدى الظالمين

"Hani Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti de... O bunları tamamen yerine getirince, seni insanlara imam (ve önder) yapacağım buyurmuştu. (İbrahim) Zürriyyetimden de, demiş. Allah ise, zalimler ahdime nâil olamazlar, demiştir." mealindeki ayeti kerîmedeki "imâmen" kelimesini lider, önder, rehber, halife şeklinde mânâ ederek onun ta'yinin de halka vâcib olduğunu açıklamışlardır. Bu mes'eleyi hem kelâmcılar hem fukaha ve hem de ahlâk ilmiyle iştigal edenler konu etmişlerdir. "Ahd" kelimesini de imâmetlik, liderlik vazifesinin tevdi edilmesiyle izah etmektedirler. Nitekim İmam Zeccac gibi zevat da bu izahı tercih ederek şöyle demişlerdir : Mil-

lete önder ve baş olacak kimsenin ehli adâletten ve Allah'ın emriyle amel edenlerden olması şarttır. Aksi takdirde seçilen zalim olur. Zalimi ta'yin etmek de zulümdür.

Bir caminin imamında bu iki şartla birlikte kıraat ve namazın tâdili erkânı aranılır. Böyle olan her imamın arkasında namaz kılınır. Burada da arkasında namaz kılınacak kifayetli bir kimsenin seçilmesi mahalle halkına vâcibtir.

Büyük imam yani başkan ve önderi ta'yin etmede ibni Hazm, Aliyyul Kâri, İmam Gazali ve İmam Kurtubi'nin beyanlarına göre onbir şart vardır. Özeti şöyledir :

I. İmamın Kureyş'den olması lazımdır.

الأئمة من قريش

"İmamlar Kureyş'tendir." buyurulmuştur. İbni Haldun ve bazıları, imamın Kureyş'ten olması şartı, şart-ı kemâl olduğundan ittifâkî değildir, demektedirler.

2. Hüküm etmekte gayrine muhtaç olmayacak kadar bilgi sahibi olması şarttır. Aliyyul Kâri diyor ki : Bunda ittifak vardır.

3. Askerî, siyâsi ve iktisâdî işlerde ihtiyaç kadar haberdar olması gerekir, ki dîni, nesli, malı, canı ve namusu koruyabilsin.

4. Cezayı hakedenlerden, yani câni ve âsilerden olmamasıdır.

5. Hür olmalıdır.

6. Müslüman olmalıdır.

7. Erkek olmalıdır. Bu şartlarda icmâi ümmet vardır.

8 ve 9. Akıl, bâliğ olmasıdır.

10 ve 11. Güçlü ve adâletli olmasıdır. Hatta İmam Şâfii'ye göre biatten sonra imam Allah'ın emrlerinden birisini terkederse yahut yasaklarından birisini işlerse yine azledilir. Çünkü Muşârunileyhi'ye göre zulüm ve fısk, veliliği selbeder. Allâme Nasraddîn Tûsî "Telhîsul Muhassal" adlı eserinde diyor ki : Ancak bu şartların dahilinde imam seçilir ve ona itâat farz olunur. Bunda asıl اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم "Allah'a ve O'nun Rasûlüne itâat edin. Bir de SİZDEN OLAN ulu-l emre (nebîlerinin yerinde olanlara) itâat edin." mealindeki ayeti kerîmedir. Nebîlerin yerini tutan ancak emîrlik ve fıkhı bilmek sıfatına haiz olandır. Zira

من مات ولم يعرف امام زمانه مات ميتة جاهلية

"Herkim zamanın imamını tanımadan ölürse cahiliye devrinde ölmüş gibidir." mealindeki hadisi şerife binâen, emirlik ve fıkıh ilmini bilmek sıfatına haiz olmayanın seçilmesi yahut imamın hiç seçilmemesi takdirinde insanlar cahiliye devrindeki anarşiye dönüverirler. Şeyh Aliyyul Kâri de: Hilafetin devresi kapanmış ise de, imâmetlik devresi kapanmaz, diye ehli sünnet ve mutezileden bir taife ittifak etmektedirler. Delilleri şu hadisi şeriftir: من مات بغير امام مات ميتة جاهلية "Kim imamsız ölürse cahiliye devrinde ölmüş gibidir." Demek tüm müslümanların bir tek imamı seçmeleri şer'an vâcibtir. Akıl da bunu icab etmektedir. İmam Nesefi de:

من مات وليس فى عنقه بيعة مات ميتة جاهلية

"Boynunda biat olmadığı halde ölenin ölmesi cahiliye devrinde ölmektir." hadîsi şerifiyle istidlâl ederek halktan zulmü kaldırmak ve haklara riayet etmek için müslümanların bir imamı ta'yin etmeleri vâcibtir. Demişlerdir. Bu hususta "Şerh-ul Akâid" ve haşiyelerinde geniş mâlumat vardır.

Allâme Sırrı Paşanın, yukarıdaki hadîsi şerîfi "Bir reise ve bir hükümdara tâbi' olup biat etmeyen kimse murdar olarak ölmüştür." şeklinde tercüme etmesi doğru değildir. Çünkü hadis şârihleri dediler ki : Cahiliye ölümüyle ölmekten murad, isyan ve anarşi halinde ölmektir. Murdar ve kâfir olarak ölmek değildir. Şu halde müslümanların bir tek imamı seçip ona tâbi' olmamaları küfür değil, günahkârlıktır. Her günaha afuv umulduğu gibi, buna da afuv umulur. Bu hususta havâricilerin izahatları nazarı îtibâre alınamaz ve ona îtibar yoktur.

HER LİDER VE ÖNDERE SEKİZ VAZİFENİN İFASI VACİBTİR

Bir devletin temeli; kifâet, eminlik, meşveretle seçilmek, mesuliyet, mutlak adâlet, vatandaşın hürriyyetini korumak, vatandaşlara insanlık hakkını vermek, kanun ve nizamların icra edilmesinde eşitlik muamelesi, meşakkatleri kaldırmak ve kolaylık göstermek üzere sekiz esasa bina edilir. Aynı zamanda bunlar raiye ve tebaanın haklarıdır. Her reis, her önder ve her lidere bu sekiz vazifenin ifa edilmesi vâcibtir. Bir de İslâm'a mahsus bir şey vardır ki, o da gayri müslimlere müslüman muamelesini görmek vazifesidir. Hakîki müsâvat ve adâlet...

I. Her önder, reis ve liderde kifâet ve eminlik vazifesidir. Çünkü

ان شر الرعاء الحطمة "Muhakkak çobanların en şerlisi aç gözlü, ezâ ve cefâ veren kimsedir." buyurulan hadîsi şerifte, liyâkatsizlikle yahut hıyanetle iş başına gelen, zalim çobana benzetilmektedir. Bundan dolayı

انی احب لك ما احب لنفسی انی اراك ضعیفا فلا تأمرن علی اثنین ولا تَوَلَّیَنَّ مال الیتیم

"Ey Eba Zer, Ben senin için kendime sevdiğim menfaati severim. Gerçekten Ben (hükmetmede) seni zayıf görüyorum. Sakın iki kişiye âmir, lider ve hâkim olma ve yetimin malına mütevelli olma." buyurmuştur. Binâenaleyh hıyanet etmeyi helal bilen zâlim ve kâfir olur. Haram olarak inandığı halde hıyanet eden Allah'ın hükmüyle değil, kendi istek ve arzusuna göre hüküm ettiği için âsi ve fâsık olur. Bu her iki mânâ da şu hadîsi şerifte tasrih buyurulmaktadır :

مامن امیر یلی المسلمین ثم لا یجهد لهم و ینصح الا لم یدخل معهم الجنة

"Eğer bir âmir (lider, müdür, şef, yönetici) müslümanların işlerini üzerine alır; sonra onlar için çalışıp samimiyet göstermezse onlarla beraber cennete giremez." buyurulmuştur. Hatta kendisinde bir zaafiyet bildiği halde kifâyetsizliğini sarfı nazar edip devlet ve milletine hıyanet eden ayrıca liyâkatiyle eminlik gösterenin hakkında şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Herkim, ümmetimin işlerinden (devlet ve millet işlerinden) bir işi üzerine alır da onlara zorluk gösterirse Sen de ona zorluk göster ve meşakkat ver. Herkim de ümmetimin işlerinde bir vazife alır da eminlikle hoş muamelede bulunursa, Sen de ona hoş muamelede bulun ve ona merhamet et." Şu halde müslümaniarın işini üzerine alan iyice düşünmelidir. Meselâ, bir kadın liyâkati kâmilen bulunmadığın-

dan dolayı ona devlet idareciliği vermek caiz değildir. Aksi takdirde milleti iflâh olamaz.

لن يفلح قوم ولوا امرهم امراة

"Devlet işlerinde idareciliği bir kadına teslim eden kavm, elbette iflâh olmamıştır." mealindeki hadîse binâen ulemâ dediler ki : Kuvvetli kadın da zayıf erkek gibi liderliğe layık değildir. Bunda ittifak vardır. Demek ehlinden emaneti almak, son derece zararlıdır. Bu mânâ da şu hadîsi şeriflerde tasrih olunmuştur :

مامن عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته الاحرم الله عليه الجنة

"Allah onu halk kitlesinin başına getirip de iş başına geldiği gün halkını aldatmış olarak ölen bir kul yoktur ki, Allah ona cenneti haram etmesin."

ما من امير يلى امر المسلمين ثم لا يجهد لهم و ينصح الا لم يدخل معهم الجنة

"Müslümanların işlerini üzerine alıp da onlar için çalışmayan, haklarında hayr istemeyerek hizmette kusur eden hiçbir lider yoktur ki, onlarla beraber cennete girsin." buyurulmuştur. Şu halde milletin idareciliğine geçip de millete din ve dünyevî ihtiyaçlarını temin etmeyen ve bu hususta yardımcı, öğretici olmayan son derece zarar görür. Aynı zamanda kendi nefsinin hevâsına uyup da Allah'ın dînini ve hükmünü tatbik etmeyen kifâetsizlikten dolayı makamını su-i istimal etmiştir. Ve milletini de aldatmıştır. Bu işi haram bildiği halde yapan zalim ve âsi, helal olarak inanırsa kâfir olur. Bu takdirde hadîsin son kısmı "...hiç cennete girmez." demek olur. Bu hikmete binâen Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur :

انى اخاف على امتى ست خصال امارة الصبيان وكثرة الشرط والرشوة فى الحكم وقطيعة الرحم

واستحفافا بالدم ونشوء يتخذون القرآن مزامير يقدمون الرجل ليس بأفقههم ولا بافضلهم يغنيهم غناء

"Ümmetimin hakkında altı hasletten korkarım : Çocukların işbaşına gelip emîr olmalarından, zabıta ve polislerin çoğalmasından, hükümde rüşvetin olmasından, sıla-i rahmin kesilmesinden, (öldürmekle) kan dökmenin hafif görülmesinden ve sersemlikten... (Ki o sersemler) Kur'an'ı musikî olarak alırlar, helal, haramı bilmeyen ve hiç faziletsiz adamı takdim ederler, o da onlara türkü (ve şarkı gibi sözler) söyler." Halbuki bu İslâm Dîninin yasaklamış olduğu bir hususdur. Özellikle erbab olmadığı halde bir işe talib olmak, işi becerenden başkasına vermek sureti kat'iyede yasaklanmıştır. Nitekim her iki mânâ îtibâriyle bu hüküm şu hadîsi şeriften anlaşılmıştır :

من تولى غير مواليه فقد خلع ربقة الاسلام من عنقه

"Kim(işe erbab ve) işi idare etmeyi becerenden başkasını iş başına getirip idareci ederek ona liderlik hakkını verirse, şübhesiz o İslâm Dîninin halkasını boynundan açmıştır." buyurulmuştur. Yani İslâm'ın emr ve yasaklarını terketmiştir demektir. Çünkü işi beceremeyen ve idareciliği bilmeyen mesleğe de kifâetsiz olan bir adamın iş başına getirilmesi, zulmün kapısını açmaktan ibarettir.

2. Şurâ ile seçilmek ve meşveretle hareket etmek vazifesidir. İslâm Dîninin en çok önem vermiş olduğu vazifelerden biri de cumhurun görüşüne uymak ve meşveretle hareket etmektir. "Müslümanların işleri daima aralarında meşveretledir."

من تقول على مالم اقل فليتوأ مقعده من النار ومن استشاره أخوه المسلم فاشار اليه بغير رشد فقد خانه

ومن افتى فتيا يغير ثبث فائمه على من افتاه

"Söylemediğim sözü bana isnad edip de söz uyduran kendine cehennemde bir yer hazırlasın. Kime de müslüman kardeşi danışır da, o da din kardeşine yanlışı gösterirse şübhesiz hainlik etmiş olur. Kim de yanlış fetva verirse onun fetvasıyla amel edenin vebali fetva verenedir." buyurulmuştur. Bu hususta İslâm'ın ehemmiyet verdiği vazife ikidir. Birincisi meşverettir. İkincisi ona danışılan kimsenin din ve dünyaya, uygun yol göstermesidir. Minindî olarak konuşmak sakıncalıdır. Bundan dolayı İslâm büyükleri diktatörlüğü, egoistliği reddetmekle meşverete büyük bir ehemmiyet vermektedirler. Çünkü başkasının görüşüne riayet etmeyen istibdatcılık ve cebrîlik yahut bugünkü tâbirle diktatörlüğü ve egoistliğini ortaya koyarak bencilliğiyle hüküm etmek isteyen, İslâm Dîninin dışına çıkıp zulmetmiş olur. Bu gibi rejimler zulümden başkası değildir. Nitekim ibnu Merdeveyh diyor ki : Rasûlu Muhterem bu gibi rejimleri ve nizamları

مشاورة اهل الراى ثم اتباعه

"Gerçek görüş sahibleriyle istişarede bulunduktan sonra, görüş sahiblerinin görüşlerine uymak azmdir." mealindeki hadîsi şerifle red buyurmuştur. Nitekim

اذا استشار احدكم اخاه فليشر عليه "Sizden biriniz kardeşiyle istişarede bulunduğu zaman, kardeşi de ona görüşünü açıklasın. "Diğer hadiste de المستشار مؤتمن "Müsteşara güvenilir, çünkü emindir." buyurulmuştur. Binâenaleyh toplum içerisinde ileri gelenlerin iş başına kifâetli kimseyi getirmeleri için istişârede bulunmaları vâcibtir.

Peygamber Aleyhisselâm'a vahiy geldiği halde Allah Teâlâ ona

وشاورهم فى الامر "İş hususunda onlarla müşâvere et." diye emr buyurmuştur. Artık lider seçmek, özellikle imam seçilmesinde meşveret çokca mühimdir. Bundan dolayı Rasûlu Muhterem şöyle buyurmuştur :

اذ كانت امرائكم خياركم واغنيائكم سمحائكم وامركم شورى بينكم فظهر الارض خير لكم من بطنها

واذ كانت امرائكم شراركم واغنيائكم بخلائكم وامركم الى نسائكم فبطن الارض خير لكم من ظهرها

"Amirleriniz en hayrlınız, zenginleriniz en cömerdleriniz ve işleriniz de aranızda meşveretle olduğu zaman size yeryüzü yer içinden daha fazla hayrlıdır. (Hâkimsiniz, gâlibsiniz). Amirleriniz en şerlileriniz, zenginleriniz en cimrileriniz olduğu ve işleriniz de hanımlarınıza kaldığı zaman yerin içi yeryüzünden size daha hayrlıdır." İşte bu mağlubiyeti bertaraf etmek için kifâetle eminlik, istişâre ile seçilmek ve hareket etmek...

3. Ahid ve çalışmaların sorumluluğuna inanmak vâzifesidir.

"Şüphe yok ki, O (Kur'an) senin için de kavmin için de kat'i bir şeref ve büyük bir ni'mettir. Siz (hepiniz hakka riayet ve onu ta'zim ve bu ni'metin şükrünü eda edip etmediğinizden) mesul olacaksınız." buyurulan ayeti kerimeye binâen İbni Kesir diyor ki: Başta Arab milleti olmak üzere bütün müslümanlar rütbeleri ne olursa olsun, Kur'an'ın hükmünü icra edip etmemekten sorumludurlar. Kur'an arabi olduğu içinde Arablar daha fazla anlıyorlar. Binâenaleyh onlar daha fazla sorumludurlar. Sorumluluk vazifesi Kureyş'den başlar, tüm müslümanlara yayılır. Nitekim,

ان هذا الامر فى قريش لاينازعهم فيه احد الا كبه الله على وجهه ما اقاموا الدين

"Muhakkak bu iş (liderlik ve imâmetlik şerefi) Kureyş'dedir. Onlar dîni ikâme ettik-

leri müddetce onlarla münâzaa eden bir kimse yoktur ki, Allah onu yüzüstü cehenneme atmasın." mealindeki hadîsi şerifin hükmü bütün müslümanlara bu sorumluluğu beyan etmektedir.

انه يستعمل عليكم امراء فتعرفون وتنكرون فمن كره فقد برىء ومن انكر فقد سلم ولكن من رضى

"Sizin üzerinizde birtakım idareci âmirler ta'yin edilecektir. Siz onları bilip itiraz edeceksiniz. (Böyle olunca) Kim kerih gör(üp zayıf olduğu için onlardan gördüğü hareketlerden nefret eder)se berat etti. Herkim itirazda bulunur(eliyle, diliyle değiştirmeye çalışır)sa kurtulmuş demektir. Lakin kim rıza gösterip tâbi' olursa ..." buyurulunca ashab : Ey Allah'ın Rasûlü onlarla harbedelim mi ? Diye sordular. "Hayır.Namaz kıldıkları müddetce." buyurmuştur.

4. Mutlak adâletle hüküm etmek vazifesidir. Bu vazifenin hakîkatini bilip riayet edene ne mutludur.

ان ارفع الناس يوم القيامة امام عادل

"Kıyâmet gününde muhakkak (derece olarak) en yüksek, adâletle hüküm eden âmir(lider ve hâkim) dir." صنفان من امتى لن تنالهم شفاعتى امام ظلوم غشوم وكل غال سارق

"Ümmetimden iki sınıf var. Onlar şefaatime nâil olmayacaklardır. Zulmeden ve aldatıcı her imam ve her hırsızdır."

"Kıyâmet gününde azab olarak en şiddetlisi zulmeden liderleredir." Hadîsi şeriflere binâen önderlik ve liderliğe tâlib olan ve onu seçenler, hak ve hakîkatle hüküm etmeyi ve adâleti gözetmelidirler. Nitekim şu ayeti kerîmede bunun farziyeti tasrih olunmuştur.

ان الله يأمركم ان تؤد الامانات الى اهلها واذا حكمتم بين الناس ان تحكموا بالعدل ان الله نعما يعظكم به ان الله كان سميعا بصيرا

"Şübhesiz ki, Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm ettiğiniz zaman adâletle hüküm etmenizi emreder. Allah bununla size öğüt veriyor. Çünkü Allah herşeyi işiten ve görendir." buyurulmuştur. Burada da Allah'ın dînini ve hükmünü istihfaf ve inkar etmeksizin liderlerin kendi hevâ ve hevesleriyle hüküm etmeleri, halkın da emaneti onlara vermeleri zulüm ve isyandır. Eğer istihfaf ve inkar sözkonusu olursa küfürdür.

5-6. Her insana değer vermekle mutlak hürriyeti temin etmek vazifesidir. Fikir hürriyyeti, itikad hürriyeti, söz hürriyeti, hürriyyetin hürriyyeti.

a- Her insan fikir ve düşüncesinde hürdür. Velev ki İslâm'a muhalif bir fikir olsun. Çünkü Allah Teâlâ kalbe gelip fiile geçmeyen vesveseyi afuv etmiştir.

ان الله تجاوز لامتى عما وسوست به انفسها مالم تعمل به او تتكلم به

"Şübhesiz Allah Teâlâ ümmetimin nefsinden gelip geçici olan sözleri -amel edip konuşmadıkları müddetce- hoş görerek bağışlamıştır." Ayeti kerîmede de لاأكراه فى الدين "Dinde zorlama yoktur." buyurulmuştur. ان الدين النصيحة "Şüphesiz din nahisattir."

b- Her insanın söz söyleme hakkı vardır. Nasihat eder, dînini tebliğ eder. Bunda bir resmî şahsiyet sözkonusu değildir. "Din nasihattir."

Halihazırda medeniyet iddiasında bulunanların bu hususta fikirleri iki noktada toplanılır :

a) Devletin işine karışmaksızın söz söylemekte mukayyed hürriyyet.

b) Hayâtî ilgilendiren ve nizâmı âleme yararlı, hâkimin hükmüne ve devlete muhalif olsa bile mutlak hürriyettir.

Her iki hükümde de partileşmek, kin, intikam ve buğuzlaşmak vardır. Birinci sistemde ahlâk da sözkonusu değildir. Ancak suç görülmesin, diye hüküm edilir. İkinci sistemde ise ahlâk sözkonusu olsa bile, ülkenin örf ve âdetine bağlanmaktadır. İslâm sistemine göre ise söz söylemekte hürriyyet, ne mukayyed ne de mutlaktır. Meselâ, âdab, ahlâk ve toplumun dînini, örf ve âdetini bozmamak şartıyla, yani çatışmamak şartıyla her insan söz söylemekte hürdür. Ancak sövemez, lakab ve ayıb takamaz, gayrini küçümseyemez, her insana değer verir, iftira ve yalan edemez. وقولوا للناس حسنا "Her insana güzellikle söz söyleyin." buyurulan ayeti kerîmede bu mânâ tasrîh edilmiştir. Binâenaleyh sövmek, ayıb ve lakab takmak, iftira ve yalan etmeksizin her müslüman büyük olsun küçük olsun, nasihat eder. Bununla inanç hürriyyeti de anlaşılmıştır.

7-8. Kanunu tatbik etmekte müsâvat muamelesi ve zorluğu kaldırmak vazifesidir. İslâm Dînine göre takvâdan başka hiçbir üstünlük sözkonusu değildir. "Toplum ferdleri ırkçılık, şahsî övünmek ve kibirlilikten sakınmalıdırlar" başlığı altında izah edilmiştir. Burada şu kadar diyeceğiz. Rasûlu Muhterem Ebu Musa ve Muaz Hazretlerini Yemen halkına gönderirken onlara şöyle buyurmuştur : يسروا ولا تعسروا بشروا ولا تنفروا وتطاوعا ولا تختلفا "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Müjdeleyin, nefret vermeyin. Birbirinize itâat edin. (Tefrikaya sebeb olabilecek olan) İhtilâfa düşmeyin." Gerek bu hadis ve gerekse fukahanın, meşakkat kolaylığı celbeder, demelerinin mânâsı, güçlük kolaylığa yol açar, demektir. Lakin bu hüküm mutlak bir surette değildir. Bazı serseri reformcular bunu ve mecelledeki, "zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkar olunamaz" cümlesini âlet ederek, dinde bir değişme yapmak istiyorlar. Halbuki iş öyle değil. Hakîkat şudur : Kolaylığı celbeden sebebler, yolculuk, hastalık, zorlamak yani ikrah, cehalet, unutkanlık, umumi belvâ ve noksanlık olmak üzere yedidir. Bunun sekizincisi yoktur. Değişen ahkâmsa örf ve âdete mebni olan hükümlerdir. Burada asıl

وان احكم بينهم بما انزل الله ولا تتبع اهوائهم

"Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hüküm et, onların keyfine uyma." mealindeki ayeti kerîmedir.

لتؤدون الحقوق الى اهلها حتى يقاد للشاة الجماء من الشاة القرناء

"Andolsun haklar ödenecektir hatta boynuzsuz keçi için boynuzlu keçiden kısas alınacaktır." buyurulmuştur.

TEBAA VE ME'MURLARA DA BEŞ VAZİFE VACİBTİR

Bir karenin köşelerinde birer(1) rakamı yazılırsa dört aded olur. Fakat aynı rakamlar bir izde bir sırada yazılırsa 1111 eder. Rakamların dağınık vaziyetinde kuv-

veti ve varlığı bilinmediği gibi, bir tek îtikada ve şeriate bağlı olarak, bir âmirin çatısı altında toplanmayan cemaatin de varlığı ve yokluğu görülmez. İşte ihtilâf ve ittifâkın sureti budur. Lokman Hekim de vefatı yaklaşınca çocuklarına : Bana bir yığın odun getirin ve üstüste koyup dizin, demiş. Çocukları emrini yerine getirince : Hadi bu odunları kırın, demiş. Tabii ki onlar yekpâre halinde odunları kıramamışlar. Sonra demiş ki : Bunları dağıtın. Onlar odunları dağıtıncı, yine : Hadi bunları kırın, demiş. Çocukları tek tek alıp kırmışlar. Bundan sonra çocuklarına : Bakınız, ittifak halinde olduğunuz müddetce mağlubiyetinize imkan yok, dağınık ve ihtilâfta olduğunuz müddetce de hâkimiyetinize imkan yoktur, demiştir.

Allah'ın Rasûlü de bu mânâda يد الله على الجماعة "Allah'ın kudreti, bereket ve yardımı cemaatle beraberdir." buyurmuştur. İbnu Arabî diyor ki : Allah Teâlâ'nın Ulûhiyyeti ancak Esmâ-i Hüsnâ'sıyla bilinir. Onun isimlerinin çokluğu, Zât'ının kuvvetini, iradesini, ilmini, birlik ve varlığını gösterir. Esmâ-i Hüsnâ'nın birlikte okunmasında O kuvvet ve hâkimiyet müşahade edilir. Böylece aynı kuvveti, irade ve hâkimiyetini, bir araya gelmiş, ittifak halinde olan cemaatin içerisine gizlemiştir. Bu da Adetullah'tan biridir. Tîbi de şunları söylemiştir : Allah'ın gizli kuvveti ve tecellisi, doğru ve müstakim bir lidere ittifakla tâbi' olan cemaatin üzerinde tezahür eder. Bir emîrin gölgesinde toplananlar şübhesiz Allah Teâlâ'nın gizli kuvvetine mazhar oldukları için hâkimiyeti kazanırlar. Gölgeden maksad da budur. Allah'ın feyz-u bereketi hangi toplumla beraber olursa, o toplum insî ve cinnî şeytanların saldırısından mahfuz olur. Onun için sultana, "Allah'ın gölgesi" denildi.

يد الله على الجماعة "Allah'ın kudreti cemaat üzerindedir." mealindeki hadîsin sırrı da budur. İşte bu hikmete binâendir ki, ilim ve güç olarak zayıf bir kimsenin liderliğe tâlib olması Allah nazarında çirkin görülmüştür. "Halkı hakka ve refaha kavuşturmakta zayıf bir lider mel'undur." buyurulmuştur. Binâenaleyh me'mur ve raiyete ilk vâcib olan vazife, işi erbabına vermeleri, müstakîm, ciddi ve müslüman bir lideri seçmeleridir.

Ferd ferd istikameti bozuk, zaafa uğrayan, ihtilâftaki milletin, bir de istikametli, ittifak halinde bir milletin hali ne ise şübhesiz başlarına öyle bir lider gelir. Demek lider; toplum ferdlerinin amellerinin müşahhas olan temsîlidir.

كما تكونوا يول عليكم "Siz nasıl olursanız başınıza öyle lider gelir." Bundan anlaşılıyor ki, cemaatin tebaa ve me'murların ikinci vazifeleri istikamet çizgisinde bulunmalarıdır. Eğer dinleri müstakîm olursa, önderleri de müstakîm olur. Bundan dolayı hükemâ: الناس على دين ملوكهم "İnsanlar kırallarının dini üzerindedirler." demişlerdir.

Toplumun üçüncü vazifesi, ahd ve biatle başlarına getirmiş oldukları âmirlerine isyan etmemeleridir. Hadîsi şerifte de

على المرأ المسلم السمع والطاعة فيما احب او كره الا ان يؤمر بمعصية اذا امر بمعصية فلا سمع ولا طاعة

"Hoşa gelsin gelmesin, müslüman kişiye, kabulle işitip (emîrine) boyun eğmek vâcib bir haktır. Günah işlemekle emrolunması müstesnâdır. Binâenaleyh günah işlemekle

emrolunduğu zaman söz dinlemek ve boyun eğmek yoktur." buyurulmuştur. Ubbâde bin Sâmit şöyle anlatıyor : Rasûlu Muhterem bizi huzuruna dâvet etti. Biz kendisine biat ettik. Bizden aldığı sözler arasında : Neşeli ve kederli zamanımızda, darlığımızda ve varlığımızda, aleyhimize tercih yapıldığında dinleyip itâat etmek ve emr (yahut âmirlik) hususunda ehli olanla nizâ etmemek, çekişmemek ve kavga etmemek vardı. Ve biat esnasında şöyle buyurdu : الا ان تروا كفرا بواحا عندكم من الله فيه برهان

"Ancak emîrin hakkında elinizde Allah'tan bir hüccet bulunan âşikâr bir küfür görürseniz, bu takdirde itâat yoktur." Kâdı İyaz diyor ki : Kâfirlerden hiçbirisi müslümanlara hâkim, önder, lider, kumandan, şef olamaz. Hatta evvelce müslüman iken biatten sonra kâfir olursa, derhal azledilir. Bunda müslümanlar ittifak etmektedirler.

انه يكونوا بعدى أمراء يعملون بغير طاعة الله فمن شركهم فى عملهم واعانهم على ظلمهم فليس منى

ولست منه ومن لم يشركهم فى عملهم ولم يعنهم على ظلمهم فهو منى وانا منه

"Gerçek şu ki, Benden sonra birtakım âmir ve liderler olacaktır. Allah'a boyun eğmekten başkasıyla amel edecekler. Kim amellerine ortaklık yapar ve onların zulümleri üzerine yardım edecek olursa, o Benden değildir, Ben de ondan değilim. Kim de amellerinde onlara ortaklık yapmaz ve zulümleri üzerine yardım etmeyecek olursa, işte o Bendendir, Ben de ondanım." buyurulmuştur.

Toplumun dördüncü vazifesi -Allah'a isyan olacak nokta müstesna- mevcut kanun ve nizamlara saygı göstermek vazifesidir.

فافعلوا ما تؤمرون

"Artık *emrolunduğunuz* şeyi yapın." buyurulan ayeti *kerîmeye binâen*, Allah'a isyan olmaksızın kanun ve nizama saygı ve teslimiyet vâcibtir. Hadîsi şerifte şöyle buyurulur :

انما الامام جنة يقاتل من ورائه ويتقى به فان أمر بتقوى الله عز وجل وعدل كان له بذالك له اجر وان يأمر بغيره كان عليه مثله

"Lider, âmir ve kumandan ancak bir kalkandır. Arkasında harbedilir. Ve onunla millet korunur. Eğer Aziz ve Celil olan Allah'ın takvâsı ile emreder ve adâletle hüküm ederse, bundan kendisine sevab olur. Başka bir şeyle emrederse, o da onun aleyhine gelir." Bu hadîsin şerhi geçmiştir.

Toplum ve me'murların beşinci vazifesi, anarşi ve kavgayı kaldırmak, milletin birliğini ve ittifakını temin etmek için hakları korumaktır.

المسلمون يد واحدة على من سواهم

"Müslümanlar başkaları üzerine bir tek kuvvettir. Ve bir tek eldir." buyurulan hadisi şerife binâen Ehli Sünnet velcemaat ittifakla dediler ki: İslâm Dinini hâkim kılmaya çalışmak, milletin ittifakını temin etmek, birlik ve birleşmek farzdır. Birlik dirliktir.

من خرج من الطاعة وفارق الجماعة فمات مات ميتة جاهلية ومن قاتل تحت راية عمية يغضب لعصبة

او يدعو الى عصبة او ينصر عصبة فقتل فقتلته جاهلية

"Kim tâatten çıkar ve cemaatten ayrılarak ölürse, cahiliye devrinde ölmüş gibidir. Ve kim kör bir bayrağın altında vuruşursa -asabe için buğzeder yahut asabeye (ırk-

çılığa) dâvet eder yahut asabe üzerine yardım ederse- öldürülmesi cahiliye devrinin öldürülmesi gibidir." buyurulmuştur. "Toplum ferdleri ırkçılık, şahsî övünmek ve kibirlilikten sakınmalıdır" başlığına müracaat buyurulsun. Ayrıca her ferdin hıyanetten kesinlikle sakınmaları farzdır.

لكل غادر لواء يوم القيامة فيقال هذه غدرة فلان بن فلان الا ولا غادر أعظم غدرًا من امير عامة

"Allah kıyâmet gününde gelmiş geçmiş bütün insanları biraraya topladığı vakit her vefasız için bir sancak çekilecek ve : İşte filan oğlu filanın vefasızlığı budur, denilecektir. Dikkat edin âmmenin işi başına gelenin vefasızlığı kadar hiç bir vefasızlık (Ceza olarak) büyük değildir." buyurulmuştur. Bir şeyi yapacağına söz verip de yapmayan vefasızdır. Her vefasız için bir sancak dikilmekten murad onu halk huzurunda da teşhir edecek bir alâmetin dikilmesidir. "Bu filanın vefasızlığıdır" denilecek. Binâenaleyh kaymakam, vâli, devlet reisi gibi âmme hizmetinde bulunanların verdikleri sözü tutmamaları vefasızlığın ta kendisidir. Çünkü böylelerinin vefasızlığından doğacak zarar birçok kimselere bulaşır. Gerek âmir ve gerek tebaaların eminlik, sadâkat ve ahde vefakarlıkla hareket etmeleri farzdır. "Peygamber'e ittiba' etmenin alâmeti dört haslettir" başlığına bakın.

Allah'u Teâlâ'nın hamd-u senâ'sıyla "Mufassal Medenî Ahlâk" hitam buldu. Vefasızlıktan Allah'a sığınarak zât-ı Akdes'ten hatalarım için afuv diler, okunmasını O'ndan istirham eder, O'nun Rasûlüne Salât-u selâm olsun, her salih kullara selâm olsun, derim

والحمد لله حمدًا كاملا او لا وآخرا والصلوات الاحدية والتسليمات الواحدية الابدية الازلية على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه واستغفر الله العظيم لى ولسائر المسلمين ولا حول ولا قوة الا بالله

Bir oku bin düşün bu eseri
Budur Mufassal Medenî Ahlâk
Aklın fişini pirizine tak
Gör Medîneyi bul önderi

İÇİNDEKİLER

1. Kısım
ENE

Ben kelimesinin manâsı 5
Ben neyim, nereden gelip nereye gidiyorum 6
Benliğini yok etmek istiyenler, insan hakikatını bulurken yine üç kısım olurlar 8
Ben beni ararken üç hakikata inandım 9
Mademki insan memurdur, vazifesi nedir? Ahlâkı nasıl olmalıdır 10

2. Kısım
İLM-İ AHLÂK

İlm-i Ahlâkın tarifi 11
Nazarî ve amelî olmak üzere İlm-i Ahlâk iki kısımdır 13
Aslı gaye ilm-i ahlâkın ikinci kısmı ameli ahlâktır 15
Ahlâk ve insaniyetin tarifi 17
Ahlâk ve adet arasındaki fark 18
Fıtrî ve iktisabî ahlâk başkalaştırılabilir 19
İktisabî Ahlâk da Zatı itibariyle iki kısımdır 21
Ahlâkın konusu ve gayesi nedir? 24
Bütün peygamberler güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiler 25
Din ahlâkın menşeidir 27
Menşei din olan güzel ahlâkın tahsil edilmesinde iki yol vardır 30
Güzel ahlâkın tahsilinde iradenin kullanılması 32

3.Kısım
DİN FELSEFE DEĞİLDİR

Din insanı güzel ahlâka sahip kılar, Felsefe kâfi gelmez 37
Tekamülüye mezhebinin tahlil, tesbit ve tenkidi 41
Felsefeciler de tekamülüye mezhebini altı cihatte tenkid ederler 47

Nef'iye mezhebinin görüşleri ahlâkın menşeini tayin edemez .....: 48
Ahlâk hisle, lezzetle asla bina edilemez .....: 50
Ahlâkın menşeini akıl, düsturunu vicdan görenlerin reddiyesi .....: 51

4. Kısım
NEFSİN SORUMLULUĞU

Nefs azimli arzulardan sorumludur .....: 58
Nefsin üç kuvvetine mukabil üç fazilet var .....: 62
Nefs-i natıkada dört faziletin semereleri .....: 65
Adalet ve semeresi .....: 68
Nefs-i natıka, akıl, his ve iradeden kemiyletleşir .....: 70
Düşünülen ve hissedilen maddeler nefsi- natıkada resimlenir .....: 72
Nefs-i natıka içindeki resimlenen suretlerle hareket eder .....: 74
İnsan ruhu ile bütün kainatın cinslerinden ayrılır .....: 75

5.Kısım
İRADE ve AKIL

İnsanda ruh ve aklın irade kabiliyeti olduğu için sorumludur .....: 79
Nefs-i natıka 19 aletle gücünü kullanır .....: 82
Aklın devreleri ve teklifler .....: 89
Nefsı arzular aklı azaltır .....: 90

6. Kısım
İNSAN, NEFS, AKIL VE BEDENİN KEMİYYETLEŞMESİ (İNSANIN ŞEKİLLENMESİ)

İnsan; nefs akıl ve bedenin kemiyyetleşmesiyle şekillenir 93
Mevlâna'nın tasavvurunda ruh, nefs, akıl ve dünya hayatı .....: 97
İmanı takviye etmek için insan hangi şeyden yaratıldığına baksın .....: 103
İnsan geçirmiş olduğu merhaleleri bilmelidir .....: 106
İnsanın bedeninde nefs ve ruhdan herbiri kendi aslına meyleder .....: 110
İnsanın hakikatını bilmekle altı fayda vardır .....: 113
Ruh ve bedenden ibaret insan şerefli bir hakikattır .....: 117
İnsanın hakikatının tarifi .....: 119
İnsanın cismani ve ruhani haline canlı misal .....: 122
Aklı selimin beden şehrine hükümran olabilmesi için on dokuz düstura riayet etmek şarttır .....: 126
Birinci düstur; Bir tek olan Allah'a iman etmektir .....: 127
İkinci düstur; Bir tek olan Allah'a ibadet etmektir .....: 129

Üçüncü düstur; Hissi melekiyi fiile geçirmek ve
şerlileri terketmektir ..... : 130
Dördüncü düstur; Takvâ binasının haya kapısını ihlal etmemektir ..... : 131
Aklın beşinci düsturu muamelede vefâdarlıkla sebat etmektir ..... : 132
6., 7. 8. düstur hissi melekiyi tahrik etmek ve
ahiret ehlini tercih etmektir ..... : 133
9., 10. düstur; Allah için buğzlaşmak ve sevişmek düsturudur ..... : 136
11. ve 12. düstur, çok yalvarışla kâmil insanı vesile edinmek düsturudur ..... : 137
Onüçüncü düstur; iktisatla hareket etmektir ..... : 139
Ondördüncü düstur; iyiler hakkında kötü zandan sakınmaktır ..... : 140
Onbeşinci düstur; yardımlaşmayı adet edinmek düsturudur ..... : 140
Onaltıncı düstur; akılla azami tedbir almak düsturudur ..... : 141
Onyedinci düstur; amel terazisi olan ilimleri tahsil etmektir ..... : 142
Onsekizinci düstur; muhkem karardan sonra azmi fiile
geçirmek düsturudur ..... : 143
Ondokuzuncu düstur; öğrenmek ve tatbikatta aklı selimin
emrine riayet etmek düsturudur 144
İnsan âkile ve mefkeret kuvvetlerinin çalıştırılması ile tekamül eder 145
Dimağ ve kalbin müdriklerinde ilmî meseleler suretlenir ..... : 147

7. Kısım
BEDENİ VAZİFE

Mutedil olarak "Öğren, korun temizlen" ..... : 153
Bedeni birinci vazife temizliktir ..... : 156
Bedeni ikinci vazife necaset ve mikroptan korunmaktır ..... : 159
Temizlik hakkında hadisi şerifler ..... : 162
Bedenî üçüncü vazife geniş evde oturmaktır ..... : 166
Lüks yahut ihtiyaçtan fazla ev yapmak dinin fıtratına muhaliftir ..... : 173
Bedenî beşinci vazife kemiyet ve keyfiyet şartıyla rizayetle
zamanı değerlendirmektir ..... : 175
Bedenî altıncı vazife umum sıhhati korumak için giyinmektir ..... : 180
Ziynet, giyim ve kuşam hakkında seçme hadisler ..... : 181
Bedenî yedinci vazife izdivaçla şehvet kuvvetini tedavi etmektir ..... : 183
İslâm dîni, yasaklarını nefsin celbiye, emirlerini de selbiye
kuvvetine tevcih eder ..... : 186
Bedenî sekizinci vazife, dimağı tevhid suyuyla şirkten tmizlemektir ..... : 188
Büyük ve küçük olmak üzere şirk iki kısımdır 190
Bedenî dokuzuncu vazife darbe ve katiden korunmaktır ..... : 193
Bedenî onuncu vazife zinanın fenalığından korunmaktır ..... : 195
Onbirinci bedenî vazife bedenin tüm cüzlerini haramdan korumaktır ..... : 199
Zulüm hakkında seçme hadisler ..... : 202
Korunulması farz olan zulüm ve çeşitli günahlar ..... : 205

Malı ribadan korumak ve faizin zararları 212
Helalda çalışmakla bedenî riyazet İslâmın emridir 217

8. Kısım
RUH VE NEFS

Ruh ve nefs birleştikten sonra birdir 220
Ruhun isbatı hakkında ana hatlariyle umum malumat 222
Ruhun isbatı ve ebediliği hakkında nakli deliller 225
Felsefecilerin de ruhun ebediyeti hakkında itikadları vardır 228
Ondokuz vecihle maddecilerin ruh hakkındaki fikirleri batıldır 232
Maddecilerin varlık hakkında serdettikleri tabii kanunlar ruhun yokluğuna delil olamaz 243
Ruh ve nefs askerleriyle çarpışıyor 246
Ruhî vazifelerin birincisi Say ve gayrettir 249
Gayret ve çalışmanın en güzeli el emeği olan sanaatkârlıktır 252
Ruhanî ikinci vazife teenni ve metanetle acelecilik ve vesveseden korunmaktır 255
Ruhanî üçüncü vazife nefsanî ve şeytanî hislerden Allah'a sığınmaktır 257
Ruhı dördüncü vazife nefsi cehaletten kurtarmıktır 261
İlim tahsili için teenni, metanetle ve gayretle çalışmanın usulu 263
En önce tahsil edilmesi gerekli olan ilmin mukaddemeleridir 268
Herhangi bir ilmi tahsil eden talebede aranılan vasıflar 272
Beşinci ruhî vazife doğru itikad ve selamet-i fikirle dimağ ve kalbi tamir etmektir 275
Ruhî altıncı vazife hürriyetle esaretten kurtarmaktır 282
Ruhanî yedinci vazife ismet, vekar ve muhaseletle sebat ve zıdlarından sakınmaktır 285
Ruhun sekizinci vazifesi Tevazu ve sadâkati adet edinmektir 287
Sadâkat ve tevazu ile kibirlilikten kaç 290
Ruhun dokuzuncu vazifesi malda kanaat, hilm ve cesarettir 292
Ruhî onuncu vazife, cesaretle teyakkuz ve hayadır 297
Ruhun onbirinci vazifesi teyakkuz şartlarıyla sufuvvet ve hüsnü zanla teğafüldür 300
Ruhî onikinci vazife, gıbta ve güleryüzlülükle hasedden sakınmaktır 303
Ruhî onüçüncü vazife intizam ve mudârâdır 306
Ruhî ondördüncü vazife sabır ve tevekkül ile hüznü ve nefse itimadı yok etmektir 307
Sabır ve tahammül yedi kısımdır 309
Sabır hakkında ayet ve hadisi şeriflerden ruhi tedaviler 313
Ruhî onbeşinci vazife ümitsizlikten rızaya, nankörlükten şükre sığınmaktır 316
Ruhî onaltıncı vazife hataları afuv etmek ve ahidleri yerine getirmektir 319
Ruhî onyedinci vazife Hakk'tan ilham almak için kalbi temizlemektir 322

9. Kısım
İÇTİMAİ HAYAT

Her insanın fıtrî kabiliyeti ameli gerektirir 327
Beşer cinsinden erkek ve kadın ayrı nev'lerden olduğu gibi vazifeleride ayrıdır 330
İnsandan kadın ve erkeğin müşterek mutlak vazifeleri altıdır 334
Onbeş yerde erkek ve kadın musavidir 337
İslâm dîni nev'lerin güçleri nisbetinde vazife tevcih eder ve haklarını korur 340
Erkeklerin kadınlardan üstün olmaları ilmen de müsbettir 343
Kızlara nazik ruh ve zayıf bünyelerine uygun bilgiler ögretilmelidir 349
Kadınlara fazla ilim öğretmenin zararını büyük feylesoflarda itiraf etmektedir 352
Şekil ve Ahlâken benzeşen erkek ve kadın lanetlenmişlerdir 354
Kadın ve erkeklerin gayri meşru nazar ve ihtilatları insanlığa zararlıdır 357
Yardımlaşma zarureti, nazar ve ihtilatı meşru kılmaz 360
Gayrinin evine girerken izin almanın hikmeti gözlerin sakındırılmasıdır 363
Sokaklarda, pazar yerlerinde vakit geçirmek zaman israfından ibarettir 364
Mahremiyle beraber oturmak edeb ve vekar şartıyla caizdir 368
Ev hanımının kendi evinde mahremlerinden başka herkesden sakınması mecburidir 373
Dışarıya çıkarken kadının cevheri hicabın altında olmalıdır 375
Dış ihtiyaç için kadınların çıkmalarında örtünmeleri şarttır 379
Evlenmek isteyen erkeklerde aranılacak vasıflar 382
Evlilik için kızda aranılan vasıflar 386
Evlenenlerin birbirlerine bakmaları meşru, şart koşmaları da caizdir 389
Allah hayat şirketini kuran iki eşin evlenmelerini içtimai hayata esas kılmıştır 391
İki eşten erkeğin zevcesi üzerinde hakları vardır 396
Kadınında kocası üzerinde birçok hakları vardır 399
İslâm dîni iki eşin iyal fertlerine hüsnü muaşereti emretmiştir 402
Çocukların ana ve babaları üzerinde hakları vardır 407
Talim ve terbiyede tedrici hareket ve nasihat gerekir 415
Çocuklara ilmi öğretmek esnasında onları ruhî bunalımlardan korumak şarttır 419
Erginlik çağında şu dokuz hasletin bulunması gerekir 422
Neslin ahlâkını bozan hususların tedavisi 424
Ana baba evladına adaletle iyilik yapmalıdırlar 433
Ana babanın da evladı üzerinde hakları vardır 437
Ana ve babaya itaat nafile namaz ve saireden öncedir 439
Ana ve babayla hoş geçinmek ve yumuşak söz söylemek şartıyla isyanda yolları terk edilir 441

Ana ve baba hakkında her evladın bilmesi gereken hükümler 444
Akrabaya yardım binaları tamir eder, ömürleri uzatır 445
Yardım etmek için soyun bilinmesi elzem bir ahlaktır 449
Yardım hakkında Müslim'den seçme hadisler 453
Her bilgin iyal ve hısımlarına iyiliği tebliğ etmek mecburiyetindedir 456
İyal ve akrabaya mal ile yardımın keyfiyeti 459
Her aile reisi iyal fertlerinin nefslerini fenalıklardan sakındırmalıdır 463
Nefs, vehmi hissiyle sevdiğine veya korktuğuna tapar 467
İyal ve toplum fertleri yalan ve iki yüzlülükten sakınmalıdır 472
Her yöneticiye sıdk vefâdarlık ve eminlik farzdır 475
İmanla güzel ahlâk toplum fertlerine huzuru kazandırır 478
Müslümanların sevişmeleri imanlarını tekmil eder,
tayyibe hayatı kazandırır 480
Topluma tayyibe hayatı kazandıran ikinci vesile nasihattır 482
Hatalardan arınmak ve hatalardan göz kapatmak da
tayyibe hayatı kazandırır 487
Zan ve gıybet, fertleri dağıtır ve hayatı tayyibeyi zedeler 492
Toplum fertleri ırkçılık, şahsi övünmek ve kibirlilikten sakınmalıdırlar 498
Güleryüzle ülfet fertlerin kalblerini birleştirir 504
Güleryüzle selamlaşmak ruh ve kalbleri birleştirir 506
Selâmla beraber dua ve istiğfarla musafaha, fertleri birleştirir 510
Usulüyle musafaha sünnet, kucaklaşma mendubdur 513
Ulemâ ve sulehânın gelmelerinde ayağa kalkmak ve
ellerini öpmek ve dualarını almak meşrudur 515
Bir insan zevcesinden başkasını ziyaret ederse izin istemelidir 520
Ziyaret için evlere, ancak izinle girilir 23
Komşuya iyilik saadet, fenalık da şekâvetdir 525
Komşunun komşusu üzerinde hakları vardır 527

10. Kısım
KARDEŞLİK, DOSTLUK

Allah'a en yaklaştırıcı yol İslâm kardeşliği ve dostluktur 533
İyileri sevmek ve seçmek iki diyarın saadetidir 538
İmanın şartı Allah'ın yolundaki engelleri terk ve peygambere ittiba'dır 544
Peygambere ittiba etmenin alameti dört haslettir 548
Ferde verilen mülkiyet hakkına tecavüz yoktur 553
Mülkiyet on sebebten biriyle tahakkuk eder 558
Amir ve Patronlar memur ve işçilerine eminlikle muamele etmelidirler 561
İşçi ve Memurlar Patron ve Amirlerine karşı sorumludurlar 568
Alış verişde kardeşlik muamelesi vacibdir 572
Halktan zulmü kaldırmak ve haklarını korumak için lider seçmek vacibtir 576
Her lider ve öndere sekiz vazifenin ifası vacibdir 580
Tebaa ve memurlara da beş vazife vacibtir 584